

7520
5:47

ਜੈਨ ਵਿਸ਼ਵ ਮਾਰਤੀ ਕਰੁਣਮਾਨ ਗ੍ਰੰਥਾਗਾਰ

ਜਲਥਾਨ]

ੴ

7520
5:47

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ

ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ
ਪਦ-ਅਰਥ ਅਤੇ ਲੋਕੀ-ਦੀ ਟੀਕਾ-ਟਿੱਪਣੀ ਸਮੇਤ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ

ਦਸਵੀਂ ਪੋਥੀ

[ਆਦਿ ਬੀੜ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੩੫੩ ਤੋਂ ੧੪੩੦ ਤਕ]

ਟੀਕਾਕਾਰ

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਡੀ. ਲਿਟ.

ਸਾਬਕ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਾਬਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਰਾਜ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ (ਰਜਿ:)

ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਬੁਕ-ਸੇਲਰਜ਼

ਐਂਡਾ ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ—144001

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸ੍ਰੀ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਖੰਨਾ,

ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਪ੍ਰੋ: ਰਾਜ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ (ਰਜਿਸਟਰਡ),

ਅੱਡਾ ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ।

ਦੂਜੀ ਵਾਰ

ਕੀਮਤ : ੩੦ ਰੁਪਏ

ਵਾਪਸ :

ਸ੍ਰੀ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਖੰਨਾ,

ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਪ੍ਰੋ. ਸਟੇਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ,

ਅੱਡਾ ਟ ਟਾ, ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਧੰਨਵਾਦ

ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ' ਦੀ ਇਹ ਅਮੀਰਲੀ ਦਸਵੀਂ ਪੋਥੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਭਾਰੀ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਮੈਥੋਂ ਕਰਾਇਆ, ਇਸ ਦੇ ਛਾਪਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕਰਾਇਆ, ਤੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੀ ਭੀ ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੀ ਸਿਹਤ ਐਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਨਾਹ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ। ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਉਹ ਮੇਰਾ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਆਪ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਬਖਸ਼ੀ ਗਿਆ। ਇਕ ਗਰੀਬ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੇਂਡੂ ਹਿੰਦੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਬਾਹੋਂ ਫੜਿਆ, ਬਾਂਹ-ਫੜੀ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ, ਤੇ, ਫਿਰ ਇਤਨੀ ਵਡੀ ਦਾਤਿ ਬਖਸ਼ੀ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਾਂ ?

‘ਜੋ ਹਮਰੀ ਬਿਧਿ ਹੋਤੀ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ,
ਸਾ ਬਿਧਿ ਤੁਮ ਹਰਿ ਜਾਣਹੁ ਆਪੇ ॥
ਹਮ ਰੁਲਤੇ ਫਿਰਤੇ ਕੋਈ ਬਾਭੋ ਨ ਪੂਛਤਾ,
ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਕੀਰੇ ਹਮ ਬਾਪੇ’ ॥

ਸਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ—

ਉਂਵ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੨੫ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ‘ਵਾਰਾਂ’ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾ ਟੀਕਾ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਸੰਨ ੧੯੨੬ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਸੰਨ ੧੯੩੧ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਪੜਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕੁ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲੋਂ ਦਿਲ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਹੱਲੇ ਭੀ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ-ਕੱਲ ਦੇ ਪ੍ਰੋ-ਲਿਖੇ ਸਿੱਖ ਗੱਭਰੂਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਉਸ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹੋਰ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਭੀ ਲਿਖ ਕੇ ਛਪਵਾਂਦਾ ਗਿਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਨੇਹੀ ਸੱਜਣ ਮੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਗਏ, ਮੇਰਾ

ਹੋਸਲਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਤੇ, ਆਮਿਰ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਿਖਣ

ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਹੀਆ ਪੈ ਗਿਆ ।

ਇਹ ਸਾਰੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੀ । ਉਹੀ ਸਬਬ ਬਣਾਂਦਾ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਭੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ-ਭਰੇ ਪੱਤਰ—

ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ, ਸਦੁ, ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ, ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਤ ਦੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਦਿਕ ਕਈ ਲੰਮੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੇਰੇ ਟੀਕੇ ਸਨੇਹੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਫਿਰ ਭੀ ਜਦੋਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ਸੰਨ ੧੯੬੨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਪੜੀ, ਤਾਂ ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ । ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪਬਲਿਸਰ ਸ੍ਰੀ ਸੋਹਣ ਲਾਲ ਜੀ ਖੰਨਾ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਸੋਹਣ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਇਸ 'ਦਰਪਣ' ਦੀ ਛਪਾਈ ਵਾਸਤੇ ਵੱਖਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਪੋਥੀ ਛਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ।

ਪਰ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੯੬੪ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਪੋਥੀ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਅਚਨਚੇਤ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਮੇਰਾ ਲੜਕਾ ਡਾਕਟਰ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ । ਅੱਠਵੀਂ ਪੋਥੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ-ਪੱਤਰ ਮੈਂ ਉਥੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਬਲਿਸਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੋਥੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਪੜੀ ਤਾਂ ਕਈ ਸਨੇਹੀ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ-ਭਰੇ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ । ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚਾਇਆ ਸੀ, ਤੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ 'ਦਰਪਣ' ਦੀ ਸਾਰੀ ਛਪਾਈ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮੇਰੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ੨੬ ਜੂਨ ੧੯੬੨ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਪੜੀ । ਦਸਵੀਂ ਪੋਥੀ ੨੬ ਜੂਨ ੧੯੬੪ ਨੂੰ ਅੱਪੜੀ ਸੀ । ਪਰ ਮੇਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਪੱਛੜ ਕੇ ਹੁਣ ੨੦ ਨਵੰਬਰ ੧੯੬੪ ਨੂੰ ਅੱਪੜ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਬੰਕਾਕ [Thailand]—

ਮੈਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਬੰਕਾਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਕਤ੍ਰ ਸ: ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ 'ਇਸਤਿਫ਼ਾਰ' ਦੇ ਦੇ ਕੇ 'ਦਰਪਣ' ਦੇ ਛਪਣ ਦੀ ਮੁਬਰਕਬੁਰ ਨੌਕੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੀਆਂ ਤਕ ਅਪਛਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ, 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ' ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦੋ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਵਜੋਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਇਆ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਬੰਕਾਕ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ—

੧. ਸ: ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ।

੨. ਸ: ਸ਼ੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਮੇਰੇ ਪਤੇ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਤਬਦੀਲੀ—

ਕੁਝ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਧੰਨਵਾਦ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਹੇਠ ਮੇਰਾ ਥਾਂ-ਪਤਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਬਦਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣੀ ਚਾਹੇ ਜਾਂ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਐਕੜ ਆ ਪੈਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਥਾਂ-ਪਤਾ (Address) ਕੋਈ ਇਕੋ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਉਕਾਈ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਣ ਵਾਲੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਕੀਤਾ ਭੀ ਕੀਹ ਜਾਂਦਾ? ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਥਾਂ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ 'ਆਪਣਾ' ਘਰ-ਘਾਟ ਆਖ ਸਕਾਂ। ਅਨਜਲ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਗਿਆ, 'ਦਰਪਣ' ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਉਹੀ ਥਾਂ-ਟਿਕਾਣਾ ਲਿਖਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਦਸਵੀਂ ਪੋਥੀ ਛਪਣ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਮੁੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਪਰ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਹੈ ਇਹ ਥਾਂ ਅਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਖਾਲਸ ਕਾਲਜ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਅੱਧ ਮੀਲ ਤੇ ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ ਦੇ ਉਤੇ ਹੀ ਹੈ।

ਖਿਮਾਂ ਦੀ ਮੰਗ—

ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਲਿਖ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਟੀਕਾ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ।

ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਬਖਸੀ ਮੈਂ ਲਿਖੀ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਵਿਰ ਭੀ 'ਦਫ਼ਲਜ਼ਾਂ ਹਿ ਸਨੁਘ ਬਸ' ਬੰਦਾ ਭੁਲਣਹਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਬੜਾ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਸੀ। ਮੈਂ

ਕਈ ਭਾਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ।

ਜੇ—

ਜੇ ਉਮਰ ਨੇ ਤੇ ਸਿਹਤ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤੀ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਸਨੇਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਪੜਾਨ ਦਾ ਭੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ—

੧. ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ।

੨. ਆਦਿ ਬੀੜ ਬਾਰੇ।

੩. ਜਗਦੇ ਦੀਵੇ ਤੋਂ ਦੀਵਾ।

ਤੀਜੀ ਪੁਸਤਕ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਛੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ।

ਜਦੋਂ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ' ('ਕੁਝ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖ') ਛਪੇ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨ ਸਕਾਂਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਤਦੋਂ ਮੈਂ 'ਆਦਿ ਬੀੜ ਬਾਰੇ' ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਦੋਹਾਂ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੋਰੀਆਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼ ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਹੀ ਛਾਪਦੇ ਹਨ।

'ਦਰਪਣ' ਦਾ ਆਕਾਰ—

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ' ਦਸ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਬੁਰੂ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪੋਥੀ ੮੦੦ ਸਫਿਆਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਮਸ਼ਮੂਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਪੋਥੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਦਲਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ— ੮੮੪

ਦੂਜੀ „ — ੧੦੩੦

ਤੀਜੀ „ — ੯੧੬

ਚੌਥੀ „ — ੮੧੪

ਪੰਜਵੀਂ „ — ੭੯੬

ਛੇਵੀਂ „ — ੮੩੪

ਸੱਤਵੀਂ „— ੮੮੦

ਅੱਠਵੀਂ „— ੮੩੨

ਨਾਵੀਂ „— ੮੩੪

ਦਸਵੀਂ „— ੭੭੬

ਸਾਰਾ ਜੋੜ— ੮੬੮੬ ਸਫ਼ੇ

ਨੋਟ—ਹਰੇਕ ਪੋਥੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤਤਕਰੇ ਆਦਿਕ ਦੇ ਸਫ਼ੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਵਾਧੂ ਹਨ ।

ਅੰਤਮ ਪ੍ਰੇਰਨਾ—

ਇਤਨੇ ਵਡੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਉਕਾਈਆਂ ਰਹਿ ਜਾਣੀਆਂ ਕੋਈ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਫਿਰ ਭੀ ਸਨੇਹੀ ਪਾਠਕ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ 'ਦਰਪਣ' ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਨੇਹੀ ਪਾਠਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਪ੍ਰੇਮੀ-ਸੱਜਣਾਂ ਤਕ ਇਸ 'ਦਰਪਣ' ਦੀ ਮੁਬਰਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੂੰ 'ਦਰਪਣ' ਦੀ ਹੋਰ ਹੋਰ ਛਾਪ (Edition) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤਕ ਅਪੜਾਣ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਬਣਦਾ ਰਹੇ ।

ਸਨੇਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ-ਚੁਕਾਂ ਦੀ ਖਿਮਾ ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ .

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ

ਬੁਲਾਂਦਾ ਹਾਂ ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਬੀ. ਏ.

੪ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੬੪
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

c/o ਡਾਕਟਰ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ
M. B. B S, M S, D. O. M S., P C. M. S
719/14, ਰਾਜ ਵਾਲਾ ਖੂਹ,
ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਤਤਕਰਾ

੧. ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮ ੧, ੨—	੧	੨੧. ਸੁੰਦਾਵਣੀ ਮ ੫—	੬੯੦
੨. ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮ ੫—		੨੨. ਸਲੋਕ—	੬੯੨
੩. ਗਾਥਾ ਮ. ੫—	੫੫	੨੩. ਰਾਗ ਮਾਲਾ—	੬੯੩
੪. ਫੁਨਹੇ ਮ ੫—	੬੬	੨੪. ਕਿਵ ਕੂੜੇ ਚੂਟੇ ਪਾਲਿ—	੬੯੯
੫. ਚਉਬੋਲੇ ਮ. ੫—	੮੮	੨੫. ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਸਹੀ ਬਾ ਦਾ	
੬. ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ—	੯੫	ਨਿਰਨਾ—	੭੧੧
੭. ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ—	੨੮੬	੨੬. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਭਯ' ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ	
੮. ਭੱਟਾ ਦੇ ਸਵਈਏ—	੩੬੧	'ਭਉ'—	੭੩੧
੯. ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬਾਕੂ ਮ: ੫—	੪੨੮	੨੭. ਭਗਤ ਬੋਣੀ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦ—	੭੪੭
੧੦. ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬਾਕੂ ਮ: ੫—	੪੩੯	੨੮. ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ	
੧੧. ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ—	੪੫੩	ਦੇਵ ਜੀ	੭੫੬
੧੨. ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ—	੪੬੩	੨੯. „ —ਗੁਰੂ ਅਰਜੰਦ ਦੇਵ	
੧੩. ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ—	੪੭੪	ਜੀ	੭੬੦
੧੪. ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ—	੪੮੮	੩੦. „ —ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	
੧੫. ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ—	੫੫੪		੭੬੨
ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ		੩੧. „ —ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	
੧੬. ਮਹਲਾ ੧—	੫੭੧		੭੬੪
੧੭. ਮਹਲਾ ੩—	੫੮੨	੩੨. „ —ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ	
੧੮. ਮਹਲਾ ੪—	੬੪੩	ਜੀ	੭੬੬
੧੯. ਮਹਲਾ ੫—	੬੬੩	੩੩. „ —ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ	
੨੦. ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯—	੬੭੨	ਸਾਹਿਬ	੭੭੦

ਦੂਜੀ ਛਾਪ—

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਕੀਤੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਛਾਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਵਾ ਪਟਿਆਲਾ।
੫—੧੧—੧੯੭੧

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
c/o ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ M. S
'494—ਅਜੀਤ ਨਗਰ
ਨਵਾ ਪਟਿਆਲਾ।

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੧

ਪੜ੍ਹ ਪੁਸਤਕ ਸੰਧਿਆ ਬਾਦੇ ॥ ਸਿਲ ਪੂਜਸਿ ਬਗੁਲ ਸਮਾਧੀ ॥
ਮੁਖਿ ਬੂਠੁ ਬਿਭੂਖਨ ਸਾਰੀ ॥ ਤ੍ਰੈਪਾਲ ਤਿਹਾਲ ਬਿਚਾਰੀ ॥ ਗਲਿ ਮਾਲਾ
ਤਿਲਕ ਲਿਲਾਟੇ ॥ ਦੇਇ ਧੋਤੀ ਬਸਤ੍ਰ ਕਪਾਟੀ ॥ ਜੇ ਜਾਨਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰ
ਕਰਮੰ ॥ ਸਭ ਫੋਕਟ ਨਿਸਚੈ ਕਰਮੰ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਿਸਚੈ ਪ੍ਰਾਵੈ ॥ ਬਿਨੁ
ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਟ ਨ ਪਾਵੈ ॥ ੧ ॥ [੧੩੫੩]

ਪਦ ਅਰਥ.—ਪੁਸਤਕ—ਵੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ । ਬਾਦੇ—ਚਰਚਾ
[ਕਾਵ] । ਸਿਲ—ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ । ਬਿਭੂਖਣ—[ਕਿਮੂਥਣ] ਗਹਣੇ । ਸਾਰੀ—ਸ੍ਰੋਸਟ ।
ਤ੍ਰੈਪਾਲ—ਤਿੰਨ ਪਾਲਾਂ ਵਾਲੀ, ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ । ਤਿਹਾਲ—ਤ੍ਰਿਹ ਕਾਲ, ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ।
ਲਿਲਾਟੇ—[ਲਲਾਟ] ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ।
ਨਿਸਚੈ—ਜ਼ਰੂਰ, ਯਕੀਨਨ । ਨਿਸਚੈ—ਸਰਧਾ ਧਾਰ ਕੇ । ਬਾਟ—[ਕਾਟ] ਰੱਸਤਾ ।
ਸੰਧਿਆ—[ਸੰਘਾ—The morning, noon and evening prayers of a
Brahmin] ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਤਿੰਨ ਵੇਲਿਆਂ ਦਾ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ । ਗਲਿ—ਗਲ ਵਿਚ ।
ਕਪਾਟ—[ਕਪਾਲ] ਖੋਪਰੀ, ਸਿਰ ।

ਅਰਥ :—ਪੰਡਿਤ (ਵੇਦ ਆਦਿਕ ਧਾਰਮਿਕ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਧਿਆ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਅਤੇ (ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ) ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ
ਸਮਾਧੀ ਲਾਂਦਾ ਹੈ; ਮੁਖੋਂ ਬੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਉਸ ਬੂਠ ਨੂੰ) ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਗਹਣਿਆਂ
ਵਾਂਗ ਸੋਹਣਾ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ; (ਹਰ ਰੋਜ਼) ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਵਿਚ-
ਰਦਾ ਹੈ; ਗਲ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਤਿਲਕ ਲਾਂਦਾ ਹੈ; ਸਦਾ ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ
(ਆਪਣੇ ਪਾਸ) ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ (ਸੰਧਿਆ ਕਰਨ ਵੇਲੇ) ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਸਤੂ ਧਰ
ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਨਿਸਚਾ ਕਰ
ਕੇ ਜਾਣ ਲਵੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਫੋਕੇ ਹਨ । ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—

(ਮਨੁੱਖ) ਸਰਧਾ ਧਾਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰੇ (ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਰਸਤਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ, ਪਰ) ਇਹ ਰਸਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ । ੧ ।

ਭਾਵ :-ਸਰਧਾ ਰੱਖ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਰਸਤਾ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਲੱਭਦਾ ਹੈ । ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ।

ਨਿਹਫਲੰ ਤਸ੍ ਜਨਮਸ੍ ਜਾਵਦ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਬਿੰਦਤੇ॥ ਸਾਗਰੰ ਸੰਸਾਰਸ੍ਰੁ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਤਰਹਿ ਕੇ॥ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥੁ ਹੈ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬੀਚਾਰਿ॥ ਕਾਰਣੁ ਕਰਤੇ ਵਸਿ ਹੈ ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਖੀ ਧਾਰਿ॥ ੨॥ [੧੩੫੩]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਸ੍-ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦਾ [ਰਸ੍ਯ] । ਜਾਵਦ-ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ [ਯਾਕ੍ਤ੍] ਬ੍ਰਹਮ-ਪਰਮਾਤਮਾ (ਨੂੰ) । ਨ ਬਿੰਦਤੇ-ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ [ਕਿਫ੍-to know] । ਸਾਗਰੰ-ਸਮੁੰਦਰ । ਤਰਹਿ-ਤਰਦੇ ਹਨ । ਕੇ-ਕਈ ਬੰਦੇ [ਕੇ-pronoun, plural] । ਕਰਣ ਕਾਰਣ-ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ । ਵਸਿ-ਵੱਸ ਵਿਚ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ । ਕਲ-ਸੱਤਿਆ । ਰਖੀ ਧਾਰਿ-ਧਾਰਿ ਰੱਖੀ, ਟਿਕਾ ਰੱਖੀ ਹੈ । ਕਾਰਣੁ-ਸਬਬ । ਨਿਹਫਲੰ -[ਨਿਰਫਲ] ਵਿਅਰਥ । ਸੰਸਾਰਸ੍ਰੁ-[ਚੰਸਾਰਸ੍ਯ] ਸੰਸਾਰ ਦਾ ।

ਅਰਥ:-ਜਦ ਤਕ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ, ਤਦ ਤਕ ਉਸ ਦਾ (ਮਨੁੱਖ) ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਹੈ । (ਜੇ ਮਨੁੱਖ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ) ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁੜ ਮੁੜ) ਆਖ, (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ) ਵਿਚਾਰ ਕਰ, (ਉਹ) ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਸਭ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ । ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ (ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ) ਸੱਤਿਆ ਟਿਕਾ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਹੀ (ਹਰੇਕ) ਸਬਬ ਹੈ । ੨ ।

ਭਾਵ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਭੁੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਇਆਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ-ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ।

ਜੇਗ ਸਬਦੰ ਗਿਆਨ ਸਬਦੰ ਬੇਦ ਸਬਦੰ ਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ॥ ਖੜੀ ਸਬਦੰ ਸੂਰ ਸਬਦੰ ਸੂਦ੍ਰ ਸਬਦੰ ਪਰਾ ਕ੍ਰਿਤਹ॥ ਸਰਬ ਸਬਦੰ ਤ ਏਕ

ਸਬਦੈ ਜੋ ਕੇ ਜਾਨਸਿ ਭੇਉ ॥ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੇ ਦਾਸੁ ਹੈ ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ
॥ ੩ ॥ [੧੩੫੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਬਦੈ—ਧਰਮ । ਸਬਦੈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ—ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ । ਸੂਰ—ਸੂਰਮੇ । ਪਰਾ ਕ੍ਰਿਤਹ—ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ । ਸਰਬ ਸਬਦੈ—ਸਾਰਿਆਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਧਰਮ, ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ । ਏਕ ਸਬਦੈ—ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ (ਸਿਮਰਨ-ਰੂਪ) ਧਰਮ । ਭੇਉ—ਭੇਤ । ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ—ਮਾਇਆ-ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰੂਪ । ਤਾ ਕੋ—ਉਸ ਦਾ । ਕੋ—ਕੋਈ [ਕੀਤਾ] । ਜਾਨਸਿ—[ਜਾਨਾਤਿ] ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ਨਿਰੰਜਨ—[ਜਿਰ੍ਹ-ਅੰਯਨ । ਅੰਯਨ—ਕਾਲਖ, ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ] ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਓਥੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ।

ਅਰਥ:- (ਵਰਨ-ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਪਾਣ ਵਾਲੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜੋਗੀ ਦਾ ਧਰਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ (ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ); ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ; ਖੜੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੂਦਰਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ।

ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਏ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੩ ।

ਭਾਵ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਫਰਜ਼ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਹੀ ਵਰਨ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ ॥ ਆਤਮੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਸੁਦੇਵਸੁ ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਨਸਿ ਭੇਵ ॥ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੇ ਦਾਸੁ ਹੈ ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵ ॥ ੪ ॥ [੧੩੫੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਏਕ ਕ੍ਰਿਸਨੰ—[ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ—The Supreme Spirit] ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ । ਸਰਬ ਦੇਵ ਆਤਮਾ—ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਾ । ਦੇਵਾ ਦੇਵ ਆਤਮਾ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਾ । ਤ—ਭੀ । ਬਾਸੁਦੇਵਸੁ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ, ਵਾਸੁ—ਦੇਵ ਦਾ । ਬਾਸੁਦੇਵਸੁ ਆਤਮ—ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਤਮਾ । ਨਿਰੰਜਨ—ਨਿਰ-ਅੰਯਨ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਲਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ । ਕੋ—ਦਾ ।

ਅਰਥ :—ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਭੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਭੇਤ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ੪।

ਭਾਵ :—ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭ੍ਰਿੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮਹਲਾ ੫ ਦੇ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ

ਸਲੋਕਾਂ-ਵਾਰ

੧. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਦਾ ਸਾਥ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਤਨੇ ਭੀ ਪਿਆਰੇ ਰਿਸੇਤਦਾਰ ਹੋਣ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ ਸਾਥ ਸਦਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਮਾਇਆ ਭੀ ਇਥੇ ਹੀ ਧਰੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੨. ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ।

੩. ਅਸਥ ਬੇਭ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੁਝੇਪਾ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਭੀ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੀ ਇਸ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਦੀ ਹੈ।

੪. ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੀਹ ਪਾਂਇਆਂ ? ਪਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਿਥ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

੫. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਪਏ ਰਿਹਾਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

੬. ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਖਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਬਣੇ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਲ ਭੀ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

੭. ਪਰ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦੀ ਚਿੰਠੀ ਪਾਣੀ ਹੋਈ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਦੇ ਪਿਆ ਕਈ ਬਾਨੁਣੂ ਬੰਨ੍ਹੇ, ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਚੋਗ ਸਦਾ ਲਈ ਮੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

੮. ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਥਾ ਵੱਸਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

੯. ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਿੱਸਦਾ ਜਗਤ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਥਿਨਾਸੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੧੦. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ

ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਐਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸਦਾ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨੇਕੀ ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰਤਾ ਢਿੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

੧੧. ਮਾਇਆ ਕਈ ਰੋਗਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ।

੧੨. ਜਗਤ ਵਿਚ ਦਿੱਸਦੀ ਹਰੇਕ ਸੈ ਦਾ ਅੰਤ ਭੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

੧੩. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਉਹ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੧੪. ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਸਟ ਵਿੱਦਿਆ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਸਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

੧੫. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਇਆ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

੧੬ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਣੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਣੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੭. ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕਠਨ ਤਪ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜਿੰਦ ਦਾ ਆਸਰਾ ਸਿਰਫ ਗੁਰ-ਸਬਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

੧੮. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

੧੯. ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਚਰਨ ਸੁਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨੦ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਹਰੇਕ ਮੰਗੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋ

ਜਾਂਵੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ।

੨੧. ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੨੨. ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

੨੩. ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

੨੪. ਜਗਤ ਵਿਚ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਤੇ ਮੌਜ-ਮੋਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਜ਼ੁਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

੨੫. ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਰੋਏ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

੨੬. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

੨੭. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਸਹਾਰਨੀ ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨੮. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਹੋਈ ਨਿਰਾਦਰੀ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ, ਕੋਈ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

੨੯. ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਸਿਮਰਨ, ਸਬਦ ਦੀ ਓਟ-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੋਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਹਨ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

੩੦. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਟੱਬਰ-ਪੋਰਵਾਰ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ।

੩੧. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

੩੨. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਟਿਕਾਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਮੋਹਣੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੩੩. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ, ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

੩੪. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੂਕ ਸਕਦੇ ।

੩੫. ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਣੇ ਔਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਤੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ; ਤਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਮਿਹਰ ਕਰੇ ।

੩੬. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਵਿਕਾਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ।

੩੭. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੁਕਦੀ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੋਈ ਭਰ-ਸਹਮ ਉਸ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ।

੩੮. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਂਤੀ ਸੁਭਾਉ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ।

੩੯. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਸਾਂਤੀ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

੪੦. ਅਸਲੀ ਸਾਧ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਅਜਿਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੋਰ-ਤੇਰ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ।

੪੧. ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਹਮ ਭੀ ਹਨ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਾਉ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।

੪੨. ਮਾਇਆ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

੪੩. ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਚਾਤਾਂ ਦੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਣ-ਜੋਗਾ ਹੈ । ਉਸੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

੪੪. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ । ਇਹੀ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ । ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੪੫. ਮੋਹ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਉਹੀ ਬਚਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ ।

੪੬. ਮਨੁੱਖ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦੇ, ਕਾਮਦੇਵ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਉਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

੪੭. ਬਲੀ ਫ਼ੌਧ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਭਗਤੋਂ ਖੜੇ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਦੁੱਖੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਨ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ।

੪੮. ਲੋਭ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਰਮ-ਹਯਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਯੋਗ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੀ ਦਰ ਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

੪੯. ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਹਕੀਮ ਹੈ ਜੋ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵ ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

੫੦. ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਹੀ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।

੫੧. ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਬਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੋਝੀ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘਾਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

੫੨. ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਹਰੇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

੫੩. ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਸਮਾਨ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਕਾਰ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ।

੫੪. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੀ ਇਨਸਾਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਵਾਸਤੇ ਪੱਥਰ ਰਸਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਦਾਤਿ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

੫੫. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਬਲੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ

ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੫੬. ਨਿਰੋ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮੀ ਅਖਵਾਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਧਰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

੫੭. ਪਰਮਾਤਮਾ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ।

੫੮. ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ।

੫੯. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ।

੬੦. ਭਲਾ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਭੀ ਭਲਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਭੀ ਭਲਾ ਹੈ । ਅੰਦਰ ਖੋਟ ਰੱਖ ਕੇ ਭਲਾਈ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

੬੧. ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ । ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਕੇ ਮੌਤ ਸਿਰ ਉਤੇ ਕੂਕ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਮੋਹ ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ ।

੬੨. ਜੀਭ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਸ-ਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ।

੬੩. ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਅੰਤ ਗਰੀਬ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਅਹੰਕਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ ਹੀ ਸਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

੬੪. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰ-ਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

੬੫. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਭੀ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਏ ਹਨ । ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ (ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਦਾ ਭੀ) ਮਨੁੱਖ ਵਿਅਰਥ ਜੀਵਨ ਗਵਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੬੬. ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਕੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਦਾ ਮੈਂਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਗੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ ।

੬੭. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਲੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ :-

(੧ ਤੋਂ ੧੫) ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ । ਪਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ, ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਭੁਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਮਾਇਆ ਕੜੀ ਰੰਗਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ।

(੧੬ ਤੋਂ ੨੫) ਆਪਣੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸੇ ਹੀ ਪਾਸੇ ਵਲ ਪੁਰਦੇ ਹਨ । ਕੋਈ ਵੁਡੇ ਤੋਂ ਵੁਡੇ ਕਠਨ ਤਪ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਸਰਨ ਲੈ ਕੇ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਰੋਆ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।

(੨੬ ਤੋਂ ੪੪) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਹੋਈ ਕੋਈ ਭੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਉਸ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ, ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੁਕ ਸਕਦਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ, ਤੇ, ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੇਹਰ ਨਾਲ ।

(੪੫ ਤੋਂ ੫੫) ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਬਿਤਨੇ ਬਲੀ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘਾਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ

ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ । ਇਹੀ ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਰਸਤਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ।

(੫੬ ਤੋਂ ੬੭) ਨਿਰੋ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ-ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ । ਅੰਦਰ ਖੋਟ ਰੱਖ ਕੇ ਭਲਾਈ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ । ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅੱਤ ਗਰੀਬ ਬੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਭੀ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਮੁੱਖ ਭਾਵ :—

ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਰਹਿ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ । ਇਹ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ।

ਨੋਟ :—ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ—ਲਫਜ਼ 'ਸਹਸ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਸੰਸ' ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ-ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਲਫਜ਼ 'ਸੰਸਯ' (ਸੰਘਯ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ-ਰੂਪ 'ਸਹਸਾ' ਹੈ । ਸੋ, ਇਹ ਸਲੋਕ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਸਹਸ ਕ੍ਰਿਤੀ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਲਫਜ਼ 'ਸਹਸ-ਕ੍ਰਿਤੀ' ਲਫਜ਼ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ' (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ-ਰੂਪ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਭੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹੀ ਹਨ ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਰੂਪ ਭੀ ਪਦ-ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫

ਕਤੰ ਚ ਮਾਤਾ, ਕਤੰ ਚ ਪਿਤਾ, ਕਤੰ ਚ ਬਨਿਤਾ ਬਿਨੋਦ ਸੁਤਹ ॥
ਕਤੰ ਚ ਭ੍ਰਾਤ ਮੀਤ ਹਿਤ ਬੰਧਵ, ਕਤੰ ਚ ਮੋਹ ਕੁਟੰਬੁਤੇ ॥ ਕਤੰ ਚ ਚਪਲ
ਮੋਹਨੀ ਰੂਪੰ, ਪੇਖੰਤੋ ਤਿਆਗੀ ਕਰੋਤਿ ॥ ਰਹੰਤ ਸੰਗ ਭਗਵਾਨ ਸਿਮਰਣ,
ਨਾਨਕ ਲਬਧੰ ਅਚੁਤ ਤਨਹ ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਤੰ—ਕਿੱਥੇ ? ਚ—ਅਤੇ । ਬਨਿਤਾ—ਇਸਤ੍ਰੀ [ਕਨਿਤਾ] । ਬਿਨੋਦ
—ਆਨੰਦ, ਲਾਡ-ਪਿਆਰ । ਸੁਤਹ—ਪੁੱਤਰ । ਹਿਤ—ਹਿਤੁ । ਬੰਧਵ—ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ । ਚਪਲ
—ਚੰਚਲ । ਪੇਖੰਤੋ—ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ । ਕਰੋਤਿ—ਕਰਦੀ ਹੈ [ਕਰੋਤਿ] । ਰਹੰਤ—ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ । ਲਬਧੰ—ਲੱਭੀਦਾ ਹੈ, ਲੱਭ ਸਕੀਦਾ ਹੈ । ਅਚੁਤ—ਅਥਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ [ਅਚ੍ਯੁਤ, ਅਚੁਤ] ।
ਤਨਹ—ਪੁੱਤਰ । ਅਚੁਤ ਤਨਹ—ਅਥਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਸੰਤ ਜਨ ।

ਅਰਥ :- ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਮਾਂ, ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਿਉ ? ਤੇ ਕਿੱਥੇ
ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ? ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਰਾ ਮਿਤ੍ਰ
ਹਿਤੁ ਤੇ ਸਨਬੰਧੀ ? ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ? ਕਿੱਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਚੰਚਲ ਮਾਇਆ ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਨਾਲ (ਸਦਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਭਜਨ (ਹੀ),
ਤੇ ਇਹ ਭਜਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਤੋਂ । ੧ ।

ਭਾਵ—ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਦਾ ਸਾਥ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ
ਭਜਨ ਹੀ ਹੈ । ਕਿਤਨੇ ਭੀ ਪਿਆਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋਣ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ ਸਾਥ ਸਦਾ ਲਈ
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮਾਇਆ ਭੀ ਇਥੇ ਹੀ ਧਰੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਤ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਨੇਹੰ, ਪ੍ਰਿਥਾ ਸਨੇਹੰ ਭ੍ਰਾਤ ਬਾਧਵਹ ॥ ਪ੍ਰਿਥਾ
ਸਨੇਹੰ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸ ਸੁਤਹ ॥ ਪ੍ਰਿਥਾ ਸਨੇਹੰ ਗ੍ਰਿਹਾਰਥਕਹ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗ
ਸਨੇਹੰ ਸਤ੍ਰਿੰ ॥ ਸੁਖਯੰ ਬਸੰਤਿ ਨਾਨਕਹ ॥ ੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪ੍ਰਿਥੀ—ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ, ਮਾੜਾ, ਤਿਆਗਣ-ਜੋਗ [ਥਿਕ] । ੩—

ਤਾਂ, ਹੀ । ਸਨੇਹ-ਪਿਆਰ, ਮੋਹ [ਸ਼ਨੇਹੁ] । ਬਿਲਾਸ-ਆਨੰਦ, [ਕਿਲਾਸ] । ਸੁਤਹ-
ਪੁੱਤਰ ਦਾ [ਸੁਤ] । ਗ੍ਰਿਹਾਰਥਕਹ-ਗ੍ਰਿਹ-ਅਰਥਕਾ, ਘਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ । ਸਨੇਹ-
ਪਿਆਰ [ਸ਼ਨੇਹੁ] । ਸਤ੍ਰਿੰ-ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਣ ਵਾਲਾ [ਸਤ੍ਰਿੰ] । ਸੁਖਯੰ-ਸੁਖ ਨਾਲ,
ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਨਾਲ । ਬਸੰਤਿ-ਵੱਸਦੇ ਹਨ [ਕਸੰਤਿ] । ਨਾਨਕਾ-ਹੇ ਨਾਨਕ !
ਬਾਂਧਵ-ਸਨਬੰਧੀ ।

ਅਰਥ :-ਮਾਂ ਪਿਉ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗਣ-ਜੋਗ ਹੈ, ਭਰਾਵਾਂ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਮੋਹ
ਭੀ ਮਾੜਾ ਹੈ । ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਆਨੰਦ ਭੀ ਛੱਡਣ-ਜੋਗ ਹੈ, ਘਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ
ਦੀ ਖਿੱਚ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਪਿਆਰ
ਭੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ) ।

ਸਤਸੰਗ ਨਾਲ (ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ) ਪਿਆਰ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਹੇ ਨਾਨਕ !
(ਸਤਸੰਗ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ) ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ
ਕਰਦੇ ਹਨ । ੨ ।

ਭਾਵ-ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ।

ਮਿਥ੍ਰਿ ਤ ਦੇਹੰ, ਖੀਣੰ ਤ ਬਲਨੰ ॥ ਬਰਪੰਤਿ ਜਰੂਆ, ਹਿਤੰ ਤ
ਮਾਇਆ ॥ ਅਤੰ ਤ ਆਸਾ, ਆਥਿਤ੍ਰ ਭਵਨੰ ॥ ਗਨੰਤ ਸ੍ਵਾਸਾ ਭੈਯਾਨ ਧਰਮੰ ॥
ਪਤੰਤਿ ਮੋਹ ਕ੍ਰੂਪ ਦੁਰਲਭੁ ਦੇਹੰ, ਤਤ ਆਸ੍ਰਯੰ ਨਾਨਕ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ
ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਿਥ੍ਰਿ-ਮਿਥਿਆ, ਨਾਸਵੰਤ । ਦੇਹੰ-ਸਰੀਰ । ਖੀਣੰ-ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ
ਜਾਣ ਵਾਲਾ [ਕ੍ਰੀਣ] । ਜਰੂਆ-ਬੁਢੇਪਾ [ਯਰਾ] । ਹਿਤੰ-ਹਿਤ, ਮੋਹ । ਅਤੰਤ-ਬਹੁਤ
ਹੀ । ਆਥਿਤ੍ਰ-ਪਰਾਹੁਣਾ [ਕਥਿਥਿ] । ਭਵਨੰ-ਘਰ । ਗਨੰਤ-ਗਿਣਦਾ ਹੈ। ਭੈਯਾਨ-
ਭਿਆਨਕ, ਡਰਾਉਣਾ । ਧਰਮੰ-ਧਰਮ ਰਾਜ । ਪਤੰਤਿ-ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰੂਪ-ਖੂਹ [ਕ੍ਰੂਪ] ।
ਦੁਰਲਭੁ-ਦੁਰਲੱਭ, ਮੁਸਕਲ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ । ਤਤ-ਉਸ ਦਾ । ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ-
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ।

ਅਰਥ :- (ਇਹ) ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ, (ਇਸ ਦਾ) ਬਲ ਭੀ ਘਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ । (ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ) ਬੁਢੇਪਾ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਭੀ (ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ,)(ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਆਸਾ ਤੀਬਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਉਂਵ ਜੀਵ ਇਥੇ)ਘਰ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ
(ਵਾਂਗ) ਹੈ । ਡਰਾਉਣਾ ਧਰਮ ਰਾਜ (ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ) ਸਾਹ ਗਿਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਮੌਹ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇੱਕ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੀ (ਬਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ), ਉਸੇ ਦਾ ਆਸਰਾ (ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ) । ੩ ।

ਭਾਵ—ਅਜਬ ਖੇਡ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੁਢੇਪਾ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਭੀ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੀ ਇਸ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਦੀ ਹੈ ।

ਕਾਚ ਕੋਟੈ, ਰਚੀਤਿ ਤੇਯੈ, ਲੇਪਨੰ ਰਕਤ ਚਰਮਣਹ ॥ ਨਵੰ ਤ ਦੁਆਣੈ, ਭੀਤ ਰਹਿੰਤੈ ਬਾਇ ਰੂਪੰ ਅਸਥੰਡਨਹ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੰ ਨਹ ਸਿਮਰੀਤਿ, ਅਗਿਆਨੀ ਜਾਨੰਤਿ ਅਸਥਿਰੰ ॥ ਦੁਰਲਭ ਦੇਹ ਉਧਰੰਤ ਸਾਧ ਸਰਣ ਨਾਨਕ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ ਜਪੰਤਿ ॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਚ—ਕੱਚਾ । ਕੋਟ—ਕਿਲ੍ਹਾ [ਕੋਟ] । ਰਚੀਤਿ—ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤੇਯੈ—ਪਾਣੀ [ਤੋਯੰ] । ਰਕਤ—ਰੱਤ, ਲਹੂ [ਰਕਤੰ] । ਚਰਮਣਹ—ਚੰਮ, ਖੱਲੜੀ [ਚਮੰਜ੍] । ਨਵੰ—ਨੌਂ । ਭੀਤ—ਭਿੱਤ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਤਖ਼ਤੋ । ਬਾਇ—ਹਵਾ, ਸੁਆਸ । ਅਸਥੰਡਨਹ—ਬੰਧੂ [ਸ਼੍ਰੇਣਿ] । ਜਾਨੰਤਿ—ਜਾਣਦੇ ਹਨ [ਜਾਨੰਤਿ] । ਅਸਥਿਰੰ—ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਉਧਰੰਤ—ਬਚਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਜਪੰਤਿ—ਜਪਦੇ ਹਨ (ਜੋ) [ਯਪੰਤਿ] ।

ਅਰਥ :—(ਇਹ ਸਰੀਰ) ਕੱਚਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੈ, (ਜੋ) ਪਾਣੀ (ਭਾਵ, ਵੀਰਜ) ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਲਹੂ ਤੇ ਚੰਮ ਨਾਲ ਲਿੰਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । (ਇਸ ਦੇ) ਨੌਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ (ਗੋਲਕਾਂ) ਹਨ, (ਪਰ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦੇ) ਭਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ (ਇਸ ਨੂੰ) ਬੰਧੂ (ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ) ਹੈ ।

ਮੂਰਖ ਜੀਵ (ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ) ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਦੇ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਬੰਦੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਦੁਰਲੱਭ ਸਰੀਰ ਨੂੰ (ਨਿੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ) ਬਚਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੪ ।

ਭਾਵ—ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੀਹ ਪਾਇਆਂ ? ਪਰ ਆਤਮਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਿਥ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਭੇ ਤ ਤੁਯੈ ਅਚੁਤ ਗੁਣਗ੍ਰੰ ਪੂਰਨੰ ਬਹੁਲੋ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ॥ ਗੰਭੀਰੰ ਉਚੈ
ਸਰਬਗਿ ਅਪਾਰਾ ॥ ਭ੍ਰਿਤਿਆ ਪ੍ਰਿਅੰ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਚਰਣੰ ॥ ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ
ਨਾਨਕ ਸਰਣੰ ॥ ੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਭੇ-ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਤੁਯੈ-ਤੂੰ । ਗੁਣਗ੍ਰੰ-ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜਾਨਣ
ਵਾਲਾ । ਬਹੁਲੋ-ਬਹੁਤ । ਸਰਬਗਿ-ਸਭ ਦਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ [ਸਰਬਕ] । ਭ੍ਰਿਤਿਆ-
ਸੇਵਕ [ਸ੍ਰਵਕ] । ਭ੍ਰਿਤਿਆ ਪ੍ਰਿਅੰ-ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ । ਅਚੁਤ-ਅਥਿਨਾਸ [ਅਚ੍ਯੁਤ] ।
ਪੂਰਨ-ਵਿਆਪਕ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਅਥਿਨਾਸੀ ! ਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ! ਹੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ !
ਤੂੰ ਬੜਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੈਂ, ਤੂੰ (ਸਭ ਥਾਂ) ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਤੂੰ ਅਥਾਹ ਹੈਂ, ਉੱਚਾ ਹੈਂ, ਸਭ
ਦਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈਂ ।

ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਚਰਨ (ਉਹਨਾਂ ਲਈ) ਅਸਰਾ
ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਅਨਾਥਾਂ ਦੇ ਨਾਥ ! ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਹਾਂ । ੫ ।

ਭਾਵ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ 'ਦਰ' ਤੇ ਪਏ ਰਿਹਾਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਸਮਝ
ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਮ੍ਰਿਗੀ ਪੇਖੰਤ ਬਧਿਕ, ਪ੍ਰਹਾਰੇਣ ਲਖੁ ਆਵਧਹ ॥ ਅਹੋ ਜਸ੍ਰੁ ਰਖੇਣ
ਗੋਪਾਲਹ, ਨਾਨਕ ਰੋਮ ਨ ਛੇਦੁਤੇ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮ੍ਰਿਗੀ-ਹਰਨੀ । ਬਧਿਕ-ਸਿਕਾਰੀ [ਕਥ to kill] । ਪ੍ਰਹਾਰੇਣ
-ਪ੍ਰਹਾਰ ਨਾਲ, ਚੋਟ ਨਾਲ । ਲਖੁ-ਨਿਸਾਨਾ (ਤੱਕ ਕੇ) [ਲਖਾਂ-aim, target] ।
ਆਵਧਹ-ਸਸਤ੍ਰ (ਦੀ) (ਆਯੁਥ-a weapon) । ਅਹੋ-ਵਾਹ ! ਜਹ੍-ਜਿਸ ਦਾ
[ਕਥ] । ਰਖੇਣ-ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ । ਰੋਮ-ਵਾਲ । ਨ ਛੇਦੁਤੇ-ਨਹੀਂ ਵਿੰਨਿਆ
ਜਾਂਦਾ ।

ਅਰਥ :- (ਇਕ) ਹਰਨੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਇਕ) ਸਿਕਾਰੀ ਨਿਸਾਨਾ ਤੱਕ ਕੇ ਸਸਤ੍ਰਾਂ
ਨਾਲ ਚੋਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਵਾਹ ! ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਵਾਲ (ਭੀ) ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ੬ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਖਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਬਣੇ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਲ ਭੀ ਵਿੰਗਾ
ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਬਹੁ ਜਤਨ ਕਰਤਾ, ਬਲਵੰਤ ਕਾਰੀ, ਸੇਵੰਤ ਸੂਰਾ ਚਤੁਰ ਦਿਸਹ ॥

ਬਿਖਮ ਬਾਨ ਬਸੰਤ ਉਚਹ, ਨਹ ਸਿਮਰੰਤ ਮਰਣੰ ਕਦਾਂਚਹ ॥ ਹੋਵੰਤਿ
ਆਗਿਆ ਭਗਵਾਨ ਪੁਰਖਹ ॥ ਨਾਨਕ ਕੀਟੀ ਸਾਸ ਅਕਰਖਤੇ ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਰਤਾ-ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਸੂਰਾ-ਸੂਰਮੇ । ਚਤੁਰ-ਚਾਰ । ਦਿਸਹ-
ਪਾਸੇ । ਚਤੁਰ ਦਿਸਹ-ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ । ਬਿਖਮ-ਔਖਾ । ਬਸੰਤ-ਵੱਸਦਾ । ਮਰਣੰ
-ਮੌਤ । ਕਦਾਂਚਹ-ਕਦੇ ਭੀ । ਹੋਵੰਤਿ-ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਕੀਟੀ-ਕੀੜੀ । ਅਕਰਖਤੇ-ਖਿੱਚ
ਲੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਜੇਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਬੜੇ ਜਤਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਬੜਾ ਬਲਵਾਨ ਹੋਵੇ,
ਚੌਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕਈ ਸੂਰਮੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਜੋ ਬੜੇ ਔਖੇ ਉੱਚੇ
ਥਾਂ ਵੱਸਦਾ ਹੋਵੇ, (ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੂੰ) ਮੌਤ ਦਾ ਕਦੇ ਚੇਤਾ ਭੀ ਨਾਹ ਆਵੇ, ਹੋ ਨਾਨਕ !
ਇਕ ਕੀੜੀ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ
ਹੋਵੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ) । ੭ ।

ਭਾਵ-ਪੂਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪਾਟੀ ਹੋਈ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ
ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਦੇ ਪਿਆ ਬਾਨੂ ਬੰਨ੍ਹ, ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਚੋਗ ਸਦਾ
ਲਈ ਮੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਬਦੰ ਰਤੰ, ਹਿਤੰ ਮਇਆ, ਕੀਰਤੰ ਕੀਲ ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਤੁਆ ॥ ਮਿਟੰਤਿ
ਤਤ੍ਰਾਗਤ ਭਰਮ ਮੋਹੰ ॥ ਭਗਵਾਨ ਰਮਣੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਥਾਨੰ ॥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਤੁਯੰ
ਅਮੋਘ ਦਰਸਨੰ, ਬਸੰਤ ਸਾਧ ਰਸਨਾ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਹਰਿ ਹਰੇ ਨਾਨਕ,
ਪ੍ਰਿਅੰ ਜਾਪੁ ਜਪਨਾ ॥ ੮ ॥ [੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਤੰ-ਰਤੀ, ਪ੍ਰੀਤੀ । ਹਿਤੰ-ਪ੍ਰੇਮ । ਮਇਆ-ਕਿਰਪਾ, ਤਰਸ,
ਜੀਆਂ ਤੇ ਦਇਆ । ਕੀਰਤੰ-ਕੀਰਤੀ, ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ । ਕ੍ਰਿਤੁਆ-ਕਰ ਕੇ [ਕ੍ਰਵਾ] ।
ਤਤ੍ਰਾਗਤ-ਤਤ੍ਰ-ਆਗਤ, ਉਥੇ ਆਏ ਹੋਏ । ਰਮਣੰ-ਵਿਆਪਕ । ਅਮੋਘ-ਕਦੇ ਨਿਸਫਲ
ਨਾਹ ਜਾਣ ਵਾਲਾ [ਅਸੋਘ-Unfailing] । ਰਸਨਾ-ਜੀਤੀ । ਕਲੀ-ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ,
(ਭਾਵ, ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ) । ਤੁਯੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ-ਤੋਰੀ (ਮਿਹਰ ਦੀ) ਨਜ਼ਰ ।

ਅਰਥ :- ਗੁਰ-ਸਬਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਿ, ਜੀਅ-ਦਇਆ ਨਾਲ ਹਿਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ
ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ-ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਲਫੜੀ, ਇਹ
ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ), ਉਥੇ ਆਏ ਹੋਏ (ਭਾਵ, ਉਸ ਦੇ) ਭਰਮ ਤੇ ਮੋਹ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
ਉਸ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਹਰੀ ! (ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ) ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਪਿਆਰਾ

ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਉਤੇ ਵੱਸਦਾ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਦੀਵਾਰ ਤੇਰੀ (ਮੋਹਰ ਵੀ) ਨਜਰ ਕਦੇ ਨਿਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹਨ । ੮ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਥਾਂ ਵੱਸਦਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ।

ਘਟੰਤ ਰੂਪੰ, ਘਟੰਤ ਦੀਪੰ, ਘਟੰਤ ਰਵਿ ਸਸੀਅਰ ਨਖਿਤ੍ਰ ਗਗਨੰ ॥
ਘਟੰਤ ਬਸੁਧਾ ਗਿਰਿ ਤਰ ਸਿਖੰਡੰ ॥ ਘਟੰਤ ਲਲਨਾ ਸੁਤ ਭ੍ਰਾਤ ਹੀਤੰ ॥
ਘਟੰਤ ਕਨਿਕ ਮਾਨਿਕ ਮਾਇਆ ਸ੍ਵਰੂਪੰ ॥ ਨਹ ਘਟੰਤ ਕੇਵਲ ਗੋਪਾਲ ਅਚੁਤ ॥ ਅਸਥਿਰੰ ਨਾਨਕ ਸਾਧ ਜਨ ॥ ੯ ॥ [੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਘਟੰਤ-ਘਟਦੇ ਹਨ, ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਦੀਪੰ-ਜਲੀਰੇ [ਫੀਪ] । ਰਵਿ-ਸੂਰਜ [ਰਕਿ] । ਸਸੀਅਰ-ਚੰਦ੍ਰਮਾ [ਸ਼ਬਾਬਰ-moon] । ਨਖਿਤ੍ਰ-ਤਾਰੇ [ਨਕਸ਼ਤਰ] । ਗਗਨੰ-ਆਕਾਸ । ਬਸੁਧਾ-ਧਰਤੀ [ਕਸੂਧਾ] । ਗਿਰਿ-ਪਹਾੜ [ਗਿਰਿ] । ਤਰ-ਰੁੱਖ [ਰੁਕ] । ਸਿਖੰਡੰ-ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਵਾਲੇ । ਲਲਨਾ-ਇਸਤ੍ਰੀ [ਲਲਨਾ] । ਕਨਿਕ-ਸੋਨਾ । ਮਾਨਿਕ-ਮੋਤੀ ।

ਅਰਥ :—ਰੂਪ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ, (ਸੱਤ) ਦੀਪ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ, ਸੂਰਜ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਤਾਰੇ ਆਕਾਸ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ, ਧਰਤੀ ਉਚੇ ਉਚੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਰੁੱਖ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਤ੍ਰ, ਭਰਾ ਤੇ ਸਨਬੰਧੀ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ, ਸੋਨਾ ਮੋਤੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੂਪ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕੇਵਲ ਅਥਿਨਾਸੀ ਗੋਪਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਸਵੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭੀ ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈ । ੯ ।

ਭਾਵ :—ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਿੱਸਦਾ ਜਗਤ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ । ਸਿਰਫ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਥਿਨਾਸੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਨਹ ਬਿਲੰਬ ਧਰਮੰ, ਬਿਲੰਬ ਪਾਪੰ ॥ ਦ੍ਰਿੜੰਤ ਮਾਨੰ ਤਜੰਤ ਲੋਭੰ ॥
ਸਰਣਿ ਸੰਤੰ ਕਿਲਬਿਖ ਨਾਸੰ ॥ ਪ੍ਰਾਪਤੰ ਧਰਮ ਲਖਿਣ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਹ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਮਾਧਵਹ ॥ ੧੦ ॥ [੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਿਲੰਬ-ਦੇਰ, ਢਿੱਲ [ਕਿਲਮ੍ਬ] । ਦ੍ਰਿੜੰਤ-ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ, ਜਪਣਾ । ਤਜੰਤ-ਤਿਆਗਣਾ । ਕਿਲਬਿਖ-ਪਾਪ [ਕਿਲਿਕਪ] । ਲਖਿਣ-ਲੱਖਣ [ਲਕਸ਼ਣ] । ਜਿਹ-ਜਿਸ ਉਤੇ । ਮਾਧਵਹ-ਮਾਇਆ ਦਾ ਧਵ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ [ਸਾਬਕ] ।

ਅਰਥ :—ਧਰਮ ਕਮਾਣ ਵਲੋਂ ਵਿੱਲ ਨਾਹ ਕਰਨੀ, ਪਾਪਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿੱਲ ਕਰਨੀ, ਨਾਮ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲੋਭ ਤਿਆਗਣਾ, ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸਰਨ ਜਾ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਧਰਮ ਦੇ ਇਹ ਲੱਛਣ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੋਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੦ ।

ਭਾਵ—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ । ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਐਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸਦਾ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨੇਕੀ-ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰਤਾ ਵਿੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਮਿਰਤ ਮੇਰੀ ਅਲਪ ਬੁਧੀ, ਰਚਿਤ ਬਨਿਤਾ ਬਿਨੋਦ ਸਾਹਿ ॥ ਜੋਬਨ ਬਹਿਕ੍ਰਮ ਕਨਿਕ ਕੁੰਡਲਹ ॥ ਬਚਿਤ੍ਰ ਮੰਦਿਰ ਸੋਭੰਤਿ ਬਸਤ੍ਰਾ ਇਤ੍ਰੰਤ ਮਾਇਆ ਬ੍ਰਾਪਿਤੰ ॥ ਹੇ ਅਚੁਤ ਸਰਣਿ ਸੰਤ ਨਾਨਕ ਭੋ ਭਗਵਾਨਏ ਨਮਹ ॥ ੧੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਿਰਤ—ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥ । ਅਲਪ—ਬੋਧੀ [ਅਲਪ] । ਅਲਪ ਬੁਧੀ—ਹੋਛੀ ਮੱਤ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਰਚਿਤ—ਰਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਹ—ਉਤਸਾਹ, ਚਾਉ । ਜੋਬਨ—ਜੁਆਨੀ [ਯੂਵਨ] । ਬਹਿਕ੍ਰਮ—ਬਲ [ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਸ] । ਬਚਿਤ੍ਰ—ਕਿਸਮ ਕਿਸਮ ਦੇ । ਬਸਤ੍ਰਾ—ਕਪੜੇ । ਇਤ੍ਰੰਤ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ । ਬ੍ਰਾਪਿਤੰ—ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਹੈ । ਭੋ—ਹੇ ! ਭਗਵਾਨਏ—ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ । ਨਮਹ—ਨਮਸਕਾਰ । ਬਿਨੋਦ—ਕਲੋਲ [ਕਿਨੋਦ—amusement] ।

ਅਰਥ :—ਹੋਛੀ ਮੱਤ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਕਲੋਲ ਤੇ ਚਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜੁਆਨੀ, ਤਾਕਤ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੁੰਡਲ (ਆਦਿਕ), ਰੰਗਾ-ਰੰਗ ਦੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆ, ਸੋਹਣੇ ਬਸਤ੍ਰ—ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਿਆਪਦੀ ਹੈ (ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਹੈ) ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਅਭਿਨਾਸੀ ! ਹੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ! ਹੇ ਭਗਵਾਨ ! ਤੈਨੂੰ ਸਾਡੀ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ (ਤੂੰ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ) । ੧੧ ।

ਭਾਵ—ਮਾਇਆ ਕਈ ਰੰਗਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ ।

ਜਨਮ ਤ ਮਰਨ, ਹਰਖ ਤ ਸੋਗ, ਭੋਗ ਤ ਰੋਗ ॥ ਉਚੀ ਤ ਨੀਚੀ, ਨਾਨਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ (੨੦) ਸਲੋਕ ਸਹਸ੍ਰਿਕ੍ਰੀ ਮਹਲਾ ੫

ਸੁ ਮੂਚੈ ॥ ਰਾਜੈ ਤ ਮਾਨੰ, ਅਭਿਮਾਨੰ ਤ ਹੀਨੰ ॥ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਮਾਰਗੰ ਵਰਤੰਤਿ
ਬਿਨਾਸਨੰ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਨ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਅਸਥਿਰੰ, ਨਾਨਕ ਭਗਵੰਤ
ਭਜਨਾਸਨੰ ॥ ੧੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਰਖ-ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ [ਹ੍ਰਥ] । ਸੋਗ-ਚਿੰਤਾ [ਸ਼ੋਕ] ।
ਨਾਨਾ-ਨਿੱਕਾ । ਮੂਚ-ਵ੍ਰਭਾ । ਹੀਨ-ਹੀਨਤਾ, ਨਿਰਾਦਰੀ । ਮਾਰਗ-ਰਸਤਾ [ਸਾਧ] ।
ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਮਾਰਗ-ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਰਸਤਾ । ਭਜਨਾਸਨ-ਭਜਨ-
ਅਸਨ, ਭਜਨ ਦਾ ਭੋਜਨ (ਅਸਨ-ਭੋਜਨ) [ਕਥਾ-to eat] । ਤ-ਤੇ, ਭੀ । ਅਸਥਿਰ
-ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਥੇ) ਜਨਮ ਹੈ (ਉਥੇ) ਮੌਤ ਭੀ ਹੈ, ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗਮੀ ਭੀ ਹੈ,
(ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ) ਭੋਗ ਹਨ ਤਾਂ (ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ) ਉਪਜਦੇ) ਰੋਗ ਭੀ ਹਨ । ਜਿਥੇ
ਉੱਚਾ-ਪਨ ਹੈ, ਉਥੇ ਨੀਵਾਂ-ਪਨ ਭੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗਰੀਬੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਵਡੱਪਣ ਭੀ
ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਰਾਜ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਹੰਕਾਰ ਭੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ, ਉਥੇ
ਨਿਰਾਦਰੀ ਭੀ ਹੈ ।

ਸੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਤ (ਭੀ) ਹੈ । ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ
ਵਾਲੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ (ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ
ਹੈ) । (ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਭਜਨ ਦਾ ਭੋਜਨ (ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਉੱਤੇ
ਦੇਹ) । ੧੨ ।

ਭਾਵ:- ਜਗਤ ਵਿਚ ਦਿੱਸਦੀ ਹਰੇਕ ਸੋ ਦਾ ਅੰਤ ਭੀ ਹੈ । ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ
ਨਾਮ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ
ਵਿਚੋਂ ।

ਕਿਰਪੰ ਤ ਹਰੀਅੰ, ਮਤਿ ਤਤੁ ਗਿਆਨੰ ॥ ਬਿਗਸੀਧੁ ਬੁਧਾ, ਕੁਸਲ
ਥਾਨੰ ॥ ਬਸਿੰ ਤ ਰਿਖਿਅੰ, ਤਿਆਗਿ ਮਾਨੰ ॥ ਸੀਤਲੰ ਤ ਰਿਦਯੰ, ਦ੍ਰਿੜੁ
ਸੰਤ ਗਿਆਨੰ ॥ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ, ਹਰਿ ਦਰਸ ਲੀਣਾ ॥ ਬਾਜੰਤ ਨਾਨਕ ਸਬਦ
ਬੀਣਾ ॥ ੧੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਿਰਪਾ-ਕਿਰਪਾ [ਕ੍ਰਪਾ] । ਹਰੀਅੰ-ਹਰੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ [ਹਰਿ] ।
ਬਿਗਸੀਧੁ-ਖਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਬੁਧਾ-ਗਿਆਨਵਾਨ ਲੋਕ [ਕੁਥ] । ਬਸਿੰ-ਵੱਸ
ਵਿਚ । ਰਿਖਿਅੰ-ਇੰਦ੍ਰੇ [ਵ੍ਰਥੀਕ] । ਦ੍ਰਿੜੁ-ਪੱਕਾ ਕਰ । ਗਿਆਨ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ
ਦੀ ਸੂਝ । ਸੰਤ-ਸਾਂਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ਰਹੰਤ-ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਲੀਣ-ਮਸਤ ।

ਕਿਰਪਾ ਤ ਹਰੀਅੰ, ਮਤਿ ਤਤੁ ਗਿਆਨੰ ॥ ਬਿਗਸੀਧੁ ਬੁਧਾ, ਕੁਸਲ ਥਾਨੰ ॥ ਬਸਿੰ ਤ ਰਿਖਿਅੰ, ਤਿਆਗਿ ਮਾਨੰ ॥ ਸੀਤਲੰ ਤ ਰਿਦਯੰ, ਦ੍ਰਿੜੁ ਸੰਤ ਗਿਆਨੰ ॥ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ, ਹਰਿ ਦਰਸ ਲੀਣਾ ॥ ਬਾਜੰਤ ਨਾਨਕ ਸਬਦ ਬੀਣਾ ॥ ੧੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਬਾਜੀਤ-ਵੱਜਦਾ ਹੈ । ਬੀਣਾਂ-ਵਾਜਾ । ਤਤੁ ਗਿਆਨ-ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਸਮਝ, ਸਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ । ਕੁਸਲ-ਸੁਖ, ਆਨੰਦ । ਤਿਆਗਿ-ਤਿਆਗ ਕੇ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਅਜੇਹੀ ਬੁੱਧੀ) ਸੁਖ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਅਜੇਹੀ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ) ਗਿਆਨਵਾਨ ਲੋਕ ਸਦਾ ਖਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਾਣ ਤਿਆਗਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾ ਦਾ ਹਿਰਦਾ (ਸਦਾ) ਸੀਤਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਂਤੀ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵਿਚ ਮਸਤ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜਨਮ (-ਮਰਨ) ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਾਜੇ (ਸਦਾ) ਵੱਜਦੇ ਹਨ । ੧੩ ।

ਭਾਵ:-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਉਹ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਕਹੰਤ ਬੇਦਾ, ਗੁਣੰਤ ਗੁਣੀਆ, ਸੁਣੰਤ ਬਾਲਾ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਰਾ॥
ਵਿਵੰਤ ਸੁ ਬਿਦਿਆ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ॥ ਨਾਮ ਦਾਨੁ ਜਾਚੰਤ ਨਾਨਕ
ਦੈਨਹਾਰ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ॥ ੧੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਹੰਤ-ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਗੁਣੰਤ-ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ । ਬਾਲਾ-ਬਾਲਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ । ਬਹੁ ਬਿਧਿ-ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ । ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰਾ-ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ । ਸੁ ਬਿਦਿਆ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਦਿਆ । ਜਾਚੰਤ-ਮੰਗਦੇ ਹਨ [ਯਾਚਾਨ੍ਤ] । ਦੈਨਹਾਰ-ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਗੁਣੀਆ-ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ।

ਅਰਥ :-ਜੋ ਕੁਝ ਵੇਦ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ।

ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਦੀ) ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਵਡਭਾਗੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇਣਹਾਰ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ (ਸਦਾ) ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਹੀ ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ੧੪ ।

ਭਾਵ.-ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਦਿਆ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਨਹ ਚਿੰਤਾ ਮਾਤ ਪਿਤ ਭ੍ਰਾਤਹ, ਨਹ ਚਿੰਤਾ ਕਛੁ ਲੋਕਕਹ ॥ ਨਹ
ਚਿੰਤਾ ਬਨਿਤਾ ਸੁਤ ਮੀਤਹ, ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਮਾਇਆ ਸਨਬੰਧਨਹ॥ ਦਇਆਲ
ਏਕ ਭਗਵਾਨ ਪੁਰਖਹ, ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਅ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕਹ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਲੋਕਕਹ—ਲੋਕਾਂ ਦਾ । ਮੀਤਹ—ਮ੍ਰਿਤਾਂ ਦਾ । ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕਹ—ਪਾਲਣ
ਵਾਲਾ । ਪਿਤ—ਪਿਤਾ । ਭ੍ਰਾਤਹ—ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ । ਚਿੰਤਾ—(ਪਾਲਣ ਦਾ) ਫਿਕਰ । ਬਨਿਤਾ
—ਇਸਤ੍ਰੀ [ਕਨਿਜਾ] । ਸੁਤ—ਪੁੱਤਰ [ਸੁਤ] ।

ਅਰਥ :—ਮਾਂ ਪਿਉ ਭਰਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁੱਤਰ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਜੋ ਮਾਇਆ ਵਿਚ
ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ (ਸਾਡੇ) ਸਨਬੰਧੀ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ
ਵਿਅਰਥ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਦਇਆ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਇਕ ਭਗਵਾਨ
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੈ । ੧੫ ।

ਭਾਵ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ
ਨਿਸ਼ਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਇਆ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਣਾ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਅਨਿਤ੍ਰ ਵਿਤੰ, ਅਨਿਤ੍ਰ ਚਿਤੰ, ਅਨਿਤ੍ਰ ਆਸਾ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਰੰ ॥
ਅਨਿਤ੍ਰ ਹੇਤੰ ਅਹੰ ਬੰਧੰ, ਭਰਮ ਮਾਇਆ ਮਲਨੰ ਬਿਕਾਰੰ ॥ ਫਿਰੰਤ ਜੋਨਿ
ਅਨੇਕ, ਜਨਰਾਗਨਿ ਨਹ ਸਿਮਰੰਤ ਮਲੀਣ ਬੁਧੰ ॥ ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਕਰਤ
ਮਇਆ ਨਾਨਕ, ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ ॥ ੧੬ ॥ [੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਨਿਤ੍ਰ—ਅ-ਨਿਤ੍ਰ, ਨਿੱਤ ਨਾਹ ਰਹਣ ਵਾਲਾ, ਵਿਅਰਥ । ਵਿਤੰ
—ਧਨ [ਕਿਤੰ, ਵਿੱਤੰ] । ਹੇਤੰ—ਮੋਹ । ਅਹੰ ਬੰਧੰ—ਅਹੰ ਦਾ ਬੰਧਾ, ਹਉਂ ਦਾ ਬੰਧਾ
ਹੋਇਆ । ਮਲਨ—ਮੈਲੇ । ਬਿਕਾਰੰ—ਮੰਦੇ ਕਰਮ, ਪਾਪ । ਜਨਰਾਗਨਿ—ਜਨਰ ਦੀ
ਅਗਨਿ, ਪੇਟ ਦੀ ਅੱਗ । ਮਲੀਣ ਬੁਧੰ—ਮੈਲੀ ਮਤਿ ਵਾਲਾ । ਚਿਤੰ—ਚਿੰਤਨ, ਸੋਚਣਾ ।
ਪਤਿਤ—ਵ੍ਰੱਥੇ ਵਿਕਰਮੀ [ਧ੍ਰਿਤਿ], (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ) ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ [ਧ੍ਰੁ-ਥੋ ਫਲ] ।
ਕਰਤ—ਕਰ । ਮਇਆ—ਮੋਹਰ [ਮਧਯ—ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ] ।

ਅਰਥ :—ਧਨ ਨਿੱਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਧਨ ਦੀਆਂ) ਸੋਚਾਂ
ਵਿਅਰਥ (ਉਦਮ) ਹੈ, ਅਤੇ ਧਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ (ਬਣਾਣੀਆਂ ਭੀ)
ਵਿਅਰਥ ਹੈ ।

ਨਿੱਤ ਨਾਹ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਉਮੈ ਦਾ ਬੰਧਾ ਜੀਵ

ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਮੈਲੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਲੀ ਮਤਿ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭੌਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਮਾਂ ਦੇ) ਪੋਟ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ (ਜੋ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸਹਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਬੇਨਤੀ ਕਰ-)ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ! ਮੋਹਰ ਕਰ, ਤੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬਖਸ਼ ਜਿਥੇ ਵਡੇ ਵਿਕਰਮੀ ਵੀ ਬਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ੧੬।

ਭਾਵ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਣੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਣੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਿਰੰਤ ਗਿਰਿ ਪਤਿਤ ਪਾਤਾਲੰ, ਜਲੰਤ ਦੇਦੀਪੁ ਬੈਸ੍ਰਾਂਤਰਹ ॥
ਬਰੰਤਿ ਅਗਾਹ ਤੋਯੰ ਤਰੰਗੰ, ਦੁਖੰਤ ਗ੍ਰਹ ਚਿੰਤਾ ਜਨਮੰ ਤ ਮਰਣਹ॥ਅਨਿਕ
ਸਾਧਨੰ ਨ ਸਿਧੁਤੇ ਨਾਨਕ॥ਅਸਬੰਭੰ ਅਸਬੰਭੰ ਅਸਬੰਭੰ ਸਬਦ ਸਾਧ ਸ੍ਰਜਨਹ
॥ ੧੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਿਰੰਤ-ਭਿੱਗ ਕੇ। ਦੇਦੀਪੁ-ਬਲਦੀ, ਭੜਕਦੀ। ਬੈਸ੍ਰਾਂਤਰਹ-ਅੱਗ [ਕੈਂਕਾਨਰ:]। ਅਗਾਹ-ਭੁੰਘੇ। ਤੋਯੰ-[ਤੋਯੰ] ਪਾਣੀ। ਤਰੰਗੰ-ਲਹਿਰਾਂ [ਤਰੰਗ-a wave]। ਗ੍ਰਹ-ਘਰ [ਗ੍ਰਹ]। ਗ੍ਰਹ ਚਿੰਤਾ-ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ। ਦੁਖੰਤ-ਦੁੱਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਨ ਸਿਧੁਤੇ-ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ੍ਰਜਨਹ-ਭਲੇ ਬੰਦੇ। ਗਿਰਿ-ਪਹਾੜ [ਗਿਰਿ]। ਅਸਬੰਭੰ-[ਸ੍ਰਤਸ਼] ਬੰਨ੍ਹ, ਸਹਾਰਾ, ਆਸਰਾ।

ਅਰਥ :-ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਭਿੱਗ ਕੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਣਾ, ਭੜਕਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਨਾ, ਭੁੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਠਿੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣਾ-ਅਜੇਹੇ ਅਨੇਕਾਂ (ਕਠਨ) ਸਾਧਨ, ਘਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ) ਅਤੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ (ਬਚਣ ਲਈ) ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਦਾ ਲਈ ਜੀਵ ਦਾ ਆਸਰਾ ਗੁਰ-ਸਬਦ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ੧੭।

ਭਾਵ-ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕਠਨ ਤਪ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜਿੰਦ ਦਾ ਆਸਰਾ ਸਿਰਫ ਗੁਰ-ਸਬਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਘੋਰ ਦੁਖੰ ਅਨਿਕ ਹਤੰ ਜਨਮ ਦਾਰਿਦ੍ਰੰ ਮਹਾ ਬਿਖਾਦੰ ॥ ਮਿਟੰਤ
ਸਗਲ; ਸਿਮਰੰਤ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ॥ ਜੈਸੇ ਪਾਵਕ ਕਾਸਟ ਭਸਮੰ

ਕਰੋਤਿ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਤ੍ਰੀ-ਹੱਤਿਆ, ਖੂਨ, ਕਤਲ । ਦਾਰਿਦ੍ਰੀ-ਆਲਸ, ਗਰੀਬੀ [ਦਾਰਿਦ੍ਰ] । ਬਿਖੁਦੈ-ਬਿਖਾਦ, ਝਗੜੇ, ਪੁਆੜੇ [ਬਿਖਾਵ :] । ਸਗਲ-ਸਾਰੇ [ਸਕਲ] । ਪਾਵਕ-ਅੱਗ [ਪਾਕਕ :] । ਕਾਸਟ-ਲੱਕੜੀ [ਕਾਠ-A piece of wood] । ਭਸਮ-ਸੁਆਹ [ਸ਼ਸਮ-ashes] । ਘੋਰ-ਭਿਆਨਕ [ਬੋਰ-awful] । ਕਰੋਤਿ-[ਕਰੋਤਿ] ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਭਿਆਨਕ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ, (ਕੀਤੀ ਹੋਏ) ਅਨੇਕਾਂ ਖੂਨ, ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਵੁਡੇ ਵੁਡੇ ਪੁਆੜੇ-ਇਹ ਸਾਰੇ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆਂ ਮਿਟ ਜਾਵੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ੧੮ ।

ਭਾਵ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਅੰਧਕਾਰ ਸਿਮਰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ, ਗੁਣ ਰਮੰਤ ਅਘ ਖੰਡਨਹ ॥ ਰਿਦ ਬਸੰਤਿ, ਭੈ ਭੀਤ ਦੂਤਹ, ਕਰਮ ਕਰਤ ਮਹਾ ਨਿਰਮਲਹ ॥ ਜਨਮ ਮਰਣ ਰਹੰਤ ਸ੍ਰੋਤਾ, ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਅਮੋਘ ਦਰਸਨਹ ॥ ਸਰਣ ਜੋਗੀ ਸੰਤ ਪ੍ਰਿਅ ਨਾਨਕ, ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਖੇਮੀ ਕਰੋਤਿ ॥ ੧੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅੰਧਕਾਰ-ਹਨੇਰਾ [ਅਥਕਾਰ :] । ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਚਾਨਣ [ਪ੍ਰਕਾਸ਼:] । ਅਘ-ਪਾਪ [ਅਥ-a sin] । ਦੂਤਹ-ਜਮ ਦੇ ਦੂਤ । ਸ੍ਰੋਤਾ-ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ । ਅਮੋਘ-ਸਫਲ, ਫਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਹ ਉੱਕਣ ਵਾਲਾ [ਅਸੋਥ] । ਅਮੋਘ ਦਰਸਨਹ-ਉਸ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਸਫਲ ਹੈ । ਖੇਮੀ-ਕੁਸਲ, ਸੁਖ [ਯੋਸ] । ਰਮੰਤ-ਸਿਮਰਿਆਂ, ਚੇਤੇ ਕੀਤਿਆਂ । ਸਰਣ ਜੋਗ-ਸਰਨ ਆਏ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ। ਸੰਤ ਪ੍ਰਿਅ-ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ਕਰੋਤਿ-[ਕਰੋਤਿ] ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ (ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ) ਹਨੇਰਾ (ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ) (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦਾ) ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਚੇਤੇ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆਂ ਜਮਦੂਤ ਭੀ ਡਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਬੜੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ (ਦਾ ਗੋੜ) ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਫਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਖੰਭਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਜੋ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ

ਸਹੀਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ (ਭਗਤਾ ਨੂੰ ਸਭ) ਸੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੧੪ ।

ਭਾਵ—ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਸਹੀ ਜੀਵਣ ਜੀਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਚਰਨ ਉੱਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਾਛੇ ਕਰੋਤਿ ਅਗੂਣੀਵਹ, ਨਿਰਾਸੰ ਆਸ ਪੂਰਨਹ ॥ ਨਿਰਧਨ ਭਯੰ
ਧਨਵੰਤਹ, ਰੋਗੀਅੰ ਰੋਗ ਖੰਡਨਹ ॥ ਭਗਤੰ ਭਗਤਿ ਦਾਨੰ, ਰਾਮ ਨਾਮ
ਗੁਣ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰਖ ਦਾਤਾਰਹ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਿੰ
ਨ ਲਭੁਤੇ ॥ ੨੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਾਛੇ—ਪਿੱਛੇ । ਕਰੋਤਿ—[ਕਾਰੋਤਿ] ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਅਗੂਣੀਵਹ—
ਅੱਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ [ਅਧਾਨੀ—a leader] । ਭਯੰ—ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ [ਬੁ—to become] ।
ਭਗਤੰ—ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ । ਕਿੰ ਨ—ਕੀਹ ਨਹੀਂ ?, (ਭਾਵ,) ਸਭ ਕੁਝ । ਲਭੁਤੇ—ਲੱਭ
ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਦਾਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ
ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਉਸ ਪਾਸੋਂ) ਕੀਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ?

ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਗੂ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਆਸਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਉਸ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ) ਕੰਗਾਲ ਧਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ । ਉਹ ਮਾਲਕ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਰੋਗ ਨਾਸ ਕਰਨ-ਜੋਗ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਨਾਮ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਾਤਿ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੨੦ ।

ਭਾਵ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਹਰੇਕ ਮੰਗੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।

ਅਧਰੰ ਧਰੰ ਧਾਰਣਹ, ਨਿਰਧਨੰ ਧਨ ਨਾਮ ਨਰਹਰਹ ॥ ਅਨਾਥ
ਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਬਲਹੀਣ ਬਲ ਕੇਸਵਹ ॥ ਸਰਬ ਭੂਤ ਦਯਾਲ ਅਚੁਤ,
ਦੀਨ ਬਾਂਧਵ ਦਾਮੋਦਰਹ ॥ ਸਰਬਗੁ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਭਗਵਾਨਹ, ਭਗਤਿ
ਵਛਲ ਕਰੁਣਾਮਯਹ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਸੰਤ ਬਾਸੁਦੇਵਹ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰ-
ਮੇਸੁਰਹ ॥ ਜਾਚੰਤਿ ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਸਾਦੰ, ਨਹ ਬਿਸਰੰਤਿ ਨਹ
ਬਿਸਰੰਤਿ ਨਾਰਾਇਣਹ ॥ ੨੧ ॥ [੧੩੫੫]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਧਰੰ—ਆਸਰਾ-ਹੀਣ। ਧਰੰ—ਆਸਰਾ । ਨਰਹਰਹ—ਪਰਮਾਤਮਾ।
ਨਰਹਰਹ ਨਾਮ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ । ਕੇਸਵਹ—ਪਰਮਾਤਮਾ (ਲੰਮੇ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ) ।
[ਕੇਥਾ :—ਕੇਥਾ: ਪ੍ਰਯਾਸ਼੍ਤਾ: ਸ਼ਾਂਤਿ ਅਸ੍ਯ] । ਭੂਤ—ਜੀਵ [ਜੂਤ] । ਦਾਮੋਦਰਹ—ਪਰ-

ਮਾਤਮਾ [ਵਾਸਨ੍—a string । ਵਾਸਨ੍+ਤਰ] । ਭਗਤਿ ਵਛਲ-ਭਗਤੀ ਨਾਲ
ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਕਰੁਣਾਮਯਹ-ਕਰੁਣਾ-ਮਯਹ, ਤਰਸ-ਰੂਪ, ਦਇਆ-ਸਰੂਪ ।
[ਕਣਾ-ਤਰਸ] । ਬਾਸੁਦੇਵਹ-ਪਰਮਾਤਮਾ । ਪ੍ਰਸਾਦੈ-ਦਇਆ, ਕਿਰਪਾ [ਪ੍ਰਸਾਦ] ।
ਘਟਿ ਘਟਿ-ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਅਚੁਤ-ਅਭਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ [ਅਚ੍ਯੁਤ] । ਦੀਨ-
ਕੰਗਾਲ । ਬਾਂਧਵ-ਬੰਧੂ, ਰਿਸਤੇਦਾਰ । ਪੁਰਨ ਪੁਰਖ-ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ । ਸਰਬਗੁ-
[ਸਰਬੰਜ] ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ । ਜਾਚੰਤਿ-ਮੰਗਦਾ ਹੈ [ਯਾਚ-to beg] ।

ਅਰਥ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ
ਧਨ-ਹੀਣਾਂ ਦਾ ਧਨ ਹੈ । ਗੋਬਿੰਦ ਅਨਾਥਾਂ ਦਾ ਨਾਥ ਹੈ ਤੇ ਕੇਸਵ-ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ
ਤਾਣ ਹੈ । ਅਭਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਗਾਲਾਂ
ਦਾ ਬੰਧੂ ਹੈ । ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਭਗਵਾਨ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ,
ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਰਸ ਦਾ ਘਰ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰ-
ਮੇਸਰ ਹਰੇਕ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਨਕ ਉਸ ਕਿਰਪਾਲ ਨਾਰਾਇਣ ਤੋਂ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਇਹ ਦਾਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਾਹ ਵਿੱਸਰੇ ਕਦੇ ਨਾਹ ਵਿੱਸਰੇ । ੨੧ ।

ਭਾਵ :-ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ,
ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਦਾਤਿ
ਮੰਗਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਨਹ ਸਮਰਥੰ ਨਹ ਸੇਵਕੰ, ਨਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਮ ਪੁਰਖੋਤਮੰ ॥ ਤਵ
ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਿਮਰਤੇ ਨਾਮੰ ਨਾਨਕ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗੁਰੰ ॥੨੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਮਰਥੰ-ਸਮਰਥਾ, ਤਾਕਤ । ਪੁਰਖੋਤਮੰ-ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ,
ਪਰਮਾਤਮਾ । ਤਵ-ਤੇਰੀ [ਜਕ] । ਪ੍ਰਸਾਦਿ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ [ਪ੍ਰਸਾਦੇਨ] । ਗੁਰ-ਸਭ
ਤੋਂ ਵੱਡਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਪਰਮ ਉੱਤਮ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ! ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰੀ ! ਹੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ !
(ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ) ਨਾਹ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਸੇਵਕ ਹਾਂ, ਨਾਹ ਹੀ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ (ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ) ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ । (ਤੇਰਾ ਦਾਸ) ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ (ਹੀ)
ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ । ੨੨ ।

ਭਾਵ :-ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੋਹਰ ਕਰੇ, ਉਹ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ
ਹੈ । ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਭਰਣ ਪੋਖਣ ਕਰੰਤ ਜੀਆ, ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਛਾਦਨ ਦੇਵੰਤ ਦਾਨੰ ॥ਸ੍ਰਿਜੰਤ

ਰਤਨ ਜਨਮ ਚਤੁਰ ਚੇਤਨਹ ॥ ਵਰਤੰਤਿ ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਸਾਦਹ ॥ ਸਿਮਰੰਤ
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ ॥ ਅਨਿਤੁ ਰਚਨਾ ਨਿਰਮੋਹ ਤੇ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਰਣ ਪੋਖਣ-ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ । ਬਿਸ਼ਾਮ-ਟਿਕਾਣਾ, ਸਹਾਰਾ ।
ਛਾਦਨ-ਕੱਪੜਾ [ਭਾਵਨ- clothing] । ਸ੍ਰਿਜੰਤ-ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ [ਸ੍ਰਜ- to-
create] । ਚਤੁਰ-ਜਿਆਣਾ, ਸਮਰੱਥ । ਚੇਤਨਹ-ਸਜਿੰਦ, ਸਭ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵ ਕਰ
ਸਕਣ ਵਾਲਾ [ਭਿ- to perceive] । ਅਨਿਤੁ-ਨਾਹ ਨਿੱਤ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ।
ਨਿਰਮੋਹ-ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ । ਤੇ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਪ੍ਰਸਾਦਹ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :- ਸਮਰੱਥ ਚੇਤਨ-ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੋਂਦਾ ਹੈ,
ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੱਪੜਾ ਆਸਰਾ ਆਦਿਕ ਦਾਤਾਂ ਦੋਂਦਾ ਹੈ ।
ਉਸ ਆਨੰਦ-ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜੀਵ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਜੀਵ ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਇਸ ਨਾਸਵੰਤ ਰਚਨਾ
ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੨੩ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ
ਹਨ, ਉਹ ਇਹਨਾ ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਦਾਨੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ ਭੁੰਚੰਤੇ ਮਹੀਪਤੇ ॥ ਬਿਪਰੀਤ ਬੁਧੰ ਮਾਰਤ
ਲੋਕਹ ਨਾਨਕ ਚਿਰੰਕਾਲ ਦੁਖ ਭੋਗਤੇ ॥ ੨੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ-ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ । ਭੁੰਚੰਤੇ-ਭੋਗਦੇ ਹਨ
[ਭੁਜ- to possess], ਮਾਲਕੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ । ਮਹੀਪਤੇ-ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਤੀ, ਰਾਜੇ
[ਸਵੀ-ਧਰਤੀ । ਮਹੀਪਤਿ-ਰਾਜਾ] । ਬਿਪਰੀਤ-ਉਲਟੀ [ਵਿਪਰੀਤ । ਮਾਰਤ
ਲੋਕਹ-ਮਾਤ ਲੋਕ, ਜਗਤ । ਮਾਰਤ-[ਮਾਯੰ-mortal] ਨਾਸਵੰਤ । ਦੁਖ-[ਦੁ:ਖ]
ਦੁੱਖ ।

ਅਰਥ :- ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਪੁੰਨ-ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਰਾਜੇ (ਇਥੇ
ਰਾਜ-ਮਿਲਖ ਦੀ) ਮਾਲਕੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ।

ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਥੇ ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ ਵਿਚ (ਉਹਨਾਂ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਉਲਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤਕ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ । ੨੪ ।

ਭਾਵ :- ਜਗਤ ਵਿਚ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਤੇ ਮੌਜ-ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ
ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਜ਼ੁਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਨੇ
ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਬ੍ਰਿਥਾ ਅਨੁਗ੍ਰਹਿ ਗੋਬਿੰਦਹ ਜਸ੍ ਸਿਮਰਣ ਰਿਦੰਤਰਹ ॥ ਆਰੋਗੀ
ਮਹਾ ਰੋਗੀ ਬਿਸਿਮ੍ਰਿਤੇ ਕਰੁਣਾਮਯਹ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬ੍ਰਿਥਾ-ਖ਼ਾਲੀ, ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ । ਅਨੁਗ੍ਰਹਿ-ਕਿਰਪਾ [ਅਨੁਗ੍ਰਹ-
a favour] । ਜਸ੍-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ [ਯੇਥਾ] । ਰਿਦੰਤਰਹ-ਰਿਦ-ਅੰਤਰਹ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।
ਆਰੋਗੀ-ਅਰੋਗ, ਰੋਗ-ਰਹਿਤ, ਨਰੋਏ । ਬਿਸਿਮ੍ਰਿਤੇ-ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਕਰੁਣਾਮਯਹ-
ਕਰੁਣਾ-ਮਯਹ, ਤਰਸ ਰੂਪ, ਦਇਆ-ਸਰੂਪ [ਕਰੁਣਾ-ਤਰਸ] ।

ਅਰਥ :- ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਮੋਹਰ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ
ਉਸ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਰੋਏ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਵਡੇ ਰੋਗੀ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ
ਉਹ ਦਇਆ ਸਰੂਪ ਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਰਹੇ ਹਨ । ੨੫ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰੀਰਕ
ਤੌਰ ਤੇ ਨਰੋਏ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਅਨੇਕਾ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਰਮਣੀ ਕੇਵਲੀ ਕੀਰਤਨੰ, ਸੁਧਰਮੰ ਦੇਹਧਾਰਣਹ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ
ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਨਕ, ਪੀਵਤੰ ਸੰਤ ਨ ਤ੍ਰਿਪੁਤੇ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਮਣੀ-ਜਪਣਾ । ਸੁਧਰਮੰ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ । ਦੇਹ ਧਾਰਣਹ-ਦੇਹ-
ਧਾਰੀ, ਮਨੁੱਖ । ਤ੍ਰਿਪੁਤੇ-ਰੱਜਦੇ [ਤ੍ਰ੍ਪ-to be contented ਤ੍ਰ੍ਪਯਤਿ] । ਕੇਵਲੀ-
[ਕੇਕਲੰ-Solely] ਸਿਰਫ । ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਜਲ ।

ਅਰਥ :- ਕੇਵਲ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ ਹੈ । ਹੇ
ਨਾਨਕ ! ਸੰਤ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ । ਜਲ ਪੀਂਦਿਆਂ
ਰੱਜਦੇ ਨਹੀਂ । ੨੬ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਸਹਣ ਸੀਲ ਸੰਤੰ, ਸਮ ਮਿਤ੍ਰਸੁ ਦੁਰਜਨਹ ॥ ਨਾਨਕ ਭੋਜਨ ਅਨਿਕ
ਪ੍ਰਕਾਰੇਣ, ਨਿੰਦਕ ਆਵਧ ਹੋਇ ਉਪਤਿਸਟਤੇ ॥ ੨੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਹਣ-ਸਹਾਰਨਾ [ਸਹਨ] । ਸੀਲ-ਮਿੱਠਾ ਸੁਭਾਉ [ਸੀਲ] ।
ਸਹਣ ਸੀਲ-[ਸਹਨ ਸੀਲ-patient, forgiving] । ਸਮ-ਬਰਾਬਰ । ਮਿਤ੍ਰਸੁ-ਮਿਤ੍ਰ
ਦਾ [ਸਿਕਸ਼ਯ] । ਦੁਰਜਨਹ-ਭੈਰੋ ਮਨੁੱਖ [ਦੁਰਜਨ] । ਆਵਧ-ਸਸੜ, ਹਥਿਆਰ
[ਆਯੁਧ] । ਉਪਤਿਸਟਤੇ-ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ [ਤਪਤਿਠਤਿ-comes near] ।

ਅਰਥ :- ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਦੁਰਜਨ ਇੱਕ-ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਦੂਜਿਆਂ

ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨਾ—ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋ ਨਾਨਕ !
ਮਿਤ੍ਰ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਲੈ ਕੇ, ਪਰ ਨਿੰਦਕ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ)
ਸਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੱਕਦੇ
ਹਨ)। ੨੭।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਵਧੀਕੀ
ਸਹਾਰਨੀ ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਿਰਸਕਾਰ ਨਹ ਭਵੰਤਿ, ਨਹ ਭਵੰਤ ਮਾਨ ਭੰਗਨਹ॥ ਸੋਭਾ ਹੀਨ
ਨਹ ਭਵੰਤਿ, ਨਹ ਪੋਹੰਤਿ ਸੰਸਾਰ ਦੁਖਨਹ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਜਪੰਤਿ ਮਿਲਿ
ਸਾਧ ਸੰਗਹ, ਨਾਨਕ ਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੁਖ ਬਾਸਨਹ॥ ੨੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਿਰਸਕਾਰ—ਨਿਰਾਦਰੀ [तिरस्कारः]। ਭਵੰਤਿ—ਹੁੰਦਾ
[भक्ति, भक्तः, भक्तित्। ਮੂ—to become]। ਮਾਨ ਭੰਗਨਹ—ਨਿਰਾਦਰੀ,
ਅਪਮਾਨ। ਮਿਲਿ—ਮਿਲ ਕੇ। ਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ—ਉਹ ਬੰਦੇ। ਜਪੰਤਿ—[जपन्ति] ਜਪਦੇ
ਹਨ। ਪੋਹੰਤਿ—[प्राप्नुयन्ति]।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ
ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਖੀ ਵੱਸਦੇ ਹਨ; ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਨਿਰਾਦਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ,
ਉਹਨਾ ਦਾ ਕਦੇ ਅਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਭੀ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ,
ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ੨੮।

ਭਾਵ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਹੋਈ
ਨਿਰਾਦਰੀ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ, ਕੋਈ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ
ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਸੈਨਾ ਸਾਧ ਸਮੂਹ ਸੂਰ ਅਜਿਤੰ, ਸੰਨਾਹੰ ਤਨਿ ਨਿਮ੍ਰਤਾਹ॥ ਆਵਧਹ
ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ, ਓਟ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਰ ਚਰਮਣਹ॥ ਆਰੂੜਤੇ ਅਸ੍ਰ ਰਬ
ਨਾਗਹ, ਬੁਝੰਤੇ ਪ੍ਰਭ ਮਾਰਗਹ॥ ਬਿਚਰਤੇ ਨਿਰਭੰ ਸਤ੍ਰ ਸੈਨਾ, ਧਾਝੰਤੇ
ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨਹ॥ ਜਿਤਤੇ ਬਿਸ੍ਵ ਸੰਸਾਰਹ, ਨਾਨਕ ਵਸੰ ਕਰੋਤਿ ਪੰਚ
ਤਸਕਰਹ॥ ੨੯॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੈਨਾ—ਫੌਜ [सेना]। ਸੂਰ—ਸੂਰਮੇ। ਸੰਨਾਹੰ—ਸੰਜੋਅ [संनह-
armour]। ਤਨਿ—ਤਨ ਉਤੇ। ਆਵਧਹ—ਸਸਤ੍ਰ [आयुध]। ਕਰ—ਹੱਥ [कर]।
ਚਰਮਣਹ—ਢਾਲ, ਚੰਮ [चमन]। ਕਰ ਚਰਮਣਹ—ਹੱਥ ਦੀ ਢਾਲ। ਆਰੂੜਤੇ—ਸਵਾਰ

ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਸ੍ਰ—[ਅਸ੍ਰ] ਘੋੜੇ । ਨਾਗਹ—ਹਾਥੀ [ਜਾਗ] । ਬਿਚਰਤੇ—ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਸਤ੍ਰ—ਵੈਰੀ (ਕਾਮਾਦਿਕ) [ਬਾਕੁ] । ਬਿਸ੍ਰ—ਸਾਹਾ [ਬਿਵ੍ਰ] । ਤਸਕਰਹ—ਚੋਰ [ਰਿਸ਼ਕਾਰ] । ਸਾਧ ਸਮੂਹ—ਸਾਰੇ ਸਾਧ, ਸੰਤ ਜਨ। ਧਾਯੰਤੇ—ਹੱਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ [ਬਾਕ-ਜਿ] । ਗੁਪਾਲ—ਅੱਖਰ 'ਗ' ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਲਗਾਂ ਹਨ— ਅਤੇ ਅਸਲ ਲਫਜ਼ 'ਗੋਪਾਲ' ਹੈ, ਇਥੇ 'ਗੁਪਾਲ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :— ਸੰਤ-ਜਨ ਅਜਿੱਤ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਹੈ । ਡਾਰੀਕੀ ਸੁਭਾਉ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਸੰਜੋਆ ਹੈ; ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਸਸਤ੍ਰ ਹਨ; ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਓਟ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਢਾਲ ਹੈ । ਸੰਤ-ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੇ ਮਿਲਾਪ) ਦਾ ਰਸਤਾ ਭਾਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਇਹ, ਮਾਨੋ, ਉਹ ਘੋੜੇ ਰਥ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਸੰਤ-ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ (ਦੀ ਸਹੈਤਾ) ਨਾਲ (ਕਾਮਾਦਿਕ) ਵੈਰੀ-ਦਲ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ) ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੰਤ-ਜਨ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਰਹੇ ਹਨ । ੨੬ ।

ਭਾਵ:—ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਸਿਮਰਨ, ਸਬਦ ਦੀ ਓਟ—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੋਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਹਨ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ।

ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ, ਦ੍ਰੁਮ ਛਾਯਾ ਰਚਿ ਦੁਰਮਤਿਹ ॥
ਤਤਹ ਕੁਟੰਬ ਮੋਹ ਮਿਥ੍ਯਾ, ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮਹ ॥੩੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ—(ਹਰਨ ਦੀ ਤ੍ਰੇਹ) । ਠਗਨੀਰਾ, ਰੇਤਲਾ ਇਲਾਕਾ ਜੋ ਸੂਰਜ ਦੀ ਤਪਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਰਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਤ੍ਰੇਹ ਨਾਲ ਘਾਬਰਿਆ ਹਰਨ ਪਾਣੀ ਵਲ ਵੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਠਗਨੀਰਾ ਅਗਾਂਹ ਅਗਾਹ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਨ ਤੜਪ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ [ਸ੍ਰਗਰੂਣਾ—mirage] । ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ—ਆਕਾਸ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਨਗਰੀ । ਠਗਨੀਰੇ ਵਾਂਗ ਇਹ ਭੀ ਝਾਉਲਾ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਆਕਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਰ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ [ਗ੍ਰਨਥੰ-ਜਗਰ] । ਦ੍ਰੁਮ—ਰੁੱਖ [ਦ੍ਰੁਸ] । ਰਚਿ—ਰਚ ਕੇ, ਰਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਹੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਤਤਹ—ਉਥੇ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ [ਕਰ :— for that reason] । ਮਿਥ੍ਯਾ—ਨਾਸਵੰਤ, ਭੂਠਾ [ਸਿਥ੍ਯਾ—to no purpose] । ਦੁਰ-ਮਤਿ—ਭੈੜੀ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਾ [ਦੁਰੰਤਿ :] ।

ਅਰਥ :- ਭੋੜੀ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਠਗਨੀਰੇ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਸਵੰਤ ਕੁਟੰਬ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਤ-ਜਨ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ੩੦ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਟੱਬਰ ਪਰ-ਵਾਰ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ ।

ਨ ਚ ਬਿਦਿਆ ਨਿਧਾਨ ਨਿਗਮੰ, ਨ ਚ ਗੁਣਗ੍ਰ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨਹ ॥
ਨ ਚ ਰਾਗ ਰਤਨ ਕੰਠੰ, ਨਹ ਚੰਚਲ ਚਤੁਰ ਚਾਤੁਰਹ ॥ ਭਾਗ ਉਦਿਮ
ਲਬਧੰ ਮਾਇਆ, ਨਾਨਕ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਖਲ ਪੰਡਿਤਹ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨ ਚ-ਅਤੇ ਨਹੀਂ, ਨਾਹ ਹੀ । ਨਿਗਮੰ-ਵੇਦ [ਜਿਗਸੰ] । ਨਿਧਾਨ-ਖਜ਼ਾਨਾ । ਗੁਣਗ੍ਰ-ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ [ਗੁਣਾਜ਼] । ਚਾਤੁਰਹ-ਸਿਆਣਾ । ਖਲ-ਮੂਰਖ [ਖਲ] । ਚਤੁਰ ਚਾਤੁਰਹ-ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਸਿਆਣਾ । ਚੰਚਲ-ਦੁਸਤ । ਕੰਠ-ਗਲਾ । ਨਿਧਾਨ-ਖਜ਼ਾਨਾ । ਸਾਧ ਸੰਗਿ-ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- ਨਾਹ ਹੀ ਮੈਂ ਵੇਦ-ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਾਂ, ਨਾਹ ਹੀ ਮੈਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪਾਰਖੂ ਹਾਂ, ਨਾਹ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੈ ।

ਮੇਰੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਰਾਗ ਭੀ ਨਹੀਂ, ਨਾਹ ਹੀ ਮੈਂ ਦੁਸਤ ਤੇ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਹਾਂ ।

ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉੱਦਮ ਕੀਤਿਆਂ ਮਾਇਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ (ਉਹ ਭੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ) ।

(ਪਰ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੂਰਖ (ਭੀ) ਪੰਡਿਤ (ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਮੇਰਾ ਭੀ ਆਸਰਾ ਹੈ) । ੩੧ ।

ਭਾਵ :- ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਕੰਠ ਰਮਣੀਯ ਰਾਮ ਰਾਮ ਮਾਲਾਂ, ਹਸਤ ਉਚ ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਨੀ ॥ ਜੀਹ
ਭਣਿ ਜੋ ਉਤਮ-ਸਲੋਕ, ਉਧਰਣੰ ਨੈਨ ਨੰਦਨੀ ॥ ੩੨ ॥ [੧੩੫੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੰਠ-ਗਲਾ । ਰਮਣੀਯ-ਸੁੰਦਰ [ਰਸਯੀਯ] । ਹਸਤ-[ਹ੍ਰਸਤ] ਹੱਥ । ਹਸਤ ਉਚ-ਗੋਮੁਖੀ-[ਗੋਮੁਖੀ], ਮਾਲਾਧਾਰੀ, ਇਕ ਬੈਲੀ ਜਿਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਊ ਦੇ ਮੁਖ ਜੋਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਫੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਹਿੰਦੂ ਸਾਸਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਮੀਨ ਨਾਲ ਛੁਹਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ, ਛਾਤੀ ਦੀ ਠੋਡੀ ਨਾਲ

ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਜਪ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਹਸਤ ਉਚ' ਹੈ। ਧਾਰਣੀ-ਟਿਕਾਣੀ। ਜੀਹ-ਜੀਭ। ਭਣਿ-ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਭਣੈ। ਨੰਦਨੀ-ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ [ਨੰਦਨ-pleasing]। ਨੈਨ ਨੰਦਨੀ-ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਮਾਇਆ। ਨੈਨ-[ਨਯਨ] ਅੱਖਾਂ।

ਅਰਥ :-ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ (ਗਲੇ ਤੋਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਗਲੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲਾ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪ੍ਰੇਮ ਟਿਕਾਣੇ ਨੂੰ ਮਾਲਾ ਦੀ ਥੈਲੀ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਜੀਭ ਨਾਲ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੨।

ਭਾਵ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਟਿਕਾਣੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸੋਹਣੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਹੀਣਸੂ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਪ੍ਰਿਗੰਤ ਜਨਮ ਭ੍ਰਸਟਣਹ ॥ ਕੂਕਰਹ ਸੂਕਰਹ ਗਰਧਭਹ, ਕਾਕਹ ਸਰਪਨ ਤੁਲਿ ਖਲਹ ॥੩੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੭]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹੀਣਸੂ-ਸੱਖਣਾ। ਭ੍ਰਸਟਣਹ-ਭੈੜੀ ਬੱਧ ਵਾਲਾ। ਕੂਕਰਹ-ਕੁੱਤਾ [ਕੂਕਰ]। ਸੂਕਰਹ-ਸੂਰ [ਸੂਕਰ:]। ਗਰਧਭਹ-ਖੱਤਾ [ਗਰ੍ਹਮ:]। ਕਾਕਹ-ਕਾਂ [ਕਾਕ:]। ਤੁਲਿ-ਬਰਾਬਰ [ਤੁਲਯ]। ਖਲਹ-ਮੂਰਖ [ਖਲ:]।

ਅਰਥ :-ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਭੈੜੀ ਬੁਧਿ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਫਿਟਕਾਰ-ਯੋਗ ਹੈ। ਉਹ ਮੂਰਖ ਕੁੱਤੇ ਸੂਰ ਖੱਤੇ ਕਾਂ ਨੱਧ ਦੇ ਬਰਾਬਰ (ਜਾਣੇ)। ੩੩।

ਭਾਵ-ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ, ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਭਜਨੰ, ਰਿਦਯੰ ਨਾਮ ਧਾਰਣਹ ॥ ਕੀਰਤਨੰ ਸਾਧ ਸੰਗੇਨ, ਨਾਨਕ ਨਹ ਦ੍ਰਿਸਟੀਤ ਜਮ ਦੂਤਨਹ ॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ-ਚਰਣ ਅਰਬਿੰਦ, ਚਰਨ ਕਮਲ [ਚਰਣ-ਅਰਵਿੰਦ]। ਅਰਬਿੰਦ-ਕੌਲ ਫੁੱਲ [ਅਰਵਿੰਦ]। ਜਮ ਦੂਤਨਹ-ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ।

ਅਰਥ :-ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਟਿਕਾਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਵਲ ਤੱਕ

(ਭੀ) ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ (ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੁਕਦੇ) । ੩੪ ।

ਭਾਵ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੁਕ ਸਕਦੇ ।

ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਧਨੰ ਰੂਪੰ, ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਸੂਰਗ ਰਾਜਨਹ ॥ ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਭੋਜਨੰ ਬਿੰਸਨੰ, ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਸੂਛ ਅੰਬਰਹ ॥ ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਸੂਤ ਮਿਤ੍ਰ ਭ੍ਰਾਤ ਬਾਂਧਵ, ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸਹ ॥ ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਬਿਦਿਆ ਪ੍ਰਬੀਣੰ, ਨ ਚ ਦੁਰਲਭੰ ਚਤੁਰ ਚੰਚਲਹ ॥ ਦੁਰਲਭੰ ਏਕ ਭਗਵਾਨ ਨਾਮਹ, ਨਾਨਕ ਲਬਧਿੰ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭੰ ॥ ੩੫ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੫੭]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਿੰਸਨੰ—ਖਾਣ-ਜੋਗ ਸੁਆਦਲਾ ਪਦਾਰਥ, ਰੋਡੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਮਸਾਲੇ-ਦਾਰ ਭਾਜੀ ਆਦਿਕ [ਕਯੰਜਨ] । ਅੰਬਰਹ—ਕੱਪੜੇ [ਕਸਬਰ] । ਸੂਛ—ਸਾਫ਼ [ਫਕਰ] । ਪ੍ਰਬੀਣੰ—ਸਿਆਣਾ, ਚਤੁਰ [ਸ਼ਰੀਰ] । ਬਨਿਤਾ—ਇਸਤ੍ਰੀ [ਕਨਿਤਾ] । ਬਿਲਾਸ—ਲਾਡ-ਪਿਆਰ [ਕਿਲਾਸ] । ਸਾਧ ਸੰਗਿ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਧਨ ਅਤੇ ਰੂਪ ਲੱਭਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾਹ ਹੀ ਸੂਰਗ ਦਾ ਰਾਜ । ਸੁਆਦਲੇ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਖਾਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਔਖੇ ਨਹੀਂ, ਨਾਹ ਹੀ ਸਾਫ਼-ਸੂਥਰੇ ਕੱਪੜੇ । ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਿੱਤ੍ਰ ਭਰਾ ਰਿਸਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸਕਿਲ ਨਹੀਂ, ਨਾਹ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ।

ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਸਿਆਣਾ ਬਣਨਾ ਭੀ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾਹ ਹੀ ਔਖਾ ਹੀ (ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਨਾਲ) ਚਾਲਾਕ ਤੇ ਤੀਖਣ-ਬੁੱਧ ਹੋਣਾ ।

ਹਾਂ ! ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁਸਕਿਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਨਾਮ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਤਦੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ । ੩੫ ।

ਭਾਵ—ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਣੇ ਔਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਤੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ, ਤਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਮਿਹਰ ਕਰੇ ।

ਜਤ ਕਤਹ ਤਤਹ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀ, ਸੂਰਗ ਮਰਤ ਪਯਾਲ ਲੋਕਹ ॥ ਸਰਬਤ੍ਰ ਰਮਣੰ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਨਾਨਕ ਲੇਪ ਛੇਪ ਨ ਲਿਪੁਤੇ ॥ ੩੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਰਤ-[ਸੰਜ] ਮਾਤਲੋਕ, ਧਰਤੀ । ਪਯਾਲ-ਪਤਾਲ । ਛੇਪ-
[ਛੋਪ] ਕਲੇਸ, ਨਿੰਦਾ, ਅਹੰਕਾਰ; ਵਿਕਾਰ । ਲਿਪੁਤੇ-ਲਿਪਤ ਹੁੰਦਾ । ਲੇਪ-ਪੋਚਾ,
ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ । ਜਤ ਕਤਹ-ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ । ਤਤਹ-ਉਥੇ । ਰਮਣੈ-ਵਿਆਪਕ । ਜਤ
ਕਤਹ ਤਤਹ-ਹਰ ਥਾਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੁਰਗ,
ਮਾਤਲੋਕ, ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ-ਹਰ ਥਾਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪੋਚੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ
ਲਿੰਬੜਦਾ । ੩੬ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਉਤੇ ਵਿਕਾਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ।

ਬਿਖਯਾ ਭਯੰਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੰ, ਦ੍ਰੁਸਟਾਂ ਸਖਾ ਸ੍ਰਜਨਹ ॥ ਦੁਖੰ ਭਯੰਤਿ
ਸੁਖੰ, ਭੈ ਭੀਤੰ ਤ ਨਿਰਭਯਹ ॥ ਥਾਨ ਬਿਹੁਨ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਨਾਮੰ, ਨਾਨਕ
ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗੁਰਹ ॥ ੩੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਿਖਯਾ-ਵਿਹੁ, ਜ਼ਹਰ । ਭਯੰਤਿ-ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
[ਸਕਥਿ, ਸਕਤਃ, ਸਕਨ੍ਤਿ] । ਦ੍ਰੁਸਟਾਂ-ਦ੍ਰੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
ਸੱਖਾ-ਮਿਤ੍ਰ । ਸ੍ਰਜਨਹ-ਸ੍ਰ-ਜਨਹ, ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ, ਕਰੀਬੀ ਰਿਸਦੇਦਾਰ । ਥਾਨ
ਬਿਹੁਨ-ਟਿਕਾਣੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਵਾਲਾ । ਬਿਸ੍ਰਾਮ-ਟਿਕਾਣਾ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਅਮਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ-ਦਾ-ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ)
ਕਿਰਪਾਲ ਹੋ ਪਏ, ਜ਼ਹਰ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੋਖੀ ਉਸ ਦੇ ਮਿਤ੍ਰ
ਤੇ ਕਰੀਬੀ ਰਿਸਤੇਦਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ ਸੁਖ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਉਹ
(ਪਹਿਲਾਂ) ਅਨੇਕਾਂ ਭਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਮਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਿਭਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ;
ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਹਾਰਾ-ਆਸਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
। ੩੭ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ
ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ
ਢੁਕਦੀ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੋਈ ਭਰ-ਸਹਮ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ।

ਸਰਬ ਸੀਲ ਮਮੰ ਸੀਲੰ, ਸਰਬ ਪਾਵਨ ਮਮ ਪਾਵਨਹ ॥ ਸਰਬ
ਕਰਤਬ ਮਮੰ ਕਰਤਾ, ਨਾਨਕ ਲੇਪ ਛੇਪ ਨ ਲਿਪੁਤੇ ॥ ੩੮ ॥ [੧੩੫੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਰਬ-ਸਾਰੇ ਜੀਵ । ਪਾਂਵਨ-ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ [ਪ੍ਰ to make pure Caus. ਪਾਕਯਤਿ] । ਛੇਪ-ਦੋਸ, ਕਲੰਕ [ਕ੍ਲੇਪ] । ਨ ਲਿਪੁਤੇ-ਨਹੀਂ ਲਿਖੜਦਾ । ਮਮ-ਮੇਰਾ [ਮਮ] । ਕਰਤਬ-ਕਰਤਾ, ਰਚਨਹਾਰ, ਕਰਨ-ਜੋਗ । ਸੀਲ-ਸਾਂਤੀ ਸੁਭਾਉ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਜੀਵਨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਤੀ ਸੁਭਾਉ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਉਹੀ ਸਾਂਤੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਭੀ ਉਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ-ਕਰਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰਚਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਉਹੀ ਮੇਰਾ ਕਰਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪੋਚੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖੜਦਾ । ੩੮ ।

ਭਾਵ :- ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਂਤੀ ਸੁਭਾਉ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ।

ਨਹ ਸੀਤਲੰ ਚੰਦ੍ਰ ਦੇਵਹ, ਨਹ ਸੀਤਲੰ ਬਾਂਵਨ ਚੰਦਨਹ ॥ ਨਹ ਸੀਤਲੰ ਸੀਤ ਰੁਤੇਣ, ਨਾਨਕ ਸੀਤਲੰ ਸਾਧ ਸਜਨਹ ॥ ੩੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਹ-ਵਾਮਨ ਚੰਦਨ, ਚਿੱਟਾ ਚੰਦਨ ਜੋ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੀਤ ਰੁਤੇਣ-ਠੰਢੀ ਰੁੱਤ, ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ । ਸੀਤਲੰ-ਠੰਢਾ । ਚੰਦ੍ਰ ਦੇਵਹ-ਚੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤਾ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਚੰਦ੍ਰਮਾ (ਉਤਨਾ) ਠੰਢ ਅਪੜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾਹ ਹੀ ਚਿੱਟਾ ਚੰਦਨ (ਉਤਨੀ) ਠੰਢ ਅਪੜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾਹ ਹੀ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਬਹਾਰ (ਉਤਨੀ) ਠੰਢ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ, (ਜਿਤਨੀ) ਠੰਢ-ਸਾਂਤੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧ ਜਨ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ੩੯ ।

ਭਾਵ-ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਮੰਤ੍ਰੀ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮੰ, ਧ੍ਰਾਨੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪੂਰਨਹ ॥ ਗ੍ਰਾਨੰ ਸਮ ਦੁਖ ਸੁਖੰ, ਜੁਗਤਿ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਵੈਰਣਹ ॥ ਦਯਾਲੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਆ, ਪੰਚ ਦੋਖ ਬਿਵਰਜਿਤਹ ॥ ਭੋਜਨੰ ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨੰ ਅਲਪ ਮਾਯਾ ਜਲ ਕਮਲ ਰਹਤਹ ॥ ਉਪਦੇਸੰ ਸਮ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਹ, ਭਗਵੰਤ ਭਗਤਿ ਭਾਵਨੀ ॥ ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਨਹ ਸ੍ਰੋਤਿ ਸ੍ਰਵਣੰ ਆਪੁ ਤ੍ਰਿਯਾਗਿ ਸਗਲ ਰੇਣੁਕਹ ॥ ਖਟ ਲਖੁਣ ਪੂਰਨੰ ਪੁਰਖਹ, ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਸਾਧ ਸ੍ਰਜਨਹ ॥੪੦॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਲਪ-ਅਲਿਪ, ਅਲੇਪ, ਨਿਰਲੇਪ । ਭਾਵਨੀ-ਭਾਵਨਾ,

ਸਰਧਾ, ਪਿਆਰ। ਸੁਵਲੈ-ਕੰਨ [ਅਕਾਸ਼]। ਰੇਣੁਕਹ-ਚਰਨ-ਧੂੜ। ਮੰਤ੍ਰੀ-ਕਿਸੇ
ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਪਣ-ਯੋਗ ਸਬਦ। ਧ੍ਰਾਨੈ-ਕਿਸੇ ਦੀ ਭੀ ਵਿਚ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ
ਲਿਵਲੀਨ ਕਰਨਾ [ਧਿਆਨ]। ਗ੍ਰਾਨ-ਸਮਝ [ਜਾਨ]। ਸ੍ਰੋਤਿ-ਸੁਣਨਾ। ਆਪੁ-
ਆਪਾ-ਭਾਵ। ਤ੍ਰਿਅਗਿ-ਤਿਆਗ ਕੇ। ਖਟ-ਛੇ। ਲਖੁਟ-ਲਛਣ [ਲਯਣ]। ਸਮ-
ਬਰਾਬਰ। ਜੁਗਤਿ-ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ।

ਅਰਥ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਜੀਭ ਨਾਲ) ਜਪਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਬ-
ਵਿਆਪਕ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜਨੀ; ਸੁਖਾਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਮਝਣਾ
ਅਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਵੈਰ-ਰਹਿਤ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ; ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ-ਹਮਦਰਦੀ
ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣਾ; ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-
ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾਣਾ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਇਉਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣਾ
ਜਿਵੇਂ ਕਉਲ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਤੋਂ; ਸੱਜਣ ਤੇ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਰੱਖਣ
ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਬਣਾਣਾ;
ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਿਆ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾਹ ਸੁਣਨੀ ਅਤੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਕੇ
ਸਭ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਣਨਾ-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪੂਰਨ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਛੇ ਲੱਛਣ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਧ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਖੀਦਾ ਹੈ। ੪੦।

ਭਾਵ-ਅਸਲੀ ਸਾਧ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ
ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਅਜਿਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ
ਅੰਦਰੋਂ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ
ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਅਜਾ ਭੋਗੰਤ ਕੰਦ ਮੂਲੈ, ਬਸੰਤੈ ਸਮੀਪ ਕੇਹਰਹ ॥ ਤਤ੍ਰਗਤੇ ਸੰਸਾਰਹ
ਨਾਨਕ ਸੋਗ ਹਰਖੰ ਬਿਆਪਤੇ ॥ ੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਜਾ-ਬੱਕਰੀ [ਭਾਗ]। ਕੰਦ-[ਕੰਢ] ਗਾਜਰ ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥ
ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੀਪ-ਨੇੜੇ [ਸਮੀਪ]। ਕੇਹਰਹ-ਸੋਰ
[ਕੇਸਰਿਨ]। ਤਤ੍ਰ ਗਤੇ-ਤਤ੍ਰ ਗਤਿ, ਉਹੀ ਗਤਿ, ਉਹੀ ਚਾਲ। ਬਿਆਪਤੇ-ਪ੍ਰਭਾਵ
ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ-ਗਾਜਰ-ਮੂਲੀ ਆਦਿਕ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ।
ਭੋਗੰਤ-ਖਾਂਦੀ।

ਅਰਥ :- ਬੱਕਰੀ ਗਾਜਰ-ਮੂਲੀ ਆਦਿਕ ਖਾਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸੋਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੱਸਦੀ

ਹੋਵੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਖਾਣਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੇਰ ਤੋਂ ਡਰ ਭੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ); ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਜਗਤ ਦਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਵਿਆਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੪੧ ।

ਭਾਵ:-ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਹਮ ਭੀ ਹਨ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਾਉ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।

ਛਲੰ ਛਿਦ੍ਰ ਕੋਟਿ ਬਿਘਨੰ, ਅਪਰਾਧੰ ਕਿਲਬਿਖ ਮਲੰ॥ ਭਰਮ ਮੋਹੰ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨੰ, ਮਦੰ ਮਾਇਆ ਬਿਆਪਤੰ ॥ ਮ੍ਰਿਤੁ ਜਨਮ ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਨਰਕਹ, ਅਨਿਕ ਉਪਾਵੰ ਨ ਸਿਧੁਤੇ॥ ਨਿਰਮਲੰ ਸਾਧ ਸੰਗਹ ਜਪੰਤਿ ਨਾਨਕ ਗੋਪਾਲ ਨਾਮੰ॥ ਰਮੰਤਿ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਹ॥੪੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੭]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਛਿਦ੍ਰ-ਐਬ, ਦੋਖ [ਭਿਦ੍ਰ] । ਕਿਲਬਿਖ-ਪਾਪ [ਕਿਲਿਬ] । ਮਦ-ਅਹੰਕਾਰ [ਸਕ] । ਮ੍ਰਿਤੁ-ਮੌਤ [ਸ੍ਰਿਤੁ] । ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਹ-ਸਦਾ । ਛਲ-ਧੋਖਾ [ਭਲ] । ਬਿਘਨ-ਰੁਕਾਵਟ [ਵਿਘਨ] । ਕੋਟਿ-ਕੁਝਾਂ [ਕੋਟਿ] । ਮਾਨ-ਆਦਰ । ਅਪਮਾਨ-ਨਿਰਾਦਰੀ । ਬਿਆਪਤ-ਦਬਾਉ ਹੇਠ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਭ੍ਰਮੰਤਿ-ਭਟਕਦੇ ਹਨ [ਭ੍ਰਮਤਿ] । ਨ ਸਿਧੁਤੇ-ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਅਰਥ :- (ਦੁਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ) ਧੋਖਾ (ਦੇਣਾ), (ਕਿਸੇ ਦੇ) ਐਬ (ਫਰੋਲਣੇ), (ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ) ਕੁਝਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ (ਪਾਣੀਆਂ), ਵਿਕਾਰ, ਪਾਪ, ਭਟਕਣਾ, ਮੋਹ, ਆਦਰ ਨਿਰਾਦਰੀ, ਅਹੰਕਾਰ-(ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ) ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਦਬਾਉ ਹੇਠ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਰਕ ਭੋਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਨੇਕਾਂ ਉਪਾਵ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ (ਇਹਨਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ) ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ) ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਸਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਵਿਤ੍ਰ (-ਜੀਵਨ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੪੨ ।

ਭਾਵ :-ਮਾਇਆ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਤਰਣ ਸਰਣ ਸੁਆਮੀ, ਰਮਣ ਸੀਲ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥਹ, ਦਾਨੁ ਦੇਤੁ ਪ੍ਰਭੂ ਪੂਰਨਹ ॥ ਨਿਰਾਸ ਆਸ ਕਰਣੰ, ਸਗਲ

ਅਰਥ ਆਲਯਹ ॥ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ, ਸਗਲ ਜਾਚੰਤ
ਜਾਚਿਕਹ ॥ ੪੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਰਣ-ਜਹਾਜ਼ [ਰੂ-to cross । ਰਰਣ :-a boat] ।
ਕਰਣ ਕਾਰਣ-ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ । ਅਰਥ-ਪਦਾਰਥ [ਅਰਥ] । ਆਲਯਹ-ਘਰ
[ਅਲਯ :] । ਨਿਧਾਨ-ਖਜ਼ਾਨਾ [ਨਿਧਾਨ] । ਜਾਚੰਤ-ਮੰਗਦੇ ਹਨ [ਯਾਚਤਿ] ।
ਜਾਚਕਹਿ-ਮੰਗਤੇ [ਯਾਚਕਾ:] । ਰਮਣ-ਸੀਲ-ਕੀੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕੌਤਕ ਕਰਨਹਾਰ।

ਅਰਥ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਕੌਤਕ ਰਚਨਹਾਰ ਹੈ, ਸਭ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ
ਸਰਨ (ਜੀਵਾਂ ਲਈ, ਮਾਨੋ) ਜਹਾਜ਼ ਹੈ । ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ
ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ-ਜੋਗਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ
ਘਰ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਰੇ (ਜੀਵ) ਮੰਗਤੇ (ਬਣ ਕੇ ਉਸੇ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ) ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਤੇ
ਸਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ੪੩ ।

ਭਾਵ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਣ-ਜੋਗਾ ਹੈ । ਉਸੇ
ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਦੁਰਗਮ ਸਥਾਨ ਸੁਗਮੰ, ਮਹਾ ਦੂਖ ਸਰਬ ਸੁਖਣਹ ॥ ਦੁਰਬਚਨ
ਭੇਦ ਭਰਮੰ, ਸਾਕਤ ਪਿਸਨੰ ਤ ਸੁਰਜਨਹ ॥ ਅਸਿਥਤੰ ਸੋਗ ਹਰਖੰ, ਭੈ
ਖੀਣੰ ਤ ਨਿਰਭਵਹ ॥ ਭੈ ਅਟਵੀਅੰ ਮਹਾ ਨਗਰ ਬਾਸੰ, ਧਰਮ ਲਖੁਣ
ਪ੍ਰਭ ਮਇਆ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਰਮਣੰ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ
ਹਰਿ ਦਯਾਲ ਚਰਣੰ ॥ ੪੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੁਰਗਮ-ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ [ਦੁਰ੍ਗਮ] । ਸਥਾਨ-
[ਵਥਾਨ] ਥਾਂ । ਸੁਗਮ-ਜਿਥੇ ਸੌਖੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀਏ [ਸੁਗਮ] । ਭੇਦ-[ਸਿਧ-
to pierce -ਵਿੰਨਣਾ] । ਭਰਮੰ-(ਭ੍ਰਮ) ਭਟਕਣਾ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਗਲਤ ਰਸਤਾ ।
ਸਾਕਤ-ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ । ਪਿਸਨ-(ਪਿਸ਼ਨ) ਟੁਕੜੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਪਾੜਨ
ਵਾਲਾ), ਦੁਗਲ (ਪਿਸ਼ੁਨ:) । ਨਿਰਭਵਹ-ਨਿਭਰ । ਅਟਵੀਅੰ-ਸੰਗਲ (ਅਟਵਿ) ।
ਮਇਆ-(ਸਧਸ੍ਰ) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਦਇਆ ।

ਅਰਥ :-ਔਖੀ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਸੌਖੀ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵੁਡੇ ਵੁਡੇ

ਦੁੱਖ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਗਲਤ ਰਸਤੇ ਪੈ ਕੇ ਖਰ੍ਹੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ (ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਮਨ) ਵਿੰਨ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਮਾਇਆ-ਵੇੜੇ ਬੁਗਲ ਬੰਦੇ ਨੇਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚਿੰਤਾ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਦੀ ਹੈ (ਬਦਲ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)। ਭਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਮਿਆ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ ਨਿਡਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਰਾਉਣਾ ਜੰਗਲ ਤਕੜਾ ਵੱਸਦਾ ਸਹਰ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ—ਇਹ ਹਨ ਧਰਮ ਦੇ ਲੱਛਣ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਉਹ ਧਰਮ ਹੈ—) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਤੇ ਦਇਆਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ । ੪੪ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ । ਇਹੀ ਹੈ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ । ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਅਜਿਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮੀ, ਅਤਿ ਬਲਨਾ ਬਹੁ ਮਰਦਨਹ ॥ ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਦੇਵ ਮਾਨੁਖੀ, ਪਸੁ ਪੰਖੀ ਬਿਮੋਹਨਗਾਹਰਿ ਕਰਣਹਾਰੀ ਨਮਸਕਾਰੀ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਜਗਦੀਸੁਰਹ ॥ ੪੫ ॥ [੧੩੫੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੂਰ—ਸੂਰਮਾ [ਚੂਰ:—a hero] ਸੰਗ੍ਰਾਮ—ਜੁੱਧ (ਸੰਘਾਂਸ) ਅਤਿ ਬਲਨਾ—ਬਹੁਤ ਬਲ ਵਾਲਾ, ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ । ਮਰਦਨਹ—ਮਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਸਰੰਨ—crushing) । ਗੰਧਰਬ—ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ ਗਵਈਏ । ਅਬਰਵ ਵੇਦ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੬੩੩੩ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਠ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ:—ਹਾਹਾ, ਹੁਹੁ, ਚਿਤ੍ਰਰਥ, ਹੰਸ, ਵਿਸ਼ਾਵਸੂ, ਗੋਮਾਨੂ, ਤੁੰਬਰ ਅਤੇ ਨੰਦੀ । ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਖਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਧੀਆਂ ਮੁਨਿ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾ ਨੂੰ ਕਦ੍ਰਿਖੀ ਨੇ ਵਿਆਹਿਆ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਗੰਧਰਬ ਹਨ (ਗਲ੍ਹਬੰ) । ਗਣ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦਾਸ (ਜਿਵੇਂ ਜਮਗਣ) ਸਿਵਗਣ (ਗਣ) । ਨੌਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ 'ਗਣ' ਸੰਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਈ ਕਈ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹਨ :—

੧. ਅਨਿਲ (ਪਵਨ)—ਉਣੀਸ ੨. ਅਦਿਤਯ—ਬਾਰਾਂ ੩. ਆਭਾਸੂਰ—ਚੌਹਨ ੪. ਸਾਧਯ—ਬਾਰਾਂ ੫. ਤੁਸਿਤ—ਛੱਤੀ ੬. ਮਹਾਰਾਜਿਕ—ਦੋ ਸੌ ਵੀਹ ੭. ਰੁਦ੍ਰ—ਗਿਆਰਾਂ ੮. ਵਸੂ—ਅੱਠ ੯. ਵਿਸ੍ਵਦੇਵ—ਦਸ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਹ ਜਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ (ਮੋਹ) ! ਤੂੰ ਜੁੱਧ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾ ਬਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ । ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਦੇਵਤੇ ਮਨੁੱਖ ਪਸ਼ੂ

ਪੰਛੀ-ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ।

(ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਲੈ ਅਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਹਰੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ । ੪੫ ।

ਭਾਵ :-ਮੋਹ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਉਹੀ ਬਚਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਕਾਮੰ ਨਰਕ ਬਿਸ਼੍ਵਾਮੰ, ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਭ੍ਰਮਾਵਣਹ ॥ ਚਿਤ ਹਰਣੰ ਤ੍ਰੈ
ਲੋਕ ਗੰਮੰ, ਜਪ ਤਪ ਸੀਲ ਬਿਦਾਰਣਹ ॥ ਅਲਪ ਸੁਖ ਅਵਿਤ, ਚੰਚਲ,
ਉਚ ਨੀਚ ਸਮਾਵਣਹ ॥ ਤਵ ਭੈ ਬਿਮੁਚਿਤ ਸਾਧ ਸੰਗਮ, ਓਟ ਨਾਨਕ
ਨਾਰਾਇਣਹ ॥ ੪੬ ॥ [੧੩੫੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਮੰ-ਪਹੁੰਚ ਵਾਲਾ (गम्य) । ਸੀਲ-ਸੁੱਧ ਆਚਰਨ (शील) ।
ਬਿਦਾਰਣਹ-ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (विद्-*to tear in pieces*) । ਅਵਿਤ-ਵਿੱਤ (ਧਨ)
ਹੀਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (विज-ਧਨ । ਤਵ-ਤੇਰਾ (तव) । ਬਿਮੁਚਿਤ-ਖਲਾਸੀ ਮਿਲਦੀ
ਹੈ । ਨਰਕ ਬਿਸ਼੍ਵਾਮੰ-ਨਰਕ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਚਿਤ ਹਰਣੰ-ਮਨ ਨੂੰ ਭਰਮਾ
ਲੈਣ ਵਾਲਾ (हृ-*to captivate*) । ਅਲਪ-(अल्प) ਥੋੜਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਾਮ ! ਤੂੰ (ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਕੇ) ਨਰਕ ਵਿਚ
ਅਪੜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ।

ਤੂੰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਭਰਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ, ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਤੂੰ
ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜਪ ਤਪ ਤੇ ਸੁੱਧ ਆਚਰਨ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ ।

ਹੇ ਚੰਚਲ ਕਾਮ ! ਤੂੰ ਸੁਖ ਤਾ ਥੋੜਾ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਇਸੇ ਨਾਲ ਤੂੰ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ
(ਸੁੱਧ ਆਚਰਨ ਦੇ) ਧਨ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ । ਜੀਵ ਉੱਚੇ ਹੋਣ, ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ,
ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਤੇਰੇ ਭਰ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ !
(ਸਾਧ ਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਲੈ । ੪੬ ।

ਭਾਵ :-ਮਨੁੱਖ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦੇ, ਕਾਮਦੇਵ ਸਭਨਾਂ
ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਉਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ
ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਕਲਿ ਮੂਲ ਕ੍ਰੋਧ, ਕਦੇ ਚ ਕਰੁਣਾ ਨ ਉਪਰਜਤੇ॥ ਬਿਖਯੰਤ ਜੀਵੈ

ਵਸ੍ਰਿ ਕਰੋਤਿ, ਨਿਰਤ੍ਰਿ ਕਰੋਤਿ ਜਥਾ ਮਰਕਟਹ ॥ ਅਨਿਕ ਸਾਸਨ ਤਾੜੀਤਿ
ਜਮ ਦੂਤਹ ॥ ਤਵ ਸੰਗੇ ਅਧਮੰ ਨਰਹ ॥ ਦੀਨ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਦਯਾਲ ਪ੍ਰਭੁ
ਨਾਨਕ, ਸਰਬ ਜੀਅ ਰਖਾ ਕਰੋਤਿ ॥ ੪੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਲਿ-ਮੂਲ-ਝਗੜੇ ਦਾ ਮੁੱਢ [ਕਲਿ-strife, quarrel] ।
ਕਦੇ ਚ-ਕਦੇ ਭੀ (ਕਦਾ ਚ) । ਉਪਰਜਤੇ-ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ । (ਤਪਜਿਨ-
acquiring) । ਬਿਖਯੋਤ-ਵਿਸਈ । ਵਸ੍ਰਿ ਕਰੋਤਿ-ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਕਥਨ ਕਰੋਤਿ) ।
ਨਿਰਤ੍ਰਿ-ਨਾਚ (ਨ੍ਰਿਤਯ) । ਜਥਾ-ਜਿਵੇਂ (ਧਥਾ) । ਮਰਕਟਹ-ਬਾਂਦਰ (ਸਕੰਟ :-
monkey) । ਸਾਸਨ-ਹੁਕਮ (ਸ਼ਾਸਨ) । ਤਾੜੀਤਿ-(ਗਾਭਕ੍ਤਿ)ਦੰਡ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਅਧਮੰ-
ਨੀਚ (ਅਥਸ :) । ਤਵ-(ਤਕ) ਤੇਰੇ । ਕਰੁਣਾ-ਤਰਸ, ਦਇਆ (ਕਰੁਣਾ) । ਰਖਾ-
(ਰਕਾ) ਰੱਖਿਆ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਝਗੜੇ ਦੇ ਮੁੱਢ ਫ਼ੌਧ ! (ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ)ਕਦੇ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦੀ ।
ਤੂੰ ਵਿਸਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆਇਆ
ਜੀਵ ਇਉਂ ਨੱਚਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਦਰ ।

ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੀਚ (ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਮਦੂਤ ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਦੰਡ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਿਆਲ ਪ੍ਰਭੁ ਹੀ (ਇਸ ਫ਼ੌਧ ਤੋਂ)
ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) । ੪੭ ।

ਭਾਵ :- ਬਲੀ ਫ਼ੌਧ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਝਗੜੇ ਖੜੇ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ,
ਤੇ, ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਦੁਖੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਭੀ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਨ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਲੋਭਾ ਲੰਪਟ ਸੰਗ ਸਿਰਮੋਰਹ, ਅਨਿਕ ਲਹਰੀ ਕਲੋਲਤੇ ॥ ਧਾਵੰਤ
ਜੀਆ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰੰ, ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਹੁ-ਭੋਲਤੇ ॥ ਨ ਚ ਮਿਤ੍ਰੰ ਨ ਚ ਇਸਟੰ
ਨ ਚ ਬਾਧਵ, ਨ ਚ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਤਵ ਲਜਯਾ ॥ ਅਕਰਣੰ ਕਰੋਤਿ ਅਖਾਦ੍ਰਿ
ਖਾਦ੍ਰਿ, ਅਸਾਜ੍ਯੁ ਸਾਜਿ ਸਮਜਯਾ ॥ ਝ੍ਰਾਹਿ ਝ੍ਰਾਹਿ ਸਰਣਿ ਸੁਆਮੀ
ਬਿਗ੍ਰਾਹਿ ਪ੍ਰਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਨਰਹਰਹ ॥ ੪੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਲੰਪਟ-ਮਗਨ, ਝੁੱਝਾ ਹੋਇਆ । ਸਿਰਮੋਰਹ-(ਸ਼ਿਰਸ੍-ਸੀਲਿ-
ਸਿਰ ਦਾ ਤਾਜ) ਪ੍ਰਧਾਨ, ਮੁਖੀ ਬੰਦੇ । ਧਾਵੰਤ-ਦੌੜਦੇ ਹਨ [ਬਾਕਨਤਿ] । ਲਜਯਾ-
ਸਰਮ [ਲਲ੍ਯਾ] । ਅਕਰਣੰ-(ਅਕਰਾਜਿਯ) ਨਾਹ ਕਰਨ ਜੋਗ । ਕਰੋਤਿ-(ਕਰੋਤਿ)

ਕਰਦਾ ਹੈ । ਅਖਾਢਿ—ਨਾਹ ਖਾਣ-ਜੋਗ (ਅਥਾਵਾ, ਖਾਢ । ਖਾਢ—to eat) ।
ਅਸਾਸੀ—ਨਾਹ ਸਾਜਣ-ਜੋਗ, ਨਾ ਮੁਮਕਿਨ । ਸਮਾਜਯਾ—ਸਮਾਜ, ਸਭਾ, ਮੰਡਲੀ (ਭਾਵ,
ਨਿਸੰਗ ਹੋ ਕੇ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ) । ਵਿਗ੍ਯਾਪਿ—ਬੇਨਤੀ (ਵਿਜ਼ਾਪਿ, ਵਿਜ਼ਾਪਿ) । ਨਰ
ਹਰਹ—ਪਰਮਾਤਮਾ । ਤ੍ਰਾਹਿ—(ਤ੍ਰਾਧਵ) ਬਚਾ ਲੈ । ਤਵ—ਤੇਰੇ (ਕਾਰਨ), ਤੇਰੇ ਅਸਰ
ਹੇਠ ਰਹਿ ਕੇ (ਤਕ) । ਨ ਚ—ਨਾਹ ਤਾਂ (ਨ ਚ) ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਲੋਭ ! ਮੁਖੀ ਬੰਦੇ(ਭੀ) ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ(ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ)
ਭੁੱਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇਰੀਆਂ ਲਹਰਾਂ ਵਿਚ (ਫਸ ਕੇ) ਅਨੇਕਾਂ ਕਲੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਜੀਵ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਅਨੇਕਾ
ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਭੋਲਦੇ ਹਨ ।

ਤੇਰੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਹ ਕਿਸੇ ਮਿਤ੍ਰ ਦੀ, ਨਾਹ ਗੁਰੂ-
ਪੀਰ ਦੀ, ਨਾਹ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੀ ਕੋਈ ਸਰਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੀਵ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ
ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ, ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ, ਉਹ ਗੱਲਾਂ
ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਲੋਭ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਹੇ
ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈ, ਬਚਾ ਲੈ । ੪੮ ।

ਭਾਵ :—ਲੋਭ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਮਨੁੱਖ ਸਰਮ-ਹਯਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਯੋਗ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰਨ
ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੀ ਦਰ ਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਜਨਮ ਮਰਣ ਮੂਲੀ, ਅਹੰਕਾਰੀ ਪਾਪਾਤਮਾ ॥ ਮਿਤ੍ਰ ਤਸੰਤਿ ਸਤ੍ਰੀ
ਦ੍ਰਿੜੀਤਿ, ਅਨਿਕ ਮਾਯਾ ਬਿਸ੍ਵੀਰਨਹ ॥ ਆਵੰਤ ਜਾਵੰਤ ਬਕੰਤ ਜੀਆ,
ਦੁਖ ਸੁਖ ਬਹੁ ਭੋਗਣਹ ॥ ਭ੍ਰਮ ਭਯਾਨ ਉਦਿਆਨ ਰਮਣੀ, ਮਹਾ ਬਿਕਟ
ਅਸਾਧ ਰੋਗਣਹ ॥ ਬੈਢੈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ, ਆਰਾਧਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ
ਹਰੇ ॥ ੪੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਾਪਾਤਮਾ—ਦੁਸਟਾਤਮਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਸਦਾ ਪਾਪ ਵਿਚ ਰਹੇ
(ਪਾਪਾਤਮਨ) । ਦ੍ਰਿੜੀਤਿ—ਪੱਕਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਬਿਸ੍ਵੀਰਨਹ—ਖਿਲਾਰਾ, ਪਸਾਰਾ
(ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਯ) । ਬਿਕਟ—ਭਿਆਨਕ, ਬਿਖੜਾ (ਵਿਕਟ) । ਅਸਾਧ—ਜਿਸ ਦਾ ਇਲਾਜ
ਨ ਹੋ ਸਕੇ (ਅਸਾਧਯ, ਅਸਾਧਨੀਯ) । ਬੈਢੈ—ਬੈਠ, ਹਕੀਮ (ਕੈਦ) । ਰਮਣੀ—ਭਟਕਣਾ ।

ਉਦਿਆਨ-ਜੰਗਲ (ਤਬਾਨ) ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਪਾਪੀ ਅਹੰਕਾਰ ! ਤੂੰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈਂ । ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖਿਲਾਰ ਖਿਲਾਰੇ ਕੇ ਤੂੰ ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਪੱਕੇ ਕਰਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ ।

(ਤੋਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ) ਜੀਵ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਬੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਨੇਕਾਂ ਦੱਖ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ, ਮਾਨੋ, ਭਰਾਉਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੜੇ ਭਿਆਨਕ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

(ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲਾ) ਹਕੀਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਮਰ । ੪੬ ।

ਭਾਵ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਹਕੀਮ ਹੈ ਜੋ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਤੋਗ ਤੋਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵ ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਜਗਦੇਹ ॥ ਹੇ ਸੰਸਾਰ

ਤਾਪ ਹਰਣਹ, ਕਰੁਣਾਮੈ ਸਭ ਦੁਖ ਹਰੇ ॥ ਹੇ ਸਰਣਿ ਜੋਗ ਦਯਾਲਹ,
ਦੀਨਾਨਾਥ ਮਯਾ ਕਰੇ ॥ ਸਰੀਰ ਸ੍ਰਸਥ ਖੀਣ ਸਮਏ ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ
ਰਾਮ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧਵਹ ॥ ੫੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਗਦੇਹ-ਹੇ ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ । ਹਟੇ-ਦੂਰ ਕਰੋ (ਵੇ-to take away) । ਮਯਾ-ਤਰਸ, ਕਿਰਪਾ (ਸਧ੍ਰਿਯ) । ਸ੍ਰਸਥ-(ਸ੍ਵਾਸਥ੍ਯ) ਅਰੋਗਤਾ । ਸਮਏ-ਵੇਲੇ (ਸਮਯੇ) । ਕਰੁਣਾ-(ਕਰੁਣਾ) ਤਰਸ । ਕਰੁਣਾ ਮੈ-ਕਰੁਣਾ-ਮੈ, ਤਰਸ-ਰੂਪ (ਕਰੁਣਾ-ਸਧ੍ਰਿਯ) । ਦਯਾਲਹ-(ਦਯਾ-ਆਲਯ) ਦਇਆ ਦਾ ਘਰ । ਕਰੋ-ਕਰ (ਕੁਰ) ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ! ਹੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ! ਹੇ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਖਜਾਨੇ ! ਹੇ ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ ! ਹੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ! ਹੇ ਤਰਸ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ! (ਜੀਵਾਂ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ ਦੂਰ ਕਰ ।

ਹੇ ਦਇਆ ਦੇ ਘਰ ! ਹੇ ਸਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਸਹੀਤਾ-ਕਰਨ-ਜੋਗ ਪ੍ਰਭੂ ! ਹੇ ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਨਾਥ ! ਮੇਹਰ ਕਰ ।

ਹੇ ਰਾਮ ! ਹੇ ਦਾਮੋਦਰ ! ਹੇ ਮਾਧੋ ! ਸਰੀਰਕ ਅਰੋਗਤਾ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਸਮੇਂ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਨਾਨਕ ਤੈਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਰਹੇ । ੫੦ ।

ਭਾਵ-ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਸੰਸਾਰੀ

ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।

ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਰਣੈ, ਰਮਣੈ ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ
ਤਰਣੈ, ਨਾਨਕ ਮਹਾ ਸਾਗਰ ਭੈ ਦੁਤਰਹ ॥੫੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਮਣੈ—ਉਚਾਰਨਾ । ਦੁਤਰਹ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ
(ਦੁਸ਼ਟਰ) ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਗੁਣਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਰਚਨ
ਨਾਲ । ਸਰਣ—ਓਟ ਆਸਰਾ । ਚਰਣ ਕਮਲ—ਕੋਲ ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨ ।
ਭੈ—ਡਰਾਂ (ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ), ਭਿਆਨਕ । ਸਾਗਰ—(ਸਾਗਰ) ਸਮੁੰਦਰ । ਕੀਰਤਨਹ—
ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ।

ਅਰਥ :-ਹੈ ਨਾਨਕ ! (ਸੰਸਾਰ) ਇਕ ਵਡਾ ਭਿਆਨਕ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ
ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ (ਲਿਆਂ), ਜਗਤ
ਦੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਉਚਾਰਿਆਂ (ਇਸ ਵਿਚੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘ
ਸਕੀਦਾ ਹੈ । ੫੧ ।

ਭਾਵ—ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘਾਣ
ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ
ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਸਿਰ ਮਸਕੁ ਰਖਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੰ, ਹਸੁ ਕਾਯਾ ਰਖਾ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥

ਆਤਮ ਰਖਾ ਗੋਪਾਲ ਸੁਆਮੀ, ਧਨ ਚਰਣ ਰਖਾ ਜਗਦੀਸੁਰਹ ॥ ਸਰਬ
ਰਖਾ ਗੁਰ ਦਯਾਲਹ ਭੈ ਦੁਖ ਬਿਨਾਸਨਹ ॥ ਭਗਤਿ ਵਫਲ ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ
ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਪੁਰਖ ਅਚੁਤਹ ॥੫੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਖਾ—ਰਾਖੀ (ਰੱਖਾ) । ਮਸਕੁ—ਮੱਥਾ (ਸਜਤਕ) । ਹਸੁ—

ਹੱਥ (ਹੁਸਤ) । ਕਾਯਾ—ਸਰੀਰ (ਕਾਧ :) । ਅਚੁਤਹ—ਅਵਿਨਾਸੀ । (ਚਯੁ—ਨਾਸ ਹੋ
ਜਾਣਾ, ਡਿੱਗ ਪੈਣਾ । ਚਯੁਤ—ਡਿੱਗਾ ਹੋਇਆ, ਨਾਸਵੰਤ । ਅਚਯੁਤ—ਨਾਹ ਨਾਸ ਹੋਣ
ਵਾਲਾ (ਅਚਯੁਤ) । ਨੋਟ—ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਅਚ' ਨੂੰ ਇਉਂ
ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅਧਕ (ਂ) ਹੈ ਅੱਚ) । ਆਤਮ—ਮਿੰਦ (ਕਾਟਮਨ੍) ।
ਗੁਰ—ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ (ਪ੍ਰਭੂ) । ਵਫਲ—(ਕਤਲ) ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ .—ਸਿਰ, ਮੱਥਾ, ਹੱਥ, ਸਰੀਰ, ਜਿੰਦ, ਪੈਰ, ਧਨ-ਪਦਾਰਥ—ਜੀਵਾਂ ਦੀ
ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ. ਗੋਪਾਲ, ਸੁਆਮੀ,

ਜਗਦੀਸਰ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਇਆ ਦਾ ਘਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ। ੫੨।

ਭਾਵ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਹਰੇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਨ ਕਲਾ ਧਾਰਿਓ ਆਕਾਸੀ, ਬੈਸੰਤਰੀ ਕਾਸਟ ਬੇਸਟੀ ॥ ਜੇਨ ਕਲਾ ਸਸਿ ਸੂਰ ਨਖੜ੍ਹ ਜੋਤਿੰ, ਸਾਸੰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਣੀ ॥ ਜੇਨ ਕਲਾ ਮਾਤ ਗਰਭ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੰ, ਨਹ ਛੇਦੰਤ ਜਨਰ ਰੋਗਣਗਾਤੇਨ ਕਲਾ ਅਸਬੰਭੰ ਸਰੋਵਰੰ ਨਾਨਕ, ਨਹ ਛਿਜੰਤਿ ਤਰੰਗ ਤੋਯਣਹ ॥ ੫੩ ॥ [੧੩੫੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਲਾ-ਸੱਤਿਆ, ਤਾਕਤ (ਕਲਾ)। ਬੈਸੰਤਰ-ਅੱਗ (ਵੈਦਕਾਨਰ:)। ਬੇਸਟੀ-(ਕੇਛਿਤ) ਘੋਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ। ਜੇਨ-ਜਿਸ ਨੇ (ਯੇਨ-by whom)। ਸਸਿ-ਚੰਦ੍ਰਮਾ (ਚਾਚਿਨ੍ਦ੍ਰ)। ਨਖੜ੍ਹ-ਤਾਰੇ (ਨਕਸ਼ਾਂ)। ਜੋਤਿੰ-(ਯੋਤਿਸ਼) ਪ੍ਰਕਾਸ਼। ਅਸਬੰਭੰ-(ਸ੍ਵਾਸ਼ਮ), ਬੰਮ, ਸਹਾਰਾ; ਆਸਰਾ। ਤੋਯਣਹ-ਜਲ (ਤੋਯ)। ਸੂਰ-ਸੂਰਜ (ਸੂਰ੍ਯ)। ਸਰੀਰ-(ਚਰੀਰੰ)। ਸਾਸ-ਸਾਹ (ਵਕਾਸੰ)। ਜਨਰ-(ਜਨਰੰ-The womb) ਮਾਂ ਦਾ ਪੇਟ। ਤੇਨ-(ਤੇਨ-by him) ਉਸ ਨੇ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਿਆ ਨਾਲ ਆਕਾਸ ਨੂੰ ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ;

ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਸੂਰਜ ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਆਸ ਟਿਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ;

ਜਿਸ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਿਆ ਨਾਲ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ (ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ), ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਦੀ ਅੱਗ-ਰੂਪ ਰੋਗ ਜੀਵ ਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਇਸ (ਸੰਸਾਰ-) ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਰਾਂ (ਜੀਵਾਂ ਦਾ) ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ੫੩।

ਭਾਵ—ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਸਮਾਨ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਕਾਰ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ।

ਗੁਸਾਂਈ ਗਰਿਸ੍ਰ ਰੂਪੇਣ, ਸਿਮਰਣੈ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਵਣਹ ॥ ਲਬਧੈ ਸੰਤ ਸੰਗੇਣ ਨਾਨਕ, ਸੁਭ ਮਾਰਗ ਹਰਿ ਭਗਤਣਹ ॥ ੫੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਰਿਸ੍ਰ—ਬਹੁਤ ਵਜ਼ਨਦਾਰ, ਵਡਾ ਭਾਰੀ (ਗੂਠ) । ਸੁਭ—ਨਿਰਮਲ, ਸਾਫ (ਸ਼ੁੱਧ) । ਮਾਰਗ—ਰਸਤਾ (ਮਾਰਗ) । ਲਬਧੈ—ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੀਵਣਹ—ਜੀਵਨ, ਜਿੰਦ, ਸਹਾਰਾ (ਯੋਗਨ) । ਸਰਬਤ੍ਰ—(ਸਰਬੱਤ੍ਰ) ਹਰ ਥਾਂ । ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਵਣਹ—ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ । ਹਰਿ ਭਗਤਣਹ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ । ਗੁਸਾਂਈ—ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ (ਗੋਸ਼ਵਾਸਿਨ) ।

ਅਰਥ :—ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ (ਸਹਾਰਾ) ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੀ (ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ) ਨਿਰਮਲ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਲੱਭਦਾ ਹੈ । ੫੪ ।

ਭਾਵ :—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੀ ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਵਾਸਤੇ ਪੱਧਰਾ ਰਸਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਮਸਕੈ ਭਗਨੰਤ ਸੈਲੈ, ਕਰਦਮੰ ਤਰੈਤ ਪਪੀਲਕਹ ॥ ਸਾਗਰੈ ਲੰਘੀਤਿ ਪਿੰਗੀ, ਤਮ ਪਰਗਾਸ ਅੰਧਕਹ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ ਸਿਮਰੈਤਿ ਗੋਬਿੰਦ ॥ ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ ॥ ੫੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਸਕੈ—ਮੱਛਰ (ਕਮਜ਼ੋਰ ਜੀਵ) (ਸ਼ਬਦਕ:) । ਭਗਨੰਤ—ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਸੈਲੈ—ਪਹਾੜ, ਪੱਥਰ (ਅਹੰਕਾਰ) (ਬੈਲ:) । ਕਰਦਮੰ—ਚਿੱਕੜ (ਮੋਹ) (ਕਰਦਮ:) । ਪਪੀਲਕਹ—ਕੀੜੀ (ਪੀਲਕ:, ਪੀਲੁਕ:-an ant) । ਪਿੰਗੀ—ਪਿੰਗਲਾ, ਲੂਲਾ (ਸੁਭ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ) । ਤਮ—ਹਨੇਰਾ (ਤਸਲ) । ਅੰਧਕਹ—ਅੰਨਾ (ਅਗਿਆਨੀ) (ਅਭਖਕ:) । ਤਰੈਤ—ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਦੀ ਹੈ (ਤਰਤਿ, ਤਰਤ:, ਨਰਨਤਿ) । ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਸਾਧੁਸੰਗੇਨ) ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਪਹਿਲਾਂ) ਮੱਛਰ (ਵਾਂਗ ਨਿਤਾਣਾ) ਦੀਆਂ ਭੀ ਹੁਣ ਪਹਾੜ (ਅਹੰਕਾਰ) ਨੂੰ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਪਹਿਲਾਂ) ਕੀੜੀ (ਵਾਂਗ

ਕਮਜੋਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਹੁਣ) ਚਿੱਕੜ (ਮੌਹ) ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਪਹਿਲਾਂ) ਲੂਲੇ
ਸਮਾਨ (ਨਿਆਸਰਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਹੁਣ ਸੰਸਾਰ-) ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਉਸ (ਪਹਿਲਾਂ ਅਗਿਆਨੀ) ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਚਾਨਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ੫੫ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ
ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਬਲੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ
ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਤਿਲਕ ਹੀਣੇ ਜਥਾ ਬਿਪ੍ਰਾ, ਅਮਰ ਹੀਣੇ ਜਥਾ ਰਾਜਨਹ ॥ ਆਵਧ
ਹੀਣੇ ਜਥਾ ਸੂਰਾ ॥ ਨਾਨਕ ਧਰਮ ਹੀਣੇ ਤਥਾ ਬੈਸਵਹ ॥ ੫੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਥਾ—ਜਿਵੇਂ (ਯਥਾ) । ਬਿਪ੍ਰਾ—ਬ੍ਰਾਹਮਣ (ਵਿਪ੍ਰ:) । ਅਮਰ—
ਹੁਕਮ । ਆਵਧ—ਸਸਤ੍ਰ (ਯਾਧੂਬਾਂ) । ਸੂਰਾ—ਸੂਰਮਾ (ਸੂਰ:) । ਬੈਸਵਹ—ਵਿਸਨੂ ਦਾ
ਭਗਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਕ:) । ਹੀਣ—ਸੱਖਨਾ (ਵੀਜ) ।

ਅਰਥ :—ਜਿਵੇਂ ਤਿਲਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਕਮ (ਦੀ ਸਮਰਥਾ)
ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਾਜਾ, ਜਿਵੇਂ ਸਸਤ੍ਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੂਰਮਾ (ਸੱਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ), ਤਿਵੇਂ, ਹੇ
ਨਾਨਕ ! ਧਰਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਵਿਸਨੂ-ਭਗਤ (ਸਮਝੋ) । ੫੬ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਰੋ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਰਹਿ ਕੇ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮੀ ਅਖਵਾਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਧਰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਨ ਸੰਖੰ, ਨ ਚਕ੍ਰੰ, ਨ ਗਦਾ, ਨ ਸਿਆਮੰ, ਅਸਚਰਜ ਰੂਪੰ, ਰਹੰਤ
ਜਨਮੰ ॥ ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਥੰਤਿ ਬੇਦਾ ॥ ਉਚ ਮੂਚ ਅਪਾਰ ਗੋਬੰਦਹ ॥ ਬਸੰਤਿ
ਸਾਧ ਰਿਦਯੰ ਅਚੁਤ, ਬੁਝੰਤਿ ਨਾਨਕ ਬਡਭਾਗੀਅਹ ॥ ੫੭ ॥ [੧੩੫੬]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਦਾ—ਮੁਗਦਰ (ਗਦਾ) । ਸੰਖੰ—(ਗੱਢ) । ਸਿਆਮ—ਕਾਲਾ
(ਭਾਸ਼ਾ-) । ਕਥੰਤਿ—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਕਥੰਤਿ) । ਨੇਤ—ਨ ਇਤਿ, ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ
(ਨ ਵੱਤਿ) । ਮੂਚ—ਵੱਡਾ । ਅਚੁਤ—ਅਭਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭ । (ਨੋਟ : ਲਫਜ਼ 'ਅਚੁਤ' ਦਾ
ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਅਚ' ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਅੱਚ' ਅਯਯੁਤ) ।

ਅਰਥ :—ਗੋਬੰਦ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, (ਬਹੁਤ) ਉੱਚਾ ਹੈ, (ਬਹੁਤ) ਵੱਡਾ ਹੈ, ਵੇਦ ਆਖਦੇ
ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਜਨਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ
ਅਚਰਜ ਹੈ (ਜੋ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ), ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾਹ ਸੰਖ ਹੈ ਨਾਹ
ਚੱਕ੍ਰ ਹੈ ਨਾਹ ਗਦਾ ਹੈ, ਨਾਹ ਹੀ ਉਹ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਹੈ । (ਭਾਵ, ਨਾਹ ਹੀ ਉਹ
ਵਿਸ਼ਨੂ ਹੈ ਨਾਹ ਹੀ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੈ) ।

ਉਹ ਅਵਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਵਡੇ
ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੀ (ਇਹ ਗੱਲ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ੫੭।

ਭਾਵ:-ਪਰਮਾਤਮਾ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ।

ਉਦਿਆਨ ਬਸਨੰ ਸੰਸਾਰੰ, ਸਨਬੰਧੀ ਸ੍ਰਾਨ ਸਿਆਲ ਖਰਹ ॥
ਬਿਖਮਸਥਾਨ ਮਨ ਮੋਹ ਮਦਿਰੰ, ਮਹਾ ਅਸਾਧ ਪੰਚ ਤਸਕਰਹ ॥ ਹੀਤ
ਮੋਹ ਭੈ ਭਰਮ ਭ੍ਰਮਣੰ, ਅਹੰ ਫਾਂਸ ਤੀਖੁਣ ਕਠਿਨਹ ॥ ਪਾਵਕ ਤੇਅ ਅਸਾਧ
ਘੋਰੰ, ਅਗਮ ਤੀਰ ਨਹ ਲੰਘਨਹ ॥ ਭਜੁ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਗੋਪਾਲ ਨਾਨਕ,
ਹਰਿ ਚਰਣ ਸਰਣ ਉਪਰਣ ਕ੍ਰਿਪਾ ॥ ੫੮ ॥ [੧੩੫੯]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਉਦਿਆਨ-ਜੰਗਲ (उद्यान)। ਸ੍ਰਾਨ-ਕੁੱਤਾ (बक)। ਸਿਆਲ
-ਗਿੱਦੜ (बृगाल)। ਖਰਹ-ਖੋਤਾ, ਖਰ (खर :- an ass)। ਬਿਖਮ-ਕਠਨ,
ਔਖਾ (विषम)। ਮਦਿਰੰ-ਸਰਾਬ (मदिरा)। ਅਸਾਧ-ਜੋ ਸਾਧੇ ਨਾਹ ਜਾ ਸਕਣ
(असाध्य)। ਤਸਕਰਹ-ਚੋਰ (तस्करः)। ਹੀਤ-ਹਿਤ। ਅਹੰ-ਹਉਮੈ (अहं)।
ਤੀਖੁਣ-ਤੇਜ਼, ਤ੍ਰਿੱਖੀ (तीक्ष्ण)। ਪਾਵਕ-ਅੱਗ (प्रियङ्गु) (पावक)। ਤੇਅ-ਪਾਲੀ
(संसारक पदारथ) (तौयं)। ਤੀਰ-ਕੰਢਾ (तीर)। ਅਗਮ-ਅਪਹੁੰਚ (अगम्य)।
ਉਪਰਣ-ਉੱਧਾਰ (उद्धारण)।

ਅਰਥ :-ਜੀਵ ਦਾ ਵਾਸਾ ਇਕ ਐਸੇ ਸੰਸਾਰ-ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੁੱਤੇ,
ਗਿੱਦੜ, ਖੋਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ (ਭਾਵ, ਜੀਵ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਕੁੱਤੇ ਗਿੱਦੜ ਖੋਤੇ ਵਰਗਾ
ਹੈ)। ਜੀਵ ਦਾ ਮਨ ਬੜੇ ਔਖੇ ਥਾਂ (ਵਸਿਆ ਪਿਆ) ਹੈ, ਮੋਹ ਦੀ ਸਰਾਬ (ਵਿਚ
ਮਸਤ ਹੈ), ਵਡੇ ਅਜਿੱਤ ਪੰਜ (ਕਾਮਾਦਿਕ) ਚੋਰ (ਇਸ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹਨ)।

ਇਤ, ਮੋਹ, (ਅਨੇਕਾਂ) ਸਹਮ, ਭਟਕਣਾ (ਵਿਚ ਜੀਵ ਕਾਬੂ ਆਇਆ ਹੋਇਆ
ਹੈ), ਹਉਮੈ ਦੀ ਔਖੀ ਤ੍ਰਿੱਖੀ ਫਾਹੀ (ਇਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ)।

(ਜੀਵ ਇਕ ਐਸੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਥੇ) ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ
ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਭਿਆਨਕ ਅਸਾਧ ਵਿਸਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲੀ (ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ), (ਉਸ
ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ) ਕੰਢਾ ਅਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੋਪਾਲ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ
ਦੀ ਓਟ ਲਿਆ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ (ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ)
ਬਚਾਉ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੫੮।

ਭਾਵ :-ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ

ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੰਤ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲਹ, ਸਗਲੁੰ ਰੋਗ ਖੰਡਣਹ ॥ ਸਾਧ
ਸੰਗੋਣਿ ਗੁਣ ਰਮਤ ਨਾਨਕ, ਸਗਣਿ ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥ ੫੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਗਲੁੰ-ਸਾਰੇ, ਸਗਲੇ (ਸਕਲ)। ਸੰਗੋਣਿ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ, ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਸੰਗੇਤ)। ਰਮਤ-ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ (ਰਸਤੇ)।

ਅਰਥ :-ਜਦੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ (ਜੀਵ ਉਤੇ) ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ (ਉਸ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੫੯।

ਭਾਵ :-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿਆਮਲੰ ਮਧੁਰ ਮਾਨੁਖੰ, ਰਿਦਯੰ ਭੂਮਿ ਵੈਰਣਹ ॥ ਨਿਵੰਤਿ
ਹੋਵੰਤਿ ਮਿਥਿਆ, ਚੇਤਨੰ ਸੰਤ ਸ੍ਰਜਨਹ ॥ ੬੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਿਆਮਲੰ-ਸੁੰਦਰ, ਮਨੋਹਰ। ਮਧੁਰ-ਮਿੱਠਾ (ਸਖੂਰ)। ਭੂਮਿ-ਧਰਤੀ (ਸ੍ਰੀਸ)। ਰਿਦਯੰ-(ਹ੍ਰਦਯ)। ਮਿਥਿਆ-ਵਿਅਰਥ, ਝੂਠ (ਸਿਥਿਆ)। ਸ੍ਰਜਨਹ-ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ (ਸ੍ਰਜਨ :-a good man)। ਚੇਤਨ-ਸਾਵਧਾਨ, ਹੋਸ਼ੀਆਰ।

ਅਰਥ :-ਮਨੁੱਖ (ਵੇਖਣ ਨੂੰ) ਸੋਹਣਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਿਠ-ਬੋਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਵੈਰ (ਦਾ ਬੀਜ) ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ (ਦੂਜਿਆਂ ਅੱਗੇ) ਲਿਫਣਾ (ਨਿਰੀ) ਨੱਗੀ ਹੈ।

ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸੰਤ ਜਨ (ਇਸ ਉਕਾਈ ਵਲੋਂ) ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ੬੦।

ਭਾਵ :-ਭਲਾ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਭੀ ਭਲਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਭੀ ਭਲਾ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਖੋਟ ਰੱਖ ਕੇ ਭਲਾਈ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਚੇਤ ਮੂੜਾ ਨ ਜਾਣੰਤ, ਘਟੰਤ ਸਾਸਾ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ ॥ ਛਿਜੰਤਿ ਮਹਾ
ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਇਆ, ਕਾਲ ਕੰਨਿਆ ਗ੍ਰਾਸਤੋਰਚੰਤਿ ਪੁਰਖਹ ਕੁਟੰਬ ਲੀਲਾ,
ਅਨਿਤ ਆਸਾ ਬਿਖਿਆ ਬਿਨੋਦ ॥ ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਬਹੁ ਜਨਨ ॥ ੬੧ ॥
ਸਗਣਿ ਨਾਨਕ ਕਰੁਣਾਮਯਹ ॥ ੬੧ ॥ [੧੩੫੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਚੇਤ-ਗਾਫਲ, ਬੇ-ਸਮਝ (ਅਚੇਤ੍ਸ੍, ਅਚਿਤ-ਬੇ-ਸਮਝ)। ਮੂੜਾ-ਮੂਰਖ (ਸੂਫ਼ :)। ਘਟਿਤ-ਘਟ ਰਹੇ ਹਨ (ਬਟ੍-to shake)। ਸਾਸ-(ਵਕਾਸ) ਸਾਹ। ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ-ਸਦਾ। ਛਿਜੰਤਿ-ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਾਂਇਆ-ਦੇਹ, ਸਰੀਰ (ਕਾਧ:)। ਕਾਲ ਕੰਨਿਆ-ਮੌਤ ਦੀ ਧੀ (ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ) (ਕਨ੍ਧਾ)। ਗ੍ਰਾਸਤੇ-ਖਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਗ੍ਰਾਸ ਰਹੀ ਹੈ (ਘ੍ਰਸ੍-to devour ਘਰਸੇ)। ਬਿਖਿਆ-ਮਾਇਆ। ਬਿਨੋਦ-ਅਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ (ਕਿਨੋਦ)। ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਭ੍ਰਮੰਤਿ-ਭਟਕਦਿਆਂ ਭਟਕਦਿਆਂ (ਐਸ੍-to wander)। ਕਰੁਣਾਮਯਹ-ਕਰੁਣਾ-ਮਯਹ, ਤਰਸ-ਰੂਪ, ਦਇਆ-ਸਰੂਪ। ਅਨਿਤ-ਨਿੱਤ ਨਾਹ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ। ਕਰੁਣਾ-(ਕਰੁਣਾ-ਤਰਸ)।

ਅਰਥ :- ਬੇ-ਸਮਝ ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਸੁਆਸ ਸਦਾ ਘਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ (ਦਿਨੋ-ਦਿਨ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਿਰਧ-ਅਵਸਥਾ ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਪਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੀ) ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਕਲੋਲਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਨਾਹ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ (ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ)।

(ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਜੀਵ ਬੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਇਸੇ ਕਲੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਦਇਆ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ। ੬੧।

ਭਾਵ-ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਕੇ ਮੌਤ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕੂਕ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੋਹ ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਜਿਹਬੇ ਹੇ ਰਸਗੇ, ਮਧੁਰ ਪ੍ਰਿਅ ਤੁਯੈ ॥ ਸਤ ਹਤੋ ਪਰਮ ਬਾਦੈ, ਅਵਰਤਦੇਬਹ ਸੁਧ ਅਛਰਣ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧਵੇ ॥ ੬੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਹਬਾ-ਜੀਭ (ਯਫ਼੍ਰਾ)। ਰਸਗੇ-ਰਸਗੂ, ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ (ਰਸਜ਼)। ਸੁਆਯਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ। ਤੁਯੈ-ਤੈਨੂੰ। ਅਵਰਤਦੇਬਹ-(ਆਕਲੰਧੇਯਾ :) ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਚਾਰਨ ਕਰ (ਬਾਕ੍ਰ੍-Caus. to repent, recite)। ਮਧੁਰ-ਮਿੱਠੇ (ਪਦਾਰਥ) (ਸਥੂਰ)। ਪ੍ਰਿਅ-ਪਿਆਰੇ (ਪ੍ਰਿਯਾ)। ਅਛਰਣ-(ਅਖਰ) ਲਛਛ, ਸ਼ਬਦ। ਸੁਧ-(ਬੁਧਕ) ਪਵਿੱਤਰ। ਸਤ-(ਸਤ੍-The really existent truth) ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ। ਹਤੋ-(ਹੁਜ਼) ਮੁਈ ਹੋਈ। ਬਾਦੈ-(ਕਾਦ) ਬਰਾੜੇ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਜੀਭ ! ਹੇ (ਸਭ) ਰਸਾਂ ਦੇ ਜਾਣਨ ਵਾਲੀ ! (ਹੇ ਚਸਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ। ਹੇ ਚਸਕਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸੀ ਹੋਈ।) ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ (-ਸਿਮਰਨ) ਵਲੋਂ ਤੂੰ ਮਰੀ ਪਈ ਹੈਂ, ਤੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਖਰਾਬੇ ਸਹੇੜਦੀ ਹੈਂ।

ਹੇ ਜੀਭ ! ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧੋ—ਇਹ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸਬਦ ਤੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਚਾਰਨ ਕਰ (ਤਦੋਂ ਹੀ ਤੂੰ ਜੀਭ ਅਖਵਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਂਗੀ)। ੬੨।

ਭਾਵ—ਜੀਭ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਸਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਗਰਬੀਤ ਨਾਰੀ ਮਦੋਨਮਤੀ॥ਬਲਵੰਤ ਬਲਾਤ ਕਾਰਣਹ॥ਚਰਨ ਕਮਲ ਨਹ ਭਜੰਤ, ਤ੍ਰਿਣ ਸਮਾਨਿ ਧਿਗੁ ਜਨਮਨਹ॥ਹੇ ਪਪੀਲਕਾ ਗ੍ਰਸਟੇ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਮਰਣ ਤੁਯੈ ਧਨੇ ॥ ਨਾਨਕ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਨਮੋ ਨਮਹ ॥ ੬੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਰਬੀਤ—(ਗਰ੍ਹ—ਅਹੰਕਾਰ) ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਗਰ੍ਹ—to be proud)। ਮਦੋਨਮਤੀ—ਮਦ-ਉਨਮਤ, ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਵਿਚ ਮਸਤ (उन्मत्त—intoxicated)। ਬਲਾਤਕਾਰਣਹ—ਵਧੀਕੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (बलात्कार:-violence)। ਤ੍ਰਿਣ—ਤੀਲਾ (तृण)। ਸਮਾਨਿ—ਬਰਾਬਰ। ਧਿਗੁ—ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ (ਥਿਕ)। ਪਪੀਲਕਾ—ਕੀੜੀ (पीलक)। ਗ੍ਰਸਟ—(ਗਰਿਸ ਟ), ਭਾਰੀ, ਵਜ਼ਨਦਾਰ (गरिष्ठ—most important)। ਤੁਯੈ—ਤੇਰਾ (तक)।

ਅਰਥ :- (ਜਿਹੜਾ) ਮਨੁੱਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮਦ ਵਿਚ ਮਸਤਿਆ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਜਾਣ ਕੇ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ (ਹੋਰਨਾਂ ਉਤੇ) ਧੱਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਧਰਦਾ, (ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਹਸਤੀ) ਤੀਲੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ ਹੈ।

ਹੇ ਕੀੜੀ ! (ਜੇ) ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਤੇਰਾ ਧਨ ਹੈ, (ਤਾਂ ਤੂੰ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ) ਭਾਰੀ ਹੈ (ਤੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਉਹ ਬਲਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਹੋਲਾ-ਤੀਲੇ-ਸਮਾਨ ਹੈ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ। ੬੩।

ਭਾਵ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਅੰਤ ਗਰੀਬ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਅਹੰਕਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ ਹੀ ਸਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਤ੍ਰਿਣੰ ਤ ਮੇਰੰ, ਸਹਕੰ ਤ ਹਰੀਅੰ ॥ ਬੂਡੰ ਤ ਤਰੀਅੰ ॥ ਉਣੰ ਤ
ਭਰੀਅੰ ॥ ਅੰਧਕਾਰ ਕੋਟਿ ਸੂਰ ਉਜਾਰੰ ॥ ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਰ
ਦਯਾਰੰ ॥ ੬੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੇਰੰ—ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ (ਸੇਵ) । ਸਹਕੰ—(ਬ੍ਰਹ੍ਮ) ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ।
ਬੂਡੰ—ਭੁੱਬਦਾ । ਊਣੰ—ਸੱਖਣਾ । ਕੋਟਿ—(ਕੋਟਿ) ਕੁੰਡ । ਸੂਰ—(ਸੂਰ੍ਯ) ਸੂਰਜ । ਉਜਾਰੰ—
ਚਾਨਣ (ਤਯਯਕਲਾ) । ਦਯਾਰੰ—ਦਇਆਲ (ਫਯਾਲੁ) ।

ਅਰਥ :—ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਉਤੇ) ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਿਆਲ
ਹੋ ਜਾਏ, ਉਹ ਤੀਲੇ ਤੋਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਕੇ ਤੋਂ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
(ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ) ਭੁੱਬਦਾ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ) ਸੱਖਣਾ (ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ) ਭਰ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ) ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਕੁੰਡਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
। ੬੪ ।

ਭਾਵ—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਮਰਨ ਦੀ
ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ
ਹਨੇਰਾ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੁਕਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ ।

ਬ੍ਰਹਮਣਹ ਸੰਗਿ ਉਧਰਣੰ ॥ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਮ ਜਿ ਪੂਰਣਹ ॥ ਆਤਮ
ਰਤੰ ਸੰਸਾਰ ॥ ਗਹੰਤੋ ਨਰ ਨਾਨਕ ਨਿਹਵਲਹ ॥੬੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੰਗਿ—ਨਾਲ, ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ । ਉਧਰਣੰ (ਤ੍ਰਯਦਰਯੰ) ਉੱਧਾਰ ।
ਬ੍ਰਹਮ—ਪਰਮਾਤਮਾ । ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਮ—ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਦਾ ਕੰਮ । ਜਿ—ਜੋ, ਜਿਹੜਾ ।
ਆਤਮ—ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪਣਾ ਮਨ (ਆਤਮਜ) । ਰਤੰ—ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ । ਗਹੰਤੋ—
(ਗਚਛਨਿ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੀਵਨ ਗੁਜਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਰ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ,
ਉਹ ਬੰਦੇ । ਨਿਹਵਲਹ—(ਨਿਫਫਲ—fruitless) ਅੱਢਲ ।

ਅਰਥ :—ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਹਰੀ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਅਸਲ
ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ (ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਭੀ) ਉੱਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

(ਪਰ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ
(ਜਗਤ ਤੋਂ) ਨਿਸ਼ਵਲ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੬੫ ।

ਭਾਵ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਭੀ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ (ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਦਾ ਭੀ) ਮਨੁੱਖ ਵਿਅਰਥ ਜੀਵਨ ਗਵਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਦਰਬ ਹਿਰਣੰ, ਬਹੁ ਵਿਘਨ ਕਰਣੰ ॥ ਉਚਰਣੰ ਸਰਬ, ਜੀਅ ਕਹ ॥ ਲਉ ਲਈ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤਿਪਤਿ ਮਨ ਮਾਏ ॥ ਕਰਮ ਕਰਤ ਸ ਸੁਕਰਹ ॥ ੬੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਰ-ਪਰਾਇਆ। ਦਰਬ-ਧਨ (ਫੁਕ੍ਯੰ)। ਹਿਰਣੰ-ਚੁਰਾਣਾ (हू—to steal)। ਕਹ-ਵਾਸਤੇ, ਦੀ ਖਾਤਰ। ਸਰਬ-ਸਾਰੇ, ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬੋਲ। ਲਉ-ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਲਈ-ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਮਾਏ-ਮਾਇਆ। ਸੁਕਰਹ-ਸੂਰ (ਸੂਕਰ)। ਜੀਅ ਕਹ-ਜਿੰਦ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜਿੰਦ ਪਾਲਣ ਵਾਸਤੇ, ਉਪਜੀਵਿਕਾ ਵਾਸਤੇ। ਅਤਿਪਤਿ—(ਅ-ਤਿਪਤਿ), ਭੁੱਖ, ਅਸੰਤੋਖ। ਸ-ਸੇ, ਉਹ ਬੰਦੇ।

ਅਰਥ :—ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਪਾਲਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਚੁਰਾਦੇ ਹਨ, ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਸਦਾ) ਮਾਇਆ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ (ਹੋਰ ਮਾਇਆ) ਲੈ ਲਵਾਂ ਲੈ ਲਵਾਂ (ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ), ਉਹ ਬੰਦੇ ਸੂਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਸੂਰ ਸਦਾ ਗੰਦ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ)। ੬੬।

ਭਾਵ—ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਕੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੀਵਿਗੀ ਸਦਾ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਗੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ।

ਮਤੇ ਸਮੇਵ ਚਰਣੰ, ਉਧਰਣੰ ਭੈ ਦੁਤਰਹ ॥ ਅਨੇਕ ਪਾਤਿਕ ਹਰਣੰ ਨਾਨਕ, ਸਾਧ ਸੰਗਮ, ਨ ਸੰਸਯਹ ॥ ੬੭ ॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਮੇਵ-ਲੀਨ (सं-एक) ਨਾਲ ਹੀ। ਸਮੇਵ ਚਰਣੰ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ। ਦੁਤਰਹ-ਜਿਸ ਤੋਂ ਤਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ (दुस्तर)। ਪਾਤਿਕ-ਪਾਪ। (पातक—a sin)। ਸੰਸਯਹ-ਸੱਕ (संशयः)। ਸਾਧ ਸੰਗਮ-ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ। ਭੈ-ਡਰਾ-ਉਣਾ, ਭਿਆਨਕ। ਮਤੇ-ਮਸਤ (मत्त)।

ਅਰਥ :—ਜੇ ਮਨੁੱਖ (ਪ੍ਰਭੂ-ਯਾਦ ਵਿਚ) ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ (ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਦੁੱਤਰ (ਸੰਸਾਰ) ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਸ ਵਿਚ (ਰਤਾ ਭੀ) ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ

ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ । ੬੭ । ੪ ।

ਭਾਵ—ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸੁਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਨੋਟ—ਦੂਜੇ ਅੰਕ ੪ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਸਹਸਕਿਰਤੀ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ੭੧ ਹੈ ।

—

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗਾਥਾ ਮ: ੫ ਦਾ ਭਾਵ

ਸ਼ਲੋਕ—ਵਾਰ :—

੧. ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੈਲਾ ਹੀ ਮੈਲਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫੁਹ ਕੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਭੀ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

੨. ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਸਫਲ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੈ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੇ । ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਭੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

੩. ਇਸ ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਦਾ ਨਾਲ ਨਿਭਣ ਵਾਲੀ ਇਕੋ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

੪. ਸੁਖ ਭੀ ਇਸ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ।

੫. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਬਾਂਸ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਆਕੜ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

੬. ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜੇ ਵੈਰੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

੭. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਾਲੇ ਰਾਹੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

੮. ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੯. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

੧੦. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੀਆਂ । ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

੧੧. ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਝੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

੧੨. ਜਿਸ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ ਉਹ ਥਾਂ ਹੀ ਸੁਭਾਵਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਭੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

੧੩. ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਅਸਲ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ।

੧੪. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ।

੧੫. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਇਹ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

੧੬. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

੧੭. ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

੧੮. ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੧੯. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

੨੦. ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਅਸਲ ਲਾਭ ਇਹੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ ।

੨੧. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

੨੨. ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ ਜਾਣੇ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

੨੩. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

੨੪. ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ ਕਸ਼ੀਭੇ ਦੇ ਝੁੱਲ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਿਹਾਂ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ।

ਲੜੀ ਵਾਰ ਭਾਵ :—

(੧ ਤੋਂ ੮) ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਫਲ ਸਮਝੋ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਗਰੀਬੀ ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ । ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਖੀ

ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

(੮ ਤੋਂ ੨੪) ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਿਰਫ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਵਿਕਾਰ ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ, ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ ਬੰਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਜੀਵਨ-ਨਈਆ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਮੁੱਖ ਭਾਵ :-

ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਫਲ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਰਹੇ । ਤੇ, ਇਹ ਦਾਤਿ ਸਿਰਫ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮਹਲਾ ੫ ਗਾਥਾ

ਕਰਪੂਰ ਪੁਰਖ ਸੁਗੰਧਾ, ਪਰਸ ਮਾਨੁਖੁ ਦੇਹਿ ਮਲੀਣੰ ॥ ਮਜਾ ਰੁਧਿਰ
ਦੁਰੀਧਾ ਨਾਨਕ, ਅਥਿ ਗਰਬੇਣ ਅਗ੍ਰਾਨਣੰ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਾਥਾ—ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸਬਦ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ‘ਲਲਿਤ ਵਿਸਤਰ’ ਆਦਿਕ ਬੋਧ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਇਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਨ।

ਕਰਪੂਰ—ਕਾਫੂਰ (ਕਰ੍ਪੂਰ)। ਪੁਹਪ—ਪੁਸਪ, ਫੁੱਲ (ਪੁਞ)। ਪਰਸ—ਪਰਸਿ, ਛੂਹ ਕੇ (स्पृष्ट—to touch)। ਦੇਹ—ਸਰੀਰ। ਮਜਾ—ਮੱਜਾ, ਮਿੱਝ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਚਿਕ-ਨਾਈ (मज्जन्—marrow of the bones & flesh)। ਰੁਧਿਰ—ਲਹੂ (ਰੁਧਿਰ)।

ਦੁਰੀਧਾ—ਬਦ-ਬੂ। ਅਥਿ—ਫਿਰ ਭੀ, ਇਸ ਉਤੇ ਭੀ। ਅਗ੍ਰਾਨਣੋ—ਅਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖ।

ਅਰਥ :—ਮੁਸਕ-ਕਪੂਰ, ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਮੈਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ) ਮਿੱਝ ਲਹੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਹਨ; ਫਿਰ ਭੀ, ਹੇ ਨਾਨਕ! ਅਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖ (ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ) ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧।

ਭਾਵ :—ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੈਲਾ ਹੀ ਮੈਲਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਭੀ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰਮਾਣੇ ਪਰਜੰਤ ਆਕਾਸ਼ਹ, ਦੀਪ ਲੋਅ ਸਿਖੰਡਣਹ॥ ਗਛੇਣ ਨੈਣ
ਭਾਰੇਣ ਨਾਨਕ, ਬਿਨਾ ਸਾਧੂ ਨ ਸਿਧੁਤੇ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਰਮਾਣੋ—(परमाणु—an atom ਪਰਮ ਅਣੂ, ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਭਾਗ, ਬਾਰੀਕ੍ਰੈਸ਼ੋਰਾ ਜਿਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਪਰਜੰਤ—(पर्यन्त) ਆਖਰੀ ਹੱਦ, ਅੰਤਮ ਸੀਮਾ। ਦੀਪ—ਜ਼ਬੀਰੇ (द्वीप—an island)। ਲੋਅ—ਲੋਕ। ਸਿਖੰਡਣਹ—(गिखरिन्) ਪਹਾੜ। ਗਛੇਣ—ਤੁਰਿਆਂ। ਨੈਣ ਭਾਰੇਣ—ਨੈਣ ਭਰੇਣ, ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ ਵਿਚ। ਨੈਣ ਭਾਰ—ਨੇਤ੍ਰ ਭਰ, ਅੱਖ ਦੇ ਝਮਕਣ ਦਾ ਸਮਾ, ਨਿਮਖ। ਨ ਸਿਧੁਤੇ—ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਅੱਤ ਛੋਟਾ ਅਣੂ ਬਣ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਤਕ ਸਾਰੇ

ਦੀਪਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਉਪਰ ਅੱਖ ਦੇ ਇਕ ਫੋਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਆਵੇ, (ਇਤਨੀ ਸਿੱਧੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ੨ ।

ਭਾਵ :- ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਸਫਲ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੇ । ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਭੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਜਾਣੇ ਸਤਿ ਹੋਵੇਤੋ ਮਰਣੋ, ਦ੍ਰਿਸਟੇਣ ਮਿਥਿਆ ॥ ਕੀਰਤਿ ਸਾਧਿ ਚਲੰਥੋ, ਭਣੰਤਿ ਨਾਨਕ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਤਿ—ਮੱਚ, ਅਟੱਲ (ਸ਼ਕਤ) । ਮਰਣੋ—ਮੌਤ (ਸ਼ਰਣ) । ਮਿਥਿਆ—ਨਾਸਵੰਤ, ਖੁਠ (ਸਿਧਾ) । ਕੀਰਤਿ—ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ (ਕੀਰਤਿ) । ਚਲੰਥੋ—ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਚਲਤਿ, ਚਲਤ: ਚਲਤਿ) । ਦ੍ਰਿਸਟੇਣ—ਜੋ ਕੁਝ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਦਿੱਸਦਾ ਜਗਤ । ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਸਾਥੁ ਸੰਗੇਨ) ।

ਅਰਥ :- ਮੌਤ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਟੱਲ ਸਮਝੋ, ਇਹ ਦਿੱਸਦਾ ਜਗਤ (ਜ਼ਰੂਰ) ਨਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦਾ) ।

ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੀ (ਮਨੁੱਖ) ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੩ ।

ਭਾਵ :- ਇਸ ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਦਾ ਨਾਲ ਨਿਭਣ ਵਾਲੀ ਇਕੋ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਮਾਯਾ ਚਿਤ ਭਰਮੇਣ, ਦਿਸਟ ਮਿਤ੍ਰੇਖੁ ਬਾਂਧਵਹ ॥ ਲਬਧੰ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਨਾਨਕ, ਸੁਖ ਅਸਥਾਨੰ ਗੋਪਾਲ ਭਜਣੰ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਿਸਟ—ਪਿਆਰੇ (ਭ੍ਰਾਣ) । ਮਿਤ੍ਰੇਖੁ—ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ (ਸਿਤ੍ਰੇਖੁ) । ਲਬਧੰ—ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੱਭਣ-ਜੋਗ । ਸੁਖ ਅਸਥਾਨ—ਸੁਖ ਮਿਲਣ ਦਾ ਥਾਂ (ਸੁਖ-ਸਥਾਨ) । ਚਿਤ—(ਚਿਤ੍ਰ) ।

ਅਰਥ :- ਮਾਇਆ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਸਨਬੰਧੀਆਂ (ਦੇ ਮੋਹ) ਵਿਚ ਭਟਕਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਤੇ, ਭਟਕਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ) ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੁਖ ਮਿਲਣ ਦਾ ਥਾਂ (ਕੇਵਲ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ੪ ।

ਭਾਵ :- ਸੁਖ ਭੀ ਇਸ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ।

ਮੈਲਾਗਰ ਸੰਗੇਣ, ਨਿੰਮੁ ਬਿਰਖ ਸਿ ਚੰਦਨਹ ॥ ਨਿਕਟਿ ਬਸੰਤੇ
ਬਾਂਸੇ ਨਾਨਕ, ਅਹੰ ਬੁਧਿ ਨ ਬੋਹਤੇ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮੈਲਾਗਰ...ਮਲਯ ਪਰਬਤ ਤੇ ਉਗਿਆ ਹੋਇਆ ਬੂਟਾ, ਚੰਦਨ (ਸਲਯਾਗ੍ਰ) । ਸੰਗੇਣ-ਸੰਗਤ ਨਾਲ (ਸੰਗੇਨ) । ਨਿਕਟਿ-ਨੇੜੇ (ਨਿਕਟੇ) । ਅਹੰਬੁਧਿ-ਹਉਮੈ ਵਾਲੀ ਬੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਅਹੰ ਭੁਭਿਕ) । ਬੋਹਤੇ-ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੁਦਾ ਹੈ । ਬਿਰਖ-(ਕੁੱਖ) ਰੁੱਖ ।

ਅਰਥ :-ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਨਾਲ ਨਿੰਮ ਦਾ ਰੁੱਖ ਚੰਦਨ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ, ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੱਸਦਾ ਬਾਂਸ ਆਪਣੀ ਆਕੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ੫ ।

ਭਾਵ :-ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਬਾਂਸ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਆਕੜ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਗਾਥਾ ਗੁੰਫ ਗੋਪਾਲ ਕਬੰ ॥ ਮਬੰ ਮਾਨ ਮਰਦਨਹ ॥ ਹਤੰ ਪੰਚ ਸਤ੍ਰੇਣ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਬਾਣੇ ਪ੍ਰਹਾਰਣਹ ॥ ੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਾਥਾ-ਉਸਤਤਿ, ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ (ਗਾਥਾ-a religious verse ਗੈ-to sing) । ਗੁੰਫ-ਗੁੰਦਣਾ, ਕਵਿ-ਰਚਨਾ ਕਰਨੀ (ਗੁੰਫ-to string together, to compose) । ਕਬੰ-ਕਥਾ (ਕਥਾ) । ਮਬੰ-ਕੁਚਲ ਦੇਣਾ, ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਣਾ (ਸਮ੍ਥ੍-to crush, destroy) । ਮਰਦਨਹ-ਮਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਸਰੰਨ) । ਹਤੰ-ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਬਾਣ-(ਕਾਣ) ਤੀਰ । ਪ੍ਰਹਾਰਣਹ-ਚਲਾਇਆਂ (प्रहरण-striking, throwing) ।

ਅਰਥ :-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਗੁੰਦਣ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ) ਦਾ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆਂ (ਕਾਮਾ-ਦਿਕ) ਪੰਜੇ ਵੇਰੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੬ ।

ਭਾਵ :-ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜੇ ਵੇਰੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਬਚਨ ਸਾਧ ਸੁਖ ਪੰਥਾ, ਲਹੰਥਾ ਬਡ ਕਰਮਣਹ ॥ ਰਹੰਤਾ ਜਨਮ ਮਰਣੇਨ, ਰਮਣੇ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪੰਥਾ-ਰਸਤਾ (पन्था) । ਸਾਧ-(ਸਾਧੂ) ਗੁਰੂ, ਗੁਰਮੁਖ ।

ਲਹੰਬਾ—ਲੱਭਦੇ ਹਨ । ਰਹੰਤਾ—ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਰਮਣੈ—ਸਿਮਰਨ ।

ਅਰਥ :- ਗੁਰੂ ਦੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ) ਬਚਨ ਸੁਖ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਬਚਨ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ (ਦਾ ਗੇੜ) ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੭ ।

ਭਾਵ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਾਲੇ ਰਾਹੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਪੜ੍ਹ ਭੁਰਿਜੇਣੇ ਝੜੀਯੀ, ਨਹ ਜੜੀਯੀ ਪੇਡ ਸੰਪਤਾ ॥ ਨਾਮ ਬਿਹੁਣ ਬਿਖਮਤਾ ਨਾਨਕ, ਬਹਿਤਿ ਜੋਨਿ ਬਾਸਰੇ ਰੈਣੀ ॥ ੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੁਰਿਜੇਣੇ—ਭੁਰ ਕੇ । ਪੇਡ—ਰੁੱਖ । ਸੰਪਤਾ—ਸੰਪਤ ਨਾਲ (ਸੰਪਦ—Wealth) । ਬਿਖਮਤਾ—ਕਠਨਾਈ (ਕਿਥਮਤਾ) । ਬਹਿਤਿ—(ਦੁੱਖ) ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ, ਭਟਕਦੇ ਹਨ (ਕਠਿਨਾਵਯੁ—*to suffer experience*) । ਬਾਸਰੇ—ਦਿਨ (ਕਾਦਰ) । ਰੈਣੀ—ਰਾਤ (ਰਜਨਿ, ਰਜਨੀ, ਰਕਣਿ, ਰੈਣਿ) । ਪੇਡ ਸੰਪਤਾ—ਰੁੱਖ ਦੀ ਸੰਪਤ ਨਾਲ, ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਵੇਂ ਰੁਖ ਦੇ) ਪੱਤ੍ਰ ਭੁਰ ਭੁਰ ਕੇ (ਰੁੱਖ ਨਾਲੋਂ) ਬੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਤੇ ਮੁੜ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਾਖਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, (ਤਿਵੇਂ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ, ਦਿਨ ਰਾਤ (ਹੋਰ ਹੋਰ) ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਭਟਕਦੇ ਹਨ । ੮ ।

ਭਾਵ :- ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਨੀ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ, ਲਭੰਤੀ ਬਡ ਭਾਗਣਹ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮ ਗੁਨ ਰਮਣੈ ਨਾਨਕ, ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਨਹ ਬਿਆਪਣਹ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਾਵਨੀ—ਸਰਧਾ (ਸ਼ਾਕਨਾ—*feeling of devotion, faith*) । ਸਾਗਰ—ਸਮੁੰਦਰ (ਸਾਗਰ) । ਬਿਆਪਣਹ—(ਬਿਆਪ—*to pervade*) ਜੋਰ ਪਾ ਸਕਦਾ । ਰਮਣੈ—ਸਿਮਰਨ ।

ਅਰਥ :- ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ) ਸਰਧਾ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ (ਜੀਵ ਉਤ੍ਤਿ) ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ੯ ।

ਭਾਵ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਗਾਥਾ ਗੁੜ ਅਪਾਰੰ, ਸਮਝਣੈ ਬਿਰਲਾ ਜਨਹ॥ਸੰਸਾਰ ਕਾਮ ਤਜਣੈ॥
ਨਾਨਕ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੈ ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਗੁੜ=ਭੁੰਘੀ(ਗੂਫ hidden, concealed ਗੂਫ—to conceal)। ਕਾਮ=ਵਾਸਨਾ । ਗਾਥਾ=ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ(ਗਾਥਾ—A religious verse)। ਅਪਾਰ=ਬੇਅੰਤ (ਪ੍ਰਭੂ) (ਅਪਾਰ) । ਤਜਣੈ=—(ਤਯ੍—to give up) । ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ=—(ਸਾਧੁ ਜੰਗਮ) ਸਤਸੰਗ ।

ਅਰਥ :—ਬੇਅੰਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਇਕ ਭੁੰਘੀ (ਰਮੜ ਵਾਲਾ) ਕੰਮ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਮਨੁੱਖ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ ਤਿਆਗੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦ ।

ਭਾਵ—ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੀਆਂ । ਪਰ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਸੁਮੰਤ੍ਰ ਸਾਧ ਬਚਨਾ, ਕੋਟਿ ਦੇਖ ਬਿਨਾਸਨਹ ॥ ਹਰਿ ਚਰਣ ਕਮਲ ਧੂਨੈ, ਨਾਨਕ ਕੁਲ ਸਮੂਹ ਉਧਾਰਣਹ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੁਮੰਤ੍ਰ=ਸੁਸਟ ਮੰਤ੍ਰ (ਸੁਮੰਤ੍ਰ) । ਕੋਟਿ=ਕੋੜ (ਕੋਟਿ) । ਸਮੂਹ=ਵੇਰ (ਸਮੂਹ) । ਦੇਖ=ਪਾਪ (ਕੋਥ) । ਧੂਨੈ=—(ਧਿਆਨ) । ਸਾਧ=—(ਸਾਧੁ) ਗੁਰੂ ।

ਅਰਥ :—ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ (ਐਸੇ) ਸੁਸਟ ਮੰਤ੍ਰ ਹਨ (ਜੋ) ਕੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਉਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਕੋਲ ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੧੧ ।

ਭਾਵ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਕੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਸੈਣਹ ॥ ਜੇਣ ਮਧੁ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ਮੁਕਤੇ ਰਮਣ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥ ਨਾਨਕ ਲਬਧੁ ਬਡ ਭਾਗਣਹ ॥ ੧੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮੰਦਰ-ਘਰ (ਸਕਿੰਦਰ-a dwelling) । ਜੇਠ ਮਧੂ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਯੋਨਾ ਸਥਯੇ) । ਸੈਣਹ-ਸੌਣਾ, ਵੱਸਣਾ (ਸਕਪ੍ਰ-to lie down, to rest) । ਮੁਕਤੇ-ਸੁਤੰਤਰ, ਆਜ਼ਾਦ (ਸੁਕ੍ਤ) । ਰਮਣ-ਸਿਮਰਨ ।

ਅਰਥ :-ਉਹਨਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਣਾ ਹੀ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ) ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਇਹ ਸਿਮਰਨ) ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:-ਜਿਸ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ ਉਹ ਥਾਂ ਹੀ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੋ ਜਾਵਾ ਹੈ । ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਭੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਹਰਿ ਲਬਧੋ ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਮਿਤੋ ॥ ਬਿਦਾਰਣ ਕਦੇ ਨਾ ਚਿਤੋ ॥ ਜਾ ਕਾ ਅਸਥਲੁ ਤੋਲੁ ਅਮਿਤੋ ॥ ਸੁੇਈ ਨਾਨਕ ਸਖਾ ਜੀਅ ਸੰਗਿ ਕਿਤੋ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੁਮਿਤੋ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਮਿੱਤ੍ਰ (ਦੁਸਿਤ੍ਰ) । ਬਿਦਾਰਣ-ਫਾੜਨਾ, ਤੋੜਨਾ (ਕਟ੍ਰ-to cut to pieces/ਵਿਦਾਰਣ-breaking) । ਅਸਥਲੁ-ਥਾਂ (ਸਥਲੰ-firm-ground) । ਅਮਿਤੋ-ਅਤੋਲਵਾਂ, ਜੋ ਮਿਟਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ (ਅਸਿਤ) । ਸੁੇਈ-(ਇਥੇ) ਅਸਲ ਪਾਠ 'ਸੁੇਈ' ਹੈ, ਪਰ ਪੜ੍ਹਨਾ 'ਸੁਈ' ਹੈ । ਕਿਤੋ-ਕੀਤਾ ਹੈ (ਕ੍ਰਿਤ:) । ਚਿਤੋ ਬਿਦਾਰਣ-ਦਿਲ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ, ਦਿਲ-ਸਿਕਨੀ । ਲਬਧੋ-ਲੱਭਾ ਹੈ (ਲਥਧ:) ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੈਂ ਉਹ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਮਿੱਤ੍ਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਨਾਲ (ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ) ਸਾਥੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ (ਮੇਰੀ) ਦਿਲ-ਸਿਕਨੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਅਮਿਟਵੇਂ ਤੋਲ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੧੩ ।

ਭਾਵ:-ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਅਸਲ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ।

ਅਪਜਸੰ ਮਿਟੰਤ ਸਤ ਪੁਤ੍ਰੁ ॥ ਸਿਮਰਤਬੁ ਰਿਦੈ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰਣਹ ॥ ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਗਵਾਨ ਅਚੁਤ ॥ ਨਾਨਕ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤਾਰਣਹ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਪਜਸ-ਬਦਨਾਮੀ (ਅਪਯਜਸ੍) । ਸੁਤ ਪੁਤ੍ਰੁ-ਭੰਗਾ ਪੁਤ੍ਰ (ਸਤਪੁਤ੍ਰ) । ਸਿਮਰਤਬੁ-ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ [ਸਮ੍ਰ-to remember ਸਮਰਤਿ-remember] । ਮੰਤ੍ਰਣਹ-ਉਪਦੇਸ਼ । ਰਿਦੈ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਅਚੁਤ-ਅਵਿਨਾਸੀ (ਅਚਯੁਤ) ।

ਅਰਥ :-(ਜਿਵੇਂ) ਚੰਗਾ ਪੁਤ੍ਰ ਜੰਮ ਪੈਣ ਨਾਲ (ਸਾਰੀ) ਕੁਲ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਕੋਈ ਬਦਨਾਮੀ ਧੁਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਤਿਵੇਂ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਅਵਿਨਾਸੀ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦਾ ਸਿਮਰਨ) ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ (ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ) ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

(ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ) । ੧੪ ।

ਭਾਵ :—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ।

ਮਰਣੰ ਬਿਸਰਣੰ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥ ਜੀਵਣੰ ਹਰਿ ਨਾਮ ਧ੍ਰਾਵਣਹ ॥ ਲਭਣੰ
ਸਾਧ ਸੰਗੇਠ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਣਹ ॥ ੧੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਰਣੀ-ਮੌਤ (ਸਰਯ) । ਬਿਸਰਣੀ ਗੋਬਿੰਦਹ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਨਾ । ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਣਹ-ਪੂਰਬਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿ ਅਨੁਸਾਰ । ਬਿਸਰਣੀ-(ਵਿਸਮਰਣ) ਭੁਲਾਣਾ, ਵਿਸਾਰਨਾ । ਪੂਰਬਿ-(ਪੂਰ੍ਵ) ਪੂਰਬਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ । ਸਾਧ ਸੰਗੋਣ-(ਸਾਧੁ ਸੰਗੇ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਲਭਣੀ-(ਲਯਨ) ।

ਅਰਥ :—ਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਬਿਸਾਰਨਾ (ਆਤਮਕ) ਮੌਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ (ਆਤਮਕ) ਜੀਵਨ ਹੈ। ਪਰ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪ੍ਰਭੂ (ਦਾ ਸਿਮਰਨ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪੁਰਬਲੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ੧੫।

ਭਾਵ :—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਇਹ ਢਾਂਚਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਦਸਨ ਬਿਚੂਨ ਭੁਯੰਗੀ, ਮੰਤ੍ਰੇ ਗਾਰੁੜੀ ਨਿਵਾਰੰ ॥ ਬਾਧਿ ਉਪਾਛਣ
ਸੰਤੰ ॥ ਨਾਨਕ ਲਬਧ ਕਰਮਣਹ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਸਨ-ਦੰਦ (ਦਸ਼ਨ-a tooth । ਦੰਸ਼-to bite) । ਭੁਜੰਗੀ-
ਸੱਪ (ਭੁਜਗ :-a serpent) । ਬੁਧਿ-ਰੋਗ (ਬਧਾਥਿ :-ailment) । ਕਰਮਣਹ
-ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ । ਗਾਰੁੜੀ-ਗਰੁੜ-ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਸੱਪ ਦਾ ਜਹਰ ਦੂਰ ਕਰਨ
ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਦਾ ਜਾਣੂ (ਗਾਰੁਡੰ-a charm against snake-poison) । ਲਬਧ-
(ਲਬਧ) ਲੱਭਦਾ ।

ਅਰਥ :—(ਜਿਵੇਂ) ਗਰੁਬ-ਮੰਤ੍ਰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਸੱਪ ਨੂੰ ਚੰਦ-ਹੀਣ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਸੱਪ ਦੇ ਸ਼ਹਰ ਨੂੰ) ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, (ਭਾਵੇਂ) ਸੰਤ ਜਨ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਤਮਕ) ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ) ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਲੱਭਦੀ ਹੈ । ੧੬ ।

ਭਾਵ :-ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਜਬ ਕਬ ਰਮਣੈ ਸਰਣੈ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਅਣਹ ॥ ਤਬ ਲਗਣੈ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਨਕ ॥ ਪਰਸਾਦੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨਹ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਬ ਕਬ-ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ, ਹਰ ਥਾਂ । ਤਬ-ਉਸ ਵਿਚ । ਪਰਸਾਦੈ-ਕਿਰਪਾ (ਪ੍ਰਸਾਦ) । ਸਰਣ-ਓਟ, ਆਸਰਾ (ਸ਼ਰਣ) । ਸਰਬਤ੍ਰ-ਸਾਰੇ (सर्वत्र-in all places) । ਰਮਣੈ-ਵਿਆਪਕ ।

ਅਰਥ :-ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਹੀ (ਜੀਵ ਦਾ) ਪਿਆਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । ੧੭ ।

ਭਾਵ :-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਮਨ ਬਿਧ੍ਰਿ, ਸਿਧ੍ਰਿ ਸਰਬ ਕੁਸਲਣਹ ॥ ਗਾਥਾ ਗਾਵੰਤਿ ਨਾਨਕ, ਭਬੈ ਪਰਾ ਪੂਰਬਣਹ ॥ ੧੮ ॥ [੧੩੬੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ-ਚਰਣ ਅਰਬਿੰਦ, ਚਰਨ ਚਮਲ (चरण-अरविन्द) । ਬਿਧ੍ਰਿ-ਵਿੰਨਿਆ ਹੋਇਆ (विष्ट) । ਕੁਸਲਣਹ-ਸੁਖ (कुशल) । ਗਾਥਾ-ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ (गाथा) । ਭਬੈ-ਭਾਵੀ, ਭਾਗ, ਨਸੀਬ (मव्य-Prosperity) । ਪਰਾ ਪੂਰਬਣਹ-ਬਹੁਤ ਪੂਰਬ ਕਾਲ ਦੇ । ਅਰਬਿੰਦ-(अरविन्द) ਕੌਲ ਛੁੱਲਾ ਗਾਵੰਤਿ (गायन्ति) ਗਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਮਨ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿੱਝਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਨੂੰ) ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਉਹੀ ਬੰਦੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਗਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗ ਹੋਣ । ੧੮ ।

ਭਾਵ :-ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਭ ਬਚਨ ਰਵਣੈ, ਗਵਣੈ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਉਧਰਣਹ ॥ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰਿ ਨਾਨਕ, ਪੁਨਰਪਿ ਜਨਮ ਨ ਲਭੁਣੇ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪੁਨਰਪਿ-ਪੁਨਹ ਅਪਿ, ਫਿਰ ਭੀ, ਮੁੜ ਮੁੜ (पुनरपि पुनः अपि) । ਸੁਭ ਬਚਨ-ਸੋਹਣੇ ਵੱਲ, ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ (शुभ वचन) ।

ਰਵਣ-ਉਚਾਟਨ ਕਰਨਾ । ਗਵਣ-ਜਾਣਾ, ਪਹੁੰਚਣਾ (ਗਸਜਨ) । ਉਪਰੰਠਹ-ਉੱਧਾਰ
 ਓਭਵਰਾਜ) । ਸਾਧ ਸੰਗੋਣ-(ਸਾਧੂ ਸੰਗੇਜ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ।

ਅਰਥ :- (ਜੋ ਮਨੁੱਖ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ
 ਦੀ ਥਾਣੀ ਉਚਾਰਦੇ (ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਉੱਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਇਸ) ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮ ਨਹੀਂ
 ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ । ੧ ।

ਭਾਵ-ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤੀਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ
 ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੀਚਾਰੈ ॥ ਏਕੰਕਾਰ ਨਾਮ ਉਰ ਧਾਰੈ ॥ ਕੁਲਹ
 ਸਮੂਹ ਸਗਲ ਉਧਾਰੈ ॥ ਬਡ ਭਾਗੀ ਨਾਨਕ ਕੋ ਤਾਰੈ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਡਭਾਗੀ ਕੋ-ਕੋਈ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਉਰ-ਹਿਰਦਾ
 (ਭਰਜੁ-heart) । ਏਕੰਕਾਰ ਨਾਮ-ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ । ਕੁਲਹ ਸਮੂਹ-
 ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇਹੜਾ ਕੋਈ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ
 ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਆਦਿਕ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ) ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ
 ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਆਪ) ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਰੀਆਂ
 ਕੁਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੨੦ ।

ਭਾਵ-ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਅਸਲ ਲਾਭ ਇਹੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ
 ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ ।

ਸਿਮਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੀ, ਉਧਰਣੰ ਕੁਲ ਸਮੂਹਣਹ ॥ ਲਬਧਿਅੰ ਸਾਧ
 ਸੰਗੋਣ ਨਾਨਕ ਵਡਭਾਗੀ ਭੇਟੀਤਿ ਦਰਸਨਹ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੇਟੀਤਿ-ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਭੇਟੀਤਿ ਦਰਸਨਹ-ਦਰਸਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ।
 ਲਬਧਿਅੰ-ਲੱਭਦਾ ਹੈ (ਲਭਧ) । ਸਾਧ ਸੰਗੋਣ-(ਸਾਧੂ ਸੰਗੇਜ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ
 ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਸਿਮਰਣੰ-(ਸਿਮਰਾਯੋਂ)

ਅਰਥ :- ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ । ਪਰ, (ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਨਾਮ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, (ਤੇ,
 ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ) ਦਰਸਨ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ (ਬੰਦੇ) ਕਰਦੇ ਹਨ । ੨੧ ।

ਭਾਵ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਸਰਬ ਦੋਖ ਪਰੰ ਤਿਆਗੀ, ਸਰਬ ਧਰਮ ਦ੍ਰਿੜਤਣ: ॥ ਲਭਯੋਣਿ
ਸਾਧ ਸੰਗੇਠਿ, ਨਾਨਕ ਮਸਤਕਿ ਲਿਖਣ: ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦੋਖ-ਵਿਕਾਰ (ਦੋਖ) । ਪਰੰ-ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ।
ਤਿਆਗੀ-ਤਿਆਗਣ ਵਾਲਾ (ਬਣਨਾ) । ਦ੍ਰਿੜਤਣ:- (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪੱਕਾ ਕਰਨਾ ।
ਮਸਤਕਿ-ਮੱਥੇ ਉਤੇ (ਸਸਤਕ-ਮੱਥਾ । ਸਸਤਕੇ-ਮੱਥੇ ਉਤੇ) । ਲਿਖਣ:-ਲਿਖਿਆ
ਹੋਇਆ ਲੇਖ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਗ ਦੇਣੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ
ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਟਿਕਾਣਾ-(ਇਹ ਦਾਤਿ ਉਸੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ
ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ (ਚੰਗਾ) ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ । ੨੨ ।

ਭਾਵ :- ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ ਜਾਣੇ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾਣ
ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਹੋਯੋ ਹੈ ਹੋਵੰਤੋ, ਹਰਣ ਭਰਣ ਸੰਪੂਰਣ: ॥ ਸਾਧੂ ਸਤਮ ਜਾਣੋ, ਨਾਨਕ
ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਾਰਣੰ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੋਯੋ-ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ । ਹੈ-ਜੋ ਹੁਣ ਭੀ
ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਹੋਵੰਤੋ-ਜੋ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਰਹੇਗਾ । ਹਰਣ-ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
ਭਰਣ-ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ । ਸੰਪੂਰਣ:-ਵਿਆਪਕ । ਸਤਮ-(ਸਦਾ) ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਕੇ ।
ਜਾਣੋ-ਸਮਝੋ ।

ਅਰਥ :- ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਭੂਤ ਵਰਤਮਾਨ ਭਵਿੱਖਤ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਬਿਰ ਰਹਿਣ
ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਸਭ ਦਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ
ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਕੇ
ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝੋ । ੨੩ ।

ਭਾਵ :- ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਬਣ
ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਖੇਣ ਬੈਠ ਰਤਨੰ, ਰਚਨੰ ਕਸ਼ੁੰਭ ਰੰਗਣ: ॥ ਰੋਗ ਸੋਗ ਬਿਓਗੰ
ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਨ ਸੁਪਨਹ ॥ ੨੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਖੇਣ-ਸੁਖਦਾਈ । ਬੈਠ ਰਤਨ-ਬੋਲ-ਰੂਪ ਰਤਨ (ਕਾਜ,
ਕਾਯ) । ਰਚਨੰ-ਮਸਤ ਹੋਣਾ । ਕਸ਼ੁੰਭ ਰੰਗਣ:- (ਮਾਇਆ)-ਕਸ਼ੁੰਭ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚ ।

ਬਿਓਗ-ਵਿਛੋੜਾ, ਦੁੱਖ । ਸੁਪਨਹ-(ਸੁਕ੍ਯੇ) । ਸੋਗ-(ਸ਼ੋਕ) ਚਿੰਤਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਮਾਇਆ-) ਕਸ਼ੁੰਭੇ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ (ਮਾਇਆ ਸੰਬੰਧੀ) ਸੁਖਦਾਈ ਸੋਹਣੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਿਹਾਂ ਰੋਗ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖ (ਹੀ ਵਿਆਪਦੇ ਹਨ) । ਸੁਖ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ੨੪ ।

ਭਾਵ :-ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਕਸ਼ੁੰਭੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਿਹਾਂ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ।

[ਨੋਟ :-ਸਹਸਰ੍ਵਿਤੀ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਗਾਥਾ ਦਾ ਟੀਕਾ ਅਗਸਤ ੧੯੫੫ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਸਤੰਬਰ ੧੯੬੩ ਵਿਚ ਇਸ ਟੀਕੇ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ] ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਵੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫ ਦਾ ਭਾਵ

ਹਰੇਕ ਬੰਦ ਦਾ ਵਖ-ਵਖ

੧. ਇਸ ਜਗਤ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਮਰਯਾਦਾ ਹੀ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਾਨੋ, ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨. ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬਹਣ-ਖਲੋਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਾਨੋ, ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

੩. ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੌਜ-ਮੇਲੇ, ਸਰੀਰਕ ਸੁਖ ਕਿਤਨੇ ਭੀ ਪਏ ਹੋਣ; ਪਰ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

੪. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

੫. ਮਾਇਆ ਦੇ ਜੋਧੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਇਤਨੇ ਬਲੀ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਦੀ ਟੋਕ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹਨਾ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

੬. ਵਿਕਾਰਾਂ-ਭਰੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬੜੀ ਹੀ ਔਖੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

੭. ਭੈੜੀ ਨਜਰ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ-ਪੱਟੂ ਪਾਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਰਾਮ-ਰਤਨ ਪਰੋਤਾ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਦੁੱਖ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਖਿਲਰੀ ਰਹਿਦੀ ਹੈ।

੮. ਪਰ ਤਨ, ਪਰ ਧਨ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਰਮਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

੯. ਪਰ ਤਨ, ਪਰ ਧਨ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਣਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੧੦. ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਧੁਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਸਹਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਤਮਕ-ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਵੱਸੋਂ ਹੈ। ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਾਪ-ਵਿਕਾਰ ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

੧੧. ਪਪੀਹਾ ਵਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਵਾਸਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਟੋਭਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗਲ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ।

੧੨. ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋੜੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਦਾ-ਭਟਕਦਾ ਮਨ ਮਾਇਆ ਪਿਛੇ ਭਟਕਣ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ-ਧਨ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੩. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹੈ ਹੀ ਅੰਸੀ ਸੁਆਦਲੀ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਧੂਹੀ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

੧੪. ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁੱਲ ਜਾਏ ਤਦੋਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਤਨ ਨੂੰ ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ ਬੇਹਾਲ ਹੋਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੀਭ ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੰਨ ਨਿੰਦਾ ਚੁਗਲੀ ਆਦਿਕ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

੧੫. ਕੋਲ ਫੁਲ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਸੁਰੀਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਭੋਰਾ ਫੁਲ ਤੋਂ ਉੱਡਣਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੀਵ-ਭੋਰੇ ਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਬੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੧੬. ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜੀ ਵੈਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਸਤਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਤ੍ਰਿਖੇ ਤੀਰ ਸਦਾ ਚਲਾਂਦੇ ਰਹੀਏ।

੧੭. ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਇਹ ਦਾਤਿ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਮੋਤ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਛੁਕਦੀ।

੧੮. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਾ ਬੈਠ ਕੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀਉੜਾ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ ਉਸ ਬਾਂ ਦੇ ਜੌਰੇ-ਜੌਰੇ ਵਿਚ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਰੋ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਉਥੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠੇ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

੧੯. ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਹਵਾਈ ਕਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ-ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗਲਤ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਮੋਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਦੂਰ ਪਰੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨੦. ਇਹਨਾਂ ਹਵਾਈ ਕਿਲਿਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ ਨੂੰ ਕੋਢੀਓਂ ਹੋਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੋਤ-ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੁੱਥਦੀ।

੨੧. ਆਖ਼ਰ ਉਮਰ ਦੀ ਮਿਆਦ ਪੁੱਗ ਜਾਣ ਤੇ ਮੌਤ ਆ ਫੜਦੀ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਇਥੇ ਹੀ ਧਰੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਵਿਅਰਥ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੨੨. ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਵਾਈ ਹੈ ਜੋ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਲਣ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦਵਾਈ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

੨੩. ਸੈਤ-ਜਨ ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰ-ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ, ਮਾਨੋ,

ਹਕੀਮ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਕਰਤੱਬ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਏ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਧੀਆ ਪੂਰਨੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਏ ਵਡ-ਭਾਗੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਲੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ :—

(੧ ਤੋਂ ੪) ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਅਗਾਂਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਭਲੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਲ ਪਰਤਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

(੫ ਤੋਂ ੧੦) ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਵਿਕਾਰਾਂ-ਭਰੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੋਝੀ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤਿ ਪਾਰ ਲੰਘਾਣੀ ਇਕ ਬੜੀ ਔਖੀ ਖੇਡ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਤੇ, ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ । ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਧੁਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

(੧੧ ਤੋਂ ੧੩) ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੜਾ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਨਾਮ-ਜਲ ਸਦਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨ ਮਾਇਆ ਪਿਛੇ ਛੱਡਕੇ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹੈ ਹੀ ਐਸੀ ਸੁਆਦਲੀ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਵਲ ਧੁਹ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ।

(੧੪ ਤੋਂ ੧੮) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਇਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਿੰਦ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਬੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀ ਸਦਾ ਸਤਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਤ੍ਰਿਖੇ ਤੀਰ ਚਲਾਂਦੇ ਰਹੋ । ਜਿਸ ਥਾਂ ਕੋਈ ਵਡਭਾਗੀ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਭੀ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਅਜਿਹਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

(੧੯ ਤੋਂ ੨੩) ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੌਤ ਆਇਆਂ ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਇਥੇ ਹੀ ਧਰੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਦਵਾਈ ਹੈ ਜੋ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਲਣ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ । ਸਾਧ-

ਸੰਗਤਿ ਕੀਹ ਹੈ ? ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰ-ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ-ਜਨ-ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ । ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਮੁਖ ਭਾਵ :—

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੋਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਬਚਣ ਦਾ । ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਵੋ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲੀ, ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਸੰਤ-ਜਨ-ਹਕੀਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਵੰਡਦੇ ਹਨ ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਫੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫

ਹਾਥਿ ਕਲਮ ਅਗੰਮ ਮਸਤਕਿ ਲੇਖਾਵਤੀ ॥ ਉਰਤਿ ਰਹਿਓ ਸਭ
ਸੰਗਿ ਅਨੂਪ ਰੂਪਾਵਤੀ ॥ ਉਸਤਤਿ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਇ ਮੁਖਹੁ ਤੁਹਾਰੀਆ ॥
ਮੋਹੀ ਦੇਖਿ ਦਰਸੁ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰੀਆ ॥ ੧ ॥ [੧੩੬੧]

ਫੁਨਹੇ—(ਪੁਨ:—ਪੁਨਹ, ਮੁੜ ਮੁੜ, ਫਿਰ । ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ-ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਵਿਚ
'ਫੁਨਿ' ਆਇਆ ਹੈ) ਉਹ 'ਫੁੰਤ' ਜਿਸ ਦੇ ਹਰੇਕ 'ਬੰਦ' ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਕੋ ਲਫਜ਼ 'ਫੁਨਿ
ਫੁਨਿ' (ਮੁੜ ਮੁੜ) ਆਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਫੁੰਤ ਦੇ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਹਰਿਹਾਰੀ' ਮੁੜ ਮੁੜ
ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹਾਥਿ—(ਤੇਰੇ) ਹੱਥ ਵਿਚ । ਅਗੰਮ—ਹੇ ਅਪਹੁੰਚ ਹਤੀ !
ਮਸਤਕਿ—(ਜੀਵਾਂ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ਉਰਤਿ ਰਹਿਓ—(ਤੂੰ) ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ।
ਸੰਗਿ—ਨਾਲ । ਅਨੂਪ ਰੂਪਾਵਤੀ—ਹੇ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ! ਉਸਤਤਿ—ਵਡਿਆਈ ।
ਮੁਖਹੁ—ਮੂੰਹ ਤੋਂ । ਮੋਹੀ—ਮੈਂ ਮੋਹੀ ਗਈ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਦੇਖਿ—
ਵੇਖ ਕੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਅਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਭੂ ! (ਤੇਰੇ) ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਲਮ
ਹੈ (ਜੋ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ (ਲੇਖ) ਲਿਖਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਹੇ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ
ਵਾਲੇ ! ਤੂੰ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ । (ਕਿਸੇ ਭੀ ਕੀਵ ਪਾਸੋਂ
ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਤੈਂ ਤੈਥੋਂ
ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ੧ ।

ਸੰਤ ਸਭਾ ਮਹਿ ਬੈਸ ਕਿ ਕੀਰਤਿ ਮੈਂ ਕਹਾ ॥ ਅਰਪੀ ਸਭੁ ਸੀਗਾਰੁ
ਏਹੁ ਜੀਉ ਸਭੁ ਦਿਵਾ ॥ ਮਾਸ ਪਿਆਸੀ ਸਚ ਸ ਕੰਤਿ ਵਿਛਾਈਐ ॥
ਹਰਿਹਾਰ ਮਸਤਕਿ ਹੋਵੈ ਭਾਗੁ ਤ ਸਾਜਨੁ ਪਾਈਐ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬੈਸ—ਬੈਠਕ, ਬਹਣ-ਖਲਣ । ਕਿ—ਤਾਂ ਕਿ ! ਕੀਰਤਿ—ਨਿਵਰਤਿ-
ਸਾਲਾਹ । ਕਹਾ—ਕਹਾਂ, ਮੈਂ ਆਖਾਂ । ਅਰਪੀ—ਅਰਪੀ, ਮੈਂ ਭੇਟਾ ਕਰ ਦਿਆਂ । ਜੀਉ—
ਜਿੰਦ । ਦਿਵਾ—ਦਿਵਾਂ, ਮੈਂ ਦੇ ਦਿਆਂ । ਮਾਸ ਪਿਆਸੀ ਸੋਜ—(ਦਰਸਨ ਦੀ) ਮਾਸ ਦੀ
ਤਾਂਘ ਵਾਲੀ ਦੀ ਹਿਰਦਾ-ਸੋਜ । ਕੰਤਿ—ਕੰਤ ਨੇ । ਹਰਿਹਾਰ—ਹੇ ਹਤੀ ! ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ
ਉੱਤੇ । ਪਾਈਐ—ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ੨ ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਸਹੇਲੀ ! ਮੇਰੀ ਇਹ ਤਾਂਘ ਹੈ ਕਿ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਬਹੁਣ-ਖਲੋਣ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੀ ਰਹਾਂ, (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਵੱਟੇ ਵਿਚ) ਮੈਂ (ਆਪਣਾ) ਸਾਰਾ ਸੰਗਾਰ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਭੀ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਆਂ । (ਦਰਸਨ ਦੀ) ਆਸ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਾਲੀ ਦੀ ਮੇਰੀ ਹਿਰਦਾ-ਸੋਜ ਕੰਤ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ (ਆਪ) ਵਿਛਾਈ ਹੈ । ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਜੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ ਤਾਂ ਹੀ ਸੱਜਣ-ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ੨ ।

ਸਖੀ ਕਾਜਲ ਹਾਰ ਤੰਬੋਲ ਸਭੈ ਕਿਛੁ ਸਾਜਿਆ ॥ ਸੈਲਹ ਕੀਏ ਸੀਗਾਰ ਕਿ ਅੰਜਨੁ ਪਾਜਿਆ ॥ ਜੇ ਘਰਿ ਆਵੈ ਕੰਤੁ ਤ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਈਐ ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਕੰਤੈ ਬਾਝੁ ਸੀਗਾਰੁ ਸਭੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਈਐ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਖੀ—ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਕਾਜਲ—ਕੱਜਲ, ਸੁਰਮਾ । ਤੰਬੋਲ—ਪਾਨ । ਸਾਜਿਆ—ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ । ਸੈਲਹ—ਸੋਲਾਂ । ਅੰਜਨੁ—ਸੁਰਮਾ । ਪਾਜਿਆ—ਪਾ ਲਿਆ । ਘਰਿ—ਘਰ ਵਿਚ । ਕੰਤੁ—ਖੱਸਮ । ਪਾਈਐ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ । ਬਾਝੁ ਬਿਨਾ । ਬਿਰਥਾ—ਵਿਅਰਥ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! (ਜੇ) ਕੱਜਲ, ਹਾਰ, ਪਾਨ—ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਤਿਆਰ ਭੀ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ, (ਜੇ) ਸੋਲਾਂ ਸੰਗਾਰ ਭੀ ਕਰ ਲਏ ਜਾਣ, ਤੇ (ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ) ਸੁਰਮਾ ਭੀ ਪਾ ਲਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਜੇ ਖੱਸਮ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਖੱਸਮ (ਦੇ ਮਿਲਾਪ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਰਾ ਸੰਗਾਰ ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ) । ੩ ।

ਜਿਸੁ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤੁ ਸਾ ਵਡਭਾਗਣੇ ॥ ਤਿਸੁ ਬਣਿਆ ਹਭੁ ਸੀਗਾਰੁ ਸਾਈ ਸੋਹਾਗਣੇ ॥ ਹਉ ਸੁਤੀ ਹੋਇ ਅਚਿੰਤ ਮਨਿ ਆਸ ਪੁਰਾਈਆ ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਜਾ ਘਰਿ ਆਇਆ ਕੰਤੁ ਤ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਈਆ ॥ ੪ ॥ [੧੩੬੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿਸੁ ਘਰਿ—ਜਿਸ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਦੇ (ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ । ਸਾ—ਉਹ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) । ਬਣਿਆ—ਫੜਿਆ । ਹਭੁ—ਸਾਰਾ । ਸਾਈ—ਉਹ ਹੀ । ਹਉ—ਹਉਂ, ਮੈਂ । ਅਚਿੰਤ—ਬੇ-ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ-ਰਹਿਤ । ਸੁਤੀ—(ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ (ਟਿਕੀ ਹੋਈ) । ਪੁਰਾਈਆ—ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਘਰਿ—(ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ । ੪ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਜਿਸ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਦੇ (ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਵੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ

ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਉਦਮ) ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਿੰਗਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਹੀ ਖਸਮ ਵਾਲੀ (ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ)। (ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸੋਹਾਗਣ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ) ਮੈਂ (ਭੀ ਹੁਣ) ਚਿੰਤਾ-ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ (ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ) ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਜਦੋਂ (ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ ਖਸਮ (-ਪ੍ਰਭੂ) ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਹਰੇਕ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੪।

ਆਸਾ ਇਤੀ ਆਸ ਕਿ ਆਸ ਪੁਰਾਣੀਐ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਭਏ ਦਇਆਲ ਤ ਪੂਰਾ ਪਾਈਐ ॥ ਮੈ ਤਨਿ ਅਵਗਣ ਬਹੁਤੁ ਕਿ ਅਵਗਣ ਛਾਇਆ ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਭਏ ਦਇਆਲ ਤ ਮਨ ਠਹਰਾਇਆ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਇਤੀ ਆਸ—ਇਤਨੀ ਕੁ ਤਾਂਘ। ਪੁਰਾਣੀਐ—ਪੁਰੀ ਹੋ ਜਾਏ। ਦਇਆਲ—ਦਇਆਵਾਨ। ਤ—ਤਾਂ। ਪੂਰਾ—ਸਰਬ-ਗੁਣ-ਭਰਪੂਰ। ਪਾਈਐ—ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮੈ ਤਨਿ—ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਛਾਇਆ—ਢਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਠਹਰਾਇਆ—ਠਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਡੋਲਣੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ) ਇਤਨੀ ਕੁ ਤਾਂਘ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ (ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮੋਹੀ) ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏ। ਪਰ ਸਰਬ-ਗੁਣ-ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤਦੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦਇਆਨ ਹੋਵੇ। ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ (ਇਤਨੇ) ਵਧੀਕ ਔਗਣ ਹਨ ਕਿ (ਮੇਰਾ ਆਪਾ) ਔਗਣਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਮਨ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ) ਡੋਲਣੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫।

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬੇਅੰਤੁ ਬੇਅੰਤੁ ਧਿਆਇਆ॥ ਦੁਤਰੁ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਤਰਾਇਆ ॥ ਮਿਟਿਆ ਆਵਾਗਉਣੁ ਜਾਂ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੁਤਰੁ (ਦੂਸਰਾ) ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਤਰਾਇਆ—ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਵਾਗਉਣੁ—ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹ। ਜਾਂ—ਜਦੋਂ। ਪਾਇਆ—ਲੱਭ ਲਿਆ, ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਤੇ—ਤੋਂ, ਪਾਸੋਂ। ੬।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—(ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ !) ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ (ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ) ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਸ ਦਾ

ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੋੜ (ਭੀ) ਮੁੱਕ ਗਿਆ । ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਤੋਂ (ਹੀ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ੬ ।

ਮੇਰੇ ਹਾਥਿ ਪਦਮੁ ਆਗਨਿ ਸੁਖ ਬਾਸਨਾ ॥ ਸਖੀ ਮੇਰੇ ਕੰਠਿ ਰਤੰਨੁ
ਪੇਖਿ ਦੁਖੁ ਨਾਸਨਾ ॥ ਬਾਸਉ ਸੰਗਿ ਗੁਪਾਲ ਸਗਲ ਸੁਖ ਰਾਸਿ ਹਰਿ ॥
ਹਰਿਹਾਂ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਵਨਿਧਿ ਬਸਹਿ ਜਿਸੁ ਸਦਾ ਕਰਿ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਾਥਿ-ਹੱਥ ਵਿਚ । ਮੇਰੇ ਹਾਥਿ-ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ । ਪਦਮੁ-ਕੋਲ-ਫੁੱਲ, (ਕੋਲ-ਫੁੱਲ ਦੀ ਰੇਖਾ) । ਆਗਨਿ-ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ (ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ) । ਬਾਸਨਾ-ਸੁਗੰਧੀ । ਸੁਖ ਬਾਸਨਾ-ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ । ਸਖੀ-ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ ! ਮੇਰੇ ਕੰਠਿ-ਮੇਰੇ ਗਲੇ ਵਿਚ । ਪੇਖਿ-ਵੇਖ ਕੇ । ਬਾਸਉ-ਬਾਸਉ, ਮੈਂ ਵੱਸਦੀ ਹਾਂ । ਸੰਗਿ ਗੁਪਾਲ-ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ । ਸਗਲ-ਸਾਰੇ । ਸੁਖ ਰਾਸਿ-ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ । ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ-ਆਤਮਕ ਤਾਕਤਾਂ । ਨਵ ਨਿਧਿ-(ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ) ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ । ਬਸਹਿ-ਵੱਸਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਕਰਿ-ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ । ਕਰਿ-ਹੱਥ ਵਿਚ । ੭ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ ! ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਕ ਤਾਕਤਾਂ ਅਤੇ (ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ) ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਸਦਾ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਨੁਖਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ (ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਸਦਕਾ) ਮੈਂ ਉਸ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਨਾਲ (ਸਦਾ) ਵੱਸਦੀ ਹਾਂ । (ਹੁਣ) ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੋਲ-ਫੁੱਲ (ਦੀ ਰੇਖਾ ਬਣ ਪਈ) ਹੈ (ਮੇਰੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ ਹਨ) ਮੇਰੇ (ਹਿਰਦੇ ਦੇ) ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ (ਖਿਲਰੀ ਰਹਿਦੀ) ਹੈ । (ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ-ਪੱਟੂ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ ! ਮੇਰੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਰਤਨ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਮੇਰੇ ਗਲ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਰਤਨ ਪ੍ਰੋਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਹਰੇਕ) ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ੭ ।

ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਰਾਵਣਿ ਜਾਹਿ ਸੇਈ ਤਾਂ ਲਾਜੀਅਹਿ ॥ ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਹਿਰਹਿ
ਪਰ ਦਰਬੁ ਛਿਦ੍ਰ ਕਤ ਢਾਕੀਅਹਿ ॥ ਹਰਿ ਗੁਣ ਰਮਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਗਲ
ਕੁਲ ਤਾਰਈ ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਸੁਨਤੇ ਭਏ ਪੁਨੀਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰਈ ॥ ੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ-ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ । ਰਾਵਣਿ ਜਾਹਿ-ਭੋਗਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸੇਈ-ਉਹ ਏਂਦੇ ਹੀ । ਲਾਜੀਅਹਿ-(ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਲੱਜਿਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਿ-ਸਦਾ ਹੀ । ਹਿਰਹਿ-ਬੁਰਾਂਦੇ ਹਨ (ਬਹੁ

ਵਚਨ) । ਦਰਬੁ—ਧਨ । ਛਿਦ੍ਰ—ਐਬ, ਵਿਕਾਰ । ਕਤ—ਕਿੱਥੇ ? ਢਾਕੀਅਹਿ—ਢੱਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਰਮਤ—ਸਿਮਰਦਿਆਂ । ਤਾਰਈ—ਤਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਇਕ ਵਚਨ) । ਪੁਨੀਤ—ਪਵਿੱਤਰ । ਬੀਚਾਰਈ—ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ (ਇਕ ਵਚਨ) । ੮ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਭੋਗਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਜਹੂਰ ਸਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਚੁਰਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਹ) ਕੁਕਰਮ ਕਿੱਥੇ ਲੁਕੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ? (ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ (ਆਪ) ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ) ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾ ਨੂੰ (ਭੀ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ) ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੮ ।

ਊਪਰਿ ਬਨੈ ਅਕਾਸੁ ਤਲੈ ਧਰ ਸੋਹਤੀ ॥ ਦਹ ਦਿਸ ਚਮਕੈ ਬੀਜੁਲਿ ਮੁਖ ਕਉ ਜੋਹਤੀ ॥ ਖੋਜਤ ਫਿਰਉ ਬਿਦੇਸਿ ਪੀਉ ਕਤ ਪਾਈਐ ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਜੇ ਮਸਤਕਿ ਹੋਵੈ ਭਾਗੁ ਤਾ ਦਰਸਿ ਸਮਾਈਐ ॥੯॥ [੧੩੬੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਊਪਰਿ—ਉਤਾਂਹ । ਬਨੈ—ਫਬ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਤਲੈ—ਹੇਠ, ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ । ਧਰ—ਧਰਤੀ । ਸੋਹਤੀ—(ਹਰਿਆਵਲ ਆਦਿਕ ਨਾਲ) ਸਜੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਦਹ—ਦਸ । ਦਿਸ—ਪਾਸਾ । ਦਹ ਦਿਸ—ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ । ਬੀਜੁਲਿ—ਬਿਜਲੀ । ਜੋਹਤੀ—ਤੱਕਦੀ ਹੈ, ਲਿਸਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ਫਿਰਉ—ਫਿਰਉਂ, ਮੈਂ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ । ਬਿਦੇਸਿ—ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ । ਪੀਉ—ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ । ਕਤ—ਕਿੱਥੇ ? ਪਾਈਐ—ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ਦਰਸਿ—ਦਰਸਨ ਵਿਚ । ਸਮਾਈਐ—ਲੀਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ੯ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਉਤਾਂਹ (ਤਾਰਿਆਂ ਆਦਿਕ ਨਾਲ) ਆਕਾਸ ਫਬ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹੇਠ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ (ਹਰਿਆਵਲ ਆਦਿਕ ਨਾਲ) ਧਰਤੀ ਸਜ ਰਹੀ ਹੈ । ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਲਿਸਕਾਰੇ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ (ਰੱਬੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਕੈਸਾ ਸੋਹਣਾ ਸਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਹੈ !) ਪਰ ਮੈਂ (ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾਹ ਸਮਝ ਕੇ) ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ (ਜੰਗਲ ਆਦਿਕ ਵਿਚ) ਛੁੰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਤੇ ਲੱਭ ਪਏ । ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਜੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ ਤਾਂ (ਹਰ ਥਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ) ਦੀਦਾਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਸਕੀਦਾ ਹੈ । ੯ ।

ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀ ਤੁਧੁ ਜੋਹਿਆ ॥ ਬਧੋਹੁ ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਣੈ ਤਾਂ

ਤੂੰ ਸੋਹਿਆ ॥ ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ॥ ਹਰਿਹਾਰ
ਨਾਨਕ ਕਸਮਲ ਜਾਹਿ ਨਾਇਐ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਰ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਵ-(ਲਫਜ਼ 'ਬਾਉ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ) । ਸਭੇ ਬਾਵ-ਸਾਰੇ ਥਾਂ।
ਤੁਧੁ ਜੋਹਿਆ-ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ । ਬਧੋਹੁ-ਤੈਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ।
ਪੁਰਖਿ-(ਅਕਾਲ-) ਪੁਰਖ ਨੇ । ਬਿਧਾਤੈ-ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ । ਸੋਹਿਆ-ਸੋਹਣਾ ਦਿੱਸਦਾ
ਹੈ । ਵਸਦੀ-ਵੱਸੋ, (ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਦੀ) ਵੱਸੋ । ਸਘਨ-ਸੰਘਣੀ । ਅਪਾਰ
-ਬੇਅੰਤ । ਅਨੂਪ-(ਅਨ-ਉਪ) ਉਪਮਾ-ਰਹਿਤ, ਬੇ-ਮਿਸਾਲ । ਰਾਮਦਾਸ-ਰਾਮ ਦੇ
ਦਾਸ । ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ-ਹੇ ਰਾਮ ਦੇ ਦਾਸਾ ਦੇ ਨਗਰ ! ਹੇ ਸਤਸੰਗ ! ਨਾਨਕ-ਹੇ ਨਾਨਕ !
ਕਸਮਲ-(ਸਾਰੇ) ਪਾਪ । ਜਾਹਿ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ-ਹੇ ਰਾਮ ਦੇ ਦਾਸਾਂ
ਦੇ ਸਰੋਵਰ ! ਨਾਇਐ-(ਤੇਰੇ ਵਿਚ) ਇਸਨਾਨ ਕੀਤਿਆਂ । ੧੦ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਰਾਮ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ! (ਹੇ ਸਤਸੰਗ !
ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਆਤਮਕ) ਇਸਨਾਨ ਕੀਤਿਆਂ ! (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸਾਰੇ) ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ ।-ਹੇ ਰਾਮ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਹਰ ! (ਹੇ ਸਤਸੰਗ !) (ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ
ਗੁਣਾਂ ਦੀ) ਵੱਸੋ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਹੈ, ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਬੇ-ਬਿਸਾਲ ਹੈ । ਹੇ ਰਾਮ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ
ਸਹਰ ! ਮੈਂ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਥਾਂ ਵੇਖ ਲਏ ਹਨ, (ਪਰ) ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ (ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ)
ਨਹੀਂ (ਦਿੱਸਿਆ) । ਹੇ ਰਾਮ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਹਰ ! (ਹੇ ਸਤਸੰਗ !) ਤੇਰੀ ਨੀਂਹ ਅਕਾਲ
ਪੁਰਖ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਆਪ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ (ਉਸ ਦੇ ਆਤਮਕ
ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਸੋਹਣਾ ਦਿੱਸਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ੧੦ ।

ਚਾਤ੍ਰਕ ਚਿਤ ਸੁਚਿਤ ਸੁ ਸਾਜਨੁ ਚਾਹੀਐ ॥ ਜਿਸੁ ਸੰਗਿ ਲਾਗੇ
ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਸੈ ਕਉ ਆਹੀਐ ॥ ਬਨੁ ਬਨੁ ਫਿਰਤ ਉਦਾਸ ਬੁੰਦ ਜਲ ਕਾਰਣੇ ॥
ਹਰਿਹਾਰ ਤਿਉ ਹਰਿ ਜਨੁ ਮਾਂਗੈ ਨਾਮੁ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰਣੇ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਚਾਤ੍ਰਕ-ਪਪੀਹਾ । ਚਿਤ ਸੁਚਿਤ-ਸੁਚੇਤ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ । ਸੁ-ਉਹ
ਚਾਹੀਐ-ਪਿਆਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸੰਗਿ-ਨਾਲ । ਪ੍ਰਾਣ-ਜਿੰਦ । ਤਿਸੈ ਕਉ-ਤਿਸ
ਹੀ ਕਉ, ਉਸੇ ਨੂੰ । ਆਹੀਐ-ਲੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਛੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਬਨੁ ਬਨੁ-
ਹਰੇਕ ਸੰਗਲ । ਕਾਰਣੇ-ਵਾਸਤੇ । ਹਰਿ ਜਨੁ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ । ਮਾਂਗੈ-ਮੰਗਦਾ
ਹੈ (ਇਕ ਵਚਨ) । ੧੧ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਸੁਚੇਤ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਸੱਜਣ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ
ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਜਿੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਣ ਜਾਏ, ਉਸੇ ਨੂੰ

ਹੀ (ਮਿਲਣ ਦੀ) ਤਾਂਘ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । (ਹੇ ਭਾਈ ! ਵੇਖ, ਪਪੀਹਾ ਵਰਖਾ ਦੇ) ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਵਾਸਤੇ (ਦਰਿਆਵਾਂ ਟੋਭਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਲੋਂ) ਉਪਰਮ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗਲ ਜੰਗਲ (ਫੂੱਡਦਾ) ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਜਿਹੜਾ) ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸੇਵਕ (ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ॥੧॥

ਮਿਤ ਕਾ ਚਿਤੁ ਅਨੂਪੁ ਮਰੰਮ ਨ ਜਾਨੀਐ ॥ ਗਾਹਕ ਗੁਨੀ ਅਪਾਰ
ਸੁ ਤਤੁ ਪਛਾਨੀਐ ॥ ਚਿਤਹਿ ਚਿਤੁ ਸਮਾਇ ਤ ਹੋਵੈ ਰੰਗੁ ਘਨਾ ॥ ਹਰਿਹਾਂ
ਚੰਚਲ ਚੋਰਹਿ ਮਾਰਿ ਤ ਪਾਵਹਿ ਸਚੁ ਧਨਾ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਿਤ-(ਪ੍ਰਭੂ) ਮਿੱਤਰ । ਅਨੂਪੁ-(ਅਨ-ਉਪ) ਬੇ-ਮਿਸਾਲ, ਅੱਤਿ ਸੋਹਣਾ । ਮਰੰਮ-ਭੇਤ । ਗਾਹਕ ਗੁਨੀ ਅਪਾਰ-ਉਸ ਅਪਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਾਹਕਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਸੁ ਤਤੁ-ਉਹ ਮਰੰਮ, ਉਹ ਭੇਤ, ਉਹ ਅਸਲੀਅਤ । ਪਛਾਨੀਐ-ਪਛਾਣ ਸਕੀਦੀ ਹੈ । ਚਿਤਹਿ-(ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਚਿੱਤ ਵਿਚ । ਸਮਾਇ-ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਏ । ਰੰਗੁ-ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ । ਘਨਾ-ਬਹੁਤ । ਚੰਚਲ ਚੋਰਹਿ-ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਟਕ ਰਹੇ (ਮਨ) ਚੋਰ ਨੂੰ । ਤ-ਤਾਂ । ਪਾਵਹਿ-ਤੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏਂਗਾ । ਸਚੁ-ਸਦਾ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ॥੧੨॥

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ-)ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਚਿੱਤ ਅੱਤਿ ਸੋਹਣਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ) ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਪਰ ਉਸ ਬੇਅੱਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਾਹਕ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਭੇਤ ਸਮਝ ਲਈਦਾ ਹੈ । (ਉਹ ਭੇਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਜੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਚਿੱਤ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਬਹੁਤ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੋ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਤੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਕੇ) ਇਸ ਸਦਾ ਭਟਕਦੇ (ਮਨ-) ਚੋਰ ਨੂੰ (ਚੰਚਲਤਾ ਵਲੋਂ) ਮਾਰ ਲਏਂ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਧਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏਂਗਾ ॥ ੧੨ ॥

ਸੁਪਨੈ ਊਭੀ ਭਈ ਗਹਿਓ ਕੀ ਨ ਅੰਚਲਾ ॥ ਸੁੰਦਰ ਪੁਰਖ ਬਿਰਾ-
ਜਿਤ ਪੇਖਿ ਮਨੁ ਬੰਚਲਾ ॥ ਖੋਜਉ ਤਾ ਕੇ ਚਰਣ ਕਹਹੁ ਕਤ ਪਾਈਐ ॥
ਹਰਿਹਾਂ ਸੋਈ ਜਤੰਨੁ ਬਤਾਇ ਸਖੀ ਪ੍ਰਿਉ ਪਾਈਐ ॥੧੩॥ [੧੩੬੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਪਨੈ-ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ) । ਊਭੀ-ਉੱਚੀ । ਊਭੀ ਭਈ-ਮੈਂ ਉੱਠ ਖਲੋਤੀ । ਕੀ ਨ-ਕਿਉਂ ਨ? ਗਹਿਓ-ਫੜਿਆ । ਅੰਚਲਾ-(ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦਾ) ਪੱਲਾ । ਬਿਰਾਜਿਤ-ਦਗ-ਦਗ ਕਰ ਰਿਹਾ । ਪੇਖਿ-ਵੇਖ ਕੇ । ਬੰਚਲਾ-ਠੱਗਿਆ ਗਿਆ, ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ । ਖੋਜਉ-ਖੋਜਉਂ, ਮੈਂ ਖੋਜ ਰਹੀ ਹਾਂ । ਤਾ ਕੇ-ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ-

ਪਤੀ) ਦੇ। ਕਹਹੁ-ਦੱਸੋ। ਕਤ-ਕਿੱਥੇ? ਕਿਵੇਂ? ਜਤਨੁ-ਜਤਨ, ਉਦਮ। ਸਖੀ-ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ! ਪ੍ਰਿਉ-ਪਿਆਰਾ। ੧੩।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ! ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ) ਮੈਂ ਉੱਠ ਖਲੋਤੀ (ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਾਹ ਫੜ ਸਕੀ)। ਮੈਂ (ਉਸ ਦਾ) ਪੱਲਾ ਕਿਉਂ ਨ ਫੜਿਆ? (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਾਹ ਫੜ ਸਕੀ ਕਿ) ਉਸ ਸੋਹਣੇ ਦਰ-ਦਰਾ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਮੇਰਾ) ਮਨ ਮੋਹਿਆ ਗਿਆ (ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਹੀ ਨਾਹ ਰਹੀ)। ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ। ਦਸੋ, ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ! ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇ? ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ! ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਜਤਨ ਦੱਸ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਮਿਲ ਪਏ। ੧੩।

(ਨੋਟ :-ਅਗਲੇ 'ਬੰਦ' ਵਿਚ ਉਹ ਜਤਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ)।

ਨੈਣ ਨ ਦੇਖਹਿ ਸਾਧ ਸਿ ਨੈਣ ਬਿਹਾਲਿਆ ॥ ਕਰਨ ਨ ਸੁਨਹੀ ਨਾਦੁ ਕਰਨ ਮੂੰਦਿ ਘਾਲਿਆ ॥ ਰਸਨਾ ਜਪੈ ਨ ਨਾਮੁ ਤਿਲੁ ਤਿਲੁ ਕੋਰਿ ਕਟੀਐ ॥ ਹਰਿਹਰ ਜਬ ਬਿਸਰੈ ਗੋਬਿਦ ਰਾਇ ਦਿਨੈ ਦਿਨੁ ਘਟੀਐ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨੈਣ-ਅੱਖਾਂ। ਨ ਦੇਖਹਿ-ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੀਆਂ, ਦਰਸਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਸਾਧ-ਸੰਤ-ਜਨ, ਸਤ ਸੰਗੀ ਬੰਦੇ। ਸਿ ਨੈਣ-ਉਹ ਅੱਖਾਂ। ਬਿਹਾਲਿਆ-ਬੇ-ਹਾਲ, ਭੈੜੇ ਹਾਲ ਵਾਲੀਆਂ। ਕਰਨ-ਕੰਨ (ਬਹੁ ਵਚਨ)। ਨ ਸੁਨਹੀ-ਨ ਸੁਨਹੀ, ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ। ਨਾਦੁ-ਸਬਦ, ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ। ਮੂੰਦਿ-(ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਵਲੋਂ) ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ। ਮੂੰਦਿ ਘਾਲਿਆ-ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਪਏ ਹਨ। ਰਸਨਾ-ਜੀਭ। ਤਿਲੁ ਤਿਲੁ ਕਰਿ-ਰਤਾ ਰਤਾ ਕਰ ਕੇ। ਕਟੀਐ-ਕੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੰਬੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਦੀ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ) ਕੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਿਸਰੈ-ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਟੀਐ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ੧੪।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਸਹੇਲੀਏ! ਜਿਹੜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਤ-ਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਉਹ ਅੱਖਾਂ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ) ਬੇ-ਹਾਲ ਹੋਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕੰਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ, ਉਹ ਕੰਨ (ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਸੁਣਨ ਵਲੋਂ) ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਪਏ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਜੀਭ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਦੀ, ਉਹ ਜੀਭ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੰਬੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਦੀ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਹਰ ਵੇਲੇ) ਕੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।-ਹੋ

ਸਹੇਲੀਏ ! ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਾਤਿਸਾਹ (ਦੀ ਯਾਦ) ਭੁੱਲ ਜਾਏ, ਤਦੋਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। (ਸੋ, ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਜੀਭ ਨਾਲ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਰਹਿਣਾ—ਇਹੀ ਹੈ ਜਤਨ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਸਕਣ ਦਾ)। ੧੪।

ਪੰਕਜ ਫਾਥੇ ਪੰਕ-ਮਹਾ ਮਦੇ ਗੁੰਢਿਆ ॥ ਅੰਗ ਸੰਗ ਉਰਝਾਇ
ਬਿਸਰਤੋ ਸੁੰਢਿਆ ॥ ਹੈ ਕੇਉ ਐਸਾ ਮੀਤੁ ਜਿ ਤੋਟੈ ਬਿਖਮ ਗਾਠਿ॥ ਨਾਨਕ
ਇਕੁ ਸ੍ਰੀਧਰ ਨਾਥੁ ਜਿ ਟੁਟੇ ਲੇਇ ਸਾਠਿ ॥ ੧੫ ॥ [੧੩੬੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪੰਕ—ਚਿੱਕੜ। ਪੰਕਜ—(ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਉੱਗੇ ਹੋਏ) ਕੌਲ ਫੁੱਲ।
ਪੰਕ—ਪੰਖ, ਭੋਰਿਆਂ ਦੇ ਖੰਭ। ਮਦ—ਮੁਗੀਧੀ। ਮਹਾ ਮਦ—ਤੀਬਰ ਸੁਗੰਧੀ। ਗੁੰਢਿਆ—
(गुंठ—to string or weave together, ਗੁੰਢਣਾ) ਗੁੰਢਿਆ ਜਾ ਕੇ, ਫਸ ਕੇ,
ਫਸਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਅੰਗ ਸੰਗ ਉਰਝਾਇ—(ਕੌਲ ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ)
ਪੰਖੜੀਆਂ ਨਾਲ ਉਲਝ ਕੇ। ਸੁੰਢਿਆ—ਖਿੜਾਉ, ਖੁਸੀ, ਇਕ ਫੁੱਲ ਤੋਂ ਉੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ
ਫੁੱਲ ਉਤੇ ਜਾਣਾ, ਉਡਾਰੀ। ਜਿ—ਜਿਹੜਾ। ਤੋਟੈ—ਤੋੜ ਦੇਵੇ। ਬਿਖਮ—ਔਖੀ। ਗਾਠਿ
—ਗੰਢ। ਸ੍ਰੀਧਰ—ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਆਸਰਾ। ਲੇਇ ਸਾਠਿ—ਗੰਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਕੌਲ ਫੁੱਲ ਦੀ) ਤੇਜ਼ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ
ਕਾਰਨ (ਭੋਰੇ ਦੇ) ਖੰਭ ਕੌਲ ਫੁੱਲ (ਦੀਆਂ ਪੰਖੜੀਆਂ) ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਉਹਨਾਂ)
ਪੰਖੜੀਆਂ ਨਾਲ ਉਲਝ ਕੇ (ਭੋਰੇ ਨੂੰ) ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਣੀਆਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਇਹੀ
ਹਾਲ ਹੈ ਜੀਵ-ਭੋਰੇ ਦਾ)। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ (ਸੰਤ-) ਮਿੱਤਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ
ਜੋ (ਇਸ ਜੀਵ-ਭੋਰੇ ਦੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਪਈ ਹੋਈ) ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਤੋੜ
ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਲੱਛਮੀ-ਦਾ-ਆਸਰਾ (ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ) ਨਾਥ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ
ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਜੋ (ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ) ਟੁੱਟੇ ਹੋਏਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗੰਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੫।

ਧਾਵਉ ਦਸਾ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭ ਕਾਰਣੇ ॥ ਪੰਚ ਸਤਾਵਹਿ ਦੂਤ ਕਵਨ
ਬਿਧਿ ਮਾਰਣੇ ॥ ਤੀਖਣ ਬਾਣ ਚਲਾਇ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ ਧਾਈਐ ॥ ਹਰਿਹਰ
ਮਹਾਂ ਬਿਖਾਦੀ ਘਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ ਪਾਈਐ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਧਾਵਉ—ਧਾਵਉ, ਮੈਂ ਦੌੜਦਾ ਹਾਂ। ਦਸਾ—ਦਿਸਾ, ਪਾਸੇ (ਦਸਾ
—ਹਾਲਤ)। ਪੰਚ ਦੂਤ—(ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜ ਵੇਰੀ। ਸਤਾਵਹਿ—ਸਤਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ
(ਬਹੁ ਵਚਨ)। ਕਵਨ ਬਿਧਿ—ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ? ਤੀਖਣ—ਤੇਜ਼, ਤ੍ਰਿਖੇ। ਚਲਾਇ—
ਚਲਾ ਕੇ। ਧਾਈਐ—ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂ ਬਿਖਾਦੀ—ਵੱਡੇ ਝਗੜਾਲੂ। ਘਾਤ—

ਮੋਤ, ਮਾਰਨਾ । ਪਾਈਐ—ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੧੬ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਈ ਪਾਸੀਂ ਦੋੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, (ਪਰ ਇਹ ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜ ਵੇਗੀ ਸਤਾਂਦੇ (ਹੀ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ ? (ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਸਦਾ) ਸਿਮਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਦੇ) ਤ੍ਰਿਖੇ ਤੀਰ ਚਲਾ ਕੇ (ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕ) ਵੱਡੇ ਬਗ਼ੜਾਲੂਆਂ ਦਾ ਨਾਸ (ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ) । ੧੬ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਨੀ ਦਾਤਿ ਮੂਲਿ ਨ ਨਿਖੁਟਈ ॥ ਖਾਵਹੁ ਭੁੰਚਹੁ ਸਭਿ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਛੁਟਈ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਦਿਤਾ ਤੁਸਿ ਹਰਿ ॥ ਨਾਨਕ
ਸਦਾ ਅਰਾਧਿ ਕਦੇ ਨ ਜਾਂਹਿ ਮਰਿ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦਾਤਿ—ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ । ਮੂਲਿ—ਬਿਲਕੁਲ । ਨਿਖੁਟਈ—ਮੁੱਕਦੀ । ਭੁੰਚਹੁ—ਵਰਤੋ । ਸਭਿ—ਸਾਰੇ । ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਛੁਟਈ—ਛੁਟੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਨਿਧਾਨੁ—ਖਜ਼ਾਨਾ । ਤੁਸਿ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ, ਤੂੰਨ ਕੇ । ਅਰਾਧਿ—ਸਿਮਰਿਆ ਕਰ । ੧੭ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹਰਿ-ਨਾਮ-ਦਾਤਿ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦੀ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦਾਤਿ ਨੂੰ ਵਰਤੋ । (ਸਗੋਂ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਇਸ ਦਾਤਿ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ) ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਇਹ) ਨਾਮ-ਖਜ਼ਾਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਆਪ ਹੀ) ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—ਹੇ ਭਾਈ !) ਸਦਾ ਇਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਕਰ, ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਆਤਮਕ ਮੋਤ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ । ੧੭ ।

ਜਿਥੈ ਜਾਏ ਭਗਤੁ ਸੁ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਣਾ ॥ ਸਗਲੇ ਹੋਏ ਸੁਖ ਹਰਿ ਨਾਮੁ
ਧਿਆਵਣਾ ॥ ਜੀਅ ਕਰਨਿ ਜੈਕਾਰੁ ਨਿੰਦਕ ਮੁਦੇ ਪਚਿ ॥ ਸਾਜਨ ਮਨਿ
ਆਨੰਦੁ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿਥੈ—ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ । ਜਾਏ—ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ । ਸੁ—ਉਹ (ਇਕ ਵਚਨ) । ਸਗਲੇ—ਸਾਰੇ । ਜੀਅ—(ਸਾਰੇ) ਜੀਵ । ਕਰਨਿ—ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਜੈਕਾਰੁ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ । ਪਚਿ—ਸੜ ਕੇ, (ਈਰਖਾ

ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ) ਸੜ ਕੇ । ਮੁਏ-ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਜਪਿ-ਜਪ ਕੇ । ੧੮ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ (ਭੀ ਕੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਭਗਤ ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਥਾਂ (ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਨਾਲ) ਸੁਖਦਾਈ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਿਆਂ (ਉਥੇ) ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਉਥੇ ਅੰਞ-ਗੁਆਂਢ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ) ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । (ਪਰ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ) ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ (ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ) ਸੜ ਸੜ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਜਪ ਕੇ ਸੱਜਣ ਜਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੮ ।

ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਕਤਹ ਨਹੀ ਸੇਵੀਐ ॥ ਝੂਠੈ ਰੰਗਿ ਖੁਆਰੁ ਕਹਾਂ ਲਗੁ ਖੇਵੀਐ ॥ ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ ਪੇਖਿ ਕਾਹੇ ਸੁਖੁ ਮਾਨਿਆ ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿੰਨ ਜਿ ਦਰਗਹਿ ਜਾਨਿਆ ॥੧੯॥ [੧੩੬੩]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਾਵਨ-ਪਵਿੱਤਰ-ਸਰੂਪ ਹਰੀ । ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ-ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਕਤਹ ਨਹੀ-ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ । ਸੇਵੀਐ-ਸਿਮਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਝੂਠੈ ਰੰਗਿ-ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ-ਟੰਗ ਵਿਚ । ਖੁਆਰੁ-ਦੁਖੀ, ਔਖਾ । ਕਹਾਂ ਲਗੁ-ਕਦੇ ਤਕ ? ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ । ਖੇਵੀਐ-(ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ) ਬੇੜੀ ਚਲਾ ਸਕੀਦੀ । ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ-ਹਰਿਚੰਦ ਨਗਰੀ, ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ, ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹੇ । ਪੇਖਿ-ਵੇਖ ਕੇ । ਹਉ-ਮੈਂ । ਜਿ-ਜਿਹੜੇ । ਦਰਗਹਿ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ । ੧੯ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ (ਫਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ) ਬੇੜੀ ਬਹੁਤਾ ਵਿਚ (ਸੁਖ ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਚਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, (ਆਖਰ) ਖੁਆਰ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਝੂਠੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿ ਕੇ) ਪਵਿੱਤਰ-ਸਰੂਪ ਹਰੀ ਨੂੰ, ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਭੀ ਸਿਮਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਹੇ ਭਾਈ ! (ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ) ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? (ਨਾਹ ਇਹ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਣੇ, ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੇ ਆਵਰ ਮਿਲਣਾ) । ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੈਂ (ਤਾਂ) ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਜਪ ਕੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ

ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਤਕਾਰੇ ਜਾਦੇ ਹਨ । ੧੯ ।

ਕੀਨੇ ਕਰਮ ਅਨੇਕ ਗਵਾਰ ਬਿਕਾਰ ਘਨ ॥ ਮਹਾ ਦੁਰੰਧਤ ਵਾਸੁ
ਸਠ ਕਾ ਛਾਰੁ ਤਨ ॥ ਫਿਰਤਉ ਗਰਬ-ਗੁਬਾਰਿ ਮਰਣੁ ਨਹ ਜਾਨਈ ॥
ਹਰਿਹਾਂ ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ ਪੇਖਿ ਕਾਰੇ ਸਚੁ ਮਾਨਈ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਵਾਰ-ਮੂਰਖ । ਘਨ-ਬਹੁਤ । ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ
ਕੰਮ । ਦੁਰੰਧਤ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ । ਵਾਸੁ-ਨਿਵਾਸ । ਸਠ-ਮੂਰਖ । ਛਾਰੁ-ਸੁਆਹ
(ਦੇ ਬਰਾਬਰ) । ਛਾਰੁ ਤਨ-ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲਿਆ ਸਰੀਰ ਫਿਰਤਉ-ਫਿਰਦਾ ਹੈ ।
(ਗਰਬ ਗੁਬਾਰਿ-ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ । ਮਰਣੁ-ਮੌਤ । ਜਾਨਈ-ਜਾਨੈ, ਜਾਣਦਾ ।
ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ-ਹਰਿਚੰਦ-ਨਗਰੀ, ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ, ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹੇ । ਪੇਖਿ-ਵੇਖ ਕੇ ।
ਕਾਰੇ-ਕਿਉਂ ? ਸਚੁ-ਸਦਾ-ਬਿਰ । ਮਾਨਈ-ਮਾਨੈ, ਮੰਨਦਾ ਹੈ । ੨੦ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
ਵਡੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ
ਮੂਰਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਮੋਲਕ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਕੋਈ ਵੀ ਬਰਾਬਰ
ਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ) । (ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ) ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ
ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਤ (ਭੀ) ਨਹੀਂ ਸੁੱਝਦੀ । ਇਸ ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ, ਪਤਾ
ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਿਉਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ-ਕਾਇਮ-ਰਹਿਣਾ ਮੰਨੀ ਬੈਠਾ ਹੈ । ੨੦ ।

ਜਿਸ ਕੀ ਪੂਜੈ ਅਉਧ ਤਿਸੈ ਕਉਣੁ ਰਾਖਈ ॥ ਬੈਦਕ ਅਨਿਕ
ਉਪਾਵ ਕਹਾਂ ਲਉ ਭਾਖਈ ॥ ਏਕੈ ਚੇਤਿ ਗਵਾਰ ਕਾਜਿ ਤੇਰੈ ਆਵਈ ॥
ਹਰਿਹਾਂ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਤਨੁ ਛਾਰੁ ਬ੍ਰਿਥਾ ਸਭੁ ਜਾਵਈ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਕੀ-(ਸੰਬੰਧਕ 'ਕੀ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ 'ਜਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਤਰ
ਗਿਆ ਹੈ) । ਪੂਜੈ-ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
ਅਉਧ-(ਉਮਰ ਦੀ) ਮਿਆਦ, ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਦ । ਰਾਖਈ-ਰਾਖੇ, ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੌਤ
ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਬੈਦਕ-ਹਿਕਮਤ-ਵਿੱਦਿਆ । ਉਪਾਵ-ਹੀਲੇ, ਢੰਗ । ਕਹਾਂ ਲਉ
-ਕਿੱਥੋਂ ਤਕ ? ਭਾਖਈ-ਭਾਖੇ, ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਏਕੈ-ਇਕ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਹੀ ।
ਚੇਤਿ-ਸਿਮਰਿਆ ਕਰ । ਗਵਾਰ-ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਕਾਜਿ ਤੇਰੈ-ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਵਿਚ । ਆਵਈ-
ਆਵੇ, ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਛਾਰੁ-ਸੁਆਹ (ਸਮਾਨ) । ਬ੍ਰਿਥਾ-ਵਿਅਰਥ । ੨੧ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦੀ (ਉਮਰ ਦੀ) ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਦ ਪਹੁੰਚ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ (ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ) ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਹਿਕਮਤ-ਵਿੱਦਿਆ

ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵੰਗ (ਨੁਸਖੇ) ਕਿੱਥੋਂ ਤਕ (ਠੱਈ) ਵੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਮੂਰਖ! ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਕਰ, (ਉਹ ਹੀ ਹਰ ਵੇਲੇ) ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ (ਸਮਾਨ) ਹੈ, ਸਾਰਾ ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੧।

ਅਉਖਧੁ ਮਾਨੁ ਅਪਾਰੁ ਅਮੋਲਕੁ ਪੀਜਈ ॥ ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਖਾਵਹਿ
ਸੰਤ ਸਗਲ ਕਉ ਦੀਜਈ ॥ ਜਿਸੈ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ਤਿਸੈ ਹੀ ਪਾਵਣੇ ॥
ਹਰਿਹਾਰੁ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ ਜਿ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਰਾਵਣੇ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:-ਅਉਖਧੁ-ਦਵਾਈ। ਅਪਾਰੁ-ਬੇਅੰਤ। ਅਮੋਲਕੁ-ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਾਹ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੀਜਈ-ਪੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿਲਿ-ਮਿਲ ਕੇ। ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ-ਸਦਾ ਮਿਲ ਕੇ। ਖਾਵਹਿ-ਖਾਂਦੇ ਹਨ (ਬਹੁ ਵਚਨ)। ਦੀਜਈ-ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ-ਭਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਲਣਾ ਹੋਵੇ। ਤਿਸੈ ਹੀ-ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ। ਰੰਗੁ-ਆਨੰਦ। ਰਾਵਣੇ-ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ੨੨।

ਅਰਥ:-ਹੇ ਭਾਈ! (ਆਤਮਕ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ (ਹੀ) ਦਵਾਈ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਕੀ ਕੀਮਤੀ ਦਵਾਈ ਹੈ। (ਇਹ ਦਵਾਈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲੇ) ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। (ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ) ਸੰਤ ਜਨ ਸਦਾ ਮਿਲ ਕੇ (ਇਹ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਵਾਈ) ਖਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਜਿਹੜੇ ਭੀ ਵਡਭਾਗੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ) ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ (ਇਹ ਨਾਮ-ਦਵਾਈ) ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਮ-ਦਵਾਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ! ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਜਿਹੜੇ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ) ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ੨੨।

ਵੈਦਾ ਸੰਦਾ ਸੰਗੁ ਇਕਠਾ ਹੋਇਆ ॥ ਅਉਖਦ ਆਏ ਰਾਸਿ ਵਿਚ
ਆਪਿ ਖਲੋਇਆ ॥ ਜੋ ਜੋ ਓਨਾ ਕਰਮ ਸੁਕਰਮ ਹੋਇ ਪਸਰਿਆ ॥ ਹਰਿਹਾਰੁ
ਦੂਖ ਰੋਗ ਸਭਿ ਪਾਪ ਤਨ ਤੇ ਖਿਸਰਿਆ ॥ ੨੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੩]

ਪਦ ਅਰਥ:-ਸੰਦਾ-ਦਾ। ਵੈਦਾ ਸੰਦਾ ਸੰਗੁ-ਵੈਦਾਂ ਸੰਦਾ ਸੰਗੁ, ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਸਾਥ, ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ (ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲੇ) ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ। ਅਉਖਦ-ਦਵਾਈ, ਨਾਮ-ਦਾਰੂ। ਆਏ ਰਾਸਿ-ਪੂਰਾ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਾਰ-ਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਿ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ। ਓਨਾ-ਉਹਨਾਂ (ਵੈਦਾਂ) ਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਦੇ। ਕਰਮ-ਨਿੱਤ ਦੇ ਕਰਤੱਬ। ਸੁਕਰਮ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੰਮ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਨੇ। ਸੁਕਰਮ ਹੋਇ-

ਵਧੀਆ ਪੂਰਨੇ ਬਣ ਕੇ। ਪਸਰਿਆ—ਖਿਲਰਦੇ ਹਨ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਭਿ—ਸਾਰੇ। ਤੇ—ਤੋਂ। ਖਿਸਰਿਆ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੩।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲੇ) ਹਕੀਮਾਂ (ਸੰਤ-ਜਨਾਂ) ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ) ਦਵਾਈ (ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ) ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)। (ਆਤਮਕ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਉਹ ਵੈਦ ਸੰਤ-ਜਨ) ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੜੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਕਰਤੱਬ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਏ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ) ਵਧੀਆ ਪੂਰਨੇ ਬਣ ਕੇ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, (ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਏ ਵਡਭਾਗੀਆਂ ਦੇ) ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੩।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਚਉਬੇਲੇ ਮਹਲਾ ੫

ਸੰਮਨ ਜਉ ਇਸੁ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਦਮ ਕ੍ਰਿਹੁ ਹੋਤੀ ਸਾਟ ॥ ਰਾਵਨ ਹੁਤੇ ਸੁ
ਰੰਕ ਨਹਿ ਜਿਨਿ ਸਿਰ ਦੀਨੇ ਕਾਟਿ ॥੧॥ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਤਨੁ ਖਚਿ ਰਹਿਆ
ਬੀਚੁ ਨ ਰਾਈ ਹੋਤ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਨੁ ਬੇਧਿਓ ਬੂਝਨੁ ਸੁਰਤਿ ਸੰਜੋਗ
॥ ੨ ॥ [੧੩੬੩]

ਚਉਬੇਲਾ—ਇਕ ਛੰਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਚਉਬੇਲਾ' ਛੰਤ ਦੇ ੧੧ ਬੰਦ ਹਨ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੰਮਨ—ਹੋ ਸੰਮਨ ! ਹੇ ਮਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ! ਹੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ !
ਹੇ ਦਿਲ ਖੋਹਲ ਕੇ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ! ਹੇ ਦਾਨੀ ਮਨੁੱਖ ! ਜਉ—ਜੇ। ਦਮ—
ਦਮੜੇ, ਧਨ। ਕ੍ਰਿਹੁ—ਤੋਂ। ਸਾਟ—ਵਟਾਂਦਰਾ। ਹੋਤੀ—ਹੋ ਸਕਦੀ। ਹੁਤੀ—ਵਰਗੀ। ਰੰਕ—
ਕੰਗਾਲ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਰਾਵਣ) ਨੇ। ਸੁ—ਉਹ (ਰਾਵਣ)। ਸਿਰ—(ਸਿਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ
ਕਰਨ ਲਈ ੧੧ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ) ਸਿਰ। ਕਾਟਿ—ਕੱਟ ਕੇ। ੧।

ਤਨੁ—ਸਰੀਰ। ਖਚਿ ਰਹਿਆ—ਮਗਨ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਚੁ—ਅੰਤਰਾ,
ਵਿੱਥ। ਰਾਈ—ਰਾਈ ਜਿਤਨਾ ਭੀ, ਰਤਾ ਭਰ। ਚਰਨ ਕਮਲ—ਕੋਲ ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਚਰਨਾਂ
ਵਿਚ। ਬੇਧਿਓ—ਵਿੱਥ ਗਿਆ (ਜਿਵੇਂ ਭੋਰਾ ਕੋਲ-ਫੁੱਲ ਵਿਚ)। ਬੂਝਨੁ—ਸਮਝ, ਮਨ ਦੀ
ਸਮਝਣ ਦੀ ਤਾਕਤ। ਸੁਰਤਿ ਸੰਜੋਗ—ਸੁਰਤਿ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ (ਭਾਵ, ਮਨ ਲਗਨ
ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ)। ੨।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਦਾਨੀ ਮਨੁੱਖ ! (ਧਨ ਦੇ ਵੱਟੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲ
ਸਕਦਾ) ਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਧਨ ਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ (ਰਾਵਣ) ਜਿਸ ਨੇ
(ਸਿਵ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਰਾਂ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ) ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ
(ਸਿਰ ਦੇਣ ਦੇ ਥਾਂ ਬੇਅੰਤ ਧਨ ਦੇ ਦੇਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ) ਰਾਵਣ ਵਰਗੇ ਕੰਗਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ
। ੧।

(ਹੇ ਦਾਨੀ ਮਨੁੱਖ ! ਵੇਖ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਹਿਰਦਾ (ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ-
ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲੋਂ)
ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਵਿੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, (ਜਿਵੇਂ ਭੋਰਾ ਕੋਲ-ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਵਿੱਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ

ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਮਨ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਦੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਕ ਤਾਕਤ ਲਗਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ
। ੨ ।

ਸਾਗਰ ਮੇਰ ਉਦਿਆਨ ਬਨ ਨਵ ਖੰਡ ਬਸੁਧਾ ਭਰਮ ॥ ਮੂਸਨ
ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਰੰਮ ਕੈ ਗਨਉ ਏਕ ਕਰਿ ਕਰਮ ॥ ੩ ॥ ਮੂਸਨ ਮਸਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ
ਰਹੀ ਜੁ ਅੰਬਰੁ ਛਾਇ ॥ ਬੀਧੇ ਬਾਂਧੇ ਕਮਲ ਮਹਿ ਭਵਰ ਰਹੇ ਲਪਟਾਇ ॥
੪ ॥ ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਹਰਖ ਸੁਖ ਮਾਨ ਮਹਤ ਅਰੁ ਗਰਬ ॥ ਮੂਸਨ
ਨਿਮਖਕ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਿ ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ ਦੇਉ ਸਰਬ ॥ ੫ ॥ ਮੂਸਨ ਮਰਮੁ ਨ
ਜਾਨਈ ਮਰਤ ਹਿਰਤ ਸੰਸਾਰ ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਰੰਮ ਨ ਬੋਧਿਓ ਉਗਝਓ ਮਿਥ
ਬਿਉਹਾਰ ॥ ੬ ॥ ਘਬੁ ਦਬੁ ਜਬ ਜਾਰੀਐ ਬਿਛੁਰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਹਾਲ ॥
ਮੂਸਨ ਤਬ ਹੀ ਮੂਸੀਐ ਬਿਸਰਤ ਪੁਰਖ ਦਇਆਲ ॥ ੭ ॥ [੧੩੬੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਾਗਰ-ਸਮੁੰਦਰ । ਮੇਰ-ਸੁਮੇਰ ਆਦਿਕ ਪਹਾੜ । ਉਦਿਆਨ-
ਜੰਗਲ । ਬਨ-ਜੰਗਲ । ਬਸੁਧਾ-ਧਰਤੀ । ਨਵ ਖੰਡ-ਨੌਂ ਟੋਟੇ, ਨੌਂ ਹਿੱਸੇ । ਨਵ ਖੰਡ
ਬਸੁਧਾ-ਨੌਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ, ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ । ਭਰਮ-ਭ੍ਰਮਣ, ਤੁਰੇ ਫਿਰਨਾ ।
ਮੂਸਨ-(ਸੁਭ-*to steal, to rob*-ਲੁੱਟ ਲੈਣਾ) ਹੋ ਲੁੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ! ਆਤਮਕ
ਸਰਮਾਇਆ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ! ਪਿਰੰਮ ਕੈ-ਪਿਆਰੇ ਦੇ (ਰਸਤੇ) ਵਿਚ । ਪ੍ਰੇਮ
ਪਿਰੰਮ ਕੈ-ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ । ਗਨਉ-ਗਨਉਂ, ਮੈਂ ਗਿਣਦਾ ਹਾਂ ।
ਕਰਮ-ਕਦਮ । ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ । ਏਕ ਕਰਿ ਕਰਮ-ਇਕ ਕਦਮ ਕਰ ਕੇ, ਇੱਕ ਕਦਮ
ਦੇ ਬਰਾਬਰ । ੩ ।

ਮਸਕਰ-ਚਾਂਦਨੀ (ਸੁਕਾਰੀ-ਚੰਦ੍ਰਮਾ), ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਨਣੀ । ਅੰਬਰੁ-ਆਕਾਸ਼ ।
ਛਾਇ ਰਹੀ-ਛਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਢਕ ਰਹੀ ਹੈ, ਖਿਲਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਬੀਧੇ-ਵਿੱਝੇ ਹੋਏ । ਬਾਂਧੇ-
ਬੰਝੇ ਹੋਏ । ਰਹੇ ਲਪਟਾਇ-ਲਪਟ ਰਹੇ ਹਨ । ੪ ।

ਜਪ-ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਜਾਪ । ਤਪ-ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਣੀਆਂ । ਸੰਜਮ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹਟਾਣ ਦੇ ਜਤਨ । ਹਰਖ-ਖੁਸ਼ੀ । ਮਾਨ-ਇੱਜ਼ਤ । ਮਹਤ-ਵਡਿਆਈ ।
ਅਰੁ-ਅਤੇ । ਗਰਬ-ਅਹੰਕਾਰ । ਮੂਸਨ-(ਇਹਨਾਂ ਜਪ ਤਪ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ
ਫਸ ਕੇ) ਆਤਮਕ ਸਰਮਾਇਆ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ! ਨਿਮਖਕ-ਅੱਖ ਝਮਕਣ
ਜਿਤਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ । ਪਰਿ-ਤੋਂ, ਉੱਤੋਂ । ਵਾਰਿ ਦੇਉ-ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ੫ ।

ਮਰਮੁ-ਭੇਤ । ਜਾਨਈ-ਜਾਨੈ, ਜਾਣਦਾ । ਮਰਤ-ਆਤਮਕ ਮੌਤੋਂ ਮਰ ਰਿਹਾ ।

ਹਿਰਤ-ਲੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ । ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਰੰਮ-ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਵਿਚ । ਬੋਧਿਓ-ਵਿਭਿਆ ।
ਮਿਥ-ਨਾਸਵੰਤ । ੬ ।

ਘਬੁ-ਘਰ । ਦਬੁ-(ਫਕਯ) ਧਨ-ਪਦਾਰਥ । ਜਾਰੀਐ-ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਿਹਾਲ
-ਦੁੱਖੀ । ਤਬ ਹੀ-ਤਦੋਂ ਹੀ । ਮੁਸੀਐ-ਲੁੱਟੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ । ੭ ।

ਅਰਥ :- ਸਮੰਦਰ, ਪਰਬਤ, ਜੰਗਲ, ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ-(ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾੜ੍ਹ ਆਦਿਕ
ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਲੁੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ !
ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਤਾਂ (ਇਸ ਸਾਰੇ ਰਣਨ ਨੂੰ) ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਕਦਮ
ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ । ੩ ।

ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ! (ਬੰਦ ਦੀ) ਚਾਨਣੀ ਸਾਰੇ ਆਕਾਸ਼
ਉਤੇ ਖਿਲਰੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਉਸ ਵੇਲੇ) ਭੋਰੇ ਕੋਲ-ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਵਿੱਥੇ ਹੋਏ ਬੱਝੇ ਹੋਏ
(ਕੋਲ-ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਹੀ) ਲਪਟ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-)
ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ
ਵਿਚ) ਵਿੱਥੇ ਹੋਏ ਬੱਝੇ ਹੋਏ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੪ ।

(ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੇ) ਜਾਪ, ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਣੀਆਂ,
ਇੰਦ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰਨ ਲਈ (ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਣ ਆਦਿਕ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ) ਜਤਨ-ਇਹਨਾਂ
ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਇੱਜ਼ਤ, ਵਡਿਆਈ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖ ਅਤੇ
ਅਹੰਕਾਰ-ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ! ਮੈਂ ਤਾਂ
ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਜਿਤਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ
ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ੫ ।

ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ! (ਵੇਖ, ਤੇਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹ) ਜਗਤ
(ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ) ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, (ਤੇ) ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ
ਦੀ ਰਾਸ-ਪੂੰਜੀ ਲੁਟਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਿੱਥਦਾ, ਨਾਸਵੰਤ
ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ-ਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸਿਆ-ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੬ ।

(ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਘਰ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ
ਜਾਇਦਾਦ ਤੋਂ) ਵਿਛੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੜਾ ਦੁਖੀ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ 'ਮੈਂ ਲੁੱਟਿਆ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਲੁੱਟਿਆ ਗਿਆ') । ਪਰ
ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ! (ਅਸਲ ਵਿਚ) ਤਦੋਂ ਹੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ
ਜਦੋਂ ਦਇਆ ਦਾ ਸੋਮਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ (ਮਨੋ) ਭੁੱਲਦਾ ਹੈ । ੭ ।

ਜਾ ਕੋ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਆਉ ਹੈ ਚਰਨ ਚਿਤਵ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ
ਬਿਰਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਆਨ ਨ ਕਤਹੁ ਜਾਹਿ ॥ ੮ ॥ ਲਖ ਘਾਟੀਂ ਉੱਚੈ ਘਨੋ
ਚੰਚਲ ਚੀਤ ਬਿਹਾਲ ॥ ਨੀਚ ਕੀਚ ਨਿਮ੍ਰਿਤ ਘਨੀ ਕਰਨੀ ਕਮਲ
ਜਮਾਲ ॥ ੯ ॥ ਕਮਲ ਨੈਨ ਅੰਜਨ ਸਿਆਮ ਚੰਦ੍ਰ ਬਦਨ ਚਿਤ ਚਾਰ ॥
ਮੂਸਨ ਮਗਨ ਮਰੰਮ ਸਿਉ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਰਿ ਹਾਰ ॥ ੧੦ ॥ ਮਗਨੁ ਭਇਓ
ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਉ ਸੂਧ ਨ ਸਿਮਰਤ ਅੰਗ ॥ ਪ੍ਰਗਟ ਭਇਓ ਸਭ ਲੋਅ ਮਹਿ
ਨਾਨਕ ਅਧਮ ਪਤੰਗ ॥ ੧੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੋ-ਦਾ । ਸੁਆਉ-ਸੁਆਰਥ, ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ । ਜਾ ਕੋ ਸੁਆਉ
-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਨਿਸ਼ਾਨਾ । ਚਿਤਵ-ਯਾਦ । ਮਾਹਿ-ਵਿਚ । ਨਾਨਕ-ਹੇ ਨਾਨਕ !
ਬਿਰਹੀ-ਪ੍ਰੇਮੀ । ਬ੍ਰਹਮ-ਪਰਮਾਤਮਾ । ਆਨ ਕਤਹੁ-ਕਿਸੇ ਭੀ ਹੋਰ ਥਾਂ । ਜਾਹਿ-
ਜਾਂਦੇ । ੮ ।

ਲਖ-(ਲਖ) ਨਿਸ਼ਾਨਾ । ਘਨੋ-ਬਹੁਤ । ਬਿਹਾਲ-ਦੁੱਖੀ । ਕੀਚ-ਚਿੱਕੜ ।
ਨਿਮ੍ਰਿਤਾ-ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ । ਘਨੀ-ਬਹੁਤੀ । ਕਰਨੀ-ਜੀਵਨ-ਕਰਤੱਬ । ਜਮਾਲ-
ਕੋਮਲ ਸੁੰਦਰਤਾ । ੯ ।

ਨੈਨ-ਅੱਖਾਂ । ਅੰਜਨ-ਸੁਰਮਾ । ਸਿਆਮ-ਕਾਲਾ । ਬਦਨ-ਮੂੰਹ । ਚੰਦ੍ਰ ਬਦਨ-
ਚੰਦ (ਵਰਗਾ ਸੋਹਣਾ) ਮੂੰਹ । ਚਾਰ-ਸੋਹਣਾ, ਸੁੰਦਰ । ਚਿਤ ਚਾਰ-ਸੋਹਣੇ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ ।
ਮਰੰਮ-ਮਰਮ, ਭੇਤ । ਸਿਉ-ਨਾਲ, ਵਿਚ । ਖੰਡ ਖੰਡ-ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ । ਕਰਿ-ਕਰ ਦੇਹ ।
ਹਾਰ-ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਸਰੀਰਕ ਸਿੰਗਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਬਾਹਰਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਖਾਵਿਆਂ ਨੂੰ । ੧੦ ।

ਮਗਨੁ-ਮਸਤ । ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿਉ-ਪਿਆਰੇ (ਦੀਵੇ) ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ਸੂਧ-ਸੁੱਧ-
ਬੁੱਧ । ਸਿਮਰਤ-(ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ) ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ । ਸੂਧ ਨ ਅੰਗ-(ਆਪਣੇ)
ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਨਹੀਂ (ਰਹਿੰਦੀ) । ਸਭ ਲੋਅ ਮਹਿ-ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ । ਨਾਨਕ
-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਅਧਮ-ਨੀਚ । ਪਤੰਗ-ਭੈਂਬਟ । ੧੧ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਨਿਸ਼ਾਨਾ (ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦਾ)
ਪਿਆਰ ਹੈ, (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ (ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ)
ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਸ਼ਿਕ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ('ਨਵ ਖੰਡ ਬਸੁਧਾ ਭਰਮ',
'ਜਪ ਤਪ ਜੰਜਮ' ਆਦਿਕ) ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਪਾਸੇ ਵਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ । ੮ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਚੰਚਲ ਮਨ (ਦੁਨੀਆਵੀ ਵਡੱਪਣ ਦੀਆਂ) ਅਨੇਕਾਂ
ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ (ਉੱਤੇ ਅੱਪੜਨ) ਨੂੰ (ਆਪਣਾ) ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ,

ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਚਿੱਕੜ ਨੀਵਾਂ ਹੈ (ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਉਸ ਵਿਚ) ਬੜੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਜੀਵਨ-ਕਰਤੱਬ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ (ਉਸ ਵਿਚ) ਕੌਮਲ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਾਲਾ ਕੌਲ-ਫੁੱਲ ਉੱਗਦਾ ਹੈ। ੯।

ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ! ਜੇ ਤੂੰ (ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ) ਭੇਤ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਜੋ ਰੰਚ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਮੁਖ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੌਲ-ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਨੇਤ੍ਰ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਸੁਰਮਾ ਪਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਤ ਹੀ ਸੋਹਣਾ ਹੈ), ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇਹਨਾ ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ('ਨਵਖੰਡ ਬਸੁਧਾ ਭਰਮ' 'ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ' ਆਦਿਕ ਵਿਖਾਵਿਆ ਨੂੰ) ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦੇਹ। ੧੦।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਵਿਚਾਰਾ) ਨੀਚ (ਜਿਹਾ) ਪਤੰਗਾ (ਆਪਣੇ) ਪਿਆਰੇ (ਜਗਦੇ-ਦੀਵੇ) ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਇਤਨਾ) ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ) ਯਾਦ ਕਰ-ਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁਧ-ਬੁਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ (ਉਹ ਪਤੰਗਾ ਜਗਦੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਉੱਤੇ ਸੜ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਇਸਕ ਦਾ ਸਦਕਾ) ਨੀਚ ਜਿਹਾ ਪਤੰਗਾ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ੧੧।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਚਉਬਲਿਆਂ ਦਾ ਭਾਵ

ਹਰੇਕ ਬੰਦ ਦਾ ਵਖ-ਵਖ—

੧. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਧਨ ਦੇ ਵੱਟੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ।
੨. ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲੋਂ ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਵਿੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।
੩. ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਆਦਿਕ ਵਾਸਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਟਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਭੀ ਭੀ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ।
੪. ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਰੋਸਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
੫. ਜਾਪ, ਤਾਪ, ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਣਾ—ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਸਟ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਧਨ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੇ ।
੬. ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।
੭. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ਿ-ਪੂੰਜੀ ਲੁਟਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
੮. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਆਸਿਕ ਮਨੁੱਖ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਆਦਿਕ ਅਤੇ ਤਪ ਆਦਿਕ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਂਦੇ ।
੯. ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।
- ੧੦ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ 'ਨਵ ਖੰਡ ਬਸੁਧਾ ਭਰਮ' ਅਤੇ 'ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ' ਆਦਿਕ ਸਾਧਨ ਬੇ-ਲੋੜਵੇਂ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ।
੧੧. ਮੁੱਕਦੀ ਗਲ, ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਆਪਾ ਕੁਚਰਾਨ ਕੀਤਿਆਂ ।

ਲੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ—

(੧, ੨) ਧਨ ਦੇ ਵੱਟੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(੩ ਤੋਂ ੭) ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ, ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਆਦਿਕ ਸਾਧਨ—ਇਹ ਕੋਈ ਭੀ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਹੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆਂ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ਿ-ਪੂੰਜੀ ਲੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(੮ ਤੋਂ ੧੧) ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ, ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਆਦਿਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਹਾਸਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ—

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਨਾਹ ਧਨ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਨਾਹ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਅਤੇ ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਆਦਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ।

-----

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ

ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ—

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਮੈਨੂੰ ਸੰਨ ੧੯੨੫ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਝ ਸੱਜਣ ਭਗਤ-
 ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਹ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ
 ਹਨ। ਸੰਨ ੧੯੨੭ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜੇ ਮੈਂ ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ
 ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰਾਂ ਸਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਇਹ ਸੱਜਣ ਭੱਟਾਂ ਦੇ
 ਸਵਈਆਂ, ਸੱਦ, ਮੱਤੇ ਬਲਵੰਤ ਦੀ ਵਾਰ, ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ ਛੰਤ ਮ: ੪ ਨੂੰ ਭੀ
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁ-
 ਸਾਰ ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
 ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਉਪਰ-ਵੱਸੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ
 ਸੰਬੰਧੀ ਮੈਂ ਖ਼ਾਸ ਉਚੇਚੀ ਮੇਹਨਤਿ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜੁਲਾਈ ੧੯੨੯ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਂ
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਛੱਡ ਚੁਕਿਆ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ
 ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੈਂ ਅਕਤੂਬਰ ਨਵੰਬਰ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲਿਆ।
 ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੋਢੀ ਸੱਜਣ ਡਾਕਟਰ ਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਜਰਾਂ-
 ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ-ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਬਣ
 ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਟੀਕੇ ਦਾ ਜਾਰਾ ਖਰੜਾ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ,
 ਉਹਨਾਂ ਦਿਨੀਂ ਉਹ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਭੱਟ ਗਿਰਾ ਕਸੌਟੀ'
 ਲਿਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਖਰੜਾ ਉਹ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਆਖ਼ਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ
 ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਬਣਿਆ ਖ਼ਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹ-ਮਤ ਹੋ ਗਏ।
 ਉਹਨਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਹਮ-ਖ਼ਿਆਲ ਸਾਥੀਆਂ
 ਵਿਚ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਗੇ, ਪਰ ਕੁਦ-
 ਰਤਿ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਡਾਕਟਰ ਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਬੀਮਾਰ
 ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਉਸ ਵਿਛੜੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ
 ਮੈਂ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਸਬਦਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਹੱਥ ਪਾਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ
 ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਮਾਸਕ-ਪੱਤ੍ਰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਵਿਚ ਛਾਪਦਾ ਰਿਹਾ।
 ਸੰਨ ੧੯੩੫-੩੬ ਵਿਚ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਸੱਦ' ਉੱਤੇ ਭੀ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੀ

ਵਿਚਾਰ ਲਿਖ ਕੇ ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪੇਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰ-
ਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੯੪੨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ
ਲਿਖਿਆ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਇੱਕੜ-ਦੁੱਕੜ ਕੰਮ
ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਮੇਰਾ ਲਿਖਿਆ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ' ਸਭਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾਹ ਹੀ
ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਔਖੀ ਮੋਹਨਤਿ
ਕਰਨੀ ਹੈ; ਜਿਤਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਸੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੋ, 'ਬਾਈ
ਵਾਰਾਂ' ਦੇ ੧੯੨੪ ਦੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤੇ ਟੀਕੇ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਕੇ ੧੯੪੫ ਵਿਚ ਮੈਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ
ਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਹੀ ਔਖਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ; ਅੱਠ
ਨੌਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹੱਥ ਗਿਆ, ਤੇ, ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡਣੇ ਹੀ ਪਏ।
ਸੰਨ ੧੯੪੬ ਵਿਚ ਮੈਂ ਭਗਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਕੁਝ ਕੁ ਮੈਂ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।

ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਫ਼ਿਰਕੂ ਫ਼ਸਾਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ
ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਇਤਨੀ ਡਰਾਉਣੀ ਸਕਲ ਵੜ ਲਈ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਜੀ-
ਤਿਆਣੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜੇ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ
ਗਿਆ। ਦਿਨ-ਰਾਤ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਦੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਹੀ ਹਰ ਥਾਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮਹੀਨਾ ਭੇਢ
ਮਹੀਨਾ ਤਾਂ 'ਅਹੁ ਆਏ, ਅਹੁ ਆਏ' ਦੇ ਹੌਲੇ ਵਿਚ ਲੰਘਾਏ; ਆਖ਼ਰ ਸਮਝ ਆਈ
ਕਿ ਇਹ ਝਗੜੇ ਛੇਤੀ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਬੇ-ਚੈਨੀ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਸਮਾਂ
ਲੰਘਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਸੋ, ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਜੇਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਟੀਕਾ ਕਰਨੋਂ
ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਪਰ, ਸੁਰਤਿ ਅਜੇ ਰੌਲਿਆਂ
ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖਿੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਟੀਕੇ ਦਾ ਸਾਰਾ
ਖਰੜਾ ਮੁੜ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਾਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਕਬੀਰ ਜੀ
ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਮੈਂ ੯ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ
ਸੁਖੱਲੇ ਹੀ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਲਵਾਂਗਾ। ਪਰ
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਥ ਪਾਇਆ, ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀਆਂ
ਉੱਚ ਉਤਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਤਨੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾ ਨਾਲ ਵਾਹ
ਪੈਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਈ ਬਾਈਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਇਕ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਘੰਟਿਆ-ਬੱਧੀ ਚੁੱਭੀ ਲਾਣੀ
ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਬੜਾ ਅਸਾਹਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।
ਕਈ ਸਿਆਣੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ ਸੁਣਦਾ ਆਇਆ ਸਾਂ

—ਕਬੀਰ ਜੀ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਮਾਸ ਬਾਰੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਮਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਲਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰ ਗਏ ਹਨ; ਕਬੀਰ ਜੀ ਮੱਛੀ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣੇ ਵਰਜ ਗਏ ਹਨ। ਬਾਂਗ ਆਦਿਕ ਬਾਰੇ ਕਈ ਮੁਸਲ-ਮਾਨ ਪਰਚਾਰਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਨਾਵਾਕਿਫ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਸੁਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ, ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਭੂਘੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਵੇਖਿਆਂ ਇਹ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਖਿਆਲ-ਲੜੀ ਵਿਚ ਪੁੱਤੇ ਹੋਏ ਇੱਸ ਪਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ ਭਰਮ-ਵਹਮ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਇਉਂ ਉੱਭਰੇ, ਜਿਵੇਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਨਾਲ ਧੂੰ ਦਾ ਪਹਾੜ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਟੀਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਹੇਠ-ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ :—

(੧) ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਲੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ।

(੨) ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਹੀ ਮਿਲਵੀਂ ਖਿਆਲ ਲੜੀ ਹੈ।

(੩) ਕੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਭਗਤ ਸਨ ?

(੪) ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ।

ਇਹ ਟੀਕਾ ਚੂੰਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਗਵਾਹੀ-ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪਏ ਹੋਏ, ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਵਿਚਾਰ ਮੈਂ 'ਦਰਪਣ' ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ 'ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਸਟੀਕ' ਦੇ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਭੀ ਛਪ ਚੁਕੀ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨੇਕ-ਨੀਅਤੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਹ ਭੇਟਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮੇਰਾ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਭੀ ਜੇ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਇਕ-ਅੱਧ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਮੋਹਨਤਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸੁਆਦਲਾ ਹੁਲਾਰਾ ਆ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਕਿਰਪਾ ਸਮਝਾਂਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਹਿਲ-ਜੁਲ ਤੇ ਰੋਲੇ-ਰੋਪੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚੰਗੇ ਆਹਰੇ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ।

੨੪, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ,

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਨਵੰਬਰ ੧੯, ੧੯੪੭

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ.

ੴ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ

ਲੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਤੋਂ ੧੨ ਤਕ—

ਜਦ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਏਥ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਅਟੱਲ ਨਿਯਮ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖ ਸਿਰਫ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਹੈ; ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦੇ ਬੰਦੇ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਕੋਈ ਬੰਦਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕਿਤਨਾ ਭੀ ਧਨਾਢ ਹੋਵੇ, ਤੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਬਾਂਕਾ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੜਨ ਹੀ ਟਿਕੀ ਰਹਿਦੀ ਹੈ, ਤੇ, ਜਦ ਤਕ ਧਨ ਆਦਿਕ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹੈ ਤਦ ਤਕ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਕੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ 'ਹਉ' ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਰੱਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਚੰਗਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਣ ਹਿੱਸਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬਰਕਤਿ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

'ਹਉ' ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਇਕ ਐਸਾ ਭਲਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨੋ, ਚੰਦਨ ਦਾ ਝੂਟਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। 'ਹਉ' ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਰਗੇ ਕਾਲੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ, ਮਾਨੋ, ਬਾਂਸ ਹਨ ਜੋ ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤੋਂ ਵਾਜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਖਹਿ-ਖਹਿ ਕੇ ਸੜਦੇ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਭਾਵ—

ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਸੁਖ ਦਾ ਅਸਲ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਪਿਆਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦਾ ਬੰਦਾ ਵੀ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩ ਤੋਂ ੩੦ ਤਕ—

ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਸਮਝ ਕੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸੇ ਤੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਬਲਦੀ ਭੱਠੀ ਵਰਗੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਮਸਤ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਣ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਹਨ। ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਜਦੋਂ ਭੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਮੰਦੇ ਬੋਲ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ; ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਦੇ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖ਼ੁਆਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਇਆ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਸਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਤਨੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿ ਕੇ ਭੀ ਮਾਇਆ ਵੇਡੇ ਜੀਵ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ; ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਕਿ 'ਮਰਨੇ ਹੀ ਤੇ ਪਾਈਐ ਪੂਰਨੁ ਪਰਮਾਨੰਦੁ' ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਥਾਂ ਵਿੱਦਿਆ, ਰਾਜ, ਭੂਇ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ-ਪਰਨਾ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ-ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਭੀ ਇਤਥਾਰ-ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਲੰਮੀਆਂ ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਰੋਡ-ਮੋਡ ਸੰਨਿਆਸੀ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ 'ਦੁਨੀ' ਛੱਡ ਕੇ 'ਦੀਨ' ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਭੇਖ ਜਾਂ ਬਾਹਰਲਾ ਤਿਆਗ 'ਦੁਨੀ' ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤੇ, ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਮੋਹ ਕਾਇਮ ਹੈ ਤਦ ਤਕ ਸਹਮ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਖਾਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। 'ਕਾਜਲ ਕੀ ਕੋਠਰੀ'-ਜਗਤ ਵਿਚੋਂ ਬੇ-ਦਾੜ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹਰਿ ਨਾਮ ਹੀ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ਜੋ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ' ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਸਿਮਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਜਬ ਖੇਡ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ! 'ਦੁਨੀ' ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਜੀਵ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸਹਮ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ 'ਦੁਨੀ' ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ; 'ਬਨ ਫਲ ਪਾਕੇ' ਵਾਂਗ ਇਹ ਜਨਮ ਭੀ ਅਜਾਬੀ ਗਵਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਚੋਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਲੰਮੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੦।

੩੧ ਤੋਂ ੪੦ ਤਕ—

ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਚਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਆ ਨਾ ਇਕੱਠੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗਿਲ੍ਹੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਭੀ ਗਾਵੇ ਤੇ ਗਿਲ੍ਹੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀਆ ਭੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ—ਇਹ 'ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੇ ਕਰੇ, ਮੁਚਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ'। ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਪਰਖ ਵਿਚ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ

ਜੋ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਮੋਹ ਵਲੋਂ ਮਰ ਕੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜੀਉ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਬੇੜੀ ਹੈ, ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬੇੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਅਨੇਕਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਇਸ ਬੇੜੀ ਵਿਚ, ਮਾਨੋ, ਛੇਕ ਹਨ, ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਭੁੱਖਾ ਹੀ ਜਾਣੇ। ਫਿਰ, ਇਹ ਮੋਹ ਕਰਨਾ ਭੀ ਕਿਸ ਸੇ ਨਾਲ? ਸੋਹਣਾ ਸਰੀਰ ਆਖਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਛੱਡਣੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ—

ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਮਝ ਕੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਿਆਂ ਨਿਰੀ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਬ ਭੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦਾ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੧ ਤੋਂ ੭੦ ਤਕ—

ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹੀ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਹ ਨਾਮ-ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਾਂਝ ਤਿਆਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਭੋਗਾਂ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਾਂਇਆਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਕੁ ਹੀ ਜਾਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਸੌਦਾ ਲੈ ਕੇ ਝੁੰਗੇ ਵਜੋਂ ਰਤਾ ਕੁ ਗੁੜ ਲੈ ਕੇ ਖਾ ਲਈਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭੋਗ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਜੇ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਚੁਣਨੀ ਪੈ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਵਿੱਦਿਆ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਚੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੀ ਜੋਗੀ ਵਾਲੀ ਹੀ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦੀ ਫੇਰੀ ਹੈ; ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜਿਸ ਅਭਾਗੀ ਜੀਵ-ਜੋਗੀ ਦੀ ਸਰੀਰ ਗੋਦੜੀ ਸਭ ਕੇ ਕੋਲਾ ਹੋ ਗਈ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਖੋਹ-ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਜੀਵ ਦੁਨੀਆਵੀ ਭੋਗ ਵਿੱਦਿਆ ਧਨ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾ ਲਏ, ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾਂ' ਇਸ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਸ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਝੀਉਰ ਛੇਤੀ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭੋਗ ਸੁਆਦਲੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਸਦੇ ਹੋਛੇ ਹਨ। ਨਿਖਸਮੀਆਂ ਤੇ ਮਲਾਹ-ਹੀਣ ਬੇੜੀਆਂ ਠਿੱਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆ ਕੇ ਭੁੱਖ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਜੀਵ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਰੂ-ਮਲਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਠਿੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਖਾ ਕੇ ਭੁੱਖ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਾਰੀ ਕੁਸੰਗੀ ਤੋਂ ਬਚੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜੀਵ-ਹਰਨ ਵਿਕਾਰ-ਸਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਹੇ ਚੜ੍ਹਨੇ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਪੜ।

ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਰਿਹੋਸ ਰੱਖਿਆਂ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਭੀ ਕੋਈ ਸਹੀਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮੋਹਰ ਕਰੇ, ਉਹ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਸੁਰਤਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਰਤਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਰੱਖੋ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਤੇ ਪਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਧਿਆਨ ਉਧਰ ਹੀ ਰਹੇਗਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਜਾਗਦੇ ਸੁੱਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਦੀ ਆਦਤ ਬਣ ਜਾਇਗੀ। ਪਰ ਜੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ 'ਬਡ ਬਡ ਧੂਧਿ ਠਾਉ', ਜੇਹੜੀ ਸੁਰਤਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਨਿਰੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹੇ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੁੜ ਸਕਦੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ; ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਦੁਨੀਆ ਛੱਡ ਕੇ ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾ-ਇਆਂ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਿਆਂ ਭੀ ਰੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਅਸਾਂ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਭੀ ਮੰਗਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਨਿਰੋਲ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ ਹੈ ਕਿਸੇ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਜਤਾ ਸਕਦਾ। ੬੫।

ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ 'ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ' 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ' ਆਦਿਕ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਇਕ ਐਸੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਠਿੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਡੋਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਤਾਂਹ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੁੱਬਣੇ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਭੀ ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ, ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਮੱਖੀ ਵਾਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ ਬਦ-ਬੁ ਵਾਲੇ ਥਾ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਅੰਞਾਣਾ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਸਿਆਣਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਭੀ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾਇਕ ਮੋਹ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤੋਂ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਖੋਖਲਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੭੦।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ—

ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਫਲ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਕਮਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੇ, ਜਿਥੇ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਥੇ ਵਿਕਾਰ ਆ ਦਬਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੭੧ ਤੋਂ ੧੦੧ ਤਕ—

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਤੀ ਵਾਂਗ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਦਾ ਹੈ । ਗੰਨੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਰਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵੱਟੇ ਵਿਚ ਉਹ ਵੇਲਣੇ ਵਿਚ ਪੀੜੀਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਾਇਆਂ ਭੀ ਕੱਚੇ ਘੜੇ ਵਾਂਗ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਖਵੇਂ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਮਾਲਕ ਦਾ ਹੋ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਆਦਰ ਤੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਭਟਕਿਆਂ ਨਿਰਾਦਰੀ ਤੇ ਦੁੱਖ ਹੈ । ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਝ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਭੰਗ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੰਤ੍ਰ ਉਸ ਉਤੇ ਚੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਗੁਰੂ-ਪਾਰਸ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ-ਚੰਦਨ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸਹਮ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕੇ ਰਹਣਾ, ਮੌਤ ਆਉਣੀ ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਗਾਂਵਾ ਲੈਣਾ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੈ, ਇਹ ਮੁੜ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ । ੮੦ ।

ਬਿਨਸਾਨ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਗਾਉਣੇ ਕਿ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੋੜਿਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਆਦਿਕ ਵਾਲਾ ਨਿਤਾਣ-ਪਨ ਦੂਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਪਰਲੋਕ ਅੱਪੜੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਤੀ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਚਿਖਾ ਵਿਚ ਸਾੜਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀ ਹੈ, ਮਨ-ਪੰਛੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਨੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਸੰਗ ਤੋਂ ਬੱਚੇ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਦ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰਨੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਨਿੰਦਿਆ ਇਕ ਐਸਾ ਚੰਦਰਾ ਰੋਖ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਐਥ ਫੋਲਦਾ ਫੋਲਦਾ ਆਪਣੇ ਮੰਦ-ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਉਸ ਦੀ ਕੋਮਲ ਜਿੰਦ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਕੋਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਿੰਝਦਾ ਤੇ ਸੜਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਖਿੰਝ, ਇਹ ਸਾੜਾ, ਇਹ ਕਾਲਖ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ

ਆਉਂਦੇ, ਸੜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਰ ਸੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੜਨ-ਖਿੱਝਣ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਬਣੀ ਰਹਿਦੀ ਹੈ। ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਕੁਸੰਗ, ਨਿੰਦਿਆ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਐਬ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੯੧।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਨਾਮ-ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤੇ, ਸਾਧ ਉਹ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਮਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦੀ 'ਠੋਰ' ਹੈ। ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੇਲਿਆਂ ਚਾਟੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਅਭੰਬਰ ਰਚ ਲਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਬੰਦਗੀ ਵਲੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੇਵਾ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ 'ਸਾਧ' ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਨਸਾਨੀ ਉੱਚ ਜੀਵਨ-ਰੂਪ ਹੁੱਖ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਅਪੜਾਣ ਲਈ 'ਸਾਧ', ਮਾਨੋ, ਭਾਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਚੋਟੀ ਤੇ ਅੱਪੜਨਾ ਹੈ; ਪਰ ਭੇਖੀ ਤੇ ਚੇਲੇ-ਚਾਟੜੇ ਹੀ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਕਮਜ਼ੋਰ ਫਾਹਲੀਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ ਮੂੰਹ-ਭਾਰ ਭਿੱਕ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤੋਂ ਮਰਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਾਧ' ਸਮਝਦਾ ਵਿਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਿਰ ਦੇ ਕੋਸ ਮੁਨਾਇਆਂ ਤਾਂ ਇਹ 'ਸਾਧ' ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਿਆ, ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਸਗੋਂ ਸਾਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਮਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਥਾਂ ਕਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਹੀ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਅੰਜੇ ਸੁਭਾਗ ਬੰਦਿਆ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤਿਆ ਜੇ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਘਟਣ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬੀ ਆਦਿਕ ਕਸਟ ਭੀ ਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਿਆ ਆਵੇ।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ—

ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵੱਟੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰ ਛੱਡਣੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਣ ਗਾਵਣ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਕੁਸੰਗ, ਨਿੰਦਿਆ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਐਬ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਇਹ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੨ ਤੋਂ ੧੩੧ ਤਕ—

'ਤਨੁ ਧਨੁ' ਜਾਣ ਤੇ ਭੀ ਜੇ ਸਾਡਾ ਮਨ 'ਰਾਮਹਿ ਨਾਮਿ' ਸਮਾਇਆ ਰਹੇ ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਸੌਦਾ ਬੜਾ ਸਸਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਮਾਤ੍ਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦਾ ਵਾਜਾ ਵਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੇਦ ਆਦਿਕਾਂ ਦਾ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ, ਬਾਹਰਲੇ ਧਰਮ-ਭੇਖ ਨਾਲ ਲੋਕ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪਤੀਜ ਜਾਣ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡਣ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਪਾਲਦਾ ਪਾਲਦਾ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਔਤਰੀ ਜਾਹਲ ਜ਼ਨਾਨੀ ਔਲਾਦ ਦੀ ਖਾਤਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਸਾਣ ਜਗਾਣ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੀਤਲਾ ਆਦਿਕ ਦਾ ਵਰਤ ਰੱਖਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । ਉਂਵੇਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਭੀ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਚਸਕੇ ਛੱਡਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ, ਜੋ ਕੋਈ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਆਤਮਾ ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡ ਉਸ ਦੀ ਕੁਲ ਸਭ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਿਮਰਣ-ਹੀਨ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੇ ਸੁਖ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਧਾ ਟੁੱਕਰ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਤੋੜ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਮੇਹਰ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਇਹ ਜੀਵ ਗੁਣ ਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਟੱਬਰ (ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ) ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਹੂਰ ਭੁੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੧੫ ।

ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤਿ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕੋਈ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਝੁੰਢਣੇ ਚਾਹੀਦੇ, ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਆਸਰੇ ਤੱਕਦਿਆਂ ਮਤਾਂ ਮਮਤਾ-ਬੱਝੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਜਾਵੀਏ । ਇਹ ਮਮਤਾ ਦੀ ਜੇਵੜੀ ਇਤਨੀ ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੱਬਰ ਤੇ ਪਿਆ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੇ ਥਾਂ ਸੈਨਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖੀ-ਰਖਾਈ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੧੮ ।

ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੀਂਗੋ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਦਾ ਆਨੰਦ ਅਜੇਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੁਰਗ ਆਦਿਕ ਦਾ ਸੁਖ ਇਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਨਰਕ ਆਦਿਕ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨੌੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ । ੧੨੨ ।

ਪਰ ਭਾਗ-ਹੀਣ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖੋ ! ਭੂੰਜ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਇਹ ਵਿਲਕਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਇਹ ਹਨੇਰਾ ਜਨਮਾਂ

ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤਕ ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ; ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇਹ ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਰ ਭੀ, ਮੋਹ ਦੀ ਇਸ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਜਾਗਣ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਦਾ ਲਈ ਛੱਡ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ। ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਗ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸਾਕਤਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਟਿਆਂ ਹੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ੧੩੧।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ :-

ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੋੜਿਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਹਮ ਤੇ ਭਰਮ-ਵਹਮ ਆ ਦਬਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸੁਰਗ ਅਤੇ ਵਿਛੁੜਨਾ ਨਰਕ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਸਾਕਤਾਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹੀਏ ॥ ੧੦੨ ਤੋਂ ੧੩੧ ॥

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩੨ ਤੋਂ ੧੮੩ ਤਕ-

ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਆਦਤਿ ਪਕਾਣ ਦਾ ਸਮਾ ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਂਢ ਹੈ ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼; ਬੁਢੇਪਾ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਜੁਆਨੀ, ਸਿਮਰਨ ਉਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਂਤੇ ਮੋਹਰ ਹੋਵੇ। ਤੇ, ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪੂਰੀ ਸਰਧਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ, 'ਭਰਵਾਸੇ ਜੋ ਰਹੇ, ਬੁਝੇ ਕਾਲੀ ਧਾਰ'। ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਤੇ ਅੱਜ-ਕੱਲ ਆਖ-ਵਿਆਂ ਸਮਾ ਅਜ਼ਾਈਂ ਨਾਹ ਜਾਣ ਦਿਓ। ੧੩੮।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਖ਼ੁੰਝਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਚੁਸਤ-ਚਾਲਾਕ ਦਿੱਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਅਕਲ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਾ ਉਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਖ਼ੁੰਝਦਾ; ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਭੋਰੇ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਾ ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਗਾੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਜੇਹੇ ਸਾਕਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਸੁਰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਗੰਦ ਖਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾ ਧਨ ਕਮਾਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਉਮਰ ਆਜ਼ਾਈਂ ਗਵਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਭੇਖ ਨੂੰ ਹੀ ਭਗਤੀ-ਮਾਰਗ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖੱਟ ਰਹੇ। ਅਭਿਮਾਨ

ਤਿਆਗਣਾ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਕੋਮਲ ਬਨਾਣਾ ਹੈ, ਸਭ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਜਾਂਵਾ ਸਲੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ “ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ” ਜੈਸਾ ਬਣਨਾ ਹੈ—ਅਜੇਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅੱਪੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਤਸੰਗ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪਿਆਰਾ ਥਾਂ ਲੱਗਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਪੱਤਣ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਹਜ-ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਥੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸੁੰਢ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ੧੫੩।

ਪਰ “ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ” ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿਤ ਕਨਕੇ ਇਹ ਹੀਰਾ-ਜਨਮ “ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ” ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮੋਜਾ ਦੇ ‘ਲੋਭ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ‘ਤਿਆਗ’ ਕੇ ਕਿਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨ-ਅਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੀਰੇ ਜਨਮ ਨੂੰ “ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ” ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਦਾ, ਬੱਸ, ਇਕੋ ਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਭੀ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਆਪਣੀ ਚਤੁਰਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।) ਜੋ, “ਬਿਖੇ ਕਉ ਮਾਂਗ” ਸਵਾਰਨ ਵਾਲੀ “ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਕੀ ਨਾਰਿ” ਨਾਲੋਂ “ਹਰਿ ਜਨ ਕੀ ਪਨਿਹਾਰ” ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ “ਓਹ ਸਿਮਰੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ”। (ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੀ ਕਦਰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਵਡਭਾਗੀ ਬੰਦੇ ਸੰਤ-ਸੰਗ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਬੜੇ ਖਿੱਚ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਦੂਜੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਸਿਰਫ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਪੰਡਿਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨਰ ਨਾਹ ਰਗੜਦੇ ਫਿਰੇ। ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਕੁਲਾਰੀਤ ਭੀ ਬੜਾ ਜਾੜ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਭੀ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਤਿਆਗਣਾ ਪਏਗਾ।) ਨਿਰੀਆ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾ ਮੱਲਣ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗਤਾ ਬਣ ਕੇ ਘਰ ਘਰ ਤਾਂ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਲਕੀਅਤਾ ਬਣਾਇਆ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖਿੱਝ-ਸੜਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੱ-ਰੇ ਜੱ-ਰੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੋਕ ਮੱਲਾ ਮੱਲਣ ਦੇ ਆਹਰੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਘਟ-ਘਟ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਨਾਹ ਪਛਾਣ ਸਕਣ—ਇਹ ਕਿਤਨੀ ਹਸਰਤਿ-ਭਰੀ ਘਟਨਾ ਹੈ! ਮਲਕੀਅਤਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅੰਦਰਲਾ ਤਪਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਲੋ ਘਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਮਾਇਆ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਮਾਇਆ ਦੀ ਹਰੇਕ ਮੋਜਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਣਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ, ਮੱਲਾ

ਮੱਲਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅੰਦਰਲੀ ਅੱਗ, ਮਾਨੋ, ਹਰੇਕ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੋ ਮਲਕੀਅਤ ਬਨਾਣ ਦੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਲੋਂ ਬੰਦ-ਪਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਮੂਰਖ ਆਖਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿੱਸਣ ਦੇ ਬਾ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਬਣੇ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇ। ੧੭੩।

ਜਿਵੇਂ ਸੱਪਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਭੀ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬੂਟਾ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਠੰਢਕ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਸੰਤ-ਗੁਰਮੁਖ ਭ੍ਰੋੜਾਂ ਭੈੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਭੀ ਸਾਂਤ ਸੁਭਾਉ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸ਼ੜਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸਦਾ ਇਹ ਖ਼ਤਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਗੜੇ (ਅਹਿਣ) ਵਾਂਗ ਕਠੋਰ ਨਾਹ ਖਣ ਜਾਏ, ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਅਤਮੇ (ਸੂਰਜ ਦੇ) ਨਿੱਘ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਹ ਨਿੱਘ (=ਪਿਆਰ) ਤੇ ਇਹ ਸੀਤਲਤਾ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਜਬ ਖੇਡ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਨਾਹ ਸਮਝਣ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕ ਦਾੜਨ, ਸੰਸੇ, ਕਠੋਰਤਾ ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਵਿਲਕਦੇ ਭੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਫਿਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਇਸ ਮਾਇਆ ਦਾ ਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਨੇਜੀ ਦੀ ਸੱਟ ਸਹਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਿਰਹਣੀ ਨਾਰ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਘ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਾਇਆ ਵਾਲੇ ਦਾੜਨ ਸੰਸੇ ਆਦਿਕ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ੧੮੩।

ਮੁੱਖ ਭਾਵ—

ਵੇਲੇ-ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸਤਿਆ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰੋ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਵਿਕਾਰ ਤੇ ਬੰਬੋਲੇ ਹਨ ਜੋ ਬਿਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੮੪ ਤੋਂ ੨੨੭ ਤਕ

ਮਜ਼ਹਬ ਨੇ, ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤੀ ਨੇ, ਬਾਂਗ ਨਿਮਾਜ਼ ਹੱਜ ਆਦਿਕ ਨੇ, ਦਿਲ ਦੀ ਸਵਾਈ ਸਿਖਾਣੀ ਹੈ; ਪਰ ਜੇ ਰਿਸਵਤ ਤਅੱਸਬ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਦਿਲ ਨਿਰਦਈ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਤੇ, ਜੇ ਸਗੋਂ ਇਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਠੋਰ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ,

ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤਿਆਂ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ, ਇਹ ਮਾਸ ਤਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੧੮੮ ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਸੋਂ ਜਨੇਊ ਪੁਆ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਕੇ, ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਦਿਨ-ਦਿਹਾਰ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਧਰਮ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਉਹ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹ ਫਰਕ ਪਿਆ ਹੈ । ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਸੁਣਨੀ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ, ਅਹੰਕਾਰ-ਅਜੇਹੇ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਫਿਰ ਭੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ-ਪਰੋਹਤ ਵਾਲਾ ਹਾਂ । ਪਰ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ, ਗੁਰੂ ਇਸ ਦੀ ਸਰੀਰ-ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਸੰਵਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਭੀ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਭੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਕੋਈ ਕੁਸੰਗ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਸੋਹਣੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਉਖੇੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ੧੮੯ ।

ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗਾਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦੇਣੀ, ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾ ਪੀ ਜਾਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਕਿ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਇਵਜ ਅਸਾਡੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ—ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ । ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਖੁਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦਿਲ ਦੀ ਪਾਕੀਜਗੀ-ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ । ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਠੋਰਤਾ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਨੇਕਾ ਵਾਰੀ ਦੱਸ ਕਰਨ ਤੇ ਭੀ ਖੁਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਹਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ੨੦੧ ।

ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਤ-ਮੋਰ-ਤੋਰ ਇਨਸਾਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜੀ ਔਖੀ ਘਾਟੀ ਹੈ । ਇਸ 'ਦੁਇ' ਨੂੰ ਪਿਟਾਣ ਲਈ ਨਾਹ ਹੱ। ਨਾਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਨਾਹ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ, ਨਾਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਨਾਹ ਤਿਆਗ ਤੇ ਨਾਹ ਜੋਗ-ਸਾਧਨ—ਇਹ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਜੇ ਮਨੁੱਖ 'ਦੁਇ' ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਕਿਸੇ ਭੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਮੁੱਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਆਸਾਂ ਹੋਰ ਵਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ ਅੱਜ-ਭਲਕ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਮੌਤ ਆ ਅੱਪੜਦੀ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਜੀਵ ਟਾਲ-ਮਟੋਲੇ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਕੁੱਤੇ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਵਾਦੀ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਰਦਾਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੌੜਦਾ ਫਿਰੇ । ਜੇ ਦੰਗੇ

ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮੋਲ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਭਲਾਈ ਵਲ ਪਰਤ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੜਾ ਸੁਚੇਤ ਰਹਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਸੰਗ ਦੀ ਬੈਠਕ ਭਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਭੀ ਆਖਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਆਂਦੀ ਹੈ—ਮਹਲਾ ੫)। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਛੱਡਣੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰਵਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਅਸਾ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਨਿਯਤ ਸਮੇਂ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਠੱਗੀ-ਧੋਖੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਇਉਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਚੱਕੀ ਪੀਹ ਪੀਹ ਕੇ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਆਟਾ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ; ਜਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਗਦਾ ਦੀਵਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਦੀਵੇ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗੇ। ਸਿਮਰਨ ਭਜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੱਕ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਅੱਤ ਝਰੂਰੀ ਹੈ। ੨੧੬।

ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਅਤੇ ਠੱਗੀ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜਿੰਦ-ਦਾਤਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੁੜੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਨਿਰਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਦਾ ਸੌਂਕ ਭੀ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਾਲਚ-ਅੱਟਿਆ ਜੀਵ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਤੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਭੈੜੇ ਅਸਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਅਵੇਸਲਾ-ਪਨ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਰਹੀਏ। ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਬਿਆਂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰ-ਰੂਪ ਉੱਗੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨ-ਹਾਥੀ ਮਦ ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ, ਤਾਂ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਖਪਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੀ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਹ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੇਹਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹੋਂ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਆਖਰ ਉਮਰ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੇ ਜਮ ਮੌਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਆ ਵਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੨੭।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ :—

ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਮੋਹ-ਤੇਰ ਇਕ ਐਸੀ ਐਖੀ ਘਾਟੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾਣ ਲਈ ਨਾਹ ਹੱਜ ਨਾਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਨਾਹ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਨਾਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਨਾਹ ਤਿਆਗ ਤੇ ਨਾਹ ਜੋਗ-ਸਾਧਨ—ਕੋਈ ਭੀ ਸਹੀਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੨੮ ਤੋਂ ੨੪੩ ਤਕ—

ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਤਪਸ ਨਾਲ ਤਪ ਰਹੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਠੰਢ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ, ਬੋਝਾ-ਬਹੁਤ ਜਿਤਨਾ ਭੀ ਸਮਾ ਮਿਲੇ, ਸਤਸੰਗ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਲੋਕ ਅੰਧੇ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਭੀ ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਥੋਂ ਆ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉੱਦਮ ਨਿਸਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤ-ਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਲਾਭ ਖੱਟਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਦੇ ਥਾਂ ਜੀਵ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤ੍ਰ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਫਰਤਿ ਨਾਹ ਰਹੇ।

ਇਹ ਗੁਣ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੋੜੇ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਵਿਚੋਂ ਨਿਰੀ ਹਉਮੈ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਤੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਕਦੇ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ, ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦੀ ਸੋਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਨੇਊ ਆਦਿਕ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਆਓ; ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆਂ ਸਦਾ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ।

ਮੁੱਖ-ਭਾਵ—

ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਤਪਸ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਠੰਢਕ ਅਪੜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੇਵਲ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਗੁਰਮੁਖਾ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦਾ

ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ

੧ ਤੋਂ ੧੨ ਤਕ—

ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਸੁਖ ਦਾ ਅਸਲ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਪਿਆਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ : ਗਰੀਬ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦਾ ਬੰਦਾ ਭੀ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੧੩ ਤੋਂ ੪੦ ਤਕ—

ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਮਝ ਕੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਿਆ ਨਿਰੀ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਥ ਭੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦਾ ।

੪੧ ਤੋਂ ੭੦ ਤਕ—

ਸਿਰਫ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹੀ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਕਮਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤੇ, ਜਿਥੇ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਥੇ ਵਿਕਾਰ ਆ ਦਬਾਏ ਹਨ ।

੭੧ ਤੋਂ ੧੦੧ ਤਕ—

ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਹੁਸੰਗ, ਨਿੰਦਿਆ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਐਬ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਸਿਰਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਇਹ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

੧੦੨ ਤੋਂ ੧੩੧ ਤਕ—

ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡਿਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਹਮ ਤੇ ਭਰਮ-ਵਹਮ ਆ ਦਬਾਏ ਹਨ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸੁਰਗ ਅਤੇ ਵਿੱਛੁੜਨਾ ਨਰਕ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਸਾਕਤਾਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹੀਏ ।

੧੩੨ ਤੋਂ ੧੮੩ ਤਕ—

ਵੇਲੇ-ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇ । ਸਗਤ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਵਿਕਾਰ ਤੇ ਝੰਬੇਲੇ ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ।

੧੮੪ ਤੋਂ ੨੨੭ ਤਕ—

ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾਣ ਲਈ ਨਾਹ ਦੱਸ ਨਾਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਨਾਹ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਨਾਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਨਾਹ ਘਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਤੇ ਨਾਹ ਜੋਗ-ਸਾਧਨ—ਕੋਈ ਭੀ ਸਹੈਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

੨੨੮ ਤੋਂ ੨੪੩ ਤਕ—

ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਤਪਸ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਠੰਢਕ ਅਪੜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੇਵਲ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਮੁੱਖ ਭਾਵ :—

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਇਕ ਮਹਾ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਹੈ ਜੋ (ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਕੁਸੰਗ, ਨਿੰਦਿਆ, ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਆਦਿ) ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੁਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰੀਏ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ

ਇਕੋ ਹੀ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮੋਤੀ ਹਨ

ਸਾਡੇ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਲੜੀ ਫੁੱਫਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਬਾਬਤ ਭੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਭੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸੰਗਲੀ ਲੱਭਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਬਾਕੀ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਖੁਲ੍ਹੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਵਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭੀ ਇਸੇ ਹੀ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਭੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ ਕਿਤੇ ਭੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਦੀ ਸਾਂਝ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ?

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਲੋਕ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਹਨ ਜਾਂ ਮਿਲਵੇਂ—ਇਸ ਮਸਲੂਨ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਉਚ-ਗਿਆਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਾਹ ਪੈਣ ਕਿ ਮੈਂ ਫ਼ਾਲਤੂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾ ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ। ਸੰਨ ੧੯੪੪ ਵਿਚ ਮੈਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਛਪਵਾਣ ਲਈ ਸਹਰ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸੱਜਣ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਨਾਮ ਖੱਟ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਾਡੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਣੀ। ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਟੀਕ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਰੜਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਲਿਖਾਰੀ ਸੱਜਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿਚ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਉੱਤੇ ਅੱਪੜੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ; ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਫਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ, ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿੱਦਵਤਾ-ਭਰੇ ਕਥਨ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਸੱਜਣ ਨੇ ਤੁਰਤ ਹੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸਲੋਕ ਭੀ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ—

ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ, ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਦੁਖ ॥ ਪਵਨਿ ਨ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ, ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ ॥ ੭੬ ॥

ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ! ਜਿਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ-ਪਰਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਅੱਗੇ ਅਦਬ-ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਤੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ-ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਨਿਵਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਅਜੇਹੇ ਅੰਗ ਭੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਲੋਂ ਅੱਕੇ ਹੋਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਫਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਰਧਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਹ ਤਾਂ

‘ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੇਵੈ ਕਰੈ, ਮੁਫਹੁ ਘੁਬਾ ਜਾਇ’ ॥

ਪਰ ਇਹ ਅਕੇਵਾਂ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਤਰੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। (ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਅਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕਈ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹੋ ‘ਫਰੀਦ-ਬਾਣੀ ਸਟੀਕ’)

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਅਜੇਹੇ ਭੁਲੇਖੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਤਾਂ ਵੈਸਨਵ ਭਗਤ ਸਨ। ਉਹ ਮਾਸ ਦੇ ਵਿਰੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਾਂ। (ਇਸ ਮਜਮੂਨ ਉੱਤੇ ਅਗਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਇਗੀ)। ਅਜੇਹੇ ਸਰਧਾ-ਹੀਨ ਬੋਲ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਾਂ? ਸਿਰਫ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਤਰੇ ਜਾਣ ਕੇ ਅਸਲ ਲੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕੱਢ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਿਤਕਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਚੇਤਾ ਰੱਖੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿਰ ਨਿਵਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਸਿਰ ਨਿਵਾਣ ਵੇਲੇ ਕਦੇ ਭੀ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਗੁਰਿਆਈ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਭੀ ਕਿਸੇ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਖੋ-ਵਖ ਖਿਆਲਾ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ‘ਗੁਰੂ’ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਿਆ। ਤੇ, ਹਰੇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਸਦਾ ਨਿਰੋਲ ਉਹਨਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਨ :

‘ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ, ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੋਰਿ ਪਲਟੀਐ’ ॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਇੱਕੋ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਸੌਂਪੀ ਸੀ, ਉਹ ਹਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ। ਇਥੇ ਭੀ ‘ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ’ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਭੀ ‘ਜੋਤਿ’ ਅਤੇ ‘ਜੁਗਤਿ’ ਵਿਚ ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੀ

ਮਿਲਵਾਂ ਮਸ਼ਮੂਨ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਹੀ ਖਿਆਲ-ਲੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਭਾਵ, ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ, ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਭਾਵ ਵਖਰੇ ਭੀ ਪੂਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ-ਕਸਵੱਟੀ ਵਰਤ ਕੇ ਇਸ ਉੱਪਰ-ਦਿੱਤੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਭੁੰਘਾਈ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ—

੧. ਮੁੱਢਲਾ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲਾ ਖਿਆਲ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ—

ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਸਿਮਰਨੀ, ਰਸਨਾ ਊਪਰਿ ਰਾਮੁ ॥ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ
ਸਗਲ ਭਗਤ, ਤਾ ਕੋ ਸੁਖ ਬਿਸ੍ਰਾਮੁ ॥ ੧ ॥

ਕਿ

ਜਦ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਣੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਸੁਖ ਅਤੇ ਬਾਂਤੀ ਦਾ ਵਜੀਲਾ ਹੈ ।

ਅਖੀਰ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪੨ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

ਹਰਿ ਸੋ ਹੀਰਾ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਕਰਹਿ ਆਨ ਕੀ ਆਸ ॥ ਤੇ ਨਰ ਦੋਜਕ
ਜਾਹਿਗੇ, ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰਵਿਦਾਸ ॥ ੨੪੨ ॥

ਕਿ

ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਸੁਖ-ਸਾਂਤੀ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਉਕਾਈ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪੩ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਸ ! ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧਰਮ ਹੈ; ਜੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਭੋਗਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖ ਭਾਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਕਮਲਾ-ਪਨ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਜੀਵਨ ਬਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਭੀ ਤਦੋਂ ਹੀ, ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਗੰਦਾ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲੋਂ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡ ਦੇਵੇ । ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਜਉ ਗ੍ਰਿਹੁ ਕਰਹਿ ਤ ਧਰਮ ਕਰੁ, ਨਾਹੀ ਤ ਕਰੁ ਬੈਰਾਗੁ ॥
ਬੈਰਾਗੀ ਬੰਧਨੁ ਕਰੈ, ਤਾ ਕੋ ਬਡੇ ਅਭਾਗੁ ॥ ੨੪੩ ॥

ਜਿਸ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ

ਆ ਕੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

੨. ਕੇਂਦਰੀ ਖਿਆਲ 'ਸਿਮਰਨ' ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਪਹਿਲੂ—

ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਮਜ਼ਮੂਨ 'ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ' ਉਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਖ-ਵਖ ਪਹਿਲੂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਠ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ, ਤੇ, ਹਰੇਕ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਮਿਲਵਾਂ ਭਾਵ ਤੇ ਮੁੱਖ ਭਾਵ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ।

(ੳ) ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਤੋਂ ੮ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ 'ਰਾਮੁ...ਸੁਖੁ ਬਿਸ੍ਵਾਮੁ' ਤੋਂ ਸੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਇਹੀ ਖਿਆਲ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਚਲ ਕੇ 'ਜਿਹ ਮੁਖੈ ਸੁਖੁ ਹੋਇ' ਤੇ ਆ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ । ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕੋ ਹੀ ਲੜੀ ਹੈ ।

(ਅ) ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ—'ਸਤੀ' ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ—

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੧ ਤੋਂ ੯੧ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ । ਨੰ: ੮੧ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ; ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ੯ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਵਾਲਾ ਨਿਤਾਣਾ-ਪਨ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਕੁਸੰਗ, ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਐਸੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਖੀਰਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੯੧ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ੧੦ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ-ਭਾਵ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰਿ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਇੱਕ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਪੰਜ ਹੋਰ ਵਿਕਾਰ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ੩ ਸਲੋਕ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋਤ੍ਯੁਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਲੋਕ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਮੰਦਰ ਦੇਇ ਜਰਾਇ ॥ ਪਾਂਚਉ ਲਾਰਿਕੇ ਮਾਰਿ ਕੈ, ਰਹੈ ਰਾਮ ਲਿਉ ਲਾਇ ॥ ੮੩ ॥

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਇਹੁ ਤਨੁ ਦੇਵੈ ਫੂਕਿ ॥ ਅੰਧਾ ਲੋਗੁ ਨ ਜਾਨਈ, ਰਹਿਓ ਕਬੀਰਾ ਕੂਕਿ ॥ ੮੪ ॥

ਕਬੀਰ ਸਤੀ ਪੁਕਾਰੈ ਚਿਹ ਚੜੀ, ਸੁਨੁ ਹੋ ਬੀਰ ਮਸਾਨ ॥ ਲੋਗੁ ਸਬਾਇਆ ਚਲਿ ਗਇਓ, ਹਮ ਤੁਮ ਕਾਮੁ ਨਿਦਾਨ ॥ ੮੫ ॥

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਲੋਕ ਨੰ:

੮੫ ਦਾ ਅਰਥ ਇਉਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ—ਕਬੀਰ ! ਚਿਖਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸਤੀ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਆਖਦੀ ਹੈ 'ਹੇ ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਵੀਰੋ ! ਸੁਣੋ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਤੁਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਸਭ ਦਾ ਅੰਤ ਇਹੋ ਕੰਮ ਹੈ।'

ਪਰ ਇਥੇ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਦਾ ਇਹ ਸਨੇਹਾ ਸਿਰਫ 'ਸਤੀ' ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਿਉਂ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਬਲਦੀ ਚਿਖਾ ਤੋਂ ਇਹੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀ ਭੀ ਵਾਰੀ ਆਉਣੀ ਹੈ। ਕਾਵ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਉੱਚੀ ਉਡਾਰੀ ਲਾਣ ਵਾਲੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਲਫਜ਼ 'ਸਤੀ' ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਭੁੰਘੀ ਰਮਜ਼ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਲੋਕਾਂ (ਨੰ: ੮੩ ਅਤੇ ੮੪) ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ। ਨੰ: ੮੫ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ 'ਸਤੀ' ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਮਸਾਣਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਕੰਬਦਾ ਹੈ; ਪਰ 'ਸਤੀ' ਮਸਾਣ ਨੂੰ 'ਵੀਰ' ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਮਸਾਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕਿਉਂ ?

'ਸਤੀ' ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਸਾਣ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਰਲੋਕ-ਅੱਪੜੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਾਂਗੀ।

ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੈਕੋ-ਲੋਕ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਹ ਬੜਾ ਹੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਰਲੀ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਸਾੜਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸੜਿਆਂ ਹੀ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲੇਗਾ।

ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਮੋਹ ਦੇ ਸਾੜਨ ਲਈ ਸਿਰਫ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੀ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ਸਿਰਫ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ' ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ 'ਸਤੀ' ਵਾਂਗ ਇਸ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ' ਨੂੰ 'ਵੀਰ' ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ—'ਹੇ ਪਿਆਰੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ ! ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਸਾਥੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਭੀ ਕੱਚਾ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਹੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ ! ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਜੋ ਮੇਰੇ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ

(੧੧੮, ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਲੜੀ (ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣੀਆਂ ਕਿ ਮੰਗ ਖਾਣਾ)

ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈਂ । ਆਖਰ
ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਹੈਂ ।

ਹੁਣ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੮੫ ਤਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ
ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

(ੲ) ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣੀਆਂ ਕਿ ਮੰਗ ਖਾਣਾ

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬੮ ਤੋਂ ੧੭੧ ਤਕ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ -

ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਮਧੂਕਰੀ, ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਕੇ ਨਾਜ਼ੁ ॥ ਦਾਵਾ ਕਾਹੂ ਕੇ
ਨਹੀ, ਬਡਾ ਦੇਸੁ ਬਡਾ ਰਾਜੁ ॥੧੬੮॥

ਕਬੀਰ ਦਾਵੈ ਦਾਬਨੁ ਹੋਤੁ ਹੈ, ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ ਨਿਸੰਕ ॥ ਜੇ ਜਨੁ
ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ, ਸੋ ਗਨੈ ਇੰਦ੍ਰ ਸੇ ਰੰਕ ॥੧੬੯॥

ਕਬੀਰ ਪਾਲਿ ਸਮੁਹਾ ਸਰਵਰੁ ਭਰਾ, ਪੀ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ਨੀਰੁ ॥
ਭਾਗ ਬਡੇ ਤੈ ਪਾਇਓ, ਤੂ ਭਰਿ-ਭਰਿ ਪੀਉ ਕਬੀਰਾ ॥੧੭੦॥

ਕਬੀਰ ਪਰਭਾਤੇ ਤਾਰੇ ਖਿਸਹਿ, ਤਿਉ ਇਹੁ ਖਿਸੈ ਸਰੀਰੁ ॥ ਏ
ਦੁਇ ਅਖਰ ਨਾ ਖਿਸਹਿ, ਸੋ ਗਹਿ ਰਹਿਓ ਕਬੀਰੁ ॥੧੭੧॥

ਜੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬੮ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਤਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਤਾਂ ਇਉਂ
ਜਾਪੇਗਾ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਮੰਗਿ ਖਾਣ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਤੋਂ
ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਅਸਲ ਭਾਵ ਖੁਲ੍ਹ
ਜਾਇਗਾ । ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਬਣਾਉਣ, ਮੱਲਾ ਮੱਲਣ, ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾ-
ਉਣ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੰਗਿ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨੁੱਖ
ਜਾਇਦਾਦ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ 'ਦਾਬਨ' ਵਧਦੀ ਹੈ । ਹੁਣ
ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੦ ਰਲਾਉ । ਕੋਸੀ ਹਸਰਤਿ-
ਭਰੀ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ! ਲੋਕ 'ਦਾਬਨ' ਦੇ ਕਾਰਨ, ਅੰਦਰਲੀ ਤ੍ਰੇਹ-ਸਤ੍ਰਨ
ਦੇ ਕਾਰਨ, ਪਾਈ ਖੁਣੋ ਤੜਵ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਾਣੀ ਦਾ ਤਾਲਾਬ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ,
ਅਤੇ ਨਕਾ-ਨਕ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਕਿਸ ਦਾ
ਹੈ ? ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦਾ, ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਣ ਦਾ । ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੱਰੇ ਜੱਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ
ਵੱਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਘਟ ਘਟ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੋਕ ਮੱਲਾ ਮੱਲਣ ਦੇ ਆਹਰੇ ਲੱਗ
ਕੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਘਟ-ਘਟ-ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਨਾਹ ਪਛਾਣ ਸਕਣ-ਇਹ
ਕਿਤਨੀ ਹਸਰਤਿ-ਭਰੀ ਘਟਨਾ ਹੈ !

ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੧ ਦੇ ਲਵਜ਼ “ਗਹਿ ਰਹਿਓ” ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ। ਸਗਤ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੱਲਾਂ ਮਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਬੀਰ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਲਵਜ਼ “ਗਹਿ ਰਹਿਓ” ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬੯ ਦੇ “ਦਾਵੈ” ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਾ ਇਹੀ ਲਵਜ਼ ਨਹੀਂ, ਪਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਖਿੱਸਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਭੀ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬੯ ਵਲ ਹੀ ਇਸਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਦੀ ਟਿਕਵੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਤਾਰੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਮੱਧਮ ਪੈਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰ ਸਰੀਰ-ਆਕਾਸ ਦੇ, ਮਾਨੋ, ਤਾਰੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਟਿਕਵੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਚਮਕਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅੰਦਰਲੀ ਤਪਸ (ਪਰਭਾਤ) ਦੇ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨ-ਸਿੰਦ੍ਰਿਆਂ (ਤਾਰਿਆਂ) ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਲੋ ਘਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦੇ ਥਾਂ ਕਬੀਰ ਉਹ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ “ਗਹਿ ਰਹਿਓ।”

ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭ੍ਰਿਖੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਇਹ ਸ਼ਿਆਲ-ਲੜੀ ਅਜੇ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

(ਸ) ਬੰਦਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਰੁੱਖਾ ॥

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੪ ਤੋਂ ੧੭੬ ਤਕ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ—

ਕਬੀਰ ਸੰਤੁ ਨ ਛਾਡੈ ਸੰਤਈ, ਜਉ ਕੋਟਿਕ ਮਿਲਹਿ ਅਸੰਤ ॥
ਮਲਿਆਗਰੁ ਭੁਯੰਗਮ ਬੇਢਿਓ, ਤ ਸੀਤਲਤਾ ਨ ਤਜੰਤ ॥੧੭੪॥

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਭਇਆ, ਪਾਇਆ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੁ ॥ ਜਿਨਿ
ਜੁਆਲਾ ਜਗੁ ਜਾਰਿਆ, ਸੁ ਜਨ ਕੇ ਉਦਕ ਸਮਾਨਿ ॥੧੭੫॥

ਕਬੀਰ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਕੀ, ਜਾਨੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ਕੈ ਜਾਨੈ
ਆਪਨ ਧਨੀ, ਕੈ ਦਾਸੁ ਦੀਵਾਨੀ ਹੋਇ ॥੧੭੬॥

ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਭਈ ਜੋ ਭਉ ਪਰਿਆ, ਦਿਸਾ ਗਈ ਸਭ ਭੂਲਿ ॥
ਓਰਾ ਗਹਿ ਪਾਨੀ ਭਇਆ, ਜਾਇ ਮਿਲਿਓ ਢਲਿ ਭੂਲਿ ॥੧੭੭॥

ਕਬੀਰ ਧੂਰਿ ਸਕੋਲਿ ਕੈ, ਪੁਰੀਆ ਬਾਂਧੀ ਦੇਹ ॥ ਦਿਵਸ ਚਾਰਿ ਕੇ
ਪੇਖਨਾ, ਅੰਤ ਖੇਹ ਕੀ ਖੇਹ ॥੧੭੮॥

ਕਬੀਰ ਸੂਰਜ ਚਾਂਦ ਕੈ ਉਦੈ, ਭਈ ਸਭ ਦੇਹ ॥ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਬਿਨੁ ਮਿਲੇ, ਪਲਟਿ ਭਈ ਸਭ ਖੋਹ ॥੧੭੯॥

ਬੜੇ ਬੜੇ ਜ਼ਹਰੀ ਸੱਪ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰੀ ਫੂਕ ਹੀ ਸਾੜਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਘੇਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਚੰਦਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਠੰਢਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਰ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਇਆ, ਮਾਨੋ ਜੁਆਲਾ ਹੈ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਜਾਇਆ' ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਵਰਖਾ ਪੈਣ ਤੇ ਮੀਂਹ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਹਲ ਕੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਬਹੁਤੀ ਠੰਢ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਬੂੰਦਾਂ ਗੜੇ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਗੜੇ ਆਪੋ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਖੜ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗ ਕੇ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਸੋਕ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਮੁੜ ਪਾਣੀ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੇ ਹਨ।

‘ਦਾਬੁਨ’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਾਇਆ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਹਣ (ਗੜਿਆਂ) ਵਾਲੀ ਕਠੋਰਤਾ ਭੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਬੰਦਿਆਂ ਵਲੋਂ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਭੀ ਰੁੱਖਾਂ; ਮਾਇਆ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ ਅਸੇ-ਪਾਸੇ ਠੇਡੇ ਖਾਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਡਰ-ਰੂਪ ਸੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਭੁਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੮ ਦੀ ਤੁਕ “ਅੰਤਿ ਖੋਹ ਕੀ ਖੋਹ” ਅਤੇ ਨੰ: ੧੭੯ ਦੀ ਤੁਕ “ਪਲਟਿ ਭਈ ਸਭ ਖੋਹ” ਤੋਂ ਸਾਫ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਨੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਰੀਰ-ਨਗਰੀ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਿਰਨਪੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੫ ਅਤੇ ੧੭੭ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜੋ ਭਿਆਨਕ ਅਸਰ ਦੱਸੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੬ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਜੀਵ ਦੇ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸਤ੍ਰਹੀ; ਇਸ ਤਪਸ ਤੋਂ ਬਚਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਵਾਲੀ ਠੰਢ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਸੀਤਲਤਾ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਰ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸਦਾ ਇਹ ਖਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਗੜੇ ਵਾਗ ਕਠੋਰ ਨਾਹ ਬਣ ਜਾਏ, ਇਸ ਕਠੋਰਤਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਿੱਘ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਨਿੱਘ (ਪਿਆਰ) ਤੇ ਇਹ

ਸੀਤਲਤਾ (ਸਾਂਤੀ) ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਵੇਖ ਲਉ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਇਕੋ ਹੀ ਖਿਆਲ-ਲੜੀ ਦੇ ਮੋਤੀ ਹਨ ।

(ਹ) ਕਬੀਰ ਜੀ ਨਾਲ ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ

ਬੂਝਾ ਬੰਸੁ ਕਬੀਰ ਕਾ, ਉਪਜਿਓ ਪੂਤੁ ਕਮਾਲੁ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮ-
ਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਘਰਿ ਲੇ ਆਯਾ ਮਾਲੁ ॥ ੧੧੫ ॥

ਕਬੀਰ-ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭੂੱਖੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਹਨ । ਪਰ ਸਾਡੇ ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਐਖੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜ ਘੜ ਕੇ ਲੰਘਦੇ ਆਏ ਹਨ । ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਵੇਲੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੀ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਤੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅਰਥ ਸਾਡੇ ਮੌਜੂਦਾ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਕਬੀਰ ਦਾ ਆਪਣੀ ਵਹੁਟੀ ਲੋਈ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਮੁਗ਼ਲ ਨੂੰ ਰੱਬ ਆਖਣਾ—ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਈ ਬੇ-ਬਵੀਆਂ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਐਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਪਰਚਾਰਕ ਸੁਣਾ ਦੋਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਆਸ ਦੇ ਹੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਪਰ ਇਸ ਮੌਜੂਦਾ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨਾਲ ਇਕ ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਭੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਕੱਚੇ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਰਥ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਇਹ ਲੋਕ 'ਕਮਾਲ' ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ) ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਕੁਝ 'ਮਾਲ' ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ 'ਛੰਤ' ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਮੋਹਨ' ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ । [ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋ ਮੇਰੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕੁਝ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖ' ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਮਜ਼ਮੂਨ] । ਅਜੇਹੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਾਏ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਝੁੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੋਝੀ ਕਹਾਣੀ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕਿਉਂ ਲੋੜ ਪਈ ? ਸਿਰਫ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਰਾ ਜਾਣ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ, ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੨ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ—

'ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ' ॥

ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਧਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਕੇ ਭੀ ਕਿਉਂ ‘‘ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ’’—ਇਹ ਗੱਲ
ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ ੧੦੩, ੧੦੪ ਅਤੇ ੧੦੫ ਵਿਚ ਸਮਝਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਮਰਨ
ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਉਲਟੇ ਰਾਹੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ :-

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਪਾਲਿਓ ਬਹੁਤੁ ਕੁਟੰਬੁ ॥
ਧੰਧਾ ਕਰਤਾ ਰਹਿ ਗਇਆ, ਭਾਈ ਰਹਿਆ ਨ ਬੰਦੁ ॥ ੧੦੬ ॥

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ ਰਾਤਿ ਜਗਾਵਨ ਜਾਇ॥
ਸਰਪਨਿ ਹੋਇ ਕੈ ਅਉਤਰੈ, ਜਾਇ ਅਪੁਨੇ ਖਾਇ ॥ ੧੦੭ ॥

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਅਹੋਈ ਰਾਖੈ ਨਾਰਿ ॥ ਗਦਹੀ
ਹੋਇ ਕੈ ਅਉਤਰੈ, ਭਾਰੁ ਸਹੈ ਮਨ ਚਾਰਿ ॥ ੧੦੮ ॥

ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੇ ਕਈ ਸਹਮ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ
ਹਨ—ਦੁੱਖ ਕਲੇਸ਼, ਰੋਗ, ਗਰੀਬੀ, ਲੋਕ-ਲਾਜ, ਈਰਖਾ-ਸਾੜੇ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ
ਮੁਖਾਜੀਆਂ ਆਦਿਕ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਭੁਲਾਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਿਤੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰਾ
ਲੁਕਵੇਂ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਸਾਣ ਜਗਾਏ ਜਾਵੇ ਹਨ, ਕਿਤੇ
ਵਰਤ ਰੱਖੀਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਭੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਹਮ ਹੀ ਸਹਮ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ
ਸਿਆਣਪਾਂ ਅਕਾਰਥ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹਨਾ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੁੱਖ ਹਨ।
ਸਿਰਫ ਵਿਛੋੜਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਿਰਾ ‘ਰਾਮ
ਰਾਮ’ ਆਖਣ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਹੀਦਾ। ਇਸ ਦਾਹੂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਪਰਹੇਜ ਭੀ
ਹਨ—ਚਸਕੇ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ, ਕੁਸੰਗ, ਵਰਤ ਆਦਿਕਾਂ
ਦਾ ਭਰਮ, ਸੰਗ੍ਰਾਵ-ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਨੱਕ-ਨਮੂਜ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ
ਰਹੀਆਂ ਵਿਅਰਥ ਰਸਮਾਂ—ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਕੰਮ ਹਨ ਜੋ ਜਦ ਤਕ ਛੱਡੇ ਨਾਹ ਜਾਣ,
ਸਿਮਰਨ ਆਪਣਾ ਜੋਹਰ ਵਿਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੋਈ ਸੌਖੀ
ਬੰਡ ਨਹੀਂ; ਕਿਤੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨ ਵਰਜਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਲੋਕ-
ਲਾਜ ਵਰਜਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਇਕ ਬੜੀ ਔਖੀ ਬੰਡ ਹੈ, ਪੂਰੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ
ਸਮਾਨ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ
ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਅੱਪੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ :-

ਕਬੀਰ ਚਤੁਰਾਈ ਅਤਿ ਘਨੀ, ਹਰਿ ਜਾਪਿ ਹਿਰਦੈ ਮਾਹਿ ॥ ੧੦੯ ॥
ਉਪਰਿ ਖੇਲਨਾ, ਗਿਰੈ ਤ ਠਾਹਰ ਨਾਹਿ ॥ ੧੦੯ ॥

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਉਹ ਕੁਲ ਭਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਾਗਾਂ
ਵਾਲਾ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ :-

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖੁ ਧੰਨਿ ਹੈ, ਜਾ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮੁ ॥ ਦੇਹੀ ਕਿਸ
ਕੀ ਬਾਪੁਰੀ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਇਗੋ ਗ੍ਰਾਮੁ ॥ ੧੧੦ ॥

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ, ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ ॥ ਜਿਹ ਕੁਲ
ਦਾਸੁ ਨ ਉਪਜੈ, ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸੁ ॥ ੧੧੧ ॥

“ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ” ਵਾਲੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਗਲੇ ਦੋ
ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ—ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੱਸੋ, ਭਾਈ !
ਇਸ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਤੋੜ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ
ਸਾਥੀ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਭਰੀ:-

ਕਬੀਰ ਹੈ ਗਇ ਬਾਹਨ ਸਘਨ ਘਨ, ਲਾਖ ਧਜਾ ਫਹਰਾਹਿ ॥
ਇਆ ਸੁਖ ਤੇ ਭਿਖਾ ਭਲੀ, ਜਉ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਇਨ ਜਾਹਿ ॥ ੧੧੨ ॥

ਕਬੀਰ ਸਭੁ ਜਗੁ ਹਉ ਫਿਰਿਓ, ਮਾਂਦਲੁ ਕੰਧ ਚਵਾਇ ॥ ਕੋਈ
ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਹੀ, ਸਭ ਦੇਖੀ ਠੋਕਿ ਵਜਾਇ ॥ ੧੧੩ ॥

ਫਿਰ ਭੀ ਅਨ੍ਹਿ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ :-

ਮਾਰਗਿ ਮੋਤੀ ਬੀਬਰੇ, ਅੰਧਾ ਨਿਕਸਿਓ ਆਇ ॥ ਜੋਤਿ ਬਿਨਾ
ਜਗਦੀਸ ਕੀ, ਜਗਤੁ ਉਲੰਘੇ ਜਾਇ ॥ ੧੧੪ ॥

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੬, ੧੦੭ ਅਤੇ ੧੦੮ ਵਾਲਾ ਖ਼ਿਆਲਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤੇ
ਉਹੀ ਤੁਕ “ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ” ਵਰਤ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ :-

ਬੂਝਾ ਬੰਸੁ ਕਬੀਰ ਕਾ, ਉਪਜਿਓ ਪੂਤੁ ਕਮਾਲੁ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨ
ਛਾਡਿ ਕੈ, ਘਰਿ ਲੇ ਆਯਾ ਮਾਲੁ ॥ ੧੧੫ ॥

ਸਲੋਕ ੧੦੬ ਤੋਂ ੧੧੫ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ। ਜਗਤ ਦੀ ਆਮ
ਹਾਲਤ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਿ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਕਿਸ ਨੀਵੀਂ ਦੁਸ਼ਾ
ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ
ਪਾਲਣਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਟੱਬਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਗਤ ਦੇ ਪੰਧੇ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਆਖ਼ਰ ਆਤਮਕ
ਮੋਢੇ ਮਰ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਵਾਂਜੀ ਰਹਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਔਤਰੀ ਜਾਹਲ
ਜਨਾਨੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਸਾਣ ਜਗਾਣ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹਰਿ-ਨਾਮ ਛੱਡਣ ਦਾ ਹੀ ਇਹ
ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਮੂਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸੀਤਲਾ ਆਦਿਕ ਦਾ ਵਰਤ ਰੱਖਦੀਆਂ ਫਿਰ-

ਦੀਆ ਹਨ । ਅਖੀਰਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ—ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਆਖਰ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਨਿਰਾ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਹੀ ਵਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਾ 'ਬੇਸੁ' (ਅੱਖਾ, ਕੰਨ, ਨੱਕ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ) ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੬ ਤੋਂ ੧੧੫ ਤਕ “ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ” ਤੁਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਵਾਂ ਸਾਝਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ।

ਲਫਜ਼ ‘ਪੂਤ’ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਥਾਨਾਂ (ਹਾਗ ਸੋਰਠਿ ਅਤੇ ਬਸੰਤ) ਵਿਚ ਭੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਮਨ’ । (ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੫ ਦੇ ਅਰਥ) ।

(ਕ) ਕੇਸਾਂ ਬਾਰੇ ਕਬੀਰ ਜੀ—

ਕਬੀਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਕੀਏ, ਆਨ ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਇ ॥ ਭਾਵੈ ਲਾਭੇ ਕੇਸ ਕਰੁ, ਭਾਵੈ ਘਰਰਿ ਮੁਡਾਇ ॥ ੨੫ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿੱਖ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੈ । ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹਨ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝੀ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਨ-ਮਤੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਆਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਠੀਕ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਇਥੋਂ ਅਸਲ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ । ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੀਹ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਮਾਜ ਐਸਾ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਮਜਹਬੀ ਬਹਸ-ਮੁਬਾਹਸੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪੰਡਿਤ ਪਰਚਾਰਕ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਮੌਲਵੀ ਲੋਕ ਜਲਸੇ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾ ਉਤੇ ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਜਲਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਲੋਕ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਈ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀਰ ਇਸ ਉਪਰ-ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਅਸਾਂ ਇਥੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਨਾਹ ਰੱਖਣ ਤੇ ਕੋਈ ਬਹਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ; ਸਿਰਫ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਕੀ ਹੋਰ ਅਰਥ ਹੈ । ਜਿਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਲੋਕ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਚੇਤ ਕਰਾ ਦੇਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਇਹ ਰੀਤ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਤਦੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਜਾਨਾ

ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਚੱਲ ਪੈਣ, ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਝਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਨਿਰਾ ਧਾਰਮਿਕ ਭੋਖ ਨੂੰ ਹੀ ਧਰਮ ਸਮਝਣ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸੇ ਹੀ ਧਰਮ-ਭੋਖ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਿੱਥ ਪੈ ਜਾਏ। ਅਜੇਹੇ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਪਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਠੱਗੀਆਂ ਤੇ ਭੋਖ ਆਦਿਕ ਦਾ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਤੇ, ਨਾਹ ਹੀ ਅਗਾਹ ਨੂੰ ਭੀ ਕਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਧਰਮ-ਮਰਯਾਦਾ ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰ ਜਾਏ ਜੋ ਮਰਯਾਦਾ ਅਜੇ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਭੀ ਨਾਹ ਆਈ ਹੋਵੇ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ 'ਖਾਲਸੇ' ਵਾਂਗ ਅਜੇ ਕੋਈ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਪੰਥ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਰਹਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਉੱਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਨੁਕਤਾ-ਚੀਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ।

ਹੁਣ ਆਵੀਏ ਅਸਲ ਮਸ਼ਮੂਨ ਵਲ੍ਹੀ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਚੱਲਿਆ ਹੈ ਜੋ 'ਦੀਨ' ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਨਿਰਾ 'ਦੁਨੀ' ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ, ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥
ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ, ਗਾਢਲਿ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥਿ ॥੧੩॥

ਇਹ ਮਸ਼ਮੂਨ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੦ ਤਕ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧ ਤੋਂ ੨੮ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ—

ਕਬੀਰ ਸੁਖੁ ਨ ਏਹ ਜੁਗ, ਕਰਹਿ ਜੁ ਬਹੁਤੇ ਮੀਤ ॥ ਜੋ ਚਿਤੁ
ਰਾਖਹਿ ਏਕ ਸਿਉ, ਤੇ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਨੀਤ ॥ ੨੧ ॥

ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਮਰਨੇ ਤੇ ਜਗੁ ਡਰੈ, ਮੇਰੇ ਮਨੁ ਆਨੰਦੁ ॥ ਮਰਨੇ ਹੀ
ਤੇ ਪਾਈਐ, ਪੂਰਨੁ ਪਰਮਾਨੰਦੁ ॥੨੨॥

ਰਾਮ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇ ਕੈ, ਕਬੀਰਾ ਗਾਂਠਿ ਨ ਖੋਲ੍ਹ ॥ ਨਹੀ ਪਟਣੁ
ਨਹੀ ਪਾਰਖੂ ਨਹੀ ਗਾਹਕੁ ਨਹੀ ਮੋਲੁ ॥੨੩॥

ਕਬੀਰ ਤਾ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ, ਜਾ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਰਾਮੁ ॥ ਪੰਡਿਤ
ਰਾਜੇ ਭੂਪਤੀ, ਆਵਹਿ ਕਉਨੇ ਕਾਮ ॥੨੪॥

ਕਬੀਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਕੀਏ, ਆਨ ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਇ ॥ ਭਾਵੈ

ਲਾਂਬੇ ਕੇਸ ਕਰੁ, ਭਾਵੈ ਘਰਰਿ ਮੁਭਾਇ ॥ ੨੫ ॥

ਕਬੀਰ ਜਗੁ ਕਾਜਲ ਕੀ ਕੋਠਰੀ, ਅੰਧ ਪਰੇ ਤਿਸੁ ਮਾਹਿ ॥ ਹਉ
ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ ਕਉ, ਪੈਸਿ ਜੁ ਨੀਕਸਿ ਜਾਹਿ ॥ ੨੬ ॥

ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਇਗਾ, ਸਕਹੁ ਤ ਲੇਹੁ ਬਹੋਰਿ ॥ ਨਾਂਗੇ ਪਾਵਹੁ
ਤੇ ਗਏ, ਜਿਨੁ ਕੇ ਲਾਖ ਕਰੌਰਿ ॥ ੨੭ ॥

ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਇਗਾ, ਕਵਨੈ ਮਾਰਗਿ ਲਾਇ ॥ ਕੈ ਸੰਗਤਿ
ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਕੈ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥ ੨੮ ॥

‘ਦੀਨੁ’ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਮਨੁਖ ਪੁਤ੍ਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿਕ ਕਈ ਮਿੱਤ੍ਰ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਫਿਰ ਭੀ ਸੁਖ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਤੋੜ ਸਕਦਾ, ਤੇ ‘ਦੁਨੀ’ ਦੇ ਇਸ ਮੋਹ ਵਲੋਂ ਮਰਿਆਂ ਹੀ ‘ਪੂਰਨੁ ਪਰਮਾਨੰਦ’ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ‘ਦੁਨੀ’ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਮਸਤ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਕਿਉਂਕਿ ਮੋਹ-ਗ੍ਰਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਹ ਬੜਾ ਹੀ ਮਹਿੰਗਾ ਸੌਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਦੁਨੀ’ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡ ਕੇ ‘ਦੀਨ’ ਖਰੀਦੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਵੜ-ਤਵੜੀ ਮਚੀ ਪਈ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਚਾਹੇ ਵਿੱਦਿਆ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਰਾਜ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਭੁਇ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ-ਪਰਨਾ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ-ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਇਤਬਾਰ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ‘ਦੁਬਿਧਾ’ ਹੀ ‘ਦੁਬਿਧਾ’ ਹੈ। ਲੰਮੀਆਂ ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਰੋਡ-ਮੋਡ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ‘ਦੁਨੀ’ ਤਿਆਗ ਕੇ ‘ਦੀਨ’ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ‘ਦੁਬਿਧਾ’ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਭੇਖ ਜਾਂ ਬਾਹਰਲਾ ਤਿਆਗ ‘ਦੁਨੀ’ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤ ਹੀ ਕਾਰੀ ਨੁਸਖਾ ਹੈ [ਨੋਟ। ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ‘ਕਬੀਰ ਤਾ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ’ ਅਤੇ ਨੰ: ੨੫ ਦੀ ਭੀ ਪਹਿਲੀ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ‘ਕਬੀਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਕੀਏ’ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਖਿਆਲ ਵਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨੰ: ੨੪ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਦੁਨੀ-ਆਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ, ਨੰ: ੨੫ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ‘ਦੁਨੀਆ’ ਤਿਆਗ ਗਏ ਹਨ]। ਪ੍ਰੀਤਿਤ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਭੂਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਂ ਬਿਆਤ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ‘ਦੁਨੀ’ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ-ਭਰੀ ਕੋਠਰੀ ਵਿਚ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ

ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਇਹ ਭੀ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਕਿ ਜਟਾਧਾਰੀ ਜਾਂ ਰੋਡ-ਮੋਡ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿਕ ਸਾਧੂ ਜੋ ਅਸਾਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਇਸ ਕੱਜਲ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਹਰਾ ਤਿਆਗ ਭੀ ਬਚਾਣ-ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੀ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।]

(ਖ) ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਠੇਡੇ :—

ਸੰਨ ੧੬੨੫ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਹੋਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਭੀ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਇਕ ਰਿਸਤੇਦਾਰ ਸੱਜਣ ਉਥੇ ਮਿਲ ਪਏ, ਬੁਰਜ ਬਾਬਾ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਉਹਨਾਂ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਮਾਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸੰਤ ਜੀ, ਸੰਤ ਜੀ' ਕਰ ਕੇ ਬੁਲਾਏ ਸਨ (ਨੋਟ ! ਸਾਡਾ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ)। ਸੋ, ਉਹ ਤਾਂ ਇਕ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਸਨ, ਤੇ ਪੰਜ ਛੇ ਸੇਵਕ ਭੀਵੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਭੀ ਵਤਿਹ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਗੱਲਾਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ; ਪਰ ਅਜਬ ਰਮਜ਼ਾਂ-ਇਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ। ਇਕ ਧਿਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸਨ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਧਿਰ ਉਸ ਪ੍ਰਸਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਆਖਣ ਦੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਸਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਜੇਹੀ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸਨ ਤਰੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ 'ਹਾ ਹਾ ਹਾ' ਕਰ ਕੇ ਖੂਬ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹੱਸਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸੰਤ ਜੀ 'ਹਰੇ ! ਹਰੇ ! ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈ, ਧੰਨ ਹੈ' ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨਤਰੀ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਤਰੀਕਾ ਉਹੀ ਸੀ, ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ। ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੇ ਆਖਿਆ—ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਹ ਭਾਵ ਹੈ :

“ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੂਰ ਜਿਉ, ਬਾਲਣ ਹਡ ਬਲੰਨਿ ॥ ਪੈਰੀ ਬਕਾਂ ਸਿਰਿ ਜੁਲਾਂ, ਜੇ ਮੂ ਪਿਰੀ ਮਿਲੰਨਿ ॥”

ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਸੇਵਕ ਨੇ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਵਿੱਤਾ—

‘ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ, ਬਾਲਣ ਹਡ ਬਾਲਿ ॥ ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ, ਅੰਦਰ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਿ ॥’

ਸਭ ਰਲ ਕੇ ਹੱਸੇ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਨਾਹਰਾ ਲਾਇਆ, “ਹੂੰ ! ਹਰੇ ! ਧੰਨ ਹੈ !” ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਸਭ ਦੀ ‘ਸਮਾਧੀ’ ਲੱਗ ਗਈ।

ਫਿਰ ਇਕ ਹੋਰ ਸੇਵਕ ਬੋਲਿਆ—

“ਫਰੀਦਾ ਪਾੜ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ, ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ ॥ ਜਿਨੀ
ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਮਿਲੈ, ਸੇਈ ਵੇਸ ਕਰੇਉ ॥”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੁਲਾਰਾ ਜਿਹਾ ਆਇਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਇਕ ਹੋਰ ਸੱਜਣ
ਬੋਲ ਉੱਠਿਆ—

“ਕਾਇ ਪਟੋਲਾ ਪਾੜਤੀ, ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਘਰ ਹੀ
ਬੈਠਿਆਂ ਸਹੁ ਮਿਲੈ, ਜੇ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇਇ ॥”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਭ ਹੱਸੇ, ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਉਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ, ‘ਹਰੇ ! ਹਰੇ ! ਧੰਨ ਹੈ ! ਧੰਨ ਹੈ !’

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਚੁਪ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ ਤੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਸਲੋਕ
ਸੁਣਾਇਆ—

‘ਕਬੀਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਕੀਏ, ਆਨ ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਇ ॥ ਭਾਵੈ
ਲਾਂਬੇ ਕੇਸ ਕਰੁ, ਭਾਵੈ ਘਰਰਿ ਮੁੰਡਾਇ’ ॥੨੫॥

ਤੇ, ਤੁਰਤ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੱਜਣ ਨੇ ਆਖਿਆ—

‘ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਮੂੰਡਿਆ ਨਹੀ, ਕੇਸ ਮੂੰਡਾਏ ਕਾਇ ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕੀਆ
ਸੋ ਮਨ ਕੀਆ, ਮੂੰਡਾ ਮੂੰਡੁ ਅਜਾਇ ॥੧੦੧॥

ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਲਾਂ ਭੀ ਲਿਖੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮੋਢ
ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੀਆਂ । ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੀਵਨ-ਸਫਰ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਚਾਨਣ ਕਿਵੇਂ
ਮਿਲੇ ?

ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਠੇਡਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ
ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ।

ਇਹ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੧ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੫ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਸਲੋਕ
ਨੰ: ੨੫ ਵਿਚ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਨਾਹ ਰੱਖਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਇਸ ਨੰ:
੧੦੧ ਵਿਚ ਭੀ ਕੇਸ ਕਟਾਣ ਜਾਂ ਨਾਹ ਕਟਾਣ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਨੰ: ੬੨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ, ੬੨ ਤੋਂ ੧੦੧ ਤਕ ਇੱਕੋ ਹੀ ਖ਼ਿਆਲ-
ਲੜੀ ਹੈ—

ਕਬੀਰ ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਜਗੁ ਚੁੰਢਿਆ, ਕਹੂੰ ਨ ਪਾਇਆ ਠੰਰੁ ॥ ਜਿਨਿ

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਕਹਾ ਭੁਲਾਨੇ ਅਉਰ ॥ ੯੨ ॥

ਕਬੀਰ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀਐ ਸਾਧ ਕੀ, ਅੰਤਿ ਕਰੈ ਨਿਰਬਾਹੁ ॥ ਸਾਕਤ
ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਜਾ ਤੇ ਹੋਇ ਬਿਨਾਹੁ ॥ ੯੩ ॥

ਕਬੀਰ ਜਗ ਮਹਿ ਚੇਤਿਓ ਜਾਨਿ ਕੈ, ਜਗ ਮਹਿ ਰਹਿਓ ਸਮਾਇ ॥
ਜਿਨੁ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਬਾਦਹਿ ਜਨਮੇਂ ਆਇ ॥ ੯੪ ॥

ਕਬੀਰ ਆਸਾ ਕਰੀਐ ਰਾਮ ਕੀ, ਅਵਰੈ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ॥ ਨਰਕਿ
ਪਰਹਿ ਤੇ ਮਾਨਈ, ਜੋ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਉਦਾਸ ॥ ੯੫ ॥

ਕਬੀਰ ਸਿਖ ਸਾਖਾ ਬਹੁਤੇ ਕੀਏ, ਕੇਸੇ ਕੀਓ ਨ ਮੀਤੁ ॥ ਢਾਲੇ ਥੇ
ਹਰਿ ਮਿਲਨ ਕਉ, ਬੀਥੈ ਅਟਕਿਓ ਚੀਤੁ ॥ ੯੬ ॥

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ, ਜਉ ਰਾਮੁ ਨ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥
ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗੁ ਧਰਉ, ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥ ੯੭ ॥

ਕਬੀਰ ਅਵਰਹ ਕਉ ਉਪਦੇਸਤੇ, ਮੁਖ ਮੈ ਪਰਿ ਹੈ ਰੇਤੁ ॥ ਰਾਸਿ
ਬਿਰਾਨੀ ਰਾਖਤੇ, ਖਾਯਾ ਘਰ ਕਾ ਖੇਤੁ ॥ ੯੮ ॥

ਕਬੀਰ ਸਾਧੁ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਰਹਉ, ਜਉ ਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ ॥ ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੇ
ਹੋਇ ਹੈ, ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ ਜਾਉ ॥ ੯੯ ॥

ਕਬੀਰ ਸੰਗਤਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਦਿਨ ਦਿਨ ਦੂਨਾ ਹੇਤੁ ॥ ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ
ਕਾਬਰੀ, ਧੋਏ ਹੋਇ ਨ ਸੇਤੁ ॥ ੧੦੦ ॥

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਮੂੰਡਿਆ ਨਹੀ, ਕੇਸ ਮੂੰਡਾਏ ਕਾਇ ॥ ਜੇ ਕਿਛੁ ਕੀਆ
ਸੇ ਮਨ ਕੀਆ, ਮੂੰਡਾ ਮੂੰਡ ਅਜਾਇ ॥ ੧੦੧ ॥

ਮਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦੀ 'ਠੋਰ' ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੇਲਿਆਂ ਚਾਟੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਅਡੰਬਰ
ਰਚ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਬੰਦਗੀ ਵਲੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਾਣ ਵਿਚ ਮਸਤ
ਹਨ ਉਹ 'ਸਾਧ' ਨਹੀਂ ਹਨ, ਅਜੇਹੇ 'ਸਾਧਾਂ' ਦਾ ਆਸਰਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਉਹ
ਨਿਰਾ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਤਾਂ ਵੇਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ
ਤੇ, ਉਹ ਜੋ ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਾਧ' ਸਮਝਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ
ਆਪਣੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ ਦੂਰ ਕੀਤਿਆਂ
ਤਾਂ ਉਹ 'ਸਾਧ' ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਸਗੋਂ ਸਾਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ

ਸੁਰਬਤਿ ਵਿਚ ਮਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਥਾਂ ਕਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੫ ਅਤੇ ੧੦੧ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਭੋਖੀ ਸਾਧਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ਚਾਹੇ ਉਹ ਜਟਾਧਾਰੀ ਹਨ ਚਾਹੇ ਰੋਡ-ਮੋਡ ਸੰਨਿਆਸੀ ।

ਇਹ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਉੱਤੇ ਅਪੜਾਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵਿਕੋਲਿਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਹੀ ਲੜੀ ਦੇ ਮੌਤੀ ਹਨ ।

ਕੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਭਗਤ ਸਨ ?

ਸਾਡੇ ਕਈ ਉੱਘੇ ਪਰਚਾਰਕ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸੁਣੇ ਜਾ ਹਨ ਰਹੇ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਲਫਜ਼-ਬ-ਲਫਜ਼ ਮੰਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਈ ਬਾਈਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ । ਪਰਚਾਰ ਬੜਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੈ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਬੰਧੀ ਦੁਚਿੱਤਾ-ਪਨ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ। ਅਜਬ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਲਤ ਬਣੀ ਪਈ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆਂ ਅੱਜ ਸਾਂਝੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਜੇ ਤਕ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀ, ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਭੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਬਿਠਾ ਸਕੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ 'ਗੁਰੂ'-ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਦਾ ਆਸਾ ਇਕੋ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਵਿਖੇਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਕਿਤੇ ਭੀ ਕਿਸੇ ਪੜ੍ਹੇ ਦੇ ਹਾਸੀਏ ਉਤੇ ਭੀ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਲਿਖਾ ਗਏ । ਤੇ, ਸਾਧਾਰਨ ਜੇਹੀ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਭੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਿਲਵੇਂ ਖਿਆਲ ਵਾਲੀ 'ਕਵਿਤਾ' ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਅਨ-ਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਅਭੁਕਵੀਆਂ ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ, ਇੱਕ ਥਾਂ ਨਹੀਂ, ਸੈਂਕੜੇ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਫਿਰ ਗੋਲ-ਮੋਲ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਐਸੇ ਸਬਦ-ਸਲੋਕ ਕਿਉਂ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਟਨਾ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਥ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ?

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਅਜੇਹੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸੂਝ ਕਰਾਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਦੱਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਹੱਡ-ਬੀਤੀ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਣ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਜਨਵਰੀ-ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੯੨੮ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਪੁਰਬ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਸੀ । ਮੈਂ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਂਦਾ ਸਾਂ। ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਤੋਂ ਪੈਂਦਾ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਭਸਕੇ ਪਾਸ ਇਕ ਨਗਰ ਗਲੋਟੀਆਂ ਹੈ। ਉਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਦਿਨ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਲੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਤਕੜਾ ਦੀਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਆਣੇ ਸਿਆਣੇ ਉੱਘੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਸੱਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ੧੯੨੮ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦਾ ਬਿਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਾਸੇ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮਖਾਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਨਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਆਂਢ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਮਾਈ ਭਾਈ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਪੁਰਬ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਸਤਸੰਗ ਜਾਰੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਉੱਘੇ ਸਿੱਖ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਉੱਘਾ ਵਿਦਵਾਨ ਪਰਚਾਟਕ ਗਲੋਟੀਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਆ ਅੱਪੜਿਆ। ਇਹ ਪਰਚਾਰਕ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਵਿਚ ਭੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਦੇ ਹੈੱਡਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਚਾਰਕ ਸੱਜਣ ਦੀ, ਸੰਗਤਿ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ, ਤੇ, ਦਸ ਮਿੰਟ ਵਾਸਤੇ ਵਖਿਆਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਵਖਿਆਨ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਖ਼ਾਸ ਸੁਆਦਲੀਆਂ ਸਨ। ਪਰਚਾਰਕ ਜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਤੇ, ਵਖਿਆਨ ਵਿਚ ਅੱਧੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸਿਅਰ ਸਨ। ਮੈਂ ਵਰਨੈਕੁਲਰ ਮਿਡਲ ਤਕ ਪੰਜ ਸਾਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਅਤੇ ੧੯੨੮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗਜ਼ਲਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਪਰਚਾਰਕ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਹਦੀ ਅਤੇ ਹਾਫ਼ਜ਼ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਸਿਰ ਮਾਰਿਆ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਖਿਆਨ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਨਾ ਪੈ ਸਕੀ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਉਸ ਵਖਿਆਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਣ-ਪੜ੍ਹਾਣ ਦੀ ਸਿਰ-ਦਰਦੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਗਈ; ਇਹ ਬੀਬੀਆਂ ਹੀ ਸਿਆਣੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਜੋ ਵਖਿਆਨ ਨੂੰ ਸਮਝ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉੱਲੂ ਵਾਂਗ ਬਿਟ-ਬਿਟ ਹੀ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਵਖਿਆਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਦੇ ਹੈੱਡ-ਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉੱਠ ਪਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀਓਂ ਨੇ ਕਿ ਲਹੁਡੇ ਵੇਲੇ ਸਹਰ ਵਿਚ ਫੈਫੋਰਾ ਦਿਵਾ ਕੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਹੋਰ ਵਖਿਆਨ ਕਰਾਇਆ ਜਾਏ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਠਹਿਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਹਾਮੀ ਭਰਾਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਹਿ ਦਿੱਤੋਨੇ, ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ

ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਠੀਕ ਹੈ ਨ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਅਨ-ਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਅੱਡਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਈ 'ਹਾਂ ਹੂੰ' ਨ ਕਰ ਸਕਿਆ ।

ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ । ਸਤਸੰਗੀ ਘਰੋ-ਘਰ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ । ਮੈਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈਂਡਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ—
ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਖੜੇ ਸੱਚ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਖਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਸਮਝ ਪਈ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਸਾਫ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਤੁਸੀਂ ੩੦ ਸਾਲਾ ਤੋਂ ਇਸ ਆਸੂਮ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਈ, ਤਾਂ ਇਹ ਬੀਬੀਆਂ ਕੀਹ ਕੁਝ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ?

ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਕਰਤਾਰ ਜਾਣੇ, ਉਹਨਾਂ ਕੀਹ ਕੁਝ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਹੈਂਡ-ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਸਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਫਿਰ ਕੋਈ ਨ ਕਰਾਇਆ ।

ਇਸ ਉੱਪਰ-ਦੱਸੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰਕ, ਅਜੇ ਖੁਲ੍ਹ-ਮਖੁੱਲ੍ਹਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਵੇਂਕਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸੁਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੈਸਨਵ ਸਨ, ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਖ ਗਏ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵਧੀਕ ਚੱਲ ਪਏ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ । ਸੋ, ਮੈਂ ਇਸ ਮਜਮੂਨ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਲੇਖ ਨਾਲੋਂ ਉਚੇਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਇਧਰ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇ ਸਕਣ ।

ਸੰਨ ੧੯੧੩ ਵਿਚ ਮੈਂ ਐੱਫ. ਏ. ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ (ਬਰਪਾਲ) ਗਿਆ ਜੋ ਰਾਵੀ ਤੋਂ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ੩ ਮੀਲਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਉਸ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਹੈ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਬੱਦਲ ਵਾਈ ਵਿਚ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਸੈਰ ਕਰਨ ਤੁਰਿਆ ਤੁਰਿਆ ਰਾਵੀ ਤੇ ਜਾ ਅੱਪੜਿਆ । ਪਾਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਬੋੜੀ ਵਿਚੋਂ ਮੁਸਾਫਰ ਉੱਤਰੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਖਲੋ ਗਿਆ । ਇਕ ਮੁਸਾਫਰ ਉੱਤਰਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ, ਕਦੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਪਰੋਹਤ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਗੰਢੜੀ ਮੈਂ ਚੁਕ ਲਈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਆਇਆ । ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਸਾ ਤੇ ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ ਸਿੰਘ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਾਂ । ਪਰੋਹਤ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਹਾਨੁਕਾ ਲਿਆ । ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਗੰਢੜੀ

ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਕੱਢੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਣ ਲੱਗੇ—ਕਾਕਾ ! ਆ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਵਾਂ । ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਆਖਦਾ ਹੈ :

‘ਕਾਜੀਆ ਬਾਹਮਣਾ ਕੀ ਗਲ ਬਕੀ,
ਅਗਦੁ ਪੜ੍ਹੈ ਸੈਤਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ’ ॥

ਕਿ

ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਾਹ ਬਾਹਮਣ ਪੜ੍ਹਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾਹ ਕਾਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੈਤਾਨ ਪੜ੍ਹਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੱਸ, ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆਖ ਗਿਆ ਹੈ ਨ ?

ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ‘ਉੱਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਲ’ ਵਾਗ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁਝ ਸੂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਚੋਣ ਦਾ ਤਦੋਂ ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ।

ਅਜੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਸਾਂ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਰਕੇ ਹੋਰ ਫੋਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ—ਲੈ, ਕਾਕਾ ! ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਥੋਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੁਆਫੀ ਭੀ ਮੰਗੀ ਸੀ—

ਮੇਰੇ ਕਛੂ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ, ਗਯੋ ਯਾਦ ਤੇ ਭੂਲ ਨ ਕੋਪ ਚਿਤਾਰੇ ॥’

ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਬਬ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦੋ ਕਾਦੀਆਨੀ ਵੀਰ ਆ ਮਿਲੇ । ਘੰਟਾ ਕੁ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਦੀ ਸਿਰ-ਦਰਦੀ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਮਤਲਬ ਤੇ ਆਏ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ—ਹਜ਼ਰਤਿ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਮਿਰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਇਕ ਪੇਸ਼ੀਨਗੋਈ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਾਹ ਕਰਨੀ—

‘ਵੇਲ ਨ ਪਾਈਆ ਪੰਡਿਤੀ.....

ਵਖਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ.....’ ॥

ਕਹਣ ਲੱਗੇ—ਲਫਜ਼ ‘ਪਾਇਆ’ ਬੀਤ ਗਏ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਤੇ ਲਫਜ਼ ‘ਪਾਇਓ’ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ । ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ( ) ਵਰਤਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਲਫਜ਼ ‘ਕਾਦੀਆ’ ਨੂੰ ‘ਕਾਦੀਆ’ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ; ਇਹ ਨਗਰ ‘ਕਾਦੀਆਂ’ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ।

ਅਨ-ਮਤੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਛੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਨਜਾਣ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿੜਕਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰਨੀਆਂ ਹੀ ਹੋਈਆਂ; ਪਰ ਅਫਸੋਸ !

ਇਸ ਘਰ ਕੋ ਆਗ ਲਗ ਰਹੀ(ਗਈ)ਘਰ ਕੇ ਚਿਰਾਗ ਸੇ ॥

ਜਿਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਪਦੇਸ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਉਂ ਹੈ—

ਕਬੀਰ ਖੂਬ ਖਾਨਾ ਖੀਚਰੀ, ਜਾ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਲੋਨੁ ॥ ਹੋਰਾ ਰੋਟੀ ਕਾਰਨੇ, ਗਲਾ ਕਟਾਵੈ ਕਉਨੁ ॥ ੧੮੮ ॥

ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਾਬਤ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਇਕੋ ਹੀ ਖਿਆਲ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਲੜੀ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਅਸਲ ਭਾਵ ਤੋਂ ਖੁੰਝਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ-ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੮੮ ਨੂੰ ਭੀ ਲੜੀ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪੰਜ ਸਲੋਕ ਹਨ, ਜੋ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨੇ-ਵਿਚਾਰਨੇ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਮੁਲਾਂ ਮੁਨਾਰੇ ਕਿਆ ਚਢਾਹਿ, ਸਾਂਈ ਨ ਬਹਰਾ ਹੋਇ ॥ ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਤੂੰ ਬਾਂਗ ਦੇਹਿ, ਦਿਲ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੋਇ ॥ ੧੮੯ ॥

ਸੇਖ ਸਬੂਰੀ ਬਾਹਰਾ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇ ॥ ਕਬੀਰ ਜਾ ਕੀ ਦਿਲ ਸਾਬਤਿ ਨਹੀ, ਤਾ ਕਉ ਕਹਾਂ ਖੁਦਾਇ ॥ ੧੯੦ ॥

ਕਬੀਰ ਅਲਹ ਕੀ ਕਰਿ ਬੰਦਗੀ. ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥ ਦਿਲ ਮਹਿ ਸਾਂਈ ਪਰਗਟੈ, ਬੁਝੈ ਬਲੀਤੀ ਨਾਇ ॥ ੧੯੧ ॥

ਕਬੀਰ ਜੋਰੀ ਕੀਏ ਜੁਲਮੁ ਹੈ, ਕਹਤਾ ਨਾਉ ਹਲਾਲੁ ॥ ਦਫਤਰਿ ਲੇਖਾ ਮਾਂਗੀਐ, ਤਬ ਹੋਇਗੋ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ ॥ ੧੯੨ ॥

ਕਬੀਰ ਖੂਬ ਖਾਨਾ ਖੀਚਰੀ, ਜਾ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਲੋਨੁ ॥ ਹੋਰਾ ਰੋਟੀ ਕਾਰਨੇ, ਗਲਾ ਕਟਾਵੈ ਕਉਨੁ ॥ ੧੮੮ ॥

ਕੋਈ ਭੀ ਮਜਹਬ ਧਰਮ ਹੋਵੇ, ਇਨਸਾਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਤਦ ਤਕ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਉਸ ਦੇ ਢੰਗੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਲਾਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਖਾਲਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਲਕਤਿ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੁਹੱਬਤਿ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਰਿਵਾਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਮਜਹਬ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਕਿ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਸਗੋਂ ਕਿਤੇ ਭਲਾਈ ਦੇ ਥਾਂ ਮਨ ਵਿਚ

ਕਠੋਰਤਾ ਤਅੱਸਬ ਆਦਿਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਵਧ ਰਹੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉੱਦਮ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਪਠਾਣਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਸਰਹ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਚੱਲਦਾ ਸੀ । ਭਾਰਤ-ਵਾਸੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਆਮ ਮੁਗਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਅਰਬੀ ਬੋਲੀ ਬਿਗਾਨੇ ਦੇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸੀ । ਸੋ, ਹਰੇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੁਰਾਨ ਸਰੀਫ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਮੰਬੰਧ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਲੋਕ ਕੁਰਾਨ ਸਰੀਫ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਤਬਾਰ-ਯੋਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਹ ਲੋਕ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਮਾਲਕ; ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹੀ ਲੋਕ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ । ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਰਧੀ ਗੱਲਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਣ ਵਾਲੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਉੱਤੇ ਕਠੋਰਤਾ ਵਰਤਣੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ । ਪਰ ਇਸ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਹ ਇਸਲਾਮੀ ਸਰਹ ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਦੱਸਦੇ ਸਨ । ਸੋ, ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਦਿਲ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਗਈ । ਜਿਸ ਭੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮਜ਼ਹਬ ਨੇ, ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਰਹੁ-ਗੀਤੀ ਨੇ, ਬਾਂਗ ਨਿਮਾਜ਼ ਹੱਜ ਆਦਿਕ ਨੇ, ਦਿਲ ਦੀ ਸਫਾਈ ਸਿਖਾਈ ਸੀ । ਪਰ ਜੇ ਰਿਸਵਤ ਕਠੋਰਤਾ ਤਅੱਸਬ ਆਦਿਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਿਲ ਨਿਰਦਈ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹੀ ਹੱਜ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਠੋਰ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹਨਾ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹੀ ਖਿਆਲ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਵੇ ਸਬਦ ਨੰ: ੬ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ :

ਮੁਲਾਂ, ਕਹਹੁ ਨਿਆਉ ਖੁਦਾਈ ॥ ਤੇਰੇ ਮਨ ਕਾ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ ॥
੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪਕਾਰਿ ਜੀਉ ਆਨਿਆ, ਦੇਹ ਬਿਨਾਸੀ, ਮਾਟੀ. ਕਉ
ਬਿਸਮਿਲ ਕੀਆ ॥ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨਾਹਤ ਲਾਗੀ, ਕਹੁ ਹਲਾਲੁ ਕੀਆ
ਕੀਆ ॥ ੨ ॥ ਕਿਆ ਉਜੁ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ ਧੋਇਆ, ਕਿਆ ਮਸੀਤ

ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥ ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ, ਕਿਆ ਹਜ
ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ ॥ ੩ ॥

ਉੱਪਰ-ਲਿਖੇ ਪੰਜ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਉਂ ਹੈ—

ਜੇ ਮੁੱਲਾਂ ਬਾਂਗ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰਫ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਦ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਹ ਇਸ ਬਾਂਗ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਅਜੇਹਾ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਹੋਜ ਭੀ ਕਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਿਲ ਦੇ ਕਠੋਰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਭਾਣੇ ਰੱਬ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ, ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਆਖ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਜ਼ਬਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਬਹ ਕੀਤਾ ਜਾਨਵਰ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ—ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੈ। ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਮਾਸ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਮਾਸ ਖਾ ਲੈਣ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਖਿਚੜੀ ਖਾ ਲੈਣੀ ਚੰਗੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸਰਹ ਵਾਂਗ ਨਿਮਾਜ਼ ਹੱਜ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਲਫਜ਼ ਭੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹਨ। ਅਗਾਹ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੮੬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੯੬ ਤਕ ਅੱਠ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਰਸਮੀ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ ਭੀ ਸਾਰੇ ਹੋਂਦਕੇ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਗਾਹ ਨੰ: ੧੯੭ ਤੋਂ ੨੦੧ ਤਕ ਫਿਰ ‘ਕੁਰਬਾਨੀ’ ਦੇਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਇਥੇ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਲਫਜ਼ ਤੇ ਖਿਆਲ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਹਜ਼ ਕਾਬੈ ਹਉ ਜਾਇ ਥਾ, ਆਗੈ ਮਿਲਿਆ ਖੁਦਾਇ ॥
ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਸਿਉ ਲਰਿ ਪਰਿਆ, ਤੁਝੈ ਕਿਨਿ ਫੁਰਮਾਈ ਗਾਇ ॥੧੯੭॥

ਕਬੀਰ ਹਜ਼ ਕਾਬੈ ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਾਇਆ, ਕੇਤੀ ਬਾਰ ਕਬੀਰ ॥ ਸਾਂਈ
ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਆ ਖਤਾ, ਮੁਖਹੁ ਨਾ ਬੋਲੈ ਪੀਰ ॥੧੯੮॥

ਕਬੀਰ ਜੀਆ ਜੁ ਮਾਰਹਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ, ਕਹਤੇ ਹਹਿ ਜੁ ਹਲਾਲੁ ॥
ਦਫਤਰੁ ਦਈ ਜਬ ਕਾਢਿ ਹੈ, ਹੋਇਗਾ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ ॥੧੯੯॥

ਕਬੀਰ ਜੋਰੁ ਕੀਆ ਸੋ ਜੁਲਮੁ ਹੈ, ਲੇਇ ਜਬਾਬੁ ਖੁਦਾਇ ॥ ਦਫ-
ਤਰੁ ਲੇਖਾ ਨੀਕਸੈ, ਮਾਰ ਮੁਹਿ ਮੁਹਿ ਖਾਇ ॥੨੦੦॥

ਕਬੀਰ ਲੇਖਾ ਦੇਨਾ ਸੁਹੇਲਾ, ਜਉ ਦਿਲ ਸੂਚੀ ਹੋਇ ॥ ਉਸ ਸਾਚੇ
ਦੀਬਾਨ ਮਹਿ, ਪਲਾ ਨ ਪਕਰੈ ਕੋਇ ॥ ੨੦੧ ॥

ਹੁੰਕਿ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਬੇ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਭੀ ਉਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਦੱਸ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁਦਾ ਇਸ ਹੱਸ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਹੱਸ ਕਰਨ ਤੇਭੀ ਖੁਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਹਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਹਾਜ਼ੀ ਖੁਦਾ ਦੀਆਂ ਨਿਗਾਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਭੀ ਕਿਉਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਇਸ ਭੇਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗਾਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ‘ਕੁਰਬਾਨੀ’ ਦੇਣੀ, ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਖਾ ਪੀ ਜਾਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਕਿ ਇਸ ‘ਕੁਰਬਾਨੀ’ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਸਾਡੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਿੰਗੇ ਹਨ—ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ। ਖੁਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦਿਲ ਦੀ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ-ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ।

ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਖਿਚੜੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਵੈਸਨਵ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੰਧੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ; ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ‘ਕੁਰਬਾਨੀ’ ਦੀ ਰਸਮ ਤੇ ਬਹਸ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਇਹ ਕਹਣ ਕਿ “ਪਰਥਾਇ ਸਾਖੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਬੋਲਦੇ, ਸਾਡੀ ਸਗਲ ਜਹਾਨੀ” ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਅਫਬਵੀਂ ਹੈ। ਰਿਸਵਤ ਆਦਿਕ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੱਤ ਪੀ ਕੇ ਤੇ ਹੋਰ ਧੌਕੇ-ਪਾਪ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਾਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ‘ਕੁਰਬਾਨੀ’ ਨਾਲ ਮੈਂ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਵਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ “ਸਾਡੀ ਸਗਲ ਜਹਾਨੀ” ਦੀ ਕਸਵਟੀ ਵਰਤ ਕੇ ਇਉਂ ਆਖਣਾ ਪਏਗਾ—ਠੱਗੀ-ਫਰੋਬ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ, ਸੂਦ-ਸ਼ੌਰੀ ਨਾਲ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀ ਕੇ, ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਬੇ-ਬਸੀ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਂਦੇ ਹੋਇਆਂ ਸੌਦਾ ਬਿਤਨਾ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾ ਵੇਚ ਕੇ ਕਿ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਪੀਸੇ ਜਾਣ; ਰਿਸਵਤ ਆਦਿਕ ਦੀ ਰਾਹੀਂ; ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਣ, ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ (ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭੀ ਦੇਸ ਜਾਂ ਕੌਮ ਦਾ ਹੈ) ਪੈਸਾ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਮੰਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਾਣ ਲਈ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੀਰਥ-ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਖਰਚਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦਰ ਤੇ ਕੜਾਹ-ਪ੍ਰਸਾਦ ਭੋਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਜੇਹੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ ਕਰੇ; ਗੁਰੂ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬੱਸ ! ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ

ਉਹੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੁਝ ਕੁ ਅੰਗ ਮਲਕ ਭਾਗੋਂ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸਲੋਕ ਹੋਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਮੱਛੀ ਦੇ ਮਾਸ ਵਲੋਂ ਮਨਹ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਕਬੀਰ ਭਾਂਗ ਮਾਛਲੀ ਸੁਰਾਪਾਨਿ ਜੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਖਾਂਹਿ ॥ ਤੀਰਥ
ਬਰਤ ਨੇਮ ਕੀਏ, ਤੇ ਸਭੈ ਰਸਾਤਲ ਜਾਂਹਿ ॥੨੩੨॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਭੀ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਸਾਖੀ-ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹ ਨੰ: ੨੨੮ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਕਬੀਰ ਤਰਵਰੁ ਰੂਪੀ ਰਾਮੁ ਹੈ, ਫਲ ਰੂਪੀ ਬੈਰਾਗੁ ॥ ਛਾਇਆ ਰੂਪੀ
ਸਾਧੂ ਹੈ, ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ ॥੨੨੮॥

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਬੀਜੁ ਬੋਇ, ਬਾਰਹ ਮਾਸ ਫਲੰਤ ॥ ਸੀਤਲ ਛਾਇਆ,
ਗਹਿਰ ਫਲ, ਪੰਖੀ ਕੇਲ ਕਰੰਤ ॥੨੨੯॥

ਕਬੀਰ ਦਾਤਾ ਤਰਵਰੁ ਦਯਾ ਫਲੁ, ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵੰਤ ॥ ਪੰਖੀ
ਚਲੇ ਦਿਸਾਵਰੀ, ਬਿਰਖਾ ਸੁਫਲ ਫਲੰਤ ॥੨੩੦॥

ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਪਰਾਪਤੀ, ਲਿਖਿਆ ਹੋਇ ਲਿਲਾਟ ॥ ਮੁਕਤਿ
ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਈਐ, ਠਾਕ ਨ ਅਵਘਟ ਘਾਟ ॥੨੩੧॥

ਕਬੀਰ ਏਕ ਘਰੀ ਆਧੀ ਘਰੀ, ਆਧੀ ਹੂੰ ਤੇ ਆਧ ॥ ਭਗਤਨ
ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ, ਜੋ ਕੀਨੋ ਸੋ ਲਾਭ ॥੨੩੨॥

ਕਬੀਰ ਭਾਂਗ ਮਾਛਲੀ ਸੁਰਾਪਾਨਿ, ਜੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਖਾਂਹਿ ॥ ਤੀਰਥ
ਬਰਤ ਨੇਮ ਕੀਏ, ਤੇ ਸਭੈ ਰਸਾਤਲ ਜਾਂਹਿ ॥੨੩੩॥

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੨੮ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ ਚੱਲਿਆ ਹੈ। ਜਗਤ ਵਿਚ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਦੀ ਤਪਸ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੀਵ ਤੜਫ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਇਥੇ ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਰੁਖ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਵਿਰਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਇਹ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਤਜਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਛਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ, ਸਾਧੂ-ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤਿਆਂ, ਇਸ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਦੀ ਤਪਸ ਵਿਚ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਇਸ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਤੋਂ “ਵੈਰਾਗੁ” ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਬ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਭੀ ਹੋ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਭੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਦੋਰ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨੇਮ ਭੀ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਕਾਰ ਭੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਜਿਥੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਾਧੂ' ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠੋ ਉਤਨਾ ਚਿਰ 'ਰਾਮ ਰਾਮ' ਕਰੀ ਜਾਓ, ਉਥੋਂ ਆ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਹਿੱਸਾ ਲਈ ਜਾਓ। ਇਹ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ, ਵਰਤ-ਨੇਮ ਸਭ ਹੀ ਨਿਸ਼ ਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦਾ।

ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੩੩ ਵਿਚ ਜਿਕਰ ਹੈ ਕਿ "ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ, ਜੋ ਕੀਨੇ ਸੋ ਲਾਭ"। ਇਥੇ ਨੰ: ੨੩੩ ਵਿਚ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ 'ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ' ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਸਰਾਬ-ਮਾਸ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸਤਸੰਗ ਤੇ ਉਥੇ ਲਏ ਹੋਏ ਪ੍ਰਣ (ਵਰਤ) ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲਫ਼ਜ਼ "ਭਾਂਗ ਮਾਛੁਲੀ ਅਤੇ ਸੁਰਾ" ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਿਰਫ ਭੰਗ ਤੇ ਸਰਾਬ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੋਸਤ ਅਫੀਮ ਆਦਿਕ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਥੇ ਮੱਛੀ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਸਤਸੰਗ ਭੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਕੀ ਕਰੀ ਜਾਣੇ—ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਕਾਮੀ ਲੋਕ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਰਾਬ-ਮਾਸ ਵਰਤ ਕੇ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਵਿਭਚਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਮੱਛੀ ਦਾ ਮਾਸ ਭੂਖਿ ਕਾਮ-ਰੁਚੀ ਵਧੀਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਬ ਭੰਗ ਮੱਛੀ ਲਫਜ਼ ਵਰਤੇ ਹਨ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੨੮ ਤੋਂ ੨੩੬ ਤਕ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਭਾਵ—

ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਤਪਸ ਨਾਲ ਤਪ ਰਹੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਠੰਢ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਬੋਝਾ-ਬਹੁਤ ਜਿਤਨਾ ਭੀ ਸਮਾ ਮਿਲੇ ਸਤਸੰਗ ਬਹੁਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਲੋਕ ਐਸੇ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਭੀ ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਥੋਂ ਆ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਮ ਨਿਸ਼ਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਭ ਖੋਟਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰਸਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਦੇ ਥਾਂ ਜੀਵ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖੇ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤ੍ਰ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਰਤਿ ਨਾਹ ਰਹੇ।

ਇਸ ਉਪਰ-ਲਿਖੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹਨ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਤੇ ਭੀ ਮਾਸ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾਹ ਖਾਣ ਦੀ ਬਹਸ ਨਹੀਂ ਛੇੜੀ ਹੈ। ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਓਪਰੀ ਨਿਗਾਹੇ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਜਾਣ ਕੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਬੜਾ ਹੀ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ

ਲੇਖ-ਲੜੀ ਦੀ ਮੇਰੀ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ “ਕੁਝ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖ” (‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ’) ਦੇ ਪਹਿਲੇ ੩ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਆਪ ਲਿਖ ਕੇ ਸਾਂਭਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਉਹਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਲੱਗਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤਕ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਅੱਪੜੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਸਬਦ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕੀਤਾ :—

ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਹਮ ਧਨਵੰਤ ਭਾਗਨ ਸਚ ਨਾਇ ॥
ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪੀਉ ਦਾਦੇ ਕਾ ਖੋਲਿ
ਡਿਠਾ ਖਜਾਨਾ ॥ ਤਾ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਭਇਆ ਨਿਧਾਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਤਨ ਲਾਲ
ਜਾ ਕਾ ਕਛੂ ਨ ਮੋਲੁ ॥ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰ ਅਖੁਟ ਅਤੋਲ ॥ ੨ ॥ ਖਾਵਹਿ
ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ ॥ ਤੋਟ ਨ ਆਵੈ ਵਧਦੇ ਜਾਈ ॥ ੩ ॥ ਕਹੁ
ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਮਸਤਕਿ ਲੇਖੁ ਲਿਖਾਈ ॥ ਸੁ ਏਤੁ ਖਜਾਨੈ ਲਇਆ
ਰਲਾਇ ॥੪॥੩੧॥੧੦੦॥

ਲੇਖ-ਲੜੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੁਸਤਕ “ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ” ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸੀ :—

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ।

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ।

ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ।

ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ੩ ‘ਉਦਾਸੀਆਂ’ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਤਨ ਅੱਪੜ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਜਾਂ

ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਆਏ ਸਨ। (ਨੋਟ :-ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ 'ਦਰਪਣ' ਦੀ ਤੀਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕੇ ਹਨ)।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਆਸਾ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕ ਸੀ। ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ, ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ-ਇਹ ਦੋ ਭਾਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕੁਚਾਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਨ, ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਕਟਮ ਕਾਂਡ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਆਚਰਨ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਦਰ ਆਖ ਆਖ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹਨਾ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੜੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸੇ ਸੁਧਾਰ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤੀ। ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਇਹੀ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਭੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਵੇਂ ਉੱਚ-ਜਾਤੀ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਈ ਰੋਕਾਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਸਲੂਕ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਹ ਨਿਡਰ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲਗੇ। ਸੋ, 'ਉਦਾਸੀਆਂ' ਸਮੇਂ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਗਤ ਦੀ ਜਨਮ-ਭੂਮਿ ਤੇ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਭਦੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਤੇ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਬੂਤ ਸਾਫ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

(੧) ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੮ ਅਤੇ ੨੯ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਇਗਾ, ਕਵਨੈ ਮਾਰਗਿ ਲਾਇ ॥ ਕੈ ਸੰਗਤਿ
ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਕੈ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥ ੨੮ ॥

ਕਬੀਰ ਮਰਤਾ ਮਰਤਾ ਜਗੁ ਮੂਆ, ਮਰਿ ਭੀ ਨ ਜਾਨਿਆ ਕੋਇ ॥

ਹੁਕਮੈ ਬੂਝੈ ਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ, ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਹੋਇ
॥ ੨ ॥ ੧੭ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਨੋਂ ਨਾਹ ਵਿਸਾਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ—ਇਹ ਹੈ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਕਹ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

“ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ, ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਹੋਇ।”

ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ”; ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ “ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ”। ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ “ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ਹੋਇ”; ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਟਾ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ “ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਹੋਇ”।

ਖਿਆਲ ਤੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸਾਂਝ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹ ਜਿਹਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

(੨) ਕਬੀਰ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕੁਰਾ, ਰਾਈ ਦਸਏਂ ਭਾਇ ॥ ਮਨੁ ਤਉ ਮੈਗਲੁ ਹੋਇ ਰਹਿਓ, ਨਿਕਸੋ ਕਿਉ ਕੈ ਜਾਇ ॥ ੫੮ ॥

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਤੁਠਾ ਕਰੇ ਪਸਾਉ ॥ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਮੋਕਲਾ, ਸਹਜੇ ਆਵਉ ਜਾਉ ॥ ੫੯ ॥

ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਦੀ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੪ ਦੇ ਨਾਲ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਲੋਕ ਇਉਂ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ—

ਕਬੀਰ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕੁੜਾ, ਰਾਈ ਦਸਵੈ ਭਾਇ ॥ ਮਨੁ ਤਉ ਮੈਗਲੁ ਹੋਇ ਰਹਾ, ਨਿਕਸਿਆ ਕਿਉਕਰਿ ਜਾਇ ॥ ਐਸਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਤੁਠਾ ਕਰੇ ਪਸਾਉ ॥ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਮੋਕਲਾ, ਸਹਜੇ ਆਵਉ ਜਾਉ ॥ ੧ ॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ-ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ, ਜੋ ਉਸੇ ਹੀ ਪਉੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦਰਜ ਹੈ—

ਨਾਨਕ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਅਤਿ ਨੀਕਾ, ਨਾਨੁ ਹੋਇ ਸੁ ਜਾਇ ॥ ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਥੂਲੁ ਹੈ, ਕਿਉਕਰਿ ਵਿਬੁਏ ਜਾਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਹਉਮੈ

ਗਈ, ਜੋਤਿ ਰਹੀ ਸਭ ਆਇ ॥ ਇਹ ਜੀਉ ਸਦਾ ਮੁਕਤੁ ਹੈ, ਸਹਜੇ
ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥ ੨ ॥

ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਗੂੜ ਰੱਖੀਆਂ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮਨੁ ਤਉ ਮੈਗਲੁ ਹੋਇ ਰਹਿਓ” ਲਫਜ਼ ‘ਮੈਗਲੁ’ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਥੂਲੁ ਹੈ”। ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ ਤਾਂ ਉਹ “ਤੁਠਾ ਕਰੇ ਪਸਾਉ”, ਪਰ ਉਹ ਕੇਹੜੀ ਮੋਹਰ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਤੁੱਠ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸੀ ਹੈ ਕਿ “ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਹਉਮੈ ਗਈ”।

ਹੁਣ ਕਬੀਰ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖੋ, ਕਈ ਲਫਜ਼ ਸਾਂਝੇ ਹਨ। ਜੋ, ਇਥੋਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਫ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬਲੋਕ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ: ੫੮ ਅਤੇ ੫੯ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

(੩) ਕਬੀਰ ਮਹਿਦੀ ਕਰਿ ਘਾਲਿਆ, ਆਪੁ ਪੀਸਾਇ ਪੀਸਾਇ॥
ਤੈ ਸਹ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛੀਐ, ਕਬਹੁ ਨ ਲਾਈ ਪਾਇ ॥ ੬੫ ॥

ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ: ੪੧ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਖ਼ਿਆਲ ਲੜੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨੰ: ੭੦ ਤੇ ਜਾ ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਵੇਖੋ। ਨੰ: ੬੦ ਅਤੇ ੬੧ ਤਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਕੁਲ ਦਾ ਆਸਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ “ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ” ਅਤੇ “ਪਾਂਚਿਉ ਲਰਿਕਾ” ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤਿ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਤਾਂ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ। ਪਰ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਦੁਨੀਆ ਛੱਡ ਕੇ ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਇਆਂ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਿਆਂ ਤੇ ਅਜੇਹੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸਟ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਿਆਂ ਭੀ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਭੀ ਮੰਗਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਨਿਰੋਲ ਉਸ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਜੋ ਰਤਾ ਗੂੜ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ

ਜੀ ਨੇ ਸਾਫ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਦੀ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੨ ਦੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਉਪਰ-ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਹੈ, ਫਿਰ,

ਮ: ੩ ॥ ਨਾਨਕ ਮਹਿਦੀ ਕਰਿ ਕੈ ਰਖਿਆ, ਸੇ ਸਹੁ ਨਦਰਿ ਕਰੋਇ ॥ ਆਪੇ ਪੀਸੈ ਆਪੇ ਘਸੈ, ਆਪੇ ਹੀ ਲਾਇ ਲਏਇ ॥

ਇਹੁ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਖਸਮ ਕਾ, ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥੨॥੨॥

ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਲਫਜ਼ ਸਾਫ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਸਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।

(੪) ਕਬੀਰ ਜੋ ਮੈ ਚਿਤਵਉ ਨਾ ਕਰੈ, ਕਿਆ ਮੇਰੇ ਚਿਤਵੇ ਹੋਇ ॥ ਅਪਨਾ ਚਿਤਵਿਆ ਹਰਿ ਕਰੇ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਨ ਹੋਇ ॥ ੨੧੯ ॥

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ-ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੨੦ ਹੈ—

ਮ: ੩ ॥ ਚਿੰਤਾ ਭਿ ਆਪਿ ਕਰਾਇਸੀ, ਅਚਿੰਤੁ ਭਿ ਆਪੇ ਦੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸੇ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਜਿ ਸਭਨਾ ਸਾਰ ਕਰੋਇ ॥ ੨੨੦ ॥

ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਸਾਫ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੯ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਿਆ ਸੀ।

ਲੇਖ-ਲੜੀ-ਦੀ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ “ਕੁਝ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖ” (‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ’) ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ। (ਵੇਖੋ ‘ਦਰਪਣ’ ਤੀਜੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਲੇਖ)। ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਲੋਕ ਮਿਲੇ ਸਨ; ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਇਕੋ ਹੀ ਖਿਆਲ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਸੀ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ

ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਸਿਮਰਨੀ, ਰਸਨਾ ਉਪਰਿ ਰਾਮੁ ॥ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ
ਸਗਲ ਭਗਤ, ਤਾ ਕੇ ਸੁਖੁ ਬਿਸ੍ਵਾਮੁ ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੪]

ਪਦ ਅਰਥ:—ਸਿਮਰਨੀ—ਮਾਲਾ । ਰਸਨਾ—ਜੀਭ । ਆਦਿ—ਜਗਤ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ।
ਜੁਗਾਦੀ—ਜੁਗਾਦਿ, ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ । ਤਾ ਕੋ—ਉਸ (ਰਾਮ) ਦਾ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ (ਨਾਮ) ।
ਬਿਸ੍ਵਾਮੁ—ਟਿਕਾਉ, ਸਾਂਤੀ, ਅਭੋਲਤਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਉਤੇ ਰਾਮ (ਦਾ ਨਾਮ) ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ—
ਇਹੀ ਮੇਰੀ ਮਾਲਾ ਹੈ । ਜਦ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਬਣੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਭਗਤ (ਇਹੀ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ
ਆਏ ਹਨ) । ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ (ਹੀ ਭਗਤਾਂ ਲਈ) ਸੁਖ ਅਤੇ ਸਾਂਤੀ (ਦਾ ਕਾਰਨ) ਹੈ
। ੧ ।

ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕਉ, ਸਭੁ ਕੋ ਹਸਨੇਹਾਰੁ ॥ ਬਲਿਹਾਰੀ ਇਸੁ
ਜਾਤਿ ਕਉ ਜਿਹ ਜਪਿਓ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਕਉ—ਨੂੰ । ਸਭੁ ਕੋ—ਹਰੇਕ ਬੰਦਾ । ਹਸਨੇਹਾਰੁ—ਹੱਸਣ ਦਾ ਆਦੀ ।
ਬਲਿਹਾਰੀ—ਸਦਕੇ । ਜਿਹ—ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਜਿਸ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜੰਮ ਕੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਬੰਦਾ ਹੱਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ (ਭਾਵ,
ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਜਾਤਿ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਹੈ) । ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਜਾਤਿ ਤੋਂ
ਸਦਕੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਜੰਮ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕੀਤੀ ਹੈ
(ਤੇ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹਾਂ) । ੨ ।

ਭਾਵ—ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਭੀ ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਵਿਚ
ਜੰਮ ਕੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭੀ
ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਕਬੀਰ ਭਗਮਗ ਕਿਆ ਕਰਹਿ, ਕਹਾ ਭੁਲਾਵਹਿ ਜੀਉ ॥ ਸਰਬ
ਸੂਖ ਕੋ ਨਾਇਕੋ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸੁ ਪੀਉ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਿਆ ਭਗਮਗ ਕਰਹਿ—ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਭੋਲਦਾ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਜਕੇ-
ਤਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ? ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਜੀ ਚੁਰਾਂਦਾ ਹੈਂ ? ਕਹਾ—ਹੋਰ ਕਿਥੇ ?

ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੇਹੜੇ ਥਾਂ ? ਜੀਉ-ਜਿੰਦ, ਮਨ । ਨਾਇਕੋ-ਮਾਲਕ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਸੁਖ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਸਾਰ ਕੇ) ਹੋਰ ਕੇਹੜੇ ਪਾਸੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਟਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਲੋਂ) ਕਿਉਂ ਜਕੋ-ਤਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ, ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੈ (ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਦੇਣ-ਜੋਗਾ ਹੈ) । ੩ ।

ਕਬੀਰ ਕੰਚਨ ਕੇ ਕੁੰਡਲ ਬਨੇ, ਉਪਰਿ ਲਾਲ ਜੜਾਉ ॥ ਦੀਸਹਿ ਦਾਧੇ ਕਾਨ ਜਿਉ, ਜਿਨ ਮਨਿ ਨਾਹੀ ਨਾਉ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੰਚਨ-ਸੋਨਾ । ਕੁੰਡਲ-ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣ ਵਾਲੇ 'ਵਾਲੇ' । ਉਪਰਿ-ਉਹਨਾਂ 'ਵਾਲਿਆਂ' ਉੱਤੇ। ਦੀਸਹਿ-ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ । ਦਾਧੇ-ਸੜੇ ਹੋਏ । ਕਾਨ-ਕਾਨੇ, ਸਰਕੜਾ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ:-ਹੇ ਕਬੀਰ! ਜੇ ਸੋਨੇ ਦੇ 'ਵਾਲੇ' ਬਣੇ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ 'ਵਾਲਿਆਂ' ਉੱਤੇ ਲਾਲ ਜੜੇ ਹੋਣ, (ਤੇ, ਇਹ 'ਵਾਲੇ' ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਹੋਣ); ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਵੱਸਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਹ ਕੁੰਡਲ ਸੜੇ ਹੋਏ ਕਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ (ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਲਿਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਆਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) । ੪ ।

ਭਾਵ-ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੜਨ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਏਕੁ ਆਧੁ, ਜੋ ਜੀਵਤੁ ਮ੍ਰਿਤਕੁ ਹੋਇ ॥ ਨਿਰਭੈ ਹੋਇ ਕੈ ਗੁਨ ਰਵੈ, ਜਤ ਪੇਖਉ ਤਤ ਸੋਇ ॥ ੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਏਕੁ ਆਧੁ-ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਮ੍ਰਿਤਕੁ-ਮੁਰਦਾ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰਸਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁਰਦਾ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਸੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ । ਨਿਰਭੈ-ਨਿਡਰ; ਸੁਖ ਮਿਲੇ ਚਾਹੇ ਦੁੱਖ ਵਾਪਰੇ-ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾਹ ਹੋਵੇ । ਰਵੈ-ਸਿਮਰੇ, ਚੇਤੇ ਕਰੇ । ਗੁਨ ਰਵੈ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਚੇਤੇ ਕਰੇ, ਗੁਣ ਗਾਏ ਜਤ-ਜਿਧਰ ਪੇਖਉ-ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਤ-ਤੱਤ੍ਵ, ਉਧਰ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ! ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੁਨੀਆਵੀ ਸੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਰਹੇ, ਸੁਖ ਮਿਲੇ ਚਾਹੇ ਦੁੱਖ ਆਵੇ-ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਿਧਰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਉਧਰ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ੫ ।

ਭਾਵ :-ਜਦ ਤਕ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹੈ, ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਕਬੀਰ ਜਾ ਦਿਨ ਹਉ ਮੂਆ, ਪਾਛੈ ਭਇਆ ਅਨੰਦੁ॥ ਮੋਹਿ ਮਿਲਿਓ
ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਨਾ, ਸੰਗੀ ਭਜਹਿ ਗੁੰਬੰਦੁ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਾ ਦਿਨ—(ਪ੍ਰਭੁ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਕੇ) ਜਿਸ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ। ਹਉ ਮੂਆ
—‘ਮੈਂ ਮੈਂ’ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਸੁਖੀ ਹੋਵਾਂ, ਮੈਂ ਧਨਾਢ ਬਣਾਂ—ਇਹ ਬਿਆਲ
ਮੁੱਕ ਗਿਆ, ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਾਛੈ—ਹਉਮੈ ਮੁੱਕਣ ਤੇ। ਮੋਹਿ—
ਮੈਨੂੰ। ਆਪਨਾ—ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ। ਸੰਗੀ—ਸਾਥੀ, ਮੇਰੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰ। ਭਜਹਿ—
ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਗੁੰਬੰਦੁ—(ਅੱਖਰ ‘ਗ’ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਲਗਾਂ ਹਨ
( ) ਅਤੇ (_)। ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ ‘ਗੁੰਬੰਦ’ ਹੈ, ਇਥੇ ‘ਗੁੰਬੰਦ’ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ)।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੁ ਦੇ ਗੁਣ ਚੇਤੇ ਕਰ ਕੇ) ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ‘ਮੈਂ, ਮੈਂ’
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਉ ਮੁੱਕ ਗਿਆ, ਤਦੋਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੁਖ ਬਣ ਗਿਆ। (ਨਿਰਾ ਸੁਖ ਹੀ
ਨਾਹ ਬਣਿਆ) ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਰੱਬ ਮਿਲ ਪਿਆ, ਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਗਿਆਨ-
ਇੰਦ੍ਰ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਰੱਬ
ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਗਈ ਹੈ)। ੬।

ਭਾਵ—ਸੁਖ ‘ਹਉ’ ਦੇ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਸਿਮਰਨ ਭੀ ‘ਹਉ’ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆਂ ਹੀ ਹੋ
ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ, ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੇ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ਜਿਨਿ ਐਸਾ
ਕਰਿ ਬੁਝਿਆ, ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਸੋਇ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਮ ਤਜਿ—ਮੈਂ ਚਿੰਨਾ। ਸਭੁ ਕੋਇ—ਹਰੇਕ ਜੀਵ। ਜਿਨਿ—
ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ। ਐਸਾ ਕਰਿ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਬੁਝਿਆ—ਸਮਝ ਲਿਆ, ਸੂਝ ਆ
ਗਈ ਹੈ।

ਨੋਟ—ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆ ਜਿਹੀ ਹੈ। ‘ਹਉ
ਮੂਆ’ ਦੇ ਬਿਆਲ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ। ‘ਹਉ’ ਦੇ ਆਸਰੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅੰਦਰ
ਗੁਣ ਵੇਖਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਦੋਂ ‘ਹਉ ਮੂਆ’ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾ
ਸੁਭਾਉ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਣ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ
ਹਨ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਕੇ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ‘ਮੈਂ, ਮੈਂ’ ਕਰਨ
ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਉ ਹਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਮੈਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜਾ ਹਾਂ,
ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਮੈਥੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ; (ਨਿਰਾ ਇਹੀ ਨਹੀਂ) ਜਿਸ ਜਿਸ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਇਸੇ

ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਿਤ੍ਰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
। ੭ ।

ਕਬੀਰ ਆਈ ਮੁਝੈ ਪਹਿ, ਅਨਿਕ ਕਰੇ ਕਰਿ ਭੇਸ ॥ ਹਮ ਰਾਖੇ ਗੁਰ
ਆਪਨੇ, ਉਨਿ ਕੀਨੇ ਆਦੇਸੁ ॥ ੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਆਈ-(ਇਹ ਹਉਮੈ ਮੈਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਣ) ਆਈ । ਮੁਝੈ ਪਹਿ-
ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਭੀ (ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ) । ਭੇਸ-ਵੇਸ । ਕਰੇ-ਕਰਿ
ਕਰਿ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਕਰ ਕੇ । ਅਨਿਕ...ਭੇਸ-ਕਈ ਵੇਸ ਧਾਰ ਕੇ, ਕਈ ਢੰਗ ਬਣਾ ਕੇ, ਕਈ
ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ, ਕਈ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ। ਹਮ-ਮੈਨੂੰ । ਉਨਿ-ਉਸ (ਹਉਮੈ) ਨੇ । ਆਦੇਸੁ
-ਨਮਸਕਾਰ । ਉਨਿ...ਆਦੇਸੁ-ਉਸ ਹਉਮੈ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਹਉਮੈ ਲਿਫ
ਗਈ, ਉਹ ਹਉਮੈ ਬਦਲ ਕੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਬਣ ਗਈ ।

ਨੋਟ-ਧਨ, ਜੁਆਨੀ, ਵਿੱਦਿਆ, ਰਾਜ, ਧਰਮ-ਕਰਮ ਆਦਿਕ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ
'ਹਉਮੈ' ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਉੱਦਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਦਾ
ਹੈ ਉਹ ਭੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ
ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਲੋੜਵੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਆਦਿਕ ਭਲੇ ਕੰਮ ਹਨ; ਪਰ ਜੇ
ਮਨੁੱਖ ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਅਵੇਸਲਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਹੀ ਗੁਣ ਹਉਮੈ ਦਾ ਅਉਗਣ ਪੈਦਾ
ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਮੈਂ' ਧਰਮੀ ਚਾਂ, 'ਮੈਂ' ਦਾਨੀ ਹਾਂ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਹ ਹਉਮੈ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਣ ਆਉਂਦੀ ਹੈ
ਤਿਵੇਂ) ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਭੀ ਕਈ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਆਈ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ (ਇਸ
ਤੋਂ) ਬਚਾ ਲਿਆ, ਤੇ, ਉਹ 'ਹਉਮੈ' ਬਦਲ ਕੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਬਣ ਗਈ । ੮ ।

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮਾਰੀਐ, ਜਿਹ ਮੂਐ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥ ਭਲੇ ਭਲੇ ਸਭੁ ਕੋ
ਕਹੈ, ਬੁਰੇ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਇ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੋਈ-ਇਸ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਹੀ । ਜਿਹ ਮੂਐ-ਜਿਸ ਹਉਮੈ ਦੇ ਮਰਨ
ਨਾਲ । ਸਭੁ-ਕੋ-ਹਰੇਕ ਜੀਵ । ਭਲੇ ਭਲੇ ਕਹੈ-(ਹਉਮੈ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਜੀਵ)
ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੋਇ ਬੁਰੇ ਨ ਮਾਨੈ-(ਹਉਮੈ ਦੇ ਮਾਰਨ ਨੂੰ)ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ
ਆਖਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਸ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ
ਦੇ ਮਰਿਆਂ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਹਉਮੈ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ
ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ । ੯ ।

ਕਬੀਰ ਰਾਤੀ ਹੋਵਹਿ ਕਾਰੀਆ, ਕਾਰੇ ਉਭੇ ਜੰਤ ॥ ਲੈ ਫਾਹੇ ਉਠਿ
ਧਾਵਤੇ, ਸਿ ਜਾਨਿ ਮਾਰੇ ਭਗਵੰਤ ॥ ੧੦ ॥ [੧੩੬੫]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਰੀਆ—ਕਾਲੀਆਂ, ਹਨੇਰੀਆਂ । ਉਭੇ—ਉੱਠ ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ, ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਕਾਰੇ ਜੰਤ—ਕਾਲੇ ਜੀਵ, ਕਾਲੇ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ, ਚੋਰ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ । ਲੈ—ਲੈ ਕੇ । ਉਠਿ ਧਾਵਤੇ—ਉਠ ਦੌੜਦੇ ਹਨ । ਸਿ—ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ, ਅਸੇ ਮਨੁੱਖ । ਜਾਨਿ—ਜਾਣ ਲੈ, ਸਮਝ ਲੈ, ਯਕੀਨ ਰੱਖ । ਮਾਰੇ ਭਗਵੰਤ—ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ, ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਦੋਂ ਰਾਤਾਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਚੋਰ ਆਦਿਕ ਕਾਲੇ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ (ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ) ਉੱਠ ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ, ਫਾਹੇ ਲੈ ਕੇ (ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਲੁੱਟਣ ਲਈ) ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਯਕੀਨ ਜਾਣੋ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੦ ।

ਨੋਟ—ਨੰ: ੬ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੁਖੀ ਹੈ, ਜਗਤ ਭੀ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਅਸੇ ਬੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ਜਾਨ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭੀ ਉਹ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਦਲੇਰੀ ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ ਹੈ । ਜਗਤ ਭੀ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਭੀ ਕਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਜੇਹੇ ਰੱਬ-ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਸੁਖ ਕਿੱਥੇ ?

ਕਬੀਰ ਚੰਦਨ ਕਾ ਬਿਰਵਾ ਭਲਾ, ਬੇੜ੍ਹਿਓ ਢਾਕ ਪਲਾਸ ॥ ਓਇ
ਭੀ ਚੰਦਨੁ ਹੋਇ ਰਹੇ, ਬਸੇ ਜੁ ਚੰਦਨ ਪਾਸਿ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਿਰਵਾ—ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬੂਟਾ । ਬੇੜ੍ਹਿਓ—ਵੇੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ । ਪਲਾਸ—ਪਲਾਹ, ਛਿਛਰਾ । ਓਇ—ਉਹ ਢਾਕ ਪਲਾਹ ਦੇ ਰੁੱਖ । ਜੁ—ਜੇਹੜੇ ਰੁੱਖ । ਬਸੇ—ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਪਾਸਿ—ਨੇੜੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਚੰਦਨ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਭੀ ਬੂਟਾ ਚੰਗਾ ਜਾਣੋ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਢਾਕ ਪਲਾਹ ਆਦਿਕ ਵਰਗੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ । ਉਹ (ਢਾਕ ਪਲਾਹ ਵਰਗੇ ਨਿਕੰਮੇ ਰੁੱਖ) ਭੀ, ਜੇ ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚੰਦਨ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੧ ।

ਨੋਟ—ਜਿੱਥੇ ਹਉਮੈ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਰਗੇ ਕਾਲੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਸੁਖ ਕਿੱਥੇ ?

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ, ਗਰੀਬ ਜਿਹਾ, ਬੰਦਾ ਭੀ ਬੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਉਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਬਾਂਸੁ ਬਡਾਈ ਬੁਡਿਆ, ਇਉ ਮਤ ਫੂਬਹੁ ਕੋਇ ॥ ਚੰਦਨ ਕੈ ਨਿਕਟੇ ਬਸੈ, ਬਾਂਸੁ ਸੁਗੰਧੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਡਾਈ—ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ, ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਹੋਣ ਦੇ ਮਾਣ ਵਿਚ। ਬੁਡਿਆ—ਭੂਬਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਣੇ। ਕੋਇ—ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਧਿਰ। ਇਉ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਮਤ ਫੂਬਹੁ—ਨਾਹ ਭੁੱਖਣਾ। ਨਿਕਟੇ—ਨੇੜੇ। ਸੁਗੰਧੁ—ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ! ਬਾਂਸ ਦਾ ਬੂਟਾ (ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਹੋਣ ਦੇ) ਮਾਣ ਵਿਚ ਭੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਬਾਂਸ ਭਾਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਭੀ ਉੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਵਾਲੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। (ਹੇ ਭਾਈ!) ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਧਿਰ ਬਾਂਸ ਵਾਂਗ (ਹਉਮੈ ਵਿਚ) ਨਾਹ ਭੁੱਖ ਜਾਇਓ। ੧੨।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਤੋਂ ੧੨ ਤਕ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਭਾਵ—

ਸੁਖ ਸਿਰਫ ਉਥੇ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ 'ਮੈਂ, ਮੈਂ' ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਖ 'ਮੈਂ, ਮੈਂ' ਦੇ ਨਾਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਬੰਦਗੀ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਵਲ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਇਕ ਐਸਾ ਭਲਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨੋ, ਚੰਦਨ ਦਾ ਬੂਟਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਰਗੇ ਕਾਲੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ, ਮਾਨੋ, ਬਾਂਸ ਹਨ ਜੋ ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਖਹਿ ਖਹਿ ਕੇ ਸੜਦੇ ਹਨ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩ ਤੋਂ ੪੦ ਤਕ

ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ, ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥
ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ, ਗਾਵਲਿ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੀਨੁ—ਮਜ਼ਹਬ, ਧਰਮ। ਸਿਉ—ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਵਾਸਤੇ। ਪਾਇ—ਪੈਰ ਉਤੇ। ਗਾਵਲਿ—ਗਾਵਲਿ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਗਾਵਲ ਨੇ 'ਦੁਨੀਆ' (ਦੇ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ)

ਦੀ ਖਾਤਰ 'ਦੀਨ' ਗੰਢਾ ਲਿਆ, (ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਇਹ) ਦੁਨੀਆ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਹ ਤੁਰੀ (ਸੋ) ਲਾ-ਪਰਵਾਹ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਲਿਆ (ਭਾਵ, ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ) । ੧੩ ।

ਕਬੀਰ ਜਹ ਜਹ ਹਉ ਫਿਰਿਓ, ਕਉਤਕ ਠਾਓ ਠਾਇ ॥ ਇਕ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਬਾਹਰਾ, ਉਜਰੁ ਮੇਰੈ ਭਾਇ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਹ ਜਹ-ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ । ਹਉ-ਮੈਂ । ਕਉਤਕ-ਤਮਾਸੇ, ਰੰਗ-ਤਮਾਸੇ । ਠਾਓ ਠਾਇ-ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ, ਹਰੇਕ ਥਾਂ । ਸਨੇਹੀ-ਸਨੇਹ ਕਰਨ ਨਾਲਾ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਬਾਹਰਾ-ਬਿਨ, ਬਗੈਰ । ਉਜਰੁ-ਉਜਾੜ ਥਾਂ । ਮੇਰੈ ਭਾਇ-ਮੇਰੇ ਭਾ ਦਾ । ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ-ਰਾਮ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਦੁਨੀਆ' ਵਾਲੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸੇ ਹੀ (ਵੇਖੇ ਹਨ); ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਾ ਦਾ ਉਹ ਥਾਂ ਉਜਾੜ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਸੰਤ) ਕੋਈ ਨਹੀਂ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ 'ਦੁਨੀਆ' ਹੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਵੇਖੀ ਹੈ 'ਦੀਨ' ਦਾ ਨਾਮ-ਨਿਸਾਨ ਨਹੀਂ) । ੧੪ ।

ਕਬੀਰ ਸੰਤਨ ਕੀ ਝੁੰਗੀਆ ਭਲੀ, ਭਠਿ ਕੁਸਤੀ ਗਾਉ ॥ ਆਗਿ ਲਗਉ ਤਿਹ ਧਉਲਹਰ, ਜਿਹ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਉ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਝੁੰਗੀਆ-ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਝੁੰਗੀ, ਭੈੜੀ ਜਿਹੀ ਕੁੱਲੀ । ਭਲੀ-ਸੋਹਣੀ । ਭਠਿ-ਭੱਠੀ (ਵਰਗਾ) । ਗਾਉ-ਪਿੰਡ । ਕੁਸਤੀ-ਕੁਸ਼ੱਤੀ, ਬੇਈਮਾਨ, ਖੋਟਾ ਮਨੁੱਖ । ਆਗਿ-ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਅੱਠ ਪੁਰਖ, ਇੱਕ ਵਚਨ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ 'ਭਿਜਉ ਸਿਸਉ ਕੰਥਲੀ, ਅਲਹ ਵਰਸਉ ਮੇਰ' ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਭਿਜਉ' ਅਤੇ 'ਵਰਸਉ' ਹਨ । ਤਿਹ ਧਉਲਹਰ-ਉਸ ਮਹਲ-ਮਾੜੀ ਨੂੰ । ਜਿਹ-ਜਿਸ (ਧਉਲਹਰ) ਵਿਚ । ਕੇ-ਦਾ । ਨਾਉ-ਨਾਮ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ! ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭੈੜੀ ਜਿਹੀ ਕੁੱਲੀ ਭੀ (ਮੈਨੂੰ) ਸੋਹਣੀ (ਲੱਗਦੀ) ਹੈ, (ਉਥੇ 'ਦੀਨ' ਵਿਹਾੜੀਦਾ ਹੈ) ਪਰ ਖੋਟੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਿੰਡ (ਸੜਦੀ) ਭੱਠੀ ਵਰਗਾ (ਜਾਣੇ) (ਉਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲ ਰਹੀ ਹੈ) । ਜਿਸ ਮਹਲ-ਮਾੜੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰੀਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਈ ਅੱਗ ਲੱਗੇ (ਮੈਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ) । ੧੫ ।

ਕਬੀਰ ਸੰਤ ਮੂਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ, ਜੋ ਅਪੁਨੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਜਾਇ ॥ ਰੋਵਹੁ
ਸਾਕਤ ਬਾਪੁਰੇ, ਜੁ ਹਾਟੈ ਹਾਟ ਬਿਕਾਇ ॥੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਿਆ ਰੋਈਐ—ਰੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਰੋਣਾ ਹੋਇਆ ?
ਗ੍ਰਿਹਿ—ਘਰ ਵਿਚ। ਅਪੁਨੇ ਗ੍ਰਿਹਿ—ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਜੋ ਨਿਰੋਲ
ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੱਢੇਗਾ ਨਹੀਂ। ਜਾਇ—ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਕਤ—
ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ, ਜੋ 'ਦੁਨੀਆ'
ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ 'ਦੀਨ' ਗਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਪੁਰਾ—ਵਿਚਾਰਾ, ਬਦਨਸੀਬ, ਮੰਦ ਭਾਗੀ।
ਰੋਵਹੁ—ਅਫਸੋਸ ਕਰੋ। ਜੁ—ਜੋ। ਹਾਟੈ ਹਾਟ—ਹੱਟੀ ਤੋਂ, ਹਰੇਕ ਹੱਟੀ ਤੋਂ, ਇਕ
ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਹੱਟੀ ਤੋਂ। ਬਿਕਾਇ—ਵਿਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਕੀਤੀ ਵਿਕਾਰਾ ਦੇ ਵੱਟੇ ਭਵਾਂ-
ਈਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ,
ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੰਤ ਤਾਂ ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੱਢੇਗਾ ਨਹੀਂ
(ਭਾਵ, ਉਹ ਸੰਤ 'ਦੀਨ' ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ);
(ਜੋ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ) ਉਸ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ (ਦੇ ਮਰਨ) ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਕਰੋ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-
ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਮੰਦ-ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਵੱਟੇ) ਹਰੇਕ
ਹੱਟੀ ਤੇ ਵਿਕਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਸਾਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਣ ਕਰਕੇ ਹੁਣ
ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੈ)। ੧੬।

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤੁ ਐਸਾ ਹੈ, ਜੈਸੀ ਲਸਨ ਕੀ ਖਾਨਿ ॥ ਕੋਨੈ ਬੈਠੇ
ਖਾਈਐ, ਪਰਗਟ ਹੋਇ ਨਿਦਾਨ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਾਕਤੁ—ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ, 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ
'ਦੀਨ' ਨੂੰ ਗਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ। ਲਸਨ—ਥੋਮ। ਖਾਨਿ—ਕੋਠੀ, ਸਟੋਰ। ਕੋਨੈ—
(ਕਿਸੇ ਘਰ ਦੀ) ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ, ਕਿਤੇ ਲੁਕਵੇਂ ਥਾਂ। ਬੈਠੇ—ਬੈਠਿ, ਬਹਿ ਕੇ। ਪਰਗਟ
ਹੋਇ—ਉੱਘੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਦਾਨ—ਓੜਕ ਨੂੰ, ਆਖਰ ਨੂੰ, ਜਰੂਰ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਜੋ 'ਦੁਨੀਆ'
ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ 'ਦੀਨ' ਨੂੰ ਗਵਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਉਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਮਝੋ ਜਿਵੇਂ ਥੋਮ ਦੀ
ਭਰੀ ਹੋਈ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। ਥੋਮ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਲੁਕਵੇਂ ਥਾਂ ਭੀ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਉਹ
ਜ਼ਰੂਰ (ਆਪਣੀ ਬੋਤੋਂ) ਉੱਘੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਸਾਕਤ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਭੀ ਜਦੋਂ ਨਿਕਲਣਗੇ
ਮੰਦੇ ਬਚਨ ਹੀ ਨਿਕਲਣਗੇ)। ੧੭।

ਕਬੀਰ ਮਾਇਆ ਡੋਲਨੀ, ਪਵਨੁ ਝਕੋਲਨਹਾਰੁ॥ ਸੰਤਹੁ ਮਾਖਨੁ
ਖਾਇਆ, ਛਾਛਿ ਪੀਐ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਾਇਆ-‘ਦੁਨੀਆ’ ਡੋਲਨੀ-ਚਾਟੀ, ਦੁੱਧ ਦੀ ਚਾਟੀ । ਪਵਨੁ-ਹਵਾ, ਸੁਆਸ । ਝਕੋਲਨਹਾਰੁ-ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕੀਦਾ ਹੈ, ਮਧਾਣੀ । ਸੰਤਹੁ-ਸੰਤਾਂ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ‘ਦੁਨੀਆ’ ਦੀ ਖਾਤਰ ‘ਦੀਨ’ ਨੂੰ ਗੁਆਚਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਛਾਛਿ-ਲੱਸੀ । ਸੰਸਾਰੁ-‘ਦੁਨੀਆ’ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਸ ‘ਦੁਨੀਆ’ (‘ਮਾਇਆ’) ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦੀ ਭਰੀ ਚਾਟੀ ਸਮਝੋ, (ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦਾ) ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ (ਉਸ ਚਾਟੀ ਨੂੰ ਰਿੜਕਣ ਲਈ) ਮਧਾਣੀ ਮਿਥ ਲਵੋ । (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਣ ਦੀ ਜਾਚ ਆ ਗਈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘ਦੁਨੀਆ’ ਨੂੰ ਵਣ-ਜਿਆ ਪਰ ‘ਦੀਨ’ ਭੀ ਗੁਆਚਣ ਨਾਹ ਦਿੱਤਾ) ਉਹਨਾਂ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੇ (ਇਸ ਰੇੜਕੇ ਵਿਚੋਂ) ਮੱਖਣ (ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਤੇ) ਖਾਧਾ (ਭਾਵ; ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਰਿੜਕਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ ਮੱਖਣ ਕੱਢਣਾ); ਪਰ ਨਿਰੀ ‘ਦੁਨੀਆ’ ਦਾ ਵਪਾਰੀ (ਮਾਨੋ), ਲੱਸੀ ਹੀ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ) । ੧੮ ।

ਕਬੀਰ ਮਾਇਆ ਡੋਲਨੀ, ਪਵਨੁ ਵਹੈ ਹਿਵਧਾਰ॥ ਜਿਨਿ ਬਿਲੋਇਆ
ਤਿਨਿ ਖਾਇਆ, ਅਵਰ ਬਿਲੋਵਨਹਾਰ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਵਹੈ-ਚੱਲਦੀ ਹੈ । ਹਿਵ-ਬਰਫ । ਹਿਵਧਾਰ-ਬਰਫ ਦੀ ਧਾਰ ਵਾਲਾ, ਠੰਢਾ, ਸੀਤਲ । ਪਵਨੁ-ਸੁਆਸ । ਪਵਨੁ ਹਿਵਧਾਰ ਵਹੈ-(ਜਿਸ ਚਾਟੀ ਵਿਚ) ਸਾਂਤ ਸੁਆਸ-ਰੂਪ ਮਧਾਣੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੀ ਠੰਢਕ ਵਾਲੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਮਧਾਣੀ ਹਿਲਦੀ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ । ਬਿਲੋਇਆ-(ਇਸ ਮਧਾਣੀ ਨਾਲ) ਰਿੜਕਿਆ ਹੈ । ਅਵਰ-ਹੋਰ ਲੋਕ । ਬਿਲੋਵਨਹਾਰ-ਨਿਰੇ ਰਿੜਕ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ‘ਦੁਨੀਆ’ (‘ਮਾਇਆ’), ਮਾਨੋ, ਦੁੱਧ ਦੀ ਚਾਟੀ ਹੈ, (ਇਸ ਚਾਟੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ) ਠੰਢਕ ਵਾਲੇ ਸੁਆਸ, ਮਾਨੋ, ਮਧਾਣੀ ਹਿਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਜਿਸ (ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ) ਨੇ (ਇਸ ਮਧਾਣੀ ਨਾਲ ਦੁੱਧ) ਰਿੜਕਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ (ਮੱਖਣ) ਖਾਧਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਨਿਰਾ ਰਿੜਕ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਖਣ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ) (ਭਾਵ, ਜੋ ਲੋਕ ਨਿਰਬਾਹ-ਮਾਤ੍ਰ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ

ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਾਂਤੀ-ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਲੋਕ 'ਦੀਨ' ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਪਿੱਛੇ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜੀਵਨ ਅਜਾਬੀ ਗੰਵਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)। ੧੯।

ਕਬੀਰ ਮਾਇਆ ਚੋਰਟੀ, ਮੁਸਿ ਮੁਜਿ ਲਾਵੈ ਹਾਟਿ ॥ ਏਕੁ ਕਬੀਰਾ ਨਾ ਮੁਸੈ, ਜਿਨਿ ਕੀਨੀ ਬਾਰਹ ਬਾਟ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਚੋਰਟੀ—(ਲਫਜ 'ਚੋਰ' ਤੋਂ 'ਚੋਰਟਾ' ਅਲਪਾਰਥਕ ਨਾਂਵ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, 'ਚੋਰਟੀ' ਇਸ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀਲਿੰਗ ਹੈ) ਚੰਦਰੀ ਜਿਹੀ, ਚੋਰ, ਟਗਣੀ, ਮੋਮੋ-ਠਗਣੀ। ਮੁਸਿ—ਠੱਗ ਕੇ। ਮੁਸਿ ਮੁਸਿ—ਸਦਾ ਠੱਗ ਠੱਗ ਕੇ। ਲਾਵੈ ਹਾਟਿ—ਹੱਟੀ ਸਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਮੁਸੈ—ਨਹੀਂ ਠੱਗਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ ਨੇ। ਬਾਰਹ ਬਾਟ—ਬਾਰਾਂ ਟੋਟੇ, ਬਾਰਾਂ ਵੰਡੀਆਂ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਦੁਨੀਆ, ਇਹ ਮਾਇਆ, ਮੋਮੋ-ਠੱਗਣੀ ਹੈ (ਜੋ ਲੋਕ 'ਦੀਨ' ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖਾਤਰ ਭਟਕ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਠੱਗ ਠੱਗ ਕੇ ਇਹ ਮਾਇਆ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ (ਹੋਰ ਹੋਰ) ਸਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸਿਰਫ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਦੀ ਠੱਗੀ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਵੰਡੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਠੱਗੀ ਨੂੰ ਭੰਨ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ)। ੨੦।

ਕਬੀਰ ਸੁਖੁ ਨ ਏਹ ਜੁਗ, ਕਰਹਿ ਜੁ ਬਹੁਤੇ ਮੀਤ ॥ ਜੋ ਚਿਤੁ ਰਾਖਹਿ ਏਕ ਸਿਉ, ਤੇ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਨੀਤਿ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਏਹ ਜੁਗ—ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਿਚ, ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਪਾ ਕੇ। ਕਰਹਿ ਜੁ—ਤੂੰ ਜੋ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਬਹੁਤੇ ਮੀਤ—(ਕਿਤੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਕਿਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਕਿਤੇ ਧਨ, ਕਿਤੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਆਦਿਕ) ਕਈ ਯਾਰ। ਏਕ ਸਿਉ—ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ। ਰਾਖਹਿ—ਜੋੜ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਤੇ—ਉਹ ਬੰਦੇ !

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਦੀਨ' ਵਿਸਾਰ ਕੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਤੂੰ ਜੋ ਪੁਤ੍ਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਨ ਮਿਲਖ ਆਦਿਕ) ਕਈ ਮਿਤ੍ਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਇਸ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਿਚ (ਇਹਨਾਂ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ) ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਸਿਰਫ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ('ਦੁਨੀਆ' ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਭੀ) ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਮਨ ਜੋੜ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ੨੧।

ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਮਰਨੇ ਤੇ ਜਗੁ ਡਰੈ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਆਨੰਦੁ ॥ ਮਰਨੇ

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਾ ਸਿਉ-ਉਸ (ਸਤਸੰਗੀ) ਨਾਲ । ਜਾ ਕੋ-ਜਿਸ ਦਾ (ਆਸਰਾ-ਪਰਨਾ) । ਠਾਕੁਰ-ਪਾਲਕ । ਭੂਪਤਿ-(ਭੂ-ਧਰਤੀ । ਪਤੀ-ਖਸਮ) ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਰਾਜੇ । ਕਉਨੇ ਕਾਮ ਆਵਹਿ-ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ? ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ; ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਉਸ (ਸਤਸੰਗੀ) ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਾ ਜਿਸ ਦਾ (ਆਸਰਾ-ਪਰਨਾ) ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਪਾਲਕ ਹੈ, ('ਰਾਮ ਪਦਾਰਥ' ਦੇ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਤੋੜ ਨਿਭ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਰਾਜ ਭੁਇਂ ਆਦਿਕ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਜੋ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਹਨ ਉਹ) ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਰਾਜੇ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਬੜੀ ਭੁਇਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ । ੨੪ ।

ਕਬੀਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਕੀਏ, ਆਨ ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਇ ॥ ਭਾਵੈ ਲਾਂਬੇ ਕੇਸ ਕਰੁ, ਭਾਵੈ ਘਰਰਿ ਮੁਭਾਇ ॥ ੨੫ ॥

ਨੋਟ:- ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਚੱਲਿਆ ਹੈ ਜੋ 'ਦੀਨ' ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਨਿਰਾ 'ਦੁਨੀ' ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ; ਇਹ ਮਛਮੂਨ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੪੦ ਤਕ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ । ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਰਾਜ ਭੁਇਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ-ਪਰਨਾ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ-ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਭੀ ਬਿਤਬਾਰ-ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਦੁਨੀ' ਵਾਲਾ ਆਸਰਾ ਕੱਢਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੁਚਿੱਤਾ-ਪਨ ਸਹਮ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਹੁਣ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ-'ਦੁਨੀ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਦੀਨ' ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ । ਲੰਮੀਆਂ ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਰੋਡ-ਮੋਡ ਸੰਨਿਆਸੀ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ 'ਦੁਨੀ' ਛੱਡ ਕੇ 'ਦੀਨ' ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਭੇਖ ਜਾਂ ਬਾਹਰਲਾ ਤਿਆਗ 'ਦੁਨੀ' ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੀ ਕਾਰੀ ਨੁਸਖਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਆਨ-ਹੋਰ, 'ਦੁਨੀਆ' ਵਾਲੀ । ਦੁਬਿਧਾ-ਦੁਚਿੱਤਾ-ਪਨ, ਸਹਮ। ਜਾਇ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਵੈ-ਚਾਹੇ । ਲਾਂਬੇ ਕੇਸ ਕਰੁ-(ਸੁਆਹ ਮਲ ਮਲ ਕੇ) ਜਟਾਂ ਵਧਾ ਲੈ (ਤੇ 'ਦੁਨੀਆ' ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਡੇਰਾ ਜਾ ਕਰ) । ਘਰਰਿ ਮੁਭਾਇ-ਸਿਰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੁਨਾ ਕੇ ਰੋਡ ਮੋਡ ਸਾਧੂ ਬਣ ਕੇ 'ਦੁਨੀਆ' ਤਿਆਗ ਦੇਹ । ਕੀਏ-ਜੇ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਦੁਨੀਆ' ਵਾਲਾ) ਹੋਰ ਹੋਰ ਸਹਮ ਤਵੇਂ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ ਜਾਏ । (ਜਦ ਤਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀਂ ਜੋੜੀ ਜਾਂਦੀ, 'ਦੁਨੀਆ' ਵਾਲੀ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਮਿਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ) ਚਾਹੇ (ਸੁਆਹ ਮਲ ਕੇ) ਲੰਮੀਆਂ ਜਟਾਂ ਰਖ ਲੈ, ਚਾਹੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਸਿਰ ਰੋਡ-ਮੋਡ ਕਰ ਲੈ (ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲੈ) । ੨੫ ।

ਨੋਟ :-ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਇਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ 'ਦੁਨੀਆ' ਤਿਆਗ ਗਏ ਹਨ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਜੇ 'ਖਾਲਸੇ' ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਾਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਕੋਈ ਨੁਕਤਾਈਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ । ਇਥੇ ਜਟਾਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਜਗੁ ਕਾਜਲ ਕੀ ਕੋਠਰੀ, ਅੰਧ ਪਰੇ ਤਿਸੁ ਮਾਹਿ ॥ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨੁ ਕਉ, ਪੈਸਿ ਜੁ ਨੀਕਸਿ ਜਾਹਿ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਗੁ-ਜਗਤ, 'ਦੁਨੀਆ' ਦਾ ਮੋਹ । ਅੰਧ-ਅੰਨ੍ਹੇ ਮਨੁੱਖ, ਉਹ ਬੰਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਦੀਨ' ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ । ਤਿਸੁ ਮਾਹਿ-ਉਸ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ (ਜਿਥੇ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ ਹੈ) । ਕਾਜਲ-ਕਾਲਖ । ਬਲਿਹਾਰੀ-ਸਦਕੇ । ਹਉ-ਮੈਂ । ਪੈਸਿ-ਪੈ ਕੇ, ਡਿੱਗ ਕੇ, ਵਸ ਕੇ । ਨੀਕਸਿ ਜਾਹਿ-ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! 'ਦੁਨੀਆ' ਦਾ ਮੋਹ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਐਸੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਲਖ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਬੰਦੇ ਡਿੱਗੇ ਪਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਦੀਨ' ਦੀ ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਪੰਡਿਤ ਰਾਜੇ ਭੂਪਤੀ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਜਟਾਧਾਰੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿਕ ਤਿਆਗੀ ਹਨ) । ਪਰ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਕੇ ਮੁੜ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ-(ਜੋ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਕੇ 'ਦੁਨੀ' ਦੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ) । ੨੬ ।

ਨੋਟ :-ਪੰਡਿਤ ਹੋਏ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਭੂਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਂ ਬੇਅੰਤ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ-ਭਰੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਡਿਗਣੇ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਪਰ ਇਹ ਭੀ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਕਿ ਜਟਾਧਾਰੀ ਜਾਂ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿਕ ਸਾਧੂ, ਜੋ ਅਸਾਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕੱਜਲ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਇਹ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤਿਆਗ ਬਚਾਣ-ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੀ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਇਗਾ, ਸਕਹੁ ਤ ਲੇਹੁ ਬਹੋਰਿ ॥ ਨਾਂਗੇ ਪਾਵਹੁ
ਤੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹ ਕੇ ਲਾਖ ਕਹੋਰਿ ॥੨੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਾਇਗਾ-ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ । ਸਕਹੁ-(ਜੇ ਬਹੋਰਿ) ਸਕਹੁ, ਜੇ
ਨਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਤ-ਤਾਂ । ਲੇਹੁ ਬਹੋਰਿ-ਰੋਕ ਲਵੋ, ਬਚਾ ਲਵੋ । ਤੇ-
ਉਹ ਬੰਦੇ । ਨਾਂਗੇ ਪਾਵਹੁ-ਨੰਗੀ ਪੈਰੀਂ, ਕੰਗਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ । ਜਿਨ ਕੇ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ
ਨਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਬਚਾ ਲਵੋ (ਭਾਵ, ਕੋਈ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਾਸ
ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਨਾਸ ਹੋਵੇਗਾ) । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਪਾਸ
ਲੱਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਜਮ੍ਹਾ ਸਨ, ਉਹ ਭੀ ਇਥੋਂ ਨੰਗੀ ਪੈਰੀਂ ਹੀ (ਭਾਵ, ਕੰਗਾਲਾਂ ਵਾਂਗ
ਹੀ) ਚਲੇ ਗਏ (ਸਾਰੀ ਉਮਰ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਦੇ ਰਹੇ, 'ਦੀਨ' ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ
ਦਿੱਤਾ; ਆਖ਼ਰ ਇਹ 'ਦੁਨੀਆ' ਤਾਂ ਇਥੇ ਰਹਿ ਗਈ, ਇਥੋਂ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ
ਨਿਰੋਲ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰੇ) । ੨੭ ।

ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਇਗਾ, ਕਵਨੈ ਮਾਰਗਿ ਲਾਇ ॥ ਕੈ ਸੰਗਤਿ
ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਕੈ ਹਰਿ ਕੈ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥੨੮॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਵਨੈ ਮਾਰਗਿ-ਕਿਸੇ ਰਸਤੇ ਤੇ, ਕਿਸੇ ਆਹਰੇ, ਕਿਸੇ ਉਸ ਕੰਮ
ਵਿਚ ਜੋ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਹੋਵੇ । ਕੈ-ਜਾਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਸਰੀਰ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ (ਉਸ)
ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੋੜ (ਜੋ ਤੇਰੇ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਹੋਵੇ); ਸੋ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ
ਸਿਵਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ('ਦੁਨੀ' ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, 'ਦੀਨ' ਹੀ ਸਾਥੀ ਬਣਦਾ
ਹੈ) । ੨੮ ।

ਨੋਟ-ਇਥੇ ਲਫਜ਼ 'ਕੈ' ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ'
ਅਤੇ 'ਹਰਿ ਗੁਨ' ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਚੁਣਨੀ ਹੈ ਇਥੇ ਭਾਵ ਇਉਂ ਹੈ-ਬੱਸ ! ਦੋ ਹੀ
ਲਾਹੇਵੰਦ ਕੰਮ ਹਨ, 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ' ਜਾਂ 'ਹਰਿ ਗੁਨ', ਤੀਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਸੋ ਇਥੇ
'ਜਾਂ' ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਅਤੇ' ਦਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਮਰਤਾ ਮਰਤਾ ਜਗੁ ਮੂਆ, ਮਰਿ ਭੀ ਨ ਜਾਨਿਆ ਕੋਇ ॥
ਐਸੇ ਮਰਨੇ ਜੋ ਮਰੈ, ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ਹੋਇ ॥੨੯॥

ਨੋਟ-'ਐਸੇ ਮਰਨੇ ਜੋ ਮਰੈ'-ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਸਾਫ਼ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ
ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ 'ਐਸੇ ਮਰਨੇ' ਤੋਂ ਕੀਹ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਉਂਵ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੮

ਵਿਚ ਉਹ ਦੱਸ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਨਾਸਵੰਤ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ 'ਸੰਗਤਿ ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਇ'। ਲਫਜ਼ 'ਐਸੇ' ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਫਿਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਮ ਭੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਰਾਸ-ਪੂੰਜੀ ਹਥੋਂ ਚਲੀ ਨ ਜਾਏ, ਜਾਂ, ਇਸ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਨਾਹ ਛੱਡਣਾ ਪੈ ਜਾਏ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੌਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਨਾਹ ਆ ਵੱਜੇ। ਸੋ, ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦਾ ਗਾਹਕ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਣ-ਆਈ ਮੌਤ ਹੀ ਪਿਆ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਸਹਮ ਨਾਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਹ ਸੁੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ 'ਮਾਰਗ' ਦੱਸਿਆ ਹੈ 'ਸੰਗਤਿ ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਇ'। ਉਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਇਸਾਰੇ-ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਐਸੇ ਮਰਨੇ ਜੋ ਮਰੈ'।

ਇਸ 'ਐਸੇ ਮਰਨੇ ਜੋ ਮਰੈ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੭

ਕਬੀਰਾ ਮਰਤਾ ਮਰਤਾ ਜਗੁ ਮੁਆ, ਮਰਿ ਭੀ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਇ ॥

ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ, ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ਹੋਇ ॥ ੧ ॥

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਸ 'ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ' ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

ਮ: ੩ ॥ ਕਿਆ ਜਾਣਾ ਕਿਵ ਮਰਹਗੈ, ਕੈਸਾ ਮਰਣਾ ਹੋਇ ॥
ਜੇਕਰਿ ਸਾਹਿਬੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰੈ, ਤਾ ਸਹਲਾ ਮਰਣਾ ਹੋਇ ॥ ਮਰਣੈ ਤੇ
ਜਗਤੁ ਡਰੈ, ਜੀਵਿਆ ਲੋੜੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ,
ਹੁਕਮੈ ਬੂਝੈ ਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ, ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਹੋਇ
॥ ੨ ॥ ੧੭ ॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਨੋਂ ਨਾਹ ਵਿਸਾਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ—ਇਹ ਹੈ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹਾ ਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਅਖੀਰ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਕਹਿ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ—

‘ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ, ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਹੋਇ’

ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ‘ਐਸੇ ਮਰਨੇ ਜੋ ਮਰੈ’; ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ‘ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ’। ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ‘ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ਹੋਇ’;

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸੇ ਸ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲਫੜਾਂ ਵਿਚ ਵਟਾ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ 'ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਨੁ ਹੋਇ' ।

.. ਸ਼ਿਆਲ ਤੇ ਲਫੜਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸਾਂਝ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਗੂੜ ਜਿਹਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਲਫੜਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਸੋ, ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਇਹ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸੀ (ਪੜ੍ਹੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਵਿਚਾਰ) ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਰਤਾ ਮਰਤਾ—ਮੁੜ ਮੁੜ ਮਰਦਾ, ਰੋੜ ਰੋੜ ਮਰਦਾ, ਹਰ ਰੋੜ ਮੌਤ ਦੇ ਸਹਮ ਦਾ ਦਬਾਇਆ ਹੋਇਆ । ਮਰਿ ਨ ਜਾਨਿਆ—(ਮੌਤ ਦੇ ਸਹਮ ਵਲੋਂ) ਮਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਨਾਹ ਸਿੱਖੀ, ਮੌਤ ਦਾ ਸਹਮ ਮੁਕਾਣ ਦੀ ਜਾਚ ਨਾਹ ਸਿੱਖੀ । ਜੋ ਐਸੇ ਮਰਨੇ ਮਰੇ—ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮਰੇ (ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੮ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ) ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮਰੇ । ਬਹੁਰਿ—ਮੁੜ ਮੁੜ । ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ਹੋਇ—ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਮੌਤ ਦਾ ਸਹਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

.. ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! (ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦਾ ਵਪਾਰੀ) ਜਗਤ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸਹਮ ਦਾ ਦਬਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਨਿਰੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਵਪਾਰੀ) ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਨੂੰ ਭੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਮੌਤ ਦਾ ਇਹ ਸਹਮ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾਏ । (ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਕੇ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜੀਉਂਦਾ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ ('ਦੁਨੀਆ' ਵਲੋਂ ਮੌਰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਹ ਸਹਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ੨੮ ।

ਕਬੀਰ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ, ਹੋਇ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ ॥ ਜਿਉ ਬਨ ਫਲ ਪਾਕੇ ਭੁਇ ਗਿਰਹਿ, ਬਹੁਰਿ ਨ ਲਾਗਹਿ ਭਾਰ ॥੩੦॥ [੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਾਨਸ—ਮਨੁੱਖ ਦਾ । ਬਾਰੈ ਬਾਰ—ਬਾਰ ਬਾਰ, ਮੁੜ ਮੁੜ । ਬਨ—ਜੰਗਲ । ਪਾਕੇ—ਪੱਕੇ ਹੋਏ । ਭੁਇ—ਜਮੀਨ ਉੱਤੇ । ਗਿਰਹਿ—ਭਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਰ—ਭਾਲੀ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬੜੀ ਮੁਸਕਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, (ਤੇ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਨਿਰਾ 'ਦੁਨੀਆ' ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹੱਥੋਂ ਗਿਆ)

ਤਾਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ; ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਫਲ (ਜਦੋਂ) ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੁੜ ਡਾਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ । ੩੦ ।

ਨੋਟ—ਜੰਗਲ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ ਫਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਭੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਤੇ ਮੁੜ ਡਾਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ 'ਚੀਨ' ਨੂੰ 'ਦੁਨੀ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਗੰਢਾ ਦਿੱਤਾ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਸਾਰੀ ਰੱਖੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਜਨਮ ਭੀ ਅਜ਼ਾਈਂ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਕਬੀਰਾ, ਤੁਹੀ ਕਬੀਰੁ ਤੂ, ਤੇਰੇ ਨਾਉ ਕਬੀਰੁ ॥ ਰਾਮ ਰਤਨੁ ਤਬ ਪਾਈਐ, ਜਉ ਪਹਿਲੇ ਤਜਹਿ ਸਰੀਰੁ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤੁਹੀ ਤੂ—ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ, ਸਿਰਫ਼ ਤੂੰ । ਕਬੀਰੁ—ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ । ਤਜਹਿ—ਜੇ (ਹੇ ਕਬੀਰ!) ਤੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇਂ । ਸਰੀਰੁ—ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ, ਮੋਤ ਦਾ ਸਹਮ, ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ ।

ਅਰਥ :—(ਇਸ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ 'ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ' ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਜਾਣੇ ਜਾਣ; ਸੋ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਸਦਾ ਇਉਂ ਆਖ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਤੂੰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਹੀ ਨਾਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ । (ਪਰ ਇਸ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੇ ਕਬੀਰ !) ਜੇ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਭੀ ਤਿਆਗੇਂ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਰਤਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ੩੧ ।

ਕਬੀਰ ਝੰਖੁ ਨ ਝੰਖੀਐ, ਤੁਮਰੇ ਕਹਿਓ ਨ ਹੋਇ ॥ ਕਰਮ ਕਰੀਮ ਜੁ ਕਰਿ ਰਹੇ ਮੇਟਿ ਨ ਸਾਕੈ ਕੋਇ ॥ ੩੨ ॥

ਨੋਟ—ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੩੧ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ 'ਜਉ ਪਹਿਲੇ ਤਜਹਿ ਸਰੀਰੁ' ਦੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਦੌੜ ਭੱਜ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਚਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਆ ਨਾਹ ਇਕੱਠੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਿਲੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਭੀ ਗਾਵੇ, ਤੇ ਗਿਲੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਭੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ—ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਫਬਦੀਆਂ । ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਆਖੀਦਾ । ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰਾਜਕ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਯਕੀਨ ਬੱਝੇ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਝੰਖੁ—ਬੁੜ-ਬੁੜ, ਗਿਲੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀ । ਨ ਹੋਇ—ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਕਰਮ—ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ । ਕਰੀਮ—ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ । ਮੋਤਿ ਨ ਸਾਕੈ—ਘਟਾ-ਵਧਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ('ਸਰੀਰ ਤਜਣ' ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਗਿਲ੍ਹੇ-ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ, ('ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ) ਜੋ ਕੁਝ ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਉਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, (ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਭੀ ਯਕੀਨ ਰੱਖ ਕਿ) ਬਖ਼ਸ਼ਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਜੋ ਬਖ਼ਸ਼ਸਾਂ (ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ) ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ (ਹੋਰ ਜੀਵ) ਵਧਾ-ਘਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ੩੨ ।

ਕਬੀਰ ਕਸਉਟੀ ਰਾਮ ਕੀ, ਝੂਠਾ ਟਿਕੈ ਨ ਕੋਇ ॥ ਰਾਮ ਕਸਉਟੀ ਸੋ ਸਹੈ, ਜੋ ਮਰਿ ਜੀਵਾ ਹੋਇ ॥ ੩੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਸ-(skt. कष् to test, rub on a touch-stone) ਪਰਖਣਾ, ਪੱਥਰੀ ਉਤੇ ਰਗੜਨਾ ਜਿਵੇਂ ਸੋਨਾ ਪਰਖਣ ਲਈ ਘਸਾਈਦਾ ਹੈ । ਵਟੀ-(skt. वटः) ਗੀਟੀ, ਗੀਟਾ । ਕਸ-ਵਟੀ-ਉਹ ਗੀਟਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸੋਨਾ ਰਗੜ ਕੇ ਪਰਖੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਰਾ ਹੈ ਜਾਂ ਖੋਟਾ । ਕਸਉਟੀ-ਕਸ-ਵਟੀ । ਕਸਉਟੀ ਰਾਮ ਕੀ-ਉਹ ਕਸੌਟੀ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਖੀ ਜਾ ਸਕੇ । ਝੂਠਾ-ਝੂਠ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, 'ਦੀਨ' ਨੂੰ 'ਦੁਨੀ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਗਵਾਉਣ ਵਾਲਾ । ਸਹੈ-ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਖਰਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮਰਿ-ਜੀਵਾ-ਮਰ ਕੇ ਜੀਵਿਆ ਹੋਇਆ, ਜੋ 'ਦੁਨੀਆ' ਵਲੋਂ ਮਰ ਕੇ 'ਦੀਨ' ਵਲ ਜੀਵਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਨ ਟਿਕੈ-ਪਰਖ ਵਿਚ ਖਰਾ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ 'ਦੁਨੀਆ' ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਕਸੌਟੀ ਉਤੇ ਖਰਾ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦੀ ਪਰਖ ਵਿਚ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ ਜੋ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਮੋਹ ਵਲੋਂ ਮਰ ਕੇ 'ਦੀਨ' ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜੀਉ ਪਿਆ ਹੈ । ੩੩ ।

ਕਬੀਰ ਉਜਲ ਪਹਿਰਹਿ ਕਾਪਰੇ, ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਹਿ ॥ ਏਕਸ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ, ਬਾਧੇ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਹਿ ॥੩੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਉਜਲ-ਉਜਲੇ, ਸਾਵ-ਸੁਬਰੇ, ਚਿੱਟੇ, ਵਧੀਆ । ਪਹਿਰਹਿ-ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ । ਕਾਪਰੇ-ਕੱਪੜੇ । ਖਾਹਿ-ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਹਿ-ਬਾਂਕ-ਪਨ ਵਾਸਤੇ ਸੋਹਣੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਬਾਧੇ-ਬੱਧੇ ਹੋਏ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ

ਸਜਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਬੱਝੇ । ਜਮਪੁਰਿ-ਜਮ ਦੇ ਸਹਰ ਵਿਚ, ਜਮ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ, ਜਮ ਦੇ ਦਬਾਉ ਹੇਠ, ਮੌਤ ਦੇ ਸਹਮ ਵਿਚ । ਜਾਹਿ-ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਬੰਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ੁਕਾ-ਸਾਕੀ ਵਾਸਤੇ) ਵਧੀਆ ਕੱਪੜੇ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ (ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਜਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮੋਹ ਨਾਲ) ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਉਹ ਬੰਦੇ ਮੌਤ ਆਦਿਕ ਦੇ ਸਹਮ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ('ਦੀਨ' ਵਿਸਾਰ ਕੇ 'ਦੁਨੀ' ਦਾ ਮੋਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ) । ੩੪ ।

ਕਬੀਰ ਬੇੜਾ ਜਰਜਰਾ, ਫੂਟੇ ਛੋਂਕ ਹਜਾਰ ॥ ਹਰੂਏ ਹਰੂਏ ਤਿਰਿ ਗਏ
ਭੂਬੇ ਜਿਨ ਸਿਰ ਭਾਰ ॥ ੩੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬੇੜਾ-ਜਹਾਜ਼ । ਜਰਜਰਾ-ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ, ਖੱਦਾ, ਭੁੱਗਾ । ਫੂਟੇ-ਫੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਪਏ ਹੋਏ ਹੋਣ । ਛੋਂਕ ਹਜ਼ਾਰ-ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਛੋਕ । ਹਰੂਏ ਹਰੂਏ-ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ, ਹੌਲੇ-ਭਾਰ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ । ਤਿਰਿ ਗਏ-ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਜਹਾਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਛੋਕ ਫੁੱਟੇ ਪਏ ਹੋਣ (ਉਹ ਆਖ਼ਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਭੁੱਬ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਬੰਦੇ ਤਰ ਕੇ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ; ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਭਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਭਾਰ ਹੇਠ ਦੱਬ ਕੇ) ਭੁੱਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਨੋਟ ! ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਬੇੜੀ ਹੈ । ਜੀਵ ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਚਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਜੋ, ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ, ਮਾਨੋ, ਛੋਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਛੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੈ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਡੋਬ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਮੰਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਹੋਰ ਮੰਦੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੇੜੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਠਾਠਾਂ ਵਿਚ ਭੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ, 'ਦੁਨੀਆ' ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ, ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ ਦਾ, ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਖੋਧਾ, ਉਹ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਹਾਡ ਜਹੇ ਜਿਉ ਲਾਕਰੀ, ਕੇਸ ਜਹੇ ਜਿਉ ਘਾਸ ॥ ਇਹੁ
ਜਗੁ ਜਰਤਾ ਦੇਖਿ ਕੈ, ਭਇਓ ਕਬੀਰੁ ਉਦਾਸੁ ॥ ੩੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਉਦਾਸ—(ਹੱਡ ਕੇਸ ਆਦਿਕ ਦੇ ਬਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ) ਉਪ-
ਰਾਮ, ਨਿਰਮੋਹ ।

ਅਰਥ :—('ਦੀਨ' ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਨਿਰੀ 'ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰ-
ਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਫਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਤੋਂ
ਸਹਮਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਭੀ, ਇਹ ਸਰੀਰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ,
ਮੌਤ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚਿਖਾ ਤੇ ਪਾਇਆਂ) ਹੱਡ
ਲੱਕੜਾਂ ਵਾਂਗ ਸੜਦੇ ਹਨ, ਕੇਸ ਘਾਹ ਵਾਂਗ ਸੜਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੀ
ਸੜਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ (ਭਾਵ, ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ
ਵਿਛੋੜਾ ਆਖ਼ਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਮੈਂ ਕਬੀਰ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ
ਗਿਆ ਹਾਂ (ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ) । ੩੬ ।

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਚਾਮ ਲਪੇਟੇ ਹਾਡ ॥ ਹੈਵਰ ਉਪਰ
ਛਤ੍ਰ ਤਰ, ਤੇ ਫੁਨਿ ਧਰਨੀ ਗਾਡ ॥ ੩੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਰਬੁ—ਅਹੰਕਾਰ, ਮਾਣ । ਹੈਵਰ—ਹੈ-ਵਰ, ਹਯ-ਵਰ, ਦੁਣਵੇਂ
ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ । ਵਰ—ਦੁਣਵੇਂ, ਵਧੀਆ । ਛਤ੍ਰ—ਛਤਰ । ਤਰ—ਤਲੇ, ਹੇਠ । ਤੇ ਫੁਨਿ—
ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਭੀ, ਜਿਸੇ ਬੰਦੇ ਭੀ । ਧਰਨੀ—ਮਿੱਟੀ, ਧਰਤੀ । ਗਾਡ—ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਰਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਜੁਆਨੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਆਦਿਕ ਦਾ) ਮਾਣ
ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ (ਆਖ਼ਰ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ) ਹੱਡੀਆਂ (ਦੀ ਮੁੱਠ) ਜੋ ਚੰਮ ਨਾਲ ਲਪੇ-
ਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । (ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦੇ) ਉਹ ਬੰਦੇ ਭੀ (ਅੰਤ ਨੂੰ)
ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲੇ ਜੋ ਵਧੀਆ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ (ਸਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ) ਤੇ ਜੋ (ਖੁਲਦੇ)
ਛਤਰਾਂ ਹੇਠ (ਬੈਠਦੇ) ਸਨ । ੩੭ ।

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਉੱਚਾ ਦੇਖਿ ਅਵਾਸੁ ॥ ਆਜੁ ਕਾਲਿ
ਭੁਇ ਲੇਟਣਾ, ਉਪਰਿ ਜਾਮੈ ਘਾਸੁ ॥ ੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੇਖਿ—ਵੇਖ ਕੇ । ਅਵਾਸੁ—ਮਹਲ । ਆਜੁ ਕਾਲਿ—ਅੱਜ ਭਲਕ,
ਬੜਦੇ ਹੀ । ਭੁਇ—ਭੁੰਵ ਤੇ, ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ । ਜਾਮੈ—ਉੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਆਪਣਾ ਉੱਚਾ ਮਹਲ ਵੇਖ ਕੇ (ਭੀ) ਅਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ (ਇਹ ਭੀ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦੀ ਹੀ ਖੇਡ ਹੈ; ਮੌਤ ਆਉਣ ਤੇ ਇਸ ਮਹਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਅੱਜ ਭਲਕ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ (ਸਰੀਰ) ਉੱਤੇ ਘਾਹ ਉੱਗ ਪਏਗਾ । ੩੮ ।

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਰੰਕੁ ਨ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥ ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਮਹਿ, ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥ ੩੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰੰਕੁ-ਕੰਗਾਲ ਮਨੁੱਖ । ਨਾਉ-ਬੇੜੀ, ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ! ਕਿਆ ਜਾਨਉ-ਮੈਂ ਕੀਹ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ? ਨ ਹਸੀਐ-ਮਸ਼ੌਲ ਨਾਹ ਕਰੀਂ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਤੂੰ ਧਨਵਾਨ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭੀ) ਮਾਣ ਨਾਹ ਕਰੀਂ, ਨਾਹ ਕਿਸੇ ਕੰਗਾਲ ਨੂੰ (ਵੇਖ ਕੇ) ਠੱਠਾ-ਮਸ਼ੌਲ ਕਰੀਂ । (ਤੇਰੀ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-) ਬੇੜੀ ਅਜੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਹ ਹੋ ਜਾਏ (ਇਹ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ) । ੩੯ ।

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਦੇਹੀ ਦੇਖਿ ਸੁਰੰਗ ॥ ਆਜੁ ਕਾਲਿ ਤਜਿ ਜਾਹੁਗੇ, ਜਿਉ ਕਾਚੁਰੀ ਭੁਯੰਗ ॥ ੪੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੇਹੀ-ਸਰੀਰ, ਕਾਇਆਂ । ਸੁਰੰਗ-ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ ! ਆਜੁ ਕਾਲਿ-ਅੱਜ-ਕੱਲ, ਅੱਜ-ਭਲਕ, ਬੋਹੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਵਿਚ । ਕਾਚੁਰੀ-ਕੁੰਜ । ਭੁਯੰਗ-ਸੱਪ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਇਸ ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਹ ਕਰੀਏ; ਇਹ ਸਰੀਰ ਭੀ ਬੋਹੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਉਗੇ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਕੁੰਜ ਲਾਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਜਿੰਦ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭੀ ਪੱਕਾ ਸਦਾ-ਨਿਭਵਾਂ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਹੈ) । ੪੦ ।

੪੧ ਤੋਂ ੭੦ ਤਕ

ਕਬੀਰ ਲੂਟਨਾ ਹੈ ਤ ਲੂਟਿ ਲੈ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਹੈ ਲੂਟਿ ॥ ਫਿਰਿ ਪਾਛੈ ਪਛਤਾਹੁਗੇ, ਪ੍ਰਾਨ ਜਾਹਿਗੇ ਛੂਟਿ ॥੪੧॥ [੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲੂਟਨਾ ਹੈ-ਜੇ ਦਬਾ-ਦਬਾ ਸਾਂਭਣਾ ਹੈ, ਜੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਤ-ਤਾਂ । ਲੂਟਿ ਲੈ-ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲੈ । ਰਾਮ ਨਾਮ ਹੈ ਲੂਟਿ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਲੁੱਟ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਦਬਾ-ਦਬ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਫਿਰਿ-ਮੁੜ, ਸਮਾ ਵਿਹਾ ਜਾਣ ਤੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਦੁਨੀਆ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੀਹ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਵੇਖ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵਥਾ-ਵਥਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਮ-ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰ। ਜਦੋਂ ਜਿੰਦ (ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ) ਨਿਕਲ ਗਈ, ਸਮਾ ਵਿਹਾ ਜਾਣ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ੪੧।

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਕੋਈ ਨ ਜਨਮਿਓ, ਅਪਨੇ ਘਰ ਲਾਵੈ ਆਗਿ ॥
ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ ਜਾਹਿ ਕੈ, ਰਹੈ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਗਿ ॥ ੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੋਈ ਨ ਜਨਮਿਓ—ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਪਨੇ...ਆਗਿ—ਜੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਏ, ਜੋ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਸਾੜੇ, ਜੋ ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਦੇਵੇ। ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ—ਪੰਜੇ ਲੜਕੇ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੰਜੇ ਪੁੱਤਰ ਕਾਮ ਆਦਿਕ। ਜਾਹਿ ਕੈ—ਸਾੜ ਕੇ। ਲਾਗਿ ਰਹੈ—ਲਾਈ ਰੱਖੇ। ਲਿਵ—ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਤਾਰ।

ਅਰਥ :- (ਪਰ ਨਾਮ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰੇ, ਤੇ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਯਾਦ) ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ੪੨।

ਕੋ ਹੈ ਲਰਿਕਾ ਬੇਚਈ, ਲਰਿਕੀ ਬੇਚੈ ਕੋਇ ॥ ਸਾਝਾ ਕਰੈ ਕਬੀਰ
ਸਿਉ, ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਬਨਜੁ ਕਰੇਇ ॥ ੪੩ ॥ [੧੩੬੬]

ਨੋਟ—ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ' ਵਿਚ 'ਲਰਿਕਾ' ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ, ਇਹੀ ਲਫਜ਼ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਭੀ ਉਸ ਪਹਿਲੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ 'ਲਰਿਕੀ' ਭੀ ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲਰਿਕਾ—'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ', ਕਾਮਾਦਿਕ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੰਜੇ ਹੀ ਪੁੱਤ੍ਰ। ਲਰਿਕੀ—ਲੜਕੀਆਂ, ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਈਰਖਾ ਆਦਿਕ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ। ਬੇਚੈ—ਨਾਮ-ਧਨ ਦੇ ਵੱਟੇ ਵਿਚ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਨਾਮ-ਧਨ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਇਹ ਕਾਮਾਦਿਕ ਤੇ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਆਦਿਕ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਕੋ ਹੈ—ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਚਈ—ਬੇਚੈ, ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਸਾਝਾ—ਸਾਂਝ, ਸਤ-ਸੰਗ ਦੀ ਸਾਂਝ, ਨਾਮ-ਧਨ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ। ਕਬੀਰ ਸਿਉ—ਕਬੀਰ ਨਾਲ, ਕਬੀਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ। ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਬਨਜੁ—'ਲਰਿਕਾ ਲਰਿਕੀ' ਹਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੌਦਾ। ਬਨਜੁ—ਸੌਦਾ, ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਵਪਾਰ।

ਅਰਥ :-ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ (ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ) ਵਣਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ (ਨਾਮ-ਧਨ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕਾਮਾਦਿਕ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੰਜ) ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਤੇ (ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਬੀਰਖਾ ਆਦਿਕ) ਧੀਆਂ ਵੱਟੇ ਵਿਚ ਦੋਂਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਮਨੁੱਖ (ਇਸ ਵਪਾਰ ਵਿਚ) ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭੀ ਸਤ-ਸੰਗ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਣਾਏ । ੪੩ ।

ਕਬੀਰ ਇਹ ਚੇਤਾਵਨੀ, ਮਤ ਸਹਸਾ ਰਹਿ ਜਾਇ ॥ ਪਾਛੈ ਭੋਗ ਜੁ ਭੋਗਵੇ, ਤਿਨ ਕੋ ਗੁੜੁ ਲੈ ਖਾਹਿ ॥ ੪੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚੇਤਾਵਨੀ—ਚੇਤਾ, ਯਾਦ-ਦਿਹਾਨੀ । ਮਤ—ਮਤਾਂ, ਕਿਤੇ । ਸਹਸਾ—ਗੁਮਰ, ਹਸਰਤਿ, ਭਰਮ । ਪਾਛੈ—ਹੁਣ ਤਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ । ਭੋਗੁ ਜੁ—ਜੇਹੜੇ ਭੋਗ । ਪਾਛੈ ਭੋਗ ਜੁ ਭੋਗਵੇ—ਜੇਹੜੇ ਭੋਗ ਹੁਣ ਤਕ ਭੋਗੇ ਹਨ । ਤਿਨ ਕੋ—ਉਹਨਾਂ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਵੱਟੇ ਵਿਚ । ਤਿਨ ਕੋ ਗੁੜੁ ਲੈ ਖਾਹਿ—(ਉਹਨਾਂ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਬੱਸ ਇਤਨੀ ਕੁ ਹੀ ਹੈ ਕਿ) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਟੇ ਰਤਾ ਕੁ ਗੁੜੁ ਲੈ ਕੇ ਖਾ ਲੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਰਤਾ ਕੁ ਗੁੜੁ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਸੌਦਾ ਲਏ ਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਝੁੰਗੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਤਾ ਕੁ ਗੁੜੁ ਮੰਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ) ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚੇਤਾ ਕਰਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਮਤਾਂ ਵਿਰ ਗੁਮਰ ਰਹਿ ਜਾਈ; ਜੋ ਭੋਗ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਤੂੰ ਭੋਗੇ ਹਨ (ਮਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਤੂੰ ਬੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ) ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਂਇਆਂ ਇਤਨੀ ਕੁ ਹੀ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਸੌਦਾ ਲੈ ਕੇ ਝੁੰਗੇ ਵਜੋਂ) ਰਤਾ ਕੁ ਗੁੜੁ ਲੈ ਕੇ ਖਾ ਲਏ । ੪੪ ।

ਕਬੀਰ ਮੈ ਜਾਨਿਓ ਪੜਿਬੈ ਭਲੇ, ਪੜਿਬੈ ਸਿਉ ਭਲ ਜੋਗੁ ॥ ਭਗਤਿ ਨ ਛਾਡਉ ਰਾਮ ਕੀ, ਭਾਵੈ ਨਿੰਦਉ ਲੋਗੁ ॥ ੪੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਾਨਿਓ—ਜਾਣਿਆ, ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਪੜਿਬੈ ਭਲੇ—ਪੜ੍ਹਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ ਹੈ । ਪੜਿਬੈ ਸਿਉ—ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲੋਂ । ਜੋਗੁ—ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ । ਨਿੰਦਉ—(ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਅੱਠ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ) ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ, ਮਾੜਾ ਆਖੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਥੇ ਕਾਂਸੀ ਵਿਚ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ) ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ (ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰੇ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਹੀ ਵਿੱਦਿਆ) ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ

ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ (ਮਨੁੱਖ ਲਈ) ਭਲਾ ਹੈ । (ਸੋ, ਇਸ ਗਲੋਂ) ਜਗਤ ਬੇ-ਸੱਕ ਮੈਨੂੰ ਮਾੜਾ ਪਿਆ ਆਖੇ ਮੈਂ (ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਵੱਟੇ ਭੀ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਗਾ । ੪੫ ।

ਨੋਟ—ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ 'ਨਾਮ' ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਭੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸੀ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਲੋਗੁ ਕਿ ਨਿੰਦੈ ਬਪੁੜਾ, ਜਿਹ ਮਨਿ ਨਾਹੀ ਗਿਆਨੁ ॥ ਰਾਮ
ਕਬੀਰਾ ਰਵਿ ਰਹੈ, ਅਵਰ ਤਜੇ ਸਭ ਕਾਮ ॥ ੪੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਿ ਨਿੰਦੈ—ਕੀਹ ਨਿੰਦ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਉਸ ਦੇ) ਲੱਭੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਹੀ ਮੰਨੇਗਾ ? ਬਪੁੜਾ—ਵਿਚਾਰਾ, ਮੂਰਖ । ਜਿਹ ਮਨਿ—ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ । ਗਿਆਨੁ—ਸਮਝ, ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਪਛਾਣ । ਰਵਿ ਰਹੇ—ਸਿਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਤਜੇ—ਤਜਿ, ਛੱਡ ਕੇ ।

ਨੋਟ :—ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਪਰਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਹੋਵੇ । ਉਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੀਤੀ ਨੁਕਤਾ-ਚੀਨੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੫ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਚੋਜ ਚੁਣਨੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂਗਾ । ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਇਸ ਚੋਣ ਤੇ ਠੱਠਾ ਕਰਨਗੇ ; ਇਸ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਠੱਠੇ-ਮਖੌਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਤਦੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਸੂਝ ਹੋਵੇ । ਪਰੰਤੂ ਆਮ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਵਿਚਾਰੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਇਸ ਚੋਣ ਤੇ ਮਾੜਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾ-ਚੀਨੀ ਦਾ ਕੋਈ ਭੀ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਇਹ) ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਕਿ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਿਤਨੀ ਵਡ-ਮੁੱਲੀ ਦਾਤ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਮੇਰੀ ਇਸ ਚੋਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖੇ) ਤਾਂ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇਹ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸੋ, ਕਬੀਰ (ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ (ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਮੋਹ

ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੪੬ ।

ਕਬੀਰ ਪਰਦੇਸੀ ਕੈ ਘਾਘਰੈ, ਚਹੁ ਦਿਸਿ ਲਾਗੀ ਆਗਿ ॥ ਖਿੰਬਾ
ਜਲਿ ਕੁਇਲਾ ਭਈ, ਤਾਗੇ ਆਂਚ ਨ ਲਾਗ ॥ ੪੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਰਦੇਸੀ—ਇਹ ਜੀਵ ਜੋ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਮੁਸਾਫਿਰ ਵਾਂਗ
ਚਾਰ ਦਿਨ ਲਈ ਰਹਣ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਜੋਗੀ ਕਿਸੇ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ
ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਆ ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ਘਾਘਰਾ—[Skt. ਥਰ੍ਥਰ ਘਰਘਰਾ a gate, a door]
ਦਰਵਾਜ਼ਾ, (ਭਾਵ, ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ) । ਘਾਘਰੈ—ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ, ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ।
ਚਹੁ ਦਿਸਿ—ਚਾਰ੍ਹੇ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲੋਂ, (ਭਾਵ, ਹਰੇਕ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ) । ਆਗਿ—
ਅੱਗ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ (ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਪਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਵਿਕਾਰ', ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰ ਨਿੰਦਾ; ਜੀਭ
ਨੂੰ 'ਮਿੱਠਾ ਸੁਆਦ' ਬਿਤਿਆਦਿਕ) । ਖਿੰਬਾ—ਗੋਦੜੀ, ਇਸ ਪਰਦੇਸੀ ਜੋਗੀ ਦਾ ਸਰੀਰ-
ਰੂਪ ਗੋਦੜੀ । ਤਾਗਾ—ਇਸ ਸਰੀਰ-ਗੋਦੜੀ ਦੀਆਂ ਟਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ
ਧਾਗਾ, ਜਿੰਦ-ਆਤਮਾ । ਆਂਚ—ਸੋਕ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਦਾ ਸੋਕ ।

ਅਰਥ :- ਇਸ ਪਰਦੇਸੀ ਜੀਵ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ
ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, (ਜੋ ਪਰਦੇਸੀ ਜੋਗੀ ਬੰ-ਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਅੱਗ
ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਣਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਦੀ) ਸਰੀਰ-ਗੋਦੜੀ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ) ਸੜ ਕੇ
ਕੋਲੇ ਹੋ ਗਈ, (ਪਰ ਜਿਸ ਪਰਦੇਸੀ ਜੋਗੀ ਨੇ ਇਸ ਗੋਦੜੀ ਦੇ ਧਾਗੇ ਦਾ, ਇਸ ਸਰੀਰ
ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਜਿੰਦ ਦਾ, ਮਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਵਿਕਾਰ-ਅਗਨੀ ਦੇ ਨਿੱਘ ਦਾ ਸੁਆਦ
ਮਾਣਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤੀ ਰੱਖਿਆ, ਉਸ ਦੀ) ਆਤਮਾ ਨੂੰ (ਬਿਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ
ਦਾ) ਸੋਕ ਭੀ ਨਾਹ ਲੱਗਾ (ਭਾਵ, ਉਹ ਇਹ ਲਈ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਗਿਆ)
। ੪੭ ।

ਕਬੀਰ ਖਿੰਬਾ ਜਲਿ ਕੁਇਲਾ ਭਈ, ਖਾਪਰੁ ਫੂਟ ਮਛੂਟ ॥ ਜੋਗੀ
ਬਪੁੜਾ ਖੇਲਿਓ, ਆਸਨਿ ਰਹੀ ਪਿਛੂਤਿ ॥ ੪੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖਾਪਰੁ—ਖੱਪਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਘਰ ਘਰ ਤੋਂ ਆਟਾ ਮੰਗਦਾ
ਹੈ, ਉਹ ਮਨ ਜੋ ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨ ਜੋ ਕਈ ਵਾਸਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਆਰ
ਹੁੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਫੂਟ ਮਛੂਟ—ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੇਅੰਤ ਵਾਸਨਾਂ ਪਿਛੇ ਦੌੜ-ਭੱਜ
ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਬਪੁੜਾ—ਵਿਚਾਰਾ, ਮੰਦ-ਭਾਗੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਜਨਮ-ਫੇਰੀ ਵਿਚ
ਕੁਝ ਭੀ ਨਾਹ ਖੱਟਿਆ । ਖੇਲਿਓ—ਖੇਡ ਉਜਾੜ ਗਿਆ, ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਆਸਨਿ
—ਆਸਨ ਉਤੇ, ਇਸ ਦੇ ਪੱਲੇ । ਪਿਛੂਤਿ—ਸੁਆਹ, ਖੋਹ-ਸੁਆਹੀ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜਿਸ ਬਦ-ਨਸੀਬ ਜੀਵ-ਜੋਗੀ ਦੀ) ਸਰੀਰ-ਗੋਦੜੀ ਸੜ ਕੇ ਕੋਲਾ ਹੋ ਗਈ ਤੇ (ਜਿਸ ਦਾ) ਮਨ-ਖੱਪਰ ਦਰ ਦਰ ਤੋਂ ਵਾਸਨਾਂ ਦੀ ਭਿੱਛਿਆ ਹੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, (ਉਹ) ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਜੀਵ-ਜੋਗੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੀ ਖੇਡ ਉਜਾੜ ਕੇ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਖੋਹ-ਸੁਆਰੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ੪੮ ।

ਕਬੀਰ ਬੋਰੈ ਜਲਿ ਮਾਛੁਲੀ, ਝੀਵਰ ਮੇਲਿਓ ਜਾਲੁ ॥ ਇਹ ਟੋਘਨੈ ਨ ਛੂਟਸਹਿ, ਫਿਰਿ ਕਰਿ ਸਮੁੰਦੁ ਸਮਾਲਿ ॥ ੪੯ ॥

ਕਬੀਰ ਸਮੁੰਦੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਜਉ ਅਤਿ ਖਾਰੋ ਹੋਇ ॥ ਪੋਖਰਿ ਪੋਖਰਿ ਢੁਢਤੇ, ਭਲੇ ਨ ਕਹਿ ਹੈ ਕੋਇ ॥ ੫੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੭]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬੋਰੈ ਜਲਿ—ਬੋਝੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ । ਬੋਰੈ ਜਲਿ ਮਾਛੁਲੀ—ਬੋਝੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ।

ਨੋਟ:—ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਮੱਛੀ ਦੀ ਜਿੰਦ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੀਵਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ । ਜੇ ਮੱਛੀ ਬੋਝੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਰਹਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਝੀਉਰ ਆਦਿਕ ਸੁਖੈਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆ ਕੇ ਜਾਲ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ; ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਜੇ ਜੀਵ ਧਨ ਵਿੱਦਿਆ ਦੁਨਿਆਵੀ ਭੋਗ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾ ਲਏ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ‘ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ’ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗ੍ਰਸ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਟੋਘਨੈ—ਇਸ ਟੋਏ ਵਿਚ, ਇਸ ਛੱਪੜ ਵਿਚ, ਇਹਨਾਂ ਹੱਛੇ ਆਸਰਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ । ਸਮਾਲਿ—ਸੰਭਾਲ, ਸਾਂਭ, ਆਸਰਾ ਲੈ । ੪੯ ।

ਜਉ—ਜੇ । ਖਾਰੋ—ਨਮਕੀਨ। ਬੇ-ਸੁਆਦਾ । ਪੋਖਰ—[Sket ਪੁਸ਼ਕਰ a lake, a pond] ਛੱਪੜ । ਪੋਖਰਿ—ਛੱਪੜ ਵਿਚ । ਪੋਖਰਿ ਪੋਖਰਿ—ਹਰੇਕ ਛੱਪੜ ਵਿਚ । ਪੋਖਰਿ ਪੋਖਰਿ ਢੁਢਤੇ—ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਛੱਪੜਾਂ ਵਿਚ (ਜਿੰਦ ਦਾ ਆਸਰਾ) ਛੁੱਢਿਆਂ । ਕੋਈ ਨ ਕਹਿ ਹੈ—ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਬੋਝੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਝੀਉਰ ਆ ਕੇ ਜਾਲ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਤਿਵੇਂ ਜੇ ਜੀਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਭੋਗ ਵਿੱਦਿਆ ਧਨ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾ ਲਏ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ‘ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ’ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗ੍ਰਸ ਲੈਂਦੇ ਹਨ) । ਹੇ ਮੱਛੀ ! ਇਸ ਟੋਏ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਝੀਉਰ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਜੇ ਬਚਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਲੱਭ (ਹੇ ਜਿੰਦ ! ਇਹਨਾਂ ਭੋਗ-

ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਬਣਾਇਆਂ ਤੂੰ ਕਾਮਾਦਿਕ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ; ਇਹ ਹੋਛੇ ਆਸਰੇ ਛੱਡ, ਤੇ ਪਦਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲੱਭ) । ੪੯ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਹ ਛੱਡੀਏ, ਚਾਹੇ (ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ) ਬੜਾ ਹੀ ਖਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਛੱਪੜਾਂ ਵਿਚ (ਜਿੰਦ ਦਾ ਆਸਰਾ) ਢੂੰਢਿਆਂ-ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਚੰਗਾ ਹੈ । ੫੦ ।

ਨੋਟ :-ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭੋਗ ਸੁਆਦਲੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਧਨ ਵਿੱਦਿਆ ਆਦਿਕ ਦਾ ਮਾਣ ਭੀ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਬੇ-ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਆਪਾ ਵਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ, ਫਿਰ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਹੋਛੇ ਹਨ; ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਟੋਕ ਰੱਖਿਆਂ ਕਾਮਾਦਿਕ ਆ ਦਬਾਏ ਹਨ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਬ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਖੱਟੀਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਨਿਗੁਸਾਏਂ ਬਹਿ ਗਏ, ਬਾਂਘੀ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ਦੀਨ ਗਰੀਬੀ ਆਪੁਨੀ, ਕਰਤੇ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ ॥੫੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਸਾਂਈ-ਗੋ-ਸਾਈਂ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਾਈਂ, ਪ੍ਰਭੂ-ਖਸਮ । ਨਿਗੁ-ਸਾਇਆ-ਨਿ-ਖਸਮਾ । ਨਿ-ਗੁਸਾਏ-ਨਿ-ਖਸਮੇ । ਬਹਿ ਗਏ-ਰੁੜ੍ਹ ਗਏ । ਬਾਂਘੀ-ਮੱਲਾਹ, ਗੁਰੂ-ਮਲਾਹ । ਦੀਨ-ਦੀਨਤਾ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ । ਆਪੁਨੀ-(ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ) ਆਪਣੀ (ਬਣਾਈ) । ਕਰਤੇ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ-ਕਰਤਾਰ ਵਲੋਂ ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ (ਸਹੀ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਮਿੱਠੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ।

ਨੋਟ ! ਇਹ ਸੰਸਾਰ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਠਾਠਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਬੋੜੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਤਰ ਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ । ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਬੋੜੀ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿਆਣੇ ਮਲਾਹ ਹੋਣ । ਨਿਖਸਮੀਆਂ ਤੇ ਮਲਾਹ-ਗੋਣ ਬੋੜੀਆਂ ਠਿੱਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿੰਦਗੀ-ਰੂਪ ਬੋੜੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਰੂ-ਮਲਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਬੋੜੀਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਠਿੱਲਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਖਾ ਕੇ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਤੁਰਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ-ਮਲਾਹ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਿਆ ਹੈ,

ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨਿੱਲਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਛਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲਏਗਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਹ ਸੰਸਾਰ, ਮਾਨੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬੜੇ ਤਰ ਕੇ ਲੰਘ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ) ਜੋ ਬੜੇ ਨਿ-ਖਸਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਮਲਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ (ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਜ਼ੱਡ ਕੇ) ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਧਾਰ ਕੇ (ਗੁਰੂ-ਮਲਾਹ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਨਿੱਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ) ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਜਾਣ ਕੇ ਬੇ-ਫ਼ਿਕਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੇੜੇ ਦੇ ਡੁੱਬਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ) । ੫੧ ।

ਕਬੀਰ ਬੈਸਨਉ ਕੀ ਕੂਕਰਿ ਭਲੀ, ਸਾਕਤ ਕੀ ਬੁਰੀ ਮਾਇ ॥
ਓਹੁ ਨਿਤ ਸੁਨੈ ਹਰਿ ਨਾਮ ਜਸੁ, ਉਹ ਪਾਪ ਬਿਸਾਹਨ ਜਾਇ ॥੫੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬੈਸਨਉ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ । ਕੂਕਰਿ-ਕੁੱਤੀ (ਕੂਕਰ-ਕੁੱਤਾ) । ਸਾਕਤ-ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ, ਮਨਮੁਖ । ਮਾਇ-ਮਾਂ । ਬੁਰੀ-ਭੈੜੀ, ਮੰਦ-ਭਾਗਣ । ਓਹੁ-(ਇਹ ਲਫਜ਼ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਲਫਜ਼ 'ਉਹ' ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ) ਉਹ ਭਗਤ । ਜਸੁ-ਵਡਿਆਈ । ਬਿਸਾਹਨ-ਵਿਗੜਣ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਕਿਸੇ) ਭਗਤ ਦੀ ਕੁੱਤੀ ਭੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਜਾਣ, ਪਰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਾਂ ਭੀ ਮੰਦ-ਭਾਗਣ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਗਤ ਸਦਾ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਕੁੱਤੀ ਭੀ ਸੁਣਦੀ ਹੈ, (ਸਾਕਤ ਨਿਤ ਪਾਪ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ) ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਭੀ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਭਾਗਣ ਬਣਦੀ ਹੈ । ੫੨ ।

ਕਬੀਰ ਹਰਨਾ ਦੂਬਲਾ, ਇਹੁ ਹਰੀਆਰਾ ਤਾਲੁ ॥ ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ
ਏਕ ਜੀਉ, ਕੇਤਾ ਬੰਚਉ ਕਾਲੁ ॥ ੫੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੭]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੂਬਲਾ-ਦੁਬਲਾ, ਕਮਜ਼ੋਰ । ਹਰਨਾ-ਜੀਵ-ਹਰਨ । ਇਹੁ-ਇਹ ਜਗਤ । ਇਹੁ ਤਾਲੁ-ਇਹ, ਜਗਤ-ਰੂਪ ਤਲਾਬ । ਹਰੀਆਰਾ-ਹਰਿਆਵਲਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਹੈ । ਅਹੋਰੀ-ਸਿਕਾਰੀ, ਬੇਅੰਤ ਵਿਕਾਰ । ਏਕੁ-ਇਕੱਲਾ । ਜੀਉ-ਜੀਵ, ਜਿੰਦ । ਕੇਤਾ ਕਾਲੁ-ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਸਮਾ ? ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤਕ ਨਹੀਂ । ਬੰਚਉ-ਮੈਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਜਗਤ ਇਕ ਐਸਾ ਸਰੋਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ

ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਇਹ ਜਿੰਦ-ਰੂਪ ਹਰਨ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ (ਇਸ ਹਰਿਆਵਲ ਵਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ)। ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਇੱਕ-ਇਕੱਲੀ ਹੈ, (ਇਸ ਨੂੰ ਫਸਾਣ ਲਈ ਮਾਇਕ ਭੋਗ) ਲੱਖਾਂ ਸਿਕਾਰੀ ਹਨ, (ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ) ਮੈਂ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ੫੩।

ਕਬੀਰ ਗੰਗਾ ਤੀਰ ਜੁ ਘਰੁ ਕਰਹਿ, ਪੀਵਹਿ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰੁ ॥ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਮੁਕਤਿ ਹੋਇ, ਇਉ ਕਹਿ ਰਮੇ ਕਬੀਰ ॥ ੫੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੀਰ-ਕੰਢਾ। ਜੁ-ਜੇ। ਕਰਹਿ-ਤੂੰ ਬਣਾ ਲਏ। ਨਿਰਮਲ-ਸਾਫ਼। ਨੀਰੁ-ਪਾਣੀ। ਮੁਕਤਿ-(‘ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ’ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ) ਖ਼ਲਾਸੀ। ਇਉ ਕਹਿ-ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖ ਕੇ। ਰਮੇ-(ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਤੂੰ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ (ਰਹਣ ਲਈ) ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲਏ, ਤੇ (ਗੰਗਾ ਦਾ) ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦਾ ਰਹੇਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (‘ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ’ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ) ਖ਼ਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਬੀਰ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ੫੪।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਭਇਆ, ਜੈਸਾ ਗੰਗਾ ਨੀਰੁ ॥ ਪਾਛੈ ਲਾਗੇ ਹਰਿ ਫਿਰੈ, ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਕਬੀਰ ॥ ੫੫ ॥

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਗੰਗਾ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਸਾਫ਼ ਜਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਿਹੈਸ ਰੱਖਿਆਂ ਤਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਖ਼ਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਮਨ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ) ਜਦੋਂ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ) ਮੇਰਾ ਮਨ ਗੰਗਾ ਦੇ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਵਰਗਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੈਨੂੰ ਕਬੀਰ ਕਬੀਰ ਆਖ ਕੇ (ਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦਾ) ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰੇਗਾ। ੫੫।

ਨੋਟ :- ਸਲੋਕ ਨੰ: ੫੪ ਅਤੇ ੫੫ ਮਿਲਵਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਰਿਹੈਸ ਰੱਖਿਆਂ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ, ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਤਨਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਹਰਦੀ ਪੀਅਰੀ, ਬੂੰਨਾਂ ਉਜਲ ਭਾਇ ॥ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਤਉ ਮਿਲੈ, ਦੋਨਉ ਬਰਨ ਗਵਾਇ ॥ ੫੬ ॥

ਕਬੀਰ ਹਰਦੀ ਪੀਰਤਨੁ ਹਰੈ, ਬੂਨ ਚਿਹਨੁ ਨ ਰਹਾਇ ॥ ਬਲਿਹਾਰੀ

ਇਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਉ, ਜਿਹ ਜਾਤਿ ਬਰਨੁ ਕੁਲੁ ਜਾਇ ॥ ੫੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਰਦੀ-ਹਲਦੀ । ਪੀਅਰੀ-ਪੀਲੀ, ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਉਜਲ ਭਾਇ-ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਤੇ, ਚਿੱਟਾ । ਸਨੇਹੀ-ਸਨੇਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਤਉ-ਤਦੋ । ਦੋਨਉ ਬਰਨ-ਦੋਵੇਂ ਉੱਚੀ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ (ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ) । ਪੜ ।

ਪੀਰਤਨੁ-ਪਿਲੱਤਣ, ਪੀਲਾ ਰੰਗ । ਹਰੈ-ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਚੂਨ ਚਿਹਨੁ-ਚੂਨੇ ਦਾ ਚਿਹਨ, ਚੂਨੇ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ । ਨ ਰਹਾਇ-ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਬਲਿਹਾਰੀ-ਸਦਕੇ, ਕੁਰਬਾਨ । ਜਿਹ-ਜਿਸ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਹਲਦੀ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚੂਨਾ ਸਫ਼ੈਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਤਦੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸਮਝੇ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜਾਤੀਆਂ (ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ) ਮਿਟਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, (ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹੀ ਵੇਖਣ ਦੀ ਸੂਝ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) । ਪੜ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਦੋਂ ਹਲਦੀ ਤੇ ਚੂਨਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ) ਹਲਦੀ ਆਪਣਾ ਪੀਲਾ ਰੰਗ ਛੱਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਚੂਨੇ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਵਾਲੀ ਚੰਗੀ ਕਲਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ, ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਮਾਣ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) । ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਿ ਤੋਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਵਰਨ ਕੁਲ (ਦਾ ਫਰਕ) ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੭ ।

ਨੋਟ-ਜਿਵੇਂ ਗੰਗਾ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ 'ਪਾਂਚਿਉ ਲਰਿਕਾ' ਅਤੇ 'ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ' ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜਨਮਣਾ ਭੀ ਕੋਈ ਸਹੈਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਕਬੀਰ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕੁਰਾ, ਰਾਈ ਦਸਏਂ ਭਾਇ ॥ ਮਨੁ ਤਉ ਮੈਗਲੁ ਹੋਇ ਰਹਿਓ, ਨਿਕਸੈ ਕਿਉ ਕੈ ਜਾਇ ॥ ੫੮ ॥

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਤੁਠਾ ਕਰੇ ਪਸਾਉ ॥ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਮੋਕਲਾ, ਸਹਜੈ ਆਵਉ ਜਾਉ ॥ ੫੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ-ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ 'ਲਾਖ

ਅਹੋਰੀ' ਅਤੇ 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ' ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਕੁਰਾ-ਭੀੜਾ। ਦਸਵੇਂ ਭਾਇ-ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ। ਮੈਗਲ-(Skt ਸਦਕਲ) ਮਸਤ ਹਾਥੀ, ਤੀਰਥ-ਇਸਨਾਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜਨਮ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਵਾਂਗ ਮਸਤਿਆ ਹੋਇਆ। ਕਿਉ ਕੈ-ਕਿਉ ਕਰਿ ? ਕਿਵੇਂ ? ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ? (ਭਾਵ, ਨਹੀਂ)। ਨਿਕਸੋ ਜਾਇ-ਲੰਘਿਆ ਜਾਏ। ੫੮।

ਤੁਠਾ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ। ਪਸਾਉ-ਪ੍ਰਸਾਦ, ਮੋਹਰ, ਕਿਰਪਾ। ਮੋਕਲਾ-ਖੁਲ੍ਹਾ। ਸਹਜੇ-ਸਹਜ ਵਿਚ, ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ, 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ' ਅਤੇ 'ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ' ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿ ਕੇ। ਆਵਉ ਜਾਉ-ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰੋ। ੫੯।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ 'ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ' ਅਤੇ 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ' ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬਹੁਤ ਭੀੜਾ ਹੈ ਰਾਈ ਦੇ ਦਾਣੇ ਤੋਂ ਭੀ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝੋ, ਪਰ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਤੀਰਥ-ਇਸਨਾਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਵਰਗਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ। ੫੮।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ, ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ (ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ) ਮੋਹਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਮਿਲੀ) ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਫਿਰ ਬੇ-ਸ਼ੱਕ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰੋ। ੫੯।

ਨੌਟ-ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਲੋਕ ਪੜ੍ਹੋ ਜੋ ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਦੀ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੪ ਦੇ ਨਾਲ ਦਰਜ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰਾ ਅਤਿ ਨੀਕਾ, ਨਾਨਾ ਹੋਇ ਸੁ ਜਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਬੁਲੁ ਹੈ, ਕਿਉਕਰਿ ਵਿਚੁਦੇ ਜਾਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ
ਹਉਮੈ ਗਈ, ਜੇਤਿ ਰਹੀ ਸਭ ਆਇ ॥ ਇਹੁ ਜੀਉ ਸਦਾ ਮੁਕਤੁ ਹੈ, ਸਹਜੇ
ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥੨॥੪॥

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਮੈਗਲ' ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ "ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਬੁਲੁ"। 'ਤੁਠਾ' ਗੁਰੂ ਕੀਹ 'ਪਸਾਉ' ਕਰਦਾ ਹੈ ? "ਸਤਿ-ਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਹਉਮੈ ਗਈ"।

ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਤੱਧ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਡਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਕਬੀਰ ਨਾ ਮੋਹਿ ਛਾਨਿ ਨ ਛਾਪਰੀ, ਨਾ ਮੋਹਿ ਘਰੁ ਨਹੀ ਗਾਉ ॥
ਮਤ ਹਰਿ ਪੂਛੈ ਕਉਨੁ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਜਾਤਿ ਨ ਨਾਉ ॥੬੦॥

ਕਬੀਰ ਮੁਹਿ ਮਰਨੇ ਕਾ ਚਾਉ ਹੈ, ਮਰਉ ਤ ਹਰਿ ਕੈ ਦੁਆਰ ॥ ਮਤ
ਹਰਿ ਪੂਛੈ ਕਉਨੁ ਹੈ, ਪਰਾ ਹਮਾਰੈ ਬਾਰ ॥੬੧॥

ਨੋਟ ! ਜਿਵੇਂ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਕੁਲ ਦਾ ਆਸਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਗੋਂ 'ਲਾਖ ਅਹੋਰੀ' ਅਤੇ 'ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ' ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੋਹਿ—[ਅਸਲ ਲਫਜ਼ 'ਮੋਹਿ' ਹੈ, ਇਥੇ 'ਮੁਹਿ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਪਾਠ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਘਟਾਣੀ ਹੈ] ਮੇਰੇ ਪਾਸ। ਛਾਨਿ—ਛੰਨ। ਛਾਪਰੀ—ਕੁੱਲੀ। ਗਾਉ—ਪਿੰਡ। ਮਤ—ਮਤਾਂ, ਸਾਇਦ। ਮੇਰੇ—ਮੇਰੇ ਪਾਸ (ਆਸਰਾ)। ਨਾਉ—ਨਾਮਣਾ, ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਵਡਿਆਈ। ੬੦।

ਮੁਹਿ—ਮੈਨੂੰ। ਮਰਨੇ ਕਾ—ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾਣ ਦਾ, ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਅਤੇ ਮਲਕੀਅਤ ਦੇ ਮਾਣ ਵਲੋਂ ਮਰਨ ਦਾ। ਚਾਉ—ਤਾਂਘ। ਮਰਉ—ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਮਰਨੀ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਤ—ਤਾਂ। ਬਾਰ—ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ। ੬੧।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਨਾਹ ਕੋਈ ਛੰਨ ਨਾਹ ਕੁੱਲੀ; ਨਾਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਘਰ ਨਾਹ ਗਿਰਾਂ; ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਤਿ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਤਿਵੇਂ ਮਲਕੀਅਤ ਦੇ ਨਾਮਣੇ ਦੀ ਕੋਈ ਚਾਹ ਨਹੀਂ (ਜੋ ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਛੱਡ ਦੇਈਏ ਤਾਂ) ਸਾਇਦ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਅਸਾਡੀ) ਵਾਤ ਪੁੱਛ ਲਏ। ੬੦।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂਘ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਦਿਆਂ, ਮਮਤਾ ਮੁਕਾ ਦਿਆਂ; ਪਰ ਇਹ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਤਦੋਂ ਹੀ ਮਿਟ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈਏ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਅਜਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੋਹਰ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਬਖਸ਼ਿੰਦ) ਪ੍ਰਭੂ ਕਦੇ ਪੁੱਛ ਹੀ ਬਹਿ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਕੌਣ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ੬੧।

ਨੋਟ ! ਮਮਤਾ ਤਿਆਗਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਸ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ਹੈ, ਮਮਤਾ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ

ਕਿ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਪਏਗਾ ।

ਕਬੀਰ ਨਾ ਹਮ ਕੀਆ ਨ ਕਰਹਗੇ ਨਾ ਕਰਿ ਸਕੈ ਸਰੀਰੁ ॥
ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਛੁ ਹਰਿ ਕੀਆ, ਭਇਓ ਕਬੀਰੁ ਕਬੀਰੁ॥੬੨॥[੧੩੬੭]

ਨੋਟ ! ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦੇ “ਮਤ ਹਰਿ ਪੂਛੈ ਕਉਨੁ ਹੈ” ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਨਿਰੋਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦਾਤਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਮੋਹਰ ਕਰੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਗਤ ਵਿਚ “ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ” ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਹਿੰਮਤਿ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਸਹੀਤਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕੀਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ —ਨਾਹ ਹਮ ਕੀਆ—ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਹਿੰਮਤਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮਾਦਿਕ “ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ” ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਸਕਦਾ। ਨ ਕਰਹਿਗੇ—ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਭੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਖੁਦ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਨਾ ਕਰਿ ਸਕੈ ਸਰੀਰੁ—ਮੇਰਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਤਨੀ ਹਿੰਮਤਿ ਕਰਨ-ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਆ ਜਾਨਉ—ਕੀਹ ਪਤਾ ? ਕੋਈ ਅਜਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ, ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਛੁ-ਜੋ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜੋ ਭੀ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਬੀਰੁ—ਵਡਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਮੇਰੀ ਹਿੰਮਤਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮਾਦਿਕ ‘ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ’ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਸਕਦਾ; ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਭੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਕਿ ਖੁਦ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਾਂ, ਮੇਰਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਇਤਨੇ ਜੋਗਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜੋ ਬੋਝੀ-ਬਹੁਤ ਭਗਤੀ ਮੈਥੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ (ਉਸ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ) ਕਬੀਰ (ਭਗਤ) ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।੬੨।

ਨੋਟ ! ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜੱਗ ਆਦਿਕ ਦੀ ਕੱਚੀ ਕਹਾਣੀ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਹਾਸੋ-ਹੀਣਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਸੁਪਨੈ ਹੂ ਬਰਝਾਇ ਕੈ, ਜਿਹ ਮੁਖ ਨਿਕਸੈ ਰਾਮੁ ॥ ਤਾ ਕੇ ਪਗ ਕੀ ਪਾਨਹੀ, ਮੇਰੇ ਤਨ ਕੋ ਚਾਮੁ ॥੬੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੁਪਨੈ ਹੂ—ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ । ਬਰਝਾਇ ਕੈ—ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਸੁਪਨੇ

ਆਉਣ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਤਾਉਣਾ ਆਖੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਹ ਮੁਖ-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ । ਨਿਕਸੈ-ਨਿਕਲੇ । ਪਗ-ਪੈਰ । ਪਾਨਹੀ-^[skt] ਉਪਾਨਹ] ਜੁੱਤੀ । ਰਾਮ-ਚੰਮ, ਖੱਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਬੋਲਿਆਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਖੱਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ (ਭਾਵ, ਮੈਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ) । ੬੩।

ਨੋਟ :-ਜੋ ਕੰਮ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੁਰਤਿ ਜੁੜੀ ਰਹੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਭੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਰਤਿ ਨੇ ਉਧਰੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਆਉਣੇ ਹਨ। ਸਾਲਾਨਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਦੋਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਭੀ ਉਹੀ ਮਜ਼ਮੂਨ ਉਹੀ ਕਿਤਾਬਾ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨੇ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੀ ਰੱਬ ਚੇਤੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੂੜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਰਤਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜੋ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੁਰਤਿ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਰਹੋਗੀ; ਤੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਜਾਗਦੇ ਸੁੱਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਦੀ ਆਦਤ ਬਣ ਜਾਇਗੀ। ੬੩।

ਕਬੀਰ ਮਾਣੀ ਕੇ ਹਮ ਪੂਤਰੇ, ਮਾਨਸੁ ਰਾਖਿਉ ਨਾਉ ॥ ਚਾਹਿ ਦਿਵਸ ਕੇ ਪਾਹੁਨੇ, ਬਡ ਬਡ ਰੂਪਿਹਿ ਨਾਉ ॥ ੬੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪੂਤਰੇ-ਪੁਤਲੇ। ਰਾਖਿਉ-^{[ਅਖਰ 'ਉ' ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਲਗਾਂ ਹਨ (~) ਅਤੇ (_)}। ਅਸਲ ਅਵਜ 'ਰਾਖਿਉ' ਹੈ, ਇਥੇ ਪਾਠ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਲਈ 'ਰਾਖਿਉ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਪਾਹੁਨੇ-ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ। ਰੂਪਿਹਿ-ਅਸੀ ਮੱਲਦੇ ਹਾਂ। ਠਾਉ-ਥਾਂ। ਬਡ ਬਡ-ਵਧੀਕ ਵਧੀਕ, ਹੋਰ ਹੋਰ। ਮਾਨਸੁ-ਮਨੁੱਖ।

ਅਰਥ.-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਅਸੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਹਾਂ, ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੈ (ਪਰ ਰਹੇ ਅਸੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਹੀ ਪੁਤਲੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਅਸਾਡਾ ਇਹ ਪੁਤਲਾ ਸਜਾ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਪਾਈ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ); ਅਸੀ ਇਥੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਹਾਂ ਪਰ ਵਧੀਕ ਵਧੀਕ ਥਾਂ ਮੱਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ੬੪।

ਨੋਟ ! ਜੇਹੜੀ ਸੁਰਤਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਨਿਰੀਆਂ ਮੱਲਾ ਮੱਲਣ ਵਿਚ ਲਗੀ ਰਹੇ, ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ।

ਕਬੀਰ ਮਹਿਦੀ ਕਰਿ ਘਾਲਿਆ, ਆਪੁ ਪੀਸਾਇ ਪੀਸਾਇ ॥ ਤੈ ਸਹ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛੀਐ, ਕਬਹੁ ਨ ਲਾਈ ਪਾਇ ॥੬੫॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੭]

ਨੋਟ—ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ; ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਦੁਨੀਆ ਛੱਡ ਕੇ ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਇਆਂ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਿਆਂ ਤੇ ਅਜੇਹੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸਟ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਿਆਂ ਭੀ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਭੀ ਮੰਗਣੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਨਿਰੋਲ ਉਸ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ । ਕਿਸੇ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਜਤਾ ਸਕੀਦਾ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਹਿਦੀ ਕਰਿ—ਮਹਿਦੀ ਵਾਂਗ । ਘਾਲਿਆ—ਘਾਲ-ਮੋਹਨਤਿ ਕੀਤੀ । ਆਪੁ—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ । ਪੀਸਾਇ ਪੀਸਾਇ—ਪੀਹ ਪੀਹ ਕੇ, ਤਪ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਦੇ ਕੇ । ਸਹ—ਹੇ ਖਸਮ ! ਤੈ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛੀਐ—ਤੂੰ ਵਾਤ ਭੀ ਨਾ ਪੁੱਛੀ, ਧਿਆਨ ਭੀ ਨਾਹ ਕੀਤਾ, ਤੂੰ ਪਰਤ ਕੇ ਤੱਕਿਆ ਭੀ ਨਾਹ । ਕਬਹੁ—ਕਦੇ ਭੀ । ਨ ਲਾਈ ਪਾਇ—ਪੈਰੀਂ ਨਾਹ ਲਾਈ, ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਹ ਜੋੜਿਆ (ਜਿਵੇਂ ਪੀਠੀ ਹੋਈ ਮਹਿਦੀ ਕੋਈ ਪੈਰੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ) ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮਹਿਦੀ ਪੀਹ ਪੀਹ ਕੇ ਬਾਰੀਕ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਪੈਰੀਂ ਲਾਈਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਦੀ ਦੇ ਸਹੇ ਹੋਏ ਕਸਟ, ਮਾਨੋ, ਕਬੂਲ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਪ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਕਸਟ ਦੇ ਕੇ ਬੜੀ ਘਾਲ ਘਾਲੀ ਜਿਵੇਂ ਮਹਿਦੀ ਨੂੰ ਪੀਹ ਪੀਹ ਕੇ ਬਾਟੀਕ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦੀ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਵਲ ਤਾਂ ਪਰਤ ਕੇ ਤੱਕਿਆ ਭੀ ਨਾ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਹ ਜੋੜਿਆ । ੬੫ ।

ਨੋਟ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੨ ਦੇ ਨਾਲ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਦਰਜ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ-ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਲੋਕ ਹੈ—

ਮ:੩॥ਨਾਨਕ ਮਹਿਦੀ ਕਰਿ ਕੈ ਰਖਿਆ, ਸੋ ਸਹੁ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ ॥
ਆਪੇ ਪੀਸੈ ਆਪੇ ਘਸੈ, ਆਪੇ ਹੀ ਲਾਇ ਲਏਇ ॥ ਇਹੁ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ

ਖਸਮ ਕਾ, ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥

ਦੇਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਇਹ ਸਲੋਕ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਸਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਸੋ, ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਕਬੀਰ ਜਿਹ ਦਰ ਆਵਤ ਜਾਤਿਅਹੁ, ਹਟਕੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ਸੋ ਦਰੁ ਕੈਸੇ ਛੋਡੀਐ, ਜੇ ਦਰੁ ਐਸਾ ਹੋਇ ॥ ੬੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਟਕੈ-ਰੋਕ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਟੋਕਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਹੀ ਰਾਹ ਤੋ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਆਵਤ ਜਾਤਿਅਹੁ-ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਦਾ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ, ਜੋ ਸਦਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹੇ, ਸਦਾ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ। ਕੋਇ-‘ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ’ ‘ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ’ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੀ। ਕੈਸੇ ਛੋਡੀਐ-ਛੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਐਸਾ-ਅਜੋਹਾ। ਦਰੁ-ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਸਰਾ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਜੋਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਿਹਾਂ (‘ਲਾਖ ਅਹੇਰੀ’ ‘ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕਾ’ ਆਦਿਕ ਵਿਚੋਂ) ਕੋਈ ਭੀ (ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਾਹ ਵਿਚ) ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਦਰ ਕਦੇ ਛੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ੬੬।

ਕਬੀਰ ਭੂਬਾ ਥਾ ਪੈ ਉਬਰਿਉ, ਗੁਨ ਕੀ ਲਹਿਰ ਝਬਕਿ ॥ ਜਬ ਦੇਖਿਓ ਬੇੜਾ ਜਰਜਰਾ, ਤਬ ਉਤਰਿ ਪਰਿਓ ਹਉ ਫਰਕਿ॥੬੭॥[੧੩੬੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਰਜਰਾ-ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ। ਭੂਬਾ ਥਾ-ਭੁੱਬ ਚੱਲਿਆ ਸਾਂ। ਪੈ-ਪਰ। ਉਬਰਿਉ-ਨਿਕਲ ਆਇਆ, ਭੁੱਬਣੋਂ ਬਚ ਗਿਆ। ਝਬਕਿ-ਝਬੱਕੇ ਨਾਲ। ਲਹਿਰ ਝਬਕਿ-ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਝਬੱਕੇ ਨਾਲ, ਲਹਰਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ। ਗੁਨ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ। ਗੁਨ ਝਬਕਿ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ-ਰੂਪ ਲਹਰ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਨਾਲ। ਹਉ-ਮੈਂ। ਫਰਕਿ-ਛਾਲ ਨਾਲ, ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ, ਤੁਰਤ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ) ਮੈਂ ਭੁੱਬ ਚੱਲਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਲਹਰ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ (ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਨਿੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਮੈਂ ਉਤਾਂਹ ਚੁਕਿਆ ਗਿਆ। (ਪਹਿਲਾਂ ਮੋਹ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸਾਂ, ਹੁਣ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਆਈਆਂ) ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ (ਕਿ ਜਿਸ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦੇ ਬੇੜੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸੁਆਰ ਹਾਂ ਉਹ) ਬੇੜਾ-ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਛੋਕੇ-ਛੋਕੇ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ) ਮੈਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ (ਉਸ ਅਪਣਤ ਦੇ ਬੇੜੇ ਵਿਚੋਂ) ਉਤਰ ਪਿਆ (ਮੈਂ

ਅਪਣੇਤ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹ 'ਦਰੁ' ਨਾਹ ਛੱਡਿਆ ਜਿਸ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕਿਆ 'ਹਟਕੇ ਨਾਹੀ ਕੋਇ' । ੬੭ ।

ਕਬੀਰ ਪਾਪੀ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਵਈ, ਹਰਿ ਪੂਜਾ ਨ ਸੁਹਾਇ ॥ ਮਾਖੀ ਚੰਦਨੁ ਪਰਹਰੈ, ਜਹ ਬਿਗੰਧ ਤਹ ਜਾਇ ॥ ੬੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨ ਭਾਵਈ—ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ । ਨ ਸੁਹਾਇ—ਸੁਖਾਂਦੀ ਨਹੀਂ । ਪਰਹਰੈ—ਤਿਆਗ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਜਹ—ਜਿਥੇ । ਬਿਗੰਧ—ਬਦ-ਬੂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬਰਕਤਿ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਭੁੱਖਣੇ ਬਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ) ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸੁਖਾਂਦੀ ਨਹੀਂ (ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ) । (ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਮੱਖੀ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਮੱਖੀ (ਸੋਹਣੀ ਖੁਸ-ਬੂ ਵਾਲੇ) ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਦ-ਬੂ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੬੮ ।

ਕਬੀਰ ਬੈਦੁ ਮੂਆ, ਰੋਗੀ ਮੂਆ, ਮੂਆ ਸਭ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਏਕੁ ਕਬੀਰਾ ਨਾ ਮੂਆ, ਜਿਹ ਨਾਹੀ ਰੋਵਨਹਾਰੁ ॥ ੬੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬੈਦੁ—ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਮੂਆ—(ਰੋ ਰੋ ਕੇ) ਮਰ ਗਿਆ, (ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਰੋ ਰੋ ਕੇ) ਮਰ ਗਿਆ, (ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਖਪ ਖਪ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ) ਮਰ ਗਿਆ । ਏਕੁ—ਸਿਰਫ ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਜਿਹ—ਜਿਸ ਦਾ । ਰੋਵਨਹਾਰੁ—ਰੋਣ ਵਾਲਾ, ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਖਪਣ ਵਾਲਾ, ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਖਪਣ ਵਾਲਾ । ਨਾਹੀ—ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਖਪ ਖਪ ਕੇ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਕੇ, ਮਾਇਕ ਮੋਹ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਕੇ, ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ) ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਰੋਗੀ ਹੈ ਤੇ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਹਕੀਮ ਹੈ (ਭਾਵ, ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਵਾਣ ਤੇ ਮੂੜ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਹ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪਏ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਹਨ ਤੇ ਮੂਰਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਹਾਲਤ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਸੇ-ਭੋਗਾਂ ਵਲ ਖਪ ਰਹੇ

ਹਨ, ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਇੱਕ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਭ ਆਤਮਕ ਮੋਤੋ ਮਰੇ ਪਏ ਹਨ) । ਸਿਰਫ ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਆਤਮਕ ਮੋਤੋ) ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ (ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ, ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰ) (ਆਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਰੋ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ (ਖਪ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ, ਅਜੇਹਾ ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੇ ਰਿਹਾ 'ਹਟਕੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ') । ੬੬ ।

ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਨ ਧਿਆਇਓ, ਮੋਟੀ ਲਾਗੀ ਖੋਰਿ ॥ ਕਾਇਆ ਹਾਂਡੀ ਕਾਠ ਕੀ, ਨਾ ਓਹੁ ਚਰੈ ਬਹੋਰਿ ॥ ੭੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖੋਰਿ-ਖੋੜ, ਖੋਖਲਾ-ਪਨ । ਮੋਟੀ ਖੋਰਿ ਲਾਗੀ-ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੋਟੀ ਖੋੜ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਲਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਆਤਮਕ ਮੋਤੋ ਮਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਾਇਆ-ਸਰੀਰ । ਨ ਚਰੈ-(ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਉਤੇ) ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ । ਬਹੋਰਿ-ਮੁੜ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਵਿਕਾਰ ਖੋਖਲਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਤੇ ਉਹ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਆਤਮਕ ਮੋਤੋ ਮਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ਜਿਵੇਂ ਲੱਕੜ ਦੀ ਹਾਂਡੀ (ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਉਤੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸੜ ਕੇ) ਮੁੜ (ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਉਤੇ) ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਿ-ਮੁਏ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੈ (ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ) । ੭੦ ।

ਨੰ: ੭੧ ਤੋਂ ੧੦੧ ਤਕ

ਕਬੀਰ ਐਸੀ ਹੋਇ ਪਰੀ, ਮਨ ਕੋ ਭਾਵਤੁ ਕੀਨੁ ॥ ਮਰਨੇ ਤੇ ਕਿਆ ਡਰਪਨਾ, ਜਬ ਹਾਥਿ ਸਿਧਉਰਾ ਲੀਨ ॥ ੭੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੋਇ ਪਰੀ-ਹੋ ਪਈ ਹੈ । ਐਸੀ ਹੋਇ ਪਰੀ-ਅਜੇਹੀ ਹੋ ਪਈ ਹੈ, ਅਜਬ ਮੌਜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ । ਕੀਨੁ-ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਮਨ ਕੋ ਭਾਵਤੁ-ਉਹ ਕੰਮ ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਮਰਨੇ-ਮੌਤ, ਆਪਾ ਭਾਵ ਵਲੋਂ ਮੌਤ । ਤੇ-ਤੋਂ । ਕਿਆ ਡਰਪਨਾ-ਕਿਉਂ ਡਰਨਾ ਹੋਇਆ ? ਡਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ । ਹਾਥਿ-ਹੱਥ ਵਿਚ । ਸਿਧਉਰਾ-ਉਹ ਨਲੀਏਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਧੂਰ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਨੋਟ-ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਿਤਾ ਤੇ ਸੜਿ-ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੰਧੂਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਲੀਏਰ ਫੜ

ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਸੰਧੂਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਲੀਏਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਲੈਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੀ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਰੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮਿਲੇ, ਇਹ ਦਾਤਿ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪ-ਭਾਵ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਨਾ, ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਪ-ਭਾਵ ਤਿਆਗੇਗਾ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜੇਗਾ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ (ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ) ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੰਧੂਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਲੀਏਰ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੀ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀ (ਭਗਤੀ ਦੀ) ਦਾਤਿ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਇਹ ਅਜਬ ਮੋਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਆਪ-ਭਾਵ ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ। ੭੧।

ਕਬੀਰ ਰਸ ਕੋ ਗਾਂਡੋ ਚੂਸੀਐ, ਗੁਨ ਕਉ ਮਰੀਐ ਰੋਇ ॥ ਅਵਗੁ-ਨੀਆਰੈ ਮਾਨਸੈ, ਭਲੇ ਨ ਕਹਿ ਹੈ ਕੋਇ ॥ ੭੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਸ ਕੋ ਗਾਂਡੋ-ਰਸ ਦਾ ਗੰਨਾ, ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਗੰਨਾ। ਚੂਸੀਐ-ਚੂਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੀੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੀੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ (ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਧੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮੁੱਲ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਲੇ ਵਿਚ ਪੀੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਗੁਨ ਕਉ-ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ। ਮਰੀਐ-ਮਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ-ਭਾਵ ਤਿਆਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਇ-ਰੋ ਕੇ, (ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ) ਛੱਡ ਕੇ। ਮਾਨਸੈ-ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ। ਕਹਿ ਹੈ-ਕਹੇਗਾ, ਆਖੇਗਾ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਗੰਨਾ (ਵੇਲੇ ਵਿਚ) ਪੀੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਰਸ ਦੀ ਦਾਤਿ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮੁੱਲ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੇਲੇ ਵਿਚ ਪੀੜੀਦਾ ਹੈ), ਜੋ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ-ਭਾਵ ਵਲੋਂ ਮਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਪ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦਾ, ਤੇ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਹੀ ਰੁੱਚੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ) ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ (ਭਾਵ, ਭਗਤੀ ਦੀ ਦਾਤਿ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਬਦਨਾਮੀ ਭੀ ਖੱਟਦਾ ਹੈ)। ੭੨।

ਕਬੀਰ ਗਾਗਰਿ ਜਲ ਭਰੀ, ਆਜੂ ਕਾਲਿ ਜੈ ਹੈ ਛੁਟਿ ॥ ਗੁਰੂ ਜੁ ਨ

ਚੇਤਹਿ ਆਪਨੈ, ਅਧ ਮਾਝ ਲੀਜਹਿਗੇ ਲੂਟਿ ॥ ੭੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ .—ਗਾਗਰਿ—(ਮਿੱਟੀ ਦਾ) ਘੜਾ । ਆਜੁ ਕਾਲ੍ਹ—ਅੱਜ-ਭੁਲਕ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ । ਫੂਟ ਜੈ ਹੈ—ਫੁੱਟ ਜਾਇਗੀ, ਟੁੱਟ ਜਾਇਗੀ । ਜੁ—ਜੋ ਬੰਦੇ । ਨ ਰੇਤਹਿ—ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ । ਅਧ ਮਾਝ—ਅੱਧ ਵਿਚ ਹੀ, ਅੱਧ-ਵਾਟੇ ਹੀ । ਲੀਜਹਿਗੇ ਲੂਟਿ—ਲੁੱਟ ਲਏ ਜਾਣਗੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੱਚਾ ਘੜਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਫੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਭੀ ਇਹੀ ਪਾਇਆਂ ਹੈ, ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ । ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਇਸ ਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਗਣਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਰਾਹ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਹੈ; ਪਰ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ (ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਹੀ ਲੁੱਟ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਿ-ਪੂੰਜੀ ਭੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਭੀ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ੭੩ ।

ਨੋਟ—ਕਈ ਸੱਜਣ ਇਥੇ ਪਾਠ ‘ਅਧ ਮਾਝਲੀ’ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲਫਜ਼ ‘ਜਹਿਗੇ’ ਨੂੰ ਵਖਰਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਗਲਤ ਹੈ । ‘ਜਹਿਗੇ’ ਕੋਈ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਨਾਹ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ‘ਮਾਝਲੀ’ ਦੇ ‘ਝ’ ਨੂੰ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ‘ਜ’ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲਫਜ਼ ‘ਮਜਲ’ ਬਣਾਉਣਾ ਭੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬੇ-ਨਿਯਮਾ ਹੈ । ਲਫਜ਼ ‘ਮਾਝ’ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਸੋ, ਪਾਠ ‘ਅਧ ਮਾਝ’ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਕੂਕਰੁ ਰਾਮ ਕੋ, ਮੁਤੀਆ ਮੇਰੇ ਨਾਉ ॥ ਗਲੇ ਹਮਾਰੇ ਜੇਵਰੀ,
ਜਹ ਖਿੰਚੈ ਤਹ ਜਾਉ ॥ ੭੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੂਕਰੁ—ਕੁੱਤਾ । ਕੋ—ਦਾ । ਮੁਤੀਆ—(ਸੋਹਣਾ) ਮੋਤੀ ।

ਨੋਟ—ਸੋਕੀਨ ਲੋਕ ਘਰਾ ਵਿਚ ਕੁੱਤੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਤੇ ‘ਮੋਤੀ’ ਆਦਿਕ ਮੋਹਣੇ ਪਿਆਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਰਾਖਵੇਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਏ ਭੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹਨ । ਉਹ ਹੁਤੇ ਰੋਟੀ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਵਿਕਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਲਕ ਪਾਸੋਂ ਰੋਟੀ ਮਿਲਣੀ ਯਕੀਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਬਜਾਰੀ ਕੁੱਤੇ ਰੋਟੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਭਟਕਦੇ ਹਨ, ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਦੁਰੇ, ਦੁਰੇ’ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਮਾਲਕ ਦਾ ਜੋ ਰਹਣ ਵਿਚ ਆਦਰ

ਤੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਭਟਕਦਿਆਂ ਨਿਰਾਦਰੀ ਤੇ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਆਪਾ-ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਹੀ, ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਜਹ-ਜਿਥੇ, ਜਿਧਰ। ਖਿੰਚੈ-ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਾਉ-ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ (ਦੇ ਦਰ) ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਹਾਂ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ) ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਭੀ 'ਮੋਤੀ' ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਦੁਨੀਆ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਂਦੀ ਹੈ)। ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਗਲ ਵਿਚ ਰੱਸੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਧਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਧਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ੭੪।

ਕਬੀਰ ਜਪਨੀ ਕਾਠ ਕੀ, ਕਿਆ ਦਿਖਲਾਵਹਿ ਲੋਇ ॥ ਹਿਰਦੈ ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਹੀ, ਇਹ ਜਪਨੀ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥ ੭੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਪਨੀ-ਮਾਲਾ। ਕਾਠ ਕੀ-ਤੁਲਸੀ ਹੁਦ੍ਰਾਖ ਆਦਿਕ ਦੀ। ਲੋਇ-ਜਗਤ ਵਿਚ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। ਨ ਚੇਤਹੀ-ਨ ਚੇਤਹਿ, ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ। ਕਿਆ ਹੋਇ-ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਤੂੰ ਤੁਲਸੀ ਹੁਦ੍ਰਾਖ ਆਦਿਕ ਦੀ ਮਾਲਾ (ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ) ਕਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, (ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਹੋਈ) ਇਸ ਮਾਲਾ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ੭੫।

ਕਬੀਰ ਬਿਰਹੁ ਭੁਯੰਗਮੁ ਮਨਿ ਬਸੈ, ਮੰਤੁ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਇ ॥ ਰਾਮ ਬਿਚਰੀ ਨਾ ਜੀਐ, ਜੀਐ ਤ ਬਉਰਾ ਹੋਇ ॥ ੭੬ ॥

ਨੋਟ-ਅਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ; ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਡੰਗੇ ਹੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਸਹੀਤ ਨਾਲ ਸੱਪ ਦੀ ਜ਼ਹਰ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਈ ਸੱਪ ਐਸੇ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੋਵੇ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਮਾਨੋ, ਸੱਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਡੰਗ ਵੱਜ ਜਾਏ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਝ ਪੈ ਜਾਏ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ), ਇਹ ਡੰਗ ਬਿਤਨਾ ਤੇਜ਼

ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੌਹ ਦਾ ਕੋਈ ਮੰਤ੍ਰ ਇਥੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।
ਬਿਰਹੋਂ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਮਨੁੱਖ 'ਦੁਨੀਆ' ਵਲੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੋਰ
ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਦੁਨੀਆ' ਉਸ ਨੂੰ 'ਬਉਰਾ' ਆਖਦੀ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭਾ ਦਾ
ਉਹ 'ਕਮਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ:—ਬਿਰਹੁ—ਵਿਛੋੜਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਇਹ
ਚੇਤ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਭੁਯੰਗਮੁ—ਸੱਪ। ਮਨਿ—ਮਨ
ਵਿਚ। ਨ ਨਾਨੈ—ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਕੀਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਰਾਮ ਬਿਓਰੀ—ਉਹ
ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤ ਹੈ ਕਿ
ਮੈਂ ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਪਿਆ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਰਹੋਂ—ਸੱਪ ਦਾ
ਡੰਗ ਵੱਜ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਨਾ ਜੀਐ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਸਤੇ) ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦਾ, (ਆਪਾ-ਭਾਵ
ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਉਰਾ—ਕਮਲਾ।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਕਾਠ ਕੀ ਜਪਨੀ' ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਪਰ)
ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਬਿਰਹੋਂ ਦਾ ਸੱਪ ਆ ਵੱਸੇ (ਜਿਸ
ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੋਂ ਇਹ ਸੂਝ ਮਿਲ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ
ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ) (ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਦਾ) ਕੋਈ ਮੰਤ੍ਰ ਉਸ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ।
ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜੀਉ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, (ਭਾਵ,
ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਇਕ ਐਸਾ ਡੰਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਡੰਗਿਆ
ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ ਮਾਇਕ ਭੋਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜੀਉ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ) ਜੇਹੜਾ ਜੀਵਨ ਉਹ
ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭਾਣੇ ਉਹ ਝੱਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ੭੧।

ਕਬੀਰ ਪਾਰਸ ਚੰਦਨੈ, ਤਿਨ ਹੈ ਏਕ ਸੁਗੰਧ ॥ ਤਿਹ ਮਿਲਿ ਤੇਉ
ਉਤਮ ਭਏ, ਲੋਹ ਕਾਠ ਨਿਰਗੰਧ ॥੭੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੮]

ਨੋਟ—ਬਿਰਹੋਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ, ਮਾਨੋ, ਪਾਰਸ
ਹੈ, ਗੁਰੂ ਚੰਦਨ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਚੰਦਨੈ—ਚੰਦਨ ਵਿਚ। ਪਾਰਸ ਚੰਦਨੈ—ਪਾਰਸੀ ਚੰਦਨੈ, ਪਾਰਸ ਵਿਚ
ਤੇ ਚੰਦਨ ਵਿਚ। ਤਿਨ ਹੈ—ਇਹਨਾਂ ਪਾਰਸ ਤੇ ਚੰਦਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਸੁਗੰਧ—ਗੁਣ, ਖੁਸਬੂ।
ਤਿਹ ਮਿਲਿ—ਇਹਨਾ ਪਾਰਸ ਤੇ ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ। ਤੇਉ—ਉਹ ਭੀ, ਉਹ ਕਾਠ ਤੇ
ਲੋਹਾ ਭੀ। ਕਾਠ ਨਿਰਗੰਧ—ਲੋਕੜੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁਗੰਧ ਨਹੀਂ

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪਾਰਸ ਅਤੇ ਚੰਦਨ-ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਗੁਣ ਹੈ; ਲੋਹਾ ਅਤੇ ਸੁਰਾਂਧੀ-ਹੀਨ ਲੱਕੜੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਛੋਹ ਕੇ ਉੱਤਮ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਲੋਹਾ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਛੋਹ ਕੇ ਸੋਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਸਾਧਾਰਨ ਰੁੱਖ ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸੁਰਾਂਧੀ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਤਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਿਆ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ “ਰਾਮ ਬਿਓਗੀ” ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ੭੭।

ਕਬੀਰ ਜਮ ਕਾ ਠੰਗਾ ਬੁਰਾ ਹੈ, ਓਹੁ ਨਹੀ ਸਹਿਆ ਜਾਇ ॥ ਏਕੁ ਜੁ ਸਾਧੂ ਮੋਹਿ ਮਿਲਿਓ, ਤਿਨ ਲੀਆ ਅੰਚਲਿ ਲਾਇ ॥ ੭੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਠੰਗਾ-ਨੱਟ, ਚੋਟ। ਓਹੁ-ਉਹ ਠੰਗਾ। ਸਾਧੂ-ਗੁਰੂ। ਮੋਹਿ-[ਅਸਲ ਲਫਜ਼ ‘ਮੋਹਿ’ ਹੈ, ਇਥੇ ‘ਮੁਹਿ’ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ ‘ਮ’ ਦੇ ਨਾਲ ( ) ਅਤੇ ( ) ਦੋਵੇਂ ਲਗਾਂ ਹਨ] ਮੈਨੂੰ। ਤਿਨ-ਉਸ ਨੇ। ਅੰਚਲਿ-ਅੰਚਲ ਨਾਲ, ਲੜ ਨਾਲ, ਪੱਲੇ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪਏ ਰਿਹਾਂ ਜਮ ਦਾ ਡੰਡਾ ਸਿਰ ਤੇ ਵੱਜਦਾ ਹੈ, ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਤੇ) ਜਮ ਦੀ (ਇਹ) ਸੱਟ ਇਤਨੀ ਭੈੜੀ ਹੈ-ਕਿ ਸਹਾਰਨੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ। (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ) ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਿਆ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾ ਲਿਆ (ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਦੇ ਵਹੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਿਆ)। ੭੮।

ਕਬੀਰ ਬੈਦੁ ਕਹੈ ਹਉ ਹੀ ਭਲਾ, ਦਾਰੂ ਮੇਰੈ ਵਸਿ ॥ ਇਹ ਤਉ ਬਸਤੁ ਗੁਪਾਲ ਕੀ, ਜਬ ਭਾਵੈ ਲੇਇ ਖਾਸਿ ॥੭੯॥

ਕਬੀਰ ਨਉਬਤਿ ਆਪਨੀ, ਦਿਨ ਦਸ ਲੇਹੁ ਬਜਾਇ ॥ ਨਦੀ ਨਾਵ ਸੰਜੋਗ ਜਿਉ, ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਿਲਿ ਹੈ ਆਇ ॥੮੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬੈਦੁ-ਹਕੀਮ। ਹਉ ਹੀ-ਮੈਂ ਹੀ। ਭਲਾ-ਸਿਆਣਾ। ਮੇਰੈ ਵਸਿ-ਮੇਰੇ ਇਖਤਿਆਰ ਵਿਚ। ਇਹ-ਇਹ ਜਿੰਦ। ਬਸਤੁ-ਚੀਜ਼। ਖਾਸਿ ਲੇਇ-ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੭੯।

ਨਉਬਤਿ-ਵੇਲ਼। ਆਪਨੀ ਨਉਬਤਿ ਬਜਾਇ ਲੇਹੁ-ਮਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਕਰ ਲਵੇ। ਨਾਵ-ਬੋੜੀ। ਸੰਜੋਗ-ਮੇਲਾ, ਮਿਲਾਪ। ਨਦੀ.....ਜਿਉ-ਜਿਵੇਂ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣ ਲਈ ਬੋੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ (ਮੁੜ ਕਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ)। ਬਹੁਰਿ-ਮੁੜ। ਨ ਮਿਲਿ ਹੈ-ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ, (ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ) ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਹਕੀਮ (ਤਾਂ) ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਹਾਂ (ਰੋਗ ਆਉਣ ਤੇ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੁੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ) ਇਲਾਜ ਮੇਰੇ ਇਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਹੈ (ਮੈਂ ਰੋਗ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ)। ਪਰ ਇਹ ਜਿੰਦ ਉਸ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ (ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਅਮਾਨਤੀ) ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ) ਮੌਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਇਥੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ, ਤਾਂ ਤੇ ਜਮ ਦੇ ਠੰਗੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖੋ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਆ ਕੇ 'ਗੁਨ ਕਉ ਮਰੀਐ ਰੋਇ')। ੭੯।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ, ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ) ਮਨ-ਮੰਨੀਆ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਲੈ (ਪਰ ਇਹ ਮੌਜਾਂ ਹਨ ਸਿਰਫ) ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਹੀ। ਜਿਵੇਂ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣ ਲਈ ਬੋਝੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ (ਮੁੜ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ); ਤਿਵੇਂ (ਮਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਵਿਚ ਗਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ) ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ੮੦।

ਕਬੀਰ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦਰਿ ਮਸੁ ਕਰਉ, ਕਲਮ ਕਰਉ ਬਨਰਾਇ॥ਬਸੁਧਾ ਕਾਗਦੁ ਜਉ ਕਰਉ; ਹਰਿ ਜਸੁ ਲਿਖਨੁ ਨ ਜਾਇ॥੮੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੮]

ਪਰ ਅਰਥ :—ਮਸੁ—ਸਿਆਹੀ। ਕਰਉ—ਮੈਂ ਕਰਾਂ। ਬਨਰਾਇ—ਸਾਰੀ ਬਨਸ-ਪਤੀ, ਸਾਰੇ ਰੁੱਖ-ਬਿਰਖ। ਬਸੁਧਾ—ਧਰਤੀ। ਕਾਗਦੁ—ਕਾਗਜ਼ [ਨੋਟ ! ਅੱਖਰ 'ਕ' ਕਈ ਮਾਰੀ 'ਦ' ਵਾਂਗ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ, ਕਾਜੀ ਜਾਂ ਕਾਈ, ਹਜ਼ੂਰਿ ਜਾਂ ਹਜ਼ੂਰਿ, ਹਾਜ਼ਰ ਜਾਂ ਹਾਦਰ]। ਜਉ—ਜੇ। ਜਸੁ—ਵਡਿਆਈ, ਗੁਣ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਮੈਂ ਝੱਤਾ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰਾਂ (ਦੇ ਪਾਣੀ) ਨੂੰ ਸਿਆਹੀ ਬਣਾ ਲਵਾਂ, ਸਾਰੇ ਰੁੱਖਾਂ-ਬਿਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਘੜ ਲਵਾਂ, ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਬਾਂ ਵਰਤਾਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ (ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ) ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ (ਭਾਵ, ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਗਾਵਣੇ ਕਿ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ)। ੮੧।

ਨੋਟ :—ਸਲੋਕ ਨੰ. ੭੨ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ 'ਅਵਗੁਨੀਆਰੇ ਮਾਨਸੈ ਭਲੋ ਨ ਕਹਿ ਹੈ ਕੋਇ।' ਵਿਕਾਰਾਂ ਔਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਔਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ? ਸਿਰਫ ਇਹੀ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਪਾਰਸ ਹੈ ਮਿਲ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵੇ। 'ਗੁਣਾਂ' ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੋੜਿਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਭੀ 'ਗੁਣ' ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਹੋ ਸ਼ੁਰੂ ਜਾਣਗੇ, ਮਨ ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸੁੱਚਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ ਤੇ ਆਖਰ 'ਗੁਣੀ' ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਸਕੇਗਾ।

ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੨ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਜਾਤਿ ਜੁਲਾਹਾ ਕਿਆ ਕਰੈ, ਹਿਰਦੈ ਬਸੈ ਗੁਪਾਲ ॥ ਕਬੀਰ
ਰਮਈਆਂ ਕੰਠ ਮਿਲੁ, ਚੂਕਹਿ ਸਰਬ ਜੰਜਾਲ ॥ ੮੨॥

ਨੋਟ ! ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜੰਜਿਆ ਬੰਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਾਹਨੇ-ਮੋਹਣਿਆਂ ਨਾਲ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਮਹਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ
ਨਿਰਣੀਤਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਵਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤਿ ਵਾਲਿਆਂ
ਤੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਲਿਲੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ
ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਤਾਣਾ-ਪਨ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਿਆ ਕਰੈ-ਕੁਝ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਿਤਾਣਾ-
ਪਨ ਪੈਂਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਰਮਈਆ ਕੰਠ ਮਿਲੁ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੱਲ ਲਗ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ
ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜ । ਚੂਕਹਿ-ਮੁੱਕ ਜਾਣਗੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸਕਦਾ, ਪਰ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਮੇਰੀ (ਨੀਵੀਂ) ਜੁਲਾਹਾ-ਜਾਤਿ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਿਤਾਣਾ-ਪਨ ਪੈਂਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ
ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜ (ਨਿਰੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੀ
ਨਹੀਂ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੰਜਾਲ ਮੁੱਕ ਜਾਣਗੇ । ੮੨।

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਮੰਦਰ ਦੇਇ ਜਰਾਇ ॥ ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕੇ
ਮਾਰਿ ਕੈ, ਰਹੈ ਰਾਮ ਲਿਉ ਲਾਇ ॥ ੮੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੋ ਨਹੀ-ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੰਦਰ-ਸਰੀਰ, ਸਰੀਰ
ਦਾ ਮੋਹ, ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ । ਜਰਾਇ ਦੇਇ-ਸਾੜ ਦੇਵੇ । ਪਾਂਚਉ ਲਰਿਕੇ-ਮਾਇਆ ਦੇ
ਪੰਜੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਕਾਮਾਦਿਕ । ਲਿਉ-ਲਿਵ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਭਾਵੇਂ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤਿ ਹੈ, ਪਰ
ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਅਤੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਦਾ ਇਤਨਾ ਜੋਰ ਹੈ ਕਿ) ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੈ ਜੋ ਕਾਮਾਦਿਕ ਮਾਇਆ ਦੇ
ਪੰਜਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਲਿਵ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ੮੩ ।

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਇਹ ਤਨ ਦੇਵੈ ਫੂਕਿ ॥ ਅੰਧਾ ਲੋਗੁ ਨ
ਜਾਨਈ, ਰਹਿਓ ਕਬੀਰਾ ਫੂਕਿ ॥ ੮੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤਨ—ਸਰੀਰ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ । ਫੂਕਿ ਦੇਵੈ—ਸਾੜ ਦੇਵੇ । ਅਧਾ—ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਮਸਤ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਅੱਖੀਂ ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਕੂਕਿ ਰਹਿਓ—ਉੱਚਾ ਉੱਚੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰ ਕੇ) ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਅਜੇਹਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰੇ, ਤੇ) ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਵੇ । ਜਗਤ ਮੋਹ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਗਰਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਸੁੱਝਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, (ਭਾਵੇਂ) ਕਬੀਰ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੮੪ ।

ਕਬੀਰ ਸਤੀ ਪੁਕਾਰੈ ਚਿਹ ਚੜੀ, ਸੁਨੁ ਹੋ ਬੀਰ ਮਸਾਨ ॥ ਲੋਗੁ ਸਬਾਇਆ ਚਲਿ ਗਇਓ, ਹਨ ਤੁਮ ਕਾਮੁ ਨਿਦਾਨ ॥੮੫॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੯]

ਨੋਟ—ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਦੋਵੇਂ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੩ ਅਤੇ ੮੪ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ । ਇਕ ਅਚਰਜ ਆਤਮਕ ਉਭਾਰੀ ਹੈ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ । ਹਾਂ, ਅਸਾਂ 'ਸਤੀ' ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀ ਹੈ । ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ 'ਮਸਾਨਾਂ' ਤੋਂ ਭਰਦਾ ਕੰਬਦਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਸਤੀ' ਉਸ ਮਸਾਨ ਨੂੰ 'ਵੀਰ' ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਮਸਾਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਕਿਉਂ ? 'ਸਤੀ' ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਸਾਨ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਰ-ਲੋਕ-ਅੱਪੜੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਾਂਗੀ ।

ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੇਕੇ ਲੋਕ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਮੋਹ ਬੜਾ ਹੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਰਲੀ ਹੀ ਛੱਡਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲੀ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਹੈ । ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਸਾੜਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਾੜਿਆਂ ਹੀ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲੇਗਾ । ਫਿਰ, ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਿਉਂ ਉਸ 'ਬ੍ਰਹਮ ਅਗਨਿ' ਨੂੰ 'ਵੀਰ' ਨਾਹ ਆਖੇ ? ਕਿਉਂ ਉਸ 'ਮਸਾਨ' ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰੇ ਜੋ ਇਸ ਦੇ 'ਸਰੀਰ' ਨੂੰ, 'ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ' ਨੂੰ, ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ ਨੂੰ, ਸਾੜਦਾ ਹੈ ?

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਤੀ—ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਰੇ-ਖਸਮ ਨਾਲ ਚਿਖਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ । ਚਿਹ—ਚਿਖਾ । ਹੋ ਬੀਰ ਮਸਾਨ—ਹੋ ਵੀਰ ਮਸਾਨ ! ਹੇ ਮਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਅੱਗ ! ਸਬਾਇਆ—ਸਾਰਾ । ਚਲਿ ਗਇਓ—ਤੁਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਨਿਦਾਨ-ਓੜਕ, ਆਖਰ। ਕਾਮੁ-ਮਤਲਬ, ਵਾਹ, ਗ਼ਰਜ਼। ਹਮ ਤੁਮ ਕਾਮੁ-ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗ਼ਰਜ਼ ਪਈ ਹੈ। ਪੁਕਾਰੈ-ਉੱਚੀ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਦਲੇਰ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ-ਲਫਜ਼ 'ਸੁਨੁ' ਇੱਕ ਵਚਨ, ਸਿਰਫ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈ ਸੱਜਣ ਲਫਜ਼ 'ਮਸਾਨ' ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ 'ਹੇ ਮਸਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਲੋਕ'। ਇਹ ਅਰਥ ਗਲਤ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਪਰਲੋਕ-ਅੱਪੜੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਚਿਖਾ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦਲੇਰ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦੀ ਹੈ -ਹੇ ਵੀਰ ਮਸਾਨ ! ਸੁਣ, ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ (ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਿਆ) ਆਖ਼ਰ, ਹੇ ਵੀਰ ! ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗ਼ਰਜ਼ ਪਈ ਹੈ।

ਨੋਟ ! ਜਿਸ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਮੋਹ ਦੇ ਸਾੜਨ ਲਈ ਸਿਰਫ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੀ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਸਿਰਫ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ' ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਇਸ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ' ਨੂੰ 'ਵੀਰ' ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ-ਹੇ ਪਿਆਰੀ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ' ! ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਸਾਥੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਭੀ ਕੱਚਾ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਹੇ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਅਗਨਿ' ! ਸਿਰਫ ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈਂ। ਆਖ਼ਰ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਪੰਥੀ ਭਇਓ, ਉਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ॥ ਜੇ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ॥੮੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦਹ ਦਿਸ-ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ, ਹਰ ਪਾਸੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਲ। ਉਡਿ ਉਡਿ-ਮੁੜ ਮੁੜ ਉੱਡ ਕੇ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਭਟਕ ਕੇ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਜਾਣਵਿਆਂ ਭੀ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜਦੀ ਹੈ) ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪੰਥੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਭਟਕ ਭਟਕ ਕੇ (ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ) ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਵੜਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੀ ਹੈ ਕਿ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ੮੬।

ਕਬੀਰ ਜਾ ਕਉ ਖੋਜਤੇ, ਪਾਇਓ ਸੋਈ ਠਉਰੁ ॥ ਸੋਈ ਫਿਰਿ ਕੈ ਰੂ
ਭਇਆ, ਜਾ ਕਉ ਕਹਤਾ ਅਉਰੁ ॥੮੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਠਉਰੁ-ਥਾਂ। ਫਿਰਿ ਕੈ-ਪਲਟ ਕੇ, ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਕੇ। ਜਾ ਕਉ-ਜਿਸ (ਥਾਂ) ਨੂੰ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤਿਆਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਿਆਂ, ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ; ਪਰ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਨਾਲ) ਮੈਂ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ-ਰੂਪ) ਜੋਹੜੀ ਥਾਂ ਭਾਲ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਉਹੀ ਥਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਭ ਪਈ ਹੈ। ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ 'ਕੋਈ ਹੋਰ' ਆਖਦਾ ਸੈਂ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸਮਝਦਾ ਸੈਂ) ਤੂੰ (ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਬਦਲ ਕੇ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ (ਉਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ)। ੮੭।

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ, ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥ ਉਹ
ਝੁਲੈ, ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਹੋਰਿ ॥ ੮੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਰਉ-ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਇਗੀ। ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਮਾਰੀ-ਭੇੜੀ ਸੁਹਬਤਿ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ, ਭੇੜੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆ ਕੇ। ਨਿਕਟਿ-ਨੇੜੇ। ਜੁ-ਜਿਉਂ, ਜਿਵੇਂ। ਬੇਰਿ-ਬੇਰੀ। ਉਹ ਝੁਲੈ-ਬੇਰੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਝੁਮਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚੀਰੀਐ-ਉਹ ਕੋਲਾ ਚੀਰੀਦਾ ਹੈ। ਨ ਹੋਰਿ-ਨਾਹ ਵੇਖ, ਨਾਹ ਤੱਕ। ਸਾਕਤ-ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਬੰਦਾ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਕਰੇਂਗਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਪਰ ਵੇਖ) ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਕਦੇ ਭੀ ਨਾਹ ਕਰੀਂ। ਕੇਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੇਰੀ ਉੱਗੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਬੇਰੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਕੋਲਾ (ਉਸ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨਾਲ) ਚੀਰੀਦਾ ਹੈ; ਤਿਵੇਂ (ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਭੇੜੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਇਗੀ)। ੮੮।

ਨੋਟ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਕੁਸੰਗ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਦ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰਨੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਭਾਰ ਪਰਾਈ ਸਿਰ ਚਰੈ, ਚਲਿਓ ਚਾਹੈ ਬਾਟ ॥ ਅਪਨੇ
ਭਾਰਹਿ ਨਾ ਡਰੈ, ਆਗੈ ਅਉਘਟ ਘਾਟ ॥ ੯੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭਾਰ ਪਰਾਈ—ਪਰਾਈ (ਨਿੰਦਿਆ) ਦਾ ਭਾਰ । ਸਿਰ ਚਰੈ—
ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਕੁਸੰਗ' ਵਿਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ
ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਾਟ—ਰਸਤਾ । ਚਲਿਓ ਚਾਹੈ ਬਾਟ—(ਭਾਰ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ
ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਨਿੰਦਿਆ ਦੇ) ਰਾਹੇ ਹੀ ਤੁਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਅਪਨੇ ਭਾਰਹਿ—
ਆਪਣੇ (ਕੀਤੇ ਹੋਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਭਾਰ ਤੋਂ । ਆਗੈ—ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ । ਅਉਘਟ
ਘਾਟ—ਔਖਾ ਰਸਤਾ ।

ਨੋਟ ! ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫਰ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਔਖੀ ਘਾਟੀ ਹੈ, ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਹੈ,
ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕਾਂ ਪਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾ-
ਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਵੇਸਲੇ-ਪਨ ਵਿਚ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਫਸਦਾ ਹੈ ਤੋਂ ਇਸ
ਦੀ ਕੋਮਲ ਜਿੰਦ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਿਕਾਰ-ਕੁਕਰਮ
ਸਹੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਕਰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਤਾ ਨਹੀਂ ਬੱਕਦਾ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਦੁਰ-
ਦਸਾ; ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭੀ ਵਾਦੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵਾਦੀ ਇਸ
ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਡੋਬਦੀ ਹੈ । ਬੱਸ ! ਇਕ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆਂ ਇਹ ਮੰਦੀ ਹਾਲਤ
ਬਣਦੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਭਾਵਾ ਔਖਾ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਪਰ
(ਕੁਸੰਗ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਇਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਪਰਾਈ (ਨਿੰਦਿਆ) ਦਾ ਭਾਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ (ਭਾਰ ਭੀ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਨਿੰਦਿਆ ਦੇ) ਰਾਹੇ ਹੀ ਤੁਰਨਾ
ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਤੇ ਆਪਣੇ (ਕੀਤੇ ਹੋਰ ਮੰਦ-ਕਰਮਾਂ ਦੇ) ਭਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚੇਤਾ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ੯੯ ।

ਨੋਟ—ਨਿੰਦਿਆ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ
ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਔਥ ਫੋਲਦਾ ਫੋਲਦਾ ਆਪਣੇ ਮੰਦ-ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਬਨ ਕੀ ਦਾਧੀ ਲਾਕਰੀ, ਠਾਵੀ ਕਰੈ ਪੁਕਾਰ ॥ ਮਤਿ ਬਸਿ
ਪਰਉ ਲੁਹਾਰ ਕੇ, ਜਾਰੈ ਦੂਜੀ ਬਾਰ ॥ ੯੦ ॥

ਨੋਟ—ਜੇ ਕੋਲਾ ਲੋਹਾਰ ਆਦਿਕ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਵੇਰਤਦੇ ਹਨ
ਇਸ ਉਂਤਿ ਭਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਕਿੱਕਰ ਆਦਿਕ

ਲੱਕੜ ਦੇ ਮੋਢੇ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਹੇਠ ਨੱਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਮੋਢਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਹਵਾ ਨਾਹ ਪਏ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੱਕੜਾਂ ਕੋਲਾ ਬਣ ਜਾਣ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗੈਸ ਕੋਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕੀ ਰਹੇ। ਉਂਕਿ ਇਹ ਕੋਲਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੁਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਕੋਲੇ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਭੀ ਲੋਹਾਰ ਹੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਲੱਕੜ ਕੋਲਾ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਸੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਲੋਹਾਰ ਆਦਿਕ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸੜਦੀ ਹੈ—

ਇਹ ਲਵਜ 'ਲੁਹਾਰ' ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭੀ ਕੋਲੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

ਕੰਧਿ ਕੁਹਾੜਾ, ਸਿਰਿ ਘੜਾ, ਵਣਿ ਕੈਸਰੁ ਲੋਹਾਰੁ॥ ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਲੋੜੀ
ਸਹੁ ਆਪਣਾ, ਤੂ ਲੋੜਹਿ ਅੰਗਿਆਰ ॥ ੪੩ ॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਅਰਥ ਇਉਂ ਹੈ :—

ਮੌਢੇ ਉਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਘੜਾ (ਰੱਖੀ) ਲੋਹਾਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ (ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ) ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਰੁੱਖ ਤੇ ਚਾਹੇ ਕੁਹਾੜਾ ਚਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ); (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਗਤ-ਜੰਗਲ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹੈ) ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਂ ਤਾਂ (ਇਸ ਜਗਤ-ਜੰਗਲ ਵਿਚ) ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤੇ, ਤੂੰ (ਹੇ ਜੀਵ ! ਲੋਹਾਰ ਵਾਂਗ) ਕੋਲੇ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, (ਭਾਵ, 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ'-ਰੂਪ ਕੋਲੇ ਲੱਭਦਾ ਹੈ)।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਅਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਲਵਜ 'ਲੁਹਾਰ' ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਹੁਤ ਸੁਆਵਲੀ ਹੈ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੇ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਰਦਾਰ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੋਲੇ ਵਿਹਾੜਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗੰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਕਤ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਨ-ਜੰਗਲ। ਦਾਧੀ ਲਾਕਰੀ—ਸੜੀ ਹੋਈ ਲੱਕੜ, ਕੋਲਾ ਬਣ ਚੁਕੀ ਲੱਕੜ। ਠਾਵੀ—ਖਲੋਤੀ ਹੋਈ, (ਭਾਵ, ਸਾਫ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ)। ਮਤਿ—ਮਤਾਂ। ਬਸਿ—ਵੱਸ ਵਿਚ, ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ। ਲੁਹਾਰ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੋਲੇ-ਵਿਕਾਰ ਵਿਹਾੜਣ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਸਾਕਤ, ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਤੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਮਝੇਂ, ਤਾਂ) ਜੰਗਲ ਦੀ ਕੋਲਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਲੱਕੜੀ ਭੀ ਸਾਫ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰਦੀ (ਸੁਣੀਦੀ ਹੈ) ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਲੁਹਾਰ ਦੇ ਵੱਸ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵਾਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਸਾੜੇਗਾ। ੯੦।

ਨੋਟ—ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੮, ੮੯ ਅਤੇ ੯੦ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਹੈ, ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਉਸ ਦੀ ਕੋਮਲ ਜਿੰਦ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਕੋਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਗੰਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਿੰਝਦਾ ਤੇ ਸੜਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਖਿੰਝ, ਇਹ ਸਾੜਾ, ਇਹ ਕਾਲਖ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ; ਸਕਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਰ ਸੜਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਖਿੰਝਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੜਨ-ਖਿੰਝਣ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਹਾਣੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ੯੦।

ਕਬੀਰ ਏਕਮਰੰਤੇ ਦੁਇ ਮੂਏ, ਦੋਇ ਮਰੰਤਹ ਚਾਰਿ ॥ ਚਾਰਿ ਮਰੰਤਹ ਛਹ ਮੂਏ, ਚਾਰਿ ਪੁਰਖ ਦੁਇ ਨਾਰਿ ॥ ੯੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬]

ਨੋਟ—ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਛਿਆਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਕੁਝ ਟੀਕਾਕਾਰ ਸੱਜਣਾ ਨੇ ਤਾਂ ਇਕ ਹਰਨੀ ਉਹਦੇ ਬਚਿਆ ਸਿਕਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਘੜ ਲਈ ਹੈ; ਪਰ ਇਹ ਉਦਮ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਹਾਸੇ ਹੀਣਾ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ 'ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਦੀ ਵਾਦੀ ਪਈ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਤਾਂ ਡਾਢੇ ਮੂੰਹ-ਭਾਰ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਆਖ਼ਰ ਇਹਨਾਂ ਹਰਨੀ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੀਹ ਸੰਬੰਧ? ਅਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀਵਨ-ਸਫਰ ਵਿਚ ਕੀਹ ਹਿਦਾਇਤ ਮਿਲੀ?

ਇਹ ਸਲੋਕ ਕਾਫੀ ਮੁਸਕਿਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ 'ਛਿਆਂ' ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਤਸੱਲੀ-ਬਖ਼ਸ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਹੰਗਤਾ, ਰਾਗ, ਦ੍ਰੋਖ, ਅਹੰਕਾਰ, ਆਸਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਆਦਿਕ ਬੜੇ ਮਸਹੂਰ ਲਫਜ਼ ਹਨ, ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕੋਹੜੇ ਛਿਆਂ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ?

ਜਿਵੇਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕ ਲੜੀ-ਵਾਰ ਮਜ਼ਮੂਨ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਧੁਰੇ ਤੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਲੜੀ-ਵਾਰ ਮਜ਼ਮੂਨ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਇਸ ਧੁਰੇ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੰਗਤਾ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਏਗੀ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੧ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ੯ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਇਹ ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਧਾਰਮਿਕ ਰਾਹੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੋਟਾ ਸੁਆਲ ਇਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ। ਕੋਈ ਤਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਜੰਗਲੀ ਜਾ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ—

‘ਮਨ ਮਾਰਨ ਕਾਰਨਿ ਬਨ ਜਾਈਐ॥ ਸੇ ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਭਗਵੰਤ ਨ ਪਾਈਐ॥’

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਕੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੧ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਕੀਹ ਲਾਭ ਜੇ ‘ਮਨੁ ਮੂੰਡਿਆ ਨਹੀਂ’। ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਕਰਾ ਮਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਇਹ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਈ ਵਿਕਾਰ ਜਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੯੧ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਂ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਤੇ, ਛੇਵਾਂ ਮਨ)।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ‘ਛੇ’ ਆਖ ਕੇ ਸਿਰਫ ਇਸਾਰਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੧ ਤੋਂ ੯੦ ਤਕ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ ਪਰ ਇਸ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨ ‘ਮੂੰਡਿਆ’ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਮਨ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਪੰਜ ਵ੍ਰਤੇ ਵ੍ਰਤੇ ਹੋਰ ਦੌਤ ਭੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੨—ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ

ਨੰ: ੮੩, ੮੪, ੮੫—ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ

ਨੰ: ੮੬—ਭਟਕਣਾ, ਤ੍ਰਿਸਨਾ

ਨੰ: ੮੮—ਕੁਸੰਗ

ਨੰ: ੮੯—ਨਿੰਦਿਆ

ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ—ਮਨ, ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਕੁਸੰਗ—ਇਹ ਚਾਰ ‘ਪੁਰਖ’ ਹਨ, ਪੁਲੰਗ ਹਨ।

ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹਨ, ‘ਨਾਰਿ’ ਹਨ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈ

ਸਕਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ 'ਮਨ' ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ 'ਮਨ' ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਇਸ ਇੱਕ ਮਨ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਭੀ ਮਰਿਆ ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਤੇ ਕੁਲ ਦੇ ਮਰ ਗਏ—ਮਨ ਅਤੇ ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ । ਫਿਰ ਦੋ ਹੋਰ ਮਰੇ—ਦੇਹ-ਅਧਿਆਸ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ; ਕੁੱਲ ਚਾਰ ਹੋ ਗਏ । ਦੋ ਹੋਰ ਮਰੇ—ਕੁਸੰਗ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ; ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਛੇ ਹੋ ਗਏ, ਚਾਰ ਪੁਲਿੰਗ ('ਪੁਰਖ') ਅਤੇ ਦੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ('ਨਾਰਿ') । ੯੧ ।

ਕਬੀਰ ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਜਗੁ ਢੂੰਢਿਆ, ਕਹੂੰ ਨ ਪਾਇਆ ਠੋਰ ॥ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਕਹਾ ਭੁਲਾਨੇ ਅਉਰ ॥ ੯੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਢੂੰਢਿਆ—ਮੁੜ ਮੁੜ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਕਹੂੰ ਨ—ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ । ਠੋਰ—ਥਾਂ, ਮਨ ਦੇ ਟਿਕਣ ਦਾ ਥਾਂ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਂਤੀ ਮਿਲੇ, ਜਿਥੇ ਮਨ ਭਟਕਣੋਂ ਹਟ ਜਾਏ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ । ਕਹਾ ਅਉਰ—ਕਿਥੇ ਹੋਰ ਥੇ ? ਕਿਉਂ ਕਿਥੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ? ਭੁਲਾਨੇ—ਭੁੱਲੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਬੜੀ ਮੋਹਨਤਿ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਢੂੰਢ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਅਜੇਹਾ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ ਜਿਥੇ ਮਨ ਭਟਕਣੋਂ ਹਟ ਜਾਏ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਿਆ (ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਭੀ ਮਨ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਿਆ; ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ, ਜੋ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ) । (ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਛੱਡ ਕੇ) ਕਿਉਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਥਾਂ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ? ੧੨ ।

ਕਬੀਰ ਸੰਗਤਿ ਕਰੀਐ ਸਾਧ ਕੀ, ਅੰਤਿ ਕਰੈ ਨਿਰਬਾਹੁ ॥ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਜਾ ਤੇ ਹੋਇ ਬਿਨਾਹੁ ॥ ੯੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅੰਤਿ—ਅਖੀਰ ਤਕ, ਸਦਾ । ਕਰੈ ਨਿਰਬਾਹੁ—ਸਾਥ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਗੀ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ—ਰੱਬ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ । ਜਾ ਤੇ—ਜਿਸ (ਸੰਗ) ਤੋਂ । ਬਿਨਾਹੁ—ਨਾਸ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮਨ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਲਈ ਇਕੋ ਹੀ 'ਠੋਰ' ਹੈ, ਉਹ ਹੈ, 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ', ਜੋ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਾਲਾ ਸਾਥ ਤੋੜ ਨਿਭਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਆਤਮਕ ਮੌਤ (ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ) ਹੈ । ੯੩ ।

ਕਬੀਰ ਜਗ ਮਹਿ ਚੇਤਿਓ ਜਾਨਿ ਕੈ, ਜਗ ਮਹਿ ਰਹਿਓ ਸਮਾਇ ॥ ਜਿਨ੍ਹ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਬਾਦਹਿ ਜਨਮੇਂ ਆਇ ॥ ੯੪ ॥

ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦਾ ਅਨਵੈ ਇਉਂ ਹੈ :-

ਕਬੀਰ ! ਜਿਨ੍ਹ ਜਗ ਮਹਿ (ਆਇ) ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਜਾਨਿ ਕੈ ਚੇਤਿਓ (ਜੋ) ਜਗ ਮਹਿ ਰਹਿਓ ਸਮਾਇ (ਸੋ ਜਗ ਪਹਿ ਜਨਮੇਂ ਆਇ)...

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਗ ਮਹਿ—ਜਗ ਮਹਿ(ਆਇ), ਜਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ । ਜਾਨਿ ਕੈ—ਪਛਾਣ ਕੇ । ਬਾਦਹਿ—ਵਿਅਰਥ। ਆਇ ਜਨਮੇਂ—ਆ ਕੇ ਜੰਮੇ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦੀ 'ਠੋਰ' ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਸੋ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ, ਇਉਂ ਪਛਾਣ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਸਮਝੋ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਜੰਮਣਾ ਸਫਲ ਹੈ, ਉਹੀ ਹਨ ਸਾਧ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਹੈ) । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਿਆ, ਉਹ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਜੰਮੇ । ੬੪ ।

ਕਬੀਰ ਆਸਾ ਕਰੀਐ ਰਾਮ ਕੀ, ਅਵਰੈ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ॥ ਨਰਕਿ ਪਰਹਿ ਤੇ ਮਾਨਈ, ਜੋ ਹਰਿ ਨਾਮ ਉਦਾਸ ॥ ੬੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਆਸਾ...ਕੀ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਤੇ ਆਸ ਰੱਖੀਏ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕੀਏ । ਨਿਰਾਸ—ਨਿਰ-ਆਸ । ਨਰਕਿ ਪਰਹਿ—ਨਰਕ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਾਨਈ—ਮਨੁੱਖ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੋ ਮਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦੀ 'ਠੋਰ' ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ' ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ) ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਤੇ ਡੋਰੀ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਆਸਾਂ ਛੱਡ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) । ੬੫ ।

ਕਬੀਰ ਸਿਖ ਸਾਖਾ ਬਹੁਤੇ ਕੀਏ, ਕੇਸੈ ਕੀਓ ਨ ਮੀਤੁ ॥ ਚਾਲੇ ਥੇ ਹਰਿ ਮਿਲਨ ਕਉ, ਬੀਚੈ ਅਟਕਿਓ ਚੀਤੁ ॥ ੬੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਿਖ—ਚੋਲੇ-ਚਾਟੜੇ, ਚੋਲੇ-ਚਾਲੇ । ਕੇਸੈ—[skt ਕੇਸ਼ਕ, ਕੇਸ਼ਾ: ਪ੍ਰਯਾਸ਼੍ਟਾ: ਸ਼ਾਂਤਿ ਭਯਯ ਭ੍ਰਿਤਿ, ਜਿਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਕੇਸ ਹਨ ਉਹ ਹਰੀ] ਪਰਮਾਤਮਾ । ਚਾਲੇ ਥੇ—ਤੁਰੇ ਸਨ, ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਅਟਕਿਓ—ਫਸ ਗਿਆ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਤ੍ਰਨਾਹ ਬਣਾਇਆ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਨਾਹ ਬਣਾਈ, ਤੇ) ਕਈ ਚੋਲੇ-ਚਾਟੜੇ ਬਣਾ ਲਏ, (ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ

ਮਨ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਅਟਕ ਗਿਆ (ਚੇਲਿਆਂ-ਚਾਟੜਿਆਂ ਤੋਂ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਰੁੜ ਗਏ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਭੁਲਾ ਬੈਠੇ ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਦੀ 'ਠੋਰ' ਨਸੀਬ ਨਾਹ ਹੋਈ) । ੯੬ ।

ਨੋਟ :—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਸੰਗਤਿ' ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੯੩ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਾਧ' ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਹਨ ਜੋ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੇਲਿਆਂ-ਚਾਟੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਅਡੰਬਰ ਰਚ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਬੰਦਗੀ ਵਲੋਂ ਖੁੰਬ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਉਹ 'ਸਾਧ' ਨਹੀਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ, ਜਉ ਰਾਮੁ ਨ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥
ਜਿਹ ਜਿਹ ਭਾਲੀ ਪਗੁ ਧਰਉ, ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥ ੯੭ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੬੯]

ਨੋਟ :—ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਲੰਮੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਧੁਰ ਉੱਪਰ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਈਦਾ ਹੈ; ਕਿਸੇ ਭਾਲੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ, ਕਿਸੇ ਭਾਲੀ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ । ਬਸ, ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਜਿਸ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੇ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਅੱਪੜਨ ਦੇ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਭਾਲੀ ਦੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੱਟਾਂ ਖਾਈਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਿੰਦ ਜਾਣ ਦਾ ਭੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਖਤਰਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਨਸਾਨੀ ਜਿੰਦਗੀ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਰੁੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਚੋਟੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ ਹਨ । ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਸਫਰ ਵਿਚ ਇਸ ਚੋਟੀ ਤੇ ਅੱਪੜਨਾ ਹੈ । ਗੁਰਮੁਖਿ, ਸਾਧ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਤਕ ਅਪੜਾਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹਨ । ਪਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਭੇਖ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੈ । ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਲੋਂ ਕੋਰੇ ਹਨ, ਤੇ ਨਿਰੋ ਚੇਲੇ ਹੀ ਬਣਾਈ ਵਿਚਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ, ਮਾਨੋ, ਕੱਚੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ ਚੋਟੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜ ਸਕੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਮੂੰਹ-ਭਾਰ ਡਿੱਗ ਕੇ ਜਾਨ ਗਵਾਉਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਆਤਮਕ-ਮੌਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਸਾਧ' ਵਸੀਲਾ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਹਨ, ਪਰ 'ਸਾਧ' ਉਹ ਹੋਣ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਰਨੁ—ਵਸੀਲਾ, ਸਬਬ, 'ਹਰਿ ਮਿਲਨ' ਦਾ ਵਸੀਲਾ । ਬਪੁਰਾ—

ਵਿਚਾਰਾ, ਕਮਜ਼ੋਰ । ਸਹਾਇ-ਸਹੈਤਾ । ਜਿਹ ਜਿਹ-ਜਿਸ ਜਿਸ । ਧਰਉ-ਮੈਂ ਧਰਦਾ ਹਾਂ । ਪਗੁ-ਪੈਰ । ਪਗੁ ਧਰਉ-ਮੈਂ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ । ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ-ਲਿਫਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਟੁੱਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਵਿਕਾਰ ਦੇ ਹੇਠ ਖੁਦਿ ਦੱਬਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਦਾ 'ਠੋਰ' ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਣ ਲਈ 'ਸੰਗਤਿ ਕਰੀਐ ਸਾਧ ਕੀ', ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਇਕੋ-ਇਕ ਵਸੀਲਾ ਹੈ; ਪਰ) ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਸਹੈਤਾ ਨਾਹ ਕਰੇ (ਜੇ 'ਸਾਧ' ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਨ ਆ ਵੱਸੇ, ਜੇ 'ਸਾਧ' ਖੁਦਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਹ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ) ਤਾਂ ਇਹ ਵਸੀਲਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾਂਦਾ । (ਇਨਸਾਨੀ ਉੱਚ ਜੀਵਨ-ਰੂਪ ਰੁੱਖ ਦੀ ਢੋਟੀ ਤੇ ਅਪੜਾਣ ਲਈ 'ਸਾਧ', ਮਾਨੋ, ਡਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਭੇਖੀ ਤੇ ਚੇਲੇ-ਚਾਟੜੇ ਹੀ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ 'ਸਾਧ' ਕਮਜ਼ੋਰ ਟਹਲੀਆਂ ਹਨ) ਮੈਂ ਤਾਂ (ਅਜੇਹੀ) ਜਿਸ ਜਿਸ ਡਾਲੀ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ (ਸੁਆਰਥ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਟੁੱਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ੯੭ ।

ਕਬੀਰ ਅਵਰਹ ਕਉ ਉਪਦੇਸਤੇ, ਮੁਖ ਮੈ ਪਰਿ ਹੈ ਰੇਤੁ ॥ ਰਾਸਿ ਬਿਰਾਨੀ ਰਾਖਤੇ, ਖਾਯਾ ਘਰ ਕਾ ਖੇਤੁ ॥ ੯੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਵਰਹ ਕਉ—ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ । ਮੈ—ਮਹਿ, ਵਿਚ । ਪਰਿ ਹੈ—ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਰੇਤੁ—[ਲਫਜ਼ 'ਰੇਤੁ' ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ( ) ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ] ਨੋਟ :—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਮਾਨੋ, ਖੰਭ ਹੈ; ਜੋ ਜੋ ਜੀਵ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਜੋ ਲੋਕ ਨਿਰਾ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾ ਦੇ ਇਹ ਲਫਜ਼, ਮਾਨੋ, ਨਿਰੀ ਰੇਤ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਕੋਈ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਬਿਰਾਨੀ—ਬਿਗਾਨੀ, ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ । ਰਾਸਿ—ਪੂੰਜੀ । ਰਾਖਤੇ—ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਖੇਤੁ—ਫਸਲ, ਪਿਛਲੀ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ, ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ('ਸਾਧ' ਨਿਰਾ) ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਤਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਜੇਹੇ ('ਸਾਧ') ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਰਾਸ-ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਤਾਂ ਰੱਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਮੁਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ (ਅਜੇਹੇ 'ਸਾਧ' ਭੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਡਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਢੋਟੀ ਉਤੇ ਇਹ ਭੀ ਅਪੜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ) । ੯੮ ।

ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਰਹਉ, ਜਉ ਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ ॥ ਹੋਨਹਾਰੁ

ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ, ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ ਜਾਉ ॥ ੯੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੂਸੀ-ਛਿੱਲੜ । ਜਾਉ-ਜੋਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਆਖ-ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਤਾਂਘ ਹੈ ਕਿ) ਮੈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਾਂ (ਚਾਹੇ ਮੇਰੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਜਾਏ) ਤੇ ਮੈਂ ਜੋਂ ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂ। (ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਟਾਗੀਬੀ ਆਦਿਕ) ਜੇਹੜਾ ਕਸਟ ਭੀ ਆਵੇ ਪਿਆ ਆਵੇ । ਪਰ ਮੈਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਨਾਹ ਜਾਵਾਂ । ੯੯ ।

ਕਬੀਰ ਸੰਗਤਿ ਸਾਧ ਕੀ, ਦਿਨ ਦਿਨ ਦੂਨਾ ਹੇਤੁ ॥ ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ
ਕਾਂਬਰੀ, ਧੋਏ ਹੋਇ ਨ ਸੇਤੁ ॥ ੧੦੦ ॥ [੧੩੬੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਿਨ ਦਿਨ-ਦਿਨੋ ਦਿਨ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਹਨ । ਹੇਤੁ-(ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ) ਪਿਆਰ । ਕਾਰੀ-ਕਾਲੀ । ਕਾਂਬਰੀ-ਕੰਬਲੀ । ਧੋਏ-ਧੋਤਿਆਂ । ਸੇਤੁ-ਸਫ਼ੈਦ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਹੀ ਵਧਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨੋ, ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਹੈ ਜੋ ਧੋਤਿਆਂ ਭੀ ਕਦੇ ਚਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਉਸ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆਂ ਮਨ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ) । ੧੦੦ ।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਮੂੰਡਿਆ ਨਹੀ, ਕੇਸ ਮੂੰਡਾਏ ਕਾਂਇ ॥ ਜੇ ਕਿਛੁ ਕੀਆ
ਸੋ ਮਨ ਕੀਆ, ਮੂੰਡਾ ਮੂੰਡੁ ਅਜਾਂਇ ॥ ੧੦੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੂੰਡਿਆ-ਮੂੰਨਿਆ । ਕਾਂਇ-ਕਾਹਦੇ ਲਈ ? ਵਿਅਰਥ ਹੀ । ਮੂੰਡੁ-ਸਿਰ । ਅਜਾਂਇ-ਬੇ-ਛਾਇਦਾ ।

ਨੋਟ :- ਸਲੋਕ ਨੰ. ੯੭ ਵਾਲੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਡਾਲੀਆਂ ਵਲ ਵਿਚ ਇਸਾਰਾ ਹੈ, ਅਜੇਹੇ 'ਸਾਧ' ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਸੀਲਾ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਹ ਜੋ ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਾਧ' ਸਮਝਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ) ਆਪਣਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਮੂੰਨਿਆ (ਮਨ ਉਤਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਕੀਤੀ) ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ ਮੁਨਾਇਆਂ ਤਾਂ ਇਹ 'ਸਾਧੂ' ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਭੀ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਦੀ ਪੂਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਮਨ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਜੋ 'ਸਾਧੂ' ਬਣਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਸਿਰ ਮੁਨਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ) ਸਿਰ ਮੁਨਾਉਣਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ । ੧੦੧ ।

੧੦੨ ਤੋਂ ੧੩੧

ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ
ਚਿਤੁ ਬੋਧਿਆ, ਰਾਮਹਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਉ ॥ ੧੦੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਾਇ-(ਜੇ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਜੇ) ਨਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤ-ਤਾਂ। ਜਾਉ-
[ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਇਕ ਵਚਨ, ਅੱਨ ਪੁਰਖ Imperative
mood, Third Person Singular Number] ਬੇਸ਼ਕ ਜਾਏ, ਬੇਸ਼ਕ ਨਾਸ ਹੋ
ਜਾਏ, ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਏ। ਬੋਧਿਆ-ਵਿੱਖਿਆ (ਰਹੇ)। ਰਾਮਹਿ
ਨਾਮਿ-ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ [ਰਾਮਹਿ-ਰਾਸ਼ਦਯ ਰਾਮਸ੍ਰ]। ਸਮਾਉ-ਸਮਾਇਆ ਰਹੇ
[ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਅੱਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ]।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਦੇ ਨਾਹ ਭੁਲਾਈਏ, (ਜੇ ਨਾਮ
ਸਿਮਰਦਿਆ ਅਸ੍ਰਾਭਾ) ਸਰੀਰ ਤੇ ਧਨ ਨਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਏ। ਪਰ
ਅਸ੍ਰਾਭਾ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੋਏ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿੱਖਿਆ ਰਹੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ
ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਸਮਾਇਆ ਰਹੇ। ੧੦੨।

ਕਬੀਰ ਜੋ ਹਮ ਜੰਤੁ ਬਜਾਵਤੇ, ਟੂਟੀ ਗਈ ਸਭ ਤਾਰ ॥ ਜੰਤੁ
ਵਿਚਾਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ, ਚਲੇ ਬਜਾਵਨਹਾਰ ॥ ੧੦੩ ॥ [੧੩੬੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੰਤੁ-ਯੰਤ੍ਰ, ਵਾਜਾ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ, ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ। ਟੂਟਿ
ਗਈ-ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਤਾਰ-(ਮੋਹ ਦੀਆਂ) ਤਾਰਾਂ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ।
ਕਿਆ ਕਰੈ-ਕੋਈ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਬਜਾਵਨਹਾਰ-ਵਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਜੰਤੁ (ਢੋਲ,
ਵਾਜੇ) ਨੂੰ ਵਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ ਦੇ ਢੋਲ ਨੂੰ ਵਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਮਨ-ਸਰੀਰ
ਦਾ ਮੋਹ-ਰੂਪ ਵਾਜਾ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਨੋਟ ! ਇਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਸਬਦ ਨੰ: ੧੮ ਵਿਚ ਇਉਂ
ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

“ਬਜਾਵਨਹਾਰੋ ਕਹਾ ਗਇਓ, ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਮੰਦਰੁ ਕੀਨਾ ॥ ਸਾਖੀ
ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਨਹੀ ਉਪਜੈ, ਖਿੰਚਿ ਤੇਜੁ ਸਭੁ ਲੀਨਾ” ॥ ੨ ॥

ਇਸੇ ਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਬਦ ਨੰ: ੨੮ ਵਿਚ ਭੀ ਇਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ
ਹਨ :-

“ਜੁਇ ਮੈ ਰੂਪ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ, ਅਬ ਫੁਨਿ ਰੂਪੁ ਨ ਹੋਈ ॥ ਤਾਗਾ

ਤੰਤੁ ਸਾਜੁ ਸਭੁ ਥਾਕਾ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਸਿ ਹੋਈ ॥ ੧ ॥ ਅਬ ਮੋਹਿ ਨਾਚਨੋ
ਨ ਆਵੈ ॥ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਮੰਦਰੀਆ ਨ ਬਜਾਵੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਅਰਥ :- ('ਤਨੁ ਧਨ' ਜਾਣ ਤੇ ਭੀ ਜੇ ਮੇਰਾ ਮਨ 'ਰਾਮਹਿ ਨਾਮਿ' ਸਮਾਇਆ
ਰਹੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਸੌਦਾ ਬੜਾ ਸਸਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ
ਤੋਂ ਪੁੰਝ ਕੇ) ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦਾ ਜੇਹੜਾ ਵਾਜਾ ਮੈਂ ਸਦਾ ਵਜਾਵਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ (ਹੁਣ ਨਾਮ
ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਉਸ ਦੀਆਂ (ਮੋਹ ਦੀਆਂ) ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਟੁੱਟ
ਗਈਆਂ ਹਨ । (ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ ਦਾ ਇਹ) ਵਿਚਾਰਾ ਵਾਜਾ (ਹੁਣ) ਕੀਹ ਕਰ ਸਕਦਾ
ਹੈ ? ਭਾਵ, ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਮਾਤ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ । (ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ
ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ) ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦਾ ਵਾਜਾ ਵਜਾ ਰਿਹਾ
ਸੀ । ੧੦੩ ।

ਕਬੀਰ ਮਾਇ ਮੂੰਡਉ ਤਿਹ ਗੁਰੂ ਕੀ, ਜਾ ਤੇ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਇ ॥
ਆਪ ਭੁਬੇ ਚਹੁ ਬੇਦ ਮਹਿ, ਚੇਲੇ ਦੀਏ ਬਹਾਇ ॥ ੧੦੪ ॥ [੧੩੭੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਾਇ ਮੂੰਡਉ—ਮਾਂ (ਦਾ ਸਿਰ) ਮੂੰਨ ਦਿਆਂ । ਤਿਹ—ਤਿਸ,
ਉਸ । ਜਾ ਤੇ—ਜਿਸ ਪਾਸੋਂ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ।
ਭਰਮੁ—ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ-ਰੂਪ ਭਟਕਣਾ, ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ । ਨ ਜਾਇ
—ਦੂਰ ਨ ਹੋਵੇ । ਦੀਏ ਬਹਾਇ—ਰੁਝਾ ਦਿੱਤੇ ।

ਅਰਥ :- (ਇਹ ਪੰਡਿਤ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਤੋਂ ਹੌੜਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੇਦ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦਾ ਵੋਲ ਮਜ਼ਾ ਕੇ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ-
ਪੁਰੋਹਤ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਅਜੇਹੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਮੂੰਨ
ਦਿਆਂ, ਇਸ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਿਆ (ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।
ਇਹ ਲੋਕ ਆਪ ਭੀ ਚਹੁਆਂ ਵੇਦਾਂ (ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ) ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ (ਦੇਹ-ਅੱਧਿਆਸ ਦੇ
ਛੁੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ) ਭੁੱਬੇ ਹੋਏ, ਹਨ, ਜੋ ਜੇ ਬੰਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਉਸੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੧੦੪ ।

ਕਬੀਰ ਜੇਤੇ ਕੀਏ, ਰਾਖੇ ਤਲੈ ਦੁਰਾਇ ॥ ਪਰਗਟ ਭਏ ਨਿਦਾਨ
ਸਭ, ਜਬ ਪੁਛੇ ਧਰਮਹਾਇ ॥ ੧੦੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੇਤੇ—ਜਿਤਨੇ ਭੀ । ਤਲੈ—ਚੋਨਾਂ, ਆਪਣੇ, ਅੰਦਰ । ਦੁਰਾਇ ਰਾਖੇ
—ਲੁਕਾ ਰੱਖੇ । ਨਿਦਾਨ—ਆਖ਼ਰ ।

ਅਰਥ :- (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਇਆਂ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ ਦੇ ਵਹਣ

ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਦਾ ਹੈ; ਤਿਲਕ, ਮਾਲਾ, ਪੂਜਾ, ਧੋਤੀ ਆਦਿਕ ਧਰਮ-ਭੋਖ ਨਾਲ ਲੋਕ ਸ਼ਾਇਦ ਪਤੀਜ ਜਾਣ ਕਿ ਇਹ ਭਗਤ ਹਨ; ਪਰ ਖੁਫ਼ੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ) ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਜੋ ਪਾਪ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪਾਪ) ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਭੀ ਜਦੋਂ ਧਰਮਰਾਜ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਾਪ ਆਖਰ ਸਾਰੇ ਉਘੜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਵੇਦ ਆਦਿਕਾਂ ਦਾ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ, ਬਾਹਰਲੇ ਧਰਮ-ਭੋਖ ਨਾਲ ਲੋਕ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪਤੀਜ ਜਾਣ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ) । ੧੦੫ ।

ਨੋਟ ! ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਨੀਆ ਉਲਟੇ ਰਾਹੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ‘ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ’ ।

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ ਪਾਲਿਓ ਬਹੁਤੁ ਕੁਟੰਬੁ ॥
ਧੰਧਾ ਕਰਤਾ ਰਹਿ ਗਇਆ, ਭਾਈ ਰਹਿਆ ਨ ਬੰਧੁ ॥ ੧੦੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਰਹਿ ਗਿਆ—ਆਤਮਾ ਰਹਿ, ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਹੀ ਕਮਾ-ਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਮਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨ ਰਹਿਆ—ਕੋਈ ਨ ਰਿਹਾ, ਕੋਈ ਬਚਾਣ-ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕੋਈ ਧਿਰ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਛਾਡਿ—ਛੱਡ ਕੇ । ਪਾਲਿਓ ਬਹੁਤੁ-ਬਹੁਤਾ ਸਮਾ ਪਾਲਦਾ ਰਿਹਾ, (ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ) ਨਿਰਾ (ਕੁਟੰਬ) ਪਾਲਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡਣ ਦਾ ਹੀ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਪਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਟੱਬਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਜਗਤ ਦੇ ਧੰਧੇ ਕਰਦਾ (ਤੇ, ਜਿੰਦ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆ ਰਹਿ ਕੇ) ਆਖਰ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਤੋਂ) ਕੋਈ ਰਿਸਤਦਾਰ ਬਚਾਣ-ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ੧੦੬ ।

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਰਾਤਿ ਜਗਾਵਨੁ ਜਾਇ ॥
ਸਰਪਨਿ ਹੋਇ ਕੈ ਅਉਤਰੈ, ਜਾਏ ਅਪੁਨੇ ਖਾਇ ॥ ੧੦੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਗਾਵਨ ਜਾਇ—(ਮਸਾਣ) ਜਗਾਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਨੋਟ :—ਅਸਾਫ਼ੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਅਨ-ਪੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੇਅੰਤ ਜਹਾਲਤ ਹੈ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਨੇਰ ਮਚਿਆ ਪਿਆ ਹੈ । ਮੁੱਲਾ ਮੁਲਾਣੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਦੂ ਟੂਢੇ ਤਵੀਤ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹੀ ਇਹ ਜਾਣੂ ਤਵੀਤ ਕਰਾਂਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਤਾਨ-ਹੀਨ ਤ੍ਰੀਮਤ ਮਸਾਣ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਸੜ ਰਹੇ ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਚਿਖਾ ਕੋਲ ਖਾਸ ਟੂਣਾ ਆਇਕ ਕਰ ਕੇ, ਨੰਗੀ ਨ੍ਹਾ ਕੇ, ਰੋਟੀ ਪਕਾ ਕੇ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਚੰਦਰੇ ਕਰਤੱਬ ਤੋਂ ਦੋ ਮਨੋਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਜਿਸ ਦੀ ਚਿਖਾ ਪਾਸ ਇਹ ਟੂਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਲ-ਬੱਚੇ ਮਰ ਜਾਣ; ਤੇ, ਦੂਜੇ, ਟੂਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੇ ਘਰ ਔਲਾਦ ਹੋ ਪਏ।

ਨੋਟ :—ਧਰਮ ਤੇ ਮਜਹਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਾ ਮਰਵਾ ਕੇ ਸਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਆਰਥ ਪੂਰਾ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ਸਰਾਫਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਜ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਦੂਰ ਕਰੋ, ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਸੂਝ ਦਿਉ।

ਅਉਤਰੈ—ਉਤਰਦੀ ਹੈ, ਜੰਮਦੀ ਹੈ। ਸਰਪਨਿ—ਸਪਣੀ। ਹੋਇ ਕੈ—ਬਣ ਕੇ।

ਆਪੁਨੇ ਜਾਏ—ਆਪਣੇ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਬੱਚੇ। ਖਾਇ—ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਵਾਂਜੀ ਰਹਣ ਕਰਕੇ ਹੀ, (ਕੋਈ ਔਰਤੀ ਜਾਹਲ ਜਨਾਨੀ) ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਸਾਣ ਜਗਾਣ ਲਈ (ਮਸਾਣ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ) ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਪਰ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਸੁਖ ਕਿੱਥੇ ? ਅਜੇਹੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹੋਛਾ ਗਵਾਣ ਪਿਛੋਂ) ਸਪਣੀ ਬਣ ਕੇ ਜੰਮਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ੧੦੭।

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਅਹੋਈ ਰਾਖੈ ਨਾਰਿ ॥ ਗਦਹੀ ਹੋਇ ਕੈ ਅਉਤਰੈ, ਭਾਰ ਸਹੈ ਮਨ ਚਾਰਿ ॥ ੧੦੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨੋਟ ! ਇੱਕ ਅਨ-ਪੜ੍ਹਤਾ; ਦੂਜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਮੁੜੀ-ਮਸਾਣਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਰਤਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚੇਤਰ ਵਿਚ ਤੇ ਕੱਤਕ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਵਰਤਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਕਰਵਾ ਚੌਥ, ਮਹਾਂ ਲੱਖਮੀ, ਨੌਰਾਤ੍ਰੀ, ਆਦਿਕ ਕਈ ਵਰਤ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਦੂ ਔਰਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁੱਖਣਾਂ ਸੁੱਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਜਹਾਲਤ-ਭਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸਿਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਦੇਸ ਵਿਚ ਅਨ-ਪੜ੍ਹਤਾ ਹੈ, ਔਰਤਾਂ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਬੱਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ-ਮਰਦ ਗੁਰਪੁਰਬ ਭੁਲਾ ਕੇ ਮੱਸਿਆ ਪੁੰਨਿਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਾਂ ਮਨਾਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਜਨਾਨੀਆਂ ਕਰਵਾ ਚੌਥ ਦੇ ਵਰਤ

ਰੱਖ ਕੇ ਖਸਮਾਂ ਦੇ ਸਗਨ ਮਨਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਅਹੋਈ-ਕੱਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸੀਭਲਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਾ ਵਰਤ । ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਖਾਸ ਖਾਸ ਸਵਾਰੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਚੂਹਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹੰਸ, ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਚਿੱਟਾ ਬਲਦ, ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਸੋਰ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਤਲਾ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਖੋਤਾ ।

ਗਦਹੀ-ਗਧੀ, ਖੋਤੀ । ਮਨ ਚਾਰਿ-ਚਾਰ ਮਣ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ' ਨਹੀਂ ਤਾਂ) ਰਾਮ-ਨਾਮ ਛੱਡਣ ਦਾ ਹੀ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ (ਮੂਰਖ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੀਤਲਾ ਦੀ ਵਰਤ ਰੱਖਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । (ਤੇ, ਜੇ ਭਲਾ ਸੀਤਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਤੇਲੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਖੋਤੀ ਬਣਾ ਲਏਗੀ) ਸੋ, ਉਹ ਮੂਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਖੋਤੀ ਦੀ ਜੂਨੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ (ਹੋਰ ਖੋਤੇ ਖੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਛੱਟਾ ਆਦਿਕ ਦਾ) ਚਰ ਮਣ ਭਾਰ ਢੋਂਦੀ ਹੈ । ੧੦੮ ।

ਕਬੀਰ ਚਤੁਰਾਈ ਅਤਿ ਘਨੀ, ਹਰਿ ਜਪਿ ਹਿਰਦੈ ਮਾਹਿ ॥ ਸੂਰੀ
ਉਪਰਿ ਖੇਲਨਾ, ਗਿਰੈ ਤ ਠਾਹਰ ਠਾਹਿ ॥ ੧੦੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨੌਟ-ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੇ ਕਈ ਸਹਮ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ-ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼, ਰੋਗ, ਗਰੀਬੀ, ਲੋਕ-ਲਾਜ, ਈਰਖਾ-ਸਾੜੇ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮੁਬਾਜ਼ੀਆਂ ਆਦਿਕ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਿਤੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰਾ ਲੁਕਵੇਂ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਸਾਣ ਜਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਵਰਤ ਰੱਖੀਦੇ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਵਲ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਭੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਹਮ ਹੀ ਸਹਮ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਅਕਾਰਥ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ । ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੁੱਖ ਹਨ । ਸਿਰਫ਼ ਵਿਛੋੜਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਹੈ । ਪਰ ਨਿਰਾ 'ਰਾਮ ਰਾਮ' ਆਖਣ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਹੀਦਾ । ਇਸ ਦਾਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਪਰਹੇਜ਼ ਭੀ ਹਨ-ਚਸਕੇ, ਸਰੀਰਕ ਮੋਹ, ਜਾਤੀ-ਅਭਿਮਾਨ, ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ, ਕੁਸੰਗ, ਵਰਤ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਭਰਮ, ਸੰਗ੍ਰਹ-ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਭਟਕਣਾ, ਨੌਕ-ਨਮੂਜ ਦੀ ਖਾਤ ਰਕੀਤਿਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਵਿਅਰਥ ਰਸਮਾਂ-ਅਜੇਹੇ ਕਈ ਕੰਮ ਹਨ ਜੋ ਜਦ ਤਕ ਛੱਡੇ ਨਾਹ ਜਾਣ, ਸਿਮਰਨ ਆਪਣਾ ਜੋਹਰ ਵਿਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਖੋਡ ਨਹੀਂ; ਕਿਤੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨ ਵਰਜਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਲੋਕ-ਲਾਜ

ਵਰਜਦੀ ਹੈ । ਸੋ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਇਕ ਬੜੀ ਔਖੀ ਖੇਡ ਹੈ, ਸੂਲੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਸਮਾਨ ਹੈ । ਪਰ, ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਤੇ ਅੱਪੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਠਾਹਰ-ਥਾਂ, ਆਸਰਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਹਮਾਂ ਭਰਮਾਂ-ਵਹਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਿਆਦਾਪ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰ । (ਪਰ) ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ; (ਜਾਤਿ-ਅਭਿਮਾਨ, ਨਿੰਦਾ, ਕੁਸੰਗ, ਚਸਕੇ, ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਭਰਮ ਛੱਡਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ਸੋ,) ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸੂਲੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਸਮਾਨ ਹੈ; ਇਸ ਸੂਲੀ ਉਤੇ ਤਿੰਨ ਗਿਆਂ ਭੀ (ਭਾਵ, ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਇਹ ਅੱਤ ਔਖੀ ਕਾਰ ਛੱਡਿਆਂ ਭੀ) ਨਹੀਂ ਬਣ ਆਉਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸਹਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੧੦੬ ।

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖੁ ਧੀਨਿ ਹੈ, ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮੁ ॥ ਦੇਹੀ ਕਿਸ ਕੀ ਬਾਪੁਰੀ, ਪਵਿਤ ਹੋਇਗੇ ਗ੍ਰਾਮ ॥ ੧੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੋਈ-[ਅਖਰ 'ਸ' ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਲਗਾਂ ਹਨ (~) ਅਤੇ (_) । ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਸੋਈ' ਹੈ, ਇਥੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਚਾਲ ਪੂਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸੁਈ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ । (~) ਦੀਆਂ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਥੇ ਇੱਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਘਟਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ (_) ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ । ਧੀਨਿ-ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ । ਦੇਹੀ-ਸਰੀਰ । ਬਾਪੁਰੀ-ਵਿਚਾਰੀ । ਗ੍ਰਾਮ-ਪਿੰਡ ।

ਅਰਥ :- (ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਉਹੀ ਮੂੰਹ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀ ਕੀਹ ਗੱਲ ਹੈ ? (ਉਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਨਿਰਾ ਉਹ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ,) ਉਹ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਜਿਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ) । ੧੧੦ ।

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ, ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੇ ਦਾਸੁ ॥ ਜਿਹ ਕੁਲ ਦਾਸੁ ਨ ਉਪਜੈ, ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸੁ ॥ ੧੧੧ ॥ [੧੩੭੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਉਪਜੈ-[Skt. ਜਨ੍, with ਚਧ, ਉਪਜਨ—to become visible, to appear, to grow ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ, ਬਣਨਾ] ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਗਤ ਪਰਗਟ ਹੋ ਪਏ, ਉਹੀ ਕੁਲ ਸੁਲੱਖਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰਗਟਦਾ, ਉਹ ਕੁਲ ਢਾਕ ਪਲਾਹ (ਆਦਿਕ ਨਿਕੰਮੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਰਗੀ ਅੱਫਲ ਜਾਣੋ)। ੧੧੧।

ਕਬੀਰ ਹੈ ਗਇ ਬਾਹਨ ਸਘਨ ਘਨ, ਲਾਖ ਧਜਾ ਫਹਰਾਹਿ ॥
ਇਆ ਸੁਖ ਤੇ ਭਿਖਾ ਭਲੀ, ਜਉ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਦਿਨ ਜਾਹਿ ॥੧੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹੈ—ਹਯ, ਘੋੜੇ। ਗਇ—ਗੈ, ਗਯ, ਗਜ, ਹਾਥੀ। ਬਾਹਨ—ਸਵਾਰੀ (ਕਰਨ ਲਈ)। ਸਘਨ ਘਨ—ਬੇਅੰਤ। ਧਜਾ—ਬੰਡੇ। ਫਹਰਾਹਿ—ਹਵਾ ਵਿਚ ਝੂਲਣ, ਲਹਰਾਉਣ। ਭਿਖਾ—ਫਕੀਰਾ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਮੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਨ। [ਅੱਖਰ 'ਖ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਯ' ਹੈ]। ਜਉ—ਜੇ। ਜਾਹਿ—ਗੁਜ਼ਰਨ। ਤੋ—ਤੋਂ, ਨਾਲੋਂ।

ਨੋਟ—ਅਜੇ “ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ” ਵਾਲਾ ਖਿਆਲ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਾਥੀ ਹੋਣ, ਜੇ (ਮਹਲਾਂ ਉਤੇ) ਲੱਖਾਂ ਬੰਡੇ ਝੂਲਦੇ ਹੋਣ (ਇਤਨਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਖੁੰਝੇ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ)। ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ) ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰਨ ਤਾਂ ਉਸ (ਸਿਮਰਨ-ਹੀਣ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੇ) ਸੁਖ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਟੁੱਕਰ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਮੰਗਤੇ ਫਕੀਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੧੨।

ਕਬੀਰ ਸਭੁ ਜਗੁ ਹਉ ਫਿਰਿਓ, ਮਾਂਦਲੁ ਕੰਧ ਚਵਾਇ ॥ ਕੋਈ
ਕਾਹੂ ਕੇ ਨਹੀ, ਸਭ ਦੇਖੀ ਨੋਕਿ ਬਜਾਇ ॥ ੧੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਾਂਦਲੁ—ਫੋਲ। ਕੰਧ—ਮੋਢਿਆਂ ਉਤੇ। ਚਵਾਇ—ਰੱਖ ਕੇ। ਕਾਹੂ ਕੇ—ਕਿਸੇ ਦਾ। ਸਭ—ਸਾਰੀ (ਸ੍ਰਿਸਟੀ)। ਨੋਕਿ ਬਜਾਇ—ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਖ ਕੇ।

ਨੋਟ—ਉਹੀ ਖਿਆਲ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਫੋਲ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਂ (ਵਜ੍ਹਾਦਾ ਫਿਰਿਆ ਹਾਂ ਤੇ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਗਾਹਿਆ ਹੈ (ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਫਿਰਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਦੱਸੋ, ਭਾਈ ! ਇਸ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਸ਼ਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਤੋੜ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਭਰੀ: ਫੋ, ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਪਰਖ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈ ਹੈ ਕੋਈ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦਾ (ਤੋੜ ਨਿਭਲ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ) ਨਹੀਂ ਹੈ
(ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ 'ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ
ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ') । ੧੧੩ ।

ਮਾਰਗਿ ਮੋਤੀ ਬੀਬਰੇ, ਅੰਧਾ ਨਿਕਸਿਓ ਆਇ ॥ ਜੋਤਿ ਬਿਨਾ
ਜਗਦੀਸ ਕੀ, ਜਗਤੁ ਉਲੰਘੇ ਜਾਇ ॥ ੧੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਾਰਗਿ—ਰਸਤੇ ਵਿਚ । ਬੀਬਰੇ—ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਨਿਕਸਿਓ
ਆਇ—ਸਥਾ ਨਾਲ ਆ ਅੱਪੜਿਆ ਹੈ । ਜੋਤਿ—ਚਾਨਣ । ਜਗਦੀਸ—ਜਗਤ + ਈਸ,
ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ । ਉਲੰਘੇ ਜਾਇ—ਉਲੰਘਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ)
ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ, ਮਾਨੋ) ਮੋਤੀ (ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ
ਸਫਰ ਦੇ) ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ ਹਨ (ਭਾਵ, ਇਹ ਮੋਤੀ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਧਨ-
ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਖਰਚਣਾ ਪੈਂਦਾ; ਪਰ ਇਥੇ ਗਿਆਨ-ਹੀਣ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਨੁੱਖ ਆ ਅੱਪ-
ੜਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ (ਗਿਆਨ ਦੀ) ਜੋਤਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜਗਤ ਇਹਨਾਂ
ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ
ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਮੋਹਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਹ
ਜੀਵ ਗੁਣ ਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ) । ੧੧੪ ।

ਬੂਝਾ ਬੰਸੁ ਕਬੀਰ ਕਾ, ਉਪਜਿਓ ਪੂਤੁ ਕਮਾਲੁ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨ
ਛਾਡਿ ਕੈ, ਘਰ ਲੇ ਆਯਾ ਮਾਲੁ ॥ ੧੧੫ ॥ [੧੩੭੦]

ਨੋਟ—ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੭, ੧੦੮ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਅਜੇ ਉਹੀ ਸ਼ਿਅਲ ਤੁਰਿਆ
ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਜੇ ਉਹੀ ਲਫਜ਼ 'ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ' ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।
ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੨, ੧੧੩ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ
ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਭੀ ਵਿਅਰਥ । ਹੁਣ ਵਾਲਾ ਸਲੋਕ ਭੀ ਉਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ
ਵਿਚ ਹੈ ।

ਨੋਟ—ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ
ਹਨ । ਪਰ ਅਸਾਡੇ ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਐਖੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜ
ਘੜ ਕੇ ਲੰਘਦੇ ਆਏ ਹਨ । ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਵੇਲੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੀ
ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਤੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅਰਥ ਅਸਾਡੇ ਮੌਜੂਦਾ
ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਕਬੀਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਹੁਟੀ ਲੋਈ

ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਮੁਗਲ ਨੂੰ ਰੱਬ ਆਖਣਾ—ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਈ ਬੇ-ਬਵੀਆਂ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੁਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਹੀ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਪਰ ਇਸ ਮੌਜੂਦਾ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨਾਲ ਇਕ ਬੇ-ਇਨਸਾਫੀ ਭੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਕੱਚੇ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ (ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਇਹ ਲੋਕ 'ਕਮਾਲੁ' ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ) ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਕੁਝ 'ਮਾਲ' ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ 'ਛੰਤ' ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਮੋਹਨ' ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਦੀਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ [ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋ ਮੇਰੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕੁਝ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕ' ('ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ') ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਮਜਮੂਨ] । ਅਜੇਹੇ ਚੰਦਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਾਏ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਕਈ ਸਬਦ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਰਮਜ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ,

(੧) ਸੋਰਠਿ

‘ਘਸਿ ਕੁੰਕਮ ਚੰਦਨੁ ਗਾਰਿਆ ॥

ਬਿਨੁ ਨੈਨਹੁ ਜਗਤੁ ਨਿਹਾਰਿਆ ॥

ਪੂਤਿ ਪਿਤਾ ਇਕੁ ਜਾਇਆ ॥

ਬਿਨੁ ਠਾਹਰ, ਨਗਰੁ ਬਸਾਇਆ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ :-

ਪੂਤਿ—ਪੁੱਤਰ ਨੇ ।

ਜਿਸ ਪੁੱਤ੍ਰ (ਜੀਵਾਤਮਾ) ਨੇ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਗਤ-ਤਮਾਸੇ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਜਗਤ (ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ) ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਦਾ ਬਾਹਰ ਭਟਕਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ (ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ, ਮਾਨੋ,) ਸਹਰ ਵਸਾ ਲਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦਾ) । ੨ ।

(੨) ਬਸੰਤ

‘ਜੋਇ ਖਸਮੁ ਹੈ ਜਾਇਆ । ਪੂਤਿ ਬਾਪੁ ਖੋਲਾਇਆ ।

ਬਿਨੁ ਸੁਵਣਾ ਖੀਰੁ ਪਿਲਾਇਆ । ੧ ।

ਦੇਖਹੁ ਲੋਗਾ ਕਲਿ ਕਾ ਭਾਉ ।

ਸੁਤਿ ਮੁਕਲਾਈ ਅਪਨੀ ਮਾਉ ।’ ੧ । ਰਹਾਉ । ੩ ।

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ :-

ਹੇ ਲੋਕ । ਵੇਖੋ, ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਅਜਬ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੁ-
ਜਨ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਉਤੇ ਅਜਬ ਦਬਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ); ਮਨ-ਰੂਪ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ
(-ਮਾਇਆ) ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲਿਆ ਹੈ । ਰਹਾਉ ।

ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਖਸਮ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਨੇ ਜਨਮ
ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਭੋਗਣਹਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਖਸਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ);
ਮਨ-ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੇ ਪਿਉ-ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਚੋਭੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; (ਇਹ ਮਨ) ਬਣਾਂ ਤੋਂ
ਬਿਨਾ ਹੀ (ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ) ਦੁੱਧ ਪਿਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ
ਵਿਚ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ੧ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੫ ਵਿਚ ਭੀ ਲਫਜ਼ ‘ਪੂਤ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ
‘ਮਨ’ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬੂਭਾ-ਭੁੱਬ ਗਿਆ (ਸਮਝੋ) । ਬੰਸੁ-ਖਾਨਦਾਨ, ਕੁਲ, (ਅੱਖਾਂ,
ਕੰਨ, ਨੱਕ, ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰ) ਟੱਬਰ । ਉਪਜਿਓ-[ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ:
੧੧੧] ਪਰਗਟ ਹੋ ਪਿਆ, ਇਸ ਹਾਲਤ ਤੇ ਅੱਪੜ ਗਿਆ । ਪੂਤ੍ਰ-ਪੁੱਤਰ, ਮਨ ।
ਕਮਾਲੁ-ਕਾਮਲ, ਲਾਇਕ, ਅਜਬ ਲਾਇਕ (ਭਾਵ, ਨਾਲਾਇਕ, ਮੂਰਖ) । ਘਰਿ-ਘਰ
ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ । ਮਾਲੁ-ਧਨ, ਧਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਮਾਇਆ ਦਾ
ਮੋਹ [ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੨ ਅਤੇ ੧੧੩] ।

ਅਰਥ :- (‘ਹੈ ਗਇ ਬਾਹਨ ਸਘਨ ਘਨ’ ਅਤੇ ‘ਲਾਖ ਧਸਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ
ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਹੀ’-ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਡਿੱਠੀ ‘ਡਿੱਠੀ ਟੋਕਿ ਬਜਾਇ’, ਵਿਰ ਭੀ) ਜੋ ਮੇਰਾਂ ਮੂਰਖ
ਮਨ-ਅਜੇਹੀ (ਨੀਵੀਂ) ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਆ ਅੱਪੜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ
ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਵਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਬੀਰ ਦਾ ਸਾਗ੍ਰ ਹੀ
ਟੱਬਰ (ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦਾ-ਟੋਲਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰੂਰ)-
ਭੁੱਬ ਗਿਆ ਜਾਣੋ । ੧੧੫ ।

ਕਬੀਰ ਸਾਹੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਐ, ਸਾਥਿ ਨ ਲੀਜੈ ਕੋਇ ॥ ਪਾਛੈ

ਪਾਉ ਨ ਦੀਜੀਐ ਆਗੈ ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੧੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਾਧੂ-ਭਲਾ ਮਨੁੱਖ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ । ਆਰੀ-ਸਾਧੂ ਵਲ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿੰਦਿਆਂ । ਹੋਇ ਸੁ ਹੋਇ-ਜੇ ਕੋਈ ਔਖਿਆਈ ਭੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਈ ਹੋਵੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ'; ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ 'ਸਾਧੂ' ਹਨ; ਸੋ, 'ਸਾਧੂ' ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ; ਪਰ) ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ (ਕੋਈ ਸਾਥ ਉਡੀਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਛੁੰਢਣੇ ਚਾਹੀਦੇ, ਮਤਾਂ ਕੋਈ ਮਮਤਾ-ਬੱਧਾ ਸਾਥੀ ਢਿੱਲ-ਮੱਠ ਹੀ ਕਰਾ ਦੇਵੇ) । ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਗਿਆਂ ਕਦੇ ਪੈਰ ਪਿਛਾਂਹ ਨਾਹ ਰੱਖੀਏ, (ਕਦੇ ਆਲਸ ਨਾਹ ਕਰੀਏ); ਸਗੋਂ ਉਧਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਜੇ ਕੋਈ ਔਖਿਆਈ ਭੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪਈ ਆਵੇ । ੧੧੬ ।

ਕਬੀਰ ਜਗੁ ਬਾਧਿਓ ਜਿਹ ਜੇਵਰੀ, ਤਿਹ ਮਤ ਬੰਧਹੁ ਕਬੀਰ ॥
ਜੈ ਹਹਿ ਆਟਾ ਲੋਨ ਜਿਉ, ਸੋਨ ਸਮਾਨਿ ਸਰੀਰੁ ॥੧੧੭॥

ਨੋਟ-ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕਿਉਂ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਣਾ-ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਮਝਾਈ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਆਸਰੇ ਤੱਕਦਿਆਂ ਮਤਾਂ ਮਮਤਾ ਬੱਝੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਜਾਵੀਏ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿਹ ਜੇਵਰੀ-ਜਿਸ ਰੱਸੀ ਨਾਲ, ਮਮਤਾ ਦੀ ਜਿਸ ਰੱਸੀ ਨਾਲ; ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਦੀ ਜਿਸ ਰੱਸੀ ਨਾਲ । ਤਿਹ-ਉਸ ਰੱਸੀ ਨਾਲ । ਮਤ ਬੰਧਹੁ-ਨਾਹ ਬੱਝ ਜਾਈਂ । ਜੈ ਹਹਿ-ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਹਿੰਗਾ । ਆਟਾ ਲੋਨ ਜਿਉ-ਆਟੇ ਲੂਣ ਵਾਂਗ, ਸਸਤੇ ਭਾ । ਸੋਨ ਸਮਾਨਿ-ਸੋਨੇ ਵਰਗਾ, ਬਹੁ ਮੁੱਲਾ । ਸਰੀਰ-ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਦੀ ਜਿਸ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਜਗਤ (ਦਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ) ਬੱਝਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੱਝਣ ਨਾ ਦੇਈਂ । ਇਹ ਸੋਨੇ ਵਰਗਾ (ਕੀਮਤੀ) ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ (ਮਿਲਿਆ) ਹੈ (ਜੇ ਤੂੰ ਮੋਹ ਦੀ ਰੱਸੀ ਵਿਚ ਬੱਝ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿ ਕੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡ ਬੈਠਾ, ਤਾਂ) ਸਸਤੇ ਭਾ ਅਜਾਈਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਹਿੰਗਾ । ੧੧੭ ।

ਕਬੀਰ ਹੰਸ ਉਡਿਓ ਤਨੁ ਗਾਡਿਓ ਸੋਝਾਈ ਸੈਨਾਹ ॥ ਅਜਹੂ ਜੀਉ
ਨ ਛੋਡਈ, ਰੰਕਾਈ ਨੈਨਾਹ ॥ ੧੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੰਸ-ਜੀਵਾਤਮਾ । ਉਡਿਓ-ਉਡਿਓ ਚਾਹੇ, ਉਡਿਆ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਤਨੁ ਗਾਡਿਓ-ਤਨੁ ਗੱਡਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਜਿੰਦ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਹੋਣ ਤੇ ਹੈ । ਸੋਝਾਈ-ਸੂਝ । ਸੈਨਾਹ-ਸੈਣਤਾਂ ਨਾਲ । ਰੰਕਾਈ-ਨੀਚਤਾ, ਕੰਗਾਲਤਾ । ਨੈਨਾਹ-ਨੈਣਾਂ ਦੀ, ਅੱਖਾਂ ਦੀ ।

ਅਰਥ :- (ਇਹ ਮਮਤਾ ਦੀ ਜੇਵੜੀ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਜਕੜ-ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਦੀ ਰੱਸੀ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਜੇ ਤੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੇਖ ਕਿ ਮੌਤ ਸਿਰ ਉਤੇ ਆ ਆਪੜਦੀ ਹੈ) ਜੀਵਾਤਮਾ (ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ) ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ (ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਿਛੁੜਨ ਤੇ) ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੋਹ ਦੀ ਜੇਵੜੀ ਨਾਲ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਸੈਣਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ (ਪਿਛਲੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ) ਸਮਝਾਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ), ਅਜੇ ਭੀ ਜੀਵ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਕੰਗਾਲਤਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ । ੧੧੮ ।

ਕਬੀਰ ਨੈਨ ਨਿਹਾਰਉ ਤੁਝ ਕਉ, ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਨਉ ਤੁਅ ਨਾਉ ॥ ਬੈਨ
ਉਚਰਉ ਤੁਅ ਨਾਮ ਜੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਰਿਦ ਨਾਉ ॥ ੧੧੯ ॥ [੧੩੭੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨੈਨ ਨਿਹਾਰਉ-ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੇਖਾਂ । ਤੁਝ ਕਉ-ਤੈਨੂੰ (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) । ਸ੍ਰਵਨ-ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ । ਸੁਨਉ-ਮੈਂ ਸੁਣਾਂ । ਤੁਅ-ਤੇਰਾ । ਬੈਨ-ਬਚਨ, ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਉਚਰਉ-ਮੈਂ ਉਚਾਰਾਂ । ਜੀ-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ । ਚਰਨ ਕਮਲ-ਕਉਲ ਛੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਤੇਰੇ ਚਰਨ । ਨਾਉ-ਥਾਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਤੇ ਆਖ-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੈਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਜਿਸ ਮੋਹ-ਜੇਵੜੀ ਨਾਲ ਜਗਤ ਬੱਝਾ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਭੀ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਕੰਗਾਲਤਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ; ਮੋਹਰ ਕਰ, ਉਸ ਜੇਵੜੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ (ਹਰ ਪਾਸੇ) ਤੇਰਾ ਹੀ ਦੀਦਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਹੀ ਨਾਮ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਰਹਾਂ, (ਜੀਭ ਨਾਲ) ਬਚਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਉਚਾਰਦਾ ਰਹਾਂ, ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਥਾਂ ਦੇਈ ਰੱਖਾਂ । ੧੧੯ ।

ਕਬੀਰ ਸੁਰਗੁ ਨਰਕ ਤੇ ਮੈ ਰਹਿਉ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੇ ਪਰਸਾਦਿ ॥
ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜੁ ਮਹਿ, ਰਹਉ ਅੰਤਿ ਅਰੁ ਆਦਿ ॥ ੧੨੦ ॥

ਕਬੀਰ ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਕੋ, ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨ ॥ ਕਹਿਬੇ
ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ ॥ ੧੨੧ ॥

ਕਬੀਰ ਦੇਖਿ ਕੈ ਕਿਹ ਕਹਉ, ਕਹੇ ਨ ਕੋ ਪਤੀਆਇ ॥ ਹਰਿ ਜੈਸਾ
ਤੈਸਾ ਉਹੀ, ਰਹਾਉ ਹਰਖਿ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥ ੧੨੨ ॥ [੧੩੭੦-੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੋ-ਤੋ । ਰਹਿਓ-ਬਚ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਪਰਸਾਦਿ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ।
ਮਉਜ-ਲਹਰ, ਹੁਲਾਰਾ । ਅੰਤਿ ਅਰੁ ਆਦਿ-ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਤਕ, ਸਦਾ ਹੀ । ੧੨੨।
ਮਉਜ ਕੋ-ਲਹਰ ਦਾ, ਹੁਲਾਰੇ ਦਾ । ਕਹਿ-ਕਹੇ, ਦੱਸੇ । ਕੈਸੇ-ਕਿਵੇਂ? ਉਨਮਾਨ
-[skt. उत्मान-*measuring, price*] ਤੋਲ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ; ਕੀਮਤ । ਕਹਿਬੇ ਕਉ-
ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਨਾਲ । ਪਰਵਾਨੁ-ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ, ਮੰਨਣ-ਜੋਗ । ੧੨੧ ।

ਕਿਹ-ਕੀਹ? ਕਹਉ-ਮੈਂ ਆਖਾਂ । ਪਤੀਆਇ-ਪਤੀਜਦਾ, ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ,
ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ । ਰਹਉ-ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਹਰਖਿ-ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ, ਖੇਡੇ ਵਿਚ ।
ਗਾਇ-ਗਾ ਕੇ । ੧੨੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ (ਦੀ
ਯਾਦ) ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ; (ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ
ਨਾਲ ਮੈਂ ਸੁਰਗ (ਦੀ ਲਾਲਸਾ) ਅਤੇ ਨਰਕ (ਦੇ ਡਰ) ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ਹਾਂ । ੧੨੦ ।

(ਪਰ), ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਣ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਦਾ
ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ? (ਜੀਭ ਨਾਲ) ਉਸ ਮੌਜ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ
ਫਥਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਉਹ ਕੇਡਾ ਕੁ ਹੁਲਾਰਾ ਹੈ?—ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਹੁਲਾਰਾ ਲਿਆਂ ਹੀ
ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੨੧ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਦੱਸ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤੇ,
ਦੱਸਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ (ਕਿਉਂਕਿ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੈ ਐਸੀ
ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਸ ਵਰਗਾ
ਹੈ), ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਆਪ ਹੀ ਹੈ; (ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ
ਕਿ) ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਮੈਂ ਮੌਜ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ੧੨੨ ।

ਕਬੀਰ ਚੁਗੇ ਚਿਤਾਰੈ ਭੀ ਚੁਗੈ, ਚੁਗਿ ਚੁਗਿ ਚਿਤਾਰੇ ॥ ਜੈਸੇ ਬਚਰਹਿ
ਕੂੰਜ, ਮਨ ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਰੇ ॥ ੧੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਚੁਗੈ-(ਚੋਗਾ) ਚੁਗਦੀ ਹੈ । ਚਿਤਾਰੈ-(ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ)
ਚੋਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਭੀ-ਮੁੜ, ਫਿਰ । ਚੁਗਿ ਚੁਗਿ ਚਿਤਾਰੇ-ਚੁਗ ਚੁਗ ਕੇ (ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ)

ਚੋਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਚੋਗਾ ਭੀ ਚੁਗਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਚੋਤਾ ਭੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ।
ਬਚਰਹਿ-ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ । ਮਮਤਾ-ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਿ (ਮਾਇਆ) ਮੋਰੀ ਬਣ ਜਾਏ,
ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਤਾਂਘ । ਰੇ-ਹੋ ਭਾਈ !

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਕੁੰਜ ਚੋਗਾ ਚੁਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਭੀ ਚੋਤਾ
ਕਰਦੀ ਹੈ, ਮੁੜ ਚੁਗਦੀ ਹੈ, ਚੋਗਾ ਭੀ ਚੁਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਚੋਤਾ ਭੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ।
ਜਿਵੇਂ ਕੁੰਜ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ, ਹੋ ਭਾਈ !
("ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੇ") ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਤਾਂਘ
ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੨੩ ।

ਕਬੀਰ ਅੰਬਰ ਘਨਹਰੁ ਛਾਇਆ, ਬਰਖਿ ਭਰੇ ਸਰ ਤਾਲ ॥ ਚਾਤ੍ਰਕ
ਜਿਉ ਤਰਸਤ ਰਹੈ, ਤਿਨ ਕੇ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ ॥ ੧੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅੰਬਰ-ਆਕਾਸ਼, ਆਸਮਾਨ । ਘਨਹਰੁ-ਬੱਦਲ । ਛਾਇਆ-
ਖਿੱਲਰ ਗਏ, ਵਿਛ ਗਏ । ਬਰਖਿ-ਵਰ੍ਹਾ ਕੇ, ਵੱਸ ਕੇ । ਸਰ ਤਾਲ-ਸਰੋਵਰ ਤਲਾਬ ।
ਚਾਤ੍ਰਕ-ਪਾਪੀਹਾ । ਰਹੈ-ਰਹੈ, ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ-(ਭਾਵ,) ਭੈੜਾ ਹੀ
ਹਾਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! (ਵਰਖਾ ਹੁੰਤੋ) ਬੱਦਲ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ (ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ)
ਵਿਛ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਰਖਾ ਕਰ ਕੇ (ਨਿਕੇ ਵਡੇ ਸਾਰੇ) ਸਰੋਵਰ ਤਲਾਬ ਭਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਪਰ
ਪਾਪੀਹਾ ਫਿਰ ਭੀ ਵਰਖਾ ਦੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਤਰਸਦਾ ਤੇ ਕੂਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਪਰਮਾਤਮਾ
ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਉਸ
ਦਾ ਦਰਸਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ) ("ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੇ") ਉਹ ਪਾਪੀਹੇ ਵਾਂਗ
ਤਰਲੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਦਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੨੪ ।

ਕਬੀਰ ਚਕਈ ਜਿਉ ਨਿਸਿ ਬੀਛੁਰੇ, ਆਇ ਮਿਲੇ ਪਰਭਾਤਿ ॥ ਜੋ
ਨਰ ਬਿਛੁਰੇ ਰਾਮ ਸਿਉ, ਨ ਦਿਨ ਮਿਲੇ ਨ ਰਾਤਿ ॥ ੧੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਕਈ-ਚਕਵੀ [ਨੋਟ ! ਆਮ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਚਕਵੀ ਆਪਣੇ
ਸਾਥੀ ਚਕਵੇ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤਿ ਵਿੱਛੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੂਕਦੇ
ਹਨ, ਪਰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਮੁੜ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ] । ਜਿਉ-
ਜਦੋਂ । ਨਿਸਿ-ਰਾਤ ਵੇਲੇ । ਪਰਭਾਤਿ-ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ । ਸਿਉ-ਤੋਂ,
ਨਾਲੋਂ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਚਕਵੀ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਚਕਵੇ ਤੋਂ) ਵਿੱਛੜਦੀ ਹੈ

ਤਾਂ ਸਵੇਰ-ਸਾਰ ਮੁੜ ਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ (ਰਾਤ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਹਨੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਚਾਰ ਪਹਰ ਹੀ ਵਿਛੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਛੇਤੀ ਮੁੱਕ ਸਕੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤਕ ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ; ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਾਹ ਦਿਨੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਨਾਹ ਰਾਤ ਨੂੰ। ੧੨੫।

ਕਬੀਰ ਰੈਨਾਇਰ ਬਿਛੋਰਿਆ, ਰਹੁ ਰੇ ਸੰਖ ਮਝੂਰਿ ॥ ਦੇਵਲ ਦੇਵਲ ਧਾਹੜੀ, ਦੇਸਹਿ ਉਗਵਤ ਸੂਰ ॥ ੧੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰੈਨਾਇਰ—[skt रत्नाकर, ਰਤਨਾਕਰ-ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਖਾਲ] ਸਮੁੰਦਰ। ਮਝੂਰਿ—(ਰੈਨਾਇਰ) ਮਾਝ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ। ਰਹੁ—ਟਿਕਿਆ ਰਹੁ। ਦੇਵਲ—[ਦੇਵਾਲਯ ਦੇਵ + ਆਲਯ] ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਘਰ, ਦੇਹੁਰਾ, ਠਾਕੁਰ ਦੁਆਰਾ, ਮੰਦਰ। ਧਾਹੜੀ, ਧਾਹ-ੜੀ, ਡਰਾਉਣੀ ਢਾਹ। ਦੇਸਹਿ—ਦੇਵੇਂਗਾ। ਸੂਰ—ਸੂਰਜ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਆਖ-) ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਹੇ ਸੰਖ ! ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹੁ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ-ਸਾਰ ਹਰੇਕ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਡਰਾਉਣੀ ਢਾਹ ਮਾਰੇਂਗਾ। ੧੨੬।

ਨੋਟ ! ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਕੇ ਮਮਤਾ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜੀਵ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਰਹੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਆਸਾਂ ਧਾਰ ਕੇ ਧੱਕੇ ਖਾਣੇ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ

(“ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਾਇ ਤ ਜਾਉ”)।

ਕਬੀਰ ਸੂਤਾ ਕਿਆ ਕਰਹਿ, ਜਾਗੁ ਰੋਇ ਭੈ ਦੁਖ ॥ ਜਾ ਕਾ ਬਾਸਾ ਗੋਰ ਮਹਿ, ਸੇ ਕਿਉ ਸੋਵੈ ਸੁਖ ॥ ੧੨੭ ॥

ਕਬੀਰ ਸੂਤਾ ਕਿਆ ਕਰਹਿ, ਉਠਿ ਕਿ ਨ ਜਪਹਿ ਮੁਰਾਰਿ ॥ ਇਕ ਦਿਨ ਸੋਵਨੁ ਹੋਇਗੋ, ਲਾਂਬੇ ਗੋਡ ਪਸਾਰਿ ॥ ੧੨੮ ॥

ਕਬੀਰ ਸੂਤਾ ਕਿਆ ਕਰਹਿ, ਬੈਠਾ ਰਹੁ ਅਹੁ ਜਾਗੁ ॥ ਜਾ ਕੇ ਸੰਗ ਤੇ ਬੀਛੁਰਾ, ਤਾਹੀ ਕੇ ਸੰਗ ਲਾਗੁ ॥ ੧੨੯ ॥ [੧੩੭੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੂਤਾ—(ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ) ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ। ਭੈ—(ਦੁਨੀਆ ਦੇ) ਡਰ-ਸਹਮ। ਰੋਇ ਭੈ ਦੁਖ—[ਨੋਟ ! ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੭੨] ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਡਰਾਂ-ਸਹਮਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ। [ਨੋਟ ! ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋ ਬੈਠਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿਸੇ

ਨਾਲੋਂ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣਾ]। ਬਾਸਾ-ਵਾਸ, ਨਿਵਾਸ। ਗੋਰ-ਕਬਰ, ਹਨੇਰੀ ਛੂਪੀ ਥਾਂ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਸਹਮਾਂ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ਕਿਉਂ-ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂ ਸੋਵੇ ਸੁਖ-ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਸੁਖੀ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ੧੨੭।

ਉਠਿ-ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ, ਹੁਸੀਆਰ ਹੋ ਕੇ। ਕਿ-ਕਿਉਂ? ਮੁਰਾਰਿ-ਪਰਮਾਤਮਾ। ਪਸਾਰਿ-ਪਸਾਰ ਕੇ, ਖਿਲਾਰ ਕੇ। ਲਾਂਬੇ ਗੋਡ ਪਸਾਰਿ-ਲੰਮੇ ਗੋਡੇ ਪਸਾਰ ਕੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿ ਮੁੜ ਕਦੇ ਉੱਠਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ੧੨੮।

ਜਾ ਕੇ ਸੰਗ ਤੇ-ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੋਂ। ਲਾਗੁ-ਲੱਗਾ ਰਹੁ, ਜੁੜਿਆ ਰਹੁ। ੧੨੯।

ਨੋਟ :-ਤੀਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਸਾਫ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸੋਣ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਨਾ ਅਤੇ 'ਜਾਗਣ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ) ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ(ਮਸਤ ਹੋਇਆ) ਕੀਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਕਿਉਂ ਅਜਾਈਂ ਉਮਰ ਗਵਾਂ ਰਿਹਾ ਹੈ?) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੁਸੀਆਰ ਹੋ ਅਤੇ (ਇਸ ਯਾਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਸੰਸਾਰਕ) ਸਹਮਾਂ ਤੇ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹਾਸਲ ਕਰ (ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆਂ ਆ ਘੇਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੋਹ ਦੀ ਨੀਂਦ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮੋਹ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦੁੱਖਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸਹਮਾਂ ਹੇਠ ਦੌਬੇ ਰਹਣਾ ਕਬਰ ਵਿਚ ਪੈਣ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਦੁੱਖਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਸਹਮਾਂ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਾਸ ਸਦਾ(ਅਜੇਹੀ) ਕਬਰ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਉਹ ਕਦੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ੧੨੮।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਉਮਰ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਇਸ ਮੋਹ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਹੁਸੀਆਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ? ਇਕ ਦਿਨ ਅਜੇਹਾ ਬੇ-ਬਸ ਹੋ ਕੇ ਸੌਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਮੁੜ ਉੱਠਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗਾ (ਇਕ ਦਿਨ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦਰੋਂ ਸੌਣਾ ਪਏਗਾ) ! ੧੨੯।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਉਮਰ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਹੁਸੀਆਰ ਹੋ, ਮਮਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਲੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹੁ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਮ ਤੇ ਕਲੇਸ਼ ਸਹਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਉਸੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਰਹੁ। ੧੨੯।

ਕਬੀਰ ਸੰਤ ਕੀ ਗੈਲ ਨ ਛੋਡੀਐ, ਮਾਰਗਿ ਲਾਗਾ ਜਾਉ ॥ ਪੇਖਤ
ਹੀ ਪੁੰਨੀਤ ਹੋਇ, ਭੇਟਤ ਜਪੀਐ ਨਾਉ ॥ ੧੩੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੈਲ-ਰਸਤਾ, ਪਿੱਛਾ । ਸੰਤ ਕੀ ਗੈਲ-ਉਹ ਰਸਤਾ ਜਿਸ ਤੇ
ਸੰਤ ਤੁਰੇ ਹਨ । ਮਾਰਗਿ-ਰਸਤੇ ਉਤੇ । ਲਾਗਾ ਜਾਉ-ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ । ਪੁੰਨੀਤ-ਪੁਨੀਤ,
ਪਵਿਤ੍ਰ । ਭੇਟਤ-ਮਿਲਿਆ, ਸੰਗਤ ਕੀਤਿਆਂ, ਪਾਸ ਬੈਠਿਆ ।

ਅਰਥ :- (ਪਰ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ “ਜਾ ਕੇ ਸੰਗ ਤੇ ਬੀਛੁਰਾ, ਤਾਹੀ ਕੇ ਸੰਗ
ਲਾਗੁ” ਵਾਲਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ) ਉਹ ਰਸਤਾ ਨਾਹ ਛੱਡੀਏ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸੰਤ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਤੁਰੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸੰਤਾਂ ਗੁਰ-
ਮੁਖਾਂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠਿਆਂ ਪਰ-
ਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰੀਦਾ ਹੈ (ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸੋਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ੧੩੦ ।

ਅਤੇ

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਜੀਐ, ਦੂਰਹਿ ਜਾਈਐ ਭਾਗਿ ॥
ਬਾਸਨੁ ਕਾਰੇ ਪਰਸੀਐ, ਤਉ ਕਛੁ ਲਾਗੈ ਦਾਗੁ ॥ ੧੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਾਕਤ-ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ । ਸੰਗੁ-ਸੁਹਬਤਿ ।
ਦੂਰਹਿ-(ਸਾਕਤ ਤੋਂ) ਦੂਰ ਹੀ । ਭਾਗਿ ਜਾਈਐ-ਭੱਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਬਾਸਨੁ-
ਭਾਂਡਾ । ਕਾਰੇ-ਕਾਲਾ । ਤਉ-ਤਾਂ । ਕਛੁ-ਕੁਝ ਕੁ, ਬੋੜਾ-ਬਹੁਤ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ “ਜਾ ਕੇ ਸੰਗ ਤੇ ਬੀਛੁਰਾ, ਤਾਹੀ ਕੇ ਸੰਗ ਲਾਗੁ”
ਵਾਲਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ) ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ
ਚਾਹੀਦੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਹਟ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਵੇਖ,) ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਲੇ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ
ਛੋਹੀਏ, ਤਾਂ ਬੋੜਾ-ਬਹੁਤ ਦਾਗ਼ ਲੱਗ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੩੧ ।

ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਜਰਾ ਪਹੁੰਚਿਓ ਆਇ ॥ ਲਾਗੀ ਮੰਦਿਰ
ਦੁਆਰ ਤੇ, ਅਬ ਕਿਆ ਕਾਢਿਆ ਜਾਇ ॥ ੧੩੨ ॥

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਸੋ ਭਇਓ, ਜੋ ਕੀਨੋ ਕਰਤਾਰ ॥ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਦੂਸਰ
ਕੋ ਨਹੀ, ਏਕੈ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ ॥ ੧੩੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਰਾ-ਬੁਢੇਪਾ । ਲਾਗੀ-(ਅੱਗ) ਲੱਗ ਗਈ । ਮੰਦਿਰ-ਘਰ ।
ਮੰਦਿਰ ਦੁਆਰ ਤੇ-ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ । ਅਬ-ਹੁਣ, ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਤੇ । ਕਿਆ
ਕਾਢਿਆ ਜਾਇ-ਕੀਹ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਸਭ ਕੁਝ ਬਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ
ਸਕਦਾ । ੧੩੨ ।

ਕਾਰਨੁ—ਸਬਬ, ਵਸੀਲਾ, 'ਰਾਮ ਨੂੰ ਚੇਤਣ' ਦਾ ਸਬਬ। ਸੋ ਭੇਇਓ—ਉਹੀ (ਸਬਬ) ਬਣਦਾ ਹੈ। ਏਕੈ—ਇਕੋ ਹੀ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ “ਜਾ ਕੇ ਸੰਗ ਤੇ ਬੀਛੁਰਾ, ਤਾਹੂ ਕੇ ਸੰਗ ਲਾਹੁ” ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਵੇਲੇ-ਸਿਰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜੇ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਨਾਹ ਕੀਤਾ (ਉਤੋਂ) ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਅੱਪੜਿਆ (ਇਸ ਉਮਰ ਤਕ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਿਹਾਂ ਬੇਅੰਤ ਮੰਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਅੰਦਰ ਜਮਾ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੁਣ ਸਿਮਰਨ ਵਲ ਪਰਤਣ ਦੇਣਗੇ ?)। ਜੇ ਕਿਸੇ ਘਰ ਨੂੰ ਬੂਹੇ ਵਲੋਂ ਹੀ ਅੱਗ ਲੱਗ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ (ਘਰ ਵਿਚੋਂ) ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ (ਸੜਨੋਂ) ਬਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਜੁਆਨੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਲ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਉਮਰ ਦੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਦਿਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਸੰਵਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ੧੩੨।

(ਪਰ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆਂ ਹੀ ਜੁਆਨੀ ਲੰਘ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਹੁਣ ਸੂਝ ਪਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੀ ਨਿਰਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੇਵੇ ਤਦੋਂ ਹੀ ਜੀਵ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੁਆਨੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਬੁਢੇਪਾ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ) ਸਬੱਬ ਉਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਬਣਾਏ; (ਇਹ ਦਾਤਿ ਕਿਸੇ ਭੀ ਜੀਵ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਬੱਬ ਬਣਾਣ ਵਾਲਾ) ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰ ਆਪ ਹੀ ਇਹ ਸਬਬ ਬਣਾਣ-ਜੋਗਾ ਹੈ। ੧੩੩।

ਕਬੀਰ ਫਲ ਲਾਗੇ ਫਲਨਿ, ਪਾਕਨ ਲਾਗੇ ਆਂਬ ॥ ਜਾਇ ਪਹੁ-ਚਹਿ ਖਸਮ ਕਉ, ਜਉ ਬੀਚਿ ਨ ਖਾਹੀ ਕਾਂਬ ॥ ੧੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਫਲ ਫਲਨਿ ਲਾਗੇ—ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖਸਮ ਕਉ—ਬਾਗ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਾਸ। ਜਉ—ਜੇ। ਬੀਚਿ—ਵਿਚ ਹੀ, ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ, ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ। ਕਾਂਬ—ਕਾਂਬਾ, ਹਨੇਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕਾਰਨ ਟਹਲੀ ਨਾਲੋਂ ਫਲ ਦਾ ਹਿੱਲ ਜਾਣਾ।

ਨੋਟ :—ਬਸੰਤ ਰੁਤੇ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਬੂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਗਾਂਹ ਗਵਾਮੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਚੇ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹੜ ਭੋਤੇ ਆਦਿਕ ਹੀ ਟੁਕ ਟੁਕ ਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਹਨੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਫਲ ਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਫਲ ਟਹਲੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਨੇਰੀ ਨਾਲ ਹਿੱਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਕਈ ਹੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਜੋ ਪੱਕਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਜਗਤ ਦੇ ਕਈ ਵਿਕਾਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਭ ਹੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਪੂਰੀ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਜਚਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ (ਪਹਿਲਾਂ) ਫਲ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਤੇ (ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਫਿਰ ਉਹ) ਪੱਕਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਇਹ ਅੰਬ (ਹਨੇਰੀ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਟਹਣੀ ਨਾਲੋਂ) ਹਿੱਲ ਨਾਹ ਜਾਣ ਤਾਂ ਹੀ ਮਾਲਕ ਤਕ ਅੱਪੜਦੇ ਹਨ। ੧੩੪।

ਕਬੀਰ ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਹਿ ਮੋਲਿ ਲੇ, ਮਨ ਹਠ ਤੀਰਥ ਜਾਹਿ ॥ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਸ੍ਰਾਂਗ ਧਰਿ, ਭੂਲੇ ਭਟਕਾ ਖਾਹਿ ॥ ੧੩੫ ॥

ਕਬੀਰ ਪਾਹਨ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੀਆ, ਪੂਜੈ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਇਸੁ ਭਰਵਾਸੇ ਜੋ ਰਹੇ, ਬੁਭੇ ਕਾਲੀ ਧਾਰ ॥ ੧੩੬ ॥

ਕਬੀਰ ਕਾਗਦ ਕੀ ਓਬਰੀ, ਮਸੁ ਕੇ ਕਰਮ ਕਪਾਟ ॥ ਪਾਹਨ ਬੋਰੀ ਪਿਰਥਮੀ, ਪੰਡਿਤ ਪਾੜੀ ਬਾਟ ॥ ੧੩੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੧]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੋਲਿ ਲੇ—ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ, ਖਰੀਦ ਕੇ। ਜਾਹਿ—ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ—ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ (ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ) ਵੇਖ ਕੇ। ਸ੍ਰਾਂਗ ਧਰਿ—ਸਾਂਗ ਬਣਾ ਕੇ, ਨਕਲ ਕਰ ਕੇ। ਭਟਕਾ ਖਾਹਿ—ਭਟਕਦੇ ਹਨ। ੧੩੫।

ਪਾਹਨ—ਪੱਥਰ (ਦੀ ਮੂਰਤੀ)। ਕੀਆ—ਬਣਾ ਲਿਆ, ਮਿਥ ਲਿਆ। ਇਸੁ ਭਰਵਾਸੇ—ਇਸ ਯਕੀਨ ਵਿਚ (ਕਿ ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ)। ਬੁਭੇ—ਭੁੱਖ ਗਏ। ਕਾਲੀ ਧਾਰ—ਭੂਘੋ ਪਾਣੀ ਵਿਚ[ਨੋਟ—ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਧੀਕ ਭੂਘਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਏ, ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਵਧੀਕ ਕਾਲਾ ਦਿੱਸੇਗਾ]। ੧੩੬।

ਓਬਰੀ—ਕੈਦਖਾਨੇ ਦੀ ਕੋਠੜੀ। ਕਾਗਦ—(ਭਾਵ, ਪੰਡਤਾ ਦੇ) ਧਰਮ-ਸਾਸਤ੍ਰ। ਮਸੁ—ਸਿਆਹੀ। ਮਸੁ ਕੇ—ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੋਏ। ਕਰਮ—ਕਰਮ-ਕਾਂਡ (ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ)। ਕਪਾਟ—ਕਵਾੜ, ਪੱਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ। ਬੋਰੀ—ਭੋਬ ਦਿੱਤੀ। ਪਿਰਥਮੀ—ਧਰਤੀ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਲੋਕ। ਪਾੜੀ ਬਾਟ—ਰਾਹ ਭੰਨ ਲਿਆ, ਡਾਕਾ ਮਾਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਬਾਟ—ਰਸਤਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਲੋਕ ਠਾਕੁਰ (ਦੀ ਮੂਰਤੀ) ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ (ਉਸ ਦੀ) ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਹਠ ਨਾਲ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ

ਲੋਕ) ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ (ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ) ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਂਗ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਇਸ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਭ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਅਖਵਾਣ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕੋਈ ਹੁਲਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ), ਸਹੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝੇ ਹੋਏ ਇਹ ਲੋਕ ਭਟਕਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਇਹ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਪੱਥਰ (ਦੀ ਮੂਰਤੀ) ਨੂੰ ਪਰਮੇਸਰ ਮਿਥ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਪੂਜ ਕੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਭੁੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਸਮਝੋ (ਜਿਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬਚ-ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ) । ੧੩੬ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਇਹਨਾਂ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ) ਸਾਸਤ੍ਰ, ਮਾਨੋ, ਕੈਦਖਾਨਾ ਹਨ, (ਇਹਨਾਂ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ) ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ, ਮਾਨੋ, ਉਸ ਕੈਦਖਾਨੇ ਦੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ । (ਇਸ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਰੱਖੀਆਂ) ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ) ਡੋਬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪੰਡਿਤ ਲੋਕ ਡਾਕੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਸਾਦਾ-ਦਿਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ ਵੱਛਣਾ-ਦਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਲੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ) । ੧੩੭ ।

ਨੋਟ ! ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩੬ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਜੋ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰੂਜਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ, ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਭੀ ਇਕ ਠੀਕ ਰਸਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਕਾਲਿ ਕਰੰਤਾ ਅਬਹਿ ਕਰੁ, ਅਬ ਕਰਤਾ ਸੁਇਤਾਲ ॥ ਪਾਛੈ ਕਛੂ ਨ ਹੋਇਗਾ, ਜਉ ਸਿਰ ਪਰ ਆਵੈ ਕਾਲੁ ॥ ੧੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ .-ਕਲਿ-ਭਲਕੇ, ਜੋ ਦਿਨ ਭਲਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ । ਅਬਹਿ-ਹੁਣੇ ਹੀ । ਸੁਇਤਾਲ-ਉਸੇ ਖਿਨ । ਜਉ-ਜਦੋਂ । ਕਾਲੁ-ਮੌਤ । ਪਾਛੈ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਲੰਘ ਜਾਣ ਤੇ, ਅਸਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ।

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩੮ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਯੁਭਾਉ ਬਣਾਓ । ਨਾਲ ਹੀ ਚੇਤਾ ਕਰਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਹੋ ਜਾਏ । ਅਖ ਦੇ ਫਲ ਦੀ

ਮਿ ਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੋਹਰ ਤੇ ਯਕੀਨ ਰੱਖੋ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਨਾਹ ਸਮਝੋ, ਇਹ ਵਿਚਾਰੇ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੈਦੀ ਹਨ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩੨ ਦੇ ਸ਼ਿਅਾਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਗੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ—

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਆਲਸ ਨਾਹ ਕਰ) ਭਲਕੇ (ਸਿਮਰਨ ਕਰਾਂਗਾ, ਇਹ ਸਲਾਹ) ਕਰਦਾ ਹੁਣੇ ਹੀ (ਸਿਮਰਨ) ਕਰ (ਭਲਕੇ ਸਿਮਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਥਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਹ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਲਕ ਭਲਕ ਕਰਦਿਆਂ) ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਮਾ ਵਿਹਾ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ੧੩੮।

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਜੰਤੂ ਇਕੁ ਦੇਖਿਆ, ਜੈਸੀ ਧੋਈ ਲਾਖ ॥ ਦੀਸੈ ਚੰਚਲੁ ਬਹੁ ਗੁਨਾ, ਮਤਿ ਹੀਨਾ ਨਾਪਾਕ ॥ ੧੩੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਐਸਾ ਜੰਤੂ—ਅਜੇਹਾ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਨੇ ‘ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ’। ਧੋਈ ਲਾਖ—ਧੋਤੀ ਹੋਈ ਲਾਖ (ਜੋ ਬੜੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ)। ਚੰਚਲੁ—ਚਾਲਾਕ, ਚੁਸਤ। ਬਹੁ ਗੁਨਾ—ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਕ। ਮਤਿ ਹੀਨਾ—ਅਕਲ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ। ਨਾ-ਪਾਕ, ਅਪਵਿਤ੍ਰ, ਗੰਦੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਮਨੁੱਖ ਵੇਖਿਆ (ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ) ਉਹ (ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖਣ ਨੂੰ) ਧੋਤੀ ਹੋਈ ਚਮਕਦੀ ਲਾਖ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੁਸਤ-ਚਲਾਕ ਦਿੱਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਕਲ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੧੩੯।

ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਬੁਧਿ ਕਉ, ਜਮੁ ਨ ਕਰੈ ਤਿਸਕਾਰੁ ॥ ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਜਮੁਆ ਸਿਰਜਿਆ, ਸੁ ਜਪਿਆ ਪਰਵਿਦਗਾਰ ॥ ੧੪੦ ॥ [੧੩੭੧]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬੁਧਿ—ਅਕਲ। ਕਉ—ਨੂੰ। ਤਿਸਕਾਰ—ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ, ਨਿਰਾਦਰੀ, ਹੱਤਕ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਪਰਵਿਦਗਾਰ) ਨੇ, ਜਿਸ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ। ਜਮੁਆ—ਗਰੀਬ ਜਿਹਾ ਜਮ, ਵਿਚਾਰਾ ਜਮ [ਨੋਟ—ਜਿਸ ‘ਜਮ’ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਬਰ-ਬਰ ਕੰਬਦੀ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਹ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਜੀਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਉਹ ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ]। ਸੁ—ਉਸ

(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਭੁੱਲਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਬੜਾ ਚੁਸਤ-ਚਾਲਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਅਕਲ-ਹੀਣ ਤੇ ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨੀਵਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ) ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਜਮਰਾਜ ਭੀ ਫਿਟਕਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰੇ ਜਮ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ੧੪੦ ।

ਕਬੀਰੁ ਕਸਤੂਰੀ ਭਇਆ, ਭਵਰ ਭਏ ਸਭ ਦਾਸ ॥ ਜਿਉ ਜਿਉ
ਭਗਤਿ ਕਬੀਰ ਕੀ, ਤਿਉ ਤਿਉ ਰਾਮ ਨਿਵਾਸ ॥ ੧੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਬੀਰ-ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਰਮ ਆਤਮਾ । ਭਇਆ -ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਦਾਸ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਸੇਵਕ । ਕਬੀਰ ਕੀ ਭਗਤਿ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ।

ਅਰਥ :- (ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ) ਪਰਮਾਤਮਾ (ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ) ਕਸਤੂਰੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਉਸ ਦੇ ਭੌਰੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਭੌਰੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤੇ ਗੰਦੀ-ਮੰਦੀ ਬੂ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਤਿਵੇਂ ਭਗਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦੇ) । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?) । ੧੪੧ ।

ਕਬੀਰ ਗਗਨਾਚਿ ਪਰਿਓ ਕੁਟੰਬ ਕੈ, ਕਾਠੈ ਰਹਿ ਗਇਓ ਰਾਮੁ ॥
ਆਇ ਪਰੇ ਧਰਮਰਾਇ ਕੈ, ਬੀਚਹਿ ਧੂਮਾਧਾਮ ॥੧੪੨॥ [੧੩੭੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਗਨਾਚਿ-ਗਾੜ੍ਹ ਵਿਚ, ਰੌਣਕ ਵਿਚ, ਘਮਸਾਨ ਵਿਚ । ਕੁਟੰਬ ਕੈ ਗਗਨਾਚਿ-ਟੱਬਰ ਦੇ ਬੰਬੇਲੇ ਵਿਚ। ਪਰਿਓ-ਪਿਆ ਰਿਹਾ, ਵਸਿਆ ਰਿਹਾ । ਕਾਠੈ-ਕੰਢੇ ਤੇ, ਲਾਂਭੇ ਹੀ; ਇਕ-ਪਾਸੇ ਹੀ । ਧਰਮਰਾਇ ਕੈ-ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਭੋਜੇ ਹੋਏ ਦੂਤ । ਆਇ ਪਰੇ-ਆ ਅੱਪੜੇ । ਬੀਚਹਿ-ਵਿਚੇ ਹੀ । ਧੂਮਾਧਾਮ-ਰੌਲਾ-ਗੌਲਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਟੱਬਰ ਦੇ ਗਾੜ੍ਹ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦਾ ਭਜਨ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ) ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਰੌਲੇ-ਗੌਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸੇ ਹੋਏ ਦੇ ਪਾਸ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਭੋਜੇ ਹੋਏ ਦੂਤ ਆ ਅੱਪੜਦੇ ਹਨ

('ਰਾਮੁ ਨ ਚੋਤਿਓ, ਜਰਾ ਪਹੁੰਚਿਓ ਆਇ') । ੧੪੨ ।

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ ਭਲਾ, ਰਾਖੇ ਆਛਾ ਗਾਉ ॥ ਉਹੁ ਸਾਕਤੁ
ਬਪੁਰਾ ਮਰਿ ਗਇਆ, ਕੋਇ ਨ ਲੈ ਹੈ ਨਾਉ ॥ ੧੪੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਾਕਤ ਤੇ-ਦੋਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ । ਸੂਕਰ-ਸੂਰ।
ਭਲਾ-ਚੰਗਾ । ਆਛਾ-ਸਾਫ਼ । ਗਾਉ-ਪਿੰਡ । ਬਪੁਰਾ-ਵਿਚਾਰਾ; ਬਦ-ਨਸੀਬ । ਕੋਇ
ਨਾਉ ਨ ਲੈ ਹੈ-ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਚੇਤਾ ਭੀ
ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਫੁਟੇਬ ਦੇ ਗਹਗਚ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ
ਦੇਣ ਵਾਲੇ) ਸਾਕਤ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਸੂਰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਜਾਣੇ (ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਗੰਦਾ
ਕੇ) ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਸਾਕਤ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਚੇਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ (ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਕਿਤਨਾ ਹੀ
ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ) । ੧੪੩ ।

ਨੋਟ-ਇਥੇ ਸਾਕਤ ਅਤੇ ਸੂਕਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ
ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਕਰ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਣੇ । ਸਾਕਤ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੰਦੇ-ਮੰਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ
ਪਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੂਕਰ ਗੰਦ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਸਾਕਤ ਤਾਂ ਕਈ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ
ਦੁੱਖ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਸੂਕਰ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਰੱਖ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੀ
ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ, ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥ ਚਲਤੀ
ਬਾਰ ਨ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ, ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥ ੧੪੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਲਤੀ ਬਾਰ-ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ, ਮਰਨ ਵੇਲੇ । ਲੰਗੋਟੀ-
[ਨੋਟ-ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਣ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ
ਨੁਹ-ਪੁਆ ਕੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਸਾੜਦੇ ਵੱਥਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕ
ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਭੀ ਲਾਹ ਲੈਣ । ਪਰ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ
ਰੁਪਇਆਂ ਨੂੰ ਵਾਂਸਲੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਤਾਕਿ ਚੁਰਾਏ ਨਾਹ
ਜਾਣ । ਵਾਂਸਲੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਤੇ ਭੀੜੀ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੋਲਾਈ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ
ਮਸਾ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਆ ਸਕੇ । ਸੋ, ਲੰਮੇ-ਦਾਅ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਪਇਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਲਈਦਾ
ਹੈ, ਵਾਂਸਲੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਤਣੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ
ਲੋਕ ਦੁਆਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਮਾਏ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬਹੁਤਾ

ਫਿਕਰ ਰਹੇ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਵਾਂਸਲੀ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਨਿਰੀ ਮਾਇਆ ਜੋੜਨ ਦਾ ਭੀ ਕੀਹ ਲਾਭ ?) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਭੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਹੋਣ (ਤੇ ਇਸ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਪਨ ਦਾ ਇਤਨਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਵਾਂਸਲੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ) ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, (ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ) ਉਸ ਦੀ ਵਾਂਸਲੀ ਭੀ ਤੋੜ ਕੇ ਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੧੪੪ ।

ਕਬੀਰ ਬੈਸਨੋ ਹੂਆ ਤ ਕਿਆ ਭਇਆ, ਮਾਲਾ ਮੇਲੀ ਚਾਰਿ ॥
ਬਾਹਰਿ ਕੰਚਨੁ ਬਾਰਹਾ, ਭੀਤਰਿ ਭਰੀ ਭੰਗਾਰ ॥ ੧੪੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬੈਸਨੋ—ਤਿਲਕ ਮਾਲਾ ਚੱਕ੍ਰ ਆਦਿਕ ਲਾ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਵਿਸਨੂ ਦਾ ਭਗਤ । ਮਾਲਾ ਮੇਲੀ ਚਾਰਿ—ਚਾਰ ਮਾਲਾ ਪਾ ਲਈਆਂ । ਕੰਚਨੁ—ਸੋਨਾ । ਬਾਰਹਾ—ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਦਾ, ਸੁੱਧ । ਭੀਤਰਿ—ਅੰਦਰ, ਮਨ ਵਿਚ । ਭੰਗਾਰ—ਲਾਖ, ਖੋਟ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਰਾ ਪਨ ਕਮਾਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਉਮਰ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਧਨ ਇਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਨਿਰੇ ਭੋਖ ਨੂੰ ਹੀ ਭਗਤੀ-ਮਾਰਗ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖੋਟ ਰਹੇ) ਜੇ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਿਲਕ ਚੱਕ੍ਰ ਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਚਾਰ ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ਨਵ ਭਗਤ ਅਖਵਾ ਲਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖੱਟਿਆ । (ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਭੋਖ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਸੁੱਧ ਸੋਨਾ ਦਿਸੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖੋਟ ਹੀ ਖੋਟ ਹੈ । ੧੪੦ ।

ਨੋਟ—ਚੌਂਕ ਆਦਿਕ ਕਈ ਗਹਣੇ ਲੋਕ ਅਜੇਹੇ ਬਣਵਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਤਾਂ ਸੁੱਧ ਸੋਨੇ ਦੀ ਪੱਤ੍ਰੀ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲਾਖ ਭਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਰੋੜਾ ਹੋਇ ਰਹੁ ਬਾਟ ਕਾ, ਤਜਿ ਮਨ ਕਾ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥
ਐਸਾ ਕੋਈ ਦਾਸੁ ਹੋਇ, ਤਾਹਿ ਮਿਲੈ ਭਗਵਾਨੁ ॥ ੧੪੬ ॥

ਕਬੀਰ ਰੋੜਾ ਹੂਆ ਤ ਕਿਆ ਭਇਆ, ਪੰਥੀ ਕਉ ਦੁਖੁ ਏਖਿ ॥
ਐਸਾ ਤੇਰਾ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਜਿਉ ਧਰਨੀ ਮਹਿ ਖੇਹ ॥ ੧੪੭ ॥

ਕਬੀਰ ਖੇਹ ਹੂਈ ਤਹੁ ਕਿਆ ਭਇਆ, ਜੋ ਉਡਿ ਲਾਗੈ ਅੰਗ ॥

ਹਰਿ ਜਨੁ ਐਸਾ ਚਾਹੀਐ, ਜਿਉ ਪਾਨੀ ਸਰਬੰਗ ॥ ੧੪੮ ॥

ਕਬੀਰ ਪਾਨੀ ਹੂਆ ਤ ਕਿਆ ਭਇਆ, ਸੀਰਾ ਤਾਤਾ ਹੋਇ ॥ ਹਰਿ
ਜਨੁ ਐਸਾ ਚਾਹੀਐ, ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ ॥ ੧੪੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੨]

ਨੋਟ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਰੋੜੇ,
ਧੂੜ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਾਲੇ
ਅਵਗੁਣ ਛੱਡਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਰੋੜਾ ਰਾਹੀਆ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਠੰਡੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਦੂਜਿਆ ਵਲੋਂ ਆਏ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਦੁਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਕਾਈ ਹੈ ।
ਰੋੜਾ ਨੰਗੀਂ ਪੈਰੀਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਚੁੱਭਦਾ ਹੈ, ਭਗਤ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ
ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਭੀ ਕੋਈ ਚੋਭਵਾਂ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ, ਧੂੜ ਵਾਂਗ ਨਰਮ-ਦਿਲ ਰਹਿਣਾ
ਹੈ । ਪਰ ਧੂੜ ਮਸਾਫਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਪੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ; ਭਗਤ ਨੇ ਇਸ ਵਾਦੀ
ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਧ ਨਹੀਂ ਫਰੋਲਣੇ । ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਵਾਸਤੇ
ਇਕ-ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਸਕਲਾਂ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਨਾਲ ਭੀ ਮੇਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ,
ਭਗਤ ਨੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਪਰ ਭਗਤ ਨੇ ਸਦਾ ਠੰਡੇ ਸੁਭਾਵ
ਵਾਲਾ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਇਤਨਾ ਇੱਕ-ਰਸ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿੱਥ ਨਾਹ
ਰਹਿ ਜਾਏ ।

ਪਦ-ਅਰਥ :—ਰੋੜਾ—ਰੋੜ, ਇੱਟ ਦਾ ਟੋਟਾ । ਬਾਟ—ਰਸਤਾ, ਪਹਿਆ । ਤਜਿ—
ਛੱਡ ਕੇ । ਤਾਹਿ—ਉਸੇ ਨੂੰ । ੧੪੯ ।

ਪੰਖੀ—ਰਾਹੀ, ਮੁਸਾਫਿਰ । ਧਰਨੀ—ਧਰਤੀ । ਖੋਹ—ਮਿੱਟੀ, ਬਰੀਕ ਮਿੱਟੀ, ਧੂੜ
। ੧੩੭ ।

ਸਰਬੰਗ—ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ (ਮੇਲ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ) । ੧੪੮ ।

ਸੀਰਾ—ਸੀਅਰਾ, ਸੀਤਲ, ਠੰਢਾ । ਤਾਤਾ—ਤੱਤਾ । ੧੪੯ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ 'ਜਾ ਕੇ ਸੰਗ ਤੇ ਬੀਛੁਰਾ, ਤਾਹੁ ਕੇ ਸੰਗ' ਮਿਲਣ
ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ, ਤਾਂ) ਅਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਰੋੜੇ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਹ (ਤੇ
ਹੰਰੇਕ ਰਾਹੀ ਦੇ ਠੰਡੇ ਸਹਾਰ) । ਜੇਹੜਾ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਅਜੇਹਾ ਸੋਢਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੧੪੯ ।

ਪਰ ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਰੋੜਾ ਬਣਿਆਂ ਭੀ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ,

ਕਿਉਂਕਿ (ਰੋੜਾ ਠੇਡੇ ਤਾਂ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨੰਗੀਂ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ) ਰਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਚੁੱਭਦਾ ਭੀ ਹੈ (ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ)। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੇਰਾ ਭਗਤ ਭਾਂ ਅਜੇਹਾ (ਨਰਮ-ਦਿਲ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਰਾਹ ਦੀ ਬਾਨੀਕ ਧੂੜ। ੧੪੭।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਖੋਹ (ਵਾਂਗ) ਬਣਿਆਂ ਭੀ ਅਜੇ ਕਸਰ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਖੋਹ (ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ) ਉੱਡ ਕੇ (ਰਾਹੀਆਂ ਦੇ) ਅੰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ ਅਜੇਹਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਹਰੇਕ ਸਕਲ ਦੇ ਭਾਡੇ ਨਾਲ ਸਮਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ੧੪੮।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਸਭ ਨਾਲ ਮੇਲ ਰੱਖਿਆਂ (ਭੀ) ਅਜੇ ਪੂਰਨਤਾ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਾਣੀ ਕਦੇ ਠੰਢਾ ਤੇ ਕਦੇ ਤੱਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਗਤ ਅਜੇਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਅਡੋਲ ਰੱਖੇ) ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾਹ ਰਹਿ ਜਾਏ। ੧੪੯।

ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ, ਸਿਖਰਿ ਧਜਾ ਫਰਗਾਇ ॥ ਤਾ ਤੇ ਭਲੀ ਮਧੂਕਰੀ, ਸੰਤ ਸੰਗ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥ ੧੫੦ ॥

ਕਬੀਰ ਪਾਟਨ ਤੇ ਉਜਰੁ ਭਲਾ, ਰਾਮ ਭਗਤ ਜਿਹ ਠਾਇ ॥ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਬਾਹਰਾ, ਜਮਪੁਰ ਮੇਰੇ ਭਾਇ ॥ ੧੫੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਵਨ-ਮਹਲ। ਕਨਕਾਮਨੀ-ਕਨਕ ਕਾਮਨੀ (ਨੋਟ ! 'ਕਨਕ' ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਤੇ 'ਕਾਮਨੀ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ 'ਕ' ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ)। ਕਨਕ-ਸੋਨਾ, ਧਨ-ਦੌਲਤ। ਕਾਮਨੀ-ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀ। ਸਿਖਰਿ-(ਮਹਲ ਦੀ) ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ। ਧਜਾ-ਬੰਡਾ। ਫਰਗਾਇ-ਝੂਲਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਧੂਕਰੀ-ਦਰ ਦਰ ਤੋਂ ਮੰਗਤਿਆ ਵਾਂਗ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਭਿੱਛਿਆ। ੧੫੦।

ਪਾਟਨ-ਸਹਰ। ਉਜਰੁ-ਉੱਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾ। ਇਹ ਠਾਇ-ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ। ਸਨੇਹੀ-ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਬਾਹਰਾ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁੰਘਾ ਥਾਂ। ਜਮ ਪੁਰ-ਜਸ ਦਾ ਸਹਰ, ਨਰਕ। ਮੇਰੇ ਭਾਇ-ਮੇਰੇ ਭਾ ਦਾ, ਮੇਰੇ ਭਾਣੇ।

ਅਰਥ :- ਉੱਚੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਹੋਣ, ਬੜਾ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਹੋਵੇ, ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੋਵੇ, ਮਹਲ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਬੰਡਾ ਝੂਲਦਾ ਹੋਵੇ (ਪਰ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੁੰਘੇ ਹੋਵੇ)-ਇਸ ਸਾਰੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਭਿੱਛਿਆ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ੧੫੦।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸਹਰ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਉੱਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਥਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਰਤ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ) ਹੋਣ । ਜੇਹੜਾ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਨਰਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ੧੫੧ ।

ਨੋਟ :- ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੰਗ ਖਾਣ ਨੂੰ ਇਥੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ । ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਸ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜ ਦੇਵੇ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਭਿਆਨ ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ, ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਸਾਂਵਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ' ਵੈਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਸੰਗ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਥਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਕੇ ਅੰਤਰੇ, ਸਹਜ ਸੁੰਨ ਕੇ ਘਾਟ ॥ ਤਹਾ ਕਬੀਰੇ ਮਟੁ ਕੀਆ, ਖੋਜਤ ਮੁਨਿ ਜਨ ਬਾਟ ॥ ੧੫੨ ॥

ਨੋਟ ! ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਸਾਡੇ ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰ ਸੱਜਣ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਬਦੇ-ਬਦੀ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮੀ ਕਿਉਂ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਅਰਥ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, 'ਖੱਬੀ ਤੇ ਸੱਜੀ ਸੁਰ ਜਿਥੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਥਾਂ ਅਫੁਰ ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਕਬੀਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ।' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਹੈ । ਜੇ ਇਥੇ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਵਾਸਤੇ ਖੱਬੀ ਸੱਜੀ ਸੁਰ ਵਾਲਾ ਅਭਿਆਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਿਤੇ ਭੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਹੁਕਮ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ।

ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੪੬ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ 'ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ' ਤੈਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਲਫਜ਼ 'ਗੰਗ ਜਮੁਨ' ਤੋਂ ਤੁਰਤ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਾ ਲੈਣੇ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਅਸਾਡੇ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭੀ ਇਹੀ ਲਫਜ਼ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਕੀ ਵਿਚ ਉਹ ਭੀ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ?

ਤੁਖਾਰੀ ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਬਾਰਾ ਮਾਹਾ ॥ ਮਾਘਿ ਪੁਨੀਤ ਭਈ, ਤੀਰਥੁ ਅੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ ॥ ਸਾਜਨ ਸਹਜਿ ਮਿਲੇ, ਗੁਣ ਗਹਿ ਅੰਕਿ ਸਮਾਨਿਆ ॥ ਪ੍ਰੀਤਮ ਗੁਣ ਅੰਕੇ, ਸੁਣਿ ਪ੍ਰਭ ਬੰਕੇ, ਤੁਧੁ ਭਾਵਾ ਸਰਿ ਨਾਵਾ ॥ ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਤਹ ਬੇਣੀ ਸੰਗਮ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦ ਸਮਾਵਾ ॥ ਪੁੰਨ ਦਾਨ

ਪੂਜਾ ਪਰਮੇਸੁਰ, ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਏਕੋ ਜਾਤਾ ॥ ਨਾਨਕ ਮਾਘਿ ਮਹਾ ਰਸੁ
ਹਰਿ ਜਪਿ, ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ ॥ ੧੫ ॥

ਜੋ ਸੱਜਣ ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕਰਨਗੇ ਉਹ ਵੇਖ ਲੈਣਗੇ ਕਿ
ਚੋਖੀ ਤੁਕ ਦਾ ਲਫਜ਼ 'ਤਹ' ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੇ 'ਤੀਰਥ ਅੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ
ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੋ, 'ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਬੋਣੀ ਸੰਗਮ' ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਰਿ ਹੈ। ਉਥੇ
'ਹਰਿ ਜਪਿ' 'ਮਹਾ ਰਸੁ' ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾ ਰਸ ਕਿ. ਮਾਨੋ, 'ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ
ਨਾਤਾ'।

ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੀ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਇਹ ਬਿੱਚ-ਘਸ਼ੀਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਥੇ ਖੱਬੀ ਸੱਜੀ ਸੁਰ ਦੇ ਅੱਭਿਆਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਪ ਭੀ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾ 'ਗੰਗ ਜਮੁਨ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ
ਭੀ ਇਜ਼ਾ ਪਿੰਗਲਾ ਆਦਿਕ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੇਖੋ,

ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ॥ ਪਿੰਡ ਮੁਐ, ਜੀਉ ਕਿਹ ਘਰਿ ਜਾਤਾ ॥
ਸਬਦਿ ਅਤੀਤਿ ਅਨਾਹਦਿ ਰਾਤਾ ॥ ਜਿਨਿ ਰਾਮੁ ਜਾਨਿਆ, ਤਿਨਹਿ
ਪਛਾਨਿਆ ॥ ਜਿਉ ਗੁੰਗੇ ਸਾਕਰ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥ ੧ ॥ ਐਸਾ ਗਿਆਨੁ
ਕਥੈ ਬਨਵਾਰੀ ॥ ਮਨ ਰੇ, ਪਵਨ ਦ੍ਰਿੜ, ਸੁਖਮਨ ਨਾਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜਮੁਨ ਮਿਲਾਵਉ ॥
ਬਿਨੁ ਜਲ ਸੰਗਮ, ਮਨ ਮਹਿ ਨਾਵਉ ॥

ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਨਿਰੰਜਨੁ ਧਿਆਵਉ ॥
ਤਿਤੁ ਘਰਿ ਜਾਉ, ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਆਵਉ ॥ ੪ ॥ ੧੮ ॥

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ :-

(ਪ੍ਰਸਨ :-) ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਦੂਰ ਹੋਇਆਂ ਆਤਮਾ ਕਿਥੇ ਟਿਕਦਾ ਹੈ ? (ਭਾਵ,
ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੋਹ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ;
ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੋਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏ ਤਦੋਂ ਜੀਵ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਕਿਥੇ ਜੁੜੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ) ?

(ਉੱਤਰ :-) 'ਤਦੋਂ ਆਤਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ ਪੁੰਨ
ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਣੇਤ੍ਰ ਤੋ-ਵੇਅੰਤਿ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ

ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗ੍ਰੀਹੀ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ੱਕਰ ਵਿਚ ਪਤੀਜਦਾ ਹੈ (ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਸ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਉਹ ਸਮਝਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ) । ੧ ।

ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਵਾਲਾ ਇਹ ਨੁਆਦ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ) ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਨਾਮ ਜਪ, ਇਹੀ ਹੈ ਸੁਖਮਨਾ ਨਾੜੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ । ੧ । ਰਹਾਉ ।

... ..

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਪਰਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਗੰਗਾ ਤੇ ਜਮੁਨਾ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ (ਭਾਵ, ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਦਾ ਸੰਗਮ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ), (ਇਸ ਉੱਦਮ ਨਾਲ) ਮੈਂ ਉਸ ਮਨ-ਰੂਪ (ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ) ਸੰਗਮ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਥੇ (ਗੰਗਾ ਜਮੁਨਾ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਵਾਲਾ) ਜਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

... ..

ਕਬੀਰ ਆਖਦਾ ਹੈ—ਮੈਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, (ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ) ਉਸ ਘਰ (ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ) ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਗਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਫਿਰ (ਪਰਤ ਕੇ ਉਥੋਂ) ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ । ੪ । ੧੮ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਦਾ 'ਗੰਗਾ ਜਮੁਨ' ਬਾਰੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਾਂਝਾ ਭਾਵ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਇਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਦਾ ਅਸਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ।

ਇਹ ਸ਼ਿਆਲ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੫੨ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੰਗਾ ਜਮੁਨ ਕੇ ਅੰਤਰੇ—ਗੰਗਾ ਜਮੁਨਾ (ਅਤੇ ਸਰਸ੍ਵਤੀ) ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ । [ਨੋਟ—ਜਿਥੇ ਨਦੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਰੇੜੇ ਵਾਂਗ ਅਭਿਮਾਨ ਆਦਿਕ ਤਜ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ 'ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ' ਬਣਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜਮੁਨ ਮਿਲਾਵਉ', ਭਾਵ, ਮਨ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਪਰਤ ਕੇ ਅਭੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ] । ਸਹਜ—ਅਭੋਲ ਅਵਸਥਾ, ਮਨ ਦੀ ਉਹ ਹਾਲਤ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਡੋਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ 'ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ' ਅਤੇ 'ਸਿਖਰ ਧਜਾ' ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਸ਼ੁੰਨ—ਸ਼ੁੰਢ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਜਿਥੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਫੁਰਨੇ

ਨਹੀਂ ਉਠਦੇ। ਤਹਾ—ਉਸ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ। ਘਾਟ—ਪੱਤਣ, ਟਿਕਾਣਾ। ਮਟੁ—ਨਿਵਾਸ।
ਕਬੀਰ—ਕਬੀਰ ਨੇ, ਕਬੀਰ ਦੇ ਮਨ ਨੇ। ਬਾਟ—ਵਾਟ, ਰਸਤਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ 'ਜਪਿਆ ਪਰਵਦਗਾਰ', ਰੋੜੇ ਆਦਿਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਅਭਿਮਾਨ ਤਜਿਆ ਤੇ 'ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ' ਵਾਲੀ ਮੇਰੀ ਅਵਸਥਾ ਬਣੀ, ਤਾਂ) ਮੈਂ ਕਬੀਰ ਦੇ ਮਨ ਨੇ ਉਸ ਪੱਤਣ ਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ, ਮਾਨੋ, ਗੰਗਾ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ (ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵੇਗ ਘਟ ਕੇ ਹੁਣ ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੇ ਸਾਂਤੀ ਹੈ)। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅੱਪੜਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸਾਰੇ ਰਿਸੀ ਲੋਕ ਭਾਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ੧੫੨।

ਕਬੀਰ ਜੈਸੀ ਉਪਜੀ ਪੇਡ ਤੇ, ਜਉ ਤੈਸੀ ਨਿਬਹੈ ਓੜਿ ॥ ਹੀਰਾ ਕਿਸ ਕਾ ਬਾਪੁਰਾ, ਪੁਜਹਿ ਨ ਰਤਨ ਕਰੋੜਿ ॥ ੧੫੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੨]

ਨੋਟ ! ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਬੂਟਾ ਉੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬੜਾ ਨਰਮ ਤੇ ਕੋਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਸਖਤ ਹਨੇਰੀਆਂ ਆਉਣ, ਉਸ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲਿਫ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੂਟਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਕੋਮਲਤਾ ਤੇ ਲਚਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਮਰ ਪਾ ਕੇ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਇਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਨੇਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਜੇ ਹੀ ਜੜ੍ਹੋ ਪੁੱਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਮਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅਭਿਮਾਨ' ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਅਭਿਮਾਨ ਦੂਰ ਹੋਇਆਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੋਮਲਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਜਾਣ ਕੇ ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਪ ਭੀ ਸਦਾ ਸਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ "ਸਹਜ ਸੁੰਨ ਕੇ ਘਾਟ" ਉਤੇ ਟਿਕਿਆ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਮਲਤਾ ਭੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੀਮਤਿ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੀ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜੈਸੀ—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਮਲਤਾ। ਪੇਡ—ਨਵਾਂ ਉੱਗਿਆ ਬੂਟਾ। ਤੇ—ਤੋਂ। ਜਉ—ਜੇ। ਨਿਬਹੈ—ਬਣੀ ਰਹੇ। ਓੜਿ—ਅਖੀਰ ਤਕ, ਸਦਾ ਹੀ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਮਲਤਾ ਨਵੇਂ ਉੱਗੇ ਪੌਦੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਅਜੇਹੀ ਕੋਮਲਤਾ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਸਦਾ ਲਈ ਟਿਕੀ ਰਹੇ ('ਉਚ ਭਵਨ ਕਨ-ਕਾਮਨੀ' ਤੇ "ਸਿਖਰਿ ਧਜਾ" ਉਸ ਕੋਮਲਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨ ਕਰ ਸਕਣ, ਮਨੁੱਖ "ਸਹਜ

ਸੁੰਨ ਕੇ ਘਾਟ' ਉੱਤੇ ਸਦਾ ਆਸਨ ਲਾਈ ਰੱਖੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਇਕ ਹੀਰਾ ਕੀਹ ? ਕਰੋੜਾਂ ਰਤਨ ਭੀ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤਿ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ । ੧੫੩ ।

ਕਬੀਰਾ ਏਕੁ ਅਚੰਭਉ ਦੇਖਿਓ, ਹੀਰਾ ਹਾਟ ਬਿਕਾਇ॥ ਬਨਜਨਹਾਰੇ ਬਾਹਰਾ, ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ ਜਾਇ ॥ ੧੫੪ ॥

ਨੋਟ ! ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ, ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਇਹ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਐਸਾ ਕੀਮਤੀ ਹੀਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਜੀਵ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਪਾ ਕੇ ਇਥੇ ਵਣਜ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹੈ । ਪਰ 'ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ' 'ਸਿਖਰਿ ਧਜਾ' ਆਦਿਕ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਕੇ ਅਸਲੀ ਵਣਜ ਕਰਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਖ਼ਾਲੀ-ਹਥ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਸੋ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਜ਼ਾਬੀਂ ਹੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਹੀਰਾ-ਜਨਮ, ਮਾਨੋ, ਕਉਡੀਆਂ ਦੇ ਭਾ ਵਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਚੰਭਉ—ਅਚਰਜ (ਮੂਰਖਤਾ ਦਾ) ਤਮਾਸਾ । ਹਾਟ—ਹੱਟੀ ਹੱਟੀ ਤੇ । ਬਿਕਾਇ—ਵਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਬਨਜਨਹਾਰੇ ਬਾਹਰਾ—ਖ਼ਰੀਦਣ ਵਾਲਾ ਨਾਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਣਜ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਨਾਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਮੈਂ ਇਕ ਅਚਰਜ (ਮੂਰਖਤਾ ਦਾ) ਤਮਾਸਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ । ਹੀਰਾ ਹੱਟੀ ਹੱਟੀ ਤੇ ਵਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਚੂੰਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ-ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਕਉਡੀਆਂ ਦੇ ਭਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਅਜਾਬੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ੧੫੪ ।

ਕਬੀਰਾ ਜਹਾ ਗਿਆਨੁ ਤਹ ਧਰਮੁ ਹੈ, ਜਹਾ ਬੂਠੁ ਤਹ ਪਾਪੁ ॥ ਜਹਾ ਲੋਭੁ ਤਹ ਕਾਲੁ ਹੈ, ਜਹਾ ਖਿਮਾ ਤਹ ਆਪਿ ॥ ੧੫੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਹਾ—ਜਿਥੇ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ । ਗਿਆਨੁ—ਸੂਝ, ਇਹ ਸਮਝ ਕਿ ਹੀਰਾ-ਜਨਮ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਤਹ—ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ । ਧਰਮੁ—ਜਨਮ-ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫਰਜ਼ । ਕਾਲੁ—(ਆਤਮਕ) ਮੌਤ । ਖਿਮਾ—ਧੀਰਜ, ਸਾਂਤੀ । ਆਪਿ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਨਮ-ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਫਰਜ਼-ਸਿਨਾਸੀ ਸਿਰਫ ਉਹੋ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸਮਝ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹੀਰਾ-ਜਨਮ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਪਰ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੂਠ ਅਤੇ ਲੋਭ (ਦਾ ਜੋਰ) ਹੋਵੇ, ਉਥੇ (ਧਰਮ ਦੇ ਥਾਂ) ਪਾਪ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਜੀਵਨ 'ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ' ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੋਇਆ)। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਿਰਫ ਉਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਂਤੀ ਹੈ। ੧੫੫।

ਕਬੀਰ ਮਾਇਆ ਤਜੀ ਤ ਕਿਆ ਭਇਆ, ਜਉ ਮਾਨੁ ਤਜਿਆ ਨਹੀ ਜਾਇ॥ ਮਾਨ ਮੁਨੀ ਮੁਨਿਵਰ ਗਲੇ, ਮਾਨੁ ਸਭੈ ਕਉ ਖਾਇ ॥ ੧੫੬ ॥

ਨੋਟ—‘ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ’, ‘ਸਿਖਰਿ ਧਜਾ’ ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹੀਰਾ-ਜਨਮ ‘ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ’ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਦੇ ‘ਲੋਭ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ‘ਤਿਆਗ’ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨ-ਅਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਿਸੀ ਮੁਨੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ, ਪਰ ਇਸ ਤਿਆਗ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਗਿਆ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੁਨਿਵਰ—ਬੁਠਵੇਂ ਮੁਨੀ, ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਿਸੀ। ਮਾਨ ਗਲੇ—ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਗਲ ਗਏ। ਸਭੈ ਕਉ—ਹਰੇਕ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (‘ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ’ ਆਦਿਕ) ਮਾਇਆ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੰਵਾਰਦਾ, ਜੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਿਸੀ ਮੁਨੀ (ਤਿਆਗ ਦੇ) ਇਸ ਮਾਣ-ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਇਹ ਮਾਣ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ) ਮਾਣ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਜੋ ਭੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ੧੫੬।

ਕਬੀਰ ਸਾਚਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੈ ਮਿਲਿਆ, ਸਬਦੁ ਜੁ ਬਾਹਿਆ ਏਕੁ ॥ ਲਾਗਤ ਹੀ ਭੁਇ ਮਿਲਿ ਗਇਆ, ਪਰਿਆ ਕਲੇਜੇ ਛੇਕੁ ॥ ੧੫੭ ॥

ਕਬੀਰ ਸਾਚਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਿਆ ਕਰੈ, ਜਉ ਸਿਖਾ ਮਹਿ ਚੂਕ ॥ ਅੰਪੈ ਏਕੁ ਨ ਲਾਗਈ, ਜਿਉ ਬਾਸੁ ਬਜਾਈਐ ਫੂਕ ॥ ੧੫੮ ॥ [੧੩੭੧]

ਨੋਟ—ਹੀਰੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ‘ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ’ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਦਾ, ਬੱਸ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਭੀ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਆਪਣੀ ਚਤੁਰਾਈ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੈ-ਮੈਨੂੰ । ਜੁ-ਜਦੋਂ । ਏਕੁ ਸਬਦੁ ਬਾਹਿਆ-ਇਕ ਸਬਦ-ਰੂਪ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ, ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤੀਰ ਵਾਗ ਵਿੱਖ ਗਿਆ । ਭੁਇ-ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ । ਭੁਇ ਮਿਲਿ ਗਇਆ-ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਨਿਰ-ਅਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰਿਆ ਕਲੇਜੇ ਛੇਕੁ-ਮੇਰੇ ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਛੇਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੇਰਾ ਹਿਰਦਾ ਵਿੱਖ ਗਿਆ, ਮੇਰਾ ਹਿਰਦਾ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਤਾ ਗਿਆ । ੧੫੭ ।

ਚੂਕ-ਉਕਾਈ । ਏਕ ਨ ਲਾਗਈ-ਇੱਕ ਭੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ । ਅੰਧੇ-ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ, ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੋ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ । ਬਜਾਈਐ ਫੂਕ-ਫੂਕ ਨਾਲ ਵਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਫੂਕ ਮਾਰਿਆਂ ਵੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਹੀਰਾ ਜਨਮ ਬਚਾਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾਹ ਪਈ) ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਲੱਗਾ, ਮੇਰਾ ਹਿਰਦਾ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਤਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਅਹੰਕਾਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ । ੧੫੭ ।

ਪਰ ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਸਿੱਖਾ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭੀ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ (ਇਸ ਹੀਰੇ-ਜਨਮ ਨੂੰ 'ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ' ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ), ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਰਹੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕੋਈ ਭੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੌਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ਜਿਵੇਂ ਫੂਕ ਮਾਰਿਆਂ ਬਾਂਸ (ਦੀ ਬੰਸਰੀ) ਵੱਜਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ (ਪਰ ਫੂਕ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਰਾਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਅਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਇਕ ਕੰਨ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਕੰਨ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਅਸਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) । ਚੁੰਚ-ਗਿਆਨੀ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਬਣ ਜਾਏ । ੧੫੮ ।

ਕਬੀਰ ਹੈ ਗੈ ਬਾਹਨ ਸਘਨ ਘਨ, ਛਤ੍ਰਪਤੀ ਕੀ ਨਾਰਿ ॥ ਤਾਸੁ ਪਟੰਤਰ ਨਾ ਪੁਜੈ, ਹਰਿ ਜਨ ਕੀ ਪਨਿਹਾਰਿ ॥ ੧੫੯ ॥

ਕਬੀਰ ਨ੍ਰਿਪ ਨਾਰੀ ਕਿਉ ਨਿੰਦੀਐ, ਕਿਉ ਹਰਿ ਚੇਰੀ ਕੈ ਮਾਨੁ ॥
ਓਹ ਮਾਂਗ ਸਵਾਰੈ ਬਿਖੈ ਕਉ, ਓਹ ਸਿਮਰੈ ਹਰਿਨਾਮੁ ॥ ੧੬੦ ॥ [੧੩੭੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੈ-ਹਜ, ਘੋੜੇ । ਗੈ-ਗਯ, ਗਜ, ਹਾਥੀ । ਬਾਹਨ-ਸਵਾਰੀ । ਸਘਨ ਘਨ-ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ । ਛਤ੍ਰ ਪਤੀ-ਛਤਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਰਾਜਾ । ਤਾਸੁ ਪਟੰਤਰ-ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ । ਪਨਿਹਾਰਿ-ਪਾਨੀ-ਹਾਰਿ, ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੫੯ ।

ਨ੍ਰਿਪ-ਰਾਜਾ । ਚੇਰੀ-ਦਾਸੀ । ਮਾਨੁ-ਆਦਰ । ਕੋ-ਨੂੰ । ਮਾਂਗ ਸਵਾਰੈ-ਪੱਟੀਆਂ

ਢਾਲਦੀ ਹੈ। ਬਿਖੈ ਕਉ—ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਵਾਸਤੇ। ੧੬੦।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੀ ਯਾਰੀਭੀ ਭੀ ਹੋਵੇ) ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਉਸ ਛਤਰ-ਪਤੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਣੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਘੋੜੇ ਹਾਥੀ ਹੋਣ। ੧੫੯।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਅਸੀਂ ਉਸ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾੜੀ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਆਦਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ? (ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਨਿਪ-ਨਾਰੀ ਤਾਂ ਸਦਾ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪੱਟੀਆਂ ਢਾਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਤ ਜਨਾ ਦੀ ਟਹਲਣ (ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੀ ਹੈ। ੧੬੦।

ਕਬੀਰ ਬੁਨੀ ਪਾਈ ਬਿਤਿ ਭਈ, ਸਤਿਗੁਰ ਬੰਧੀ ਧੀਰ ॥ ਕਬੀਰ ਹੀਰਾ ਬਨਜਿਆ, ਮਾਨ ਸਟੇਵਰ ਤੀਰ ॥ ੧੬੧ ॥

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਹੀਰਾ, ਜਨ ਜਉਹਰੀ, ਲੇ ਕੈ ਮਾਂਡੈ ਹਾਟ ॥ ਜਬ ਹੀ ਪਾਈਅਹਿ ਪਾਰਖੂ, ਤਬ ਹੀਰਨ ਕੀ ਸਾਟ ॥ ੧੬੨ ॥ [੧੩੭੩]

ਨੋਟ—ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬੧ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਹੀਰਾ' ਇੱਕ ਵਚਨ ਹੈ, ਪਰ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਹੀਰਨ' ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੁ ਫਰਕ ਪਏਗਾ, ਭਾਵ ਭਾਵੇਂ ਉਹੀ ਰਹੇਗਾ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬੁਨੀ—ਬੰਧੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ। ਬਿਤਿ—ਟਿਕਾਉ, ਸਾਂਤੀ, ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉ। ਬੰਧੀ ਧੀਰ—ਧੀਰਜ ਬਨਾ ਦਿੱਤੀ, ਅਡੋਲਤਾ ਦਿੱਤੀ, ਭਟਕਣਾ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਹੀਰਾ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ। ਬਨਜਿਆ—ਖ਼ਰੀਦਿਆ (ਮਨ ਦੀ ਚੋੜ-ਭੋਜ ਦੇ ਕੇ, ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ)। ਮਾਨ ਸਟੇਵਰ-ਸਤਸੰਗ। ਤੀਰ—ਕੰਢਾ। ੧੬੧।

ਜਨ—ਹਰਿ ਜਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤ, ਸਤ-ਸੰਗੀ। ਜਉਹਰੀ—ਨਾਮ-ਰੂਪ ਹੀਰੇ ਦਾ ਵਪਾਰੀ। ਲੇ ਕੈ—ਨਾਮ-ਹੀਰਾ ਲੈ ਕੇ। ਮਾਂਡੈ—ਸਜਾਦਾ ਹੈ। ਹਾਟ—ਹੱਟੀ, ਹਿਰਦਾ। ਪਾਈਅਹਿ—ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਰਖੂ—ਨਾਮ-ਹੀਰੇ ਦੀ ਕਦਰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ। ਹੀਰਨ ਕੀ—ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ [ਨੋਟ—'ਹੀਰਨ' ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ']। ਸਾਟ—ਵਟਾਂਦਰਾ, ਸਾਥ, ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ('ਉਚ ਭਵਨ ਕਨਕਾਮਨੀ' 'ਹੈ ਗੈ ਬਾਹਨ' ਆਦਿਕ ਵਲ) ਭਟਕਣੇ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਆਪਣਾ ਮਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅਮੋਲਕ ਨਾਮ ਖ਼ਰੀਦਦਾ ਹੈ। ੧੬੧।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ, ਮਾਨੋ, ਹੀਰਾ ਹੈ; ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੇਵਕ ਉਸ ਹੀਰੇ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੈ; ਇਹ ਹੀਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਉਹ (ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਸਜਾਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ (ਨਾਮ-ਹੀਰੇ ਦੀ) ਕਦਰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸੇਵਕ (ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ) ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਤਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦਲਾਂ ਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਰਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੬੨।

ਕਬੀਰ ਕਾਮ ਪਰੇ ਹਰਿ ਸਿਮਰੀਐ, ਐਸਾ ਸਿਮਰਹੁ ਨਿਤ ॥ ਅਮਰ-ਪੁਰ ਬਾਸਾ ਕਰਹੁ, ਹਰਿ ਗਇਆ ਬਹੋਰੈ ਬਿਤ ॥ ੧੬੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਾਮ ਪਰੇ—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਲੋੜ ਪਏ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗ਼ਰਜ਼ ਹੋਵੇ। ਅਮਰਾਪੁਰ—ਉਹ ਪੁਰੀ ਜਿਥੇ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰੀ ਜਿਥੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਗਇਆ ਬਿਤ—ਗੁਆਚਾ ਹੋਇਆ ਧਨ, ਉਹ ਸੁਭ ਗੁਣ ਜੋ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪਿਛੇ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਗੁਆਚ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਬਹੋਰੈ—ਮੌੜ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਕੋਈ ਗ਼ਰਜ਼ ਪੈਣ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਭਾਵ, ਜਿਸ ਖਿੱਚ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸੇ ਖਿੱਚ-ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਯਾਦ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਟਿਕ ਜਾਉਗੇ ਜਿਥੇ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ (ਜਿਥੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਪੱਧ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ); ਅਤੇ, ਜੋ ਸੁੰਦਰ ਗੁਣ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪਿਛੇ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਗੁਆਚ ਚੁਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਮੁੜ (ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ੧੬੩।

ਕਬੀਰ ਸੇਵਾ ਕਉ ਦੁਇ ਭਲੇ, ਏਕੁ ਸੰਤੁ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ॥ ਰਾਮੁ ਜੁ ਦਾਤਾ ਮੁਕਤਿ ਕੋ, ਸੰਤੁ ਜਪਾਵੈ ਨਾਮੁ ॥ ੧੬੪ ॥

ਕਬੀਰ ਜਿਹ ਮਾਰਗਿ ਪੰਡਿਤ ਗਏ, ਪਾਛੈ ਪਰੀ ਬਹੀਰ ॥ ਇਕ ਅਵਘਟ ਘਾਟੀ ਰਾਮ ਕੀ, ਤਿਹ ਚੜ੍ਹਿ ਰਹਿਓ ਕਬੀਰ ॥ ੧੬੫ ॥ [੧੩੭੩]

ਨੋਟ—ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਥੇ ਖ਼ਲਕਤਿ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਜ ਰਹੇ। ਵੇਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੪੬ ਤੋਂ ੧੪੯ ਤਕ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤ੍ਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾਹ ਕਰੇ; ਦੂਜੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਸਿਰਫ ਸਤ-ਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਜਾਂ ਭੇਖੀ ਸਾਧੂਆਂ ਅੱਗੇ ਨੱਕ ਨਾਹ ਰਗੜਦੇ ਫਿਰੇ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੋ—ਦਾ। ਦਾਤਾ—ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਮੁਕਤਿ—ਮਾਇਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ। ਜਪਾਵੈ—ਜਪਣ ਵਿਚ ਸਹੀਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਪਣ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ੧੬੪।

ਜਿਹ ਮਾਰਗਿ—ਜਿਸ ਰਾਹੇ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੇ ਜਿਸ ਰਾਹੇ, ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਦੇ ਜਿਸ ਰਾਹੇ। ਪਰੀ—ਤੁਰ ਪਈ, ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੀਰ—ਭੀੜ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ, ਬੇਅੰਤ ਲੋਕ। ਅਵਘਟ ਘਾਟੀ—ਔਖੀ ਘਾਟੀ, ਔਖਾ-ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪੈਂਡਾ। ੧੬੫।

ਅਰਥ :—ਹੋ ਕਬੀਰ ! ਮਾਇਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਤ-ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ; ਸੋ, ਇਕ ਸੰਤ ਅਤੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ—(ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ੧੬੪।

ਹੋ ਕਬੀਰ ! (ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਦੇ) ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਪੰਡਿਤ ਲੋਕ ਤੁਰ ਰਹੇ ਹਨ (ਇਹ ਰਾਹ ਉੱਕਿ ਸੌਖਾ ਹੈ) ਬੜੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਰਸਤਾ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਔਖਾ ਪਹਾੜੀ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਕਬੀਰ (ਇਹਨਾ ਪੰਡਿਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਾਲਾ ਪੈਂਡਾ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੧੬੫।

ਕਬੀਰ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਦੇਖੇ ਮੂਆ, ਚਾਲਤ ਕੁਲ ਕੀ ਕਾਨਿ ॥ ਤਬ ਕੁਲੁ ਕਿਸ ਕਾ ਲਾਜਸੀ, ਜਬ ਲੇ ਧਰਹਿ ਮਸਾਨਿ ॥ ੧੬੬ ॥

ਕਬੀਰ ਭੂਬਹਿਰੇ ਰੇ ਬਾਪੁਰੇ, ਬਹੁ ਲੋਗਨ ਕੀ ਕਾਨਿ ॥ ਪਾਰੋਸੀ ਕੇ ਜੋ ਹੂਆ, ਤੂ ਅਪਨੇ ਭੀ ਜਾਨੁ ॥ ੧੬੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੩]

ਨੋਟ—ਪੰਡਿਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਦਾ ਜੋ ਰਸਤਾ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੁਲਾਰੀਤ ਭੀ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਰਵਾ ਚੌਥ ਮਹਾ-ਲੱਖਮੀ ਆਦਿਕ ਦਾ ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ 'ਹਾ ਭੈਣੇ, ਹਾ ਭੈਣੇ' ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕਾਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਭੀ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ:—ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਦੋਖੇ—ਇਸ ਫ਼ਿਕਰ ਵਿਚ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਕੀਹ ਆਖੇਗੀ। ਮੂਆ—ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਕੀ ਕਾਨਿ—ਉਸ ਬੰਦਸ਼ ਵਿਚ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦੇ ਲੋਕ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਲਾਜਸੀ—ਲੱਜ-ਵਾਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਸ਼ਰਮ-ਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟੇਗਾ। ਮਸਾਨਿ—ਮਸਾਨ ਵਿਚ। ੧੬੬।

ਹੇ ਬਾਪੁਰੇ—ਹੇ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਜੀਵ! ਲੋਗਨ ਕੀ ਕਾਨਿ—ਲੋਕ-ਲਾਜ ਵਿਚ। ਪਾਰੋਸੀ—ਪੜੋਸੀ, ਗੁਆਂਢੀ। ੧੬੭।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਨੁੱਖ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਲਾ-ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਕੀਹ ਆਖੇਗੀ (ਲੋਕਾਚਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਭਗਤੀ ਸਤਸੰਗ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਵਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ) ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਆ ਗਈ (ਤਦੋਂ ਇਹ ਕੁਲਾ-ਰੀਤ ਤਾਂ ਆਪੇ ਛੱਟ ਜਾਣੀ ਹੈ; ਸਿਮਰਨ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਵਾਂਜੋ ਰਹਿ ਕੇ ਜੋ ਖੁਆਰੀ ਖੱਟੀ, ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਕਿਸ ਦੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਨਮੋਸੀ ਆਵੇਗੀ ?। ੧੬੬।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਲੋਕ-ਲਾਜ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਖ—) ਹੇ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਮਨੁੱਖ ! ਬਹੁਤਾ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ (ਲੋਕ-ਲਾਜ ਵਿਚ ਹੀ) ਭੁੱਖ ਜਾਇੰਗਾ (ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਇੰਗਾ)। (ਇਥੇ ਸਦਾ ਬੈਠ ਨਹੀਂ ਰਹਣਾ) ਜੋ ਮੌਤ ਕਿਸੇ ਗੁਆਂਢੀ ਤੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਚੇਤਾ ਰੱਖ ਉਹ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਭੀ ਆਉਣੀ ਹੈ। ੧੬੭।

ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਮਧੁਕਰੀ; ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਕੇ ਨਾਜ਼ੁ ॥ ਦਾਵਾ ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਹੀ, ਬਭਾ ਦੇਸੁ ਬਡ ਰਾਜੁ ॥ ੧੬੮ ॥

ਕਬੀਰ ਦਾਵੈ ਦਾਝਨੁ ਹੋਤੁ ਹੈ, ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ ਨਿਸੰਕ ॥ ਜੇ ਜਨੁ ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ, ਸੇ ਗਨੈ ਇੰਦ੍ਰ ਸੇ ਰੰਕ ॥ ੧੬੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੩]

ਨੋਟ—ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬੮ ਵਿਚ ਮੰਗਿ ਖਾਣ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਬਣਾਣ, ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ, ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਣ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਗ ਮੰਗਿ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਇ-

ਦਾਦ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ 'ਦਾਬਨੁ' ਵਧਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ ਸਬਦ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

‘ਕਾਚਾ ਧਨੁ ਸੰਚਹਿ ਮੂਰਖ ਗਾਵਾਰ’

ਇਹ ਅਜਬ ਖੇਡ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਧਨ ਜੋੜਨਾ ਮੂਰਖ ਉਜੌੜਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗਿ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਪਰ, ਬਾਹਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਜੋਰ ਹੀ ਧਨ ਜੋੜਨ ਤੇ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਨਾਣ ਉਤੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਧਨ ਜੋੜਨ ਦਾ ਜਤਨ ਨਾਹ ਕਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਕਰੇ ਭੀ ਕੀਹ ? ਬੁਢੇਪਾ, ਬੀਮਾਰੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਆਦਿਕ ਕਈ ਲੋੜਾਂ ਐਸੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਭੀ ਕਈ ਖ਼ਾਮੀਆਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜੇਹਾ ਹੋਵੇ ਜਿਥੇ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਤੇ ਪਰਵਰਿਸ, ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਪਕਿਆਈ, ਬੀਮਾਰੀ ਤੇ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਣ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਧੱਕਾ, ਧੋਖਾ ਆਦਿਕ ਬਹੁਤ ਘਟ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੁਤੇ ਹੀ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੇ ਖਲਕਤਿ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਔਖੀ ਘਾਟੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਲਗਨ ਤੇ ਰਜ਼ਾ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਧੂਕਰੀ—ਘਰ ਘਰ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਭਿੱਛਿਆ। ਨਾਨਾ ਬਿਧ ਕੋ—ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ। ਨਾਜ਼—ਅਨਾਜ, ਅੰਨ। ਦਾਵਾ—ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਹੱਕ। ਕਾਹੂ ਕੋ—ਕਿਸੇ (ਜਾਇਦਾਦ) ਨਾਲ। ੧੬੮।

ਦਾਵੈ—ਮਲਕੀਅਤ ਬਣਾਇਆ। ਦਾਬਨੁ—ਸੜਨ। ਖਿੱਚ। ਨਿਸੰਕ—ਬੇ-ਫਿਕਰ। ਇੰਦ੍ਰ ਸੋ—ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ। ਰੰਕ—ਰੰਗਾਲ। ੧੬੯।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਨਾਲੋਂ ਮੰਗਤਾ ਬਣ ਕੇ) ਘਰ ਘਰ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲੈਣੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ (ਘਰ ਘਰ ਤੋਂ ਮੰਗਣ ਕਰਕੇ) ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਅੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਮੰਗਤਾ) ਕਿਸੇ ਜਾਇਦਾਦ ਉਤੇ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਦਾ, ਸਾਰਾ ਦੇਸ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦੇਸ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਹੈ। ੧੬੮।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਇਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖਿੱਝ-ਸੜਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਕੋਈ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ-ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਦਾ, ਉਹ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਕੰਗਾਲ ਸਮਝਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਧਨਾਵ ਆਦਿਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ)। ੧੬੬।

ਕਬੀਰ ਪਾਲਿ ਸਮੁਹਾ ਸਰਵਰੁ ਭਰਾ, ਪੀ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ਨੀਗੁਭਾਗ
ਬਡੇ ਤੈ ਪਾਇਓ, ਤੂ ਭਰਿ ਭਰਿ ਪੀਉ ਕਬੀਰ ॥ ੧੭੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਾਲਿ—[Skt ਪਾਲਿ—Skirt, boundary] ਕੰਢਾ, ਕਿਨਾਰਾ।
ਸਮੁਹਾ—ਸ+ਮੁਹ, ਮੂੰਹ ਤਕ, ਨਕਾ-ਨਕ। ਪਾਲਿ ਸਮੁਹਾ—ਕੰਢਿਆਂ ਤਕ ਨਕਾ-ਨਕ।
ਸਰਵਰੁ—ਤਲਾਬ। ਤੈ ਪਾਇਓ—ਤੂੰ (ਨੀਰੁ) ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ। ਭਰਿ ਭਰਿ—ਪਿਆਲੇ
ਭਰ ਭਰ ਕੇ, ਦੱਜ ਦੱਜ ਕੇ।

ਨੋਟ ! ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਈ ਹਸਰਤਿ-ਭਰੀ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਦੱਸਦੇ
ਹਨ। ਲੋਕ 'ਦਾਬਨ' ਦੇ ਕਾਰਨ, ਅੰਦਰਲੀ ਤ੍ਰੇਹ-ਸੜਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਾਣੀ ਖੁਣੇ
ਤੜਫ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਦਾ ਤਲਾਬ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਕਾ-ਨਕ ਭਰਿਆ
ਪਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਦੋਸ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ? ਮੱਲਾਂ
ਮੱਲਣ ਦਾ, ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਣ ਦਾ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜ਼ੌਰੇ ਜ਼ੌਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਸਦਾ ਹੋਵੇ
ਘਟ ਘਟ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੋਕ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦੇ ਆਹਰੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ-
ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਘਟ ਘਟ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਨਾਹ ਪਛਾਣ ਸਕਣ—ਇਹ ਕਿਤਨੀ
ਹਸਰਤਿ-ਭਰੀ ਘਟਨਾ ਹੈ !

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸਰੋਵਰ ਕੰਢਿਆਂ ਤਕ ਨਕਾ-ਨਕ (ਪਾਣੀ ਨਾਲ) ਭਰਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਪਰ “ਦਾਵੇ ਦਾਬਨ” ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪਾਣੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਪਾਣੀ ਪੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਤੂੰ ਇਸ
‘ਦਾਬਨ’ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ) ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਪਾਣੀ ਦਿੱਸ ਪਿਆ ਹੈ, ਫੁੱਲ
ਹੁਣ (ਪਿਆਲੇ) ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਪੀ (ਮੌਜ ਨਾਲ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਨਾਮ ਜਪ)। ੧੭੦।

ਕਬੀਰ ਪਰਭਾਤੇ ਤਾਰੇ ਖਿਸਹਿ, ਤਿਉ ਦਿਹੁ ਖਿਸੈ ਸਰੀਰੁ ॥ ਦੇ
ਦੁਇ ਅਖਰ ਨਾ ਖਿਸਹਿ, ਸੋ ਗਹਿ ਰਹਿਓ ਕਬੀਰੁ ॥ ੧੭੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਰਭਾਤੇ—ਪਰਭਾਤ ਵੇਲੇ, (ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
ਸੂਰਜ ਦੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਕਾਰਨ)। ਖਿਸਹਿ—ਮੱਧਮ ਪੈਂਦੇ ਜਾਏ ਹਨ, (ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ)
ਚਾਨਣ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਉ—ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਦਾਵੇ ਦਾਬਨ” ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮਲਕੀ-

ਅਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅੰਦਰਲੀ ਤਪਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ । ਖਿਸੈ-ਖੀਣ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਖਿਸੈ ਸਰੀਰ-ਇਹ ਸਰੀਰ ਖੀਣ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਕ ਲੋ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਘਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਏ ਦੁਇ ਅੱਖਰ ਨਾ ਖਿਸਹਿ-‘ਰਾਮ’ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਅੱਖਰ ਮੱਧਮ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ (ਨੋਟ ! ਇਥੇ ‘ਦੁਇ ਅਖਰ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਰਾਮ ਦਾ ਦੋ-ਅੱਖਰਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ) । ਗਹਿ ਰਹਿਓ-ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ) ਪਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਤਾਰੇ (ਜੋ ਰਾਤ ਦੀ ਟਿਕਵੀਂ ਸਾਂਤੀ ਵਿਚ ਚਮਕ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਮੱਧਮ ਪੈਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਤਿਵੇਂ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅੰਦਰਲੀ ਤਪਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਲੋ ਘਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਿਰਫ ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਬੀਰ (ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦੇ ਥਾਂ) ਉਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਹੈ । ੧੭੧ ।

ਨੋਟ ! ਇਥੇ ਲਫਜ਼ ‘ਗਹਿ ਰਹਿਓ’ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਨੰ: ੧੬੬ ਦੇ ‘ਦਾਵੈ’ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਕੋਠੀ ਕਾਠ ਕੀ, ਦਹਦਿਸਿ ਲਾਗੀ ਆਗਿ ॥ ਪੰਡਿਤ ਪੰਡਿਤ ਜਲਿ ਮੂਏ, ਮੂਰਖ ਉਬਰੇ ਭਾਗਿ ॥੧੭੨॥

ਨੋਟ ! ਲਫਜ਼ ‘ਪੰਡਿਤ’ ਇਥੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮਣ’ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਲਫਜ਼ ‘ਮੂਰਖ’ ਹੈ । ਜੋ, ਲਫਜ਼ ‘ਪੰਡਿਤ’ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ‘ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਆਣੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ’ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੋਠੀ-(“ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਚੇ ਕੀ ਹੈ ‘ਕੋਠੜੀ’”) ਜਗਤ । ਦਿਸਿ-ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ । ਦਹ ਦਿਸਿ-ਦਸਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲੋਂ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ । ਆਗਿ ਲਾਗੀ-‘ਦਾਵੈ ਦਾੜਨੁ’ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਨ ਵਿਚ ਤਪਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੂਰਖ-ਉਹ ਬੰਦੇ ਜੋ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਬਣਾਣ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਰਹੇ । ਭਾਗਿ-ਭੱਜ ਕੇ, ਦੌੜ ਕੇ, ਇਸ ‘ਦਾਵੈ ਦਾੜਨ’ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਟ ਕੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਜਗਤ, ਮਾਨੋ, ਲੋਕੜ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ (ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣ ਦੀ) ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ; (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ)

ਸਿਆਣੇ (ਬਣ ਕੇ ਇਸ ਅੱਗ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ) ਸਭ ਮਰਦੇ ਹਨ,
(ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਸਿਆਣਿਆ ਦੇ ਭਾਣੇ) ਮੂਰਖ (ਹਨ ਉਹ) ਇਸ ਅੱਗ ਤੋਂ ਦੂਰ ਪਰੇ ਭੱਜ
ਕੇ (ਸੜਨੋ) ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੭੨ ।

ਨੋਟ ! ਮਾਇਆ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਮਾਇਆ
ਦੀ ਹਰੇਕ ਮੌਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਣਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸੋ, ਮੱਲਾਂ
ਮੱਲਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅੰਦਰਲੀ ਅੱਗ, ਮਾਨੋ, ਹਰੇਕ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ।
ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਿਆਣੇ ਉਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ, ਵਧ
ਤੋਂ ਵਧ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਜੋੜਨ । ਜੋ ਇਸ ਉੱਦਮ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਮੂਰਖ ਆਖਦੀ ਹੈ ।

ਸੋ, ਇਥੇ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਅਨ-
ਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਸੰਸਾਰ ਦੂਰਿ ਕਰੁ, ਕਾਗਦ ਦੇਹਿ ਬਿਹਾਇ ॥ ਬਾਵਨ ਅਖਰ
ਸੋਧਿ ਕੈ, ਹਰਿ ਚਰਨੀ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ ੧੭੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੰਸਾਰ-ਚਿੰਤਾ, 'ਦਾੜਨ' । ਕਾਗਦ-ਕਾਗਜ, (ਭਾਵ,) ਦੁਨੀਆ
ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੇ ਲੇਖੇ, 'ਦਾਵੈ ਦਾੜਨ' ਵਾਲੇ ਲੇਖੇ। ਬਿਹਾਇ ਦੇਹਿ-ਰੋੜ੍ਹ ਦੇਹ, ਹਰਿ-
ਚਰਨੀ ਚਿੱਤ ਜੋੜਨ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦੇਹ ਕਿ 'ਦਾਵੈ ਦਾੜਨ' ਵਾਲੇ
ਲੇਖੇ ਉਸ ਨਾਮ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣ । ਬਾਵਨ ਅਖਰ-ਬੰਦਿਆਂ ਅੱਖਰ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਬਣਿਆਂ ਅੱਖਰ ਹਨ । ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਵਿੱਦਿਆ
ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਦੀ ਸੀ; ਸੋ 'ਬਾਵਨ ਅੱਖਰ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ 'ਵਿੱਦਿਆ'),
ਵਿੱਦਿਆ । ਸੋਧਿ ਕੈ-(ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਸੋਧ ਕੇ, ਵਿਚਾਰ-ਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ
ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਜੋੜ (ਭਾਵ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ
ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਲਕੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿੱਝਣ ਦੇ ਥਾਂ ਵਿਚਾਰਵਾਨ
ਬਣ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ) । (ਇਸ ਪ੍ਰਭੂ-ਯਾਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ)
ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਸਹਸੇ-ਦਾੜਨ ਦੂਰ ਕਰ, ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖੇ ਹੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪਰ-
ਵਾਹ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦੇਹ । ੧੭੩ ।

ਕਬੀਰ ਸੰਤੁ ਨ ਛਾਡੈ ਸੰਤਈ, ਜਉ ਕੋਟਿਕ ਮਿਲਹਿ ਅਸੰਤ ॥
ਮਲਿਆਗਰੁ ਭੁਯੰਗਮ ਬੇਵਿਓ, ਤ ਸੀਤਲਤਾ ਨ ਤਜੰਤ ॥ ੧੭੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ .—ਸੰਤ-ਸੰਤ ਦਾ ਸੁਭਾਉ, ਚਿੱਤ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ । ਜਉ-ਭਾਵੇਂ ।
ਕੋਟਿਕ-ਕੋੜਾਂ । ਅਸੰਤ-ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਮਲਿਆਗਰੁ
—ਮਲਯ ਪਰਥਤ ਉਤੋਂ ਉੱਗਾ ਹੋਇਆ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬੂਟਾ । ਭੁਯੰਗਮ-ਸੱਪ । ਬਿਓ
—ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਹਰਿ-ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲਾਣ ਦੀ ਹੀ ਇਹ ਬਰਕਤਿ
ਹੈ ਕਿ) ਸੰਤ ਆਪਣਾ ਸਾਂਤ ਸੁਭਾਉ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋੜਾਂ ਭੀ ਬੰਦਿਆਂ
ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਰਹੇ । ਚੰਦਨ ਦਾ ਬੂਟਾ ਸੱਪ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ
ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਠੰਢਕ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦਾ । ੧੭੪ ।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਭਇਆ, ਪਾਇਆ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੁ ॥ ਜਿਨਿ
ਜੁਆਲਾ ਜਗੁ ਜਾਰਿਆ, ਸੁ ਜਨ ਕੇ ਉਦਕ ਸਮਾਨਿ ॥ ੧੭੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ .—ਜਿਨਿ ਜੁਆਲਾ—ਜਿਸ ਮਾਇਆ-ਅੱਗ ਨੇ । ਜਾਰਿਆ—ਸਾੜ
ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸੁ—ਉਹ ਅੱਗ । ਜਨ ਕੇ—ਜਨ ਵਾਸਤੇ, ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਾਸਤੇ ।
ਉਦਕ—ਪਾਣੀ । ਗਿਆਨੁ—ਸੂਝ, ਜਾਣ-ਪਛਾਣ । ਬ੍ਰਹਮ—ਪਰਮਾਤਮਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ (ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ)
ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਭੀ) ਉਸ ਦਾ
ਮਨ ਠੰਢਾ-ਠਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ (ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ) ਅੱਗ ਨੇ ਸਾਰਾ
ਸੰਸਾਰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਪਾਣੀ (ਵਰਗੀ ਠੰਢੀ)
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ੧੭੫ ।

ਕਬੀਰ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਕੀ, ਜਾਨੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ਕੈ ਜਾਨੈ
ਆਪਨ ਧਨੀ, ਕੈ ਦਾਸੁ ਦੀਵਾਨੀ ਹੋਇ ॥ ੧੭੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਾਰੀ—ਸਾਜੀ ਹੋਈ, ਬਣਾਈ ਹੋਈ । ਸਿਰਜਨ-ਹਾਰ—ਸ੍ਰਿਸਟੀ
ਬਣਾਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ । ਜਾਨੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ—ਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ । ਕੈ—ਜਾਂ ।
ਧਨੀ ਆਪਨ—ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ । ਦੀਵਾਨੀ—ਉਸ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਰਹਣ ਵਾਲਾ,
ਉਸ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਗੱਲ ਹਰੇਕ ਸਖਸ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਇਹ
(ਮਾਇਆ-ਰੂਪ ਅੱਗ ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਾੜ ਰਹੀ ਹੈ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪ ਬਣਾਈ
ਹੈ । ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਭਗਤ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ ਉਸ ਦੇ

ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ (ਜੇ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸਜ਼ਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬਣਾਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ) । ੧੭੬ ।

ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਭਈ ਜੋ ਭਉ ਪਰਿਆ, ਦਿਸਾ ਗਈ ਸਭ ਭੂਲਿ ॥
ਓਰਾ ਗਰਿ ਪਾਨੀ ਭਇਆ, ਜਾਇ ਮਿਲਿਓ ਢਲਿ ਕੂਲਿ ॥੧੭੭॥

ਨੋਟ ! ਵਰਖਾ ਪੈਣ ਤੇ ਮੀਂਹ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਬਹੁਤ ਠੰਢ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਬੂੰਦਾਂ ਗੜੇ (ਅਹਿਣ) ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਗੜੇ ਆਪੋ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਖੜ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਸੋਕ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਮੁੜ ਪਾਣੀ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੇ ਹਨ ।

ਮਾਇਆ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਠੋਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ; ਬੰਦਿਆਂ ਵਲੋਂ ਰੁੱਖਾ ਤੇ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਭੀ ਰੁੱਖਾ; ਮਾਇਆ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਠੰਡੇ ਖਾਂਦੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਰ-ਰੂਪ ਸੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਭੁਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਭਲੀ ਭਈ-(ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ) ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੋ-ਜਦੋਂ । ਭਉ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਡਰ, ਇਹ ਡਰ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਮਾਇਆ ਪਿੱਛੇ ਭਟਕਿਆਂ ਕਈ ਠੰਡੇ ਖਾਂਦੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਦਿਸਾ-(ਹੋਰ ਹੋਰ) ਪਾਸੇ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਦੀ ਭਟਕਣਾ । ਓਰਾ-ਗੜਾ, ਅਹਿਣ । ਗਰਿ-(ਸੋਕ ਨਾਲ) ਗਲ ਕੇ । ਢਲਿ-ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ, ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਵਲ ਢਲ ਕੇ । ਕੂਲਿ-ਨਦੀ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਇਹ) ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਮਾਇਆ ਪਿੱਛੇ ਭਟਕਿਆਂ ਕਈ ਠੰਡੇ ਖਾਂਦੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ) ਤਾਂ (ਇਸ ਦੇ) ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਓਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ) ਬਾਰੇ ਪਾਸੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਡਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਠੋਰ ਹੋਏ ਮਨ ਵਾਸਤੇ, ਮਾਨੋ, ਸੋਕ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਸੋਕ ਲੱਗਣ ਨਾਲ) ਗੜਾ ਪੰਘਰ ਕੇ ਮੁੜ ਪਾਣੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਢਲ ਕੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ । ੧੭੭ ।

ਕਬੀਰਾ ਧੂਰਿ ਸਕੋਲਿ ਕੈ, ਪੁਰੀਆ ਬਾਧੀ ਦੇਹ ॥ ਦਿਵਸ ਚਾਰਿ ਕੈ ਪੇਖਨਾ, ਅੰਤਿ ਖੇਹ ਕੀ ਖੇਹ ॥ ੧੭੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਧੂਰਿ-ਧੂੜ, ਮਿੱਟੀ । ਸਕੋਲਿ ਕੈ-ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ । ਪੁਰੀਆ-

ਨਗਰੀ। ਦੇਹ-ਸਰੀਰ। ਕੋ-ਦਾ। ਪੇਖਨਾ-ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ। ਅੰਤਿ-ਆਖਰ ਨੂੰ।
ਖੋਹ ਕੀ ਖੋਹ-ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਫਿਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾ ਰਲੀ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਿਵੇਂ) ਮਿੱਟੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਨਗਰੀ ਵਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ (ਪੰਜ ਤੱਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ) ਇਹ ਸਰੀਰ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਜਿਸ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਉਸ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੭੮।

ਕਬੀਰ ਸੂਰਜ ਚਾਂਦ ਕੇ ਉਦੈ, ਭਈ ਸਭ ਦੇਹ ॥ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਬਿਨੁ ਮਿਲੇ, ਪਲਟਿ ਭਈ ਸਭ ਖੋਹ ॥ ੧੭੯ ॥

ਨੋਟ :-ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। 'ਅੰਤਿ ਖੋਹ ਕੀ ਖੋਹ' ਅਤੇ 'ਪਲਟਿ ਭਈ ਸਭ ਖੋਹ' ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਸਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਨੇ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਗਰੀ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਮਿੱਟੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਪੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੇ, ਸੂਰਜ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਵਾਲੀ ਸੀਤਲਤਾ ਤਦੋਂ ਹੀ ਉਦੈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲੇ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੭੮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੭੯ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ। ਜੀਵ ਦੇ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਵਾਲੀ ਠੰਢ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਸੀਤਲਤਾ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਰ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸਦਾ ਇਹ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਗੜੇ (ਅਹਿਣ) ਵਾਗ ਕਠੋਰ ਨਾ ਬਣ ਜਾਏ, ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਿੱਘ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਨਿੱਘ (=ਪਿਆਰ) ਤੇ ਇਹ ਸੀਤਲਤਾ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੂਰਜ ਚਾਂਦ ਕੇ ਉਦੈ-ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ) ਸਰੀਰ-ਰਚਨਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦਾ ਉਦੈ ਹੋਵੇ (ਭਾਵ, ਨਰਮ-ਦਿਲੀ ਅਤੇ ਸੀਤਲਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਹ ਗੁਣ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੀਏ)। ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਮੁੜ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮਿੱਟੀ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਬਿਲ-

ਕੁਲ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ੧੭੬ ।

ਜਹ ਅਨਭਉ ਤਹ ਭੈ ਨਹੀ, ਜਹ ਭਉ ਤਹ ਹਰਿ ਨਾਹਿ ॥ ਕਹਿਓ
ਕਬੀਰ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ, ਸੰਤ ਸੁਨਹੁ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥ ੧੮੦ ॥

ਕਬੀਰ ਜਿਨਹੁ ਕਿਛੁ ਜਾਨਿਆ ਨਹੀ, ਤਿਨ ਸੁਖ ਨੀਦ ਬਿਹਾਇ
ਹਮਹੁ ਜੁ ਬੂਝਾ ਬੂਝਨਾ, ਪੂਰੀ ਪਰੀ ਬਲਾਇ ॥੧੮੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਹ-ਜਿਥੇ, ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਅਨਭਉ-ਅੰਦਰਲੀ ਸੂਝ,
ਗਿਆਨ, ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਸਮਝ । ਭੈ-ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਡਰ-ਫਿਕਰ । ਭਉ
-ਸਹਮ, ਸੰਸਾਰ । ਸੁਨਹੁ ਮਨ ਮਾਹਿ-ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਸੁਣੋ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ । ੧੮੦ ।

ਤਿਨ ਬਿਹਾਇ-ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਗੁਜਰਦੀ ਹੈ । ਸੁਖ ਨੀਦ-(ਸੰਸਾਰ ਸਹਮਾਂ
ਵਿਚ ਪਏ ਰਿਹਾਂ ਭੀ) ਯਾਵਲਤ ਦੀ ਨੀਂਦਰ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਵਿਚ । ਬੂਝਾ-ਸਮਝ ਲਿਆ।
ਬੂਝਨਾ-ਸਮਝਣ-ਜੋਗ ਗੱਲ ਕਿ 'ਜਹ ਅਨਭਉ ਤਹ ਭੈ ਨਹੀ, ਜਹ ਭਉ ਤਹ ਹਰਿ
ਨਾਹਿ' । ਪੂਰੀ ਪਰੀ ਬਲਾਇ-ਪੂਰੀ ਬਲਾਇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਜਗਤ ਦੇ
ਸੰਸਿਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਔਖੀ ਕਾਰ ਕਦੇ ਵਿੱਸਰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ । [ਨੋਟ-ਇਥੇ
ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਕਬੀਰ ਜੀ
ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਤੇ 'ਹਾਇ ਹਾਇ'
ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ; ਪਰ ਮੈਂ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਉਂਵ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ] ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸੰਤ ਜਨੋ ! ਧਿਆਨ ਲਾ ਕੇ ਸੁਣੋ, ਮੈਂ ਕਬੀਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰ
ਕੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ-ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਹੋ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ (ਦਾੜਨ, ਸੰਸਾਰ, ਕਠੋਰਤਾ ਆਦਿਕ) ਕੋਈ ਖ਼ਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ।
ਪਰ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਜੇ (ਸਾਂਤ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਖਿੱਝ ਸਹਮ, ਬੇ-ਰਹਮੀ
ਆਦਿਕ ਕੋਈ) ਡਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ੧੮੦।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ (ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ) ਰਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਮ-
ਝਿਆ, ਉਹ (ਇਸ ਦਾੜਨ, ਸੰਸਾਰ, ਕਠੋਰਤਾ ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਵਿਲਕਦੇ ਹੋਏ ਭੀ) ਬੇ-
ਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰ ('ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ' ਦੀ ਮੇਹਰ ਨਾਲ) ਮੈਂ
ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਲਈ ਹੈ ਕਿ 'ਜਹ ਅਨਭਉ ਤਹ ਭੈ ਨਹੀ, ਜਹ ਭਉ ਤਹ ਹਰਿ ਨਾਹਿ';
ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਭੀ ਵਿੱਸਰਦੀ ਨਹੀਂ । ੧੮੧ ।

ਕਬੀਰ ਮਾਰੇ ਬਹੁਤ ਪੁਕਾਰਿਆ, ਪੀਰ ਪੁਕਾਰੈ ਅਉਰ ॥ ਲਾਗੀ
ਚੋਟ ਮਰੰਮ ਕੀ, ਰਹਿਓ ਕਬੀਰਾ ਠਉਰ ॥ ੧੮੨ ॥

ਕਬੀਰ ਚੋਟ ਸੁਹੇਲੀ ਸੇਲ ਕੀ, ਲਾਗਤ ਲੇਇ ਉਸਾਸ ॥ ਚੋਟ
ਸਹਾਰੈ ਸਬਦ ਕੀ, ਤਾਸੁ ਗੁਰੂ ਮੈ ਦਾਸ ॥ ੧੮੩ ॥ [੧੩੭੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਾਰੇ-ਜਿਸ ਨੂੰ ('ਦਾੜਨ ਸੰਸਾ' ਆਦਿਕ ਦੀ) ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
ਬਹੁਤ ਪੁਕਾਰਿਆ-ਉਹ ਬਹੁਤ ਹਾਹਾਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੀਰ-
ਸੱਟ, ਪੀੜ। ਪੀਰ ਪੁਕਾਰੈ ਅਉਰ-ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ('ਦਾੜਨ ਸੰਸੇ' ਆਦਿਕ ਦੀ) ਪੀੜ
ਉਠਦੀ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਹੋਰ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੋਟ-ਸਬਦ ਦੀ ਚੋਟ।
ਮਰੰਮ ਕੀ-ਦਿਲ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀ। ਰਹਿਓ ਠਉਰ-ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹਾਂ,
ਪੁਕਾਰ-ਜੋਗਾ ਰਿਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨਾਹ 'ਦਾੜਣ ਸੰਸੇ' ਆਦਿਕ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਹ ਮੈਂ
ਪੁਕਾਰਦਾ ਹਾਂ। ੧੮੨।

ਸੇਲ-ਨੇੜਾ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ-ਰੂਪ ਨੇੜਾ। ਸੁਹੇਲੀ-ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ (ਨੋਟ !
'ਦਾੜਨ ਸੰਸੇ' ਆਦਿਕ ਦੀ ਚੋਟ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ-ਰੂਪ ਨੇਜੇ
ਦੀ ਚੋਟ ਸੁਖ ਅਪੜਾਂਦੀ ਹੈ)। ਲੇਇ ਉਸਾਸ-ਉਭੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ
ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੋਟ-ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ
ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਕ ਬਿਰਹਲੀ ਨਾਰਿ ਵਰਗੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਪਰਦੇਸ ਗਏ ਪਤੀ ਦਾ ਉਹ
ਨਾਰਿ ਰਾਹ ਤੱਕਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੈਰਾਗ-ਜਲ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ
ਉਭੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਹਾਹੁਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਵਾਰਸ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ
ਰਾਹ ਤੱਕਦੀ ਦਾ ਦਿਲ ਰੱਜਦਾ ਨਹੀਂ, ਤੱਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

“ਪੰਥੁ ਨਿਹਾਰੈ ਕਾਮਿਨੀ, ਲੋਚਨ ਭਰੀਲੇ ਉਸਾਸਾ ॥

ਉਰੁ ਨ ਭਿਜੈ ਪਗੁ ਨ ਖਿਸੈ, ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੀ ਆਸਾ” ॥ ੧ ॥

-ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ('ਦਾੜਨ ਸੰਸੇ' ਆਦਿਕ ਦੀ) ਮਾਰ
ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਹਾਹਾਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਪੀੜ ਉਠਦੀ ਹੈ
ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਵਿਰ ਭੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ)।
ਮੈਨੂੰ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਚੋਟ ਵੱਜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ,
ਹੁਣ ਮੈਂ ਥਾਂ ਸਿਰ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਟਿਕ ਗਿਆ ਹਾਂ। (ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦਾੜਨ
ਸੰਸਾ ਆਦਿਕ ਦੁਖੀ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ)। ੧੮੨।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ-ਰੂਪ ਨੇਜੇ ਦੀ ਸੱਟ ਹੈ ਭੀ ਸੁਖਦਾਈ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸੱਟ ਵੱਜਦੀ ਹੈ (ਬਿਰਹਣੀ ਨਾਰਿ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੋ (ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ) ਮਨੁੱਖ ਗੁਰ-ਸਬਦ ਦੀ ਚੋਟ ਖਾਵਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪੂਜਣ-ਜੋਗ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮੈਂ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਦਾਸ (ਬਣਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ) ਹਾਂ । ੧੮੩ ।

ਕਬੀਰ ਮੁਲਾਂ ਮੁਨਾਰੇ ਕਿਆ ਚਵਹਿ, ਸਾਂਈ ਨ ਬਹਰਾ ਹੋਇ ॥ ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਤੂੰ ਬਾਂਗ ਦੇਹਿ, ਦਿਲ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੋਇ ॥ ੧੮੪ ॥

ਸੇਖ ਸਬੁਰੀ ਬਾਹਰਾ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇ ॥ ਕਬੀਰ ਜਾ ਕੀ ਦਿਲ ਸਾਬਤਿ ਨਹੀਂ ਤਾ ਕਉ ਕਹਾਂ ਖੁਦਾਇ ॥ ੧੮੫ ॥

ਕਬੀਰ ਅਲਹ ਕੀ ਕਰਿ ਬੰਦਗੀ, ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥ ਦਿਲ ਮਹਿ ਸਾਂਈ ਪਰਗਟੈ, ਬੁਝੈ ਬਲੀਤੀ ਨਾਇ ॥ ੧੮੬ ॥

ਕਬੀਰ ਜੋਰੀ ਕੀਏ ਜੁਲਮੁ ਹੈ, ਕਰਤਾ ਨਾਉ ਹਲਾਲੁ ॥ ਦਫਤਰ ਲੇਖਾ ਮਾਂਗੀਐ, ਤਬ ਹੋਇਗੇ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ ॥ ੧੮੭ ॥

ਕਬੀਰ ਖੂਬ ਖਾਨਾ ਖੀਚਰੀ, ਜਾ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਲੋਨੁ ॥ ਹੇਰਾ ਰੋਟੀ ਕਾਰਨੇ, ਗਲਾ ਕਟਾਵੈ ਕਉਨੁ ॥ ੧੮੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੪]

ਨੋਟ ! ਕੋਈ ਭੀ ਮਜ਼ਹਬ ਧਰਮ ਹੋਵੇ, ਇਨਸਾਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਤਦ ਤਕ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਪੂਰਨਿਆ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਲਾਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਖਾਲਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਲਕਤਿ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੁਹੱਬਤਿ ਬਣਾਵਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਰਿਵਾਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਕਿ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ, ਸਗੋਂ ਕਿਤੇ ਭਲਾਈ ਦੇ ਥਾਂ ਅੰਦਰ ਕਠੋਰਤਾ ਤਅੱਸਬ ਆਦਿਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਵਧ ਰਹੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉੱਦਮ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਪਠਾਣਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਅਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਸਰਹ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਚੱਲਦਾ ਸੀ । ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਆਮ ਪਠਾਣਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਅਰਬੀ ਬੋਲੀ ਬਿਗਾਨੇ ਦੇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸੀ; ਸੋ ਹਰੇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੁਰਾਨ ਸਰੀਫ

ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਕਾਨੂਨ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਕੁਰਾਨ ਸਰੀਫ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਤਬਾਰ-ਜੋਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਹ ਲੋਕ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਮਾਲਕ; ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਹੀ ਲੋਕ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ। ਇਹੀ ਦੋਵੇਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਲਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਣ ਵੇਲੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਉਤੇ ਕਠੋਰਤਾ ਵਰਤਣੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਇਸਲਾਮੀ ਸਰਹ ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਦੱਸਦੇ ਸਨ। ਜੋ, ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਦਿਲ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਭੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮਜ਼ਹਬ ਨੇ, ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਨੇ, ਬਾਂਗ ਨਿਮਾਜ਼ ਹੱਜ ਆਦਿਕ ਨੇ, ਦਿਲ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਸਿਖਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਜੇ ਰਿਸ਼ਵਤ, ਕਠੋਰਤਾ, ਤਅੱਸਬ ਆਦਿਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਿਲ ਨਿਰਦਈ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹੀ ਕਰਮ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਠੋਰ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਇਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਬਦ ਨੰ: ੪ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ :-

‘ਮੁਲਾ, ਕਹਹੁ ਨਿਆਉ ਖੁਦਾਈ ॥

ਤੇਰੇ ਮਨ ਕਾ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਪਕਰਿ ਜੀਉ ਆਨਿਆ, ਦੇਹ ਬਿਨਾਸੀ, ਮਾਟੀ ਕਉ ਬਿਸਮਿਲ ਕੀਆ ॥

ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨਾਹਤ ਲਾਗੀ, ਕਹੁ ਹਲਾਲੁ ਕੀਆ ਕੀਆ ॥ ੨ ॥

ਕਿਆ ਉਜੂ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ ਧੋਇਆ, ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥

ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ’ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੁਲਾਂ-ਹੇ ਮੁੱਲਾਂ ! ਕਿਆ ਚਵਹਿ-ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਮੁਨਾਰੇ ਕਿਆ ਚਵਹਿ-ਮੁਨਾਰੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਬਾਂਗ ਦੇਣ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ (ਨੋਟ ! ਮੁੱਲਾਂ ਮੁਨਾਰੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਂਗ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੁਣ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ

ਆ ਜਾਣ । ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਠੋਰਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਤਅਲਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਂਗ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਵੱਸਦਾ ਦਿੱਸ ਪਏ ਤਾਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਰਮਾਈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਤਾਂ ਉੱਚੀ ਬੋਲਿਆਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ । ਬਹਰਾ-ਬੋਲਾ [ਨੋਟ ! ਬੋਲੇ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਕੂਕ ਕੇ ਆਦਰ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ, ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਠੱਗ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੱਬ ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੀ ਹਾਲਤ ਭੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਠੱਗਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ] । ਜਾ ਕਾਰਨਿ-ਜਿਸ ਰੱਬ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ । ਜੋਇ-ਵੇਖ, ਛੂਢ । ੧੮੪ ।

ਸਬੂਰੀ-ਸੰਤੋਖ । ਦਿਲ ਸਾਬਤਿ-ਦਿਲ ਦੀ ਸਾਬਤੀ, ਦਿਲ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਅਡੋਲਤਾ । ਤਾ ਕਉ-ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ । ਕਹਾ ਖੁਦਾਇ-ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ । ੧੮੫ ।

ਬਲੰਤੀ-ਬਲਦੀ ਅੱਗ, ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਬਲਦੀ ਅੱਗ । ਨਾਂਇ-ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ੧੮੬ ।

ਜੋਰੀ ਕੀਏ-ਧੱਕਾ ਕੀਤਿਆਂ । ਹਲਾਲੁ-ਜਾਇਜ਼, ਭੋਟਾ ਕਰਨ-ਜੋਗ, ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦੇ ਲਾਇਕ । ੧੮੭ ।

ਖੂਬ ਖਾਨਾ-ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ । ਲੋਨੁ-ਲੂਣ । ਹੋਰਾ-ਮਾਸ । ਕਾਰਨੇ-ਗਰਸ ਨਾਲ, ਨਿੱਯਤ ਨਾਲ। ਕਟਾਵੈ ਕਉਨੁ-ਮੈਂ ਕੱਟਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ । ੧੮੮ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਮੁੱਲਾਂ ! ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਮੁਨਾਰੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ । ਜਿਸ (ਰੱਬ ਦੀ ਨਮਾਜ਼) ਦੀ ਖਾਤਰ ਤੂੰ ਬਾਂਗ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੇਖ (ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵੱਸਦਾ ਹੈ) । ਜੇ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ, ਅੰਦਰ ਸਾਂਤੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਦ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ) ਖੁਦਾ ਬੋਲਾ ਨਹੀਂ (ਉਹ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਹਾਲਤ ਭੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਠੱਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ) । ੧੮੯ ।

ਹੇ ਸੇਖ ! ਜੇ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੰਤੋਖ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਾਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ, ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੧੯੦ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰ, ਬੰਦਗੀ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਦਿਲ ਦਾ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦਾ ਜਹੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਲਾਲਚ ਦੀ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਬੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੯੧ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਕਿ) ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਧੱਕਾ ਕਰਨਾ ਜ਼ੁਲਮ ਹੈ, (ਤੂੰ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਆਖ ਕੇ ਜਬਹ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ) ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਇਹ (ਜ਼ਬਹ ਕੀਤਾ ਜਾਨਵਰ) ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ (ਅਤੇ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਖੁਦਾ ਤੋਰੇ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ); (ਪਰ ਇਹ ਮਾਸ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ੀਂਦੇ, ਕਦੇ ਸੋਚ ਕਿ) ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ੧੮੭।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸੱਕ ਆਖ ਕਿ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲੋਂ) ਖਿਚੜੀ ਖਾ ਲੈਣੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਆਦਲਾ ਲੂਣ ਹੀ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਸ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦੀ ਨਿਯਤ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ਪਰ (ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਕਿਸੇ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ) ਜ਼ਬਹ ਕਰਦਾ ਫਿਰਾਂ। ੧੮੮।

ਕਬੀਰ ਗੁਰੂ ਲਾਗਾ ਤਬ ਜਾਹੀਐ, ਮਿਟੈ ਮੋਹੁ ਤਨ ਤਾਪ ॥ ਹਰਖ ਸੋਗ ਦਾਝੈ ਨਹੀ, ਤਬ ਹਰਿ ਆਪਹਿ ਆਪ ॥ ੧੮੯ ॥

ਕਬੀਰ ਰਾਮ ਕਹਨ ਮਹਿ ਭੇਦੁ ਹੈ, ਤਾ ਮਹਿ ਏਕੁ ਬਿਚਾਰੁ ॥ ਸੋਈ ਰਾਮੁ ਸਭੈ ਕਹਹਿ, ਸੋਈ ਕਉਤਕਹਾਰ ॥ ੧੯੦ ॥

ਕਬੀਰ ਰਾਮੈ ਰਾਮ ਕਹੁ, ਕਹਿਬੇ ਮਾਹਿ ਬਿਬੇਕ ॥ ਏਕੁ ਅਨੈਕਹਿ ਮਿਲਿ ਗਇਆ, ਏਕੁ ਸਮਾਨਾ ਏਕ ॥ ੧੯੧ ॥ [੧੩੭੪]

ਨੋਟ :- ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਲੋਕ ਕਾਜੀਆਂ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੀ ਉਕਾਈ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਸਨ, ਅਗਲੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਪਾਏ ਭੁਲੇਖੇ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਬ ਜਾਨੀਐ—ਤਦੋਂ ਜਾਣੋ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝੋ। ਗੁਰੂ ਲਾਗਾ—ਗੁਰੂ ਪੁੱਕਰਿਆ ਹੈ, ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ। ਤਨ ਤਾਪ—ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਲੇਸ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲੇ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ। ਹਰਖ—ਖੁਸ਼ੀ। ਸੋਗ—ਚਿੰਤਾ। ਦਾਝੈ ਨਹੀ—ਨਾਹ ਸਾੜੇ। ਆਪਹਿ ਆਪ—ਹਰ ਬਾਂ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ੧੮੯।

ਭੇਦੁ—ਫਰਕ। ਏਕੁ ਬਿਚਾਰੁ—ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ। ਸਭੈ—ਸਾਰੇ ਜੀਵ। ਸੋਈ—ਉਹੀ ਰਾਮ, ਉਸੇ ਰਾਮ ਨੂੰ। ਕਉਤਕਹਾਰ—ਰਾਸ-ਧਾਰੀਏ। ੧੯੦।

ਰਾਮੈ ਰਾਮ ਕਹੁ—ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ । ਬਿਬੇਕ—ਪਰਖ, ਪਛਾਣ ।
ਕਹਿਬੇ ਮਾਹਿ—ਆਖਣ ਵਿਚ, ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ । ਅਨੰਕਹਿ—ਅਨੇਕ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ।
ਸਮਾਨਾ ਏਕ—ਸਿਰਫ ਇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ੧੯੧ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਨੇਊ ਆਦਿਕ ਪਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ
ਫਲਾਣੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਲਿਆ ਹੈ; ਪਰ) ਤਦੋਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਿਲ
ਪਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ (ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਦੂਰ
ਹੋ ਜਾਏ, ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲੇ ਕਲੇਸ ਮਿਟ ਜਾਣ, ਜਦੋਂ ਹਰਖ ਸੋਗ ਕੋਈ
ਭੀ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਨਾਹ ਸਾੜੇ । ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅੱਪੜਿਆਂ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ
ਹੀ ਆਪ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ । ੧੯੨ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਨੇਊ ਦੇ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਭੀ
ਕਰਦਾ ਹੈ; ਪਰ) ਰਾਮ ਰਾਮ ਆਖਣ ਵਿਚ ਭੀ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਭੀ
ਇਕ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਇਕ ਰਾਮ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਸਿਮਰਦਾ
ਹੈ (ਇਹ ਹੈ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਰਾਮ, ਇਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖ ਮਾੜਾ ਦਾ ਫਰਕ
ਹੈ) । ਪਰ ਇਹੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਾਸਧਾਰੀਏ ਭੀ (ਰਾਜਾ ਵਿਚ ਸਾਗ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ)
ਲੈਂਦੇ ਹਨ (ਇਹ ਰਾਮ ਅਵਤਾਰੀ ਰਾਮ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦਸਰਥ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ, ਇਹ ਮੂਰਤੀ-
ਪੂਜਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ) । ੧੯੦ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸਦਾ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ, ਪਰ ਜਪਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣੀ
ਕਿ ਇਕ ਰਾਮ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ (ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਹਰੇਕ
ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ), ਪਰ ਇਕ ਰਾਮ (ਦਸਰਥ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ) ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ
ਹੀ ਆਇਆ (ਅਵਤਾਰ ਬਣਿਆ; ਇਸ ਦਾ ਜਾਪ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) ।
੧੯੧ ।

ਕਬੀਰ ਜਾ ਘਰ ਸਾਧ ਨ ਸੇਵੀਅਹਿ, ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ ਨਾਹਿ ॥ ਤੇ
ਘਰ ਮਰਹਟ ਸਾਰਖੇ, ਭੂਤ ਬਸਹਿ ਤਿਨ ਮਾਹਿ ॥ ੧੯੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਾ ਘਰ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਘਰ ਵਿਚ । ਸਾਧ—ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ, ਉਹ ਬੰਦੇ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ, ਸਤ-ਸੰਗੀ । ਨ ਸੇਵੀਅਹਿ—ਨਹੀਂ ਸੇਵੇ ਜਾਂਦੇ।
ਸੇਵਾ—ਪੂਜਾ, ਭਗਤੀ । ਤੇ ਘਰ—ਉਹ (ਸਾਰੇ) ਘਰ । ਮਰਹਟ—ਮਰਘਟ, ਮਸਾਣ ।
ਸਾਰਖੇ—ਵਰਗੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਨਾਕੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹ-

ਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ--ਬੱਸ ! ਇਹ ਹੈ ਜਿੰਘਿਆ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇਵਤਾ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰਧਾਲੂ ਵਿਚਾਰੇ ਭੀ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾ ਵਿਚ ਨਿਕ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਉਹ ਘਰ (ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ) ਮਸਾਣਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਘਰਾ ਵਿਚ (ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ) ਭੂਤਨੇ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ੧੯੨।

ਕਬੀਰ ਗੁੰਗਾ ਹੁਆ ਬਾਵਰਾ, ਬਹਰਾ ਹੁਆ ਕਾਨ॥ ਪਾਵਹੁ ਤੇ ਪਿੰਗੁਲ ਭਇਆ, ਮਾਰਿਆ ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਨ ॥੧੯੩॥

ਕਬੀਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੂਰਮੇ, ਬਾਹਿਆ ਬਾਨੁ ਜੁ ਏਕੁ ॥ ਲਾਗਤ ਹੀ ਭੁਇ ਗਿਰਿ ਪਰਿਆ, ਪਰਾ ਕਰੇਜੇ ਛੇਕ ॥ ੧੯੪ ॥ [੧੩੭੪]

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੮੯ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਸੋਂ ਜਨੇਊ ਪਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਕੇ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਦਿਨ-ਵਿਹਾਰ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਧਰਮ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀਹ ਫਰਕ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਸੁਣਨੀ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ, ਅਹੰਕਾਰ-ਅਜੇਹੇ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਫਿਰ ਭੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ-ਪੁਰੋਹਤ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁੰਗਾ-(ਭਾਵ,) ਜੋ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਝੂਠ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ, ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਬਾਵਰਾ-ਕਮਲਾ, ਬੇ-ਸਮਝ। ਬਹਰਾ-ਬੋਲਾ, ਜੋ ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਪਿੰਗੁਲਾ-ਲੁਲਾ। ਪਾਵਹੁ ਤੇ-ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ (ਭਾਵ, ਉਹਨੀਂ ਬਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਜਿਥੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣ)। ਬਾਨੁ-ਸਬਦ ਦਾ ਤੀਰ। ੧੯੩।

ਭੁਇ-ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ। ਭੁਇ ਗਿਰਿ ਪਰਿਆ-(ਭਾਵ,) ਨਿਰ-ਅਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰਾ ਕਰੇਜੇ ਛੇਕੁ-ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਛੇਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਿਰਦਾ ਸਬਦ ਨਾਲ ਵਿੱਥ ਗਿਆ, ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਤਾ ਗਿਆ। ਸੂਰਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੋ ਆਪ ਇਹਨਾ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧੯੪।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਰਪਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਰਪਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਰਪਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਰਪਣ

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜਨੇਊ ਪਾ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਕੇ, ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦਿਨ-ਦਿਹਾਰ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ-ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀਦਾ; ਜਿਸ ਨੂੰ-ਸਚ ਮੁੱਚ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਸਬਦ ਦਾ ਤੀਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਭਾਣੇ) ਗੁੰਗਾ ਕਮਲਾ ਬੋਲਾ ਤੇ ਲੂਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਦੇ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਬਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ, ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਮੰਦੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਤੁਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ) । ੧੯੩ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੂਰਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਸਬਦ ਦਾ ਇਕ ਤੀਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਤੀਰ ਵੱਜਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰ-ਅਹੰਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੯੪ ।

ਕਬੀਰ ਨਿਰਮਲ ਬੂੰਦ ਅਕਾਸ ਕੀ, ਪਰਿ ਗਈ ਭੂਮਿ ਬਿਕਾਰ ॥
ਬਿਨੁ ਸੰਗਤਿ ਦਿਉ ਮਾਨਈ, ਹੋਇ ਗਈ ਭਠ ਛਾਰ॥੧੯੫॥

ਕਬੀਰ ਨਿਰਮਲ ਬੂੰਦ ਅਕਾਸ ਕੀ, ਲੀਨੀ ਭੂਮਿ ਮਿਲਾਇ ॥
ਅਨਿਕ ਸਿਆਨੇ ਪਚਿ ਗਏ, ਨਾ ਨਿਰਵਾਰੀ ਜਾਇ ॥ ੧੯੬ ॥ [੧੩੭੫]

ਨੋਟ-ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਦਲਾਂ ਤੋਂ ਕਣੀਆਂ ਹਰੇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਤੇ ਨਕਾਰੀ ਕਲਰਾਣੀ ਜਾਂ ਰੇਤਲੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕੁਝ ਭੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਥੇ ਪੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਭੈੜੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਹੀ ਗੰਵਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਤੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਸਲ ਬਾਗ਼ ਬਗੀਚੇ ਆਦਿਕ ਸੋਹਣੇ ਲਹ-ਲਹ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਕਣੀਆਂ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੰਵਾਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਆਣਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਹਲ ਵਾਹ ਕੇ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰ-ਬਣਾ ਕੇ ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਉਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਬਿਹੀ ਹਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੈ । ਜੀਵਾਤਮਾ ਉੱਚੇ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ ਹੈ । ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਜੀਵ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਤੇ ਵਿਕਾਰੀਆ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੀ ਗੰਵਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ

ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ; ਪਰ ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਇਸ ਦੀ ਸਰੀਰ-ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਸੰਵਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਸੁਚੱਜਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਭੀ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਭੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਕੋਈ ਕੁਸੰਗ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਸੋਹਣੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਉਖੇੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨਿਰਮਲ-ਸਾਫ਼, ਪਵਿਤ੍ਰ। ਅਕਾਸ਼ ਕੀ ਬੂੰਦ-ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਮੀਂਹ ਕਣੀ, (ਉੱਚੇ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ)। ਪਰਿ ਗਈ-ਡਿੱਗ ਪਈ। ਭੂਮਿ ਬਿਕਾਰ-ਨਕਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ। ਇਉ-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਮਾਨਈ-ਮਨੁੱਖ। ਭਠ ਛਾਰ-ਬਲਦੇ ਭੱਠ ਦੀ ਸੁਆਹ। ੧੯੫।

ਲੀਨੀ ਮਿਲਾਇ-(ਹਲ ਸੁਹਾਗੇ ਆਦਿਕ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਸੰਵਾਰੀ ਹੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ) ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਵਾਰੀ ਨ ਜਾਇ-ਅਕਾਸ਼ੀ ਬੂੰਦ ਉਸ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਚਿ ਗਏ-ਕੋਸ਼ਸ ਕਰ ਕੇ ਥੱਕ-ਟੁੱਟ ਗਏ। ੧੯੬।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਵਰਖਾ ਸਮੇਂ) ਅਕਾਸ਼ (ਤੋਂ ਮੀਂਹ) ਦੀ ਜੋ ਸਾਫ਼ ਬੂੰਦ ਨਕਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਈ, (ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਾਹ ਸਕੀ, ਸਗੋਂ ਆਪ ਭੀ) ਉਹ, ਮਾਨੋ, (ਬਲਦੇ) ਭੱਠ ਦੀ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਈ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਸੰਗਤਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ ਜੀਵ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਜੋ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਥਾਂ ਆਪ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੜ ਮੁਇਆ)। ੧੯੫।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਵਰਖਾ ਸਮੇਂ) ਆਕਾਸ਼ (ਤੋਂ ਮੀਂਹ) ਦੀ ਜਿਸ ਸਾਫ਼ ਬੂੰਦ ਨੂੰ (ਸਿਆਣੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਹਲ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਵਾਹ-ਬਣਾ ਕੇ ਸੰਵਾਰੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ, ਜਮੀਨ ਵਿਚ (ਵੱਟ-ਬੰਨਾ ਠੀਕ ਕਰ ਕੇ) ਰਲਾ ਲਿਆ, ਉਹ ਬੂੰਦ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਆਣੇ ਕੋਸ਼ਸ ਕਰ ਥੱਕਣ (ਨੋਟ-ਕਲਰਾਠੀ ਅਣ-ਵਾਹੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਪਿਆ ਮੀਂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਜਾਲਾ ਬਣ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ)।

(ਇਹੀ ਹਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਮਝੋ। ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਜੀਭ ਕੰਨ ਆਦਿਕ ਇੰਦ੍ਰੇ ਪਰ-ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਵਾਰੀ ਹੋਈ ਸਰੀਰ-ਧਰਤੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਵਿਛੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ)। ੧੯੬।

ਨੋਟ-ਨੰ: ੧੮੪ ਤੋਂ ੧੮੮ ਤਕ ਦੇ ਪੰਜ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ

ਸ਼ਰਹ ਬਾਗ ਨਮਾਜ ਹੋਜ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਥੇ ਲਫਜ਼ ਭੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੇ ਹੀ ਵਰਤੇ ਹਨ ।

ਨੰ: ੧੮੬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੯੬ ਤਕ ਅੱਠ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਰਸਮੀ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਤੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ; ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ ਭੀ ਸਾਰੇ ਹੋਂਦਕੇ ਹੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਅਗਾਂਹ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੯੭ ਤੋਂ ੨੦੧ ਤਕ ਵਿਚ ਫਿਰ 'ਕੁਰਬਾਨੀ' ਦੇਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ; ਇਥੇ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਲਫਜ਼ ਤੇ ਖ਼ਿਆਲ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੈ ਹਉ ਜਾਇ ਥਾ, ਆਗੈ ਮਿਲਿਆ ਖੁਦਾਇ ॥
ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਸਿਉ ਲਰਿ ਪਰਿਆ, ਤੁਝੈ ਕਿਨ੍ਹਿ ਫੁਰਮਾਈ ਗਾਇ ॥
੧੯੭ ॥

ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੈ ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਇਆ, ਕੇਤੀ ਬਾਰ ਕਬੀਰ ॥ ਸਾਂਈ
ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਆ ਖਤਾ, ਮੁਖਹੁ ਨ ਬੋਲੈ ਪੀਰ ॥ ੧੯੮ ॥

ਕਬੀਰ ਜੀਅ ਜੁ ਮਾਰਹਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ, ਕਹਤੇ ਹਹਿ ਜੁ ਹਲਾਲੁ ॥
ਦਫਤਰੁ ਦਈ ਜਬ ਕਾਢਿ ਹੈ, ਹੋਇਗਾ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ ॥ ੧੯੯ ॥

ਕਬੀਰ ਜੋਰੁ ਕੀਆ ਸੋ ਜੁਲਮੁ ਹੈ, ਲੇਇ ਜਬਾਬੁ ਖੁਦਾਇ ॥ ਦਫਤਰ
ਲੇਖਾ ਨੀਕਸੈ, ਮਾਰ ਮੁਹੈ ਮੁਹਿ ਖਾਇ ॥ ੨੦੦ ॥

ਕਬੀਰ ਲੇਖਾ ਦੇਨਾ ਸੁਹੇਲਾ, ਜਉ ਦਿਲ ਸੂਚੀ ਹੋਇ ॥ ਉਸੁ ਸਾਚੇ
ਦੀਬਾਨ ਮਹਿ, ਪਲਾ ਨ ਪਕਰੈ ਕੋਇ ॥ ੨੦੧ ॥ [੧੩੭੫]

ਨੋਟ ! ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੁਣ ਤਕ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਜੁਲਾਹ ਸਨ । ਸੋ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਜ ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਉਕਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ
ਤੌਰ ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਭੀ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹਿੰਦੂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ
ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫ ਅਸਟਪਦੀ ॥ ਪਾਠ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰਿਓ,
ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮੁ ਸਾਧੇ ॥ ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ, ਆਧਕ
ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥ ੧ ॥ ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਨੁ ਨ ਜਾਈ, ਮੈ ਕੀਏ

ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥ ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੇ, ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ
ਬਿਬੇਕਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

... ..

ਬੂੰਕਿ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਬੇ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਭੀ ਉਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਦੱਸ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁਦਾ ਮੇਰੇ ਹੱਜ ਤੇ ਖੁਸ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਪਿਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਹੱਜ ਕਰਨ ਤੇ ਭੀ ਖੁਦਾ ਖੁਸ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਹਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਹਾਜ਼ੀ ਖੁਦਾ ਦੀਆਂ ਨਿਗਾਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਭੀ ਕਿਉਂ ਗੁਨਹਗਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਇਸ ਭੇਤ ਦਾ ਜਿਕਰ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗਾਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦੇਣੀ, ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਖਾ ਪੀ ਜਾਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਕਿ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਅਸਾਫ਼ੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ—ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਇਹ, ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਖੁਸ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ। ਖੁਦਾ ਖੁਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦਿਲ ਦੀ ਪਾਕੀਜਰੀ-ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ।

ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਨੁਲ-ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂ ਇਤਨੇ ਨੱਕ ਰਗੜਨ ਤੇ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੀਨੁਲ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੂਜਾ ਆਦਿਕ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਇਸਟ ਉਤੇ ਪੂਰੀ ਸਰਧਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ :-

ਗੋਂਡ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ॥

ਆਜੁ ਨਾਮੇ ਬੀਨਲੁ ਦੇਖਿਆ, ਮੂਰਖ ਕਉ ਸਮਝਾਉ ਰੇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹਉ-ਮੈਂ। ਜਾਇ ਬਾ-ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਆਗੈ-ਉਥੇ ਗਏ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ। ਕਿਨ੍ਹਿ-ਕਿਸ ਨੇ? ਫੁਰਮਾਈ ਗਾਇ-ਗਾਂ (ਜਬਹ ਕਰਨ) ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿਨ੍ਹਿ ਫੁਰਮਾਈ ਗਾਇ-ਕਿਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗਾਂ ਬਥਰ ਕਰੋ (ਤਾਂ ਪਾਪ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਜਾਣਗੇ)? ਕਿਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿਉ (ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਜਾਉਗੇ)? ੧੯੭।

ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਇਆ-ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੋਇਆ। ਸਾਈ-ੲ ਸਾਈਂ! ਪੀਰ-ਹੋ ਪੀਰ! ਹੋ ਮੁਰਸਿਦ! ਖਤਾ-ਦੋਸ। ਹਜ਼ ਕਾਬੈ-ਕਾਬੇ ਦਾ ਹੱਜ। ੧੯੮।

ਜੁ-ਜੋ। ਜੀਅ-ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ। ਜੋਹੁ-ਧੱਕਾ। ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ। ਕਹਤੇ ਹਹਿ ਜੁ-ਪਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ। ਹਲਾਲੁ-ਜਾਇਜ਼, ਭੇਟਾ ਕਰਨ-ਜੋਗ, ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ

ਦੇਣ ਦੇ ਲਾਇਕ । ਦਈ—(ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ [ਨੋਟ ! ਇਸ ਲਫਜ਼ 'ਦਈ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਥੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਆਦਲੀ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਭਰੀ ਹੈ । ਜੋ ਲੋਕ ਇਹ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਕਿਸੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦੇਣ ਨਾਲ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ 'ਰੱਬਿਲ-ਆਲਮੀਨ' ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਆਲਮ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਹ ਉਸ ਗਾਂ ਆਦਿਕ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਭੀ ਪਾਲਦਾ ਤੇ "ਪਿਆਰਦਾ" ਹੈ । ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਵੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਪਾਲੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਜ਼ਬਹ ਕਰੇ, ਤੇ ਆਪੇ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਏ ਕਿ ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਅੱਪੜ ਗਈ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ] । ਦਫਤਰਿ ਕਾਫਿ ਹੈ—ਲੇਖਾ ਕਰੇਗਾ । ੧੯੯ ।

ਨੀਕਸੈ—ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ਮੁਹੈ ਮੁਹਿ—ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ । ਖਾਇ—ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੦੦ ।

ਦਿਲ ਸੁਚੀ—ਦਿਲ ਦੀ ਸੁੱਚ, ਦਿਲ ਦੀ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ । ਦੀਬਾਨ—ਕਚਹਰੀ । ਪਲਾ ਨ ਪਕਰੈ ਕੋਇ—ਕੋਈ ਸਖਸ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਫੜਦਾ, ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ੨੦੧ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਮੈਂ ਕਾਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਗਏ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਖ਼ੁਦਾ ਮਿਲ ਪਿਆ । ਉਹ ਮੇਰਾ ਸਾਈਂ (ਖ਼ੁਦਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਥਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਸਗੋਂ) ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ (ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ) ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜੁ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਤੇ ਤੂੰ ਗਾ (ਆਦਿਕ) ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਵੇਂ (ਤੇ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਆਂਗਾ) । ੧੯੭ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਆਖ—) ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰੀ, ਹੋ ਸਾਈਂ ! (ਤੇਰੇ ਘਰ—) ਕਾਬੇ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਹਾਂ । ਪਰ, ਹੋ ਖ਼ੁਦਾ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤੂੰ ਕੀਹ ਕੀਹ ਖਤਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? (ਜੋ ਹੱਜ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਭੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਗਏ) ? (ਭਾਵ, ਹੱਜ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਖ਼ੁਦਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ) । ੧੯੮ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਲੋਕ ਧੱਕਾ ਕਰ ਕੇ (ਗਾਂ ਆਦਿਕ) ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਆਖਦੇ ਇਹ ਹਨ ਕਿ (ਇਹ ਜ਼ਬਹ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਾਸ) ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖ਼ੁਦਾ (ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ—ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਮੰਗੇਗਾ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀਹ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ? (ਭਾਵ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤਿਆਂ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ) । ੧੯੯ ।

ਨੋਟ :—ਇਥੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾਹ ਖਾਣ ਤੇ ਬਹਸ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਿਰਫ

ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਖਾ ਪੀ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁਦਾ ਦੇ ਅੱਗੇ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਖੁਦਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਥਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਧੱਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ) ਲੇਖਾ ਖੁਦਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਲੇਖੇ ਦੀ ਬਾਕੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਬੜੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ। ੨੦੦।

ਨੋਟ :- ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ 'ਕੁਰਬਾਨੀ' ਦੇ ਕੇ ਧੌਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਉਹ ਰੱਬ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਸਿਰਫ ਦਿਲ ਦੀ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਉਸ ਸੱਚੀ ਕਚਹਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ੨੦੧।

ਕਬੀਰ ਧਰਤੀ ਅਰੁ ਆਕਾਸ ਮਹਿ, ਦੁਇ ਤੂੰ ਬਰੀ ਅਬਧ ॥ ਖਟ ਦਰਸਨ ਸੰਸੇ ਪਰੇ, ਅਰੁ ਚਉਰਾਸੀਹ ਸਿਧ ॥ ੨੦੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਧਰਤੀ ਅਰੁ ਆਕਾਸ ਮਹਿ-ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ। ਦੁਇ-ਹੇ ਦੁਇ ! ਹੇ ਦ੍ਵੈਤ ! ਅਬਧ-ਅ+ਬਧ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਸ ਨਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਤੂੰ ਬਰੀ ਅਬਧ-ਤੈਨੂੰ ਬੜੀ ਔਖਿਆਈ ਨਾਲ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖਟ ਦਰਸਨ-ਛੇ ਭੇਖ[ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੋਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਬੋਧੀ, ਬੈਰਾਗੀ]। ਸੰਸੇ-ਸਹਸੇ ਵਿਚ, ਸਹਸ ਵਿਚ। ਅਰੁ-ਅਤੇ। ਸਿਧ-ਪੁੱਗੇ ਹੋਏ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੋਗ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਦ੍ਵੈਤ ! ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ ਹੀ (ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਬਲੀ ਹੈਂ) ਤੈਨੂੰ ਬੜੀ ਔਖਿਆਈ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਹੋਜ ਕਰਨ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਲਾਂ, ਜਾਂ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਕਰਾਣ ਵਾਲੇ ਬਾਹਮਣ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ) ਛੇ ਭੇਖਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਅਤੇ (ਜੋਗ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਏ) ਚੌਰਾਸੀ ਸਿੱਧ ਭੀ, ਹੇ ਦੁਇ ! ਤੈਥੋਂ ਸਹਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੦੨।

ਕਬੀਰ ਮੇਰਾ ਮੁਖ ਮਹਿ ਕਿਛੁ ਨਹੀ, ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੈ ਸੋ ਤੇਰਾ ॥ ਤੇਰਾ ਕੁਖ ਕਉ ਸਉਪਤੇ, ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ ॥ ੨੦੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ-ਮੇਰਾ ਕੁਖ ਭੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ! (ਇਸ 'ਦੁਇ' ਨੂੰ ਮਿਟਾਣ ਲਈ ਨਾਹ ਹੋਜ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਨਾਹ ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਨਾਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਨਾਹ ਤਿਆਗ ਤੇ ਨਾਹ ਜੋਗ-ਸਾਧਨ—ਇਹ ਕੋਈ ਭੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਦਿਲ-ਸਾਬਤਿ' ਹੈ। ਸੋ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਤੇ ਆਖ—) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜੋ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ (ਇਹ ਤਨ ਮਨ ਧਨ), ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਐਸੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਆਖ ਸਕਾਂ; ਜੋ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੈ ਸਭ ਤੇਰਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਜੇ ਤੇਰੀ ਮੋਹਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ) ਤੇਰਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ (ਇਹ ਤਨ ਮਨ ਧਨ) ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਪੱਲਿਓਂ ਕੁਝ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਤੂ ਹੁਆ, ਮੁਝ ਮਹਿ ਰਹਾ ਨ ਹੂੰ ॥ ਜਬ ਆਪਾ ਪਰ ਕਾ ਮਿਟਿ ਗਇਆ, ਜਤ ਦੇਖਉ ਤਤ ਤੂ ॥੨੦੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤੂੰ ਤੂੰ ਕਰਤਾ—ਤੂੰ ਤੂੰ ਆਖਦਾ, (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਤੇਰਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੈਨੂੰ ਸਿਮਰਦਿਆਂ। ਤੂ ਹੁਆ—ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੈ—(ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕਿ) ਮੈਂ ਹਾਂ, 'ਮੈਂ ਮੈਂ' ਦਾ ਸੁਭਾਉ, ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਚਾਹ। ਆਪਾ ਪਰ ਕਾ—ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਵਾਲਾ ਵਿਤਕਰਾ। ਜਤ—ਜਿਧਰ। ਦੇਖਉ—ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ। ਤਤ—ਉਧਰ। ਤੂ—(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਤੂੰ ਹੀ (ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ)।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਇਉਂ ਆਖ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੇਰੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ) ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ 'ਮੈਂ ਮੈਂ' ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। (ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੁਣ) ਜਦੋਂ (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਵਾਲਾ ਵਿਤਕਰਾ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੈ ('ਦੁਇ' ਮਿਟ ਗਈ ਹੈ), ਮੈਂ ਜਿਧਰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ (ਹਰ ਥਾਂ) ਤੂੰ ਹੀ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੨੦੪।

ਨੋਟ :-ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੦੩ ਤੇ ੨੦੪ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਬਿਕਾਰਹ ਚਿਤਵਤੇ, ਬੂਠੇ ਕਰਤੇ ਆਸ ॥ ਮਨੋਰਥੁ ਕੋਇ ਨ ਪੂਰਿਓ, ਚਾਲੇ ਊਠਿ ਨਿਰਾਸ ॥ ੨੦੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬਿਕਾਰ—ਵਿਕਾਰ, ਭੈੜੇ ਕੰਮ। ਬਿਕਾਰਹ ਚਿਤਵਤੇ—ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦੇ। ਬੂਠੇ ਆਸ ਕਰਤੇ—ਉਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਂਘਾਂ ਤਾਂਘਦੇ ਜੋ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ। ਮਨੋਰਥੁ—ਮਨੋ-ਰਥ, ਮਨ ਦੀ ਭੱਜ-ਦੌੜ, ਮਨ ਦੀ ਉਹ ਆਸ ਜਿਸ

ਦੀ ਖਾਤਰ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਨਿਰਾਸ-ਨਿਰਾਸ, ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ; ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੋ ਮਨੁੱਖ 'ਦੁਇ' ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ) ਜੋ ਸਦਾ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹੀ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਦਾ ਇਹਨਾਂ ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਤਾਂਘਾਂ ਤਾਂਘਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹੀ (ਇਥੋਂ) ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਕੋਈ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਭਾਵ, ਕਿਸੇ ਭੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਮੁੱਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਆਸਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ) । ੨੦੫ ।

ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਜੇ ਕਰੈ, ਸੋ ਸੁਖੀਆ ਸੰਸਾਰਿ ॥ ਇਤ ਉਤ ਕਤਹਿ ਨ ਛੋਲਈ, ਜਿਸੁ ਰਾਖੈ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ॥ ੨੦੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੰਸਾਰਿ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ । ਇਤ-ਇਥੇ, ਇਸ ਮੌਜੂਦਾ ਜਨਮ ਵਿਚ । ਉਤ-ਉਥੇ, ਇਸ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ । ਕਤਹਿ-ਕਿਤੇ ਭੀ । ਰਾਖੈ-ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਤੋਂ) ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਭੀ (ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਭਟਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੦੬ ।

ਕਬੀਰ ਘਾਣੀ ਪੀੜਤੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਲੀਏ ਛਡਾਇ ॥ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲੀ ਭਾਵਨੀ, ਪਰਗਟ ਹੋਈ ਆਇ ॥ ੨੦੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਘਾਣੀ ਪੀੜਤੇ-(ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦੀ) ਘਾਣੀ ਵਿਚ ਪੀੜੀਏ (ਜਿਵੇਂ ਤਿਲ ਕੋਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜੀਏ ਹਨ) । ਪਰਾ ਪੂਰਬਲੀ-ਪਹਿਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ । ਭਾਵਨੀ-ਸਰਧਾ, ਪਿਆਰ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜੀਵ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਸਾਂ ਦੀ) ਘਾਣੀ ਵਿਚ (ਇਉਂ) ਪੀੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, (ਜਿਵੇਂ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਤਿਲ ਪੀੜੀਏ ਹਨ;) (ਪਰ ਜੋ ਜੋ 'ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰੈ') ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਇਸ ਘਾਣੀ ਵਿਚੋਂ) ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । (ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਪਿਆਰ ਜੋ ਧੁਰ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ (ਪਰ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਹੇਠ ਨੱਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ) ਮੁੜ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਚਮਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੨੦੭ ।

ਕਬੀਰ ਟਾਲੈ ਟੋਲੈ ਦਿਨੁ ਗਇਆ, ਬਿਆਜੁ ਬਢੈਤਉ ਜਾਇ ॥ ਨ।
ਹਰਿ ਭਜਿਓ ਨ ਖਤੁ ਫਟਿਓ, ਕਾਲੁ ਪਹੁੰਚੈ ਆਇ ॥੨੦੮॥ [੧੩੭੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਟਾਲੈ ਟੋਲੈ—ਟਾਲ-ਮਟੋਲੈ ਵਿਚ, ਅੱਜ-ਭਲਕ ਕਰਦਿਆਂ (ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਵਲ ਦੀ ਰੁਚੀ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ) । ਦਿਨ—ਉਮਰ ਦਾ ਹਰੇਕ ਦਿਨ । ਬਿਆਜ—(ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਆਪਣੀ ਰਾਸਿ-ਪੂੰਜੀ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੁਦੀ ਚਾਡ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਸੂਦ ਵਧ ਕੇ ਉਹ ਰਕਮ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਰਾਸਿ-ਪੂੰਜੀ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਿਕਾਰ ਹੋਰ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਸੂਦ । ਖਤੁ—ਲੰਖਾ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦੇ) ਸੰਸਕਾਰ (ਜੋ ਮਨ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਬਣਾਈਆਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ) ਅੱਜ-ਭਲਕ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸਮਾ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦਾ) ਵਿਆਜ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਹ ਹੀ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾਹ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦਾ ਇਹ) ਲੇਖਾ ਮੁੱਕਦਾ ਹੈ । (ਬੱਸ ! ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ) ਮੋਤ ਆ ਅੱਪੜਦੀ ਹੈ ।
੨੦੮ ।

ਮਹਲਾ ੫॥ ਕਬੀਰ ਕੂਕਰੁ ਭਉਕਨਾ, ਕਰੰਗ ਪਿਛੈ ਉਠਿ ਧਾਇ ॥
ਕਰਮੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਇਆ, ਜਿਨਿ ਹਉ ਲੀਆ ਛਡਾਇ ॥ ੨੦੯ ॥

ਨੋਟ—ਇਹ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੦੯ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੦ ਅਤੇ ੨੧੧ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਿਰ-ਲੇਖ 'ਮਹਲਾ ੫' ਹੈ ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੦੭ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੦੮ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਹੋਰ ਥੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਜੀਵ ਟਾਲ-ਮਟੋਲੈ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ

ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਕੁੱਤੇ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਵਾਦੀ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਰਦਾਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਦਾ ਫਿਰੇ। ਜਿਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੋਹਰ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੁਕਰੁ—ਕੁੱਤਾ। ਭਉਕਨਾ—ਭੌਂਕਣ ਵਾਲਾ। ਕਰੰਗ—ਮੁਰਦਾਰ। ਕਰਮੀ—(ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਮੋਹਰ ਨਾਲ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ। ਹਉ—ਮੈਨੂੰ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਭੌਂਕਣ ਵਾਲਾ (ਭਾਵ, ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਾਰਿਆ) ਕੁੱਤਾ ਸਦਾ ਮੁਰਦਾਰ ਵਲ ਦੌੜਦਾ ਹੈ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਵਲ ਹੀ ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਤਾਹੀਏਂ ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ ਟਾਲ-ਮਟੋਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ)। ਮੈਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ (ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਤੋਂ) ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਹੈ। ੨੦੯।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕਬੀਰ ਧਰਤੀ ਸਾਧ ਕੀ, ਤਸਕਰ ਬੈਸਹਿ ਗਾਹਿ ॥
ਧਰਤੀ ਭਾਰਿ ਨ ਬਿਆਪਈ, ਉਠ ਕਉ ਲਾਹੁ ਲਾਹਿ ॥ ੨੧੦ ॥

ਨੋਟ—ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੦੯ ਵਾਲੇ ਹੀ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸੰਗਤਿ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਨ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਰੂਰ ਲਾਭ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਧਰਤੀ ਸਾਧ ਕੀ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਧਰਤੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ। ਤਸਕਰ—ਚੋਰ, ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ। ਬੈਸਹਿ—ਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆ ਬੈਠਣ। ਗਾਹਿ—ਗਹਿ, ਮੱਲ ਕੇ, ਸਿਦਕ ਨਾਲ, ਹੋਰ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ [ਨੋਟ—ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰ ਇਸ ਲਫਜ਼ 'ਗਾਹਿ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਕਦੇ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਲਫਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਗਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਹਰੇਕ ਲਫਜ਼ ਨੂੰ ਗੁਹ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ, ਹਰੇਕ ਲਫਜ਼ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਦਾ ਭੀ ਇਥੇ ਕੋਈ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੋ, ਬਾਕੀ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਭੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹੈ]। ਭਾਰਿ—ਭਾਰ ਨਾਲ, ਭਾਰ ਦੇ ਹੇਠ, ਤਸਕਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ। ਨ ਬਿਆਪਈ—ਦਬਦੀ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਔਖਿਆਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ, ਅਸਰ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਠ ਕਉ—ਉਹਨਾਂ ਤਸਕਰਾਂ ਨੂੰ। ਲਾਹੁ—ਲਾਹ ਹੀ, ਲਾਭ ਹੀ (ਮਿਲਦਾ ਹੈ)। ਲਾਹਿ—ਲਹਹਿ, ਉਹ ਤਸਕਰ ਲਾਭ ਹੀ ਲਹਹਿ, ਉਹ ਵਿਕਾਰੀ ਸਗੋਂ ਲਾਭ ਹੀ ਉਠਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ (ਦੀਯੋ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ) ਹੋਰ ਝਾਕ ਛੱਡ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠਣ, ਤਾਂ ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਉਸ ਸੰਗਤਿ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਹਾਂ, ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਭ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਭ ਉਠਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੧੦ ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕਬੀਰ ਚਾਵਲ ਕਾਰਨੇ, ਤੁਖ ਕਉ ਮੁਹਲੀ ਲਾਇ ॥
ਸੰਗਿ ਕੁਸੰਗੀ ਬੈਸਤੇ, ਤਬ ਪੂਛੈ ਧਰਮਰਾਇ ॥੨੧੧॥

ਨੋਟ-ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੦ ਵਿਚ 'ਸਾਧ ਕੀ ਧਰਤੀ' ਅਤੇ 'ਤਸਕਰ' ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਤਸਕਰ' ਦਾ ਅਸਰ 'ਧਰਤੀ' ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ । ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ 'ਧਰਤੀ' ਦਾ ਭਾਰ 'ਤਸਕਰ' ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਹੈ । 'ਸਾਧ ਕੀ ਧਰਤੀ' ਭਾਰੀ ਹੈ, ਬਲ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ 'ਤਸਕਰ' ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ । ਜੇ ਭਲਾਈ ਵਾਲਾ ਪਾਸਾ ਤਰੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਥੇ ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦੇ ਭੀ ਆ ਕੇ ਭਲਾਈ ਵਲ ਪਰਤ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਨੰ: ੨੧੧ ਵਿਚ 'ਚਾਵਲ' ਅਤੇ 'ਤੁਖ' ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ । ਵਜ਼ਨ ਵਿਚ 'ਚਾਵਲ' ਭਾਰੀ ਹੈ 'ਤੁਖ' ਹੌਲਾ ਹੈ । 'ਤੁਖ' (ਤੋਹ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਤਕੜੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ (ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਭਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ-ਦਿਲ ਹੋਵੇ) ਬੈਠਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਭੀ ਉਸੇ ਸੁਭਾਵ ਦਾ ਬਣ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤੁਖ-ਤੋਹ, ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਸਿੱਕੜ । ਲਾਇ-ਲੱਝਦੀ ਹੈ, ਵੱਜਦੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਤੋਹਾਂ ਨਾਲੋਂ) ਚੌਲ (ਵੱਖਰੇ ਕਰਨ) ਦੀ ਖਾਤਰ (ਛੜਨ ਵੇਲੇ) ਤੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹਲੀ (ਦੀ ਸੱਟ) ਵੱਜਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੱਟ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਤੋਂ ਧਰਮਰਾਜ ਲੇਖਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ । ੨੧੧ ।

ਨਾਮਾ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿਆ, ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨੁ ਮੀਤੁ ॥ ਕਾਹੇ ਛੀਪਹੁ
ਛਾਇਲੈ, ਰਾਮ ਨ ਲਾਵਹੁ ਚੀਤੁ ॥ ੨੧੨ ॥

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨਾ, ਮੁਖ ਤੇ ਰਾਮੁ ਸੰਮ੍ਰਾਲਿ ॥ ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ
ਕਾਮੁ ਸਭੁ, ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ ॥ ੨੧੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੫-੬]

ਨੋਟ-'ਮਹਲਾ ੫' ਦੇ ਸਲੋਕ ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ ਸਨ-ਨੰ: ੨੦੬, ੨੧੦, ੨੧੧ ।
ਹੁਣ ਫਿਰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਲੋਕ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰ-ਲੇਖ

‘ਮਹਲਾ ੫’ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਏ ਹਨ । ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਬੰਬਈ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਜ਼ਿਲਾ ਸਤਾਰਾ ਦੇ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਇਤਨੇ ਉੱਘੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਹੋਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਿਆਲ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਉਡਾਣਾ, ਰਲ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਖੂਹ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ, ਗਾਈਆਂ ਦਾ ਵੱਛਿਆਂ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਘਾਹ ਭੁੱਗਣ ਜਾਣਾ, ਮਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੰਝੂੜੇ ਤੇ ਟੁਆ ਕੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਚ ਲੱਗਣਾ—ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਗੁੱਡੀ ਵਿਚ, ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘੜੇ ਵਿਚ, ਹਰੇਕ ਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਵਿਚ, ਤੇ, ਮਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਬੱਚੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਭਾਵ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਹ ਸਾਰਾ ਸਬਦ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਕੋਈ ਅਜਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵੇਂ ਹਮ-ਖਿਆਲ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦਬਾਉ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਛੀਪਹੁ—ਟੇਕ ਰਹੇ ਹੋ । ਛਾਇਲੈ—ਰਜਾਈਆਂ ਦੇ ਅੰਬਰੇ । ੨੧੨ ।

ਪਾਉ—ਪੈਰ । ਕਾਮੁ ਸਭੁ—(ਘਰ ਦਾ) ਸਾਰਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ । ਨਿਰੰਜਨ—ਅੰਜਨ-ਰਹਿਤ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਲਖ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ੨੧੩ ।

ਨੋਟ—ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੜੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੦੮ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ, ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਨ । ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦਾ ‘ਖਤੁ’ ਪਾੜਨ ਲਈ ‘ਹਰਿ ਭਜਨ’ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਛੱਡ ਦੇਣੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਆਖਦਾ ਹੈ—ਹੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਾਮਦੇਵ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈਂ । ਇਹ ਅੰਬਰੇ ਕਿਉਂ ਠੇਕ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ (ਚਰਨਾਂ) ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ ? ੨੧੨ ।

ਨਾਮਦੇਵ (ਅੱਗੋਂ) ਉੱਤਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ—ਹੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ! ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ; ਹੱਥ ਪੈਰ ਵਰਤ ਕੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਕਰ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਮਾਇਆ-ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜ । ੨੧੩ ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕਬੀਰਾ ਹਮਰਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਹਮ ਕਿਸ ਹੂ ਕੇ ਨਾਹਿ ॥
ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਰਚਨ ਰਚਾਇਆ; ਤਿਸ ਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਹਿ ॥ ੨੧੪ ॥

ਨੋਟ—ਇਹ ਸਲੋਕ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰ-ਲੇਖ 'ਮਹਲਾ ੫' ਤੋਂ ਸਾਫ ਪਰਗਟ ਹੈ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੩ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਹੈ । ਜੋ ਉੱਤਰ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਜੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ, ਇਹ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਅਸਾਂ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਕਾਂ-ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵਰਤਦਿਆਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਥੇ ਸਿਰਫ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਨ, ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਹ ਕੋਈ ਅਸ੍ਰਾਫ਼ਾ ਹੀ ਸਦਾ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਥੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ (ਏੜੀ ਦੇ ਪੂਰ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੈ) । ੨੧੪ ।

ਕਬੀਰ ਕੀਚੜਿ ਆਟਾ ਗਿਰਿ ਪਰਿਆ, ਕਿਛੁ ਨ ਆਇਓ ਹਾਥ ॥
ਪੀਸਤ ਪੀਸਤ ਚਾਬਿਆ, ਸੇਈ ਨਿਬਹਿਆ ਸਾਥ ॥ ੨੧੫ ॥

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਜੁ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਆਟਾ ਪੀਹ ਕੇ ਲਿਆਈ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਹ) ਆਟਾ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ, ਉਸ (ਵਿਚਾਰੀ) ਦੇ ਹੱਥ-ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਭੀ ਨਾਹ ਪਿਆ । ਚੱਕੀ ਪੀਂਹਦਿਆਂ

ਪੀਰਵਿਆਂ ਜਿਤਨੇ ਕੁ ਦਾਣੇ ਉਸ ਨੇ ਚੱਥ ਲਏ, ਬੱਸ ! ਉਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ।

ਨੋਟ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦਿਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਜਾਂ ਉਮਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰਹਣਾ, ਸੁਭਾਉ ਐਸਾ ਬਣਾਈਏ ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਰੇਕ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਵਿਚ ਰੱਬ ਚੰਡੇ ਰਹੇ । ਜੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਚੋਰ-ਬਜ਼ਾਰੀ ਨੱਗੀ ਫਟੇਬ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਮੰਦਰ ਗੁਰ-ਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰ ਆਏ ਜਾਂ ਇਸ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਦਮ ਇਉਂ ਹੀ ਜਾਣੇ ਜਿਵੇਂ ਘੀਟਾ ਦੇ ਘੰਟੇ ਲਾ ਕੇ ਪੀਠਾ ਹੋਇਆ ਆਟਾ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਜਾਨੈ ਸਭ ਬਾਤ, ਜਾਨਤ ਹੀ ਅਉਗਨੁ ਕਰੈ ॥ ਕਾਹੇ ਕੀ ਕੁਸਲਾਤ, ਹਾਥ ਦੀਪੁ ਕੂਏ ਪਰੈ ॥ ੨੧੬ ॥

ਨੋਟ ! ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਨਿਯਤ ਸਮੇਂ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਠੱਗੀ-ਧੌਖੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਇਉਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਢੱਕੀ ਪੀਹ ਪੀਹ ਕੇ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਆਟਾ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ, ਜਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਗਦਾ ਦੀਵਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਦੀਵੇ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗੇ। ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੱਕ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਅੱਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੁਸਲਾਤ—ਸੁਖ । ਹਾਥ ਦੀਪੁ—ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦੀਵਾ (ਹੋਵੇ) । ਕੂਏ । ਖੂਹ ਵਿਚ ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਭਜਨ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਠੱਗੀ-ਫਰੋਬ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਗਲੋਂ ਨਾਵਾਕਿਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ) ਮਨ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ (ਠੱਗੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਾਲਾ) ਪਾਪ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਪਰ-ਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਇਕ ਜਗਦਾ ਦੀਵਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਣਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੂਹ-ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਡਿੱਗਣੋਂ ਬਚਾਣਾ ਹੈ, ਪਰ) ਉਸ ਦੀਵੇ ਤੋਂ ਕੀਹ ਸੁਖ ਜੇ ਉਸ ਦੀਵੇ ਦੇ ਅਸ਼ਾਏ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਅਸੀਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ ? ੨੧੬ ।

ਕਬੀਰ ਲਾਗੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੁਜਾਨ ਸਿਉ, ਬਰਜੈ ਲੋਗੁ ਅਜਾਨੁ ॥ ਤਾ ਸਿਉ ਟੂਟੀ ਕਿਉ ਬਨੈ, ਜਾ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਨ ॥ ੨੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਜਾਨ—ਸਿਆਣਾ, ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ । ਲਾਗੀ—

ਲੱਗੀ ਹੋਈ। ਅਜਾਨੁ-ਅੰਢਾਣ; ਬੇ-ਸਮਝ, ਮੂਰਖ। ਤਾ ਸਿਉ-ਉਸ(ਸੁਜਾਨ ਪ੍ਰਭੂ) ਨਾਲੋਂ। ਕਿਉ ਬਨੈ-ਕਿਵੇਂ ਫੱਬੇ? ਕਿਵੇਂ ਸੋਹਣੀ ਲੱਗੇ? ਨਹੀਂ ਫੱਬਦੀ, ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਜੀਅ-ਜਿੰਦ। ਬਰਜੈ-ਵਰਜਦਾ ਹੈ, ਰੋਕ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਤੂੰ “ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ” ਜੋੜੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਚੇਤਾ ਰੱਖ ਕਿ ਇਹ) ਮੂਰਖ ਜਗਤ (ਭਾਵ, ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਅਤੇ ਠੱਗੀ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ) ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਬਣੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਂਦਾ ਹੈ; (ਅਤੇ ਇਸ ਧੌਢੇ ਵਿਚ ਆਇਆਂ ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ) ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਇਹ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਛੁੜੀ ਹੋਈ (ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੀ) ਇਹ ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ (ਸੋਖੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ)। ੨੧੭।

ਤਾਂ ਤੇ

ਕਬੀਰ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਹੇਤੁ ਕਰਿ, ਕਾਹੇ ਮਰਹੁ ਸਵਾਰਿ॥ ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ, ਘਨੀ ਤ ਪਉਨੇ ਚਾਰਿ॥ ੨੧੮॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੬]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੰਡਪ-ਸਾਮੀਆਨੇ, ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ। ਹੇਤੁ ਕਰਿ-ਹਿਤ ਕਰ ਕੇ, ਸੌਕ ਨਾਲ। ਸਵਾਰਿ-ਸਜਾ ਸਜਾ ਕੇ। ਕਾਹੇ ਮਰਹੁ-ਕਿਉ ਆਤਮਕ ਮੋਤੇ ਮਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਕਾਰਜੁ-ਕੰਮ, ਮਤਲਬ, ਲੋੜ। ਘਨੀ-ਵਧੀਕ। ਤ-ਤਾਂ।

ਅਰਥ :—(ਜਿੰਦ-ਦਾਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਛੁੜੀ ਜਿੰਦ ਸੋਖੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, ‘ਤਾ ਸਿਉ ਟੂਟੀ ਕਿਉ ਬਨੈ’; ਤਾ ਤੇ) ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਉਸ ਜਿੰਦ ਦਾਤੇ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ) ਘਰ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਬੜੇ ਸੌਕ ਨਾਲ ਸਜਾ ਸਜਾ ਕੇ ਕਿਉ ਆਤਮਕ ਮੋਤੇ ਮਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਜਮੀਨ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਕੱਦ-ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਸੀਂ ਇਤਨੀ ਕੁ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹੋ), ਪਰ ਜੇ (ਤੁਹਾਡਾ ਕੱਦ ਕੁਝ ਲੰਮਾ ਹੈ, ਜੇ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਵਧੀਕ ਜਮੀਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹੋਵੋਗੇ। ੨੧੮।

ਨੋਟ :—ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਕਿਸੇ ਅਗਾਂਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਧਰਮ ਬਣਾਈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਗੋਂ ਕੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਸਨ। ਮਰਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਲੋਭ ਸਾੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਤਾ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਲਈ ਇਕ ਚੱਪਾ ਬਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਸੋ,

ਕਬੀਰ ਜੀ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਰਹੇ। ਪਰ ਅਸਾਡੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਢੇ ਇੰਨੇ ਹੱਥ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਗ਼ਲਤ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਜੋ ਮੈ ਚਿਤਵਉ ਨਾ ਕਰੈ, ਕਿਆ ਮੇਰੇ ਚਿਤਵੇ ਹੋਇ ॥ ਅਪਨਾ ਚਿਤਵਿਆ ਹਰਿ ਕਰੈ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਨ ਹੋਇ ॥ ੨੧੯ ॥

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ('ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ' ਰੱਖਣ ਦੇ ਥਾਂ ਤੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਹੀ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਏਰੇ) ਮੇਰੇ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਵਾ; ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜੋ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ (ਭਾਵ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ)। ਪ੍ਰਭੂ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਆਪ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਸਾਡੇ ਚਿੱਤ-ਚੇਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੨੧੯।

ਮ: ੩ ॥ ਦਿੰਤਾ ਭਿ ਆਪਿ ਕਰਾਇਸੀ, ਅਚਿੰਤੁ ਭਿ ਆਪੇ ਦੇਇ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀ, ਜਿ ਸਭਨਾ ਸਾਰ ਕਰੇਇ ॥ ੨੨੦ ॥

ਨੋਟ ! ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਮ: ੩'; ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਪਰਲੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ; ਸਾਢੇ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੯ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਸੋ, ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਖੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕੀਹ ਵੱਸ ?) ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਫਿਕਰ ਸੋਚਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਇਹਨਾਂ ਫਿਕਰ-ਸੋਚਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਫਿਕਰ-ਸੋਚਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਣ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀਏ)। ੨੨੦।

ਮ: ੪ ॥ ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਫਿਰਿਆ ਲਾਲਚ ਮਾਹਿ ॥ ਪਾਪ ਕਰੀਤਾ ਮਰਿ ਗਇਆ, ਅਉਧ ਪੁੰਨੀ ਖਿਨ ਮਾਹਿ ॥ ੨੨੧ ॥

ਨੋਟ ! ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭੀ ਕਬੀਰ

ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੬ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਰਿ ਗਇਆ—ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਉਧ—ਉਮਰ । ਪੁੰਨੀ—ਪੁੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਖਿਨ ਮਾਹਿ—ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ ਵਿਚ, ਅਚਨ-ਚੇਤ, ਹੀ, ਅਗੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਰੱਜਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਚਨਚੇਤ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ (ਸਿਮਰਨ ਨਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੀ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ) ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਪਾਪ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ (ਭਾਗ-ਹੀਣ) ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰੱਜਦਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਚਨਚੇਤ ਉਮਰ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੨੧ ।

ਕਬੀਰ ਕਾਇਆ ਕਾਚੀ ਕਾਰਵੀ, ਕੇਵਲ ਕਾਚੀ ਧਾਤੁ ॥ ਸਾਬਤੁ ਰਖਹਿ ਤ ਰਾਮ ਭਜੁ, ਨਾਹਿ ਤ ਬਿਨਠੀ ਬਾਤ ॥ ੨੨੨ ॥ [੧੩੭੬]

ਨੋਟ :- ਪਿੱਤਲ ਕੈਂਹ ਆਦਿਕ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪਾ ਰੱਖੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਭਾਂਡੇ ਦੇ ਪਿੱਤਲ ਕੈਂਹ ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਪਰ ਜੇ ਕੱਚੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਰਤਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦੁਰਗੰਧ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਇਕ ਐਸਾ ਬਰਤਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰ, ਮਾਨੋ, ਕੱਚੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਮ-ਵਿਕਰਮ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਹੀਏਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦੀ ਜਿੰਦ ਦੀ (ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅੰਸ ਹੈ) ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਪੁਆ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, 'ਸਾਬਤੁ' (ਪਵਿਤ੍ਰ) ਰੱਖਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਪਵਿਤ੍ਰ' ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾਹ ਆਉਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਾਰਵੀ—ਕਰਵਾ, ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਲੋਟਾ, ਕੁੱਜਾ । ਕੇਵਲ—ਨਿਰੋਲ । ਧਾਤੁ—ਅਸਲਾ । ਸਾਬਤੁ—[ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੮੫—'ਜਾ ਕੀ ਦਿਲ ਸਾਬਤਿ ਨਹੀਂ' । 'ਸਾਬਤਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ, ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ] । ਪਵਿਤ੍ਰ, ਪਾਕੀਜ਼ਾ । ਰਖਹਿ—ਜੋ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੇਂ । ਭਜੁ—ਸਿਮਰ । ਬਿਨਠੀ—ਵਿਗੜੀ, ਨਾਸ ਹੋਈ । ਬਾਤ—ਗੱਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਇਹ ਸਰੀਰ ਕੱਚਾ ਲੋਟਾ (ਸਮਝ ਲੈ), ਇਸ ਦਾ ਅਸਲਾ ਨਿਰੋਲ ਕੱਚੀ ਮਿੱਟੀ (ਮਿਥ ਲੈ) । ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ (ਬਾਹਰਲੇ ਭੈੜੇ ਅਸਰਾਂ ਤੋਂ) ਪਵਿਤ੍ਰ ਰੱਖਣਾ ਲੋੜਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ (ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੀ ਇਹ) ਖੇਡ ਵਿਗੜੀ ਹੀ ਜਾਣ ਲੈ (ਭਾਵ, ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਗੜ ਜਾਇਗੀ) । ੨੨੨।

ਕਬੀਰ ਕੇਸੇ ਕੇਸੇ ਕੂਕੀਐ, ਨ ਸੋਈਐ ਅਸਾਰ ॥ ਰਾਤਿ ਦਿਵਸ ਕੇ ਕੂਕਨੇ, ਕਬਹੂ ਕੇ ਸੁਨੈ ਪੁਕਾਰ ॥ ੨੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੇਸੇ-ਕੇਸ਼ਵ [ਕੇਸ਼ਾ : प्रशस्ता : सन्ति अस्य-ਲੰਮੇ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ] ਪਰਮਾਤਮਾ । ਅਸਾਰ-ਗਾਫਲ ਹੋ ਕੇ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਵਿਚ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਗਾਫਲ ਰਹਿ ਕੇ । ਕਬਹੂ ਕੇ-ਕਦੇ ਤਾਂ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ 'ਸਾਬਤੁ ਰਖਹਿ ਤ') ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬੇ ਪਰਵਾਹ ਨਾਹ ਹੋਈਏ । ਜੇ ਦਿਨ ਰਾਤ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀਵ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਮੌਤੋਂ ਮਰਨੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ) । ੨੨੩ ।

ਕਬੀਰ ਕਾਇਆ ਕਜਲੀ ਬਨੁ ਭਇਆ, ਮਨੁ ਕੁੰਚਰੁ ਮਯਮੰਤੁ ॥ ਅੰਕਸੁ ਗ੍ਰਾਨੁ ਰਤਨੁ ਹੈ, ਖੇਵਟੁ ਬਿਰਲਾ ਸੰਤੁ ॥ ੨੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਾਇਆ-ਸਰੀਰ । ਕਜਲੀ ਬਨੁ-ਰਿਖੀਕੇਸ ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦੇ ਇਕ ਜੰਗਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਥੇ ਹਾਥੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ [ਨੋਟ ! ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਪਰਤ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਕਾਮਾਦਿਕ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰ ਪਰਗਟ ਹੋ ਉਠਦੇ ਹਨ । ਅਜਿਹੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਕ ਜੰਗਲ ਸਮਝ ਲਵੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰ, ਮਾਨੋ, ਸੰਘਣੇ ਰੁੱਖ ਹਨ । ਭਇਆ-(ਜੇ 'ਕੇਸੇ ਕੇਸੇ' ਨਾਹ ਕੂਕੀਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਵਿਕਾਰ-ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਜੰਗਲ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੁੰਚਰੁ-ਹਾਥੀ । ਮਯ ਮੰਤੁ-ਮਦ ਮੱਤ, ਆਪਣੇ ਮਦ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ । ਅੰਕਸੁ-ਲੋਹੇ ਦਾ ਉਹ ਕੁੰਡਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ । ਰਤਨੁ-ਰਤਨ ਵਰਗਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ । ਖੇਵਟੁ-ਚਲਾਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਜੇ ਕੇਸੇ ਕੇਸੇ ਨਾਹ ਕੂਕੀਏ, ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਾਹ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ) ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ, ਮਾਨੋ, ਕਜਲੀ ਬਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨ-ਹਾਥੀ ਆਪਣੇ ਮਦ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ

ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਗਿਆਨ ਹੀ ਕੁੰਡਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖਿ (ਇਸ ਗਿਆਨ-ਕੁੰਡੇ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਮਨ-ਹਾਥੀ ਨੂੰ) ਚਲਾਣ-ਜੋਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੨੪।

ਕਬੀਰ ਰਾਮ ਰਤਨ ਮੁਖ ਕੋਬਰੀ, ਪਾਰਖ ਆਗੈ ਖੋਲਿ ॥ ਕੋਈ ਆਇ ਮਿਲੈਗੈ ਗਾਹਕੀ, ਲੇਗੈ ਮਹਗੇ ਮੋਲਿ ॥ ੨੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਕੋਬਰੀ—ਗੁੱਥੀ, ਬਟੂਆ। ਪਾਰਖ—ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ। ਗਾਹਕੀ—ਨਾਮ ਰਤਨ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਾ। ਮਹਗੇ ਮੋਲਿ—ਤਕੜੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ [ਨੋਟ ! ਇਸ ਕਾਇਆ-ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮਨ ਮਸਤੇ ਹੋਏ ਹਾਥੀ ਵਾਂਗ ਆਜ਼ਾਦ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਕੀਹ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਤੇ ਕੀਹ ਮਨੁੱਖ, ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੱਥੋਂ ਦੇਣੀ ਹਰੇਕ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ; ਮਨ ਦੀ ਇਸ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਵੱਟੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੁੱਲੀ ਲੈਣੀ ਮਹਿੰਘੀ ਤੋਂ ਮਹਿੰਘੀ ਕੀਮਤ ਦੇਣੀ ਹੈ], ਮਨ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ) ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, (ਇਸ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ) ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਗੁੱਥੀ ਬਣਾ ਤੇ ਇਸ ਰਤਨ ਦੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਣਾ (ਭਾਵ, ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ)। ਜਦੋਂ ਨਾਮ-ਰਤਨ ਦੀ ਕਦਰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਰਤਨ ਨੂੰ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ। ੨੨੫।

ਕਬੀਰ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਜਾਨਿਓ ਨਹੀ, ਪਾਲਿਓ ਕਟਕੁ ਕੁਟੰਬੁ ॥ ਧੰਧੇ ਹੀ ਮਹਿ ਮਰਿ ਗਇਓ, ਬਾਹਰਿ ਭਈ ਨ ਬੰਬ ॥ ੨੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਜਾਨਿਓ ਨਹੀ—(ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ) ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਪਾਲਿਓ—ਪਾਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਟਕੁ—ਛੋੜ। ਕਟਕੁ ਕੁਟੰਬੁ—ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ। ਮਰਿ ਗਇਓ—ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਬਾਹਰਿ—ਧੰਧਿਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, (ਭਾਵ, ਧੰਧਿਆਂ ਤੋਂ ਵੇਹਲਾ ਹੋ ਕੇ। ਬੰਬ—ਆਵਾਜ਼, ਖ਼ਬਰ। ਬਾਹਰਿ ਭਈ ਨ ਬੰਬ—ਧੰਧਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਭੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ।

ਅਰਥ:—(ਪਰ),—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ-ਰਤਨ ਦੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਉਹ (ਨਾਮ-ਰਤਨ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ) ਬਹੁਤਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਪਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਧੰਧਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਖਪ ਖਪ ਕੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾ ਖਪਾਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਦੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ

ਰਾਮ-ਨਾਮ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ (ਨਾਹ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਖਪਾਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾਹ ਉਹ ਕਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹੋਂ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ) । ੨੨੬।

ਕਬੀਰ ਆਖੀ ਕੇਰੇ ਮਾਟੁਕੇ, ਪਲੁ ਪਲੁ ਗਈ ਬਿਹਾਇ ॥ ਮਨੁ ਜੰਜਾਲੁ ਨ ਛੋਡਈ, ਜਮ ਦੀਆ ਦਮਾਮਾਂ ਆਇ ॥ ੨੨੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੇਰੇ—ਦੇ। ਮਾਟੁਕੇ—ਝਮਕਣੇ। ਆਖੀ ਕੇਰੇ ਮਾਟੁਕੇ—ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਝਮਕਣ ਜਿਤਨਾ ਸਮਾ। ਗਈ ਬਿਹਾਇ—(ਉਮਰ) ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਮਾਮਾਂ—ਨਗਾਰਾ ਆਇ ਦੀਆ—ਆ ਕੇ ਵਜਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਉਸ ਬਦ-ਨਸੀਬ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਦੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਨਾਹ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਟੰਬ ਪਾਲਣ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਦਾ ! ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਕਰ ਕੇ ਬੇ-ਮਲੂਮੇ ਜਿਹੇ) ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਝਮਕਣ ਜਿਤਨਾ ਸਮਾ ਤੇ ਪਲ ਪਲ ਕਰ ਕੇ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਫਿਰ ਭੀ ਉਸ ਦਾ ਮਨ (ਕੁਟੰਬ ਦਾ) ਜੰਜਾਲ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਆਖਰ ਜਮ ਮੌਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਆ ਵਜਾਦੇ ਹਨ । ੨੨੭।

ਕਬੀਰ ਤਰਵਰੁ ਰੂਪੀ ਰਾਮੁ ਹੈ, ਫਲ ਰੂਪੀ ਬੈਰਾਗੁ ॥ ਛਾਇਆ ਰੂਪੀ ਸਾਧੁ ਹੈ, ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ ॥ ੨੨੮ ॥ [੧੩੭੬]

ਨੋਟ ! ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਨਕਸਾ ਆਇਆ ਖਲੋਤਾ ਹੈ। ਤਪਸ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਕ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਦੂਰੋਂ ਇਕ ਸੋਹਣੇ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ ਵਾਲੇ ਰੁੱਖ ਅੰਬ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਛਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਤਪਸ ਭੀ ਮਿਟਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਪੱਕਾ ਫਲ ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਭੀ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਨਾਲ ਤਪ ਰਹੇ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਨੋ, ਇਕ ਫੋਹਣਾ ਰੁੱਖ ਹੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਤ-ਜਨ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਠੰਢੀ ਮਿੱਠੀ ਛਾਂ ਹਨ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਠੰਢ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਹ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਧੂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜੰਜਾਲ ਨੂੰ

ਤਿਆਗਿਆ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਰਵਰੁ-ਤਰ-ਵਰੁ, ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ । ਤਰ-ਰੁੱਖ । ਬੈਰਾਗੁ-ਨਿਰ-
ਮੋਹਤਾ । ਛਾਇਆ-ਛਾਂ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਸਾਧ-ਗੁਰਮੁਖਿ) ਨੇ । ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ-ਬਗੜਾ-
ਬਾਂਜਾ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਬੰਬੋਲਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਕਬੀਰ ! (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਨਾਲ ਤਪ ਰਹੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ)
ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ ਹੈ । ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਹਨਾਂ
ਵਿਕਾਰਾਂ-ਢਾ) ਬਗੜਾ-ਬਾਂਜਾ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖਿ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀ, ਮਾਨੋ, ਛਾਂ
ਹੈ । (ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਉਸ ਤਪਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਸ ਛਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ
ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ) ਵੈਰਾਗ-ਰੂਪ ਫਲ (ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ) ਹੈ । ੨੨੮ ।

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਬੀਜ ਬੋਇ, ਬਾਰਹ ਮਾਸ ਫਲੰਤ ॥ ਸੀਤਲ ਛਾਇਆ
ਗਹਿਰ ਫਲ, ਪੰਖੀ ਕੋਲ ਕਰੰਤ ॥ ੨੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਰਹ ਮਾਸ-ਬਾਰਾਂ ਹੀ ਮਹੀਨੇ, ਸਦਾ ਹੀ । ਫਲੰਤ-ਫਲ ਦੇਂਦਾ
ਹੈ । ਸੀਤਲ-ਠੰਢੀ, ਠੰਢ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੀ । ਛਾਇਆ-ਛਾਂ,
ਆਸਰਾ । ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰਤਾ, ਅਭੋਲਤਾ, ਵੈਰਾਗ । ਪੰਖੀ-(ਭਾਵ, ਤੇਰੇ) ਗਿਆਨ-
ਇੰਦ੍ਰ । ਕੋਲ-ਆਨੰਦ ।

ਹੋ ਕਬੀਰ ! ("ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ" ਉਸ 'ਸਾਧ' ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ
ਰਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ) ਇਕ ਅਜੇਹਾ
ਬੀ ਬੀਜ-ਜੋ ਸਦਾ ਹੀ ਫਲ ਦੇਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਅੰਦਰ
ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ "ਬਾਦ-ਬਿਬਾਦ" ਵਲੋਂ ਮਨ
ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦ੍ਰ (ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਚੌਰ
ਲਈ ਭਟਕਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ) ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੨੨੯ ।

ਕਬੀਰ ਦਾਤਾ ਤਰਵਰੁ ਦਯਾ ਫਲੁ, ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵੰਤ ॥ ਪੰਖੀ ਚਲੇ
ਦਿਸਾਵਰੀ, ਬਿਰਖਾ ਸੁਫਲ ਫਲੰਤ ॥ ੨੩੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਾਤਾ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਦਯਾ-ਜੀਆਂ
ਨਾਲ ਪਿਆਰ । ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵੰਤ-ਜੋ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ
ਸਾਰਾਂ ਜੀਵਨ ਉਪਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ । ਪੰਖੀ-ਇਸ ਜਗਤ-ਰੁੱਖ ਦੇ ਪੰਛੀ.
ਸਾਰੇ-ਜੀਵ । ਦਿਸਾਵਰੀ-ਦਿਸਾ ਅਵਰ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਦਿਸਾ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਪਾਸੇ, ਹੋਰ ਹੋਰ
ਪੰਛਿਆਂ ਵਿਚ । ਬਿਰਖਾ-'ਨਾਮ' ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਰੁੱਖ (ਸਾਧੂ) । ਸੁਫਲ-ਫਲੰਤ-'ਦਇਆ'

ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਦਾਤਿ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਹੀ ਸਿਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ । ਸੁਫਲ-ਸੁ-ਫਲ, ਸੋਹਣਾ ਫਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (“ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ”) ਉਹ ‘ਸਾਧੂ’ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਪਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜਾਰਦਾ ਹੈ; ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਉਹ ‘ਸਾਧੂ’ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤਪਦੇ ਸਾਰੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਲਈ, ਮਾਨੋ, ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ ਹੈ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ‘ਜੀਅ-ਦਇਆ’ ਦੀ ਦਾਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ‘ਸਾਧ’ ਸਦਾ ਇਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਨਾਲ ਦਇਆ-ਪਿਆਰ ਵਰਤੋ ॥੨੩੦॥

ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਪਰਾਪਤੀ, ਲਿਖਿਆ ਹੋਇ ਲਿਲਾਟ ॥ ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਈਐ, ਠਾਕ ਨ ਅਵਘਟ ਘਾਟ ॥ ੨੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ- (“ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ” ਉਸ) ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੁਭਤਿ।ਲਿਲਾਟ-ਮੱਥਾਲਿਖਿਆ ਹੋਇ ਲਿਲਾਟ-ਜੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹੋਣ । ਮੁਕਤਿ-“ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ । ਠਾਕ-ਰੋਕ । ਅਵਘਟ ਘਾਟ-ਅੱਧਾ ਪਹਾੜੀ ਪੈਂਡਾ [ਨੋਟ-ਦੁਨੀਆ ਦੇ ‘ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ’ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਨੀ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਹਾੜੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੈ] ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (“ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ”) ਉਸ ਸਾਧੂ-ਗੁਰ-ਮੁਖਿ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹੋਣ । ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੋਂ ਫਲ ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨਿਆ ਦੇ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਭੀ ਵਿਕਾਰ ਇਸ ਅੱਧੇ ਸਫਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ । ੨੩੧ ।

ਕਬੀਰ ਏਕ ਘੜੀ ਆਧੀ ਘਰੀ, ਆਧੀ ਹੂੰ ਤੇ ਆਧ ॥ ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ, ਜੇ ਕੀਨੇ ਸੈ ਲਾਭ ॥ ੨੩੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੋਸਟੇ-ਗੋਸ਼ਟਿ, ਗੱਲ-ਬਾਤ, ਮਿਲਾਪ (ਨੋਟ :-ਲਵਜ਼-ਗੋਸ਼ਟਿ ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹਨ-(੧) ਚਰਚਾ, ਬਹਸ, ਗੱਲ-ਬਾਤ, (੨)-ਮਿਲਾਪ, ਸੰਗਤਿ । ਜਿਵੇਂ, ‘ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟਿ’-(੧) ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਬਹਸ, (੨) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ । ਵੇਖੋ ਮੇਰਾ ਟੀਕਾ “ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟਿ” । ਕੀਨੇ-ਕੀਤਾ ਜਾਏ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਹੂੰਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਇੱਕ ਘੜੀ, ਅੱਧੀ ਘੜੀ, ਘੜੀ

ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ—ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਇਸ ਤੋਂ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ) ਨਛਾ ਹੀ ਨਛਾ ਹੈ। ੨੩੨।

ਕਬੀਰ ਭਾਂਗ ਮਾਛੁਲੀ ਸੁਰਾਪਾਨਿ ਜੇ ਜੇ ਪ੍ਰਾਨੀ ਖਾਂਹਿ ॥ ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਨੇਮ ਕੀਏ, ਤੇ ਸਭੈ ਰਸਾਤਲ ਜਾਂਹਿ ॥ ੨੩੩ ॥

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੨੮ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ ਚੱਲਿਆ ਹੈ। ਜਗਤ ਵਿਚ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਦੀ ਤਪਸ਼ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੀਵ ਤੜਫ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਇਥੇ ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਇਹ “ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ ਤਜਿਆ” ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਛਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ, ਸਾਧੂ-ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤਿਆਂ ਇਸ “ਬਾਦ ਬਿਬਾਦ” ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ‘ਵੈਰਾਗ’ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਬ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਭੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਭੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨੇਮ ਭੀ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਕਾਰ ਭੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਥੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਸਾਧੂ” ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠੋ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰੀ ਜਾਉ, ਉਥੋਂ ਆ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਹਿੱਸਾ ਲਈ ਜਾਉ। ਇਹ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ, ਵਰਤ-ਨੇਮ ਸਭ ਨਿਸਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਾਂਗ-ਭੰਗ। ਮਾਛੁਲੀ-ਮੱਛੀ। ਸੁਰਾ-ਸ਼ਰਾਬ। ਪਾਨ-ਪੀਣਾ। ਪਾਨਿ-ਪੀਣ ਵਾਲਾ (ਜਿਵੇਂ, ‘ਧਨ’ ਤੋਂ ‘ਧਨਿ’=ਧਨ ਵਾਲਾ, ‘ਗੁਣ’ ਤੋਂ ‘ਗੁਣਿ’=ਗੁਣ ਵਾਲਾ)। ਉਪਰਲੀ ਸਾਰੀ ਤੁਕ ਦਾ ਅੰਨਵੈ (Prose-order) ਇਉਂ ਹੈ—“ਜੋ ਜੋ ਸੁਰਾਪਾਨਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਭਾਂਗ ਮਾਛੁਲੀ ਖਾਂਹਿ”। ਖਾਂਹਿ-ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਸਭੈ-ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ (ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਵਰਤ ਨੇਮ ਆਦਿਕ)। ਰਸਾਤਲ ਜਾਂਹਿ-ਗ਼ਰਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਰਤਾ-ਭਰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। [ਨੋਟ :- ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ “ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ ਜੋ ਕੀਨੇ ਸੋ ਲਾਭ”। ਇਥੇ ਨੰ: ੨੩੩ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ “ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ” ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਸਰਾਬ-ਮਾਸ ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸਤ-ਸੰਗ ਤੇ ਉਥੇ ਲਏ ਹੋਏ ਪ੍ਰਣ (=ਵਰਤ) ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੇ ਹਨ]।

ਨੋਟ ! ਕਈ ਸੱਜਣ ਲਵਜ ‘ਪਾਨਿ’ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਪਾਨ ਦਾ ਪੱਤਾ’ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਭੀ ਉਹ ਲਫਜ਼ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜੋੜ 'ਪਾਨ' ਹੈ; ਜਿਵੇਂ,

“ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਤੀਆਂ ਮੁਖਿ ਬੀੜੀਆਂ ਲਾਈਆਂ”।

ਲਫਜ਼ “ਭਾਂਗ ਮਾਛਲੀ ਅਤੇ ਸੁਰਾ” ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਿਰਫ ਭੰਗ ਤੇ ਸਰਾਬ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪੋਸ਼ਤ ਅਵੀਮ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਥੇ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਸਤਸੰਗ ਭੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਭੀ ਕਰੀ ਜਾਣੇ—ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਕਾਮੀ ਲੋਕ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ-ਮਾਸ ਵਰਤ ਕੇ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਵਿਭਚਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਤੇ, ਮੱਛੀ ਦਾ ਮਾਸ ਬੂੰਦਿਕ ਕਾਮ-ਰੁਚੀ ਵਧੀਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਬ ਭੰਗ ਮੱਛੀ ਲਫਜ਼ ਵਰਤੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਲੋਕ ‘ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ’ ਕਰ ਕੇ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਵਰਤ-ਨੇਮ ਆਦਿਕ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬੀ ਲੋਕ ਭੰਗ ਮੱਛੀ ਭੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ-ਕਥਾਬ ਭੀ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਵਿਕਾਰ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਹ ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੩੩।

ਨੀਚੇ ਲੋਇਨ ਕਰਿ ਰਹਉ; ਲੇ ਸਾਧਨ ਘਟ ਮਾਹਿ ॥ ਸਭ ਰਸ ਖੇਲਉ ਪੀਅ ਸਉ ਕਿਸੀ ਲਖਾਵਉ ਨਾਹਿ ॥ ੨੩੪ ॥

ਆਠ ਜਾਮ ਚਉਸਠਿ ਘਰੀ, ਤੁਅ ਨਿਰਖਤ ਰਹੈ ਜੀਉ ॥ ਨੀਚੇ ਲੋਇਨ ਕਿਉ ਕਰਉ, ਸਭ ਘਟ ਦੇਖਉ ਪੀਉ ॥ ੨੩੫ ॥

ਸੁਨੁ ਸਖੀ ਪੀਅ ਮਹਿ ਜੀਉ ਬਸੈ, ਜੀਅ ਮਹਿ ਬਸੈ ਕਿ ਪੀਉ ॥ ਜੀਉ ਪੀਉ ਬੂਝਹੁ ਨਹੀ, ਘਟ ਮਹਿ ਜੀਉ ਕਿ ਪੀਉ ॥ ੨੩੬ ॥ [੧੩੭੭]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਲੋਇਨ—ਅੱਖਾਂ। ਕਰਿ ਰਹਉ—ਮੈਂ ਕਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹਾਂ। ਸਾਜਨ—ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਤੂੰ। ਘਟ ਮਾਹਿ ਲੇ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ। ਪੀਅ ਸਉ—ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ। ਖੇਲਉ—ਮੈਂ ਖੇਡਦੀ ਹਾਂ। ਲਖਾਵਉ ਨਾਹਿ—ਮੈਂ ਦੱਸਦੀ ਨਹੀਂ। ੨੩੪।

ਜਾਮ—ਪਹਰ। ਆਠ ਜਾਮ—ਅੱਠ ਪਹਰ (ਨੌਵ—ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਕੁੱਲ ਅੱਠ ਪਹਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ), ਦਿਨ ਰਾਤ, ਹਰ ਵੇਲੇ। ਚਉਸਠਿ ਘਰੀ—ਚੌਠ ਘੜੀਆਂ (ਨੌਵ—ਇਕ ਪਹਰ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਘੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੌਠ ਘੜੀਆਂ ਦੇ ਅੱਠ ਪਹਰ, ਰਾਤ

ਦਿਨ, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਤੁਅ—(ਸ੍ਰੀ: ਤ੍ਰਾਂ, ਤੁਆਂ) ਤੈਨੂੰ । ਨਿਰਖਤ ਰਹੇ—ਵੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਜੀਉ—ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ । ਨੀਚੇ...ਕਰਉ—ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਵਲੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ ? ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਤੋਂ ਹੁਣ ਨਫਰਤਿ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ । ੨੩੫ ।

ਸੁਨੁ ਸਖੀ—ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਏ ! ਸੁਣ । ਪੀਅ ਮਹਿ—ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਵਿਚ। ਜੀਉ—ਜਿੰਦ । ਜੀਅ ਮਹਿ—ਜਿੰਦ ਵਿਚ । ਕਿ—ਜਾਂ । ਬੁਝਹੁ ਨਹੀ—ਹੇ ਸਖੀ ! ਤੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ੨੩੬ ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਤ-ਸੰਗਤ ਸਹੇਲੀਏ ! ਜਦੋਂ ਦੀ ਮੈਨੂੰ 'ਸਾਧੂ ਸੰਗ' ਪਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੈਂ 'ਭਗਤਨ ਸੇਤੀ ਗੋਸਟੇ' ਹੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਇਸ 'ਸਾਧੂ ਸੰਗ' ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ (ਇਹਨਾਂ 'ਭਾਂਗ ਮਾਛਲੀ ਸੁਰਾ' ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹਾਂ, (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਰਸਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਦੇ ਥਾਂ) ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਮਾਣਦੀ ਹਾਂ; ਪਰ ਮੈਂ (ਇਹ ਭੇਤ) ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੀ । ੨੩੪ ।

(ਹੇ ਸਖੀ ! ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਖਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਹੇ ਪਤੀ !) ਅੱਠੇ ਪਹਰ ਹਰ ਘੜੀ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਤੱਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । (ਹੇ ਸਖੀ !) ਮੈਂ ਸਭ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖਦੀ ਹਾਂ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤ੍ਰ ਤੋਂ ਨਫਰਤਿ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੨੩੫ ।

ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ('ਸਾਧੂ ਸੰਗ' ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਚਰਜ ਖੇਡ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ) ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿੰਦ ਵਿਚ ਪਿਆਰਾ ਆ ਵੱਸਿਆ ਹੈ । ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਤੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ । ੨੩੬ ।

ਕਬੀਰ ਬਾਮਨੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਜਗਤ ਕਾ, ਭਗਤਨ ਕਾ ਗੁਰੁ ਨਾਹਿ ॥
ਅਰਥਿ ਉਰਥਿ ਕੈ ਪਚਿ ਮੁਆ, ਚਾਰਉ ਬੇਦਹੁ ਮਾਹਿ ॥ ੨੩੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਰਥਿ—ਫਸ ਕੇ । ਉਰਥਿ—ਉਲਥ ਕੇ । ਪਚਿ—ਖੁਆਰ ਹੋ ਕੇ । ਮੁਆ—ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜਿੰਦ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕੀ ।

ਅਰਥ :—ਪਰ, ਹੇ ਕਬੀਰ ! (ਆਖ—ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਇਹ ਜੀਵਨ-ਦਾਤਿ ਮਿਲੀ ਹੈ

ਜੀਵਨ-ਦਾਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਭੀ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸੀਆ ਹੈ; ਜਨੇਊ ਆਦਿਕ
 ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸ ਕੇ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਿਰਫ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ
 ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼-ਦਾਤਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਹੀਂ ਬਣ
 ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਜੱਗ ਆਦਿਕ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀਆਂ
 ਉਲਥਣਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖਪ ਖਪ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰਾ ਚੁਕਾ ਹੈ
 (ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜਿੰਦ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕੀ, ਇਹ ਭਗਤਾਂ
 ਨੂੰ ਉਹ ਸੁਆਦ ਕਿਵੇਂ ਦੇ ਦਿਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?) । ੨੩੭ ।

ਹਰਿ ਹੈ ਖਾਂਡੂ, ਰੇਤੁ ਮਹਿ ਬਿਖਰੀ, ਹਾਥੀ ਚੁਨੀ ਨ ਜਾਇ ॥ ਕਹਿ
 ਕਬੀਰ ਗੁਰਿ ਭਲੀ ਬੁਝਾਈ, ਕੀਟੀ ਹੋਇ ਕੈ ਖਾਇ ॥ ੨੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰੇਤੁ ਮਹਿ-ਰੇਤ ਵਿਚ [ਨੋਟ-ਲਫਜ਼ 'ਰੇਤੁ' ਸਦਾ ਉਕਾਰਾਂਤ
 (_) ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉ'ਵੇਂ ਇਹ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਇਹ ਅਸ਼ੀਰਲਾ
 (_) ਸੰਬੰਧਕ ਨਾਲ ਭੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ] । ਹਾਥੀ-ਹਾਥੀ ਪਾਸੋਂ । ਕਹਿ-ਕਹੇ,
 ਆਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ ਨੇ। ਭਲੀ ਬੁਝਾਈ-ਚੰਗੀ ਮੱਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਕੀਟੀ-ਕੀੜੀ।
 ਹੋਇ ਕੈ-ਬਣ ਕੇ। ਖਾਇ-ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ, ਮਾਨੋ, ਖੰਡ ਹੈ ਜੋ ਰੇਤ ਵਿਚ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਹੈ,
 ਹਾਥੀ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਖੰਡ ਰੇਤ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕਬੀਰ ਆਖਦਾ ਹੈ-ਪੂਰੇ
 ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਭਲੀ ਮੱਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕੀੜੀ ਬਣ ਕੇ ਇਹ ਖੰਡ ਖਾ
 ਸਕਦਾ ਹੈ। ੨੩੮ ।

ਨੋਟ-ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਦਾਤਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ
 ਉਸ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸਿਖਾਣਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਕਰਮ ਕੀਤਿਆਂ
 ਬਹੁਤ ਫਲਾਣਾ ਫਲ ਮਿਲ ਜਾਇਗਾ। 'ਗ਼ਰੀਬੀ' ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ
 ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਗ਼ਰੀਬੀ' ਕਿਸੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ-
 ਕਾਂਡ ਸਗੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਯਕੀਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ
 ਇਸ ਦੇ ਕੀਤਿਆਂ ਬਹੁਤ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਗ਼ਰੀਬੀ
 ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਕਬੀਰ ਜਉ ਤੁਹਿ ਸਾਧ ਪਿਰੰਮ ਕੀ, ਸੀਸੁ ਕਾਟਿ ਕਰਿ ਗੋਇ ॥
 ਖੇਲਤ ਖੇਲਤ ਹਾਲ ਕਰਿ, ਜੇ ਕਿਛੁ ਹੋਇ ਤ ਹੋਇ ॥ ੨੩੯ ॥

ਕਬੀਰ ਜਉ ਤੁਹਿ ਸਾਧ ਪਿਰੰਮ ਕੀ, ਪਾਕੇ ਸੇਤੀ ਖੇਲੁ ॥ ਕਾਚੀ

ਸਰਸਉ ਪੇਲਿ ਕੈ, ਨਾ ਖਲਿ ਭਈ ਨ ਤੇਲੁ ॥ ੨੪੦ ॥ [੧੩੧੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੁਹਿ-ਤੈਨੂੰ । ਸਾਧ-ਸੱਧਰ, ਸਿੱਕ, ਤਾਂਘ । ਪਿਰੰਮ-ਪ੍ਰੇਮ । ਗੋਇ-ਗੋਂਦ । ਹਾਲ ਕਰਿ-ਮਸਤ ਹੋ ਜਾ (ਨੋਟ-ਨੋਸਾਹੀਏ ਫ਼ਕੀਰ 'ਹਾਲ' ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) । ਤ ਹੋਇ-ਪਿਆ ਹੋਵੇ । ੨੩੯ ।

ਪਾਕੇ ਸੋਤੀ-ਪੱਕੇ (ਗੁਰੂ) ਨਾਲ, ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਪੇਲਿ ਕੈ-ਪੀੜ ਕੇ । ੨੪੦ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਕਥੀਰ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਗੋਂਦ ਬਣਾ ਲੈ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰ ਕਿ ਲੋਕ ਬੇ-ਸੱਕ ਠੇਡੇ ਪਏ ਮਾਰਨ 'ਕਥੀਰ ਰੋੜਾ ਹੋਇ ਰਹੁ ਬਾਟ ਕਾ, ਤਜਿ ਮਨ ਕਾ, ਅਭਿਮਾਨੁ') ਇਹ ਖੇਡ ਖੇਡਦਾ ਖੇਡਦਾ ਇਤਨਾ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾ ਕਿ (ਦੁਨੀਆ ਵਲੋਂ) ਜੋ (ਸਲੂਕ ਤੇਰੇ ਨਾਲ) ਹੋਵੇ ਉਹ ਪਿਆ ਹੋਵੇ । ੨੩੯ ।

ਪਰ, ਹੋ ਕਥੀਰ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਇਹ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦੀ ਸਿੱਕ ਹੈ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਖੇਡ; (ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਸ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ) । ਕੱਚੀ ਸਰਹੋਂ ਪੀੜਿਆਂ ਨਾਹ ਤੇਲ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਖਲ ਬਣਦੀ ਹੈ (ਇਹੀ ਹਾਲ ਜਨੇਊ ਆਦਿਕ ਦੇ ਕੇ ਬਣੇ ਕੱਚੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਹੈ) । ੨੪੦ ।

ਵੂੰਢਤ ਡੋਲਹਿ ਅੰਧ ਗਤਿ, ਅਰੁ ਚੀਨ੍ਤ ਨਾਹੀ ਸੰਤ ॥ ਕਹਿ ਨਾਮਾ
ਕਿਉ ਪਾਈਐ, ਬਿਨੁ ਭਗਤੁ ਭਗਵੰਤੁ ॥ ੨੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਡੋਲਹਿ-ਡੋਲਦੇ ਹਨ, ਭਟਕਦੇ ਹਨ, ਟਟੋਲੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਗਤਿ-ਹਾਲਤ, ਹਾਲ । ਅੰਧ ਗਤਿ-ਜਿਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਾਂਗ । ਅਰੁ-ਅਤੇ । ਚੀਨ੍ਤ ਨਾਹੀ-[ਨੋਟ-ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ] ਪਛਾਣਦੇ ਨਹੀਂ । ਕਹਿ-ਕਹਿ, ਆਖਦਾ ਹੈ । ਕਿਉ ਪਾਈਐ-ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ । ਬਿਨੁ ਭਗਤੁ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ (ਸੰਗਤਿ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ । ਭਗਵੰਤੁ-ਭਗਵਾਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ।

ਅਰਥ :- ਨਾਮਦੇਵ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ (ਦੀ ਸੰਗਤਿ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਭਗਵਾਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ; ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਭਾਲ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਟਟੋਲੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੨੪੧ ।

ਹਰਿ ਸੋ ਹੀਰਾ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਕਰਹਿ ਆਨ ਕੀ ਆਸ ॥ ਤੇ ਨਰ ਦੋਜਕ

ਜਾਹਿਗੇ, ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰਵਿਦਾਸ ॥ ੨੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੋ-ਵਰਗਾ । ਕਰਹਿ-ਕਰਦੇ ਹਨ । ਆਨ-ਹੋਰ ਹੋਰ । ਦੋਜਕ-ਨਰਕ; ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਜਾਹਿਗੇ-(ਭਾਵ,) ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਦੋਜਕ ਜਾਹਿਗੇ-ਦੋਜਕਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ । ਸਤਿ-ਸੱਚ, ਸਹੀ ਗੱਲ । ਭਾਖੈ-ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਗੀਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਲੋਕ ਸਦਾ ਦੁੱਖ ਹੀ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ-ਇਹ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਰਵਿਦਾਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ । ੨੮੨ ।

ਨੋਟ-ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕੋਈ ਸਲੋਕ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਸਬਦ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੧੨ ਅਤੇ ੨੧੩ ਹਨ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ, ਤਿਵੇਂ ਇਹ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪੧ ਅਤੇ ੨੪੨ ਭੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਨ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੀ ਹੈ ਉਹ ਭੀ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਮਤੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।

ਕਬੀਰ ਜਉ ਗ੍ਰਿਹੁ ਕਰਹਿ ਤ ਧਰਮੁ ਕਰੁ, ਨਾਹੀ ਤ ਕਰੁ ਬੈਰਾਗੁ ॥
ਬੈਰਾਗੀ ਬੰਧਨੁ ਕਰੈ, ਤਾ ਕੇ ਬਡੈ ਅਭਾਗੁ ॥ ੨੪੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੭]

ਪਦ ਅਰਥ .-ਜਉ-ਜੈ। ਗ੍ਰਿਹੁ ਕਰਹਿ-ਭੂੰ ਘਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭੂੰ ਘਰ-ਬਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਤ-ਤਾਂ । ਧਰਮੁ-ਫਰਜ਼, ਘਰ-ਬਾਗੀ ਵਾਲਾ ਫਰਜ਼ ।

[ਨੋਟ-ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਕੋਹੜਾ 'ਧਰਮ' ਹੈ ਜਿਸ ਵਲ ਇਸ ਅਖੀਰਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ?]

ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੨੨੮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੪੨ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ । ਇਕੋ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਲੜੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਤਪਸ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸੋਹਣੀ ਛਾਂ ਵਾਲਾ ਰੁੱਖ ਹੈ । ਇਹ ਨਾਮ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇਵਲ 'ਸਾਧੂ ਸੰਗ' ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ । ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪੨ ਵਿਚ ਸਾਹੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਕੇ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦਾ ਭੀ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਤਪਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਿਮਰੋ। ਬੱਸ ! ਇਹੀ ਹੈ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦਾ 'ਧਰਮ' ।

ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਉ, ਤਾਂ ਇਸ

ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਵਾਸਤੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੩੪, ੨੩੫ ਅਤੇ ੨੩੬ ਉਤੇ ਨਜ਼ਰ ਜਾ ਟਿਕੇਗੀ। ਨੰ: ੨੩੭ ਤੋਂ ੨੪੧ ਤਕ ਤਾ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 'ਧਰਮ', ਇਹ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ, ਤਪਸ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਹ ਵਸੀਲਾ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਸਿਰਫ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨੰ: ੨੩੪, ੨੩੫ ਅਤੇ ੨੩੬ ਵਿਚ ਇਸ 'ਧਰਮ' ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ, ਇਸ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹੇਗੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤ੍ਰ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੯੨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਖੁਲ੍ਹੇ ਲਫਜ਼ਾ ਵਿਚ 'ਘਰ' ਦਾ 'ਧਰਮ' ਦੱਸ ਆਏ ਹਨ—

‘ਕਬੀਰ ਜਾ ਘਰ ਸਾਧ ਨ ਸੇਵੀਆਹਿ, ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ ਨਾਹਿ॥ ਤੇ ਘਰ ਮਰਹਟ ਸਾਰਖੇ, ਭੂਤ ਬਸਹਿ ਤਿਨ ਮਾਹਿ॥ ੧੯੨॥

ਸੋ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ। ਬੈਰਾਗੁ—ਤਿਆਗ। ਅਭਾਗੁ—ਬਦ-ਕਿਸਮਤੀ।

ਨੋਟ—ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੰਡ ਰਹੇ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੀ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦਾਤਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਰਹੇ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਝਾਰਕੇ ਰਹਣ ਨਾਲੋਂ, ਸਿਰਫ ਵਿਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ, 'ਤਿਆਗ' ਚੰਗਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਤਿਆਗ' ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ; ਪਰ ਉਹ ਤਿਆਗ ਫਿਰ ਪੂਰਨ ਤਿਆਗ ਹੋਵੇ, ਪਖੰਡ ਨਾਹ ਹੋਵੇ।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਕਬੀਰ! ਜੇ ਤੂੰ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਖ਼ੁਣਦਾ ਹੈ ਤਾ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਵਾਲਾ ਫਰਜ਼ ਭੀ ਨਿਬਾਹ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, ਵਿਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹੁ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਨਾਹ ਕਰ। ਪਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ) ਜੇ ਤੂੰ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਹੀ ਗਰਕੇ ਰਹਣਾ ਹੈ ਤਾ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ। ਤਿਆਗੀ ਬਣ ਕੇ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਫਿਰ ਭੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਦਾ ਜੰਜਾਲ ਸਹੇੜਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ ਬਦ-ਕਿਸਮਤੀ ਸਮਝੋ (ਉਹ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਜੋਗਾ ਨਾਹ ਰਿਹਾ)। ੨੪੩।

ਨੋਟ—ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ

ਜਦ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਵਾਸਤੇ ਸੁਖ ਅਤੇ ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਿਰਫ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮਾਂ ਤੋਂ ਭਗਤ-ਜਨ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਸਿਮਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਖੀਰ ਤੇ ਆ ਕੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪੨ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਸੁਖ-ਸਾਂਤੀ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਉਕਾਈ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੪੩ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਸ ! ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ 'ਧਰਮ' ਹੈ, ਜੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਭੋਗਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖ ਭਾਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਕਮਲਾ-ਪਨ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਭੀ ਤਦੋਂ ਹੀ, ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਗੰਦਾ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲੋਂ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡ ਦੇਵੇ।

ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਨਣੀ ਸੁਆਦਲੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਜਿਸ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਕੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਮਜ਼ਮੂਨ "ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ" ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਖ-ਵਖ ਪਹਿਲੂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹ ਆਖਣਾ ਉੱਕਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਵਿਕੋਲਿਤ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਲਵਾਂ ਬੱਝਵਾਂ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ ॥

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਟੀਕਾ ਕਦੋਂ ਲਿਖਿਆ ?

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਮੈਂ ਦਸੰਬਰ ੧੯੪੨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਜੁਲਾਈ ੧੯੪੪ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਛਪਵਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਰ ੨੦ ਸਫ਼ੇ ਹੀ ਛਪੇ ਸਨ ਕਿ ਕੰਮ ਉਥੇ ਹੀ ਅਟਕ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਬਣਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਨਾਲ ਹਲਾ ਕੇ ਹੀ ਛਾਪਿਆ ਜਾਏ। ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਮੈਂ ਸਤੰਬਰ ੧੯੪੫ ਵਿਚ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ।

ਟੀਕਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ—

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਤੋਂ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਨਵੰਬਰ ੧੯੨੯ ਵਿਚ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਐਫ਼ ਏ. ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਦੋ ਸੈਂਕੜੇ ਬਣਾਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਇਕ ਸੈਂਕੜੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਇਕ ਇਕ ਸੈਂਕੜੇ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੀ. ਏ. ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਉਹੀ ਪੜ੍ਹਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਉਹੀ ਸਨ।

ਸੰਨ ੧੯੩੬ ਵਿਚ ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਣ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਦਫਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵਲ ਦੇਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬੀ. ਏ. ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਭੀ ਮੇਰੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬੀ. ਏ. ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਭੀ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਥਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਐਕੜ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਲ—

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਝਲਕ

ਮੈਨੂੰ ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਸੀ। ਤਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਸਾਰਾ ਵਿਆਕਰਨ ਭੀ ੧੯੩੨ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਂ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆ ਸਕਿਆ ਸਾਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਾਣ ਸਮੇਂ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਵਿਆਕਰਨ ਭੀ ਸਮਝਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਧਦੀ ਸੀ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਾਣ ਵੇਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੩ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਦਾ ਸੀ। ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਇਉਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਸੀ :-

“ਕੰਧਿ ਕੁਹਾੜਾ ਸਿਰਿ ਘੜਾ; ਵਣਿ ਕੈ ਸਰੁ ਲੋਹਾਰੁ”।

ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਉਹਨਾਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ—‘ਵਣ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਲੋਹਾਰ (ਖੜਾ ਹੈ) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਹ ਹੀ ਇਹ ਪਾਠ ਮੈਨੂੰ ਜਚਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਅਰਥ। ਪਰ ਪੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਹੁੜਦਾ। ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਹ ਔਕੜ ਸਾਫ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ ਸਾਂ।

ਸੰਨ ੧੯੩੮ ਵੀਆਂ ਗਰਮੀ ਦੀਆਂ ਛੱਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਸਿਮਲੇ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਕਾਕਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੩ ਦਾ ਪਾਠ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, ‘ਵਣਿ ਕੈਸਰੁ ਲੋਹਾਰੁ’। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਂਘੜ ਆਈਆਂ। ਮੇਰੀ ਆਵਤ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰੇਕ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਜੋੜ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਪਾਠ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆਂ ਅਰਥ ਭੀ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਜਾਮਤ ਤੋਂ ਅਠਵੀਂ ਜਾਮਤ ਤਕ ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ‘ਕੈਸਰੁ’ ਫਾਰਸੀ ਲਫਜ਼ ਹੈ, ਤੇ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਬਾਦਸਾਹ’। ਉਸੇ ਦਿਨ ਉਥੇ ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਾਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਲਫਜ਼ ਬਾਰੇ ਤਸਲੀ ਭੀ ਕਰ ਲਈ।

ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਝਲਕ—

ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ੧੯੪੫ ਵਿਚ ਲਿਖਦਿਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੀ

ਅੰਦਰਲੀ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਮੇਰਾ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਵਧੀਕ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਹ ਕਰਨਾ ਸੀ ? ਅਸਭੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਖਿੱਲਰੀ ਪਈ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇਸ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜ ਕੇ ਇਕੱਠੀ ਕਰਾਈ ਸੀ । ਜਿਸ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਨਾਹ ਰੱਖੀ, ਉਸ ਨੇ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਚਲ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਸੀ ? ਪਰ, ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਖੋਜ ਨੇ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦੱਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ ।

ਨਵੀਂ ਭਾਲ—

ਸੋ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਪੰਜੇ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਖੋਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸ ਪਈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਲਿਖ ਕੇ ਸਾਂਭੀ ਸੀ । ਇਹ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਹਰੇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਰਲਾ ਕੇ, ਅਖ਼ੀਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਭੰਡਾਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ।

ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਸ਼ਮੂਨ ਤਿੰਨ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਅਰਧ-ਮਾਸਕ ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਪਟਿਆਲਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਵਿਚ ਛਪਵਾਇਆ । ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਮਸ਼ਮੂਨਾਂ ਸਮੇਤ ਇਹ ਲੇਖ ਭੀ ਮੇਰੀ ਲੇਖਾਂ-ਈ-ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕੁਝ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖ' ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਗਏ । ਹੁਣ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਿੰਘ ਬੁਦਰਸ਼ ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਤਿੰਨ ਲੇਖ ਲੈ ਕੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ' ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਵਾਸਤੇ ਛਾਪ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ [ਵੇਖੋ ਤੀਜੀ ਪੋਥੀ ਪੰਨਾ ੮੦੩ ਤੋਂ ੮੨੮] ।

ਭੁਲੇਖੇ—

ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਸਮਝ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦੇਵੀ-ਪੂਜਾ ਆਦਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜ

ਲਈਆਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੋ-ਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਥੇ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਭੁੱਖ ਲੱਖਦੀ ਸੀ ਇਸ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਚੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਗੁੜਾਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਭੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕ ਕੇ ਕਈ ਸਾਲ ਤਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਾਂ ਆ ਆ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਨੂੰਹੇ ਮਾਰਦੇ ਸਨ।

ਸਿੱਖ ਦਾ ਫਰਜ਼—

ਜੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਨਾਹ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਅਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਨੂੰ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਵੇਖੇ। ਪਰ, ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤਾ ਲਈ ਚੂੰਕਿ ਉਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਤਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੇ। ਜਿਸ 'ਬੀੜ' ਨੂੰ ਅਸੀਂ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਵਾਂਗ ਸਨਮਾਨਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਜਾਂ ਭਗਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਉਲਟ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹ 'ਬੀੜ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਦਰਜ ਹਨ ਸਮਝੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਇਕ ਹਾਸੇ-ਹੀਣਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਨੀਏ, ਤੇ, ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਹੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਫਲਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਮਤਿ-ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਤਰਕਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਭੀ ਕਹਿ ਉਠੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਾ ਛੰਤ ਮ: ੪ 'ਨਾਵਨੁ ਪੁਰਬੁ ਅਭੀਚੁ' ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਦੀ ਸਰਧਾ—

ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸਰਧਾ ਬਣਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭੀ ਅੰਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਕਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੇ, ਇਸੇ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਨੇ ਹਨ। ਪਰ, ਇਹ ਨਿਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਇਹ ਭੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹਨ, ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਧੁਰੇ ਤੋਂ 'ਫਰੀਦ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ' ਵਾਲੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਸਨ ਉੱਠਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਮਾੜਾ ਕੰਮ

ਹੈ? ਜੇ ਇਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਪਰਚਾਣਾ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਰ, ਕੀ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਮਨ ਪਰਚ ਭੀ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਸਲੋਕ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾੜ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ? ਤਾਂ ਫਿਰ, ਕੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਭੀ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਨ? ਜੋ ਇਹ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਕੀਹ ਲਾਭ?

ਜਿਵੇਂ 'ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਣੀ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ 'ਕਾਗਾ ਚੁੰਭਿ ਨ ਪੰਜਰਾ' ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕ ਕੇ ਤਪ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭੁੱਖਾਂ ਕੱਟਣੀਆਂ, ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਣੀਆਂ ਤੇ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਣਾ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਬੇ-ਲੋੜਵੇਂ ਹਨ, ਤੇ, ਨਾਹ ਹੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਕ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਮਨੋਤ—

ਕਈ ਸੱਜਣ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਬਾਣੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੁਰ ਜਿਉ' ਅਤੇ 'ਫਰੀਦਾ ਪਾੜਿ ਪਟੋਲਾ ਧਰੁ ਕਰੀ'। ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਬੜਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ' (ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਆਸੇ ਨਾਲ ਨਾਹ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਦੱਸ ਦੱਸ ਕੇ ਸਿਖ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਮਾਰਨੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਬੇ-ਪਰਤੀਤਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਝਾ ਜਤਨ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਇਤਰਾਜ਼-ਯੋਗ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਸੱਜਣ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ-ਵਾਰ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਇਉਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਤਰੰਗਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਅਸਲ ਗੱਲ—

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਇਸਾਰੇ-ਮਾੜ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਤੇ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ-ਵਾਰ ਮਜ਼ਮੂਨ-ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਪਰ-ਲਿਖੇ ਸੰਸੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ ਭੀ ਵਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਸਕੇ ।

ਨੋਟ—ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੪੬ ਵਿਚ ਛਪੀ ਸੀ । ਤਦੋਂ ਮੈਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਂਦਾ ਸਾਂ । ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸੰਨ ੧੯੪੮ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਭੀ ਮੈਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਂ ।

ਨੋਟ—‘ਕਾਠ ਕੀ ਹੋਟੀ’ ਅਤੇ ‘ਪੁੱਠੇ ਲਟਕ ਕੇ ਤਪ ਕਰਨ’ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਲੇਖ-ਲੜੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਛਪੇ ਸਨ । ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ’ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੮੪੫ ਤੋਂ ੮੬੨ ਤਕ ਛਾਪੇ ਗਏ ਹਨ । ਇਹ ਤਿੰਨ ਲੇਖ ਹਨ । ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਪੁਸਤਕ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਬਾਬਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਮੇਰੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਭੀ ਉਥੋਂ ਹੀ ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜੀਵਨ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ

(ਸੰਨ ੧੧੭੩ ਤੋਂ ੧੨੬੬)

ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਕਾਬਲ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫੱਰੁਖ਼ ਸਾਹ ਸੀ। ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਤੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਫਰੁੱਖ ਸਾਹ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਵਾਂਗ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਤੇ, ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਬਲ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਆਖ਼ਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸਾਦੀ ਫੱਰੁਖ਼ ਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦੋਂ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਤੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ ਸੇਖ਼ ਸਈਬ (੫੧੬ ਹਿਜਰੀ) ਸੰਨ ਈਸਵੀ ੧੧੨੫ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਰਿਸਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਸੂਰ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਕਸੂਰ ਤੋਂ ਇਹ ਮੁਲਤਾਨ ਚਲੇ ਗਏ, ਤੇ ਫਿਰ ਦਿਪਾਲਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਨਗਰ ਕੋਠੀਵਾਲ ਜਾ ਵੱਸੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਐਸ ਵੇਲੇ ਚਾਉਲੀ ਮੁਸੈਖਾ ਹੈ। ਸੇਖ਼ ਸਈਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਮਾਲੁੱਦੀਨ ਸੁਲੇਮਾਨ ਸੀ।

ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਤੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਝਗੜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਕਾਬਲ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਵਜੀਹ-ਉੱਦੀਨ ਭੀ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਨਗਰ ਕਰੋਰ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਇਹ ਮੌਲਵੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਚਾ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਇਕ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਸਾਹ ਦੀ ਲੜਕੀ ਬੀਬੀ ਮਰੀਅਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਚੱਲਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਮੌਲਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ।

ਜਦੋਂ ਬੀਬੀ ਮਰੀਅਮ ਜਵਾਨ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੌਲਵੀ ਵਜੀਹ-ਉੱਦੀਨ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸਾਦੀ ਸੇਖ਼ ਸਈਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਜਮਾਲੁੱਦੀਨ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਤੇ ਇੱਕ ਲੜਕੀ। ਦੂਜੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਫਰੀਦੁੱਦੀਨ ਮਸਊਦ ਸੀ। ਇਹ ਹਿਜਰੀ ੫੬੬ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਤਦੋਂ ਸੰਨ ਈਸਵੀ ੧੧੭੩ ਸੀ।

੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੱਜ ਕਰੇਨ ਲਈ ਮੱਕੇ ਸਰੀਫ ਗਏ। ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਬਲ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਤਾਲੀਮ ਪੂਰੀ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੁਲਤਾਨ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਤਾਂ ਇਥੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਜਾ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਬਖ਼ਤੀਅਰ ਉਸੀ ਦੇ ਦਰਸਨ ਹੋਏ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਖ਼ਾਜਾ ਜੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਬਣ ਗਏ। ਮੁਰਸਦ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਹਾਂਸੀ ਤੇ ਸਰਸੇ ਭੀ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਖ਼ਾਜਾ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਅਜੋਧਣ ਆ ਟਿਕੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪਾਕਪਟਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਕਤ ਤਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸਾਦੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਛੇ ਲੜਕੇ ਤੇ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਸਨ, ਵਭੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੇਖ ਬਦਰੁੱਦੀਨ ਸੁਲੇਮਾਨ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ।

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਹਿਜਰੀ ੬੬੪ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਮੁਹਰਰਮ ਦੀ ਪੰਜ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ (ਸੰਨ ਈਸਵੀ ੧੨੬੬) ੬੩ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਅਜੋਧਣ (ਪਾਕਪਟਨ) ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ।

ਸ਼ੇਖ ਬੁਹਮ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੀਸਰੀ 'ਉਦਾਸੀ' ਸਮੇਂ ਪਾਕਪਟਨ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਥਾਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਮੀਰ ਤੈਮੂਰ ਆਪਣੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਸੰਨ ੧੩੯੮ ਵਿਚ ਅਜੋਧਣ ਆਇਆ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲਾਉੱਦੀਨ ਮੌਜਦਰੀਆ ਗੱਦੀ ਤੇ ਸੀ।

ਸ਼ੇਖ ਬੁਹਮ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਸੰਨ ੧੪੧੦ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਤੇ ੪੨ ਸਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਨ ੧੪੫੨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਸਰਹੰਦ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ੇਖ ਬੁਹਮ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਤੇ ਸਬਦ ਜੋ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸ਼ੇਖ ਬੁਹਮ ਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ ਭੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕੋਈ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ ਨਾਹ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵਰਤਦਾ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਗੁਰੂ

ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਹੀ ਵਰਤ ਸਕੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਭੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ ਤੇ ਲਫਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਵਰਤਿਆ। ਫਿਰ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਤਕ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋਰ ਮੱਜਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰਾਬਰੀ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਭੀ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ 'ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ' ਇਤਨੇ ਸੋਹਣੇ-ਠੇਠ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜ ਸਕੀ ਸੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ ੧੨੬੬ ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਵਿਚ ਜਨਮੇ। ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ-ਵਿੱਥ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੋਲ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਨ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕਵੀ ਦਮੋਦਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੀਰ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਜੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ' ਠੇਠ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕੀ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਭਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਸੀ। 'ਬੋਲੀ' ਬਣਦਿਆਂ ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਣਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਸਨ, ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਵਸੀਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵਰਤਿਆ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਲਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ।

ਗੰਜ ਸ਼ਕਰ

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਲਫਜ਼ 'ਗੰਜ ਸ਼ਕਰ' ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ 'ਗੰਜ ਸ਼ਕਰ' ਆਖਣਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ—ਇਸ ਬਾਰੇ ਭੀ ਅਚਰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਸਮਝ ਕੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕ ਕੇ ਤਪ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਗੰਜ ਸ਼ਕਰ' ਹੋਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਭੀ ਅਜੀਬ ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਉਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣੇ

ਨਵਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਿਆ, ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਰੋਜ਼ਾ ਖਲੂਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾਹ ਮਿਲਿਆ, ਭੁੱਖ ਮਾਲ ਘਬਰਾਏ ਤਾਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੇਲੀਆਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ। ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਸ਼ਕਰ ਬਣ ਗਈ। ਬੱਸ ! ਇਸ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ 'ਗੰਜੇ ਸ਼ਕਰ' ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪਰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਕੋਈ ਦਿਹਾੜੇ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਚੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ? ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ।

ਇਹ ਅਸੂਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਲੱਭਾ, ਨਿਰੋ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ, ਲੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਭੀ ਆ ਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਿਆ। ਆਖਰ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕੀ ਜੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਿੱਚ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਸੀ, ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਇਕ ਐਸਾ ਗੁਣ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਇਨਸਾਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ, ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੁਣ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ :-

‘ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ ॥’

ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਗੁਣ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਭੀ ਇਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾਹ ਦੁਖਾਣਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਰਾਹਵਾਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ :-

‘ਦਿਕੁ ਫਿਕਾ ਨਾ ਗਾਲਾਇ, ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ॥ ਹਿਆਉ ਨੁ ਕੈਹੀ ਠਾਹਿ, ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ ॥ ੧੨੯ ॥

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ, ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥ ਜੋ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥ ੧੩੦ ॥

ਬੱਸ ! ਇਹੀ ਸ਼ੱਕਰ ਸੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ। ਇਹੀ ‘ਗੰਜ’ ਸੀ ਤੇ ਇਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਸੀ ਸ਼ੱਕਰ ਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਭੋਰਾ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬ

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਲਿਖਾਰੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸੂਫੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਨਾਮ ਕੋਈ ਭੀ ਰੱਖ ਲਏ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ :—

ਮਨੁੱਖ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦਿਨ ਲੈ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ, 'ਦਰਵੇਸ਼' ਬਣਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਤੇ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਆਦਿਕ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

'ਦਰਵੇਸ਼' ਬਣਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਘਰ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਐਸੇ 'ਦਰਵੇਸ਼' ਦੇ ਲੱਛਣ ਇਹ ਹਨ—ਸਹਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਲਾਲਚ ਤੋਂ ਨਜ਼ਾਤ, ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਆਸ, ਖ਼ਲਕਤਿ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਾਉਣਾ, ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ। ਜੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਾ, ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਖ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਹਰ 'ਦਰਵੇਸ਼' ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਘੁੱਟ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਲ੍ਹਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੧੩੦ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ੧੮ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੀ ਹਨ, ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਖੁਲ੍ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਣ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਅੰਞਾਣ ਮਨੁੱਖ ਟਪਲਾ ਨਾ ਖਾ ਜਾਏ। ਸੋ, ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਮਿਲਵੀਂ ਲੜੀ-ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੰਜ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

੧. ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਤੋਂ ੧੫ ਤਕ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੩ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ (ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ੧੪ ਹਨ)।

੨. ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬ ਤੋਂ ੩੬ ਤਕ (੨੧ ਸਲੋਕ)। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਲੋਕ ਨੰ:

੩੨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ, (ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ੨੦ ਹਨ) ।

੩. ਸਲੋਕ ਨੰ: ੩੭ ਤੋਂ ੬੫ ਤਕ, (੨੮ ਸਲੋਕ) । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੫੨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ (ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ੨੮ ਹਨ) ।

੪. ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੬ ਤੋਂ ੮੨ ਤਕ (੨੭ ਸਲੋਕ) । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੭੫, ੮੨, ੮੩, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਨ (ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ੨੪ ਹਨ) ।

੫. ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੩ ਤੋਂ ੧੩੦ ਤਕ, (੩੮ ਸਲੋਕ) । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਹਨ (ਨੰ: ੧੧੩, ੧੨੦, ੧੨੪), ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਹਨ (ਨੰ: ੧੦੪, ੧੨੨, ੧੨੩), ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਲੋਕ (ਨੰ: ੧੨੧), ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜ ਸਲੋਕ ਹਨ (ਨੰ: ੧੦੫, ੧੦੮, ੧੦੯, ੧੧੦, ੧੧੧) । ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਲੋਕ ੨੬ ਹਨ ।

ਸੋ

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਕੁੱਲ ਸਲੋਕ=੧੧੨

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ=੪, (ਨੰ: ੩੨, ੧੧੩, ੧੨੦, ੧੨੪)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ=੫, (੧੩, ੫੨, ੧੦੪, ੧੨੨, ੧੨੩)

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ=੧, (ਨੰ: ੧੨੧)

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ=੮, (ਨੰ: ੭੫, ੮੨, ੮੩, ੧੦੫, ੧੦੮, ੧੦੯, ੧੧੧)

ਕੁੱਲ ਜੋੜ=੧੩੦

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ

ਸ਼ਲੋਕ-ਵਾਰ

(੧) ਨੰ: ੧ ਤੋਂ ੧੫ ਤਕ=੧੫ ਸ਼ਲੋਕ

ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਿਨ ਗਿਣੇ-ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੀਵ ਇਥੇ ਬੰਦਗੀ, 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਕਰਨ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ, ਮਨੁੱਖ ਮੋਹ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੁੱਝੀ ਅੱਗ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਭੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਰੀ-ਕਾਰੀ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਸਾਕ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਬੰਨ੍ਹ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨੀ ਕੰਮੀ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਸਮਾ (ਜਦੋਂ ਬੰਦਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ) ਗੰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਖ਼ਰ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ, ਜਵਾਨੀ ਲੰਘਾ ਕੇ ਬੁੱਢੀ ਉਮਰੇ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਪਕਾਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਮਰਨ ਤੇ ਇਹ ਸੋਹਣਾ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਅਚਰਜ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਨ-ਦੇ-ਮੁਰੀਦ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਭੀ ਮੱਤ ਦਿਉ, ਇਹ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ।

(੨) ਨੰ: ੧੬ ਤੋਂ ੩੬ ਤਕ=੨੧ ਸ਼ਲੋਕ

ਇਸ ਜਗਤ-ਮੇਲੇ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਧੱਕੇ ਖਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਵਧੀਕੀ ਸਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ, 'ਦਰਵੇਸ਼' ਦੱਭ ਤੇ ਖ਼ਾਕ ਵਾਂਗ ਸਹਿਨ-ਸੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਦਰਵੇਸ਼' ਦਾ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਕਿਸੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਲਾਲਚ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਲੋੜ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਲੱਭਣ ਜਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ, 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਕਮਾਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਜਵਾਨੀ ਹੀ ਹੈ।

'ਦਰਵੇਸ਼' ਕਦੇ ਪਰਾਈ ਆਸ ਨਹੀਂ ਤੱਕਦਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਰ ਆਏ ਕਿਸੇ ਪਰ-ਦੇਸੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਚਿੱਤ ਚੁਰਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਬੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਆਹਰ ਕਰਨੇ ਮੂਰਖਪੁਣਾ ਹੈ। ਦਰਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲਾਲਚ ਆਦਿਕ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੁਖ ਲਈ ਜਗਤ ਉਕਾਈ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਸਰੀਰ ਭੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ, 'ਦਰਵੇਸ਼' ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਰੁੱਖੀ-ਮਿੱਸੀ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚੰਗਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

‘ਦਰਵੇਸ਼’ ਇਕ ਪਲ ਭਰ ਭੀ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਭ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਖ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਦਰਵੇਸ਼’ ਨਿਕੰਮੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ, ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਦੁੱਖ ਸਦਾ ਵਪਾਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿੱਛੁੜਿਆ ਪਿਆ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੜ ਗਈ ਜਾਣੇ।

(੩) ਨੰ: ੩੭ ਤੋਂ ੬੫ ਤਕ=੨੯ ਸ਼ਲੋਕ—

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਖੰਡ-ਗਲੇਫੇ ਪਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਭਟਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਮਰ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੈ ਸੀ ਇਹ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਸਰਦਾਰ; ਪਰ ਇਸਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ, ਮਾਨੋ, ਕੋਲੇ ਵਿਹਾੜਦਿਆਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਮਾਪ ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਛੜ-ਧਾਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਭੀ ਆਖਰ ਯਤੀਮਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਗਏ। ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਭੀ ਇਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ। ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਇਸ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਭੀ ਕੋਈ ਪਾਂਇਆਂ ਨਹੀਂ; ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਨਕਾਰੀ ਗੋਦੜੀ ਦਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਇਤ-ਬਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਹੀ ਮੌਤ ਇਸ ਸਰੀਰ-ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਭੀ ਨਾਲ ਨਾ ਨਿਭੇ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੀਤੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਮਰ ਭੀ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੱਟੀ।

ਬਾਹਰਲਾ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਖ ਭੀ ਸਹੈਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ‘ਵਿਸ਼ੁ-ਗੰਦਲਾਂ’ ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਾ ਰਹੇ।

ਇਹਨਾਂ ‘ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ’ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਦਿਆਂ ਜਵਾਨੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਧੌਲੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਖ਼ਰ ਕਦ ਤਕ ? ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਿਣਵੇਂ ਦਿਨ ਮੁੱਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਧਨ ਇਥੇ ਹੀ ਪਏ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਖਸਮ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੁਰਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹੋਇਆ, ਮਨ ਵਿਚ ‘ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ’ ਲਈ ਭਟਕਣਾ ਟਿਕੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਮ ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਗੋਂ, ਇਕ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਧਾਰਮਿਕ ਚੌ ਮੁੱਕ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮੁੜ ਪੱਲੂਰਨਾ

ਐਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਹੰਸ ਇਸ ਦੁਨੀਆ-ਕੱਲਰ ਦੀ ਛਪੜੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਹੰਸ ਕੋਧਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੇ ਮੋਤੀ ਹਨ।

(੪) ਨੰ: ੬੬ ਤੋਂ ੯੨ ਤਕ=੨੭ ਸਲੋਕ—

ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਜੀਵ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਤ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤੁਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਬੰਦਗੀ-ਹੀਣ ਬੰਦੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦਾ ਆਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਰ ਸੁੱਕੀ ਲੱਕੜੀ ਹੀ ਸਮਝੋ।

ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਦੋਲਕ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵਿਤ ਦਾ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮਾਣ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਅੰਗ ਭੀ ਆਖਰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖਾਣਾ ਹੈ ਹੀ ਮੂਰਖਤਾ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ ਪਰਾਹੁਣੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਰੁੱਖ ਤੇ ਗਛਲਤਿ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਂ ਅਗਲੇ ਸਫਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਬੰਦਗੀ-ਹੀਣ ਹੋ ਕੇ, ਸਭ ਜੀਵ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਆਪਣੇ-ਹੀ-ਕੀਤੇ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਦਿਨ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਰਾਤ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ। ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਹੜ੍ਹ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਨੇ ਸਿਰਫ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਬਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਲਾਹ ਗੁਰੂ ਹੈ।

ਜਗਤ ਵਿਚ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਸੁਆਦਲੇ ਤੇ ਮਨ-ਮੋਹਣੇ ਪਦਾਰਥ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਚਸਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ, ਝਾਕ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ। ਹਾਂ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਵਿਸੇ-ਭੋਗਾਂ ਵਲ ਪਰੇਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

(੫) ਨੰ: ੯੩ ਤੋਂ ੧੩੦ ਤਕ=੩੮ ਸਲੋਕ—

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਖਲਕਤ ਮੌਤ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕਬਰੀਂ ਪੈਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਨਦੀ-ਕੰਢੇ ਰੁੱਖੜੇ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਉਸ ਬਗੁਲੇ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਲ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ ਆ ਬੋਚਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਢਾਹ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਪਲੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਭੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੁਢੇਪਾ ਆਇਆ ਆਖਰ ਪਲੇ ਹੋਏ ਅੰਗ ਭੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਪੱਤਰ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਇਹ ਵੇਖਦਿਆਂ ਭੀ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਸੁਆਰਥ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ

ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਛੀ ਚੰਗੀ, ਜੋ ਕੰਕਰ ਚੁਗ ਕੇ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।

ਅਜੇਹੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਦੇ ਵਸੋਬੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਕੰਬਲੀ ਪਾ ਕੇ ਫਕੀਰ ਬਣ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੋ ਉਏ ਰੱਬ ਚੇਤੇ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਤੇ ਹੰਢਾਣ ਲਈ ਪੱਟ-ਰੋਸਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਜੇ ਰੱਬ ਵਿਸਰਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਥੇ ਭੀ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ, ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਭੀ ਸਰਮਿੰਦਗੀ ।

ਉਂਢ ਕੰਬਲੀ ਪਾ ਕੇ ਫਕੀਰ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਕਮਾਈ ਹੈ । ਉਹ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਹੈ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਥਾਕ ਛੱਡ ਕੇ ਸਥਰ ਧਾਰਨਾ (ਇਹ ਪੈੜਾ ਔਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਫਾਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਰਸਤਾ ਇਹੀ ਹੈ), ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਸਹਿਨ-ਸੀਲਤਾ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਾਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਵਿਚ ਉਹੀ ਮਾਲਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਇਥੇ ਆਇਆ ਹੈ ।

ਸੰਖੇਪ-ਭਾਵ

੧. (ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਤੋਂ ੧੫ ਤਕ) । ਮਨੁੱਖ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦਿਨ ਲੈ ਕੇ, 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਾ ਵੇਰ ਆਦਿਕ ਵਾਲੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

੨. (ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬ ਤੋਂ ੨੬) ਸਹਨ-ਸੀਲਤਾ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਲਾਲਚ ਤੋਂ ਨਜਾਤ, ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਆਸ, ਖਲਕਤਿ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ—ਇਹ ਹਨ ਲੱਛਣ 'ਦਰਵੇਸ਼' ਦੇ । ਐਸੇ 'ਦਰਵੇਸ਼' ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

੩. (ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੭ ਤੋਂ ੬੫) ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭਟਕਦਿਆਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖ਼ੁਆਰੀ ਵਿਚ ਲੰਘਦੀ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਭੀ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਲਾਲਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਖ ਤੇ ਆਹਰ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਘੁੱਟ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਪੱਲਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

੪. (ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੫ ਤੋਂ ੮੩ ਤਕ) ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਹੰਕਾਰੀ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਦੋਜ਼ਕ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਜੀਉਣ ਦਾ ਚਾਹੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੁੱਖਾ ਵਿਚ ਬੀਤਦੇ ਹਨ, ਮਨ-ਮੋਹਣੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਸਕੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੋ-ਤਿਆਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਕਮਾਣ ਲਈ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਭੋਗ ਸਤਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ. (ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੩ ਤੋਂ ੧੩੦ ਤਕ) ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀ ਸੁਆਰਥ-ਵਿਚ-ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਪੀਛੀ ਚੰਗੇ। ਅਜੇਹੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਫਕੀਰੀ ਚੰਗੀ। ਉ'ਵੇ ਘਰ-ਘਾਟ ਛੱਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਕਮਾਣੀ ਹੈ। ਉਹ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਇਹ ਹੈ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ, ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਆਸ, ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ, ਸਹਿਨ-ਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾਹ ਦੁਖਾਣਾ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ

ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ॥ ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ
ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ॥ ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ
ਕੜਕਾਇ ॥ ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੁ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ ॥ ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ,
ਮਰਨੁ ਵਰੁ, ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ ॥ ਆਪਣੁ ਹਥੀ ਜੋਲਿ ਕੈ, ਕੈ ਗਲਿ
ਲਗੈ ਧਾਇ ॥ ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀਆਇ ॥ ਫਰੀਦਾ
ਕਿੜੀ ਪਵੰਦੀਈ, ਖੜਾ ਨ ਆਪੁ ਮੁਹਾਇ ॥੧॥ [੧੩੭੭]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿਤੁ—ਜਿਸ ਵਿਚ । ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ—ਜਿਸ ਦਿਨ ਵਿਚ, ਜਿਸ
ਦਿਨ । ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ । ਵਰੀ—ਬੁਣੀ ਜਾਇਗੀ, ਵਿਆਹੀ ਜਾਇਗੀ । ਸਾਹੇ—(ਉਸ ਦਾ)
ਨੀਯਤ ਸਮਾ । ਮਲਕੁ—ਮਲਕੁਲ ਮੌਤ, (ਮੌਤ ਦਾ) ਫਰਿਸਤਾ । ਕੂੰ—ਨੂੰ । ਨ ਚਲਨੀ—
ਨਹੀਂ ਟਲ ਸਕਦੇ । ਜਿੰਦੁ ਕੂੰ—ਜਿੰਦ ਨੂੰ । ਮਰਨੁ—ਮੌਤ । ਵਰੁ—ਲਾੜਾ । ਪਰਣਾਇ—
ਵਿਆਹ ਕੇ । ਜੋਲਿ ਕੈ—ਤੋਰ ਕੇ । ਕੈ ਗਲਿ—ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ? ਧਾਇ—ਦੌੜ ਕੇ ।
ਵਾਲਹੁ—ਵਾਲ ਤੋਂ । ਪੁਰਸਲਾਤ—ਪੁਲ ਸਿਰਾਤ । ਕੰਨੀ—ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ । ਕਿੜੀ ਪਵੰਦੀਈ
—ਵਾਜਾਂ ਪੈਂਦਿਆਂ । ਕਿੜੀ—ਵਾਜ । ਆਪੁ—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ । ਨ ਮੁਹਾਇ—ਨਾ ਠਗੀ,
ਧੋਖੇ ਵਿਚ ਨਾ ਪਾ, ਨਾ ਲੁਟਾ ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ ਦਿਨ (ਜੀਵ-) ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਿਆਹੀ ਜਾਇਗੀ, ਉਹ ਸਮਾ (ਪਹਿਲਾਂ
ਹੀ) ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜੀਵ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸਤਾ ਜੋ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ
ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆ ਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਰਨਾਂ
ਦੀ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਆ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ
ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) ।

ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨ ਭੰਨ ਕੇ (ਭਾਵ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਰੋਗ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਨਿਤਾਣਾ ਕਰ ਕੇ)
ਵਿਚਾਰੀ ਜਿੰਦ (ਇਸ ਵਿਚੋਂ) ਕੱਢ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਹੇ ਭਾਈ !) ਜਿੰਦ ਨੂੰ (ਇਹ
ਗੱਲ) ਸਮਝਾ ਕਿ (ਮੌਤ ਦਾ) ਇਹ ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾ ਟਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਜਿੰਦ, ਮਾਨੋ, ਵਹੁਟੀ ਹੈ, ਮੌਤ (ਦਾ ਫਰਿਸਤਾ ਇਸ ਦਾ) ਲਾੜਾ ਹੈ (ਜਿੰਦ ਨੂੰ)

ਵਿਆਹ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਜਾਇਗਾ, ਇਹ (ਕਾਂਇਆਂ ਜਿੰਦ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਤੋਰ ਤੇ ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗੇਗੀ? (ਭਾਵ ਨਿਆਸਰੀ ਹੋ ਜਾਇਗੀ) ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਤੂੰ ਕਦੇ 'ਪੁਲ ਸਿਰਾਤ' ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਵਾਲ ਤੋਂ ਭੀ ਬਰੀਕ ਹੈ ? ਕੰਨੀਂ ਵਾਜਾਂ ਪੈਂਦਿਆਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੁਟਾਈ ਨਾ ਜਾਹ (ਭਾਵ, ਜਗਤ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਰਾਂ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਪਾਰ ਲੰਘਣ ਲਈ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ', ਮਾਨੋ, ਇਕ ਪੁਲ ਹੈ, ਜੋ ਹੈ ਬਹੁਤ ਸੌੜਾ ਤੇ ਬਾਰੀਕ, ਭਾਵ, ਦਰਵੇਸੀ ਕਮਾਣੀ ਬੜੀ ਹੀ ਔਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਰਸਤਾ ਸਿਰਫ ਇਹੀ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ-ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਬੰਨ੍ਹੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ; ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ ਤੇ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਨਾਹ ਗਵਾ) । ੧ ।

ਨੋਟ-ਲਫਜ਼ 'ਜਿੰਦ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਦਾ (_) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਂਵ ਇਹ 'ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ' ਹੈ । 'ਸੰਬੰਧਕ' ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਜਿੰਦ' ਤੋਂ 'ਜਿੰਦੂ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਖਾਕੁ' ਤੋਂ 'ਖਾਕੂ' 'ਵਿਸੁ' ਤੋਂ 'ਵਿਸੂ' ।

[ਵੇਖੋ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ']

ਫਰੀਦਾ ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚਲਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਤਿ ॥ ਬੰਨ੍ਹਿ ਉਠਾਈ ਪੋਟਲੀ ਕਿਥੈ ਵੰਝਾ ਘਤਿ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਾਖੜੀ-ਔਖੀ । ਦਰਵੇਸੀ-ਫਕੀਰੀ । ਦਰ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਦਰ ਦੀ । ਭਤਿ-ਭਾਂਤਿ, ਵਾਂਗ । ਬੰਨ੍ਹਿ-(ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ਵੰਝਾ-ਜਾਵਾਂ । ਘਤਿ-ਸੁੱਟ ਕੇ । ਪੋਟਲੀ-ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੰਢ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਦਰ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਔਖੀ (ਕਾਰ) ਹੈ, ਤੇ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ('ਦੁਨੀਆਂ' ਵਾਲੀ) ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੰਢ (ਮੈਂ ਭੀ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ ? (ਭਾਵ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਛਡਣਾ ਕੌਣੀ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ) । ੨ ।

ਕਿਝੁ ਨ ਬੁਝੈ, ਕਿਝੁ ਨ ਸੁਝੈ, ਦੁਨੀਆ ਗੁਝੀ ਭਾਹਿ ॥ ਸਾਂਈ ਮੇਰੈ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ, ਨਾਹੀ ਤ ਹੰਭੀ ਦਝਾਂ ਆਹਿ ॥ ੩ ॥ [੧੩੭੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਿਝੁ-ਕੁਝ ਭੀ । ਬੁਝੈ-ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ, ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ । ਦੁਨੀਆ-ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਮੋਹ । ਗੁਝੀ-ਲੁਕਵੀਂ । ਭਾਹਿ-ਅੱਗ । ਸਾਂਈ ਮੇਰੈ-ਮੇਰੇ ਸਾਂਝੀ ਨੇ । ਹੰਭੀ-ਹਉਂ ਭੀ, ਮੈਂ ਭੀ । ਦਝਾਂ ਆਹਿ-ਸੜ ਜਾਂਦਾ ।

ਅਰਥ:—ਦੁਨੀਆਂ (ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮੋਹ ਅਸਲ ਵਿਚ) ਲੁਕਵੀਂ ਅੰਗ ਹੈ (ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਮਨ ਵਿਚ ਧੁਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ) ਕੁਝ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਮੇਰੇ ਸਾਂਝੀ ਨੇ (ਮੇਰੇ ਉਤੇ) ਮੋਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ (ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ) ਨਹੀਂ ਤਾਂ (ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ) ਮੈਂ ਭੀ (ਇਸ ਵਿਚ) ਸੜ ਜਾਂਦਾ (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਮੋਹਰ ਕਰ ਕੇ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ 'ਪੋਟਲੀ' ਸਿਰੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦੇਈਏ)। ੩।

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਜਾਣਾਂ ਤਿਲ ਥੋੜੜੇ, ਸੰਮਲਿ ਬੁਕੁ ਭਰੀ॥ ਜੇ ਜਾਣਾ ਸਹੁ ਨੰਢੜਾ, ਥੋੜਾ ਮਾਣੁ ਕਰੀ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਤਿਲ—(ਭਾਵ), ਸੁਆਸ। ਥੋੜੜੇ—ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ। ਸੰਮਲਿ—ਸੰਭਲ ਕੇ, ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ। ਸਹੁ—ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ। ਨੰਢੜਾ—ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨੱਢਾ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬਾਲ, (ਭਾਵ, ਬਾਲ-ਸੁਭਾਉ ਵਾਲਾ)।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ (ਇਸ ਸਰੀਰ-ਰੂਪ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ) ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ (ਸੁਆਸ-ਰੂਪ) ਤਿਲ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ (ਇਹਨਾਂ ਦਾ) ਬੁੱਕ ਭਰਾਂ (ਭਾਵ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੁਆਸ ਨਾ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਜਾਵਾਂ)। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਜਾਏ ਕਿ (ਮੇਰਾ) ਪਤੀ (-ਪ੍ਰਭੂ) ਬਾਲ-ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਭੋਲੇ ਸੁਭਾਵ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੀ (ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੀ 'ਪੋਟਲੀ' ਦਾ) ਮਾਣ ਛੱਡ ਦਿਆਂ। ੪।

ਨੋਟ—ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਕੁੜੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲਾੜੇ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਪਰਾਤ ਆਦਿਕ ਕਿਸੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਚੌੜੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਿਲ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਲਾੜਾ ਆਪਣਾ ਬੁਕ ਭਰ ਕੇ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਬੁਕ ਵਿਚ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵਹੁਟੀ ਬੁਕ ਭਰ ਕੇ ਪਤੀ ਦੇ ਬੁਕ ਵਿਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ 'ਤਿਲ ਭੱਲੇ' ਜਾਂ 'ਤਲ-ਵੇਤਰੇ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਤੀ ਨਾਲ 'ਤਿਲ-ਵੇਤਰੇ' ਖੇਡ ਚੁਕਣ ਤੇ ਵਹੁਟੀ ਆਪਣੀਆਂ ਨਨਾਣਾਂ ਤੇ ਦਿਰਾਣੀਆਂ ਜਿਠਾਣੀਆਂ ਨਾਲ 'ਤਿਲ-ਵੇਤਰੇ' ਖੇਡਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਆਈ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਦਿਲ ਨਵੇਂ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲ ਰਚ-ਮਿਚ ਜਾਏ। ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਹਿੰਦੂ-ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਰਿਵਾਜ ਸੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਸ ਰਸਮ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ

ਨੇ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ (ਖ਼ਲਕਤਿ) ਨਾਲ ਬਾਲ-ਸੁਭਾਵ ਬਣ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਰਸਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਗੰਢ ਚਿਤ੍ਰਾਵਾ' ਆਖਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਕੁੜੀ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੜੀ ਮੂੰਡੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਪਲੰਘ ਉਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਪੱਟਿਆਂ ਦੀ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਘਰ ਦਾ ਪਰੋਹਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਜੋੜੀ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕਾ ਪਿਆਰ ਰਹੇ, ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੁਪੱਟਿਆਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਰਸਮ ਵਲ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੫ ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਜਾਣਾ ਲੜੁ ਛਿਜਣਾ, ਪੀਡੀ ਪਾਈਂ ਗੰਢਿ ॥ ਤੈ ਜੇਵਡੁ ਮੈਂ
ਨਾਹਿ ਕੋ, ਸਭੁ ਜਗੁ ਡਿਠਾ ਹੰਢਿ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲੜੁ-ਪੱਲਾ । ਛਿਜਣਾ-ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਪੀਡੀ-ਪੱਕੀ । ਤੈ ਜੇਵਡੁ-ਤੇਰੇ ਜੇਡਾ । ਹੰਢਿ-ਫਿਰ ਕੇ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ !) ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਹੋਵੇ ਕਿ (ਇਸ 'ਪੋਟਲੀ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੇਰਾ ਛਿਜਿਆ ਹੋਇਆ) ਪੱਲਾ ਛਿੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਪੈ ਜਾਵੀ ਹੈ) ਤਾਂ ਮੈਂ (ਤੇਰੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਹੀ) ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਪਾਵਾਂ । (ਹੇ ਸਾਈਂ !) ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਫਿਰ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ (ਸਾਈਂ) ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ ॥੫॥

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ, ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖੁ ॥ ਆਪਨਥੇ
ਗਿਰੀਵਾਲ ਮਹਿ, ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ-ਲਤੀਫ ਅਕਲ ਵਾਲਾ, ਬਰੀਕ ਸਮਝ ਵਾਲਾ । ਕਾਲੇ ਲੇਖੁ-ਕਾਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ, ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਪੜਚੋਲ । ਗਿਰੀਵਾਲ-ਬੁੱਕਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਬਰੀਕ ਅਕਲ ਵਾਲਾ (ਸਮਝਦਾਰ) ਹੈਂ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਨਾ ਕਰ; ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖ (ਕਿ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਕੈਸੇ ਹਨ) ।੬॥

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੈ ਮਾਰਨਿ ਮੁਕੀਆਂ, ਤਿਨ੍ਹਾ ਨਾ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ ॥ ਆਪ-
ਨਥੈ ਘਰਿ ਜਾਈਐ, ਪੈਰ ਤਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਚੁੰਮਿ ॥੭॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੈ-ਤੈਨੂੰ । ਤਿਨ੍ਹਾਂ-[ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ] । ਮਾਰੇ-ਮਾਰਿ । ਨ ਮਾਰੇ-ਨਾਹ ਮਾਰ । ਘੁੰਮਿ-ਘੁੰਮਿ ਕੇ, ਪਰਤ ਕੇ । ਆਪਨੜੇ ਘਰਿ-ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਸ੍ਵੈ-ਸਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ । ਉੰਮਿ-ਉੰਮਿ ਕੇ । ਜਾਈਐ-ਅੱਪੜ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੋ (ਮਨੁੱਖ) ਤੈਨੂੰ ਮੁੱਕੀਆਂ ਮਾਰਨ (ਭਾਵ, ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਦੇਣ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪਰਤ ਕੇ ਨਾ ਮਾਰੀਂ (ਭਾਵ, ਬਦਲਾ ਨਾ ਲਈਂ, ਸਗੋਂ) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉੰਮਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ (ਸਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ) ਟਿਕੇ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ੭।

ਨੋਟ :- ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਉੱਤੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਉਪਰ ਲਿਖੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲੀ 'ਪੋਟਲੀ' ਸਿਰ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਜਾਂ ਤਉ ਖਟਣ ਵੇਲ, ਤਾਂ ਤੂ ਰਤਾ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ॥ ਮਰਗ ਸਵਾਈ ਨੀਹਿ, ਜਾਂ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਲਦਿਆ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਉ-ਤੋਰਾ । ਖਟਣ ਵੇਲ-ਖੱਟਣ ਦਾ ਵੇਲਾ । ਰਤਾ-ਰੱਤਾ, ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਮਸਤ । ਸਿਉ-ਨਾਲ । ਮਰਗ-ਮੌਤ । ਸਵਾਈ-ਵਧਦੀ ਗਈ, ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ । ਜਾਂ-ਜਦੋਂ । ਭਰਿਆ-(ਪਾਈ) ਭਰੀ ਗਈ, ਸੁਆਸ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ । ਨੀਹਿ-(ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ), ਨੀਂਹ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਦੋਂ ਤੋਰਾ (ਅਸਲ ਖੱਟੀ) ਖੱਟਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ ਤਦੋਂ ਤੂੰ ਦੁਨੀਆਂ (ਦੀ 'ਪੋਟਲੀ') ਨਾਲ ਮਸਤ ਰਿਹਾ । (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਮੌਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, (ਭਾਵ, ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਾ ਗਿਆ) ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਸੁਆਸ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰਣਾ ਪਿਆ । ੮ ।

ਦੇਖੁ ਫਰੀਦਾ ਜੁ ਥੀਆ, ਦਾੜੀ ਹੋਈ ਭੂਰ ॥ ਅਗਹੁ ਨੇੜਾ ਆਇਆ, ਪਿਛਾ ਰਹਿਆ ਦੂਰਿ ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਥੀਆ-ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੁ-ਜੋ ਕੁਝ । ਭੂਰ-ਚਿੱਟੀ । ਅਗਹੁ-ਅਗਲੇ ਪਾਸਿਓਂ, ਮੌਤ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ । ਪਿਛਾ-ਪਿਛਲਾ ਪਾਸਾ, ਜਦੋਂ ਜੰਮਿਆ ਸੈਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਵੇਖ ਜੋ ਕੁਝ (ਹੁਣ ਤਕ) ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ (ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਦਾੜੀ ਚਿੱਟੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਮੌਤ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਪਾਸਾ (ਜਦੋਂ ਜੰਮਿਆ ਸੈਂ) ਦੂਰ (ਪਿਛਾਂਹ) ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, (ਜੋ ਹੁਣ ਅੰਵਾਣਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਨਾਹ ਕਰ, ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਕਮਾਈ ਕਰ) । ੯।

ਦੇਖੁ ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਥੀਆ, ਸਕਰ ਹੋਈ ਵਿਸੁ ॥ ਸਾਂਈ ਬਾਝੁ

ਆਪਣੇ, ਵੇਦਣ ਕਹੀਐ ਕਿਸੁ ॥੧੦॥ [੧੩੭੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿ ਬੀਆ-ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸਕਰ-ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ । ਵਿਸੁ-ਜ਼ਹਿਰ, ਦੁਖਦਾਈ । ਵੇਦਣ-ਪੀੜ, ਦੁੱਖੜਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਵੇਖ, (ਹੁਣ ਤੱਕ) ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਦਾੜੀ ਭੂਰ' ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ) ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ (ਭੀ) ਦੁਖਦਾਈ ਲੱਗਦੇ ਹਨ (ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਸਰੀਰਕ ਇੰਦ੍ਰੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੋਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ) ਇਹ ਦੁੱਖੜਾ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੀਏ ? (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ) । ੧੦ ।

ਫਰੀਦਾ ਅਖੀਂ ਦੇਖਿ ਪਤੀਣੀਆਂ, ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਰੀਣੇ ਕੰਨ ॥ ਸਾਖ ਪਕੰਦੀ ਆਈਆ, ਹੋਰ ਕਰੋਂਦੀ ਵੰਨ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਤੀਣੀਆਂ-ਪਤਲੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਹੇਠਾ ਲਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਰੀਣੇ-ਖਾਲੀ, ਬੋਲੇ । ਸਾਖ-ਟਹਿਣੀ, ਸਰੀਰ । ਪਕੰਦੀ ਆਈਆ-ਪੱਕ ਗਈ ਹੈ । ਵੰਨ-ਰੰਗ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ('ਸੱਕਰ' ਦੇ 'ਵਿਸੁ' ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਅੱਖਾਂ (ਜਗਤ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸੇ) ਵੇਖ ਕੇ (ਹੁਣ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ (ਜਗਤ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸੇ ਤਾਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੇਖਣ ਦੀ ਸ਼ੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹੀ), ਕੰਨ (ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਾਗ-ਚੰਗ) ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ (ਹੁਣ) ਬੋਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। (ਨਿਰਾ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਕੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਾ) ਸਰੀਰ ਹੀ ਬਿਰਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਹੀ ਰੰਗ ਵਟਾ ਲਿਆ ਹੈ (ਹੁਣ ਭੋਗ ਭੋਗਣ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਇਸ ਹਦੁਕੇ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ) । ੧੧ ।

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਜਿਨ੍ਹੀ ਨ ਰਾਵਿਆ, ਧਉਲੀ ਰਾਵੈ ਕੋਇ ॥ ਕਰਿ ਸਾਂਈ ਸਿਉ ਪਿਰਹੜੀ, ਰੰਗੁ ਨਵੇਲਾ ਹੋਇ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਾਲੀ-ਜਦੋਂ ਕੇਸ ਕਾਲੇ ਸਨ, ਕਾਲੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ । ਰਾਵਿਆ-ਮਾਣਿਆ । ਧਉਲੀ-ਧਉਲੇ ਆਇਆਂ । ਕੋਇ-ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ । ਪਿਰਹੜੀ-ਪਿਆਰ । ਨਵੇਲਾ-ਨਵਾਂ । ਰੰਗ-ਪਿਆਰ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕਾਲੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਧਉਲੇ ਆਇਆਂ (ਭਾਵ, ਬਿਰਧ

ਉਮਰੇ) ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਹੇ ਫਰੀਦ !) ਤੂੰ ਸਾਈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ, (ਇਹ) ਪਿਆਰ (ਨਿੱਤ) ਨਵਾਂ ਰਹੇਗਾ (ਦੁਨੀਆ ਦੀ 'ਪੋਟਲੀ' ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਸਰੀਰ-ਸਾਖ' ਪੱਕਣ ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਇਗਾ)। ੧੨।

ਨੋਟ—ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਪਰਥਾਇ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਏ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਉਤੇ ਸਾਈਂ ਮਿਹਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਬਖਸਦਾ ਹੈ, ਉਮਰ ਭਾਵੇਂ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ।

ਮ: ੩ ॥ ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧਉਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇਇ ॥ ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ ਲਗਾਈ, ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ਏਸੁ ਪਿਰਮੁ ਪਿਆਲਾ ਖਸਮ ਕਾ, ਜੇ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਚਿਤਿ—ਚਿੱਤ ਵਿਚ। ਚਿਤਿ ਕਰੇਇ—ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਟਿਕਾਏ, ਬੰਦਗੀ ਕਰੇ। ਪਿਰਮੁ—ਪਿਆਰ। ਸਭੁ ਕੋਇ—ਹਰੇਕ ਜੀਵ। ਜੈ—ਜਿਸ ਨੂੰ। ਤੈ—ਤਿਸ ਨੂੰ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਪਰਲੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਮਾਇਕ ਆਦਤਾਂ ਪੱਕ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ 'ਬੰਦਗੀ' ਵਲ ਪਰਤਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੁਆਨੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਬੁਢੇਪਾ, 'ਬੰਦਗੀ' ਸਦਾ ਹੀ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ 'ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼'।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਬੰਦਗੀ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਭੀ ਤੇ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਭੀ ਮਾਲਿਕ (ਮਿਲ ਸਕਦਾ) ਹੈ। ਪਰ ਬੇਸਕ ਕੋਈ ਤਾਂਘ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖ ਲਏ, ਇਹ 'ਪਿਆਰ' ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਪਿਆਰ-ਰੂਪ ਪਿਆਲਾ ਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਦਾ (ਆਪਣਾ) ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ੧੩।

ਫਰੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹ ਲੋਇਣ ਜਗੁ ਮੋਹਿਆ, ਸੇ ਲੋਇਣ ਮੈ ਭਿਨੁ ॥ ਕਜਲ ਰੇਖ ਨ ਸਹਿਦਿਆ, ਸੇ ਪੰਖੀ ਸੂਇ ਬਹਿਨੁ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਲੋਇਣ—ਅੱਖਾਂ। ਸੂਇ—ਬੱਚੇ। ਬਹਿਨੁ—ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਂ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇਸ ਦਿੱਸਦੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ, 'ਗੁਝੀ ਭਾਹਿ' ਵਿਚ ਮਸਤ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੁੱਬਦਾ-ਬੁੱਬਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਿਆ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਣ ਕਾਹਦਾ ?) ਜਿਹੜੀਆ (ਜੋਹਲੀਆ) ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਮੈਂ ਭੀ ਵੇਖੀਆਂ, (ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਤਨੀਆਂ ਨਾਜਕ ਸਨ ਕਿ) ਕੱਜਲ ਦੀ ਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਫਿਰ ਉਹ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਆਹਲਣਾ

ਬਣੀਆਂ (ਭਾਵ, ਅਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਆਖਰ ਨਿੱਤ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੇ ਮਾਣ ਕੁੜਾ ਹੈ) । ੧੪ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੂਕੇਦਿਆਂ ਚਾਂਗੇਦਿਆਂ, ਮਤੀ ਦੇਦਿਆ ਨਿਤ॥ ਜੇ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ, ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥ ੧੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੈਤਾਨਿ—ਸੈਤਾਨ ਨੇ (ਭਾਵ, ਮਨ ਨੇ) [ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਸਲਾਮੀ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਤਾਨ ਨੂੰ ਬਦੀ ਦਾ ਪਰੋਰਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ] । ਕੂਕੇਦਿਆਂ ਚਾਂਗੇਦਿਆਂ—ਮੁੜ ਮੁੜ ਪੁਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਸਮਝਾਣ ਤੇ ਭੀ । ਸੇ—ਉਹ ਬੰਦੇ । ਵੰਞਾਇਆ—ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ! (ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨਾ ਹੀ) ਪੁਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਆਖੀਏ (ਕਿਤਨਾ ਹੀ) ਨਿੱਤ ਮੱਤਾਂ ਦੇਈਏ; ਪਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ (ਮਨ-) ਸੈਤਾਨ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ('ਦੁਨੀ' ਵਲੋਂ) ਚਿੱਤ ਫੇਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ? । ੧੫।

ਨੰ: ੧੬ ਤੋਂ ੩੬—

ਫਰੀਦਾ ਥੀਉ ਪਵਾਹੀ ਦਭੁ ॥ ਜੇ ਸਾਂਈ ਲੋੜਹਿ ਸਭੁ ॥ ਇਕ ਛਿਜਹਿ, ਬਿਆ ਲਤਾੜੀਅਹਿ ॥ ਤਾਂ ਸਾਂਈ ਦੇ ਦਰਿ ਵਾੜੀਅਹਿ ॥ ੧੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਥੀਉ—ਹੋ ਜਾ, ਬਣ ਜਾ । ਪਵਾਹੀ—ਪਹੇ ਦੀ, ਰਸਤੇ ਦੀ । ਦਭੁ—ਕੁਝਾ, ਘਾਹ । ਜੇ ਲੋੜਹਿ—ਜੇ ਤੂੰ ਲੱਭਦਾ ਹੈਂ । ਸਭੁ—ਹਰ ਥਾਂ, ਸਭ ਵਿਚ । ਇਕ—ਇੱਕ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਦੱਭ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ । ਛਿਜਹਿ—(ਲੋਕ) ਤੋੜਦੇ ਹਨ । ਬਿਆ—ਕਈ ਹੋਰ (ਦੱਭ ਦੇ ਬੂਟੇ) । ਲਤਾੜੀਅਹਿ—ਲਤਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਾਂਈ ਦੇ ਦਰਿ—ਮਾਲਕ ਦੇ ਦਰ ਤੇ । ਵਾੜੀਅਹਿ—ਤੂੰ ਵਾੜਿਆ ਜਾਏਂਗਾ, (ਭਾਵ,) ਕਬੂਲ ਹੋਵੇਂਗਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਮਾਲਕ (-ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਭਾਲਦਾ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ) ਤਾਂ ਪਹੇ ਦੀ ਦੱਭ (ਵਰਗਾ) ਬਣ ਜਾ (ਜਿਸ ਦੇ) ਇਕ ਬੂਟੇ ਨੂੰ (ਲੋਕ) ਤੋੜਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਬੂਟੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ) ਲਤਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । (ਜੇ ਤੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣਾ ਲਏਂ) ਤਾਂ ਤੂੰ ਮਾਲਕ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋਵੇਂਗਾ । ੧੬।

ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੁ ਨ ਨਿੰਦੀਐ, ਖਾਕੂ ਜੇਭੁ ਨਾ ਕੋਇ ॥ ਜੀਵਦਿਆ ਪੈਰਾ ਤਲੈ, ਮੁਇਆ ਉਪਰਿ ਹੋਇ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖਾਕੂ-ਮਿੱਟੀ [ਇਸ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਦਾ (_) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਲਫਜ਼ ਖੰਡੂ, ਵਿਸ਼ੁ, ਜਿੰਦੇ । ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ (_)-ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ 'ਸੰਬੰਧਕ' ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ 'ਕਾਰਕ'-ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ (_) ਦੇ ਥਾਂ (_) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਖਾਕੂ' ਤੋਂ 'ਖਾਕੂ', 'ਜਿੰਦੁ' ਤੋਂ 'ਜਿੰਦੁ', 'ਵਿਸ਼ੁ' ਤੋਂ 'ਵਿਸ਼ੁ'] । ਜੇਡੁ-ਜੇਡਾ, ਵਰਗਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਰਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗ਼ਰੀਬੀ-ਸੁਭਾਵ' ਦੀ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, 'ਗ਼ਰੀਬੀ-ਸੁਭਾਵ' ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) । ੧੭।

ਫਰੀਦਾ ਜਾ ਲਬੁ ਤ ਨੇਹੁ ਕਿਆ, ਲਬੁ ਤ ਕੂੜਾ ਨੇਹੁ ॥ ਕਿਚਰੁ ਝਤਿ ਲਘਾਈਐ, ਛਪਰਿ ਤੁਟੈ ਮੇਹੁ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨੇਹੁ ਕਿਆ-ਕਾਹਦਾ ਪਿਆਰ? (ਭਾਵ, ਅਸਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ)। ਕੂੜਾ-ਝੂਠਾ । ਕਿਚਰੁ-ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ? ਝਤਿ-ਸਮਾ । ਛਪਰਿ-ਛੱਪਰ ਉੱਤੇ । ਛਪਰਿ ਤੁਟੈ-ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਛੱਪਰ ਉੱਤੇ । ਮੇਹੁ-ਮੀਂਹ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ (ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ) ਲਾਲਚ ਹੈ, ਤਾਂ (ਰੱਬ ਨਾਲ) ਅਸਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । (ਜਦ ਤਕ) ਲਾਲਚ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਪਿਆਰ ਝੂਠਾ ਹੈ । ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਛੱਪਰ ਉੱਤੇ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਿਆਂ ਕਦ ਤਾਂਝੀ ਸਮਾ ਨਿਕਲ ਸਕੇਗਾ ? (ਭਾਵ, ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗ਼ਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ, ਪਿਆਰ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ) । ੧੮ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੰਗਲੁ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਭਵਹਿ, ਵਣਿ ਕੰਡਾ ਮੋੜੇਹਿ ॥ ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ, ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਫੂਢੇਹਿ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੰਗਲੁ-ਹਰੇਕ ਜੰਗਲ । ਕਿਆ ਭਵਹਿ-ਗਾਹਣ ਦਾ ਕੀਹ ਲਾਭ ? ਵਣਿ-ਵਣ ਵਿਚ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ । ਕਿਆ ਮੋੜੇਹਿ-ਕਿਉਂ ਲਤਾੜਦਾ ਹੈ ? ਵਸੀ-ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ਹਿਆਲੀਐ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਕਿਆ ਫੂਢੇਹਿ-ਭਾਲਣ ਦਾ ਕੀਹ ਲਾਭ ?

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਹਰੇਕ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਗਾਹਣ ਦਾ ਕੀਹ ਲਾਭ ਹੈ ? ਜੰਗਲ

ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਕਿਉਂ ਲਤਾੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ? ਰੱਬ (ਤਾਂ ਤੇਰੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ? ੧੯ ।

ਫਰੀਦਾ ਇਨੀ ਨਿਕੀ ਜੰਘੀਐ, ਥਲ ਭੂਗਰ ਭਵਿਓਮਿ ॥ ਅਜੁ ਫਰੀਦੈ ਕੂਜੜਾ, ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਥੀਓਮਿ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਇਨੀ ਜੰਘੀਐ—ਇਹਨਾਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ । ਭੂਗਰ—ਭੁੱਗਰ, ਪਹਾੜ । ਭਵਿਓਮਿ—ਮੈਂ ਲਭਿਆ, ਮੈਂ ਭਉਂ ਆਇਆ [ਅੱਖਰ 'ਮ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ] । ਅਜੁ—(ਭਾਵ,) ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ । ਫਰੀਦੈ ਥੀਓਮਿ—ਮੈਂ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਕੂਜੜਾ—ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਲੋਟਾ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹਨਾਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ (ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ) ਮੈਂ ਥਲ ਤੇ ਪਹਾੜ ਗਾਹ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਅੱਜ (ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ) ਮੈਨੂੰ ਫਰੀਦ ਨੂੰ (ਇਹ ਰਤਾ ਪਰੇ ਪਿਆ) ਲੋਟਾ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ (ਸੋ, ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਵੇਲਾ ਭੀ ਜੁਆਨੀ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਰੰਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ) । ੨੦ ।

ਫਰੀਦਾ ਰਾਤੀ ਵਡੀਆਂ, ਧੁਖਿ ਧੁਖਿ ਉਠਨਿ ਪਾਸ ॥ ਧ੍ਰਿਗੁ ਤਿਨ੍ਹਾ ਦਾ ਜੀਵਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਡਾਣੀ ਆਸ ॥ ੨੧ ॥ [੧੩੭੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਧੁਖਿ ਉਠਨਿ—ਧੁਖ ਉੱਠਦੇ ਹਨ, ਅੰਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਾਸ—ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਾਸੇ । [ਲਫਜ਼ 'ਪਾਸ' ਅਤੇ 'ਪਾਸਿ' ਵਿਚ ਫਰਕ ਵੇਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਵੇਖੋ ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ: ੪੫ 'ਪਾਸਿ ਦਮਾਮੇ' । ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਲਫਜ਼ 'ਪਾਸ' 'ਨਾਂਵ' ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ, (Noun, plural) ਭਾਵ, ਜਿਸਮ ਦੇ ਪਾਸੇ, ਪਸਲੀਆਂ । 'ਪਾਸਿ' ਸੰਬੰਧਕ ਹੈ, ਭਾਵ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ] । ਵਿਡਾਣੀ—ਬਿਗਾਨੀ । (ਲਫਜ਼ 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ' ਅਤੇ 'ਤਿਨ੍ਹਾਂ' ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ) । ਵਡੀਆਂ—ਲੰਮੀਆਂ । ਧ੍ਰਿਗੁ—ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਸਿਆਲ ਦੀਆਂ) ਲੰਮੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ (ਸਉਂ ਸਉਂ ਕੇ) ਪਾਸੇ ਧੁਖ ਉੱਠਦੇ ਹਨ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਈ ਆਸ ਤੱਕਦਿਆਂ ਸਮਾ ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰਾਏ ਦਰ ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਅੱਕ ਜਾਈਦਾ ਹੈ) । ਸੋ, ਜੋ ਲੋਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਉਣ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਹੈ, (ਆਸ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਰੱਖੋ) । ੨੧ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਮੈ ਹੋਦਾ ਵਾਰਿਆ, ਮਿਤਾ ਆਇੜਿਆਂ ॥ ਹੋੜਾ ਜਲੈ ਮਜੀਠ ਜਿਉ, ਉਪਰਿ ਅੰਗਾਰਾ ॥ ੨੨ ॥ [੧੩੭੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਵਾਰਿਆ ਹੋਵਾ-ਲੁਕਾਇਆ ਹੁੰਦਾ । ਮਿਤਾ ਆਇਤਿਆ-
ਆਏ ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ । ਹੋੜਾ-ਸਰੀਰ, ਮਾਸ । ਮਜੀਠ ਜਿਉ-ਮਜੀਠ ਵਾਂਗ । ਜਲੈ-
ਸੜਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਮੈਂ ਆਏ ਸੱਜਣਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਕੁਝ ਲੁਕਾ ਰੱਖਾਂ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ
ਸਰੀਰ (ਇਉਂ) ਸੜਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਲਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮਜੀਠ (ਭਾਵ, ਘਰ-ਆਏ
ਕਿਸੇ ਅੱਭਿਆਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜੇ ਕਦੇ ਮਨ ਖਿਸਕੇ ਤਾਂ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ
ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) । ੨੨ ।

ਨੋਟ-ਉਪਰਲੇ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਂਦੇ ਹੋਏ,
ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਹ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਹੁਲਦਾ ਫਿਰ, ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ
ਘਰ ਆਏ ਕਿਸੇ ਪਰਦੇਸੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਚਿੱਤ ਚੁਰਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ, ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟੁ ॥ ਹੰਢੈ ਉੱਠ
ਕਤਾਇਦਾ, ਪੈਪਾ ਲੋੜੈ ਪਟੁ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਿਜਉਰੀਆਂ-ਬਿਜੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ [ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪਠਾਣੀ
ਦੇਸ ਵਿਚ ਮਾਲਾਕੰਦ ਸ਼ਾਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ] । ਦਾਖ-ਛੋਟਾ ਅੰਗੂਰ । ਕਿਕਰਿ-ਕਿਕਰੀਆਂ ।
ਹੰਢੈ-ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਪੈਪਾ ਲੋੜੈ-ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਬੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ-ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ
ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਜੱਟ ਵਾਂਗ ਹੈ) ਜੋ ਜੱਟ ਕਿਕਰੀਆਂ ਬੀਜਦਾ ਹੈ ਪਰ (ਉਹਨਾਂ ਕਿਕਰੀਆਂ
ਤੋਂ) ਬਿਜੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਛੋਟਾ ਅੰਗੂਰ (ਖਾਣਾ) ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, (ਸਾਰੀ ਉਮਰ) ਉੱਠ
ਕਤਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੋਸਮ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੩ ।

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੁ, ਦੂਰਿ ਘਰੁ, ਨਾਲ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ ॥ ਚਲਾ
ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ, ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ ॥ ੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਹਾਂ-ਜੇ ਮੈਂ ਰਹਿ ਪਵਾਂ, (ਭਾਵ,) ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਹ ਜਾਵਾਂ । ਤ-
ਤਾਂ । ਤੁਟੈ-ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ । ਨੇਹੁ-ਪਿਆਰ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਵਰਖਾ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਗਲੀ ਵਿਚ ਚਿੱਕੜ ਹੈ, (ਇਥੋਂ
ਪਿਆਰੇ ਦਾ) ਘਰ ਦੂਰ ਹੈ (ਪਰ) ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ (ਮੇਰਾ) ਪਿਆਰ (ਬਹੁਤ) ਹੈ । ਜੇ
ਮੈਂ (ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ) ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੰਬਲੀ ਭਿੱਜਦੀ ਹੈ, ਜੇ (ਵਰਖਾ ਤੇ ਚਿੱਕੜ
ਤੋਂ) ਭਰਦਾ) ਨਾਹ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ । ੨੪ ।

ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ ਕੰਬਲੀ, ਅਲਹ ਵਰਸਉ ਮੇਹੁ ॥ ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ

ਸਜਣਾ, ਤੁਟਉ ਨਾਹੀ ਨੇਹੁ ॥ ੨੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੬]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਲਹ—ਅੱਲਾਹ ਕਰ ਕੇ, ਰੱਬ ਕਰ ਕੇ । ਭਿਜਉ—ਬੋਸਕ ਭਿੱਜੇ (Let it be soaked) [ਇਹ ਲਫਜ਼ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ' ਅੱਨ ਪੁਰਖ ਇੱਕ ਵਚਨ (Imperative mood, Third person, Singular number) ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲਫਜ਼ 'ਕੰਬਲੀ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਹੇ ਕੰਬਲੀ !' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਵਰਸਉ' ਭੀ 'ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਅੱਨ ਪੁਰਖ, ਇੱਕ ਵਚਨ' ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਬੋਸਕ ਬਰਸੋ' (Let it rain) ਇਥੇ ਭੀ ਲਫਜ਼ 'ਮੋਹੁ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਹੇ ਮੀਂਹ !' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਫਜ਼ 'ਮੋਹੁ' ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ 'ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ' ਹੈ । ਜੇ 'ਸੰਬੋਧਨ' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ( ) ਨਾਹ ਹੁੰਦਾ । ਵਧੀਕ ਵਿਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ ਮੇਰਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਅਕਰਣ' । ਲਫਜ਼ 'ਤੁਟਉ' ਭੀ ਲਫਜ਼ 'ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ' ਅਤੇ 'ਵਰਸਉ' ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—(ਮੇਰੀ)ਕੰਬਲੀ ਬੋਸੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੱਜ ਜਾਏ, ਰੱਬ ਕਰੇ ਮੀਂਹ(ਭੀ) ਬੋਸੱਕ ਵਰ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, (ਪਰ) ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਂਗਾ, (ਤਾਕਿ ਕਿਤੇ) ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਨ ਟੁੱਟ ਜਾਏ । ੨੫ ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੩, ੨੪ ਦਾ ਭਾਵ :—

ਦਰਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕੋਈ ਭੀ ਲਾਲਚ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਲਾਭੇ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਭੋਲਾਵਾ ਪਗ ਦਾ, ਮਤੁ ਮੈਲੀ ਹੋਇ ਜਾਇ ॥ ਗਹਿਲਾ ਰੂਹੁ ਨ ਜਾਣਈ, ਸਿਰੁ ਭੀ ਮਿਟੀ ਖਾਇ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੈ—ਮੈਨੂੰ । ਭੋਲਾਵਾ—ਭੁਲੇਖਾ, ਧੋਖਾ, ਫਹਿਮ, ਫਿਕਰ । ਮਤੁ—ਮਤਾਂ, ਕਿਤੇ ਨ । ਮਤੁ ਹੋ ਜਾਇ—ਮਤਾਂ ਹੋ ਜਾਏ, ਕਿਤੇ ਹੋ ਨ ਜਾਏ । ਗਹਿਲਾ—ਬੇਪਰ-ਵਾਹ, ਗ਼ਾਫਿਲ । ਜਾਣਈ—ਜਾਣਦਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਨੂੰ (ਆਪਣੀ) ਪੱਗ ਦਾ ਫਿਕਰ (ਰਹਿੰਦਾ) ਹੈ (ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪੱਗ) ਕਿਤੇ ਮੈਲੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਪਰ ਕਮਲੀ ਜਿੰਦ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਮਿੱਟੀ (ਤਾਂ) ਸਿਰ ਨੂੰ ਭੀ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੬ ।

ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜ੍ਹ, ਮਾਖਿਉ ਮਾਂਝਾ ਦੁਧੁ ॥ ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿਠੀਆਂ, ਰਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ ॥ ੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਿਵਾਤ—ਮਿਸਰੀ । ਖੰਡੁ—[ਇਹ ਲਫਜ਼ ਸਦਾ ( )—ਅੰਤ ਹੈ ।

ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੩੭]। ਮਾਖਿਉ—[ਇਸ ਲਵਜ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਉ' ਨੂੰ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, (') ਅਤੇ (_)। ਅਸਲ ਲਵਜ (') ਨਾਲ ਹੈ 'ਮਾਖਿਉ'। ਪਰ ਇਥੇ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ 'ਮਾਖਿਉ'। ਇਸ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ] ਮਾਖਿਉ, ਸਹਦ। ਰਬ—ਹੇ ਰੱਬ ! ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਨ ਪੁਜਨਿ—ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਦੀਆਂ। ਤੁਧੁ—ਤੂੰ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸੱਕਰ, ਖੰਡ, ਮਿਸਰੀ, ਗੁੜ, ਸਹਦ ਅਤੇ ਮਾਝਾ ਦੁੱਧ—ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ, ਹੇ ਰੱਬ ! (ਮਿਠਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ) ਤੇਰੇ (ਨਾਮ ਦੀ ਮਿਠਾਸ) ਤਕ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜ ਸਕਦੀਆਂ। ੨੭।

ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ, ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ॥ ਜਿਨ੍ਹਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ, ਘਣੇ ਸਹਨਿਗੇ ਦੁਖ ॥ ੨੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਠ ਕੀ ਰੋਟੀ—ਕਾਠ ਵਾਂਗ ਸੁੱਕੀ ਰੋਟੀ, ਰੁੱਖੀ-ਮਿੱਸੀ ਰੋਟੀ। ਲਾਵਣੁ—ਭਾਜੀ, ਸਲੂਣਾ। ਜਿਨ੍ਹਾ—[ਇਸ ਲਵਜ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਅਧਾ 'ਹ' ਹੈ]। ਘਣੇ—ਬੜੇ। ਚੋਪੜੀ—ਚੰਗੀ-ਚੌਖੀ, ਸੁਆਦਲੀ (ਰੋਟੀ)।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੋਈ) ਮੇਰੀ ਰੁੱਖੀ-ਮਿੱਸੀ (ਭਾਵ, ਸਾਦਾ) ਰੋਟੀ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਭੁੱਖ ਹੀ (ਇਸ ਰੋਟੀ ਦੇ ਨਾਲ) ਸਲੂਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਚੰਗੀ-ਚੌਖੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬੜੇ ਕਸਟ ਸਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਸਾਦਾ ਰੋਟੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਚਸਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖੁਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ)। ੨੮।

ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾਇ ਕੈ, ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦੇਖਿ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ, ਨਾ ਤਰਸਾਏ ਜੀਉ ॥ ੨੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੇਖਿ—ਵੇਖ ਕੇ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦੀ) ਰੁੱਖੀ-ਸੁੱਖੀ ਹੀ ਖਾ ਕੇ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲੈ। ਪਰ ਪਰਾਈ ਸੁਆਦਲੀ ਰੋਟੀ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਨਾਹ ਤਰਸਾਈਂ। ੨੯।

ਨੋਟ :—ਇਹਨਾਂ ੩ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਭ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੰਤੋਖ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਬਿਗਾਨੇ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਅਜੁ ਨ ਸੁਤੀ ਕੰਤ ਸਿਉ, ਅੰਗੁ ਮੁੜੇ ਮੁੜਿ ਜਾਇ ॥ ਜਾਇ ਪੁਛੁਹੁ

ਡੋਹਾਗਣੀ, ਤੁਮ ਕਿਉ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ ॥ ੩੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਿਉ—ਨਾਲ । ਅੰਗੁ—ਸਰੀਰ, ਜਿਸਮ । ਮੁੜਿ ਜਾਇ—ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੁੜੇ ਮੁੜਿ ਜਾਇ—ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਡੋਹਾਗਣੀ—ਦੁਹਾਗਣ, ਛੁੱਟੜ, ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੀ ਹੋਈ, ਭਾਗ-ਹੀਣ, ਮੰਦ-ਭਾਗਣ । ਜਾਇ—ਜਾ ਕੇ । ਰੈਣਿ—ਰਾਤ (ਭਾਵ, ਸਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ-ਰੂਪ ਰਾਤ) ।

ਅਰਥ :—ਮੈਂ (ਤਾਂ ਕੇਵਲ) ਅੱਜ (ਹੀ) ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁੱਤੀ (ਭਾਵ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅੱਜ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਤੇ ਹੁਣ) ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਾ ਕੇ ਛੁੱਟੜਾਂ (ਮੰਦ-ਭਾਗਣਾਂ) ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ (ਸਦਾ ਹੀ) ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਜ ਹੀ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਸਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਭੀ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਦੁਖੀ ਗੁਜਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ) । ੯੦ ।

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨਾ ਲਹੈ, ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ॥ ਪਿਰੁ ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ, ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਾਹੁਰੈ—ਸਹੁਰੇ ਘਰ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ । ਢੋਈ—ਆਸਰਾ, ਥਾਂ । ਪੇਈਐ—ਪੈਕੇ ਘਰ, ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ । ਪਿਰੁ—ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ । ਵਾਤੜੀ—ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਭੀ ਵਾਤ । ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਵਾਤ ਭੀ ਪਤੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸੁਹਾਗਣ ਰੱਖੀ ਰੱਖੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਹ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਪੈਕੇ ਘਰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਖੁੰਝੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਸੁਆਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰੋਂ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲਾ ਵੇਸ ਸਹੀਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) । ੩੧ ।

ਸਾਹੁਰੈ ਪੇਈਐ ਕੰਤ ਕੀ, ਕੰਤੁ ਅਗੰਮੁ ਅਥਾਹੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੋਹਾ-ਗਣੀ, ਜੁ ਭਾਵੈ ਬੇਪਰਵਾਹੁ ॥ ੩੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੬]

ਨੋਟ :—ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, 'ਵਾਰ ਮਾਤੁ ਮ: ੩' ਦੀ ਛੇਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭੀ ਇਹ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹੈ, ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਓਥੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਇਉਂ ਹੈ :—

ਮ: ੧ ॥ ਸਸੁਰੈ ਪੇਈਐ ਕੰਤ ਕੀ, ਕੰਤੁ ਅਗੰਮੁ ਅਥਾਹੁ ॥ ਨਾਨਕ ਪੰਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜੋ ਭਾਵਹਿ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥

ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੩੧ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਖਸਮ ਕਦੇ ਖ਼ਬਰ ਹੀ ਨਾਹ ਪੁੱਛੇ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਸੋਹਾਗਣ' ਰੱਖ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਸੋਹਾਗਣ' ਦਾ ਅਸਲ ਲੱਛਣ ਭੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦੱਸ ਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਹੋਰ-ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਗੇਮੁ-ਪਹਿਚ ਤੋਂ ਪਰੇ। ਅਥਾਹੁ-ਭੂਘਾ, ਅਗਾਧ। ਬੇਪਰਵਾਹ ਭਾਵੇ-ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਖਸਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਤੇ ਬਹੁਤ ਭੂਘਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਉਹ ਇਤਨਾ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਭੁੱਲੜਾਂ ਉੱਤੇ ਭੀ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਪਰ) ਸੋਹਾਗਣ (ਜੀਵਨ-ਵਿਸ਼ਤੀ) ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉਸ ਖਸਮ ਦੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ੩੨।

ਨਾਤੀ ਧੋਤੀ ਸੰਬਹੀ, ਸੁਤੀ ਆਇ ਨਚਿੰਦੁ ॥ ਫਰੀਦਾ ਰਹੀ ਸੁ ਬੇੜੀ ਹਿੰਡੁ ਦੀ, ਗਈ ਕਬੂਰੀ ਗੰਧੁ ॥ ੩੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੰਬਹੀ-ਸਜੀ ਹੋਈ, ਫਬੀ ਹੋਈ। ਨਚਿੰਦੁ-ਬੇ-ਫਿਕਰ। ਬੇੜੀ-ਵੇੜੀ ਹੋਈ, ਲਿੱਬੜੀ ਹੋਈ। ਕਬੂਰੀ-ਕਸਤੂਰੀ। ਗੰਧੁ-ਸੁਗੰਧੀ, ਖੁਸਬੋ।

ਅਰਥ :- (ਜੋ ਜੀਵ-ਵਿਸ਼ਤੀ) ਨਾ ਧੋ ਕੇ (ਪਤੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ) ਤਿਆਰ ਹੋ ਵੈਠੀ, (ਪਰ ਫਿਰ) ਬੇ-ਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸਉਂ ਗਈ, ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਉਸ ਦੀ ਕਸਤੂਰੀ ਵਾਲੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤਾਂ ਉੱਡ ਗਈ, ਉਹ ਹਿੰਡ ਦੀ (ਬੋ ਨਾਲ) ਭਰੀ ਰਹਿ ਗਈ (ਭਾਵ, ਜੇ ਬਾਹਰਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨ ਕਰ ਲਏ, ਪਰ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਖੁੰਬੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਭਲੇ ਗੁਣ ਸਭ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪਲੇ ਅਉਗਣ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)। ੩੩।

ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨਾ ਡਰਾਂ, ਜੇ ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਜਾਇ ॥ ਫਰੀਦਾ ਕਿਤੀ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨੁ, ਸੁਕਿ ਗਏ ਕੁਮਲਾਇ ॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਹੁ-ਖਸਮ। ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ-ਖਸਮ ਦਾ ਪਿਆਰ। [ਨੋਟ ! ਲਫਜ਼ 'ਸਹੁ' ਅਤੇ 'ਸਹ' ਦੇ 'ਜੋੜ', 'ਉੱਚਾਰਨ' ਅਤੇ 'ਅਰਥ' ਦੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਜਨ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖ ਲੈਣ]। ਕਿਤੀ-ਕਿਤਨੇ ਹੀ।

ਅਰਥ :- ਜੇ ਖਸਮ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਹ ਟੁੱਟੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜੁਆਨੀ ਦੇ (ਗੁਜਰ) ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਜੋਬਨ ਕੁਮਲਾ ਕੇ ਸੁੱਕ ਗਏ (ਭਾਵ, ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋਬਨ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਗਿਆ)। ੩੪।

ਫਰੀਦਾ ਚਿੰਤ ਖਟੋਲਾ, ਫਾਣੁ ਦੁਖ, ਬਿਰਹਿ ਵਿਛਾਵਣ ਲੇਫੁ ॥

ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ, ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਸਚੇ ਵੇਖੁ ॥ ੩੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਚਿੰਤ—ਚਿੰਤਾ । ਖਟੋਲਾ—ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਖਾਟ, ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਮੰਜੀ ।
ਬਿਰਹਾ—ਵਿਛੋੜਾ । ਬਿਰਹਿ—ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ (ਤੜਪਣਾ) । ਵਿਛਾਵਣ—ਤੁਲਾਈ ।
ਸਾਹਿਬ—ਹੇ ਸਾਹਿਬ !

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਕੇ) ਚਿੰਤਾ (ਅਸਾਡੀ) ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਮੰਜੀ (ਬਣੀ ਹੋਣੀ ਹੈ), ਦੁੱਖ (ਉਸ ਮੰਜੀ ਦਾ) ਵਾਣ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਣ (ਦੁੱਖ ਦੀ) ਤੁਲਾਈ ਤੇ ਲੇਫ ਹੈ । ਹੇ ਸੱਚੇ ਮਾਲਿਕ ! ਵੇਖ, (ਤੈਥੋਂ ਵਿੱਛੁੜ ਕੇ) ਇਹ ਹੈ ਅਸਾਡਾ ਜੀਉਣ (ਦਾ ਹਾਲ) । ੩੫।

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ, ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥ ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ
ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਉਪਜੈ, ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਣੁ ॥ ੩੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਿਰਹਾ—ਵਿਛੋੜਾ । ਆਖੀਐ—ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੁਲਤਾਨ—
ਰਾਜਾ । ਜਿਤੁ ਤਨਿ—ਜਿਸ ਤਨ ਵਿਚ । ਬਿਰਹੁ—ਵਿਛੋੜਾ, ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਸੂਝ । ਮਸਾਣੁ—
ਮੁਰਦੇ ਸਾੜਨ ਦੀ ਥਾਂ । ਜਿਤੁ—ਜਿਸ ਵਿਚ । ਤਨਿ—ਤਨ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ (ਹਾਇ !) ਵਿਛੋੜਾ (ਬੁਰਾ) (ਹਾਇ !) ਵਿਛੋੜਾ (ਬੁਰਾ) । ਪਰ ਹੇ ਵਿਛੋੜੇ ! ਤੂੰ ਪਾਤਸਾਹ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ), ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਸੱਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੋਂਦਾ (ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਇਹ ਚੇਤ ਨਹੀਂ ਵੱਜੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿੱਛੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ) ਉਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਸਾਣ ਸਮਝੋ (ਭਾਵ, ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਹੂਹ ਵਿਕਾਰਾ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੀ ਹੈ) । ੩੬ ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੩੭ ਤੋਂ ੬੫ ਤਕ :—

ਫਰੀਦਾ ਦੇ ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ, ਧਰੀਆਂ ਖੰਡੁ ਲਿਵਾੜਿ ॥ ਇਕਿ
ਰਾਹੇਦੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਇਕਿ ਰਾਧੀ ਗਏ ਉਜਾੜਿ ॥ ੩੭ ॥ [੧੩੭੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਏ—ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ । ਵਿਸੁ—ਜਹਰ । ਖੰਡੁ ਲਿਵਾੜਿ—ਖੰਡ ਨਾਲ ਗਲੇਫ ਕੇ । ਇਕਿ—ਕਈ ਜੀਵ । ਰਾਹੇਦੇ—ਬੀਸਦੇ । ਰਹਿ ਗਏ—ਥੱਕ ਗਏ, ਮੁੱਕ ਗਏ, ਮਰ ਗਏ । ਰਾਧੀ—ਬੀਜੀ ਹੋਈ । ਉਜਾੜਿ—ਉਜਾੜ ਕੇ, ਨਿਖਸਮੀ ਛੱਡ ਕੇ ।

[ਨੋਟ ! ਲਫਜ਼ 'ਵਿਸੁ' ਅਤੇ 'ਖੰਡੁ' ਸਦਾ (—) ਅੰਤ ਹਨ; ਵੇਖੋ 'ਜਿੰਦੁ' ਸਲੋਕ

ਨੰ: ੪੭ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੦—‘ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜੁ’ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੰਡੁ
ਦੂਧਿ ਮਧੁ ਸੰਚਸਿ’—ਮਾਰੂ ਮ: ੧]

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ (ਮਾਨੋ,) ਜ਼ਹਰ-ਭਰੀਆਂ
ਗੰਦਲਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਖੰਡ ਨਾਲ ਗਲੇਫ ਰੱਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਗੰਦਲਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਬੀਜਦੇ
ਹੀ ਮਰ ਗਏ ਤੇ, ਬੀਜੀਆ ਨੂੰ (ਵਿੱਚੇ ਹੀ) ਛੱਡ ਗਏ ॥ ੩੭ ॥

ਫਰੀਦਾ ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਹੰਢਿ ਕੈ, ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਸੰਮਿ ॥
ਲੇਖਾ ਰਬੁ ਮੰਗੋਸੀਆ, ਤੂੰ ਆਹੋ ਕੇਰੇ ਕੰਮਿ ॥ ੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹੰਢਿ ਕੈ—ਭਉ-ਕੇ, ਭਟਕ ਕੇ, ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕੇ। ਸੰਮਿ—ਸਉ-ਕੇ।
ਮੰਗੋਸੀਆ—ਮੰਗੀਗਾ। ਆਹੋ—ਆਇਆ ਸੈਂ। ਕੇਰੇ ਕੰਮਿ—ਕਿਸ ਕੰਮ ਲਈ? [ਅੱਖਰ
‘ਰ’ ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ ‘ਹ’ ਹੈ]।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇਹਨਾਂ ‘ਵਿਸ਼ੁ-ਗੰਦਲਾਂ’ ਲਈ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ
ਪਦਾਰਥਾਂ ਲਈ) ਚਾਰ (ਪਹਿਰ ਦਿਨ) ਤੂੰ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕੇ ਵਿਅਰਥ ਗੁਝਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ,
ਤੇ ਚਾਰ (ਪਹਰ ਰਾਤਿ) ਸਉ ਕੇ ਗੰਢਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਿਸਾਬ ਮੰਗੀਗਾ ਕਿ
(ਜਗਤ ਵਿਚ) ਤੂੰ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਇਆ ਸੈਂ। ੩੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜੈ ਜਾਇ ਕੈ, ਕਿਉ ਡਿਠੋ ਘੜੀਆਲ ॥ ਏਹੁ
ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ, ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲੁ ॥ ੩੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦਰਿ—ਦਰ ਤੇ, ਬੂਹੇ ਤੇ। ਦਰਵਾਜੈ—ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ। ਜਾਇ ਕੈ—ਜਾ
ਕੇ। ਕਿਉ—ਕੀ? ਨਿਦੋਸਾ—ਬੇ-ਦੋਸਾ। ਮਾਰੀਐ—ਮਾਰ ਖਾਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੀ (ਕਿਸੇ) ਬੂਹੇ ਤੇ (ਕਿਸੇ) ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ ਜਾ ਕੇ (ਕਦੇ)
ਘੜੀਆਲ (ਵੱਜਦਾ) ਵੇਖਿਆ ਈ? ਇਹ (ਘੜੀਆਲ) ਬੇ-ਦੋਸਾ (ਹੀ) ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ
ਹੈ, (ਭਲਾ) ਅਜਾਡਾ ਦੋਸੀਆਂ ਦਾ ਕੀਹ ਹਾਲ? ੩੯ ॥

ਘੜੀਏ ਘੜੀਏ ਮਾਰੀਐ, ਪਹਰੀ ਲਹੈ ਸਜਾਇ ॥ ਸੋ ਹੋੜਾ ਘੜੀ-
ਆਲ ਜਿਉ, ਝੁਖੀ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ ॥ ੪੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਘੜੀਏ ਘੜੀਏ—ਘੜੀ ਘੜੀ ਪਿਛੋ। ਪਹਰੀ—ਹਰੇਕ ਪਹਰ
ਮਗਰੋ। ਸਜਾਇ—ਦੰਡ, ਕੁੱਟ। ਹੋੜਾ—ਸਰੀਰ। ਜਿਉ—ਵਾਂਗ। ਰੈਣਿ—(ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ)
ਰਾਤਿ। ਵਿਹਾਇ—ਗੁਜਰਦੀ ਹੈ, ਬੀਤਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ :—(ਘੜੀਆਲ ਨੂੰ) ਹਰੇਕ ਘੜੀ ਪਿਛੋ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਪਹਰ
ਮਗਰੋ (ਇਹ) ਕੁੱਟ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਘੜੀਆਲ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ ਉਹ ਸਰੀਰ (ਜਿਸ ਨੇ ‘ਵਿ’

ਗੰਦਲਾ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦੀ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ-ਰੂਪ) ਰਾਤਿ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ॥੪੦॥

ਬੁਢਾ ਹੋਆ ਸੇਖ ਫਰੀਦੁ, ਕੰਬਣਿ ਲਗੀ ਦੇਹ ॥ ਜੇ ਸਉ ਵਰ੍ਹਿਆ ਜੀਵਣਾ, ਭੀ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖੋਹ ॥੪੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦੇਹ-ਸਰੀਰ । ਖੋਹ-ਸੁਆਹ, ਮਿੱਟੀ । ਹੋਸੀ-ਹੋ ਜਾਇਗਾ ।

ਅਰਥ :- ('ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾ' ਪਿਛੇ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਹੀ) ਸੇਖ ਫਰੀਦ (ਹੁਣ) ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਸਉ ਵਰ੍ਹੇ ਭੀ ਜੀਉਣਾ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਭੀ (ਅੰਤ ਨੂੰ) ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਇਗਾ (ਤੇ ਇਹਨਾਂ 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾ' ਤੋਂ ਸਾਥ ਟੁੱਟ ਜਾਇਗਾ) ॥੪੧॥

ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ, ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ ॥ ਜੇ ਤੂ ਏਵੈ ਰਖਸੀ, ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਹਿ ॥ ੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਰਿ-ਬੂਹੇ ਤੇ । ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ-ਪਰਾਏ ਬੂਹੇ ਤੇ । ਬੈਸਣਾ-ਬੈਠਣਾ । ਸਾਂਈ-ਹੋ ਸਾਂਈ ! ਏਵੈ-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, (ਭਾਵ, ਦੂਜਿਆ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ) । ਸਰੀਰਹੁ-ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ । ਜੀਉ-ਜਿੰਦ ।

ਅਰਥ :- 'ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਆਖ-) 'ਹੋ ਸਾਂਈ ! (ਇਹਨਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਮੈਨੂੰ ਪਰਾਏ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬੈਠਣ ਨਾਹ ਦੇਈਂ' । ਪਰ ਜੇ ਤੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਣਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਮੁਖਾਜ਼ ਬਣਾਣਾ ਹੈ) ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਦ ਕੱਢ ਲੈ । ੮੨ ।

ਕੰਧਿ ਕੁਹਾੜਾ, ਸਿਰਿ ਘੜਾ, ਵਣਿ ਕੈਸਰੁ ਲੋਹਾਰੁ ॥ ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਲੋੜੀ ਸਹੁ ਆਪਣਾ, ਤੂ ਲੋੜਹਿ ਅੰਗਿਆਰ ॥ ੪੩ ॥ [੧੩੮੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੰਧਿ-ਕੰਧੇ ਉਤੇ, ਮੋਢੇ ਉਤੇ । ਸਿਰਿ-ਸਿਰ ਉਤੇ । ਵਣਿ-ਵਣ ਵਿਚ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ । ਕੈਸਰੁ-ਬਾਦਸਾਹ । ਹਉ-ਮੈਂ । ਸਹੁ-ਖਸਮ। ਲੋੜੀ-ਮੈਂ ਲੱਭਦਾ ਹਾਂ, ਲੋੜੀਂ । ਅੰਗਿਆਰ-ਕੋਲੇ ।

ਨੋਟ :- ਹੁਣ ਤਕ ਸਾਹੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਖੀਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਪਦ-ਛੇਦ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ- 'ਵਣਿ ਕੈ ਸਰੁ' ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ- 'ਵਣ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ' । ਪਰ, ਇਹ ਪਦ-ਛੇਦ ਭੀ ਗਲਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਭੀ ਗਲਤ ਹੈ । ਸਲੋਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਆਏ ਲਫਜ਼ 'ਕੰਧਿ' ਤੇ 'ਸਿਰਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਕੰਧੇ ਉਤੇ' 'ਸਿਰ ਉਤੇ' ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਲਫਜ਼

‘ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ’ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਕ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਚੁਕੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਵੇਖੋ :-

ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ: ੧ ਕੈ ਗਲਿ-ਕਿਸ ਦੇ ਗਲਿ ਵਿਚ ?

ਨੰ: ੭ ਘਰਿ —ਘਰ ਵਿਚ।

ਨੰ: ੧੩ ਚਿਤਿ-ਚਿਤ ਵਿਚ।

ਨੰ: ੧੬ ਦਰਿ —ਦਰ ਉਤੇ।

ਨੰ: ੧੮ ਤੁਟੈ ਛਪਰਿ-ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਛੱਪਰ ਉਤੇ।

ਨੰ: ੧੯ ਵਣਿ-ਵਣ ਵਿਚ।

ਨੰ: ੩੬ ਜਿਤੁ ਤਨਿ-ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ।

ਨੰ: ੩੮ ਦਰਿ-ਦਰ ਉਤੇ।

ਨੰ: ੪੨ ਬਾਰਿ-ਬਾਰ ਉਤੇ, ਬੁਹੇ ਉਤੇ।

ਪਰ, ‘ਵਣਿ ਕੈ ਸਰੁ’ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ ‘ਸਰੁ’ ਦਾ ਜੋੜ ਉਪਰ-ਦਿੱਤੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ (ਿ) ਦੇ ਥਾਂ (_) ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਸੇ ਹੀ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ ‘ਲੋਹਾਰੁ’ ਅਤੇ ‘ਸਹੁ’ ਹਨ। ਲਫਜ਼ ‘ਲੋਹਾਰੁ’ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਲੋਹਾਰ ਵਿਚ’ ਜਾਂ ‘ਲੋਹਾਰ ਉਤੇ’ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ; ‘ਸਹੁ’ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਸਹੁ ਵਿਚ’ ਜਾਂ ‘ਸਹੁ ਉਤੇ’ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਸਰੁ’ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਸਿਰ ਉਤੇ’ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਹੀ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ ‘ਸਿਰਿ’ ਅਤੇ ‘ਸਰੁ’ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਸਾਫ਼ ਵਖੋ-ਵੱਖ ਦਿੱਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਰਥ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਲਫਜ਼ ‘ਕੈਧਿ’ ਤੇ ‘ਸਿਰਿ’ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ‘ਸਬੰਧਕ’ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਅਖੀਰਲੀ (ਿ) ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਕੈਧੇ ਉਤੇ’ ‘ਸਿਰ ਉਤੇ’; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ ‘ਵਣਿ’ ਨੂੰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਸਬੰਧਕ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਵਣ ਵਿਚ’। ਸੋ, ਲਫਜ਼ ‘ਕੈ’ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਲਫਜ਼ ‘ਵਣਿ’ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਹੀ ਪਦ-ਛੇਦ ਹੈ ‘ਵਣਿ ਕੈਸਰੁ’ (ਭਾਵ,) ‘ਜਗਤ-ਰੂਪ ਵਣ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ’।

ਕਈ ਸੱਜਣ ‘ਘੜੇ’ ਤੇ ‘ਕੁਹਾੜੇ’ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਸਬੰਧ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਔਕੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਘਰੋਂ ਹੀ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਤੇ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਇਹ ਭੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਲੱਕੜਾਂ ਕੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਘਰੋਂ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ

ਲਿਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਰੁੱਖ ਨਾਲ ਲਟਕਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤੋਂ ਇਹ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਢਾ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਤੇ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਆਪ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕਰੀਏ । ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਡਰੋਲੀ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਦਿਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰ ਖਿੱਚ ਮਹਸੂਸ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਪਹਰ ਵੇਲੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸ ਅੱਪੜੇ ਸਨ । ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਓਧਰ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈ । ਜੰਗਲ ਭੀ ਤਦੋਂ ਬੜੇ ਸਨ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਤੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੱਕੜਾਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਲੋਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਘਰੋਂ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਲੈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਅਰਥ :-ਮੇਢੇ ਉੱਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਘੜਾ (ਰੱਖੀ) ਲੋਹਾਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬਾਦਸਾਹ (ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ) ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਰੁੱਖ ਤੇ ਚਾਹੇ ਕੁਹਾੜਾ ਚਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ) (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਗਤ-ਰੂਪ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਹੈ) । ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਆਖ-) ਮੈਂ ਤਾਂ (ਇਸ ਜਗਤ-ਰੂਪ ਜੰਗਲ ਵਿਚ) ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤੇ, ਭੂ, (ਹੇ ਜੀਵ ! ਲੋਹਾਰ ਵਾਂਗ) ਕੋਲੋਂ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈਂ (ਭਾਵ, 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ'-ਰੂਪ ਕੋਲੋਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈਂ) । ੪੩ ।

ਫਰੀਦਾ ਇਕਨਾ ਆਟਾ ਅਗਲਾ, ਇਕਨਾ ਨਾਹੀ ਲੋਣੁ ॥ ਅਗੈ ਗਏ ਸਿੰਵਾਪਸਨਿ, ਚੋਟਾ ਖਾਸੀ ਕਉਣੁ ॥ ੪੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਗਲਾ-ਬਹੁਤਾ । ਲੋਣੁ-ਲੂਣ । ਅਗੈ-ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ । ਸਿੰਵਾਪਸਨਿ-ਪਛਾਣੇ ਜਾਣਗੇ ।

ਨੋਟ :-ਅੱਖਰ 'ਨਿ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੱਧਾ ਅੱਖਰ 'ਹ' ਹੈ । ਖਾਸੀ-ਖਾਏਗਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕਈ ਬੰਦਿਆਂ ਪਾਸ ਆਟਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ('ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਬਹੁਤ ਹਨ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਬਹੁਤ ਹਨ), ਇਕਨਾ ਪਾਸ (ਇਤਨਾ ਭੀ) ਨਹੀਂ ਜਿਤਨਾ (ਆਟੇ ਵਿਚ) ਲੂਣ (ਪਾਈਦਾ) ਹੈ । (ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਮਾਪ ਇਹ 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਨਹੀਂ), ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ (ਅਮਲਾਂ ਉੱਤੇ) ਪਛਾਣ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਮਾਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ੪੪ ।

ਪਾਸਿ ਦਮਾਮੇ, ਛਤੁ ਸਿਰਿ, ਭੇਰੀ ਸਭੋ ਰਛੁ ॥ ਜਾਇ ਸੁਤੇ ਜੀਰਾਣੁ ਮਹਿ, ਥੀਏ ਅਤੀਮਾ ਗਛੁ ॥ ੪੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਾਸਿ-ਕੋਲ(ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) । ਦਮਾਸੇ-ਧੌਸੇ । ਛਤੁ-ਛਤਰ । ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਉਤੇ (ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੩) । ਭੇਰੀ-ਤੂਤੀਆਂ । ਸਭੋ-ਸੱਚ । ਰਭ-ਇਕ ‘ਛੰਦ’ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਉਸਤਤੀ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ, ਭੱਟ ਨਲ੍ਹ, ਛੰਦ ਨੰ: ੧ ॥ ੫ ॥ ਤੋਂ ੮ ॥ ੧੨) । ਜੀਰਾਣ-ਮਸਾਣ । ਅਤੀਮ-ਯਤੀਮ, ਮਹਿੰਟਰ । ਗਭ ਬੀਏ-ਰਲ ਗਏ ।

ਅਰਥ :—(ਇਹਨਾ ‘ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ’ ਦਾ ਕੀਹ ਮਾਣ ?) (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ) ਪਾਸ ਧੌਸੇ (ਵੱਜਦੇ ਸਨ), ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਛਤਰ (ਭੁਲਦੇ ਸਨ), ਤੂਤੀਆਂ (ਵੱਜਦੀਆਂ ਸਨ) ਉਸਤਤੀ ਦੇ ਛੰਦ (ਗਾਂਵੇ ਜਾਏ ਸਨ), ਉਹ ਭੀ ਆਖ਼ਰ ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸੁੱਤੇ, ਤੇ ਯਤੀਮਾ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ (ਭਾਵ, ਯਤੀਮਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹੋ ਗਏ) । ੪੫ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ, ਉਸਾਰੇਦੇ ਭੀ ਗਏ ॥ ਕੂੜਾ ਸਉਦਾ ਕਰਿ ਗਏ, ਗੋਰੀ ਆਇ ਪਏ ॥ ੪੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੰਡਪ-ਸਾਮੀਆਨੇ। ਮਾੜੀਆ-ਚੁਬਾਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮਹਲ । ਕੂੜਾ—ਸੰਗ ਨਾਹ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ । ਗੋਰੀ-ਗੋਰੀ, ਕਬਰਾ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (‘ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ’ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਲ ਤੱਕ !) ਘਰ ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਭੀ (ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਚਲੇ ਗਏ । ਉਹੀ ਹੀ ਸਉਦਾ ਕੀਤੇ ਨੇ, ਜੋ ਨਾਲ ਨਾਹ ਨਿਭਿਆ ਤੇ (ਅੰਤ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ) ਕਬਰੀਂ ਜਾ ਪਏ । ੪੬ ।

ਫਰੀਦਾ ਖਿੰਬੜਿ ਮੇਖਾ ਅਗਲੀਆ, ਜਿੰਦੁ ਨ ਕਾਣੀ ਮੇਖ ॥ ਵਾਰੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ; ਚਲੇ ਮਸਾਇਕ ਸੇਖ ॥ ੪੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਖਿੰਬੜਿ-ਗੋਦੜੀ । ਮੇਖਾ-ਟਾਂਕੇ, ਤੁੱਪੇ, ਮੇਖਾਂ । ਅਗਲੀਆ-ਬਹੁਤ (ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੪, ‘ਅਗਲਾ’) । ਜਿੰਦੁ—[ਇਹ ਲਫਜ਼ ਸਦਾ ‘(_)-ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੇਖੋ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ]। ਮਸਾਇਕ—[ਲਫਜ਼ ‘ਸੇਖ’ ਦਾ ‘ਬਹੁ ਵਚਨ’] ਕਈ ਸੇਖ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ ‘ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ’ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀਆਂ, ਇਸ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਭੀ ਕੋਈ ਪਾਂਇਆਂ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਨਕਾਰੀ ਗੋਦੜੀ ਦਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਇਤਬਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੋਦੜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਟਾਂਕੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭੀ ਟਾਂਕਾ ਨਹੀਂ (ਕੀਹ ਪਤਾ, ਕੇਹੜੇ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਏ ?) ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਖਵਾਣ ਵਾਲੇ ਸੇਖ ਆਦਿਕ ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਗਏ । ੪੭ ।

ਫਰੀਦਾ ਦੁਹ ਦੀਵੀ ਬਲੀਦਿਆ, ਮਲਕੁ ਬਹਿਠਾ ਆਇ ॥ ਗੜੁ
ਲੀਤਾ, ਘਟੁ ਲੁਟਿਆ, ਦੀਵੜੇ ਗਇਆ ਬੁਝਾਇ ॥ ੪੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੁਹ ਦੀਵੀ ਬਲੀਦਿਆ—ਅਜੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੀਵੇ ਜਗਦੇ ਹੀ ਸਨ,
(ਭਾਵ), ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ । ਮਲਕੁ—(ਮੌਤ ਦਾ) ਫਰਿਸ਼ਤਾ । ਗੜੁ
—ਕਿਲ੍ਹਾ (ਸਰੀਰ-ਰੂਪ) । ਘਟੁ—ਹਿਰਦਾ, ਅੰਤਹਕਰਣ । ਲੀਤਾ—ਲੈ ਲਿਆ, ਕਬਜ਼ਾ
ਕਰ ਲਿਆ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਵਿਆਂ
ਦੇ ਜਗਦਿਆਂ ਹੀ) ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ (ਜਿਸ ਭੀ ਬੰਦੇ ਪਾਸ) ਆ ਬੈਠਾ, ਉਸ ਨੇ ਉਸ
ਦੇ ਸਰੀਰ-ਰੂਪ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਅੰਤਹਕਰਣ ਲੁੱਟ ਲਿਆ (ਭਾਵ, ਜਿੰਦ
ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈ) ਤੇ (ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਦੇ) ਦੀਵੇ ਬੁਝਾ ਗਿਆ । ੪੮ ।

ਫਰੀਦਾ ਵੇਖੁ, ਕਪਾਹੈ ਜਿ ਥੀਆ, ਜਿ ਸਿਰਿ ਥੀਆ ਤਿਲਾਹ ॥
ਕਮਾਦੈ ਅਰੁ ਕਾਗਦੈ, ਕੁੰਨੇ ਕੋਇਲਿਆਹ ॥ ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਰੇਦਿਆ, ਏਹ
ਸਜਾਇ ਤਿਨਾਹ ॥ ੪੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿ-ਜੋ ਕੁਝ । ਥੀਆ—ਹੋਇਆ, ਵਾਪਰਿਆ, ਬੀਤੀ । ਸਿਰਿ—
ਸਿਰ ਉਤੇ (ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੪੩) । ਕੁੰਨੀ—ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ । ਸਜਾਇ—ਦੰਡ । ਤਿਨਾਹ
—ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ । ਅਮਲ—ਕੰਮ, ਕਰਤੂਤਾਂ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਵੇਖ ! ਜੋ ਹਾਲਤ ਕਪਾਹ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਵੇਲਣੇ
ਵਿਚ ਵੇਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ), ਜੋ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਬੀਤਦੀ ਹੈ (ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜੇ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ), ਜੋ ਕਮਾਦ, ਕਾਗਜ਼, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਅਤੇ ਕੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਇਹ
ਸਜਾ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ (ਇਹਨਾਂ 'ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਮੰਦੇ ਕੰਮ
ਕਰਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ,
ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) । ੪੯ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ, ਸੂਫੁ ਗਲਿ, ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ, ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ ॥
ਬਾਹਰਿ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ, ਦਿਲਿ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ ॥ ੫੦ ॥ [੧੩੮੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੰਨਿ—ਕੰਧੇ ਉਤੇ, ਮੱਥੇ ਉਤੇ । ਸੂਫੁ—ਕਾਲੀ ਖ਼ਫ਼ਨੀ । ਗਲਿ—
ਗਲ ਵਿਚ । ਦਿਲਿ—ਦਿਲ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਤੇਰੇ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਮੁਸੱਲਾ ਹੈ, (ਤੂੰ) ਗਲ ਵਿਚ ਕਾਲੀ
ਖ਼ਫ਼ਨੀ (ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ) । (ਤੇਰੇ) ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗੁੜ ਹੈ, (ਪਰ) ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੈਂਚੀ ਹੈ

(ਭਾਵ, ਬਾਹਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਲਣ ਲਈ ਫਕੀਰੀ ਵੇਸ ਹੈ, ਮੂਹੋਂ ਭੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦਿਲੋਂ 'ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ' ਦੀ ਖਾਤਰ ਖੋਟਾ ਹੈ ਜੋ) ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਚਾਨਣ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਪਰ) ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ (ਵਾਪਰੀ ਹੋਈ) ਹੈ। ੫੦।

ਫਰੀਦਾ ਰਤੀ ਰਤੁ ਨ ਨਿਕਲੇ, ਜੇ ਤਨੁ ਚੀਰੈ ਕੋਇ ॥ ਜੇ ਤਨੁ ਰਤੇ ਰਬ ਸਿਉ, ਤਿਨ ਤਨਿ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ੫੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਤੀ-ਰਤਾ ਜਿਤਨੀ ਭੀ। ਰਤੁ-ਲਹੂ। [ਇਹ ਲਫਜ਼ 'ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ (_) ਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਲਫਜ਼ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਏ ਹਨ, ਇਹ ਹਨ-ਜਿੰਦ, ਖੰਡੂ, ਮੈਲੂ, ਲਦੂ, ਵਿਸੁ, ਖਾਕੂ]। ਰਤੇ-ਰੰਗੀ ਹੋਏ। ਸਿਉ-ਨਾਲ। ਤਿਨ ਤਨਿ-ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਨ ਵਿਚ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ(ਭਾਵ, ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ), ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ('ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ' ਦਾ ਮੋਹ-ਰੂਪ) ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਕੋਈ (ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਸਰੀਰ ਚੀਰੇ (ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ) ਰਤਾ ਜਿਤਨਾ ਭੀ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ (ਪਰ, ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੁਸੱਲੇ ਤੇ ਖੜਨੀ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਨਿਰਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ)। ੫੧।

ਮ: ੩ ॥ ਇਹੁ ਤਨੁ ਸਭੇ ਰਤੁ ਹੈ, ਰਤੁ ਬਿਨੁ ਤੰਨੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ਜੇ ਸਹ ਰਤੇ ਆਪਣੇ, ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ਭੈ ਪਇਐ ਤਨੁ ਖੀਣੁ ਹੋਇ, ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ ॥ ਜਿਉ ਬੈਸੰਤਰਿ ਧਾਤੁ ਸੁਪੁ ਹੋਇ, ਤਿਉ ਹਰਿ ਕਾ ਭਉ, ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੂ ਗਵਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਜਨ ਸੋਹਣੇ, ਜਿ ਰਤੇ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਇ ॥ ੫੨ ॥

ਨੋਟ-ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਜਿਸ 'ਰਤੁ' ਦਾ ਜਿਕਰ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੫੧ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੫੦ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ' ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰੇ-ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਿਆ।

ਪਦ ਅਰਥ:-ਸਭੇ-ਸਾਰਾ ਹੀ। ਰਤੁ ਬਿਨੁ-ਰੱਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ[ਜੋ ਲਫਜ਼ ਆਪਣੀ ਬਣਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਦਾ '(_) ਅੰਤ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ (_) 'ਸੰਬੰਧਕ' ਦੇ ਨਾਲ ਭੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਲਫਜ਼ 'ਰਤੁ' ਦਾ (_) 'ਸੰਬੰਧਕ' 'ਬਿਨੁ' [ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਕਾਇਮ ਹੈ]। ਤੰਨੁ-ਤਨ, ਸਰੀਰ। ਸਹ-ਖਸਮ। ਸਹ ਰਤੇ-ਖਸਮ

ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ । ਤਿਤੁ ਤਨਿ-ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ । ਤਿਤੁ-ਉਸ ਵਿਚ । ਭੈ ਪਇਐ-
ਭਰ ਵਿਚ ਪਿਆਂ, ਭਰ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ । ਖੀਣੁ-ਪਤਲਾ, ਲਿੱਸਾ । ਜਾਇ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ । ਬੈਸੰਤਰਿ-ਅੱਗ ਵਿਚ । ਸੁਧੁ-ਸਾਫ । ਜਿ-ਜੇਹੜੇ । ਰੰਗੁ-ਪਿਆਰ ।

ਅਰਥ :-ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਲਹੂ ਹੈ (ਭਾਵ, ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਹੂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ),
ਲਹੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਰੀਰ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ (ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੀਰਿਆਂ, ਭਾਵ, ਸਰੀਰ
ਦੀ ਪੁਜ਼ਤਾਲ ਕੀਤਿਆਂ, ਕੇਹੜਾ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ?), ਜੋ ਬੰਦੇ ਆਪਣੇ ਖਸਮ
(ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ) ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਾਲਚ-ਰੂਪ
ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਜੋ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਭਰ ਵਿਚ ਜੀਵੀਏ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਲਿੱਸਾ ਹੋ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਕਿ) ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਲੋਭ-ਰੂਪ ਰੱਤ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਵਿਚ
(ਪਾਇਆ ਸੋਨਾ ਆਦਿਕ) ਧਾਤ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਰ
(ਮਨੁੱਖ ਦੀ) ਭੈੜੀ ਮੱਤ-ਰੂਪ ਮੈਲ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਬੰਦੇ ਸੋਹਣੇ ਹਨ
ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਨਿੰਹੁ ਲਾ ਕੇ (ਉਸ ਦੇ ਨਿੰਹੁ ਵਿਚ) ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ॥ ੫੨ ॥

ਫਰੀਦਾ ਸੋਈ ਸਰਵਰ ਚੁਢਿ ਲਹੁ, ਜਿਥਹੁ ਲਭੀ ਵਬੁ ॥ ਛਪੜਿ
ਢੁਢੈ ਕਿਹਾ ਹੋਵੈ, ਚਿਕੜਿ ਡੁਬੈ ਹਬੁ ॥ ੫੩ ॥

ਨੋਟ :-ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ: ੫੦ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਭੇਖੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਛੱਪੜ' ਵਰਗਾ
ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਲੋਕ ੫੧ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਸੁੱਚੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਥੇ 'ਸਰਵਰ'
ਆਖਿਆ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਰਵਰੁ-ਸੋਹਣਾ ਤਲਾਬ; [ਸਰ-ਤਲਾਬ । ਵਰ-ਸ੍ਰੋਸ਼ਟ] । ਵਬੁ
-(ਅਸਲ) ਚੀੜ । ਛਪੜਿ ਢੁਢੈ-ਜੋ ਛੱਪੜ ਭਾਲੀਏ । ਚਿਕੜਿ-ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਉਹੀ ਸੋਹਣਾ ਤਲਾਬ ਲੱਭ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ (ਅਸਲ) ਚੀੜ
(‘ਨਾਮ’-ਰੂਪ ਮੋਤੀ) ਮਿਲ ਪਏ, ਛੱਪੜ ਭਾਲਿਆਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, (ਉਥੇ ਤਾਂ)
ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ (ਹੀ) ਹੱਥ ਡੁੱਬਦਾ ਹੈ ॥ ੫੩ ॥

ਫਰੀਦਾ ਨੰਢੀ ਕੰਤੁ ਨ ਰਾਵਿਓ, ਵਡੀ ਬੀ ਮੁਈਆਸੁ ॥ ਧਨ ਕੂਕੇਂਦੀ
ਗੋਰ ਮੇਂ ਤੈ ਸਹ ਨਾ ਮਿਲੀਆਸੁ ॥ ੫੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨੰਢੀ-ਜੁਆਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ । ਨ ਰਾਵਿਓ-ਨਾਹ ਮਾਣਿਆ । ਵਡੀ
ਬੀ-ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਕੇ । ਮੁਈਆਸੁ-ਮੁਈਆ ਸੁ, ਉਹ ਮਰ ਗਈ । ਧਨ-ਇਸਤ੍ਰੀ । ਗੋਰ ਮੇਂ
-ਕਬਰ ਵਿਚ । ਤੈ-ਤੂੰ । ਸਹ-ਹੋ ਸਹ ! ਹੇ ਪਤੀ ! ਨਾ ਮਿਲੀਆਸੁ-ਉਹ

ਨਾਹ ਮਿਲੀ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਜਿਸ ਜੁਆਨ (ਜੀਵ-) ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ-) ਪਤੀ ਨਾ ਮਾਣਿਆ (ਭਾਵ, ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੇ ਜੁਆਨੀ ਵੇਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਾਹ ਸਿਮਰਿਆ), ਉਹ (ਜੀਵ-) ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਦੋਂ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਈ ਤਾਂ (ਫਿਰ) ਕਬਰ ਵਿਚ ਤਰਲੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਜੀਵ ਪਛੁਤਾਂਦਾ ਹੈ) ਕਿ ਹੋ (ਪ੍ਰਭੂ-) ਪਤੀ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ (ਵੇਲੇ-ਸਿਰ) ਨਾਹ ਮਿਲੀ ॥ ੫੪ ॥

ਫਰੀਦਾ ਸਿਰੁ ਪਲਿਆ, ਦਾੜੀ ਪਲੀ। ਮੁਛਾਂ ਭੀ ਪਲੀਆਂ ॥ ਰੇ ਮਨ ਗਹਿਲੇ ਬਾਵਲੇ, ਮਾਣਹਿ ਕਿਆ ਰਲੀਆਂ ॥ ੫੫ ॥ -

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਲਿਆ-ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਰੇ ਗਹਿਲੇ-ਹੋ ਗਾਫਿਲ ! ਬਾਵਲਾ -ਕਮਲਾ । ਰਲੀਆ-ਮੌਜਾਂ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਸਿਰ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਦਾੜੀ ਚਿੱਟੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਮੁੱਛਾਂ ਭੀ ਚਿੱਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਹੋ ਗਾਫਿਲ ਤੇ ਕਮਲੇ ਮਨ ! (ਅਜੇ ਭੀ ਤੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵੀਆਂ ਹੀ) ਮੌਜਾਂ ਕਿਉਂ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ੫੫ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਧੁਕਣੁ ਕੇਤੜਾ, ਪਿਰ ਨੀਦੜੀ ਨਵਾਰਿ ॥ ਜੋ ਦਿਹ ਲਧੇ ਗਾਣਵੇ, ਗਏ ਵਿਲਾੜਿ ਵਿਲਾੜਿ ॥ ੫੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਧੁਕਣੁ-ਦੌੜਨਾ । ਕੇਤੜਾ-ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ? ਨੀਦੜੀ-ਕੋਝੀ ਨੀਂਦ । ਨਿਵਾਰਿ-ਦੂਰ ਕਰ । ਦਿਹ-ਦਿਨ । ਗਾਣਵੇ ਦਿਹ-(ਉਮਰ ਦੇ) ਗਿਣਵੇਂ ਦਿਨ । ਲਧੇ-ਲੱਭੇ, ਮਿਲੇ । ਵਿਲਾੜਿ-ਦੌੜ ਕੇ, ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ, (ਭਾਵ), ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ-।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਕੋਠੇ ਦੀ ਦੌੜ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ (ਭਾਵ, ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਦੌੜ ਲੰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਗਾਫਿਲ ਭੀ ਕਦ ਤੱਕ ਰਹੇਗਾ ? ਉਮਰ ਆਖਰ ਮੁੱਕ ਜਾਇਗੀ, ਸੋ ਰੱਬ (ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ) ਤੋਂ ਇਹ ਕੋਝੀ (ਗਾਫਲਤ ਦੀ) ਨੀਂਦ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਹ । (ਉਮਰ ਦੇ) ਜੋ ਗਿਣਵੇਂ ਦਿਨ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁੱਕਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ੫੬ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ, ਏਤੁ ਨ ਲਾਏ ਚਿਤੁ ॥ ਮਿਟੀ ਪਈ ਅਤੋਲਵੀ, ਕੋਇ ਨ ਹੋਸੀ ਮਿਤੁ ॥ ੫੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮੰਡਪ-ਮਹਲ । ਏਤੁ-ਇਸ ਵਿਚ, ਇਸ (ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ) ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਇਹ ਜੋ ਤੇਰੇ) ਘਰ ਤੇ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ (ਹਨ, ਇਹਨਾਂ

ਦੇ) ਇਸ (ਸਿਲਸਿਲੇ) ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਨਾਹ ਜੋੜ। (ਮਰਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਬਰ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ) ਅਤੋਲਵੀਂ ਮਿੱਟੀ ਪਏਗੀ ਤਦੋਂ (ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਕੋਈ ਭੀ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ। ੫੭।

ਫਰੀਦਾ ਮੰਡਪ ਮਾਲੁ ਨ ਲਾਇ, ਮਰਗ ਸਤਾਣੀ ਚਿਤਿ ਧਰਿ ॥
ਸਾਈ ਜਾਇ ਸਮਾਲਿ, ਜਿਥੈ ਹੀ ਤਉ ਵੰਢਣਾ ॥ ੫੮ ॥ [੧੩੮੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਰਗ-ਮੌਤ । ਸਤਾਣੀ-ਸ-ਤਾਣੀ, ਤਾਣ ਵਾਲੀ, ਥਲ ਵਾਲੀ । ਚਿਤਿ-ਚਿੱਤ ਵਿਚ । ਸਾਈ-ਉਹੀ । ਜਾਇ-ਥਾਂ । ਸਮਾਲਿ-[ਇਸ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਮ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ] । ਜਿਥੈ ਹੀ-ਜਿਥੇ ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ । ਵੰਢਣਾ-ਜਾਣਾ । ਮਾਲੁ-ਧਨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਨਿਰਾ) ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਧਨ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਨਾਹ ਟਿਕਾਈ ਰੱਖ, (ਸਭ ਤੋਂ) ਬਲੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਰੱਖ (ਚੇਤੇ ਰੱਖ) । ਉਹ ਥਾਂ ਭੀ ਯਾਦ ਰੱਖ ਜਿੱਥੇ ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ ਤੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ । ੫੮ ।

ਫਰੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹੀ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ, ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰਿ ॥ ਮਤੁ
ਸਰਮਿੰਦਾ ਬੀਵਹੀ, ਸਾਈ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ ॥ ੫੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਨ੍ਹੀ-[ਇਥੇ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ] । ਜਿਨ੍ਹੀ ਕੰਮੀ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ । ਗੁਣ-ਲਾਭ । ਕੰਮੜੇ-ਕੋਝੇ ਕੰਮ । ਬੀਵਹੀ-ਤੂੰ ਹੋਵੇਂ । ਦੈ-[ਲਫਜ਼ 'ਦੈ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਦੈ' ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ ਮੇਰਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ'] । ਦਰਬਾਰਿ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ । ਦੈ ਦਰਬਾਰਿ-ਦੈ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਉਹ ਕੋਝੇ ਕੰਮ ਵੱਡੇ ਦੇਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ (ਜਿੰਦ ਵਾਸਤੇ ਕੋਝੀ) ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਤਾਂ ਖਸਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਏ । ੫੯ ।

ਫਰੀਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ, ਦਿਲ ਦੀ ਲਾਹਿ ਭਰਾਂਦਿ
ਦਰਵੇਸਾ ਨੋ ਲੋੜੀਐ, ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦਿ ॥ ੬੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਰਾਂਦਿ-('ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਦੀ ਖਾਤਰ) ਭਰਮ, ਭ੍ਰਾਂਤਿ, ਸੰਸਾਰ, ਭਟਕਣਾ । ਲਾਹਿ-ਲਾਹ ਕੇ, ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ । ਚਾਕਰੀ-ਨੌਕਰੀ, (ਭਾਵ,) ਬੰਦਗੀ । ਲੋੜੀਐ-ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜੀਰਾਂਦਿ-ਧੀਰਜ, ਸਥਰ : ਦਰਵੇਸ-ਫਕੀਰ । ਨੋ-ਨੂੰ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇਹਨਾਂ 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ) ਦਿਲ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਮਾਲਕ (-ਪ੍ਰਭੂ) ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰ । ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ (ਤਾਂ) ਰੁੱਖਾਂ

ਵਰਗਾ ਜਿਗਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੬੦ ।

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ, ਕਾਲਾ ਮੈਡਾ ਵੇਸ਼ੁ ॥ ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈ
ਫਿਰਾ, ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ੁ ॥ ੬੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮੈਡੇ-ਮੋਰੇ। ਵੇਸ਼ੁ-ਪਹਿਰਾਵਾ, ਪੋਸਾਕ । ਗੁਨਹੀ-ਗੁਨਾਹਾਂ
ਨਾਲ । ਫਿਰਾ-ਫਿਰਾਂ, ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ । ਲੋਕੁ-ਜਗਤੁ । ਕਹੈ-ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਰਾਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਫਕੀਰ ਦੇ
ਅੰਦਰ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ) ਮੇਰੇ ਕੱਪੜੇ (ਤਾਂ) ਕਾਲੇ ਹਨ, ਮੇਰਾ ਵੇਸ਼ ਕਾਲਾ
ਹੈ (ਪਰ 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ 'ਭਰਾਂਦਿ' ਦੇ ਕਾਰਨ) ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ
ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜਗਤ ਮੈਨੂੰ ਫਕੀਰ ਆਖਦਾ ਹੈ । ੬੧ ।

ਤਤੀ ਤੋਇ ਨ ਪਲਵੈ, ਜੇ ਜਲਿ ਟੁਬੀ ਦੇਇ ॥ ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਡੋਹਾ-
ਗਣਿ ਰਬ ਦੀ, ਝੁਰੇਦੀ ਝੁਰੇਇ ॥ ੬੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਤੀ-ਤੱਤੀ, ਸੜੀ ਹੋਇ । ਤੋਇ-ਪਾਣੀ ਵਿਚ। ਪਲਵੈ-ਪੱਲੂਰਦੀ
ਹੈ, ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਲਿ-ਜਲ ਵਿਚ । ਡੋਹਾਗਣਿ-ਦੁਹਾਗਣਿ, ਦੁਰਭਾਗਣਿ, ਮੰਦੇ
ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ, ਛੁੱਟੜ। ਝੁਰੇਦੀ ਝੁਰੇਇ-ਸਦਾ ਹੀ ਝੁਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ-ਭਾਵੇਂ ।

ਅਰਥ :-ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੜੀ ਹੋਈ (ਖੇਤੀ ਫਿਰ) ਹਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਵੇਂ (ਉਸ
ਖੇਤੀ ਨੂੰ) ਪਾਣੀ ਵਿਚ (ਕੋਈ) ਡੋਬਾ ਦੇ ਦੇਵੇ । ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਜੀਵ-
ਇਸ਼ਤੀ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੀ ਹੋਈ ਭੀ) ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜੀ ਹੋਈ ਹੈ,
ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਭਾਵ, ਫਕੀਰੀ ਲਿਬਾਸ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਜੇ ਮਨ ਗੁਨਾਹਾਂ
ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ, ਦਰਵੇਸ਼ੁ ਬਣ ਕੇ ਭੀ ਜੇ 'ਵਿਸ਼ੁ ਗੰਦਲਾਂ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਨ ਵਿਚ
'ਭਰਾਂਦਿ' ਰਹੀ, ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਭੀ ਜੇ ਮਨ ਸਹਸਿਆਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਭਾਗਾਂ
ਵਿਚ ਸਦਾ ਝੋਰਾ ਹੀ ਝੋਰਾ ਹੈ) । ੬੨।

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਉ, ਵੀਵਾਹੀ ਤਾ ਮਾਮਲੇ ॥ ਫਰੀਦਾ ਏਹੋ ਪਛੇ-
ਤਾਉ, ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨ ਬੀਐ ॥੬੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਵੀਵਾਹੀ-ਵਿਆਹੀ, ਜਦੋਂ ਵਿਆਹੀ ਗਈ । ਮਾਮਲੇ-ਕੜੀਏ,
ਜੰਜਾਲ । ਪਛੇਤਾਉ-ਪਛੁਤਾਵਾ । ਵਤਿ-ਫਿਰ, ਮੁੜ ਕੇ । ਨ ਬੀਐ-ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।
ਜਾਂ-ਜਦੋਂ । ਤਾਂ-ਤਦੋਂ ।

ਨੋਟ :-ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੨ ਵਾਲੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਹੀ ਇਥੇ ਇਕ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜੀਵਨ
ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਜਦੋਂ (ਲੜਕੀ) ਕੁਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦੋਂ (ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦਾ) ਚਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਜਦੋਂ) ਵਿਆਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੰਜਾਲ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਉਸ ਵੇਲੇ) ਇਹੀ ਪਛੁਤਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਕੁਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ (ਭਾਵ, ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਚਾਉ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ) । ੬੩ ।

ਨੋਟ :-ਜੇ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਆ ਕੇ, ਜੇ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਇਆ ਜੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਮਨ ਵਿਚ 'ਵਿਸ਼ ਗੰਦਲਾਂ' ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ 'ਭਰਾਂਦਿ' ਟਿਕੀ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਮ ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਜੇਹਾ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਸਗੋਂ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਧਾਰਮਿਕ ਚਾਉ ਮਾਰਿਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮੁੜ ਪੱਲ੍ਹਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੰ: ੬੩ ਤਕ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ, ਆਇ ਉਲਥੇ ਹੰਝ ॥ ਚਿੰਜੂ ਬੋੜਨਿ ਨ ਪੀਵਹਿ, ਉਡਣ ਸੰਦੀ ਡੰਝ ॥੬੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੇਰੀ-ਦੀ । ਆਇ ਉਲਥੇ-ਆ ਉਤਰੇ । ਹੰਝ-ਹੰਸ । ਚਿੰਜੂ-ਉੱਝ । ਬੋੜਨਿ-ਡੋਬਦੇ ਹਨ । ਸੰਦੀ-ਦੀ । ਡੰਝ-ਤਾਂਘ ।

ਨੋਟ :-ਉਪਰਲੇ ੪ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ; ਜੋ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਸਤਸੰਗ ਦੇ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਆਖ਼ਿਰ ਅੰਦਰੋਂ ਚਾਉ ਹੀ ਮੁੱਕ ਗਿਆ । ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੪ ਤੇ ੬੫ ਵਿਚ ਅਸਲ ਸਤਸੰਗੀਆ ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਕੱਲਰ ਦੀ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਹੰਸ ਆ ਉਤਰਦੇ ਹਨ, (ਉਹ ਹੰਸ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ) ਉੱਝ ਡੋਬਦੇ ਹਨ, (ਪਰ, ਉਹ ਮੈਲਾ ਪਾਣੀ) ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਉੱਡ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ੬੪ ।

ਹੰਸ ਉਡਾਰਿ ਕੋਧੈ ਪਇਆ, ਲੋਕੁ ਵਿਡਾਰਣਿ ਜਾਇ ॥ ਗਹਲਾ ਲੋਕੁ ਨ ਜਾਣਦਾ, ਹੰਸੁ ਨ ਕੋਧਾ ਖਾਇ ॥੬੫॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਉਡਿ-ਉੱਡ ਕੇ । ਕੋਧੈ-ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ । ਪਇਆ-ਜਾ ਪਿਆ, ਜਾ ਬੈਠਾ । ਵਿਡਾਰਣਿ-ਉਡਾਣ ਲਈ । ਗਹਲਾ-ਕਮਲਾ ਲੋਕੁ-ਜਗਤ, (ਭਾਵ) ਜਗਤ ਦੇ ਬੰਦੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੰਸ ਉੱਡ ਕੇ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਮਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਹੰਸ ਕੋਧਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ । ੬੫ ।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੬੬ ਤੋਂ ੯੨ ਤਕ ॥

ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਈਆਂ ਪੰਖੀਆਂ; ਜਿਨੀ ਵਸਾਏ ਤਲ ॥ ਫਰੀਦਾ
ਸਰੁ ਭਰਿਆ ਭੀ ਚਲਸੀ, ਥਕੇ ਕਵਲ ਇਕਲ ॥ ੬੬ ॥ [੧੩੮੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਈਆਂ—ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ।
ਪੰਖੀਆਂ—ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਰਾਂ। ਤਲ—ਤਲਾਬ। ਵਸਾਏ—ਰੋਣਕ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।
ਸਰੁ—ਸਰੋਵਰ, ਤਲਾਬ। ਚਲਸੀ—ਸੁੱਕ ਜਾਇਗਾ। ਥਕੇ—ਕੁਮਲਾ ਗਏ। ਇਕਲ—ਪਿੱਛੇ
ਇਕੱਲੇ ਰਹੇ ਹੋਏ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਜੀਵ-) ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ(ਸੰਸਾਰ-)
ਤਲਾਬ ਨੂੰ ਸੁਹਾਵਣਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ (ਇਸ ਨੂੰ
ਛੱਡ ਕੇ) ਟੁਰੀਆ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। (ਇਹ ਜਗਤ-) ਸਰੋਵਰ ਭੀ ਸੁੱਕ ਜਾਇਗਾ ਤੇ
ਪਿੱਛੇ ਰਹੇ ਹੋਏ ਇਕੱਲੇ ਕਉਲ ਫੁੱਲ ਭੀ ਕੁਮਲਾ ਜਾਣਗੇ (ਭਾਵ, ਇਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੋਹਣੇ
ਪਦਾਰਥ ਸਭ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਗੇ) ॥ ੬੬ ॥

ਫਰੀਦਾ ਇਟ ਸਿਰਾਣੇ, ਭੁਇ ਸਵਣੁ, ਕੀੜਾ ਲੜਿਓ ਮਾਸਿ ॥
ਕੇਤੜਿਆ ਜੁਗ ਵਾਪਰੇ, ਇਕਤੁ ਪਇਆ ਪਾਸਿ ॥ ੬੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਇਟ ਸਿਰਾਣੇ—ਸਿਰ ਹੇਠ ਇੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਭੁਇ—ਧਰਤੀ ਵਿਚ।
ਮਾਸਿ—ਮਾਸ ਵਿਚ, ਪਿੰਡੇ ਵਿਚ। ਕੇਤੜਿਆ ਜੁਗ—ਕਈ ਜੁਗ, ਬੇਅੰਤ ਸਮਾਂ। ਵਾਪਰੇ
—ਲੰਘ ਜਾਣਗੇ। ਇਕਤੁ ਪਾਸਿ—ਇੱਕੋ ਪਾਸੇ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਜੀਵ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਭਾਰਾਂ ਵਾਂਗ
ਜਦੋਂ ਤੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਈ, ਤੇਰੇ ਭੀ) ਸਿਰ ਹੇਠ ਇੱਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਧਰਤੀ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਭੂ
ਕਬਰ ਵਿਚ) ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, (ਤੇ ਤੇਰੇ) ਪਿੰਡੇ ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਣਗੇ।
(ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਇੱਕੋ ਪਾਸੇ ਪਿਆ ਢੇਰ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਜਾਇਗਾ (ਤਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਜਗਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਗਾਫ਼ਿਲ ਹੋ ਕੇ ਨਾ ਸਉਂ) ॥ ੬੭ ॥

ਫਰੀਦਾ ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ, ਟੁਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜੁ ॥ ਅਜਰਾਈਲੁ
ਫਹੇਸਤਾ, ਕੈ ਘਰਿ ਨਾਠੀ ਅਜੁ ॥ ੬੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਵੰਨਵੀ—ਸੋਹਣੇ ਵੰਨ (ਰੰਗ) ਵਾਲੀ। ਘੜੀ—ਸਰੀਰ-ਰੂਪ
ਭਾਂਡਾ। ਨਾਗਰ—ਸੁੰਦਰ। ਲਜੁ—ਰੱਸੀ (ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਲੜੀ)।

ਨੋਟ—ਲਫਜ਼ 'ਲਜੁ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਰੱਜੁ' [रज्जु] ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜੋ (—)
ਅੰਤ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹ ਭੀ, (—)-ਅੰਤ ਹੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਹੈ ਇਹ ਲਫਜ਼ 'ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ'।

ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਲਫਜ਼ 'ਲਜ' ਮੁਕਤਾ-ਅਤਿ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਲਾਜ, ਸਰਮ', [ਵੇਖੋ 'ਗੁਟਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ'] । ਕੈ ਘਰਿ-ਕਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ? ਨਾਠੀ -ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਵੇਖ, ਤੇਰੇ ਗੁਆਂਢ ਕਿਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਰੀਰ-ਰੂਪ) ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਭਾਂਡਾ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ (ਅਤੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ) ਸੋਹਣੀ ਲੱਜ ਟੁੱਟ ਗਈ ਹੈ ? (ਵੇਖ,) ਅੱਜ ਕਿਸ ਦੇ ਘਰ (ਮੌਤ ਦਾ) ਫਰਿਸਤਾ ਅਜ਼ਰਾਈਲ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ ? (ਭਾਵ, ਜੋ ਜੀਵ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਤ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਗ਼ਾਫਿਲ ਹੋ ਕੇ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈਂ ? । ੬੮ ।

ਫਰੀਦਾ ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ, ਟੂਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜੁ ॥ ਜੋ ਸਜਣ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੇ, ਸੇ ਕਿਉ ਆਵਹਿ ਅਜੁ ॥ ੬੯ ॥

ਅਰਥ :-ਭੁਇ-ਧਰਤੀ ਉਤੇ । ਭਾਰੁ ਥੇ-(ਨਿਰਾ) ਭਾਰ ਸਨ (ਭਾਵ, ਜੋ ਜਨਮ-ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ)। ਕਿਉ ਆਵਹਿ ਅਜੁ-ਅੱਜ ਫਿਰ ਕਿਵੇਂ ਆਉਣ ? (ਭਾਵ,) ਫਿਰ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਵੇਖ, ਕਿਸ ਦਾ ਸਰੀਰ-ਰੂਪ) ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਭਾਂਡਾ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ (ਤੇ ਸੁਆਸਾਂ-ਰੂਪ) ਸੋਹਣੀ ਲੱਜ ਟੁੱਟ ਗਈ ਹੈ ? ਜਿਹੜੇ ਭਰਾ (ਨਮਾਜ ਵਲੋਂ ਗ਼ਾਫਿਲ ਹੋ ਕੇ) ਧਰਤੀ ਉਤੇ (ਨਿਰਾ) ਭਾਰ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ । ੬੯ ।

ਫਰੀਦਾ ਬੇਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ,ਏਹ ਨ ਭਲੀ ਰੀਤਿ ॥ ਕਬ ਹੀ ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ, ਪੰਜੇ ਵਖਤ ਮਸੀਤਿ ॥ ੭੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰੀਤਿ-ਤਰੀਕਾ, ਜੀਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ । ਕਬ ਹੀ-ਕਦੇ ਭੀ । ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ-ਚੱਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਉਦਮ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ । ਬੇਨਿਵਾਜਾ-ਜੋ ਨਿਮਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਜੋ ਬੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੋ ਬੰਦੇ ਨਿਮਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ (ਭਾਵ, ਜੋ ਬੰਦਗੀ ਵਲੋਂ ਗ਼ਾਫਿਲ ਹਨ) ਜੋ ਕਦੇ ਭੀ ਉਦਮ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਮਸੀਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ (ਭਾਵ, ਜੋ ਕਦੇ ਭੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ) ਉਹ ਕੁੱਤਿਆਂ (ਸਮਾਨ) ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜੀਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ੭੦ ।

ਉਨੁ ਫਰੀਦਾ, ਉਜੁ ਸਾਜਿ, ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਿ ॥ ਜੇ ਸਿਰੁ
ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ, ਸੇ ਸਿਰੁ ਕਪਿ ਉਤਾਰਿ ॥ ੭੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਉਜੁ-ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਪੈਰ ਧੋਣੇ । ਉਜੁ
ਸਾਜਿ-ਉਜੁ ਕਰ, ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ । ਸੁਬਹ-ਸਵੇਰ ਦੀ । ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਿ-ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ।
ਕਪਿ-ਕੱਟ ਕੇ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਉੱਠ, ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ, ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ । ਜੇ
ਸਿਰ ਮਾਲਕ-ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਨਿਉਂਦਾ, ਉਹ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਲਾਹ ਦੇਹ (ਭਾਵ, ਬੰਦਗੀ-
ਹੀਣ ਬੰਦੇ ਦਾ ਜੀਉਣਾ ਕਿਸ ਅਰਥ ?) । ੭੧ ।

ਜੇ ਸਿਰੁ ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ, ਸੇ ਸਿਰੁ ਕੀਜੈ ਕਾਂਇ ॥ ਕੁੰਨੇ ਹੇਠਿ
ਜਲਾਈਐ, ਬਾਲਣੁ ਸੰਦੈ ਬਾਇ ॥ ੭੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੀਜੈ ਕਾਂਇ-ਕੀਹ ਕਰੀਏ ? ਕੀਹ ਬਣਾਈਏ ? ਕੁੰਨਾ-ਹਾਂਡੀ ।
ਸੰਦੈ-ਦੇ ।

ਅਰਥ :- ਜੇ ਸਿਰ (ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ) ਮਾਲਕ-ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਨਿਉਂਦਾ,
ਉਸ ਸਿਰ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਸਿਰ ਨੂੰ ਹਾਂਡੀ ਹੇਠ ਬਾਲਣ ਦੇ ਥਾਂ
ਬਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਏ (ਭਾਵ, ਉਸ ਆਕੜੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਲੱਕੜੀ ਹੀ ਸਮਝੋ)
। ੭੨ ।

ਫਰੀਦਾ ਕਿਥੈ ਤੈਡੇ ਮਾਪਿਆ, ਜਿਨ੍ਹੀ ਤੂ ਜਣਿਓਹਿ ॥ ਤੈ ਪਾਸਹੁ
ਓਇ ਲਾਇ ਗਏ, ਤੂੰ ਅਜੈ ਨ ਪਤੀਣੋਹਿ ॥ ੭੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੈਡੇ-ਤੇਰੇ । ਤੂ-ਤੈਨੂੰ । ਜਣਿਓਹਿ-ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ । ਜਿਨ੍ਹੀ-ਇਸ
ਲਫਜ਼ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ । ਪਤੀਣੋਹਿ-ਪਤੀਜਿਆ, ਤਸੱਲੀ ਹੋਈ,
ਯਕੀਨ ਆਇਆ । ਓਇ-ਉਹ ਤੇਰੇ ਮਾਪੇ [ਲਫਜ਼ 'ਓਹ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ] ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਜੀਵ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹੋਰ ਭਾਰਾਂ
ਦਾ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਇਹੀ ਵੇਖ ਕਿ) ਤੇਰੇ (ਆਪਣੇ) ਮਾਪੇ ਕਿੱਥੇ
ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇਨੂੰ ਜੰਮਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਤੇਰੇ ਮਾਪੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕਦੇ ਦੇ ਚੱਲ ਗਏ ਹਨ ।
ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਭੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਇਆ (ਕਿ ਤੂੰ ਭੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ
ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਲੋਂ ਗਾਵਿਲ ਪਿਆ ਹੈ) । ੭੩ ।

ਫਰੀਦਾ ਮਨੁ ਮੈਦਾਨੁ ਕਰਿ, ਟੋਏ ਟਿਬੇ ਲਾਹਿ ॥ ਅਗੈ ਮੂਲਿ ਨ
ਆਵਸੀ, ਦੋਜਕੁ ਸੰਦੀ ਭਾਹਿ ॥ ੭੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੈਦਾਨੁ-ਪੱਧਰਾ ਥਾਂ। ਲਾਹਿ-ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਹ। ਟੱਏ ਟਿਥੇ-ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਉੱਚੇ ਥਾਂ। ਅਗੈ-ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ, ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿਚ। ਸੰਦੀ-ਦੀ। ਭਾਹਿ-ਅੱਗ। ਆਵਸੀ-ਆਵੇਗੀ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮਨ ਨੂੰ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਦੇਹ (ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ) ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਹ, (ਜੇ ਤੂੰ ਕਰ ਸਕੇਂ, ਤਾਂ) ਤੇਰੇ ਜੀਵਨ-ਸਫਰ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ਕ ਦੀ ਅੱਗ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ, (ਭਾਵ, ਮਨ ਵਿਚ ਟੱਏ ਟਿਥੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਲੇਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਹੋਇਆਂ ਉਹ ਕਲੇਸ ਭੀ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ)। ੭੪।

ਨੋਟ-ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ ਟੱਏ ਟਿਥੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀਹ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਹ ਗੱਲ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਉਘੇੜਨ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਮ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਵਰਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਿਖੇੜਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਲੇਖ 'ਮ: ਪ' ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ, ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਹਿ ॥ ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੇ ਆਖੀਐ, ਜਾ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ॥ ੭੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖਾਲਕੁ-ਖਲਕਤ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਮਾਹਿ-ਮਹਿ, ਵਿਚ। ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ-ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਖਲਕਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ (ਸਾਰੀ) ਖਲਕਤ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਲਕਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ (ਕਿਤੇ ਭੀ) ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ? (ਭਾਵ, ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ)।

ਨੋਟ-ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਲਵਜਾਂ ਵਿਚ, ਆਪ ਟਿੱਥੇ ਤੇ ਖਲੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਠਾਂ ਟੋਏ ਵਲ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੇਂ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਅਹੰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਨਫਰਤਿ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੈਰ ਤੇ ਨਫਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਮੱਥ ਉੱਠਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਲੇਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਲੇਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਚੰਗੀ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ, ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ ॥ ਪਵਨਿ

ਨ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ, ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ ॥ ੭੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿ ਦਿਨ-ਜਿਸ ਦਿਨ । ਨਾਲਾ-ਨਾਭੂ । ਕਪਹਿ-(ਭੁੰ)
ਕੱਟ ਦੇਂਦੀਓ (ਹੇ ਦਾਈ!) ਚੁਖ-ਰਤਾ ਕੁ । ਇਤੀ-ਇਤਨੇ । ਮਾਮਲੇ-ਬੰਬੇਲੇ,
ਕੜੀਏ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਆਖ-) (ਹੇ ਦਾਈ!) ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਨਾਭੂ ਕੱਟਿਆ
ਸੀ, ਜੋ ਰਤਾ ਕੁ ਮੇਰਾ ਗਲ ਵੱਢ ਦੇਂਦੀਓ, ਤਾਂ (ਮਨ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਟੋਇਆਂ ਟਿੱਬਿਆਂ
ਦੇ ਕਾਰਣ) ਨਾਹ ਇਤਨੇ ਬੰਬੇਲੇ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਮੈਂ ਇਤਨੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਦਾ
। ੭੬ ।

ਨੋਟ-ਕਈ ਸੱਜਣ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਆਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ
ਦੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬੜੇ ਅੱਕੇ ਪਏ ਸਨ
ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਢਾਂਹਦੇ ਪਾਸੇ ਫਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਜੇਹੇ ਲੋਕ ਇਹ ਉਕਾਈ
ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਜੇ ਨਹੀਂ
ਸਿੱਖੇ । ਸਲੋਕ ਨੰ: ੭੪ ਤੇ ੭੬ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ, ਭਾਵ ਸਾਵਧਾਨ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ
ਨਫਰਤਿ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਸ ਆਕੜ
ਤੇ ਨਫਰਤਿ ਤੋਂ ਵਰਜ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਚਬਣ ਚਲਣ ਰਤੰਨ, ਸੇ ਸੁਣੀਅਰ ਬਹਿ ਗਏ ॥ ਹੇੜੇ ਮੁਤੀ ਧਾਹ,
ਸੇ ਜਾਨੀ ਚਲਿ ਗਏ ॥੭੭॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਬਣ-ਚੰਦ, ਚੱਬਣ । ਚਲਣ-ਲੱਤਾਂ । ਰਤੰਨ-ਅੱਖਾਂ । ਸੁਣੀ-
ਅਰ-ਕੰਨ । ਸੇ-ਉਹ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਣ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਣ ਤੇ ਭੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀਣੇ ਸਮਝਦੇ ਸਾ) । ਬਹਿ ਗਏ-ਬੈਠ ਗਏ, ਬਹਿਕਲ
ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਹੇੜੇ-ਸਰੀਰ ਨੇ । ਧਾਹ ਮੁਤੀ-ਢਾਹ
ਮਾਰੀ । ਸੇ ਜਾਨੀ-ਉਹ ਮਿੱਤਰ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਸੀ) ।

ਅਰਥ :- (ਕਿਸ ਮਾਣ ਤੇ ਭੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਣਾ ਹੋਇਆ ? ਕਿਸ ਮਾਣ
ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ?) ਉਹ ਚੰਦ, ਲੱਤਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਕੰਨ (ਜਿੰਨਾਂ
ਦੇ ਮਾਣ ਦੇ ਇਹ ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਬਣੇ ਸਨ) ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ । (ਇਸ) ਸਰੀਰ
ਨੇ ਢਾਹ ਮਾਰੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਇਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰੇ)
ਉਹ ਮਿੱਤਰ ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ (ਭਾਵ, ਕੰਮ ਦੇਣੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ
ਸੀ) । ੭੭ ।

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ, ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਵਾਇ ॥ ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ
ਨ ਲਗਈ, ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ॥੭੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਨ ਹਵਾਇ—ਨਾਹ ਆਉਣ ਦੇਹ । ਦੇਹੀ—
ਸਰੀਰ ਨੂੰ । ਨ ਲਗਈ—ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ । ਸਭੁ ਕਿਛੁ—ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ । ਪਲੈ ਪਾਇ—ਪੱਲੇ
ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਸਾਂਭੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭੀ ਭਲਾਈ ਕਰ । ਗੁੱਸਾ ਮਨ
ਵਿਚ ਨਾਹ ਆਉਣ ਦੇਹ । (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਅਤੇ
ਹਰੇਕ ਪਦਾਰਥ (ਭਾਵ, ਚੰਗਾ ਗੁਣ) ਸਾਂਭਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਪੰਖ ਪਰਾਹੁਣੀ, ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਹੁ ॥ ਨਉਬਤਿ ਵਜੀ
ਸੁਬਹ ਸਿਉ, ਚਲਣ ਕਾ ਕਰਿ ਸਾਜੁ ॥ ੭੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪੰਖ—ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਭਾਰ । ਦੁਨੀ—ਦੁਨੀਆ । ਸੁਹਾਵਾ—ਸੋਹਣਾ ।
ਨਉਬਤਿ—ਧੌਂਸਾ । ਸੁਬਹ ਸਿਉ—ਸਵੇਰ ਦਾ । ਸਾਜੁ—ਸਾਮਾਨ, ਆਹਰ, ਤਿਆਰੀ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ ਦੁਨੀਆ (ਇਕ) ਸੋਹਣਾ ਬਾਗ਼ ਹੈ (ਇਥੇ ਮਨ
ਵਿਚ 'ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ' ਬਣਾਏ ਭੀ ਕਿਉਂ ਹੋਏ ? ਇਥੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਰੂਪ) ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ
ਭਾਰ ਪਰਾਹੁਣੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਧੌਂਸਾ ਵੱਜਾ (ਸਭ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਰਾਤ ਕੱਟ ਕੇ
ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਹੈ) । (ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ 'ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ' ਦੂਰ ਕਰ, ਤੇ ਤੂੰ ਭੀ) ਤੁਰਨ ਦੀ
ਤਿਆਰੀ ਕਰ ॥੭੯॥

ਫਰੀਦਾ ਰਾਤਿ ਕਬੂਰੀ ਵੰਡੀਐ, ਸੁਤਿਆ, ਮਿਲੈ ਨ ਭਾਉ ॥ ਜਿੰਨ੍ਹਾ
ਨੈਣ ਨੀਦ੍ਰਾਵਲੇ, ਤਿੰਨਾ ਮਿਲਣੁ ਕੁਆਉ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਬੂਰੀ—ਕਸਤੂਰੀ । ਭਾਉ—ਹਿੱਸਾ । ਜਿੰਨ੍ਹਾ, ਤਿੰਨਾ—ਇਥੇ ਅੱਖਰ
'ਨ' ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਅੱਖਾ 'ਹ' ਹੈ । ਨੀਦ੍ਰਾਵਲੇ—ਨੀਂਦ ਨਾਲ ਘੁੱਟੇ ਹੋਏ । ਮਿਲਣ—ਮੇਲ,
ਪ੍ਰਾਪਤੀ । ਕੁਆਉ—ਕਿਥੋਂ ? ਕਿਵੇਂ ?

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਉਹ ਤਿਆਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ) ਰਾਤਿ (ਦੀ
ਇਕਾਂਤ) ਵਿਚ ਕਸਤੂਰੀ ਵੰਡੀਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਰਾਤਿ ਦੀ ਇਕਾਂਤ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਦੀ ਸੁਰੀਂਧੀ
ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ), ਜੋ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਇਸ ਵਿਚੋਂ) ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ (ਸਾਰੀ ਰਾਤ) ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਘੁੱਟੀਆਂ ਰਹਿਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ
ਦੀ ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ) ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? ੮੫ ।

ਜਰੂਰੀ ਨੋਟ .—ਸਲੋਕ ਨੰ: ੭੪ ਵਿਚ ਮਨ ਦੇ ਜੋ 'ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ' ਦੱਸੇ ਹਨ, ਅਗਲੇ

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੧ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਟੋਏ-ਟੋਢਿਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਮਨ ਦੇ 'ਟੋਏ ਟਿਥੇ' ਤੋਂ ਉਠੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਖ ਕੁ, ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ ॥ ਉਥੇ ਚੜ੍ਹਿ ਕੈ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਘਰਿ ਘਰਿ ਏਹਾ ਅਗਿ ॥੮੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੁਖ ਕੁ-ਮੂੰਹ। ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ-ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ। ਉਥੇ ਚੜ੍ਹਿ ਕੈ-ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੋ ਕੇ। ਘਰਿ-ਘਰ ਵਿਚ। ਘਰਿ ਘਰਿ-ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ। ਅਗਿ-[ਇਸ ਲਵਝ ਦਾ ਜੋੜ ਧਿਆਨ-ਜੋਗ ਹੈ, ਸਦਾ (੧)-ਅੰਤ ਹੈ, ਅਸਲ ਲਵਝ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ 'ਅਗਨਿ' ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ-ਰੂਪ 'ਅਗਿ' ਹੈ]।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਂ (ਪਹਿਲਾਂ ਮਨ ਦੇ 'ਟੋਏ ਟਿਥੇ' ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਘਾਬਰ ਕੇ ਇਹ) ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਦੁੱਖ (ਸਿਰਫ) ਮੈਨੂੰ (ਹੀ) ਹੈ (ਸਿਰਫ ਮੈਂ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ), (ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ) ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਸਾਰੇ (ਹੀ) ਜਗਤ ਵਿਚ (ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ) ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ (ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਤੋਂ) ਉਠੇਰਾ ਹੋ ਕੇ (ਧਿਆਨ ਮਾਰਿਆ) ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਇਹੀ ਅੱਗ (ਬਲ) ਰਹੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਦੁਖੀ ਹੈ) ॥੮੧॥

ਨੋਟ ! ਇਸ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹੀ ਵਿਰਲੇ ਬੰਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਭੂਮਿ ਰੰਗਾਵਲੀ, ਮੰਤ੍ਰਿ ਵਿਸੂਲਾ ਬਾਗ ॥ ਜੋ ਜਨ ਪੀਰ ਨਿਵਾਜਿਆ, ਤਿੰਨ੍ਹਾ ਅੰਚ ਨ ਲਾਗ ॥੮੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੂਮੀ-ਧਰਤੀ। ਰੰਗਾਵਲੀ-ਰੰਗ-ਆਵਲੀ। ਆਵਲੀ-ਕਤਾਰ, ਸਿਲਸਿਲਾ। ਰੰਗ-ਸੁਹਜ, ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ। ਰੰਗਾਵਲੀ-ਸੁਹਾਵਣੀ। ਮੰਤ੍ਰਿ-(ਇਸ) ਵਿਚ। ਵਿਸੂਲਾ-ਵਿਸ਼-ਭਰਿਆ, ਵਿਹੁਲਾ।

ਨੋਟ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲਵਝਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ( ) ਸਦਾ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਕਾਰਕੀ' ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ( ) ਦੇ ਥਾਂ ( ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਜਿੰਦ' ਤੋਂ 'ਜਿੰਦੂ', 'ਖਾਕੁ', ਤੋਂ 'ਖਾਕੂ', 'ਮਸੁ' ਤੋਂ 'ਮਸੂ' ਅਤੇ 'ਵਿਸੁ' ਤੋਂ 'ਵਿਸੂ'। ਨਿਵਾ-ਜਿਆ-ਵਡਿਆਇਆ ਹੋਇਆ। ਤਿੰਨ੍ਹਾ-[ਇਸ ਲਵਝ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ]। ਅੰਚ-ਸੇਕ, ਆਂਚ। ਪੀਰ-ਮੁਰਸਿਦ, ਗੁਰੂ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇਹ) ਧਰਤੀ (ਤਾਂ) ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੈ, (ਪਰ ਮਨੁਖੀ ਮਨ

ਦੇ ਟੋਏ ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ) ਵਿਚ ਵਿਹੁਲਾ ਬਾਗ (ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ) ਹੈ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲ ਰਹੀ ਹੈ) । ਜਿਸ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਦੁੱਖ-ਅਗਨਿ ਦਾ) ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ॥੮੨॥

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਉਮਰ ਸੁਹਾਵੜੀ, ਸੰਗਿ ਸੁਵੰਨੜੀ ਦੇਹ ॥
ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਪਾਈਅਨਿ, ਜਿੰਨਾ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹ ॥ ੮੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੁਹਾਵੜੀ—ਸੁਹਾਵਲੀ, ਸੁਖਾਵਲੀ, ਸੁਖ-ਭਰੀ । ਸੰਗਿ—(ਉਮਰ ਦੇ) ਨਾਲ । ਸੁਵੰਨ—ਸੋਹਣਾ ਰੰਗ । ਸੁਵੰਨੜੀ—ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ । ਦੇਹ—ਸਰੀਰ । ਪਾਈਅਨਿ—ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਨੇਹ—ਪਿਆਰ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਉਹਨਾ ਵੰਦਿਆਂ ਦੀ) ਜਿੰਦਗੀ ਸੌਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਭੀ ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ (ਭਾਵ, ਰੋਗ-ਰਹਿਤ) ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਹੈ, (ਵਿਸ਼ੂਲਾ ਬਾਗ' ਤੇ 'ਦੁਖ-ਅਗਨੀ' ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ) ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ੮੩ ।

ਕੰਧੀ ਵਹਣ ਨ ਢਾਹਿ, ਤਉ ਭੀ ਲੇਖਾ ਦੇਵਣਾ ॥ ਜਿਧਰਿ ਰਬ ਰਜਾਇ, ਵਹਣ ਤਿਦਾਉ ਗਉ ਕਰੇ ॥੮੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਵਹਣ—ਹੇ ਵਹਣ ! ਕੰਧੀ—ਨਦੀ ਦਾ ਕੰਢਾ । ਤਉ—ਤੂੰ । ਜਿਧਰਿ—ਜਿਸ ਪਾਸੇ । ਰਬ ਰਜਾਇ—ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ । ਤਿਦਾਉ—ਉਸੇ ਪਾਸੇ । ਗਉ ਕਰੇ—ਰਸਤਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਰਦਾ ਹੈ; ਚਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ।

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ ੮੨ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ 'ਦੁੱਖ' ਨੂੰ 'ਅੱਗ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸਲੋਕ ਨੰ ੮੨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਿਸ਼ੂਲਾ ਬਾਗ' ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਇਕ ਲੰਮੀ ਨਦੀ, ਪ੍ਰਵਾਹ, ਵਹਣ' ਆਖਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਨਦੀ ਦਾ ਕੰਢਾ ਹੈ ਜੋ ਦੁੱਖਾਂ-ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਢਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—(ਦੁੱਖਾਂ ਹੇਠ ਨੱਪਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ 'ਦੁੱਖ' ਅੱਗੇ ਤਰਲੇ ਲੈ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ)—ਹੇ (ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ) ਵਹਣ ! (ਮੈਨੂੰ) ਕੰਧੀ (ਰੁੱਖੜੇ) ਨੂੰ ਨਾਹ ਢਾਹ (ਭਾਵ, ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਖੀ ਨਾਹ ਕਰ), ਤੈਨੂੰ ਭੀ (ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ) ਹਿਸਾਬ ਦੇਣਾ ਪਏਗਾ । (ਦੁੱਖੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿਦੀ ਕਿ) ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਵਾਹ ਲਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ-ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆ

ਰੋੜ੍ਹਦਾ ਹੈ) । ੮੪ ।

ਫਰੀਦਾ ਫੁਖਾ ਸੇਤੀ ਦਿਹੁ ਗਇਆ, ਸੂਲਾਂ ਸੇਤੀ ਰਾਤਿ ॥ ਖੜਾ
ਪੁਕਾਰੈ ਪਾਤਣੀ, ਬੇੜਾ ਕਪਰ ਵਾਤਿ ॥੮੫॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਫੁਖਾ ਸੇਤੀ-ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ । ਦਿਹੁ-ਦਿਨ । ਸੂਲਾਂ-
ਚੋਭਾਂ, ਚਿੰਤਾ-ਫਿਕਰ । ਰਾਤਿ-[ਇਸ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਦਾ (f) ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼ 'ਰਾਤ੍ਰਿ' (ਰਾਤ੍ਰਿ) ਤੋਂ ਹੈ] । ਪਾਤਣੀ-ਮਲਾਹ, ਮੁਹਾਣਾ । ਕਪਰ
-ਲਹਰਾਂ, ਠਾਠਾਂ । ਵਾਤਿ-ਮੂੰਹ ਵਿਚ (ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੫੦) ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮਨ ਵਿਚ ਬਣੇ 'ਟੋਏ ਟਿਬੇ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਦੀ
ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ) ਦਿਨ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਰਾਤ ਭੀ (ਚਿੰਤਾ ਦੀਆਂ)
ਚੋਭਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ । (ਕੰਢੇ ਤੇ) ਖਲੋਤਾ ਹੋਇਆ (ਗੁਰੂ-) ਮਲਾਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀ
ਉੱਚੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ) ਬੇੜਾ (ਦੁੱਖਾਂ ਵੀਆਂ) ਠਾਠਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ
ਵਿਚ (ਆ ਛਿੱਕਣ ਲੱਗਾ) ਹੈ । ੮੫ ।

ਲੰਮੀ ਲੰਮੀ ਨਦੀ ਵਹੈ, ਕੰਧੀ ਕੇਰੈ ਹੇਤਿ ॥ ਬੇੜੇ ਨੇ ਕਪਰੁ ਕਿਆ
ਕਰੇ, ਜੇ ਪਾਤਣ ਰਹੈ ਸੁ ਚੇਤਿ ॥੮੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲੰਮੀ ਲੰਮੀ-ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ । ਨਦੀ-ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਦੀ । ਵਹੈ-ਚੱਲ
ਰਹੀ ਹੈ । ਕੇਰੈ ਹੇਤਿ-ਡੋਗਣ ਵਾਸਤੇ, ਢਾਹਣ ਵਾਸਤੇ । ਨੇ-ਨੂੰ । ਕਿਆ ਕਰੇ-ਕੀਹ
ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਪਾਤਣ-ਪਾਤਣ ਦੇ । ਪਾਤਣ ਚੇਤਿ-ਪਾਤਣ ਦੇ ਚੇਤਿ ਵਿਚ,
ਮਲਾਹ ਦੇ ਚੇਤਿ ਵਿਚ । ਸੁ-ਉਹ ਬੇੜਾ । ਚੇਤਿ-ਚੇਤਿ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- (ਸੰਸਾਰੀ ਬੰਦਿਆ-ਰੂਪ) ਕੰਧੀ (ਰੁੱਖੜਿਆਂ) ਨੂੰ ਵਾਹੁਣ ਲਈ (ਭਾਵ,
ਦੁੱਖੀ ਕਰਨ ਲਈ) (ਇਹ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ) ਬੇਅੰਤ ਲੰਮੀ ਨਦੀ ਵਗ ਰਹੀ ਹੈ, (ਪਰ ਇਸ
ਨਦੀ ਦਾ) ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ (ਉਸ ਜਿੰਦਗੀ-ਰੂਪ) ਬੇੜੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ
ਸਕਦਾ, ਜੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਮਲਾਹ ਦੇ ਚੇਤਿ ਵਿਚ ਰਹੇ (ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਗੁਰੂ
ਮੋਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖ-ਅਗਨੀ ਨਹੀਂ ਪੋਹਦੀ) । ੮੬ ।

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀ ਸੁ ਸਜਣ ਵੀਹ, ਇਕੁ ਢੂੰਢੇਦੀ ਨ ਲਹਾਂ ॥ ਧੁਖਾਂ
ਜਿਉ ਮਾਲੀਹ, ਕਾਰਣਿ ਤਿੰਨ੍ਹਾ ਮਾ ਪਿਰਾਂ ॥੮੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਲੀ-ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ, (ਭਾਵ,) ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪਤਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ।
ਇਕੁ-ਆਸਲ ਸੱਸਣ । ਨ ਲਹਾਂ-ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ । ਧੁਖਾਂ-ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਦੁਖੀ ਹੋ
ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਮਾਲੀਹ-ਮਿਲ੍ਹੀ, ਸੁੱਕੇ ਗੋਹੇ ਦਾ ਬੂਰਾ । ਮਾ-ਮੇਰਾ । ਪਿਰੀ ਕਾਰਣਿ-

ਪਿਆਰੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ । ਤਿੰਨ—ਉਹਨਾਂ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪਤਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਵੀਹ ਮਿਤ੍ਰ (ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ) ਹਨ; ਪਰ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਅਸਲ ਸੱਚਾ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ (ਜੋ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਦੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਲਾਏ) ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ (ਸਤ-ਸੰਗੀ) ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ (ਨਾਹ ਮਿਲਣ) ਕਰਕੇ ਧੁਖਦੀ ਮਿਲੀ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ੮੭ ।

ਫਰੀਦਾ ਇਹੁ ਤਨੁ ਭਉਕਣਾ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਦੁਖੀਐ ਕਉਣੁ ॥ ਕੰਨੀ ਬੁਜੇ ਦੇ ਰਹਾਂ, ਕਿਤੀ ਵਗੈ ਪਉਣੁ ॥੮੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭਉਕਣਾ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਉਕਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਭਉਂਕਾ । ਦੁਖੀਐ ਕਉਣੁ—ਕੌਣ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ ? ਦੇ ਰਹਾਂ—ਦੇਖੀ ਰੱਖਾਂ, ਦੇਖੀ ਰੱਖਾਂਗਾ । ਕਿਤੀ—ਕਿਤਨੀ ਹੀ, ਜਿਤਨੀ ਜੀ ਚਾਹੇ । ਪਉਣੁ—ਹਵਾ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ (ਮੇਰਾ) ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਭੌਂਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਪਦਾਰਥ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਕੌਣ ਨਿੱਤ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ ? (ਭਾਵ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦਾ ਕਿ ਨਿੱਤ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਾਂ) । ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਜੇ ਦੇਖੀ ਰੱਖਾਂਗਾ ਜਿਤਨੀ ਜੀ ਚਾਹੇ ਹਵਾ ਝੁੱਲਦੀ ਰਹੇ, (ਭਾਵ, ਜਿਤਨਾ ਜੀ ਚਾਹੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਮੰਗਾਂ ਮੰਗਣ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾਈ ਜਾਏ, ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਂਗਾ) । ੮੮ ।

ਨੋਟ ! ਇੱਕ ਤਾਂ ਬੰਦਿਆ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ 'ਰੋਏ ਟਿਬੇ' ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਦੂਜੇ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮਨ-ਮੋਹਣੇ ਪਦਾਰਥ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆਂ, ਮਾਖਿਅ ਨਦੀ ਵਹਿਨਿ ॥ ਜੋ ਜੋ ਵੰਢੈ ਭੀਹੜਾ, ਸੋ ਉਮਰ ਹਬ ਪਵੰਨਿ ॥੮੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਰਬ ਖਜੂਰੀ—ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ । ਮਾਖਿਅ—ਮਾਖਿਉਂ ਦੀਆਂ । ਮਾਖਿਅ ਨਈ—ਸਹਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ।

[ਨੋਟ :—ਲਫਜ਼ 'ਮਾਖਿਅ' ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਜੀਉ' ਤੋਂ 'ਜੀਅ', 'ਪ੍ਰਿਉ' ਤੋਂ 'ਪ੍ਰਿਅ' ਅਤੇ 'ਹੀਉ' ਤੋਂ 'ਹੀਅ' ਬਣਿਆ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ 'ਮਾਖਿਉ' ਤੋਂ 'ਮਾਖਿਅ' ਹੈ] । ਵਹਿਨਿ—ਵਹਿਦੀਆਂ ਹਨ, ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਭੀਹੜਾ—ਦਿਹਾੜਾ । ਹਬ ਪਵੰਨਿ—ਹੱਥ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਨੋਟ ! ਲਫਜ਼ ਪਵੰਨਿ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ, ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ:

ਖੁਭ ਵਿਚ 'ਸਿੰਘਾਪਸਨਿ'। ਖਜੂਰਾਂ ਪਕੀਆ-ਪੱਕੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ, ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥ। ਮਾਖਿਆ ਨਈ-ਸਹਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ, ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ।

ਨੌਟ ! ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਅਤੇ ਸਹਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲ ਉਪਮਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਵੰਞੇ-ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :- (ਪਰ ਇਹ ਸਰੀਰ ਵਿਚਾਰਾ ਭੀ ਕੀਹ ਕਰੇ ? ਇਸ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਣ ਲਈ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ) ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਜੂਰਾਂ (ਵਿੱਸ ਰਹੀਆ ਹਨ), ਅਤੇ ਸਹਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ (ਭਾਵ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ, ਸੁਆਦਲੇ ਤੇ ਮਨ-ਮੋਹਣੇ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ)। (ਉਂਵ ਇਹ ਭੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮਾਣਨ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਜੋ ਜੋ ਦਿਹਾੜਾ ਬੀਤਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਹੀ ਹੱਥ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਅਜ਼ਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ)। ੮੬।

ਫਰੀਦ ਤਨੁ ਸੁਕਾ, ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ, ਤਲੀਆ ਖੁੰਡਹਿ ਕਾਗ ॥
ਅਜੈ ਸੁ ਰਬੁ ਨ ਬਾਹੁੜਿਓ, ਦੇਖੁ ਬੰਦੇ ਕੇ ਭਾਗ ॥੯੦॥ [੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਥੀਆ-ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ-ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੁੰਡਹਿ-ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਾਗ-ਕਾਂ, ਵਿਕਾਰ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਸਕੇ। ਅਜੈ-ਅਜੇ ਭੀ (ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਭੋਗ ਭੋਗਿ ਭੋਗਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਿਆ ਭੀ ਗਵਾ ਬੈਠਾ ਹੈ)। ਨ ਬਾਹੁੜਿਓ-ਨਹੀਂ ਤੁੱਠਾ, ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਇਹ ਭੌਂਕਾ) ਸਰੀਰ (ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਪੈ ਕੇ) ਭਾਵਾ ਮਾੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। (ਫਿਰ ਭੀ, ਇਹ) ਕਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਨੂੰ ਟੁੰਗੇ ਮਾਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਸਕੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੌਭਾਂ ਲਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ)। ਵੇਖੋ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਏ) ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਭੀ ਅਜੀਬ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਭੀ (ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਭੋਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਿਆ ਭੀ ਗਵਾ ਬੈਠਾ ਹੈ) ਰੱਬ ਇਸ ਉਤੇ ਤੁੱਠਾ ਨਹੀਂ (ਭਾਵ, ਇਸ ਦੀ ਝਾਕ ਮਿਟੀ ਨਹੀਂ)। ੯੦।

ਕਾਗਾ ਕਰੰਗ ਢਢੇਲਿਆ, ਸਗਲਾ ਖਾਇਆ ਮਾਸੁ ॥ ਏ ਦੁਇ ਨੈਨਾ
ਮਤਿ ਛਹਉ, ਪਿਰ ਦੇਖਨ ਕੀ ਆਸੁ ॥ ੯੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਗਾ—ਕਾਗਾਂ ਨੇ, ਕਾਵਾਂ ਨੇ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੇ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਸਕਿਆਂ ਨੇ। ਕਰੰਗ—ਪਿੰਜਰ, ਬਹੁਤ ਲਿੱਸਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ। ਸਗਲਾ—ਸਾਰਾ। ਮਤਿ ਫੁਹਉ—ਰੱਬ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਨਾਹ ਛੇੜੇ [ਵੇਖੋ, ਸਲੋਕ ਨੰ: ੨੫ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਭਿਜਉ', 'ਵਰਸਉ', ਅਤੇ 'ਤੁਣਉ']। ਆਸ—ਤਾਂਘ।

ਅਰਥ :—ਕਾਵਾਂ ਨੇ ਪਿੰਜਰ ਭੀ ਫੋਲ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, (ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਮਾਸ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ) (ਭਾਵ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਸਕੇ ਤੇ ਵਿਸੇ-ਵਿਕਾਰ ਇਸ ਅੱਤ ਲਿੱਸੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਭੀ ਚੋਭਾ ਲਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਭੌਂਕੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੱਤਿਆ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਖਿੱਚ ਲਈ ਹੈ)। ਰੱਬ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ (ਮੇਰੀਆਂ) ਇਹਨਾਂ ਦੇਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਹ ਛੇੜੇ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਟਿਕੀ ਰਹੇ। ੯੧।

ਕਾਗਾ ਚੁੰਡਿ ਨ ਪਿੰਜਰਾ, ਬਸੈ ਤ ਉਡਾਰਿ ਜਾਹਿ ॥ ਜਿਤੁ ਪਿੰਜਰੈ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਵਸੈ, ਮਾਸੁ ਨ ਤਿਦੁ ਖਾਹਿ ॥੯੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਗਾ—ਹੈ ਕਾਂ ! ਹੇ ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਚਸਕੇ ! ਚੁੰਡਿ ਨ—ਨਾਹ ਨੂੰਗ। ਪਿੰਜਰਾ—ਸ਼ੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ। ਬਸੈ—(ਜੇ) ਵੱਸ ਵਿਚ (ਹੈ), ਜੇ ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੇ ਤੂੰ ਕਰ ਸਕੇਂ। ਤ—ਤਾਂ। ਜਿਤੁ—ਜਿਸ ਵਿਚ। ਜਿਤੁ ਪਿੰਜਰੈ—ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਤਿਦੁ—ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ।

ਅਰਥ :—ਹੈ ਕਾਂ ! ਮੇਰਾ ਪਿੰਜਰ ਨਾਹ ਨੂੰਗ, ਜੇ ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ (ਇਹ ਗੱਲ) ਹੈ ਤਾਂ (ਇਥੋਂ) ਉੱਡ ਜਾਹ, ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਸ ਨਾਹ ਖਾਹ, (ਭਾਵ, ਹੇ ਵਿਸਿਆ ਦੇ ਚਸਕੇ ! ਮੇਰੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੋਭਾਂ ਲਾਣੀਆਂ ਛੱਡ ਦੇਹ, ਤਰਸ ਕਰ, ਤੇ ਜਾਹ, ਖਲਾਸੀ ਕਰ। ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸੇ-ਭੋਗਾਂ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਨਾਹ ਕਰ)। ੯੨।

ਸਲੋਕ ਨੰ: ੯੩ ਤੋਂ ੧੩੦ ਤੱਕ ॥

ਫਰੀਦਾ ਗੋਰ ਨਿਮਾਣੀ ਸਭੁ ਕਰੇ, ਨਿਘਰਿਆ ਘਰਿ ਆਉ ॥ ਸਰਪਰ ਮੈਥੈ ਆਵਣਾ, ਮਰਣਹੁ ਨਾ ਡਰਿਆਹੁ ॥ ੯੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਿਮਾਣੀ—ਵਿਚਾਰੀ। ਸਭੁ—ਸੱਦਾ, ਵਾਜ। ਸਭੁ ਕਰੇ—ਵਾਜ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਿਘਰਿਆ—ਹੈ ਬੇ-ਘਰੇ ਜੀਵ ! ਘਰਿ—ਘਰ ਵਿਚ। ਸਰਪਰ—ਆਖਿਰ ਨੂੰ। ਮੈਥੈ—ਮੇਰੇ ਪਾਸ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕਬਰ ਵਿਚਾਰੀ (ਬੰਦੇ ਨੂੰ) ਵਾਜ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ (ਤੇ

ਆਖਦੀ ਹੈ—)ਹੋ ਬੇ-ਘਰੇ ਜੀਵ ! (ਆਪਣੇ) ਘਰ ਵਿਚ ਆ, (ਭਾਵ, ਆਸ਼ਿਰ ਨੂੰ (ਤੂੰ) ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੈ (ਤਾ ਫਿਰ) ਮੌਤ ਤੋਂ (ਇਤਨਾ) ਨਾਹ ਡਰ । ੯੩ ।

ਇਨ੍ਹੀ ਲੋਇਣੀ ਦੇਖਦਿਆ, ਕੇਤੀ ਚਲਿ ਗਈ ॥ ਫਰੀਦਾ ਲੋਕਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ, ਮੈ ਆਪਣੀ ਪਈ ॥੯੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਲੋਇਣ—ਅੱਖਾਂ । ਇਨ੍ਹੀ ਲੋਇਣੀ—ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ । (ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਖ 'ਹ' ਹੈ) । ਕੇਤੀ—ਕਿਤਨੀ ਹੀ (ਖਲਕਤਿ), ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ !

ਅਰਥ :—ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦਿਆਂ (ਭਾਵ, ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ) ਕਿਤਨੀ ਹੀ ਖਲਕਤਿ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ (ਮੌਤ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ) । ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਖਲਕਤਿ ਤੁਰੀ ਜਾਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀ) ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਹੈ (ਭਾਵ, ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ), ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਫਿਕਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੯੪।

ਆਪੁ ਸਵਾਰਹਿ ਮੈ ਮਿਲਹਿ, ਮੈ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥ ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂ ਮੇਰਾ ਹੋਇ ਰਹਹਿ, ਸਭੁ ਜਗੁ ਤੇਰਾ ਹੋਇ ॥੯੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਆਪੁ—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ । ਮੈ—ਮੈਨੂੰ ।

ਨੋਟ—ਮੌਤ ਦੀ ਢਾਹ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਵੇਖ ਕੇ ਜਦੋਂ ਫਰੀਦ ਨੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਹੱਥ ਵਲੋਂ ਇਹ ਧੀਰਜ ਮਿਲੀ—

ਅਰਥ :—ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਲਵੇਂ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਏਂਗਾ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆਂ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋਵੇਗਾ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ) । ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਬਣ ਜਾਏਂ, (ਭਾਵ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏਂ, ਤਾਂ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਤੇਰਾ ਬਣ ਜਾਏਗਾ (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜੇਗੀ) । ੯੫।

ਕੰਧੀ ਉਤੈ ਰੁਖੜਾ, ਕਿਚਰੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰ ॥ ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੈ ਰਖੀਐ, ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਵੁ ॥੯੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੰਧੀ—ਕੰਢਾ । ਰੁਖੜਾ—ਰੱਖਾ ਜਿਹਾ ਰੁੱਖ, ਵਿਚਾਰਾ ਰੁੱਖ । ਧੀਰ—ਧੀਰਜ, ਧਰਵਾਸ । ਨੀਰ—ਪਾਣੀ ।

ਅਰਥ :—(ਦਰੀਆ ਦੇ) ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ (ਉੱਟਾ ਹੋਇਆ) ਵਿਚਾਰਾ ਰੁੱਖ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਧਰਵਾਸ ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ ? ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਕੱਚੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਮੌਤ ਦੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਖਲੋਤਾ

ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਸੁਆਸ ਮੁੱਕਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ) । ੯੬ ।

ਫਰੀਦਾ ਮਹਲ ਨਿਸਖਣ ਰਹਿ ਗਏ, ਵਾਸਾ ਆਇਆ ਤਲਿ ॥
ਗੋਰਾਂ ਸੇ ਨਿਮਾਣੀਆ, ਬਹਸਨਿ ਰੂਹਾਂ ਮਲਿ ॥ ਆਖੀਂ ਸੇਖਾ ਬੰਦਗੀ,
ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ॥ ੯੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਹਲ-ਪੱਕੇ ਘਰ । ਨਿਸਖਣ-ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ । ਸੁੰਵੇ-ਤਲਿ
ਤਲ ਵਿਚ, ਹੇਠਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ । ਬਹਸਨਿ-ਬੈਠਣਗੀਆਂ । ਗੋਰਾਂ ਨਿਮਾਣੀਆਂ-ਇਹ
ਕਬਰਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦੇ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਲਿ-ਮੱਲ ਕੇ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮੌਤ ਆਉਣ ਤੇ) ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਸੁੰਵੀਆਂ ਰਹਿ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠ (ਕਬਰ ਵਿਚ) ਡੇਰਾ ਲਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਕਬਰਾਂ
ਵਿਚ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਰੂਹਾਂ ਸਦਾ ਲਈ ਜਾ ਬੈਠਣਗੀਆਂ। ਹੇ ਸੇਖ (ਫਰੀਦ)।
(ਰੱਬ ਦੀ) ਬੰਦਗੀ ਕਰ (ਉਹਨਾਂ ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਤੋਂ) ਅੱਜ ਭਲਕ ਕੂਚ ਕਰਨਾ
ਹੋਵੇਗਾ । ੯੭ ।

ਨੋਟ :- ਇਥੇ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਹ ਦਾ ਕਬਰ ਵਿਚ
ਜਾ ਬੈਠਣਾ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਾਂ ਨੇ ਆਖ਼ਿਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ
ਜਾਣਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਮਉਤੈ ਦਾ ਬੰਨਾ ਏਵੈ ਦਿਸੈ, ਜਿਉ ਦਰੀਆਵੈ ਢਾਹਾ ॥
ਅਗੈ ਦੋਜਕ ਤਪਿਆ ਸੁਣੀਐ, ਹੂਲ ਪਵੈ ਕਹਾਹਾ ॥ ਇਕਨਾ ਨੋ ਸਭ ਸੋਝੀ
ਆਈ, ਇਕਿ ਫਿਰਦੇ ਵੇਪਰਵਾਹਾ ॥ ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤਿਆ ਦੁਨੀ ਵਿਚ,
ਸੇ ਦਰਗਹ ਓਗਾਹਾ ॥ ੯੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਏਵੈ-ਇਉਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ । ਢਾਹਾ-ਕਿਨਾਰਾ, ਕੰਢਾ । ਹੂਲ-
ਰੋਲਾ । ਕਾਹਾਹਾ-ਹਾਹਾਕਾਰ । ਦੋਜਕ-ਨਰਕ । ਇਕਿ-ਕਈ ਜੀਵ (ਲਫਜ਼ 'ਇਕਿ'
'ਬਹੁ ਵਚਨ' ਹੈ ਲਫਜ਼ 'ਇਕ' ਤੋਂ) । ਓਗਾਹਾ-ਗਵਾਹ, ਸਾਖੀ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ (ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵੇਗ ਨਾਲ
ਫਹਿ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਤ (-ਰੂਪ) ਨਦੀ ਦਾ ਕੰਢਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ
ਜੀਵ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਡਿੱਗਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ) । (ਮੌਤ) ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ (ਵਿਕਾਰੀਆਂ
ਵਾਸਤੇ) ਤਪੇ ਹੋਏ ਨਰਕ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਹਾਕਾਰ ਤੇ ਰੋਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ
ਹੈ । ਕਈ (ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ (ਕਿ ਇਥੇ ਕਿਵੇਂ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗਜ਼ਾਰਨੀ ਹੈ, ਪਰ) ਕਈ ਬੇਪਰਵਾਹ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਜੇਹੜੇ ਅਮਲ ਇਥੇ

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਰੀਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ (ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ) ਗਵਾਹ ਬਣਦੇ ਹਨ । ੯੮ ।

ਫਰੀਦਾ ਦਰੀਆਵੇ ਕੰਨੈ ਬਗੁਲਾ, ਬੈਠਾ ਕੇਲ ਕਰੇ ॥ ਕੇਲ ਕਰੇਦੇ ਹੋਝ ਨੋ, ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ ਪਏ ॥ ਬਾਜ ਪਏ ਤਿਸੁ ਰਬ ਦੇ, ਕੇਲਾਂ ਵਿਸਰੀਆਂ ॥ ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਨ ਚੇਤੇ ਸਨਿ, ਸੋ ਗਾਲੀ ਰਬ ਕੀਆ ॥ ੯੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੰਨੈ-ਕੰਢੇ ਤੇ । ਕੇਲ-ਕਲੋਲ । ਹੋਝ-ਹੰਸ (ਜਿਹਾ ਚਿੱਟਾ ਬਗੁਲਾ) । ਅਚਿੰ-ਤੇ-ਅਚਨ-ਚੇਤ । ਤਿਹੁ-ਉਸ (ਹੋਝ) ਨੂੰ । ਵਿਸਰੀਆਂ-ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਚੇਤੇ ਸਨਿ-ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਸਨ, ਯਾਦ ਸਨ । ਗਾਲੀ-ਗੱਲਾਂ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਬੰਦਾ ਜਗਤ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ) ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਬਗੁਲਾ ਕਲੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਉਸ) ਹੰਸ (ਵਰਗੇ ਚਿੱਟੇ ਬਗੁਲੇ) ਨੂੰ ਕਲੋਲ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਅਚਨ-ਚੇਤ ਬਾਜ ਆ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, (ਤਿਵੇਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਆ ਫੜਦੇ ਹਨ) । ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਜ ਆ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲੋਲ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹੀ ਹਾਲ ਮੌਤ ਆਇਆਂ ਬੰਦੇ-ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) । ਜੋ ਗੱਲਾਂ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਚਿੰਤ-ਵੇਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਰੱਬ ਨੇ ਉਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ੯੯ ।

ਸਾਢੇ ਤ੍ਰੈ ਮਣ ਦੇਹੁਰੀ, ਚਲੈ ਪਾਣੀ ਐਨਿ ॥ ਆਇਓ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ, ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ ਬੰਨ੍ਹਿ ॥ ਮਲਕਲਮਉਤ ਜਾਂ ਆਵਸੀ, ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਭੰਨਿ ॥ ਤਿਨਾ ਪਿਆਰਿਆ ਭਾਈਆਂ, ਅਗੈ ਦਿਤਾ ਬੰਨ੍ਹਿ ॥ ਵੇਖਹੁ ਬੰਦਾ ਚਲਿਆ, ਚਹੁ ਜਣਿਆ ਦੈ ਕੰਨ੍ਹਿ ॥ ਫਰੀਦਾ ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤੇ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ, ਦਰਗਹਿ ਆਏ ਕੰਮਿ ॥ ੧੦੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦੇਹੁਰੀ-ਸੋਹਣਾ ਸਰੀਰ, ਪਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ । ਚਲੈ-ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਐਨਿ-ਅੰਨ ਨਾਲ । ਵਿਚਿ-[ਇਸ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ( ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਲਫਜ਼ 'ਬਿਨੁ' ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ( ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ] । ਵਤਿ-ਪਰਤ ਪਰਤ ਕੇ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ । ਆਸੂਣੀ-ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਆਸ, ਸੋਹਣੀ ਜਿਹੀ ਆਸ । ਬੰਨ੍ਹਿ-ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ਮਲਕ-ਫਰਿਸ਼ਤਾ । ਅਲ-ਦਾ । ਮਲਕਲ ਮਉਤ-ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ । ਕੰਨ੍ਹਿ-ਮੌਢੇ ਤੇ । ਆਏ ਕੰਮਿ-ਕੰਮ ਵਿਚ ਆਏ, ਸਹਾਈ ਹੋਏ ।

ਅਰਥ :—(ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ) ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਮਣ ਦਾ ਪਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ (ਇਸ ਨੂੰ) ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੰਨ ਦੇ ਜੋਰ ਕੰਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੋਹਣੀ ਜਿਹੀ ਆਸ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ (ਪਰ ਆਸ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ)। ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸਤਾ (ਸਰੀਰ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਭੰਨ ਕੇ (ਭਾਵ, ਸਾਰੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕਰ ਕੇ) ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਉਹ ਪਿਆਰੇ ਵੀਰ (ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸਤ ਦੇ) ਅੱਗੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ ! ਬੰਦਾ ਚਹੁੰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਹੈ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਉਹੀ (ਭਲੇ) ਕੰਮ ਜਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ (ਰਹਿ ਕੇ) ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੦੦।

ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨੁ ਪੰਖਿਆ, ਜੰਗਲ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਾਸੁ ॥
ਕਕਰੁ ਚੁਗਾਨਿ, ਬਲਿ ਵਸਨਿ, ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ ॥ ੧੦੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹਉ—ਮੈਂ। ਬਲਿਹਾਰੀ—ਜਦਕੇ, ਕੁਰਬਾਨ। ਤਿਨ੍ਹ—ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ। ਜੰਗਲਿ—ਜੰਗਲ ਵਿਚ। ਵਾਸੁ—ਵਸੇਬਾ, ਰਿਹੋਸ। ਕਕਰੁ—ਕੰਕਰ, ਰੋੜ। ਬਲਿ—ਬਲ ਉਤੇ, ਭੁਇਂ ਉਤੇ। ਰਬ ਪਾਸੁ—ਰੱਬ ਦਾ ਪਾਸਾ, ਰੱਬ ਦਾ ਆਸਰਾ। ਛੋਡਨਿ—[ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾ 'ਹ' ਹੈ]।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਰੋੜ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਭੁਇਂ ਉਤੇ ਵੱਸਦੇ ਹਨ, (ਪਰ) ਰੱਬ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਛੋਡਦੇ (ਭਾਵ, ਮਹਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪਲੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਛੀ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ਜੋ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਰੋੜ ਚੁਗ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ)। ੧੦੧।

ਫਰੀਦਾ ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ, ਵਣੁ ਕੰਬਿਆ, ਪਤ ਝੜੇ ਝੜਿ ਪਾਹਿ ॥
ਚਾਰੈ ਕੁੰਡਾ ਢੂੰਢੀਆਂ, ਰਹਣੁ ਕਿਥਾਉ ਨਾਹਿ ॥ ੧੦੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਫਿਰੀ—ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਵਣੁ—ਜੰਗਲ (ਭਾਵ; ਜੰਗਲ ਦਾ ਰੁੱਖ)। [ਲਫਜ਼ 'ਵਣੁ' ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੬ ਅਤੇ ੪੩ ਵਿਚ ਆਏ ਲਫਜ਼ 'ਵਣਿ' ਦੇ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਰੂਪ ਦਾ ਫਰਕ ਵੇਖੋ]। ਰਹਣੁ—ਬਿਰਤਾ। ਕਿਥਾਉ—ਕਿਤੇ ਭੀ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੌਸਮ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੰਗਲ (ਦਾ ਝੂਟਾ ਝੂਟਾ)

ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਪੱਤਰ ਝੜ ਰਹੇ ਹਨ। (ਜਗਤ ਦੇ) ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਛੁੱਢ ਵੇਖੋ ਹਨ, ਥਿਰਤਾ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਨਾਹ ਹੀ ਰੁੱਤ ਇਕੋ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾਹ ਹੀ ਦੁੱਖ ਤੇ ਹੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਸਦਾ ਟਿਕੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰਨ ਤੇ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਆਖ਼ਰ ਜਗਤ ਤੋਂ ਤੁਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ੧੦੨।

ਫਰੀਦਾ ਪਾੜਿ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ, ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ ॥ ਜਿਨ੍ਹੀ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਮਿਲੈ, ਸੇਈ ਵੇਸ ਕਰੇਉ ॥ ੧੦੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਾੜਿ-ਪਾੜ ਕੇ। ਪਟੋਲਾ-(ਸਿਰ ਉਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਜਨਾਨੀ ਦਾ) ਪੱਟ ਦਾ ਕੱਪੜਾ। ਧਜ-ਲੀਰਾਂ। ਕੰਬਲੜੀ-ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਕੰਬਲੀ। ਜਿਨ੍ਹੀ ਵੇਸੀ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੇਸਾਂ ਨਾਲ। ਸਹੁ-ਖਸਮ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਪੱਟ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਪਾੜ ਕੇ ਮੈਂ ਲੀਰਾਂ ਲੀਰਾਂ ਕਰ ਦਿਆਂ, ਤੇ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਕੰਬਲੀ ਪਾ ਲਵਾਂ। ਮੈਂ ਉਹੀ ਵੇਸ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੇਸਾਂ ਨਾਲ (ਮੇਰਾ) ਖਸਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪਏ। ੧੦੩।

ਮ: ੩ ॥ ਕਾਇ ਪਟੋਲਾ ਪਾੜਤੀ, ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਘਰ ਹੀ ਬੈਠਿਆ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਜੇ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇਇ ॥ ੧੦੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਾਇ-ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ? ਕਿਉਂ ? ਪਹਿਰੇਇ-ਪਹਿਨਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਹੀ-[ਘਰਿ ਹੀ। ਲਛੜ 'ਘਰਿ' ਦੀ ਿਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ 'ਹੀ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਉੱਡ ਗਈ ਹੈ] ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ। ਰਾਸਿ-ਚੰਗੀ, ਸਾਫ਼।

ਅਰਥ :- (ਪਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਸਿਰ ਦਾ ਪੱਟ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਕਿਉਂ ਪਾੜੇ ਤੇ ਭੈੜੀ ਜਿਹੀ ਕੰਬਲੀ ਕਿਉਂ ਪਾਏ ? ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਖਸਮ (-ਪਰਮਾਤਮਾ) ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੀ) ਨੀਅਤ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਲਏ (ਜੇ ਮਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰ ਲਏ)। ੧੦੪।

ਮ: ੪ ॥ ਫਰੀਦਾ ਗਰਬੁ ਜਿਨਾ ਵਡਿਆਈਆ, ਧਨਿ ਲੋਬਨਿ ਆਗਾਹ ॥ ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਧਣੀ ਸਿਉ, ਟਿਬੇ ਜਿਉ ਮੀਹਾਹੁ ॥ ੧੦੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਰਬੁ-ਅਹੰਕਾਰ। ਵਡਿਆਈਆ ਗਰਬੁ-ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ ਮਾਣ, ਦੁਨੀਆਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਮਾਣ। ਧਨਿ-ਧਨ ਦੇ ਕਾਰਣ। ਲੋਬਨਿ-ਲੁਆਨੀ ਦੇ ਕਾਰਣ। ਆਗਾਹ-ਬੇਅੰਤ। ਧਣੀ-ਰੱਬ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਸਿਉ-ਤੋਂ। ਮੀਹਾਹੁ-ਮੀਂਹ ਤੋਂ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ (ਰਿਹਾ), ਬੇਅੰਤ ਧਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜਾਂ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਕਾਰਣ (ਕੋਈ) ਮਾਣ ਰਿਹਾ, ਉਹ (ਜਗਤ ਵਿਚੋਂ) ਮਾਲਕ (ਦੀ ਮੋਹਰ) ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਟਿੱਬੇ ਮੀਂਹ (ਦੇ ਵੱਸਣ) ਪਿਛੋਂ (ਸੁੱਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)। ੧੦੬।

ਫਰੀਦਾ ਤਿਨਾ ਮੁਖ ਡਰਾਵਣੇ, ਜਿਨਾ ਵਿਸਾਰਿਓਨੁ ਨਾਉ ॥ ਐਥੈ ਦੁਖ ਘਣੇਰਿਆ, ਅਗੈ ਨਉਰ ਨ ਠਾਉ ॥ ੧੦੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਐਥੈ—ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ। ਘਣੇਰਿਆ—ਘਨੇਰੇ, ਬੜੇ। ਨਉਰ ਨ ਠਾਉ—ਨਾਹ ਥਾਂ ਨਾ ਬਿੱਤਾ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭੁਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਡਰਾਉਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ (ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੱਟ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਧਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਜੁਆਨੀ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਮਾਣ ਵਡਿਆਈਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਣ)। (ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ) ਉਹ ਇਥੇ (ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਈ ਦੁੱਖ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ-ਬਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ (ਭਾਵ, ਧੱਕੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ)। ੧੦੬।

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੩ ਅਤੇ ੧੦੬ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਨੰ: ੧੦੪ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੰ: ੧੦੫ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਪਹਿਲਾਂ ਨੰ: ੧੦੬ ਤੇ ਫਿਰ ਨੰ: ੧੦੩। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭੁਲਾਇਆ ਹੈ ਉਹਨਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਡਰਾਉਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੱਟ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਧਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹੋਣ। ਧਨ ਹੁੰਦਿਆ ਭੀ, ਪੱਟ ਪਹਿਨਦਿਆਂ ਭੀ, ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਅਜੇਹੇ ਪੱਟ ਪਹਿਨਣ ਦੇ ਥਾਂ ਤਾਂ ਲੀਰਾਂ ਪਾ ਲੈਣੀਆਂ ਚੰਗੀਆ, ਕੰਮਲੀ ਪਹਿਨ ਲੈਣੀ ਚੰਗੀ, ਜੋ ਇਹਨਾ ਲੀਰਾ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮਲੀ ਦੇ ਪਾਇਆਂ ਰੱਬ ਨਾਹ ਭੁੱਲੇ।

ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਫਕੀਰੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੋ, ਇਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੧੦੩ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੧੦੪ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਨ ਤੇ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਮਾਣ ਕੀਤਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਮੋਹਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਅਜੇਹੇ ਧਨ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਮੌਜ ਨਾਲੋਂ ਫਕੀਰੀ ਦੀਆਂ ਲੀਰਾ ਤੇ ਗੋਦੜੀ ਚੰਗੀ, ਜੋ ਇਸ ਫਕੀਰੀ ਵਿਚ ਰੱਬ ਯਾਦ ਰਹਿ ਸਕੇ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੭ ਰਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਵੇਖੋ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੀਰਾਂ ਤੇ ਗੋਦੜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਉਦਮ ਕਰੋ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ, ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਓਟ ਰੱਖੋ, ਸੰਤੋਖ ਧਾਰੋ ਆਦਿਕ।

ਫਰੀਦਾ ਪਿਛਲਿ ਰਾਤਿ ਨ ਜਾਗਿਓਹਿ, ਜੀਵਦੜੈ ਮੁਇਓਹਿ ॥
ਜੇ ਤੈ ਰਬੁ ਵਿਸਾਰਿਆ, ਤ ਰਬਿ ਨ ਵਿਸਰਿਓਹਿ ॥ ੧੦੭ ॥ [੧੩੮੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਿਛਲੀ ਰਾਤਿ—ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ। ਨ ਜਾਗਿਓਹਿ—ਤੂੰ ਨਾਹ ਜਾਗਿਆ। ਮੁਇਓਹਿ—ਤੂੰ ਮੋਇਆ। ਤੈ—ਤੂੰ। ਰਬਿ—ਰੱਬ ਨੇ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾਗਿਆ ਤਾਂ (ਜਿਹ ਕੋੜਾ ਜੀਵਨ) ਜੀਉਂਦਾ ਹੀ ਤੂੰ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਜੇ ਤੂੰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ (ਭਾਵ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇਰੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ)। ੧੦੭।

ਨੋਟ ! ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਕਿਉਂ ਜਾਗਣਾ ਹੈ ? ਇਹ ਗੱਲ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ ਇਸਾਰੇ-ਮਾਤ੍ਰ ਕਹੀ ਹੈ—‘ਜੇ ਤੈ ਰਬੁ ਵਿਸਾਰਿਆ’, ਭਾਵ, ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਜਾਗ ਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਚਾਰ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮ: ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਕੰਤੁ ਰੰਗਾਵਲਾ, ਵਡਾ ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ ॥ ਅਲਹ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ, ਏਹੁ ਸਚਾਵਾਂ ਸਾਜੁ ॥ ੧੦੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੰਤੁ—ਖਸਮ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਰੰਗਾਵਲਾ—(ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੮੨ ਵਿਚ ‘ਰੰਗਾਵਲੀ’) ਸੋਹਜ-ਮਈ, ਸੋਹਣਾ। ਅਲਹ ਸੇਤੀ—ਰੱਬ ਨਾਲ। ਸਾਜੁ—ਬਣਤਰ, ਰੂਪ। ਸਚਾਵਾਂ—ਸੱਚ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਾਲਾ। ਏਹੁ ਸਾਜੁ—ਇਹ ਰੂਪ, (ਭਾਵ, ‘ਰੰਗਾਵਲਾ’ ਤੇ ‘ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ’ ਰੂਪ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਖਸਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਸੋਹਣਾ ਹੈ ਤੇ ਬੜਾ ਬੇ-ਮੁਥਾਜ ਹੈ। (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ) ਜੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਜਾਈਏ ਤਾਂ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੀ) ਰੱਬ ਵਾਲਾ ਇਹ (ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਬੇ-ਮੁਥਾਜੀ ਵਾਲਾ) ਰੂਪ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਸੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ)। ੧੦੮।

ਮ: ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਇਕੁ ਕਰਿ, ਦਿਲ ਤੇ ਲਾਹਿ ਵਿਕਾਰੁ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ (੩੫੦) ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ

ਅਲਹ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲਾ, ਤਾਂ ਲਭੀ ਦਰਬਾਰੁ ॥ ੧੦੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਇਕੁ ਕਰਿ—ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਕਰ, ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਜਾਣ । ਵਿਕਾਰੁ—ਪਾਪ । ਤੇ—ਤੋਂ । ਅਲਹ ਭਾਵੈ—(ਜੋ) ਰੱਬ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ। ਦਰਬਾਰੁ—ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਰੱਬੀ ਯਾਦ ਦੇ ਅੰਭਿਆਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੇ) ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਜਾਣ, ਦਿਲ ਤੋਂ ਪਾਪ ਕੱਢ ਦੇਹ, ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਦਰਗਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ । ੧੦੯ ।

**ਮ: ਪ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦੁਨੀ ਵਜਾਈ ਵਜਦੀ, ਤੂੰ ਭੀ ਵਜਹਿ ਨਾਲਿ ॥
ਸੋਈ ਜੀਉ ਨ ਵਜਦਾ, ਜਿਸੁ ਅਲਹੁ ਕਰਦਾ ਸਾਰ ॥ ੧੧੦ ॥**

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੁਨੀ—ਦੁਨੀਆ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ । ਵਜਾਈ—ਮਾਇਆ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰੀ ਹੋਈ । ਨਾਲਿ—ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹੀ ਨਾਲਿ । ਜਿਸੁ—ਜਿਸ ਦੀ । ਸਾਰ—ਸੰਭਾਲ । ਅਲਹੁ—ਪਰਮਾਤਮਾ ।

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੦੮, ੧੦੯, ਅਤੇ ੧੧੦ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਅਲਹ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਉਂ ਹੈ—'ਅਲਹ ਸੋਈ'—ਇਥੇ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਲਫਜ਼ 'ਅਲਹ' ਦੇ ਨਾਲ 'ਸੰਬੰਧਕ' 'ਸੋਈ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਅਲਹ ਭਾਵੈ'—ਇਥੇ ਕ੍ਰਿਆ 'ਭਾਵੈ' ਦੇ ਨਾਲ ਲਫਜ਼ 'ਅਲਹ' ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ, ਭਾਵ, ਅਲਹ ਨੂੰ 'ਅਲਹੁ ਕਰਦਾ'—ਇਥੇ ਲਫਜ਼ 'ਅਲਹੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ (ਵਾਜੇ ਹਨ ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੇ) ਵਜਾਏ ਹੋਏ ਵੱਜ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਨਚਾਇਆ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈਂ) । ਉਹੀ (ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ) ਜੀਵ (ਮਾਇਆ ਦਾ ਵਜਾਇਆ ਹੋਇਆ) ਨਹੀਂ ਵੱਜਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ (ਰਾਖੀ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਜੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜ, ਤਾਕਿ ਤੇਰੀ ਭੀ ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਸਕੇ) । ੧੧੦ ।

**ਮ: ਪ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦਿਲੁ ਰਤਾ ਇਸੁ ਦੁਨੀ ਸਿਉ, ਦੁਨੀ ਨ ਕਿਤੋ
ਕੰਮਿ ॥ ਮਿਸਲ ਫਕੀਰਾਂ ਗਾਖੜੀ, ਸੁ ਪਾਈਐ ਪੂਰ ਕਰੰਮਿ ॥ ੧੧੧ ॥**

ਪਦ ਅਰਥ :—ਰਤਾ—ਰੱਤਾ, ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ । ਦੁਨੀ—ਦੁਨੀਆ, ਮਾਇਆ । ਕਿਤੋ ਕੰਮਿ—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ (ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ) । ਮਿਸਲ ਫਕੀਰਾਂ—ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਰਹਣੀ । ਗਾਖੜੀ—ਔਖੀ । ਪੂਰ ਕਰੰਮਿ—ਪੂਰੀ ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ; ਉਸ ਉੱਠਣ ਦਾ ਕੀਹ ਲਾਭ ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੀ) ਦਿਲ ਨੂੰ ਨੀਆ (ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਨਾਲ ਹੀ ਰੰਗਿਆ ਰਿਹਾ ? ਦੁਨੀਆ (ਅੰਤ ਵੇਲੇ) ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । (ਉੱਠ ਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ, ਇਹ) ਫਕੀਰਾ ਵਾਲੀ ਰਹਿਣੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ । ੧੧੧ ।

ਨੋਟ :-ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ ਨੰ. ੧੧੨ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰੇ ਫੁਲੜਾ, ਫਲੁ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ ॥ ਜੋ ਜਾਗੀਨ੍ਹਿ,
ਲਹਿੰਨ ਸੇ, ਸਾਈ ਕੰਨੋ ਦਾਤਿ ॥ ੧੧੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੪]

ਨੋਟ:-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਬਾਰੇ ਇਥੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰਫ ਦੋ ਸਲੋਕ ਹਨ-
ਨੰ. ੧੦੭ ਅਤੇ ਇਹ ਨੰ. ੧੧੨ । ਸਲੋਕ ਨੰ. ੧੦੮, ੧੦੯, ੧੧੦ ਅਤੇ ੧੧੧ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਲਾਭ ਨਿਕਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ-ਬੇ-ਮੁਥਾਜੀ, ਪਾਪ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ, ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਸ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਪਹਿਲੀ ਰਾਤੋ ਭੀ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਪਹਿਰ ਨਾਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਵਧੀਕ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਫੁਲੜਾ-ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਫੁੱਲ । ਪਛਾ ਰਾਤਿ-ਪਿਛਲੀ ਰਾਤੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ । ਜਾਗੀਨ੍ਹਿ-ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ 'ਹ' ਹੈ । ਲਹਿੰਨਿ-ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੇ-ਉਹ ਬੰਦੇ । ਕੰਨੋ-ਪਾਸੋਂ [ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰ. ੯੬ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਕੰਨੈ'] ।

ਅਰਥ -(ਰਾਤ ਦੇ) ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ (ਮਾਨੋ) ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਫੁੱਲ ਹੈ, ਫਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਬੰਦੇ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ) ਜਾਗਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਬਖਸ਼ਸ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੧੧੨ ।

ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਦੀਆ, ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ॥ ਇਕਿ
ਜਾਗੀਦੇ ਨਾ ਲਹਿਨ੍ਹਿ, ਇਕਨਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਉਠਾਨਿ ॥ ੧੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦਾਤੀ-ਬਖਸਸ਼ਾਂ ।

ਨੋਟ ! ਲਫਜ਼ 'ਦਾਤਿ' (ਿ)-ਅੰਤ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ (ਿ) ਨੂੰ ਦੀਰਘ ਕੀਤਿਆ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ 'ਲਹਰਿ' (ਿ ਅੰਤ) ਤੋਂ 'ਲਹਰੀ'; ਜਿਵੇਂ 'ਸਾਇਰੁ ਲਹਰੀ ਦੇਇ' । ਸੰਦੀਆ-ਦੀਆਂ । ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ-ਉਸ (ਸਾਹਿਬ) ਨਾਲ ।

ਕਿਆ ਚਲੈ—ਕੀਹ ਜੋਰ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਇਕਿ—ਕਈ ਬੰਦੇ । ਲਹਨਿ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਨੋਟ ! ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਲੋਕ (ਨੰ: ੧੧੨) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਉਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਲਫਜ਼ 'ਦਾਤਿ' ਵਰਤ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰੇ-ਮਾਤ੍ਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਕੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾ ਉਤੇ ਰੱਬ ਭੁੱਠਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ 'ਦਾਤਿ' ਹੈ 'ਦਾਤਿ', ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ । ਮਤਾਂ ਕੋਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਏ ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਹੋਈ 'ਸਿਰੀ ਰਾਗ' ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਭੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਉਥੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਇਉਂ ਹੈ .—

ਸਲੋਕ ਮ: ੧॥ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਦੀਆ, ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ॥
ਇਕਿ ਜਾਗੰਦੇ ਨਾ ਲਹੰਨਿ ਇਕਨ੍ਹਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਉਠਾਨਿ ॥ ੧ ॥ ੨ ॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪)

ਇਥੇ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦੇ ਦੋ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਵਿਚ ਰਤਾ ਕੁ ਫਰਕ ਹੈ—'ਲਹੰਨਿ' ਅਤੇ 'ਇਕਨ੍ਹਾ' ।

ਅਰਥ :—ਬਖਸ਼ਸਾਂ ਮਾਲਕ ਦੀਆਂ (ਆਪਣੀਆਂ) ਹਨ । ਉਸ ਮਾਲਕ ਨਾਲ (ਕਿਸੇ ਦਾ) ਕੀਹ ਜੋਰ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕਈ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ) ਜਾਗਦੇ ਭੀ (ਇਹ ਬਖਸ਼ਸਾਂ) ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ, ਕਈ (ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ) ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਨੂੰ (ਉਹ ਆਪ) ਜਾਗਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਕਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗੇ ਹੋਏ ਭੀ ਕਿਸੇ ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿ-ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਕਈ ਭਾਵਿਲਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਸੂਝ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) । ੧੧੩ ।

ਨੋਟ ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰ-ਵਿੱਤੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ 'ਸਿਰੀ ਰਾਗ' ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਇਉਂ ਹੈ—

ਮ: ੧ ॥ ਸਿਦਕ ਸਬੁਰੀ ਸਾਇਕਾ, ਸਬਰ ਤੇਸਾ ਮਲਾਇਕਾ ।
ਦੀਦਾਰੁ ਪੂਰੇ ਪਾਇਸਾ, ਥਾਉ ਨਾਹੀ ਖਾਇਕਾ ॥ ੨ ॥ ੨ ॥

ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਵਲੋਂ 'ਦਾਤਿ' ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੰਦਾ 'ਸਬਰ' ਧਾਰਨ ਕਰੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨ: ੧੧੨ ਦੇ ਨਾਲ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ ਚਾਰ ਸਲੋਕ
ਨੰ: ੧੧੪ ਤੋਂ ੧੧੭ ਤਕ ਭੀ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਦਾਤਿ' ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ ਜੇ
'ਸਬਰੁ' ਧਾਰੇਗੇ । 'ਹੱਕ' ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ 'ਝਾਕ' ਨਾਹ ਝਾਕਣੀ ।

ਨੋਟ ! ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੪ ਤੋਂ ੧੧੬ ਤਕ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਹਨ ।

ਢੂਢੇਦੀਏ ਸੁਹਾਗ ਕੂ, ਤਉ ਤਨਿ ਕਾਈ ਕੋਰ ॥ ਜਿਨ੍ਹਾ ਨਾਉ
ਸੁਹਾਗਣੀ, ਤਿਨਾ ਝਾਕ ਨਾ ਹੋਰ ॥ ੧੧੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੂ-ਨੂੰ । ਤਉ ਤਨਿ-ਤੇਰੇ ਤਨ ਵਿਚ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ । ਕੋਰ-ਕਸਰ,
ਘਾਟ । ਕਾਈ-ਕੋਈ । ਝਾਕ-ਆਸ, ਆਸਰਾ, ਟੇਕ ।

ਅਰਥ :- ਸੁਹਾਗ (-ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਵਾਲੀਏ (ਹੇ ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਏ !)
(ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਪਤੀ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈਂ ਪਰ
ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ) ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਹੈ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ
ਨਾਮ 'ਸੁਹਾਗਣੀ' ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਭਾਵ, ਪਤੀ-
ਮਿਲਾਪ ਦੀ 'ਦਾਤਿ' ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਦਾ ਕੋਈ
'ਹੱਕ' ਨਹੀਂ ਜਮਾਂਦੀਆਂ) । ੧੧੪ ।

ਸਬਰ ਮੰਝ ਕਮਾਣ, ਏ ਸਬਰੁ, ਕਾ ਨੀਹਣੇ ॥ ਸਬਰ ਸੰਦਾ ਬਾਣੁ,
ਖਾਲਕੁ ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ ॥ ੧੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੰਝ-(ਮਨ) ਮੰਝ, (ਮਨ) ਵਿਚ । ਸਬਰ ਕਮਾਣ-ਸਬਰ ਦੀ
ਕਮਾਣ । ਸਬਰੁ-ਧੀਰਜ, ਸਿਦਕ । ਕਾ-(ਕਮਾਣ ਦਾ) । ਨੀਹਣੇ-ਚਿੱਲਾ । ਸੰਦਾ-ਦਾ ।
ਬਾਣੁ-ਤੀਰ । ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ-ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦਾ, ਖੁੰਬਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ।

ਅਰਥ :- ਜੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਬਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਸਬਰ ਹੀ ਕਮਾਣ ਦਾ
ਚਿੱਲਾ ਹੋਵੇ, ਸਬਰ ਦਾ ਹੀ ਤੀਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਇਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ) ਖੁੰਬਣ
ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ੧੧੫ ।

ਸਬਰ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਰੀ, ਤਨੁ ਏਵੈ ਜਾਲੇਨਿ ॥ ਹੋਨਿ ਨਜੀਕਿ ਖੁਦਾਇ
ਦੈ, ਭੇਤੁ ਨ ਕਿਸੈ ਦੇਨਿ ॥ ੧੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਾਬਰੀ-ਸਬਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ । ਏਵੈ-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, (ਭਾਵ,) ਸਬਰ
ਵਿਚ ਹੀ । ਤਨੁ ਜਾਲੇਨਿ-ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾੜਦੇ ਹਨ, ਘਾਲਾਂ ਘਾਲਦੇ ਹਨ, (ਭਾਵ, ਜਦੋਂ
ਜਗਤ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਬੇ-ਮੁਬਾਜ਼ੀ
ਪਾਪ-ਨਿਵਿਰਤੀ ਅਤੇ ਰਜ਼ਾ ਦਾ ਸਬਕ ਪਕਾਂਦੇ ਹਨ) । ਹੋਨਿ-ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਨਜੀਕਿ-

ਨੇੜੇ । ਕਿਸੇ-ਕਿਸੇ ਨੂੰ । ਭੇਤੁ ਨ ਦੇਨ੍ਹਿ—ਆਪਣਾ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਕਾਹਲੀ ਪੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਅਗੈ ਗ਼ਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਤਨੀ ਮੋਹਨਤਿ ਕਰਨ ਤੇ ਭੀ ਅਜੇ ਤਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ।

ਅਰਥ :—ਸਬਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਸਬਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਸਦਾ ਸਬਰ ਵਿਚ ਹੀ) ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਘਾਲ ਘਾਲਦੇ ਹਨ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ) ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ੧੧੬ ।

ਸਬਰ ਏਹੁ ਸੁਆਉ, ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿੜ੍ਹ ਕਰਹਿ ॥ ਵਧਿ ਥੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ, ਟੁਟਿ ਨ ਥੀਵਹਿ ਵਾਹੜਾ ॥ ੧੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੁਆਉ—ਸੁਆਰਥ, ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ । ਬੰਦਾ—ਹੋ ਬੰਦੇ ! ਹੋ ਮਨੁੱਖ ! ਦਿੜ੍ਹ—ਪੱਕਾ । ਵਧਿ—ਵਧ ਕੇ । ਥੀਵਹਿ—ਹੋ ਜਾਹਿੰਗਾ । ਵਾਹੜਾ—ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਵਹਣ । ਟੁਟਿ—ਟੁੱਟ ਕੇ, ਘਟ ਕੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੋ ਬੰਦੇ ! ਇਹ ਸਬਰ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ । ਜੇ ਤੂੰ (ਸਬਰ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਏਂ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਵਧ ਕੇ ਦਰੀਆ ਹੋ ਜਾਹਿੰਗਾ, (ਪਰ) ਘਟ ਕੇ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਵਹਣ ਨਹੀਂ ਬਣੇਂਗਾ (ਭਾਵ, ਸਬਰ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਣਾਇਆਂ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਵਧ ਕੇ ਦਰਿਆ ਹੋ ਜਾਇਗਾ, ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਾਸਤੇ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਇਗਾ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤੰਗ-ਦਿਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਇਗੀ) । ੧੧੭ ।

ਫਰੀਦਾ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ, ਚੋਪੜੀ ਪਰੀਤਿ ॥ ਇਕਨਿ ਕਿਨੈ ਚਾਲੀਐ, ਦਰਵੇਸਾਵੀ ਰੀਤਿ ॥ ੧੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਾਖੜੀ—ਔਖੀ । ਦਰਵੇਸੀ—ਫਕੀਰੀ । ਚੋਪੜੀ—ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਚੰਗੀ, ਓਪਰੀ, ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ । ਇਕਨਿ ਕਿਨੈ—ਕਿਨੇ ਇੱਕ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੇ । ਚਾਲੀਐ—ਚਲਾਈ ਹੈ । ਦਰਵੇਸਾਵੀ—ਦਰਵੇਸਾਂ ਵਾਲੀ ।

ਅਰਥ :—ਹੋ ਫਕੀਰ ! (ਇਹ ਸਬਰ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਅਸਲ) ਫਕੀਰੀ (ਹੈ, ਤੇ ਇਹ) ਔਖੀ (ਕਾਰ) ਹੈ, ਪਰ (ਹੋ ਫਕੀਰ ! ਰੱਬ ਨਾਲ ਤੇਰੀ) ਪ੍ਰੀਤ ਤਾਂ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਹੈ । ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ (ਇਹ ਸਬਰ ਵਾਲੀ) ਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਮਾਈ ਹੈ । ੧੧੮ ।

ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੂਰ ਜਿਉ, ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਬਲੰਨਿ ॥ ਪੈਰੀ ਥਕਾਂ, ਸਿਰਿ

ਜੁਲਾਂ, ਜੇ ਮੂੰ ਪਿਰੀ ਮਿਲੰਨਿ ॥ ੧੧੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਉ-ਵਾਂਗ । ਬਲੰਨਿ-ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਹੇਠ ਅੱਧਾਂ 'ਹ' ਹੈ ।
ਪੈਰੀ-ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ (ਤੁਰਦਿਆਂ) । ਥਕਾਂ-ਥੱਕਾਂ, ਜੇ ਮੈਂ ਥੱਕ ਜਾਵਾਂ । ਸਿਰਿ-ਸਿਰ ਨਾਲ,
ਸਿਰ-ਭਾਰ । ਜੁਲਾਂ-ਮੈਂ ਤੁਰਾਂ । ਮੂੰ-ਮੈਨੂੰ । ਪਿਰੀ-ਪਿਆਰੇ (ਰੱਬ) ਦੀ । ਮਿਲੰਨਿ-
ਅੱਖਰ 'ਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾਂ 'ਹ' ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ (ਬੇਸੱਕ) ਤਨੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪੇ, ਮੇਰੇ ਹੱਡ (ਬੇਸੱਕ ਇਉਂ)
ਬਲਣ ਜਿਵੇਂ ਬਾਲਣ (ਬਲਦਾ) ਹੈ । (ਪਿਆਰੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ)
ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ (ਤੁਰਦਾ ਤੁਰਦਾ) ਥੱਕ ਜਾਵਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਿਰ ਭਾਰ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਵਾਂ ।
(ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਔਖ ਸਹਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ) ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਰੱਬ ਜੀ ਮਿਲ ਪੈਣ
(ਭਾਵ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾ ਤਪਾ
ਕੇ ਦੁਖੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕਸਟ ਸਹਾਰਨ ਨੂੰ ਭੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ) । ੧੧੯ ।

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ, ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ ॥ ਸਿਰਿ
ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ, ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਿ ॥ ੧੨੦ ॥

ਨੋਟ-ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ । 'ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ
ਮਹਲਾ ੧' ਵਿਚ ਭੀ ਇਹ ਦਰਜ ਹੈ । ਉਥੇ ਇਹ ਇਉਂ ਹੈ-

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ, ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ ॥ ਸਿਰਿ
ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ, ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਸਮਾਲਿ ॥ ੧੮ ॥

ਇਥੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ 'ਨਿਹਾਲਿ' ਦੇ ਥਾਂ ਲਫਜ਼ 'ਸਮਾਲਿ' ਹੈ,
ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਸਲੋਕ ਨੰ. ੧੧੩ ਵਿਚ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਕਿ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ. ੧੧੩ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ
ਇਥੇ ਭੀ ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਕਿਸੇ 'ਉਕਾਈ' ਨੂੰ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਜੇ
ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਇਥੇ ਕੋਈ 'ਉਕਾਈ' ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ
ਵਿਚ 'ਉਕਾਈ' ਨੂੰ ਥਾਂ ਕਿਉਂ ਮਿਲਦੀ? ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਇਥੇ ਕਿਤੇ ਧੂਣੀਆਂ ਤਪਾਣ
ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ (ਨੰ. ੧੨੫) ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਚਲਾ
ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ (ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਨ), ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ
ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਉਪਾਉ ਹੈ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਓਟ, ਇਹ ਓਟ ਕਿਸੇ

ਭੀ ਭਾਂ ਤੇ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਭੀ ਸਉਦਾ ਸਸਤਾ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਨੇ। ਪੈਰੀ—ਪੈਰੀ, ਪੈਰਾਂ ਨੇ। ਫੇੜਿਆ—ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ । ਨਿਹਾਲਿ—ਵੇਖ, ਤੱਕ ।

ਅਰਥ :—ਸਰੀਰ ਨੂੰ (ਧੂਣੀਆਂ ਨਾਲ) ਤਨੂਰ ਵਾਂਗ ਨਾਹ ਸਾੜ, ਤੇ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਨ ਬਾਲ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਬਾਲਣ ਹੈ । ਸਿਰ ਨੇ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ, (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਾਹ ਕਰ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੇਖ । ੧੨੦ ।

ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਸਜਣਾ, ਸਜਣੁ ਮੈਡੇ ਨਾਲਿ ॥ ਨਾਨਕ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖੀਐ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇਇ ਦਿਖਾਲਿ ॥ ੧੨੧ ॥

ਨੋਟ! ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਕਾਨੜੇ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪੰਦ੍ਰਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਬੋਝਾ ਕੁ ਫਰਕ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਉਂ ਹੈ—

ਸਲੋਕ ਮ: ੪॥ ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਸਜਣਾ, ਸਜਣੁ ਮੈਡੇ ਨਾਲਿ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖੀਐ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇਇ ਦਿਖਾਲਿ ॥ ੧ ॥ ੧੫ ॥

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੨੦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੈਡੇ ਨਾਲਿ—ਮੇਰੇ ਨਾਲ, ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਅਲਖੁ—ਲੱਛਣ-ਹੀਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ । ਦੇਇ ਦਿਖਾਲਿ—ਵਿਖਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਮੈਂ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਸੱਜਣ (-ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ (ਬਾਹਰ) ਭਾਲ ਰਹੀ ਹਾਂ, (ਪਰ ਉਹ) ਸੱਜਣ (ਤਾਂ) ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਸ (ਸੱਜਣ) ਦਾ ਕੋਈ ਲੱਛਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, (ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਜੀਵ ਪਾਸੋਂ) ਉਹ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਖਾਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੧੨੧ ।

ਹੀਸਾ ਦੇਖਿ ਤਰੀਦਿਆ, ਬਗਾ ਆਇਆ ਚਾਉ ॥ ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗ ਬਪੁਝੇ, ਸਿਰੁ ਤਲਿ, ਉਪਰਿ ਪਾਉ ॥ ੧੨੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੪]

ਨੋਟ ! ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ । 'ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਇਹ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ (ਨੰ: ੧੨੩) ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਦਰਜ ਹਨ :—

ਹੰਸਾ ਵੇਖਿ ਤਰੀਦਿਆ ਬਗਾਂ ਭਿ ਆਇਆ ਚਾਉ ॥ ਭੁਬਿ ਮੁਇ ਬਗੁ
ਬਪੁੜੇ, ਸਿਰੁ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਉ ॥ ੩ ॥ ੧ ॥

ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਵਡਹੰਸੁ ਹੈ, ਤਾ ਮੈ ਕੀਆ ਸੰਗੁ ॥ ਜੇ ਜਾਣਾ ਬਗੁ
ਬਪੁੜਾ, ਤ ਜਨਮਿ ਨ ਦੇਦੀ ਅੰਗੁ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਬਗਾ—ਬਗਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਬਪੁੜੇ—ਵਿਚਾਰੇ। ਤਲਿ—ਹੇਠਾਂ।

ਅਰਥ:—ਹੰਸਾਂ ਨੂੰ ਤਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਬਗਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਚਾਉ ਆ ਗਿਆ,
ਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਬਗਲੇ (ਇਹ ਉੱਦਮ ਕਰਦੇ) ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਉੱਪਰ (ਹੋ ਕੇ) ਭੁੱਖ ਕੇ
ਮਰ ਗਏ। ੧੨੨।

ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਵਡਹੰਸੁ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈ ਕੀਤਾ ਸੰਗੁ ॥ ਜੇ ਜਾਣਾ ਬਗੁ
ਬਪੁੜਾ, ਜਨਮਿ ਨ ਭੇੜੀ ਅੰਗੁ ॥ ੧੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਵਡਹੰਸੁ—ਵੱਡਾ ਹੰਸ। ਸੰਗੁ—ਸਾਥ। ਜੇ ਜਾਣਾ—ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ
ਹੁੰਦਾ। ਜਨਮਿ—ਜਨਮ ਵਿਚ, ਜਨਮ ਭਰ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ। ਨ ਭੇੜੀ—ਨਾਹ ਛੁੰਦੀ, ਨ
ਭੇੜੀ।

ਅਰਥ:—ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਵਡਾ ਹੰਸ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ
ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਨਕਾਰਾ ਬਗਲਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ
ਕਦੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾਹ ਛੁਕਦੀ। ੧੨੩।

ਨੋਟ—ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧੂਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ
ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਇਹ ਉੱਦਮ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਗੁਲਾ ਹੰਸਾਂ ਦੀ
ਰੀਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਅ-
ਰਥ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜਦਾ ਹੈ; ਦੂਜੇ, ਇਹ ਪਾਜ ਉੱਘੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਇਸ ਤੇ ਰੀਝਦਾ
ਨਹੀਂ।

ਕਿਆ ਹੰਸੁ ਕਿਆ ਬਗੁਲਾ, ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਧਰੇ ॥ ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ
ਨਾਨਕਾ, ਕਾਗਹੁ ਹੰਸੁ ਕਰੇ ॥ ੧੨੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੪]

ਨੋਟ—ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। 'ਵਾਰ ਸਿਰੀ ਰਾਗ' ਦੀ ਪਉੜੀ
ਨੰ: ੨੦ ਨਾਲ ਇਹ ਇਉਂ ਦਰਜ ਹੈ—

ਕਿਆ ਹੰਸੁ ਕਿਆ ਬਗੁਲਾ, ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ ॥ ਜੇ ਤਿਸੁ

ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ, ਕਾਗਹੁ ਹੰਸੁ ਕਰੇਇ ॥ ੨ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਿਆ-ਭਾਵੈ । ਜਾ ਕਉ-ਜਿਸ ਉਤ । ਨਦਰਿ-ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ । ਤਿਸੁ-ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ । ਕਾਗਹੁ-ਕਾਂ ਤੋਂ ।

ਅਰਥ :- ਭਾਵੈ ਹੋਵੇ ਹੰਸ ਤੇ ਭਾਵੈ ਹੋਵੇ ਬਗਲਾ, ਜਿਸ ਉਤ (ਪ੍ਰਭੂ) ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਫਰਤਿ ਕ੍ਰਿਉ ?) ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ (ਬਗਲਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਹ) ਕਾਂ ਤੋਂ (ਭੀ) ਹੰਸ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਬੜੇ ਵਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਭੀ ਸੁਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ) । ੧੨੪ ।

ਨੋਟ ! ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ (ਨੰ. ੧੨੫) ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੯ ਦੇ ਸਿਲ-ਸਲੇ ਵਿਚ ਹੈ । ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਪੰਜੇ ਸਲੋਕ ਉਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਇਕੱਲੇ ਸਲੋਕ ਨੰ: ੧੧੯ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਸੀ ।

ਸਰਵਰ ਪੰਖੀ ਹੇਕੜੇ, ਫਾਹੀਵਾਲ ਪਚਾਸ ॥ ਇਹੁ ਤਨੁ ਲਹਰੀ ਗਡੁ ਬਿਆ; ਸਚੇ ਤੇਰੀ ਆਸ ॥ ੧੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਰਵਰ-(ਜਗਤ-ਰੂਪ) ਤਲਾਬ ਦਾ । ਹੇਕੜੇ-ਇਕੱਲਾ । ਗਡੁ ਬਿਆ-ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ । ਲਹਰੀ-ਲਹਰੀ, ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- (ਜਗਤ-ਰੂਪ) ਤਲਾਬ ਦਾ (ਇਹ ਜੀਵ-ਰੂਪ) ਪੰਛੀ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਹੈ, ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੇ (ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜਾਹ ਹਨ । (ਮੇਰਾ) ਇਹ ਸਰੀਰ (ਸੰਸਾਰ-ਰੂਪ ਤਲਾਬ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪ) ਲਹਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੋ ਸੱਚੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ! (ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਇਕ ਤੇਰੀ (ਸਹੀਤਾ ਦੀ ਹੀ) ਆਸ ਹੈ (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸਿਲਣ ਲਈ ਜੇ ਤਪ ਤਪਣੇ ਪੈਣ ਤਾਂ ਭੀ ਸੌਦਾ ਸਸਤਾ ਹੈ) । ੧੨੫ ।

ਨੋਟ ! ਉਹ 'ਤਪ' ਕੇਹੜੇ ਹਨ ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਖਿਆਲ-ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਲਾਪੁ ਲਈ ਤੇ "ਫਾਹੀਵਾਲ ਪਚਾਸ" ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ? ਉਹ ਅਗਲੇ ਪੰਜ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਕਵਣੁ ਸੁ ਅਖੰਚੁ, ਕਵਣੁ ਗੁਣੁ, ਕਵਣੁ ਸੁ ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ ॥ ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਸੇ ਹਉ ਕਰੀ, ਜਿਤੁ ਵਸਿ ਆਵੈ ਕੰਤੁ ॥ ੧੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਣੀਆ-ਸਿਰੋਮਣੀ । ਹਉ-ਮੈਂ । ਜਿਤੁ-ਜਿਸ (ਵੇਸ) ਨਾਲ । ਵਸਿ-ਵੱਸ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਭੈਣ !) ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਅੱਖਰ ਹੈ ? ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਗੁਣ ਹੈ ? ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਮੰਤਰ ਹੈ ? ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਵੇਸ ਮੈਂ ਕਰਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ (ਮੇਰਾ) ਖਸਮ (ਮੇਰੇ) ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ-ਜਾਏ ? ੧੨੬ ।

ਨਿਵਣੁ ਸੁ ਅਖਰੁ, ਖਵਣੁ ਗੁਣੁ, ਜਿਹਬਾ ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ ॥ ਏ ਤ੍ਰੈ ਭੈਣੇ ਵੇਸ ਕਰਿ, ਤਾ ਵਸ ਆਵੀ ਕੰਤੁ ॥ ੧੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖਵਣੁ-ਸਹਾਰਨਾ । ਜਿਹਬਾ-ਮਿਠੀ ਜੀਭ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਭੈਣ ! ਨਿਉਣਾ ਅੱਖਰ ਹੈ, ਸਹਾਰਨਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਮੰਤਰ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਤਿੰਨ ਵੇਸ ਕਰ ਲਏ ਤਾਂ (ਤੋਰਾ) ਖਸਮ (ਤੋਰੇ) ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਇਗਾ । ੧੨੭ ।

ਮਤਿ ਹੋਦੀ ਹੋਇ ਦਿਆਣਾ ॥ ਤਾਣ ਹੋਦੇ ਹੋਇ ਨਿਤਾਣਾ ॥ ਅਣ-ਹੋਦੇ ਆਪੁ ਵੰਡਾਏ ॥ ਕੋਈ ਐਸਾ ਭਗਤੁ ਸਦਾਏ ॥ ੧੨੮ ॥ [੧੩੮੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਤਿ-ਅਕਲ । ਹੋਇ-ਬਣੇ । ਤਾਣੁ-ਜ਼ੋਰ, ਤਾਕਤ । ਅਣਹੋਦੇ-ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਭੀ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਨਾਹ ਹੋਵੇ । ਸਦਾਏ-ਅਖਵਾਏ ।

ਅਰਥ :- (ਜੇ ਮਨੁੱਖ) ਅਕਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਅੰਞਾਣਾ ਬਣੇ (ਭਾਵ, ਅਕਲ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ-ਦੂਜਿਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਦਬਾਉ ਨ ਪਾਏ), ਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਜੀਵੇ (ਭਾਵ, ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਧੱਕਾ ਨਾ ਕਰੇ), ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਭੀ ਦੇਣ-ਜੋਗਾ ਨਾਹ ਹੋਵੇ, ਤਦੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ (ਭਾਵ, ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ) ਵੰਡ ਦੇਵੇ, ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ (ਹੀ) ਭਗਤ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੧੨੮ ।

ਇਕੁ ਫਿਕਾ ਨਾ ਗਾਲਾਇ, ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ॥ ਹਿਆਉ ਨ ਕੈਹੀ ਠਾਹਿ, ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ ॥ ੧੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਾਲਾਇ-ਬੋਲ । ਇਕੁ-ਇੱਕ ਭੀ ਬਚਨ । ਧਣੀ-ਮਾਲਕ, ਖਸਮ । ਹਿਆਉ-ਹਿਰਦਾ । ਕੈਹੀ-ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ । ਠਾਹਿ-ਢਾਹ । ਮਾਣਕ-ਮੌਤੀ ।

ਅਰਥ :- ਇੱਕ ਭੀ ਫਿੱਕਾ ਬਚਨ ਨਾਹ ਬੋਲ (ਕਿਉਂਕਿ) ਸਭ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਮਾਲਕ (ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ), ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ ਦਿਲ ਨਾਹ ਦੁਖਾ (ਕਿਉਂਕਿ) ਇਹ ਸਾਰੇ (ਜੀਵ) ਅਮੋਲਕ ਮੌਤੀ ਹਨ । ੧੨੯ ।

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ, ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥ ਜੇ ਤਉ
ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ, ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥ ੧੩੦ ॥ [੧੩੮੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਠਾਹਣੁ—ਵਾਹਣਾ, ਦੁਖਾਣਾ । ਮੂਲਿ—ਉੱਕਾ ਹੀ । ਮਚਾਂਗਵਾ—
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਤਉ—ਤੈਨੂੰ ।

ਅਰਥ :—ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਮੋਤੀ ਹਨ, (ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ) ਦੁਖਾਣਾ ਉੱਕਾ ਹੀ
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾਹ
ਵਾਹ । ੧੩੦ ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਬਾਰੇ ਬੇਨਤੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜੀਵ-ਜਾਨ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਸੁਧਾਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਜੋ, ਜਿਤਨਾ ਭੀ ਸਿਦਕ ਸਰਧਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਖੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਖ਼ਾਸ ਫ਼ਖ਼ਰ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਕਿ ਪੰਥ ਦੀ ਆਤਮਕ ਰਾਹਬਰੀ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ‘ਬਾਣੀ’ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਗਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਜਾ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੌਤਕ ਭੀ ਵਿਖਾ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਭੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ‘ਦਾਤਿ’ ਵਿਚ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਲਗ ਮਾੜ ਦੀ ਭੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣੀ।

ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ, ਜੋ ‘ਸੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ’ ਨੂੰ ਆਪ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਸਰਧਾ ਵਧਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਗਿਆ, ਜਗਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰੁੜ੍ਹੇ-ਵਧੀਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ’ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਘਟਦੇ ਗਏ। ਓਧਰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਵੇਸਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਕਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਉਠਾਏ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਈ ਦਿਲ ਡੋਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਦਾਤੇ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਅੱਗੇ ਵਧੇ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਮੁੜ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ’ ਵਲ ਪਰਤਾਈ, ਤੇ ਅੱਠ ਮਤਾਂ ਵਲੋਂ ਵਧ ਰਹੇ ਖ਼ਤਰੇ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ’ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਲੋੜਵੰਦ ਮਨਾਂ ਦੀ ‘ਬਾਣੀ’ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵਾਲੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਪਿਛਲੀ ਅਨਗਹਿਲੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕਈ ਅੱਠਮਤ ਖ਼ਿਆਲ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਦਾਤਿ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਪੰਥ-ਹਿਤ ਇਸ ਦਾਤਿ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਅੱਠਮਤ ਦਾ ‘ਨਿਰਣਾ’ ਕਰਨ ਲਈ ਭੀ ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਰਚੇ, ਜੋ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਇਹ ‘ਨਿਰਣਾ’ ਅਜਿਹੇ ਇਤਨਾ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਕਿ ਕਈ ਵਿੱਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬਲ ਇਸੇ

ਵਿਚ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ, ਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਵੰਦ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਉਕਾਈ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਸ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮਨਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਹੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸੱਕ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਿਚ ਭੀ ਮਿਲਾਵਟ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। 'ਰਾਗ-ਮਾਲਾਂ' ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਈ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁਆਦਲਾ ਜਾਪਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਸੱਜਣਾ ਦੇ ਮਿਲਾਵਟ ਸੰਬੰਧੀ ਸੱਕ ਹੋਰ ਵਧਦੇ ਗਏ, ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਹੋਰ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਦੁੜਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਉੱਤੇ ਸੰਕੇ-ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਹੀ 'ਨਿਰਣਾ'-ਦੌੜ ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਐਸ ਵੇਲੇ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮਨ ਦੀ ਦੌੜ ਭੀ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਖੇਡ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਆਸ਼ਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਗੁਰਮਤਿ-ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਦਿਨ ਰਾਤ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਕੱਠੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਖਿਆਲ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੈ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਲੱਭ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਥਾਂ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਖਿਆਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤੋਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਮਨਮਤਿ ਦਾ 'ਨਿਰਣਾ' ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ, ਭੀ ਬਹੁਤਾ ਇਹੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸੱਜਣ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ 'ਬਾਣੀ' ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੀ 'ਬੋਲੀ' ਅਜ ਕਲ ਦੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ' ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਸੁੰਦਰ ਪੱਕੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਵਾਹ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਸੁਖਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰਨੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਨਿਰਣੇ' ਵਾਲੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਰਤਾ ਮੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਣ ਕਿ ਮਤਾਂ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤ ਪਗਡੰਡੀ ਤੇ ਪੈ ਗਏ ਹੋਈਏ। ਜੋ 'ਦਾਤ' ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ 'ਗੁਰਮਤਿ' ਲੱਭਣਾ ਆਪ ਦੀ ਵਿੱਦਵਤਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਕ ਭੀ ਗ਼ਲਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਢੋਰ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਵਿਚਾਰ' ਸਮੇਂ ਵਿੱਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਪਰਸਪਰ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਵੇਖਣ, ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਦੁਖਾਵੇਂ ਲਫਜ਼ ਨਾ ਵਰਤਣ।

ਮਿਲਾਵਟ ਦਾ ਸੰਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ

ਸੰਬੰਧੀ ਅਸੀਬ ਸਰਧਾ-ਹੀਣ ਬਚਨ ਭੀ ਲਿਖਣੇ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨਾ ਕਾਹਲੀ ਦਾ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਇਦ ਕੁਝ ਪਛੁਤਾਵਾ ਕਰਨਾ ਪਏ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏ ਕਿ 'ਭੱਟਾ' ਦੇ ਸਵਈਏ ਮਿਲਾਵਟ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਭੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸੁਭ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ 'ਨਿਰਣੇ' ਸੰਬੰਧੀ ਡੋਲ ਰਹੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਬਚਨ ਚੇਤੇ ਰਹਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਅਸਰਧਾ ਵਧਦੀ ਵਧਦੀ ਆਖ਼ਰ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਪਕੜ ਲਏਗੀ। ਕਵੀ ਟੈਨੀਸਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—

Unfaith in aught is want of faith in all,
It is the little rift within the lute
That by and by will make the music mute.
And ever widening, slowly silence all.

Tennyson.

ਸੱਕ

ਗੁਰ-ਰਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੱਕ ਰਤਾ-ਭਰਿ, ਸਰਧਾ ਸੱਭ ਗਵਾਏ।

ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਤੋੜਿ ਗੁਰੂ ਤੋਂ, ਮਨਮੁਖ ਅੰਤਿ ਕਰਾਏ ॥

ਵੇਖੋ ! ਸੋਹਣਾ ਸਾਜੁ, ਜਿਵੇਂ, ਜਦ ਹੱਥਿ ਗਵੱਯੇ ਆਵੇ।

ਕਢਿ ਕਢਿ ਸੁਰਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਉਸ 'ਚੋਂ' (ਦਿਲ-) ਤਰਬਾ ਪਿਆ ਹਿਲਾਵੇ ॥

ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਓਂ ਸਾਜ ਓਸ ਵਿਚ, ਚੀਰੁ ਜਿਹਾ ਜਦ ਪੈਂਦਾ।

ਨਿੱਕਾ ਹੀ ਇਹ ਰੋਗੁ, ਸਾਜ ਦਾ ਘੁੱਟਿ ਗਲਾ ਤਦ ਲੈਂਦਾ ॥

ਵੇਲੇ-ਸਿਰ ਜੇ ਗਾਇਕ ਉਸ ਦਾ ਚੀਰੁ ਨ ਬੰਦ ਕਰਾਏ।

ਵਧਦਾ ਵਧਦਾ ਚੌੜਾ ਹੋ ਹੋ, ਸਾਰਾ ਰਾਗੁ ਮੁਕਾਏ ॥

ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ੧੬੩੦ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨ ਵਿੱਚ, ਕਰਤਾਰ ਜਾਣੇ, ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਕਿ ਨਾਹ। ਹੁਣ ਉਹੀ ਜਤਨ ਮੁੜ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ—

ਭਾਵ—

(੧) ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਾਏ ।

(੨) ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

(੩) ਭੱਟ ਕਿਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ? ਕਵੇਂ, ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ?

(੪) ਕਿਤਨੇ ਸਨ ? ਇੱਤਿਆਦਿਕ ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਲਈ ਗਈ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ ਇਕ ਸੱਜਣ ਜੀ ਨੇ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਨਵੀਂ ਕਾਢ ਦੇ ਚਾਉ' ਵਿਚ ਇਹ ਕੋਝਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਸੱਜਣ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹੋਰ ਪੂਜਨੀਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸੱਜਣ ਜਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਬਾਣੀ ਉੱਤੇ ਹੜਤਾਲ ਫੇਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ, ਕਰਤਾਰ ਜਾਣੇ, ਇਸ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ।

ਅਗਸਤ-੧੯੩੫

੨੪-ਮਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਮੁਖ-ਬੰਦ

ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੩੦ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਟੀਕਾ ਇਹ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸੰਨ ੧੯੩੫ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ, ਤੇ ਤੀਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸੰਨ ੧੯੪੫ ਵਿਚ।

ਹੋਰ ਕਈ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਕਰਨ ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਚੌਥੀ ਛਾਪ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾਹ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਟੀਕਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਭਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਜੇ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਰ ਪਿਛਾਂਹ ਪਾਇਆ ਜਾਏ।

ਮਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ 'ਆਲੋਚਨਾ' ਦੇ ਅਗਸਤ ੧੯੬੧ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਭਾਈ-ਚਾਰਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬੜਾ ਖੋਜ-ਭਰਿਆ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਲੇਖ ਵਿਚੋਂ ਧਨਵਾਦ ਸਹਿਤ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਹਸਬ ਨਸਬ ਭੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਇਗਾ।

ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਖ਼ਿਮਾ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਨਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਪਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧਨਵਾਦ ਕਰਨੋਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੀਤੀ ਮਿਹਨਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ-ਚਸਪੀ ਲਈ ਹੈ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਐਬੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਛਾਪੀ ਹੈ।

੨੬ ਸਤੰਬਰ, ੧੯੬੧
ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ,
ਚਣਜੀਤਪੁਰਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
ਰੀਟਾਇਰਡ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਭਾਗ-੧

ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ 'ਆਲੋਚਨਾ' ਦੇ ਅਗਸਤ ੧੯੬੧ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਹਸਬ-ਨਸਬ ਬਾਰੇ ਜੋ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ :—

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੱਟ ਜਾਤਿ ਦੇ ਸਾਰਸੁਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਉਤਪੱਤੀ ਕੋਸਸ ਰਿਸੀ ਤੋਂ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਭੱਟਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਰਸੂਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਨਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿੱਏ (ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ) ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਵਗਦੀ ਸੀ। ਜੇਹੜੇ ਭੱਟ ਨਦੀ ਦੇ ਉਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਸਦੇ ਸਨ ਉਹ ਸਾਰਸੁਤ, ਤੇ, ਜੇਹੜੇ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਸਦੇ ਸਨ ਉਹ ਗੌੜ ਅਖਵਾਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਜਿਸ ਸੱਜਨ ਪਾਸੋਂ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਮਿਲੀ, ਉਹ ਹਨ ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੱਟ ਪਿੰਡ ਕਰਸਿੰਧੂ ਤਸੀਲ ਜੀਂਦ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਭਾਦਸੋਂ ਪਰਗਣਾ ਲਾਡਵਾ (ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ) ਅਤੇ ਤਲੋਵਾ ਪਰਗਣਾ ਜੀਂਦ ਵਿਚ ਸਰਸੂਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭੱਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਖਾਨਦਾਨ ਯੂ. ਪੀ. ਸੀ. ਪੀ. ਵਿਚ ਭੀ ਜਾ ਵੱਸੇ ਹਨ, ਤੇ ਕੁਝ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਤੇ ਜਗਾਧਰੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਵਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ-ਉੱਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਜਮਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਲਿਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭੱਟ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੀ ਵਹੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੋਹਰਾਂ ਵਾਲੀ ਵਹੀ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭੱਟ ਭਿੱਖਾ ਅਤੇ ਟੋਭਾ ਭੱਟ ਰਈਏ ਦੇ ਪੁੱਤਰ (ਸੱਕੇ ਭਰਾ) ਸਨ। ਉਸ ਵਹੀ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਭੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭੱਟ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਬੰਸਾਵਲੀ ਭੱਟ ਭਗੀਰਥ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗੀਰਥ ਤੋਂ ਨਾਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਭੱਟ ਰਈਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਛੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ—ਭਿੱਖਾ, ਸੇਖਾ, ਤੋਖਾ, ਗੋਖਾ, ਚੋਖਾ ਅਤੇ ਟੋਭਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਥੁਰਾ, ਜਾਲਪ ਅਤੇ ਕੀਰਤ ਇਹ ਤਿੰਨ ਭੱਟ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਭੱਟ ਬਲੂ ਅਤੇ ਭਲੂ ਇਹ ਦੋ ਭੱਟ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਸੇਖੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਭੱਟ ਬਲੂ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਤੋਖੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਭੱਟ ਹਰਬੰਸ ਭੱਟ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਭਰਾ ਗੋਖੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।

ਭੱਟ ਕਲਸਹਾਰ ਅਤੇ ਗਯੰਦ ਭੱਟ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਭਰਾ ਚੌਖੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ।

ਭੱਟ ਰਈਏ ਦੇ ਪੋਤਰੇ-ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਸਨ । ਭਿੱਖਾ ਭੱਟ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਸੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਪਰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬੰਸਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ।

ਭੱਟ ਕਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਏ ਸਨ ?

ਭੱਟ ਹਰਬੰਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਦੋ ਸਵਈਏ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਉਂ ਝਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭੱਟ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸੀ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇਆਂ ਅਜੇ ਬੋਝੇ ਹੀ ਦਿਨ ਹੋਏ ਸਨ । ਹਰਬੰਸ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਅਜੈ ਗੰਗਜਲੁ ਅਟਲੁ, ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਸਭ ਨਾਵੈ ॥

ਨਿਤ ਪੁਰਾਣ ਬਾਚੀਅਹਿ, ਬੇਦ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮੁਖਿ ਗਾਵੈ ॥

ਅਜੈ ਚਵਰੁ ਸਿਰਿ ਫੁਲੈ, ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਮੁਖਿ ਲੀਅਉ ॥

ਗੁਰ ਅਰਜਨੁ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰੁ, ਆਪਿ ਪਰਮੇਸਰਿ ਦੀਅਉ ॥

ਮਿਲਿ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦ ਅਮਰ ਗੁਰ, ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸ ਹਰਿ ਪਹਿ ਗਯਉ ॥

ਹਰਿਬੰਸ, ਜਗਤਿ ਜਸੁ ਸੰਚਰ੍ਹਉ, ਸੁ ਕਵਣੁ ਕਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਮੁਖਉ ॥੧॥

ਦੇਵਪੁਰੀ ਮਹਿ ਗਯਉ, ਆਪ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਭਾਯਉ ॥

ਹਰਿ ਸਿੰਘਾਸਨੁ ਦੀਅਉ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ ਤਹ ਬੈਠਾਯਉ ॥

ਰਹਸੁ ਕੀਅਉ ਸੁਰਦੇਵ, ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਜਯ ਜਯ ਜੰਪਹਿ ॥

ਅਸੁਰ ਗਏ ਤੇ ਭਾਗਿ, ਪਾਪ ਤਿਨ ਭੀਤਰਿ ਕੰਪਹਿ ॥

ਕਾਟੇ ਸੁ ਪਾਪ ਤਿਨ ਨਰਹੁ ਕੈ, ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਜਿਨੁ ਪਾਇਯਉ ॥

ਛਤ੍ਰੁ ਸਿੰਘਾਸਨੁ ਪਿਰਥਮੀ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਕਉ ਦੇ ਆਇਅਉ ॥ ੨ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ

ਭੱਟ ਕਿੱਥੇ ਆਏ ਸਨ ?

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਸਨ । ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਿਆਸਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਭੱਟਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦਾ-
ਜ਼ਿਕਰ ਉਹਨਾਂ ਭੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਾਥੀ ਭੱਟ ਨਲੂ ਆਪਣੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ—ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਣ ਦੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਮੈਂ
ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਮੇਰੀ ਉਹ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸੀਂ
ਪਾਸੀਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ
ਦਾ ਦੁੱਖ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਥੇ ਹੀ ਭੱਟ ਨਲੂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ
ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬੈਕੁੰਠ-ਨਗਰ ਵਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ।
ਲਿਖਦਾ ਹੈ :—

ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਦੇਖਿ, ਗੁਰੂ ਸੁਖ ਪਾਯੋ ॥

ਹੁਤੀ ਹੁ ਪਿਆਸ, ਪਿਉਸ ਪਿਵੰਨ ਕੀ
ਬੰਛਤ ਸਿਧਿ ਕਉ ਬਿਧਿ ਮਿਲਾਯਉ ।

ਪੂਰਨ ਭੋ, ਮਨ ਠਉਰ ਬਸੋ,
ਰਸ ਬਾਸਨ ਸਿਉ, ਜੋ ਦਹੰਦਿਸ ਧਾਯਉ ॥

ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ, ਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀ ਸਮ,
ਜਲੁਨ ਤੀਰਿ ਬਿਪਾਸ ਬਨਾਯਉ ॥

ਗਯਉ ਦੁਖ ਦੂਰਿ, ਬਰਖਨ ਕੋ,
ਸੁ ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਦੇਖਿ ਗੁਰੂ ਸੁਖ ਪਾਯਉ ॥ ੬ ॥ ੧੦ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ, ਨਲੂ

ਪਿਛਲੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਚੋੜ—

ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਸੀ ।
ਤਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਚੁਕੇ
ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਸੰਪਾਸਨ ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ
ਬੇੜਾ ਹੀ ਸਮਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

**ਸਾਰੇ ਭੱਟ ਇਕੱਠੇ ਰਲਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ
ਪਾਸ ਆਏ ਸਨ**

ਇਤਰਾਜ਼, ਕਿ ਸਾਰੇ ਭੱਟ ਰਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ—

ਕੁਝ ਸੱਜਣ ਭੱਟਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਇਕੱਠੇ
ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਏ
ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ

ਸਮੇਂ ਵਿਚ (ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਹੈ) ਆਏ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਇਸ
ਖਿਆਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ—

ਪਹਿਲੀ ਦਲੀਲ—

(੧) ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ
ਕੇ, ਕੋਈ ਭੱਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ
ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸਤਤਿ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਸਵਈਏ
ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ :

‘ਪਾਤਾਲ ਪੁਰੀ ਜੈਕਾਰ ਧੁਨਿ, ਕਬਿ ਜਨ ਕਲ੍ਹ ਵਖਾਣਿਓ ॥

ਰਹਿ ਨਾਮ ਰਸਿਕ ਨਾਨਕ ਗੁਰ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਤੈ ਮਾਣਿਓ ॥੬॥

ਇਥੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ! ਤੂੰ ਰਾਜ-ਜੋਗ ਮਾਣਿਆ ਹੈ।

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕਿਆਂ ਵਿਚ :

‘ਤੇ ਤਉ ਦ੍ਰਿੜਿਓ ਨਾਮੁ ਅਪਾਰੁ ।...

ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਨਿਕ ਰਾਜਾ ਅਉਤਾਰੁ, ਸਬਦੁ ਸੰਸਾਰਿ ਸਾਨੁ,

ਰਹਹਿ ਜਗਤ੍ਰ, ਜਲ ਪਦਮ ਬੀਚਾਰ ॥.....॥੩॥

ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਜਗਤ
ਵਿਚ ਇਉਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਜਿਵੇਂ ਜਲ ਵਿਚ ਕਮਲ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਪਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਭੱਟ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ।

ਦੂਜੀ ਦਲੀਲ—

(੨) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ੧੧-ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ੨੧-ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ
ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਭਿੱਖਾ’ ਅਤੇ ‘ਟੋਡਾ’ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ‘ਭੱਟ’ ਸਨ, ਅਤੇ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ।

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿਰਨਾ—

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੱਟ ‘ਕੱਲਸਹਾਰ’ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ
ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਰਲ ਕੇ ਆਏ ਸਨ । ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ
ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨੋਟ ਕਰਨੀ ਮੁਆਦਲੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਭੱਟ
ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਥਾਂ ਆਦਿਕ ਸੰਬੰਧੀ ਥੋੜੀ ਸੂਚਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ,

ਸਮਾ—

ਸ੍ਰਬੀਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕਿਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਭੱਟ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਇਹ ਖਬਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਏ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇਆਂ ਬੋੜੇ ਦਿਨ ਦੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰ-ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਸਨ ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ—

ਸ੍ਰਬੀਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕਿਆਂ ਵਿਚ ਭੱਟ 'ਨਲੂ' ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਸਨ । ਜੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਏ ਕਿ ਜਿਸ ਭੱਟ ਨੇ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਥੂਰੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸਤਤਿ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੱਟ 'ਨਲੂ' 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰੇ' (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ) ਆਉਂਦਾ । ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਫ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਰਹੇ ਹਨ । ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਉਥੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਕੇਵਲ ਭੱਟ 'ਨਲੂ' ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਾਫ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—ਬਿਆਸਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ । ਫਿਰ, ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਭੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਕੱਲਾ 'ਭੱਟ ਨਲੂ' ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ।

ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ—

ਸ੍ਰਬੀਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕਿਆਂ ਵਿਚ, ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਭੱਟ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਸਾਰੇ ਭੱਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਬਾਣੀ ਇਸੇ ਹੀ ਭੱਟ ਦੀ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਮਹਲੇ ਦੇ ਸ੍ਰਬੀਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ । ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਰੱਖਿਆਂ ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜੱਥੇ ਦਾ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸੀ । ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਆਖਣਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ ਇਕੱਠੇ ਰਲ ਕੇ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਪਾਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਸਨ। ਭੱਟ 'ਕਲਸਹਾਰ' ਆਖਦਾ ਹੈ :-

ਖੇਲੁ ਗੂੜ੍ਹਉ ਕੀਅਉ ਹਰਿ ਰਾਇ, ਸੰਤੋਖਿ ਸਮਾਚਰੁਉ,
ਬਿਮਲ ਬੁਧਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਸਮਾਣਉ ॥
ਆਜੋਨੀ ਸੰਭਵਿਅਉ, ਸੁਜਸੁ ਕਲੁ ਕਵੀਅਣਿ ਬਖਾਣਉ ॥
ਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ ਅੰਗਦੁ ਵਰੁਉ, ਗੁਰਿ ਅੰਗਦਿ ਅਮਰ ਨਿਧਾਨੁ ॥
ਗੁਰਿ ਰਾਮਦਾਸਿ ਅਰਜਨੁ ਵਰੁਉ, ਪਾਰਸੁ ਪਰਸੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ॥੪॥

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ—

ਕਿਸੇ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨਾ ਇਹ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਭੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਭੱਟ 'ਕਲਸਹਾਰ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ—'ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਤੈ ਮਾਣਿਓ' ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਖਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਭਟ 'ਕੀਰਤ' ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿ ਰਿਹਾ ਹੈ—

‘ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ, ਕੀਰਤੁ ਕਹੈ, ਝਾਹਿ ਝਾਹਿ ਤੁਅ ਪਾ ਸਰਣ’ ॥

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਆਖਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਸਗੋਂ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖੀ ਰੱਖਿਆਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੁਈਏ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵੇਖੋ ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ—

ਭੱਟ 'ਕਲਸਹਾਰ' ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

ਸਤਿਗੁਰਿ ਤੈ ਮਾਣਿਓ, ਛਲਿਓ ਬਲਿ ਬਾਵਨ ਭਾਇਓ ॥
ਕੁੰਤੈ ਤੈ ਮਾਣਿਓ, ਰਾਮੁ ਰਘੁਵੰਸ਼ ਕਹਾਇਓ ॥
ਦੁਆਪੁਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਮੁਰਾਰਿ, ਕੰਸੁ ਕਿਰਤਾਰਥੁ ਕੀਓ ॥
ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਕਉ ਰਾਜੁ, ਅਭੈ ਭਗਤਤ ਜਨ ਦੀਓ ॥
ਕਲਿਜੁਗਿ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਅੰਗਦੁ ਅਮਰੁ ਕਹਾਇਓ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਜ, ਅਬਿਚਲੁ ਅਟਲੁ, ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਫੁਰਮਾਇਓ ॥੭॥

ਜੇ ਝਿਹ ਸਵਈਆ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾਹ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਸੁਈਏ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਭੱਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਵੀਂ ਤੁਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ-ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖ ਕੇ, ਪਦ ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਇਉਂ ਬਣਦੇ ਹਨ :-

ਕਲਿਜੁਗਿ—ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ।

ਪ੍ਰਮਾਣ—ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ।

ਨਾਨਕ—ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ !

ਅਰਥ :-ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ! ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਭੀ ਤੂੰ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈਂ; ਤੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਤੇ ਅਮਰਦਾਸ ਅਖਵਾਇਆ ਹੈ ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ—

ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ਸਵਈਆਂ ਵਿਚ ਭੱਟ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਕਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ 'ਜਸੁ' ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹਨ :-

'ਮਿਲਿ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦ ਅਮਰ ਗੁਰ,

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸੁ ਹਰਿ ਪਹਿ ਗਯਉ ॥

ਹਰਿਬੰਸ, ਜਗਤਿ ਜਸੁ ਸੰਚਰਉ,

ਸੁ ਰਵਣੁ ਕਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਮੁਖਉ ॥੧॥

[ਨੋਟ—ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਰਮਜ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਸਬਦ 'ਗੁਰ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੁ' ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਹਨ ।]

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ ਦੱਸ ਕੇ, ਦੂਜੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਫਿਰ ਉਹੀ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ—

ਦੇਵਪੁਰੀ ਮਹਿ ਗਯਉ, ਆਪਿ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਭਾਯਉ ॥

ਹਰਿ ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਵੀਅਉ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ ਤਹ ਬੈਠਾਯਉ ॥

ਰਹਸੁ ਕੀਅਉ ਸੁਰਦੇਵ, ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਜਯ ਜਯ ਜੀਪਹਿ ॥

ਅਸੁਰ ਗਏ ਤੇ ਭਾਗਿ, ਪਾਪ ਤਿਨ ਭੀਤਰਿ ਕੰਪਹਿ ॥

ਕਾਟੇ ਸੁ ਪਾਪ ਤਿਨ ਨਰਹੁ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸੁ ਜਿਨ ਪਾਇਯਉ ॥

ਛੜ੍ਹ ਸਿੰਘਾਸਨੁ ਪਿਰਥਮੀ, ਗੁਰ ਅਰਜਨੁ ਕਉ ਦੇ ਆਇਅਉ ॥੧॥

ਇਸ ਸਵਈਏ ਦੀ ਹਰੇਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੋ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭੱਟ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ 'ਦੇਵਪੁਰੀ' ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, 'ਹਰਿ' ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘਾਸਨ' ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰੂ' ਨੂੰ ਭੱਟ 'ਅੱਠ ਪੁਰਖ' (Third person) ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ—'ਤੋਹਿ ਜਸੁ', ਭਾਵ, ਤੇਰਾ ਜਸ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਤੇਰੇ ਦੇਵਪੁਰੀ ਵਿਚ ਅੱਪੜਨ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਜਸ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਜੈ-ਸੈਕਾਰ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਤੁਕ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਭੱਟ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਆਪੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਹਨ ਫਿਰ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰਲੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੁੰਦਿਆ, ਹੁਣ ਇਹ ਆਖਣ ਦੀ ਗੁੰਜੈਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਭੱਟ ਹਰੇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਰਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਭੀ ਹੁਣ ਇਸ ਇਤਰਾਜ਼ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਾਲੇ ਇਹ ਭੱਟ 'ਭਿਖਾ' ਅਤੇ 'ਟੋਡਾ' ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਕ ਬਿਰਾਦਰੀ ਜਾਂ ਬੰਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਮੰਨਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੀ ਕਿ ਭਿੱਖਾ ਬਾਕੀ ਦੇ ਭੱਟਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਇਆ ਸੀ।

ਭਾਗ-੨

ਭੱਟਾ ਦੇ ਸਵਈਏ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਦਰਜ ਕਰਾਏ
ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਿਰਲੇਖ—

'ਖਸਮ' ਦੀ ਇਹ 'ਬਾਣੀ' ਕਿਸ ਕਿਸ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਆਈ'—ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ 'ਬਾਣੀ' ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ, ਅਸਟਪਦੀ, ਛੰਦ ਵਾਰ ਆਦਿਕ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। ਹਰੇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਆਈ' 'ਬਾਣੀ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਕੇਵਲ 'ਨਾਨਕ' ਹੈ। ਸੋ, ਜੇ ਇਹ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਨਾਹ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਪਛਾਣਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਸਬਦ ਕਿਸ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਉਚਾਰਿਆ।

ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹਾਨਤਾ—

'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ' ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਵਜ਼ 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲਵਜ਼ 'ਮਹਲਾ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸੋ, ਹਰੇਕ ਸਬਦ, ਅਸਟਪਦੀ ਆਦਿਕ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ 'ਰਾਗ' ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਫਿਰ 'ਮਹਲਾ ੧', 'ਮਹਲਾ ੨', 'ਮਹਲਾ ੩' 'ਮਹਲਾ ੪' ਆਦਿਕ ਪਦ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਉਤੇ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ—

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਬੜੇ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਆਓ ਰਤਾ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ਕੁਝ ਸਮਾ ਖਰਚ ਕਰ ਲਈਏ :—

(ੳ) ਜਿਤਨੀ ਬਾਣੀ 'ਰਾਗਾਂ' ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ 'ਰਾਗ' ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਅੱਗੇ 'ਗੁਰ ਵਿਅਕਤੀ' ਦਾ 'ਅੰਕ' ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :—

ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧:

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੪;

ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਮਹਲਾ ੬; ਇਤਿਆਦਿਕ।

(ਅ) 'ਰਾਗਾਂ' ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਜੋ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਇਉਂ ਹਨ :—

ਸਲੋਕ ਸਹਸਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੧;

ਸਲੋਕ ਸਹਸਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫;

ਮਹਲਾ ੫ ਗਾਥਾ;

ਵੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫;

ਚਉਬੋਲੇ ਮਹਲਾ ੫;

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ॥ ਮਹਲਾ ੧;

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩;

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੪;

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫;

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੬;

ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਮਹਲਾ ੫;

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫;

ਜਿਵੇਂ 'ਰਾਗਾਂ' ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ 'ਰਾਗ' ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਫਿਰ 'ਮਹਲਾ ੧', 'ਮਹਲਾ ੩' ਆਦਿਕ ਪਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ 'ਰਾਗਾਂ' ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਕੇਵਲ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ 'ਮਹਲਾ ੧', 'ਮਹਲਾ ੩' ਆਦਿਕ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਥੇ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਕਿ 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਵਾਸਤੇ ਸਬਦ ਕੇਵਲ 'ਮਹਲਾ' ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਸਵਈਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਉਚੇਚ—

ਆਓ, ਹੁਣ ਵੇਖੀਏ 'ਸਵਈਆਂ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ, ਜੋ ਇਉਂ :

“ਸਵਯੇ ਸ੍ਰੀਮੁਖ ਬਾਕ੍ ਮਹਲਾ ੫ ॥”

ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਵਾਸਤੇ ਸਬਦ-ਕੇਵਲ 'ਮਹਲਾ' ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ 'ਸਵਈਆਂ' ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਧੂ ਉਚੇਚਾ ਪਦ 'ਸ੍ਰੀਮੁਖ ਬਾਕ੍' ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਉਚੇਚਾ ਪਦ ਕਿਉਂ ?

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ, ਆਓ, ਉਸ 'ਬਾਣੀ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵੇਖੀਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਲੇਖ ਇਉਂ ਹਨ :

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ੧;

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ ੨;

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ ੩,

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ ੪;

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ੫;

[ਨੋਟ ! ਇੱਥੇ ਪਾਠਕ ਜਨ ਅੰਕ ੧, ੨, ੩, ੪, ੫ ਨੂੰ ਉੱਚਾਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨੋਟ ਕਰ ਲੈਣ। ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਇਕ', 'ਦੋ' 'ਤਿੰਨ' ਦੇ ਬਾਂ 'ਪਹਿਲਾ' 'ਦੂਜਾ' ਆਦਿਕ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ

ਆਪਣੀ ਉੱਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ। ਇਹ 'ਸੂਚਨਾ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਿਰ-ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ 'ਸੂਚਨਾ' ਦੇ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਹਨ।]

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬੰਦ ਤੋਂ ਉਚਾਰੀ 'ਬਾਣੀ' ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ 'ਸਵਈਆਂ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਬਾਕ੍ਰ, ਪਦ ਵਰਤਿਆ—ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਉਚੇਚਾ ਪਦ ਕੱਢ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਰਲੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਵੇਖੀਏ :

ਸਵਯੇ (ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬਾਕ੍ਰ) ਮਹਲਾ ੫;

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇ ਕੇ ੫;

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਰਲੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਉਂ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ :

ਸਵਯੇ ਮਹਲਾ ਪੰਜਵਾਂ ੫;

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇ ਕੇ ੫;

ਪਾਠਕ ਜਨ ਵੇਖ ਲੈਣ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਤਨਾ ਵੱਡਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਣ ਦੀ ਗੂੰਜੈਸ਼ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਸੱਜਣ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਰਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼-ਸੰਦੇਹ ਪਿਛਲੇ ਉਠਾਏ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲੱਭ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਸੀ—ਕਿ 'ਸਵਈਆਂ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਉਚੇਚਾ ਪਦ 'ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਬਾਕ੍ਰ' ਕਿਉਂ ਵਰਤਿਆ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮੁਖਾਰਬੰਦ ਤੋਂ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਵਈਏ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਉਚੇਚੇ ਪਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ 'ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ' ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਦਰਜ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਮੁਖਾਰਬੰਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਪਦ 'ਸ੍ਰੀਮੁਖ ਬਾਕ੍ਰ' ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।

'ਕਵਿਤਾ' ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਦੋ-ਮਾਤ੍ਰਕ ਅੱਖਰ

'ਕਵਿਤਾ' ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਛੰਦ' ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ' ਮਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ 'ਲਘੂ' ਕਰ ਦੇਣਾ, ਜਾਂ 'ਲਘੂ' ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਕਰ ਦੇਣਾ—ਇਹ ਰੀਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਰਣਿਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਖੋਜ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ

ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਰੀਤ ਪਰਖਣੀ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦਲੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

(ੳ) '( )'-ਅੰਤ ਅੱਖਰ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਲਫਜ਼ 'ਭੁਲਾਇਆ' ਵਿਚ 'ਭੁ' ਦੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ-ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ, ਤਾਂ ( ) ਦੇ ਥਾਂ (~) ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ਅ) '(~)'-ਅੰਤ ਅੱਖਰ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਗੋਪਾਲ' ਵਿਚ 'ਗੋ' ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ (~) ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਪਰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਲਫਜ਼ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸਕਲ ਭੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਓਥੇ ਇੱਕੋ ਅੱਖਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਮਾਤ੍ਰਾ-ਚਿਹਨ (~ ਅਤੇ ~) ਵਰਤੇ ਹਨ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ, ਆਓ, ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੇਖ ਲਈਏ—

(੧) ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ॥

ਗੁਣ ਗੋਪਾਲ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਧਿਆਇਆ ॥

ਤੂਟੇ ਬੰਧਨ ਪੂਰਨ ਆਸਾ ॥

ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਣ ਰਿਦ ਮਾਹਿ ਨਿਵਾਸਾ ॥ ੩ ॥ ੩੦ ॥ ੪੮ ॥

ਭੈਰਉ ਮ: ੫ ॥

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਗੋਪਾਲ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਗੁਪਾਲ' ਕਰਨਾ ਹੈ ।

(੨) ਮੂਲੁ ਮੋਹੁ ਕਰਿ ਕਰਤੈ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ ॥

ਮਮਤਾ ਲਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁੱਲਾਇਆ ॥ ੨ ॥ ੫ ॥

ਭੈਰਉ-ਮ: ੩ ॥

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਭੁਲਾਇਆ' ਹੈ, ਪਾਠ 'ਭੋਲਾਇਆ' ਕਰਨਾ ਹੈ ।

(੩) ਨਹੀ ਦੋਖ ਬੀਚਾਰੇ ਪੂਰਨ ਸੁਖ ਸਾਰੇ,

ਪਾਵਨ ਬਿਰਦੁ ਬਖਾਨਿਆ ॥

ਭਗਤਿ ਵਡਲੁ ਸੁਨਿ ਅਚਲੇ ਗਹਿਆ,

ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰ ਸਮਾਨਿਆ ॥

ਸੁਖਸਾਗਰੇ ਪਾਇਆ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇਆ,

ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਖ ਹਾਰੇ ॥

ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੀਨੇ ਨਾਨਕ ਵਾਸ ਅਪਨੇ,

ਰਾਮ ਨਾਮ ਉਰਿ ਹਾਰੇ ॥ ੪ ॥ ੧ ॥

ਕੇਦਾਰ ਮ: ੫ ॥

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਅੰਚਲੁ' ਅਤੇ 'ਸੁਖਸਾਗਰੁ' ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਠ 'ਅੰਚਲੋ' ਅਤੇ 'ਸੁਖਸਾਗਰੋ' ਕਰਨਾ ਹੈ ।

(੪) ਚਉਥਾ ਪਹਰੁ ਭਇਆ, ਦਉਤੁ ਬਿਹਾਗੈ ਰਾਮ ।

ਤਿਨ ਘਰੁ ਰਾਖਿਅੜਾ, ਜੋ ਅਨਦਿਨੁ ਜਾਗੈ ਰਾਮ । ੪ । ੨ ।

ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧ ॥

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਜੋ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਜੁ' ਕਰਨਾ ਹੈ ।

(੫) ਜਿਹ ਠਾਕੁਰੁ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ ਭਯੋ

ਸਤਸੰਗਤਿ ਤਿਹ ਪਿਆਰੁ ।

ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨ ਪਰਸਿਓ

ਤਿਨੁ ਸਭ ਕੁਲ ਕੀਓ ਉਧਾਰੁ । ੬ ।

ਸਵਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ੍ ਮਹਲਾ ੫ ।

ਅਸਰੀ ਲਫਜ਼ 'ਭਯੋ' ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਭਯੁ' ਕਰਨਾ ਹੈ ।

(੬) ਪ੍ਰਹਲਾਦੁ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਰਾਖਿਆ,

ਬਾਰਿ ਦੀਆ ਤਾਲਾ ।

ਨਿਰਭਉ ਬਾਲਕੁ ਮੂਲਿ ਨ ਡਰਈ,

ਮੇਰੈ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ ।

ਕੀਤਾ ਹੋਵੈ ਸਰੀਕੀ ਕਰੈ,

ਅਨਹੋਦਾ ਨਾਉ ਧਰਾਇਆ ।

ਜੋ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਸੁ ਆਇ ਪਹੁਤਾ,

ਜਨ ਸਿਉ ਵਾਢੁ ਰਚਾਇਆ । ੭ । ੧ । ੨ ।

ਭੈਰਉ ਮ. ੩ ਘਰੁ ੨, ਅਸਟਪਦੀਆ ।

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਜੋ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਸੁ' ਹੈ ।

(੭) ਕੋਟਿ ਗਿਆਨੀ ਕਥਹਿ ਗਿਆਨੁ ।

ਕੋਟਿ ਧਿਆਨੀ ਧਰਤ ਧਿਆਨੁ ।

ਕੋਟਿ ਤਪੀਸਰ ਤਪ ਹੀ ਕਰਤੇ ।

ਕੋਟਿ ਮੁਨੀਸਰ ਮੁਨਿ ਮਹਿ ਰਹਤੇ । ੭ । ੨ । ੫ ।

ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਅਸਟਪਦੀਆ ।

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਮੁਨਿ' ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਮੁਨਿ' ਹੈ ।

(੮) ਸੁਇਨ ਕਟੋਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰੀ ।

ਲੈ ਨਾਮੈ ਹਰਿ ਆਰੀ ਧਰੀ । ੨ । ੩ ।

ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀ

ਇਥੇ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਸੋਇਨ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਸੁਇਨ' ਹੈ ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪਾਠਕ ਜਨ ਆਪ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਧਿਆਨ-ਜੋਗ ਗੱਲਾਂ—

ਅਸਾਂ ਇਥੇ ਇਸ ਅਨੋਖੀ ਬਨਾਵਟ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠ-ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਹੈ—

(ੳ) ਉੱਚਾਰਣ ਵੇਲੇ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੀ ਲੱਗ ਉਚਾਰੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ (~) ਉਚਾਰੋ, ਭਾਵੇਂ (_) । ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਉਚਾਰਨੀਆਂ ਅਸੰਭਵ ਹਨ ।

(ਅ) ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਰੂਪ ਤਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਆਦਿਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਦੋਹਰੀ 'ਲਗ' ਉਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਇਹ ਰੀਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

(ਬ) ਭੱਟਾ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰ-ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਉੱਚਾਰ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਸੀ । ਉੱਚਾਰਣ ਸਮੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਥਾਂ ਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਲਗਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਦੋ 'ਲਗਾਂ' ਕੇਵਲ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਪਰ 'ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ' ਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਖੀਰਲਾ ਸਵਈਏ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ—

ਘਨਹਰ ਬੂੰਦ ਬਸੁਅ ਰੋਮਾਵਲਿ,

ਕੁਸਮ ਬਸੰਤ ਗਨੰਤ ਨ ਆਵੈ ।

ਰਵਿ ਸਸਿ ਕਿਰਣਿ ਉਦਰੁ ਸਾਗਰ ਕੋ,

ਗੰਗ ਤਰੰਗ ਅੰਤੁ ਕੋ ਪਾਵੈ ।

ਰੁਦ੍ਰ ਧਿਆਨ ਗਿਆਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ,

ਕਥਿ ਜਨ ਭਲੁ ਉਨਹ ਜੁ ਗਾਵੈ ।

ਭਲੇ ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਣ ਤੇਰੇ,

ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਤੋਹਿ ਬਨਿ ਆਵੈ । ੧ । ੨੨ ।

ਭਲੁ ਭੱਟ

ਇਥੇ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ 'ਜੋ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ 'ਜੁ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਹ ਦੋਹਰੀ 'ਲਗ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭੀ ਸਾਫ ਪਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕਾਵ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰੀਤ ਵਰਤੀ ਹੈ।

—o—

ਭਾਗ-੩

ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਮਤ-ਭੇਦ—

ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ—੧੦, ੧੧, ੧੩, ੧੭ ਅਤੇ ੧੮। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਸਤਕ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੭ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਨਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਰੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਬਣਦੇ ਹਨ—

(੧) ਕਲਸਹਾਰ, (੨) ਜਾਲਪ, (੩) ਕੀਰਤ, (੪) ਭਿੱਖਾ, (੫) ਸਲ, (੬) ਭਲ੍ਹ, (੭) ਨਲ੍ਹ, (੮) ਮਥੁਰਾ, (੯) ਬਲ੍ਹ, (੧੦) ਗਯੰਦ, (੧੧) ਹਰਿਬੰਸ, (੧੨) ਦਾਸ, (੧੩) ਕਲ੍ਹ, (੧੪) ਜਲ੍ਹ, (੧੫) ਜਲ੍ਹਨ, (੧੬) ਟਲ੍ਹ, (੧੭) ਸੇਵਕ, (੧੮) ਸਦਰੰਗ, (੧੯) ਪਰਮਾਨੰਦ, (੨੦) ਪਾਰਥ, (੨੧) ਨਲ੍ਹ ਠਕੁਰ, (੨੨) ਗੰਗਾ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਠੰਢੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰਨ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਧਿਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰ੍ਹੇ ਬਚਨ ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲ ਮਨਵਾਉਣੇ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਲਵੀਂ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਸਵਈਏ ਸਟੀਕ (ਰੱਬੀ ਬਾਣ ਨੰ: ੧) ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪਣ ਤੇ ਇਕ ਸੱਜਣ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਇਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ—'ਇਸ ਮਤ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਮਿਟੋਣ ਲਈ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ ਦੱਸਣ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਕਿ ਅੰਤਨੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ 'ਰੱਬੀ ਬਾਣ' ਨਾਮੋ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਠੀਕ ਬਾਣ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਗਿਆ; ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗੇ ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾ ਯਾ ਖੋਜੀਆਂ

ਦੇ ਬ੍ਰਿਥਾ ਮਤ-ਭੇਦ ਤੋਂ ਦੁਖਿਤ ਹੋਏ ਆਤਮਾ ਉਤੇ ਕੁਤਰਕੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਇਹ ਬਾਣ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਖਮ ਕਰ ਗਿਆ; ਅਰਥਾਤ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀਨ-ਕਾਢ ਦੇ ਚਾਉ ਵਿਚ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ-ਕੁੱਲ ੧੧ ਹੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦਿਆਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ।'

ਇਸ ਸੱਜਣ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ—

ਇਸ ਸੱਜਣ ਜੀ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ, ਠੀਕ ਠੀਕ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :-

(੧) ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਇਕੱਲੇ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਬੜਾ ਅੰਕ ਹੀ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(੨) ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦਾ 'ਵਰਗ' ਜਾਂ 'ਗਣ' ਹੈ, ਓਥੇ ਭੀ ਬੜਾ ਅੰਕ ਇਕ-ਸਾਰ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਮ: ੨ ਦੇ 'ਕਲ੍ਹ' ਅਤੇ 'ਟਲ੍ਹ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਆਦਿ ਵਿਚ।

(੩) ਜਦੋਂ ਇਕ ਭੱਟ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਭੱਟ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਅੰਕ ਬੜੇ ਅੰਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲਦਾ ਹੈ; ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਕ ਉਪਰਲੇ ਛੋਟੇ ਅੰਕ ਦੇ ਭੀ ਅਧੀਨ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਅੰਕ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਝੰਬੇਲਾ ਫਿਰ ਭੀ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ—

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮਾਂ ਉਤੇ ਜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਉਂ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਰਲਾ ਅਜੇ ਮੁੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ—'ਬੜਾ ਅੰਕ ਇਕ-ਸਾਰ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ' ਭਾਵੇਂ ਇਕੱਲੇ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦਾ 'ਵਰਗ' ਜਾਂ 'ਗਣ' ਹੈ। ਸੋ, ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਕੋਈ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦਾ 'ਵਰਗ' ਜਾਂ 'ਗਣ' ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਖ਼ਰੀ ਨਿਰਣਾ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ? ਹੁਣ ਲਉ ਦੂਜੇ ਤੇ ਤੀਜੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ। ਇਥੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਭੱਟ 'ਗਣ' ਤੇ 'ਵਰਗ' ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਹਨ ਜਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ?

ਨਿਯਮ ਨੰ: ੨ ਵਿਚ 'ਗਣ' 'ਵਰਗ' ਸੰਬੰਧੀ ਆਪ ਮਿਸਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ

‘ਮ: ੨ ਦੇ ਕਲ੍ਹ ਅਤੇ ਟਲ੍ਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ’ ਕਲਸਹਾਰ, ਕਲ੍ਹ ਅਤੇ ਟਲ੍ਹ ਦਾ ‘ਵਰਗ’ ਜਾਂ ‘ਗਣ’ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ‘ਬੜਾ ਅੰਕ ਇਕ-ਸਾਰ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।’ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਵਰਗ’ ‘ਗਣ’ ‘ਜੂਥ’ ਆਦਿਕ ਸਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : “ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੀ ਠਾਠ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਉਪਮਾ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ, ਅਰਥਾਤ, ‘ਵਰਗ’ ਅਤੇ ‘ਗਣ’ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਜੈਸੇ ਮ: ੨ ਦੇ ਸਵਈਏ ਨੰ: ੧੦ ਵਿਚ ਕਲਸਹਾਰ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਟਲ੍ਹ ਜੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।”

ਸੋ, ਵੇਖ ਲਉ, ਕਿ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਬੰਬੇਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ‘ਟਲ੍ਹ ਜੀ’ ‘ਕਲਸਹਾਰ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ’ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੩ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਕ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ।

ਓਥੇ ਹੀ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : ‘ਜਦੋਂ ਬਹੁਤੇ ਭੱਟ ਕੋਈ ਉਸਤਤੀ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਫਿਰ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਦੂਜੇ ਰਲਵੇਂ ਛੰਦ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਕਦੇ ਅੰਤਲੇ ਛੰਦ ਜਾਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸਭ ਇਕੱਠੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।’

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ੧੬ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਜਰੂਰੀ ਹਨ: (੧) ਕਲਸਹਾਰ, (੨) ਕਲ੍ਹ, (੩) ਟਲ੍ਹ, (੪) ਜਾਲਪ, (੫) ਜਲ੍ਹ, (੬) ਕੀਰਤ, (੭) ਭਿਖਾ, (੮) ਸਲ੍ਹ, (੯) ਭਲ੍ਹ, (੧੦) ਕੱਲਠਕੁਰ, (੧੧) ਜਲ੍ਹਨ, (੧੨) ਦਾਸ, (੧੩) ਸੇਵਕ, (੧੪) ਪਰਮਾਨੰਦ, (੧੫) ਗਾਯੰਦ, (੧੬) ਮਥੁਰਾ, (੧੭) ਬਲ੍ਹ, (੧੮) ਪਾਰਥ, (੧੯) ਹਰਿਬੰਸ।

ਅਜਬ ਤਮਾਸ਼ਾ—

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : “ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮ: ੪ ਦੇ ੧੦-ਵੇਂ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾ ਪਿਛੋਂ ਪਹਿਲੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ‘ਭਲ੍ਹ’ ਅਤੇ ਛੇਕੜਲੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ‘ਕਲ੍ਹ’ ਹੈ, ਯਥਾ ਪ੍ਰਮਾਣ :

“ਆਜੋਨੀਉ ਭਲ੍ਹ ਅਮਲੁ,

ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਨਿਵਾਸੁ

ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਕਲ੍ਹਚਰੈ,

ਤੁਅ ਸਹਜ ਸਰੋਵਰਿ ਬਾਸੁ” ॥ ੧੦ ॥

ਇਸ ਪੂਰਬੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਰਲ ਕੇ

ਭੀ ਆਏ ਅਤੇ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਭੀ ।”

ਪਰ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ?

‘ਹਲ ਕੇ ਭੀ ਆਏ ਤੇ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਭੀ’—ਇਸ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭੱਟ ਹਰੇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਏ । ਪਰ ਕਈ ਭੱਟ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਿਆ; ਅਤੇ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਆਏ ਭੀ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਆਏ; ਜਿਵੇਂ ਭੱਟ ਭਿੱਖਾ, ਕੀਰਤ, ਗਾਇਕ ਆਦਿਕ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਰਹਿ ਗਏ ਕੇਵਲ ਕਲਸ-ਹਾਰ, ਕਲ੍ਹ, ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਹਰਿਬੰਸ, ਭਾਵ, ਭੰਜ ਭੱਟ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਝੰਬੇਲਾ

ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਹੋਰ ਝੰਬੇਲੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਆਪ ਦੇ ਜ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕੇਵਲ ਭੱਟ ‘ਕਲ੍ਹ’ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੱਟ ‘ਗਣ’ ਜਾਂ ‘ਵਰਗ’ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਹ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੱਟ । ਤਾਂ ਤੇ ਉਹ ਆਇਆ ਭੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ : ਪਰ ਪੜ੍ਹੋ ਸਵਈਆ ਨੰ: ੭

ਸਤਿਨੁਗਿ ਤੈ ਮਾਣਿਓ, ਛਲਿਓ ਬਲਿ, ਬਾਵਨ ਭਾਇਓ ॥

ਝੋਤੇ ਤੈ ਮਾਣਿਓ, ਰਾਮੁ ਰਘੁਵੰਸੁ ਕਹਾਇਓ ॥

ਦੁਆਪਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਮੁਰਾਰਿ, ਕੰਸੁ ਕਿਰਤਾਰਬੁ ਕੀਓ ॥

ਉਗ੍ਰਸੈਨ ਕਉ ਰਾਜੁ, ਅਭੈ ਭਗਤਹ ਜਨ ਦੀਓ ॥

ਕਲਿਜੁਗਿ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਨਾਨਕੁ, ਗੁਰੁ ਅੰਗਦੁ ਅਮਰੁ ਕਹਾਇਓ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਜੁ ਅਬਿਚਲੁ ਅਟਲੁ ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਫੁਰਮਾਇਓ ॥

ਇੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਏ ?

ਨਵਾਂ ਝੰਬੇਲਾ

ਪਿੱਛੇ ਆਪ ‘ਵਧੀਕ ਤਮਾਸ਼ੇ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਭੱਟ ‘ਭਲ੍ਹ’ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਭੱਟ ‘ਕਲ੍ਹ’ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਝੰਬੇਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਕਿਸ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੈ

ਆਪ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਵਈਏ ਜਾਂ

ਤੁਕ ਨੂੰ ਇਕੱਲਾ ਭੱਟ, ਦੋ ਭੱਟ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਭੱਟ ਠਾਠ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਭੱਟ ਕੀਹ ਵਿਓਂਤ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਵੇਖਣਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸੂਈਆ ਜਾਂ ਤੁਕ ਰਚਨਾ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਆਪ ਵਾਲਾ ਖਿਆਲ ਠੀਕ ਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ 'ਸੇਵਕ' ਅਤੇ 'ਦਾਸ' ਦੋ ਭੱਟ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਣ ਲਿਖੀ ਤੁਕ ਦੋਹਾ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਰਚੀ ਜਾਂ ਆਪ ਇਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੇਵਲ 'ਸੇਵਕ' ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ?

ਦਾਨਿ ਬਡੋ, ਅਤਿਵੰਤੁ ਮਹਾਬਲਿ,
ਸੇਵਕਿ ਦਾਸਿ ਕਹਿਓ ਇਹੁ ਤਬੁ ॥
ਤਾਹਿ ਕਹਾ ਪਰਵਾਹ ਕਾਹੂ ਕੀ,
ਜਾ ਕੈ ਬਸੀਸਿ ਧਰਿਓ ਗੁਰਿ ਹਬੁ ॥੪॥੪੬॥

ਸੂਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ ॥

‘ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ’ ਇਥੇ ਭੀ ਨਕਾਰਾ—

ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੇਵਲ ਉਚਾਰੀ ਸੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਅੰਕ ਲਗਾ ਕੇ ਦਰਜ ਕਰਾਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਨ। ਸੋ, ਜੋ ਨਿਯਮ ਆਪ ਨੇ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਉਤੇ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ੍ ਮ: ੫ ਉਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਓ, ਵੇਖੀਏ ਆਪ ਦਾ ਨਿਯਮ ਨੰ: ੩। ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ (ਦੂਜੇ) ਸੂਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ੍ ਮ: ੫ ਉਤੇ ਵਰਤੀਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਨਿਯਮ ਭੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਛੋਟੇ ਬੜੇ ਅੰਕ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਪਰ ਉਚਾਰਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਸੂਈਆ ਨੰ: ੧।੧੦। ਅਤੇ ੨।੧੧।

ਨਾਹ ੧੯, ਨਾਹ ੧੭

ਭੱਟਾਂ ਦੀ '੧੯' ਗਿਣਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮਾਂ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਾਫੀ ਲੰਮੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਸਫਿਆਂ ਵਿਚ ਲੋੜ-ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਕੀ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਇਗਾ।

ਪ੍ਰਯਾਯ ਪੰ: ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼, ਬਾਣੀ ਬਿਓਰਾ, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੭ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰਾ ਜਿਕਰ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਇਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿ ਜਾਇਗੀ, ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ

ਰੱਬੀ ਬਾਣ ਨੰ: ੧ ਛਪਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾ ਪਿਛੋਂ (ਜਿਵੇਂ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ) ਪ੍ਰੋ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਬੀੜ ਦੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ੧੦ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਦੱਸੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ :

(੧) ਕੱਲਸਹਾਰ, (੨) ਕੀਰਤ, (੩) ਜਾਲਪ, (੪) ਭਿੱਖਾ, (੫) ਸਲ੍ਹ, (੬) ਬਲ੍ਹ, (੭) ਭਲ, (੮) ਨਲ੍ਹ, (੯) ਦਾਸ, (੧੦) ਮਥੁਰਾ।

(ਨੋਟ ! ਜਿਵੇਂ ਇਹ ੧੦ ਨਾਮ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਬੀੜ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਵੰਡ ਕੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।)

ਦਰਸਨ ਦਾ ਅਵਸਰ

ਅਸਲ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹ ਸੱਜਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਉਹ ਬੀੜ ਸੀ, ੧੬੩੪ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ (ਫਰਵਰੀ-੧੬੩੪) ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆਏ, 'ਬੀੜ' ਭੀ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ। ਸੋ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਜੀ ਵਿਚ (ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ) ਦੋ ਦਿਨ ਕਾਫੀ ਸਮਾ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਕਾਗਜ਼ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਹਾਸੀਆ ਨਵਾਂ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ,। ਅੱਧ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਅੱਠ ਸਫੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਸ਼ਿਕਸਤਾ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭੀ ਦਰਜ ਹੈ, ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਫਾਰੋਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਮਿਹਨਤ ਹੈ; ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜਿਕਰ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ।

ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇੰਦਰਾਜ (ਕੱਲਸਹਾਰ)

ਇਸ ਬੀੜ ਵਿਚ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਹੈ :

'੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਲਿਖ ਕੇ, ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕਲਸਹਾਰ' ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਗਲ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਵਈਏ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੈ-ਸਵਈਏਆਂ ਨੰ: ੧ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਕੋਈ ਅੰਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਂ ਦੂਜਾ ਸਵਈਏ

ਮੁੱਕਣ ਤੇ ਅੰਕ ਨੰ: ੧ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੦ ਦੇ ਥਾਂ ਓਥੇ ੬ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਠੀਕ ਸਾਰੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ।

ਇਹ ਫਰਕ ਕਿਉਂ ਪਿਆ? ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਸਹਜੇ ਹੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਸਵਈਆਂ ਨੂੰ ਰਤਾ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ। ਸਵਈਆ ਨੰ: ੧ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਅਗਲੇ ਸਵਈਏ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਵਈਆ ਨੰ: ੭ ਵਿਚ ਵੀ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹ ਸਵਈਆ ਪੂਰੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੈ, ਓਥੇ ਸੱਕ ਦੀ ਗੂੰਜੈਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ੧੦ ਸਵਈਏ ਲਿਖ ਕੇ, ਪਿਛਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੧੬ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ, ਚਉਥੇ, ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ਸਵਈਏ ਲਿਖ ਕੇ ਹਰੇਕ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਜੋੜ (ਅਫਜੂ) ਭੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਪੜ ਜੋੜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭੱਟ

ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਅਤੇ 'ਸਲੂ' ਦੇ ਸੁਈਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਨੋਟ! ਭੱਟ 'ਜਾਲਪ', 'ਭਿਖਾ' 'ਬਲੂ' ਅਤੇ 'ਭਲੂ' ਦੇ ਸੁਈਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਖੀਰਲਾ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ।

ਭੱਟ ਨਲ੍ਹ

ਭੱਟ 'ਨਲ੍ਹ' ਦੇ ਸੁਈਏ ਆਪ ਨੇ ਕੇਵਲ ੪ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਚੌਧਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਇਹ ਹੈ :

(੧) ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਮੁ ਏਕ ਲਿਵ ਮਨਿ ਜਪੈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ
ਤਿਨ੍ ਜਨ ਦੁਖ ਪਾਪੁ ਕਹੁ ਕਤ ਹੋਵੈ ਜੀਉ।

(੨) ਧਰਮ ਕਰਮ ਪੂਰੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਈ ਹੈ।

(੩) ਹਉ ਬਲਿ ਜਾਉ ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਪਰ ॥

(੪) ਰਾਸੁ ਜੋਗੁ ਤਖਤੁ ਦੀਅਨੁ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ॥

ਇਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰਲੇ ਸੁਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਤੀਜੇ ਸੁਈਏ ਦੀ ਚਉਥੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਹੀ 'ਨਲ੍ਹ' ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,

ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ :

ਨਲੂ ਕਵਿ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਕਚ ਕੰਚਨਾ ਹੁਇ
ਚੰਦਨਾ ਸੁਬਾਸੁ ਜਾਸੁ ਸਿਮਰਤ ਅਨ ਤਰ ॥

ਭੱਟ ਦਾਸ

ਭੱਟ 'ਨਲੂ' ਦੇ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਏ ਦੱਸ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆਪ ਨੇ ਭੱਟ 'ਦਾਸ' ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕਿਆਂ ਦੇ 'ਰੱਡ' ਅਤੇ 'ਬੋਲਨਾ' ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਏ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਫਰਕ

ਪਰ ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਫਰਕ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ 'ਰੱਡ' ਦਾ ਅੰਕ-ਦੋਹਰਾ ਹੈ—੧। ੫। ਤੋਂ ੮। ੧੨। ਤਕ। ਇਸ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕੋ-ਹਰਾ ਅੰਕ ੧ ਤੋਂ ੮-ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਬੋਲਨਾ' ਦਾ ਦੋਹਰਾ ਅੰਕ ੧। ੧੩। ਤੋਂ ੪। ੧੬। ੨੬। ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਬੀੜ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਕ ਬਦਲਾ ਕੇ ੧। ੬। ਤੋਂ ੪। ੧੨। ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤ੍ਰੇਹਰਾ ਅੰਕ ਕਿਉਂ ?

ਨੋਟ ! ਖੋਜੀ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਤ੍ਰੇਹਰਾ ਅੰਕ ੪। ੧੬। ੨੬। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਵਡ-ਮੁੱਲਾ ਹੈ। ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਦੇ ੧੩ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ੧੬ ਸ਼੍ਰੇਣੀਏ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ—ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ੧ ਤੋਂ ੪; ਦੂਜਾ, ੧। ੫। ਤੋਂ ੮। ੧੨।; ਤੀਜਾ ੧। ੧੩। ਤੋਂ ੪। ੧੬। ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਿਛਲੇ ਭੱਟ ਤੇ ਇਸ ਭੱਟ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰ ਕੇ ਵਡਾ ਅੰਕ ੨੬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਲੂ ਦੇ-ਸਵਈਏ-ਦਾਸ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ

ਅੰਕ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਭੀ ਫਰਕ ਹੈ। 'ਰੱਡ' ਅਤੇ 'ਬੋਲਨਾ' ਵਾਲੇ ੧੨ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਏ 'ਦਾਸ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਭੱਟ 'ਨਲੂ' ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੰ: ੪॥੮॥ ਵਿਚ-ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਗੁਰੁ ਨਯਨਿ ਬਯਨਿ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ,

ਗੁਰੁ ਸਤਿ ਕਵਿ ਨਲੂ ਕਹਿ ॥

ਜਿਨਿ ਗੁਰੁ ਨ ਵੇਖਿਅਉ, ਨਹੁ ਕੀਅਉ,

ਤੇ ਅਕਯਥ ਸੰਸਾਰ ਮਹਿ ॥ ੪ ॥ ੮ ॥

ਗਯੰਦ ਦੇ ਸਵਈਏ 'ਦਾਸ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਉਸ ਥੀੜ ਵਿਚ '੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਉਤਲੇ ਹੀ, ਭਾਵ 'ਦਾਸ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਅਗਲੇ ੧੩ ਸ੍ਵਈਏ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਵਾਸਤੇ, ਇਥੇ ਕੁਝ ਸੂਚਨਾ ਕਰਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਪਿੱਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ 'ਥੀੜ' ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ਅਖੀਰ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਭੱਟ 'ਦਾਸ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਜੋ ੧੩ ਸ੍ਵਈਏ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਨਾਮ 'ਗਯੰਦ' ਸਪਸ਼ਟ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਭੱਟ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ । ਉਹ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀ ਗੀਤ ਭੀ ਇਥੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵ, 'ਗਯੰਦ' ਭੱਟ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸ੍ਵਈਏ 'ਦਾਸ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਦੇ ਕੇ, ਅਖੀਰ ਤੇ ਕੋਈ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਭੱਟ ਦੇ ਕੁੱਲ ਕਿਤਨੇ ਸ੍ਵਈਏ ਹਨ ।

ਹਰਿਬੰਸ ਦੇ ਸਵਈਏ ਮਥੁਰਾ-ਨਾਮ ਹੇਠ ਹੀ

ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਤੇ ਹੈ ਭੱਟ ਮਥੁਰਾ । ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦੇ ਸੱਤ ਸੱਤ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੧੪ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਭੱਟ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ, ਉਸ ਦੇ ਭੀ ਦੋਵੇਂ ਸ੍ਵਈਏ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ਫਿਰ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਸ ਕਿਸ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ—ਇਹ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਨਾਮ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਤਰਤੀਬ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਤਰੀਕਾ ਹੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇਕ 'ਰਾਗ' ਨੂੰ ਲੈ ਲਵੋ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਸਬਦ' ਫਿਰ 'ਅਸਟਪਦੀਆਂ', ਫਿਰ 'ਛੰਤ' ਆਦਿਕ ਦਰਜ ਹਨ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਖ਼ਾਸ ਬਾਣੀ 'ਬਿਤੀ' 'ਵਾਰ ਸਤ', ਆਦਿਕ ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ 'ਛੰਤ' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵਾਰ', ਅਤੇ ਵਾਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ।

‘ਸਬਦ’, ‘ਅਸਟਪਦੀ’, ‘ਛੰਤ’ ਆਦਿਕ ਦੀ ਭੀ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਖ਼ਾਸ ਤਰਤੀਬ ਹੈ; ਭਾਵ, ਹਰੇਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕ੍ਰਮ-ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ । ਜਿਸ ‘ਰਾਗ’ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਦੇ ‘ਸਬਦ’ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੈ—ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਫਿਰ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਫਿਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਇਤਿਆਦਿਕ ।

ਜਿਹੜੀ ਬਾਣੀ ‘ਰਾਗਾਂ’ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਭੀ ਉੱਪਰਲੀ ਤਰਤੀਬ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੈ । ਸਹਸਰਨਾਮੀ ਸਲੋਕ, ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ । ਸਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ, ਫਿਰ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ । ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਹਰੇਕ ‘ਗੁਰ-ਮਹਲ’ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ।

ਜਿਵੇਂ ‘ਵੇਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਸਲੋਕ’ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ ਈ-ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਹੈ ।

ਹਰੇਕ ‘ਰਾਗ’ ਦੇ ‘ਸਬਦ’ ‘ਅਸਟਪਦੀਆਂ’, ‘ਛੰਤ’ ਆਦਿਕ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਭੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਰੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ‘ਸਬਦ’ ਦਰਜ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਮੁਕਾ ਲਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਹਨ; ਇਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹਰੇਕ ‘ਰਾਗ’ ਵਿਚ ‘ਸਬਦ’ ‘ਅਸਟਪਦੀ’ ਆਦਿਕ ਹਰੇਕ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਠੀਕ ਨਿਬਾਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਕੁਝ ਸਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖ ਕੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਹੋਣ । ਸਿਰਫ ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਭੀ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਹੈ ।

ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕ (ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕ ਬਾਣੀ)

ਹੁਣ, ਆਉ, ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸਮਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ‘ਅੰਕ’ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਭੀ ਖ਼ਰਚੀਏ । ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਵੋ “ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ” । [ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ੧੪੩੦ ਪੰਨੇ ਵਾਲੀ ‘ਬੀੜ’ ਦਾ

ਪੰਨਾ ੧੧੬੭ ਖੋਹਲਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕਰਨ । ਪੰਜ ਸੌਤ ਮਿੰਟ ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਵਲ (ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕੰਮ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੋਵੇ) ਲਗਾਉਣੇ ਜਰੂਰੀ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਹੈਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ।

ਨੰ: ਪੰਨਾ	ਮਹਲਾ	ਜੋੜ ਅੰਕ
(੧) ੧੧੬੭-੮	ਮ: ੧	੩
(੨) ੧੧੬੮-੧੨੦੦	ਮ: ੪ ਘਰੂ ੧	੬
(੩) ੧੨੦੦	ਮ: ੪ ਘਰੂ ੩ ਦੁਪਦਾ ੧ ॥ ੭ ॥	
(੪) ੧੨੦੦-੨	ਮ: ੪ ਘਰੂ ਪ ਦੁਪਦੇ ਪੜਤਾਲ ੬॥੧੩॥	

ਨੋਟ ੧ ! ਇਸ ਅੰਕ ੪ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦੋਹਰਾ ਹੈ,

੧ ॥ ੮ ॥, ੨ ॥ ੬ ॥ ਤੋਂ ੬ ॥ ੧੩ ॥

ਨੋਟ ੨ ! ਅੰਕ ਨੰ: ੨, ੩, ੪, ਵਿਚ ਮ: ੪ ਦੇ ਹੀ ਸਬਦ ਹਨ,

ਨੰ: ੨ ਵਿਚ ੧, ਨੰ: ੩ ਵਿਚ ੧ ਅਤੇ ਨੰਬਰ ੪ ਵਿਚ ੬ ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮ: ੪ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਮੁੱਕਣ ਤੇ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ੧੩ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ।

ਨੋਟ ੩ ! ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੬ ਦੋਸਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਦਾ ਵਿਆਪਕ

ਨਿਯਮ ਨੰ: ੩ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਨਿਭ ਸਕਿਆ ।

(੫) ੧੨੦੨-੬	ਮ: ੫ ਚਉਪਦੇ ਘਰੂ ੧	੧੪
(੬) ੧੨੦੬-੮	ਮ: ੫ ਘਰੂ ੨	੫ ॥ ੧੬ ॥
(੭) ੧੨੦੮-੬	ਮ: ੫ ਘਰੂ ੩	੪ ॥ ੨੩ ॥
(੮) ੧੨੦੬-੨੬	ਮ: ੫ ਦੁਪਦੇ ਘਰੂ ੬	੧੦੫॥੧੨੮॥
(੯) ੧੨੨੬	ਮ: ੫ ਚਉਪਦੇ ਘਰੂ ੫	੧॥੧੨੮॥
(੧੦) ੧੨੨੬-੩੧	ਮ: ੫ ਘਰੂ ੬ ਪੜਤਾਲ	
		੧੦ ॥ ੧੩੬ ॥ ੩ ॥ ੧੩ ॥ ੧੫੫ ॥

ਨੋਟ ੧ ! ਅੰਕ ਨੰ: ੫ ਤੋਂ ਅੰਕ '੧੦' ਤਕ ਮ: ੫ ਦੇ ਸਬਦ ਹਨ, ਪਰ 'ਘਰੂ' ਵਧੇ ਵਖਰਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਵਖ ਵਖ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ । ਅੰਕ ਨੰਬਰ ਪੰਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ਦੋਹਰਾ ਹੈ ।

ਨੋਟ ੨ ! ਨੰਬਰ ੫ ਵਿਚ ਸਬਦ ੧੪, ਨੰਬਰ ੬ ਵਿਚ ੫, ਨੰਬਰ ੭ ਵਿਚ ੪, ਨੰਬਰ ੮ ਵਿਚ ੧੦੫, ਨੰਬਰ ੯ ਵਿਚ ੧, ਅਤੇ ਨੰਬਰ ੧੦ ਵਿਚ ੧੦ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ

ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ੧੩੬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮ: ੧ ਦੇ ਸਬਦ ੩ ਸਨ (ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੧੬੮), ਮ: ੪ ਦੇ ੧੩ (ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੨੦੨)। ਇਹ ਸਾਰੇ ਨੰਬਰ ਦੇ ਕੇ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੧੫੫ ॥

(੧੧) ੧੨੩੧-੧ ਮ ੬ ੪ ॥

ਨੋਟ ! ਇਥੇ 'ਸਬਦ' ਮੁੱਕ ਗਏ ਹਨ, 'ਅਸਟਪਦੀਆ' ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਸੋ ਸਾਰੇ 'ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ' ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਦੇ ਕੇ ਅਖੀਰਲਾ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :-

੧੨੩੨-੩॥੧੩॥੧੩੬॥੪॥੧੫੬॥

ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਕ

ਵਧੀਕ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਇਸ 'ਰਾਗ' ਦੀ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚਾਰ ਲਵੋ।

(੧) ੧੨੫੧-੨ ਕਬੀਰ ਜੀ ੨

(੨) ੧੨੫੨-੩ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀ ੩

(੩) ੧੨੫੩ ਪਰਮਾਨੰਦ ੧॥੬॥

ਨੋਟ ੧ ! ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ੨ ਸਬਦ ਹਨ, ਨਾਮਦੇਉ ਜੀ ਦੇ ੩, ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ੧; ਇਹਨਾਂ-ਤਿੰਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ੬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨੋਟ ੨ ! ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਤੁਕ ਹੈ:

(੪) ੧੨੫੩ : 'ਭਾਡਿ ਮਨ ਹਰਿ ਬਿਮੁਖਨ ਕੋ ਸੰਗੁ'

ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ; ਇਸ ਦਾ ਕਰਤਾ-ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

(੫) ੧੨੫੩ : ਮ: ੫ ਸੂਰਦਾਸ ੧॥੮॥

ਨੋਟ ੩ ! ਰਤਾ ਇਥੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਜੀ। ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਅੰਕ ੬ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਤੁਕ, ਤੇ ਇਕ ਸ਼ਾਬਤ ਸਬਦ ਆਏ ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਅਖੀਰਲਾ ਅੰਕ ੮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਇਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਸਬਦ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨੰਬਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਵੰਗ ਸਵਈਆਂ ਵਿਚ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਸਮਝ ਆਏ ਹਾਂ । ਆਓ, ਹੁਣ ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸੁਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ।

ਨੋਟ! ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਵਿਚ ੧੪੩੦ ਪੰਨੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ੧੩੮੫ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕਰਨ ।

ਨੰ:	ਕਰਤਾ	ਜੋੜ-ਅੰਕ
(੧) ੧੩੮੫-੭	ਮ: ੫	੬
(੨) ੧੩੮੭-੬	ਮ: ੫	੨॥੧੧॥੨੦॥

ਨੋਟ ੧ ! ਪੰਨਾ ੧੩੮੬ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ-ਸੁਣੀਏ ਰਤਾ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲੋਂ ਵੇਖਣੇ । ਅੰਕ ੬ ਤਕ ਇਕੋਹਰਾ ਅੰਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਦੇ ਸਵਾਈਏ ਦੋਹਰੇ ਅੰਕ ਵਾਲੇ ਹਨ :

ਆਵਧ ਕਟਿਓ ਨ ਜਾਤ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗਿ ॥

ਦਾਵਨਿ ਬੰਧਿਓ ਨ ਜਾਤ, ਬਿਧੇ ਮਨ ਦਰਸ ਮਗਿ ॥

ਪਾਵਕ ਜਰਿਓ ਨ ਜਾਤ, ਰਹਿਓ ਜਨ ਧੂਰਿ ਲਗਿ ॥

ਨੀਰੁ ਨ ਸਾਕਸਿ ਬੋਰਿ, ਚਲਹਿ ਹਰਿ ਪੰਥ ਪਗਿ ॥

ਨਾਨਕ, ਰੋਗ ਦੋਖ ਅਘ ਮੋਹ, ਛਿਦੇ ਹਰਿ ਨਾਮ ਖਗਿ ॥੧॥੧੦॥

ਉਦਮੁ ਕਰਿ ਲਾਗੇ ਬਹੁ ਭਾਤੀ,

ਬਿਚਰਹਿ ਅਨਿਕ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਖਟੂਆ ॥

ਭਸਮ ਲਗਾਇ ਤੀਰਥ ਬਹੁ ਭ੍ਰਮਤੋ,

ਸੂਖਮ ਵੇਹ ਬੰਧਹਿ ਬਹੁ ਜਟੂਆ ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਸਗਲ ਦੁਖ ਪਾਵਤ,

ਜਿਉ ਪ੍ਰੇਮ ਬਢਾਇ ਸੁਤ ਕੇ ਹਟੂਆ ॥

ਪੂਜਾ ਚਕਰ ਕਰਤ ਸੋਮਪਾਕਾ,

ਅਨਿਕ ਭਾਤਿ ਥਾਟਹਿ ਕਰਿ ਥਟੂਆ ॥੨॥੧੧॥੨੦॥

ਨੋਟ ੨ ! ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ੧੬ ਭੱਟਾਂ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਨਿਯਮ ਨੰ: ੩ ਇਹਨਾਂ ਉਪਰਲੇ ਦੋ ਸੁਣੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵਰਤਿਆਂ ਢੇਲ੍ਹ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਗਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ ਉਹੀ ਹਨ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ੬ ਸੁਣੀਆਂ ਨੂੰ ।

ਨੋਟ ੩ ! ਈਆ ਨੰਬਰ ੨॥੧੧॥ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆਇਆ,

ਵਿਚ ਭੀ ਅਸੀਂ ਪੂਰਨ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਵਈਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਉਂ ?

ਕੇਵਲ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਅਖੀਰਲਾ ਅੰਕ ੧੧ ਜੋ ਉਪਰਲੇ ਸ੍ਵਈਏ ਤੋਂ ਦੋਹਰਾ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਸ੍ਵਈਏ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਠੀਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਨਾਲ ਹੀ, ਪਿਛਲੇ ੯ ਸ੍ਵਈਆਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ੧੧ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ਭੀ ਠੀਕ ੨੦ ਹੀ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਇਹਨਾਂ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ॥੧॥੧੦॥ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਹੇਠਲਾ ਸਿਰਲੇਖ (ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੩੮੯)

“੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ॥ ਸ੍ਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੋ ੧ ।” ਲਿਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਸ੍ਵਈਆਂ “ਉਦਮੁ ਕਰਿ ਲਾਗੇ.....” ਦਰਜ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਅਗਲੇ ਸ੍ਵਈਏ ‘ਇਕ ਮਨਿ ਪੁਰਖ.....’ ਵਾਲੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗ਼ਲਤੀ ਲੱਭ ਲਵਾਂਗੇ।

ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ?

ਕੇਵਲ ਇਸ “੨॥੧੧॥੨੦॥” ਅੰਕ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਨਾਲ। ਇਹ ਅੰਕ ਪਿਛਲੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅਗਲੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦੇ ਅੰਕ ੧, ੨ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਹੀ ਹੈ ਕੁੰਜੀ—

ਲਉ, ਇਹੀ ਜੋ ਕੁੰਜੀ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲੱਭਣ ਦੀ। ਇਹ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਈਏ ਵਿਚ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਕੇਵਲ ਅੰਕ ਵੇਖੀ ਚਲੋ, ਖੁੱਤੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਭੱਟ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮਿਲਦੀ ਜਾਇਗੀ।

ਨੋਟ ੪ ! ਇਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕੂ, ਅਖੀਰਲੇ ਦੇ ਸ੍ਵਈਏ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਗਲੇ ‘(ਭੱਟ-) ਸ੍ਵਈਏ’ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਹੀ ਦਾਤਾ ਜੀ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦੋ ਸ੍ਵਈਏ ਦਰਜ ਕਰਾਏ ਹਨ। ਅੰਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਾਰ, ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਅੱਤਿ-ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਾਰ, ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਛੇਤੀ ਨਿਕਲਣੇ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਚੇਚਾ

ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਭੀ ਇਸ ਗੁਰ-ਸਰਧਾ-ਭਰੀ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਬਿਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ, ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਫ਼ਿਰਕਾ ਕਰਨ। ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਭੰਡੀ ਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਉਕਾਈ ਖਾ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿਹੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਉਸੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਭੱਟਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਕ—

(ਪਾਠਕ ਜਨ ਫਿਰ ਪੰਨਾ ੧੩੮੯ ਵੇਖਣ ਦੀ ਬੇਚਲ ਕਰਨ।)

ਪੰਨਾ	ਕਰਤਾ	ਜੋੜ-ਅੰਕ
(੩) ੧੩੮੯-੯੦	ਕਲ੍ਹ	੧੦
(੪) ੧੩੯੧-੯੨	ਕਲਸਹਾਰ(=ਕਲ੍ਹ,ਟਲ੍ਹ)	੧੦

ਤਿੰਨੇ ਨਾਮ ਇੱਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਦੇ—

ਨੋਟ ੧ ! ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਪਿਛਲੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖ ਕੇ ਅੰਕਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ। ਸਿਲਸਿਲਾ ਉਹੀ ਹੈ; ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਨਾਮ ਇੱਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੂਈਏ ਮਹਲੇ ਕਿਆਂ ਦਾ ਭੀ ਕਰਤਾ ਹੈ।

‘ਸਦ ਰੀਗਿ’ ਕੋਈ ਭੱਟ ਨਹੀਂ—

ਨੋਟ ੨। ਸੂਈਆ ਨੰ: ੭ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ੀਰਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚਾਰਨ-ਜੋਗ ਹਨ :—

ਉਦਾਰਉ ਚਿਤ, ਦਾਰਿਦ ਹਰਨ, ਪਿਖੰਤਿਹ ਕਲਮਲ ਤੁਸਨ।

ਸਦਰੀਗਿ ਸਹਜਿ ਕਲ੍ਹ ਉਚਰੈ ਜਸ ਜੰਪਉ ਲਹਣੇ ਰਸਨ। ੭।

ਇੱਕ ਤਾਂ, ਨੋਟ ੧ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਕ ਸਿਲਸਲੇ ਵਾਰ ਠੀਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭੱਟ ਕਲ੍ਹ (ਜਿਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਮ ‘ਕਲਸਹਾਰ’ ਤੇ ‘ਟਲ੍ਹ’ ਹਨ) ਹੀ ਇਕੱਲਾ ਇਹਨਾ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ; ਦੂਜੇ, ਇਸ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਕਲ੍ਹ’ ਸਾਫ਼ ਵਰਤਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਹੀ ਤੁਕ ਦੇ ਦੋ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਸੋ ‘ਸਦਰੀਗਿ’ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ।

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ—

(੫) ੧੩੯੩-੪

ਕਲ੍ਹ

੯

(੬) ੧੩੯੪-੫

ਜਾਲਪ (ਦੂਜਾ ਨਾਮ ‘ਜਲ੍ਹ’)। ੫। ੧੪।

ਨੋਟ-ਪਿਛਲੇ ਨੋਟ ੧ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵਾਗ ਇੱਥੇ ਭੀ 'ਜਾਲਪ' ਤੇ 'ਜਲ੍ਹ' ਇਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਹੈ। ਭੱਟ 'ਕਲ੍ਹ' ਦੇ ੯ ਸ੍ਵਈਏ ਸਨ, 'ਜਾਲਪ' ਦੇ ੫ ਰਲਾ ਕੇ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੧੪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

(੭) ੧੩੬੫

ਕੀਰਤ

੪।੧੮।

ਨੋਟ ੧ ! ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਰਲਾ ਕੇ ੧੪ ਸ੍ਵਈਏ ਸਨ, ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਦੇ ੪ ਮਿਲ ਕੇ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੧੮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਦੇ ਚਾਰ ਸ੍ਵਈਏ ਕਿਉਂ ?

ਨੋਟ ੨! ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਦੇ ਚਾਰ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾ-ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਕੇਵਲ ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਵਈਏ (੧।੧੫) ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਿਉਂ ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਹੀ ਹੈ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?

ਇਸ ਪ੍ਰਸਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਕ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ (੧।੧੫।, ੨।੧੬।, ੩।੧੭।, ੪।੧੮)। ਠੀਕ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ-ਭੀ ਕੇਵਲ-ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ'- ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸ੍ਵਈਆ ਨੰ: ੨।੧੧।-੨੦।)।

(੮) ੧੩੬੫-੬

ਭਿੱਖਾ

੨।੨੦।

ਭੱਟ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਦੋ ਸ੍ਵਈਏ ਪਿਛਲੇ ਵੱਡੇ ਜੋੜ ੧੮ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੁਣ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੨੦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

(੯) ੧੩੬੬

ਸਲ੍ਹ

੧।੨੧।

(੧੦) ੧੩੬੬

ਭਲ੍ਹ

੧।੨੨।

ਸ੍ਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ ੪॥

ਭੱਟ 'ਕਲਸਹਾਰ' ਦੇ ੧੩

ਨੋਟ ੧ ! 'ਕਲ੍ਹ ਠਕੁਰ' ਕੋਈ ਭੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੩੬੬ ਸ੍ਵਈਆ ਨੰ: ੧।

ਇਕ ਮਨਿ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਧਿਆਵਉ

*

*

*

ਕਲ੍ਹਸਹਾਰ ਤਾਸੁ ਗੁਣ ਜੰਪੈ ।

*

*

*

ਕਵਿ ਕਲ੍ਹ ਠਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਤਨੇ

ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ਅਭਰ ਭਰੇ । ੧ ।

ਜੇ ਇਸ ਸ੍ਰੁਈਏ ਵਿਚ 'ਕਲਸਹਾਰ' ਅਤੇ 'ਕਲੂ ਠਕੁਰ' ਦੋ ਭੱਟ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਦੋ ਵਖ ਵਖ ਹੁੰਦੇ । ਸ਼ਬਦ 'ਠਕੁਰ' ਸ਼ਬਦ 'ਹਰਦਾਸ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।

ਨੋਟ ੨! ਜੇ 'ਕਲੂਸਹਾਰ' ਅਤੇ 'ਕਲੂ' ਹੀ ਦੋ ਭੱਟ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਭੀ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਦੇ ਦੋ ਵਖ ਵਖ ਨੰਬਰ ਹੁੰਦੇ । 'ਕਲੂਸਹਾਰ' ਅਤੇ 'ਕਲੂ' ਇਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਹੈ ।

ਭੱਟ ਨਲੂ ਦੇ ੧੬—

(੧੨) ੧੩੯੮—੧੪੦੧ ਨਲੂ ੪ । ੧੬ । ੨੮ ।

ਨੋਟ ੧ ! ਭੱਟ 'ਕਲੂ' ਦੇ ੧੩ ਸ੍ਰੁਈਏ ਹਨ । ਇਸ ਅੰਕ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਨਾ ੧੪੦੧ ਦੇ ਇਸ ਪਿਛਲੇ (੪ । ੧੬ । ੨੮ ।) ਅੰਕ ਤਕ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਭੀ ਵੱਡੇ ਜੋੜ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਇਸ ਦਾ ਪਰਤੱਖ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੁਈਆ ਨੰ: ੧੪ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੰ: ੨੮ ਤਕ ਇਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਮੁੜ ਚੇਤਾ ਕਰਾ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲੱਭਣ ਲਈ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਉਤਨੀ ਸਹੈਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਤਨਾ ਕਿ 'ਅੰਕ' ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕੂ ਮ: ੫ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸ੍ਰੁਈਏ ਅਤੇ ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਦੇ ਪਿਛਲੇ ੩ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਪਰਤੱਖ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ।

'ਦਾਸ' ਅਤੇ 'ਜਲੁਨ' ਕੋਈ ਭੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ—

ਪੰਨਾ ੧੩੯੮ ਉਤੇ ਸ੍ਰੁਈਆ ਨੰ: ੮ ਵਿਚ 'ਨਲੂ ਕਵਿ' ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਵਾਂਗ ਬਾਕੀ ਦੇ ੩ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਭੀ 'ਨਲੂ ਕਵਿ' ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅੰਕ ੪ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ 'ਰਤ' (ਛੰਦ) ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਅੰਕ ਦੋਹਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ੧ । ੫ । ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੮ । ੧੨ ਤਕ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ (ਛੰਦ) 'ਬੋਲਨ' ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਦੋਹਰਾ ਨੰਬਰ ੧ । ੧੩ । ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ੪ । ੧੬ । ਤੱਕ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਇਸ ਦੂਜੇ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੋਹਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੨੮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੋ ਸੱਜਣ 'ਸਾਰੰਗ' ਰਾਗ ਸੰਬੰਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਗਾਂਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ 'ਨਲੂ' ਕਵਿ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ੧੬ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭੱਟ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜੈਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਸੋ, ਅੰਕ ੩ । ੭ । ਦੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਬਦ 'ਦਾਸ' ਕਿਸੇ ਭੱਟ

ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੬। ੧੦। ਵਿਚ ਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਜਲ੍ਹਨ' ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗਯੰਦ ਦੇ ੧੩ ਸਵਈਏ—

(੧੩) ੧੪੦੧—੪ ਗਯੰਦ ੩। ੧੩। ੪੨।

ਨੋਟ ੩! ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਭੱਟ 'ਕਲ੍ਹ' ਅਤੇ 'ਨਲ੍ਹ' ਦੇ ਸੂਈਆਂ ਦੇ ਜੋੜ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ੨੬ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਅੰਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਕ ੪੨ ਤਕ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਤੇ ਭੀ ਵੱਡੇ ਜੋੜ ਦਾ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੰਕ ੨੬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਕ ੪੨ ਤਕ ਸਾਰੇ ਸੂਈਏ ਇਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੂਈਏ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੧੩ ਹਨ, ਅਤੇ 'ਨਲ੍ਹ ਕਵਿ' ਸੂਈਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਭੀ ਇੰਨੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ੧ ਤੋਂ ੫; ਦੂਜਾ, ੧। ੬। ਤੋਂ ੫। ੧੦।; ਤੀਜਾ, ੧। ੧੧। ਤੋਂ ੩। ੧੩। ੪੨। ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਤੀਜਾ ਅੰਕ ੪੨ ਸਾਫ਼ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਸੂਈਏ ਇੱਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੱਟ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅੰਕ ੫ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੱਡੇ ਜੋੜ ਵਾਲਾ ਅੰਕ (੩੪) ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ।

'ਸੇਵਕ' ਤੇ 'ਪਰਮਾਨੰਦ' ਕੋਈ ਭੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ—

ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਅੰਕ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਥੇ ਭੀ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਬਦ 'ਪਰਮਾਨੰਦ' ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਕਰਤਾ ਭੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸੂਈਏ ਵਿਚ ਕਰਤਾ-ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਲੇ ਤਿਵੇਂ ਇਹ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰੇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ। ਅੰਕ ਦਾ ਇਕ-ਸਾਰ ਜਾਰੀ ਰਹਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸੂਈਏ ਇੱਕੋ ਹੀ ਭੱਟ ਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰਤੱਖ 'ਗਯੰਦ' ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਅੰਕ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸੇਵਕ' ਭੀ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਭੱਟ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਦਾਸ' ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਮਥੁਰਾ ਦੇ ੭ ਸਵਈਏ—

(੧੪) ੧੪੦੪—੪

ਮਥੁਰਾ

੭। ੪੬।

ਨੋਟ! ੪੨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ੪੬ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ੭ ਸੂਈਏ ਭੱਟ ਮਥੁਰਾ

ਦੇ ਹਨ ।

ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਦੇ ਸ੍ਰਈਆਂ ਵਿਚ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਕੇਵਲ ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਰਈਏ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਕ-ਸਾਰ ਅੰਕ ਦੀ ਸਹੀਤਾ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਦੋ-੩ ਸ੍ਰਈਏ 'ਕੀਰਤ' ਦੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ ਭੀ 'ਮਥੁਰਾ' ਨਾਮ ਕੇਵਲ ਪਹਿਲੇ ੩ ਸ੍ਰਈਆਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਕ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ੧ ਤੋਂ ੭ ਤਕ ਜਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ੪੬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

‘ਸੇਵਕ’ ਤੇ ‘ਦਾਸ’ ਕੋਈ ਭੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ—

੧੬ ਭਟ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਸ੍ਰਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ੫ ਭੱਟ ‘ਮਥੁਰਾ’ ਦੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਅਖੀਰਲੇ ਦੋ ‘ਸੇਵਕ’ ਦੇ । ਜੇ ਸਬਦ ‘ਸੇਵਕ’ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦੋ ਸ੍ਰਈਏ ਭੱਟ ‘ਮਥੁਰਾ’ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਚਉਥੇ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਚ ਭੀ ਮਥੁਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸ ਦੇ ਹੋਏ ? ਉਹ ਕਿਉਂ ‘ਮਥੁਰਾ’ ਦੇ ਗਿਣੇ ਗਏ ? ਸੱਤਵੇਂ ਸ੍ਰਈਏ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂ ਇਉਂ ਹਨ :—

ਦਾਨਿ ਬਡੋ ਅਤਿਵੰਤੁ ਮਹਾਬਲਿ
ਸੇਵਕਿ ਦਾਸਿ ਕਹਿਓ ਇਹੁ ਤਬੁ ।
ਤਾਹਿ ਕਹਾ ਪਰਵਾਹ ਕਾਹੂ ਕੀ
ਜਾ ਕੈ ਬਸੀਸਿ ਧਰਿਓ ਗੁਰਿ ਹਬੁ । ੭ । ੪੬ ।

‘ਸੇਵਕ’ ਤੇ ‘ਦਾਸ’ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭੱਟ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਇੱਥੇ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣਗੇ ? ਅਸਲੀਅਤ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਸੇਵਕ’ ਜਾ ‘ਦਾਸ’ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਬਲੁ ਕੀਰਤ ਅਤੇ ਸਲੁ

(੧੫) ੧੪੦੫	ਬਲੁ	੫ । ੫੪ ।
(੧੬) ੧੪੦੫—੬	ਕੀਰਤ	੪ । ੫੮ ।
(੧੭) ੧੪੦੬	ਸਲੁ	੨ । ੬੦ ।

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇ ਕੇ

ਕਲਸਹਾਰ ਦੇ ੧੨

(੧੮) ੧੪੦੬—੮	ਕਲੁ	੬
(੧੯) ੧੪੦੮	ਕਲੁ (ਸੋਰਣੇ)	੩ । ੧੨ ।

‘ਪਾਰਬ’ ਕੋਈ ਭੱਟ ਨਹੀਂ

ਨੋਟ ੧ ! ਜਿਵੇਂ ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕਿਆਂ ਵਿਚ ਛੰਦ ‘ਰਡ’ ਅਤੇ ‘ਭੋਲਨਾ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਛੋਟਾ ਅੰਕ ਬਦਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉੱਥੇ ਉਹ ਸਵਈਏ ਭੱਟ ‘ਨਲੂ’ ਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ ਇਥੇ ਭੀ ‘ਸੋਰਨਾ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਛੋਟਾ ਅੰਕ ਬਦਲਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ੧੨ ਹੈ। ਜੋ, ਇਹ ੧੨ ਸਵਈਏ ਭੱਟ ‘ਕਲੂ’ ਦੇ ਹਨ। ‘ਪਾਰਬ’ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਂਡਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸੂਰਬੀਰ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਅਰਜੁਨ’ ਸੀ ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਪਾਰਬ (ਪਾਰਥ) ਸੀ; ਜਿਵੇਂ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਨਾਮ ‘ਅਰਜੁਨ’ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ‘ਸਾਧਾਰਨ ਗੁਣ’ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ‘ਉਪਮਾ-ਅਲੰਕਾਰ’ ਵਰਤਿਆ ਹੈ—ਜਿਵੇਂ ਅਰਜੁਨ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਪੈਰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਭੋਲਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ‘ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਪੁਰਖ’, ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਨੇ ਜੋਧੇ ਹਨ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਕਦੇ ਭੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਮਥੁਰਾ ਤੇ ਹਰਿਬੰਸ

(੨੦) ੧੪੦੭-੯

ਮਥੁਰਾ ੭।੧੯।

> (੨੧) ੧੪੦੮

ਹਰਿਬੰਸ ੨।੨੧।

ਨੋਟ ! ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ਸ੍ਵਈਆ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਆਇਆ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ ੧੨, ਫਿਰ ੧੯, ਅਖੀਰ ਵਿਚ ੨੧। ਸੋ, ਇਹ ਤਿੰਨ ਭੱਟਾਂ (ਕਲੂ, ਮਥੁਰਾ ਅਤੇ ਹਰਿਬੰਸ) ਦੇ ਸ੍ਵਈਏ ਹਨ।

੧੧ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ

ਇਸ ਸਾਰੀ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ :

(੨) ਕਲੂ, ਜਿਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਮ ‘ਕਲਸਹਾਰ’ ਅਤੇ ‘ਟਲੂ’ ਹਨ।

(੨) ਜਾਲਪ, ਜਿਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ‘ਜਲੂ’ ਹੈ।

(੩) ਕੀਰਤ; (੪) ਭਿੱਖਾ; (੫) ਸਲੂ; (੬) ਭਲੂ; (੭) ਨਲੂ; (੮) ਗਯੰਦ;

(੯) ਮਥੁਰਾ (੧੦) ਬਲੂ ਅਤੇ (੧੧) ਹਰਿਬੰਸ।

ਭਾਗ ੪

ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ' ਹੀ ਮਜ਼ਮੂਨ ਹੈ ਬੋਲੀ ਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜ਼ਰੂਰੀ

ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਨ ਭਾਵੇਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਈ ਬਾਈਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦਾ ਸ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਮੁਖ ਭਾਵ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ, ਉਥੇ ਭੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਲੈ ਕੇ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

ਇੱਕ ਇੱਕ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੀ ਦੋ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਸਤਾਰ-ਬੰਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ 'ਭੱਟ' ਭੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੀਵਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਪਾਟ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਲਈ ਉਮਾਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਭੱਟ ਉੱਠਦਾ ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ :

ਇਕ ਮਨਿ ਪੁਰਖੁ ਧਿਆਇ ਬਰਦਾਤਾ ।

ਸੰਤਸਹਾਰੁ ਸਦਾ ਬਿਖਿਅਤਾ ।

ਤਾਸੁ ਚਰਨ ਲੇ ਰਿਦੈ ਬਸਾਵਉ ।

ਤਉ ਪਰਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਨ ਗਾਵਉ । ੧ ।

ਸੋ, ਭੱਟ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਉੱਠਦੇ ਹਨ ਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਇਕ 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਭੱਟ ਨੇ ਕਿਤੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਂਵਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੈ।

ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ

ਆਓ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ। ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕਿਆਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਧੰਨੁ ਕਰਤਾ ਕਾਰਣ ਕਰਤਾਰੁ ਕਰਣ ਸਮਰਥੋ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਧੰਨੁ ਨਾਨਕੁ, ਮਸਤਕਿ ਤੁਮ ਧਰਿਓ ਜਿਨਿ ਹਥੋ । ੧ ।

ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ

ਸ੍ਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕਿਆਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਫਿਰ ਇਹੀ ਭੱਟ ਆਖਦਾ ਹੈ :

ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਸਿਵਰਿ ਸਾਚਾ, ਜਾ ਕਾ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਅਛਲੁ ਸੰਸਾਰੇ ।

ਜਿਨਿ ਭਗਤ ਭਵਜਲ ਤਾਰੇ, ਸਿਮਰਹੁ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਪਰਧਾਨੁ ।

ਤਿਤੁ ਨਾਮਿ ਰਸਿਕੁ ਨਾਨਕੁ, ਲਹਿਣਾ ਬਾਪਿਓ ਜੇਨ ਸ੍ਰਬ ਸਿਧੀ ।

ਕਵਿ ਜਨ ਕਲ੍ਹ ਸਬੁਧੀ, ਕੀਰਤਿ ਜਨ ਅਮਰਦਾਸ ਬਿਸਤ੍ਰੀਆ ।੧।

ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ' ਭੀ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਭੱਟ 'ਜਾਲਪ' ਦੇ ਪੰਜੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਉਸਤਤਿ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਭੱਟ 'ਕੀਰਤ'। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ੍ਵਈਆ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਹੈ। ਜੇ ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਨੇ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਜੋਂ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਕੁਝ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਭੱਟ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸ੍ਵਈਏ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਸਰਸਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸ੍ਵਈਏ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਿਆਂ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ :-

ਆਪਿ ਨਰਾਇਣੁ ਕਲਾ ਧਾਰਿ, ਜਗ ਮਹਿ ਪਰਵਰਿਯਉ ।

ਨਿਰੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰੁ ਜੋਤਿ, ਜਗ ਮੰਡਲਿ ਕਰਿਯਉ ।

ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਵਈਆ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਦੋਂ ਇਸੇ ਹੀ ਭੱਟ ਦੇ ਚਉਥੇ ਸ੍ਵਈਏ ਦੀਆਂ ਅਖੀਰਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਇੰਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਦੇ ਨੌਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ 'ਅਕਾਲਪੁਰਖ' ਤੇ 'ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ' ਇੱਕੋ ਰੂਪ ਹਨ :

ਅਗਮ ਅਲਖ ਕਾਰਣ ਪੁਰਖ, ਜੋ ਫੁਰਮਾਵਹਿ ਸੋ ਕਹਉ ।

ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਕਾਰਣ ਕਰਣ, ਜਿਵ ਤੁ ਰਖਹਿ ਤਿਵ ਰਹਉ ।

।੪।੧੮।

ਸਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ

ਅੱਗੇ ਵੇਖੀਏ ਸ੍ਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ। ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸ੍ਵਈਏ ਵਿਚ ਭੱਟ 'ਕੱਲ੍ਹਸ-ਹਾਰ' ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ :

ਇਕ ਮਨਿ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨ ਧਿਆਵਉ ।

ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਸਦਿ ਗਾਵਉ ।

ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਮਨਿ ਹੋਇ ਬਿਗਾਸਾ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਿ ਜਨਹ ਕੀ ਆਸਾ ।

(ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰ, -ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ !)

ਇਹ ਵਰ ਮੰਗ ਕੇ, ਭੱਟ ਆਖਦਾ ਹੈ—ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਚਰਣੀਂ ਲੱਗਿਆਂ ਦਲਿਦ ਨਹੀਂ ਚੰਬੜਦਾ :

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਪਰਮਪਦੁ ਪਾਯਉ ।

ਅਥਿਨਾਸੀ ਅਥਿਗਤੁ ਧਿਆਯਉ ।

ਤਿਸੁ ਭੇਟੇ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਨ ਚੰਪੈ ।

ਕਲੁਸਹਾਰੁ ਤਾਸੁ ਗੁਣ ਜੰਪੈ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ੧੩ ਹੀ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਨਲੂ ਭੱਟ ਦੇ ੧੬ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਹੀ ਉਸਤਤਿ ਹੈ।

'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ

ਹੁਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ੧੩ ਸ੍ਵਈਏ ਭੱਟ 'ਗਯੰਦ' ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਬਦ 'ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ' ਸੰਬੰਧੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸ੍ਵਈਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਭੱਟ ਨੇ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰੀ, ਸਿੱਧੇ ਹੀ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਿੱਛੇ ਵਾਂਗ ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅਕਾਲਪੁਰਖ' ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ :

ਸਿਮਰੈ ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਅਚਲੁ ਅਥਿਨਾਸੀ ।

ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤੁ ਦੁਰਮਤਿ ਮਲੁ ਨਾਸੀ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਕਵਲ ਰਿਦਿ ਧਾਰੈ ।

ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਗੁਣ ਸਹਿਜ ਬਿਚਾਰੈ । ੧ ।

ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਇਸ ਜਥੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ ਸਨ।

ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਾਫ਼ 'ਗੁਰ-ਉਪਮਾ' ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ 'ਕੱਲਸਹਾਰ' ਨੇ ਹੀ 'ਗੁਰ-ਉਪਮਾ' ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਅਕਾਲਪੁਰਖ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਅਰੰਭ ਵਿਚ।

ਭੱਟ ਗਯੰਦ ਦੇ ਸਵਈਏ

ਆਓ, ਹੁਣ ਭੱਟ 'ਗਯੰਦ' ਦੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਲ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਤਿੰਨ-ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਿਆਂ ਹੀ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਤੇ ਝਿਆਲ ਤਿੰਨੀਂ ਥਾਈਂ ਵਖੋ ਵਖ ਹਨ।

ਗਯੰਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਗੁਰ-ਉਪਮਾ' ਹੈ; ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ੍ਵਈਏ ਛੱਡ ਕੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ 'ਗੁਰ-ਉਪਮਾ'। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਆਖਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਪਦ ਦੇ ਨਾਲਿ 'ਵਾਹਿ', 'ਸਤਿ' ਅਤੇ 'ਸਿਰੀ' ਪਦ ਵਰਤ ਕੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ :

(੧) "ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਜੀਉ"

੧।੬।, ੨।੭।, ੩।੮।

(੨) ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ। ੪।੯।

(੩) ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਤਿ ਜੀਉ। ੫।੧੦।

ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ੍ਵਈਆਂ ਨੰ: ੪।੯। ਅਤੇ ੫।੧੦। ਵਿਚ ਸਬਦ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਅਤੇ 'ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ' ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ' ਵਾਸਤੇ ਹਨ। ਆਓ, ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਸ੍ਵਈਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਗੁਰ-ਉਪਮਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ :-

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ।

ਬਲਿਹ ਛਲਨ, ਸਬਲ ਮਲਨ, ਭਗਿ ਫਲਨ, ਕਾਨ ਕੁਅਰ,

ਨਿਹਕਲੰਕ, ਬਜੀ ਡੰਕ, ਚੜ੍ਹ ਦਲ ਰਵਿੰਦ ਜੀਉ।

ਰਾਮ ਰਵਣ, ਦੁਰਤ ਦਵਣ, ਸਕੈਲ ਭਵਣ ਕੁਸਲ ਕਰਣ, ਸਰਬਕੂਤ,
ਆਪਿ ਹੀ ਦੇਵਾਧਿਦੇਵ, ਸਹਸ ਮੁਖ ਫਨਿੰਦ ਜੀਉ।

ਜਰਮ ਕਰਮ ਮਛ ਕਛ ਹੁਅ ਬਰਾਹ,

ਜਮੁਨਾ ਜੈ ਕੂਲ, ਖੇਲੁ ਖੇਲਿਓ ਜਿਨਿ ਗਿੰਦ ਜੀਉ।

ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ਹੀਏ ਧਾਰੁ ਤਜੁ ਬਿਕਾਰੁ ਮਨ ਗਯੰਦ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ। ੪।੯।

ਇਸ ਸ੍ਵਈਏ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ 'ਗੁਰ-ਉਪਮਾ' ਨੂੰ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਸ੍ਵਈਏ ਨਾਲ ਟਕ-

ਰਾਓ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਪੀਤ ਬਸਨ ਕੁੰਦ ਦਸਨ, ਪ੍ਰਿਆ ਸਹਿਤ ਕੰਠ ਮਾਲ,

ਮੁਕਟੁ ਸੀਸਿ, ਮੋਰ ਪੰਖ ਚਾਹਿ ਜੀਉ ।

ਬੇਵਜੀਰ ਬਡੇ ਧੀਰ, ਧਰਮ ਅੰਗ ਅਲਖ ਅਗਮ,

ਬੇਲੁ ਕੀਆ ਆਪਣੈ ਉਛਾਹਿ ਜੀਉ ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਕਥੀ ਨ ਜਾਇ ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ,

ਸੁਤਹ ਸਿਧ ਰੂਪੁ ਧਰਿਓ, ਸਾਹਨ ਕੈ ਸਾਹਿ ਜੀਉ ।

ਸਤਿ ਸਾਚੁ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ, ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਸਦਾ ਤੁਹੀ,

ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਜੀਉ । ੩ । ੮ ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੂਈਆਂ ਵਿਚ ਉਪਮਾ ਕਰਦਿਆਂ 'ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ-ਰੂਪ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਸੂਈਏ ਵਿਚ (ਸਤਿ—) 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਭੀ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਸੂਈਏ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਲ ਭੀ ਧਿਆਨ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਅਖੀਰਲੇ ਸਬਦ ਹਨ—'ਵਾਹਿ ਜੀਉ' । ਸਬਦ 'ਵਾਹਿ' ਦਾ ਅਖੀਰ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਭੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀ ਇਸ ਸਬਦ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਸਬਦ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਹੇ 'ਜੀਉ' ! ਤੂੰ 'ਵਾਹਿ' ਹੈਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀ ਇਹੀ ਹੈ—ਹੇ 'ਗੁਰੂ' ! ਤੂੰ 'ਵਾਹਿ' ਹੈਂ ।

ਗਯੰਦ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਤਿੰਨ ਸੂਈਏ

ਹੁਣ, ਆਓ, ਇਸ ਭੱਟ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਤਿੰਨ ਸੂਈਆਂ ਵਲ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਪਿੱਛੇ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਭੀ ਭੱਟ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੂਈਆਂ ਵਿਚ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਖ-ਮੰਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ, ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਕਈ ਸੱਜਣ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚਉਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੂਨ ਦਾ ਕਰਤਾ ਆਖਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸੂਈਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਵਡਿਆਈ ਕੇਵਲ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੇ ਫੁਕਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਇਤਰਾਜ਼ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੇਠ-ਲਿਖੀ ਪਉੜੀ ਵਲ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕਾ ਕਰਤਾ ।

ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਸਦ ਜੀਵੈ ਨਹੀ ਮਰਤਾ ।

ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਜੀਅ ਕਾ ਦਾਤਾ ।
 ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤਾ ।
 ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਅਨਾਥ ਕਾ ਨਾਥੁ ।
 ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਕਾ ਸਭ ਉਪਰਿ ਹਾਥੁ ।
 ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਕਾ ਸਗਲ ਅਕਾਰੁ ।
 ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਆਪਿ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ।
 ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਕੀ ਸੋਭਾ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਬਨੀ ।
 ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਸਰਬ ਕਾ ਧਨੀ । ੮ । ੮ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਭੀ ਵਿਚਾਰਨ-ਜੋਗ ਹੈ । ਆਓ, ਅਖੀਰਲੇ ਸ੍ਵਈਏ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ
 ਪੜ੍ਹੀਏ :

ਕੀਆ ਖੋਲੁ ਬਡ ਮੋਲੁ ਤਮਾਸਾ,
 ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਤੇਰੀ ਸਭ ਰਚਨਾ ।
 ਤੂ ਜਲਿ ਬਲਿ ਗਗਨਿ ਪਯਾਲਿ ਪੂਰਿ ਰਹਾ,
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਮੀਠੇ ਜਾ ਕੇ ਬਚਨਾ ।
 ਮਾਨਹਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਰੁਦ੍ਰਾਦਿਕ,
 ਕਾਲ ਕਾ ਕਾਲੁ, ਨਿਰੰਜਨ ਜਚਨਾ ।
 ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਈਐ ਪਰਮਾਰਥ,
 ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸੇਤੀ ਮਨੁ ਖਚਨਾ ।
 ਕੀਆ ਖੋਲੁ ਬਡ ਮੋਲੁ ਤਮਾਸਾ
 ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਤੇਰੀ ਸਭ ਰਚਨਾ । ੩।੧੩।੪੨।

ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸਬਦ 'ਵਾਹਿ' 'ਗੁਰੂ' ਹਨ, ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਵਾਹ'
 'ਗੁਰੂ' । ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਵਾਹਿ' ਅਤੇ 'ਵਾਹ'
 ਦਾ (ਿ) ਦਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਰਾਜ਼

'ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ' ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਸੱਜਣ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਇਉਂ
 ਲਿਖਦੇ ਹਨ :— 'ਜਦ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਖੋਜੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਭੀ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਹਨ—
 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਅਤੇ 'ਵਾਹਗੁਰੂ' । ਸੋ, ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਹੜਾ ਸਹੀ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਤੋਂ
 ਸਾਬਤ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟ ਆਪ ਹੀ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਏ ਹੋਏ, ਬਲਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ

ਸੰਜੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਨੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋ 'ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ' ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ?" [ਨੋਟ ! ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ 'ਵਾਹਿ' ਅਤੇ 'ਵਾਹ' ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ।]

ਬੋਲੀ ਸਦਾ ਬਦਲਦੀ

ਜੇ ਸੱਜਣ ਕਿਸੇ 'ਬੋਲੀ' ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰੇਕ ਦੇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਕਲ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜੋੜ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਰਲਾ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ—ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਹੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਬਦ (ਲਫਜ਼) ਦੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਰੂਪ, ਜਾਂ, ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਲਿੰਗ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਮਿਲਣ, ਤਾਂ ਓਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਣ

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ, ਆਓ, ਇਕ ਦੋ ਉਦਾਹਰਣ ਲੈ ਕੇ ਵੇਖੀਏ :—

(੧) 'ਪਉਣੁ'; ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਪਕ੍ਵ' (ਪਵਨ) ਤੋਂ 'ਪਉਣੁ' ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸਬਦ 'ਪੁਲਿੰਗ' (Masculine Gender) ਹੈ; ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਭੀ ਪੁਲਿੰਗ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਭੀ ਕੁਝ ਸਮਾ ਪੁਲਿੰਗ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਇਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ (Feminine Gender) ਵਿਚ ਵਰਤੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ; ਆਖਰ ਅਜ ਕਲ ਇਹ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਸਬਦ ਹੈ।

"ਪਉਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ"—ਇਥੇ 'ਪਉਣੁ' ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ। 'ਕੰਨੀ ਬੁਜੇ ਦੇ ਰਹਾ, ਕਿਤੀ ਵਗੈ ਪਉਣੁ'—ਇਥੇ ਸਬਦ 'ਪਉਣੁ' ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

(੨) 'ਰੇਣੁ'; ਇਹ ਸਬਦ ਭੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ 'ਰੇਯੂ' ਹੈ; ਓਥੇ ਇਹ ਪੁਲਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਨਿਰਾ ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਰੂਪ ਵੀ ਚਾਰ ਹੋ ਗਏ—ਰੇਣੁ, ਰੇਣ, ਰੇਨੁ, ਰੇਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਹਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

(੩) ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੇਠ-ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦਲਾ ਹੋਵੇਗਾ :-

ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਾ ਮਤਿ ਕਰਹੁ ਚਿੰਤਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੋਇ ।

ਜਲ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਅਨੁ ਤਿਨਾ ਭਿ ਰੋਜੀ ਦੇਇ ।

* * * *

ਵਿਚਿ ਉਪਾਏ ਸਾਇਰਾ ਤਿਨਾ ਭੀ ਸਾਰ ਕਰੋਇ ।

ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਾ ਮਤਿ ਕਰਹੁ ਚਿੰਤਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੋਇ॥੧੮॥

ਸਲੋਕ ਮ: ੨, ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩ ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਬਦ 'ਮਤਿ' ਅਤੇ 'ਮਤ' ਦੀ (f) ਦਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ । ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਤਦੋਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸਬਦ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਜੋੜ ('ਮਤਿ' ਅਤੇ 'ਮਤ') ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ ।

(੪) ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੁਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ

ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੇ ।

ਸੂਰੇ ਸੋਈ ਆਗੈ ਆਖੀਅਹਿ

ਦਰਗਹਿ ਪਾਵਹਿ ਸਾਚੀ ਮਾਣੇ ।

* * * *

ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੁਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ

ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਹਿ ਪਰਵਾਣੇ ॥੨॥

ਵਡਹੰਸੁ ਮ: ੧, ਅਲਾਹਣੀਆਂ ।

ਇਥੇ ਭੀ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਬਦ 'ਮਰਨਿ' ਅਤੇ 'ਮਰਹਿ' ਦੇ 'ਨ' ਅਤੇ 'ਹ' ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ । ਕਾਰਨ ਉਹੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ ।

(੫) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਬਦ 'ਧਨਯ' (धन्य) ਦੇ ਪੰਜ ਰੂਪ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਭੀ ਕੋਈ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਕ ਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ, ਸਭ ਵਾਸਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣ :

ਧੰਨਿ ਸੁ ਬਾਨੁ ਧੰਨਿ ਓਇ ਭਵਨਾ

ਜਾ ਮਹਿ ਸੰਤ ਬਸਾਰੇ ।

ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੀ ਸਰਧਾ ਪੂਰਹੁ ਠਾਕੁਰ

ਭਗਤ ਤੇਰੇ ਨਮਸਕਾਰੇ । ੨ । ੬।੪੦।

ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ਪ ।

ਧਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ ਚੇਹੀ ਪਾਈ

ਜਿਤੁ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪਨੈ ਮੇਲਿ ਲੀਓ ।

ਧੰਨੁ ਸੁ ਕਲਿਜੁਗੁ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਈਐ

ਨਾਨਕੁ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ਹੀਓ । ੪ । ੮ । ੪੭ ।

ਆਸਾ ਮ: ਪ ।

ਧਨ ਓਹੁ ਮਸਤਕੁ ਧਨੁ ਤੇਰੇ ਨੇਤ ।

ਧਨੁ ਓਇ ਭਗਤ ਜਿਨ ਤੁਮ ਸੰਗਿ ਹੇਤੁ । ੧ । ੧੦੪ । ੧੭੩ ।

ਗਉੜੀ ਮ: ਪ ।

ਕੋਈ ਦੁਬਿਧਾ ਨਹੀਂ

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਸਬਦ ਸਮੇ-
ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਪ ਵਟਾਉਂਦੇ ਗਏ, ਤਿਵੇਂ ਸਬਦ 'ਵਾਹ' ਨੇ ਭੀ ਦੂਜਾ ਰੂਪ 'ਵਾਹਿ' ਲੈ
ਲਿਆ ਅਤੇ ਭੱਟ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਵਿਚ ਨਹੀਂ
ਪਏ, ਤੇ ਨਾਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਸੇ ਵਿਚ ਪਾ ਗਏ ਹਨ ।

ਕਾਹਲੀ ਅੱਗੇ ਟੋਏ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ੬ ਗੁਰ-ਮਹਲਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਅਰਸੀ
ਵਿਕਤੀਆਂ ਵੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ । ਇਕ ਤਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ
ਬਾਹਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਕਠਨ
ਹੈ, ਦੂਜੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਭੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਢੰਗ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ
ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਾਸ ਉੱਦਮ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਸੋ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕਈ ਮਤ-ਭੇਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਹਰੇਕ ਸੱਜਣ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮਿਨਹਤ, ਖੋਜ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ
ਇਹ ਮਤ-ਭੇਦ ਤਾਂ ਟਿਕੇ ਹੀ ਰਹਣੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਮਿਲਵੀਂ ਵਿਚਾਰ
ਨਾਲ ਚੰਭਲਾ ਮਾਰਨ, ਤਾਂ ਸਾਇੰਸ ਮੌਜੂਦਾ ਵਧ-ਰਹੀ ਵਿਖੇਪਤਾ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਘਟ
ਜਾਏ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਭਾਵੀ ਅਸਚਰਜ ਤੇ ਕਾਹਲੀ ਵਾਲੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ
ਪਾਸੇ ਲੁੜੀਂਦਾ ਸਾਂਝਾ ਬਲ ਵਰਤਣ ਦੇ ਬਾਂ ਕੁਝ ਸੱਜਣ ਆਪਣੀ ਇਕ-ਪਾਸੀ ਵਿਚਾਰ

ਦੇ ਆਸਰੇ ਇਹ ਸੱਕ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣ ਕਿ ਜਿਸ ਜਿਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਸਕੇ, ਉਹ ਸਾਇਣ ਮਿਲਾਵਟ ਹੈ। ਕੌਮ ਦਾ ਪਿਆਨ ਗੁਰਮਤਿ-ਖੋਜ ਵਲ ਲਾਉਣਾ—ਇਹ ਇਕ ਸਲਾਘਾ-ਯੋਗ ਉੱਦਮ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਖੋਜ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਭੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਸਫਲ ਖੋਜ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਸਾਹਿੱਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਕੁਝ ਗੁੱਬੀ-ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਢੰਗ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ, ਜੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਸ ਮਹਾਨ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ, ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੈਂਦਹ ਇਹ ਇਕ ਉੱਚੀ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਵਨਗੀ

ਭੁੱਟਾ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ, 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਆਓ, ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਨਿਯਮ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਨੂੰ (ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ) ਸਮਝਾ-ਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਦਾਹਰਣ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

(੧) ਰਾਮੁ ਬੁਰੈ ਦਲ ਮੇਲਵੇ, ਅੰਤਰਿ ਬਲੁ ਅਧਿਕਾਰ।

ਬੰਤਰ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸੇਵੀਐ, ਮਨਿ ਤਨਿ ਜੁੜੁ ਅਪਾਹੁ। ੨੫।

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮ: ੧।

(ਪ੍ਰ.) ਕੌਣ ਬੁਰੈ ?

(ਉ) ਰਾਮੁ। 'ਰਾਮੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇੱਕ ਵਚਨ।

(੨) ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਕੈਸੀ ਹੋਈ।

ਸਾਲਕੁ ਮਿਤੁ ਨ ਰਹਿਆ ਕੋਈ। ੫। ੫।

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮ: ੧।

(ਪ੍ਰ.) ਕੌਣ ਨ ਰਹਿਆ ?

(ਉ) ਕੋਈ 'ਮਿਤੁ'। 'ਮਿਤੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇੱਕ ਵਚਨ।

(੩) ਜੋ ਸਿਰੁ ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ ਸੋ ਸਿਰੁ ਕੀਜੈ ਕਾਇ ।

ਕੁੰਨੇ ਹੇਠਿ ਜਲਾਈਐ ਬਾਲਣ ਸੰਦੇ ਬਾਇ ।੭੨।

ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ

(ਪ੍ਰ:) ਕੌਣ ਨਾ ਨਿਵੈ ?

(ਉ) ਜੋ 'ਸਿਰੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕੁ ਇਕ ਵਚਨ ।

(੪) ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ, ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ ।

ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ, ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ।੭੫।

ਮ: ੫, ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ।

(ਪ੍ਰ:) ਕੌਣ ਵਸੈ ?

(ਉ) 'ਖਾਲਕੁ' । 'ਖਾਲਕੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਇਕ ਵਚਨ ।

(੫) ਜਾਚਿਕੁ ਨਾਮੁ ਜਾਚੈ ਜਾਚੈ ।

ਸਰਬਧਾਰ ਸਰਬ ਕੋ ਨਾਇਕ, ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਕੇ ਦਾਤੇ ।੧। ਰਹਾਉ ।੨।

ਕਲਿਆਣੁ ਮ: ੫ ਘਰੁ ੧ ।

(ਪ੍ਰ:) ਕਉਣ ਜਾਚੈ ?

(ਉ) 'ਜਾਚਿਕੁ' । 'ਜਾਚਿਕੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ।

(੬) ਮੇਰਾ ਤਨੁ ਸਾਧ ਜਨਾਂ ਮਿਲਿ ਹਰਿਆ ।

ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ, ਬਲਿ ਬਲਿ ਸਾਧ ਜਨਾਂ ਕਉ,

ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਪਾਰਿ ਉਤਰਿਆ ।੧। ਰਹਾਉ ।੧।

ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪ ਘਰੁ ੧ ।

(ਪ੍ਰ:) ਕੌਣ ਹਰਿਆ (ਹੋਆ) ?

(ਉ) ਮੇਰਾ 'ਮਨੁ' । 'ਮਨੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ।

(੭) ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਕਿਉ ਰਹੀਐ ਦੁਖੁ ਬਿਆਪੈ ।

ਜਿਹਵਾ ਸਾਦੁ ਨ, ਫੀਕੀ ਰਸ ਬਿਨੁ

ਬਿਨੁ ਪ੍ਰਭ ਕਾਲੁ ਸੰਤਾਪੈ ।੧। ਰਹਾਉ ।੨।

ਸਾਰਗ ਮ: ੧ ਘਰੁ

(ਪ੍ਰ:) ਕੌਣ ਸੰਤਾਪੈ ?

(ਉ) 'ਕਾਲੁ' । 'ਕਾਲੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ।

(ਪ੍ਰ:) ਕੌਣ ਬਿਆਪੈ ?

(ਉ) 'ਦੁਖ'। 'ਦੁਖ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇੱਕ ਵਚਨ।

ਉਪਰ-ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਰਾਮੁ', 'ਮਿਤ੍ਰ', 'ਸਿਰੁ', 'ਖਾਲਕੁ', 'ਜਾਚਿਕੁ', 'ਮਨੁ', 'ਕਾਲੁ' ਅਤੇ 'ਦੁਖੁ' ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ', ਇੱਕ ਵਚਨ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਪੁਲਿੰਗ ਭੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ (_) ਹੈ।

ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਇੱਕ ਵਚਨ ਦਾ ਚਿਹਨ (_)—

ਨੋਟ—ਇਹ ਅੰਤਲਾ (_) ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਪੁਲਿੰਗ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਇੱਕ ਵਚਨ ਦਾ ਚਿਹਨ ਹੈ।

ਆਓ, ਹੁਣ ਵੇਖੀਏ, ਇਹ ਨਿਯਮ ਮਨ-ਘੜਤ ਹੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਭੂਘਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਧਾਤੂ 'ਯਾ' (ਯਾ) ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਜਾਣਾ'। ਵਾਕ 'ਰਾਮ ਜਾਦਾ ਹੈ' ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਉਂ ਲਿਖਾਂਗੇ।

ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ (ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ)

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਇੱਕ ਵਚਨ ਦਾ ਚਿਹਨ 'ਯ੍' (:) ਹੈ, ਜੋ ਕਈ ਥਾਈਂ ਕਿਸੇ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਤ' (_) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਅ' (ਅ) ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਰਾਮ' (ਰਾਮ) ਸਬਦ ਦੇ ਅੰਤਲੇ 'ਮ' (ਸ) ਦੇ ਵਿਚ 'ਅ' (ਅ) ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

'ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ (ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ) ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਇਉਂ ਹੈ : ਰਾਮ : ਯਾਤਿ (ਰਾਮ ਯਾਤਿ)।

'ਰਾਮ : (ਰਾਮ:) ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਚਿਹਨ 'ਤ' (_) ਬਣ ਕੇ, ਲਫਜ਼ 'ਰਾਮ' (ਰਾਮ) ਦੇ ਅੰਤਲੇ 'ਅ' (ਅ) ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ 'ਓ' (ਓ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਰਾ ਵਾਕ 'ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ (ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ)' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰ 'ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ' ਵਿਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ 'ਅ' ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਗਈ। ਸੋ (:) ਦੇ (_) ਬਣਨ ਤੇ, ਇਹ (_) ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸਬਦ 'ਰਾਮੋ' (ਰਾਮੋ) ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਰਾਮੁ' (ਰਾਮੁ) ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਈ ਸਬਦਾਂ ਮੁੱਢਲਾ 'ਯ' (ਯ), ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ

‘ਜ’ (ਯ) ਬਣ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ‘ਜ’ ਅਤੇ ‘ਯ’ ਦਾ ਉੱਚਾਰਨ-ਅਸਥਾਨ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ (ਜੀਭ ਨੂੰ ਤਾਲੂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਾਉਣਾ), ਜਿਵੇਂ

ਧਕ (ਯਵ),—ਜਉਂ ।

ਧਸੁਜਾ (ਯਮੁਨਾ)—ਜਮੁਨਾ ।

ਧੜ (ਯਗਯ)—ਜੱਗ ।

ਧਤਿ (ਯਤਿ)—ਜਤੀ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕ ‘ਰਾਮੋ ਧਾਤਿ (ਰਾਮੋ ਯਾਤਿ)’ ਦੇ ‘ਯਾਤਿ’ ਦਾ ‘ਯ’ ‘ਜ’ ਬਣ ਕੇ, ਸਾਰਾ ਵਾਕ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਇਉਂ ਹੋ ਗਿਆ :

ਰਾਸੁ ਯਾਵਿ (ਰਾਮੁ ਜਾਵਿ) ।

ਇਹ ਵਾਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ।

‘ਰਾਮੁ ਜਾਵਾ’ ਬਣ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ( ) ਬੋਲੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਮੁੱਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਰੂਪ—

ਆਓ, ਹੁਣ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਨਾਲ ‘ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕੂ’ ਸਵਈਏਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰੀਏ ।

(੧) ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਭਗਤੁ, ਦਰਿ ਤੁਲਿ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਰਿ,
ਏਕ ਜੀਹ ਕਿਆ ਬਖਾਨੈ ।
ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਿ ਬਲਿ ਬਲਿ ਬਲਿ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ । ੧ ।

(੨) ਧੰਨਿ ਧੰਨਿ ਤੇ ਧੰਨਿ ਜਨ,
ਜਿਹ ਫਿਪਾਲੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਭਯਉ ।
ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਪਰਸਿਯਉ,
ਸਿ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹ ਬੇ ਰਹਿਓ । ੫ ।

(੩) ਬਲਿਓ ਚਰਾਗੁ ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ,
ਸਭ ਕਲ ਉਧਰੀ ਇਕ ਨਾਮ ਧਰਮ ।
ਪ੍ਰਗਟ ਸਗਲ ਹਰਿ ਭਵਨ ਮਹਿ,
ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ । ੯ ।

ਹਰੇਕ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰ ਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ

ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ 'ਸਮਸਰਿ',
'ਤੁਲਿ' ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਅਸ਼ੀਰਲੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਆਪ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ—

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ, ਉਸ ਦਾ 'ਜਨੁ' ਗੁਰੂ 'ਨਾਨਕੁ' ਸਾਰੇ ਭਵਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ
ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) 'ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ' 'ਚਰਾਗੁ' 'ਬਲਿਓ' ਹੈ।

ਨੋਟ—ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹਨਾਂ ੯ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕੂ ਸਵਈਆਂ ਨੂੰ ਦੋ
ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਣ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲਪੁਰਖ
ਦਾ ਰੂਪ ਆਖ ਆਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਡ-
ਿਆਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਥਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ
ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮਾਣ—

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਹਨਾਂ ਸਵਈਆਂ ਵਿਚ ਹੀ
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ 'ਤੁਲਿ' ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਗਿਆ, ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਥਾਂ ਥਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹੋ
ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਵਨਗੀ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਭੈਰਉ ਮ: ੫

ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਬੇਮੁਹਤਾਜ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰੇ ਸਚਾ ਸਾਜੁ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਸਭਸ ਕਾ ਦਾਤਾ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਪੁਰਖੁ ਬਿਧਾਤਾ ।੧।

ਗੁਰ ਜੈਸਾ ਨਾਹੀ ਕੋ ਦੇਵ ।

ਜਿਸੁ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਸੋ ਲਾਗਾ ਸੇਵ ।੧। ਰਹਾਉ ।

* * *

ਜਿਨਿ ਗੁਰੁ ਸੇਵਿਆ ਤਿਸੁ ਭਉ ਨ ਬਿਆਪੈ ।

ਜਿਨਿ ਗੁਰੁ ਸੇਵਿਆ ਤਿਸੁ ਦੁਖੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ ।

ਨਾਨਕ ਸੋਧੇ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਬੇਦ ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਨਾਹੀ ਭੇਦ ।੪।੧੧।੨੪।

ਭਾਵ

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫

ਜਿਸ ਕੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ, ਸੋ ਦੁਖੁ ਕੈਸਾ ਪਾਵੈ ।
 ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣੈ ਮਾਇਆ ਮਦਿ ਮਾਤਾ, ਮਰਣਾ ਚੀਤਿ ਨ ਆਵੈ ।੧।...
 ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਕਿਛੁ ਕਰਮੁ ਨ ਜਾਣਾ, ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ਤੇਰੀ ।
 ਸਭ ਤੇ ਵਡਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ, ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਾਖੀ ਮੇਰੀ ।
 ੪ । ੧੦ । ੫੭ ।

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫

ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ ਬੇਨੰਤੀਆ, ਮਿਲੈ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰਾ ।
 ਤੁਠਾ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ, ਤਾਪ ਗਇਆ ਸੰਸਾਰਾ ।੧।...
 ਸਭੇ ਇਛਾ ਪੂਰੀਆ, ਜਾ ਪਾਇਆ ਅਗਮ ਅਪਾਰਾ ।
 ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਮਿਲਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ,
 ਤੇਰਿਆ ਚਰਣਾ ਕਉ ਬਲਿਹਾਰਾ । ੪ । ੧ । ੪੭ ।

ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਮ: ੪

ਤੁਮ ਦਇਆਲ ਸਰਬ ਦੁਖਭੰਜਨ
 ਇਕ ਬਿਨਉ ਸੁਨਹੁ ਦੇ ਕਾਨੇ ।
 ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਮ ਹਰਿ ਜਾਨੈ ਸੁਆਮੀ,
 ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲਿ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਾਨੇ । ੧ ।
 ਰਾਮ ਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਾਰਥ੍ਰਹਮ ਕਰਿ ਮਾਨੇ ।
 ਹਮ ਮੂੜ ਮੁਗਧ ਅਨੁਧਮਤਿ ਹੋਤੇ,
 ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਬਰਨਿ ਹਰਿ ਹਮ ਜਾਨੇ ।੧। ਰਹਾਉ ।੧੮।੫੬।

ਗਉੜੀ ਮ: ੫

ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਲਗੈ ਮਨਿ ਮੀਠਾ !
 ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਤਾ ਤੇ ਮੋਹਿ ਡੀਠਾ । ੩ ।
 ਗੁਰੁ ਸੁਖਦਾਤਾ ਗੁਰੁ ਕਰਤਾਰੁ ।
 ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਆਧਾਰ ।੪।੧੦੭।

ਗਉੜੀ ਮ: ੫ ਮਾਥ

ਭਏ ਝੁਪਾਲ ਗੁਸਾਈਆ, ਨਠੇ ਫੋਗ ਸੰਤਾਪ ।
 ਤਤੀ ਵਾਉ ਨ ਲਗਈ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਰਖੇ ਆਪਿ ।੩।
 ਗੁਰੁ ਨਾਰਾਇਣ, ਦਯੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਸਚਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰੁ ।

ਗੁਰਿ ਤੁਠੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇਆ ।

ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ । ੪ । ੨ । ੧੭੦ ।

ਮਲਾਰ ਮ: ੪

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਵੈ ।

ਹਰਿ ਬੋਲਹਿ ਗੁਰ ਕੇ ਸਿਖ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ।

ਹਰਿ ਭਉਜਲੁ ਜਗਤੁ ਤਰਾਵੈ । ੧ । ਰਹਾਉ ।

ਜੋ ਗੁਰ ਕਉ ਜਨ ਪੂਜੇ ਸੇਵੇ,

ਸੋ ਜਨੁ ਮੇਰੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵੈ ।

ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਜਹੁ,

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਆਪਿ ਤਰਾਵੈ । ੨ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਦੇਉ ਪਰਤਖਿ ਹਰਿ ਮੂਰਤਿ,

ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਣਾਵੈ ।

ਨਾਨਕ ਭਾਗ ਭਲੇ ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੇ,

ਜੋ ਹਰਿ ਚਰਣੀ ਚਿਤੁ ਲਾਵੈ । ੫ । ੪ ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਭੱਟ ਮਥੁਰਾ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ-ਲਿਖਿਆ ਸਵੱਈਆ (ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ) ਰਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਸਬਦ 'ਪਰਤਖਿ ਹਰਿ' ਕਿਆ ਸੁਆਦਲਾ ਸਾਂਝਾ ਭਾਵ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਧਰਨਿ ਗਗਨ ਨਵਖੰਡ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਸ੍ਵਰੂਪੀ ਰਹਿਓ ਭਰਿ ।

ਭਨਿ ਮਥੁਰਾ ਕਛੁ ਭੇਦੁ ਨਹੀ ਗੁਰੁ ਅਰਜਨੁ ਪਰਤਖੁ ਹਰਿ । ੭ । ੧੬ ।

ਸਵੱਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ । ਮਥੁਰਾ ਜੀ ।

ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੫

ਮੇਰੇ ਮਨ ਗੁਰ ਜੇਵਡ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ।

ਦੂਜਾ ਥਾਉ ਨ ਕੋ ਸੂਝੈ ਗੁਰ ਮੇਲੇ ਸਚੁ ਸੋਇ । ੧ । ਰਹਾਉ ।

ਸਗਲ ਪਦਾਰਥ ਤਿਸੁ ਮਿਲੇ, ਜਿਨਿ ਗੁਰੁ ਡਿਠਾ ਜਾਇ ।

ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਜਿਨ ਮਨੁ ਲਗਾ, ਸੇ ਵਡਭਾਗੀ ਮਾਇ ।

ਗੁਰੁ ਦਾਤਾ, ਸਮਰਥੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ।

ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ, ਗੁਰੁ ਭੂਬਦਾ ਲਏ ਤਰਾਇ । ੨ ।

ਕਿਤੁ ਮੁਖਿ ਗੁਰੁ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥੁ ।

ਸੋ ਮਥੇ ਨਿਹਚਲ ਰਹੇ, ਜਿਨ ਗੁਰਿ ਧਾਰਿਆ ਹਥੁ ।

ਗੁਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਪੀਆਲਿਆ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਕਾ ਪਥੁ ।

ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਸੇਵਿਐ, ਭੈ ਭੰਜਨੁ ਦੁਖੁ ਲਥੁ ।੩।੨੦।੯੦।

ਨੋਟ-ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਦੀ ਹਰੇਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ, 'ਰਹਾਉ' ਦੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਨੂੰ 'ਦਾਤਾ', 'ਸਮਰਥ', 'ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥ', 'ਪਰਮੇਸਰੁ' 'ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ', 'ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ' ਆਖਿਆ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਨੂੰ 'ਸਮਰਥ' 'ਪਰਮੇਸਰੁ' 'ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ' ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪਾਠਕ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਵੇਖ ਲੈਣ । ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਨੂੰ ਇਹ ਪਦਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹੀ ਪਦਵੀ ਦੇਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਜੋ ਇਸ ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ । ਜੋ ਲਫਜ਼ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਇਥੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਇਹ ਇਕ ਸਾਬਤ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ, ਦੋ ਲਫਜ਼ ਹਨ-'ਵਾਹਿ' ਜਾਂ 'ਵਾਹ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ' ।

ਭਾਗ-੫

‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਬਾਰੇ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਜਪਿ ਹਉਮੈ ਖੋਈ । .

ਆਪੁ ਗਵਾਏ ਆਪਿ ਹੈ, ਗੁਣ ਗੁਣੀ ਪਰੋਈ ।੨।੧੩।

ਵੇਦੁ ਨ ਜਾਣੈ ਭੇਦੁ ਕਿਹੁ, ਸੇਖਨਾਗੁ ਨਾ ਪਾਏ ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਲਾਹਣਾ, ਗੁਰਸਬਦੁ ਅਲਾਏ ।੧੩।੯।

ਨਿਰੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰੁ ਕਰਿ, ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਅਨੂਪੁ ਦਿਖਾਯਾ ।

ਵੇਦੁ ਕਤੇਬ ਅਗੋਚਰਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਸਬਦੁ ਸੁਣਾਯਾ ।੧੭।੧੨।

ਧਰਮਸਾਲ ਕਰਤਾਰਪੁਰਿ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡੁ ਵਸਾਯਾ ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਸਬਦੁ ਸੁਣਾਯਾ ।੧।੨੪।

ਵਾਰਾ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ।

‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ’ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ

ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹੀ ‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ’ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾ ਨੇ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਹਰ ਅਰੰਭਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਇਦ ਇਹ ਲੋੜ ਭੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ ਕਿ ‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ’ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਭੀ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਸੋ, ਇਹ ਸੱਜਣ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ :

(੧) ਵੇਮੁਹਤਾਜਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ !

ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਕਹਹੁ ਗੁਰ ਵਾਹੁ । ੪ । ੨੧ ।

ਆਸਾ ਮ:-੫ ।

(੨) ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੁਰਸਿਖ ਨਿਤ ਕਰਹੁ

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਭਾਵੈ ।

ਨਾਨਕ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਕਰੇ

ਤਿਸੁ ਜਮਕੰਕਰੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ । ੨।੧੭।

ਮ: ੩, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਭੀ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚਲਾ ਲਵਜ ‘ਵਾਹਿ’ ਅਤੇ ‘ਗੁਰੂ’ ਅਕਾਲਪੁਰਖ-ਵਾਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ’ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੇ ਉਹਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਾਹ ਮਿਲਿਆ ‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ’ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਤਰਾਜ਼ ਅਜੇ ਭੀ ਕਾਇਮ

ਪਰ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਤਾਂ ਹੁਣ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਟਿਆ। ਜੇ ‘ਵਾਹੁਗੁਰ’ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਬਾਪ ਭੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਉਂਵ ਜੇ ਰਤਾ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ‘ਵਾਹੁਗੁਰ’ ਬਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਚ ਲਵਜ ‘ਗੁਰ ਵਾਹੁ’ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਉਲਟਾਇਆਂ ਹੀ ‘ਵਾਹੁਗੁਰ’ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਫਿਰ ਭੀ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ‘ਵਾਹੁ ਗੁਰ’ ਬਣਾਉਣਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਲਪਿਤ ਜਤਨ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ‘ਵਾਰ’ ਵਿਚ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਦੇ ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਵਜ ‘ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ’ ਆਏ ਹਨ; ਹਰ ਥਾਂ

ਲਫੜ 'ਵਾਹੁ' ਦੇ ਵਾਰੀ ਹੈ, ਅਰਥ ਹਰ ਥਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਮਿਲਵਾਂ ਹੈ, ਭਾਵ, 'ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ'। ਕੇਵਲ ਇਸ ਇਕੱਲੇ ਥਾਂ ਇਹਨਾਂ ਲਫੜਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਣਾ ਫਬਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਕੇਵਲ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਅਰਥ ਇਉਂ ਬਣਦਾ ਹੈ :-

ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ 'ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ' (ਭਾਵ, ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ) ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ (ਮਨੁੱਖ) ਮਨ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਵਿਚ "ਵਾਹ ਵਾਹੁ" ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਮਕੰਕਰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, (ਤਾਂ ਤੇ) ਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖੋ ! ਨਿਤ ਸਭੇ "ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ" ਕਰਹੁ।

‘ਗੁਰ ਵਾਹੁ’ ਦਾ ਅਰਥ

ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਚ ਦੇ ਲਫੜ "ਗੁਰ ਵਾਹੁ" ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਉਝੜਿ ਭੁਲੇ ਰਾਹ ਗੁਰ ਵੇਖਾਲਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਵਾਹੁ ਸਚੁ ਸਮਾਲਿਆ। ੨੪।

ਮਾਥ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਹੈ,

ਜਿਨਿ ਸਚੁ ਜਾਤਾ ਸੋਇ।

ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਤਿਖ ਉਤਰੈ,

ਤਨੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਤਿਪੁਰਖੁ ਹੈ,

ਜਿਸ ਨੋ ਸਮਤੁ ਸਭੁ ਕੋਇ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਿਰਵੈਰੁ ਹੈ,

ਜਿਸੁ ਨਿੰਦਾ ਉਸਤਤਿ ਤੁਲਿ ਹੋਇ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੁਜਾਣੁ ਹੈ,

ਜਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਵੀਚਾਰੁ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਹੈ,

ਜਿਸੁ ਅੰਤਿ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੈ,

ਜਿ ਸਚੁ ਦ੍ਰਿੜਾਏ ਸੋਇ।

ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ,

ਜਿਸ ਤੇ ਨਾਮੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ। ੨।

ਸਲੋਕ ਮ: ੪, ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ।

ਇਹ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੱਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਸਤਿਗੁਰੁ' ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ (Nominative Case, Singular Number) ਹੈ, ਕ੍ਰਿਆ (Verb) "ਹੈ" ਦਾ ਇਹ ਲਫਜ਼ 'ਕਰਤਾ' (Subject) ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਉਂ ਹੈ :

ਧੰਨ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਸੱਚੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ, ਧੰਨ ਹੈ ਧੰਨ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਿਰਵੈਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਾ ਉਸਤਤਿ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਧੰਨ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਿਰੰਕਾਰ (-ਰੂਪ) ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ.....।

ਪਰ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦਾ ਲਫਜ਼ 'ਸਤਿਗੁਰ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ; ਨਾਹ ਹੀ ਇਥੇ ਕ੍ਰਿਆ "ਹੈ" ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਓ, ਤੁੰਵੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹੀਏ :-

(੧) ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਕਹਹੁ ਗੁਰ ਵਾਹੁ।

(੨) ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਵਾਹੁ ਸਚੁ ਸਮਾਲਿਆ॥

(੩) ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿਸ ਤੇ ਨਾਮੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ॥

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰ' ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ 'ਕਾਰਕ' ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਅਰਥ ਇਉਂ ਬਣੇਗਾ :

(੩) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਤਿਗੁਰ (ਨੂੰ) ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ (ਭਾਵ, ਧੰਨ ਧੰਨ) (ਕਹਹੁ), ਜਿਸ (ਸਤਿਗੁਰ) ਤੇ ਨਾਮੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ।

(੨) ਸਚੇ ਸਤਿਗੁਰ (ਨੂੰ) ਵਾਹੁ (ਭਾਵ, ਧੰਨ) (ਕਹਹੁ) (ਜਿਨਿ) ਸਚੁ ਸਮਾਲਿਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

(੧) ਹੇ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ! ਗੁਰ (ਨੂੰ) ਵਾਹੁ (ਭਾਵ, ਧੰਨ) ਕਹਹੁ।

ਜੇ 'ਗੁਰ ਵਾਹੁ' ਨੂੰ ਉਲਟਾਇਆਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ 'ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਹੁ' ਨੂੰ ਉਲਟਾਇਆਂ ਭੀ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ-ਪ੍ਰਬੋਧ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸੱਜਣ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰ' ਅਤੇ 'ਸਤਿਗੁਰ' (ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ) ਨੂੰ ਅਕਾਲੇ-ਵਾਚਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰ' 'ਸਤਿਗੁਰ' ਨੂੰ ਦਸਾਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਾਚਕ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਨਿਯਮ ਉਹ ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਢੁਕ ਸਕੇ

ਪਰ ਨਿਯਮ ਉਹ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਹਿਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਣ, ਅਤੇ ਹਰੇ ਥਾਂ ਢੁਕ ਸਕਦੇ ਹੋਣ। ਜੇ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰ' (ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ) ਨੂੰ

ਅਕਾਲ-ਬੋਧਕ ਅਤੇ 'ਗੁਰੁ' (—ਅੰਤ) ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਬੋਧਕ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰਿ' (—ਅੰਤ) ਦਾ ਕੀਹ ਅਰਥ ਕਰਾਂਗੇ ? ਨਿਰਾ ਇਹੀ ਨਹੀਂ, ਸੈਂਕੜੇ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਵੇ, ਪਿਰ, ਘਰ, ਗ੍ਰਿਹ, ਸਬਦ, ਜਲ, ਹੁਕਮ :

- (੧) ਪਿਰ, ਪਿਰੁ, ਪਿਰਿ, (੨) ਘਰ, ਘਰੁ, ਘਰਿ,
(੩) ਗ੍ਰਿਹ, ਗ੍ਰਿਹੁ, ਗ੍ਰਿਹਿ, (੪) ਸਬਦ, ਸਬਦੁ, ਸਬਦਿ,
(੫) ਜਲ, ਜਲੁ, ਜਲਿ, (੬) ਹੁਕਮ, ਹੁਕਮੁ, ਹੁਕਮਿ,

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

(੭) ਗੁਰ, ਗੁਰੁ, ਗੁਰਿ ।

ਕਾਰਕ-ਚਿਹਨ (Case Terminations) ਲਗਾਇਆਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ-ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ।

ਪ੍ਰਮਾਣ—

(੧) ਮੂੰਹੇ 'ਪਿਰ' ਬਿਨੁ ਕਿਆ ਸੀਗਾਰੁ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ੧੩ ॥

[ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੧

'ਪਿਰ' ਰੀਸਾਲੂ ਤਾ ਮਿਲੈ, ਜਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਸੁਣੈ ॥੨॥੧੦॥

[ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੧

'ਪਿਰਿ' ਛੋੜਿਅੜੀ ਸੁਤੀ, 'ਪਿਰ' ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੀ ॥੧॥੪॥

[ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧ ਛੰਤ

(੨) 'ਘਰ' ਮਹਿ 'ਘਰੁ' ਜੋ ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਵੈ ॥੫॥੪॥

[ਬਸੰਤ ਮ: ੧ ਅਸਟਪਦੀਆ

'ਘਰਿ' ਵਰੁ ਸਹਜੁ ਨ ਜਾਣੈ ਛੋਹਰਿ, ਬਿਨੁ ਪਿਰ ਨੀਚ ਨ ਪਾਈ ਹੇ ॥੧॥੩॥

[ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੧

(੩) 'ਗ੍ਰਿਹੁ' ਰਾਜ ਮਹਿ ਨਰਕੁ, ਉਦਾਸ ਕਰੋਧਾ ॥੨॥੧॥੭॥

[ਮਾਰੂ ਮ: ੫ ਅੰਜਲੀਆਂ

'ਗ੍ਰਿਹੁ' ਵਸਿ ਗੁਰਿ ਕੀਨਾ, ਹਉ ਘਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ॥੧॥੪॥

[ਸੁਹੀ ਮ: ੫

'ਗ੍ਰਿਹਿ' ਲਾਲ ਆਏ, ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਏ, ਤਾ ਕੀ ਉਪਮਾ ਕਿਆ ਗਣਾ ॥੪॥੪॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫ ਛੰਤ

(੪) 'ਸਬਦ' ਸੇਤੀ ਮਨੁ ਮਿਲਿਆ, ਸਚੈ ਲਾਇਆ ਭਾਉ ॥ ੨੫ ॥

ਗੁਰ ਕਾ 'ਸਬਦੁ' ਰਤੰਨੁ ਹੈ, ਹੀਰੇ ਜਿਤੁ ਜੜਾਉ ॥ ੨੫ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਅਨੰਦੁ ਮ: ੩

'ਸਬਦਿ' ਮਰਹਿ, ਜੇ ਮਰਣੁ ਸਵਾਰਹਿ ॥ ੩ ॥ ੨੩ ॥

[ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੩

(੫) 'ਜਲ' ਬਿਨੁ ਪਿਆਸ ਨ ਉਤਰੈ, ਛੁਟਕਿ ਜਾਹਿ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਨ । ੨ ॥ ੧੩ ॥

[ਮ: ੩ ਮਲਾਰ ਕੀ ਵਾਰ

'ਜਲੁ' ਮਥੀਐ, 'ਜਲੁ' ਦੇਖੀਐ ਭਾਈ, ਇਹੁ ਜਗੁ ਏਹਾ ਵਬੁ ॥ ੫ ॥ ੨ ॥

[ਸੋਰਠਿ ਮ: ੧, ਅਸਟਪਦੀਆ

'ਜਲਿ' ਮਲਿ ਕਾਇਆ ਮਾਜੀਐ, ਭਾਈ ਭੀ ਮੈਲਾ ਤਨੁ ਹੋਇ ॥ ੫ ॥ ੪ ॥

[ਸੋਰਠਿ ਮ: ੧, ਅਸਟਪਦੀਆ

(੬) 'ਹੁਕਮ' ਕੀਏ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ, ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਰੀ ਜਾਵਣਾ ॥ ੧੪ ॥

[ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧

'ਹੁਕਮੁ' ਕਰਹਿ ਮੂਰਖ ਗਵਾਰ ॥ ੪ ॥ ੩ ॥

[ਬਸੰਤ ਮ: ੧

'ਹੁਕਮਿ' ਚਲਾਏ ਸਚੁ ਨੀਸਾਨਾਂ ॥ ੫ ॥ ੨ ॥ ੧੬ ॥

ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੧

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

'ਗੁਰ' ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥ ੬ ॥ ੧੨ ॥

[ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੧

'ਗੁਰੁ' ਡਿਠਾ ਤਾਂ ਮਨੁ ਸਾਧਾਰਿਆ ॥ ੭ ॥

'ਗੁਰਿ' ਅੰਕਸੁ ਸਬਦੁ ਦਾਰੂ ਸਿਰਿ ਧਾਰਿਓ,

ਘਰਿ ਮੰਦਿਰ ਆਣਿ ਵਸਾਈਐ ॥ ੧ ॥ ੬ ॥

[ਬਸੰਤ ਮ: ੪

ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਆਕਾਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਭਰ ਤੇ, ਇਥੇ ਇਹਨਾਂ ਲਛਣਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਸਮਝਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ; ਪਰ ਹੇਠਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਜਨ ਇਹ ਵੇਖ ਲੈਣਗੇ ਕਿ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਜੋ ਨਿਯਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਨਿਯਮ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੀ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭੱਟ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਹੀ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਨਿਯਮ

ਪੁਲਿੰਗ, ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ—

(੧) ਰਾਜੂ ਜੋਗੁ ਮਾਣਿਓ ਬਸਿਓ 'ਨਿਰਵੈਰੁ' ਰਿਦੈਤਰਿ ॥ ੬॥

(੨) ਸ੍ਰੀ 'ਗੁਰੂ ਰਾਜੂ' ਅਥਿਚਲੁ ਅਟਲੁ

ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਫੁਰਮਾਇਓ ॥ ੭ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ

(੩) ਸੋਈ 'ਪੁਰਖੁ' ਧੰਨੁ ਕਰਤਾ

ਕਾਰਣ ਕਰਤਾਰੁ ਕਰਣੁ ਸਮਰਥੋ ॥ ੧ ॥

(੪) ਭੂ ਤਾ ਜਨਕ ਰਾਜਾ 'ਅੰਉਤਾਰੁ' ॥ ੩ ॥

(੫) ਹਰਿ ਪਰਸਿਓ ਕਲੁ ਸਮੁਲਵੈ

ਜਨ 'ਦਰਸਨੁ' ਲਹਣੇ ਭਯੋ ॥ ੬ ॥

(੬) 'ਗੁਰੁ' ਨਵਨਿਧਿ ਦਰੀਆਉ

ਜਨਮ ਹਮ ਕਾਲਖ ਧੋਵੈ ॥ ੧੦ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ ੨

(੭) ਤਿੰਤੁ ਨਾਮਿ ਰਸਿਕੁ 'ਨਾਨਕੁ' ॥ ੧ ॥

(੮) ਸੋਈ 'ਨਾਮੁ' ਅਛਲੁ ਭਗਤਹ 'ਭਵਤਾਰਣੁ'

ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰ ਕਉ ਫੁਰਿਆ ॥ ੩ ॥

(੯) 'ਨਾਮੁ' ਸਿਰੋਮਣਿ ਸਰਬ ਮੈ

ਭਗਤ ਰਹੇ ਲਿਵ ਧਾਰਿ ॥ ੬ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ ੩

(੧੦) 'ਗੁਰੁ' ਜਿਨ ਕਉ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ

'ਨਾਮੁ' ਹਰਿ ਰਿਦੈ ਨਿਵਾਸੈ ॥ ੧੧ ॥

(੧੧) ਕਚਹੁ 'ਕੰਠਨੁ' ਭਇਅਉ

ਸਬਦੁ ਗੁਰ ਸ੍ਰਵਣਹਿ ਸੁਣਿਓ ॥੨ ॥ ੬ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ ੪

(੧੨) 'ਗੁਰੁ' ਅਰਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ

ਪਾਰਬਉ ਚਾਲੈ ਨਹੀ ॥ ੧ ॥ ਸੋਰਠੇ ॥

(੧੩) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਘਰਿ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ

ਅਪਰੰਪਰੁ ਬੀਣਾ ॥ ੩ ॥

(੧੪) ਭਨਿ ਮਬੁਰਾ ਕਛੁ ਭੋਏ ਨਹੀ

ਗੁਰੁ ਅਰਜਨੁ ਪਰਤਖੁ ਹਰਿ ॥ ੭ ॥ ੧੬ ॥

(੧੫) ਹਰਿਬੰਸ ਜਗਤਿ ਜਸੁ ਸੰਚਰੁ ਉ

ਸੁ 'ਕਵਣੁ' ਕਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਮੁਖਉ ॥ ੧ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ-ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ੫

ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਰੂਪ—

'ਗੁਰ ਬਿਨੁ' ਘੋਰੁ ਅੰਧਾਰੁ ਗੁਰੂ ਬਿਨੁ ਸਮਝ ਨ ਆਵੈ ॥

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਸੁਰਤਿ ਨ ਸਿਧਿ ਗੁਰੂ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ-ਚਉਥੇ ਕੇ, ਨਲੂ

'ਗੁਰ ਕੇ' ਬਚਨ ਸਤਿ ਜੀਅ ਧਾਰਹੁ ॥

ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਦੇਹ ਨਿਸਤਾਰਹੁ ॥ ੧ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ-ਚਉਥੇ ਕੇ, ਗਯੰਦ

ਪਰਤਾਪੁ ਸਦਾ 'ਗੁਰ ਕਾ' ਘਟਿ ਘਟਿ

ਪਰਗਾਸੁ ਭਯਾ ਜਸੁ ਜਨ ਕੈ ॥ ੪ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ-ਚਉਥੇ ਕੇ, ਗਯੰਦ

ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ (ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ)—

ਕਥਿ ਕਲ ਸੁਜਸੁ ਗਾਵਉ 'ਗੁਰ ਨਾਨਕ'

ਰਾਸੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ ਮਾਣਿਓ ॥ ੩ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ-ਪਹਲੇ ਕੇ, ਕਲੂ

ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਸੁਜਸੁ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਜਸ ॥

ਸੰਸਾਰਿ ਸਫਲੁ ਗੰਗਾ 'ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ'

ਪਰਸਨ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗਤੇ ॥

ਜੀਤਹਿ ਜਮਲੋਕੁ ਪਤਿਤ ਜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ

ਹਰਿ ਜਨ ਸਿਵ ਗੁਰ ਗ੍ਰਾਨਿ ਰਤੇ ॥ ੨ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ-ਚਉਥੇ ਕੇ, ਗਯੰਦ

ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸਨ ।

ਗੁਰ ਗ੍ਰਾਨਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ।

ਤੈ ਤਾ ਹਦਰਬਿ ਪਾਇਓ ਮਾਨੁ ਸੇਵਿਆ ਗੁਰੁ ਪਰਵਾਨੁ

ਸਾਧਿ ਅਜਗਰੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਉਨਮਾਨੁ ॥

ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਰਸ ਸਮਾਨ ਆਤਮਾਵੰਤ ਗਿਆਨ

ਜਾਣੀਅ ਅਕਲਗਤਿ ਗੁਰ ਪਰਵਾਨ ॥ ਪ ॥

[ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ, ਕਲੁ

ਨੋਟ ! ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਗੁਰੁ ਪਰਵਾਨੁ' ਕਰਮ, ਕਾਰਕ ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ; ਸੋ,
(-ਅੰਤ) ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ

ਗੁਰ ਪਰਵਾਨ ਅਕਲਗਤਿ—ਪਰਵਾਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੂੜ ਗਤੀ।

ਲਫਜ਼ ਦਾ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਉਹੀ ਰਹੇਗਾ—

ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਲਫਜ਼ ਕੇਵਲ ਕਾਰਕ-ਚਿਹਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਉਲਟ ਸਕਦਾ। ਸੋ, ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਕੇਵਲ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਗੁਰ' ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਹੈ, ਵਿਅੰਕਾਰਣਿਕ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕਦੇ ਇਹ 'ਗੁਰੁ' ਅਤੇ ਕਦੇ 'ਗੁਰਿ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਭੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੱਜਣ ਜਨਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤੋਂ ਹੋਏ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ 'ਵਾਹਗੁਰੁ' ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਿਆ।

ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੇਹਾਂਤ-ਸਮਾ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਕੇ, ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਉਂਪੀ, ਅਤੇ ਆਪਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰੇ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਅਗਸਤ ੧੫੮੧ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

ਦਸਤਾਰ-ਬੰਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਵੇਲੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਆਈਆਂ। ਉਹਨੀਂ ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਭੱਟ ਭੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਏ। ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਕਰਨ ਦੇ ਉਮਾਹ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਇਹ 'ਸਵਈਏ' ਉਚਾਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ੍ਯ' ਸਵਈਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਸਾਖੀ ਇਹਨਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭੱਟਾਂ ਨਲ੍ਹ ਗੋਇੰਦ-

ਵਾਲ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੱਟ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 'ਦੇਵ-ਪੁਰੀ' ਵਿਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਛਤ੍ਰ ਝੁੱਲਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ :-

(੧) ਕੱਲਸਹਾਰ, (ਜਿਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਮ 'ਕਲ੍ਹ' ਅਤੇ 'ਟਲ੍ਹ' ਹਨ) ।

(੨) ਜਾਲਪ, ਜਿਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ 'ਜਲ੍ਹ' ਹੈ ।

(੩) ਕੀਰਤ, (੪) ਭਿੱਖਾ, (੫) ਸਲ੍ਹ, (੬) ਭਲ੍ਹ, (੭) ਨਲ੍ਹ, (੮) ਗਯੰਦ, (੯) ਮਥੁਰਾ, (੧੦) ਬਲ੍ਹ ਅਤੇ (੧੧) ਹਰਿਬੰਸ ।

ਕੱਲਸਹਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਆਏ ਸਨ ।

ਸਵਈਆਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ 'ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ' ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਸੋ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਹਰੇਕ 'ਗੁਰ-ਮਹਲੇ' ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਉਚਾਰੀ ਹੈ ।

ਵਿਆਜ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ

ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸੱਜਣ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੇ ਵੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ । ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—'ਭੱਟ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੰਗ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਤਤ ਕਰ ਕੇ ਮੰਗਣਾ ਤੇ ਖਾਣਾ ਹੈ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰੂ-ਉਸਤਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਉਪਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹਿੰਦੂ-ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਐਸੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹਿੰਦੂ-ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੇ ਜੋੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰ-ਮਤਿ ਦੇ ਧੁਰੇ ਤੋਂ ਮੰਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ।

'ਛਲਿਓਂ ਬਲਿ' ਦੇ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਹੇਠ ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸੱਜਣ ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਵਾਲੀ ਪੁਰਾਣਿਕ ਸਾਖੀ ਦੇ ਕੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਜੇਹੇ ਸਨ ਜੋ ਅਜੇਹੀਆਂ ਮਣ ਮਣ ਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹੇ ?

'ਰਾਮ ਰਘੁਵੰਸ਼' ਦੇ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਹੇਠ ਪੰਡਿਤ ਹਿਰਦਾ ਰਾਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨੂੰਮਾਨ ਨਾਟਕ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਚਮਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਅਖੀਰ ਤੇ ਉਹ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲਿਖਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹਨ—ਪਰ ਭੱਟ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਰਾਖਵਾਂ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿਚ ਸਿਰੋ-

ਮਣੀ ਰਾਜਾ ਦਸਰਥ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਆਪ ਰਾਮਚੰਦਰ ਹੋ ।...ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜਨਕ ਆਦਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਣਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੈ' ।

‘ਦੁਆਪੁਰ ਫ਼ਿਸਨ ਮੁਰਾਰੀ’ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ‘ਚੀਰ ਹਰਨ ਕਥਾ’ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—‘ਕੀ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਜੇਹੀ ਕ੍ਰਿਸਨ ਲੀਲਾ ਰਚਾ ਕੇ.....?’

ਭੱਟ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ, ਫ਼ਿਸਨ ਮੁਰਾਰੀ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਦੁਆਪੁਰ ਜੁਗ ਅੰਦਰ ਇਹ ਕੌਤਕ ਕੀਤੇ । ਸੋਚੋ, ਇਹ ਉਸਤਤਿ ਹੈ ਕਿ ਨਿੰਦਾ ?’

ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸੱਜਣ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਾਸਤੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਜ਼ਬਾ ਸਚ-ਮੁੱਦ ਹੀ ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ ਹੈ । ਪਰ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਤੇ ਠਰ੍ਹੇਮੇ ਨਾਲ ਪੜਚੋਲਿਆਂ ਸੁਖਦਾਈ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਹੀ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਹੈ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਫ਼ਿਸਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਜੁਗ ਦਾ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋੜਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਭੱਟ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀਰ ਆਪਣੀ ਪੁਸ਼ਤਕ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—‘ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਪਰ ਇਹ ਬੂਠਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੀੜ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਭੰਗ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਰਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟੋਲਗੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਹੀਦੀ ਨੂੰ ਭੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਣੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।’

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕ ਉਦਮ ਵਲ ਉਪਰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਠੀ ਪਾਸ (੧੭-ਹਨੂਮਾਨ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ) ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਮਿਹਨਤ ਸੰਮਤ ੧੭੭੦ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ ਸੀ (ਭਾਵ, ਸੰਨ ੧੭੧੩ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ) ।

ਇਹ ਗੱਲ ਪੰਥ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਰੋਸ਼ਾਨਾ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਉਦਮ ਇਤਨਾ ਸਫਲ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੀ ਚੱਲ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਗਿਆਨੀ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬੋਝ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੭੧੪ (ਸੰਨ ੧੬੪੪) ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ੧੩ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਰਨ ਆਏ। ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ (ਸੰਨ ੧੬੮੬) ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰ-ਵਿਅੱਕਤੀਆਂ ਦੇ ਫ਼ੁਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਉਦਮ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਹੁਣ ਤਕ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ, ਉਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਭੱਟਾ ਦੇ ਸਵਈਏ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖਰੂਵੇ ਤੇ ਅਸਰਧਾ-ਭਰੇ ਬੋਲ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅੱਤ ਗੰਭੀਰ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸਵਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬਾਕੁ ਮਹਲਾ ੫

ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਕਰਤਾਰ, ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਭ ਆਪੇ ॥ ਸਰਬ ਰਹਿਓ
ਭਰਪੂਰਿ, ਸਗਲ ਘਟ ਰਹਿਓ ਬਿਆਪੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪੁਰਖੁ—ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ । ਕਰਣ ਕਾਰਣ—ਕਰਣ ਦਾ ਕਾਰਣ,
ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮੁੱਢ । ਭਰਪੂਰਿ—ਵਿਆਪਕ । ਸਗਲ ਘਟ—ਸਾਰੇ ਘਟਾਂ ਵਿਚ । ਰਹਿਓ
ਬਿਆਪੇ—ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਹਾਜ਼ਰ—ਨਾਜ਼ਰ ਹੈਂ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ! ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ
ਮੂਲ ਹੈਂ । ਤੂੰ ਸਭ ਥਾਈਂ ਭਰਪੂਰਿ ਹੈਂ; (ਭਾਵ, ਕੋਈ ਥਾਂ ਐਸਾ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਤੂੰ ਨਾਹ
ਹੋਵੇ) । ਤੂੰ ਸਭ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈਂ ।

ਬ੍ਰਾਪਤੁ ਦੇਖੀਐ ਜਗਤਿ, ਜਾਨੈ ਕਉਨੁ ਤੇਰੀ ਗਤਿ, ਸਰਬ ਕੀ ਰਖਾ
ਕਰੈ, ਆਪੇ ਹਰਿ ਪਤਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੇਖੀਐ—ਦੇਖੀਦਾ ਹੈਂ । ਜਗਤਿ—ਜਗਤ ਵਿਚ । ਪਤਿ—
ਮਾਲਕ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ(ਸਭ ਦੇ) ਮਾਲਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ! ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ
ਹੋਇਆ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਸਭ
(ਜੀਆਂ) ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ।

ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਬਿਗਤ, ਆਪੇ ਆਪਿ ਉਤਪਤਿ ॥ ਏਕੈ ਤੂਹੀ ਏਕੈ,
ਅਨ ਨਾਹੀ ਤੁਮ ਭਤਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਬਿਨਾਸੀ—ਨਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ । ਅਬਿਗਤ—ਅਵਿਅਕਤ:
ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ, ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਅਦ੍ਰਿਸਟ, ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ
ਨਾਹ ਦਿੱਸਣ ਵਾਲਾ । ਆਪੇ ਆਪਿ—ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ । ਉਤਪਤਿ—ਪੈਦਾਇਸ । ਅਨ—
ਕੋਈ ਹੋਰ [ਅਨ੍ਯ] । ਤੁਮ ਭਤਿ—ਤੁਮ ਭਾਂਤਿ, ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਆਦਿ ਪੁਰਖ !) ਤੂੰ ਕਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ
ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ; ਤੇਰੀ ਉਤਪੱਤੀ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ । ਤੂੰ ਕੇਵਲ

ਇੱਕੋ ਹੀ ਇੱਕ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਹਰਿ ਅੰਤੁ ਨਾਹੀ ਪਾਰਾਵਾਰੁ, ਕਉਨੁ ਹੈ ਕਰੈ ਬੀਚਾਰੁ, ਜਗਤ ਪਿਤਾ
ਹੈ, ਸੂਬ ਪ੍ਰਾਨ ਕੋ ਅਧਾਰੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਾਰਾਵਾਰੁ—ਉਰਲਾ ਪਰਲਾ ਪਾਸਾ, ਹੱਦ-ਬੰਨਾ । ਸੂਬ ਪ੍ਰਾਨ ਕੋ—
ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ । ਆਧਾਰੁ—ਆਸਰਾ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਭਾਈ !) ਹਰੀ ਦਾ ਅੰਤ ਤੇ ਹੱਦ-ਬੰਨਾ ਨਹੀਂ (ਪਾਇਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ) । ਕੌਣ (ਮਨੁੱਖ) ਹੈ ਜੋ (ਉਸ ਦੇ ਹੱਦ-ਬੰਨੇ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ) ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ
ਹੈ ? ਹਰੀ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ ।

ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਭਗਤੁ, ਦਰਿ ਤੁਲਿ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਰਿ, ਏਕ ਜੀਹ
ਕਿਆ ਬਖਾਨੈ ॥ ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਿ ਬਲਿ, ਬਲਿ ਬਲਿ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ
॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਰਿ—ਦਰ ਤੇ, (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ) ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ । ਤੁਲਿ—
ਪ੍ਰਵਾਨ । ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਰਿ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਰੂਪ । ਜੀਹ—
ਜੀਭ । ਬਖਾਨੈ—ਕਹੈ, ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਬਲਿ—ਸਦਕੇ । ਸਦ—ਸਦਾ ।

ਅਰਥ :- (ਹਰੀ ਦਾ) ਭਗਤ ਸੇਵਕ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਹਰੀ ਦੇ) ਦਰ ਤੇ ਪਰਵਾਨ
(ਹੋਇਆ ਹੈ) ਤੇ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੈ । (ਮੇਰੀ) ਇੱਕ ਜੀਭ (ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਕੀਹ
(ਗੁਣ) ਕਥਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਮੈਂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ) ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਾ
ਸਦਕੇ ਹਾਂ ॥ ੧ ॥

ਨੋਟ—ਪਦ 'ਹਾਂ ਕਿ' ਸਵਈਏ ਦੀ ਟੋਕ-ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਰਿ, ਅਤੁਲ ਭੰਡਾਰ ਭਰਿ, ਪਰੈ ਹੀ ਤੇ ਪਰੈ, ਅਪਰ
ਅਪਾਰ ਪਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅੰਮ੍ਰਿਤ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ । ਪ੍ਰਵਾਹ—
ਝਰਨੇ, ਵਹਣ, ਚਸ਼ਮੇ । ਸਰਿ—ਸਰੋਂ, ਚੱਲਦੇ ਹਨ । ਅਤੁਲ—ਜੋ ਤੋਲੇ ਨਾਹ ਜਾ ਸਕਣ ।
ਭੰਡਾਰ—ਖਜ਼ਾਨੇ । ਭਰਿ—ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ । ਅਪਰ ਅਪਾਰ—ਬੇਅੰਤ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ !) (ਤੈਥੋਂ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲ ਰਹੇ
ਹਨ, ਤੇਰੇ ਨਾਹ ਤੁਲ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ; ਤੂੰ ਪਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈਂ ਅਤੇ
ਬੇਅੰਤ ਹੈਂ ।

ਆਪੁਨੇ ਭਾਵਨੁ ਕਰਿ, ਮੰਤ੍ਰਿ ਨ ਦੂਸਰੇ ਧਰਿ, ਓਪਤਿ ਪਰਲੇ, ਏਕੈ
ਨਿਮਖ ਤੂ ਘਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਾਵਨੁ-ਮਰਜ਼ੀ। ਕਰਿ-ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੰਤ੍ਰਿ-ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ, ਸਲਾਹ
ਵਿਚ। ਦੂਸਰੇ-ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ। ਨ ਧਰਿ-ਨਹੀਂ ਧਰਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ।
ਓਪਤਿ-ਉਤਪੱਤੀ, ਜਗਤ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼। ਪਰਲੇ-ਜਗਤ ਦਾ ਨਾਸ। ਏਕੈ
ਨਿਮਖ-ਇਕ ਨਿਮਖ ਵਿਚ, ਅੱਖ ਦੇ ਇਕ ਫੋਰ ਵਿਚ। ਤੂ-(ਤਵ) ਤੇਰੇ। ਘਰਿ-
ਘਰ ਵਿਚ।

ਅਰਥ :- ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ; ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹ ਵਿੱਚ
ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ, (ਭਾਵ, ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ) ਤੇਰੇ ਘਰ
ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ) ਜਗਤ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਤੇ ਅੰਤ ਅੱਖ ਦੇ ਇਕ ਫੋਰ ਵਿਚ
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਨ ਨਾਹੀ ਸਮਸਰਿ, ਉਜੀਆਰੇ ਨਿਰਮਰਿ, ਕੋਟਿ ਪਰਾਛਤ
ਜਾਹਿ, ਨਾਮੁ ਲੀਏ ਹਰਿ ਹਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਆਨ-ਕੋਈ ਹੋਰ। ਸਮਸਰਿ-ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ, ਵਰਗਾ।
ਉਜੀਆਰੇ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਾਨਣਾ। ਨਿਰਮਰਿ-ਨਿਰਮਲ, ਸਾਫ਼ ਸ੍ਰੀ: ਨਿਸਲਿਯ Pure,
clean, stainless. ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ-ਨਿਰਮਲ, ਨਿਰਮਾਰਿ,
ਨਿਰਮਰਿ]। ਕੋਟਿ ਪਰਾਛਤ-ਕਰੋੜਾਂ ਪਾਪ। ਜਾਹਿ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :- ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਚਾਨਣਾ ਹੈ;
ਉਸ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆਂ ਕਰੋੜਾਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਭਗਤੁ, ਦਰਿ ਤੁਲਿ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਰਿ, ਏਕ ਜੀਹ
ਕਿਆ ਬਖਾਨੈ ॥ ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਿ ਬਲਿ, ਬਲਿ ਬਲਿ, ਸਦ ਬਲਿਹਾਰਿ
॥ ੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੫]

ਅਰਥ :- ਹਰੀ ਦਾ ਭਗਤ ਦਾਸ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਹਰੀ ਦੇ) ਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ
(ਹੋਇਆ ਹੈ) ਅਤੇ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੈ। (ਮੇਰੀ) ਇੱਕ ਜੀਭ (ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ)
ਕੀਹ (ਗੁਣ) ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਮੈਂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ) ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਾ
ਸਦਕੇ ਹਾਂ। ੨।

ਸਗਲ ਭਵਨ ਧਾਰੇ, ਏਕ ਥੋਂ ਕੀਏ ਬਿਸਥਾਰੇ, ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ
ਸਰਬ ਮਹਿ, ਆਪਿ ਹੈ ਨਿਰਾਰੇ ॥

ਅਰਥ :-ਸਗਲ ਭਵਨ-ਸਾਰੇ ਮੰਡਲ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ । ਧਾਰੇ-ਬਣਾਏ, ਥਾਪੇ ।
ਏਕ ਬੋਂ-ਇੱਕ (ਆਪਣੇ ਆਪ) ਤੋਂ । ਬਿਸਥਾਰੇ-ਖਿਲਾਰਾ, ਪਸਾਰਾ । ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ-
ਵਿਆਪਕ ਹੈ । ਨਿਰਾਰੇ-ਨਿਰਾਲਾ, ਨਿਵੇਕਲਾ, ਨਿਆਰਾ ।

ਅਰਥ :-ਉਸ ਹਰੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬਣਾਏ ਹਨ; ਇੱਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੀ
(ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ) ਖਿਲਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਆਪ ਸਭ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ (ਅਤੇ ਵਿਰ) ਹੈ
(ਭੀ) ਨਿਰਲੇਪ ।

ਹਰਿ ਗੁਨ ਨਾਹੀ ਅੰਤ ਪਾਰੇ, ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭਿ ਥਾਰੇ, ਸਗਲ ਕੋ
ਦਾਤਾ, ਏਕੈ ਅਲਖ ਮੁਰਾਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਥਾਰੇ-ਤੇਰੇ । ਅਲਖ-ਜੋ ਲਖਿਆ ਨਾਹ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਦਾ
ਸਹੀ ਸਰੂਪ ਬਿਆਨ ਨਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ । ਕੋ-ਦਾ । ਮੁਰਾਰੇ-ਹੇ ਮੁਰਾਰਿ ! ਮੁਰ-
ਨਾਮ ਦੇਂਤ ਦਾ ਵੈਰੀ । [ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਮ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ
ਹੈ] ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ ! ਤੇਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ (ਪੈ ਸਕਦਾ);
ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਤੇਰੇ ਹੀ ਹਨ, ਤੂੰ ਇੱਕ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈਂ । ਤੇਰਾ ਸਰੂਪ
ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਆਪ ਹੀ ਧਾਰਨ ਧਾਰੇ, ਕੁਦਰਤਿ ਹੈ ਦੇਖਾਰੇ, ਬਰਨੁ ਚਿਹਨੁ ਨਾਹੀ,
ਮੁਖ ਨ ਮਸਾਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਧਾਰਨ-ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ । ਧਾਰੇ-ਆਸਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਦੇਖਾਰੇ-ਵਿਖਾ-
ਲਦਾ ਹੈ । ਬਰਨੁ-ਰੰਗ । ਚਿਹਨੁ-ਨਿਸ਼ਾਨ । ਮਸਾਰੇ-(ਸੰ: ਸਮਸ੍ਰ) ਦਾੜ੍ਹੀ ।

ਅਰਥ :- (ਹਰੀ) ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ
ਕੁਦਰਤਿ ਵਿਖਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਨਾਹ (ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ) ਰੰਗ ਹੈ ਨਾ (ਕੋਈ) ਨਿਸ਼ਾਨ, ਨਾਹ
ਮੂੰਹ, ਤੇ ਨਾਹ ਦਾੜ੍ਹੀ ।

ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਭਗਤੁ, ਦਰਿ ਤੁਲਿ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਾਰਿ, ਏਕ ਜੀਹ ਕਿਹਾ
ਬਖਾਨੈ॥ ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਿ ਬਲਿ, ਬਲਿ ਬਲਿ, ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ ॥੩॥ [੧੩੮੬]

ਅਰਥ :-ਹਰੀ ਦਾ ਭਗਤ ਦਾਸ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਹਰੀ ਦੇ) ਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ
(ਹੋਇਆ ਹੈ) ਅਤੇ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੈ । (ਮੇਲੀ) ਇੱਕ ਜੀਭ (ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਕੀਹ
(ਗੁਣ) ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਮੈਂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ) ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਾ ਸਦਕੇ
ਹਾਂ । ੩ ।

ਸਰਬ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨੰ, ਕੀਮਤਿ ਨ ਗੁਨੰ ਧਾਨੰ; ਉਚੈ ਤੇ ਉਚੈ ਜਾਨੀਜੈ,
ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੇ ਥਾਨੰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਿਧਾਨੰ—ਖਜ਼ਾਨਾ । ਕੀਮਤਿ—ਮੁੱਲ । ਜਾਨੀਜੈ—ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ,
ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ। ਥਾਨ—ਟਿਕਾਣਾ । ਪ੍ਰਭ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !

ਅਰਥ :—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਤੇ
(ਤੇਰੇ ਵਿਚ) ਧਿਆਨ (ਜੋੜਨ) ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ (ਪੈ ਸਕਦਾ) । ਤੇਰਾ ਟਿਕਾਣਾ ਉੱਚੇ ਤੋਂ
ਉੱਚਾ ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁ ਧਨੁ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਾਨੰ, ਏਕੈ ਸੂਤਿ ਹੈ ਜਹਾਨੰ ॥ ਕਵਨ ਉਪਮਾ ਦੇਉ,
ਬਡੇ ਤੇ ਬਡਾਨੰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੂਤ—ਸੂਤ੍ਰ, ਮਰਯਾਦਾ, ਸੱਤਾ । ਏਕੈ ਸੂਤਿ—ਇੱਕੋ ਮਰਯਾਦਾ
ਵਿਚ । ਉਪਮਾ—ਤਸਬੀਹ, ਸਾਵੀਂ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸੈ । ਬਡਾਨੰ—ਵੱਡਾ । ਦੇਉ—ਦੇਉਂ,
ਮੈਂ ਦਿਆਂ ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਮੇਰਾ ਮਨ, ਮੇਰਾ ਧਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ—ਇਹ ਸੱਭ ਤੇਰੇ
ਹੀ (ਚਿੱਤੇ ਹੋਏ) ਹਨ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਤੇਰੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਹੈ (ਭਾਵ, ਸੱਤਾ ਦੇ ਆਸਰੇ
ਹੈ) । ਮੈਂ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੱਸਾਂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ? ਤੂੰ ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈਂ।

ਜਾਨੈ ਕਉਨੁ ਤੇਰੇ ਭੇਉ, ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਦੇਉ ਅਕਲ ਕਲਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭ
ਸਰਬ ਕੋ ਧਾਨੰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭੇਉ—ਭੇਤ, ਰਾਜ਼, ਗੂੜ੍ਹ ਗਤੀ । ਅਪਾਰ—ਬੇਅੰਤ । ਦੇਉ—ਦੇਵ,
ਪ੍ਰਕਾਸ-ਰੂਪ । ਅਕਲ ਕਲਾ—ਜਿਸ ਦੀ ਕਲਾ (ਸੱਤਾ) ਅੰਗ-ਰਹਿਤ ਹੈ, ਭਾਵ, ਇੱਕ-
ਰਸ ਹੈ । ਧਾਨੰ—ਆਸਰਾ (ਸੰ: ਧਾਨੰ—A receptacle, seat, Nourishment)

ਅਰਥ :—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰਾ ਭੇਦ ਕੌਣ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਅਲੱਖ ! ਹੇ ਅਪਾਰ!
ਹੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਰੂਪ ! ਤੇਰੀ ਸੱਤਾ (ਸਭ ਥਾਂ) ਇੱਕ-ਰਸ ਹੈ; ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ
ਹੈਂ ।

ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਭਗਤੁ, ਦਰਿ ਤੁਲਿ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਰਿ, ਏਕ ਜੀਹ ਕਿਆ
ਬਖਾਨੇ ॥ ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਿ ਬਲਿ, ਬਲਿ ਬਲਿ, ਸਦ ਬਲਿਹਾਰਿ ॥੪॥

ਅਰਥ :—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! (ਤੇਰਾ) ਭਗਤ ਸੇਵਕ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਤੇਰੇ) ਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ
(ਹੋਇਆ ਹੈ) ਅਤੇ (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੈਂ) ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ । (ਮੇਰੀ) ਇੱਕ ਜੀਭ (ਉਸ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੇ) ਕੀਹ (ਗੁਣ) ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਮੈਂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ) ਸਦਕੇ ਹਾਂ,
ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਕੇ ਹਾਂ । ੪ ।

ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਆਕਾਰ, ਅਛਲ ਪੂਰਨ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥ ਹਰਖਵੰਤ ਆਨੰਤ-
ਰੂਪ, ਨਿਰਮਲ ਬਿਗਾਸੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨਿਰੰਕਾਰੁ—ਆਕਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਵਰਨਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ।
ਆਕਾਰ—ਸਰਗੁਨ, ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ । ਅਛਲ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਧੋਖਾ ਨ ਦੇ ਸਕੇ । ਹਰਖਵੰਤ
—ਸਦਾ-ਪ੍ਰਸੰਨ । ਆਨੰਤਰੂਪ—ਬੇਅੰਤ ਸਰੂਪਾਂ ਵਾਲਾ । ਬਿਗਾਸੀ—ਮਉਲਿਆ ਹੋਇਆ,
ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਗਟ ।

ਅਰਥ :- ਤੂੰ ਵਰਨਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਹੈਂ, ਤੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਭੀ ਹੈਂ; ਤੇਨੂੰ ਕੋਈ
ਛਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤੂੰ ਸਭ ਥਾਈਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈਂ, ਤੇ ਕਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ
ਹੈ, ਤੇਰੇ ਬੇਅੰਤ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਤੂੰ ਸੁੱਧ-ਸਰੂਪ ਹੈਂ ਅਤੇ ਜ਼ਾਹਰਾ-ਬਹੁਰ ਹੈਂ ।

ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਬੇਅੰਤ, ਅੰਤੁ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਪਾਸੀ ॥ ਜਾ ਕਉ
ਹੋਹਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ, ਸੁ ਜਨੁ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮਹਿ ਮਿਲਾਸੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬੇਅੰਤ—ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ । ਇਕੁ ਤਿਲੁ—ਰਤਾ ਭੀ । ਨਹੀ ਪਾਸੀ—
ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਮਿਲਾਸੀ—ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਭ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !

ਅਰਥ :- ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਰਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ
ਪੈਂਦਾ । ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਤੂੰ ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ
ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਨਿ ਪੰਨਿ ਤੇ ਪੰਨਿ ਜਨ, ਜਿਹ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਭਯਉ ॥ ਹਰਿ
ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਪਰਸਿਯਉ ਸਿ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹ ਬੇ ਰਹਿਉ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪੰਨਿ—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ । ਜਿਹ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ । ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ—
(ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ) ਹਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ । ਜਿਨ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ । ਪਰਸਿਯਉ
—ਪਰਸਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਛੁਹਿਆ ਹੈ, ਭੇਟਿਆ ਹੈ, ਚਰਨ ਪਰਸੇ ਹਨ । ਸਿ—ਉਹ (ਭਾਗਾਂ
ਵਾਲੇ) ਮਨੁੱਖ । ਦੁਹ ਬੇ—ਦੋਹਾਂ ਬੋਂ । ਰਹਿਉ—ਬਚ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਹ ਮਨੁੱਖ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹਰੀ ਦਇਆਵਾਨ
ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ (ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ) ਹਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ
ਪਰਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇ ਹਨ । ੫।

ਸਤਿ ਸਤਿ, ਹਰਿ ਸਤਿ ਸਤਿ, ਸਤੇ ਸਤਿ ਭਣੀਐ ॥ ਦੂਸਰ ਆਨ

ਨਾ ਅਵਰੁ, ਪੁਰਖੁ ਪਉਰਾਤਨੁ ਸੁਣੀਐ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿ-ਸਦਾ ਰਹਣ ਵਾਲਾ, ਅਟੱਲ । ਭਣੀਐ-ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) । ਅਵਰੁ-ਹੋਰ । ਆਨ-ਕੋਈ ਹੋਰ (ਅਜ੍ਯ) । ਪਉਰਾਤਨੁ-ਪੁਰਾਤਨ, ਪੁਰਾਣਾ, ਮੁੱਢ ਦਾ । ਸੁਣੀਐ-ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਮਹਾਤਮਾ ਲੋਕ ਸਦਾ ਤੋਂ ਕਹਿੰਦੇ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਹਰੀ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਹੈ, ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਪੁਰਾਤਨ ਪੁਰਖ ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਸਭ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੈ), ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਉਹਦੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਲੈਤ, ਮਨ ਸਭ ਸੁਖ ਪਾਏ ॥ ਜੇਹ ਰਸਨ ਚਾਖਿਓ, ਤੇਹ ਜਨ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਏ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜੇਹ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ । ਰਸਨ-ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ, ਜੀਭ ਨਾਲ ਤੇਹ ਜਨ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਏ-ਰੱਜ ਗਏ । ਮਨ-ਹੇ ਮਨ !

ਅਰਥ :-ਹੇ ਮਨ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਲੱਭ ਪਏ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਜੀਭ ਨਾਲ ਚੋਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਰੱਜ ਗਏ ਹਨ (ਭਾਵ, ਹੋਰ ਰਸਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂਘ ਨਹੀਂ ਰਹੀ) ।

ਜਿਹ ਠਾਕੁਰੁ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ ਭਯੋ, ਸਤਸੰਗਤਿ ਤਿਹ ਪਿਆਰੁ ॥ ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨੁ ਪਰਸਿਓ, ਤਿਨੁ ਸਭ ਕੁਲ ਕੀਓ ਉਧਾਰੁ ॥ ੬ ॥ [੧੩੮੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਹ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ । ਤਿਹ-ਉਹਨਾਂ ਦਾ । ਭਯੋ-ਅੱਖਰ 'ਯ' ਦੇ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਲਗ (~) ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਪੜ੍ਹਨਾ (_) ਹੈ । ਠਾਕੁਰੁ-ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ । ਉਧਾਰੁ-ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਇਆਵਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ (ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ) । (ਇਹੋ ਜਿਹੇ) ਹਰੀ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਸਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕੁਲ ਦਾ ਬੋਝ ਪਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ੬ ।

ਸਚੁ ਸਭਾ, ਦੀਬਾਣੁ ਸਚੁ, ਸਚੇ ਪਹਿ ਧਰਿਓ ॥ ਸਚੈ ਤਖਤਿ ਨਿਵਾਸੁ, ਸਚੁ ਤਪਾਵਸੁ ਕਰਿਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਭਾ-ਸੰਗਤਿ, ਦਰਬਾਰ। ਸਚੁ-ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਣ ਵਾਲਾ। ਈਥਾਣੁ-ਕਚਹਿਰੀ। ਸਚੇ ਪਹਿ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਕੋਲ। ਸਚੈ ਤਖਤਿ-ਸੱਚੇ ਤਖਤ ਉਤੇ। ਤਪਾਵਸੁ-ਨਿਆਉਂ।

ਅਰਥ :- (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ) ਸਭਾ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, (ਉਸ ਦੀ) ਕਚਹਿਰੀ ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈ; (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ) ਆਪਣੇ ਸਦਾ-ਬਿਰ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; (ਭਾਵ, ਹਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ), (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ) ਟਿਕਾਣਾ ਸਦਾ-ਕਾਇਮ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਆਸਣ ਹੈ ਤੇ, ਅਤੇ ਉਹ (ਸਦਾ) ਸੱਚਾ ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਚਿ ਸਿਰਜਿਉ ਸੰਸਾਰੁ, ਆਪਿ ਆਭੁਲੁ, ਨ ਭੁਲਉ ॥ ਰਤਨ ਨਾਮੁ ਅਪਾਰੁ ਕੀਮ ਨਹੁ ਪਵੈ ਅਮੁਲਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਚਿ-ਸੱਚੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੇ, ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ। ਸਿਰਜਿਉ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਭੁਲੁ-ਨਾਹ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲਾ। ਨ ਭੁਲਉ-ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੀਮ-ਮੁੱਲ। ਨਹੁ-ਨਹੀਂ। ਅਮੁਲਉ-ਅਮੋਲਕ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਸਦਾ-ਬਿਰ ਸੱਚੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਕਦੇ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ (ਭੀ) ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਅਮੋਲਕ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ) ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ।

ਜਿਹ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਹੋਯਉ ਗ੍ਰੋਬੰਦੁ, ਸਰਬ ਸੁਖ ਤਿਨਹੁ ਪਾਏ ॥ ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨੁ ਪਰਸਿਓ, ਤੇ ਬਹੁੜਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨਿ ਨ ਆਏ ॥ ੭ ॥
[੧੩੮੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਹ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ। ਬਹੁੜਿ-ਮੁੜ, ਪਰਤ ਕੇ। ਜੋਨਿ ਨ ਆਏ-ਨਹੀਂ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਨਹੀਂ ਜੰਮੇ। ਗ੍ਰੋਬੰਦ-‘ਗ’ ਅੱਖਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਲਗਾ ( ) ਹੈ, ਇਥੇ ( ) ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਤਿਨਹੁ-ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ।

ਅਰਥ :- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਇਆਵਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮਿਲੇ ਹਨ। (ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਫਿਰ ਪਰਤ ਕੇ ਜਨਮ (ਮਰਣ) ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ॥ ੭ ॥

ਕਵਨੁ ਜੇਗੁ, ਕਉਨੁ ਗੁਨੁ ਧੂਨ, ਕਵਨੁ ਬਿਧਿ ਉਸਤਤਿ ਕਰੀਐ ॥

ਸਿਧ ਸਾਧਕਿ ਤੇਤੀਸ ਕੋਰਿ, ਤਿਰੁ ਕੀਮ ਨ ਪਰੀਐ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਵਨ ਬਿਧਿ-ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ? ਕਿਸ ਜੁਗਤੀ 'ਨਾਲ'? ਸਾਧਕਿ-ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੇਤੀਸ ਕੋਰਿ-ਤੇਤੀ ਫ਼ੌੜ ਦੇਵਤੇ। ਤਿਰੁ-ਤਿਲ ਮਾਤ੍ਰ, ਰਤਾ ਭੀ। ਕੀਮ-ਮੁੱਲ। ਪਰੀਐ-ਪਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਅਰਥ :-ਕਿਹੜਾ ਜੋਗ (ਦਾ ਸਾਧਨ) ਕਰੀਏ? ਕਿਹੜਾ ਗਿਆਨ (ਵਿਚਾਰੀਏ)? ਕਿਹੜਾ ਧਿਆਨ (ਧਰੀਏ)? ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਜੁਗਤੀ ਵਰਤੀਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਸਕੀਏ? ਸਿੱਧ, ਸਾਧਕ ਅਤੇ ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਪਾਸੋਂ (ਭੀ) ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਮੁੱਲ ਰਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਿਆ।

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਨਕਾਦਿ ਸੇਖ, ਗੁਣ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਏ ॥ ਅਗਹੁ, ਗਹਿਰਿ ਨਹੀ ਜਾਇ, ਪੂਰਿ ਸੂਬ ਰਹਿਰਿ ਸਮਾਏ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ-ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤੇ [ਬ੍ਰਹਮ-ਆਦਿਕ]। ਸਨਕਾਦਿ-[ਸਨਕੇ-ਆਦਿ], ਸਨਕ ਅਤੇ ਹੋਰ; ਸਨਕ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ-ਕੁਮਾਰ, ਅਤੇ ਸਨੰਦਨ-ਇਹ ਚਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਸੇਖ-ਸੋਬਨਾਗ, ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਿਅਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਹਥਾਰ ਫਣ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਇਹ ਆਸਨ ਹੈ; ਇਹ ਸ਼ਿਅਾਲ ਭੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਕਿ ਸੋਬਨਾਗ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਣ ਤੇ ਉੱਕੀ ਖੜਾ ਹੈ। ਅਗਹੁ -[ਅ-ਗਹੁ]; ਜੋ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਨਾਹ ਹੋ ਸਕੇ। ਪੂਰਿ-ਵਿਆਪਕ। ਗਹਿਰਿ-ਪਕੜਿਆ। ਸੂਬ-ਸਰਬ, ਸਾਰੇ।

ਅਰਥ :-ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤੇ, (ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ) ਸਨਕ ਆਦਿਕ ਅਤੇ ਸੋਬਨਾਗ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕੇ। (ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ) ਸਮਝ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਗਤਿ ਪਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਸਾਰੇ ਥਾਈਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਵਿਚ ਰਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਿਹ ਕਾਟੀ ਸਿਲਕ ਦਯਾਲ ਪ੍ਰਭਿ, ਸੇਇ ਜਨ ਲਗੇ ਭਗਤੇ ॥ ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨੁ ਪਰਸਿਓ, ਤੇ ਇਤ ਉਤ ਸਦਾ ਮੁਕਤੇ ॥੮॥[੧੩੮੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਹ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ। ਸਿਲਕ-(ਮਾਇਆ ਦੀ) ਫਾਹੀ। ਪ੍ਰਭਿ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ। ਸੇਇ ਜਨ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਭਗਤੇ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ। ਇਤ ਉਤ-ਇਥੇ ਓਥੇ, ਇਸ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ। ਮੁਕਤੇ-ਮੁਕਤ, ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ

ਸੁਤੰਤਰ ।

ਅਰਥ :-ਦਇਆਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ(ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ) ਫਾਹੀ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਜੁੜ ਗਏ ਹਨ ।(ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਉਪ੍ਰ-ਕਤ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ) ਹਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬੱਚੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੮ ।

ਪ੍ਰਭ ਦਾਤਉ ਦਾਤਾਰ, ਪਰਿਉ ਜਾਚਕੁ ਇਕੁ ਸਰਨਾ ॥ ਮਿਲੈ ਦਾਨੁ ਸੰਤ ਰੇਨ, ਜੇਹ ਲਾਗਿ ਭਉਜਲੁ ਤਰਨਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਰਿਉ-ਪਿਆ ਹੈ । ਜਾਚਕੁ-ਮੰਗਤਾ । ਸਰਨਾ-ਸਰਨੀ । ਦਾਨੁ-ਸ਼ੇਰ, ਭਿੱਖਿਆ । ਸੰਤ ਰੇਨ-ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ । ਜੇਹ ਲਾਗਿ-ਜਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ, ਜਿਸ (ਧੂੜ) ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ । ਭਉਜਲੁ-ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ (ਸੰਸਾਰ ਦਾ) । ਤਰਨਾ-ਤਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਹੇ ਦਾਤੇ ! ਹੇ ਦਾਤਾਰ ! ਮੈਂ ਇਕ ਮੰਗਤਾ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ, (ਮੈਨੂੰ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ) ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਦਾ ਸ਼ੇਰ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਾਕਿ ਇਸ ਧੂੜ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ (ਸੰਸਾਰ ਦੇ) ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਸਕਾਂ ।

ਬਿਨਤਿ ਕਰਉ, ਅਰਦਾਸਿ ਸੁਨਹੁ, ਜੇ ਠਾਕੁਰ ਭਾਵੈ ॥ ਦੇਹੁ ਦਰਸੁ, ਮਨਿ ਚਾਉ, ਭਗਤਿ ਇਹੁ ਮਨੁ ਠਹਰਾਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਰਉ-ਕਰਉ, ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਮਨਿ-(ਮੇਰੇ) ਮਨ ਵਿਚ । ਚਾਉ-ਤਾਂਘ । ਭਗਤਿ-(ਤੇਰੀ) ਭਗਤੀ ਵਿਚ । ਇਹੁ ਮਨੁ-ਮੇਰਾ ਇਹ ਮਨ । ਠਹਰਾਵੈ-ਟਿਕ ਜਾਏ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਠਾਕੁਰ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ਤਾਂ (ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ) ਅਰਜ਼ੋਈ ਸੁਣ, ਮੈਂ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, “(ਮੈਨੂੰ) ਵੀਦਾਰ ਦੇਹ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਤਾਂਘ ਹੈ, (ਮਿਹਰ ਕਰ) ਮੇਰਾ ਇਹ ਮਨ ਤੇਰੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਏ ।”

ਬਲਿਓ ਚਰਾਗੁ ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ, ਸਭ ਕਲਿ ਉਧਰੀ, ਇਕ ਨਾਮ ਧਰਮ ॥ ਪ੍ਰਗਟੁ ਸਗਲ ਹਰਿ ਭਵਨ ਮਹਿ, ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰੁ ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ ॥ ੯ ॥ [੧੩੮੭]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਰਾਗੁ-ਦੀਵਾ । ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ-ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ । ਕਲਿ-ਸ੍ਰਿਸਟੀ ।

ਉਧਰੀ—ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਈ । ਨਾਮ ਧਰਮ—ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ-ਰੂਪ ਧਰਮ ਦੁਆਰਾ ।
ਭਵਨ—ਸੰਸਾਰ । ਹਰਿ—ਹੇ ਹਰੀ ! ਜਨੁ ਨਾਨਕ—(ਤੇਰਾ) ਸੇਵਕ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਹਰੀ ! ਤੇਰਾ ਸੇਵਕ, ਹੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ! ਤੇਰਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਰੇ
ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾ ਜਗ ਪਿਆ
ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ) ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾਰ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ
। ੯ ।

—O—

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਵਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬਾਕੁ ਮਹਲਾ ੫

ਕਾਚੀ ਦੇਹ, ਮੋਹ ਫੁਨਿ ਬਾਂਧੀ, ਸਠ ਕਠੋਰ ਕੁਚੀਲ ਕੁਗਿਆਨੀ ॥

ਧਾਵਤ ਭ੍ਰਮਤ ਰਹਨੁ ਨਹੀ ਪਾਵਤ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਾਚੀ-ਨਾਹ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ । ਦੇਹ-ਸਰੀਰ । ਮੋਹ ਬਾਂਧੀ-(ਮਾਇਆ ਦੇ) ਮੋਹ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਹੋਈ । ਫੁਨਿ-ਫਿਰ । ਸਠ-ਸਠ, ਦੁਰਜਨ । ਕਠੋਰ-ਨਿਰਦਈ । ਕੁਚੀਲ-ਗੰਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਕੁਗਿਆਨੀ-ਮੂੜ੍ਹ, ਮੂਰਖ । ਧਾਵਤ ਭ੍ਰਮਤ-ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ । ਰਹਨੁ-ਟਿਕਾਉ, ਇਸਬਿਰਤਾ । ਨਹੀ ਪਾਵਤ-ਨਹੀ ਮਿਲਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਗਤਿ-ਭੇਦ, ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ।

ਅਰਥ :- ਮੈਂ ਦੁਰਜਨ ਹਾਂ, ਕਠੋਰ-ਦਿਲ ਹਾਂ, ਮੈਂਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਹਾਂ । (ਇਕ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਮੇਰਾ) ਸਰੀਰ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉੱਤੋਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮੋਹ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, (ਇਸ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, (ਮਨ) ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ।

ਜੋਬਨ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਮਤ ਮਾਤਾ, ਬਿਚਰਤ ਬਿਕਲ ਬਡੈ ਅਭਿ-
ਮਾਨੀ ॥ ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਅਪਵਾਦ ਨਾਰਿ ਨਿੰਦਾ, ਯਹ ਮੀਠੀ ਜੀਅ ਮਾਹਿ
ਹਿਤਾਨੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੋਬਨ-ਜੁਆਨੀ । ਰੂਪ-ਸੋਹਣੀ ਸਕਲ । ਮਦ-ਅੰਦਾਜ਼ਾ । ਮਾਤਾ-ਮਸਤ । ਬਿਚਰਤ-ਮੈਂ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਬਿਕਲ-ਵਿਆਕੁਲ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ । ਅਪਵਾਦ-ਬੁਰੇ ਬਚਨ, ਕੋੜੇ ਬੋਲ । ਨਾਰਿ-(ਪਰਾਈ) ਇਸਤ੍ਰੀ (ਵੱਲ ਮੰਦੇ ਦ੍ਰਿਸਟੀ) । ਯਹ-ਇਹ । ਜੀਅ ਮਾਹਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਹਿਤਾਨੀ-ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਮੈਂ ਜੁਆਨੀ ਸੋਹਣੀ ਸਕਲ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਾਣ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੜਾ ਅਹੰ-ਕਾਰੀ ਹਾਂ । ਪਰਾਇਆ ਧੁਨ, ਪਰਾਈ ਬਖੀਲੀ, ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਲ ਮੰਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਤੱਕਣਾ, ਅਤੇ ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ-ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਪਿਆਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਬਲਬੰਚ ਛਪਿ ਕਰਤ ਉਪਾਵਾ, ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਪ੍ਰਭ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥
ਸੀਲ ਧਰਮ ਦਯਾ ਸੁਚ ਨਾਸਿ, ਆਇਓ ਸਰਨਿ ਜੀਅ ਕੇ ਦਾਨੀ ॥ ਕਾਰਣ
ਕਰਣ, ਸਮਰਥ ਸਿਰੀਧਰ, ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਨਾਨਕ ਕੇ ਸੁਆਮੀ ॥੧॥ [੧੩੮੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਲਬੰਚ ਉਪਾਵਾ—ਠੱਗੀ ਦੇ ਉਪਾਵ। ਛਪਿ—ਲੁਕ ਕੇ। ਕਰਤ—ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪੇਖਤ—ਤੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ। ਸੁਨਤ—(ਤੂੰ) ਸੁਣਦਾ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਭ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਸੀਲ—ਚੰਗਾ ਸੁਭਾਉ। ਸੁਚ—ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ। ਨਾਸਿ—ਨਹੀਂ ਹੈ [ਨ-ਅਸਿ]। ਆਇਓ—ਮੈਂ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਜੀਅ ਕੇ ਦਾਨੀ—ਹੇ ਜੀਅ ਕੇ ਦਾਨੀ ! ਹੇ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ! ਕਾਰਣ ਕਰਣ—ਹੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮੂਲ ! ਸਿਰੀ ਧਰ—ਹੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਤੀ ! ੧।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਠੱਗੀ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, (ਪਰ) ਤੂੰ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ! ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਨਾਹ ਸੀਲ ਹੈ ਨਾਹ ਧਰਮ; ਨਾਹ ਦਇਆ ਹੈ ਨਾਹ ਸੁੱਚ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਹੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਕਰਤਾਰ ! ਹੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਾਲਕ ! ਹੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ! (ਮੈਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ) ਰੱਖ ਲੈ। ੧।

ਕੀਰਤਿ ਕਰਨ, ਸਰਨ ਮਨ ਮੋਹਨ, ਸੋਹਨ ਪਾਪ ਬਿਦਾਰਨ ਕਉ ॥
ਹਰਿ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ਸਮੂਖ ਸਭੈ ਬਿਧਿ, ਕੁਲਹ ਸਮੂਹ ਉਧਾਰਨ ਸਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਨ ਮੋਹਨ—ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਹਰੀ ਦੀ। ਕੀਰਤਿ ਕਰਨ—ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ, ਕਰਨੀ। ਸਰਨ—ਸਰਨੀ ਪੈਣਾ। ਸੋਹਨ—ਜੋਧਨ, ਜੋਧੇ। ਬਿਦਾਰਨ ਕਉ—ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ। ਤਾਰਨ ਤਰਨ—(ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ) ਤਾਰਨ ਲਈ, ਬੇੜੀ। ਤਰਨ—ਬੇੜੀ। ਸਭੈ ਬਿਧਿ—ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ। ਕੁਲਹ ਸਮੂਹ—ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ, ਕਈ ਕੁਲਾਂ। ਉਧਾਰਨ ਸਉ—ਤਾਰਨ ਲਈ, ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ।

ਅਰਥ :- ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਹਰੀ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਰਨੀ ਪੈਣਾ—(ਜੀਵਾਂ ਦੇ) ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਮਰੱਥ ਹਨ (ਭਾਵ, ਹਰੀ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜਸ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)। ਹਰੀ (ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ) ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ (ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦੀਆਂ) ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ।

ਚਿਤ ਚੇਤਿ ਅਚੇਤਿ, ਜਾਨਿ ਸਤਸੰਗਤਿ, ਭਰਮ ਅੰਧੇਰ ਮੋਹਿਓ ਕਤ
ਧਉ ॥ ਮੂਰਤ ਘਰੀ ਚਸਾ ਪਲੁ ਸਿਮਰਨ, ਰਾਮ ਨਾਮ, ਰਸਨਾ ਸੰਗ ਲਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਿਤ ਅਚੇਤ-ਹੇ ਅਚੇਤ ਚਿੱਤ ! ਹੇ ਗਾਫਲ ਮਨ ! ਚੇਤਿ-
ਸਿਮਰ । ਜਾਨਿ-ਪਛਾਣ । ਭਰਮ ਅੰਧੇਰ ਮੋਹਿਓ-ਭਰਮ-ਰੂਪ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਮੁੱਠਾ ਹੋਇਆ
ਹੋਇਆ । ਕਤ-ਕਿੱਧਰ ? ਧਉ-ਤੂੰ ਧਾਂਵਦਾ ਹੈਂ, ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ । ਮੂਰਤ-
ਮੁਹੂਰਤ । ਘਰੀ-ਘੜੀ । ਸਿਮਰਨ-ਸਿਮਰਨ (ਕਰ) । ਰਸਨਾ ਸੰਗ-ਜੀਭ ਨਾਲ ।
ਲਉ-ਲੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ (ਮੇਰੇ) ਗਾਫਲ ਮਨ ! (ਰਾਮ ਨੂੰ) ਸਿਮਰ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸਾਂਝ
ਪਾ, ਭਰਮ-ਰੂਪ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਮੁੱਠਿਆ ਹੋਇਆ (ਤੂੰ) ਕਿੱਧਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ?
ਮੁਹੂਰਤ ਮਾਤ੍ਰ, ਘੜੀ ਭਰ, ਚਸਾ ਮਾਤ੍ਰ ਜਾਂ ਪਲ ਭਰ ਹੀ ਰਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, ਜੀਭ
ਨਾਲ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ।

ਹੋਛਉ ਕਾਜੁ, ਅਲਪ ਸੁਖ ਬੰਧਨ, ਕੋਟਿ ਜਨੰਮ, ਕਹਾ ਦੁਖ ਭਉ ॥
ਸਿਖਾ ਸੰਤ, ਨਾਮੁ ਭਜੁ ਨਾਨਕ, ਰਾਮ ਰੰਗਿ ਆਤਮ ਸਿਉ ਰਉ ॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹੋਛਉ-ਹੋਛਾ, ਤੋੜ ਨਾਹ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ । ਕਾਜੁ-ਕੰਮ, ਧੰਧਾ ।
ਅਲਪ-ਥੋੜੇ । ਬੰਧਨ-ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ । ਕੋਟਿ-ਕੁਝ । ਕਹਾ-ਕਿਉਂ ? ਕਿਸ
ਦੀ ਖਾਤਰ ? ਦੁਖ-ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ । ਭਉ-ਭੈ ਦਾ ਫਿਰੇਂਗਾ । ਸਿਖਾ-ਉਪਦੇਸ਼ (ਲੈ ਕੇ) ।
ਨਾਨਕ-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਰੰਗਿ-ਰੰਗ ਵਿਚ । ਆਤਮ ਸਿਉ-ਆਪਣੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ।
ਰਉ-ਆਨੰਦ ਲੈ । ੨ ।

ਅਰਥ :- (ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦਾ) ਧੰਧਾ ਸਦਾ ਨਾਲ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ,
(ਮਾਇਆ ਦੇ ਇਹ) ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸੁਖ (ਜੀਵ ਨੂੰ) ਵਸਾਵਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ; (ਇਹਨਾਂ
ਦੀ ਖਾਤਰ) ਕਿੱਥੇ ਕੁਝ ਜਨਮਾਂ ਤਾਈਂ (ਤੂੰ) ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰੇਂਗਾ ? ਤਾਂ ਤੇ, ਹੇ
ਨਾਨਕ ! ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰ, ਤੇ ਰਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ (ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ)
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਆਨੰਦ ਲੈ । ੨ ।

ਰੰਚਕ ਰੇਤ, ਖੇਤ ਤਨਿ ਨਿਰਮਤਿ, ਦੁਰਲਭ ਦੇਹ ਸਵਾਰਿ ਧਰੀ ॥
ਖਾਨ ਪਾਨ ਸੋਧੇ ਸੁਖ ਭੁੰਚਤ, ਸੰਕਟ ਕਾਟਿ ਬਿਪਤਿ ਹਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰੰਚਕ ਰੇਤ-ਰੇਤਾ ਕੁ ਬੀਰਜ । ਖੇਤ-ਪੈਲੀ । ਤਨਿ-ਸਰੀਰ ਵਿਚ
(ਭਾਵ, ਮਾਤਾ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ) । ਖੇਤ ਤਨਿ-ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ-ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਵਿਚ । ਨਿਰਮਤਿ-
ਨਿੰਮਿਆ । ਦੇਹ-ਸਰੀਰ । ਦੁਰਲਭ-ਅਮੋਲਕ । ਸਵਾਰਿ-ਸਜਾ ਕੇ । ਖਾਨ ਪਾਨ-

ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਪਦਾਰਥ । ਜੋਧੇ-ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ । ਸੁਖ ਭੁੰਦਤ-ਮਾਣਨ ਲਈ ਸੁਖ
(ਦਿੱਤੇ) । ਸੰਕਟ-ਕਲੇਸ਼ (ਭਾਵ, ਮਾਂ ਦੇ ਉਦਰ ਵਿਚ ਪੁੱਠੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕਲੇਸ਼) ।
ਕਾਟਿ-ਕੱਟ ਕੇ ਹਟਾ ਕੇ । ਬਿਪਤਿ-ਬਿਪਤਾ, ਮੁਸੀਬਤ । ਹਰੀ-ਦੂਰ ਕੀਤੀ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਜੀਵ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦਾ) ਰਤਾ ਕੁ ਬੀਰਜ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ-
ਰੂਪ ਖੇਤ ਵਿਚ ਨਿਮਿਸ਼ਾ ਤੇ (ਤੇਰਾ) ਅਮੋਲਕ (ਮਨੁੱਖ) ਸਰੀਰ ਸਜਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ।
(ਉਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ) ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਪਦਾਰਥ, ਮਹਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਮਾਣਨ ਨੂੰ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ੇ,
ਸੰਕਟ ਕੱਟ ਕੇ ਤੇਰੀ ਬਿਪਤਾ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ।

ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਅਰੁ ਬੰਧਪ, ਬੁਝਨ ਕੀ, ਸਭ ਸੂਝ ਪਰੀ ॥
ਬਰਧਮਾਨ ਹੋਵਤ, ਦਿਨ ਪ੍ਰਤ ਨਿਤ, ਆਵਤ ਨਿਕਟਿ ਬਿਖੰਮ ਜਰੀ ॥ ਰੇ
ਗੁਨਹੀਨ ਦੀਨ ਮਾਇਆ ਕ੍ਰਿਮ, ਸਿਮਰਿ ਸੁਆਮੀ ਦੇਕ ਘਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਰੁ-ਅਤੇ । ਬੰਧਪ-ਸੰਬੰਧੀ, ਸਾਕ-ਸੈਣ । ਬੁਝਨ ਕੀ-ਪਛਾਣਨ
ਦੀ । ਸੂਝ-ਮੱਤ, ਬੁੱਧ । ਪਰੀ-(ਤੇਰੇ) ਮਨ ਵਿਚ । ਪਈ । ਬਰਧਮਾਨ ਹੋਵਤ-ਵਧਦਾ
ਹੈ । ਦਿਨ ਪ੍ਰਤ-ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ, ਰੋਜ਼ । ਦਿਨੋ-ਦਿਨ । ਨਿਤ-ਸਦਾ । ਨਿਕਟਿ-ਨੇੜੇ । ਬਿਖੰਮ
ਭਰਾਉਣਾ । ਜਰੀ-ਬੁਢੇਪਾ । ਗੁਨਹੀਨ-ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ । ਦੀਨ-ਕੰਗਲੇ । ਕ੍ਰਿਮ-
ਕੀੜਾ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਜੀਵ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ) ਤਦੋਂ ਮਾਂ, ਪਿਉ, ਭਰਾ
ਤੇ ਸਾਕ-ਸੈਣ-ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੂਝ ਪੈ ਗਈ । ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਸਦਾ (ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ)
ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਭਰਾਉਣਾ ਬੁਢੇਪਾ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ,
ਕੰਗਲੇ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਕੀੜੇ ! ਇੱਕ ਘੜੀ (ਤਾਂ) ਉਸ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ (ਜਿਸ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਇਤਨੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ) ।

ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੇਹੁ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਿ, ਨਾਨਕ ਕਾਟਿ ਭਰੀਮ ਭਰੀ
॥੩॥ [੧੩੮੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਰੁ-ਹੱਥ । ਗਹਿ-ਫੜ ਕੇ । ਗਹਿ ਲੇਹੁ-ਫੜ ਲੈਉ । ਕ੍ਰਿਪਾਲ
-ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰੀ । ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਿ-ਹੇ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ! ਕਾਟਿ-ਦੂਰ ਕਰ । ਭਰੀਮ
ਭਰੀ-ਭਰਮਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਵਿਆਲ ! ਹੇ ਦਇਆ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ! ਨਾਨਕ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲੈ ਤੇ
ਭਰਮਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਲਾਹ ਦੇਹ ।

ਰੇ ਮਨ ਮੂਸ, ਬਿਛਾ ਮਹਿ ਗਰਬਤ, ਕਰਤਬ ਕਰਤ, ਮਹਾਂ ਮੁਘਨਾ ॥

ਸੰਪਤ ਦੋਲ, ਝੋਲ ਸੰਗ ਬੁਲਤ, ਮਾਇਆ ਮਗਨ, ਭ੍ਰਮਤ ਘੁਘਨਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੂਸ-ਦੂਹਾ । ਬਿਲਾ-ਖੁੱਡ । ਗਰਬਤ-(ਤੂੰ) ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਰਤਬ-ਕੰਮ, ਕਰਤੂਤ । ਮਹਾ ਮੁਘਨਾ-ਵੱਡੇ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ । ਸੰਪਤ-ਧਨ, ਪਦਾਰਥ । ਦੋਲ-ਪੀਘ, ਪੰਝੂੜਾ । ਝੋਲ-ਹੁਲਾਰਾ । ਝੋਲ ਸੰਗ-ਹੁਲਾਰੇ ਨਾਲ । ਬੁਲਤ-(ਤੂੰ) ਬੁਲਦਾ ਹੈ । ਮਗਨ-ਮਸਤ । ਘੁਘਨਾ-ਉੱਲੂ ਵਾਂਗ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਮਨ ! (ਤੂੰ) ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਜਿਵੇਂ ਦੂਹਾਂ ਖੁੱਡ ਵਿਚ (ਰਹਿ) ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੂੰ ਵੱਡੇ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ । (ਤੂੰ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੰਝੂੜੇ ਵਿਚ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈ ਕੇ ਬੂਟ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਉੱਲੂ ਵਾਂਗ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ।

ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ, ਸਾਜਨ ਸੁਖ ਬੰਧਪ, ਤਾ ਸਿਉ, ਮੋਹਿ ਬਢਿਓ ਸੁ ਘਨਾ ॥ ਬੋਢਿਓ ਬੀਜੁ ਅਹੰ, ਮਮ ਅੰਕੁਰ, ਬੀਤਤੁ ਅਉਧ, ਕਰਤੁ ਅਘਨਾ ॥

ਪਦਅਰਥ :- ਸੁਤ-ਪੁੱਤ੍ਰ, । ਬਨਿਤਾ-ਇਸਤ੍ਰੀ । ਤਾ ਸਿਉ-ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ । ਬਢਿਓ-ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਘਨਾ-ਬਹੁਤ । ਅਹੰ-ਹਉਮੈ । ਮਮ-ਮਮਤਾ । ਅੰਕੁਰ-ਅੰਗੂਰ । ਅਉਧ-ਉਮਰ । ਅਘਨਾ-ਪਾਪ ।

ਅਰਥ :- ਪੁੱਤ੍ਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਮਿੱਤ੍ਰ, (ਸੰਸਾਰ ਦੇ) ਸੁਖ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧੀ-ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ (ਤੇਰਾ) ਬਹੁਤਾ ਮੋਹ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਤੂੰ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਹਉਮੈ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਜਿਸ ਤੋਂ) ਮਮਤਾ ਦਾ ਅੰਗੂਰ (ਉੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ), ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਪਾਪ ਕਰਦਿਆਂ ਬੀਤ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਮਿਰਤੁ ਸੰਸਾਰ, ਪਸਾਰਿ ਮੁਖੁ ਨਿਰਖਤ, ਭੁੰਚਤ ਭੁਗਤਿ ਭੂਖ ਭੁਖਨਾ ॥ ਸਿਮਰਿ ਗੁਪਾਲ ਦਇਆਲ ਸਤਸੰਗਤਿ, ਨਾਨਕ ਜਗੁ ਜਾਨਤੁ ਸੁਪਨਾ ॥ ੪ ॥ [੧੩੮੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਿਰਤੁ-ਮੌਤ । ਸੰਸਾਰ-ਬਿੱਲਾ । ਮੁਖੁ ਪਸਾਰਿ-ਮੂੰਹ ਖੋਲ ਕੇ । ਨਿਰਖਤ-ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ਭੁੰਚਤ ਭੁਗਤਿ-ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਭੋਗਦਾ । ਭੁਗਤਿ-ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਭੋਗ । ਭੂਖ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ । ਜਾਨਤੁ-ਜਾਣ ਕੇ, ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ।

ਅਰਥ :- ਮੌਤ-ਰੂਪ ਬਿੱਲਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ ਕੇ (ਤੈਨੂੰ) ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਪਰ) ਤੂੰ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਵਿਚ ਭੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ-ਅਧੀਨ (ਤੂੰ) ਭੁੱਖਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਹੇ ਨਾਨਕ (ਦੇ ਮਨ !) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੁਫਨਾ ਜਾਣ ਕੇ ਸਤ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ) ਗੋਪਾਲ ਦਇਆਲ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰ । ੪ ।

ਦੇਹ ਨ ਗੇਹ, ਨ ਨੇਹ ਨ ਕੀਤਾ, ਮਾਇਆ ਮਤ, ਕਹਾ ਲਉ
ਗਾਰਹੁ ॥ ਛਤ੍ਰ ਨ ਪਤ੍ਰ, ਨ ਚਉਰ ਨ ਚਾਵਰ, ਬਹਤੀ ਜਾਤ, ਰਿਦੈ ਨ
ਬਿਚਾਰਹੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੇਹ—ਸਰੀਰ । ਗੇਹ—ਘਰ । ਨੇਹ—ਮੋਹ—ਪਿਆਰ । ਨ ਨੀਤਾ
—ਅਨਿੱਤ, ਸਦਾ ਨਾਹ ਰਹਣ ਵਾਲੇ । ਮਤ—ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ, ਹੰਕਾਰੀ । ਕਹਾ ਲਉ—ਕਦ
ਤਾਈਂ ? ਗਾਰਹੁ—(ਤੂੰ) ਅਹੰਕਾਰ ਕਰੇਂਗਾ । ਛਤ੍ਰ—ਰਾਜ ਦਾ ਛਤਰ । ਪਤ੍ਰ—ਹੁਕਮਨਾਮਾ
ਚਾਵਰ—ਚਉਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ਬਹਤੀ ਜਾਤ—ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, (ਭਾਵ, ਨਾਸ ਹੋ
ਜਾਣਗੇ) । ਰਿਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਮੱਤੇ ਹੋਏ (ਜੀਵ !) ਇਹ ਸਰੀਰ, ਇਹ ਘਰ,
(ਮਾਇਆ) ਦੇ ਇਹ ਪਿਆਰ, ਕੋਈ ਸਦਾ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਕਦ ਤਾਈਂ (ਤੂੰ
ਇਹਨਾਂ ਦਾ) ਹੰਕਾਰ ਕਰੇਂਗਾ ? ਇਹ (ਰਾਜਸੀ) ਛਤਰ, ਇਹ ਹੁਕਮ-ਨਾਮੇ, ਇਹ
ਚਉਰ ਅਤੇ ਇਹ ਚਉਰ-ਬਰਦਾਰ, ਸਭ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਪਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ
ਨਹੀਂ ਹੈਂ ।

ਰਥ ਨ ਅਸੁ, ਨ ਗਜ ਸਿੰਘਾਸਨ, ਛਿਨ ਮਹਿ ਤਿਆਗਤ, ਨਾਂਗ
ਸਿਧਾਰਹੁ ॥ ਸੂਰ ਨ ਬੀਰ, ਨ ਮੀਰ ਨ ਖਾਨਮ, ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਊ, ਦ੍ਰਿਸਟਿ
ਨਿਹਾਰਹੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਸੁ—ਘੋੜੇ । ਗਜ—ਹਾਥੀ । ਸਿੰਘਾਸਨ—ਤਖ਼ਤ । ਛਿਨ ਮਹਿ—
ਬੜੀ ਛੇਤੀ । ਤਿਆਗਤ—ਛੱਡ ਕੇ । ਨਾਂਗ—ਨੰਗੇ । ਸਿਧਾਰਹੁ—ਤੁਰ ਜਾਂਹਿੰਗਾ । ਸੂਰ—
ਸੂਰਮੇ । ਬੀਰ—ਜੋਧੇ । ਮੀਰ—ਪਾਤਸ਼ਾਹ । ਖਾਨਮ—ਖਾਨ, ਸਿਰਦਾਰ । ਸੰਗਿ—ਸੰਗੀ,
ਸਾਥੀ । ਦ੍ਰਿਸਟਿ—ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ । ਨਿਹਾਰਹੁ—ਵੇਖੋ ।

ਅਰਥ :—ਰਥ, ਘੋੜੇ, ਹਾਥੀ, ਤਖ਼ਤ, (ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੀ ਨਾਲ) ਨਹੀਂ
(ਨਿਭਾਣਾ), ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਛੱਡ ਕੇ ਨੰਗਾ (ਹੀ ਇਥੋਂ) ਤੁਰ ਜਾਂਹਿੰਗਾ ।
ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ; ਨਾਹ ਸੂਰਮੇ, ਨਾਹ ਜੋਧੇ, ਨਾਹ ਮੀਰ, ਨਾਹ ਸਿਰਦਾਰ, ਕੋਈ ਭੀ
ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ (ਬਣਨੇ) ।

ਕੋਟ ਨ ਓਟ, ਨ ਕੋਸ ਨ ਛੋਟਾ, ਕਰਤ ਬਿਕਾਰ, ਦੋਊ ਕਰ ਝਾਰਹੁ ॥
ਮਿਤ੍ਰ ਨ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਸਾਜਨ, ਸਖ, ਉਲਟਤ ਜਾਤ, ਬਿਰਖ ਕੀ ਛਾਰਹੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੋਟ—ਕਿਲ੍ਹੇ । ਓਟ—ਆਸਰੇ । ਕੋਸ—ਕੋਸ, ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ । ਛੋਟਾ—
ਛੁਟਕਾਰਾ । ਬਿਕਾਰ—ਪਾਪ । ਦੋਊ—ਦੋਵੇ । ਕਰ—ਹੱਥ [ਬਹੁ-ਵਚਨ] । ਝਾਰਹੁ—

(ਤੂੰ) ਝਾੜਦਾ ਹੈਂ । ਕਲੜ-ਇਸਤ੍ਰੀ । ਸਖ-ਸਖੇ, ਸਾਬੀ । ਉਲਟਤ ਜਾਤ-ਉਲਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਛਾਰਹੁ-ਛਾਂ ਵਾਂਗ ।

ਅਰਥ :-ਇਹਨਾਂ ਕਿਲਿਆਂ, (ਮਾਇਆ ਦੇ) ਆਸਰਿਆਂ ਤੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਨਾਲ (ਅੰਤ ਵੇਲੇ) ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ (ਹੋ ਸਕੇਗਾ) । (ਤੂੰ) ਪਾਪ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਝਾੜਦਾ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈਂ) । ਇਹ ਮਿੱਤ੍ਰ, ਪੁੱਤ੍ਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਸੱਜਣ ਤੇ ਸਾਬੀ (ਅੰਤ ਵੇਲੇ) ਸਾਥ ਛੱਡ ਦੇਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ (ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ) ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ (ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ) ।

ਦੀਨ ਦਯਾਲ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਭ ਪੂਰਨ, ਛਿਨ ਛਿਨ ਸਿਮਰਹੁ ਅਗਮ ਅਪਾਰਹੁ ॥ ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਨਾਥ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਜਨ, ਹੇ ਭਗਵੰਤ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਤਾਰਹੁ ॥ ੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੀਨ ਦਯਾਲ-ਦੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ-ਸਭ ਥਾਈਂ ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ । ਛਿਨ ਛਿਨ-ਸਦਾ, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਅਗਮ-ਅੰਬੇ, ਜਿਸ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਹੋਣੀ ਥੜੀ ਕਠਨ ਹੈ । ਸ੍ਰੀਪਤਿ-ਮਾਇਆ ਦਾ ਮਾਲਕ । ਸ੍ਰੀ-ਮਾਇਆ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਮਨ !) ਦੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸਭ ਥਾਈਂ ਵਿਆਪਕ, ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਅਪਾਰ ਹਰੀ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਕਰ, (ਤੇ ਆਖ)-‘ਹੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਤੀ ! ਹੇ ਨਾਥ ! ਹੇ ਭਗਵੰਤ ! ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਤਾਰ ਲਵੇ, ਜੋ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਇਆ ਹੈ । ੫ ।

ਪ੍ਰਾਨ ਮਾਨ ਦਾਨ ਮਗ ਜੋਹਨ, ਹੀਤੁ ਚੀਤੁ ਦੇ ਲੇ ਲੇ ਪਾਰੀ ॥ ਸਾਜਨ ਸੈਨ ਮੀਤ ਸੁਤ ਭਾਈ, ਤਾਹੂ ਤੇ, ਲੇ ਰਖੀ ਨਿਰਾਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਾਨ-ਇੱਜ਼ਤ । ਦਾਨ-ਦਾਨ (ਲੈ ਲੈ ਕੇ) । ਮਗ ਜੋਹਨ-ਰਾਹ ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ, ਭਾਕੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ । ਹੀਤੁ-ਪਿਆਰ । ਹੀਤੁ ਦੇ-ਮੋਹ ਪਾ ਕੇ । ਚੀਤੁ ਦੇ-ਧਿਆਨ ਦੇ ਦੇ ਕੇ । ਪਾਰੀ-ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ । ਤਾਹੂ ਤੇ-ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ । ਨਿਰਾਰੀ-ਵੱਖਰੀ, ਲੁਕਾ ਕੇ, ਉਹਲੇ ।

ਅਰਥ :- (ਲੋਕ) ਜਾਨ ਹੀਲ ਕੇ, ਇੱਜ਼ਤ ਭੀ ਦੇ ਕੇ, ਦਾਨ ਲੈ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਕੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ, (ਮਾਇਆ ਵਿਚ) ਪ੍ਰੇਮ ਜੋੜ ਕੇ, (ਪੂਰਨ) ਧਿਆਨ ਦੇ ਦੇ (ਮਾਇਆ ਨੂੰ) ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਸੱਜਣ, ਸਾਬੀ, ਮਿੱਤ੍ਰ, ਪੁੱਤ੍ਰ, ਭਰਾ-ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ

ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।

ਧਾਵਨ ਪਾਵਨ, ਕੂਰ ਕਮਾਵਨ, ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਤ; ਅਉਧ ਤਨ ਜਾਰੀ ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੰਜਮ ਸੁਚ ਨੇਮਾ, ਚੰਚਲ ਸੰਗਿ ਸਗਲ ਬਿਧਿ ਹਾਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਧਾਵਨ ਪਾਵਨ—ਦੌੜਨ ਭੱਜਣ । ਕੂਰ ਕਮਾਵਨ—ਕੁੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ । ਇਹ ਬਿਧਿ—ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ । ਅਉਧ ਤਨ—ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਮਰ । ਜਾਰੀ—ਸਾੜ ਦਿੱਤੀ, ਗਵਾ ਦਿੱਤੀ । ਚੰਚਲ—ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ । ਸਗਲ ਬਿਧਿ—ਸਭ ਕਰਮ ਧਰਮ ਆਦਿਕ । ਹਾਰੀ—ਗਵਾ ਲਈ ।

ਅਰਥ :- (ਲੋਕ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿੱਛੇ) ਦੌੜਨ ਭੱਜਣ, ਠੱਗੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ—ਸੋਝੀ ਉਮਰ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਗਵਾਇੰਦੇ ਹਨ; ਪੁੰਨ ਕਰਮ, ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਆਤਮਕ ਸੁਚ ਤੇ ਨੇਮ—ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੰਮ ਚੰਚਲ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਛੱਡ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ।

ਰਸੁ ਪੀਖੀ ਬਿਰਖ ਅਸਥਾਵਰ, ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਜੈਨਿ ਭ੍ਰਮਿਓ ਅੰਤਿ ਭਾਰੀ ॥ ਖਿਨੁ ਪੁਲੁ ਚਸਾ ਨਾਮੁ ਨਹੀ ਸਿਮਰਿਓ, ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਸਾਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪੀਖੀ—ਪੀੜੀ । ਅਸਥਾਵਰ—[ਵਧਾਵਰ] ਪਰਬਤ ਆਦਿਕ ਜੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨਾਹ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਬਹੁ ਬਿਧਿ—ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ । ਭ੍ਰਮਿਓ ਅੰਤਿ ਭਾਰੀ—ਬਹੁਤ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਿਆ । ਸਾਰੀ—ਸ੍ਰਿਸਟੀ ।

ਅਰਥ :- (ਜੀਵ) ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਰੁੱਖ, ਪਰਬਤ ਆਦਿਕ—ਇਹਨਾਂ ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ; ਖਿਨ ਮਾਤ੍ਰ, ਪਲ ਮਾਤ੍ਰ ਜਾਂ ਚਸਾ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਨਾਥ, ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਸਾਜਣਹਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਦੇ ।

ਖਾਨ ਪਾਨ ਮੀਠ ਰਸ ਭੋਜਨ, ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ, ਹੋਤ ਕਤ ਖਾਰੀ ॥ ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਚਰਨ ਸੰਗਿ ਉਧਰੇ, ਹੋਰਿ ਮਾਇਆ ਮਗਨ, ਚਲੇ ਸਭਿ ਭਾਰੀ ॥ ੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖਾਨ ਪਾਨ—ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ । ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ—ਅਖੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ । ਕਤ—ਕਤਈ, ਬਿਲਕੁਲ । ਖਾਰੀ—ਕੋੜੇ । ਉਧਰੇ—ਭਰ ਗਏ । ਹੋਰਿ—ਹੋਰ ਲੋਕ । ਮਗਨ—ਭੁੱਖੇ ਹੋਏ, ਮਸਤ । ਭਾਰੀ—ਭਾਰ, ਛੱਡ ਕੇ ।

ਅਰਥ :- ਖਾਣ ਪੀਣ, ਮਿੱਠੇ ਰਸਾਂ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ—(ਇਹ ਸਭ) ਅਖੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਦਾ ਕੋੜੇ (ਲੱਗਦੇ ਹਨ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਜਨ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਲੋਕ, ਜੋ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹਨ, ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ (ਖ਼ਾਲੀ-ਹੱਥ ਹੀ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੬ ।

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਿਵ ਛੰਦ ਮੁਨੀਸੁਰ, ਰਸਕਿ ਰਸਕਿ ਠਾਕੁਰ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ॥ ਇੰਦ੍ਰ ਮੁਨਿੰਦ੍ਰ ਖੋਜਤੇ ਗੋਰਖ, ਧਰਣਿ ਗਗਨ ਆਵਤ ਫੁਨਿ ਧਾਵਤ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਛੰਦ—[ਛੰਦਸ—The Vedas] ਵੇਦ । ਮੁਨੀਸੁਰ—ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਨੀ । ਰਸਕਿ—ਰਸ ਲੈ ਲੈ ਕੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ । ਠਾਕੁਰ ਗੁਨ—ਠਾਕੁਰ ਦੇ ਗੁਣ । ਮੁਨਿੰਦ੍ਰ—ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਨੀ । ਧਰਣਿ—ਧਰਤੀ । ਗਗਨ—ਆਕਾਸ਼ । ਫੁਨਿ—ਫਿਰ । ਧਾਵਤ—ਦੌੜਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਰਗੇ, ਸਿਵ ਜੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਨੀ ਵੇਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇੰਦ੍ਰ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਨੀ ਤੇ ਗੋਰਖ (ਆਦਿਕ) ਕਦੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਲ ਦੌੜਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, (ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਭ ਥਾਈਂ) ਖੋਜ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਸਿਧ ਮਨੁਖ, ਦੇਵ ਅਰੁ ਦਾਨਵ, ਇਕੁ ਤਿਲੁ, ਤਾ ਕੈ ਮਰਮੁ, ਨ ਪਾਵਤ ॥ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰੀਤਿ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਭਗਤੀ, ਹਰਿ ਜਨ, ਤਾ ਕੈ ਦਰਸਿ ਸਮਾਵਤ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਿਧ—ਜੋਗ-ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਗੇ ਹੋਏ ਜੋਗੀ । ਦੇਵ—ਦੇਵਤੇ । ਅਰੁ—ਅਤੇ । ਦਾਨਵ—ਰਾਖਸ । ਇਕੁ ਤਿਲੁ—ਤਿਲ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ, ਰਤਾ ਭੀ । ਸਰਮੁ—ਭੇਦ । ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਭ—ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ । ਤਾ ਕੈ ਦਰਸਿ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ । ਸਮਾਵਤ—ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਨ—ਦਾਸ ।

ਅਰਥ :- ਸਿੱਧ, ਮਨੁੱਖ, ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਦੈਤ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ ਰਤਾ ਭਰ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ । ਪਰ, ਹਰੀ ਦੇ ਦਾਸ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦੁਆਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਵਾਲੀ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਤਿਸਹਿ ਤਿਆਗਿ, ਆਨ ਕਉ ਜਾਚਹਿ, ਮੁਖ ਦੰਤ ਰਸਨ, ਸਗਲ ਘਸਿ ਜਾਵਤ ॥ ਹੇ ਮਨ ਮੂੜ, ਸਿਮਰਿ ਸੁਖਦਾਤਾ, ਨਾਨਕੇ ਦਾਸੁ ਤੁਝਹਿ ਸਮਝਾਵਤ ॥੭॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਿਸਹਿ-ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ। ਤਿਆਗਿ-ਛੱਡ ਕੇ। ਆਨ ਕਉ-ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ। ਜਾਹਿ-(ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਦੰਤ-ਦੰਦੇ। ਰਸਨ-ਜੀਭ। ਮੂੜ-ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਸੁਖਦਾਤਾ-ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ (ਮੰਗਦਿਆਂ ਮੰਗਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਮੂੰਹ, ਦੰਦ ਤੇ ਜੀਭ-ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਘਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਮੂਰਖ ਮਨ ! ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਵਾਲੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ, ਤੈਨੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ) ਵਾਸ ਨਾਨਕ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੭।

ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਕਰਤ, ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਕੈ, ਕੂਪਿ ਗੁਬਾਰਿ ਪਰਿਓ
ਹੈ ॥ ਏਤਾ ਗਬੁ ਅਕਾਸਿ ਨ ਮਾਵਤ, ਬਿਸਟਾ ਅਸੁ ਕ੍ਰਿਮਿ ਉਦਾਰੁ ਭਰਿਓ
ਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਕੈ-ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਕੂਪਿ-ਖੂਹ ਵਿਚ। ਗੁਬਾਰਿ ਕੂਪਿ-ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ। ਪਰਿਓ ਹੈ-ਤੂੰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਬੁ-ਗਰਬ, ਅਹੰਕਾਰ। ਅਕਾਸਿ-ਆਸਮਾਨ ਤਾਈਂ। ਨ ਮਾਵਤ-ਨਹੀਂ ਮਿਉਂਦਾ। ਅਸੁ-ਹੱਡੀਆਂ।

ਕ੍ਰਿਮਿ-ਕੀੜੇ। ਉਦਰੁ-ਢਿੱਡ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਭਾਈ !) ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਜਿਸ ਮਾਇਆ ਦੇ) ਹਨੇਰੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਤੂੰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਉਹ) ਮਾਇਆ ਕਈ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਕੋਤਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਤੈਨੂੰ) ਇਤਨਾ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਅਸਮਾਨ ਤਾਈਂ ਨਹੀਂ (ਤੂੰ) ਮਿਉਂਦਾ। (ਪਰ ਤੇਰੀ ਹਸਤੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਕੁਝ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਤੇਰਾ) ਢਿੱਡ ਵਿਸਟਾ, ਹੱਡੀਆਂ ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦਹਿਦਿਸਿ ਧਾਇ, ਮਹਾ ਬਿਖਿਆ ਕਉ, ਪਰ ਧਨ ਛੀਨਿ, ਅਗਿਆਨ
ਹਰਿਓ ਹੈ ॥ ਜੋਬਨ ਬੀਤਿ, ਜਰਾ ਰੋਗਿ ਗ੍ਰਸਿਓ, ਜਮ ਦੂਤਨ ਭੰਨੁ, ਮਿਰਤੁ
ਮਰਿਓ ਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਹਿਦਿਸਿ-ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ। ਧਾਇ-ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ। ਮਹਾ ਬਿਖਿਆ ਕਉ-ਬੜੀ ਵਿਹੁਲੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ। ਛੀਨਿ-ਖੋਹ ਕੇ। ਅਗਿਆਨ-ਮੂਰਖਤਾ। ਹਰਿਓ-ਠੱਗਿਆ ਹੋਇਆ। ਜਰਾ-ਬੁਢੇਪਾ। ਰੋਗਿ-ਰੋਗ ਨੇ। ਮਿਰਤੁ-ਮੌਤ।

ਅਰਥ :- ਤੂੰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਖੋਹਦਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਨੇ ਠੱਗ ਲਿਆ ਹੈ। (ਤੇਰੀ) ਜੁਆਨੀ ਬੀਤ ਗਈ ਹੈ;

ਬੁਢੇ-ਰੂਪ ਰੋਗ ਨੇ (ਤੈਨੂੰ) ਆ ਘੇਰਿਆ ਹੈ; (ਤੂੰ ਅਜੇਹੀ) ਮੌਤ ਮੁਇਆ ਹੈ (ਜਿੱਥੇ)
ਤੈਨੂੰ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ ਭੰਨ ਭਰਨਾ ਪਏਗਾ ।

ਅਨਿਕ ਜੋਨਿ ਸੰਕਟ ਨਰਕ ਭੁੰਚਤ, ਸਾਸਨ ਦੁਖ ਗਰਤਿ ਗਰਿਓ
ਹੈ ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਉਧਰਹਿ ਸੇ ਨਾਨਕ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਸੰਤੁ ਆਪਿ ਕਰਿਓ
ਹੈ ॥ ੮ ॥ [੧੩੮੮]

ਅਰਥ :-ਸੰਕਟ-ਕਲੇਸ, ਦੁੱਖ । ਭੁੰਚਤ-ਤੂੰ ਭੋਗਦਾ ਹੈਂ । ਸਾਸਨ-
(ਜਮਾਂ ਦੀ) ਤਾੜਨਾ । ਦੁਖ ਗਰਤਿ-ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਟੋਏ ਵਿਚ । ਗਰਿਓ ਹੈ-ਤੂੰ ਗਲ ਰਿਹਾ
ਹੈਂ । ਉਧਰਹਿ-ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸੇ-ਉਹ ਬੰਦੇ । ੮ ।

ਅਰਥ :-ਤੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਕਸਟ ਤੇ ਨਰਕ ਭੋਗਦਾ ਹੈਂ, ਜਮਾਂ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਦੇ
ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਗਲ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਬਰਕਤਿ
ਨਾਲ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਹਰੀ ਨੇ) ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਿ ਸੰਤ ਬਣਾ
ਲਿਆ ਹੈ ॥ ੮ ॥

ਗੁਣ ਸਮੂਹ, ਫਲ ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ, ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਆਸ ਹਮਾਰੀ ॥
ਅਉਖਧ ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ ਪਰ ਦੁਖਹਰ, ਸਰਬ ਰੋਗ ਖੰਡਣ ਗੁਣਕਾਰੀ ॥ ਕਾਮ
ਕ੍ਰੋਧ ਮਦ ਮਤਸਰ ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਬਿਨਸਿ ਜਾਹਿ ਹੋਰਿ ਨਾਮੁ ਉਚਾਰੀ ॥
ਇਸਨਾਨ ਦਾਨ ਤਾਪਨ ਸੁਚਿ ਕਿਰਿਆ, ਚਰਣ ਕਮਲ ਹਿਰਦੈ ਪ੍ਰਭ
ਧਾਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਣ ਸਮੂਹ-ਸਾਰੇ ਗੁਣ । ਫਲ ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ-ਸਾਰੇ
ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੇ ਫਲ । ਅਉਖਧ-ਦਵਾਈ, ਜੜੀ-ਬੂਟੀ । ਪਰ ਦੁਖ ਹਰ-ਪਰਾਏ ਦੁੱਖ ਦੂਰ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਖੰਡਣ-ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਗੁਣਕਾਰੀ-ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
ਮਦ-ਅਹੰਕਾਰ । ਮਤਸਰ-ਈਰਖਾ । ਬਿਨਸਿ ਜਾਹਿ-ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਚਾਰੀ-
ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ, ਉਚਾਰਿ । ਤਾਪਨ-ਤਪ ਸਾਧਣੇ । ਸੁਚਿ ਕਿਰਿਆ-ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਚ
ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ । ਚਰਣ ਕਮਲ-ਹਰੀ ਦੇ ਕਮਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਪੈਰ ।

ਅਰਥ :- (ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ) ਸਾਂਝੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ,
ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੇ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਪਰਾਏ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ
ਲਈ (ਇਹ ਨਾਮ) ਅਉਖਧੀ-ਰੂਪ ਹੈ, ਮੰਤ੍ਰ-ਰੂਪ ਹੈ, ਤੰਤ੍ਰ-ਰੂਪ ਹੈ, ਨਾਮ ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਸ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਹਰੀ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ

ਅਹੰਕਾਰ, ਬੀਰਖਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ—ਇਹ ਸਭ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । (ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ) ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨੇ, (ਓਥੇ) ਦਾਨ ਕਰਨੇ, ਤਪ ਸਾਧਣੇ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਚ ਦੇ ਕਰਮ—(ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ) ਅਸਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰ ਲਏ ਹਨ ।

ਸਾਜਨ ਮੀਤ ਸਖਾ ਹਰਿ ਬੰਧਪ, ਜੀਅ ਧਾਨ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰੀ ॥
ਓਟ ਗਹੀ ਸੁਆਮੀ ਸਮਰਥਹ, ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਦਾ ਬਲਿਹਾਰੀ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜੀਅ ਧਾਨ—ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ, ਜਿੰਦ ਦਾ ਸੋਮਾ । ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰੀ—ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ । ਗਹੀ—ਪਕੜੀ ਹੈ । ਸੁਆਮੀ ਸਮਰਥਹ—ਸਮਰਥ ਮਾਲਕ ਦੀ ।

ਅਰਥ :—ਹਰੀ ਸਾਡਾ ਸੱਜਣ ਹੈ, ਮਿੱਤ੍ਰ ਹੈ, ਸਖਾ ਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ; ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ । ਅਸਾਂ ਸਮਰੱਥ ਮਾਲਕ ਦੀ ਓਟ ਪਕੜੀ ਹੈ, ਨਾਨਕ (ਉਸ ਦਾ) ਦਾਸ ਉਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਸਦਕੇ ਹੈ ॥ ੯ ॥

ਆਵਧ ਕਟਿਓ ਨ ਜਾਤ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗਿ ॥ ਦਾਵਨਿ
ਬੰਧਿਓ ਨ ਜਾਤ, ਬਿਧੇ ਮਨ ਦਰਸ ਮਗਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਆਵਧ—ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ । ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗਿ—ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ । ਦਾਵਨਿ—ਰੱਸੀ ਨਾਲ (ਫਾਸਨ੍-ਰੱਸੀ) । ਬੰਧਿਓ ਨਾ ਜਾਤ—ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਬਿਧੇ—ਵੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ । ਦਰਸ ਮਗਿ—(ਹਰੀ ਦੇ) ਦਰਸਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ । ਮਗਿ—ਰਸਤੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—(ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ) ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੁਆਦ (ਚੁੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ) ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੱਢਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । (ਜਿਸ ਦਾ) ਮਨ (ਹਰੀ ਦੇ) ਦਰਸਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਵਿੱਥ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਰੱਸੀ ਨਾਲ (ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ) ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਪਾਵਕ ਜਰਿਓ ਨ ਜਾਤ, ਰਹਿਓ ਜਨ ਧੂਰਿ ਲਗਿ ॥ ਨੀਰੁ ਨ
ਸਾਕਸਿ ਬੋਰਿ, ਚਲਹਿ ਹਰਿ ਪੰਥਿ ਪਗਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਰੋਗ ਦੋਖ ਅਘ ਮੋਹਿ,
ਛਿਦੇ ਹਰਿ ਨਾਮ ਖਗਿ ॥ ੧ ॥ ੧੦ ॥ [੧੩੮੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਾਵਕ—ਅੱਗ । ਜਰਿਓ ਨ ਜਾਤ—ਸਾੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਜਨ ਧੂਰਿ—ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਚਰਣ-ਧੂੜ ਵਿਚ । ਨੀਰੁ—ਪਾਣੀ । ਬੋਰਿ—ਭੋਭ । ਪੰਥ—ਰਸਤਾ । ਪਗ—ਪੈਰ । ਅਘ—ਪਾਪ । ਛਿਦੇ—ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਖਗਿ—ਤੀਰ ਨਾਲ । ਦੋਖ—ਵਿਕਾਰ । ਪੰਥਿ—ਰਸਤੇ ਤੇ ।

ਅਰਥ :- (ਜੋ ਮਨੁੱਖ) ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਵਿਚ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਉਸ ਨੂੰ) ਅੱਗ ਸਾੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ; (ਜਿਸ ਦੇ) ਪੈਰ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਵਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਡੋਬ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਰੋਗ, ਦੋਖ, ਪਾਪ ਅਤੇ ਮੋਹ-ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ-ਰੂਪੀ ਤੀਰ ਨਾਲ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ੧ ॥ ੧੦ ॥

ਉਦਮੁ ਕੌਰਿ, ਲਾਗੇ ਬਹੁ ਭਾਤੀ, ਬਿਚਰਹਿ ਅਨਿਕ, ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਖਟੂਆ ॥ ਭਸਮ ਲਗਾਇ, ਤੀਰਥ ਬਹੁ ਭ੍ਰਮਤੇ, ਸੂਖਮ ਦੇਹ, ਬੰਧਹਿ ਬਹੁ ਜਟੂਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਿਚਰਹਿ-ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਅਨਿਕ-ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ। ਸਾਸਤ੍ਰ ਖਟੂਆ-ਛੇ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ [ਸਾਂਖ, ਯੋਗ, ਨਿਆਇ, ਵੈਸੇਸਿਕ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਵੇਦਾਂਤ]। ਭ੍ਰਮਤੇ-ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਸੂਖਮ-ਕਮਜ਼ੋਰ। ਦੇਹ-ਸਰੀਰ। ਬਹੁ-ਬਹੁਤ ਮਨੁੱਖ। ਬੰਧਹਿ ਜਟੂਆ-ਜਟਾਂ ਸਿਰ ਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :- ਅਨੇਕਾਂ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਛੇ ਸਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ; (ਪਿੰਡ ਤੋ) ਸੁਆਹ ਮਲ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਮਨੁੱਖ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਭੋਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਬੰਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ (ਤਪਾਂ ਨਾਲ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੇ (ਸੀਸ ਉਤੇ) ਜਟਾਂ ਧਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ, ਸਗਲ ਦੁਖ ਪਾਵਤ, ਜਿਉ ਪਰੇਮ ਬਢਾਇ ਸੂਤ ਕੇ ਹਟੂਆ ॥ ਪੂਜਾ ਚਕ੍ਰ ਕਰਤ ਸੋਮਪਾਕਾ, ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਥਾਟਹਿ ਕਰਿ ਬਟੂਆ ॥ ੨ ॥ ੧੧ ॥ ੨੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਗਲ-ਸਾਰੇ (ਮਨੁੱਖ)। ਪ੍ਰੇਮ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ, ਮਛੇ ਨਾਲ। ਬਢਾਇ-ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਣਦਾ ਹੈ। ਸੂਤ ਕੇ ਹਟੂਆ-ਸੂਤ ਦੇ ਘਰ, ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜਾਲ। ਸੋਮਪਾਕਾ-ਸੂਯੰ ਪਾਕ, ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ। ਥਾਟਹਿ-ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁ ਬਟੂਆ-ਕਈ ਥਾਟ, ਕਈ ਬਣਾਉਣਾਂ, ਕਈ ਭੇਖ।

ਅਰਥ :- ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਸਰੀਰ ਤੇ ਚੱਕ੍ਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, (ਸੁੱਚ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਬਣਤਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ (ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਭਿਬਰ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਫਸਣ ਵਾਸਤੇ ਜਾਲ

ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਜਿਵੇਂ (ਕਹਣਾ) ਬੜੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਤਣਦਾ ਹੈ (ਤੇ
ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ੨ ।

੧੧ । ੨੦ ।

ਨੋਟ—ਪਹਿਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਦੇ ੬ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹ ਦੇ ੧੧ ਸਵਈਏ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ
ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੨੦ ਸਵਈਏ ਹਨ ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ੧

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਵਈਏ ।

ਇਕ ਮਨਿ, ਪੁਰਖ ਧਿਆਇ ਬਰਦਾਤਾ ॥ ਸੰਤ ਸਹਾਰੁ, ਸਦਾ
ਬਿਖਿਆਤਾ ॥ ਤਾਸੁ ਚਰਨ ਲੇ ਰਿਦੈ ਬਸਾਵਉ ॥ ਤਉ ਪਰਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਗੁਨ ਗਾਵਉ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਇਕ ਮਨਿ-ਇਕ ਮਨ ਨਾਲ, ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਕੇ । ਧਿਆਇ-
ਸਿਮਰ ਕੇ, ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ । ਬਰਦਾਤਾ-ਬਖਸਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਸੰਤ ਸਹਾਰੁ-ਸੰਤਾਂ
ਦਾ ਆਸਰਾ । ਬਿਖਿਆਤਾ-ਪ੍ਰਗਟ, ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ । ਤਾਸੁ-ਉਸ ਦੇ । ਲੇ-ਲੈ ਕੇ ।
ਬਸਾਵਉ-ਬਸਾਵਉਂ, ਮੈਂ ਵਸਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਵਸਾ ਲਵਾਂ । ਤਉ-ਤਦੋਂ, ਤਾਂ । ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਗੁਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ । ੧।

ਅਰਥ :-ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਇਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਨਾਲ ਸਿਮਰ ਕੇ, ਜੋ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ
ਚਰਨ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ (ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਪਰਮ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ । ੧ ।

ਗਾਵਉ ਗੁਨ, ਪਰਮ ਗੁਰੂ ਸੁਖ ਸਾਗਰ, ਦੁਰਤ ਨਿਵਾਰਣ, ਸਬਦ
ਸਰੇ ॥ ਗਾਵਹਿ ਗੰਭੀਰ ਧੀਰ, ਮਤਿ ਸਾਗਰ, ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਧਿਆਨੁ
ਧਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਨ ਸੁਖ ਸਾਗਰ-ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ (ਖਜਾਨੇ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ
ਗੁਣ । ਦੁਰਤ-ਪਾਪ । ਦੁਰਤ ਨਿਵਾਰਣ-ਜੋ ਗੁਰੂ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਬਦ
ਸਰੇ-(ਜੋ ਗੁਰੂ) ਸਬਦ ਦਾ ਸਰ (ਭਾਵ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੋਮਾ) ਹੈ । ਧੀਰ-ਧੀਰਜ ਵਾਲੇ
ਮਨੁੱਖ । ਮਤਿ ਸਾਗਰ-ਮਤਿ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ, ਉੱਚੀ ਮਤ ਵਾਲੇ । ਧਿਆਨੁ ਧਰੇ-ਧਿਆਨ
ਧਰ ਕੇ । ਪਰਮ-ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ।

ਅਰਥ :-ਮੈਂ ਉਸ ਪਰਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ
ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ) ਜੋਗੀ,
ਜੰਗਮ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗੰਭੀਰ ਹਨ,

ਜੋ ਧੀਰਜਵਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਉੱਚੀ ਮਤ ਵਾਲੇ ਹਨ ।

ਗਾਵਹਿ ਇੰਦ੍ਰਾਦ, ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿਕ, ਆਤਮ ਰਸੁ ਜਿਨਿ
ਜਾਣਿਓ ॥ ਕਬਿ ਕਲ, ਸੁਜਸੁ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਨਾਨਕ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ
ਮਾਣਿਓ ॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਇੰਦ੍ਰਾਦ—ਇੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਹੋਰ । ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿਕ—ਪ੍ਰਹਲਾਦ
ਆਦਿਕ ਭਗਤ । ਆਤਮ ਰਸੁ—ਆਤਮਾ ਦਾ ਆਨੰਦ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ)
ਨੇ । ਕਬਿ ਕਲ—ਹੇ ਕੱਲ ਕਵੀ ! ਸੁਜਸੁ—ਸੋਹਣਾ ਜਸ । ਗੁਰ ਨਾਨਕ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਦਾ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਦਰ
ਆਦਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਆਦਿਕ ਭਗਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । 'ਕੱਲ' ਕਵੀ (ਆਖਦਾ ਹੈ),—
'ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ
ਮਾਣਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਭੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ
ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ) । ੨ ।

ਗਾਵਹਿ ਜਨਕਾਦਿ, ਜੁਗਤਿ ਜੋਗੇਸੁਰ, ਹਰਿ ਰਸ ਪੂਰਨ, ਸਰਬ
ਕਲਾ ॥ ਗਾਵਹਿ ਸਨਕਾਦਿ, ਸਾਧ ਸਿਧਾਦਿਕ, ਮੁਨਿ ਜਨ ਗਾਵਹਿ,
ਅਛਲ ਛਲਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੁਗਤਿ—ਸਮੇਤ। ਜੁਗਤਿ ਜੋਗੇਸੁਰ—ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜੋਗੀਆਂ ਸਮੇਤ ।
ਹਰਿ ਰਸ ਪੂਰਨ—ਜੋ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਹਰੀ ਦੇ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਹੈ । ਸਰਬ ਕਲਾ—
ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਾਲਾ, ਸੱਤਾ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ । ਸਨਕਾਦਿ—ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਨਕ,
ਸਨੰਦਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਸਨਾਤਨ । ਸਿਧਾਦਿਕ—ਸਿੱਧ ਆਦਿਕ । ਅਛਲ—ਨਾ ਛਲਿਆ
ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ । ਛਲਾ—ਮਾਇਆ, ਛਲਣ ਵਾਲੀ ।

ਅਰਥ :- ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹਰੀ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਭਿੱਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਕ ਆਦਿਕ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ
ਜੋਗੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਛਲ ਸਕੀ,
ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਬੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਨਕ ਆਦਿਕ ਸਾਧ ਤੇ ਸਿੱਧ ਆਦਿਕ ਗਾਉਂਦੇ
ਹਨ ।

ਗਾਵੇ ਗੁਣ ਧੋਮੁ ਅਟਲ ਮੰਡਲਵੈ, ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਰਸੁ ਜਾਣਿਓ ॥

ਕਥਿ ਕਲ, ਸੁਜਸੁ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਨਾਨਕ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ ਮਾਣਿਓ
॥੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਾਵੈ-ਗਾਵਾ ਹੈ । ਧੋਮ-ਇਕ ਰਿਸੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ਅਟਲ
ਮੰਡਲਵੇ-ਅਟੱਲ ਮੰਡਲ ਵਾਲਾ ਧੂ ਭਗਤ । ਭਗਤਿ ਭਾਇ-ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ।
ਰਸੁ-(ਹਰੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ) ਆਨੰਦ ।

ਅਰਥ:-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਦੁਆਰਾ (ਹਰੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ
ਦਾ) ਆਨੰਦ ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧੋਮ ਰਿਸੀ ਗਾਂਦਾ ਹੈ, ਧੂ ਭਗਤ ਗਾਂਦਾ
ਹੈ । ਕੱਲ ਕਵੀ (ਆਖਦਾ ਹੈ)-‘ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ
ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਮਾਣਿਆ ਹੈ’ । ੩ ।

ਗਾਵਹਿ ਕਪਿਲਾਦਿ, ਆਦਿ ਜੋਗੇਸੁਰ, ਅਪਰੰਪਰ ਅਵਤਾਰ ਵਰੇ ॥
ਗਾਵੈ ਜਮਦਗਨਿ ਪਰਸਰਾਮੇਸੁਰ, ਕਰ ਕੁਠਾਰੁ ਰਘੁ ਤੇਜੁ ਹਰਿਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਪਿਲਾਦਿ-ਕਪਿਲ ਰਿਸ਼ੀ ਆਦਿਕ । ਆਦਿ ਜੋਗੇਸੁਰ-ਪੁਰਾ-
ਤਨ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜੋਗੀ ਜਨ । ਅਪਰੰਪਰ-ਜਿਸਦਾ ਪਾਰ ਨਾਹ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਬੇਅੰਤ।
ਵਰ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਉੱਤਮ । ਅਪਰੰਪਰ ਅਵਤਾਰ ਵਰੇ-ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ ਦੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਨੂੰ । ਕਰ-ਹੱਥ । ਕੁਠਾਰੁ-ਕੁਹਾੜਾ । ਤੇਜੁ-ਪ੍ਰਤਾਪ । ਰਘੁ-ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ।
ਕਰ ਕੁਠਾਰੁ-ਹੱਥ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ ।

ਅਰਥ:-ਕਪਿਲ ਆਦਿਕ ਰਿਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜੋਗੀ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦੇ ਸਿਰੋਮਣੀ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜਸ ਨੂੰ)
ਜਮਦਗਨਿ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪਰਸਰਾਮ ਭੀ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਜਿਸ
ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ ਸੀ ।

ਉਧਉ ਅਕੂਰੁ ਬਿਦਰੁ ਗੁਣ ਗਾਵੈ, ਸਰਬਾਤਮੁ ਜਿਨਿ ਜਾਣਿਓ ॥
ਕਥਿ ਕਲ, ਸੁਜਸੁ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਨਾਨਕ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ ਮਾਣਿਓ
॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਉਧਉ-ਉਧੋ, ਸ੍ਰੀ ਫ਼ਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ । ਅਕੂਰੁ-ਸ੍ਰੀ
ਫ਼ਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ । ਬਿਦਰੁ-ਸ੍ਰੀ ਫ਼ਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਭਗਤ । ਸਰਬਾਤਮੁ-
ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ (ਭੂਪਤੀ

ਸਾਖ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ), ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਉਧੋ ਗਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਕੁਰੁ ਗਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਿਦਰ ਭਗਤ ਗਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੱਲ ਕਵੀ (ਆਖਦਾ ਹੈ)—‘ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਦੋਵੇਂ ਮਾਣੇ ਹਨ’ । ੪ ।

ਗਾਵਹਿ ਗੁਣ, ਬਰਨ ਚਾਰਿ ਖਟ ਦਰਸਨ, ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਿਮਰੰਥਿ ਗੁਨਾ ॥ ਗਾਵੈ ਗੁਨ ਸੇਸੁ, ਸਹਸ ਜਿਹਬਾ ਰਸ, ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਲਿਵ ਲਾਗਿ ਧੁਨਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਾਵਹਿ—ਗਾਂਦੇ ਹਨ [ਗਾਵੈ—ਗਾਂਦਾ ਹੈ ।] ਬਰਨ ਚਾਰਿ—ਚਾਰੇ ਵਰਣ, ਬ੍ਰਹਮਣ, ਖੱਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸੂਦਰ । ਖਟ ਦਰਸਨ—ਛੇ ਭੇਖ; ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵਰੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿਕ । ਸਿਮਰੰਥਿ—ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ਗੁਨਾ—ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ । ਸੇਸੁ—ਸ਼ੇਖ ਨਾਗ। ਸਹਸ ਜਿਹਬਾ—ਹਜ਼ਾਰ ਜੀਭਾਂ ਨਾਲ । ਰਸ—ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ । ਆਦਿ ਅੰਤਿ—ਸਦਾ, ਇਕ-ਰਸ । ਲਿਵ ਲਾਗਿ ਧੁਨਾ—ਲਿਵ ਦੀ ਧੁਨ ਲਗਾ ਕੇ ।

ਅਰਥ :—ਚਾਰੇ ਵਰਣ, ਛੇ ਭੇਖ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿਕ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਸ਼ੇਖ ਨਾਗ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜੀਭਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਇਕ-ਰਸ ਲਿਵ ਦੀ ਧੁਨੀ ਲਗਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਗਾਵੈ ਗੁਣ, ਮਹਾਦੇਉ ਬੈਰਾਗੀ, ਜਿਨਿ ਧਿਆਨ ਨਿਰੰਤਰਿ ਜਾਣਿਓ॥
ਕਬਿ ਕਲ, ਸੁਜਸੁ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਨਾਨਕ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ ਮਾਣਿਓ
॥੫॥ [੧੩੯੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਹਾਦੇਉ—ਸ਼ਿਵ ਜੀ । ਬੈਰਾਗੀ—ਵੈਰਾਗਵਾਨ, ਤਿਆਗੀ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ । ਨਿਰੰਤਰਿ—ਇਕ-ਰਸ ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਕ-ਰਸ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ (ਸਾਖ ਪਾਈ ਹੈ), ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਜੀ (ਭੀ) ਗਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੱਲ ਕਵੀ (ਆਖਦਾ ਹੈ)—‘ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਦੋਵੇਂ ਮਾਣੇ ਹਨ’ । ੫।

ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਮਾਣਿਓ, ਬਸਿਓ ਨਿਰਵੈਰੁ ਰਿਦੰਤਰਿ॥ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਗਲ ਉਧਰੀ ਨਾਮਿ, ਲੇ ਤਰਿਓ ਨਿਰੰਤਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਸਿਓ—ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਰਿਦੰਤਰਿ—(ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਸਗਲ—ਸਾਰੀ । ਉਧਰੀ—(ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ) ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਦੀ

ਰਾਹੀਂ । ਲੇ—(ਆਪ ਨਾਮ) ਜਪ ਕੇ । ਤਰਿਓ—(ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਤਰ ਗਿਆ ਹੈ । ਨਿਰੰ-
ਤਰਿ—ਇਕ-ਰਸ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ) ਰਾਜ ਭੀ ਮਾਣਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋਗ ਭੀ; ਨਿਰ-
ਵੈਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ)
ਆਪ ਇਕ-ਰਸ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਤਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ (ਉਸ ਨੇ) ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਨੂੰ ਭੀ ਨਾਮ
ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਸਨਕਾਦਿ, ਆਦਿ ਜਨਕਾਦਿ ਜੁਗਹ ਲਗਿ ॥ ਪੰਨਿ
ਪੰਨਿ ਗੁਰੁ ਪੰਨਿ, ਜਨਮੁ ਸਕਯਥੁ ਭਲੈ ਜਗਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਨਕਾਦਿ—ਸਨਕ ਆਦਿਕ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰ । ਆਦਿ-
ਪੁਰਾਤਨ । ਜਨਕਾਦਿ—ਜਨਕ ਆਦਿ ਰਿਸੀ । ਜੁਗਹ ਲਗਿ—ਜੁਗਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ, ਸਦਾ ।
ਸਕਯਥੁ—ਸਕਾਰਥਾ, ਸਫਲ । ਭਲੈ—ਭਲਾ, ਚੰਗਾ । ਜਗਿ—ਜਗਤ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- ਸਨਕ ਆਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਜਨਕ ਆਦਿਕ ਪੁਰਾਤਨ ਰਿਸੀ
ਕਈ ਜੁੱਗਾਂ ਤੋਂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ) ਗੁਣ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਪੰਨ ਹੈ ਗੁਰੂ
(ਨਾਨਕ) ! ਪੰਨ ਹੈ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ! ਜਗਤ ਵਿਚ (ਉਸ ਦਾ) ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਸਕਾਰਥਾ
ਤੇ ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪਾਤਾਲ ਪੁਰੀ ਜੈਕਾਰ ਧੁਨਿ, ਕਬਿ ਜਨ ਕਲ ਵਖਾਣਿਓ ॥
ਹਰਿ ਨਾਮ ਰਸਿਕ ਨਾਨਕ ਗੁਰ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਤੈ ਮਾਣਿਓ ॥੬॥ [੧੩੯੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਾਤਾਲ ਪੁਰੀ—ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ ਤੋਂ । ਜੈਕਾਰ ਧੁਨਿ—(ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਦੀ) ਜੈ ਜੈ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ । ਵਖਾਣਿਓ—ਆਖਦਾ ਹੈ । ਰਸਿਕ—ਰਸੀਆ । ਨਾਨਕ ਗੁਰ-
ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ! ਤੈ—ਤੂੰ । ੬ ।

ਅਰਥ :- ਦਾਸ ਕੱਲ ਕਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ—‘ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਹੇ ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ! ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ ਤੋਂ ਭੀ ਤੇਰੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ (ਉਠ ਰਹੀ ਹੈ), ਤੂੰ ਰਾਜ
ਤੇ ਜੋਗ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮਾਣੇ ਹਨ’ । ੬ ।

ਸਤਿਜੁਗਿ ਤੈ ਮਾਣਿਓ, ਛਲਿਓ ਬਲਿ, ਬਾਵਨ ਭਾਇਓ ॥ ਤ੍ਰੇਤੈ ਤੈ
ਮਾਣਿਓ, ਰਾਮੁ ਰਘੁਵੰਸ਼ੁ ਕਹਾਇਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਤਿਜੁਗ—ਸਤਜੁਗ ਵਿਚ । ਤੈ—ਤੂੰ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ !) ।
ਮਾਣਿਓ—(ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ) ਮਾਣਿਆ । ਬਲਿ—ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਮਨ ਅਵਤਾਰ
ਨੇ ਛਲਿਆ ਸੀ । ਭਾਇਓ—ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ । ਬਾਵਨ—ਵਾਮਨ ਅਵਤਾਰ । ਤ੍ਰੇਤੈ—ਤ੍ਰੇਤ ਜੁਗ

ਵਿਚ । ਰਘੁਵੰਸ਼-ਰਘੂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ !) ਸਤਜੁਗ ਵਿਚ (ਭੀ) ਤੂੰ ਹੀ (ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ) ਮਾਣਿਆ ਸੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਨੂੰ ਛਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਤਦੋਂ ਵਾਮਨ ਅਵਤਾਰ ਬਣਨਾ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਸੀ । ਤੇਤੇ ਵਿਚ ਭੀ ਤੂੰ ਹੀ (ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ) ਮਾਣਿਆ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਘੁਵੰਸ਼ੀ ਰਾਮ ਅਖਵਾਇਆ ਸੀ [ਭਾਵ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ! ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਵਾਮਨ ਅਵਤਾਰ, ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਰਘੁਵੰਸ਼ੀ ਰਾਮ] ।

ਦੁਆਪੁਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਮੁਰਾਰਿ, ਕੰਸੁ ਕਿਰਤਾਰਥੁ ਕੀਓ ॥ ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਕਉ ਰਾਜੁ, ਅਭੈ ਭਗਤਹ ਜਨ ਦੀਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦੁਆਪੁਰਿ-ਦੁਆਪੁਰ (ਜੁਗ) ਵਿਚ । ਮੁਰਾਰਿ-[ਮੁਰ-ਅਰਿ] ਮੁਰ (ਦੈਤ) ਦਾ ਵੈਰੀ । ਕਿਰਤਾਰਥੁ-ਸਫਲ, ਮੁਕਤ । ਉਗ੍ਰਸੈਣ-ਮਥੁਰਾ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਕੰਸ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਕੰਸ ਇਸ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਆਪ ਰਾਜਾ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ; ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ ਜੀ ਨੇ ਕੰਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁੜ ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਅਭੈ-ਅਭੈ-ਪਦ, ਨਿਰਭੈਤਾ । ਭਗਤਹ ਜਨ-ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ !) ਦੁਆਪੁਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਨ ਮੁਰਾਰ ਭੀ (ਤੂੰ ਹੀ ਸੈਂ), ਤੂੰ ਹੀ ਕੰਸ ਨੂੰ (ਮਾਰ ਕੇ) ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ (ਤੂੰ ਹੀ) ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਨੂੰ (ਮਥੁਰਾ ਦਾ) ਰਾਜ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭੈਤਾ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ [ਭਾਵ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ! ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ] ।

ਕਲਿਜੁਗਿ ਪ੍ਰਮਾਣੁ, ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਅੰਗਦੁ ਅਮਰੁ ਕਹਾਇਓ ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਰਾਜੁ ਅਬਿਚਲੁ ਅਟਲੁ, ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਫੁਰਮਾਇਓ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਲਿਜੁਗਿ-ਕਲਜੁਗ ਵਿੱਚ । ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ, ਮੰਨਿਆ-ਪਰਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ, ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ । ਨਾਨਕ-ਹੇ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਜੁ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਦਾ ਰਾਜ । ਅਬਿਚਲੁ-ਨਾਂਹ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਪੱਕਾ; ਥਿਗ ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ-ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਨੇ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ! ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ (ਭੀ ਤੂੰ ਹੀ) ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, (ਤੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਅਖਵਾਇਆ ਹੈ । (ਇਹ ਤਾਂ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ (ਹੀ) ਹੁਕਮ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਦਾ ਰਾਜ ਸਦਾ ਥਿਰ ਤੇ ਅਟੱਲ ਹੈ । ੭ ।

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤ, ਜੈਦੇਵ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ॥ ਨਾਮਾ ਭਗਤੁ
ਕਬੀਰੁ, ਸਦਾ ਗਾਵਹਿ ਸਮਲੋਚਨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਾਵਹਿ-ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਸਮਲੋਚਨ-ਸਮਾਨ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ
ਦੋ (ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ), ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ (ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ) ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ
ਨਾਲ ਸਭ ਥਾਈਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸਮ-ਬਰਾਬਰ । ਲੋਚਨ-ਅੱਖ [ਲੋਚਨ] ।

ਅਰਥ :- (ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਗੁਣ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੈਦੇਵ
ਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਤੇ ਕਬੀਰ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ; (ਜੋ) ਅਕਾਲ
ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਸਭ ਥਾਈਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਭਗਤੁ ਬੋਲਿ ਗੁਣ ਰਵੈ, ਸਹਜਿ ਆਤਮ ਰੰਗੁ ਮਾਣੈ ॥ ਜੋਗ ਧਿਆਨ
ਗੁਰ ਗਿਆਨਿ, ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਣੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਵੈ-ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਪਦਾ ਹੈ । ਸਹਜਿ-ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ,
ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਰਹਿ ਕੇ) । ਆਤਮ ਰੰਗੁ-ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੇ ਮਿਲਾਪ) ਦਾ ਸੁਆਦ ।
ਜੋਗ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਮਿਲਾਪ । ਜੋਗ ਧਿਆਨਿ-ਜੋਗ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ, ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਾਣ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸੁਰਤੀ ਜੋੜਨ ਕਰਕੇ ।
ਗੁਰ ਗਿਆਨ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ । ਅਵਰੁ-ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ।

ਅਰਥ :- (ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ
ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, (ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਸੁਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, (ਉਸ
ਦੇ) ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਭਗਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਸੁਖਦੇਉ ਪਰੀਖੁਤੁ ਗੁਣ ਰਵੈ, ਗੋਤਮ ਰਿਖਿ ਜਸੁ ਗਾਇਓ ॥
ਕਬਿ ਕਲ, ਸੁਜਸ ਨਾਨਕ ਗੁਰ, ਨਿਤ ਨਵਤਨੁ ਜਗਿ ਛਾਇਓ ॥
੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੁਖਦੇਉ-ਬਿਆਸ ਰਿਸੀ ਦੇ ਇਕ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ; ਇਹ
ਸੁਖਦੇਵ ਜੀ ਘ੍ਰਿਤਾਚੀ ਨਾਮ ਅਪੰਡਰਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜੰਮੇ ਸਨ; ਜੰਮੇ ਹੀ ਗਿਆਨ-ਵਾਨ
ਸਨ, ਭਾਰੇ ਤਪੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਰਾਜਾ ਪਰੀਖਤ ਨੂੰ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ
ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ । ਪਰੀਖੁਤੁ-ਇਹ ਰਾਜਾ ਅਭਿਮੰਨਯੂ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਤੇ ਅਰਜੁਨ ਦਾ ਪੌਤ੍ਰ
ਹੋਇਆ ਹੈ, ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜ ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ,
੯੯ ਲੜਨ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਸਮਾ

ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਵੈ-ਸਿਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ]।
ਸੁਜਸੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਜਸ। ਨਵਤਨੁ-ਨਵਾਂ। ਛਾਇਓ-
ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਸੁਖਦੇਵ ਰਿਸੀ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ) ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ (ਰਾਜਾ)
ਪਰੀਖਤ (ਭੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੋਤਮ ਰਿਸੀ ਨੇ (ਭੀ ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਦਾ ਹੀ) ਜਸ ਗਾਂਵਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਕੱਲ ਕਵੀ ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ)
ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸੋਭਾ ਨਿਤ ਨਵੀਂ ਹੈ ਤੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ॥
੮ ॥

ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਪਾਯਾਲਿ, ਭਗਤ ਨਾਗਾਦਿ ਭੁਯੰਗਮ ॥ ਮਹਾਦੇਉ ਗੁਣ
ਰਵੈ, ਸਦਾ ਜੋਗੀ ਜਤਿ ਜੰਗਮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਾਯਾਲਿ-ਪਤਾਲ ਵਿਚ। ਨਾਗਾਦਿ-(ਸੋਸ)-ਨਾਗ ਆਦਿਕ।
ਭੁਯੰਗਮ-ਸੱਪ। ਜਤਿ-ਜਤੀ। ਜੰਗਮ-ਛੇ ਭੋਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭੋਖ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਭੀ (ਸੋਸ-) ਨਾਗ ਆਦਿਕ ਹੋਰ ਸਰਪ-ਭਗਤ (ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਦੇ) ਗੁਣ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਮੁਨਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਜਿਨਿ ਬੇਦ ਬੁਝਾਰਣ ਬੀਚਾਰਿਅ ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਗੁਣ ਉਚਰੈ, ਜਿਨਿ ਹੁਕਮਿ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਵਾਰੀਅ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:-ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਵਿਆਸ ਮੁਨੀ) ਨੇ। ਬੇਦ-ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ। ਬੁਝਾਰਣ-
ਵਿਆਕਰਣਾਂ ਦੁਆਰਾ। ਬੀਚਾਰਿਅ-ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਬ੍ਰਹਮਾ) ਨੇ।
ਹੁਕਮਿ-(ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ) ਹੁਕਮ ਵਿਚ। ਸਵਾਰੀਅ-ਰਚੀ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ(ਵਿਆਸ ਮੁਨੀ)ਨੇ ਸਾਰੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾ-
ਰਿਆ ਹੈ, ਉਹ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਗੁਣ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ(ਬ੍ਰਹਮਾ)ਨੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ
ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਉਹ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ) ਗੁਣ ਉਚਾਰ
ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਖੰਡ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ, ਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਸਮ ਜਾਣਿਓ ॥ ਜਪੁ
ਕਲ ਸੁਜਸੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ, ਸਹਜੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ ਮਾਣਿਓ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਖੰਡ-ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਵਿਚ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ।
ਪੂਰਨ-ਵਿਆਪਕ, ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ। ਬ੍ਰਹਮ-ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਗੁਣ-ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ,

ਸਰਗੁਣ । ਸਮ-ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ । ਜਪੁ-ਯਾਦ ਕਰ, ਸਿਮਰ । ਸੁਜਸੁ-ਸੋਹਣਾ ਜਸ ।
ਕਲ-ਹੇ ਕਲੁ ਕਵੀ ! ਨਾਨਕ ਗੁਰ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ । ਸਹਜੁ-ਅਭੋਲਤਾ, ਸਾਂਤ
ਅਵਸਥਾ । ਜਿਨਿ-(ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ । ਜੋਗ-(ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ) ਮਿਲਾਪ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਅਭੋਲ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ
ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ
ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ, ਹੇ
ਕਲ ! ਉਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ । ੯ ।

ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਨਵ ਨਾਥ, ਧੰਨਿ ਗੁਰੁ ਸਾਚਿ ਸਮਾਇਓ ॥ ਮਾਂਧਾਤਾ
ਗੁਣ ਰਵੈ, ਜੇਨ ਚਕ੍ਰਵੈ ਕਹਾਇਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨਵ ਨਾਥ-ਨੌ ਨਾਥ (ਗੌਰਖ ਮਛਿੰਦਰ ਆਦਿਕ) । ਸਾਚਿ-ਸਾਚ
ਵਿਚ; ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰੀ ਵਿਚ । ਸਮਾਇਓ-ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਮਾਂਧਾਤਾ-ਸੂਰਜਬੰਸੀ
ਕੁਲ ਦਾ ਇਕ ਰਾਜਾ, ਯੁਵਨਾਂਸੁ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸੀ; ਬੜਾ ਬਲੀ ਰਾਜਾ ਸੀ । ਜੇਨ-ਜਿਨਿ,
ਜਿਸ ਨੇ (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) । ਚਕ੍ਰਵੈ-ਚਕਰਵਰਤੀ । ਕਹਾਇਓ-ਅਖਵਾਇਆ ।

ਅਰਥ :-ਨੌ ਨਾਥ (ਭੀ) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦੇ ਹਨ (ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ),
“ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਧੰਨ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚੇ ਹਰੀ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।” ਜਿਸ ਮਾਂਧਾਤਾ ਨੇ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਰਾਜਾ ਅਖਵਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਭੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗੁਣ
ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਬਲਿਰਾਉ, ਸਪਤ ਪਾਤਾਲਿ ਬਸੰਤੋ ॥ ਭਰਬਰਿ ਗੁਣ
ਉਚਰੈ, ਸਦਾ ਗੁਰ ਸੰਗਿ ਰਹੰਤੋ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬਲਿਰਾਉ-ਰਾਜਾ ਬਲਿ । ਸਪਤ ਪਾਤਾਲਿ-ਸਤਵੇਂ ਪਾਤਾਲ
ਵਿਚ । ਬਸੰਤੋ-ਵੱਸਦਾ ਹੋਇਆ । ਗੁਰ ਸੰਗਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ । ਰਹੰਤੋ-ਰਹਿੰਦਾ
ਹੋਇਆ ।

ਅਰਥ :-ਸਤਵੇਂ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਜਾ ਬਲਿ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ)
ਗੁਣ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਰਬਰੀ ਭੀ ਸਦਾ (ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਦੇ) ਗੁਣ ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਦੂਰਬਾ ਪਰੂਰਉ ਅੰਗਰੈ, ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਸੁ ਗਾਇਓ ॥ ਕਬਿ ਕਲ,
ਸੁਜਸੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ, ਘਟਿ ਘਟਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਇਓ ॥ ੧੦ ॥ [੧੩੯੦]

ਪਦ ਅਰਥ:—ਦੂਰਬਾ—ਦੂਰਵਾਸਾ ਰਿਸ਼ੀ । ਪਰੂਰਉ—ਰਾਜਾ ਪੁਰੂ, ਚੰਦ੍ਰਬੰਸੀ ਕੁਲ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਰਾਜਾ, ਯਯਾਤੀ ਤੇ ਸਰਮਿਸ਼ਟ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤ੍ਰ । ਅੰਗਰੈ—ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਸ਼ੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਕਈ ਛੰਦ ਇਸ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹਨ; ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦਸ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਹ ਭੀ ਸੀ । ਨਾਨਕ ਜਸੁ—ਨਾਨਕ ਦਾ ਜਸ । ਘਟਿ—ਘਟ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਘਟਿ ਘਟਿ—ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਸਹਜਿ—ਸੁਤੇ ਹੀ ।

ਅਰਥ :—ਦੂਰਵਾਸਾ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ, ਰਾਜਾ ਪੁਰੂ ਨੇ ਤੇ ਅੰਗਰ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜਸ ਗਾਂਵਿਆਂ ਹੈ । ਹੇ ਕੱਲ ਕਵੀ ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸੋਭਾ ਸੁਤੇ ਹੀ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ । ੧੦ ।

ਨੋਟ—ਇਹ ੧੦ ਸਵਈਏ ਭੱਟ ਨੱਲ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ ੨

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਵਈਏ ।

ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਧੰਨੁ ਕਰਤਾ, ਕਾਰਣ ਕਰਤਾਰੁ ਕਰਨ ਸਮਰਥੇ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਧੰਨੁ ਨਾਨਕੁ, ਮਸਤਕਿ ਤੁਮ, ਧਰਿਓ ਜਿਨਿ ਹਥੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪੁਰਖੁ—ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ । ਕਾਰਣ ਕਰਣ—ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਕਾਰਣ, ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ । ਸਮਰਥੇ—ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ, ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ । ਮਸਤਕਿ ਤੁਮ—ਤੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ।

ਅਰਥ—ਧੰਨੁ ਹੈ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ, ਜੋ ਇਸ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਸਿਰਜਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਧੰਨੁ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ, ਜਿਸ ਨੇ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ (ਆਪਣਾ) ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ।

ਤ ਧਰਿਓ ਮਸਤਕਿ ਹਥੁ ਸਹਜਿ॥ ਅਮਿਉ ਵੁਠਉ ਛਜਿ, ਸੁਰਿ ਨਰ ਗਣ ਮੁਨਿ, ਬੋਹਯ ਅਗਾਜਿ ॥ ਮਾਰਿਓ ਕੰਟਕੁ ਕਾਲੁ ਗਰਜਿ, ਧਾਵਤ ਲੀਓ ਬਰਜਿ, ਪੰਚ ਭੂਤ ਏਕ ਘਰਿ ਰਾਖਿ ਲੇ ਸਮਜਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਮਿਉ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ । ਵੁਠਉ—ਵੱਸ ਪਿਆ । ਛਜਿ—ਛੱਜੀਂ ਖਾਰੀ, ਛਹਬਰ ਲਾ ਕੇ । ਬੋਹਯ—ਭਿੱਜ ਗਏ, ਤਰੇ-ਤਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਗਏ । ਅਗਾਜਿ—ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ । ਕੰਟਕੁ—ਕੰਡਾ (ਭਾਵ, ਦੁਖਦਾਈ) । ਗਰਜਿ—ਗਰਜ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਬਲ ਦਿਖਾ ਕੇ । ਧਾਵਤੁ—ਭਟਕਦਾ । ਬਰਜਿ ਲੀਓ—ਰੋਕ ਲਿਆ । ਪੰਚ ਭੂਤ—ਕਾਮ ਆਦਿਕ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ । ਸਮਜਿ—ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ, ਸਮੇਟ ਕੇ (ਸਮਜ—ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ‘ਸਮਾਜ’ ‘ਨਾਂਵ’ ਬਣਿਆ ਹੈ) ।

ਅਰਥ :—ਤਦੋਂ ਸਹਜੇ ਹੀ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤੇਰੇ) ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ । (ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਹਬਰ ਲਾ ਕੇ ਵੱਸ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਦੇਵਤੇ, ਮਨੁੱਖ, ਗਣ ਤੇ ਰਿਸੀ ਮੁਨੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਭਿੱਜ ਗਏ । (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਕਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਲ ਵਿਖਾ ਕੇ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਲਿਆ, ਤੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇੱਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ।

ਜਗੁ ਜੀਤਉ ਗੁਰਦੁਆਰਿ, ਖੇਲਹਿ ਸਮਤ ਸਾਰਿ, ਰਬੁ ਉਨਮਨਿ
ਲਿਵ, ਰਾਖਿ ਨਿਰੰਕਾਰਿ ॥ ਕਹੁ ਕੀਰਤਿ ਕਲਸਹਾਰ, ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਝਾਰ,
ਲਹਣਾ ਜਗਤੁ ਗੁਰੁ ਪਰਸਿ ਮੁਰਾਰਿ ॥ ੧ ॥ [੧੩੯੧]

ਪਦ ਅਰਥ:—ਜੀਤਉ—ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ (ਪੈ ਕੇ)।
ਸਮਤ—ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ। ਸਾਰਿ—ਨਰਦ। ਸਮਤ ਸਾਰਿ—ਸਮਤਾ ਦੀ
ਥਾਜ਼ੀ। ਖੇਲਹਿ—ਤੂੰ ਖੇਡਦਾ ਹੈਂ। ਲਿਵ ਰਬੁ—ਲਿਵ ਦਾ ਰਬ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪਰਵਾਹ।
ਉਨਮਨਿ—ਉਨਮਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ। ਰਾਖਿ—ਰੱਖ ਕੇ, ਰੱਖਣ ਦੇ
ਕਾਰਨ। ਨਿਰੰਕਾਰਿ—ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਵਿਚ। ਕੀਰਤਿ—ਸੋਭਾ। ਕਲਸਹਾਰ—ਹੋ ਕਲਸ-
ਹਾਰ ! ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਝਾਰ—ਸੱਤਾਂ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ)। ਲਹਣਾ
ਕੀਰਤਿ—ਲਹਣੇ ਦੀ ਸੋਭਾ। ਜਗਤੁ ਗੁਰੁ—ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੂੰ।
ਪਰਸਿ—ਪਰਸ ਕੇ, ਛੁਹ ਕੇ। ਮੁਰਾਰਿ—ਮੁਰਾਰੀ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ [ਮੁਰ-ਅਰਿ]। ੧।

ਅਰਥ —(ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਤੂੰ ਜਗਤ ਨੂੰ
ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੂੰ ਸਮਤਾ ਦੀ ਥਾਜ਼ੀ ਖੇਲ ਰਿਹਾ ਹੈ; (ਭਾਵ, ਤੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ)। ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚ ਲਿਵ ਰੱਖਣ ਕਰ ਕੇ ਤੇਰੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ
ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਆਖ-
“ਹਰੀ-ਰੂਪ ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੂੰ ਪਰਸ ਕੇ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ
ਚਰਨੀਂ ਲੱਗ ਕੇ) ਲਹਣੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ”। ੧।

ਜਾ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰ, ਕਾਲੁਖ ਖਨਿ ਉਤਾਰ, ਤਿਮਰ
ਅਗ੍ਰਿਹਾਨ ਜਾਹਿ, ਦਰਸ ਦੁਆਰ ॥ ਓਇ ਜੁ ਸੇਵਹਿ ਸਬਦੁ ਸਾਰੁ ਗਾਖੜੀ
ਬਿਖਮ ਕਾਰ, ਤੇ ਨਰ ਭਵ ਉਤਾਰਿ, ਕੀਏ ਨਿਰਭਾਰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ —ਜਾ ਕੀ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਵਸਾਣ ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਕਾਲੁਖ—ਪਾਪਾਂ-ਰੂਪ ਕਾਲੁਖ। ਖਨਿ—ਖੁੱਟ ਕੇ। ਖਨਿ ਉਤਾਰ
—ਉਖੜ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ। ਤਿਮਰ—ਹਨੇਰਾ। ਜਾਹਿ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਦਰਸ ਦੁਆਰ—(ਜਿਸ ਦੇ) ਦਰ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਓਇ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ [ਬਹੁ
ਵਚਨ]। ਸੇਵਹਿ—ਜਪਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੁ—ਸ੍ਰੋਸਟ। ਗਾਖੜੀ—ਔਖੀ। ਬਿਖਮ—ਬਿਖੜੀ।
ਤੇ ਨਰ—ਉਹ ਬੰਦੇ। ਭਵ ਉਤਾਰਿ—ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਕੇ। ਨਿਰਭਾਰ-
ਭਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਹੌਲੀ, ਮੁਕਤ।

ਅਰਥ —ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਸਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ,

(ਪਾਪਾਂ ਦੀ) ਕਾਲਖ ਪੁੱਟ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨ ਆਦਿਕ ਹਨੇਰੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਉਸ ਦੇ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ (ਇਹ) ਔਖੀ ਤੇ ਬਿਖੜੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸਹਜ ਸਾਹਿ, ਜਾਗੀਲੇ ਗੁਰ ਬੀਚਾਰਿ, ਨਿੰਮਰੀ ਭੂਤ
ਸਦੀਵ ਪਰਮ ਪਿਆਰਿ ॥ ਕਹੁ ਕੀਰਤਿ ਕਲਸਹਾਰ, ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਝਾਰ,
ਲਹਣਾ ਜਗੜ ਗੁਰੁ ਪਰਸਿ ਮੁਰਾਰਿ ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੧]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਹਜ ਸਾਹਿ—ਸਹਜ ਦੀ ਸਾਰ ਲੈ ਕੇ, ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ। ਸਹਜ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ। ਜਾਗੀਲੇ—ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰ ਬਿਚਾਰਿ—ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ। ਨਿੰਮਰੀ ਭੂਤ—ਨੀਵੇਂ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਆਰਿ—ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ੨।

ਅਰਥ—(ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ) ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ਉਹ ਸਦਾ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਪਰਮ ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਭਿੱਜੇ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ! ਆਖ—“ਮੁਰਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਜਗਤ-ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੂੰ ਪਰਸ ਕੇ (ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ) ਲਹਣੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਸਰ ਰਹੀ ਹੈ” ੨।

ਤੈ ਤਉ ਦ੍ਰਿੜਓ ਨਾਮੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ਬਿਮਲ ਜਾਸੁ ਬਿਥਾਰੁ, ਸਾਧਿਕ
ਸਿਧ ਸੁਜਨ ਜੀਆ ਕੋ ਅਧਾਰੁ ॥ ਤੂ ਤਾ ਜਨਿਕ ਰਾਜਾ ਅਉਤਾਰੁ, ਸਬਦੁ
ਸੰਸਾਰਿ ਸਾਰੁ, ਰਹਹਿ ਜਗੜ, ਜਲ ਪਦਮ ਬੀਚਾਰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤੈ ਤਉ—ਤੂੰ ਤਾਂ। ਦ੍ਰਿੜਓ—ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ। ਅਪਾਰੁ—ਬੇਅੰਤ। ਬਿਮਲ—ਨਿਰਮਲ। ਜਾਸੁ—ਜਸ, ਸੋਭਾ। ਬਿਥਾਰੁ—ਵਿਸਥਾਰ, ਪਸਾਰਾ। ਸੁਜਨ—ਨੇਕ ਲੋਕ। ਰਹਹਿ—ਤੂੰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਜਗੜ—ਜਗਤ ਵਿਚ। ਜਲ ਪਦਮ ਬੀਚਾਰ—ਜਿਵੇਂ ਜਲ ਵਿਚ ਪਦਮ (ਕੰਵਲ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)। ਜੀਆ—ਜਿੰਦਗੀ। ਕੋ—ਦਾ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਤਾਂ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ) ਅਪਾਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ, ਤੇਰੀ ਨਿਰਮਲ ਸੋਭਾ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਾਧਿਕ ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹੈਂ। (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤਾਂ (ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਵਿਚ) ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ

ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ ਤੂੰ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ)। ਜਗਤ ਵਿਚ (ਤੇਰਾ) ਸਬਦ ਸ੍ਰੋਸਤ ਹੈ, ਤੂੰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਉਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ; ਜਿਵੇਂ ਕੋਲ ਛੁੱਲ ਜਲ ਵਿਚ।

ਕਲਿਪਤਰੁ ਰੋਗ ਬਿਦਾਰੁ, ਸੰਸਾਰ ਤਾਪ ਨਿਵਾਰੁ, ਆਤਮਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ, ਤੇਰੈ ਏਕ ਲਿਵ ਤਾਰ ॥ ਕਹੁ ਕੀਰਤਿ ਕਲਸਹਾਰ, ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਝਾਰ, ਲਹਣਾ ਜਗਤੁ ਗੁਰੁ ਪਰਸਿ ਮੁਰਾਰਿ ॥੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੧]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਲਿਪਤਰੁ—ਕਲਪ ਰੁੱਖ, ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰੁੱਖ । [ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਰੁੱਖ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸੂਰਗ ਵਿਚ ਹੈ। ਵੇਖੋ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ, ਪਉੜੀ ੧੩, 'ਪਾਰਿਜਾਤੁ'। ਰੋਗ ਬਿਦਾਰੁ—ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸੰਸਾਰ ਤਾਪ ਨਿਵਾਰੁ—ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤਾਪਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਨ ਵਾਲਾ। ਆਤਮਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ—ਤਿੰਨਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਾਲੇ (ਭਾਵ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ) ਜੀਵ, ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ। ਤੇਰੈ—ਤੇਰੇ ਵਿਚ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !)। ਏਕ ਲਿਵ ਤਾਰ—ਇੱਕ-ਰਸ ਲਿਵ ਲਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।੩।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਕਲਪ ਰੁੱਖ ਹੈਂ, ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਤੇਰੇ (ਚਰਨਾਂ) ਵਿਚ ਇੱਕ-ਰਸ ਲਿਵ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਆਖ—'ਮੁਰਾਰੀ-ਰੂਪ ਜਗਤ-ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੂੰ ਪਰਸ ਕੇ (ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ) ਲਹਣੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸੱਤਾਂ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ' ।੩।

ਤੈ ਤਾ ਹਦਰਥਿ ਪਾਇਓ ਮਾਨੁ, ਸੇਵਿਆ ਗੁਰੁ ਪਰਵਾਨੁ, ਸਾਧਿ ਅਜਗਰੁ, ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਉਨਮਾਨੁ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਰਸ ਸਮਾਨ, ਆਤਮਾਵੰਤ ਗਿਆਨ, ਜਾਣੀਅ ਅਕਲ ਗਤਿ ਗੁਰੁ ਪਰਵਾਨ ॥ ਜਾ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਅਚਲ ਠਾਣ, ਬਿਮਲ ਬੁਧਿ ਸੁਥਾਨ, ਪਹਿਰਿ ਸੀਲ ਸਨਾਹੁ, ਸਕਤਿ ਬਿਦਾਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹਦਰਥਿ—ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ, ਹਜ਼ੂਰ ਤੋਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ। ਪਰਵਾਨੁ—ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ, ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਆ। ਸਾਧਿ—ਸਾਧ ਕੇ, ਕਾਬੂ ਕਰ ਕੇ। ਅਜਗਰੁ—ਅਜਗਾਹ ਸੱਪ (ਵਰਗੇ ਮਨ ਨੂੰ)। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ। ਉਨਮਾਨੁ—ਉੱਚਾ ਮਨ। ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਰਸ ਸਮਾਨ—ਜਿਸ ਦਾ ਦਰਸਨ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਸਨ-ਸਮਾਨ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਵੰਤ ਗਿਆਨ—ਤੂੰ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਜਾਣੀਅ—ਤੂੰ ਜਾਣੀ ਹੈ।

ਅਕਲ—[ਜਾਤਿ ਕਲਾ ਅਥਧਕੀ ਯਸ੍ਯ] ਇਕ-ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ। ਗਤਿ—ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ। ਗੁਰ ਪਰਵਾਨ—ਪਰਵਾਨ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ਦਾ। ਜਾ ਕੀ—ਜਿਸ (ਪ੍ਰਵਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਦੀ। ਅਚਲ ਠਾਣ—ਅਚੱਲ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ। ਸੁਬਾਨ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਥਾਂ ਤੇ। ਪਹਿਚਿ—ਪਹਿਨ ਕੇ। ਸਨਾਹੁ—ਲੋਹੇ ਦੀ ਜਾਲੀ ਆਦਿਕ ਜੋ ਜੁੱਧ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਪਾਈਦੀ ਹੈ। ਸਕਤਿ—ਮਾਇਆ। ਬਿਦਾਰਿ—ਨਾਸ ਕਰ ਕੇ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਤਾਂ (ਗੁਰੂ-ਨਾਨਕ ਦੀ) ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ; ਤੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ਨੂੰ ਸੋਵਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਸਾਧ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਅਚੱਲ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ (ਟਿਕੀ ਹੋਈ) ਹੈ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਨਿਰਮਲ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਥਾਂ ਤੇ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਸੰਨਾਹ ਪਹਿਨ ਕੇ ਮਾਇਆ (ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਸਨ-ਸਮਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਸਮਝ ਲਈ ਹੈ।

ਕਹੁ ਕੀਰਤਿ ਕਲਸਹਾਰ, ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਝਾਰ, ਲਹਣਾ ਜਗਤੁ ਗੁਰੁ ਪਰਸਿ ਮੁਹਾਰਿ ॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੧]

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਕੱਲਸਹਾਰ ! ਆਖ—‘ਮੁਹਾਰੀ-ਰੂਪ ਜਗਤ-ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨੂੰ ਪਰਸ ਕੇ ਲਹਣੇ ਜੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਸਰ ਰਹੀ ਹੈ’ ॥ ੪ ॥

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਧਰਤ ਤਮ ਹਰਨ, ਦਹਨ ਅਘ, ਪਾਪ ਪ੍ਰਨਾਸਨ ॥ ਸਬਦ ਸੂਰ ਬਲਵੰਤ, ਕਾਮ ਅਰੁ ਕ੍ਰੋਧ ਬਿਨਾਸਨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਧਰਤ—ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ। ਤਮ ਹਰਨ—ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਦਹਨ ਅਘ—ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ। ਪਾਪ ਪ੍ਰਨਾਸਨ—ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸਬਦ ਸੂਰ—ਸਬਦ ਦਾ ਸੂਰਮਾ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਤੂੰ (ਆਗਿਆਨ-ਰੂਪ) ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ; ਤੂੰ ਪਾਪ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਪ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਬਦ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹੈ, ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਲੋਭ ਮੋਹ ਵਸਿ ਕਰਣ, ਸਰਣ ਜਾਚਿਕ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣ ॥ ਆਤਮ ਰਤ
ਸੰਗ੍ਰਹਣ, ਕਹਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਲ ਵਾਲਣ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਆਤਮ ਰਤ-ਆਤਮਕ ਪ੍ਰੇਮ । ਕਹਣ-ਕਥਨ, ਬਚਨ । ਕਲ-
ਸੁੰਦਰ । ਵਾਲਣ-ਪ੍ਰਵਾਹ । ਵਸਿ-ਵੱਸ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਲੋਭ ਤੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਰਨ
ਆਏ ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਆਤਮਕ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ
ਹੈ, ਤੇਰੇ ਬਚਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਚਸਮੇ ਹਨ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਲ ਸਤਿਗੁਰ ਭਿਲਕੁ, ਸਤਿ ਲਾਗੈ ਸੋ ਪੈ ਤਰੈ ॥ ਗੁਰੁ
ਜਗਤ, ਫਿਰਣ ਸੀਹ, ਅੰਗਰਉ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਲਹਣਾ ਕਰੈ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਲ-ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਸਤਿ-ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਕੇ, ਸਰਧਾ ਧਾਰ ਕੇ
ਗੁਰੁ ਜਗਤ-ਜਗਤ ਦਾ ਗੁਰੂ । ਫਿਰਣ ਸੀਹ-ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਦਾ ਸੁਪੁੱਤ੍ਰ । ਅੰਗਰਉ-
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ) ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ । ਜੋ
ਮਨੁੱਖ ਸਰਧਾ ਧਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਗਤ ਦਾ
ਗੁਰੂ, ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ (ਜੀ) ਦਾ ਸੁਪੁੱਤ੍ਰ ਲਹਿਣਾ ਜੀ (ਗੁਰੂ) ਅੰਗਦ ਰਾਜ ਅਤੇ ਜੋਗ ਮਾਣਦਾ
ਹੈ ॥ ੫ ॥

ਸਦਾ ਅਕਲ ਲਿਵ ਰਹੈ, ਕਰਨ ਸਿਉ ਇਛਾ ਚਾਰਹ ॥ ਦ੍ਰੁਮ ਸਪੂਰ
ਜਿਉ ਨਿਵੈ, ਖਵੈ ਕਸੁ ਬਿਮਲ ਬੀਚਾਰਹ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਕਲ-ਕਲਾ (ਅੰਗ) ਰਹਿਤ, ਇਕ-ਰਸ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ
ਪ੍ਰਭੂ । ਲਿਵ-ਬ੍ਰਿਤੀ । ਕਰਨ ਸਿਉ-ਕਰਨੀ ਵਿਚ । ਇਛਾ ਚਾਰਹ-ਸੁਤੰਤਰ । ਦ੍ਰੁਮ-
ਰੁੱਖ । ਸਪੂਰ-(ਫਲਾਂ ਨਾਲ) ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ । ਖਵੈ-ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ । ਕਸੁ-ਖੋਚਲ ।
ਬਿਮਲ-ਨਿਰਮਲ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੇਰੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸਦਾ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਵਿਚ ਟਿਕੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਤੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਆਦਿਕ ਦਾ ਬਲ
ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ) । ਜਿਵੇਂ ਫਲ ਵਾਲਾ ਰੁੱਖ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੋਚਲ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ
(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੀ) ਨਿਰਮਲ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, (ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਉਂਦਾ
ਹੈ, ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਖੋਚਲ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ) ।

ਇਹੇ ਤਤੁ ਜਾਣਿਓ, ਸਰਬਗਤਿ ਅਲਖੁ ਬਿਡਾਣੀ ॥ ਸਹਜ ਭਾਇ
ਸੰਚਿਓ, ਕਿਰਣਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਲ ਬਾਣੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਤੁ-ਭੇਤ । ਸਰਬ ਗਤਿ-ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ । ਅਲਖੁ-ਜਿਸ ਦਾ
ਭੇਤ ਨਾਹ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਬਿਡਾਣੀ-ਅਸਚਰਜ । ਸਹਜ ਭਾਇ-ਸਹਜ ਸੁਭਾਵਕ
ਹੀ । ਕਿਰਣਿ-ਕਿਰਣ ਦੁਆਰਾ । ਕਲ-ਸੁੰਦਰ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਇਹ ਭੇਤ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਚਰਜ ਤੇ
ਅਲੱਖ ਹਰੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹੈ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਭਰੀ ਸੁੰਦਰ ਬਾਣੀ-ਰੂਪ ਕਿਰਣ ਦੁਆਰਾ
(ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਤੂੰ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੰਜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ।

ਗੁਰਗਮਿ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਤੈ ਪਾਇਓ, ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਗ੍ਰਾਹਜਿ ਲਯੋ ॥
ਹਰਿ ਪਰਸਿਓ ਕਲੁ ਸਮੁਲਵੈ, ਜਨ ਦਰਸਨੁ ਲਹਣੇ ਭਯੋ ॥੬॥ [੧੩੯੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗੁਰ ਗਮਿ ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਾਲਾ ਦਰਜਾ । ਗਮਿ-ਗਮਯ
ਜਿਸ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਹੋ ਸਕੇ । ਗੁਰ ਗਮਿ-ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਦਰਜਾ । ਗ੍ਰਾਹਜਿ ਲਯੋ-ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਸਮੁਲਵੈ-ਉੱਚੀ ਪੁਕਾਰਦਾ
ਹੈ । ਦਰਸਨੁ ਲਹਣੇ-ਲਹਣੇ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸਨ । ਭਯੋ-ਹੋਇਆ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਵਾਲਾ ਦਰਜਾ
ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਕਲਸਹਾਰ
(ਕਵੀ) ਉੱਚੀ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ, - 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਲਹਣੇ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸਨ
ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਰਸ ਲਿਆ ਹੈ' । ੬ ।

ਮਨਿ ਬਿਸਾਸੁ ਪਾਇਓ, ਗਹਰਿ ਗਹੁ ਹਦਰਥਿ ਦੀਓ ॥ ਗਰਲ ਨਾਸੁ
ਤਨਿ ਨਠਯੋ, ਅਮਿਓ ਅੰਤਰਗਤਿ ਪੀਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਬਿਸਾਸੁ-ਸਰਧਾ । ਗਹਰਿ-ਗੰਭੀਰ (ਹਰੀ)
ਵਿਚ । ਗਹੁ-ਪਹੁੰਚ । ਹਦਰਥਿ-ਹਜ਼ਰਤ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ । ਗਰਲ-ਵਿਹੁ,
ਜ਼ਹਰ । ਤਨਿ-ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ । ਅਮਿਓ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ
ਨਾਮ-ਜਲ । ਅੰਤਰ ਗਤਿ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ । ਪੀਓ-ਪੀਤਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ !) ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ,
ਹਜ਼ਰ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ) ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਗੰਭੀਰ (ਹਰੀ) ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਨਾਸ

ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜ਼ਹਰ (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ) ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ
ਤੂੰ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਲਿਆ ਹੈ।

ਰਿਦਿ ਬਿਗਾਸੁ ਜਾਗਿਓ, ਅਲਖਿ ਕਲ ਧਰੀ ਜੁਗੀਤਰਿ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ
ਸਹਜ, ਸਮਾਧਿ, ਰਵਿਓ ਸਾਮਾਨਿ ਨਿਰੰਤਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਲਖਿ—ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੇ । ਕਲ—ਸੱਤਾ । ਜੁਗੀਤਰਿ—ਜੁਗਾਂ
ਵਿਚ । ਰਿਦਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਬਿਗਾਸੁ—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ । ਰਵਿਓ—ਵਿਆਪਕ ਹੈ । ਸਾਮਾਨਿ—
ਇਕੋ ਜਿਹਾ । ਨਿਰੰਤਰਿ—ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਇਕ-ਰਸ, ਵਿੱਚ ਤੋਂ ਬਿਨਾ । ਸਹਜ—ਆਤਮਕ
ਅਭੋਲਤਾ (ਦੀ) ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ (ਸਾਰੇ) ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਹੋਈ
ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਕਾਲਪੁਰਖ
ਵਿੱਕ-ਰਸ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ)
ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਾਲੀ ਸਮਾਧੀ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਰਉ ਚਿਤ, ਦਾਰਿਦ ਹਰਨ, ਪਿਖੰਤਿਹ ਕਲਮਲ ਤ੍ਰਸਨ ॥
ਸਦੇ ਰੰਗਿ ਸਹਜਿ ਕਲੁ ਉਚਰੈ, ਜਸ ਜੰਪਉ ਲਹਣੇ ਰਸਨ ॥ ੭ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੬੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਉਦਾਰਉ ਚਿਤ—ਉਦਾਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ । ਦਾਰਿਦ ਹਰਨ—ਗਰੀਬੀ
ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਪਿਖੰਤਿਹ—ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ । ਕਲਮਲ—ਪਾਪ । ਤ੍ਰਸਨ—ਭਰਨਾ ।
ਸਦੇ—ਸਦਾ । ਰੰਗਿ—ਰੰਗ ਵਿਚ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ । ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕ
ਕੇ) । ਉਚਰੈ—ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਸ—ਜੋਭਾ । ਜੰਪਉ—ਮੈਂ ਉਚਾਰਦਾ ਹਾਂ । ਰਸਨ—ਜੀਭ
ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :- ਕਲਸਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ—“ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ
ਤੇ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ) ਉਸ ਲਹਣੇ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਉਚਾਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ
ਉਦਾਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਾਪ
ਤ੍ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੭ ।

ਨਾਮੁ ਅਵਖਧੁ, ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ, ਅਰੁ ਨਾਮੁ ਸਮਾਧਿ ਸੁਖੁ, ਸਦਾ
ਨਾਮੁ ਨੀਸਾਣੁ ਸੋਹੈ ॥ ਰੰਗਿ ਰਤੇ ਨਾਮੁ ਸਿਉ ਕਲ, ਨਾਮੁ ਸੁਰਿ ਨਰਹ
ਬੋਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਵਖਧੁ—ਦਵਾਈ, ਜੜੀ-ਬੂਟੀ । ਸਮਾਧਿ ਸੁਖੁ—ਉਹ ਸੁਖ ਜੋ
ਸਮਾਧੀ ਲਾਇਆਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਨਾਮੁ ਨੀਸਾਣੁ—ਨਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ । ਸੋਹੈ—ਸੋਭਦਾ ਹੈ ।
ਰੰਗਿ ਰਤੇ—ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਤਾ ਹੋਇਆ । ਨਾਮੁ ਸਿਉ—ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ।

ਸੁਰਿ-ਦੇਵਤੇ । ਨਰਹ-ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ । ਬੋਹੈ-ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਲ-ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ !

ਅਰਥ :-ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ (ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ) ਦਵਾਈ ਹੈ, ਨਾਮ (ਸਭ ਦਾ) ਆਸਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਹੀ ਸਮਾਧੀ ਵਾਲਾ ਆਨੰਦ ਹੈ; ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਸਦਾ ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਹੀ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ) ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਨਾਮ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਨਾਮ ਪਰਸੁ ਜਿਨਿ ਪਾਇਓ ਸਤੁ ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਰਵਿ ਲੋਇ ॥ ਦਰਸਨਿ ਪਰਸਿਐ ਗੁਰੂ ਕੈ, ਅਠਸਠਿ ਮਜਨੁ ਹੋਇ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਰਸੁ-ਛੋਹ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ ਨੇ । ਸਤੁ ਰਵਿ-ਸਤ ਧਰਮ-ਰੂਪ ਸੂਰਜ । ਲੋਇ-ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ । ਦਰਸਨਿ ਪਰਸਿਐ-ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਨਾਲ । ਅਠਸਠਿ-ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ । ਮਜਨੁ-ਇਸ਼ਨਾਨ । ਸਤੁ-ਉੱਚਾ ਆਚਰਨ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਛੋਹ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਤ ਧਰਮ-ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚਮਕ ਪਿਆ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੮ ।

ਸਚੁ ਤੀਰਥੁ, ਸਚੁ ਇਸ਼ਨਾਨੁ, ਅਰੁ ਭੋਜਨੁ ਭਾਉ ਸਚੁ, ਸਦਾ ਸਚੁ ਭਾਖੰਤ ਸੋਹੈ ॥ ਸਚੁ ਪਾਇਓ ਗੁਰ ਸਬਦਿ, ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਸੰਗਤੀ ਬੋਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਚੁ-ਸੱਚੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ । ਭਾਖੰਤ-ਉਚਾਰਦਿਆਂ । ਸੋਹੈ-ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਗੁਰ ਸਬਦਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਸੰਗਤਿ-ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ । ਬੋਹੈ-ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ) ਤੀਰਥ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹੀ (ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਭੋਜਨ ਹੈ । ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਦਿਆਂ ਹੀ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ) ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਜਿਸੁ ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਵਰਤੁ ਸਚੁ, ਕਬਿ ਜਨ ਕਲ ਵਖਾਣੁ ॥ ਦਰਸਨਿ

ਪਰਸਿਐ ਗੁਰੂ ਕੈ, ਸਚੁ ਜਨਮੁ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਸੁ ਸੰਜਮੁ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਦਾ ਸੰਜਮ । ਕਲ-
ਹੋ ਕਲਸਹਾਰ ! ਵਖਾਣੁ-ਆਖ । ਸਦੁ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ । ਪਰਵਾਣੁ-ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ,
ਕਬਲ, ਸਫਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਦਾਸ ਕਲਸਗਰ ਕਵੀ ! ਆਖ—“ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਦਾ ਸੰਜਮ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤ ਭੀ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ-ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ” । ੬ ।

ਅਮਿਅ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸੁਭ ਕਰੈ ਹਰੈ ਅਘ ਪਾਪ ਸਕਲ ਮਲ ॥ ਕਾਮ
ਕ੍ਰੋਧ ਅਰ ਲੋਭ ਮੋਹ, ਵਸਿ ਕਰੈ ਸਭੈ ਬਲ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਮਿਅ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਮਈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਭਰੀ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ-ਨਜ਼ਰ । ਹਰੇ—ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਅਘ-ਪਾਪ । ਸਕਲ ਮਲ—ਸਾਰੀਆਂ ਮੈਲਾਂ । ਵਸਿ ਕਰੈ—ਕਾਬੂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਬਲ—ਅਹੰਕਾਰ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜਿਸ ਉੱਤੇ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਭਲੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ) ਪਾਪ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਲਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ—ਇਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਮਨਿ ਵਸੈ, ਦੁਖੁ ਸੰਸਾਰਹ ਖੋਵੈ ॥ ਗੁਰੁ ਨਵਨਿਧਿ ਦਰੀ-
ਆਉ, ਜਨਮ ਹਮ ਕਾਲਖ ਧੋਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਸੰਸਾਰਹ-ਸੰਸਾਰ ਦਾ । ਖੋਵੈ-ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਨਵਨਿਧਿ ਦਰੀਆਉ-ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਦਰੀਆਉ । ਜਨਮ ਹਮ-ਸਾਡੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ । ਨਿਧਿ-ਖਜ਼ਾਨਾ ।

ਅਰਥ :-(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸੁਖ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ,(ਉਹ) ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਦਰੀਆਉ ਹੈ; ਸਾਡੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਧੋਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰ ਕਹੁ ਟਲ ਗੁਰੁ ਸੇਵੀਐ, ਅਹਿਨਿਸਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥ ਦਰਸਨਿ
ਪਰਸਿਐ ਗੁਰੂ ਕੈ, ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥੧੦॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਫਲ-ਹੇ ਟੱਲ ! ਹੇ ਕੱਲ ! ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਅਹਿ-ਦਿਨ ! ਨਿਸ
-ਰਾਤ । ਸਹਜਿ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤ ਵਿਚ । ਸੁਭਾਇ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ (੪੭੩) ਸਵਦੀਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ

ਅਰਥ :-ਹੇ ਕਲਸਹਾਰ ! ਆਖ—“(ਐਸੇ) ਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੂੰ ਦਿਨ
ਰਾਤ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਸੇਵਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਐਸੇ) ਸਤਿ-
ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕੀਤਿਆਂ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ’ । ੧੦ ।

ਨੋਟ ! ਇਹਨਾਂ ੧੫ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਭੱਟ ‘ਕਲਸਹਾਰ’ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਦੂਜੇ
ਨਾਮ ‘ਕਲ’ ਅਤੇ ‘ਟਲ’ ਹਨ ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ ੩

ਅਰਥ :—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਵਈਏ ।

ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਸਿਵਰਿ ਸਾਚਾ, ਜਾ ਕਾ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਅਛਲੁ ਸੰਸਾਰੇ ॥

ਜਿਨਿ ਭਗਤ ਭਵਜਲ ਤਾਰੇ, ਸਿਮਰਹੁ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਪਰਧਾਨੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਿਵਰਿ—ਸਿਮਰ । ਸਾਚਾ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਜਾ ਕਾ—ਜਿਸ (ਹਰੀ) ਦਾ । ਅਛਲੁ—ਨਾ ਛਲਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ । ਸੰਸਾਰੇ—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਨਾਮ) ਨੇ । ਪਰਧਾਨੁ—ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ, ਉੱਤਮ ।

ਅਰਥ :—ਉਸ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰ; ਜਿਸ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਛੱਲ ਹੈ । ਜਿਸ ਨਾਮ ਨੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤਮ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰੋ ।

ਤਿਤੁ ਨਾਮਿ ਰਸਿਕੁ ਨਾਨਕੁ, ਲਹਣਾ ਥਪਿਓ, ਜੇਨ ਸੂਬ ਸਿਧੀ ॥
ਕਵਿ ਜਨ ਕਲ੍ਹ, ਸਬੁਧੀ ਕੀਰਤਿ ਜਨ ਅਮਰਦਾਸ ਬਿਸੁਰੀਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤਿਤੁ ਨਾਮਿ—ਉਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚ । ਰਸਿਕੁ—ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ । ਥਪਿਓ—ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ, ਟਿੱਕਿਆ ਗਿਆ । ਜੇਨ—ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ, (ਭਾਵ, ਉਸੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਕਰ ਕੇ) । ਸੂਬ ਸਿਧੀ—ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ) । ਸਬੁਧੀ—ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਾ, ਉੱਚੀ ਮਤ ਵਾਲਾ । ਕੀਰਤਿ—ਸੋਭਾ । ਜਨ—ਜਨਾਂ ਵਿਚ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ । ਅਮਰ ਦਾਸ—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀ । ਬਿਸਤਰੀਆ—ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਉਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਆਨੰਦ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਉਸੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ) ਲਹਣਾ ਜੀ ਟਿੱਕ ਗਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ । ਹੇ ਕੱਲ ਕਵੀ ! (ਉਸੇ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਉੱਚੀ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਦੀ ਸੋਭਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਸਰ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਕੀਰਤਿ ਰਵਿ ਕਿਰਣਿ ਪ੍ਰਗਟਿ ਸੰਸਾਰਹ, ਸਾਖ ਤਰੇਵਰ ਮਵਲਸਰਾ ॥
ਉਤਰਿ ਦਖਿਣਹਿ ਪੁਬਿ ਅਰੁ ਪਸਚਮਿ, ਜੈ ਜੈਕਾਰੁ ਜਪੰਥਿ ਨਰਾ ॥

ਅਰਥ :—ਕੀਰਤਿ ਰਵਿ ਕਿਰਣਿ—ਸੋਭਾ-ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਣ ਦੁਆਰਾ । ਰਵਿ—ਸੂਰਜ । ਕੀਰਤਿ—ਸੋਭਾ । ਪ੍ਰਗਟਿ—ਪਰਗਟ ਹੋ ਕੇ, ਖਿੱਲਰ ਕੇ । ਸੰਸਾਰਹ—ਸੰਸਾਰ

ਵਿਚ । ਸਾਖ-ਟਹਲੀਆਂ । ਤਰੋਵਰ-ਸ੍ਰੋਸਟ ਰੁੱਖ । ਮਵਲਸਰਾ-ਮੌਲਸਰੀ ਦਾ ਰੁੱਖ, ਇਸ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਫੁੱਲ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਅਤੇ ਭਿੰਨੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਤਰਿ-ਉੱਤਰਿ, ਪਹਾੜ ਪਾਸੇ । ਦਖਿਣਹਿ-ਦੱਖਣ ਵਲ । ਪੁਬਿ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ । ਪਸਚਮਿ-ਪੱਛੋਂ ਵਲ । ਜਪੰਬਿ-ਜਪਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਵੇਂ) ਮੌਲਸਰੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਸਟ ਰੁੱਖ ਦੀ ਸਾਖਾਂ (ਖਿੱਲਰ ਕੇ ਸੁਗੰਧੀ ਖਿਲਾਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀ) ਸੋਭਾ-ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਣ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਹਾੜ, ਦੱਖਣ ਚੜ੍ਹਦੇ, ਲਹਿੰਦੇ (ਭਾਵ, ਹਰ ਪਾਸੇ) ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਰਸਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਰਦਾਯਉ, ਉਲਟਿ ਗੰਗ ਪਸਚਮਿ ਧਰੀਆ ॥ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਅਛਲੁ ਭਗਤਹ ਭਵ ਤਾਰਣੁ, ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰ ਕਉ ਫੁਰਿਆ ॥੧॥ [੧੩੯੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਸਨਿ-ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ, ਜੀਭ ਨਾਲ (ਭਾਵ, ਉੱਚਾਰ ਕੇ) । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ਨੇ । ਬਰਦਾਯਉ-ਵਰਤਾਇਆ । ਉਲਟਿ-ਉਲਟਾ ਕੇ । ਗੰਗ-ਗੰਗਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ । ਪਸਚਮਿ-ਪੱਛੋਂ ਵਲ, ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਹਟਵੀਂ । ਧਰੀਆ-ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ । ਭਗਤਹ ਭਵ ਤਾਰਣੁ-ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ । ਫੁਰਿਆ-ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਹੜਾ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰ ਕੇ ਵਰਤਾਇਆ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ ਉਲਟਾ ਦਿੱਤੀ, ਉਹੀ ਅਛੱਲ ਨਾਮ, ਉਹੀ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ । ੧ ।

ਸਿਮਰਹਿ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਜਖੁ ਅਰੁ ਕਿੰਨਰ, ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਸਮਾਧਿ ਹਰਾ ॥ ਸਿਮਰਹਿ ਨਖੜੁ ਅਵਰ ਧੂ ਮੰਡਲ, ਨਾਰਦਾਦਿ ਪ੍ਰਹਲਾਦਿ ਵਰਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਰਾ-ਸਿਵ ਜੀ । ਨਖੜੁ-ਤਾਰੇ । ਧੂ ਮੰਡਲ-ਧੂ ਭਗਤ ਦੇ ਤਾਰੇ । ਵਰਾ-ਸ੍ਰੋਸਟ ।

ਅਰਥ :- ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜੱਖ, ਕਿੰਨਰ, ਸਾਧਿਕ ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਸਿਵ-ਜੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਸਿਮਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਨਛੜੁ, ਧੂ ਭਗਤ ਦੇ ਮੰਡਲ, ਨਾਰਦ ਆਦਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਆਦਿਕ ਸ੍ਰੋਸਟ ਭਗਤ ਜਪ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਸਸੀਅਰੁ ਅਰੁ ਸੂਰ ਨਾਮੁ ਉਲਾਸਹਿ, ਸੈਲ ਲੋਅ ਜਿਨਿ ਉਧਰਿਆ॥
ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਅਛਲੁ ਭਗਤਹੁ ਭਵ ਤਾਰਨੁ, ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰ ਕਉ ਫੁਰਿਆ
॥ ੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਸੀਅਰੁ—ਚੰਦ੍ਰਮਾ [ਗਗਕਰ] । ਅਣੁ—ਅਤੇ । ਸੂਰ—ਸੂਰਜ ।
ਉਲਾਸਹਿ—ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲੋਚਦੇ ਹਨ । ਸੈਲ ਲੋਅ—ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰ । ਸੈਲ—ਪੱਥਰ,
ਪਹਾੜ । ਲੋਅ—ਲੋਕ, ਵੇਰ । ਉਭਰਿਆ—ਤਾਰ ਦਿੱਤੇ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਨਾਮ) ਨੇ ।

ਅਰਥ :- ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਉਸੇ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਲੋਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ
ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰ ਤਾਰ ਦਿੱਤੇ । ਉਹੀ ਅਛਲ ਨਾਮ, ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਾਰਨ
ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ । ੨ ।

ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਸਿਵਰਿ ਨਵ ਨਾਥ ਨਿਰੰਜਨੁ, ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ
ਸਮੁਧਰਿਆ ॥ ਚਵਰਾਸੀਹ ਸਿਧ ਬੁਧ ਜਿਤੁ ਰਾਤੇ, ਅੰਬਰੀਕ ਭਵਜਲੁ
ਤਰਿਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਿਵਰਿ—ਸਿਮਰ ਕੇ । ਨਵ—ਨੌਂ । ਨਿਰੰਜਨੁ—ਨਿਰਲੇਪ ਹਰੀ [ਨਿਰ-
ਅੰਜਨੁ । ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਲਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ] । ਸਮੁਧਰਿਆ—ਤਰ ਗਏ, ਪਾਰ ਉਤਰ
ਗਏ । ਜਿਤੁ—ਜਿਸ (ਨਾਮ) ਵਿਚ । ਬੁਧ—ਸਿਆਣੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਮਨੁੱਖ । ਰਾਤੇ—ਦੱਤੇ
ਹੋਏ, ਰੰਗੇ ਹੋਏ ।

ਅਰਥ :- ਨੌਂ ਨਾਥ, ਸਿਵ ਜੀ, ਸਨਕ ਆਦਿਕ ਉਸੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰ ਕੇ
ਤਰ ਗਏ; ਚੌਰਾਸੀ ਸਿੱਧ ਤੇ ਹੋਰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ; (ਉਸੇ
ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਅੰਬਰੀਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰ ਗਿਆ ।

ਉਧਉ ਅਕੂਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਨਾਮਾ, ਕਲਿ ਕਬੀਰ ਕਿਲਵਿਖ ਹਰਿਆ ॥
ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਅਛਲੁ ਭਗਤਹੁ ਭਵ ਤਾਰਨੁ, ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰ ਕਉ ਫੁਰਿਆ
॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਲਿ—ਕਲਸੂਰਾ ਵਿਚ । ਕਿਲਵਿਖ—ਪਾਪ । ਹਰਿਆ—ਦੂਰ ਕੀਤੇ।
ਉਧਉ—ਫਿਸਲ ਜੀ ਦਾ ਭਗਤ । ਅਕੂਰੁ—ਫਿਸਲ ਜੀ ਦਾ ਭਗਤ ।

ਅਰਥ—ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਧੋ, ਅਕੂਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਅਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਭਗਤ ਨੇ
ਸਿਮਰਿਆ, (ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੇ) ਕਲਸੂਰਾ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਦੇ ਪਾਪ ਦੂਰ ਕੀਤੇ । ਉਹੀ
ਅਛਲ ਨਾਮ, ਤੇ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਮਰ-
ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ । ੩ ।

ਤਿਤੁ ਨਾਮਿ ਲਾਗਿ ਤੇਤੀਸ ਧਿਆਵਹਿ, ਜਤੀ ਤਪੀਸੁਰ ਮਨਿ
ਵਸਿਆ ॥ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਸਿਮਰਿ ਗੰਗੇਵ ਪਿਤਾਮਹ, ਚਰਣ ਚਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਰਸਿਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਿਤੁ ਨਾਮਿ-ਉਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚ । ਲਾਗਿ-ਜੁੜ ਕੇ, ਲੱਗ ਕੇ ।
ਤੇਤੀਸ-ਤੇਤੀ ਫ਼ੌੜ ਦੇਵਤੇ । ਤਪੀਸੁਰ ਮਨਿ-ਵਡੇ ਵਡੇ ਤਪੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ । ਗੰਗੇਵ
ਪਿਤਾਮਹ-ਗੰਗਾ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਭੀਸ਼ਮ-ਪਤਾਮਾ । ਚਰਣ-(ਹਰੀ ਦੇ) ਚਰਣਾਂ ਵਿਚ (ਜੁੜਨ
ਕਰ ਕੇ) । ਰਸਿਆ-ਚੁਆਇਆ ।

ਅਰਥ :-ਤੇਤੀ ਫ਼ੌੜ ਦੇਵਤੇ ਉਸ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ) ਸਿਮਰ
ਰਹੇ ਹਨ, (ਉਹੀ ਨਾਮ) ਜਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਤਪੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ
ਹੈ । ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰ ਕੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਕਰ ਕੇ ਭੀਸ਼ਮ
ਪਤਾਮਾ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੋਇਆ ।

ਤਿਤੁ ਨਾਮਿ ਗੁਰੂ ਗੰਭੀਰ ਗਰੂਅ ਮਤਿ, ਸਤਿ ਕਰਿ ਸੰਗਤਿ ਉਧ-
ਰੀਆ ॥ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਅਛਲੁ ਭਗਤਹ ਭਵਤਾਰਣੁ, ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਰ ਕਉ
ਵੁਰਿਆ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗਰੂਅ ਮਤਿ-ਭੂਘੀ ਮਤਿ ਵਾਲੇ, ਉੱਚੀ ਮਤਿ ਵਾਲੇ । ਗੁਰੂ-
ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਸਤਿ ਕਰਿ-ਸਿਦਕ ਧਾਰ ਕੇ, ਸਰਧਾ ਨਾਲ । ਉਧਰੀਆ-ਤਟ
ਰਹੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਉਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ, ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਉੱਚੀ ਮਤਿ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ
ਰਾਹੀਂ, ਪੂਰਨ ਸਰਧਾ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਸੰਗਤ ਤਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਹੀ ਅਛੱਲ ਨਾਮ ਤੇ ਭਗਤ
ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ । ੪ ।

ਨਾਮ ਕਿਤਿ ਸੰਸਾਰਿ, ਕਿਰਣਿ ਰਵਿ, ਸੁਰਤਰ ਸਾਖਹ ॥ ਉਤਰਿ
ਦਖਿਣਿ ਪੁਬਿ ਦੇਸਿ, ਪਸਮਿ ਜਸੁ ਭਾਖਹ ॥

ਚ

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਿਤਿ-ਕੀਰਤਿ, ਸੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ । ਨਾਮ ਕਿਤਿ-ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿ-
ਆਈ । ਸੰਸਾਰਿ-ਜਗਤ ਵਿਚ । ਰਵਿ-ਸੂਰਜ । ਕਿਰਣਿ-ਕਿਰਣ ਦੁਆਰਾ । ਸੁਰਤਰ
-ਸੂਰਗ ਦਾ ਰੁੱਖ [ਸੁਰ-ਸੂਰਗ । ਤਰ-ਰੁੱਖ] । ਸਾਖਹ-ਸਾਖਾਂ, ਟਾਹਣੀਆਂ ।
ਜਸੁ-ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ । ਭਾਖਹ-ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ਉਤਰਿ-ਉੱਤਰ (ਵੇਸ) ਵਿਚ । ਪੁਬਿ

—ਪੂਰਬ (ਦੇਸ) ਵਿਚ । ਪਸਮਿ—ਪੱਛਮ (ਦੇਸ) ਵਿਚ ।

ਚੁ

ਅਰਥ :- (ਜਿਵੇਂ) ਸੂਰਗ ਦੇ ਰੁੱਖ (ਮੌਲਜਰੀ) ਦੀਆਂ ਸਾਖਾਂ (ਖਿੱਲਰ ਕੇ ਸੁਗੰਧੀ ਖਿਲਾਰਦੀਆਂ ਹਨ), (ਤਿਵੇਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ-ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਣ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ, ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ ਦੇਸ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਸਭ ਪਾਸੀਂ) ਲੋਕ ਨਾਮ ਦਾ ਜਸ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਜਨਮੁ ਤ ਇਹੁ ਸਕਯਬੁ, ਜਿਤੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਰਿਦੈ ਨਿਵਾਸੈ ॥ ਸੁਰਿ
ਨਰ ਗਣ ਗੰਧਰਬ, ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਆਸਾਸੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤ—ਤਾਂ । ਸਕਯਬੁ—ਸਕਾਰਥਾ, ਸਫਲ । ਜਿਤੁ—ਜਿਸ (ਜਨਮ) ਵਿਚ । ਰਿਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਨਿਵਾਸੈ—ਵੱਸ ਜਾਏ । ਛਿਅ ਦਰਸਨ—ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਆਦਿਕ ਛੇਵੇਂ ਭੇਖ । ਆਸਾਸੈ—ਲੋਚਦੇ ਹਨ [ਆਸਾਸਹਿ] । ਸੁਰਿ—ਦੇਵਤੇ । ਨਰ—ਮਨੁੱਖ । ਗੰਧਰਬ—ਦੇਵਤਿਆ ਦੇ ਰਾਗੀ ।

ਅਰਥ :- ਉਹੀ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸੇ । ਇਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ, ਮਨੁੱਖ, ਗਣ, ਗੰਧਰਬ ਤੇ ਛੇ ਹੀ ਭੇਖ ਲੋਚ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਭਲਉ ਪ੍ਰਸਿਧੁ ਤੇਜੋ ਤਨੈ, ਕਲੁ ਜੋੜਿ ਕਰ ਧੁਇਅਉ ॥ ਸੋਈ ਨਾਮੁ
ਭਗਤ ਭਵਜਲ ਹਰਣੁ, ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ, ਤੈ ਪਾਇਓ ॥ ੫ ॥ [੧੩੯੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਲਉ ਪ੍ਰਸਿਧੁ—ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ । ਤੇਜੋ ਤਨੈ—ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ । ਜੋੜਿ ਕਰ—ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ । ਭਗਤ ਭਵਜਲ ਹਰਣੁ—ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ—ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ! ਤੈ—ਤੂੰ ।

ਅਰਥ :- ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਉੱਘੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਕੱਲ ਕਵੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਰਾਧਦਾ ਹੈ (ਤੈ ਆਖਦਾ ਹੈ)—ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ! ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ਉਹੀ ਨਾਮ ਤੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ । ੫ ।

ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹਿ ਦੇਵ ਤੇਤੀਸ, ਅਰੁ ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਨਰ, ਨਾਮਿ
ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਧਾਰੇ ॥ ਜਹ ਨਾਮੁ ਸਮਾਧਿਓ, ਹਰਖੁ ਸੋਗੁ ਸਮ ਕਰਿ
ਸਹਾਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੇਤੀਸ-ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ । ਨਾਮਿ-ਨਾਮ ਨੇ । ਧਾਰੇ-ਟਿਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਜਿਹ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ । ਸਮਾਧਿਓ-ਜਪਿਆ ਹੈ । ਹਰਖੁ ਸੋਗੁ-ਖੁਸੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ, ਆਨੰਦ ਤੇ ਚਿੰਤਾ । ਸਮ ਕਰਿ-ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਕਰ ਕੇ, ਇੱਕ ਸਮਾਨ । ਸਹਾਰੇ-ਜਹੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਸਾਧਿਕ ਸਿੱਧ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮਖੰਡ (ਭਾਵ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ) ਟਿਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਸੀ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਜਰਿਆ ਹੈ ।

ਨਾਮੁ ਸਿਰੋਮਣਿ ਸਰਬ ਮੈ, ਭਗਤ ਰਹੇ ਲਿਵ ਧਾਰਿ ॥ ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਅਮਰ ਗੁਰ, ਤੁਸਿ ਦੀਓ ਕਰਤਾਰਿ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਿਰੋਮਣਿ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਉੱਤਮ । ਸਰਬ ਮੈ-ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ । ਲਿਵ ਧਾਰਿ-ਲਿਵ ਲਾ ਕੇ, ਬਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ । ਰਹੇ-ਟਿਕ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਦਾਰਥੁ-ਵਸਤੁ । ਅਮਰ ਗੁਰ-ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ! ਤੁਸਿ-ਤੂੰ ਕੇ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ । ਕਰਤਾਰਿ-ਕਰਤਾਰ ਨੇ ।

ਅਰਥ :- (ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਪਦਾਰਥ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਭਗਤ ਜਨ ਇਸ ਨਾਮ ਵਿਚ ਬਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਟਿਕ ਰਹੇ ਹਨ । ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ! ਉਹੀ ਪਦਾਰਥ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ (ਹੈਨੂੰ) ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਸਤਿ ਸੁਰਉ, ਸੀਲ ਬਲਵੰਤੁ, ਸਤ ਭਾਇ, ਸੰਗਤਿ ਸਘਨ, ਗੁਰੂਅ ਮਤਿ, ਨਿਰਵੈਰਿ ਲੀਣਾ ॥ ਜਿਸੁ ਧੀਰਜੁ ਧੁਰਿ ਧਵਲੁ ਧੁਜਾ, ਸੇਤਿ ਬੈਕੁੰਠ ਬੀਣਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਤਿ ਸੁਰਉ-ਸਤਿ ਦਾ ਸੂਰਮਾ । ਸੀਲ-ਸਿੱਠਾ ਸੁਭਾਉ । ਬਲਵੰਤੁ ਸਤ ਭਾਇ-ਸਾਤ ਸੁਭਾਉ ਵਿਚ ਤੱਕੜਾ । ਸੰਗਤਿ ਸਘਨ-ਸਘਨ ਸੰਗਤਿ ਵਾਲਾ, ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਾਲਾ । ਗੁਰੂਅ ਮਤਿ-ਭੂਘੀ ਮੰਤ ਵਾਲਾ । ਨਿਰਵੈਰਿ-ਨਿਰਵੈਰ (ਹਰੀ) ਵਿਚ । ਧੁਰਿ-ਧੁਰ ਤੋਂ । ਧੀਰਜੁ ਧਵਲੁ ਧੁਜਾ-ਧੀਰਜ (ਰੂਪ) ਸਫੈਦ ਝੰਡਾ । ਸੇਤਿ ਬੈਕੁੰਠ-ਬੈਕੁੰਠ ਦੇ ਪੁਲ ਉੱਤੇ । ਸੇਤਿ-ਪੁਲ ਉੱਤੇ । ਬੀਣਾ-ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਧਵਲੁ-ਸਫੈਦ । ਧੁਜਾ-ਝੰਡਾ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਸਤਿ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਨਾਮ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰਸੀਆ), ਸੀਲਵੰਤ ਹੈ, ਸਾਤ ਸੁਭਾਉ ਵਿਚ ਤਕੜਾ ਹੈ, ਵੱਡੀ ਸੰਗਤ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਭੂਘੀ

ਮੱਤ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਹਰੀ ਵਿੱਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਸੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਧੀਰਜ-ਰੂਪ ਝੰਡਾ ਬੈਠ੍ਹੰਦੇ ਹੇ ਪੁਲ ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਧੀਰਜ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਸੇਵਕ ਜਨ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਕੇ ਮੁਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਧੀਰਜ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ, ਝੰਡਾ-ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ, ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ)।

ਪਰਸਹਿ ਸੰਤ ਪਿਆਰੁ, ਜਿਹ ਕਰਤਾਰਹ ਸੰਜੋਗੁ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਓ, ਅਮਰਿ ਗੁਰਿ ਕੀਤਉ ਜੋਗੁ ॥ ੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਰਸਹਿ ਸੰਤ-ਸੰਤ ਜਨ ਪਰਸਦੇ ਹਨ। ਪਿਆਰ-ਪਿਆਰ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ। ਜਿਹ-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ। ਕਰਤਾਰਹ ਸੰਜੋਗ-ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ। ਸੇਵਿ-ਸਿਮਰ ਕੇ, ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ। ਅਮਰਿ ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ ਅਮਰ (ਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ। ਜੋਗੁ-ਲਾਇਕ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦਾ ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਪਿਆਰ-ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਨ ਪਰਸਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੇਵ ਕੇ ਸੁਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜੋਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ੭।

ਨਾਮੁ ਨਾਵਣੁ, ਨਾਮੁ ਰਸ ਖਾਣੁ ਅਰੁ ਭੋਜਨ, ਨਾਮ ਰਸੁ ਸਦਾ ਚਾਯੁ ਮੁਖਿ ਮਿਸਟ ਬਾਣੀ ॥ ਧਨਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿਓ, ਜਿਸੁ ਪਸਾਇ ਗਤਿ ਅਗਮ ਜਾਣੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨਾਵਣੁ-(ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ) ਇਸ਼ਨਾਨ। ਚਾਯ-ਉਤਸ਼ਾਹ। ਮੁਖਿ-ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ। ਮਿਸਟ-ਮਿੱਠੀ। ਧਨਿ ਸਤਿਗੁਰੁ-ਧੰਨ ਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ) ਜੀ। ਜਿਸੁ ਪਸਾਇ-ਜਿਸ ਦੀ ਝੁੱਪਾ ਨਾਲ। ਗਤਿ ਅਗਮ-ਅਗਮ ਹਰੀ ਦੀ ਗਤਿ। ਅਗਮ-ਅਪਹੁੰਚ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਲਈ) ਨਾਮ ਹੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੀ ਰਸਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ ਹੀ (ਉਹਨਾਂ ਲਈ) ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਹੀ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਮੁਖ ਵਿੱਚ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਹਨ। ਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ ਦੇਵ) ਧੰਨ ਹੈ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਸੇਵਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਝੁੱਪਾ ਨਾਲ ਉਹਨਾ ਅਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭੇਤ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਕੁਲ ਸੰਬੁਹ ਸਮੁਧਰੇ, ਪਾਯਉ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਸਕਯਥੁ ਜਨਮੁ

ਕਲ੍ਹਚਰੈ, ਗੁਰ ਪਰਸਿਉ ਅਮਰ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥ ੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੩]

ਪਦ ਅਰਥ—ਕੁਲ ਸਮੂਹ—ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ, ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ। ਸਮੂਧਰੇ—ਤਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਯਉ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ—(ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ। ਸਕਯਬੁ—ਸਕਾਰਥਾ, ਸਫਲ। ਕਲ੍ਹਚਰੈ—ਕੱਲ੍ਹ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਪਰਸਿਉ—(ਜਿਸ ਨੇ) ਪਰਸਿਆ ਹੈ। ਅਮਰ ਪ੍ਰਗਾਸੁ—ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸਰੂਪ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਕਈ ਕੁਲਾਂ ਤਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, (ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਕਲਸਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ—‘ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਸਿਆ ਹੈ’। ੮।

ਬਾਰਿਸੁ ਕਰਿ ਦਾਹਿਣੈ, ਸਿਧਿ ਸਨਮੁਖ ਮੁਖੁ ਜੋਵੈ ॥ ਰਿਪਿ ਬਸੈ
ਬਾਵਾਂਗਿ ਜੁ ਤੀਨਿ ਲੋਕਾਂਤਰ ਮੋਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਾਰਿਸੁ—ਕਮਲ, ਪਦਮ। ਕਰਿ—ਹੱਥ ਵਿਚ। ਦਾਹਿਣੈ ਕਰਿ—ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ। ਸਿਧਿ—ਸਿੱਧੀ। ਸਨਮੁਖ—ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਕੇ। ਜੋਵੈ—ਤੱਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਵਾਂਗਿ—ਖੱਬੇ ਅੰਗ ਵਿਚ। ਤੀਨਿ ਲੋਕਾਂਤਰ—ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। ਮੋਹੈ—ਮੋਹ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਰਥ :—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ) ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਪਦਮ ਹੈ; ਸਿੱਧੀ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਕੇ ਤੱਕ ਰਹੀ ਹੈ; (ਆਪ ਦੇ) ਖੱਬੇ ਅੰਗ ਵਿਚ ਰਿੱਧੀ ਵੱਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਦੀ ਹੈ।

ਰਿਦੈ ਬਸੈ ਅਕਹੀਉ, ਸੋਇ ਰਸੁ ਤਿਨ ਹੀ ਜਾਤਉ ॥ ਮੁਖਹੁ
ਭਗਤਿ ਉਚਰੈ, ਅਮਰੁ ਗੁਰੁ ਇਤੁ ਰੰਗਿ ਰਾਤਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਰਿਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਅਕਹੀਉ—ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੋਇ ਰਸੁ—ਉਹ ਆਨੰਦ। ਤਿਨ ਹੀ—ਤਿਨੀ ਹੀ, ਉਸਨੇ ਹੀ, ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਨੇ ਹੀ। ਜਾਤਉ—ਜਾਣਿਆ ਹੈ। ਇਤੁ ਰੰਗਿ ਰਾਤਉ—ਇਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ।

ਅਰਥ :—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਕੱਥ ਹਰੀ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਆਪਣੇ ਮੁਖ ਤੋਂ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ) ਭਗਤੀ

ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਮਸਤਕਿ ਨੀਸਾਣਿ ਸਚਉ ਕਰਮੁ, ਕਲੁ, ਜੋੜਿ ਕਰ ਪ੍ਰਾਇਉ ॥
ਪਰਸਿਅਉ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰ ਤਿਲਕੁ; ਸਰਬ ਇਛ ਤਿਨਿ ਪਾਇਅਉ
॥ ੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ਸਚਉ ਕਰਮ—ਸੱਚੀ ਬਖਸ਼ਿਸ, ਸਦਾ
ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ । ਜੋੜਿ ਕਰ—ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ [ਲਫਜ਼ 'ਕਰ' ਬਹੁ ਵਚਨ] ।
ਪ੍ਰਾਇਅਉ—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ । ਪਰਸਿਅਉ—(ਜਿਸ ਨੇ) ਪਰਸਿਆ
ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰ ਤਿਲਕੁ—ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰੂ । ਤਿਨਿ—ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸੱਚੀ ਬਖਸ਼ਿਸ-
ਰੂਪ ਨੀਸਾਨ ਹੈ । ਹੇ ਕੱਲ ਕਵੀ ! ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ (ਇਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ
ਧਿਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸਿਰੋਮਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਰਸਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ
ਸਾਰੀਆਂ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ । ੯ ।

ਨੋਟ—ਇਹ ੯ ਸਵਦੀਏ ਭੱਟ ਕਲਸਹਾਰ (ਕੱਲ) ਨੇ ਉਚਾਰੇ ਹਨ ।

ਚਰਣ ਤ ਪਰ ਸਕਯਬ, ਚਰਣ ਗੁਰ ਅਮਰ ਪਵਲਿ ਰਯ ॥ ਹਥ ਤ
ਪਰ ਸਕਯਬ ਹਥ ਲਗਾਹਿ ਗੁਰ ਅਮਰ ਪਯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤ—ਤਾਂ । ਪਰ—ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ਸਕਯਬ—ਸਕਾਰਬੇ,
ਸਫਲ । ਚਰਣ—(ਜੋ) ਚਰਨ । ਗੁਰ ਅਮਰ ਪਵਲਿ—ਗੁਰ ਅਮਰ (ਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਰਾਹ
ਵਿਚ । ਰਯ—ਰਫਤਾਰ, ਚਾਲ । ਚਰਣ ਰਯ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜੋ
ਚਰਣ ਚੱਲਦੇ ਹਨ) । ਗੁਰ ਅਮਰ ਪਯ—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ।

ਅਰਥ :- ਉਹੀ ਚਰਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕਾਰਬੇ ਹਨ, ਜੋ ਚਰਨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ
ਜੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ । ਉਹੀ ਹੱਥ ਸਫਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ
ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ।

ਜੀਹ ਤ ਪਰ ਸਕਯਬ, ਜੀਹ ਗੁਰ ਅਮਰੁ ਭਣਿਜੈ ॥ ਨੈਣ ਤ ਪਰ
ਸਕਯਬ, ਨਯਣਿ ਗੁਰ ਉਮਰੁ ਪਿਖਿਜੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੀਹ—ਜੀਭ । ਗੁਰ ਅਮਰੁ—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ । ਭਣਿਜੈ—
ਉਚਾਰਦੀ ਹੈ, ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਨੈਣ—ਅੱਖਾਂ । ਨਯਣਿ—ਨੈਣੀਂ, ਅੱਖੀਂ, ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ।
ਪਿਖਿਜੈ—ਵੇਖੀਏ ।

ਅਰਥ :-ਉਹੀ ਜੀਭ ਸਕਾਰਥੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਉਹੀ ਅੱਖਾਂ ਸਫਲ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ।

ਸ੍ਰਵਣ ਤ ਪਰ ਸਕਯਥ, ਸ੍ਰਵਣਿ ਗੁਰੁ ਅਮਰੁ ਸੁਣਿਜੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸ੍ਰਵਣ-ਕੰਨ । ਸ੍ਰਵਣਿ-ਸ੍ਰਵਣੀ, ਕੰਨੀ, ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ। ਗੁਰੁ ਅਮਰੁ-ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਨੂੰ)। ਸੁਣਿਜੈ-ਸੁਣੀਏ।

ਅਰਥ :-ਉਹੀ ਕੰਨ ਸਫਲ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੋਭੀ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਕਯਥੁ ਸੁ ਹੀਉ, ਜਿਤੁ ਹੀਅ ਬਸੈ, ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਨਿਜ ਜਗਤ
ਪਿਤ ॥ ਸਕਯਥੁ ਸੁ ਸਿਰੁ, ਜਾਲਪੁ ਭਣੈ, ਜੁ ਸਿਰੁ ਨਿਵੈ ਗੁਰ ਅਮਰ ਨਿਤ ॥

੧ ॥ ੧੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੪]

ਨੋਟ-ਜਾਲਪ ਭੱਟ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਸਵਈਆ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਸ਼ੋਭ ੧੦ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹੀਉ-ਹਿਰਦਾ। ਜਿਤੁ ਹੀਅ-ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਨਿਜ-ਆਪਣਾ। ਜਗਤ ਪਿਤ-ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ। ਜਾਲਪੁ ਭਣੈ-ਜਾਲਪ (ਕਵੀ) ਆਖਦਾ ਹੈ। ਨਿਤ-ਸਦਾ।

ਅਰਥ :-ਉਹੀ ਹਿਰਦਾ ਸਕਾਰਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਜਾਲਪ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ-“ਉਹੀ ਸਿਰ ਸਫਲ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰ ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ”। ੧।੧੦।

ਤਿ ਨਰ ਦੁਖ ਨਹੁ ਭੁਖ, ਤਿ ਨਰ ਨਿਧਨ ਨਹੁ ਕਹੀਅਹਿ ॥ ਤਿ ਨਰ
ਸੋਕੁ ਨਹੁ ਹੂਐ, ਤਿ ਨਰ ਸੇ ਅੰਤੁ ਨ ਲਹੀਅਹਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਿ ਨਰ-ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ। ਨਿਧਨ-ਨਿਰਧਨ, ਕੰਗਾਲ। ਨਹੁ-ਨਹੀਂ। ਕਹੀਅਹਿ-ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਸੋਕੁ-ਚਿੰਤਾ। ਹੂਐ-ਹੁੰਦਾ। ਤਿ ਨਰ ਸੇ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਐਸੇ ਹਨ ਕਿ।

ਅਰਥ :-ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਹ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਹੈ ਨ ਭੁੱਖ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕੰਗਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ; ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦੀ; ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਤਿ ਨਰ ਸੇਵ ਨਹੁ ਕਰਹਿ, ਤਿ ਨਰ ਸਯ ਸਹਸ ਸਮਪਹਿ ॥ ਤਿ ਨਰ
ਦੁਲੀਚੈ ਬਹਹਿ, ਤਿ ਨਰ ਉਥਪਿ ਬਿਬਪਹਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਸੇਵ-ਮੁਖਾਜੀ । ਨਹੁ ਕਰਹਿ-ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਸਯ ਸਹਸ-ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ (ਪਦਾਰਥ) । ਸਮਪਹਿ-ਸਮੱਪਹਿ, ਸਮਰਪਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਦੁਲੀਚੇ-ਗ਼ਲੀਚੇ ਉਂਤੇ । ਉਥਪਿ-(ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ) ਪੁੱਟ ਕੇ । ਬਿਥਪਹਿ-(ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਟਿਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :-ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਖਾਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਤਾਂ ਆਪ) ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ (ਪਦਾਰਥ ਹੋਰਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਦੇਂਦੇ ਹਨ; ਗ਼ਲੀਚੇ ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਰਾਜ ਮਾਣਦੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ) ਪੁੱਟ ਕੇ (ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਟਿਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਸੁਖ ਲਹਹਿ ਤਿ ਨਰ ਸੰਸਾਰ ਮਹਿ, ਅਭੈ ਪਟੁ ਰਿਪ ਮਧਿ ਤਿਹ ॥
ਸਕਯਥ ਤਿ ਨਰ, ਜਾਲਪੁ ਭਣੈ, ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸੁ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ ਜਿਹ ॥੨॥੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲਹਹਿ-ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਅਭੈ ਪਟੁ-ਅਭੈਤਾ (ਨਿਰਭੈਤਾ) ਦਾ ਬਸਤ੍ਰ (ਓਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ) । ਰਿਪੁ-ਵੈਰੀ (ਕਾਮਾਦਿਕ) । ਰਿਪ ਮਧਿ-(ਕਾਮਾਦਿਕ) ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ । ਤਿਹ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਸਕਯਥ-ਸਫਲ । ਜਿਹ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ।

ਅਰਥ :-ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੁਖ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, (ਕਾਮਾਦਿਕ) ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਨਿਰਭੈਤਾ ਦਾ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਨਿਰਭੈ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) । ਜਾਲਪ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ-“ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਫਲ ਹਨ (ਭਾਵ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੈ)” ॥੨॥੧੧॥

ਤੈ ਪਵਿਅਉ ਇਕੁ, ਮਨਿ ਧਰਿਅਉ ਇਕੁ, ਕਰਿ ਇਕੁ ਪਛਾਨਿਓ ॥
ਨਯਾਣਿ ਬਯਾਣਿ ਮੁਹਿ ਇਕੁ ਇਕੁ, ਦੁਹ ਠਾਂਇ ਨ ਜਾਣਿਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤੈ-ਤੂੰ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ !) ਇਕੁ-ਇਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਕਰਿ ਇਕੁ-ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਉਪਮਾ-ਰਹਿਤ ਜਾਣ ਕੇ, ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਨਯਾਣਿ-ਅੱਖ ਵਿਚ । ਬਯਾਣਿ-ਬਚਨ ਵਿਚ । ਮੁਹਿ-ਮੂੰਹ ਵਿਚ । ਇਕੁ ਇਕੁ-ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ । ਦੁਹ-ਦੂਜਾ-ਪਨ, ਦੂਤ । ਠਾਂਇ-(ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਥਾਂ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ !) ਤੂੰ ਇਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਤੂੰ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਇੱਕ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹੀ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਹੈ (ਭਾਵ, ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਉਸ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ); (ਤੋਰੀ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ, (ਤੇਰੇ) ਬਚਨ ਵਿਚ, ਅਤੇ (ਤੇਰੇ) ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਹੀ

ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਹੈ, ਤੂੰ ਦੂਜਾ-ਪਨ ਨੂੰ (ਭਾਵ, ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਕਿ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੀ ਦੂਜਾ ਹੈ) ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜਾਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੁਪਨਿ ਇਕੁ, ਪਰਤਖਿ ਇਕੁ, ਇਕਸ ਮਾਹਿ ਲੀਣਉ ॥ ਤੀਸ ਇਕੁ ਅਰੁ ਪੰਜਿ ਸਿਧੁ ਪੈਤੀਸ ਨ ਖੀਣਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੁਪਨਿ-ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ। ਪਰਤਖਿ-ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ, ਜਾਗਦੇ ਹੋਇਆਂ। ਤੀਸ-ਤੀਹ (ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ, ਮਹੀਨੇ ਸਾਲ ਸਦੀਆਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ)। ਪੰਜਿ-ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ)। ਸਿਧੁ-ਪ੍ਰਗਟ, ਜ਼ਾਹਰ-ਜ਼ਹੂਰ ਹਰੀ। ਪੈਤੀਸ-ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਬਾਣੀ ਵਿਚ)। ਨ ਖੀਣਉ-ਜੋ ਖੀਣ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਕਾਲਪੁਰਖ।

ਅਰਥ-ਜੋ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਤ੍ਰੀਹਾਂ (ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ, ਮਹੀਨੇ-ਸਾਲ ਸਦੀਆਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹਰ ਸਮੇਂ) ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ) ਪਰਗਟ ਹੈ, ਜੋ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪੈਂਤੀ (ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ, ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ) ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਸ ਇੱਕ ਨੂੰ, (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ!) ਤੂੰ ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ ਭੀ ਅਤੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਭੀ (ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ), ਤੂੰ ਉਸ ਇੱਕ ਵਿਚ ਹੀ (ਸਦਾ) ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ।

ਇਕਹੁ ਜਿ ਲਾਖੁ, ਲਖਹੁ ਅਲਖੁ ਹੈ ਇਕੁ ਇਕੁ ਕਰਿ ਵਰਨਿਅਉ ॥ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ, ਜਾਲਪੁ ਭਣੈ, ਤੂੰ ਇਕੁ ਲੋੜਹਿ ਇਕੁ ਮੰਨਿਅਉ॥੩॥੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਇਕਹੁ-ਇਕ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਤੋਂ। ਲਾਖੁ-ਲੱਖਾਂ ਜੀਵ। ਲਖਹੁ-ਲੱਖਾਂ ਜੀਆਂ ਤੋਂ। ਅਲਖੁ-ਜੋ ਨਾਹ ਲਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਵਰਨਿਅਉ-ਤੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ-ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ! ਲੋੜਹਿ-ਲੋਚਦਾ ਹੈਂ।

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਇੱਕ ਹਰੀ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਜੀਵ ਬਣੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਲੱਖਾਂ ਜੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਉਸ ਇੱਕ ਨੂੰ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ!) ਤੂੰ ਇੱਕ (ਅਦੁਤੀ) ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਾਲਪ ਭੱਟ ਆਖਦਾ ਹੈ-“ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ! ਤੂੰ ਇੱਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ”॥੩॥੧੨॥

ਜਿ ਮਤਿ ਗਹੀ ਜੈਦੇਵਿ, ਜਿ ਮਤਿ ਨਾਮੈ ਸੰਮਾਣੀ ॥ ਜਿ ਮਤਿ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਚਿਤਿ, ਭਗਤ ਕੰਬੀਰਹਿ ਜਾਣੀ ॥ ਰੁਕਮਾਂਗਦ ਕਰਤੂਤਿ, ਰਾਮੁ ਜੰਪਹੁ ਨਿਤ ਭਾਈ ॥ ਅੰਮਰੀਕ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਸਰਣਿ ਗੋਬਿੰਦ ਗਤਿ ਪਾਈ ॥ ਤੈ ਲੋਭੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਤਜੀ, ਸੁ ਮਤਿ ਜਲੁ ਜਾਣੀ ਜੁਗਤਿ॥ਗੁਰੁ ਅਮਰਦਾਸੁ

ਨਿਜੁ ਭਗਤੁ ਹੈ, ਦੇਖਿ ਦਰਸੁ ਪਾਵਉ ਮੁਕਤਿ ॥ ੪ ॥ ੧੩ ॥ [੧੩੯੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿ—ਜਿਹੜੀ । ਗਹੀ—ਲਈ, ਸਿੱਖੀ । ਜੈਦੇਵਿ—ਜੈਦੇਵ ਨੇ । ਨਾਮੈ—ਨਾਮਦੇਵ ਵਿਚ । ਸੰਮਾਣੀ—ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਰਚੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਚਿਤਿ—ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ । ਕੰਬੀਰਹਿ—ਕਬੀਰ ਨੇ । ਰੁਕਮਾਂਗਦ—ਇਕ ਰਾਜਾ ਸੀ । ਰੁਕਮਾਂਗਦ ਕਰਤੂਤਿ—ਰੁਕਮਾਂਗਦ ਰਾਜੇ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਨਿੱਤ ਸੀ । ਜੰਪਹੁ—ਜਪਹੁ । ਭਾਈ—ਹੇ ਸਜਣ ! ਪ੍ਰਹਲਾਦਿ—ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਨੇ । ਸਰਣਿ ਗੋਬਿੰਦ—ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ । ਤੈ—(ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ !) ਤੂੰ । ਤਜੀ—ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ । ਸੁ ਮਤਿ ਜਾਣੀ ਜੁਗਤਿ—ਉਸ ਮਤਿ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਜਾਣੀ । ਜਲੁ—ਹੇ ਜਲੁ ! ਹੇ ਜਾਲਪ ! ਨਿਜੁ ਭਗਤੁ—ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਆਪਣਾ ਭਗਤ । ਦੇਖਿ—ਵੇਖ ਕੇ । ਪਾਵਉ—ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਅਰਥ—ਜਿਹੜੀ ਮੱਤ ਜੈਦੇਵ ਨੇ ਸਿੱਖੀ, ਜਿਹੜੀ ਮੱਤ ਨਾਮਦੇਵ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਮੱਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਮੱਤ ਕਬੀਰ ਭਗਤ ਨੇ ਸਮਝੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਮੱਤ ਦਾ ਸਦਕਾ ਰੁਕਮਾਂਗਦ ਦੀ ਕਾਰ ਇਹ ਸੀ (ਕਿ ਆਪ ਜਪਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਸੀ) ਹੇ ਭਾਈ ! ਨਿੱਤ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰੋ, ਜਿਸ ਮੱਤ ਦੁਆਰਾ ਅੰਬਰੀਕ ਤੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਨੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਲੱਭੀ ਸੀ (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ !) ਜਲੁ (ਆਖਦਾ ਹੈ) ਤੂੰ ਉਸ ਮੱਤ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਜਾਣ ਲਈ ਹੈ ਤੂੰ ਲੋਭ ਫ਼ੋਧ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਭਗਤ ਹੈ । ਮੈਂ (ਉਸ ਦਾ) ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ੪।੧੩।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸੁ ਪਰਸੀਐ, ਪੁਹਮਿ ਪਾਤਿਕ ਬਿਨਾਸਹਿ ॥ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸੁ ਪਰਸੀਐ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਆਸਾਸਹਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪੁਹਮਿ—ਪੁਹਵੀ, ਪੁਢਵੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ । ਪੁਹਮਿ ਪਾਤਿਕ—ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਾਪ । ਬਿਨਾਸਹਿ—ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਆਸਾਸਹਿ—ਲੋਚਦੇ ਹਨ, ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਓ) ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨੂੰ ਪਰਸੀਏ, (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸਨ ਨਾਲ) ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਸੀਏ, (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸਨ ਨੂੰ) ਸਿਧ ਤੇ ਸਾਧਿਕ ਲੋਚਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸੁ ਪਰਸੀਐ, ਧਿਆਨੁ ਲਹੀਐ, ਪਉ ਮੁਕਿਹਿ ॥ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸੁ ਪਰਸੀਐ, ਅਭਉ ਲਭੈ, ਗਉ ਚੁਕਿਹਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਉ-ਪੰਥ, ਸਫਰ (ਭਾਵ, ਜਨਮ ਮਰਨ)। (ਪਉ ਪੰਥ ਮੋਕਲੇ ਹੋਣੇ, ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ)। ਅਭਉ-ਨਿਰਭਉ ਹਰੀ। ਗਉ-ਗਵਨ ਜਨਮ ਮਰਨ, ਭਟਕਣਾ।

ਅਰਥ:-ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ(ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨੂੰ ਪਰਸੀਏ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਾਲਾ) ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੁੜਦੀ ਹੈ) ਤੇ (ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ) ਸਫਰ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਸੀਏ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਨਿਰਭਉ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੰਢ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਬਿੰਨਿ, ਦੁਗਣ ਜੁ ਤਉ ਰਹੈ, ਜਾ ਸੁਮੰਤ੍ਰਿ ਮਾਨਵਹਿ ਲਹਿ ॥
ਜਾਲਪਾ, ਪਦਾਰਥ ਇਤੜੇ, ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸਿ ਡਿਠੈ ਮਿਲਹਿ ॥ ੫ ॥
੧੪ ॥ [੧੩੯੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਇਕੁ-ਇਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ। ਬਿੰਨਿ-ਬੀਨ ਕੇ, ਜਾਣ ਕੇ, ਪਛਾਣ ਕੇ। ਦੁਗਣ-ਦੂਜਾ ਭਾਉ, ਦੁਚਿੱਤਾ-ਪਨ, ਇਹ ਗਣਤ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਭੀ ਹੈ। ਜੁ-ਜੋ, ਜਿਹੜੀ (ਦੁਗਣ ਹੈ)। ਤਉ-ਤਦੋਂ। ਰਹੈ-ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਾ-ਜਦੋਂ। ਸੁਮੰਤ੍ਰਿ-(ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ ਦੁਆਰਾ। ਮਾਨਵਹਿ-ਇਤੜੇ-ਇਤਨੇ ਪਦਾਰਥ।

ਅਰਥ :-ਜੋ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਹੈ ਉਹ ਤਦੋਂ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਜਾਲਪ ! ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ (ਜੋ ਉੱਪਰ ਦਸੇ ਹਨ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਭਿੱਠਿਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ੫ ॥ ੧੪ ॥

ਨੋਟ :-ਇਹ ਪੰਜ ਸਵਈਏ ਭੱਟ ਜਾਲਪ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾਰੁ, ਸੁ ਦ੍ਰਿੜੁ ਨਾਨਕਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿਅਉ ॥ ਤਾ ਤੇ
ਅੰ ਗਦੁ ਲਹਣਾ ਪ੍ਰਗਟਿ, ਤਾਸੁ ਚਰਣਹ ਲਿਵ ਰਹਿਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦ੍ਰਿੜੁ-ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਨਾਨਕਿ-(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਨੇ। ਸੰਗ੍ਰਹਿਅਉ-ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਾ ਤੇ-ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੋਂ)। ਪ੍ਰਗਟਿ-ਪਰਗਟ ਹੋ ਕੇ, ਚਾਨਣ ਲੈ ਕੇ। ਤਾਸੁ ਚਰਣਹ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ।

ਅਰਥ :-(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਜੋ ਸਦਾ ਬਿਰਹਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਲਗਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਹੋ ਕੇ ਪਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਲਾ ਰੱਖੀ ।

ਤਿਤੁ ਕੁਲਿ, ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸੁ, ਆਸਾ ਨਿਵਾਸੁ, ਤਾਸੁ ਗੁਣ ਕਵਣ ਵਖਾਣਉ ॥ ਜੋ ਗੁਣ ਅਲਖ ਅਗੰਮ, ਤਿਨਹ ਗੁਣ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਤਿਤੁ ਕੁਲਿ—ਉਸ ਕੁਲ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ) । ਆਸਾ ਨਿਵਾਸੁ—ਆਸਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ, ਆਸਾਂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ (ਭਾਵ, ਆਸਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) । ਤਾਸੁ—ਉਸ ਦੇ [ਰਸ] । ਤਾਸੁ ਗੁਣ ਕਵਣ—ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ? ਵਖਾਣਉ—ਮੈਂ ਦੱਸਾਂ । ਤਿਨਹ ਗੁਣ ਅੰਤੁ—ਉਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ । ਨ ਜਾਣਉ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ । ਅਲਖ—ਅਲੱਖ, ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਪਰੇ । ਅਗੰਮ—ਅਪਹੁੰਚ ।

ਅਰਥ—ਉਸ ਕੁਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਆਸਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਾਲਾ, (ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ) । ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ਦੱਸਾਂ ? ਉਹ ਗੁਣ ਅਲੱਖ ਤੇ ਅਗੰਮ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ।

ਬੋਹਿਥਉ ਬਿਧਾਤੈ ਨਿਰਮਯੋ, ਸਭ ਸੰਗਤਿ ਕੁਲ ਉਧਰਣ ॥ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ, ਕੀਰਤੁ ਕਹੈ, ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤੁਅ ਪਾ ਸਰਣ ॥੧॥੧੫॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਬੋਹਿਥਉ—ਜਹਾਜ਼ । ਬਿਧਾਤੈ—ਕਰਤਾਰ ਨੇ । ਨਿਰਮਯੋ—ਬਨਾਇਆ ਹੈ । ਉਧਰਣ—ਉਧਾਰਨ ਲਈ, ਤਾਰਨ ਲਈ । ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ—ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ! ਕੀਰਤੁ ਕਹੈ—ਕੀਰਤ (ਭੱਟ) ਆਖਦਾ ਹੈ । ਤ੍ਰਾਹਿ—ਰੱਖ ਲੈ, ਬਚਾ ਲੈ । ਤੁਅ ਪਾ—ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ।

ਅਰਥ—ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਣ ਲਈ ਕਰਤਾਰ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਇਆ ਹੈ; ਕੀਰਤ (ਭੱਟ) ਆਖਦਾ ਹੈ,—“ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ! ਮੈਨੂੰ ਰੱਖ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆ ਹਾਂ” ॥ ੧ ॥ ੧੫ ॥

ਨੋਟ—ਭੱਟ ‘ਕੀਰਤ’ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਸਵਈਏ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਕ—

ਕਲਸਹਾਰ ਦੇ ਸਵਈਏ ੬

ਜਾਲਪ ਦੇ

ਕੀਰਤ ਦਾ

੫

੧

ਜੋੜ ੧੫

ਆਪਿ ਨਰਾਇਣੁ ਕਲਾ ਧਾਰਿ, ਜਗ ਮਹਿ ਪਰਵਰਿਯਉ ॥

ਨਿਰੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰੁ, ਜੋਤਿ ਜਗ ਮੰਡਲਿ ਕਰਿਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰਲਾ ਧਾਰਿ—ਸੱਤਿਆ ਰਚ ਕੇ। ਜਗ ਮਹਿ—ਜਗਤ ਵਿਚ। ਪਰਵਰਿਯਉ—ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰਿ—ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ। ਆਕਾਰੁ—ਅਕਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ, ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ। ਜਗ ਮੰਡਲਿ—ਜਗਤ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ। ਜੋਤਿ ਕਰਿਯਉ—ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਹੈ।

ਅਰਥ—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਆਪ ਹੀ ਨਰਾਇਣ-ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਰਚ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ) ਅਕਾਰ-ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ (ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ) ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਹੈ।

ਜਹ ਕਹ ਤਹ ਭਰਪੂਰੁ ਸਬਦੁ, ਦੀਪਕਿ ਦੀਪਾਯਉ ॥ ਜਿਹ ਸਿਖਹੁ ਸੰਗ੍ਰਹਿਓ, ਤਤੁ ਹਰਿ ਚਰਣ ਮਿਲਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਹ ਕਹ—ਜਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ। ਤਹ—ਤਿਥੇ, ਉਥੇ ਹੀ। ਭਰਪੂਰੁ—ਵਿਆਪਕ, ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ। ਸਬਦੁ—ਸਬਦ ਨੂੰ। ਦੀਪਕਿ—ਦੀਵੇ ਨਾਲ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ-ਰੂਪ ਦੀਪਕ ਦੀ ਰਾਹੀਂ)। ਦੀਪਾਯਉ—ਜਗਾਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਹ ਸਿਖਹ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ। ਤਤੁ—ਤੁਰਤ, ਤਤਕਾਲ।

ਅਰਥ—(ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ) ਆਪਣੇ ਸਬਦ (-ਨਾਮ) ਨੂੰ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ-ਰੂਪ) ਦੀਵੇ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਬਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਤੁਰਤ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਕੁਲਿ ਨਿੰਮਲੁ ਅਵਤਰਿਉ ਅੰਗਦ ਲਹਣੇ ਸੰਗਿ ਹੁਅ ॥
ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਤਾਰਣ ਤਰਣ, ਜਨਮ ਜਨਮ ਪਾ ਸਰਣ ਤੁਅ ॥ ੨ ॥
੧੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੫]

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਾਨਕ ਕੁਲਿ—(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ) ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ। ਨਿੰਮਲੁ—ਨਿਰਮਲ। ਅਵਤਰਿਉ—ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ। ਲਹਣੇ ਸੰਗਿ ਹੁਅ—ਲਹਣੇ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ, ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ। ਤਾਰਣ ਤਰਣ—ਤਾਰਣ ਲਈ ਜਹਾਜ਼। ਪਾ ਸਰਣ ਤੁਅ—ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਰਨ (ਰਹਾਂ)। ਤਰਣ—ਜਹਾਜ਼।

ਅਰਥ—ਲਹਣੇ ਜੀ (ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇ

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ! ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤਾਰਨ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ । ਮੈਂ ਹਰੇਕ ਜਨਮ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਰਨ (ਰਹਾਂ) ॥੨॥੧੬॥

ਜਪੁ ਤਪੁ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ, ਪਿਖਿ ਦਰਸਨੁ ਗੁਰ ਸਿਖਹ ॥ ਸਗਣਿ ਪਰਹਿ ਤੇ ਉਬਰਹਿ, ਛੋਡਿ ਜਮ ਪੁਰ ਕੀ ਲਿਖਹ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਿਖਿ—ਵੇਖ ਕੇ । ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ—ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦਾ ਦਰਸਨ । ਸਿਖਹ—ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ । ਪਰਹਿ—ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਉਬਰਹਿ—ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਛੋਡਿ—ਛੱਡ ਕੇ । ਲਿਖਹ—ਲਿਖਤ । ਜਮ ਪੁਰ ਕੀ—ਜਮ ਪੁਰੀ ਦੀ ।

ਅਰਥ :—ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਪ ਤਪ ਸਤ ਸੰਤੋਖ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) । ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਗੁਰੂ ਦੀ) ਸਰਨ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਮ-ਪੁਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਭਰਪੂਰੁ ਰਿਦੈ, ਉਚਰੈ ਕਰਤਾਰੈ ॥ ਗੁਰੁ ਗਉਹਰੁ ਦਰੀਆਉ, ਪਲਕ ਭੁਬੰਤੁਹ ਤਾਰੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭਗਤਿ ਭਾਇ—ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ਰਿਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਉਚਰੈ—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ । ਕਰਤਾਰੈ—ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ । ਗਉਹਰੁ—ਗੁਹਰ, ਗੰਭੀਰ । ਦਰੀਆਉ—ਦਰੀਆ-ਦਿਲ, ਸਖੀ । ਪਲਕ—ਪਲ ਵਿਚ । ਭੁਬੰਤੁਹ—ਭੁੱਬਦਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਅਰਥ :—(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਕਰਤਾਰ ਦੀ) ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ; ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ) ਗੰਭੀਰ ਹੈ, ਦਰੀਆ-ਦਿਲ ਹੈ, ਭੁੱਬਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪਲ ਵਿਚ ਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਨਕ ਕੁਲਿ ਨਿੰਮਲੁ ਅਵਤਰਉ, ਗੁਣ ਕਰਤਾਰੈ ਉਚਰੈ ॥ ਗੁਰੁ ਅਮਰਦਾਸੁ ਜਿਨ ਸੇਵਿਅਉ, ਤਿਨੁ ਦੁਖੁ ਦਰਿਦ੍ਰੁ ਪਰਹਰਿ ਪਰੈ ॥੩॥੧੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਾਨਕ ਕੁਲਿ—(ਗੁਰੂ)ਨਾਨਕ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ । ਨਿੰਮਲੁ—ਨਿਰਮਲ । ਗੁਣ ਕਰਤਾਰੈ—ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ । ਜਿਨ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ । ਤਿਨੁ—ਉਹਨਾਂ ਦਾ । ਪਰਹਰਿ ਪਰੈ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ) ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨਿਰਮਲ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੇਵਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਤੇ ਦਰਿਦ੍ਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੩॥੧੭॥

ਚਿਤਿ ਚਿਤਵਉ, ਅਰਦਾਸਿ ਕਹਉ, ਪਰੁ ਕਹਿ ਭਿ ਨ ਸਕਉ ॥ ਸਰਬ
ਚਿੰਤ ਤੁਝ ਪਾਸਿ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹਉ ਤਕਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਚਿਤਿ-ਚਿੰਤ ਵਿਚ । ਚਿਤਵਉ-ਚਿਤਵਦਾ ਹਾਂ, ਵਿਚਾਰਦਾ ਹਾਂ ।
ਕਹਉ-ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਆਖਾਂ । ਸਰਬ ਚਿੰਤ-ਸਾਰੇ ਫਿਕਰ । ਤੁਝ ਪਾਸਿ-ਤੇਰੇ ਪਾਸ।
ਹਉ-ਮੈਂ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ !) ਮੈਂ ਚਿੰਤ ਵਿਚ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ
(ਇਕ) ਬੇਨਤੀ ਆਖਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਖ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ; (ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ !) ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ
ਫਿਕਰ ਤੇਰੇ ਹਵਾਲੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਫਿਕਰ ਹਨ), ਮੈਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ
(ਦਾ ਆਸਰਾ) ਤੱਕਦਾ ਹਾਂ ।

ਤੇਰੈ ਹੁਕਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ, ਤਉ ਕਰਉ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਸੇਵਾ ॥ ਜਬ
ਗੁਰੁ ਦੇਖੈ ਸੁਭ ਦਿਸਟਿ, ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਮੁਖ ਮੇਵਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੇਰੈ ਹੁਕਮਿ-(ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ !) ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ । ਨੀਸਾਣੁ-
ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ । ਪਵੈ-ਮਿਲੇ । ਤਉ-ਤਦੋਂ । ਸੁਭ ਦਿਸਟਿ-ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਕੇ ।
ਨਾਮੁ ਮੇਵਾ-ਨਾਮ-ਰੂਪ ਫਲ । ਕਰਤਾ-ਕਰਤਾਰ ਦਾ । ਮੁਖਿ-ਮੂੰਹ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ !) ਜੇ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲ
ਜਾਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ । ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ) ਮਿਹਰ ਵੀ
ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤੱਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਫਲ ਮੂੰਹ ਵਿਚ (ਭਾਵ, ਖਾਣ ਨੂੰ)
ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਅਗਮ ਅਲਖ ਕਾਰਣ ਪੁਰਖ, ਜੈ ਫੁਰਮਾਵਹਿ ਸੈ ਕਹਉ ॥ ਗੁਰ
ਅਮਰਦਾਸ ਕਾਰਣ ਕਰਣ, ਜਿਵ ਤੂ ਰਖਹਿ ਤਿਵ ਰਹਉ ॥ ੪ ॥ ੧੮ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੬੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਗਮ-ਹੇ ਅਗਮ ਹਰੀ-ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਫੁਰਮਾਵਹਿ-ਤੂੰ ਹੁਕਮ
ਕਰਦਾ ਹੈਂ । ਕਾਰਣ ਕਰਣ-ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ । ਅਗਮ-ਅਪਹ੍ਰਿੰਤ । ਅਲਖ-ਅਲੱਖ,
ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦੱਸਿਆ ਨਾਹ ਜਾ ਸਕੇ । ਕਰਣ-ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ । ਕਾਰਣ-(ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ)
ਮੂਲ । ਪੁਰਖ-ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਅਗਮ-ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਹੇ ਅਲੱਖ ਹਰੀ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ! ਹੇ ਕਾਰਣ
ਪੁਰਖ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ! ਜੋ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਸੋਈ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ।
ਹੇ-ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਕਰਤਾ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ! ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਤਿਵੇਂ
ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ੪ । ੧੮ ।

ਨੋਟ ! ਇਹ ਚਾਰ ਸਵਈਏ ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਭਿਖੇ ਕੇ ॥

ਗੁਰੁ ਗਿਆਨੁ ਅਰੁ ਧਿਆਨੁ, ਤਤ ਸਿਉ ਤਤੁ ਮਿਲਾਵੈ ॥ ਸਚਿ ਸਚੁ ਜਾਣੀਐ, ਇਕ ਚਿਤਹਿ ਲਿਵ ਲਾਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤਤ ਸਿਉ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ (ਜੋ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ) । ਤਤੁ—ਆਤਮਾ ਨੂੰ । ਗੁਰੁ—ਗੁਰ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) । ਸਚਿ—ਸਚ ਵਿਚ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ (ਜੁੜਨ ਕਰ ਕੇ) । ਸਚੁ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਕਾਲਪੁਰਖ-ਰੂਪ । ਇਕ ਚਿਤਹਿ—ਇਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ।

ਅਰਥ :—ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਤੇ ਧਿਆਨ-ਰੂਪ ਹੈ (ਭਾਵ, ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਧਿਆਨ ਵਾਲਾ ਹੈ); (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ) ਆਪਣੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰੀ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹਰੀ-ਰੂਪ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਏ, (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਇਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ (ਹਰੀ ਵਿਚ) ਲਿਵ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਵਸਿ ਕਰੈ, ਪਵਣੁ ਉਡੰਤ ਨ ਧਾਵੈ ॥ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕੈ ਵਸੈ ਦੇਸਿ, ਹੁਕਮੁ ਬੁਝਿ ਬੀਚਾਰੁ ਪਾਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਵਣੁ—ਚੰਚਲ ਮਨ । ਉਡੰਤ—ਭਟਕਦਾ । ਧਾਵੈ—ਏੜਦਾ । ਦੇਸਿ—ਦੇਸ ਵਿਚ । ਬੁਝਿ—ਸਮਝ ਕੇ, ਪਛਾਣ ਕੇ । ਬੀਚਾਰੁ—ਗਿਆਨ ।

ਅਰਥ :—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਕਿਸੇਪਾਸੇ ਵਲ) ਏੜਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਟਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਪਛਾਣ ਕੇ (ਉਹਨਾਂ ਨੇ) ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਕਲਿ ਮਾਹਿ ਰੂਪੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ, ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਨਿ ਕਿਛੁ ਕੀਅਉ ॥ ਗੁਰੁ ਮਿਲੁ-ਉ ਸੋਇ, ਭਿਖਾ ਕਹੈ, ਸਹਜ ਰੀਗਿ ਦਰਸਨੁ ਦੀਅਉ ॥੧॥੧੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਲਿ ਮਾਹਿ—ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ । ਸੋ—ਉਹ ਅਕਾਲਪੁਰਖ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਨੇ । ਕਿਛੁ—ਇਹ ਅਲੱਖ ਕੌਤਕ (ਭਾਵ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਘੱਲਣ ਦਾ ਕੌਤਕ) । ਸੋਇ—ਉਹ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) । ਦੀਅਉ—ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸਹਜ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ, ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ।

ਅਰਥ :—ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ-ਰੂਪ ਹੈ; (ਇਸ

ਕੋਤਕ ਨੂੰ) ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਅਚਰਜ ਕੋਤਕ ਕੀਤਾ ਹੈ।
ਭਿੱਖਾ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ—“ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ) ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਨੇ)
ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਦਰਸਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ” । ੧ । ੧੯ ।

ਰਹਿਓ ਸੰਤ ਹਉ ਟੋਲਿ, ਸਾਧ ਬਹੁਤੇਰੇ ਡਿਠੇ ॥ ਸੰਨਿਆਸੀ
ਤਪਸੀਅਹ, ਮੁਖਹੁ ਏ ਪੰਡਿਤ ਮਿਠੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹਉ—ਮੈਂ । ਟੋਲਿ ਰਹਿਓ—ਟੋਲ ਕੇ ਰਹ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਭਾਲ ਭਾਲ
ਕੇ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਲੱਭ ਲੱਭ ਕੇ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ । ਡਿਠੇ—ਮੈਂ ਵੇਖੇ ਹਨ । ਤਪਸੀਅਹ
—ਤਪੱਸ਼ੀ ਲੋਕ । ਏ—ਇਹ । ਮੁਖਹੁ ਮਿਠੇ ਪੰਡਿਤ—ਮੂੰਹੋਂ ਮਿੱਠੇ ਪੰਡਿਤ ।

ਅਰਥ :—ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਟੋਲਦਾ ਟੋਲਦਾ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਧ (ਭੀ)
ਵੇਖੇ ਹਨ, ਕਈ ਸੰਨਿਆਸੀ, ਕਈ ਤਪੱਸਵੀ ਤੇ ਕਈ ਇਹ ਮੂੰਹੋਂ—ਮਿੱਠੇ ਪੰਡਿਤ (ਭੀ)
ਵੇਖੇ ਹਨ ।

ਬਰਸੁ ਏਕੁ ਹਉ ਫਿਰਿਓ, ਕਿਨੈ ਨਹੁ ਪਰਚਉ ਲਾਯਉ ॥ ਕਹਤਿਅਹ
ਕਹਤੀ ਸੁਣੀ, ਰਹਤ ਕੋ ਖੁਸੀ ਨ ਆਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਹੁ—ਨਹੀਂ । ਪਰਚਉ—ਤਸੱਲੀ । ਕਿਨੈ.....ਲਾਯਉ—ਕਿਸੇ ਨੇ
ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਕਹਤਿਅਹ ਕਹਤੀ—ਆਖਦੇ ਆਖਦੇ । ਰਹਤ ਕੋ—ਰਹਤ
ਦੀ, ਰਹਤ ਵੇਖ ਕੇ । ਖੁਸੀ—ਆਨੰਦ । ਰਹਤ ਕੋ ਖੁਸੀ—ਰਹਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ।

ਅਰਥ :—ਮੈਂ ਇਕ ਸਾਲ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ
ਕੀਤੀ; ਸਾਰੇ (ਮੂੰਹੋਂ) ਆਖਦੇ ਹੀ ਆਖਦੇ (ਭਾਵ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੀ) ਸੁਣੇ
ਹਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਹਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ।

ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਛੋਡਿ ਦੂਜੈ ਲਗੇ, ਤਿਨ ਕੇ ਗੁਣ ਹਉ ਕਿਆ ਕਹਉ ॥
ਗੁਰ, ਦਯਿ ਮਿਲਾਯਉ ਭਿਖਿਆ, ਜਿਵ ਤੂ ਰਖਹਿ ਤਿਵ ਰਹਉ ॥ ੨ ॥
੨੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੫]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਛੋਡਿ—ਛੱਡ ਕੇ । ਦੂਜੈ—ਦੂਜਾ-ਪਨ ਵਿਚ, ਦੂਤ ਵਿਚ, ਅਕਾਲ
ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਵਿਚ, ਮਾਇਆ ਵਿਚ । ਗੁਰ—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) !
ਦਯਿ—ਪਿਆਰੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੇ । ਭਿਖਿਆ—ਭਿਖੇ ਭੱਟ ਨੂੰ । ਰਹਉ—ਮੈਂ
ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।

ਅਰਥ :—ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਮੈਂ ਕੀਹ ਆਖਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡ

ਕੇ ਦੂਜੇ (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿਆਰ) ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ? ਹੇ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ)! ਪਿਆਰੇ (ਹਰੀ) ਨੇ ਮੈਨੂੰ, ਭਿਖੇ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈਂ, ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਰੱਖੇਂਗਾ ਤਿਵੇਂ ਮੈਂ ਰਹਾਂਗਾ । ੨ । ੨੦ ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਦੋ ਸਵਦੀਏ ਭੱਟ ਭਿਖੇ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਪਹਿਰਿ ਸਮਾਧਿ ਸਨਾਹੁ, ਗਿਆਨਿ ਹੈ ਆਸਣਿ ਚੜਿਅਉ ॥ ਪ੍ਰੰਮ
ਧਨਖੁ ਕਰ ਗਹਿਓ, ਭਗਤ ਸੀਲਹ ਸਰਿ ਲੜਿਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਹਿਰਿ—ਪਹਿਨ ਕੇ । ਸਮਾਧਿ ਸਨਾਹੁ—ਸਮਾਧੀ-ਰੂਪ ਸੰਨਾਹ । ਸੰਨਾਹੁ—ਸੰਜੋਅ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਵਰਦੀ । ਹੈ—(ਹਯ) ਘੋੜਾ । ਗਿਆਨ ਹੈ—ਗਿਆਨ ਰੂਪ (ਹਯ) ਘੋੜੇ ਉਤੇ । ਆਸਣਿ ਚੜਿਅਉ—ਆਸਣ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਆਸਣ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਮ ਧਨਖੁ—ਧਰਮ ਦਾ ਧਨੁਖ । ਕਰ—ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ । ਗਹਿਓ—ਪਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਭਗਤ ਸੀਲ—ਭਗਤਾਂ ਵਾਲਾ ਸੀਲ (ਸੁਭਾਵ) । ਭਗਤ ਸੀਲਹ—ਭਗਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸੀਲ ਦੇ । ਸਰਿ—ਤੀਰ ਨਾਲ । ਸਮਾਧਿ—ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜਨੀ ।

ਅਰਥ :—ਸਮਾਧੀ-ਰੂਪ ਸੰਨਾਹ (ਜ਼ਿਰਹ-ਬਕਤਰ) ਪਹਿਨ ਕੇ ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਆਸਣ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਧਰਮ ਦਾ ਧਨੁਖ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਭਗਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸੀਲ-ਰੂਪ ਤੀਰ ਨਾਲ (ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ) ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਭੈ ਨਿਰਭਉ, ਹਰਿ ਅਟਲੁ ਮਹਿ, ਸਬਦਿ ਗੁਰੁ ਨੇਜਾ ਗਵਿਓ ॥ ਕਾਮ
ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਪਤੁ, ਪੰਚ ਦੁਤ ਬਿਖੰਡਿਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭੈ—(ਹਰੀ ਦਾ) ਭਉ ਰੱਖਣ ਦੇ ਕਾਰਨ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਸਬਦਿ ਗੁਰੁ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੁਆਰਾ । ਅਪਤੁ—ਆਪਾ-ਭਾਵ, ਅਹੰਕਾਰ । ਬਿਖੰਡਿਓ—ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਦੁਤ—ਵੈਰੀ ।

ਅਰਥ :—ਹਰੀ ਦਾ ਭਉ ਰੱਖਣ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਨਿਰਭਉ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਹਰੀ ਨੂੰ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਿਆ ਹੈ—ਇਹ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ ਮਾਨੇ), ਨੇਜਾ ਗੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ, ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਭਲਉ ਭੂਹਾਲੁ, ਤੇਜੋ ਤਨਾ, ਨਿਪਤਿ ਨਾਬੁ ਨਾਨਕ ਬਰਿ ॥
ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਸਚੁ ਸਲੂ ਭਣਿ, ਤੈ ਦਲੁ ਜਿਤਉ ਇਵ ਜੁਧੁ ਕਰਿ ॥ ੧
॥ ੨੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਲਉ-ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ। ਭੂਹਾਲੁ-ਭੂਪਾਲ, ਰਾਜਾ।
ਭਲਉ ਭੂਹਾਲੁ-ਭੱਲਿਆ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਸਿਰੋਮਣੀ। ਤੇਜੋ ਤਨਾ-ਹੇ ਤੇਜਭਾਨ ਜੀ ਦੇ
ਪੁੱਤਰ ! ਨਿਪਤਿ ਨਾਬੁ-ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ। ਨਾਨਕ ਬਰਿ-(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ(ਦੇਵ ਜੀ)
ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ। ਭਣਿ-ਆਖ। ਤੈ-ਆਪ ਨੇ, ਤੂੰ। ਇਵ-ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ।
ਦਲੁ-ਫੌਜ।

ਅਰਥ :- ਤੇਜਭਾਨ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ! ਤੂੰ ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲ
ਵਿਚ ਸਿਰੋਮਣੀ ਹੈਂ ਅਤੇ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ) ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ
ਹੈ। ਹੇ ਸਲੂ ਕਵੀ ! (ਇਉਂ) ਆਖ-‘ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ! ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੱਧ ਕਰ ਕੇ
(ਇਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ) ਦਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ੧। ੨੧।

ਨੋਟ-ਇਹ ਇੱਕ ਸਵਈਆ ਭੱਟ ਸਲੂ ਦਾ ਹੈ।

ਘਨਹਰ ਬੁੰਦ, ਬਸੁਅ ਰੋਮਾਵਲਿ, ਕੁਸਮ ਬਸੰਤ, ਗਨੰਤ ਨ ਆਵੈ ॥
ਰਵਿ ਸਸਿ ਕਿਰਣਿ, ਉਦਰੁ ਸਾਗਰ ਕੋ, ਗੰਗ ਤਰੰਗ, ਅੰਤੁ ਕੋ ਪਾਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਘਨਹਰ-ਬੱਦਲ। ਬੁੰਦ-ਕਣੀਆ। ਘਨਹਰ ਬੁੰਦ-ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ
ਕਣੀਆਂ। ਬਸੁਅ-ਬਸੁਧਾ, ਧਰਤੀ। ਰੋਮਾਵਲਿ-ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ। ਬਸੁਅ ਰੋਮਾਵਲਿ
-ਧਰਤੀ ਦੀ ਰੋਮਾਵਲੀ, ਬਨਾਸਪਤੀ। ਕੁਸਮ-ਫੁੱਲ। ਬਸੰਤ-ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ। ਗਨੰਤ-
ਗਿਣਦਿਆਂ। ਰਵਿ-ਸੂਰਜ। ਸਸਿ-ਚੰਦ੍ਰਮਾ। ਉਦਰੁ-ਪੇਟ। ਗੰਗ ਤਰੰਗ-ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ
ਲਹਿਰਾਂ (ਠਿਲ੍ਹਾਂ)। ਕੋ-ਕੌਣ ? ਪਾਵੈ-ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਣੀਆ, ਧਰਤੀ ਦੀ ਬਨਾਸਪਤੀ, ਬਸੰਤ ਦੇ ਫੁੱਲ-
ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ, ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ
ਪੇਟ, ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ ਠਿਲ੍ਹਾਂ-ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕੌਣ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਰੁਦ੍ਰ ਧਿਆਨ, ਗਿਆਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ, ਕਬਿ ਜਨ ਭਲੁ, ਉਨਹ ਜੋ
ਗਾਵੈ ॥ ਭਲੇ ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਣ ਤੇਰੇ, ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਤੋਹਿ ਬਨਿ ਆਵੈ ॥ ੧
॥ ੨੨ ॥ ੬ ॥ ੧੯ ॥ ੬੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰੁਦ੍ਰ-ਸ਼ਿਵ। ਰੁਦ੍ਰ ਧਿਆਨ-ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਵਾਲੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ।

(ਭਾਵ, ਪੂਰਨ ਅਭੋਲ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ)। ਭਲੁ-ਹੇ ਭਲੁ ! ਉਨਹ-ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਣੀਆਂ, ਬਨਾਸਪਤੀ, ਬਸੰਤ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਸੂਰਜ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਬਾਹ, ਤੇ ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ ਠਿਲ੍ਹਾਂ-ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ। ਜੋ ਗਾਵੈ-ਜੇ ਕੋਈ ਵਰਣਨ ਕਰ ਲਏ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਰ ਲਏ। ਤੋਹਿ-ਤੈਨੂੰ ਹੀ। ਬਨਿ ਆਵੈ-ਫਬਦੀ ਹੈ। ਉਪਮਾ-ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸੈ। ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਤੋਹਿ ਬਨਿ ਆਵੈ-ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਹੈਂ ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਦੱਸੀਏ ਤਾਂ ਗੱਲ ਫਬਦੀ ਹੈ। ਜੋ-[ਅਸਲੀ ਲਫਜ਼ ਹੈ 'ਜੋ' ਇਥੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ 'ਜੁ']।

ਅਰਥ :-ਸ਼ਿਵ ਸੀ ਭਾਂਗ ਪੂਰਨ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਖਸ਼ਿ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ, ਹੇ ਭਲ ਕਵੀ ! ਉਹਨਾਂ ਉਪਰ-ਦੱਸੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ, ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹੋਏ ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ! ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਹੈਂ। ੧। ੨੨। ੯। ੧੯। ੬੦।

ਨੋਟ ! ਇਹਨਾਂ ਉੱਤਰ-ਲਿਖੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅੰਕ ੧-ਇਹ ਭੱਟ ਭਲੁ ਦਾ ਸਵਈਆ ਹੈ।

ਅੰਕ ੨੨-ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ੨੨ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ-

ਕਲਸਹਾਰ ਦੇ ੬

ਜਾਲਪ ਦੇ ੫

ਕੀਰਤ ਦੇ ੪

ਭਿੱਖੇ ਦੇ ੨

ਸਲੂ ਦਾ ੧

ਭਲੂ ਦਾ ੧

ਜੋੜ-੨੨

ਜੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਉਂ ਹੈ-

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕੁ ਮਹਲਾ ੫ ੬

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕੁ ੫ ੧੧

ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ੧੦

ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਕੇ ੧੦

ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ ੨੨

ਕੁੱਲ ਜੋੜ-੬੨

ਸੋ ਉਪਰਲੇ ਹਿੰਦਸਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਉਂ ਹੈ ।

੧। ੨੨। ੬। ੧੧। ੧੦। ੬੨।

—○—

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ ੪

ਅਰਥ :—ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਵਈਏ ।

ਇਕ ਮਨਿ, ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਧਿਆਵਉ ॥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਹਰਿ ਗੁਣ
ਸਦ ਗਾਵਉ ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ, ਮਨਿ ਹੋਇ ਬਿਗਾਸਾ ॥ ਸਤਿਗੁਰ, ਪੂਰਿ
ਜਨਹ ਕੀ ਆਸਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਇਕ ਮਨਿ—ਇਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਨਿਰੰਜਨ—ਅੰਜਨ
(ਮਾਇਆ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ਧਿਆਵਉ—ਮੈਂ ਧਿਆਵਾਂ । ਹਰਿ ਗੁਣ—ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ।
ਗਾਵਉ—ਮੈਂ ਗਾਵਾਂ । ਗਾਵਤ—ਗਾਉਂਦਿਆਂ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਬਿਗਾਸਾ—
ਖਿੜਾਉ, ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ । ਸਤਿਗੁਰ—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਪੂਰਿ—ਪੂਰੀ ਕਰ । ਜਨਹ ਕੀ—
ਦਾਸ ਦੀ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਮੈਂ ਦਾਸ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਕਰ (ਕਿ), ਮੈਂ ਇਕਾਗ੍ਰ-
ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਭ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਸਦਾ
ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦਿਆਂ ਗਾਂਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿੜਾਉ ਪੈਦਾ
ਹੋਵੇ ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਯਉ ॥ ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਬਿਗਤੁ
ਧਿਆਯਉ ॥ ਤਿਸੁ ਭੇਟੇ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਨ ਚੰਪੈ ॥ ਕਲੁਸਹਾਰੁ ਤਾਸੁ ਗੁਣ ਜੰਪੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੇਵਿ—ਸੇਵ ਕੇ, ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ । ਪਰਮ ਪਦੁ—ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ,
ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ । ਪਾਯਉ—ਪਾਇਆ ਹੈ (ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) । ਅਬਿਗਤੁ—
ਅਵਿਅਕਤ, ਆਦਿਸ਼ ਅਕਾਲਪੁਰਖ । ਤਿਸੁ—ਉਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਨੂੰ । ਭੇਟੇ—
ਭੇਟਿਆਂ, ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਿਆਂ । ਚੰਪੈ—ਚੰਬੜਦਾ । ਦਾਰਿਦ੍ਰ—ਦਲਿਦ੍ਰ, ਗਰੀਬੀ । ਤਾਸੁ—
ਉਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ।

ਅਰਥ :—(ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਸੇਵ ਕੇ
ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਬਿਨਾਸੀ ਤੇ ਅਦਿਸ਼ਤ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ
(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਿਆਂ, ਦਲਿਦ੍ਰ ਨਹੀਂ ਚੰਬੜਦਾ, ਕਲੁਸਹਾਰ ਕਵੀ ਉਸ

(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੰਪਉ ਗੁਣ ਬਿਮਲ ਸੁਜਨ ਜਨ ਕੇਰੇ, ਅਮਿਅ ਨਾਮੁ ਜਾ ਕਉ
ਫੁਰਿਆ ॥ ਇਨਿ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸਬਦ ਰਸੁ ਪਾਯਾ, ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ
ਉਰਿ ਧਰਿਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੰਪਉ—ਮੈਂ ਜਪਦਾ ਹਾਂ। ਬਿਮਲੁ—ਨਿਰਮਲ। ਸੁਜਨ—ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ।
ਜਨ ਕੇਰੇ—ਜਨ ਦੇ। ਕੇਰੇ—ਦੇ। ਅਮਿਅ ਨਾਮੁ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਮਈ ਨਾਮ। ਜਾ
ਕਉ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ। ਫੁਰਿਆ—ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ। ਇਨਿ—ਇਸ
(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ। ਸਬਦ ਰਸੁ—ਸਬਦ ਦਾ ਆਨੰਦ। ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ—ਨਿਰੰਜਨ
ਦਾ ਨਾਮ। ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਧਰਿਆ—ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਮੈਂ ਉਸ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਨ (ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਗੁਣ
ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ
(ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਸੇਵ ਕੇ ਸਬਦ ਦਾ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ।

ਹਰਿ ਨਾਮ ਰਸਿਕੁ, ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਣ ਗਾਹਕੁ, ਚਾਹਕੁ ਤਤ, ਸਮਤ
ਸਰੇ ॥ ਕਵਿ ਕਲ੍ਹ, ਠਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਤਨੇ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ਅਭਰ ਭਰੇ
॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਸਿਕੁ—ਰਸੀਆ, ਪ੍ਰੇਮੀ। ਗੁਣ ਗਾਹਕੁ—ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ।
ਚਾਹਕੁ ਤਤ—ਹਰੀ ਦਾ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ। ਸਮਤ—ਸਮਦ੍ਰਿਸਤਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਪਿਆਰ-
ਭਾਵ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ। ਸਰੇ—ਸਰੋਵਰ। ਠਕੁਰ—ਠਾਕੁਰ (ਆਦਰ ਦਾ ਪਦ ਹੈ)। ਹਰਦਾਸ
ਤਨੇ—ਹਰਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ। ਅਭਰ—ਨਾਹ ਭਰੇ ਹੋਏ, ਖਾਲੀ। ਭਰੇ—ਭਰਨ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਕਲ੍ਹਸਹਾਰ ਕਵੀ ! ਠਾਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁਪੁੱਤ੍ਰ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ
ਜੀ (ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪੀ) ਖਾਲੀ ਸਰੋਵਰਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ ਨਾਲ) ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। (ਗੁਰੂ ਰਾਮ-
ਦਾਸ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸੀਆ ਹੈ, ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹੈ,
ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸਤਤਾ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਹੈ
॥ ੧ ॥

ਛੂਟਤ ਪਰਵਾਹ ਅਮਿਅ ਅਮਰਾਪਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਸਦ
ਭਰਿਆ ॥ ਤੇ ਪੀਵਹਿ ਸੰਤ, ਕਰਹਿ ਮਨਿ ਮਜਨੁ, ਪੁਬ ਜਿਨਹੁ ਸੇਵਾ

ਕਰੀਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਮਿਅ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ । ਅਮਰਾਪਦ-ਅਮਰ (ਅਟੱਲ) ਪਦਵੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸਰੋਵਰ । ਸਦ-ਸਦਾ । ਤੇ ਸੰਤ-ਉਹ ਸੰਤ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਪੀਵਹਿ-ਪੀਂਦੇ ਹਨ । ਕਰਹਿ-ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਮਜਨੁ-ਇਸਨਾਨ । ਪੁਬ-ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੀ । ਜਿਨਹੁ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ । ਕਰੀਆ-ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਅਰਥ-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸਰੋਵਰ (ਹੈ, ਜੋ) ਸਦਾ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ) ਅਟੱਲ ਪਦਵੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਚਸਮੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ । (ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ) ਉਹ ਸੰਤ ਜਨ ਪੀਂਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਅੰਤ-ਆਤਮੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਤਿਨ ਭਉ ਨਿਵਾਰਿ ਅਨਭੈ ਪਦੁ ਦੀਨਾ, ਸਬਦ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਉਧਰ ਧਰੇ ॥ ਕਵਿ ਕਲ੍ਹ, ਠਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਤਨੇ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ਅਭਰ ਭਰੇ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਿਨ-ਉਹਨਾਂ (ਸੰਤ ਜਨਾਂ) ਦਾ । ਨਿਵਾਰਿ-ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ । ਅਨਭੈ ਪਦੁ-ਨਿਰਭੈਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ । ਸਬਦ ਮਾਤ੍ਰ-ਆਪਣਾ ਸਬਦ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ । ਉਧਰ ਧਰੇ-ਉਧਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਪਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਉਹਨਾਂ (ਸੰਤ ਜਨਾਂ) ਦਾ ਭਉ ਦੂਰ ਕਰਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭੈਤਾ ਦੀ ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਬਦ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਹੇ ਕੱਲਸਹਾਰ ਕਵੀ ! ਠਾਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰਤ੍ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ (ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਖਾਲੀ ਸਰੋਵਰਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ) ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੨ ।

ਸਤਗੁਰ ਮਤਿ ਗੂੜ੍ਹ, ਬਿਮਲ ਸਤ ਸੰਗਤਿ, ਆਤਮੁ, ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੁ ਭਯਾ ॥ ਜਾਗ੍ਰਾ ਮਨੁ, ਕਵਲੁ ਸਹਜਿ ਪਰਕਾਸ਼ਾ, ਅਭੈ ਨਿਰੰਜਨੁ ਘਰਹਿ ਲਹਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ । ਗੂੜ੍ਹ-ਭੂਘੀ । ਬਿਮਲ-ਨਿਰਮਲ । ਆਤਮੁ-ਆਤਮਾ । ਰੰਗਿ-(ਹਰੀ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਵਿਚ । ਚਲੂਲੁ-ਗੁੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ । ਭਯਾ-ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਹਜਿ-ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਆਤਮਕ

ਅਭੋਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ । ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਖਿੜ ਪਿਆ ਹੈ । ਅਭੈ-ਨਿਰਭਉ । ਘਰੀਹ-(ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ । ਲਹ-ਲੱਭ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ ਮਤਿ ਭੁੰਘੀ ਹੈ, (ਆਪ ਦੀ) ਨਿਰਮਲ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਹੈ; (ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ) ਆਤਮਾ ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਮਨ ਜਾਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ) ਕਉਲ ਫੁੱਲ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ (ਉਹਨਾਂ ਨੇ) ਨਿਰਭਉ ਹਰੀ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰਿ ਦਯਾਲਿ ਹਰਿਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ, ਤਿਸੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਵਸਿ ਪੰਚ ਕਰੇ ॥ ਕਵਿ ਕਲ੍ਹ, ਠਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਤਨੇ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ਅਭਰ ਭਰੇ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਗੁਰਿ ਦਯਾਲਿ-ਦਇਆਲ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਹੈ । ਤਿਸੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ-ਉਸ (ਨਾਮ) ਦੀ ਰੂਪਾ ਨਾਲ । ਪੰਚ-ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜੇ (ਵਿਕਾਰ) । ਵਸਿ ਕਰੇ-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਕਾਬੂ ਕੀਤੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :-ਦਇਆਲ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਜਪਾਇਆ ਹੈ); ਉਸ ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਹੇ ਕੱਲਸ-ਹਾਰ ਕਵੀ ! ਠਾਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰੰਤ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ (ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਖਾਲੀ ਸਰੋਵਰਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ) ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ।੩।

ਅਨਭਉ ਉਨਮਨਿ, ਅਕਲ ਲਿਵ ਲਾਗੀ, ਪਾਰਸੁ ਭੋਟਿਆ, ਸਹਜ ਘਰੇ ॥ ਸਤਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਯਾ, ਭਗਤ ਭਾਇ ਭੰਡਾਰ ਭਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਨਭਉ-ਗਿਆਨ[ਕਨੁਸਕ] । ਉਨਮਨਿ-ਉਨਮਾਨ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਅਕਲ-[ਅਕਲ-ਨਾਸਤੀ ਕਲਾ ਅਵਯਵੇ ਯਸਯ । Not in Parts, without parts, epithet of the Supreme Spirit] ਇੱਕ-ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ । ਪਾਰਸੁ-(ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ) । ਭੋਟਿਆ-ਮਿਲਿਆ । ਸਹਜ ਘਰੇ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ । ਪਰਸਾਦਿ-ਰੂਪਾ ਨਾਲ । ਭਗਤਿ ਭਾਇ-ਭਗਤੀ ਦੇ

ਪਿਆਰ ਨਾਲ । ਭੰਡਾਰ-ਖਜ਼ਾਨੇ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਆਪ ਦੀ) ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਕ-ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ) ਪਾਰਸ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ (ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ ਭ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ) ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ (ਆਪ ਦੇ) ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ ।

ਮੇਟਿਆ ਜਨਮਾਂਤੁ, ਮਰਣ ਭਉ ਭਾਗਾ, ਚਿਤੁ ਲਾਗਾ ਸੰਤੋਖ ਸਰੇ ॥
ਕਵਿ ਕਲੂ, ਠਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਤਨੇ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ਅਭਰ ਭਰੇ
॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੭]

ਪੰਦ ਅਰਥ :- ਜਨਮਾਂਤੁ—ਜਨਮ ਅਤੇ ਅੰਤ, ਜਨਮ ਅਤੇ ਮਰਨ । ਮਰਣ ਭਉ—ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ । ਸੰਤੋਖ ਸਰੇ—ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ, ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ (ਆਪਣਾ) ਜਨਮ ਮਰਨ ਮਿਟਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ (ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਚਿੱਤ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਹੇਕਲਸਹਾਰ ਕਵੀ ! ਠਾਕੁਰ ਹਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰੰਤੁ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ (ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਖਾਲੀ ਸਰੋਵਰਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ) ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ॥ ੪ ॥

ਅਭਰ ਭਰੇ ਪਾਯਉ ਅਪਾਰੁ, ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਧਾਰਿਓ ॥ ਦੁਖ ਭੰਜਨੁ
ਆਤਮ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਮਨਿ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ॥

ਪੰਦ ਅਰਥ :- ਅਭਰ ਭਰੇ—ਨਾਹ-ਭਰਿਆਂ ਦੇ ਭਰਨ ਵਾਲਾ, ਖਾਲੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੇ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰੀ । ਪਾਯਉ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਅਪਾਰ—ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ । ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਧਾਰਿਓ—ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ । ਤਤੁ—ਸਾਰੀ ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮੁੱਢ । ਆਤਮ ਪ੍ਰਬੋਧ—ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਰੀ । ਬੀਚਾਰਿਓ—ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਖਾਲੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੇ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ, (ਆਪ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ, (ਅਤੇ ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ (ਉਸ) ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, (ਜੋ) ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਸਦਾ ਚਾਇ, ਹਰਿ ਭਾਇ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ ਆਪੇ ਜਾਣਾਇ ॥ ਸਤਗੁਰ ਕੇ
ਪਰਸਾਇ, ਸਹਜ ਸੋਤੀ ਰੰਗੁ ਮਾਣਾਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਚਾਇ-ਚਾਉ ਵਿਚ, ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ । ਹਰਿ ਭਾਇ-ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ
ਵਿਚ । ਜਾਣਾਇ-ਜਾਣੇ, ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ਸਤਗੁਰ ਕੇ ਪਰਸਾਇ-ਗੁਰੂ(ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ
ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ । ਮਾਣਾਇ-ਮਾਣੇ, ਮਾਣਦਾ ਹੈ । ਸਹਜ ਸੋਤੀ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ
ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਨਿੱਤ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ (ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ), ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ
ਵਿਚ (ਮਸਤ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ।
(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਸਤਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ
ਨਾਲ ਆਨੰਦ ਸਾਂਝੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਅੰਗਦ ਸੁਮਤਿ, ਗੁਰਿ ਅਮਰਿ ਅਮਰੁ ਵਰਤਾਇ॥
ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਕਲੁਚਰੈ ਤੈ ਅਟਲੇ ਅਮਰ ਪਦੁ ਪਾਇਓ ॥੫॥ [੧੩੯੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਸਾਦਿ-(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਨਾਲ । ਅੰਗਦ
ਸੁਮਤਿ-(ਗੁਰੂ) ਅੰਗਦ (ਦੇਵ ਜੀ) ਦੀ ਚਿੰਤਾ-ਸੁਮਤਿ-ਨਾਲ । ਗੁਰਿ-ਅਮਰਿ-ਗੁਰੂ
ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ । ਅਮਰੁ-(ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ) ਹੁਕਮ । ਵਰਤਾਇਓ-ਕਮਾਇਆ ਹੈ,
ਵਰਤੋ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸ-ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਕਲੁਚਰੈ-ਕਲੁ ਉਚਰੈ,
ਕਲਸਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਕਵੀ ਕਲਸਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ-(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ
(ਅਤੇ ਗੁਰੂ) ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸੁੰਦਰ ਬੋਧ ਨਾਲ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ
ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵਰਤੋ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ, (ਕਿ) ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਤੂੰ
ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਥਿਨਾਸੀ ਹਰੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਹੈ
॥ ੫ ॥

ਸੰਤੋਖ ਸਰੋਵਰਿ ਬਸੈ, ਅਮਿਅ ਰਸੁ ਰਸਨ ਪ੍ਰਕਾਸੈ ॥ ਮਿਲਤੁ ਸਤਿ
ਉਪਜੈ, ਦੁਰਤੁ ਦੁਰੰਤਰਿ ਨਾਸੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਰੋਵਰਿ-ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ । ਬਸੈ-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਵਸਦਾ ਹੈ ।
ਅਮਿਅ ਰਸੁ-ਨਾਮ-ਅਮਿਤ ਦਾ ਸੁਆਦ । ਰਸਨ-ਜੀਭ ਨਾਲ । ਪ੍ਰਕਾਸੈ-ਪਰਗਟ
ਕਰਦਾ ਹੈ । ਮਿਲਤੁ-(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਮਿਲਿਆ । ਸਤਿ-ਨੰਦ । ਦੁਰਤੁ-

ਪਾਪ । ਵੁਰੰਤਰਿ-ਦੂਰੋਂ ਹੀ । ਨਾਸੈ-ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, (ਅਤੇ ਆਪਣੀ) ਜੀਭ ਨਾਲ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਠੰਢ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦੂਰੋਂ ਹੀ (ਵੇਖ ਕੇ) ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਖ ਸਾਗਰੁ ਪਾਇਅਉ ਦਿੰਤੁ, ਹਰਿ ਮਗਿ ਨ ਹੁਟੈ ॥ ਸੰਜਮੁ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸੀਲ ਸੰਨਾਹੁ ਮਫੁਟੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੁਖ ਸਾਗਰੁ—ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ (ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ) । ਦਿੰਤੁ—ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ, (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ । ਹਰਿ ਮਗਿ—ਹਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ । ਨ ਹੁਟੈ—ਬੱਕਦਾ ਨਹੀਂ । ਮਫੁਟੈ—ਨਹੀਂ ਫੁੱਟਦਾ, ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਦਾ । ਸੰਨਾਹੁ—ਸੰਜੋਅ । ਸੀਲ—ਮਿਠਾ ਸੁਭਾਉ ।

ਅਰਥ :-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਾਗਰ (ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, (ਤਾਹੀਏਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਹਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ (ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ) ਬੱਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਸੰਜਮ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਸੁਭਾਉ-ਰੂਪ ਸੰਜੋਅ (ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ) ਟੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; (ਭਾਵ, ਆਪ ਸਦਾ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ-ਸੰਜੁਕਤ ਹਨ) ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਬਿਧਨੈ ਸਿਰਿਉ, ਜਗਿ ਜਸ ਤੂਰੁ ਬਜਾ-
ਇਅਉ ॥ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਕਲ੍ਹਚਰੈ ਤੈ ਅਭੈ ਅਮਰ ਪਦੁ ਪਾਇਅਉ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣ—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਤੁੱਲ । ਬਿਧਨੈ—ਬਿਧਨਾਂ ਨੇ, ਕਰਤਾਰ ਨੇ । ਸਿਰਿਉ—(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਜਗਿ—ਜਗਤ ਨੇ । ਜਸ ਤੂਰੁ—ਸੋਭਾ ਦਾ ਵਾਜਾ ।

ਅਰਥ :-(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਤੁੱਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਗਤ ਨੇ (ਆਪ ਦੀ) ਸੋਭਾ ਦਾ ਵਾਜਾ ਵਜਾਇਆ ਹੈ । ਕਵੀ ਕੱਲਸ-ਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ—“ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਤੂੰ ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਅਭਿਨਾਸੀ ਹਰੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪਾਲਦੀ ਹੈ ।” ॥ ੬ ॥

ਜਗੁ ਜਿਤਉ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿ, ਮਨਿ ਏਕੁ ਧਿਆਯਉ ॥ ਧਨਿ
ਧਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸੁ, ਜਿਨਿ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਤਉ-ਜਿਤਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿ-ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਵਾਂਗ। ਜਿਨਿ-ਜਿਸ ਨੇ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਵਾਂਗ ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਿਤਿਆ ਹੈ ਅਤੇ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਇੱਕ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਨਵਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ, ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਤਾ ਕੀ ਦਾਸੀ ॥ ਸਹਜ ਸਰੋਵਰੁ ਮਿਲਿਓ, ਪੁਰਖੁ ਭੋਟਿਓ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨਵਨਿਧਿ-ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ। ਨਿਧਾਨੁ-ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ। ਤਾ ਕੀ-ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੀਆਂ। ਸਹਜ ਸਰੋਵਰੁ-ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ, ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਪੁਰਖੁ-ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਨਾਮ-ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ, (ਮਾਨੋਂ) ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਰਿਧੀਆਂ ਤੇ ਸਿਧੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਾਸੀਆਂ ਹਨ। (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਹਰੀ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ, ਅਬਿਨਾਸੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ।

ਆਦਿ ਲੇ ਭਗਤ ਜਿਤੁ ਲਗਿ ਤਰੇ, ਸੋ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਇਅਉ ॥ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਕਲ੍ਹਚਰੈ ਤੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇਅਉ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਆਦਿ ਲੇ-ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ। ਜਿਤੁ ਲਗਿ-ਜਿਸ (ਨਾਮ) ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ। ਸੋ-ਉਹ (ਨਾਮ)। ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ (ਨਾਮ) ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਭਗਤ ਤਰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਉਹ ਨਾਮ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਕੱਲਸਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ-‘ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਤੂੰ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ (ਉੱਤਮ) ਪਦਾਰਥ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ’ ॥੧॥

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਪਰਵਾਹ, ਪ੍ਰੀਤਿ ਪੁਬਲੀ ਨ ਹੁਟਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦੁ ਅਥਾਹੁ, ਅਮਿਅ ਧਾਰਾ ਰਸੁ ਗੁਟਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ-ਪਿਆਰ-ਭਰੀ ਭਗਤੀ। ਪਰਵਾਹ-ਵਹਣ, ਚਸ਼ਮੇ। ਪੁਬਲੀ-ਪੂਰਬਲੀ। ਹੁਟਇ-ਹੁੱਟਦੀ, ਮੁੱਕਦੀ। ਅਥਾਹੁ-ਭੂਘਾ। ਅਮਿਅ

ਸੋਜ ਸਧਾ, ਸਹਜੁ ਛਾਵਾਣੁ, ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਾਇਚਉ, ਸਦਾ ਸੀਲ, ਸੰਨਾਹੁ
ਸੋਹੈ ॥ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਮਾਚਰਿਓ ਨਾਮੁ, ਟੇਕ ਸੰਗਾਦਿ ਬੋਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਧਾ-ਸਰਧਾ, ਸਿਦਕ । ਸਹਜੁ-ਸ਼ਾਂਤੀ, ਟਿਕਾਉ, ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ । ਛਾਵਾਣੁ-ਸਾਮਿਆਨਾ । ਸਰਾਇਚਉ-ਕਨਾਤ । ਸਦਾ ਸੀਲ-ਸਦਾ ਮਿੱਠੇ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲਾ ਰਹਿਣਾ । ਸੰਨਾਹੁ-ਸੰਜੋਅ । ਸੋਹੈ-ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਸੋਭਦਾ ਹੈ । ਗੁਰ ਸਬਦਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਸਮਾਚਰਿਓ-ਕਮਾਇਆ ਹੈ । ਟੇਕ-(ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ) ਆਸਰਾ । ਸੰਗਾਦਿ-ਸੰਗੀ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ । ਬੋਹੈ-ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਸਰਧਾ ਨੂੰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ) ਸੋਜ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, (ਆਪ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਸਾਮਿਆਨਾ ਹੈ, ਸੰਤੋਖ ਕਨਾਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਸੁਭਾਉ ਸੰਜੋਅ ਹੈ । ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ (ਆਪ ਨੇ) ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਦੀ) ਟੇਕ (ਆਪ ਦੇ) ਸੰਗੀ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਆਜੋਨੀਉ ਭਲੁ ਅਮਲੁ, ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ,
ਕਲ੍ਹਚਰੈ, ਤੁਅ ਸਹਜੁ ਸਰੋਵਰਿ ਬਾਸੁ ॥੧੦॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਆਜੋਨੀਉ-ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਭਲੁ-ਭਲਾ । ਅਮਲੁ-[ਅਮਲੁ] ਨਿਰਮਲ, ਸੁੱਧ । ਤੁਅ-ਤੇਰਾ । ਬਾਸੁ-ਟਿਕਾਣਾ । ਸਹਜੁ ਸਰੋਵਰਿ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਦੇ ਸਰ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜਨਮ (ਮਰਨ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਭਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁੱਧ-ਆਤਮਾ ਹੈ । ਕਵੀ ਕੱਲਸਹਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ-‘ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਤੇਰਾ ਵਾਸ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਹੈ’ ॥੧੦॥

ਗੁਰੁ ਜਿਨ ਕਉ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ, ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਰਿਦੈ ਨਿਵਾਸੈ ॥ ਜਿਨ ਕਉ
ਗੁਰੁ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ, ਦੁਰਤੁ ਦੁਰੰਤਰਿ ਨਾਸੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਨ ਕਉ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ । ਰਿਦੈ-(ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਨਿਵਾਸੈ-ਵਸਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਦੁਰਤੁ-ਪਾਪ । ਦੁਰੰਤਰਿ-ਦੂਰੋਂ ਹੀ ।

ਅਰਥ :- ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਝੁੱਠਦਾ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਵਸਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਝੁੱਠਦਾ ਹੈ, (ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ) ਪਾਪ ਦੂਰੋਂ ਹੀ (ਵੇਖ ਕੇ) ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੁ ਜਿਨ੍ਹ ਕਉ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ, ਮਾਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ਨਿਵਾਰੈ ॥ ਜਿਨ੍ਹ ਕਉ
ਗੁਰੁ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ, ਸਬਦਿ ਲਗਿ ਭਵਜਲੁ ਤਾਰੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨਿਵਾਰੈ-ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਬਦਿ ਲਗਿ-ਸਬਦ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ।
ਭਵਜਲੁ-ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ। ਤਾਰੈ-ਤਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ
ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਬਦ
ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰਚਉ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਗੁਰ ਪਾਇਅਉ, ਤਿਨ ਸਕਯਥਉ ਜਨਮੁ ਜਗਿ ॥
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਰਣਿ ਭਜੁ, ਕਲੁ ਕਬਿ, ਭੁਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਸਭ ਗੁਰੂ ਲਗਿ ॥
੧੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਰਚਉ-ਉਪਦੇਸ਼। ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ, ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ।
ਗੁਰ-ਗੁਰੂ ਦਾ। ਤਿਨ ਜਨਮੁ-ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ। ਸਕਯਥਉ-ਸਫਲ। ਜਗਿ-ਜਗਤ
ਵਿਚ। ਭਜੁ-ਪਉ। ਕਲੁ ਕਬਿ-ਹੇ ਕਵੀ ਕੱਲਸਹਾਰ! ਭੁਗਤਿ-ਪਦਾਰਥ। ਗੁਰੂ ਲਗਿ
-ਗੁਰੂ-ਸ਼ਰਨ ਪਿਆਂ।

ਅਰਥ :-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ,
ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੰਮਣਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਕਵੀ ਕੱਲਸਹਾਰ! ਸਤਿਗੁਰੂ
ਦੀ ਸਰਨੀ ਪਉ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨੀ ਪਿਆਂ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ (ਮਿਲ ਸਕਦੇ
ਹਨ)। ੧੧।

ਸਤਿਗੁਰਿ ਖੇਮਾ ਤਾਣਿਆ, ਜੁਗ ਜੂਥ ਸਮਾਣੇ ॥ ਅਨਭਉ ਨੇਜਾ,
ਨਾਮੁ ਟੇਕ, ਜਿਤੁ ਭਗਤ ਅਘਾਣੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ। ਖੇਮਾ-ਚੰਦੋਆ। ਜੁਗ
ਜੂਥ-ਜੁੱਗਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ, ਸਾਰੇ ਜੁੱਗ। ਸਮਾਣੇ-ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ (ਭਾਵ, ਚੰਦੋਏ ਦੇ ਹੋਠ ਆ
ਗਏ ਹਨ)। ਅਨਭਉ-[ਅਨੁਭਵ] ਗਿਆਨ। ਜਿਤੁ-ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਅਘਾਣੇ-
ਰੱਜ ਗਏ ਹਨ।

ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਲਾਹ-
ਰੂਪ) ਚੰਦੋਆ ਤਾਣਿਆ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜੁਗ (ਭਾਵ, ਸਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਜੀਵ) ਉਸ ਦੇ ਹੋਠ ਆ
ਟਿਕੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਸਭ ਜੀਵ ਹਰਿਜਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ)। ਗਿਆਨ (ਆਪ ਦੇ
ਹੱਥ ਵਿਚ) ਨੇਜਾ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ (ਆਪ ਦਾ) ਆਸਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਰ-

ਕਤਿ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਰੱਜ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦ ਅਮਰ; ਭਗਤ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਸਮਾਣੇ ॥ ਇਹੁ
ਰਾਜ ਜੋਗ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਤੁਮ ਹੂ ਰਸੁ ਜਾਣੇ ॥੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ:-ਹਰਿ ਸੰਗਿ-ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ । ਸਮਾਣੇ-ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।
ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ-ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਤੁਮ ਹੂ-ਆਪ ਨੇ ਭੀ । ਰਾਜ ਜੋਗ ਰਸ-ਰਾਜ
ਜੋਗ ਦਾ ਸੁਆਦ । ਜਾਣੇ-ਜਾਣਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਰੂਪ ਟੋਕ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ,
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਗਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ
ਲੀਨ ਹੋਏ ਹਨ । ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਆਪ ਨੇ ਭੀ ਰਾਜ ਜੋਗ ਦੇ ਇਸ ਸੁਆਦ ਨੂੰ
ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ ॥੧੨॥

ਜਨਕੁ ਸੋਇ ਜਿਨਿ ਜਾਣਿਆ, ਉਨਮਨਿ ਰਬੁ ਧਰਿਆ ॥ ਸਤੁ
ਸੰਤੋਖੁ ਸਮਾਚਰੇ, ਅਭਰਾ ਸਰੁ ਭਰਿਆ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੋਇ-ਉਹ ਹੈ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ ਨੇ । ਜਾਣਿਆ-(ਅਕਾਲਪੁਰਖ
ਨੂੰ) ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ । ਉਨਮਨਿ-ਉਨਮਨ ਵਿਚ, ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ । ਰਬੁ-ਮਨ
ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ । ਧਰਿਆ-ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ । ਸਮਾਚਰੇ-ਇਕੱਠ ਕੀਤੇ ਹਨ,
ਕਮਾਏ ਹਨ । ਅਭਰਾ-ਨਾਹ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ । ਸਰੁ-ਤਲਾਬ । ਅਭਰਾ ਸਰੁ-ਉਹ
ਤਲਾਬ ਜੋ ਭਰਿਆ ਨਾਹ ਜਾ ਸਕੇ, ਨਾਹ ਰੱਜਣ ਵਾਲਾ ਮਨ । ਭਰਿਆ-ਪੂਰਨ ਕੀਤਾ,
ਰਜਾਇਆ ।

ਅਰਥ :-ਜਨਕ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ
ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ
ਸਤ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਇਕੱਠ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨਾਹ
ਰੱਜਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਅਮਰਾ ਪੁਰੀ, ਜਿਸੁ ਦੇਇ ਸੁ ਪਾਵੈ ॥ ਇਹੁ ਜਨਕ
ਰਾਜੁ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਤੁਝ ਹੀ ਬਣਿ ਆਵੈ ॥੧੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਕਥ-ਜੋ ਵਰਣਨ ਨਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ । ਅਮਰਾ ਪੁਰੀ-ਸਦਾ
ਅਟੱਲ ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਪੁਰੀ, ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਟਿਕਾਣਾ, ਅਡੋਲ ਆਤਮਕ ਅਵ-
ਸਥਾ । ਅਕਥ ਕਥਾ ਅਮਰਾ ਪੁਰੀ-ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਇਹ ਗੂੜ ਗੱਲ । ਜਿਸੁ-
ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ । ਦੇਇ-(ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਬਣਿ ਆਵੈ-ਵਥਦਾ ਹੈ, ਸੋਭਦਾ

ਹੈ।

ਅਰਥ :- ਅਡੋਲ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੀ (ਭਾਵ, ਜਨਕ ਵਾਲੀ) ਇਹ (ਉਪ੍ਰੋਕਤ) ਗੁਣ ਗਲ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਜਨਕ-ਪਦਵੀ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ)। ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਇਹ ਜਨਕ-ਰਾਜ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਸੋਭਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਇਸ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਦਾ ਤੂੰ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈਂ)। ੧੩।

ਭੱਟ ਕਲਸਹਾਰ ਦੇ ਇਹ ੧੩ ਸਵਈਏ ਹਨ।

—o—

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਮੁ, ਏਕ ਲਿਵ ਮਨਿ ਜਪੈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਤਿਨ ਜਨ ਦੁਖ ਪਾਪ,
ਕਹੁ ਕਤ ਹੋਵੈ ਜੀਉ ॥ ਤਾਰਣ ਤਰਣ, ਖਿਨ ਮਾਤ੍ਰ ਜਾ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸਟਿ
ਧਾਰੈ ਸਬਦੁ ਰਿਦ ਬੀਚਾਰੈ, ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਖੋਵੈ ਜੀਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਪੈ—(ਜੋ ਜੋ ਮਨੁੱਖ) ਜਪਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ—ਸਿਦਕ ਨਾਲ, ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਏਕ ਲਿਵ—ਇਕਾਗ੍ਰ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ। ਤਿਨੁ ਜਨ—ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ। ਕਹੁ—ਦੱਸੋ। ਕਤ—ਕਦੋਂ? ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਧਾਰੈ—ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤੱਕਦਾ ਹੈ। ਰਿਦ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਖੋਵੈ—ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਰਣ ਤਰਣ—ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼। ਤਰਣ—ਜਹਾਜ਼।

ਅਰਥ :- ਜੋ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਦੱਸੋ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੇਸ਼ ਤੇ ਪਾਪ ਕਦੋਂ ਪੋਹ ਸਕਦਾ ਹੈ? (ਸਤਿ-ਗੁਰੂ, ਜੋ) ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ (ਮਾਨੋ) ਜਹਾਜ਼ (ਹੈ) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਖਿਨ ਭਰ ਲਈ ਭੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸਬਦ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਗਵਾ-ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਅਨੁ ਸਭਨ ਦਾਤਾ, ਅਗਮ ਗੁਨ ਬਿਖੁਤਾ, ਅਹਿਨਿਸਿ ਧਾਨੁ
ਧਾਵੈ, ਪਲਕ ਨ ਸੋਵੈ ਜੀਉ ॥ ਜਾ ਕਉ ਦੇਖਤ ਦਰਿਦ੍ਰ ਜਾਵੈ, ਨਾਮੁ ਸੋ
ਨਿਧਾਨੁ ਪਾਵੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਗੁਾਨਿ, ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਧੋਵੈ ਜੀਉ ॥ ਸਤਿਗੁਰ
ਨਾਮੁ, ਏਕ ਲਿਵ ਮਨਿ ਜਪੈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਤਿਨ ਜਨ ਦੁਖ ਪਾਪੁ, ਕਹੁ ਕਤ ਹੋਵੈ
ਜੀਉ ॥੧॥ [੧੩੯੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੀਅਨੁ ਸਭਨ—ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ। ਅਗਮ—ਜਿਸ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਨਾਹ ਹੋ ਸਕੇ। ਬਿਖੁਤਾ—ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਅਹਿਨਿਸਿ—ਦਿਨ ਰਾਤ, ਹਰ ਵੇਲੇ।

ਅਹਿ—ਦਿਨ । ਨਿਸਿ—ਰਾਤ । ਧਾਵੈ—ਧਾਰੇ । ਨ ਸੋਵੈ—ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਾ ਕਉ—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ । ਦੇਖਤ—(ਗੁਰੂ ਨੂੰ) ਵੇਖਦਿਆਂ । ਗੁਨਿ—(ਗੁਰੂ ਦੇ) ਗਿਆਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ।

ਅਰਥ :—(ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਅਗਮ ਹਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ; ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਰੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਲਕ ਭਰ ਭੀ ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਦਿੱਤੇ) ਗਿਆਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਦੁਰਮਤਿ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ-ਰੂਪ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦਲਿਦ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ) ਦਾ ਨਾਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਦੱਸੋ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਪ ਤੇ ਕਲੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਪੋਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ? । ੧ ।

ਧਰਮ ਕਰਮ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਈ ਹੈ ॥ ਜਾ ਕੀ ਸੇਵਾ, ਸਿਧ ਸਾਧ ਮੁਨਿ ਜਨ ਸੁਰਿ ਨਰ ਜਾਚਹਿ, ਸਬਦ ਸਾਰੁ ਏਕ ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪਾਈ ਹੈ—ਪਾਈਐ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਿਆਂ, ਮਿਲਿਆਂ । ਜਾ ਕੀ—ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ । ਜਾਚਹਿ—ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ਸੁਰਿ—ਦੇਵਤੇ । ਸਾਰੁ—ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ।

ਅਰਥ :—ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ (ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਕਰਮ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ); ਸਿੱਧ, ਸਾਧ, ਮੁਨੀ ਲੋਕ, ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, (ਆਪ ਦਾ) ਸਬਦ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤੇ (ਆਪ ਨੇ) ਇਕ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਫੁਨਿ, ਗਾਨੈ ਕੋ ਤੇਰਾ, ਅਪਾਰੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ, ਅਕਥ ਕਥਨ-ਹਾਰ ਤੁਝਹਿ ਬੁਝਾਈ ਹੈ ॥ ਭਰਮ ਭੂਲੇ ਸੰਸਾਰ, ਛੁਟਹੁ ਜੂਨੀ ਸੰਘਾਰ, ਜਮ ਕੇ ਨ ਡੰਡ ਕਾਲ, ਗੁਰਮਤਿ ਧ੍ਰਾਈ ਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੋ—ਕੌਣ ? ਤੇਰਾ—ਤੇਰਾ (ਅੰਤ) । ਕਥਨ-ਹਾਰੁ—ਕਥਨ-ਜੋਗ । ਤੁਝਹਿ—ਤੈਨੂੰ ਹੀ । ਬੁਝਾਈ ਹੈ—ਸਮਝ ਆਈ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸੰਸਾਰ—ਹੇ ਸੰਸਾਰ ! ਹੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ! ਸੰਘਾਰ—ਮਰਨ, ਮੌਤ । ਛੁਟਹੁ—ਬਚ ਜਾਵੇ । ਡੰਡ ਕਾਲ—ਦੰਡ, ਸਜ਼ਾ, ਤਾੜਨਾ । ਧ੍ਰਾਈ ਹੈ—ਧਿਆਈਐ, ਸਿਮਰੀਏ ।

ਅਰਥ :—(ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ !) ਕੌਣ ਤੇਰਾ (ਅੰਤ) ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਤੂੰ ਬੇਅੰਤ, ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰ (ਦਾ ਰੂਪ) ਹੈਂ । ਕਥਨ-ਜੋਗ ਅਕੱਥ ਹਰੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ! ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ

ਮੱਤ ਲੈ ਕੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰ, ਤੂੰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਹਿਗਾ, ਤੇ ਜਮ ਦੀ ਭੀ ਤਾੜਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਮਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੁਗਧ ਬੀਚਾਰੁ, ਅਹਿਨਿਸਿ ਜਪੁ, ਧਰਮ ਕਰਮ ਪੂਰੈ
ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਈ ਹੈ ॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੁਗਧ-ਮੂਰਖ । ਬੀਚਾਰੁ-ਸੋਚ ਕਰ । ਅਹਿਨਿਸਿ-ਦਿਨ ਰਾਤ, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਜਪੁ-ਸਿਮਰ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਮੂਰਖ ਮਨ ! ਹੇ ਮੂਰਖ ਜੀਵ ! ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ (ਨਾਮ) ਸਿਮਰ । ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ (ਸਾਰੇ) ਧਰਮ ਕਰਮ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) । ੨ ।

ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ, ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਪਰ ॥ ਕਵਨ ਉਪਮਾ
ਦੇਉ, ਕਵਨ ਸੇਵਾ ਸਰੇਉ, ਏਕ ਮੁਖ ਰਸਨਾ ਰਸਹੁ ਜੁਗ ਜੋਰਿ ਕਰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹਉ-ਮੈਂ । ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ-ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਵਾਂ, ਸਦਕੇ ਹੋਵਾਂ । ਦੇਉ-ਮੈਂ ਦਿਆਂ । ਸਰੇਉ-ਮੈਂ ਕਰਾਂ । ਰਸਨਾ-ਜੀਭ ਨਾਲ । ਰਸਹੁ-ਜਪੋ । ਜੁਗ ਕਰ-ਦੇਵੇ ਹੱਥ । ਜੋਰਿ-ਜੋੜ ਕੇ । ਏਕ ਮੁਖ-ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ।

ਅਰਥ :- ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਵਾਂ । ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਉਪਮਾ ਦਿਆਂ (ਭਾਵ, ਕੀਹ ਆਖਾਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ), ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ ? (ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ !) ਦੇਵੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਜੀਭ ਨਾਲ ਸਿਮਰ (ਬੱਸ, ਇਹੀ ਉਪਮਾ ਤੇ ਇਹੀ ਸੇਵਾ) ਹੈ ।

ਫੁਨਿ, ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਜਾਨੁ, ਅਨਤ ਦੂਜਾ ਨ ਮਾਨੁ, ਨਾਮੁ ਸੈ
ਅਪਾਰੁ ਸਾਰੁ, ਦੀਨੈ ਗੁਰਿ ਰਿਦ ਧਰ ॥ ਨਲ੍ ਕਵਿ, ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਕਚ
ਕੰਚਨਾ ਹੁਇ, ਚੰਦਨਾ ਸੁਬਾਸੁ, ਜਾਸੁ ਸਿਮਰਤ, ਅਨ ਤਰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਫੁਨਿ-ਅਤੇ ਹੋਰ । ਜਾਨੁ-ਪਛਾਣ । ਅਨਤ-ਕੋਈ ਦੂਜਾ । ਮਾਨੁ-ਮੰਨ, ਪੂਜ, ਜਪ । ਸਾਰੁ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ । ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਰਿਦ-ਹਿਰਦੇ ਦਾ । ਧਰ-ਆਸਰਾ । ਪਰਸ-ਛੁਹ । ਕੰਚਨਾ-ਸੋਨਾ । ਹੁਇ-ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਚੰਦਨਾ ਸੁਬਾਸੁ-ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ । ਅਨ ਤਰ-ਹੋਰ ਰੁਖਾਂ ਵਿਚ । ਜਾਸੁ-ਜਿਸ ਦਾ (ਨਾਮ) ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਲ੍ ਕਵੀ ! ਅਤੇ ਹੋਰ (ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ, ਕਿ) ਆਪਣੇ ਮਨ ਬਚਨਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੂੰ) ਚੁੰੜ ਕਰ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਾਹ ਜਪ, ਉਹ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ ਉਸ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਆਸਰਾ

ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆਂ (ਇਉਂ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ) ਪਾਰਸ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਕੱਚ ਸੋਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਚੰਦਨ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ) ਹੋਰ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਤ ਦੁਆਰੇ, ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਹੀ ਨਿਵਾਰੇ, ਜੀ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ, ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੇ ਨਾਮ ਪਰ ॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੁਆਰੇ—ਦਰ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ। ਨਿਵਾਰੇ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕੀਤਿਆਂ ਕਾਮ ਰੋਧ (ਆਦਿਕ ਇਹ ਸਾਰੇ) ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ॥੩॥

ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਤਖਤੁ ਦੀਅਨੁ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦੀਅਨੁ—ਦੀਆ ਉਨਿ, ਉਸ (ਹਰੀ) ਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ—ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :—ਉਸ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਨੂੰ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ (ਵਾਲਾ) ਤਖਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਥਮੇ ਨਾਨਕ ਚੰਦੁ, ਜਗਤ ਭਯੋ ਆਨੰਦੁ, ਤਾਰਨਿ ਮਨੁਖੁ ਜਨ ਕੀਅਉ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥ ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਦੀਅਉ ਨਿਧਾਨੁ, ਅਕਥ ਕਥਾ ਗਿਆਨੁ, ਪੰਚ ਭੂਤ ਬਸਿ ਕੀਨੇ, ਜਮਤ ਨ ਤ੍ਰਾਸ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪ੍ਰਥਮੇ—ਪਹਿਲਾਂ। ਚੰਦੁ—ਚੰਦ੍ਰਮਾ। ਆਨੰਦੁ—ਖੁਸ਼ੀ। ਤਾਰਨਿ—ਤਾਰਨ ਲਈ। ਪ੍ਰਗਾਸ—ਚਾਨਣਾ। ਦੀਅਉ—ਦਿੱਤਾ। ਨਿਧਾਨੁ—ਖਜ਼ਾਨਾ। ਅਕਥ—ਅਕਹ। ਪੰਚ ਭੂਤ—(ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜੇ ਵੈਰੀ। ਜਮਤ ਨ—ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਤ੍ਰਾਸ—ਭਰ। ਕੀਨੇ—ਕਰ ਲਏ।

ਅਰਥ :—ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾ (-ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ), ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ (ਆਪ ਨੇ) ਚਾਨਣਾ ਕੀਤਾ ਤੇ (ਸਾਰੇ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। (ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਅਕੱਥ ਕਥਾ ਦਾ ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਖਜ਼ਾਨਾ ਬਖਸ਼ਿਆ, (ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਨੇ) ਕਾਮਾਦਿਕ ਪੰਜੇ ਵੈਰੀ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਏ, ਤੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਭਰ ਨਾਹ ਰਿਹਾ।

ਗੁਰ ਅਮਰੁ ਗੁਰੁ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ, ਕਲਿ ਜੁਗ ਰਾਖੀ ਪਤਿ, ਅਘਨ ਦੇਖਤ

ਗਤੁ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਾਸ ॥ ਸਭ ਬਿਧਿ ਮਾਨਿਉ ਮਨੁ, ਤਬ ਹੀ ਭਯਉ
ਪ੍ਰਸੰਨ, ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਤਖਤੁ ਦੀਅਨੁ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ॥੪॥ [੧੩੯੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਤਿ-ਇੱਜ਼ਤ । ਅਪਨ-ਪਾਪ । ਗਤੁ-ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ । ਜਾਸ-
ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ । ਸਭ ਬਿਧਿ-ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ । ਮਾਨਿਉ-
ਪਤੀਜ ਗਿਆ ।

ਅਰਥ :- (ਵਿਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ-
ਦਾਸ (ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ), (ਉਸ ਨੇ) ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਪਤਿ ਰੱਖੀ, ਆਪ ਦੇ ਚਰਨ
ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ (ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ) ਪਾਪ ਭੱਜ ਗਏ । (ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ
ਜੀ ਦਾ) ਮਨ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪਤੀਜ ਗਿਆ, ਤਦੋਂ (ਉਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਉਤੇ)
ਤੌਣੇ ਤੇ (ਉਹਨਾਂ) ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਜੋਗ ਵਾਲਾ ਤਖ਼ਤ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ । ੪।
ਰਭ (ਛੰਦ)

ਜਿਸਹਿ ਧਾਰਉ ਧਰਤਿ, ਅਰੁ ਵਿਉਮੁ, ਅਰੁ ਪਵਣੁ, ਤੇ ਨੀਰ ਸਰ,
ਅਵਰ ਅਨਲ ਅਨਾਦਿ ਕੀਅਉ ॥ ਸਸਿ ਰਿਖਿ ਨਿਸਿ, ਸੂਰ ਦਿਨਿ, ਸੈਲ
ਤਰੁਅ ਫਲ ਫੁਲ ਦੀਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਿਸਹਿ-ਜਿਸ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਨੇ । ਧਾਰਉ-ਟਿਕਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ।
ਵਿਉਮੁ-ਅਕਾਸ । ਤੇ-ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਨੀਰ ਸਰ-ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਪਾਣੀ । ਅਵਰ-
ਅਰੁ, ਅਤੇ । ਅਨਲ-ਅੱਗ । ਅਨਾਦਿ-ਅੰਨ ਆਦਿਕ । ਕੀਅਉ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ।
ਤਰੁਅ-ਰੁੱਖ । ਸੈਲ-ਪਹਾੜ । ਸਸਿ-ਚੰਦ੍ਰਮਾ । ਰਿਖਿ-ਤਾਰੇ । ਨਿਸਿ-ਰਾਤ ਵੇਲੇ ।
ਸੂਰ-ਸੂਰਜ । ਦਿਨਿ-ਦਿਨ ਵੇਲੇ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਨੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਕਾਸ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ
ਜਿਸ ਨੇ ਪਵਣ, ਸਰੋਵਰਾਂ ਦੇ ਉਹ ਜਲ, ਅੱਗ ਤੇ ਅੰਨ ਆਦਿਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ,
(ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਤੇ ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ (ਚੜ੍ਹਦਾ
ਹੈ), ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਾੜ ਰਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਫੁੱਲ ਲਾਏ ਹਨ ।

ਸੁਰਿ ਨਰ ਸਪਤ ਸਮੁਦ੍ਰ ਕਿਅ, ਧਾਰਿਓ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਜਾਸੁ ॥ ਸੇਈ
ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਤਿ, ਪਾਇਓ ਗੁਰ ਅਮਰ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥੧॥੫॥ [੧੩੯੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਰਿ-ਦੇਵਤੇ । ਨਰ-ਮਨੁੱਖ । ਸਪਤ-ਸੱਤ । ਕਿਅ-ਬਣਾਏ ।
ਧਾਰਿਓ-ਟਿਕਾਏ ਹਨ । ਜਾਸੁ-ਜਿਸ ਨੇ । ਪ੍ਰਗਾਸੁ-ਚਾਨਣਾ । ਸਤਿ-ਅਟੱਲ, ਸਦਾ

ਬਿਰ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਵਤੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਸੱਤ ਸਮੁਦਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨੇ ਭਵਨ ਟਿਕਾ ਰੱਖੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਇਕ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਹੀ ਨਾਮ-ਰੂਪ) ਚਾਨਣਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਲੱਭਾ ਹੈ। ੧।੫।

ਕਚਹੁ ਕੰਚਨੁ ਭਇਅਉ, ਸਬਦੁ ਗੁਰ ਸ੍ਰਵਣਹਿ ਸੁਣਿਓ ॥ ਬਿਖੁ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹੁਯਉ, ਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਖਿ ਭਣਿਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਚਹੁ-ਕੱਚ ਤੋਂ । ਸਬਦੁ ਗੁਰ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ । ਸ੍ਰਵਣਹਿ-ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ । ਬਿਖੁ-ਵਿਹੁ, ਜਹਰ । ਮੁਖਿ-ਮੂੰਹ ਨਾਲ । ਭਣਿਅਉ-ਉਚਾਰਿਆ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਉਹ (ਮਾਨੋਂ) ਕੱਚ ਤੋਂ ਸੋਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹੋਂ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਹੁ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਲੋਹਉ ਹੋਯਉ ਲਾਲੁ, ਨਦਰਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਦਿ ਧਾਰੈ ॥ ਪਾਹਣੁ ਮਾਣਕੁ ਕਰੈ, ਗਿਆਨੁ ਗੁਰ ਕਹਿਅਉ ਬੀਚਾਰੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲੋਹਉ-ਲੋਹੇ ਤੋਂ । ਜਦਿ-ਜੇ । ਨਦਰਿ ਧਾਰੈ-ਤੱਕੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰੇ । ਪਾਹਣੁ-ਪੱਥਰ । ਬੀਚਾਰੈ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਬੀਚਾਰਿ । ਮਾਣਕੁ-ਮੱਤੀ ।

ਅਰਥ :-ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਮਿਹਰ ਦੀ) ਨਜ਼ਰ ਕਰੇ, ਤਾਂ (ਜੀਵ) ਲੋਹੇ ਤੋਂ ਲਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਜਪਿਆ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ (ਮਾਨੋਂ) ਪੱਥਰਾਂ ਤੋਂ ਮਾਣਕ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਕਾਠਹੁ ਸ੍ਰੀਖੰਡੁ ਸਤਿਗੁਰਿ ਕੀਅਉ, ਦੁਖ ਦਰਿਦ੍ਰੁ ਤਿਨ ਕੇ ਗਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਚਰਨ ਜਿਨ ਪਰਸਿਆ, ਸੇ ਪਸੁ ਪਰੇਤ ਸੁਰਿ ਨਰ ਭਇਆ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੯]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਾਠਹੁ-ਲੱਕੜ ਤੋਂ । ਸ੍ਰੀਖੰਡੁ-ਚੰਦਨ । ਸਤਿਗੁਰਿ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ । ਤਿਨ ਕੇ-ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ । ਗਇਆ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਨ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ । ਸੇ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ [ਬਹੁ ਵਚਨ] ।

ਅਰਥ :-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਸੂ ਤੇ ਪਰੇਤਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਿਦ੍ਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਮਾਨੋਂ) ਕਾਠ ਤੋਂ ਚੰਦਨ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ੨।੬।

ਜਾਮਿ ਗੁਰੁ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਧਨਹਿ ਕਿਆ ਗਾਰਵੁ ਦਿਜਇ ॥ ਜਾਮਿ

ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਲਖ ਬਾਹੇ ਕਿਆ ਕਿਜਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਾਮਿ—ਜਦੋਂ । ਵਲਿ ਹੋਇ—ਪੱਖ ਕਰੇ, ਸਹੈਤਾ ਕਰੇ । ਧਨਹਿ—ਧਨ ਵਿਚ, ਧਨ ਦੇ ਕਾਰਣ । ਗਾਰਵੁ—ਅਹੰਕਾਰ । ਦਿਜਇ—ਦੇਂਦਾ, ਕਰਦਾ । ਕਿਆ ਗਾਰਵੁ—ਕੀਹ ਅਹੰਕਾਰ ? (ਭਾਵ, ਕੋਈ ਅਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ) । ਲਖ ਬਾਹੇ—ਲੱਖਾਂ ਬਾਹਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਫੌਜਾਂ । ਕਿਆ ਕਿਜਇ—ਕੀਹ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਅਰਥ :—ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਪੱਖ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਧਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਪੱਖ ਤੇ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਫੌਜਾਂ ਕੀਹ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਜਾਮਿ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਗਿਆਨ ਅਰੁ ਧਿਆਨ ਅਨਨ ਪਰਿ ॥
ਜਾਮਿ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਸਬਦੁ ਸਾਖੀ, ਸੁ ਸਚਹ ਘਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਨਨ ਪਰਿ—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਵਲ ਨਹੀਂ । ਅਨਨ—ਨਾਹ ਅੱਨ, ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਹੋਰ । ਪਰਿ—ਵਲ, ਪਰਾਇਣ । ਸਾਖੀ—ਸਾਖਿਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੁ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਸਚਹ ਘਰਿ—ਸਦਾ-ਥਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ) ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਪੱਖ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਵਾਤਿ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ (ਹਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਹੈਤਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਜੀਵ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਬਦ ਸਾਖਿਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸੱਚੇ ਹਰੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ) ਹੈ ।

ਜੇ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਅਹਿਨਿਸਿ ਜਪੈ, ਦਾਸੁ ਭਟੁ ਬੇਨਤਿ ਕਹੈ ॥ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਮੁ ਰਿਦ ਮਹਿ ਧਰੈ, ਸੇ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਥੇ ਰਹੈ ॥੩॥੭॥ [੧੩੯੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਹਿ ਨਿਸਿ—ਦਿਨ ਰਾਤ । ਅਹਿ—ਦਿਨ । ਨਿਸਿ—ਰਾਤ । ਦਾਸੁ ਭਟੁ—ਦਾਸ (ਨਲ੍ਹ) ਭੱਟ । ਰਿਦ ਮਹਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਧਰੈ—ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਦੁਹਥੇ—ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ । ਰਹੈ—ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਦਾਸ (ਨਲ੍ਹ) ਭੱਟ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦਿਨ ਰਾਤ 'ਗੁਰੂ-ਗੁਰੂ' ਜਪਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੩॥੭॥

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰੁ ਅੰਧਾਰੁ, ਗੁਰੁ ਬਿਨੁ ਸਮਝ ਨ ਆਵੈ ॥ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਸੁਰਤਿ ਨ ਸਿਧਿ, ਗੁਰੁ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਘੋਰੁ ਅੰਧਾਰੁ-ਡਰਾਉਣਾ ਹਨੇਰਾ, ਹਨੇਰਾ ਘੁੱਪ ।

ਅਰਥ :- ਸਤਿਗੁਰੂ (ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ) ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ) ਸਮਝ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਰਤਿ (ਉੱਚੀ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ (ਜੀਵਨ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ) ਸਫਲਤਾ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ) ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ।

ਗੁਰੁ ਕਰੁ ਸਚੁ ਬੀਚਾਰੁ, ਗੁਰੁ ਕਰੁ ਰੇ ਮਨ ਮੇਰੇ ॥ ਗੁਰੁ ਕਰੁ ਸਬਦ ਸਪੁੰਨ, ਅਘਨ ਕਟਹਿ ਸਭ ਤੇਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਰੁ-ਧਾਰਨ ਕਰ । ਸਬਦ ਸਪੁੰਨ-ਸਬਦ ਸੰਪੰਨ, ਸਬਦ ਦਾ ਸੂਰਾ । ਅਘਨ-ਪਾਪ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਉ, ਇਹੀ ਉੱਤਮ ਵਿਚਾਰ ਹੈ । ਸਬਦ ਦੇ ਸੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਉ, ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਕੱਟੇ ਜਾਣਗੇ ।

ਗੁਰੂ ਨਯਣਿ, ਬਯਣਿ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ, ਗੁਰੂ ਸਤਿ, ਕਵਿ ਨਲੁ ਕਹਿ ॥ ਜਿਨਿ ਗੁਰੂ ਨ ਦੇਖਿਅਉ, ਨਹੁ ਕੀਅਉ, ਤੇ ਅਕਯਥ ਸੰਸਾਰ ਮਹਿ ॥੪॥੮॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੯]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨਯਣਿ-ਨੇੜੇ ਵਿਚ । ਬਯਣਿ-ਬਚਨ ਵਿਚ । ਕਰਹੁ-ਵਸਾਓ । ਸਤਿ-ਸਦਾ-ਬਿਰ । ਕੀਅਉ-ਧਾਰਿਆ । ਅਕਯਥ-ਨਿਸਫਲ । ਤੇ-ਉਹ ਬੰਦੇ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ) ਨੇ । ਨਹੁ-ਨਹੀਂ । ਕੀਅਉ-ਕੀਤਾ, ਧਾਰਿਆ ।

ਅਰਥ :- ਕਵੀ ਨਲੁ ਆਖਦਾ ਹੈ-(ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ !) ਆਪਣੀ ਅੱਖ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਬੋਲ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਵਸਾਓ, ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਜੋ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਸਫਲ (ਹੀ ਆਏ) ॥੪॥੮॥

ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ, ਕਰੁ ਮਨ ਮੇਰੇ ॥ ਤਾਰਣ ਤਰਣ, ਸਮਥੁ ਕਲਿਜੁਗਿ, ਸੁਨਤ ਸਮਾਧਿ ਸਬਦ ਜਿਸੁ ਕੇਰੇ ॥ ਫੁਨਿ ਦੁਖਨਿ ਨਾਸੁ, ਸੁਖ-ਦਾਯਕੁ ਸੂਰਉ, ਜੋ ਧਰਤ ਧਿਆਨੁ, ਬਸਤ ਤਿਹ ਨੇਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਾਰਣ ਤਰਣ-ਤਾਰਣ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ । ਤਰਣ-ਜਹਾਜ਼ । ਸਮਥੁ-ਸਮਰੱਥ । ਕਲਿਜੁਗਿ-ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ । ਸੁਨਤ-ਸੁਣਦਿਆਂ । ਸਬਦ ਜਿਸੁ ਕੇਰੇ-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ । ਕੇਰੇ-ਦੇ । ਸਮਾਧਿ-ਸਮਾਧੀ(ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਈਦਾ ਹੈ) । ਫੁਨਿ-

ਅਤੇ ਹੋਰ । ਦੁਖਨਿ ਨਾਸੁ-ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸੂਰਉ-ਸੂਰਮਾ । ਤਿਹ ਨੇਰੇ-ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੇੜੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਜਪ । ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਮਾਧੀ (ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ), ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ (ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ) ਤਾਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਉਸ-ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ।

ਪੂਰਉ ਪੁਰਖੁ, ਰਿਦੈ ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ, ਮੁਖੁ ਦੇਖਤ ਅਘ ਜਾਹਿ ਪਰੇਰੈ ॥
ਜਉ, ਹਰਿ ਬੁਧਿ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਚਾਹਤ, ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ, ਕਰੁ ਮਨ ਮੇਰੇ
॥੫॥੬॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੯]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪੂਰਉ-ਪੂਰਨ । ਰਿਦੈ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । -ਮੁਖੁ(ਉਸ ਗੁਰੂ ਦਾ) ਮੂੰਹ । ਅਘ-ਪਾਪ । ਜਾਹਿ ਪਰੇਰੈ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜਉ-ਜੇਕਰ । ਹਰਿ ਬੁਧਿ-ਰੱਬੀ ਅਕਲ ।

ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ) ਮੁਖ ਵੇਖਿਆਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਜੇ ਤੂੰ ਰੱਬੀ ਅਕਲ, ਰਿੱਧੀ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਜਪ । ੫ । ੬ ।

ਗੁਰੂ ਮੁਖੁ ਦੇਖਿ, ਗੁਰੂ ਸੁਖੁ ਪਾਯੈ ॥ ਹੁਤੀ ਜੁ ਪਿਆਸ, ਪਿਉਸ ਪਿਵੰਨ ਕੀ, ਬੰਛਤ ਸਿਧਿ ਕਉ ਬਿਧਿ ਮਿਲਾਯਉ ॥ ਪੂਰਨ ਭੋ ਮਨੇ ਠਉਰ ਬਸੇ ਰਸ ਬਾਸਨ ਸਿਉ, ਜੁ ਦਹੀ ਦਿਸਿ ਧਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਮੁਖ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਮੂੰਹ । ਗੁਰੂ ਸੁਖ-ਵੱਡਾ ਆਨੰਦ । ਗੁਰੂ -[ਹਰੀਯਤੁ-Compar of ਗੁਰੂ] । ਪਾਯੈ-ਲੱਭਾ ਹੈ, ਲਿਆ ਹੈ । ਹੁਤੀ ਜੁ ਪਿਆਸ-ਜਿਹੜੀ ਤ੍ਰੇਹ (ਲੱਗੀ ਹੋਈ) ਸੀ। ਪਿਉਸ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ [ਪੀਯੂਧ] । ਪਿਵੰਨ ਕੀ-ਪੀਣ ਦੀ । ਬੰਛਤ-ਮਨ-ਇੱਛਤ । ਕਉ-ਵਾਸਤੇ । ਬਿਧਿ-ਢੰਗ ! ਮਿਲਾਯਉ-ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਭੋ-ਹੇ ਗਿਆ ਹੈ । ਠਉਰ ਬਸੇ-ਬਾਂਝੇ ਵੱਸ ਪਿਆ ਹੈ, ਟਿਕ ਗਿਆ ਹੈ । ਰਸ ਬਾਸਨ ਸਿਉ-ਰਸਾਂ ਤੇ ਵਾਸਨਾਂ ਨਾਲ । ਜੁ-ਜਿਹੜਾ ਮਨ । ਦਹੀ ਦਿਸਿ-ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ । ਧਾਯਉ-ਢੋੜਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਵੱਡਾ ਆਨੰਦ ਪਾਇਆ ਹੈ । (ਆਪ ਨੂੰ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਣ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਤਾਂਘ ਲੱਗੀ

ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਮਨ-ਇੱਛਿਤ (ਤਾਂਘ ਦੀ) ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਫੰਗ (ਹਰੀ ਨੇ) ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ) ਜੋ ਮਨ ਰਸਾਂ ਵਾਸਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੌੜਦਾ ਹੈ ਆਪ ਦਾ ਉਹ ਮਨ ਰੱਜ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਟਿਕ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੋਬਿੰਦਵਾਲੁ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀ ਸਮ, ਜਲੂਨ ਤੀਰਿ ਬਿਪਾਸ ਬਨਾਯਉ ॥
ਗਯਉ ਦੁਖ ਦੂਰਿ ਬਰਖਨ ਕੋ, ਸੁ ਗੁਰੂ ਮੁਖੁ ਦੇਖਿ, ਗੁਰੂ ਸੁਖੁ ਪਾਯਉ ॥
੬॥੧੦॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰੀ ਸਮ—ਹਰੀ ਦੇ ਨਗਰ ਸਮਾਨ, ਬੈਕੁੰਠ ਸਮਾਨ। ਸਮ—ਬਰਾਬਰ, ਵਰਗਾ। ਜਲੂਨ ਤੀਰਿ ਬਿਪਾਸ—ਬਿਆਸਾ ਦੇ 'ਜਲਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ। ਬਰਖਨ ਕੋ ਦੁਖ—ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖ। ਤੀਰਿ—ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ।

ਅਰਥ :—(ਜਿਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਬੈਕੁੰਠ ਵਰਗਾ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਵੱਡਾ ਆਨੰਦ ਪਾਇਆ ਹੈ, (ਆਪ ਦਾ, ਮਾਨੋ) ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ੬। ੧੦।

ਸਮਰਥ ਗੁਰੂ, ਸਿਰਿ ਹਬੁ ਧਰਿਅਉ ॥ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ, ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਅਉ, ਜਿਸੁ ਦੇਖਿ ਚਰੰਨ, ਅਘੰਨ ਹਰੁਉ ॥ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਏਕ ਸਮਾਨ ਧਿਆਨ, ਸੁ ਨਾਮ ਸੁਨੇ, ਸੁਤੁ ਭਾਨ ਡਰੁਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਉੱਤੇ। ਗੁਰਿ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ। ਜਿਸੁ ਦੇਖਿ ਚਰੰਨ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ। ਅਘੰਨ—ਪਾਪ। ਹਰੁਉ—ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ—ਰਾਤ ਦਿਨ। ਬਾਸੁਰ—ਦਿਨ। ਏਕ ਸਮਾਨ—ਇੱਕ-ਰਸ। ਸੁਤੁ ਭਾਨ—ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਜਮ। ਭਾਨ—ਸੂਰਜ। ਸੁਨੇ—ਸੁਨਿ, ਸੁਣ ਕੇ।

ਅਰਥ :—ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ) ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ; (ਉਸ ਨਾਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ) ਦਿਨ ਰਾਤ ਇੱਕ-ਰਸ ਧਿਆਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਜਮ-ਰਾਜ (ਭੀ) ਡਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ)।

ਭਨਿ ਦਾਪ ਸੁ ਆਸ ਜਗਤੁ ਗੁਰੂ ਕੀ, ਪਾਰਸੁ ਭੋਟਿ,

ਪਰਸੁ ਕਰੁਉ ॥ ਰਾਮਦਾਸੁ ਗੁਰੂ, ਹਰਿ ਸਤਿ ਕੀਯਉ, ਸਮਰਥ ਗੁਰੂ, ਸਿਰਿ
ਹਬੁ ਧਰੁਉ ॥੭॥੧੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਭਨਿ-ਆਖ । ਦਾਸ-ਹੇ ਦਾਸ (ਨਲੁ) ਕਵੀ ! ਜਗਤੁ ਗੁਰੂ-
ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ । ਪਾਰਸੁ ਭੋਟਿ-ਪਾਰਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ । ਪਰਸੁ-
ਪਰਸਨ-ਜੋਗ (ਪਾਰਸੁ) । ਕਰੁਉ-ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਤਿ-ਅਟੱਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਦਾਸ ਨਲੁ ਕਵੀ ? ਆਖ-“ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ) ਕੇਵਲ ਜਗਤ
ਦੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਆਸ ਹੈ, ਪਾਰਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪ ਭੀ ਪਰ-
ਸਨ-ਜੋਗ (ਪਾਰਸ ਹੀ) ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਹਰੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਕਰ
ਰੱਖਿਆ ਹੈ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਸਿਰ
ਉਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ” । ੭ । ੧੧ ।

ਅਬ ਰਾਖਹੁ ਦਾਸ ਭਾਟ ਕੀ ਲਾਜ ॥ ਜੈਸੀ ਰਾਖੀ ਲਾਜ, ਭਗਤ
ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕੀ, ਹਰਨਾਖਸ ਫਾਰੇ, ਕਰ ਆਜ ॥ ਫੁਨਿ, ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਲਾਜ ਰਖੀ,
ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ, ਛੀਨਤ ਬਸਤ੍ਰ, ਦੀਨ ਬਹੁ ਸਾਜ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਫਾਰੇ-ਚੀਰ ਦਿੱਤਾ । ਕਰ-ਹੱਥ । ਕਰ ਆਜ-ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਨਹੁਆਂ
ਨਾਲ । ਛੀਨਤ-ਖੁੱਸਦਿਆਂ । ਦੀਨ-ਦਿੱਤਾ । ਸਾਜ-ਸਾਮਾਨ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਹੁਣ ਇਸ ਦਾਸ (ਨਲੁ) ਭੱਟ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖ
ਲਵੋ, ਜਿਵੇਂ (ਆਪ ਨੇ) ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਭਗਤ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖੀ ਸੀ ਤੇ ਹਰਣਾਖਸ ਨੂੰ
ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਨਹੁਆਂ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਅਤੇ, ਹੇ ਹਰਿ-ਪ੍ਰਭ ਜੀ ! ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੀ (ਭੀ)
ਆਪ ਨੇ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਬਸਤਰ ਖੋਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, (ਆਪ ਨੇ) ਉਸ
ਨੂੰ ਤਦੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਮਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ ।

ਸੋਦਾਮਾ ਅਪਦਾ ਤੇ ਰਾਖਿਆ, ਗਨਿਕਾ ਪੜ੍ਹਤ ਪੂਰੇ ਤਿਹ ਕਾਜ ॥
ਸ੍ਰੀ ਸਤਗੁਰ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਕਲਜੁਗ ਹੋਇ ਰਾਖਹੁ ਦਾਸ ਭਾਟ ਕੀ ਲਾਜ ॥
੮ ॥ ੧੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਪਦਾ-ਬਿਪਤਾ, ਕਸਟ । ਰਾਖਿਆ-ਬਚਾਇਆ । ਗਨਿਕਾ-
ਕੰਜਰੀ । ਪੂਰੇ-ਪੂਰਨ ਕੀਤੇ, ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹੇ । ਤਿਹ ਕਾਜ-ਉਸ (ਗਨਿਕਾ) ਦੇ ਕਾਰਜ ।
ਸਤਿਗੁਰੂ-ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇ-ਤੁੱਠ ਕੇ । ਲਾਜ-ਪੈਜ, ਇੱਜ਼ਤ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ (ਆਪ ਨੇ) ਬਿਪਤਾ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ,
(ਰਾਮ ਨਾਮ) ਪੜ੍ਹਦੀ ਗਨਿਕਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹੇ । ਹੁਣ ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ
ਸੇਵਕ (ਨਲੁ) ਭੱਟ ਤੇ (ਭੀ) ਤੁੱਠ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖੋ । ੮ । ੧੨ ।

ਬੋਲਨਾ (ਛੰਦ) ॥

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਜਪੁ ਪ੍ਰਾਨੀਅਹੁ॥ ਸਬਦੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪੈ,
ਨਾਮੁ ਨਵਨਿਧਿ ਅਪੈ, ਰਸਨਿ ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਸੈ; ਸਤਿ ਕਰਿ ਜਾਨੀਅਹੁ ॥
ਵੁਨਿ, ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਪਾਈਐ, ਗੁਰਮੁਖਹਿ ਧਿਆਈਐ, ਅੰਨ ਮਾਰਗ ਤਜਹੁ,
ਤਜਹੁ ਹਰਿ ਗੁਨੀਅਹੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਪੈ-ਅਰਪੈ, ਅਰਪਦਾ ਹੈ। ਰਸਨਿ-ਜੀਭ ਨਾਲ। ਅਹਿਨਿਸਿ
-ਦਿਨ ਰਾਤ (ਭਾਵ, ਹਰ ਵੇਲੇ)। ਰਸੈ-ਆਨੰਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿ ਕਰਿ
-ਠੀਕ, ਸੱਚ ਕਰ ਕੇ। ਜਾਨੀਅਹੁ-ਜਾਣਿਓ, ਸਮਝਿਓ। ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਰੰਗਣ।
ਗੁਰਮੁਖਹਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ। ਅੰਨ ਮਾਰਗ-ਹੋਰ ਰਸਤੇ, ਹੋਰ ਪੰਥ। ਤਜਹੁ-
ਛੱਡੋ। ਗੁਨੀਅਹੁ-ਹੋ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣੇ !

ਅਰਥ :- ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀਓ ! ਨਿਤ 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਜਪੋ। (ਇਹ ਗੱਲ) ਸੱਚ ਜਾਣਿਓ,
ਕਿ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪ) ਹਰੀ-ਸਬਦ ਜਪਦਾ ਹੈ, (ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਨਾਮ-ਰੂਪੀ ਨੌ ਨਿਧੀਆਂ
ਬਖਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਨਾਲ (ਨਾਮ ਦਾ)-ਆਨੰਦ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਜੇ) ਗੁਰੂ
ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਸਿਮਰੀਏ, ਤਾਂ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
(ਤਾਂ ਤੇ) ਹੋ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ! ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਤੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰੋ।

ਬਚਨ ਗੁਰ ਰਿਦਿ ਧਰਹੁ, ਪੰਚਭੂ ਬਸਿ ਕਰਹੁ, ਜਨਮੁ ਕੁਲ ਉਧਰਹੁ
ਦਾਰਿ ਹਰਿ ਮਾਨੀਅਹੁ ॥ ਜਉਤ ਸਭ ਸੁਖ ਇਤ ਉਤ ਤੁਮ ਬੰਛਵਹੁ, ਗੁਰੂ
ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਜਪੁ ਪ੍ਰਾਨੀਅਹੁ ॥੧॥੧੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਿਦਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਬਚਨ ਗੁਰ, -ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ। ਪੰਚਭੂ
-ਮਨ। ਬਸਿ ਕਰਹੁ-ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰੋ, ਕਾਬੂ ਕਰੋ। ਉਧਰਹੁ-ਤਾਰ ਲਵੋ, ਸਫਲਾ ਕਰ
ਲਓ। ਦਾਰਿ ਹਰਿ-ਹਰੀ ਦੇ ਦਰ ਤੇ, ਹਰੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ। ਮਾਨੀਅਹੁ-ਮਾਨ
ਪਾਓਗੇ। ਜਉਤ-ਜੇਕਰ। ਇਤ ਉਤ-ਇਥੋਂ ਉਥੋਂ ਦੇ, ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਦੇ।
ਸਭ ਸੁਖ ਬੰਛਵਹੁ-ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀਓ !) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਓ (ਅਤੇ
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰੋ, ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਤੇ ਕੁਲ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰੋ, ਹਰੀ
ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਆਦਰ ਪਾਓਗੇ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਹੋ
ਪ੍ਰਾਣੀਓ ! ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ॥੧॥੧੩॥

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਜਪਿ, ਸਤਿ ਕਰਿ ॥ ਅਗਮ ਗੁਨ ਜਾਨੁ

ਨਿਧਾਨੁ ਹਰਿ, ਮਨਿ ਧਰਹੁ, ਧ੍ਰਾਨ ਅਹਿਨਿਸਿ ਕਰਹੁ, ਬਚਨ ਗੁਰ ਰਿਦੈ
ਧਰਿ ॥ ਫੁਨਿ, ਗੁਰੂ ਜਲ ਬਿਮਲ ਅਥਾਹ, ਮਜਨੁ ਕਰਹੁ ਸੰਤ ਗੁਰਸਿਖ
ਤਰਹੁ, ਨਾਮ ਸਚ ਰੰਗ ਸਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਤਿ ਕਰਿ—ਸਰਥਾ ਨਾਲ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਕੇ । ਅਗਮ ਗੁਨ ਨਿਧਾਨੁ
—ਬੇਅੰਤ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ । ਜਾਨੁ—ਜਾਣਨਹਾਰ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਧਰਿ—ਧਰ ਕੇ ।
ਬਿਮਲ—ਨਿਰਮਲ, ਸੁੱਧ । ਅਥਾਹ—ਗੰਭੀਰ । ਮਜਨੁ—ਇਸਨਾਨ । ਗੁਰਸਿਖ—ਹੇ
ਗੁਰਸਿੱਖੋ । ਰੰਗਿ ਸਰਿ—ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ । ਤਰਹੁ—ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਓ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਸੰਤ ਜਨੋ ! ਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖੋ ! ਸਰਥਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ।
ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ (ਘਟ ਘਟ ਦੀ) ਜਾਣਨਹਾਰ ਤੇ ਬੇਅੰਤ
ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਓ, ਅਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੋ ।
ਵਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਰੂਪੀ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਜਲ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਲਾਓ, ਤੇ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੇ
ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਓ ।

ਸਦਾ ਨਿਰਵੈਰੁ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਨਿਰਭਉ ਜਪੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਗੁਰ ਸਬਦ ਰਸਿ
ਕਰਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਗਤਿ ਹਰਿ ॥ ਮੁਗਧ ਮਨ ਭ੍ਰਮੁ ਤਜਹੁ, ਨਾਮੁ ਗੁਰਮੁਖਿ
ਭਜਹੁ, ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਜਪੁ, ਸਤਿ ਕਰਿ ॥੨॥੧੪॥ [੧੪੦੦]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਪੈ—(ਜੋ ਗੁਰੂ) ਜਪਦਾ ਹੈ । ਰਸਿ—ਆਨੰਦ ਵਿਚ । ਭਗਤਿ ਹਰਿ
—ਹਰੀ ਦੀ ਭਗਤੀ । ਮੁਗਧ ਮਨ—ਹੇ ਮੂਰਖ ਮਨ ! ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ।

ਅਰਥ :—(ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਸਦਾ ਨਿਰਵੈਰ ਤੇ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਪਦਾ
ਹੈ, ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਉਸ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਹੇ ਮੂਰਖ ਮਨ ! (ਹਰੀ ਦਾ) ਨਾਮ ਜਪ, ਤੇ ਭਰਮ ਛੱਡ ਦੇਹ,
ਸਰਥਾ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਕਰ । ੨ । ੧੪ ।

ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ, ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਪਾਈਐ ॥ ਉਦਧਿ ਗੁਰੁ, ਗਹਿਰ
ਗੰਭੀਰ ਬੇਅੰਤੁ, ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਗ ਹੀਰ ਮਣਿ, ਮਿਲਤ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ॥
ਫੁਨਿ, ਗੁਰੂ ਪਰਮਲ ਸਰਸ, ਕਰਤ ਕੰਚਨੁ ਪਰਸ, ਮੈਲੁ ਦੁਰਮਤਿ ਹਿਰਤ,
ਸਬਾਦਿ ਗੁਰੁ ਪ੍ਰਾਈਐ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਪਾਈਐ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।
ਉਦਧਿ—ਸਮੁੰਦਰ । ਗਹਿਰ—ਗਹਿਰਾ, ਭੂੰਘਾ । ਨਗ ਹੀਰ ਮਣਿ—ਮੋਤੀ, ਹੀਰੇ, ਜਵਾਹਰ-

ਰਾਤ । ਮਿਲਤ-ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਪਰਮਲ ਪਰਸ-ਰਸਦਾਇਕ ਸੁਗੰਧੀ । ਕੰਚਨ-ਸੋਨਾ । ਗੁਰੂ ਪਰਸ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਛੋਹ । ਹਿਰਤ-ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਸਬਦਿ ਗੁਰੂ-ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਭਾਈ !) ਸਦਾ 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਕਰੋ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਭੂਘਾ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, (ਉਸ ਵਿਚ) ਚੁੱਭੀ ਲਾਇਆਂ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪੀ ਨਗ, ਹੀਰੇ ਤੇ ਮਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਅਤੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਛੋਹ (ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਨੁਆਦਲੀ ਸੁਗੰਧੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ; ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਦੂਰਮਤਿ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ; (ਤਾਂ ਤੇ) ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰੀਏ ।

ਅਮ੍ਰਿਤ ਪਰਵਾਹ ਛੁਟਕੰਤ ਸਦ ਦੁਾਰਿ ਜਿਸੁ, ਗੁਨ ਗੁਰ ਬਿਮਲ ਸਰ, ਸੰਤ ਸਿਖ ਨਾਈਐ ॥ ਨਾਮੁ ਨਿਰਬਾਣੁ ਨਿਧਾਨੁ ਹਰਿ ਉਰਿ ਧਰਹੁ, ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ, ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਪਾਈਐ ॥ ੩ ॥ ੧੫ ॥ [੧੪੦੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਰਵਾਹ-ਸੋਮੇ, ਵਹਣ । ਛੁਟਕੰਤ-ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਵਗਦੇ ਹਨ । ਸਦ-ਸਦਾ । ਦੁਾਰਿ ਜਿਸੁ-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ । ਸਰ-ਸਰੋਵਰ । ਨਿਰਬਾਣੁ-ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਵਾਸਨਾ-ਰਹਿਤ । ਉਰਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਸਦਾ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਰਸਮੇ ਜਾਰੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਨਿਰਮਲ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸਿਖ ਸੰਤ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹਰੀ ਦੇ ਵਾਸਨਾ-ਰਹਿਤ ਨਾਮ-ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਓ । ਸਦਾ 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਕਰੋ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ੩ । ੧੫ ।

ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਜਪੁ ਮੰਨ ਰੇ ॥ ਜਾ ਕੀ ਸੇਵ, ਸਿਵ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ, ਨਰ ਅਸੁਰ ਗਣ, ਤਰਹਿ ਤੇਤੀਸ, ਗੁਰ ਬਚਨ ਸੁਣਿ ਕੰਨ ਰੇ ॥ ਫੁਨਿ, ਤਰਹਿ ਤੇ ਸੰਤ, ਹਿਤ ਭਗਤ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਕਰਹਿ, ਤਰਿਓ ਪ੍ਰਗਲਾਦੁ, ਗੁਰ ਮਿਲਤ ਮੁਨਿ ਜੰਨ ਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੰਨ ਰੇ-ਹੇ ਮਨ ! ਜਾ ਕੀ ਸੇਵ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ । ਸੁਚ-ਦੇਵਤੇ । ਅਸੁਰ-ਰਾਖਸ਼, ਦੈਂਤ । ਗਣ-ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਗਣ । ਤੇਤੀਸ-ਤਿਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ । ਕੰਨ-ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ । ਸੁਣਿ-ਸੁਣ ਕੇ । ਹਿਤ-ਪਿਆਰ ਨਾਲ । ਤੇ ਸੰਤ-ਉਹ ਸੰਤ ਜਨ । ਸਾਧਿਕ-ਜੋਗ ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ਸਿਧ-ਜੋਗ-ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ

ਪੁੱਗੇ ਹੋਏ ਜੋਗੀ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਮੋਰੇ ਮਨ ! ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪ, ਸਿਵ ਜੀ, ਉਸ ਦੇ ਗਣ, ਸਿੱਧ, ਸਾਧਿਕ, ਦੇਵ, ਦੈਤ ਤੇ ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ, ਉਸ (ਗੁਰੂ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਕੰਨੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ, ਉਹ ਸੰਤ ਜਨ ਅਤੇ ਭਗਤ ਤਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਿਆਰ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਕਰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਤਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਨੀ ਤਰ ਗਏ ।

ਤਰਹਿ ਨਾਰਦਾਦਿ ਸਨਕਾਦਿ, ਹਰਿ ਗੁਰਮੁਖਹਿ, ਤਰਹਿ ਇਕ ਨਾਮ, ਲਗਿ, ਤਜਹੁ ਰਸ ਅੰਨ ਰੇ ॥ ਦਾਸੁ ਬੇਨਤਿ ਕਹੈ, ਨਾਮੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਹੈ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਨ ਰੇ ॥ ੪ ॥ ੧੬ ॥ ੨੬ ॥ [੧੪੦੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹਰਿ ਗੁਰਮੁਖਹਿ-ਹਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਇਕ ਨਾਮ ਲਗਿ-ਇਕ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ । ਰਸ ਅੰਨ-ਹੋਰ ਸੁਆਦ । ਦਾਸੁ-ਦਾਸ ਨਲੂ ਕਵੀ । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ।

ਅਰਥ :-ਹਰੀ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਨਾਰਦ ਤੇ ਸਨਕ ਆਦਿਕ ਤਰਦੇ ਹਨ; (ਤਾਂ ਤੇ ਹੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਭੀ) ਹੋਰ ਸੁਆਦ ਛੱਡ ਦੇਹ (ਤੇ ਇਕ ਨਾਮ ਜਪ) । ਦਾਸ ਨਲੂ ਕਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, (ਤਾਂ ਤੇ) ਹੇ ਮਨ ! 'ਗੁਰੂ' 'ਗੁਰੂ' ਜਪ । ੪ । ੧੬ । ੨੬ ।

ਭੱਟ ਨਲੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ=੧੬

ਪਿਛਲੇ ਭੱਟ ਕਲੂ ਦੇ ਸਵਈਏ =੧੩

ਕੁੱਲ ਜੋੜ--੨੯

ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬੁ, ਸਭ ਉਪਰਿ ਕਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ, ਸਤਿਜੁਗਿ ਜਿਨਿ ਪ੍ਰ ਪਰਿ ॥ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਭਗਤ ਉਧਰੀਅੰ, ਹਸਤ ਕਮਲ ਮਾਥੇ ਪਰ ਧਰੀਅੰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿਜੁਗਿ-ਸਤਜੁਗ ਵਿਚ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ । ਪਰਿ-ਉੱਤੇ । ਉਧਰੀਅੰ-ਬਚਾਇਆ । ਹਸਤ ਕਮਲ-ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਵਰਗੀ ਹੱਥ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ ਸਤਜੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰ ਉੱਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਭਗਤ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਲ ਵਰਗੀ ਹੱਥ ਰੱਖੇ, ਉਸ

ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਅਲਖ ਰੂਪ, ਜੀਅ ਲਖਾ ਨ ਜਾਈ ॥ ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਸਗਲ
ਸਰਣਾਈ ॥ ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ, ਸਤਿ ਜੀਅ ਧਾਰਹੁ ॥ ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਦੇਹ
ਨਿਸਤਾਰਹੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜੀਅ—ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ । ਲਖਾ ਨ ਜਾਈ—ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ
ਸਕਦਾ । ਸਗਲ—ਸਾਰੇ । ਸਤਿ—ਸੱਤ ਕਰ ਕੇ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਕੇ । ਜੀਅ—ਚਿੱਤ ਵਿਚ । ਦੇਹ
—ਸਰੀਰ । ਨਿਸਤਾਰਹੁ—ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਓ । ਅਲਖ—ਅਲੱਖ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ
ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਸਾਰੇ ਸਿੱਧ ਤੇ ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਆਏ
ਹਨ, ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਲੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪਰਖਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ।
(ਹੇ ਮਨ !) ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਕੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਟਿਕਾਓ, (ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਆਪਣੇ
ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰ ਲਓ ।

ਗੁਰੁ ਜਹਾਜੁ, ਖੇਵਟੁ ਗੁਰੁ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਤਰਿਆ ਨ ਕੋਇ ॥ ਗੁਰ
ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਈਐ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਖੇਵਟੁ—ਮਲਾਹ । ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ।
ਮੁਕਤਿ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ।

ਅਰਥ :—(ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਲਈ) ਗੁਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੀ
ਮਲਾਹ ਹੈ, ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ (ਦੀ ਸਹੈਤਾ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਤਰ ਸਕਿਆ । ਗੁਰੂ ਦੀ
ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ, ਨਿਕਟਿ ਬਸੈ ਬਨਵਾਰੀ ॥ ਤਿਨਿ ਲਹਣਾ ਥਾਪਿ,
ਜੋਤਿ ਜਗਿ ਧਾਰੀ ॥ ਲਹਣੈ, ਪੰਥੁ ਧਰਮ ਕਾ ਕੀਆ ॥ ਅਮਰਦਾਸ ਭਲੇ
ਕਉ ਦੀਆ ॥ ਤਿਨਿ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸੁ ਸੋਵੀ ਥਿਰੁ ਬਪੁਉ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ
ਅਖੈ ਨਿਧਿ ਅਪੁਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਿਕਟਿ—ਨੇੜੇ । ਬਨਵਾਰੀ—ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ । ਤਿਨਿ—ਉਸ
(ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ । ਥਾਪਿ—ਨਿਵਾਜ਼ਿ ਕੇ । ਜਗਿ—ਜਗਤ ਵਿਚ । ਥਿਰੁ ਬਪੁਉ—ਅਟੱਲ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਖੈ ਨਿਧਿ—ਨਾਹ ਨਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਖਜ਼ਾਨਾ । ਅਪੁਉ—ਅਰਪਿਆ,
ਦਿੱਤਾ ।

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । (ਉਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਨੇ ਲਹਣੇ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ (ਰੱਬੀ) ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤੀ । ਲਹਣੇ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਹ ਚਲਾਇਆ, ਤੇ ਭੱਲੇ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ (ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ) ਦਿੱਤੀ । ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਨਾਹ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਤੇ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ) ਅਟੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਅਪ੍ਰਉ ਹਰਿ ਨਾਮੁ, ਅਖੈ ਨਿਧਿ, ਚਹੁਜੁਗਿ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਰਿ ਫਲੁ ਲਹੀਅੰ ॥ ਬੰਦਹਿ ਜੈ ਚਰਣ, ਸਰਣਿ ਸੁਖ ਪਾਵਹਿ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਹੀਅੰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਹੁਜੁਗਿ-ਚਹੁਜੁਗੀ (ਨਾਮ), ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ (ਨਾਮ)। ਲਹੀਅੰ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਬੰਦਹਿ-ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰਮਾਨੰਦ-ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਵਾਲੇ ।

ਅਰਥ :-ਜੋ (ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਫਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਆਖੀਦਾ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਮ-ਰੂਪ) ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਤਿ-ਗੁਰੂ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਦੇ ਨਾਹ ਨਿਖੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਹੈ ।

ਪਰਤਖਿ ਦੇਹ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਆਮੀ, ਆਦਿ ਰੂਪਿ ਪੋਖਣ ਭਰਣੰ ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਸੇਵਿ, ਅਲਖ ਗਤਿ ਜਾ ਕੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸੁ ਤਾਰਣ ਤਰਣੰ
॥ ੧ ॥ [੧੪੦੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੇਹ-ਸਰੀਰ ਰੂਪ । ਆਦਿ-ਸਭ ਦਾ ਮੂਲ । ਰੂਪਿ-ਰੂਪ ਵਾਲਾ, ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ । ਪੋਖਣ ਭਰਣੰ-ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ । ਤਾਰਣ ਤਰਣੰ-(ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ) ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ । ਤਰਣ-ਜਹਾਜ਼ । ਗਤਿ-ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ। ਅਲਖ-ਅ-ਲੱਖ, ਅਕਬਨੀਜ ।

ਅਰਥ :-ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ) ਮਾਲਕ ਹੈ, ਸਭ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸਭ ਦਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ) ਸਰੀਰ (ਵਿਚ ਪਰਗਟ) ਹੈ । (ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ) ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼

ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ । ੧ ।

ਜਿਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਬਾਣੀ, ਸਾਧੂ ਜਨ ਜਪਹਿ, ਕਰਿ ਬਿਚਿਤਿ
ਚਾਓ ॥ ਆਨੰਦੁ ਨਿਤੁ ਮੰਗਲੁ, ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਸਫਲੁ ਸੰਸਾਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਹ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੇ । ਬਿਚਿਤਿ-ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ।
ਕਰਿ ਚਾਓ-ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ । ਸੰਸਾਰਿ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ । ਸਫਲੁ-ਫਲਦਾਇਕ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਤ-ਜਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ
ਵੱਡੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਦਾ ਆਨੰਦ ਮੰਗਲ (ਕਰਦੇ ਹਨ), ਉਸ ਗੁਰੂ ਦਾ
ਦਰਸ਼ਨ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ (ਉਤਮ) ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਸੰਸਾਰਿ, ਸਫਲੁ ਗੰਗਾ ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ, ਪਰਸਨ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ
ਗਤੇ ॥ ਜੀਤਹਿ ਜਮਲੋਕੁ, ਪਤਿਤ ਜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਹਰਿ ਜਨ ਸਿਵ ਗੁਰ ਗੁਨਿ
ਰਤੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜੇ-ਜਿਹੜੇ । ਸਿਵ-ਕਲਿਆਨ-ਸਰੂਪ । ਗੁਨਿ-ਗਿਆਨ ਵਿਚ।
ਰਤੇ-ਰੰਗੇ ਜਾ ਕੇ । ਹਰਿ ਜਨ-ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ।

ਅਰਥ :-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਗੰਗਾ ਵਾਂਗ ਸਫਲ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ
(ਚਰਨ) ਪਰਸਨ ਨਾਲ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਪਹਿਲਾਂ)
ਪਤਿਤ ਭੀ (ਭਾਵ, ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਆਚਰਨ ਵਾਲੇ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਲਿਆਨ-ਸਰੂਪ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਜਾ ਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਕੇ ਜਮ-ਲੋਕ ਨੂੰ ਜਿੱਤ
ਲੈਂਦੇ ਹਨ, (ਭਾਵ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ) ।

ਰਘੁਬੀਸਿ ਤਿਲਕੁ, ਸੁੰਦਰ ਦਸਰਥ ਘਰਿ, ਮੁਨਿ ਬੰਛਹਿ ਜਾ ਕੀ
ਸਰਣਿ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰ ਸੇਵਿ, ਅਲਖ ਗਤਿ ਜਾ ਕੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸੁ
ਤਾਰਣ ਤਰਣਿ ॥ ੨ ॥ [੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਘੁਬੀਸਿ-ਰਘੂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ । ਤਿਲਕੁ-ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ । ਦਸਰਥ
ਘਰਿ-ਦਸਰਥ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ । ਬੰਛਹਿ-ਲੋਚਦੇ ਹਨ । ਜਾ ਕੀ-ਜਿਸ ਦੀ ।

ਅਰਥ :-ਰਘੂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਦਸਰਥ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰ
(ਮੇਰੀਆਂ ਨਿਗਾਹਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਹੀ ਸਨ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਨ ਆਉਣਾ
(ਸਾਰੇ) ਮੁਨੀ ਲੋਚਦੇ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ (ਸਰਨ ਪਵੋ)
ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਤਾਰਣ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ

। ੨ ।

ਸੰਸਾਰੁ ਅਗਮ ਸਾਗਰੁ, ਤੁਲਹਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ, ਗੁਰੂ ਮੁਖਿ ਪਾਯਾ ॥
ਜਗਿ, ਜਨਮ ਮਰਣੁ ਭਗਾ, ਇਹ ਆਈ ਹੀਐ ਪਰਤੀਤਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗੁਰੂ ਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਜਗਿ-ਜਗਤ ਵਿਚ । ਭਗਾ-
ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੁੱਕ ਗਿਆ । ਹੀਐ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਪਰਤੀਤਿ-ਯਕੀਨ ।

ਅਰਥ :- ਸੰਸਾਰ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ (ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਤਾਰਨ
ਲਈ) ਤੁਲਹਾ ਹੈ; (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਇਹ ਤੁਲਹਾ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ
ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਯਕੀਨ ਬੱਝ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜਗਤ ਵਿਚ
ਜਨਮ ਮਰਨ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਰਤੀਤਿ ਹੀਐ ਆਈ, ਜਿਨ ਜਨ ਕੈ, ਤਿਨ ਕਉ, ਪਦਵੀ ਉਚ
ਭਈ ॥ ਤਜਿ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ, ਲੋਭੁ ਅਰੁ ਲਾਲਚੁ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕੀ ਬ੍ਰਿਥਾ
ਗਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਜਿ-ਛੱਡ ਕੇ । ਬ੍ਰਿਥਾ-[ਕਥਾ] ਪੀੜ, ਕਲੇਸ਼ । ਗਈ-ਮੁੱਕ
ਗਈ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਬੱਝ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ
ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਮਿਲੀ ਹੈ; ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ, ਲੋਭ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਤਿਆਗ ਕੇ (ਭਾਵ,
ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ) ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਪੀੜ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ।

ਅਵਲੋਕੁ ਬ੍ਰਹਮੁ, ਭਰਮੁ ਸਭੁ ਛੁਟਕਾ, ਦਿਬੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿ ਕਾਰਣੁ ਕਰਣੀ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਸੇਵਿ, ਅਲਖ ਗਤਿ ਜਾ ਕੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸੁ ਤਾਰਣੁ ਤਰਣੀ
॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਵਲੋਕੁ-ਵੇਖਿਆ । ਬ੍ਰਹਮੁ-ਹਰੀ (ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ)
ਨੂੰ । ਛੁਟਕਾ-ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਦਿਬੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿ-(ਜਿਸ-ਗੁਰੂ ਦੀ) ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜੋਤਿ ਵਾਲੀ
(ਹੈ) । ਕਾਰਣੁ ਕਰਣੀ-ਜੋ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਮੂਲ, ਵਿੱਥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਹਰੀ-(ਰੂਪ
ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਛਿੱਠਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਰਮ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੈ । (ਤਾਂ ਤੇ)
ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ,
ਤੇ ਜੋ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ । ੩ ।

ਪਰਤਾਪੁ ਸਦਾ ਗੁਰ ਕਾ ਘਟਿ ਘਟਿ, ਪਰਗਾਸੁ ਭਯਾ ਜਸੁ ਜਨ

ਕੈ ॥ ਇਕਿ ਪੜਹਿ ਸੁਣਹਿ ਗਾਵਹਿ, ਪਰਭਾਤਿਹਿ ਕਰਹਿ ਇਸਾਨੁ ॥
ਨ

ਪਦ ਅਰਥ :- ਘਟਿ ਘਟਿ-ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਜਨ ਕੈ-ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਜਸੁ-ਸੋਭਾ । ਪਰਭਾਤਿਹਿ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ । ਇਕਿ-[ਲਫਜ਼ 'ਇਕ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਪੜਹਿ-ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਦਾ ਹਰੇਕ ਘਟ ਵਿਚ, ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਕਈ ਮਨੁੱਖ (ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ) ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ (ਉਸ 'ਜਸ'-ਰੂਪ ਜਲ ਵਿਚ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਇਸਾਨੁ ਕਰਹਿ ਪਰਭਾਤਿ, ਸੁਧ ਮਨਿ, ਗੁਰ ਪੂਜਾ ਬਿਧਿ ਸਹਿਤ ਕਰੈ ॥ ਕੰਚਨੁ ਤਨੁ ਹੋਇ, ਪਰਸਿ ਪਾਰਸ ਕਉ, ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੀ ਧਾਨੁ ਧਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਧ ਮਨਿ-ਸੁਅੱਛ ਮਨ ਨਾਲ । ਬਿਧਿ ਸਹਿਤ-ਮਰਿਆਦਾ ਨਾਲ । ਪਰਸਿ-ਛੁਹ ਕੇ । ਕਰੈ-ਕਰਦੇ ਹਨ । ਧਰੈ-ਧਰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰ ਪੂਜਾ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਸੇਵਾ ।

ਅਰਥ :- (ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜਸ-ਰੂਪ ਜਲ ਵਿਚ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਚੁੱਭੀ ਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਸੁੱਧ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋਤਿ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਰਸ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੁਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੰਚਨ (ਵਤ ਸੁੱਧ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਜਗ ਜੀਵਨੁ ਜਗੰਨਾਥੁ, ਜਲ ਥਲ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਪੂਰਿ, ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਰਨੰ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਸੇਵਿ, ਅਲਖ ਗਤਿ ਜਾ ਕੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸੁ ਤਾਰਣ ਤਰਣੰ ॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਹਿਆ ਪੂਰਿ-ਵਿਆਪਕ ਹੈ । ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਰਨੰ-ਕਈ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ । ਜਗੰਨਾਥ-ਜਗਤ-ਨਾਥ, ਜਗਤ ਦਾ ਖਸਮ ।

ਅਰਥ :- ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, (ਸਰਨ, ਪਵੇ) ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ, ਜੋ (ਗੁਰੂ) ਉਸ 'ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਨ' ਤੇ 'ਜਗਤ ਦੇ ਨਾਥ' ਹਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ (ਹਰੀ) ਕਈ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਜਲਾਂ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ॥ ੪ ॥

ਜਿਨਹੁ ਬਾਤ ਨਿਸਲ ਧੂਅ ਜਾਨੀ, ਤੇਈ ਜੀਵ ਕਾਲ ਤੇ ਬਚਾ ॥
ਚੁ

ਤਿਨ੍ ਤਰਿਓ ਸਮੁਦ੍ ਰੁਦ੍, ਖਿਨ ਇਕ ਮਹਿ, ਜਲਹਰ ਬਿੰਬ ਜੁਗਤਿ ਜਗੁ
ਰਚਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਨਿਸਲ-ਦ੍ਰਿੜ ਕਰ ਕੇ । ਬਾਤ-(ਗੁਰੂ ਦੇ) ਬਚਨ । ਰੁਦ੍-
ਚੁ

ਡਰਾਉਣਾ । ਜਲਹਰ-ਜਲਧਰ, ਬੱਦਲ । ਬਿੰਬ-ਛਾਇਆ । ਜਲਹਰ ਬਿੰਬ-ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ
ਛਾਂ । ਰਚਾ-ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਧੂ ਭਗਤ ਵਾਂਗ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਕੇ
ਮੰਨੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕਾਲ (ਦੇ ਭੈ) ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ ਹਨ । ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ
ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਤਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਗਤ ਨੂੰ ਉਹ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ
ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ (ਸਮਝਦੇ ਹਨ) ।

ਕੁੰਡਲਨੀ ਸੁਰਝੀ ਸਤ ਸੰਗਤਿ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਗੁਰੂ ਮੁਖਿ ਮਚਾ ॥
ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬੁ ਸਭ ਉਪਰਿ, ਮਨ ਬਚ ਕੰਮ ਸੇਵੀਐ ਸਚਾ ॥ ੫ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੁੰਡਲਨੀ-ਗੁੰਝਲ, ਮਨ ਦੇ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਵਲੋਵੇਂ । ਸੁਰਝੀ-
ਸੁਲਝੀ, ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਮਚਾ-ਮਚੇ ਹਨ, ਚਮਕੇ ਹਨ,
ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਵੱਟ ਸਤ-ਸੰਗ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮਾਨੰਦ
ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਸ ਪਰਗਟਾਇਆ ਹੈ । (ਤਾਂ ਤੇ ਇਹੋ
ਜਿਹੇ) ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਨ ਬਚਨ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੁਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ ॥ ੫ ॥

ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਕਵਲ ਨੈਨ,
ਮਧੁਰ ਬੈਨ, ਕੋਟਿ ਸੈਨ ਸੰਗ ਸੋਭ, ਕਹਤ ਮਾ ਜਸੋਦ ਜਿਸਹਿ, ਦਹੀ ਭਾਤੁ
ਖਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਦੇਖਿ ਰੂਪੁ, ਅਤਿ ਅਨੂਪੁ, ਮੋਹ ਮਹਾ ਮਗ ਭਈ, ਕਿੰਕਨੀ
ਸਬਦ ਝਨਤਧਾਰ ਖੇਲੁ ਪਾਹਿ ਜੀਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ-ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਅਚਰਜ ਹੈਂ । ਨੈਨ-ਨੇਤ੍ਰ । ਮਧੁਰ-
ਮਿੱਠੇ । ਬੈਨ-ਬਚਨ । ਕੋਟਿ ਸੈਨ-ਕਰੋੜਾਂ ਸੈਨਾਂ, ਕਰੋੜਾਂ ਜੀਵ । ਸੰਗ-(ਤੇਰੇ) ਨਾਲ ।
ਸੋਭ-ਸੋਹਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ । ਜਿਸਹਿ-ਜਿਸ ਨੂੰ, (ਹੇ ਗੁਰੂ !) ਭਾਵ, ਤੈਨੂੰ, (ਹੇ ਗੁਰੂ !)

ਕਹਤ—ਆਖਦੀ ਸੀ। ਮਾ ਜਸੋਦ—ਮਾਂ ਜਸੋਧਾ। ਭਾਤ—ਚਉਲ। ਜੀਉ—ਹੇ ਪਿਆਰੇ !
 ਦੇਖਿ—ਵੇਖ ਕੇ। ਅਤਿ ਅਨੂਪ—ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ। ਮਹਾ ਮਗ ਭਈ—ਬਹੁਤ ਮਗਨ ਹੋ
 ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਿੰਕਨੀ—ਤੜਾਗੀ। ਸਬਦ—ਆਵਾਜ਼। ਬਨਤਕਾਰ—ਛਣਕਾਰ। ਖੇਲੁ ਪਾਹਿ
 ਜੀਉ—ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਖੇਡ ਮਚਾਉਂਦਾ ਸੈਂ।

ਅਰਥ :—ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਸਦਕੇ ! ਤੇਰੇ ਕਮਲ ਵਰਗੇ
 ਨੇੜ ਹਨ, (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਜਿਸ ਨੂੰ) ਮਾਂ ਜਸੋਧਾ ਆਖਦੀ ਸੀ—‘ਹੇ ਲਾਲ
 (ਆ.) ਦਹੀਂ ਚਾਉਲ ਖਾ।’ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਖੇਡ ਮਚਾਉਂਦਾ ਸੈਂ, ਤੇਰੀ ਤੜਾਗੀ ਦੀ ਛਣ-
 ਕਾਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਅੱਤ ਸੋਹਣੇ ਮੁਖੜੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਮਾਂ ਜਸੋਧਾ) ਤੇਰੇ
 ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਕਾਲ ਕਲਮ ਹੁਕਮੁ ਹਾਥਿ, ਕਹਹੁ ਕਉਨੁ ਮੇਟਿ ਸਕੈ, ਈਸੁ ਬੰਮੂ,
 ਗੁਨੁ ਧਾਨੁ ਧਰਤ ਹੀਐ ਚਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਸਤਿ ਸਾਚੁ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ, ਆਦਿ
 ਪੁਰਖੁ ਸਦਾ ਤੁਹੀ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਜੀਉ ॥੧॥
 ੬॥ [੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਾਲ ਕਲਮ—ਕਾਲ ਦੀ ਕਲਮ। ਹਾਥਿ—(ਤੇਰੇ) ਹੱਥ ਵਿਚ।
 ਕਹਹੁ—ਦੱਸੋ। ਈਸੁ—ਸ਼ਿਵ। ਬੰਮੂ—ਬ੍ਰਹਮਾ। ਗੁਨੁ ਧਾਨੁ—ਤੇਰੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਧਿਆਨ
 ਨੂੰ। ਧਰਤ ਹੀਐ ਚਾਹਿ ਜੀਉ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ—
 ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ।

ਅਰਥ.—(ਹੇ ਭਾਈ !) ਕਾਲ ਦੀ ਕਲਮ ਤੇ ਹੁਕਮ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੀ) ਹੱਥ ਵਿਚ ਹਨ।
 ਦੱਸੋ, ਕਉਣ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ) ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਸਿਵ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਖਸ਼ੇ
 ਹੋਏ) ਗਿਆਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੇ
 ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਅਚਰਜ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਸਤਿ-ਸਰੂਪ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਅਟੱਲ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਲੱਛਮੀ ਦਾ
 ਟਿਕਾਣਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਹੈਂ ਤੇ ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈਂ। ੬।

ਰਾਮ ਨਾਮ, ਪਰਮ ਧਾਮ, ਸੁਧ ਬੁਧ ਨਿਰੀਕਾਰ, ਬੇਸੁਮਾਰ, ਸਰਬਰ
 ਕਉ ਕਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਸੁਬਰ ਚਿਤ, ਭਗਤ ਹਿਤ ਭੇਖ ਧਰਿਓ, ਹੁਰਨਾਖਸੁ
 ਹਰਿਓ, ਨਖ ਬਿਦਾਰਿ ਜੀਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਰਾਮ ਨਾਮ—ਹੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ! ਹੇ ਗੁਰੂ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ
 ‘ਰਾਮ’ ਹੈ। ਪਰਮ ਧਾਮ—ਹੇ ਉੱਚੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵਾਲੇ ! ਸੁਧ ਬੁਧ—ਹੇ ਸੁੱਧ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ !
 ਨਿਰੀਕਾਰ—ਹੇ ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ ! ਬੇਸੁਮਾਰ—ਹੇ ਬੇਅੰਤ ! ਸਰਬਰ ਕਉ—ਬਰਾਬਰ ਦਾ,

ਤੇਰੇ ਜੋਭਾ । ਕਾਹਿ-ਕੌਣ ਹੈ ? ਸੁਬਰ-ਅਡੋਲ । ਭਗਤ ਹਿਤ-ਭਗਤ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ । ਧਰਿਓ-ਧਰਿਆ ਹੈ । ਹਰਿਓ-ਮਾਰਿਆ ਹੈ । ਨਖ ਬਿਦਾਰਿ-ਨਹੁਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ । ਬਿਦਾਰਿ-ਚੀਰ ਕੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਤੇਰਾ ਹੀ ਨਾਮ 'ਰਾਮ' ਹੈ, ਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਉੱਚਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਸੁੱਧ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਆਕਾਰ-ਰਹਿਤ ਹੈਂ, ਬੇਅੰਤ ਹੈਂ । ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਅਡੋਲ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ ਹੈਂ । (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਜਿਸ ਨੇ) ਭਗਤ (ਪ੍ਰਹਲਾਦ) ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ (ਨਰਸਿੰਘ ਦਾ) ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਹਰਨਾਖਸ ਨੂੰ ਨਹੁਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ।

ਸੰਖ ਚੜ੍ਹ ਗਦਾ ਪਦਮ, ਆਪਿ ਆਪੁ ਕੀਓ ਛਦਮ, ਅਪਰੰਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਲਖੈ ਕਉਨੁ ਤਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਸਤਿ ਸਾਚੁ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ, ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਸਦਾ ਤੁਹੀ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ੨ ॥ ੭ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੰਖ ਚੜ੍ਹ ਗਦਾ ਪਦਮ-ਇਹ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ । ਛਦਮ-ਛਲ (ਭਾਵ, ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ) । ਆਪੁ-ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ । ਅਪਰੰਪਰ-ਬੇਅੰਤ । ਲਖੈ-ਪਛਾਣੇ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ) ਸੰਖ, ਚੜ੍ਹ, ਗਦਾ ਤੇ ਪਦਮ (ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ); (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਉਹ ਹੈਂ ਜਿਸ ਨੇ) ਆਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ (ਬਾਵਨ-ਰੂਪ) ਛਲ ਬਣਾਇਆ ਸੀ । ਤੂੰ ਬੇਅੰਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਦਾ ਰੂਪ) ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਉਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਹੇ ਗੁਰੂ । ਤੂੰ ਅਸਚਰਜ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਅਟੱਲ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਹੈਂ, ਤੇ ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈਂ । ॥ ੨ ॥ ੭ ॥

ਪੀਤ ਬਸਨ, ਕੁੰਦ ਦਸਨ, ਪ੍ਰਿਆ ਸਹਿਤ, ਕੰਠ ਮਾਲ, ਮੁਕਟੁ ਸੀਸਿ ਮੋਰ ਪੰਖ ਚਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਬੇਵਜੀਰ, ਬਡੇ ਧੀਰ, ਧਰਮ ਅੰਗ, ਅਲਖ ਅਗਮ, ਖੇਲੁ ਕੀਆ ਆਪਣੈ ਉਛਾਹਿ ਜੀਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪੀਤ-ਪੀਲੇ । ਬਸਨ-ਬਸਤ੍ਰ । ਕੁੰਦ-ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਛੱਲ, ਜੋ ਚਿੱਟਾ ਤੇ ਕੋਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਦਸਨ-ਦੰਦ । ਪ੍ਰਿਆ-ਪਿਆਰੀ (ਰਾਧਕਾ) । ਸਹਿਤ-ਨਾਲ । ਕੰਠ-ਗਲ । ਮਾਲ-ਮਾਲਾ । ਸੀਸਿ-ਸਿਰ ਉੱਤੇ । ਮੋਰ-ਪੰਖ-ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦਾ । ਚਾਹਿ-ਚਾਹ ਨਾਲ (ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ) । ਵਜੀਰ-ਸਲਾਹਕਾਰ । ਧੀਰ-ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ । ਧਰਮ ਅੰਗ-ਧਰਮ-ਸਰੂਪ । ਉਛਾਹਿ-ਚਾਉ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ) ਪੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ (ਕ੍ਰਿਸਨ) ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, (ਜਿਸ ਦੇ) ਕੁੰਦ ਵਰਗੇ ਚਿੱਟੇ ਦੰਦ ਹਨ, (ਜੋ) ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ (ਰਾਧਕਾ) ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ; (ਜਿਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਹੈ, ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਮੁਕੁਟ (ਜਿਸ ਨੇ) ਆਪਣੇ ਮਸਤਕ ਉੱਤੇ ਚਾਹ ਨਾਲ (ਪਹਿਨਿਆ ਹੈ) । ਤੂੰ ਬੜਾ ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਤੈਨੂੰ ਸਲਾਹ-ਕਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਧਰਮ-ਸਰੂਪ ਹੈਂ, ਅਲੱਖ ਤੇ ਅਗੰਮ ਹੈਂ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਲ ਤੂੰ (ਹੀ) ਆਪਣੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਰਚਿਆ ਹੈ ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਕਥੀ ਨ ਜਾਇ, ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ, ਸੁਤਹ ਸਿਧ ਰੂਪੁ ਧਰਿਓ, ਸਾਹਨ ਕੈ ਸਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ਸਤਿ ਸਾਚੁ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ, ਆਇ ਪੁਰਖੁ ਸਦਾ ਤੁਹੀ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਵਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ੩ ॥ ੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤੀਨਿ ਲੋਕ-ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ । ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ-ਵਿਆ-ਪੁਕ ਹੈਂ । ਸੁਤਹ ਸਿਧ-ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ, ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ । ਰੂਪੁ ਧਰਿਓ-ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ !) ਤੇਰੀ ਕਥਾ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਤੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰਮ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਹੇ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਇਹ (ਮਨੁੱਖ)-ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਹੈ, ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਅਚਰਜ ਹੈਂ, ਸਤਿ-ਸਰੂਪ ਹੈਂ, ਅਟੱਲ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈਂ, ਆਇ ਪੁਰਖ ਹੈਂ ਤੇ ਸਦਾ ਥਿਰ ਹੈਂ । ੩ ॥ ੮ ॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ ॥ ਬਲਿਹਿ ਛਲਨ ਸਬਲ ਮਲਨ, ਭਗਤਿ ਫਲਨ, ਕਾਨ ਕੁਅਰ, ਨਿਹਕਲੰਕ ਬਜੀ ਡੰਕ, ਚੜ੍ਹ ਦਲ ਰਵਿੰਦ ਜੀਉ ॥ ਰਾਮ ਰਵਣ, ਦੁਰਤ ਦਵਣ, ਸਕਲ ਭਵਣ ਕੁਸਲ ਕਰਣ, ਸਰਬ ਭੂਤ, ਆਪਿ ਹੀ ਦੇਵਾਧਿਦੇਵ, ਸਹਸ ਮੁਖ ਫਨਿੰਦ ਜੀਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਬਲ ਮਲਨ-ਬਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ (ਭਾਵ, ਅਹੰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ) ਦਲਨ ਵਾਲਾ । ਕਾਨ ਕੁਅਰ-ਕਾਨ੍ਹ ਕੁਮਾਰ । ਚੜ੍ਹ ਦਲ ਰਵਿੰਦ ਜੀਉ-ਰਵੀ ਤੇ ਇੰਦ (ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ) ਦਾ ਦਲ ਤੇਰੇ ਨਾਲ (ਤੇਰੀ ਸੋਭਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ) ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਰਵਣ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਦੁਰਤ ਦਵਣ-ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਸਕਲ

ਭਵਣ—ਵਿਆਪਕ ਸਭ ਥਾਈਂ । ਕੁਸਲ—ਆਨੰਦ, ਸੁਖ । ਭੂਤ—ਜੀਵ । ਦੇਵਾਧਿਦੇਵ—
ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਦੇਵ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ । ਫਨਿੰਦ—ਸੋਸਨਾਗ, ਫਨੀਅਰ। ਸਹਸ ਮੁਖ
ਹੁਜ਼ਾਰਾਂ ਫਣਾਂ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :—ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ-ਰੂਪ ਹੈ । (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ
(ਉਹ) ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜਾ ਬਲੀ ਨੂੰ ਛਲਿਆ ਸੀ, ਆਪ ਅਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨ ਤੋੜਨ
ਵਾਲੇ ਹਨ, ਭਗਤੀ ਦਾ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ) ਗੁਰੂ ਹੀ ਕਾਨ੍ਹ
ਕੁਮਾਰ ਹੈ । (ਆਪ ਵਿਚ) ਕੋਈ ਕਲੰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੂਰਜ
ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦਾ ਦਲ ਆਪ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਅਕਾਲ
ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਭ ਥਾਈਂ ਸੁਖ
ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਹਨ, ਆਪ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ
ਦੇਵਤਾ ਹਨ । ਅਤੇ (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ) ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ ਸੋਸਨਾਗ ਭੀ ਆਪ
ਹੀ ਹਨ ।

ਜਰਮ ਕਰਮ ਮਛ ਕਛ ਹੁਅ ਬਰਾਹ ਜਮੁਨਾ ਕੈ ਕੂਲਿ, ਖੇਲੁ ਖੇਲਿਓ
ਜਿਨਿ ਗਿੰਦ ਜੀਉ ॥ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ, ਹੀਏ ਧਾਰੁ, ਤਜੁ ਬਿਕਾਰੁ, ਮਨ ਗਯੰਦ,
ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ ॥ ੪ ॥ ੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਹੁਅ—ਹੋ ਕੇ । ਕਰਮ—ਕੰਮ । ਜਰਮ ਹੁਅ—ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ । ਕੂਲਿ
—ਕੰਵੇ ਤੇ । ਖੇਲੁ ਗਿੰਦ—ਗੋਂਦ ਦੀ ਖੇਲ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ ਨੇ । ਸਾਰੁ—ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ । ਹੀਏ—
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਧਾਰ—ਟਿਕਾ ਰੱਖ । ਮਨ ਗਯੰਦ—ਹੋ ਗਯੰਦ ਦੇ ਮਨ !—ਗਯੰਦ—ਭੱਟ
ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—(ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਗੋਬਿੰਦ-ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ ਉਹ) ਜਿਸ ਨੇ ਮੱਛ
ਕੱਛ ਤੇ ਵਰਾਹ ਦੇ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਕਈ ਕੰਮ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਵੇ ਉੱਤੇ
ਗੋਂਦ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਸੀ । ਹੋ ਗਯੰਦ ਦੇ ਮਨ ! (ਇਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਛੱਡ ਦੇਹ; ਇਹ ਗੁਰੂ ਉਹੀ ਗੋਬਿੰਦ ਹੈ । ੪ । ੯ ।

ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ ਸਤਿ ਜੀਉ ॥ ਗੁਰ ਕਹਿਆ
ਮਾਨੁ, ਨਿਜ ਨਿਧਾਨੁ, ਸਬੁ ਜਾਨੁ ਮੰਤ੍ਰ ਇਹੈ, ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਹੋਇ ਕਲਾਨੁ,
ਲਹਹਿ ਪਰਮ ਗਤਿ ਜੀਉ॥ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ, ਜਣ ਜਣ ਸਿਉ ਛਾਡੁ
ਧੋਹੁ, ਹਉਮੈ ਕਾ ਬੰਧ ਕਾਟੁ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਰਤਿ ਜੀਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿ-ਸਦਾ ਅਟੱਲ । ਨਿਜ-ਆਪਣਾ (ਭਾਵ, ਨਾਲ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ) । ਨਿਪਾਨੁ-ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ । ਸਦੁ ਜਾਣੁ-ਨਿਸਚੇ ਜਾਣ, ਸਹੀ ਸਮਝ । ਨਿਸਿ-ਰਾਤ । ਬਾਸੁਰ-ਦਿਨ । ਕਲ੍ਹਾਨੁ-ਸੁਖ । ਲਹਹਿ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਂਗਾ । ਪਰਮ ਗਤਿ-ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ । ਧੋਹੁ-ਠੱਗੀ । ਜਣ ਜਣ ਸਿਉ-ਧਿਰ ਧਿਰ ਨਾਲ । ਫੰਧੁ-ਫਾਂਹੀ । ਗੱਤਿ-ਪਿਆਰ ।

ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈ । (ਹੇ ਮਨ !) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ, ਇਹੀ ਨਾਲ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ; ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨ ਕਿ ਇਹੀ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ (ਜਿਸ ਨਾਲ) ਤੈਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸੁਖ ਹੋਇਆ ਤੇ ਤੂੰ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾ ਲਵੇਂਗਾ । ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਜਣੇ ਖਣੇ ਨਾਲ ਠੱਗੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦੇਹ; ਹਉਮੈ ਦੀ ਫਾਂਹੀ (ਭੀ) ਦੂਰ ਕਰ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਪਾ ।

ਦੇਹ ਗੇਹ, ਤ੍ਰਿਅ ਸਨੇਹੁ, ਚਿਤ ਬਿਲਾਸੁ, ਜਗਤ ਦੇਹੁ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਦਾ ਸੇਉ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਕਰੁ ਮਤਿ ਜੀਉ ॥ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ, ਹੀਏ ਧਾਰੁ, ਤਜੁ ਬਿਕਾਰੁ, ਮਨ ਗਯੰਦ; ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ, ਸਤਿ ਜੀਉ ॥ ੫ ॥ ੧੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੩]

ਪਦ ਅਰਥ:-ਦੇਹ-ਸਰੀਰ । ਗੇਹੁ-ਘਰ । ਤ੍ਰਿਅ ਸਨੇਹੁ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰ । ਚਿਤ ਬਿਲਾਸੁ-ਮਨ ਦੀ ਖੇਡ । ਸੇਉ-ਸਿਮਰ । ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ-ਪਕਿਆਈ, ਸਿਦਕ ।

ਅਰਥ :-ਇਹ ਸਰੀਰ, ਘਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਇਹ (ਸਾਰਾ) ਸੰਸਾਰ ਮਨ ਦੀ (ਹੀ) ਖੇਡ ਹੈ । (ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ) ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, (ਆਪਣੀ) ਮਤਿ ਵਿਚ ਇਹੀ ਭਾਵ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ । ਹੇ ਗਯੰਦ ਦੇ ਮਨ ! (ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਛੱਡ ਦੇਹ; ਸਤਿਗੁਰੂ (ਹੀ) ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈ । ੫ ।

ਸੇਵਕ ਕੈ ਭਰਪੂਰ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ, ਵਾਹ ਗੁਰੁ, ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਸਦਕਾ ॥ ਨਿਰੀ ਕਾਰੁ ਪ੍ਰਭੁ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਕਹਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਊ ਤੂ ਕਦ ਕਾ ॥ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ, ਸਿਰੇ ਤੈ ਅਗਨਤ, ਤਿਨ ਕਉ ਮੋਹੁ ਭਯਾ, ਮਨ ਮਦ ਕਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੇਵਕ ਕੈ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ (ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ ਘਰ ਵਿਚ) । ਭਰਪੂਰ-

ਨਕਾ-ਨਕ, ਵਿਆਪਕ । ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ-ਸਦਾ । ਵਾਹ-ਧੰਨ ਹੈਂ ਤੂੰ । ਗੁਰੂ-ਹੇ ਗੁਰੂ !
ਸਦਕਾ-ਬਰਕਤਿ । ਸਲਾਮਤਿ-ਬਿਰ, ਅਟੱਲ । ਸਿਰੇ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਿ । ਤੈ-ਤੋਂ,
ਤੂੰ ਹੀ । ਅਗਨਤ-[ਅ-ਗਨਤ] ਬੇਅੰਤ । ਮੋਹੁ ਮਨ ਮਦ ਕਾ-ਮਨ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ
ਮੋਹ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ
ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਬਰਕਤਿ ਹੈ, ਤੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ(-ਰੂਪ) ਹੈਂ, ਪ੍ਰਭੂ (-ਰੂਪ)
ਹੈਂ, ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈਂ । ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ, ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਦਾ ਹੈਂ । (ਹੇ ਗੁਰੂ !) ਤੂੰ
ਹੀ ਅਗਿਣਤ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ
ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਚਵਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੋਨਿ ਉਪਾਈ, ਰਿਜਕੁ ਦੀਆ ਸਭਹੁ ਕਉ
ਤਦ ਕਾ ॥ ਸੇਵਕ ਕੈ ਭਰਪੂਰ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ, ਵਾਹ ਗੁਰੂ, ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਸਦਕਾ ॥
੧ ॥ ੧੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੩]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤਦ ਕਾ-ਤਦੋਂ ਤੋਂ, ਜਦੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਹੀ) ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ
ਨੂੰ ਤਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਰਿਜ਼ਕ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਬਰਕਤਿ ਹੈ । ੧। ੧੧।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ ਬਡਾ ਤਮਾਸਾ ॥ ਆਪੇ ਹਸੈ, ਆਪਿ ਹੀ ਚਿਤਵੈ,
ਆਪੇ ਚੰਦੁ ਸੂਰ ਪਰਗਾਸਾ ॥ ਆਪੇ ਜਲੁ, ਆਪੇ ਬਲੁ ਬੰਮੂਨੁ, ਆਪੇ ਕੀਆ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਾਸਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ-ਧੰਨਯਤਾ-ਜੋਗ ਗੁਰੂ, ਬਰਕਤਿ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ।
ਤਮਾਸਾ-ਸੰਸਾਰ-ਰੂਪ ਖੇਡ । ਚਿਤਵੈ-ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ । ਬੰਮੂਨੁ-ਆਸਰਾ, ਬੰਮੂ । ਬਾਸਾ
-ਟਿਕਾਣਾ । ਘਟਿ ਘਟਿ-ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :-ਬਰਕਤਿ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ) ਦਾ (ਸੰਸਾਰ-ਰੂਪ ਵਿਚ) ਵੱਡਾ ਖੇਲ
ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ) ਆਪ ਹੀ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ
ਵਿਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਉਹ ਗੁਰੂ) ਆਪ
ਹੀ ਜਲ ਹੈ ਆਪ ਹੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਹਦੇਕ
ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ (੫੩੮) ਸਵਦੀਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ

ਆਪੇ ਨਰੁ, ਆਪੇ ਫੁਨਿ ਨਾਰੀ, ਆਪੇ ਸਾਰਿ, ਆਪ ਹੀ ਪਾਸਾ ॥ ਗੁਰ-
ਮੁਖਿ ਸੰਗਤਿ ਸਭੈ ਬਿਚਾਰਹੁ, ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ ਬਡਾ ਤਮਾਸਾ ॥ ੨ ॥
੧੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਰ—ਮਨੁੱਖ । ਫੁਨਿ—ਅਤਿ । ਸਾਰਿ—ਨਰਦ । ਪਾਸਾ—ਚੌਂਪੜ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ—ਹੇ ਗੁਰਮੁਖੋ ! ਸੰਗਤਿ—ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ । ਸਭੈ—ਸਾਰੇ ।

ਅਰਥ :—(ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਆਪ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ
ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ; ਆਪ ਹੀ ਨਰਦ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਚੌਂਪੜ ਹੈ । ਹੇ ਗੁਰਮੁਖੋ !
ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ, ਬਰਕਤਿ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ (ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ) ਦਾ
(ਸੰਸਾਰ-ਰੂਪ) ਇਹ ਖੇਡ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੨।੧੨।

ਕੀਆ ਖੇਲੁ ਬਡ ਮੇਲੁ ਤਮਾਸਾ, ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ, ਤੇਰੀ ਸਭ ਰਚਨਾ ॥
ਤੂ ਜਲਿ ਥਲਿ ਗਗਨਿ ਪਯਾਲਿ ਪੂਰਿ ਰਹਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਮੀਠੇ, ਜਾ ਕੇ
ਬਚਨਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਖੇਲੁ—ਖੇਡ । ਮੇਲੁ—ਮੇਲਾ, ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ । ਤਮਾਸਾ—ਕੌਤਕ ।
ਵਾਹਿ—ਧੰਨ । ਗੁਰੂ—ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਰਚਨਾ—ਸ੍ਰਿਸਟੀ । ਜਲਿ—ਜਲ ਵਿਚ । ਥਲਿ—ਥਲ
ਵਿਚ । ਗਗਨਿ—ਅਕਾਸ ਉੱਤੇ । ਪਯਾਲਿ—ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ । ਪੂਰਿ ਰਹਾ—ਵਿਆਪਕ ਹੈ ।
ਜਾ ਕੇ—ਜਿਸ ਦੇ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ; ਇਹ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਸਭ ਤੇਰੀ (ਕੀਤੀ ਹੋਈ) ਹੈ; ਤੂੰ
(ਤੱਤਾਂ ਦਾ) ਮੇਲ (ਕਰ ਕੇ) ਇਕ ਖੇਲ ਤੇ ਤਮਾਸਾ ਰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਜਲ ਵਿਚ,
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ, ਅਕਾਸ ਉੱਤੇ, ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ, (ਸਭ ਥਾਵਾਂ) ਵਿਆਪਕ ਹੈਂ; ਤੇਰੇ ਬਚਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਮਿੱਠੇ ਹਨ ।

ਮਾਨਹਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਰੁਦ੍ਰਾਦਿਕ, ਕਾਲ ਕਾ ਕਾਲੁ; ਨਿਰੰਜਨ
ਜਚਨਾ ॥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਈਐ ਪਰਮਾਰਥੁ, ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸੇਤੀ ਮਨੁ
ਖਚਨਾ ॥ ਕੀਆ ਖੇਡੁ ਬਡ ਮੇਲੁ ਤਮਾਸਾ, ਵਾਹ ਗੁਰੂ, ਤੇਰੀ ਸਭ ਰਚਨਾ
॥੩॥੧੩॥੪੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੩]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਾਨਹਿ—ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਜਚਨਾ—ਮੰਗਦੇ ਹਨ,
ਜਾਚਨਾ (ਕਰਦੇ ਹਨ) । ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ—ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੇਰੀ ਭ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ, ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਭ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ । ਪਰਮਾਰਥ—ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ । ਸੇਤੀ—ਨਾਲ । ਖਚਨਾ—ਸੁਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਰੁਦ੍ਰ (ਸਿਵ) ਆਦਿਕ (ਤੈਨੂੰ) ਸੋਚਦੇ ਹਨ, (ਤੂੰ)

ਕਾਲ ਦਾ ਭੀ ਕਾਲ ਹੈ, (ਤੂੰ) ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਤ (ਹਰੀ) ਹੈ, (ਸਭ ਲੋਕ ਤੈਥੋਂ) ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੇਰੀ ਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤ-ਸੰਗ ਵਿਚ ਮਨ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ, ਇਹ ਰਚਨਾ ਤੇਰੀ ਹੀ ਹੈ, (ਤੱਤਾਂ ਦਾ) ਮੇਲ (ਕਰ ਕੇ) ਤੂੰ ਇਹ ਤਮਾਸਾ ਤੇ ਖੋਲ ਰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ॥੩॥੧੩॥੪॥

ਇਹਨਾਂ ਉਪਰਲੇ ੪੨ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ :—

ਪਹਿਲੇ ੧੩ ਸ੍ਰੁਈਏ ਭੱਟ ਕੱਲਸਹਾਰ ਦੇ ।

ਅਗਲੇ ੧੬ ਸ੍ਰੁਈਏ ਭੱਟ ਨਲੂ ਦੇ ।

ਅਖੀਰਲੇ ੧੩ ਸ੍ਰੁਈਏ ਗਯੰਦ ਦੇ । ਜੋੜ—੪੨ ।

ਅਗਮੁ ਅਨੰਤੁ ਅਨਾਦਿ, ਆਦਿ ਜਿਸੁ ਕੋਇ ਨਾ ਜਾਣੈ ॥ ਸਿਵ ਬਿਰੰਚਿ ਧਰਿ ਧ੍ਰਾਨੁ, ਨਿਤਹਿ ਜਿਸ ਬੇਦੁ ਬਖਾਣੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਗਮ—ਅਪਹੁੰਚ । ਅਨੰਤ—ਬੇਅੰਤ । ਅਨਾਦਿ—[ਅਨ-ਆਦਿ] ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਲੱਭ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਆਦਿ—ਮੁੱਢ । ਬਿਰੰਚਿ—ਬ੍ਰਹਮਾ । ਨਿਤਹਿ—ਸਦਾ । ਬਖਾਣੈ—ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਜੋ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਅਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਅਨੰਤ ਹੈ, ਅਨਾਦਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਦਾ ਸਿਵ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਧਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ (ਗੁਣਾਂ) ਨੂੰ ਵੇਦ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ,

ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਨਿਰਵੈਰੁ, ਅਵਰੁ ਨਹੀ ਦੂਸਰ ਕੋਈ ॥ ਭੰਜਨ ਗੜ੍ਹਣ ਸਮਥੁ, ਤਰਣ ਤਾਰਣ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭੰਜਨ ਗੜ੍ਹਣ ਸਮਥੁ—ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਤੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ । ਤਰਣ ਤਾਰਣ—ਤਾਰਣ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ । ਤਰਣ—ਜਹਾਜ਼ ।

ਅਰਥ :—ਉਹ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਅਕਾਰ-ਰਹਿਤ ਹੈ, ਵੈਰ-ਰਹਿਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ (ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ) ਤਾਰਣ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ ।

ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਕੀਓ, ਜਨੁ ਮਥੁਰਾ ਰਸਨਾ ਰਸੈ ॥ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਚਿਤਹ ਬਸੈ ॥੧॥ [੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ—ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ । ਜਿਨਿ—ਜਿਸ(ਅਕਾਲਪੁਰਖ)ਨੇ । ਰਸਨਾ ਰਸੈ—ਜੀਭ ਨਾਲ (ਉਸ ਨੂੰ) ਜਪਦਾ ਹੈ । ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਚਿਤਹ—ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਗਤ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਸ ਮਥੁਰਾ ਜੀਭ ਨਾਲ ਜਪਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ॥੧॥

ਗੁਰੂ ਸਮਰਥੁ, ਗਹਿ ਕਰੀਆ, ਧੂਵ ਬੁਧਿ ਸੁਮਤਿ ਸਮਾਰਨ ਕਉ ॥
ਵੁਨਿ, ਪ੍ਰੰਮ ਧੁਜਾ ਫਹਰੀਤਿ ਸਦਾ, ਅਘ ਪ੍ਰੰਜ ਤਰੰਗ ਨਿਵਾਰਨ ਕਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਹਿ ਕਰੀਆ—ਪਕੜ ਲਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਸਰਨ ਲਈ ਹੈ)। ਧੂਵ—ਅਡੋਲ। ਸੁਮਤਿ—ਚੰਗੀ ਮਤਿ। ਸਮਾਰਨ ਕਉ—ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ। ਪ੍ਰੰਮ ਧੁਜਾ—ਧਰਮ ਦਾ ਝੰਡਾ। ਫਹਰੀਤਿ—ਝੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਘ—ਪਾਪ। ਪ੍ਰੰਜ—ਸਮੂਹ, ਢੇਰ। ਤਰੰਗ—ਲਹਿਰਾਂ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਰਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਸਦਾ ਝੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਸਰਨ ਲਈ ਹੈ; (ਕਿਉਂ ?) ਅਡੋਲ ਬੁੱਧ ਤੇ ਉੱਚੀ ਮੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੰਜ ਤੇ ਤਰੰਗ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ।

ਮਥੁਰਾ ਜਨ ਜਾਨਿ ਕਹੀ ਜੀਅ ਸਾਚੁ, ਸੁ ਅਉਰ ਕਛੂ ਨਾ ਬਿਚਾਰਨ ਕਉ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਬੋਹਿਬੁ ਬਡੈ ਕਲਿ ਮੈ ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਨ ਕਉ ॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਾਨਿ ਕਹੀ ਜੀਅ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੋਚ ਕੇ ਆਖੀ ਹੈ। ਬਿਚਾਰਨ ਕਉ—ਵਿਚਾਰਨ-ਜੋਗ ਗੱਲ। ਅਉਰ ਕਛੂ—ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ। ਬੋਹਿਬੁ—ਜਹਾਜ਼। ਕਲਿ ਮੈ—ਕਲਜੁਗ ਵਿੱਚ।

ਅਰਥ :—ਦਾਸ ਮਥੁਰਾ ਨੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਇਹ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਨ-ਜੋਗ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਮ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ) ॥੨॥

ਸੰਤਤ ਹੀ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੰਗ, ਸੁਰੰਗ ਰਤੇ ਜਸੁ ਗਾਵਤ ਹੈ ॥
ਪ੍ਰੰਮ ਪੰਥੁ ਧਰਿਓ, ਧਰਨੀਧਰ ਆਪਿ, ਰਹੇ ਲਿਵ ਧਾਰਿ, ਨ ਧਾਵਤ ਹੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੰਤਤ ਹੀ—ਸਦਾ ਹੀ, ਇਕ ਰੱਸ [ਚੱਤਰੰ-always]। ਸਤ

ਸੰਗਤਿ ਸੰਗ-ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ । ਧਰਿਓ-ਥਾਪਿਆ ਹੈ । ਧਰਨੀਧਰ-ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ, ਅਕਾਲਪੁਰਖ । ਲਿਵ ਧਾਰਿ-ਬ੍ਰਿਤੀ ਟਿਕਾ ਕੇ । ਨ ਧਾਵਤ ਹੈ-ਭਟਕਦੇ ਨਹੀਂ ।

ਅਰਥ:- (ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਾਲਾ) ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਹ ਧਰਤੀ-ਦੇ-ਆਸਰੇ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪ ਚਲਾਇਆ ਹੈ । (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ) ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜੀ ਹੈ ਅਤੇ (ਜੋ) ਸਦਾ ਇੱਕ ਰਸ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ (ਜੁੜ ਕੇ) ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, (ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ) ਭਟਕਦੇ ਨਹੀਂ ਫਿਰਦੇ ।

ਮਥੁਰਾ, ਭਨਿ, ਭਾਗ ਭਲੇ ਉਨ੍ਹ ਕੇ, ਮਨ ਇਛਤ ਹੀ ਫਲ ਪਾਵਤ ਹੈ ॥ ਰਵਿ ਕੇ ਸੁਤ ਕੇ, ਤਿਨ੍ਹ ਤ੍ਰਾਸੁ ਕਹਾ, ਜੁ ਚਰੰਨ ਗੁਰੁ, ਚਿਤੁ ਲਾਵਤ ਹੈ ॥੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ:- ਭਨਿ-ਆਖ । ਉਨ੍ਹ ਕੇ-ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ । ਮਨ ਇਛਤ ਫਲ-ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਫਲ । ਰਵਿ ਕੇ ਸੁਤ ਕੇ-ਧਰਮ ਰਾਜ ਦਾ । ਤ੍ਰਾਸੁ-ਡਰ । ਕਹਾ-ਕਿਥੇ ? ਰਵਿ-ਸੂਰਜ । ਸੁਤ-ਪੁੱਤਰ । ਜੁ-ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ । ਰਵਿਸੁਤ-ਧਰਮਰਾਜ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਮਥੁਰਾ ! ਆਖ-‘ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮਨ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਗ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਫਲ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਡਰ ਕਿਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ?’ (ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ) ॥੩॥

ਨਿਰਮਲ ਨਾਮੁ ਸੁਧਾ ਪਰਪੂਰਨ, ਸਬਦ ਤਰੰਗ ਪ੍ਰਗਟਿਤ ਦਿਨ ਆਗਰੁ ॥ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰੁ ਅਥਾਹ ਅਤਿ ਬਡ, ਸੁਭਰੁ ਸਦਾ ਸਭ ਬਿਧਿ ਰਤਨਾਗਰੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੁਧਾ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ । ਪਰਪੂਰਨ-ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ (ਸਰੋਵਰ) । ਤਰੰਗ-ਲਹਿਰਾਂ । ਦਿਨ ਆਗਰੁ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ । ਗਹਿਰ-ਭੂੰਘਾ । ਸੁਭਰੁ-ਨਕਾ ਨਕ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ । ਰਤਨਾਗਰੁ-ਰਤਨਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ [ਰਤਨ ਆਕਰ-ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਖਾਣ] ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਇਕ ਐਸਾ ਸਰੋਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਉਸ ਵਿਚ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਬਦ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ, (ਇਹ ਸਰੋਵਰ) ਬੜਾ ਭੂੰਘਾ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਅਥਾਹ ਹੈ, ਸਦਾ

ਨਕਾ-ਨਕ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ।

ਸੰਤ ਮਰਾਲ ਕਰਹਿ ਕੰਤੂਹਲ, ਤਿਨ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟਿਓ ਦੁਖ
ਕਾਗਰ ॥ ਕਲਜੁਗ ਦੁਰਤ ਦੂਰਿ ਕਰਬੇ ਕਉ, ਦਰਸਨੁ ਗੁਰੂ, ਸਗਲ ਸੁਖ
ਸਾਗਰੁ ॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਰਾਲ-ਹੰਸ । ਕੰਤੂਹਲ-ਕਲੋਲ । ਦੁਖ ਕਾਗਰ-ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ
ਕਾਗਜ਼ (ਭਾਵ, ਲੇਖਾ) । ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ-ਜਮਾਂ ਦਾ ਡਰ । ਦੁਰਤ-ਪਾਪ । ਕਰਬੇ ਕਉ-
ਕਰਨ ਲਈ । ਸਗਲ ਸੁਖ ਸਾਗਰੁ-ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ।

ਅਰਥ :- (ਉਸ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ) ਸੰਤ-ਹੰਸ ਕਲੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਮਾਂ
ਦਾ ਡਰ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਪਾਪ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ॥੪॥

ਜਾ ਕਉ, ਮੁਨਿ ਧ੍ਰਾਨੁ ਧਰੈ, ਫਿਰਤ ਸਗਲ ਜੁਗ, ਕਬਹੁ ਕ ਕੋਉ
ਪਾਵੈ, ਆਤਮ ਪ੍ਰਗਾਸ ਕਉ ॥ ਬੇਦ ਬਾਣੀ ਸਹਿਤ, ਬਿਰੀਚਿ ਜਸੁ ਗਾਵੈ ਜਾ
ਕੋ, ਸਿਵ ਮੁਨਿ ਗਹਿ, ਨ ਤਜਾਤ ਕਬਿਲਾਸ ਕੰਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਾ ਕਉ-ਜਿਸ (ਦੇ ਦਰਸਨ) ਦੀ ਖਾਤਰ । ਧਰੈ-ਧਰਦਾ ਹੈ ।
ਫਿਰਤ ਸਗਲ ਜੁਗ-ਸਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਭੋਂਦਾ । ਕਬਹੁ ਕ-ਕਦੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਸਮੇਂ ।
ਆਤਮ ਪ੍ਰਗਾਸ-ਅੰਦਰ ਦਾ ਚਾਨਣਾ । ਬਿਰੀਚਿ-[ਕਿਰੀਚਿ] ਬ੍ਰਹਮਾ । ਗਹਿ-ਫੜ ਕੇ ।
ਨ ਤਜਾਤ-ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ । ਕਬਿਲਾਸ-ਕੈਲਾਸ ਪਰਬਤ ।

ਅਰਥ :-ਸਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਭੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਮੁਨੀ ਜਿਸ (ਹਰੀ) ਦੀ ਖਾਤਰ
ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਲੱਭਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਹਰੀ
ਦਾ ਜਸ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਮੇਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ
ਸਿਵ ਕੈਲਾਸ ਪਰਬਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ;

ਜਾ ਕਉ, ਜੋਗੀ ਜਤੀ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਅਨੇਕ ਤਪ, ਜਟਾ ਸੂਟ ਭੇਖ
ਕੀਏ, ਫਿਰਤ ਉਦਾਸ ਕਉ ॥ ਸੁ ਤਿਨਿ ਸਤਿਗੁਰਿ, ਸੁਖ ਭਾਇ ਕ੍ਰਿਪਾ
ਧਾਰੀ ਜੀਅ, ਨਾਮ ਕੀ ਬਡਾਈ ਦਈ, ਗੁਰ ਰਾਮ ਦਾਸ ਕਉ ॥੫॥ [੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਾ ਕਉ-ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ । ਉਦਾਸ ਕਉ-ਉਦਾਸ ਨੂੰ (ਧਾਰ
ਕੇ) । ਸੁ ਤਿਨਿ ਸਤਿਗੁਰਿ-ਉਸ ਹਰੀ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ (ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਸੁਖ ਭਾਇ-
ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ । ਜੀਅ-ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ । ਤਿਨਿ-ਉਸ ਨੇ । ਸਤਿਗੁਰਿ-ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ (ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ) ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਅਨੇਕਾਂ ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਸਿੱਧ, ਤੇ ਸਾਧਿਕ ਤਪ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਟਾ-ਜੂਟ ਰਹਿ ਕੇ ਉਦਾਸ-ਭੇਖ ਧਾਰ ਕੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ (ਹਰੀ-ਰੂਪ) ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਖ਼ਸ਼ੀ । ਪ।

ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ, ਧਿਆਨ ਅੰਤਰਗਤਿ, ਤੇਜ ਪ੍ਰਿਯ, ਤਿਹੁ ਲੋਗ ਪ੍ਰਗਾਸੇ॥
ਦੇਖਤ ਦਰਸੁ, ਭਟਕਿ ਭ੍ਰਮੁ ਭਜਤ, ਦੁਖ ਪਰਹਰਿ, ਸੁਖ ਸਹਜ ਬਿਗਾਸੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਧਿਆਨ-ਬ੍ਰਿਤੀ । ਅੰਤਰਗਤਿ-ਅੰਦਰ ਵਲ, ਅੰਤਰ-ਮੁਖ । ਤਿਹੁ ਲੋਗ-ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ । ਪ੍ਰਗਾਸੇ-ਚਮਕਿਆ । ਭਟਕਿ-ਬੈਠਲ ਕੇ । ਭਜਤ-ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰਹਰਿ-ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ । ਸਹਜ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ । ਬਿਗਾਸੇ-ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ) ਨਾਮ-ਰੂਪ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, (ਆਪ ਦੀ) ਅੰਤਰਮੁਖ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, (ਆਪ ਦੇ) ਤੇਜ ਦਾ ਪ੍ਰਿਯ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਆਪ ਦਾ) ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ (ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ) ਭਰਮ ਭਟਕ ਕੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਦੇ ਸੁਖ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਸਦਾ ਅਤਿ ਲੁਭਿਤ, ਅਲਿ ਸਮੂਹ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਸੁਬਾਸੇ
॥ ਬਿਦੁਮਾਨ ਗੁਰਿ ਆਪਿ ਬਪੁਉ ਬਿਰੁ, ਸਾਚਉ ਤਖਤੁ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸੈ
॥ ੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਲੁਭਿਤ-ਚਾਹਵਾਨ, ਲੋਭੀ । ਅਲਿ ਸਮੂਹ-ਸਹਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ । ਕੁਸਮ-ਫੁੱਲ । ਬਿਦੁਮਾਨ-ਪ੍ਰਤੱਖ । ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸੈ-ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਸੇਵਕ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਦਾ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ) ਆਸਿਕ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਭੋਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ । ਪ੍ਰਤੱਖ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਤਖ਼ਤ ਨਿਹਚਲ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੬।

ਤਾਪੁਉ ਸੰਸਾਰੁ ਮਾਯਾ ਮਦ ਮੋਹਿਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਦੀਅਉ ਸਮਰਬੁ॥
ਵੁਨਿ, ਕੀਰਤਵੰਤ ਸਦਾ ਸੁਖ ਸੰਪਤਿ, ਰਿਪਿ ਅਰੁ ਸਿਪਿ ਨ ਛੋਡਾਇ
ਸਬੁ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਦ-ਅਹੰਕਾਰ । ਸਬੁ-ਸਾਬ । ਕੀਰਤਿ-ਸੋਭਾ । ਸੰਪਤਿ-ਧਨ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਦ ਵਿਚ ਮੋਹੇ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ ਹੈ, (ਆਪ ਨੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ) ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਸਦਾ ਸੁਖ, ਧਨ ਅਤੇ ਸੋਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ, ਰਿੱਧੀ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਆਪ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ।

ਦਾਨਿ ਬਡੈ ਅਤਿਵੰਤੁ ਮਹਾਬਲਿ, ਸੇਵਕਿ ਦਾਸਿ ਕਹਿਓ ਇਹੁ ਤਬੁ॥
ਤਾਹਿ ਕਹਾ ਪਰਵਾਹ ਕਾਹੂ ਕੀ, ਜਾ ਕੈ ਬਸੀਸਿ ਧਰਿਓ ਗੁਰਿ ਹਬੁ ॥
੭ ॥ ੪੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੪]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਦਾਨਿ-ਦਾਨੀ । ਅਤਿਵੰਤੁ-ਅੱਤਿਅੰਤ । ਸੇਵਕਿ-ਸੇਵਕ ਦਾਸ (ਮਥੁਰਾ) ਨੇ । ਕਹਿਓ-ਆਖਿਆ ਹੈ । ਤਬੁ-ਸੱਚ । ਤਾਹਿ-ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ । ਕਹਾ-ਕਿਥੇ ? ਬਸੀਸਿ-ਸਿਰ ਉਤੇ । ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ ਨੇ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ) ਬੜਾ ਦਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਤਿਅੰਤ ਮਹਾਬਲੀ ਹੈ, ਸੇਵਕ ਦਾਸ (ਮਥੁਰਾ) ਨੇ ਇਹ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਹੱਥ ਧਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀਹ ਪਰਵਾਹ ਹੈ ? ੭ । ੪੯ ।

ਭੱਟ ਮਥੁਰਾ ਦੇ ੭ ਸਵਈਏ ॥

ਤੀਨਿ ਭਵਨ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸੋਈ, ਅਪਨ ਸਰਸੁ ਕੀਅਉ ਨ
ਜਗਤ ਕੋਈ ॥ ਆਪਨੁ ਆਪੁ ਆਪ ਹੀ ਉਪਾਯਉ ॥ ਸੁਰਿ ਨਰ ਅਸੁਰ ਅੰਤੁ
ਨਹੀ ਪਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਓ-ਵਿਆਪਕ ਹੈ । ਸੋਈ-ਉਹ ਅਕਾਲਪੁਰਖ । ਸਰਸੁ-ਸਦਰਸ਼, ਵਰਗਾ । ਆਪਨੁ ਆਪੁ-ਆਪਣਾ ਆਪ । ਉਪਾਯਉ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ । ਸੁਰਿ-ਦੇਵਤੇ । ਨਰ-ਮਨੁੱਖ । ਅਸੁਰ-ਦੈਂਤ । ਆਪ ਹੀ-ਆਪਿ ਹੀ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਹੜਾ) ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਆਪ ਹੀ ਤਿੰਨਾਂ ਭਵਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਜਗਤ ਦਾ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਜੀਵ (ਜਿਸ-ਨੇ) ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਆਪਣਾ ਆਪ (ਜਿਸ ਨੇ) ਆਪ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੇਵਤੇ, ਮਨੁੱਖ, ਦੈਂਤ, ਕਿਸੇ ਨੇ (ਜਿਸ ਦਾ) ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ;

ਪਾਯਉ ਨਹੀ ਅੰਤੁ, ਸੁਰੇ ਅਸੁਰਹ ਨਰ, ਗਣ ਗੰਧੂਬ ਖੋਜੰਤ ਫਿਰੇ ॥
ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਚਲੁ ਅਜੋਨੀ ਸੰਭਉ, ਪੁਰਖੋਤਮੁ ਅਪਾਰ ਪਰੇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:-ਸੰਭਾਉ-[ਸ਼ਕਯੰਸ਼੍ਰੁ] ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :-ਦੇਵਤੇ, ਦੈਂਤ, ਮਨੁੱਖ, ਗਣ ਗੰਧਰਬ-ਸਭ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖੋਜਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, (ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਿਸ ਦਾ) ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ, ਅਡੋਲ ਹੈ, ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਤ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ।

ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥੁ ਸਦਾ ਸੋਈ, ਸਰਬ ਜੀਅ ਮਨਿ ਧੁਾਇਯਉ ॥
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਜਯੋ ਜਯ ਜਗ ਮਹਿ, ਤੈ ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਯਉ
॥ ੧ ॥ [੧੪੦੫]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਰਣ-ਜਗਤ । ਕਰਣ ਕਾਰਣ-ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮੂਲ। ਸਰਬ ਜੀਅ-ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੇ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਜਯੋ ਜਯ-ਜੈ ਜੈਕਾਰ (ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ) । ਮਹਿ-ਜਗਤ ਵਿਚ । ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ-(ਉਪ੍ਰੋਕਤ) ਹਰੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਹੜਾ) ਹਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, (ਜੋ) ਆਪ ਹੀ ਸਦਾ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੇ (ਜਿਸ ਨੂੰ) ਮਨ ਵਿਚ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! (ਆਪ ਦੀ) ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਹਰੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾ ਲਈ ਹੈ । ੧।

ਸਤਿਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ, ਭਗਤਿ ਕਰੀ ਇਕ ਮਨਿ, ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ,
ਗੋਬਿੰਦ ਦੀਅਉ ॥ ਅੰਗਦਿ, ਅਨੰਤ ਮੂਰਤਿ ਨਿਜ ਧਾਰੀ, ਅਗਮ ਗੁਾਨਿ,
ਰਸਿ ਰਸੁਉ ਹੀਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ । ਇਕ ਮਨਿ-ਇਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ । ਦੀਅਉ-ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅੰਗਦਿ-ਅੰਗਦ ਨੇ । ਅਨੰਤ ਮੂਰਤਿ-ਬੇਅੰਤ ਆਕਾਰਾਂ ਵਾਲਾ, ਸਰਗੁਣ ਹਰੀ । ਨਿਜ ਧਾਰੀ-ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ । ਅਗਮ ਗੁਾਨਿ-ਅਗਮ ਹਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ । ਰਸਿ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ਰਸੁਉ-ਰਸਿਆ, ਭਿੱਜ ਗਿਆ । ਹੀਅਉ-(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ) ਹਿਰਦਾ । ਅਗਮ-ਅਪਹੁੰਚ ।

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ-ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ, ਤੇ (ਆਪਣਾ) ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਗੁਰੂ) ਅੰਗਦ (ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੇ 'ਅਨੰਤ ਮੂਰਤਿ' ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਇਆ, ਅਪਹੁੰਚ ਹਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਭਿੱਜ ਗਿਆ ।

ਗੁਰਿ ਅਮਰਦਾਸਿ, ਕਰਤਾਰੁ ਕੀਅਉ ਵਸਿ, ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਰਿ ਧੁਮਿ-
ਯਉ ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਜਯੋ ਜਯ ਜਗ ਮਹਿ, ਤੈ ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ
ਪਾਇਯਉ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਰਿ ਅਮਰਦਾਸਿ—ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ਨੇ। ਵਸਿ—ਵੱਸ
ਵਿਚ। ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਰਿ—‘ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ’—ਇਹ ਆਖ ਕੇ। ਪਰਮ—ਸਭ ਤੋਂ
ਉੱਚਾ। ਪਦੁ—ਦਰਜਾ। ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ—ਪ੍ਰਭੂ (ਦੇ ਮਿਲਾਪ) ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ
ਦਰਜਾ।

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ‘ਤੂੰ
ਧੰਨ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ’—ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ। ਹੇ ਗੁਰੂ
ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਆਪ ਦੀ ਭੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ; ਆਪ ਨੇ ਅਕਾਲ-
ਪੁਰਖ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ੨।

ਨਾਰਦੁ ਪ੍ਰ ਪ੍ਰਹਲਾਦੁ ਸੁਦਾਮਾ, ਪੁਬ ਭਗਤੁ ਹਰਿ ਕੇ ਜੁ ਗਣੈ ॥
ਅੰਬਰੀਕੁ ਜਯਦੇਵੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ, ਨਾਮਾ ਅਵਰੁ ਕੰਬੀਰ ਭਣੈ ॥ ਤਿਨ ਕੋ ਅਵ-
ਤਾਰੁ, ਭਯਉ ਕਲਿ ਭਿੰਤਰਿ, ਜਸੁ ਜਗਤੁ ਪਰਿ ਛਾਇਯਉ ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ
ਰਾਮਦਾਸ, ਜਯੋ ਜਯ ਜਗ ਮਹਿ, ਤੈ ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਯਉ ॥ ੩ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੪੦੫]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪੁਬ—ਪੂਰਬਲੇ (ਜੁਗਾ ਦੇ)। ਗਣੈ—ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਵਰੁ—
ਅਤੇ ਹੋਰ। ਭਣੈ—ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਵਤਾਰੁ—ਜਨਮ। ਕਲਿ ਭਿੰਤਰਿ—ਕਲਜੁਗ
ਵਿਚ। ਛਾਇਯਉ—ਖਿਲਰਿਆ ਹੈ।

ਅਰਥ :-ਨਾਰਦ, ਪ੍ਰ ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਸੁਦਾਮਾ ਅਤੇ ਅੰਬਰੀਕ—ਜੋ ਹਰੀ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ
ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜੈਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਨਾਮਾ ਅਤੇ ਕੰਬੀਰ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਜਨਮ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਜਸ ਜਗਤ ਉੱਤੇ (ਹਰੀ
ਦੇ ਭਗਤ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ) ਖਿਲਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ !
ਆਪ ਦੀ ਭੀ ਜੈ-ਕਾਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਹਰੀ (ਦੇ ਮਿਲਾਪ)
ਦੀ ਪਰਮ ਪਦਵੀ ਪਾਈ ਹੈ। ੩।

ਮਨਸਾ ਕਰਿ ਸਿਮਰੰਤ ਤੁਝੈ ਨਰ, ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਮਿਟਿਅਉ ਜੁ ਤਿਣੈ ॥
ਬਾਚਾ ਕਰਿ ਸਿਮਰੰਤ ਤੁਝੈ, ਤਿਨ ਦੁਖੁ ਦਰਿਦ੍ਰੁ ਮਿਟਯਉ ਜੁ ਖਿਣੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਨਸਾ—ਮਨ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ। ਤਿਣੈ—ਉਹਨਾਂ ਦਾ। ਬਾਚਾ—ਬਚਨ।

ਖਿਣੀ—ਖਿਨ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :-ਜੋ ਮਨੁੱਖ, (ਹੋ ਸਤਿਗੁਰੂ !) ਤੈਨੂੰ ਮਨ ਜੋੜ ਕੇ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਜੀਵ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਨਾਂ ਦੁਆਰਾ (ਭਾਵ, ਜੀਭ ਨਾਲ) ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਤੇ ਦਰਿਦ੍ਰ ਖਿਨ ਵਿਚ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਕਰਮ ਕਰਿ, ਤੁਅ ਦਰਸ ਪਰਸ, ਪਾਰਸ ਸਰ, ਬਲੁ ਭਟ ਜਸੁ ਗਾਇਯਉ ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਜਯੋ ਜਯ ਜਗ ਮਹਿ, ਤੈ ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਯਉ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਰਮ ਕਰਿ—ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ (ਭਾਵ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਵਰਤ ਕੇ) । ਪਾਰਸ ਸਰ—(ਉਹ) ਪਾਰਸ ਸਮਾਨ (ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) । ਸਰ—ਬਰਾਬਰ, ਵਰਗੇ । ਤੁਅ—ਤੋਰਾ [ਤਕ] ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਬਲੁ, ਭੱਟ (ਆਪ ਦਾ) ਜਸ ਗਾਂਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਦਾ ਦਰਸਨ ਸਰੀਰਕ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਸਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਾਰਸ ਸਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਆਪ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾ ਲਈ ਹੈ । ੪ ।

ਜਿਹ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਮਰੰਤ, ਨਯਨ ਕੇ ਤਿਮਰ ਮਿਟਹਿ ਖਿਨੁ ॥ ਜਿਹ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਮਰੰਥਿ, ਰਿਦੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦਿਨੋ ਦਿਨੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨਯਨ—ਨੇਤ੍ਰ, ਅੱਖਾਂ । ਤਿਮਰ—ਹਨੇਰਾ । ਰਿਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ, ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਛੋੜ ਖਿਨ ਵਿਚ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਨੋ ਦਿਨ (ਵਧੀਕ ਜੰਮਦਾ ਹੈ);

ਜਿਹ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਮਰੰਥਿ, ਜੀਅ ਕੀ ਤਪਤਿ ਮਿਟਾਵੈ ॥ ਜਿਹ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਮਰੰਥਿ, ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਵ ਨਿਧਿ ਪਾਵੈ ॥

ਅਰਥ :-ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆਂ (ਜੀਵ) ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਤਪਤ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ (ਜੀਵ) ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਤੇ ਨੌ ਨਿਧੀਆਂ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ;

ਸੋਈ ਰਾਮਦਾਸੁ ਗੁਰੁ, ਬਲੁ ਭਣਿ, ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਧੰਨਿ ਧੰਨਿ ਕਰਹੁ ॥ ਜਿਹ ਸਤਿਗੁਰ ਲਗਿ, ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਈਐ, ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਿਮਰੁ ਨਰਹੁ ॥ ੫ ॥ ੫੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੫]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭਣਿ-ਆਖ । ਲਗਿ-(ਚਰਨੀ) ਲੱਗ ਕੇ । ਨਰਹੁ-ਹੋ ਮਨੁੱਖ !

ਅਰਥ :-ਹੋ ਬਲ (ਕਵੀ) ! ਆਖ-ਹੋ ਜਨੋ । ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀ ਲੱਗ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰੋ ਅਤੇ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖੋ-‘ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ’, ‘ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ’, ੫। ੫੪।

(ਭੱਟ ਬਲ੍ਹ ਦੇ ਪੰਜ ਸੁਈਏ)

ਜਿਨਿ ਸਬਦੁ ਕਮਾਇ, ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਓ, ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਨ ਛੇਡਿਓ ਪਾਸੁ ॥ ਤਾ ਤੇ, ਗਉਹਰੁ ਗੁਨ ਪ੍ਰਗਟੁ ਉਜੀਆਰਉ, ਦੁਖ ਦਰਿਦੁ ਅੰਧਾਰ ਕੋ ਨਾਸੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਪਾਸੁ-ਪਾਸਾ, ਸਾਥ । ਤਾ ਤੇ-ਉਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਤੋਂ । ਗਉਹਰੁ-ਮੋਤੀ (ਵਾਂਗ ਉੱਜਲ) । ਗੁਨ ਉਜੀਆਰਉ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ । ਅੰਧਾਰ-ਹਨੇਰਾ । ਕੋ-ਦਾ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾਈ, ਅਤੇ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਥ ਨਾ ਛੱਡਿਆ, ਉਸ (ਗੁਰੂ) ਤੋਂ ਮੋਤੀ-ਵਤ ਉੱਜਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਦਰਿਦੁ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਕਵਿ ਕੀਰਤ, ਜੋ ਸੰਤ ਚਰਨ ਮੁੜਿ ਲਾਗਹਿ, ਤਿਨੁ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਜਮ ਕੋ ਨਹੀ ਤ੍ਰਾਸੁ ॥ ਜਿਵ ਅੰਗਦੁ, ਅੰਗਿ ਸੰਗਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰ, ਤਿਵ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਕੈ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸੁ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੫]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜੋ-ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ । ਤ੍ਰਾਸੁ-ਡਰ । ਜਿਵ-ਜਿਵੇਂ । ਅੰਗਿ ਸੰਗਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਦਾ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਕਵੀ ਕੀਰਤ! ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਸੰਤ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੀ ਚਰਨੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਜਿਵੇਂ (ਗੁਰੂ) ਅੰਗਦ (ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ (ਰਹੇ, ਭਾਵ, ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹੇ), ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ਦੇ (ਨਾਲ ਰਹੇ) ॥੧॥

ਜਿਨਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ, ਪਦਾਰਥੁ, ਪਾਯਉ ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਹਰਿ ਚਰਨ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਤਾ ਤੇ, ਸੰਗਤਿ ਸਘਨ ਭਾਇ ਭਉ ਮਾਨਹਿ, ਤੁਮ ਮਲੀਆਗਰ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਬਾਸੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਪਦਾਰਥ—ਨਾਮ-ਪਦਾਰਥ । ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ—ਰਾਤ ਦਿਨੇ । ਨਿਸਿ—ਰਾਤ । ਬਾਸੁਰ—ਦਿਨ । ਤਾਂ ਤੇ—ਉਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਤੋਂ । ਸਪਨ—ਬੇਅੰਤ । ਭਾਇ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ਮਲੀਆਗਰ—ਮਲਯ ਪਹਾੜ ਤੇ ਉਂਗਾ ਹੋਇਆ ਚੰਦਨ [ਮਲਯ-ਅੱਗੁ] ।

ਅਰਥ :—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਸਿਮਰ ਕੇ ਨਾਮ ਪਦਾਰਥ ਲੱਭਾ ਹੈ, ਤੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਜਿਸ ਦਾ ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਪਾਸੋਂ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ (ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ) ਭਉ ਮੰਨੀਆਂ ਹਨ (ਤੇ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ)—(“ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਆਪ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਵਾਸਨਾ ਵਾਲੇ ਹੋ ।”

ਧ੍ਰੁ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕਬੀਰ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਨਾਮ ਲੈਤ ਉਪਜੋ ਜੁ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥
ਜਿਹ ਪਿਖਤ, ਅਤਿ ਹੋਇ ਰਹਸੁ ਮਨਿ, ਸੋਈ ਸੰਤਸਹਾਰੁ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ-
ਦਾਸੁ ॥ ੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੬]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜੁ ਪ੍ਰਗਾਸੁ—ਜਿਹੜਾ ਚਾਨਣ। ਜਿਹ ਪਿਖਤ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ । ਰਹਸੁ—ਖਿੜਾਉ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਸੰਤਸਹਾਰੁ—ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ।

ਅਰਥ :—ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਕੇ ਧ੍ਰੁ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਨੂੰ ਜੋ ਚਾਨਣ (ਦਿੱਸਿਆ ਸੀ) ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਅਨੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਹੀ ਹੈ । ੨ ।

ਨਾਨਕਿ, ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ ਜਾਨੁਉ, ਕੀਨੀ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਲਿਵ
ਲਾਈ ॥ ਤਾ ਤੇ, ਅੰਗਦੁ ਅੰਗਿ ਸੰਗਿ ਭਯੋ ਸਾਇਰੁ, ਤਿਨਿ, ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ
ਕੀਨੀ ਵਰਖਾਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨਾਨਕਿ—ਨਾਨਕ ਨੇ । ਜਾਨੁਉ—ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ । ਤਾ ਤੇ—ਉਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਤੋਂ । ਸਾਇਰੁ—ਸਮੁੰਦਰ । ਤਿਨਿ—ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ । ਵਰਖਾਈ—ਵਰਖਾ ।

ਅਰਥ :—(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾ ਨਾਮ ਪਛਾਣਿਆ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ । ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰ-ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ (ਹੋਏ, ਜੋ) ਸਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ’ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ (ਭਾਵ, ਸਬਦ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦੀ ਖੁਲੀ ਵੰਡ ਵੰਡੀ) ।

ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ, ਇਕ ਜੀਹ, ਕਛੁ ਕਹੀ ਨ

ਜਾਈ ॥ ਸੋਢੀ, ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ ਸਕਲ ਤਾਰਣ ਕਉ, ਅਬ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਕਉ
ਮਿਲੀ ਬਡਾਈ ॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜੀਹ-ਜੀਭ । ਤਾਰਣ ਕਉ-ਤਾਰਨ ਲਈ ।

ਅਰਥ :- ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ), ਮੇਰੀ ਇਕ ਜੀਭ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਛ ਆਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਹੁਣ (ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ) ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲੀ ਹੈ ॥੩॥

ਹਮ ਅਵਗੁਣ ਭਰੇ, ਏਕੁ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਛਾਡਿ, ਬਿਖੈ
ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥ ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਭਰਮ ਭੈ ਭੂਲੇ, ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ
ਲਗਾਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਿਖੁ-ਜ਼ਹਿਰ । ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ-ਜ਼ਹਿਰ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ । ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ
ਖਾਈ-ਅਸਾਂ ਨਿਰੋਲ ਵਿਹੁ ਹੀ ਖਾਧੀ ਹੈ । ਪੈ-ਪੈ ਕੇ । ਸੁਤ-ਪੁੱਤਰ । ਦਾਰਾ-ਇਸਤ੍ਰੀ ।
ਸਉ-ਨਾਲ । ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ ।

ਅਰਥ :- ਅਸੀਂ ਅਉਗਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, (ਸਾਡੇ ਵਿਚ) ਇੱਕ ਭੀ ਗੁਣ
ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ (-ਨਾਮ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਸਾਂ ਨਿਰੀ ਵਿਹੁ ਹੀ ਖਾਧੀ ਹੈ । ਮਾਯਿਆ ਦੇ
ਮੋਹ ਅਤੇ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਅਸੀਂ (ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਤੋਂ) ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਤੇ ਪੁੱਤਰ
ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਇਕੁ ਉਤਮ ਪੰਥੁ, ਸੁਨਿਓ ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ, ਤਿਹ ਮਿਲੰਤ, ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ
ਮਿਟਾਈ । ਇਕ ਅਰਦਾਸਿ, ਭਾਟ ਕੀਰਤ ਕੀ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਰਾਖਹੁ
ਸਰਣਾਈ ॥੪॥੫੮॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤਿਹ ਮਿਲੰਤ-ਉਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ । ਤ੍ਰਾਸ-ਭਰ । ਭਾਟ-ਭੱਟ ।
ਗੁਰ-ਹੇ ਗੁਰੂ !

ਅਰਥ :- ਅਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਾਲਾ ਇਕ ਉੱਚਾ ਰਾਹ ਸੁਣਿਆ ਹੈ,
ਉਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਅਸਾਂ ਜਮਾਂ ਦਾ ਭਰ ਮਿਟਾ ਲਿਆ ਹੈ । 'ਕੀਰਤ' ਭੱਟ ਦੀ ਹੁਣ ਇਕ
ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ! ਆਪਣੀ ਸਰਨੀ ਰੱਖੋ ॥੪॥੫੮॥

(ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਦੇ ੪ ਸੁਈਏ)

ਮੋਹੁ ਮਲਿ ਬਿਵਸਿ ਕੀਅਉ, ਕਾਮੁ ਗਹਿ ਕੇਸ ਪਛਾੜਿਉ ॥ ਕ੍ਰੋਧੁ
ਖੰਡਿ ਪਰਚੀਡਿ, ਲੋਭੁ ਅਪਮਾਨ ਸਿਉ ਝਾੜਿਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਲਿ-ਮਲ ਕੇ । ਬਿਵਸਿ ਕੀਅਉ-ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ।
ਗਹਿ ਕੇਸ-ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ । ਪਛਾੜਿਉ-ਭੁੰਢੇ ਪਟਕਾਇਆ ਹੈ । ਖੰਡਿ-ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ
ਕਰ ਕੇ । ਪਰਚੀਡਿ-(ਆਪਣੇ) ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ । ਅਪਮਾਨ ਸਿਉ-ਨਿਰਾਦਰੀ ਨਾਲ।
ਝਾੜਿਉ-ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ !) ਆਪ ਨੇ 'ਮੋਹ' ਨੂੰ ਮਲ ਕੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ
ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਕਾਮ' ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਭੁੰਢੇ ਪਟਕਾਇਆ ਹੈ । (ਤੁਸੀਂ)
'ਕਰੋਧ' ਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਲੋਭ' ਨੂੰ
ਆਪ ਨੇ ਨਿਰਾਦਰੀ ਨਾਲ ਪਰੇ ਦੁਰਕਾਇਆ ਹੈ ।

ਜਨਮੁ ਕਾਲੁ ਕਰ ਜੋੜਿ, ਹੁਕਮੁ ਜੋ ਹੋਇ ਸੁ ਮੰਨੈ ॥ ਭਵ ਸਾਗਰੁ
ਬੰਧਿਅਉ, ਸਿਖ ਤਾਰੇ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਰ ਜੋੜਿ-ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ । ਭਵ ਸਾਗਰੁ-ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ।
ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੈ-ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ (ਗੁਰੂ) ਨੇ ।

ਅਰਥ :- 'ਜਨਮ' ਤੇ 'ਮਰਨ' ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ
ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਆਪ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ, ਜੋ ਸਦਾ
ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਸਿੱਖ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਤਾਰ ਲਏ ਹਨ ।

ਸਿਰਿ ਆਤਪਤੁ, ਸਚੈ ਤਖਤੁ, ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੰਜਤੁ ਬਲਿ ॥ ਗੁਰ
ਰਾਮਦਾਸ, ਸਚੁ ਸਲੂ ਭਾਣਿ, ਤੂ ਅਟਲੁ ਰਾਜਿ ਅਭਗੁ ਦਲਿ ॥ ੧ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੪੦੬]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਿਰਿ-ਸਿਰ ਉੱਤੇ । ਆਤਪਤੁ-ਛਤਰ । [ਆਤਪ-ਧੁੱਪ ।
ਆਤਪਾਤ੍ਰ ਭਾਯਦੇ ਭ੍ਰਿਤਿ] । ਸਚੈ-ਸੱਚਾ, ਅਟੱਲ । ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੰਜਤੁ-ਜੋਗ ਤੇ ਰਾਜ
ਮਾਣਨ ਵਾਲੇ । ਬਲਿ-ਬਲ ਵਾਲਾ । ਸਲੂ-ਹੇ ਸਲੂ ਕਵੀ ! ਅਟਲੁ ਰਾਜਿ-ਅਟੱਲ
ਰਾਜ ਵਾਲਾ । ਅਭਗੁ ਦਲਿ-ਅਭੱਗ ਦਲ ਵਾਲਾ, ਨਾ ਹਾਰਨ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :- (ਆਪ ਦੇ) ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਛਤਰ ਹੈ, (ਆਪ ਦਾ) ਤਖਤ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹੈ,
ਆਪ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਦੋਵੇਂ ਮਾਣਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਬਲੀ ਹੋ । ਹੇ ਸਲੂ ਕਵੀ ! ਤੂੰ ਸੱਚ ਆਖ
“ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਤੂੰ ਅਟੱਲ ਰਾਜ ਵਾਲਾ ਤੇ (ਦੇਵੀ ਸੰਪੱਤੀ ਰੂਪ) ਨਾਹ ਨਾਸ ਹੋਣ
ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਵਾਲਾ ਹੈ” ॥ ੧ ॥

ਤੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਚਹੁਜੁਗੀ, ਆਪਿ ਆਪੇ ਪਰਮੇਸਰੁ ॥ ਸੁਰਿ ਨਰ
ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਸਿਖ, ਸੇਵੰਤ ਪੁਰਹ ਧੁਰੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਚਹੁ ਜੁਗੀ-ਚੌਹਾਂ ਹੀ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ।
ਆਪੇ-ਆਪ ਹੀ । ਧੁਰਹ ਧੁਰ-ਧੁਰ ਤੋਂ ਹੀ, ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ । ਸੁਰਿ-ਦੇਵਤੇ । ਨਰ-
ਮਨੁੱਖ । ਸਾਧਿਕ-ਜੋਗ-ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ਸਿਧ-ਜੋਗ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਗੇ ਹੋਏ
ਜੋਗੀ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਤੂੰ ਚਾਰ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਰ ਗੁਰੂ ਹੈਂ, (ਮੇਰੀਆਂ
ਨਜਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ) ਤੂੰ ਹੀ ਪਰਮੇਸਰ ਹੈਂ । ਦੇਵਤੇ, ਮਨੁੱਖ, ਸਾਧਿਕ, ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਸਿੱਖ
ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਸਿਉਂਦੇ ਆਏ ਹਨ ।

ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਅਨਾਦਿ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਤਿਹੁ ਲੋਅਹ ॥ ਅਗਮ
ਨਿਗਮ ਉਧਰਣ, ਜਰਾ ਜੰਮਿਹਿ ਆਰੋਅਹ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਉਧਰਣ-ਬਚਾਉਣ ਵਾਲੇ । ਅਗਮ ਨਿਗਮ-ਵੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ । ਜਰਾ
-ਬੁਢੇਪਾ । ਜੰਮਿਹਿ-ਜਮ ਉਤੇ । ਆਰੋਅਹ-ਸਵਾਰ ਹੋ ।

ਅਰਥ :- (ਆਪ) ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੋ, ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੋ, ਅਤੇ ਅਨਾਦੀ ਹੋ ।
ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ (ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ) ਸੱਤਾ ਧਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ । (ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ
ਆਪ ਹੀ ਹੋ ਜਿਸ ਨੇ) ਵੇਦ ਸਾਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਸੀ (ਵਰਾਹ-ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ) । ਆਪ
ਬੁਢੇਪੇ ਤੇ ਜਮਾਂ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ (ਭਾਵ, ਆਪ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੈ) ।

ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸਿ, ਬਿਰੁ ਬਪਿਅਉ, ਪਰਗਾਮੀ ਤਾਰਣ ਤਰਣ ॥
ਅਘ ਅੰਤਕ ਬਦੈ ਨ, ਸਲੁ ਕਵਿ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਤੇਰੀ ਸਰਣ ॥ ੨ ॥
੬੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੬]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸਿ-ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ਨੇ । ਬਿਰੁ ਬਪਿਅਉ
-ਅਟੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਪਰਗਾਮੀ-ਪਾਰਗਰਾਮੀ, ਮੁਕਤ । ਤਰਣ-ਜਹਾਜ਼ । ਅਘ-
ਪਾਪ । ਅੰਤਕ-ਜਮ । ਬਦੈ ਨ-ਬਦਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ; ਡਰਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਅਰਥ :- (ਆਪ ਨੂੰ) ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ਨੇ ਅਟੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਆਪ
ਮੁਕਤ ਹੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੋ । ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਸਲੂ ਕਵੀ
(ਆਖਦਾ ਹੈ)-ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਬਦਦਾ
ਨਹੀਂ ਹੈ । ੨ । ੬੦ ।

(ਸਲੂ ਕਵੀ ਦੇ ੨ ਸਵਈਏ)

ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ੬੦ ਸਵਈਏਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

(੧) ਕਵੀ ਕੱਲਸਹਾਰ	੧੩	। ੧੩ ।
(੨) „ ਨਲੂ	੧੬	੧੬ । ੨੬ ।
(੩) „ ਗਯੰਦ	੧੩	੧੩ । ੪੨ ।
(੪) „ ਮਥੁਰਾ	੭	੭ । ੪੬ ।
(੫) „ ਬਲੂ	੫	੫ । ੫੪ ।
(੬) „ ਕੀਰਤ	੪	੪ । ੫੮ ।
(੭) „ ਸਲੂ	੨	੨ । ੬੦ ।

ਜੋੜ- ੬੦

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ੫

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਵਈਏ ।

ਸਿਮਰੰ ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ, ਅਚਲੁ ਅਭਿਨਾਸੀ॥ ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ, ਦੁਰਮਤਿ ਮਲੁ ਨਾਸੀ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਣ ਕਵਲ, ਰਿਦਿ ਧਾਰੰ ॥ ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਗੁਣ, ਸਹਜਿ ਬਿਚਾਰੰ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਿਮਰੰ-ਮੈਂ ਸਿਮਰਦਾ ਹਾਂ । ਧਾਰੰ-ਧਾਰਦਾ ਹਾਂ । ਰਿਦਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਬਿਚਾਰੰ-ਵਿਚਾਰਦਾ ਹਾਂ । ਸਹਜਿ-ਸਹਜ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ, ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ) ।

ਅਰਥ :-ਮੈਂ ਉਸ ਅਭਿਨਾਸੀ ਤੇ ਅਚੱਲ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਰਮਤਿ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਕਵਲਾਂ ਵਰਗੇ ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਘਰਿ, ਕੀਅਉ ਪ੍ਰਗਾਸਾ ॥ ਸਗਲ ਮਨੌਰਥ ਪੂਰੀ ਆਸਾ ॥ ਤੈ, ਜਨਮਤ ਗੁਰਮਤਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਛਾਣਿਓ ॥ ਕਲੁ ਜੋੜਿ ਕਰ, ਸੁਜਸੁ ਵਖਾਣਿਓ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਰ ਰਾਮ ਦਾਸ ਘਰਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ । ਕੀਅਉ ਪ੍ਰਗਾਸਾ-ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ । ਜਨਮਤ-ਜਨਮ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੀ, ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ । ਗੁਰਮਤਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤ ਲੈ ਕੇ । ਜੋੜਿ ਕਰ-ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ । ਕਰ-ਹੱਥ [ਬਹੁ ਵਚਨ] ।

ਅਰਥ :- (ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ !) ਕਲੁ ਕਵੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ (ਆਪ ਦੀ) ਸਿਫਤਿ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, (ਆਪ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ, (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਮਨੋਰਥ ਤੇ ਆਸਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਭੂਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ) ।

ਭਗਤਿ ਜੋਗ ਕੇ ਜੈਤਵਾਰੁ, ਹਰਿ ਜਨਕੁ ਉਪਾਯਉ ॥ ਸਬਦੁ ਗੁਰੁ
ਪਰਕਾਸਿਓ, ਹਰਿ ਰਸਨ ਬਸਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੋ-ਨੂੰ । ਜੈਤਵਾਰੁ-ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ । ਰਸਨ-ਜੀਭ ਉੱਤੇ ।

ਅਰਥ :-ਆਪ ਨੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਜੋਗ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਆਪ ਨੇ
ਭਗਤੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ) । ਹਰੀ ਨੇ (ਆਪ ਨੂੰ) 'ਜਨਕ' ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ।
(ਆਪ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਰੀ ਨੂੰ (ਆਪ ਨੇ) ਜੀਭ ਉੱਤੇ
ਵਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦ ਅਮਰ ਲਾਗਿ, ਉਤਮ ਪਦੁ ਪਾਯਉ ॥ ਗੁਰੁ
ਅਰਜੁਨ, ਘਰਿ ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸ, ਭਗਤ ਉਤਰਿ ਆਯਉ ॥ ੧ ॥ [੧੪੦੬]

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ
ਚਰਨੀ ਲੱਗ ਕੇ, (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ) ਉੱਤਮ ਪਦਵੀ ਪਾਈ ਹੈ; ਗੁਰੂ
ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਭਗਤ ਜੰਮ ਪਿਆ ਹੈ । ੧ ।

ਬਡਭਾਗੀ ਉਨਮਾਨਿਅਉ, ਰਿਦਿ ਸਬਦੁ ਬਸਾਯਉ ॥ ਮਨੁ ਮਾਣਕੁ
ਸੰਤੋਖਿਅਉ, ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਉਨਮਾਨਿਅਉ-ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ ਹੈ । ਰਿਦਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ।
ਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ ਨੇ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ) ਵੱਡੇ ਵਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪੂਰਨ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ ਹੈ ।
(ਆਪ ਨੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਬਦ ਵਸਾਇਆ ਹੈ; (ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ) ਮਾਣਕ-ਰੂਪ ਮਨ
ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ; ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਆਪ ਨੂੰ) ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ
ਕਰਾਇਆ ਹੈ ।

ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ, ਸਤਿਗੁਰਿ ਦਰਸਾਯਉ ॥ ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨ,
ਘਰਿ ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸ, ਅਨਭਉ ਠਹਰਾਯਉ ॥ ੨ ॥ [੧੪੦੭]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰਿ-ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਦਰਸਾਯਉ-
ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ । ਅਨਭਉ-ਗਿਆਨ । ਠਹਰਾਯਉ-ਥਾਪਿਆ ਹੈ । ਅਗਮੁ-
ਅਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਭੂ । ਅਗੋਚਰੁ-[ਅ-ਗੋ-ਚਰੁ] ਜਿਸ ਤਕ ਇੰਦ੍ਰਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸਕਦੀ ।

ਅਰਥ :-ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ (ਆਪ ਨੂੰ) ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ
ਵਿਖਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ(ਜੀ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ

(ਜੀ) ਨੂੰ ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਥਾਪਿਆ ਹੈ । ੨ ।

ਜਨਕ ਰਾਜ ਬਰਤਾਇਆ, ਸਤਜੁਗੁ ਆਲੀਣਾ ॥ ਗੁਰ ਸਬਦੇ ਮਨੁ
ਮਾਨਿਆ, ਅਪਤੀਜੁ ਪਤੀਣਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਨਕ ਰਾਜ—ਜਨਕ ਦਾ ਰਾਜ (ਭਾਵ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਰਾਜ) ।
ਆਲੀਣਾ—ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਪਤੀਜੁ—ਨਾਹ ਪਤੀਜਣ
ਵਾਲਾ ਮਨ ।

ਅਰਥ—(ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ) ਗਿਆਨ ਦਾ ਰਾਜ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, (ਹੁਣ
ਤਾਂ) ਸਤਿਗੁਰ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਆਪ ਦਾ) ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਨਾਹ ਪਤੀਜਣ ਵਾਲਾ ਮਨ ਪਤੀਜ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ, ਸਚੁ ਨੀਵ ਸਾਜਿ, ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਲੀਣਾ ॥ ਗੁਰੁ
ਅਰਜੁਨੁ, ਘਰਿ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ, ਅਪਰੰਪਰੁ ਬੀਣਾ ॥੩॥ [੧੩੦੭]

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਾਜਿ—ਉਸਾਰ ਕੇ । ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ—ਗੁਰੂ (ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ) ਵਿਚ।
ਅਪਰੰਪਰੁ—ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ । ਬੀਣਾ—ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਆਪ 'ਸਚੁ'—ਰੂਪ ਨੀਂਹ ਉਸਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ (ਅਰਜੁਨ
ਦੇਵ ਜੀ) ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ
ਦੇਵ ਅਪਰੰਪਰ-ਰੂਪ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੩ ।

ਖੇਲੁ ਗੁੜ੍ਹਉ ਕੀਅਉ ਹਰਿ ਰਾਇ, ਸੰਤੋਖਿ ਸਮਾਚਰੁਉ, ਬਿਮਲ
ਬੁਧਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਸਮਾਣਉ ॥ ਆਜੋਨੀ ਸੰਭਵਿਅਉ, ਸੁਜਸੁ ਕਲੁ ਕਵੀਅਣਿ
ਬਖਾਣਿਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਗੁੜ੍ਹਉ—ਅਸਚਰਜ । ਹਰਿ ਰਾਇ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ । ਸਮਾਚਰੁਉ
—ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ) । ਬਿਮਲ—ਨਿਰਮਲ । ਸਤਿਗੁਰਿ—ਗੁਰੂ (ਅਰਜੁਨ)
ਵਿਚ । ਸਮਾਣਉ—ਸਮਾਈ ਹੈ । ਆਜੋਨੀ—ਜੁਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਤ । ਸੰਭਵਿਅਉ—ਸੁਤੇ
ਪ੍ਰਕਾਸ, [ਸ਼ਕਤਿ] ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲਾ । ਕਲੁ ਕਵੀਅਣਿ—ਕਲੁ
ਆਦਿਕ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ।

ਅਰਥ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ (ਇਹ) ਅਸਚਰਜ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ)
ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਨਿਰਮਲ ਬੁੱਧੀ ਗੁਰੂ (ਅਰਜੁਨ) ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ
ਹੈ । ਆਪ ਜੁਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਤ ਤੇ ਸੁਤੇ-ਪ੍ਰਕਾਸ ਹਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ । ਕਲੁ ਆਦਿਕ ਕਵੀਆਂ
ਨੇ (ਆਪ ਦਾ) ਸੁੰਦਰ ਜਸ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ ।

ਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ, ਅੰਗਦੁ ਵਰੁਉ, ਗੁਰਿ ਅੰਗਦਿ, ਅਮਰ ਨਿਧਾਨੁ ॥
ਗੁਰਿ ਰਾਮਦਾਸ, ਅਰਜੁਨੁ ਵਰੁਉ ਪਾਰਸੁ ਪਰਸੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ॥੪॥ [੧੪੦੭]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਵਰੁਉ-ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਨਿਧਾਨੁ-ਖਜ਼ਾਨਾ । ਪਰਸੁ-ਪਰਸਣਾ, ਛੁਹਣਾ । ਪਾਰਸੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਪਾਰਸ ਵਰਗਾ ।

ਅਰਥ :- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਨੂੰ ਵਰ ਬਖਸ਼ਿਆ; ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ (ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ (ਸਭ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ) ਖਜ਼ਾਨਾ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ (ਗੁਰੂ) ਅਰਜੁਨ (ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੂੰ ਵਰ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ (ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨੂੰ ਛੁਹਣਾ ਪਾਰਸ ਦੀ ਛੋਹ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ੪।

ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਅਰਜੁਨੁ ਅਮੋਲੁ ਆਜੋਨੀ ਸੰਭਉ ॥ ਭਯ ਭੰਜਨੁ ਪਰ
ਦੁਖ ਨਿਵਾਰੁ ਅਪਾਰੁ ਅਨੰਭਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਰ ਦੁਖ-ਪਰਾਏ ਦੁੱਖ । ਅਨੰਭਉ-ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ) ਅਰਜਨ (ਸਾਹਿਬ) ਸਦ-ਜੀਵੀ ਹੈ, (ਆਪ ਦਾ) ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ, (ਆਪ) ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਤ ਤੇ ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਨ; (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ) ਭੈ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਾਏ ਦੁੱਖ ਹਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਗਿਆਨ-ਸਰੂਪ ਹੈ ।

ਅਗਹ ਗਹਣੁ, ਭ੍ਰਮੁ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਦਹਣੁ, ਸੀਤਲੁ ਸੁਖਦਾਤਉ ॥ ਆਸੰਭਉ
ਉਦਵਿਅਉ ਪੁਰਖੁ ਪੂਰਨ ਬਿਧਤਾਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਗਹ-ਜੋ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ । ਅਗਹ ਗਹਣੁ-ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜੋ ਹਰੀ ਹੈ ਉਸ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲਾ । ਆਸੰਭਉ-ਉਤਪੱਤੀ ਰਹਤ, ਅਜਨਮਾ ! ਉਦਵਿਅਉ-ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਬਿਧਤਾਉ-ਕਰਤਾਰ, ਬਿਧਾਤਾ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ) ਉਸ ਹਰੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਜੋ (ਜੀਵਾ ਦੀ) ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ) ਭਰਮ ਤੇ ਭਟਕਣਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸੀਤਲ ਹੈ ਤੇ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ; (ਮਾਨੋ) ਅਜਨਮਾ, ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਅੰਗਦ ਅਮਰ, ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਮਾਇਅਉ ॥
ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੂ, ਰਾਮਦਾਸੁ ਗੁਰੂ, ਜਿਨਿ ਪਾਰਸੁ ਪਰਸਿ ਮਿਲਾਇਅਉ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਆਦਿ-ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ । ਸਤਿਗੁਰਿ ਸਬਦਿ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ । ਸਮਾਇਅਉ-(ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ) ਲੀਨ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਪਰਸਿ-(ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ) ਪਰਸ ਕੇ । ਪਾਰਸੁ-ਪਾਰਸ (ਬਣਾ ਕੇ) ।

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ, (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ (ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੂੰ) ਪਰਸ ਕੇ ਪਾਰਸ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ੫।

ਜੈ ਜੈਕਾਰੁ ਜਾਸੁ ਜਗ ਅੰਦਰਿ ਮੰਦਰਿ, ਭਾਗੁ, ਜੁਗਤਿ ਸਿਵ ਰਹਤਾ॥
ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਪਾਯਉ ਬਡਭਾਗੀ, ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਮੇਦਨਿ ਭਰੁ ਸਹਤਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਾਸੁ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ) ਦਾ। ਮੰਦਰਿ—(ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਘਰ ਵਿਚ। ਸਿਵ—ਕਲਿਆਨ-ਸਰੂਪ ਹਰੀ। ਜੁਗਤਿ ਸਿਵ ਰਹਤਾ—ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਦਨਿ—ਪ੍ਰਿਥਵੀ। ਮੇਦਨਿ ਭਰੁ—ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ।

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਜਿਸ ਨੇ) ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ, (ਜਿਸ ਦੀ) ਬ੍ਰਿਤੀ (ਹਰੀ ਵਿਚ) ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ਸਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ;

ਭਯ ਭੰਜਨੁ, ਪਰ ਪੀਰ ਨਿਵਾਰਨੁ, ਕਲੁਸਹਾਰੁ ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਬਕਤਾ ॥
ਕੁਲਿ ਸੋਢੀ, ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਤਨੁ, ਧਰਮ ਧੁਜਾ, ਅਰਜਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਾ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਤੋਹਿ—ਤੋਰਾ। ਬਕਤਾ—ਆਖਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਿ ਸੋਢੀ—ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਵਿਚ। ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਤਨੁ—ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ। ਧਰਮ ਧੁਜਾ—ਧਰਮ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ—(ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ!) ਤੂੰ ਭੈ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਾਈ ਪੀੜ ਹਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਕਵੀ ਕਲੁਸਹਾਰ ਤੋਰਾ ਜਸ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸੋਢੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਾਲਾ, ਹਰੀ ਦਾ ਭਗਤ ਹੈ। ੬।

ਨੋਟ ! ਪਹਲੇ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਵਿਚ ਭੱਟ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕਲੂ' ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਸ੍ਰੁਈਏ ਵਿਚ ਨਾਮ 'ਕਲੁਸਹਾਰ' ਆਇਆ ਹੈ, ਅਗਲੇ ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ 'ਕਲੂ' ਆਵੇਗਾ। ਸ੍ਰੁਈਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ ਵਾਲਾ ਨੰਬਰ ਭੀ ਉਹੀ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ 'ਕਲੁਸਹਾਰ' ਤੇ 'ਕਲੂ' ਇਕੋ ਹੀ ਕਵੀ ਹੈ।

ਧੰਮ ਧੀਰੁ, ਗੁਰਮਤਿ ਗਭੀਰੁ, ਪਰ ਦੁਖ ਬਿਸਾਰਨੁ ॥ ਸਬਦ ਸਾਰੁ,
ਹਰਿ ਸਮ ਉਦਾਰੁ, ਅਹੰਮੇਵ ਨਿਵਾਰਨੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਧੰਮ—ਧਰਮ। ਪਰ—ਪਰਾਏ। ਸਾਰੁ—ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਉਦਾਰੁ—ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ

ਵਾਲਾ । ਅਹੰਮੇਵ-ਹਉਮੈ ।

ਅਰਥ-(ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ) ਧੀਰਜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ) ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ ਡੁੱਬਾ ਹੈ, ਪਰਾਏ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਬਦ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਉਦਾਰ-ਚਿੱਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਮਹਾ ਦਾਨਿ, ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨਿ, ਮਨਿ ਚਾਉ ਨ ਹੁਟੈ ॥ ਸਤਿਵੰਤੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਮੰਤ੍ਰੁ ਨਵਨਿਧਿ ਨ ਨਿਖੁਟੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਨ ਹੁਟੈ-ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦਾ । ਨ ਨਿਖੁਟੈ-ਨਹੀਂ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ । ਗਿਆਨਿ-ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਨਵਨਿਧਿ-ਨਵੇਂ ਖਜਾਨੇ ।

ਅਰਥ-(ਆਪ) ਬੜੇ ਦਾਨੀ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, (ਆਪ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਉਤਸਾਹ ਕਦੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । (ਆਪ) ਸਤਿਵੰਤ ਹਨ, ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਮੰਤ੍ਰ (ਜੋ, ਮਾਨੋ,) ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ (ਹੈ ਆਪ ਦੇ ਖਜਾਨੇ ਵਿਚੋਂ) ਕਦੇ ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਤਨੁ ਸਰਬ ਮੈ ਸਹਜਿ ਚੰਦੋਆ ਤਾਣਿਅਉ ॥ ਗੁਰ ਅਰਜਨ, ਕਲੁਚਰੈ, ਤੈ, ਰਾਜ ਜੋਗ ਰਸੁ ਜਾਣਿਅਉ ॥੭॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੭]

ਪਦ ਅਰਥ-ਤਨੁ-ਪੁੱਤਰ । ਸਰਬਮੈ-ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ । ਸਹਜਿ-ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ । ਗੁਰ ਅਰਜਨ-ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ! ਕਲੁਚਰੈ-ਕਲੂ ਉਚਰੈ, ਕਲੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤੈ-ਆਪ ਨੇ, ਤੂੰ । ਰਾਜ ਜੋਗ ਰਸੁ-ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਦਾ ਆਨੰਦ ।

ਅਰਥ-ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤ੍ਰ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ) ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ (ਦਾ ਰੂਪ) ਹੈ; (ਆਪ ਨੇ) ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਆਪਣਾ) ਚੰਦੋਆ ਤਾਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਆਪ ਸਹਜ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ) । ਕਲੂ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, “-ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ! ਤੂੰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਜੋਗ ਦਾ ਆਨੰਦ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ” (ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ੭ ।

ਭੈ ਨਿਰਭਉ ਮਾਣਿਅਉ, ਲਾਖ ਮਹਿ ਅਲਖ ਲਖਾਯਉ ॥ ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰ ਗਤਿ ਗਭੀਰ, ਸਤਿਗੁਰਿ ਪਰਚਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਭੈ ਨਿਰਭਉ-ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੋ ਭੈ-ਰਹਤ ਹੈ । ਲਾਖ ਮਹਿ-ਲੱਖਾਂ ਜੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ । ਲਖਾਯਉ-ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ । ਅਗੋਚਰ ਗਤਿ-ਜਿਸ ਦੀ ਗਤੀ ਅਗੋਚਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਿਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰਿ-ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ । ਪਰਚਾਯਉ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ—(ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ) ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭਰ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਹਰੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਅਗੰਮ ਹੈ, ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਹਸਤੀ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਗੁਰ ਪਰਚੈ ਪਰਵਾਣੁ, ਰਾਜ ਮਹਿ ਜੋਗੁ ਕਮਾਯਉ ॥ ਧੰਨਿ ਧੰਨਿ ਗੁਰੁ ਧੰਨਿ, ਅਭਰ ਸਰ ਸੁਭਰ ਭਰਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਗੁਰ ਪਰਚੈ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਅਭਰ—ਖਾਲੀ, [ਅਭਰ]। ਸਰ—(ਹਿਰਦੇ-ਰੂਪ) ਸਰੋਵਰ। ਸੁਭਰ—ਨਕਾ-ਨਕ।

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਕਬੂਲ ਹੋ ਗਏ ਹੋ, ਆਪ ਨੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜੋਗ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਧੰਨ ਹੈ। ਖਾਲੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ (ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ) ਨਕਾ-ਨਕ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਗਮ ਪ੍ਰਮਾਣਿ ਅਜਰੁ ਜਰਿਓ, ਸਰਿ ਸੰਤੋਖ ਸਮਾਇਯਉ ॥ ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨ, ਕਲ੍ਹਚਰੈ, ਤੈ ਸਹਜਿ ਜੋਗੁ ਨਿਜੁ ਪਾਇਯਉ ॥੮॥ [੧੪੦੭]

ਪਦ ਅਰਥ—ਗਮ—ਪਹੁੰਚ। ਪ੍ਰਮਾਣੁ—ਦਰਜਾ, ਤੋਲ। ਗੁਰਗਮ ਪ੍ਰਮਾਣੁ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ-ਜੋਗ ਦਰਜਾ। ਗੁਰਗਮ ਪ੍ਰਮਾਣਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ-ਜੋਗ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਵਾਲੀ ਪਦਵੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਸਰਿ—ਸਰ ਵਿਚ। ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਨਿਜੁ ਜੋਗੁ—ਸ੍ਵੈ-ਸਰੂਪ, ਅਸਲੀ ਮਿਲਾਪ।

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਵਾਲੀ ਪਦਵੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪ ਨੇ ਅਜਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਰਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਆਪ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਕਵੀ 'ਕਲ੍ਹ' ਆਖਦਾ ਹੈ—'ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ (ਦੇਵ ਜੀ) ! ਤੂੰ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ) ਅਸਲੀ ਮਿਲਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ'। ੮।

ਅਮਿਉ ਰਸਨਾ, ਬਦਨਿ ਬਰ ਦਾਤਿ, ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਗੁਰ ਸੂਰ, ਸਬਦਿ ਹਉਮੈ ਨਿਵਾਰੁਉ ॥ ਪੰਚਾਹਰੁ ਨਿਦਲਿਅਉ, ਸੁੰਨ ਸਹਜਿ ਨਿਜ ਘਰਿ ਸਹਾਰੁਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਮਿਉ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ। ਰਸਨਾ—ਜੀਭ ਨਾਲ। ਬਦਨਿ—ਮੁਖ ਤੋਂ। ਬਰ ਦਾਤਿ—ਵਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼। ਗੁਰ ਸੂਰ—ਹੇ ਸੂਰਮੇ ਗੁਰੂ ! ਸਬਦਿ—ਸਬਦ ਦੁਆਰਾ। ਪੰਚਾਹਰੁ—ਪੰਜ (ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ) ਨੂੰ

ਹਰਨ ਵਾਲੇ, (ਅਗਿਆਨ) ਨੂੰ । ਸਹਾਰੂਉ-ਧਾਰਿਆ, ਜਰਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ:-ਹੇ ਅਲੱਖ ! ਹੇ ਅਪਾਰ ! ਹੇ ਸੂਰਮੇ ਗੁਰੂ ! ਆਪ ਜੀਭ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਵਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋ) ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਸਬਦ ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਨੇ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਅਫੂਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ ।

ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਲਾਗਿ, ਜਗ ਉਧਰੁਉ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਰਿਦੈ ਬਸਾਇਅਉ ॥
ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ, ਕਲ੍ਹਚਰੈ, ਤੈ ਜਨਕਹ ਕਲਸੁ ਦੀਪਾਇਅਉ ॥੯॥ [੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕਲਸੁ-ਘੜਾ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਗਾਗਰ ਆਦਿਕ ਜੋ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਨਕਹ ਕਲਸੁ-ਜਨਕ ਦਾ ਕਲਸ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਕਲਸ, ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਕਲਸ । ਦੀਪਾਇਅਉ-ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ! ਹਰੀ-ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ (ਆਪ ਨੇ) ਜਗਤ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ; (ਆਪ ਨੇ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਹੈ । ਕਲ੍ਹ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ-ਆਪ ਨੇ ਗਿਆਨ-ਰੂਪ ਕਲਸ ਨੂੰ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ ਹੈ । ੯ ।

ਸੋਰਠੇ

ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨੁ ਪੁਰਖੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ, ਪਾਰਥਉ ਚਾਲੈ ਨਹੀ ॥ ਨੇਜਾ ਨਾਮ
ਨੀਸਾਣੁ, ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਿਅਉ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਤੋਲ, ਦਰਜਾ । ਪੁਰਖੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ-ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ-ਰੂਪ । ਪਾਰਥਉ-ਅਰਜਨ (ਪਾਂਡਵ ਕੁਲ ਦਾ) । ਚਾਲੈ ਨਹੀ-ਹਿੱਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਘਾਬਰਦਾ ਨਹੀਂ । ਨਾਮ ਨੀਸਾਣੁ-ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ । ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ।

ਅਰਥ :-ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ (ਦੇਵ ਜੀ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ-ਰੂਪ ਹੈ, ਅਰਜੁਨ ਵਾਂਗ ਆਪ ਕਦੇ ਘਬਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ (ਭਾਵ, ਜਿਵੇਂ ਅਰਜੁਨ ਕੁਰੂਖੇਤ੍ਰ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਲਾ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ; ਸੰ: ਪਾਰਥ-(A metonymy of Arjuna) । ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਪ ਦਾ ਨੇਜਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੧ ।

ਭਵਜਲੁ ਸਾਇਰੁ, ਸੇਤੁ ਨਾਮੁ ਹਰੀ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ ॥ ਤੁਅ ਸਤਿਗੁਰੁ
ਸੰ-ਹੇਤੁ, ਨਾਮਿ ਲਾਗਿ ਜਗੁ ਉਧਰੁਉ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਾਇਰੁ-ਸਮੰਦਰ । ਸੇਤੁ-ਪੁਲ । ਬੋਹਿਥਾ-ਜਹਾਜ਼ । ਤੁਅ-
ਤੋਰਾ । ਸੰ-ਨਾਲ । ਹੇਤੁ-ਪਿਆਰ । ਉਧਰੁਉ-(ਸੰਸਾਰ-ਸਮੰਦਰ ਤੋਂ) ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :-ਸੰਸਾਰ ਸਮੰਦਰ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਲ ਹੈ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ ।
ਆਪ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ, (ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦੇ) ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਆਪ ਨੇ
ਜਗਤ ਨੂੰ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੰਦਰ ਤੋਂ) ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ । ੨ ।

ਜਗਤ ਉਧਾਰਣੁ ਨਾਮੁ, ਸਤਿਗੁਰ ਤੁਠੈ ਪਾਇਅਉ ॥ ਅਬ, ਨਾਹਿ
ਅਵਰ ਸਰਿ ਕਾਮੁ, ਬਾਰੰਤਰਿ ਪੂਰੀ ਪੜੀ ॥ ੩ ॥ ੧੨ ॥ [੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਤੁਠੈ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆਂ । ਅਵਰ ਸਰਿ-ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਨਾਲ ।
ਬਾਰੰਤਰਿ-ਦਰ ਉਤੇ । ਪੂਰੀ ਪੜੀ-ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।

ਅਰਥ :-ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗਊਂ ਨਹੀਂ । (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ)
ਦਰ ਉਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ੩ । ੧੨ ।

(ਕਲੁਸਹਾਰ ਦੇ ੧੨ ਸਵਈਏ ਤੇ ਸੋਰਠੇ ਮਿਲਵੇਂ) ।

—੦—

ਜੋਤਿ ਰੂਪਿ ਹਰਿ ਆਪਿ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਕਹਾਯਉ ॥ ਤਾ ਤੇ ਅੰਗਦੁ
ਭਯਉ, ਤਤ ਸਿਉ ਤਤੁ ਮਿਲਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜੋਤਿ-ਪ੍ਰਕਾਸ । ਤਤ-ਜੋਤਿ ।

ਅਰਥ :-ਪ੍ਰਕਾਸ-ਰੂਪ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਖਵਾਇਆ ।
ਉਸ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਤੋਂ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ, (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
ਜੀ ਦੀ) ਜੋਤਿ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ) ਜੋਤਿ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਈ ।

ਅੰਗਦਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ, ਅਮਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬਿਰੁ ਕੀਅਉ ॥ ਅਮਰ
ਦਾਸਿ ਅਮਰਤੁ ਛੜ੍ਹ, ਗੁਰ ਰਾਮਹਿ ਦੀਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਮਰਤੁ-ਅਮਰਦਾਸ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ) ਅੰਗਦ (ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ

ਗੁਰੂ ਬਾਪਿਆ; (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ (ਜੀ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾ ਛੱਡ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ।

ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਦਰਸਨੁ ਪਰਸਿ, ਕਹਿ ਮਥੁਰਾ ਅੰਬ੍ਰਿਤ ਬਯਣ ॥
ਮੂਰਤਿ ਪੰਚ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਪੁਰਖੁ ਗੁਰੁ ਅਰਜਨੁ ਪਿਖਹੁ ਨਯਣ ॥ ੧ ॥ [੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅੰਬ੍ਰਿਤ ਬਯਣ—(ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੇ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਚਨ । ਪੰਚ—ਪੰਜਵੀਂ । ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੁਰਖ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ-ਰੂਪ । ਪਿਖਹੁ—ਵੇਖੋ । ਨਯਣ—ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ । ਕਹਿ—ਕਹੇ, ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :- ਮਥੁਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ—‘ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੀ) ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ) ਬਚਨ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਪੰਜਵੇਂ ਸਰੂਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖੋ’ ॥ ੧ ॥

ਸਤਿ ਰੂਪੁ ਸਤਿ ਨਾਮਿ, ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਧਰਿਓ ਉਰਿ ॥ ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਪਰਤਖਿ ਲਿਉਖੁ ਅਫਰੁ, ਮਸਤਕਿ ਧੁਰਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ—ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨੇ । ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ਧੁਰਿ—ਧੁਰੋਂ, ਮੁੱਢ ਤੋਂ । ਅਫਰੁ—ਲੇਖ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ) ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰੂਪ ਸਤਿ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਸਦਾ ਬਿਰ ਹੈ । ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਗਟ ਜੋਤਿ ਜਗਮਗੈ, ਤੇਜੁ ਭੂਅ ਮੰਡਲਿ ਛਾਯਉ ॥ ਪਾਰਸੁ ਪਰਸਿ ਪਰਸੁ ਪਰਸਿ, ਗੁਰਿ ਗੁਰੁ ਕਹਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੂਅ ਮੰਡਲਿ—ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ । ਛਾਯਉ—ਖਿਲਰਿਆ ਹੈ । ਪਰਸੁ—ਪਰਸਣ-ਜੋਗ ਗੁਰੂ ਨੂੰ । ਗੁਰਿ—ਗੁਰੂ ਤੋਂ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਕਹਾਯਉ—ਅਖਵਾਇਆ ।

ਅਰਥ :- (ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ ਤੇ (ਹਰੀ ਦੀ) ਜੋਤਿ ਜਗਮਗ ਜਗਮਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, (ਆਪ ਦਾ) ਤੇਜ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਪਾਰਸ (ਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਤੇ ਪਰਸਣ-ਜੋਗ (ਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਛੁਹ ਕੇ (ਆਪ) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅਖਵਾਏ ।

ਭਨਿ ਮਥੁਰਾ, ਮੂਰਤਿ ਸਦਾ ਬਿਰੁ ਲਾਇ ਚਿਤੁ ਸਨਮੁਖ ਰਹਹੁ ॥
ਸਤਿਜੁਗਿ ਜਹਾਜੁ, ਅਰਜਨੁ ਗੁਰੁ, ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸ੍ਟਿ ਲਗਿ ਬਿਤਰਹੁ ॥ ੨ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭਨਿ—ਆਖ । ਮੂਰਤਿ—ਸਰੂਪ ਵਿਚ । ਬਿਰੁ ਚਿਤੁ ਲਾਇ—ਮਨ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋੜ ਕੇ । ਕਲਿਜੁਗਿ—ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ । ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸ੍ਟਿ—ਹੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ! (ਭਾਵ, ਹੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕੋ) ! ਬਿਤਰਹੁ—ਤਰੋ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਮਥੁਰਾ ! ਆਖ—(ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ) ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋੜ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹੋ । ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਜਗਾਨ ਹੈ । ਹੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕੋ ! ਉਸ ਦੀ ਚਰਨੀ ਲੱਗ ਕੇ (ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ) ਤੋਂ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਪਾਰ ਲੰਘੋ । ੨ ।

ਤਿਹ ਜਨ ਜਾਚਹੁ, ਜਗਤ੍ ਪਰ ਜਾਨੀਅਤੁ; ਬਾਸੁਰ ਰਯਨਿ, ਬਾਸੁ ਜਾ ਕੇ ਹਿਤੁ ਨਾਮ ਸਿਉ॥ ਪਰਮ ਅਤੀਤੁ, ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੈ ਰੀਗਿ ਰੰਗੋ, ਬਾਸਨਾ ਤੇ ਬਾਹਰਿ, ਪੈ ਦੇਖੀਅਤੁ ਧਾਮ ਸਿਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਨ—ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਤਿਹ ਜਾਚਹੁ—ਉਸ ਤੋਂ ਮੰਗੋ । ਜਗਤ੍ ਪਰ—ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ । ਜਾਨੀਅਹੁ—ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ । ਬਾਸੁਰ—ਦਿਨ । ਰਯਨਿ—ਰਾਤ । ਬਾਸੁ—ਵਾਸਾ । ਹਿਤੁ—ਪਿਆਰ । ਸਿਉ—ਨਾਲ । ਸੰਗਿ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ਤੇ—ਤੋਂ । ਪੈ—ਪਰੰਤੂ । ਧਾਮ—ਘਰ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਉਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਮੰਗੋ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ, ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਾਸਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੈ, ਜੋ ਪੂਰਨ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੈ; ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਭਿੱਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਾਸਨਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ; ਪਰ ਉਂਵ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ ।

ਅਪਰ ਪਰੰਪਰ ਪੁਰਖ ਸਿਉ, ਪ੍ਰੇਮੁ ਲਾਗੋ, ਬਿਨੁ ਭਗਵੰਤ, ਰਸੁ ਨਹੀ ਅਉਰੈ ਕਾਮ ਸਿਉ ॥ ਮਥੁਰਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸ੍ਰਬਮਯ, ਅਰਜੁਨ ਗੁਰੁ, ਭਗਤਿ ਕੈ ਗੋਤਿ ਪਾਇ ਰਹਿਓ ਮਿਲਿ ਰਾਮ ਸਿਉ ॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਪਰ ਪਰੰਪਰ ਪੁਰਖ—ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ । ਰਸੁ—ਸੁਆਦ, ਪਿਆਰ । ਅਉਰੈ ਕਾਮ ਸਿਉ—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨਾਲ । ਰਾਮ ਪਾਇ ਸਿਉ ਮਿਲਿ ਰਹਿਓ—ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—(ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦਾ) ਪਿਆਰ ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਹੀ ਮਥੁਰਾ ਦਾ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਉਹ ਭਗਤੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੩ ।

ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਵਤ ਦੇਵ ਸੂਬੈ ਮੁਨਿ, ਇੰਦ੍ਰ ਮਹਾ ਸਿਵ ਜੋਗ ਕਰੀ ॥

ਭੁਨਿ, ਬੇਦ ਬਿਰੰਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਰਹਿਓ, ਹਰਿ ਜਾਪੁ ਨ ਛਡੁਓ ਏਕ ਘਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸੂਬੈ—ਸਾਰੇ। ਜੋਗ—ਜੋਗ ਦੀ ਸਾਧਨਾ। ਕਰੀ—ਕੀਤੀ। ਭੁਨਿ—
ਅਤੇ। ਬਿਰੰਚਿ—ਬ੍ਰਹਮਾ। ਨ ਛਡੁਓ—ਨਾਹ ਛੱਡਿਆ।

ਅਰਥ—ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ ਸਿਵ ਜੀ ਨੇ ਜੋਗ-ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਬੇਦ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਬੱਕ
ਗਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਹਰੀ ਦਾ ਜਾਪ ਇਕ ਘੜੀ ਨਾਹ ਛੱਡਿਆ; ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਵ-
ਤਿਆਂ ਤੇ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦਾ) ਅੰਤ ਨਾਹ ਪਾਇਆ।

ਮਥੁਰਾ ਜਨ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਨ ਦਯਾਲੁ ਹੈ, ਸੰਗਤਿ ਸ੍ਰਿਸ੍ਟਿ ਨਿਹਾਲੁ
ਕਰੀ ॥ ਰਾਮ ਦਾਸਿ ਗੁਰੂ, ਜਗ ਤਾਰਨ ਕਉ, ਗੁਰ ਜੋਤਿ, ਅਰਜੁਨ ਮਾਹਿ
ਧਰੀ ॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੮]

ਪਦ ਅਰਥ—ਕੋ—ਦਾ। ਕਰੀ—ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਮਦਾਸਿ ਗੁਰੂ—ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ।
ਗੁਰ ਜੋਤਿ—ਗੁਰੂ ਵਾਲੀ ਜੋਤਿ।

ਅਰਥ—ਦਾਸ ਮਥੁਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ) ਦੀਨਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ
ਵਾਲਾ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ
ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਵਾਲੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ੪।

ਜਗ ਅਉਰੁ ਨ ਯਾਹਿ ਮਹਾ ਤਮ ਮੈ ਅਵਤਾਰੁ ਉਜਾਗਰੁ ਆਨਿ
ਕੀਅਉ ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਦੁਖ ਕੋਟਿਕ ਦੂਰਿ ਗਏ ਮਥੁਰਾ ਜਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ
ਪੀਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਉਰੁ ਨ—ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ। ਜਗ ਮਹਾ ਤਮ ਮੈ—ਜਗਤ ਦੇ ਵਡੇ
ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ। ਤਮ—ਹਨੇਰਾ। ਮੈ—ਮਹਿ, ਵਿਚ। ਉਜਾਗਰੁ—ਵਡਾ, ਮਸਹੂਰ। ਆਨਿ—
ਲਿਆ ਕੇ। ਕੋਟਿਕ—ਕੋੜ੍ਹਾਂ। ਜਿਨ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ।

ਅਰਥ—ਜਗਤ ਦੇ ਇਸ ਘੋਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਕੋਈ
ਹੋਰ (ਰਾਖਾ) ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ (ਹਰੀ ਨੇ) ਲਿਆ ਕੇ ਉਜਾਗਰ ਅਵਤਾਰ ਬਣਾਇਆ
ਹੈ। ਹੇ ਮਥੁਰਾ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਉਸ ਪਾਸੋਂ) ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਤਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋੜ੍ਹਾਂ
ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਹ ਪਾਧਤਿ ਤੇ, ਮਤ ਚੁਕਾਹਿ, ਰੇ ਮਨ, ਭੇਦੁ ਬਿਭੇਦੁ ਨ ਜਾਨ
ਬੀਅਉ ॥ ਪਰਤਛਿ, ਰਿਦੈ ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਕੈ, ਹਰਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮਿ, ਨਿਵਾਸੁ
ਲੀਅਉ ॥੫॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੯]

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਧਤਿ—ਰਾਹ । ਤੇ—ਤੋਂ । ਮਤ—ਮਤਾਂ । ਬੁਕਹਿ—ਖੁੰਝ ਜਾਵੇਂ । ਭੇਦੁ—ਫਰਕ, ਵਿੱਥ । ਬੀਅਉ—ਦੂਜਾ । ਰਿਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਕਿਤੇ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਨਾਹ ਜਾਈਂ, ਕਿਤੇ ਇਹ ਵਿੱਥ ਨ ਸਮਝੀਂ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ (ਹਰੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ) ਦੂਜਾ ਹੈ । ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹਰੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ । ॥

ਜਬ ਲਉ, ਨਹੀਂ ਭਾਗ ਲਿਲਾਰ ਉਦੈ, ਤਬ ਲਉ, ਭ੍ਰਮਤੇ ਫਿਰਤੇ, ਬਹੁ ਧਾਯਉ ॥ ਕਲਿ ਘੋਰ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮੈ, ਬੁਝਤ ਬੇ, ਕਬਹੂ ਮਿਟਿ ਹੈ ਨਹੀਂ ਰੇ ਪਛਤਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਬ ਲਉ—ਜਦ ਤਾਈਂ । ਲਿਲਾਰ ਭਾਗ—ਮੱਥੇ ਦੇ ਭਾਗ । ਉਦੈ—ਜਾਗੇ । ਬਹੁ ਧਾਯਉ—ਬਹੁਤ ਢੋੜਦੇ । ਘੋਰ—ਡਰਾਉਣਾ । ਬੁਝਤ ਬੇ—ਭੁੱਖ ਰਹੇ ਸਾਂ । ਪਛਤਾਯਉ—ਪਛਤਾਉਣਾ । ਰੇ—ਹੇ ਭਾਈ !

ਅਰਥ—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦ ਤਾਈਂ ਮੱਥੇ ਦੇ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਗੇ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਬਹੁਤ ਭਟਕਦੇ ਤੇ ਭੱਜਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਾਂ, ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਡਰਾਉਣੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਪੱਛਤਾਵਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਤਤੁ ਬਿਚਾਰੁ ਯਹੈ, ਮਥੁਰਾ, ਜਗ ਤਾਰਨ ਕਉ, ਅਵਤਾਰੁ ਬਨਾਯਉ ॥ ਜਪੁਉ ਜਿਨ੍ਹ, ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਗੁਰੂ, ਫਿਰਿ, ਸੰਕਟ ਜੋਨਿ ਗਰਭ, ਨ ਆਯਉ ॥੬॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤਤੁ ਬਿਚਾਰੁ—ਸੱਚੀ ਵਿਚਾਰ । ਯਹੈ—ਇਹੀ ਹੈ । ਸੰਕਟ—ਦੁੱਖ ।

ਅਰਥ :—ਪਰ, ਹੇ ਮਥੁਰਾ ! ਹੁਣ ਸੱਚੀ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ (ਹਰੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ) ਅਵਤਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ (ਜੀ) ਨੂੰ ਜਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਤ ਕੇ ਗਰਭ ਜੂਨ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ॥ ੬ ॥

ਕਲਿ ਸਮੁਦ੍ਰ, ਭਏ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਉਧਾਰਨੁ ॥ ਬਸਹਿ ਸੰਤ ਜਿਸੁ ਰਿਦੈ, ਦੁਖ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਨਿਵਾਰਨੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕਲਿ—ਕਲਜੁਗ । ਜਿਸੁ ਰਿਦੈ—ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ, ਆਪ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੰਤ (ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ)

ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਆਪ ਦੁੱਖਾਂ ਚਰਿਦ੍ਰਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ।

ਨਿਰਮਲ ਭੋਖ ਅਪਾਰ, ਤਾਸੁ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ ॥ ਮਨ ਬਚ
ਜਿਨਿ ਜਾਣਿਅਉ, ਭਯਉ ਤਿਹ ਸਮਸਰਿ ਸੋਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੋਖ-ਸਰੂਪ । ਨਿਰਮਲ-ਪਵਿੱਤਰ । ਅਪਾਰ-ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ।
ਜਿਨਿ-ਜਿਸ ਨੇ । ਸਮਸਰਿ-ਵਰਗਾ ।

ਅਰਥ :- ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪ ਅਪਾਰ
ਹਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਰੂਪ ਹਨ । ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ਮਨ ਤੇ ਬਚਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪਛਾਤਾ
ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਧਰਨਿ ਗਗਨ ਨਵ ਖੰਡ ਮਹਿ, ਜੋਤਿ ਸੂਰੂਪੀ ਰਹਿਓ ਭਰਿ ॥ ਭਨਿ-
ਮਬੁਰਾ, ਕਛੁ ਭੇਦੁ ਨਹੀ, ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨ ਪਰਤਖੁ ਹਰਿ ॥੭॥੧੯॥ [੧੪੦੯]

ਪਦਅਰਥ :- ਧਰਨਿ-ਧਰਤੀ । ਗਗਨ-ਆਕਾਸ਼ । ਮਹਿ-ਵਿਚ । ਭਨਿ-
ਵਿਆਪਕ । ਪਰਤਖੁ-ਸਾਖਿਆਤ ਤੌਰ ਤੇ ।

ਅਰਥ :- (ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਹੀ) ਜੋਤਿ-ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਨੌਂ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ
ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੇ ਮਬੁਰਾ ! ਆਖਿ-ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਖਿਆਤ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਹੈ ।
ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥੭॥੧੯॥

(ਮਬੁਰਾ ਭੱਟ ਦੇ ੭ ਸਵਈਏ)

ਅਜੈ ਗੰਗ ਜਲੁ ਅਟਲੁ, ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਸਭ ਨਾਵੈ ॥ ਨਿਤ ਪੁਰਾਣੁ
ਬਾਚੀਅਹਿ, ਬੇਦ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮੁਖਿ ਗਾਵੈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਅਜੈ-ਨਾਹ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਰੱਬੀ । ਗੰਗ ਜਲੁ-ਗੰਗਾਂ ਦਾ
ਜਲ । ਅਟਲੁ-ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਨਾਵੈ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਬਾਚੀਅਹਿ-
ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੁਖਿ-ਮੂੰਹੋਂ । ਗਾਵੈ-ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪੁਰਾਣ-ਵਿਆਸ ਰਿਸੀ ਦੇ ਲਿਖੇ
ਹੋਏ ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ ।

ਅਰਥ-(ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਕਦੇ ਨਾਹ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ
(ਨਾਮ-ਰੂਪ) ਗੰਗਾਜਲ (ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ) ਸਾਰੀ ਸਿਖ-ਸੰਗਤਿ ਇਸ਼ਨਾਨ
ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਆਪ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬਿਤਨੇ ਮਹਾ ਰਿਸੀ ਵਿਆਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਧਰਮ
ਪੁਸਤਕ) ਪੁਰਾਣ ਸਦਾ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ (ਭੀ ਆਪ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਮੂੰਹੋਂ
ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਭਾਵ, ਵਿਆਸ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਰਗੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ

ਰਿਸੀ ਭੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਵੇਦ ਹੈ ।

ਅਜੈ ਚਵਰੁ ਸਿਰਿ ਦੁਲੈ, ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੁਖਿ ਲੀਅਉ ॥ ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨ ਸਿਰਿ ਛੜ੍ਹ, ਆਪਿ ਪਰਮੇਸਰਿ ਦੀਅਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਦੁਲੈ—ਝੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਿਰਿ—ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ । ਪਰਮੇਸਰਿ—ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ।

ਅਰਥ—(ਆਪ ਦੇ) ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਬੀ ਚਉਰ ਝੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹੋਂ (ਸਦਾ) ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਇਹ ਛਤਰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੇ ਆਪ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ।

ਮਿਲਿ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦ ਅਮਰ ਗੁਰੁ, ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸੁ, ਹਰਿ ਪਹਿ ਗਯਉ ॥ ਹਰਿਬੰਸ, ਜਗਤਿ ਜਸੁ ਸੰਚਰੁਉ, ਸੁ ਕਵਣੁ ਕਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਮੁਖਉ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੯]

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਿਲਿ—ਮਿਲ ਕੇ । ਹਰਿ ਪਹਿ—ਹਰੀ ਦੇ ਕੋਲ । ਹਰਿਬੰਸ—ਹੇ ਹਰਿਬੰਸ ਕਵੀ! ਜਗਤਿ—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ । ਸੰਚਰੁਉ—ਪਸਰਿਆ ਹੈ । ਮਿਲਿ ਗੁਰ—ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ । ਮੁਖਉ—ਮੋਝਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਹਰੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਹੇ ਹਰਿਬੰਸ ! ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਪਸਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਕੌਣ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਮੁਏ ਹਨ ?

ਦੇਵ ਪੁਰੀ ਮਹਿ ਗਯਉ, ਆਪਿ ਪਰਮੇਸੁਰ ਭਾਯਉ ॥ ਹਰਿ ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਦੀਅਉ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ ਤਹ ਬੈਠਾਯਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਦੇਵ ਪੁਰੀ—ਹਰੀ ਦਾ ਦੇਸ, ਸੱਚ ਖੰਡ । ਭਾਯਉ—ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ । ਹਰਿ—ਹਰੀ ਨੇ । ਸਿੰਘਾਸਣੁ—ਤਖ਼ਤ । ਤਹ—ਉਥੇ ।

ਅਰਥ—(ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ) ਸੱਚ ਖੰਡ ਵਿਚ ਗਿਆ ਹੈ ਹਰੀ ਨੂੰ ਇਹੀ ਰਜ਼ਾ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ ਹੈ । ਹਰੀ ਨੇ (ਆਪ ਨੂੰ) ਤਖ਼ਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਬਿਠਲਾਇਆ ਹੈ ।

ਰਹਸੁ ਕੀਅਉ ਸੁਰਦੇਵ, ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਜਯ ਜਯ ਜੀਪਹਿ ॥ ਅਸੁਰ ਗਏ

ਤੇ ਭਾਗਿ, ਪਾਪ ਤਿਨ ਭੀਤਰਿ ਕੰਪਹਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਰਹਸੁ—ਸੁਸੀ, ਮੰਗਲ । ਸੁਰਦੇਵ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ । ਤੋਹਿ ਜਸੁ—
ਤੋਰਾ ਜਸ । ਅਸੁਰ—ਦੈਤ । ਤੇ—ਉਹ ਸਾਰੇ ।

ਅਰਥ :—ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਮੰਗਲਾਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੋਰਾ ਜਸ ਤੇ ਜੈ ਜੈ-ਕਾਰ ਕਰ
ਰਹੇ ਹਨ । ਉਹ (ਸਾਰੇ) ਦੈਤ (ਉਥੋਂ) ਭੱਜ ਗਏ ਹਨ, (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ) ਪਾਪ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੰਬ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਕਾਫੇ ਸੁ ਪਾਪ ਤਿਨ ਨਰਹੁ ਕੇ, ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਜਿਨੁ ਪਾਇਯਉ ॥
ਛਤ੍ਰ ਸਿੰਘਾਸਨੁ ਪਿਰਥਮੀ, ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਕਉ ਦੇ ਆਇਅਉ ॥ ੨ ॥ ੨੧ ॥
੯ ॥ ੧੧ ॥ ੧੦ ॥ ੧੦ ॥ ੨੨ ॥ ੬੦ ॥ ੧੨੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੯]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤਿਨ ਨਰਹੁ ਕੇ—ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ । ਦੇ ਆਇਅਉ—ਦੇ ਕੇ ਆ
ਗਿਆ ਹੈ ।

ਅਰਥ :—ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਕੱਟ ਗਏ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ
ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਛਤਰ ਤੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ
ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਆਇਆ ਹੈ । ੨ । ੨੧ ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ੍ਰੁਈਏ 'ਹਰਿਬੰਸ' ਭੱਟ ਦੇ ਹਨ । ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਰੁਈਏ ਵਿਚ ਗੁਰੂ
ਅਰਜੁਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ ਗੰਗਾ,
ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ । ਭੱਟ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ
ਦਰਬਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਮਾਨੋ, ਗੰਗਾ ਜਲ ਹੈ ।
ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਵੇਦ ਭੀ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ,
ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਲਹਣਾ ਜੀ ਨੇ ਬੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਝਾਡੂ ਦੋਂਦਿਆਂ
ਵੇਖਿਆ । ਭੱਟ ਹਰਿਬੰਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਗੰਗਾ, ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ
ਸੀ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਦਰ ਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭੀ ਸੇਵਕ
ਹਨ ।

(ਹਰਿਬੰਸ ਭੱਟ ਦੇ ੨ ਸਵਈਏ)

ਸਾਰਾ ਵੇਰਵਾ—

ਕਲ੍ਹਸਹਾਰਾ — ੧੨

ਮਥੁਰਾ — ੭

ਹਰਿਬੰਸ — ੨

ਜੋੜ—੨੧

ਅਖੀਰਲੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕੁ— ੬

” ” ” ” —੧੧

ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ —੧੦

” ” ਦੂਜੇ ਕੇ —੧੦

” ” ਤੀਜੇ ਕੇ —੨੨

” ” ਚੌਥੇ ਕੇ —੬੦

” ” ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ —੨੧

ਕੁੱਲ ਜੋੜ—੧੪੩—

ਅੰਕ ੧੨੨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ੨੧
ਸਵਈਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ।

ਸਾਰੇ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

੧. ਕੱਲਸਹਾਰ	੧੦	੧੦	੬	੧੩	੧੨	= ੫੪
੨. ਜਾਲਪ	—	—	੫	—	—	= ੫
੩. ਕੀਰਤ	—	—	੪	੪	—	= ੮
੪. ਭਿੱਖਾ	—	—	੨	—	—	= ੨
੫. ਸਲੂ	—	—	੧	੨	—	= ੩
੬. ਭਲੂ	—	—	੧	—	—	= ੧
੭. ਨਲੂ	—	—	—	੧੬	—	= ੧੬
੮. ਗਯੰਦ	—	—	—	੧੩	—	= ੧੩
੯. ਮਥੁਰਾ	—	—	—	੭	੭	= ੧੪
੧੦. ਬਲੂ	—	—	—	੫	—	= ੫
੧੧. ਹਰਿਬੰਸ	—	—	—	—	੨	= ੨
—	—	—	—	—	—	—
੧੧	੧੦	੧੦	੨੨	੬੦	੨੧	੧੨੩

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ॥ ਮਹਲਾ ੧

ਉਤੰਗੀ ਪੈਉਹਰੀ ਗਹਿਰੀ ਗੰਭੀਰੀ ॥ ਸਸੁਜਿ ਸੁਹੀਆ ਕਿਵ ਕਰੀ
ਨਿਵਣੁ ਨ ਜਾਇ ਬਣੀ ॥ ਗਚੁ ਜਿ ਲਗਾ ਗਿੜਵੜੀ ਸਖੀਏ ਧਉਲਹਰੀ ॥
ਸੇ ਵੀ ਢਹਿਏ ਡਿਠੁ ਮੈ ਮੁੰਧ ਨ ਗਰਬੁ ਬਣੀ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੦]

‘ਤੇ-ਤੇ’। ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ-‘ਵਾਰਾਂ’ (ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਣ) ਤੋਂ ਵਧੇ ਹੋਏ
ਸ਼ਲੋਕ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੁਲ ੨੨ ਵਾਰਾਂ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ
ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ‘ਵਾਰਾਂ’ ਪਹਿਲਾਂ
ਸਿਰਫ ‘ਪਉੜੀਆਂ’ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ
ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ‘ਵਾਰ’ ਦੀ ਹਰੇਕ
‘ਪਉੜੀ’ ਦੇ ਨਾਲ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੋ ਦੋ ਮਿਲਵੇਂ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ।
ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਧ ਗਏ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਖੀਰ
ਵਿਚ ‘ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ’ ਦੇ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਹੇਠ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਉਤੰਗੀ-[उत्तुंग-Lofty, high, tall] ਲੰਮੀ, ਲੰਮੇ ਕੱਦ
ਵਾਲੀ । ਪੈਉਹਰੀ-[पयस्-ਦੁੱਧ ! पयोधर-ਬਣ] ਬਣਾਂ ਵਾਲੀ, ਭਰ-ਜੁਆਨੀ ਤੇ
ਅੱਪੜੀ ਹੋਈ । ਗਹਿਰੀ-गुह्य, ਮਗਨ । ਗੰਭੀਰੀ-गੰभीर ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ । ਗਹਿਰੀ
ਗੰਭੀਰੀ-ਮਾਣ ਵਿਚ ਮੱਤੀ ਹੋਈ ਮਸਤ ਚਾਲ ਵਾਲੀ । ਸਸੁੜੀ-ससुड़ी ਨੂੰ, ਸੱਸ ਨੂੰ ।
ਸੁਹੀਆ-ਨਮਸਕਾਰ । ਕਿਵ-ਕਿਵੇਂ ? ਕਰੀ-ਕਰੀਂ, ਸਿੱ ਕਰਾਂ । ਬਣੀ-ਬਣੀਂ, ਬਣਾਂ
ਦੇ ਕਾਰਨ, ਭਰਵੀਂ ਛਾਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ । ਗਚੁ-गचु ਦਾ ਪਲਸਤਰ । ਜਿ ਧਉਲਹਰੀ-
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਧੌਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਪੱਕੇ ਮਹਲਾਂ ਨੂੰ । ਗਿੜਵੜੀ ਧਉਲਹਰੀ-ਪਹਾੜਾਂ ਵਰਗੇ
ਪੱਕੇ ਮਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ! ਸਖੀਏ-ਹੋ ਸਖੀ ! ਸੇ-ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਡਿਠੁ-ਡਿੱਠੇ ਹਨ ।
ਮੁੰਧ-ਹੋ ਮੁੰਧ ! [सुगंध-A young girl attractive by her youthful
simplicity.] ਹੋ ਭੋਲੀ ਜੁਆਨ ਖੁੜੀਏ ! ਨ ਗਰਬੁ-ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਹ ਕਰ । ਬਣੀ-
ਬਣੀਂ, ਬਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਕਾਰਨ । ੧ ।

ਅਰਥ :-ਉੱਚੇ ਲੰਮੇ ਕੱਦ ਵਾਲੀ, ਭਰ-ਜੁਆਨੀ ਤੇ ਅੱਪੜੀ ਹੋਈ, ਮਾਣ ਵਿਚ ਮੱਤੀ ਹੋਈ ਮਸਤ ਚਾਲ ਵਾਲੀ (ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ—ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਭਰਵੀਂ ਛਾਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੈਥੋਂ ਲਿਫਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। (ਦੱਸ,) ਮੈਂ (ਆਪਣੀ) ਸੱਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂ ? (ਮੱਥਾ ਕਿਵੇਂ ਟੇਕਾਂ ?)। (ਅਗੋਂ ਸਹੇਲੀ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ—) ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! (ਇਸ) ਭਰਵੀਂ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਕਰ (ਇਹ ਜੁਆਨੀ ਜਾਂਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ। ਵੇਖ,) ਜਿਹੜੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਰਗੇ ਪੱਕੇ ਮਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚੂਨੇ ਦਾ ਪਲਸਤਰ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ (ਪੱਕੇ ਮਹੱਲ) ਭੀ ਡਿਗਦੇ ਮੈਂ ਵੇਖ ਲਏ ਹਨ (ਤੇਰੀ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪਾਂਇਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ)। ੧।

ਸੁਣਿ ਮੂੰਧੇ ਹਰਣਾਖੀਏ ਗੁੜਾ ਵੈਣੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ਪਹਿਲਾ ਵਸਤੁ ਸਿਵਾਣਿ ਕੈ ਤਾਂ ਕੀਚੈ ਵਾਪਾਰੁ ॥ ਦੋਹੀ ਦਿਚੈ ਦੁਰਜਨਾ ਮਿਤ੍ਰਾ ਕੂੰ ਜੈਕਾਰੁ ॥ ਜਿਤੁ ਦੋਹੀ ਸਜਣ ਮਿਲਨਿ ਲਹੁ ਮੂੰਧੇ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਤਨੁ ਮਨੁ ਦੀਜੈ ਸਜਣਾ ਐਸਾ ਹਸਣੁ ਸਾਰੁ ॥ ਤਿਸ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਨ ਕੀਚਈ ਜਿ ਦਿਸੈ ਚਲਣਹਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਨ੍ਹੀ ਇਵ ਕਰਿ ਬੁਝਿਆ ਤਿਨ੍ਹਾ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੁ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹਰਣਾਖੀਏ—[ਹਰਣ-ਅਖੀ] ਹਰਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਏ ! ਹੇ ਸੋਹਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੀਏ ! ਮੂੰਧੇ—ਹੇ ਭੋਲੀ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀਏ ! ਗੁੜਾ—ਬੁੱਧਾ, ਭੇਦ-ਭਰਿਆ। ਅਪਾਰੁ—ਬਹੁਤ। ਵੈਣੁ—ਵਚਨ, ਬੋਲ। ਕੀਚੈ—ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੋਹੀ—ਦੁਹਾਈ, ਰੱਬ ਦੀ ਦੁਹਾਈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦੁਹਾਈ। ਦਿਚੈ—ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੁਰਜਨਾ—(ਕਾਮਾਦਿਕ) ਦੁਸਰਾਂ (ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ)। ਕੂੰ—ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ। ਜੈਕਾਰੁ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੈਕਾਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ। ਮਿਤ੍ਰਾ ਕੂੰ—ਭਲੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ। ਜਿਤੁ ਦੋਹੀ—ਜਿਸ ਦੁਹਾਈ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਜਿਸ ਰੱਬੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਮਿਲਨਿ—ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਲਹੁ ਵੀਚਾਰੁ—(ਉਸ ਦੁਹਾਈ ਨੂੰ) ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖ। ਦੀਜੈ—ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਸਣੁ—ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ। ਸਾਰੁ—ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਸਿਉ—ਸਿਉ, ਨਾਲ। ਨ ਕੀਚਈ—ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨੇਹੁ—ਪਿਆਰ, ਮੋਹ। ਜਿ—ਜਿਹੜਾ। ਚਲਣਹਾਰੁ—ਨਾਸਵੰਤ। ਇਵ ਕਰਿ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ। ਵਿਟਹੁ—ਤੋਂ। ੨।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਸੁੰਦਰ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੀਏ ਭੋਲੀਏ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀਏ ! (ਹੇ ਜਗਤ-ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਸੋਹਣੀ ਜੀਵ-ਇਸ਼ਤੀਏ !) ਮੇਰੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਬੁੱਧੀ ਭੇਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ। (ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲੱਗੀਏ, ਤਾਂ) ਪਹਿਲਾਂ (ਉਸ) ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਰਖ ਕੇ ਤਦੋਂ ਉਸ ਦਾ

ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਤਦੋਂ ਉਹ ਖ਼ਰੀਦਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ)। ਹੇ ਭੋਲੀਏ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀਏ ! (ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ) ਦੁਸਟਾਂ ਨੂੰ (ਅੰਦਰੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ) ਦੁਹਾਈ ਦੇਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਭਲੇ ਗੁਣ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਸਲ ਮਿੱਤਰ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ) ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭੋਲੀਏ ! ਜਿਸ ਦੁਹਾਈ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਇਹ ਸੱਜਣ ਮਿਲੇ ਰਹਿਣ, (ਉਸ ਦੁਹਾਈ ਦੀ) ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਸਾਂਭ ਰੱਖ। (ਇਹਨਾਂ) ਸੱਜਣਾਂ (ਦੇ ਮਿਲਾਪ) ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣਾ ਤਨ ਆਪਣਾ ਮਨ ਭੇਟ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਆਪਣੇ ਮਨ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ) (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ) ਅਜਿਹਾ (ਆਤਮਕ) ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਜੋ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਹੇ ਭੋਲੀਏ ! (ਇਹ ਜਗਤ-ਪਸਾਰਾ) ਨਾਸਵੰਤ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਇਸ ਨਾਲ ਮੌਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਵਡ-ਭਾਗੀਆਂ ਨੇ) (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਭੇਤ ਨੂੰ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ (ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ)। ੨।

ਜੇ ਤੂੰ ਤਾਰੂ ਪਾਣਿ ਤਾਹੁ ਪੁਛ ਤਿਝੰਨ ਕਲ ॥ ਤਾਹੁ ਖਰੇ ਸੁਜਾਣ ਵੇਵਾ ਏਨੀ ਕਪਰੀ ॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਾਣਿ-ਪਾਣੀ। ਤਾਹੁ ਪਾਣਿ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਤਾਹੁ (ਬਣਨਾ ਚਾਹੇ)। ਤਾਹੁ-ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ। ਕਲ-ਕਲਾ, ਹੁਨਰ, ਜਾਚ। ਤਿਝੰਨ ਕਲ-ਤਰਨ ਦਾ ਹੁਨਰ, ਤਰਨ ਦੀ ਜਾਚ। ਤਾਹੁ-ਉਹ (ਮਨੁੱਖ) ਹੀ। ਖਰੇ ਸੁਜਾਣ-ਅਸਲ ਸਿਆਣੇ। ਏਨੀ ਕਪਰੀ-ਏਨੀ ਕਪਰੀ, ਇਹਨਾਂ ਲਹਰਾਂ ਵਿਚੋਂ। ਵੇਵਾ-ਵੇਵਾਂ, ਮੈਂ ਲੰਘਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ੩।

ਅਰਥ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਤੂੰ (ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ) ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਤਾਹੁ (ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ), (ਤਾਂ ਤਰਨ ਦੀ ਜਾਚ) ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛ (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘਣ ਦੀ ਜਾਚ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਸਲ ਸਿਆਣੇ (ਤਾਹੁ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਦੇ ਹਨ)। ਮੈਂ (ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਹੀ) ਇਹਨਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ੩।

ਝੜ ਝਖੜ ਓਹੜ ਲਹਰੀ ਵਹਨਿ ਲਖੇਸਰੀ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ
ਆਲਾਇ ਬੇੜੇ ਭੁਬਣਿ ਨਾਹਿ ਭਉ ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਓਹੜ-ਹੜ੍ਹ । ਲਹਰੀ ਲਖੇਸਰੀ-(ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ) ਲੱਖਾਂ ਹੀ
ਲਹਿਰਾਂ । ਵਹਨਿ-ਵਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਸਿਉ-ਪਾਸ । ਆਲਾਇ
-ਪੁਕਾਰ ਕਰ । ਭੁਬਣਿ-ਭੂਬਣ ਵਿਚ । ਭਉ-ਭਰ, ਖ਼ਤਰਾ । ੪ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! (ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ
(ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਝੱਖੜ (ਝੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਹੜ੍ਹ(ਆ
ਰਹੇ ਹਨ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ) ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨਿੱਲਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। (ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਦੀ ਬੇੜੀ ਨੂੰ ਬਚਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ) ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕਰ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੀ
ਜੀਵਨ-) ਬੇੜੀ ਦੇ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ) ਭੁੱਬ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ
ਰਹਿ ਜਾਇਗਾ । ੪ ।

ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਕੈਸੀ ਹੋਈ ॥ ਸਾਲਕੁ ਮਿਤੁ ਨ ਰਹਿਓ
ਕੋਈ ॥ ਭਾਈ ਬੰਧੀ ਹੇਤੁ ਚੁਕਾਇਆ ॥ ਦੁਨੀਆ ਕਾਰਣਿ ਦੀਨੁ
ਗਵਾਇਆ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਾਲਕੁ-ਸੱਚਾ ਸੰਤ ਜੋ ਆਪ ਜਪੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਜਪਾਏ, ਸਹੀ
ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ । ਮਿਤੁ-ਮਿੱਤਰ । ਭਾਈ ਬੰਧੀ-ਭਰਾਵਾਂ ਸਨਬੰਧੀਆਂ (ਦੇ
ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ) । ਹੇਤੁ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਪਿਆਰ । ਚੁਕਾਇਆ-ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।
ਕਾਰਣਿ-ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਵਾਸਤੇ । ਦੀਨੁ-ਧਰਮ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ
। ੫ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਦੁਨੀਆ (ਦੀ ਲੁਕਾਈ) ਅਜਬ ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਜਾ ਰਹੀ
ਹੈ । ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਰਸਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਮਿੱਤਰ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਲੱਭਦਾ ਨਹੀਂ । ਭਰਾਵਾਂ
ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ (ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਪਿਆਰ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ
ਮੁਕਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ (ਦੀ ਮਾਇਆ) ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਰ-
ਮਾਇਆ ਗਵਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੫।

ਹੈ ਹੈ ਕਰਿ ਕੈ ਓਹਿ ਕਰੇਨਿ ॥ ਗਲ੍ਹਾ ਪਿਟਨਿ ਸਿਰੁ ਖੋਹੇਨਿ ॥
ਨਾਉ ਲੈਨਿ ਅਰੁ ਕਰਨਿ ਸਮਾਇ ॥ ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਇ
॥ ੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੦]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹੈ ਹੈ-ਹਾਇ ਹਾਇ । ਕਰਿ ਕੈ-ਆਖ ਆਖ ਕੇ । ਓਹਿ ਕਰੇਨਿ-

‘ਓਏ ਓਏ’ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿਟਨਿ—ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੋਹੇਨਿ—ਖੁੰਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਉ—(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ। ਲੈਨਿ—ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰੁ—ਅਤੇ। ਸਮਾਇ—ਸਮਾਈ, ਸਾਂਤੀ। ਕਰਨਿ ਸਮਾਇ—ਸਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਾਂਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਜਾਇ—ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕੁ ਜਾਇ—ਨਾਨਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੬।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੇ ਸਨਬੰਧੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਚਿੰਤਾਨੀਆਂ) ‘ਹਾਇ ਹਾਇ’ ਆਖ ਆਖ ਕੇ ‘ਓਏ ਓਏ’ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ (ਮੂੰਹੋਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਹਨ (ਆਪਣੇ) ਸਿਰ (ਦੇ ਵਾਲ) ਖੁੰਹਦੀਆਂ ਹਨ (ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜਾ ਕਰਮ ਹੈ)।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ (ਅਜਿਹੇ ਸਦਮੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਨਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੬।

ਹੇ ਮਨ ਭੀਗਿ ਨ ਭੋਲੀਐ ਸੀਧੈ ਮਾਰਗਿ ਪਾਉ ॥ ਪਾਛੈ ਬਾਘੁ ਭਰਾਵਣੇ ਆਗੈ ਅਗਨਿ ਤਲਾਉ ॥ ਸਹਸੈ ਜੀਅਰਾ ਪਰਿ ਰਹਿਓ ਮਾ ਕਉ ਅਵਰੁ ਨ ਢੰਗੁ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਛੁਟੀਐ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਭੀਗਿ—ਭੀਂਗੀ (ਰਸਤੇ) ਉੱਤੇ। ਨ ਭੋਲੀਐ—ਭੋਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਭਟਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੀਧੈ ਮਾਰਗਿ—ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ। ਪਾਉ—ਦੌੜ। ਪਾਛੈ—ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ। ਬਾਘੁ—ਬਘਿਆੜ, (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਬਘਿਆੜ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ। ਭਰਾਵਣੇ—ਭਿਆਨਕ। ਆਗੈ—ਅਗਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ। ਅਗਨਿ ਤਲਾਉ—ਅੱਗ ਦਾ ਤਲਾਬ, ਜਨਰਾਗਨੀ ਦੀ ਘੁੰਮਣ-ਘੋਰੀ। ਸਹਸੈ—ਸਹਮ ਵਿਚ। ਜੀਅਰਾ—ਜਿੰਦ। ਪਰਿ ਰਹਿਓ—ਪਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਾ ਕਉ—ਮੈਨੂੰ। ਅਵਰੁ—(ਕੋਈ) ਹੋਰ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਛੁਟੀਐ—ਬਚ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਉ—ਨਾਲ। ਸੰਗੁ—ਸਾਥ, ਪਿਆਰ। ੭।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਮਨ ! (ਵਿਕਾਰਾਂ-ਭਰੇ) ਵਿੰਗੇ (ਜੀਵਨ-) ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੇ ਮਨ ! ਸਿੱਧੇ (ਜੀਵਨ-) ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਦੌੜ। (ਵਿੰਗੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਿਆਂ) ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਭਿਆਨਕ ਆਤਮਕ ਮੌਤ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ) ਅਗਾਂਹ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਨਰਾਗਨੀ ਦੀ ਘੁੰਮਣ-ਘੋਰੀ (ਭੋਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ ਗ੍ਰਸ ਲੈਂਦਾ ਹੈ)। (ਵਿੰਗੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਹਰ ਵੇਲੇ

ਇਹ) ਜਿੰਦ ਸਹਮ ਵਿਚ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਮਨ ! (ਇਸ ਵਿੰਗੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੁੱਝਦਾ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਹੀ ਇਸ ਵਿੰਗੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ) ਬਚ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਸਾਥ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੭।

ਬਾਘੁ ਮਰੈ ਮਨੁ ਮਾਰੀਐ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਹੋਇ ॥ ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ ਹਰਿ ਮਿਲੈ ਬਹੁੜਿ ਨ ਮਰਣਾ ਹੋਇ ॥ ਕੀਚੜਿ ਹਾਥੁ ਨ ਬੁਡਈ ਏਕਾ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਬਰੇ ਗੁਰੁ ਸਰਵਰੁ ਸਚੀ ਪਾਲਿ ॥੮॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੦]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਘੁ—ਬਧਿਆੜ, (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਬਧਿਆੜ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ। ਮਾਰੀਐ—ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸੁ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ। ਦੀਖਿਆ—ਸਿੱਖਿਆ। ਆਪੁ—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ। ਪਛਾਣੈ—ਪਰਖਦਾ ਹੈ। ਬਹੁੜਿ—ਮੁੜ। ਕੀਚੜਿ—ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ। ਏਕਾ ਨਦਰਿ—ਇਕ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ। ਨਿਹਾਲਿ—(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ। ਉਬਰੇ—ਬਚ ਨਿਕਲੇ। ਸਚੀ—ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ। ਪਾਲਿ—ਕੰਧ। ੮।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ (ਪ੍ਰਾਪਤ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ) ਮਨ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਬਧਿਆੜ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਰਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦਾ) ਹੱਥ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਡੁੱਬਦਾ (ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ)। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ (ਹੀ) ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਹੀ (ਨਾਮ ਦਾ) ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੀ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਕੰਧ ਹੈ (ਜੋ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਲਿੱਬੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ)। ੮।

ਅਗਨਿ ਮਰੈ ਜਲੁ ਲੋੜਿ ਲਹੁ ਵਿਣੁ ਗੁਰ ਨਿਧਿ ਜਲੁ ਨਾਹਿ ॥ ਜਨਮਿ ਮਰੈ ਭਰਮਾਈਐ ਜੇ ਲਖ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ॥ ਜਮੁ ਜਾਗਾਤਿ ਨ ਲਗਈ ਜੇ ਚਲੈ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲੁ ਅਮਰ ਪਦੁ ਗੁਰੁ

ਹਰਿ ਮੇਲੈ ਮੇਲਾਇ ॥ ੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੧]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਅਗਨਿ-ਅੱਗ । ਲੋੜਿ ਲਹੁ-ਲੱਭ ਲਵੇ । ਨਿਧਿ-ਸਰੋਵਰ, ਨਾਮ ਦਾ ਸਰੋਵਰ । ਜਨਮਿ ਮਰੈ-ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਹੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਰਮਾਈਐ-ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਮਾਹਿ-ਕਮਾਂਦੇ ਰਹਿਣ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਜਾਗਾਤਿ-ਜਾਗਾਤੀ, ਮਸ਼ੁਲੀਆ । ਨ ਲਗਈ-(ਆਪਣਾ) ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ । ਅਮਰ ਪਦੁ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਦਰਜਾ । ੯ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਨਾਮ-) ਜਲ ਛੂਭ ਲੈ (ਇਸ ਨਾਮ-ਜਲ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਬੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਪਰ) ਗੁਰੂ (ਦੀ ਸਰਨ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਮ-ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਇਹ ਜਲ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ । (ਇਸ ਜਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ਜੇ ਮਨੁੱਖ (ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਹੋਰ) ਲੱਖਾਂ ਕਰਮ ਕਮਾਂਦੇ ਰਹਿਣ (ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਅੰਦਰਲੀ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀ) । ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਤੁਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਜਮਰਾਜ ਮਸ਼ੁਲੀਆ (ਉਸ ਉਤੇ) ਆਪਣਾ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਦਰਜਾ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ(ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ੮ ।

ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਕਉਆ ਮਲਿ ਮਲਿ ਨਾਇ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਮੈਲਾ ਅਵਗੁਣੀ ਚਿੰਜੁ ਭਰੀ ਗੰਧੀ ਆਇ ॥ ਸਰਵਰੁ ਹੰਸਿ ਨ ਜਾਣਿਆ ਕਾਗ ਕੁਪੰਖੀ ਸੰਗਿ ॥ ਸਾਕਤ ਸਿਉ ਐਸੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਬੂਝਹੁ ਗਿਆਨੀ ਰੰਗਿ ॥ ਸੰਤ ਸਭਾ ਜੈਕਾਰੁ ਕਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਰਮ ਕਮਾਉ ॥ ਨਿਰਮਲੁ ਨਾਵਣੁ ਨਾਨਕਾ ਗੁਰੁ ਤੀਰਥ ਦਰੀਆਉ ॥ ੧੦ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੧]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਕੇਰੀ-ਦੀ । ਮਲਿ ਮਲਿ-ਮਲ ਮਲ ਕੇ, ਬੜੇ ਸੌਂਕ ਨਾਲ । ਕਉਆ-(ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨਾਲ) ਕਾਲੇ ਹੋਏ ਮਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਨਾਇ-ਨਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਅਵਗੁਣੀ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ । ਗੰਧੀ-ਬਦਬੂ ਨਾਲ । ਆਇ-ਆ ਕੇ । ਹੰਸਿ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ ਜੀਵ-) ਹੰਸ ਨੇ । ਕੁਪੰਖੀ-ਭੈੜੇ ਪੰਛੀ । ਸੰਗਿ-ਨਾਲ । ਸਾਕਤ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ । ਗਿਆਨੀ-ਹੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ! ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ! ਰੰਗਿ-(ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ-) ਰੰਗ ਵਿਚ । ਸੰਤ ਸਭਾ-ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ । ਜੈਕਾਰੁ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ । ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਰਮ

—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮ । ਨਿਰਮਲੁ—ਪਵਿੱਤਰ । ਨ੍ਰਾਵਣੁ—ਇਸਨਾਨ
। ੧੦ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨਾਲ) ਕਾਲੇ ਹੋਏ ਮਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਕੱਲਰ ਦੀ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੌਂਕ ਨਾਲ ਇਸਨਾਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ) ਮਨ (ਉਸ ਦਾ) ਤਨ ਵਿਕਾਰਾਂ (ਦੀ ਮੈਲ) ਨਾਲ ਮੈਲਾ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਕਾਂ ਦੀ) ਚੁੰਝ ਗੰਦ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਤਿਵੇਂ ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭੀ ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਗੰਦ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) । ਹੇ ਭਾਈ ! ਭੈੜੇ ਪੰਛੀ ਕਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ (ਵਿਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ ਜੀਵ-) ਹੰਸ ਨੇ (ਗੁਰੂ-) ਸਰੋਵਰ (ਦੀ ਕਦਰ) ਨਾਹ ਸਮਝੀ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰੀਤ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ (ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਨੂੰ) ਸਮਝ । ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇਆ ਕਰ—ਇਹੀ ਹੈ ਪਵਿੱਤਰ ਇਸਨਾਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਹੀ ਤੀਰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਰੀਆਉ ਹੈ (ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਲਾਈ ਰੱਖਣੀ ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਇਸਨਾਨ ਹੈ) । ੧੦ ।

ਜਨਮੇ ਕਾ ਫਲੁ ਕਿਆ ਗਣੀ ਜਾਂ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਉ ॥ ਪੈਧਾ ਖਾਧਾ ਬਾਦਿ ਹੈ ਜਾਂ ਮਨਿ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ॥ ਵੇਖਣੁ ਸੁਨਣਾ ਬੂਠੁ ਹੈ ਮੁਖਿ ਬੂਠਾ ਆਲਾਉ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਲਾਹਿ ਤੂ ਹੋਰੁ ਹਉਮੈ ਆਵਉ ਜਾਉ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਨਮੇ ਕਾ—ਜੰਮੇ ਦਾ, ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਦਾ । ਗਣੀ—ਗਣੀਂ, ਮੈਂ ਗਿਣਾਂ । ਕਿਆ ਗਣੀ—ਮੈਂ ਕੀਹ ਗਿਣਾਂ ? ਮੈਂ ਕੀਹ ਵੱਸਾਂ ? ਜਾਂ—ਜਦੋਂ । ਭਾਉ—ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ । ਪੈਧਾ—ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ । ਬਾਦਿ—ਵਿਅਰਥ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਦੂਜਾ ਭਾਉ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ । ਬੂਠੁ—ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ । ਮੁਖਿ—ਮੂੰਹ ਨਾਲ । ਆਲਾਉ—ਆਲਾਪ, ਬੋਲ । ਸਲਾਹਿ—ਸਲਾਹਿਆ ਕਰ । ਆਵਉ ਜਾਉ—ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ । ੧੧ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦ ਤਕ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਤਕ ਉਸ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਦਾ

ਕੋਈ ਭੀ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦ ਤਕ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਹੋਰ ਮੋਹ ਪਿਆਰ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਨਿਆ (ਕੀਮਤੀ ਕੱਪੜਾ ਉਸ ਦਾ) ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ (ਕੀਮਤੀ ਭੋਜਨ ਸਭ) ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ) ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਹੀ ਤੱਕ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਨਾਸਵੰਤ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ (ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਰਹੁ । (ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ) ਹੋਰ (ਸਾਰਾ ਉੱਦਮ) ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ੧੧ ।

ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ, ਨਾਹੀ ਘਣੇ, ਫੈਲ ਫਕੜੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੈਨਿ-ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਘਣੇ-ਬਹੁਤੇ । ਫੈਲ-ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕੰਮ । ਫਕੜੁ-ਗੰਦਾ ਮੀਦਾ ਬੋਲ । ਸੰਸਾਰੁ-ਜਗਤ । ੧੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ) ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹਨ, ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । (ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ) ਜਗਤ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕੰਮ ਹੀ (ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ) ਨੀਵਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੋਲ ਹੀ (ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) । ੧੨ ।

ਨਾਨਕ ਲਗੀ ਤੁਰਿ ਮਰੈ ਜੀਵਣ ਨਾਹੀ ਤਾਣੁ ॥ ਚੋਟੈ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੈ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਜਿਸ ਨੇ ਲਾਏ ਤਿਸੁ ਲਗੈ ਲਗੀ ਤਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਪਿਰਮ ਪੈਕਾਮੁ ਨ ਨਿਕਲੈ ਲਾਇਆ ਤਿਨਿ ਸੁਜਾਣਿ ॥ ੧੩ ॥ [੧੪੧੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਤੁਰਿ-[ਤੁਰ-speed ਹੁਰਾ :-ਤੁਰੇਯਾਗਚਛਤਿ] ਤੁਰਤ, ਛੇਤੀ ਹੀ । ਮਰੈ-ਆਪਾ-ਭਾਵ ਵਲੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੀਵਣ ਤਾਣੁ-(ਸੁਆਰਥ ਦੇ) ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋਰ । ਸੇਤੀ-ਨਾਲ । ਲਗੀ-ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਚੋਟ । ਜਿਸ ਨੇ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੇ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ 'ਜਿਸ' ਦਾ ਉੱਭ ਗਿਆ ਹੈ] । ਤਾ-ਤਾਂ, ਤਦੋਂ । ਪਰਵਾਣੁ-(ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੇ) ਕਬੂਲ । ਪੈਕਾਮੁ-ਤੀਰ । ਪਿਰਮ ਪੈਕਾਮੁ-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਤੀਰ । ਤਿਨਿ-ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ । ਸੁਜਾਣਿ-ਸਿਆਣੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ । ਤਿਨਿ ਸੁਜਾਣਿ-ਉਸ ਸਿਆਣੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ । ੧੩ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਚੋਟ) ਲੱਗਦੀ ਹੈ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਤੁਰਤ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਵਲੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਆਰਥ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਆਰਥ ਦੇ) ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ (ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ) ਚੋਟ ਨਾਲ ਆਪਾ ਭਾਵ ਵਲੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਉਹੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਚੋਟ (ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰ ਤੇ) ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹੇ ਭਾਈ ! (ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਚੋਟ) ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ) ਲਾਂਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਇਹ ਚੋਟ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਲੋਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ) ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਲੱਗੀ ਹੋਈ (ਚੋਟ) ਕਬੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਸਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ)। ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਸ ਸਿਆਣੇ (ਤੀਰੰਦਾਜ਼-ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਤੀਰ) ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ; (ਉਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ) ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਤੀਰ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ੧੩।

ਭਾਡਾ ਧੋਵੈ ਕਉਣੁ ਜਿ ਕਚਾ ਸਾਜਿਆ ॥ ਧਾਤੂ ਪੰਜਿ ਰਲਾਇ ਕੂੜਾ ਪਾਜਿਆ ॥ ਭਾਂਡਾ ਆਣਗੁ ਰਾਸਿ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ॥ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਜਾਗਾਇ ਵਾਜਾ ਵਾਵਸੀ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ —ਭਾਡਾ—ਭਾਂਡਾ, ਸਰੀਰ ਭਾਡਾ। ਧੋਵੈ ਕਉਣੁ—ਕੌਣ ਧੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੌਣ ਸੁੱਧ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੋਈ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿ—ਜਿਹੜਾ ਸਰੀਰ-ਭਾਂਡਾ। ਕਚਾ—ਕੱਚਾ। ਕਚਾ ਭਾਂਡਾ—ਕੱਚਾ ਘੜਾ [ਕੱਚੇ ਘੜੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋਤਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੁਰ ਖੁਰ ਕੇ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਲਿਬੋਣੀ ਜਾਇਗੀ। ਸਰੀਰ ਕੱਚਾ ਭਾਂਡਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਚਿੱਕੜ ਸਦਾ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਰਥ-ਇਸਨਾਨ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਇਹ ਚਿੱਕੜ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ]। ਧਾਤੂ ਪੰਜਿ—(ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਅੱਗ, ਆਕਾਸ਼) ਪੰਜ ਤੱਤ। ਕੂੜਾ ਪਾਜਿਆ—ਨਾਸਵੰਤ ਖਿਡੌਣਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਣਗੁ—ਲਿਆਵੇਗਾ। ਆਣਗੁ ਰਾਸਿ—(ਗੁਰੂ) ਸੁੱਧ-ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਾਂ—ਜਦੋਂ। ਤਿਸੁ—ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ। ਪਰਮ—ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ। ਵਾਜਾ—ਰੱਬੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਵਾਜਾ। ਵਾਵਸੀ—ਵਸਾਇਗਾ। ੧੪।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਤੀਰਥ-ਇਸਨਾਨ ਆਦਿਕ ਨਾਲ) ਕੋਈ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਘੜੇ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਚਿੱਕੜ ਸਦਾ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਅੱਗ, ਆਕਾਸ਼) ਪੰਜ ਤੱਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸਰੀਰ-ਭਾਂਡਾ ਇਕ ਨਾਸਵੰਤ ਖਿਡੌਣਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਾਂ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦੋਂ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਸਰੀਰ-ਭਾਡੇ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। (ਗੁਰੂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ

ਅੰਦਰ) ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਰਬੀ ਜੋਤਿ ਜਗਾ ਕੇ (ਰੱਬੀ ਜੋਤਿ ਦਾ) ਵਾਸਾ ਵਸਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। (ਰੱਬੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਰੱਬੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਰੋਲਾ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਵੀ ਕਿ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੱਕੜ ਖਿਲਾਰ ਸਕਣ)। ੧੪।

ਮਨਹੁ ਜਿ ਅੰਧੇ ਘੁਪ ਕਹਿਆ ਬਿਰਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧੈ ਉਂਧੈ ਕਵਲਿ ਦਿਸਨਿ ਖਰੇ ਕਰੂਪ ॥ ਇਕ ਕਹਿ ਜਾਣਨਿ ਕਹਿਆ ਬੁਝਨਿ ਤੇ ਨਰ ਸੁਘੜ ਸਰੂਪ ॥ ਇਕਨਾ ਨਾਦੁ ਨ ਬੇਦੁ ਨ ਜੀਅ ਰਸੁ, ਰਸੁ ਕਸੁ ਨ ਜਾਣੀਤਿ ॥ ਇਕਨਾ ਸਿਧਿ ਨ ਬੁਧਿ ਨ ਅਕਲਿ ਸਰ, ਅਖਰ ਕਾ ਭੇਉ ਨ ਲਹੀਤਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਨਰ ਅਸਲਿ ਖਰ ਜਿ ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਗਰਬੁ ਕਰੀਤ ॥ ੧੫ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੧]

ਪਦ ਅਰਥ:—ਜਿ—ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ। ਅੰਧੇ ਘੁਪ—ਘੁੱਪ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੂਰਖ। ਬਿਰਦੁ—(ਇਨਸਾਨੀ) ਫਰਜ਼। ਕਹਿਆ—ਦੱਸਿਆਂ ਭੀ, ਕਹਿਆਂ, ਆਖਿਆਂ ਭੀ। ਮਨਿ ਅੰਧੈ—ਅੰਨ੍ਹੇਮਨ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਉਂਧੈ ਕਵਲਿ—ਉਲਟੇ ਹੋਏ (ਹਿਰਦੇ) ਕੰਢਲ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਖਰੇ ਕਰੂਪ—ਬਹੁਤ ਕੋਝੇ। ਕਹਿ ਜਾਣਨਿ—ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਸੁਘੜ—ਸੁ-ਘੜ, ਸੁਚੱਜੇ। ਨਾਦ ਰਸੁ—ਨਾਦ ਦਾ ਰਸ। ਬੇਦ ਰਸੁ—ਗੀਤ ਦਾ ਰਸ। ਰਸੁ ਕਸੁ—ਕਸੈਲਾ ਰਸ। ਸਿਧਿ—ਸਿੱਧੀ। ਬੁਧਿ—ਅਕਲ। ਸਰ—ਸਾਰ, ਸਮਝ। ਭੇਉ—ਭੋਤ। ਅਖਰ ਕਾ ਭੇਉ—ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਜਾਚ। ਅਸਲਿ ਖਰ—ਨਿਰੇ ਖੋਤੇ [ਖਰ—ਖੋਤਾ]। ਜਿ—ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ। ਗਰਬੁ—ਅਹੰਕਾਰ। ੧੫।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਭਾਈ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਮਨੋਂ ਘੁੱਪ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਨ (ਪੁੱਜ ਕੇ ਮੂਰਖ ਹਨ) ਉਹ ਦੱਸਿਆਂ ਭੀ (ਇਨਸਾਨੀ) ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਮਨ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਹਿਰਦਾ ਕੰਢਲ (ਧਰਮ ਵਲੋਂ) ਉਲਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬੰਦੇ ਬਹੁਤ ਕੋਝੇ (ਕੋਝੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ) ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਐਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ (ਆਪ) ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਭੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਖੀ ਭੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸੁਚੱਜੇ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਹ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਨਾਦ ਦਾ ਰਸ, ਨਾਹ ਵੇਦ ਦਾ ਸੋਕ, ਨਾਹ ਰਾਗ ਦੀ ਖਿੱਚ—ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਮਲ ਉਨਰ ਵਲ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾਹ (ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ) ਸਫਲਤਾ, ਨਾਹ ਸੁਚੱਜੀ ਬੁੱਧੀ, ਨਾਹ ਅਕਲ ਦੀ ਸਾਰ ਹੈ, ਤੇ, ਇਕ ਅੱਖਰ ਭੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ (ਫਿਰ ਭੀ, ਆਕੜ ਹੀ ਆਕੜ ਵਿਖਾਲਦੇ ਹਨ)। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ

ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਾਹ ਹੋਵੇ, ਤੇ, ਅਹੰਕਾਰ ਕਰੀ ਜਾਣ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰੋ ਖੋਤੇ ਹਨ
। ੧੫ ।

ਨੋਟ ! ਇਹ ਸਲੋਕ 'ਸਾਰਗ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੀ ਪਉੜੀ ਨੰ: ੩੨ ਦੇ ਨਾਲ ਬੋਲਾ
ਜਿਹਾ ਫਰਕ ਰੱਖ ਕੇ ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਸਫਾ ੧੨੪੬ (ਮੂਲ)।

ਸੋ ਬ੍ਰਹਮਣੁ ਜੋ ਬਿੰਦੇ ਬ੍ਰਹਮੁ ॥ ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਕਮਾਵੈ ਕਰਮੁ ॥
ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਕਾ ਰਖੈ ਧਰਮੁ ॥ ਬੰਧਨ ਤੋੜੈ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤੁ ॥ ਸੋਈ ਬ੍ਰਹਮਣੁ
ਪੂਜਣ ਜੁਗਤੁ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਿੰਦੈ—[ਕਿਓਂ—to Know] ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਪੈਦਾ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭੂਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮੁ—ਪਰਮਾਤਮਾ। ਸੰਜਮੁ—ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿਚ
ਰੱਖਣ ਦਾ ਜਤਨ। ਸੀਲ—ਚੰਗਾ ਮਿੱਠਾ ਸੁਭਾਉ। ਸੰਤੋਖੁ—ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਲੋਂ
ਤ੍ਰਿਪਤੀ। ਰਖੈ—ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਨਿਬਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੰਧਨ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ
ਫਾਹੀਆਂ। ਮੁਕਤੁ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ। ਪੂਜਣ ਜੁਗਤੁ—ਪੂਜਣ ਦੇ ਲਾਭਿਕ
। ੧੬ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਸਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ) ਉਹ (ਮਨੁੱਖ ਅਸਲ) ਬ੍ਰਹਮਣ
ਹੈ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਭੂਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹੀ ਜਪ-ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਇਹੀ ਤਪ-ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਸੰਜਮ-ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ
ਨੂੰ ਹੀ ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਸਮਝਦਾ ਹੈ) ਜੋ ਮਿੱਠੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਬਾ-
ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ
ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਹੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ
। ੧੬ ।

ਖੜ੍ਹੀ ਸੋ ਜੁ ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰੁ ॥ ਖੇਤੁ
ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥ ਸੋ ਖੜ੍ਹੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਜੇ ਕੁੜੁ
ਕਮਾਵੈ ॥ ਅਪਣਾ ਕੀਤਾ ਆਪੇ ਪਾਵੈ ॥ ੧੭ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੧]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੂਰ—ਸੂਰਮਾ। ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ—(ਕਾਮਾਦਿਕ ਬਲੀ ਸੂਰਮਿਆਂ
ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ) ਨੇਕ ਕਰਮ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ। ਪੁੰਨ—ਭਲੇ ਕਰਮ। ਪੁੰਨ ਦਾਨ—
ਭਲੇ ਕਰਮ ਵੰਡਣੇ। ਸਰੀਰ—(ਭਾਵ,) ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ। ਖੇਤੁ—ਸਰੀਰ-ਖੇਤ। ਦਾਨੁ
—ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ। ਦਰਗਹ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ। ਆਪੇ—ਆਪ ਹੀ। ੧੭।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਭਾਈ ! (ਸਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਖੱਤ੍ਰੀ ਹੈ ਜੋ (ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਮੁਕਾਣ ਲਈ) ਨੌਕ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ, ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਭਲੇ ਕਰਮ ਵੰਡਣ ਲਈ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ (ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਖੇਤ ਵਾਂਗ) ਖੇਤ ਸਮਝਦਾ ਹੈ (ਤੇ, ਇਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ) ਦਾਤਿ (ਨਾਮ-ਬੀਜ) ਬੀਜਦਾ ਹੈ। ਹੋ ਭਾਈ ! ਅਜਿਹਾ ਖੱਤ੍ਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਕਬੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਲੱਥ ਲੱਭ ਅਤੇ ਹੋਰ ਠੱਗੀ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਜਨਮ ਦਾ ਚਾਹੇ ਖੱਤ੍ਰੀ ਹੀ ਹੋਵੇ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਲੱਥ ਆਦਿਕ) ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਆਪ ਹੀ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸੂਰਮਾ)। ੧੭।

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਭ ਨ ਬਾਲਿ ॥ ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ
ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰ ਪਿਰੀ ਸਮੁਲਿ ॥ ੧੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੧]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਉ-ਵਾਂਗ। ਸਿਰਿ-ਸਿਰ ਨੇ। ਪੈਰੀ-ਪੈਰੀ, ਪੈਰਾਂ ਨੇ। ਫੇੜਿਆ-ਵਿਗਾੜਿਆ। ਅੰਦਰ-ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ। ਪਿਰੀ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ। ਸਮੁਲਿ-ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖ। ੧੮।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਭਾਈ ! (ਆਪਣੇ) ਸਰੀਰ ਨੂੰ (ਧੂਣੀਆਂ ਨਾਲ) ਤਨੂਰ ਵਾਂਗ ਨਾਹ ਸਾੜ, ਤੇ, ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ (ਧੂਣੀਆਂ ਨਾਲ) ਇਉਂ ਨਾਹ ਬਾਲ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਬਾਲਣ ਹੈ। (ਤੇਰੇ) ਸਿਰ ਨੇ (ਤੇਰੇ) ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜਿਆ (ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੂਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਾਹ ਕਰ) ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਯਾਦ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖ। ੧੮।

ਨੋਟ ! ਇਹ ਸਲੋਕ ਬੋਝੇ ਕੁ ਹੀ ਫਰਕ ਨਾਲ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨੰ: ੧੨੦ ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸਭਨੀ ਘਟੀ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ
ਸੋਗਗਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ॥ ੧੯ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਘਟੁ-ਸਰੀਰ। ਸਭਨੀ ਘਟੀ-ਸਭਨੀ ਘਟੀ, ਸਾਰੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ। ਸਹੁ-ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ। ਸਹ ਬਿਨੁ-ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ। ਨਾਨਕ-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੇ-ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ਸੋਗਗਣੀ-ਖਸਮ ਵਾਲੀਆਂ। ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ੧੯।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਭਾਈ ! ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਭੀ

ਸਰੀਰ (ਐਸਾ) ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਵੇ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਸਦਾ ਨਾਹ ਹੋਵੇ । ਪਰ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ਗੁਪਤ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਉਹ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੯ ।

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥ ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥੨੦॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਉ—ਜੇ । ਤਉ—ਤੈਨੂੰ, ਤੇਰਾ । ਚਾਉ—ਸੌਂਚ । ਧਰਿ—ਧਰ ਕੇ, ਰੱਖ ਕੇ । ਸਿਰੁ—(ਭਾਵ), ਹਉਮੈ, ਅਹੰਕਾਰ । ਇਤੁ—ਇਸ ਵਿਚ । ਮਾਰਗਿ—ਰਸਤੇ ਵਿਚ । ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ—ਇਸ ਰਸਤੇ ਵਿਚ, (ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ) ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੇ । ਧਰੀਜੈ—ਧਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਕਾਣਿ—ਝਿਜਕ । ਨ ਕੀਜੈ—ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ੨੦ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ) ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸੌਂਚ ਹੈ, ਤਾਂ (ਆਪਣਾ) ਸਿਰ ਤਲੀ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੇਰੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਆ (ਲੋਕ-ਲਾਜ ਛੱਡ ਕੇ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਆ) । (ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ) ਇਸ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ (ਤਦੋਂ ਹੀ) ਪੈਰ ਧਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ) ਸਿਰ ਭਿਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਪਰ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਏ (ਜਦੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਛੱਡੀ ਜਾਏ) । ੨੦ ।

ਨਾਲਿ ਕਿਰਾੜਾ ਦੋਸਤੀ ਕੂੜੈ ਕੂੜੀ ਪਾਇ ॥ ਮਰਣੁ ਨ ਜਾਪੈ ਮੂਲਿਆ ਆਵੈ ਕਿਥੈ ਥਾਇ ॥ ੨੧ ॥ ਗਿਆਨ ਹੀਨੰ ਅਗਿਆਨ ਪੂਜਾ ॥ ਅੰਧ ਵਰਤਾਵਾ ਭਾਉ ਦੂਜਾ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਿਰਾੜ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਦੋਸਤੀ—ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ । ਕੂੜੈ—ਕੂੜ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ । ਪਾਇ—ਪਾਇਆਂ, (ਦੋਸਤੀ ਦੀ) ਪਾਇਆਂ । ਕੂੜੀ—ਜਿਸ ਉਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਾਹ ਹੋ ਸਕੇ । ਨ ਜਾਪੈ—(ਇਹ ਗੱਲ) ਸੁਝਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਕਿਤੇ ਥਾਇ—ਕਿਸੇ ਭੀ ਥਾਂ ਤੇ । ਆਵੈ—ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮਰਣੁ—ਮੌਤ । ੨੧ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਿਣਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਏ, (ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਰਾੜ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਉਸ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ) ਪਾਇਆਂ ਭੀ ਇਤਬਾਰ-ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਹੇ ਮੂਲਿਆ ! (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ) ਸੁਝਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੌਤ

ਕਿਸੇ ਭੀ ਥਾਂ ਤੇ (ਕਿਸੇ ਭੀ ਵੇਲੇ) ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ । ੨੧ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਿਆਨ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ । ਹੀਣੇ-ਸੱਖਣੇ । ਅਗਿਆਨ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਸਮਝੀ । ਅੰਧ-ਅੰਨ੍ਹਾ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ । ਵਰਤਾਵਾ-ਵਰਤਣ-ਵਿਹਾਰ । ਭਾਉ-ਪਿਆਰ । ਭਾਉ ਦੁਜਾ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ । ੨੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਸਮਝੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਦਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ (ਸਦਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਵਰਤਣ-ਵਿਹਾਰ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਅੰਨ੍ਹਾ (ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੧।

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ, ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨੁ ॥ ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ
ਮੂਲੇ ਨ ਬਾਕੀ ॥ ੨੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਿਆਨ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ । ਧਰਮ-ਫਰਜ, ਕਰਤੱਬ । ਧਿਆਨ-ਲਗਨ, ਸੁਰਤਿ । ਸਚ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ । ਸਾਖੀ-ਗਵਾਹੀ, ਪਰਵਾਨਾ, ਜੀਵਨ-ਰਾਹਦਾਰੀ । ਮੂਲੇ-ਮੂਲ ਭੀ, ਸਰ-ਮਾਇਆ ਭੀ, (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਹ) ਸਰਮਾਇਆ ਭੀ (ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ) । ਨ ਬਾਕੀ-ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ੨੩।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ (ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਭੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ । (ਇਸ ਭੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ) ਫਰਜ ਬਣਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ) ਲਗਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ । ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਹੋਰ ਹੋਰ ਮਾਇਕ ਉੱਦਮਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-) ਰਾਹਦਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਹ) ਸਰਮਾਇਆ ਭੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ (ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ) । ੨੩।

ਮਾਣੁ ਘਲੈ ਉਨੀ ਚਲੈ ॥ ਸਾਦੁ ਨਾਹੀ ਇਵੇਹੀ ਗਲੈ ॥ ੨੪ ॥ ਰਾਮੁ
ਬੁਰੈ ਦਲ ਮੇਲਵੈ ਅੰਤਰਿ ਬਲੁ ਅਧਿਕਾਰ ॥ ਬੰਤਰ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸੇਵੀਐ
ਮਨਿ ਤਨਿ ਜੁਝੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ਸੀਤਾ ਲੈ ਗਇਆ ਦਹਸਿਰੇ ਲਛਮਣੁ ਮੂਢਿ
ਸਰਾਪਿ ॥ ਨਾਨਕ ਕਰਤਾ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਾਣੁ-ਮਨੁੱਖ (ਨੂੰ) । ਘਲੈ-ਘੱਲੇ, (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਭੇਜਦਾ ਹੈ ।

ਉਠੀ-ਉਠਿ, ਉੱਠ ਕੇ। ਚਲੈ-ਚੱਲੈ, (ਜਗਤ ਤੋਂ) ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਦੁ-ਸੁਆਦ, ਆਨੰਦ। ਇਵੇਹੀ ਗਲੈ-ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਵਿਚ। ੨੪।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ (ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਤਮਕ ਲਾਭ ਖੱਟਣ ਲਈ) ਭੇਜਦਾ ਹੈ, (ਪਰ ਜੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖੱਟੀ ਖੱਟਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਗਤ ਤੋਂ) ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, (ਤਾਂ) ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਵਿਚ (ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੋਈ) ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੨੪।

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਾਮੁ-(ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ। ਝੁਰੈ-ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਲ-ਫੌਜਾਂ। ਮੇਲਵੈ-ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਿ-(ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਦੇ) ਅੰਦਰ। ਅਧਿਕਾਰ-ਇਖਤਿਆਰ। ਬਲੁ ਅਧਿਕਾਰ-ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ। ਬੰਤਰ ਕੀ ਸੈਨਾ-ਵਾਨਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਸੇਵੀਐ-(ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ। ਤਨਿ-ਤਨ ਵਿਚ। ਜੁਝੁ-ਜੁੱਧ ਦਾ ਚਾਉ। ਦਹਸਿਰੋ-ਦਸ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਵਣ। ਮੂਢ-ਮਰ ਗਿਆ। ਸਰਾਪਿ-ਸਰਾਪ ਨਾਲ। ਕਰਣਹਾਰੁ-ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲਾ। ਕਰਤਾ-ਕਰਤਾਰ। ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ। ਬਾਪਿ-ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ। ਉਬਾਪਿ-ਨਾਸ ਕਰ ਕੇ। ੨੫।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕਰਤਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਝੁਰਨ ਦੀ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ), ਉਹ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਨਾਸ ਕਰ ਕੇ (ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਹੀ) ਵੇਖਦਾ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਵੇਖੋ, ਰਾਵਣ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ) ਅੰਦਰ (ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ) ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਭੀ ਹੈ, ਵਾਨਰਾਂ ਦੀ (ਉਸ) ਫੌਜ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਉਸ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਭੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਸੈਨਾ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਤਨ ਵਿਚ ਜੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਬੇਅੰਤ ਚਾਉ ਹੈ, (ਫਿਰ ਭੀ ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ (ਤਦੋਂ) ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ) ਸੀਤਾ (ਜੀ) ਨੂੰ ਰਾਵਣ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ (ਤੇ, ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦਾ ਭਾਈ) ਲਛਮਣ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ੨੫।

ਮਨ ਮਹਿ ਝੁਰੈ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਸੀਤਾ ਲਛਮਣ ਜੋਗੁ ॥ ਹਣਵੰਤਰੁ ਆਰਾ-
ਧਿਆ ਆਇਆ ਕਰਿ ਸੰਜੋਗੁ ॥ ਭੂਲਾ ਦੇਤੁ ਨ ਸਮਝਈ ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀਏ
ਕਾਮ ॥ ਨਾਨਕ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਸੋ ਕਿਰਤੁ ਨ ਮਿਟਈ ਰਾਮ ॥੨੬॥ [੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਝੁਰੈ-ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ)। ਜੋਗੁ-ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ,

ਵਾਸਤੇ । ਹਣਵੰਤਰੁ-ਹਨੁਮਾਨ [ਹਨੂ-ਹਨੂ-ਠੋਡੀ । ਹਨੁਮਾਨ-ਲੰਮੀ ਠੋਡੀ ਵਾਲਾ] ।
ਆਰਾਧਿਆ-ਯਾਦ ਕੀਤਾ । ਕਰਿ-ਕਰਕੇ, ਦੇ ਕਾਰਨ । ਸੰਜੋਗੁ-ਮਿਲਾਪ, (ਪਿਛਲੇ
ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਮਿਲਾਪ । ਸੰਜੋਗੁ ਕਰਿ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਲੋਂ
ਬਣੇ) ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ । ਦੈਤੁ-ਰਾਵਣ ਦੈਤ । ਨ ਸਮਝਈ-ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ (ਨਾਹ ਸਮ-
ਝਿਆ) । ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭ-ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ । ਤਿਨਿ-ਉਸ ਨੇ । ਕਾਮ-ਸਾਰੇ ਕੰਮ ।
ਵੇਪਰਵਾਹੁ-ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ । ਕਿਰਤੁ-ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸ-
ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਭਾਵੀ । ਨ ਮਿਟਈ ਰਾਮ-(ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਪਾਸੋਂ (ਭੀ) ਨਾਹ ਮਿਟੀ
। ੨੬ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਤਾਂ) ਬੇ-ਮੁਬਾਜ਼ ਹੈ (ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ
ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) । (ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ (ਜੀ) ਪਾਸੋਂ
ਭਾਵੀ ਨਾਹ ਮਿਟ ਸਕੀ । (ਵੇਖੋ, ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਸੀਤਾ (ਜੀ) ਦੀ
ਖ਼ਾਤਰ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ (ਜਦੋਂ ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਵਣ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ, ਫਿਰ) ਦੁਖੀ
ਹੋਇਆ ਲਛਮਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ (ਜਦੋਂ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਲਛਮਣ ਬਰਛੀ ਨਾਲ ਮੂਰਛਿਤ
ਹੋਇਆ) । (ਤਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਨੇ) ਹਨੁਮਾਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜੋ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਲੋਂ
ਬਣੇ) ਸੰਜੋਗ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੀ ਸਰਨ) ਆਇਆ ਸੀ । ਮੂਰਖ ਰਾਵਣ
(ਭੀ) ਇਹ ਗੱਲ ਨਾਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ (ਆਪ ਹੀ)
ਕੀਤੇ ਸਨ । ੨੬ ।

ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ ॥ ੨੭ ॥ ਮਹਲਾ ੩ ॥
ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੁ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰੁ ॥ ੨੮ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਹਰੁ-(ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ) ਜ਼ਹਰ । ੨੭।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੁ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸਰੋਵਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚਸਮਾ । ਸਿਫਤੀ ਦਾ-ਪ੍ਰਭੂ
ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਦਾ । ੨੮।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸਹਰ (ਸਹਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਕ
ਮੌਤ ਲਿਆਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਜ਼ਹਰ (ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਨਿੱਤ
ਸਵੇਰੇ ਰੱਬੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਥਾਂ) ਸਵਾ ਪਹਰ (ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਮਾਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ
ਪਸ਼ੂਆਂ ਉੱਤੇ) ਕਹਰ (ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) । ਮਾਸ ਆਦਿਕ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਵਿਸੇ ਭੋਗਣਾ ਹੀ
ਲਾਹੌਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ੨੭ ।

ਮਹਲਾ ੩ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਹੁਣ) ਲਾਹੌਰ ਸਹਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚਸਮਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ) । ੨੮।

ਨੋਟ—ਜਿੱਥੇ ਮਾਸ ਆਦਿਕ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਵਿਸੇ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ ਬਣ ਜਾਏ, ਉਹ ਥਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਪਰਗਟ ਹੋ ਪਏ, ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਉਦੋਸਾਹੈ ਕਿਆ ਨੀਸਾਨੀ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਅੰਨੀ ॥
ਉਦੋਸੀਅ ਘਰੇ ਹੀ ਵੁਠੀ ਕੁੜਿਏਂ ਰੰਨੀ ਧੰਮੀ ॥ ਸਤੀ ਰੰਨੀ ਘਰੇ
ਸਿਆਪਾ ਰੋਵਨਿ ਕੂੜੀ ਕੰਮੀ ॥ ਜੋ ਲੇਵੈ ਸੇ ਦੇਵੇ ਨਾਹੀ ਖਟੇ ਦੰਮ ਸਹੰਮੀ
॥੨੯॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਉਦੋਸਾਹੈ ਨੀਸਾਨੀ—(ਮਾਇਆ ਕਮਾਣ ਵਾਸਤੇ) ਉਤਸਾਹ ਦੀ ਨਿਸਾਨੀ । ਤੋਟਿ—ਘਾਟ । ਅੰਨ—ਅੰਨ-ਧਨ ਦੀ । ਉਦੋਸੀਅ—ਉਦਾਸੀ, ਉਪਰਾਮਤਾ, (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਲੋਂ) ਲਾ-ਪਰਵਾਹੀ । ਘਰੇ ਹੀ—ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ । ਵੁਠੀ—ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਕੁੜਿਏਂ ਰੰਨੀ—ਕੂੜ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੰਨਾਂ ਦਾ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ । ਧੰਮੀ—ਧਮੱਚੜ, ਰੋਲਾ ।

ਸਤੀ ਰੰਨੀ—ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਰੰਨਾਂ ਦਾ, (ਦੋ ਅੱਖਾਂ, ਦੋ ਕੰਨ, ਇਕ ਨੱਕ, ਇਕ ਮੂੰਹ, ਇਕ ਕਾਮ-ਇੰਦ੍ਰੀ) ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ । ਘਰੇ—ਸਰੀਰ-ਘਰ ਵਿਚ । ਸਿਆਪਾ—ਸ਼ਗੜਾ । ਰੋਵਨਿ—ਰੋਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਰੋਲਾ ਪਾਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਕੂੜੀ ਕੰਮੀ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ) ਕੂੜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਾਸਤੇ । ਜੋ ਦੰਮ—ਜਿਹੜੇ ਦਮੜੇ । ਲੇਵੈ—ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੇ ਦੰਮ—ਉਹ ਦਮੜੇ । ਦੇਵੈ ਨਾਹੀ—(ਹੱਥੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ਖਟੇ ਦੰਮ—ਦਮੜੇ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਹੰਮੀ—(ਫਿਰ ਭੀ) ਸਹਮ (ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਨਿਰੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੀਤੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਦੀ ਕੀਹ ਪਛਾਣ ਹੈ ? (ਪਛਾਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ) ਅੰਨ-ਧਨ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਪਰ ਨਿਰੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਲੋਂ) ਲਾ-ਪਰਵਾਹੀ ਭੀ ਸਦਾ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਧਮੱਚੜ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

(ਦੋ ਅੱਖਾਂ, ਦੋ ਕੰਨ, ਇਕ ਨੱਕ, ਇਕ ਮੂੰਹ, ਇਕ ਕਾਮ-ਇੰਦ੍ਰੀ, ਇਹਨਾਂ) ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਸਰੀਰ-ਘਰ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ) ਕੂੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰੋਲਾਂ ਪਾਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ) ਦਮੜੇ ਤਾਂ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਹਮ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਦੇਂਦਾ ਨਹੀਂ। ੨੯।

ਪਬਰ ਤੂੰ ਹਰੀਆਵਲਾ ਕਵਲਾ ਕੰਚਨ ਵੰਨਿ ॥ ਕੈ ਦੋਖੜੈ ਸਤਿਓਹਿ
ਕਾਲੀ ਹੋਈਆ ਦੇਹੁਰੀ ਨਾਨਕ ਮੈ ਤਨਿ ਭੰਗੁ ॥ ਜਾਣਾ ਪਾਣੀ ਨਾ ਲਹਾਂ
ਜੈ ਸੇਤੀ ਮੇਰਾ ਸੰਗੁ ॥ ਜਿਤੁ ਡਿਠੈ ਤਨੁ ਪਰਵੁੜੈ ਚੜੈ ਚਵਗਣਿ ਵੰਨੁ
॥੩੦॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਬਰ—[ਪ੍ਰਸਾਦਕ—ਪਦਮਾਂ ਦੀ ਖਾਣ, ਕੋਲ-ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖਾਣ, ਸਰੋਵਰ] ਹੇ ਸਰੋਵਰ ! ਹਰੀਆਵਲਾ—ਚੁਫੇਰੇ ਹਰਾ ਹੀ ਹਰਾ। ਕੰਚਨ—ਸੋਨਾ। ਵੰਨ—ਰੰਗ। ਕੰਚਨ ਵੰਨਿ—ਸੋਨੇ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ। ਕੈ ਦੋਖੜੈ—ਕਿਸ ਦੋਸ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਸਤਿਓਹਿ—ਤੂੰ ਸਭ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਦੇਹੁਰੀ—ਸੋਹਣਾ ਸਰੀਰ, ਸੋਹਣੀ ਦੇਹੀ। ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੈ ਤਨਿ—ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਭੰਗੁ—ਭੋਟ, ਘਾਟ। ਜਾਣਾ—ਜਾਣਾਂ, ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆਈ ਹੈ। ਨਾ ਲਹਾਂ—ਮੈਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਜੈ ਸੇਤੀ—ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ। ਸੰਗੁ—ਸਾਥ, ਮੇਲ। ਜਿਤੁ ਡਿਠੈ—ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਪਰਵੁੜੈ—ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਚਵਗਣਿ ਵੰਨੁ—ਚਾਰ-ਗੁਣਾ ਰੰਗ। ੩੦।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਸਰੋਵਰ ! ਤੂੰ (ਕਦੇ) ਚੁਫੇਰੇ ਹਰਾ ਹੀ ਹਰਾ ਸੀ, (ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ) ਸੋਨੇ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ (ਚਮਕਦੇ) ਕੋਲ-ਫੁੱਲ (ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਸਨ)। ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਿਸ ਟੁਕਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਭ ਗਿਆ ਹੈਂ ? ਤੇਰਾ ਸੋਹਣਾ ਸਰੀਰ ਕਿਉਂ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਇਸ ਕਾਲਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ (ਪਾਣੀ ਵਲੋਂ) ਟੋਟੇ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਮੇਰਾ (ਸਦਾ) ਸਾਥ (ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ) ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ ਸਰੀਰ ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਚਾਰ-ਗੁਣਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਉਹ) ਪਾਣੀ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ੩੦।

ਰਜਿ ਨ ਕੋਈ ਜੀਵਿਆ ਪਹੁੰਚਿ ਨ ਚਲਿਆ ਕੋਇ ॥ ਗਿਆਨੀ

ਜੀਵੈ ਸਦਾ ਸਦਾ ਸੁਰਤੀ ਹੀ ਪਤਿ ਹੋਇ ॥ ਸਰਵੈ ਸਰਵੈ ਸਦਾ ਸਦਾ
ਏਵੈ ਗਈ ਵਿਹਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਕਿਸ ਨੇ ਆਖੀਐ ਵਿਣੁ ਪੁਛਿਆ ਹੀ ਲੈ
ਜਾਇ ॥੩੧॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :-ਰਜਿ-ਰੱਜ ਕੇ । ਪਹੁਚਿ-(ਸਾਰੇ ਧੰਧਿਆਂ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰ ਤਕ)
ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਧੰਧੇ ਮੁਕਾ ਕੇ । ਗਿਆਨੀ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ
ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਜੀਵੈ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ । ਸੁਰਤੀ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ
ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਪਤਿ-ਇੱਜ਼ਤ । ਸਰਵੈ-ਸਰਫਾ ਕਰਨ ਵਿਚ,
ਕਿਰਸ ਕਰਨ ਵਿਚ । ਏਵੈ-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ । ਗਈ ਵਿਹਾਇ-(ਉਮਰ) ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਕਿਸ ਨੋ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੋ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ 'ਕਿਸ' ਦਾ ਉੱਭ ਗਿਆ ਹੈ] । ਲੈ ਜਾਇ-
ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੩੧॥

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! (ਲੰਮੀ) ਉਮਰ ਭੋਗ ਭੋਗ ਕੇ ਭੀ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਦੇ
ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਨਾਹ ਹੀ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਧੰਧੇ ਮੁਕਾ ਕੇ(ਇੱਥੋਂ)
ਤੁਰਦਾ ਹੈ (ਨਾਹ ਹੀ ਕੋਈ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੰਮ-ਧੰਧੇ ਮੁੱਕ ਗਏ
ਹਨ) ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ
ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ (ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ)
(ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ) ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੀ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ)
ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਮਾਇਆ-ਵੇੜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ) ਸਦਾ ਹੀ
ਕਿਰਸਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਸਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਸਰਫਿਆ-
ਮਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੀ ਮੌਤ) ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਲੈ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ।
ਕਿਸੇ ਦੀ ਭੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ੩੧ ।

ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਅਉ ਰਾਇ ਨੋ ਮਤਿ ਚਲੈ ਜਾਂ ਬੁਢਾ ਹੋਵੈ ॥ ਗਲਾਂ ਕਰੇ
ਘਣੇਰੀਆ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਵਣਾ ਖਾਤੀ ਟੋਵੈ ॥੩੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੇਅਉ-ਦੇਵੇ । ਰਾਇ-ਅਮੀਰ ਮਨੁੱਖ, ਧਨੀ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਇਆ-
ਧਾਰੀ । ਮਤਿ ਚਲੈ-ਅਕਲ (ਪਰਮਾਰਥ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ) ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
ਜਾਂ-ਜਦੋਂ । ਗਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ, (ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ) ਗੱਲਾਂ । ਘਣੇਰੀਆਂ-ਬਹੁਤ, ਬਬੇਰੀਆਂ।
ਅੰਨ੍ਹਾ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ
ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ । ਖਾਤੀ-ਖਾਤੀ, ਖਾਤਿਆਂ ਵਿਚ । ਟੋਵੈ-ਟੋਏ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ-ਧਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਦੋਸ ਨਾਹ ਬੱਧੇ (ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਹੀ ਜਕੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ) । ਜਦੋਂ (ਮਾਇਆ-ਵੇਡਿਆ ਮਨੁੱਖ) ਬੁੱਢਾ (ਵਡੀ ਉਮਰ ਦਾ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਤਦੋਂ ਤਾਂ ਪਰਮਾਰਥ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੀ) ਅਕਲ (ਉੱਕਾ ਹੀ) ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਹੀ) ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਅੰਨ੍ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਾਂ ਟੋਇਆਂ ਗੜ੍ਹਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਡਿੱਗਣਾ ਹੋਇਆ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਦਿੱਸੇ ਹੀ ਨਾਹ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੋਹ ਦੇ ਠੇਢੇ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਏ ਰਹਿਣਾ ਹੋਇਆ) । ੩੨।

ਪੂਰੇ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪੂਰਾ ਘਟਿ ਵਧਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੈ ਪੂਰੇ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਂਹੀ ॥੩੩॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨]

ਪਦ ਅਰਥ :—ਪੂਰੇ ਕਾ—ਸਰਬ-ਗੁਣ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ । ਪੂਰਾ—ਪੂਰਨ, ਅਭੁੱਲ । ਘਟਿ ਵਧਿ ਕਿਛੁ—ਕੋਈ ਨੁਕਸ । ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਜਾਣੈ—ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ] । ਮਾਂਹਿ—ਵਿਚ । ਸਮਾਂਹੀ—ਸਮਾਂਹਿ, ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ੩੩।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਬ-ਗੁਣ-ਭਰਪੂਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚੀ ਜਗਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਅਭੁੱਲ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਯਾਦ) ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੩੩ ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩

ਅਭਿਆਗਤ ਏਹ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਜਿਨ ਕੈ ਮਨ ਮਹਿ ਭਰਮੁ ॥ ਤਿਨ
ਕੇ ਦਿਤੇ ਨਾਨਕਾ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਧਰਮੁ ॥ ੧ ॥ ਅਭੈ ਨਿਰੰਜਨ ਪਰਮ ਪਦੁ
ਤਾ ਕਾ ਭੀਖਕੁ ਹੋਇ ॥ ਤਿਸ ਕਾ ਭੋਜਨੁ ਨਾਨਕਾ ਵਿਰਲਾ ਪਾਏ ਕੋਇ
॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੩]

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਭਿਆਗਤ—[ਗਸ੍ with ਅਸਿ and ਆ—ਨੇੜੇ ਆਉਣਾ, ਪਹੁੰਚਣਾ] ਪਰਾਹੁਣੇ ਵਾਂਗ ਆਇਆ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਸਾਧੂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਰਾਹੁਣੇ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਸਾਧੂ । ਏਹ—ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ । ਨ ਆਖੀਅਹਿ—ਨਹੀਂ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ [ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ; ਕਰਮ 'ਵਾਰ' । ਆਖਹਿ—ਆਖਦੇ ਹਨ] । ਭਰਮੁ—(ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਭਟਕਣਾ । ੧।

ਅਭੈ—ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭਰ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਨਿਰੰਜਨ—[ਨਿਰ-ਅੰਜਨ] ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦੀ । ਪਰਮ ਪਦੁ—ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਦਰਜਾ । ਤਾ ਕਾ—ਉਸ (‘ਪਰਮ ਪਦ’) ਦਾ । ਭੀਖਕੁ—ਮੰਗਤਾ । ਤਿਸ ਕਾ—(ਸੰਬੰਧਕ ‘ਕਾ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ (ਤਿਸ) ਦਾ ਉੱਭਰ ਗਿਆ ਹੈ) । ਤਿਸ ਕਾ ਭੋਜਨੁ—ਅਜਿਹੇ ਨਾਮ-ਭਿਖਾਰੀ ਵਾਲਾ (ਆਤਮਕ) ਭੋਜਨ । ੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ‘ਸਾਧਸੰਤ’ ਨਹੀਂ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਮਾਇਆ ਆਦਿਕ ਮੰਗਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ) ਭਟਕਣਾ ਲੱਗੀ ਪਈ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ (ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਮਾਇਆ ਆਦਿਕ) ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭਰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ, ਉਸ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਦਰਜਾ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਉਸ (ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਦਰਜੇ) ਦਾ ਭਿਖਾਰੀ ਹੈ (ਉਹ ਹੈ ਅਸਲ ‘ਸਾਧਸੰਤ’) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹੋ ਜਿਹੇ (ਭਿਖਾਰੀ) ਵਾਲਾ (ਨਾਮ) ਭੋਜਨ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨ ।

ਹੋਵਾ ਪੀਡਤੁ ਜੋਤਕੀ ਵੇਦ ਪੜਾ ਮੁਖਿ ਚਾਰਿ ॥ ਨਵਾ ਖੰਡਾ ਵਿਚਿ

ਜਾਣੀਆਂ ਅਪਨੇ ਚਜ ਵੀਚਾਰ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੋਵਾ-ਹੋਵਾਂ, ਜੇ ਮੈਂ ਬਣ ਜਾਵਾਂ । ਜੋਤਕੀ-ਜੋਤਸੀ । ਪੜਾ-ਪੜ੍ਹਾਂ, ਜੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਾਂ । ਮੁਖਿ-(ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹ ਨਾਲ । ਨਵਾ ਖੰਡਾ ਵਿਚਿ-ਨਵਾਂ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚਿ, ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿਚ । ਜਾਣੀਆਂ-ਮੈਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ । ਚਜ-ਚੱਜ, ਕਰਤੱਬ, ਕਰਮ । ਵੀਚਾਰ-ਖ਼ਿਆਲ । ੩।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਮੈਂ (ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ) ਜੋਤਸੀ (ਭੀ) ਬਣ ਜਾਵਾਂ, ਪੰਡਿਤ (ਭੀ) ਬਣ ਜਾਵਾਂ, (ਅਤੇ) ਚਾਰੇ ਵੇਦ (ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਾਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਮੇਰੇ ਕਰਤੱਬ ਹਨ ਤੇ ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਹਨ । ੩ ।

ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੈਲੀ ਘਾਤੁ ਕੰਵਕਾ ਅਣਚਾਰੀ ਕਾ ਧਾਨੁ ॥ ਫਿਟਕ ਫਿਟਕਾ ਕੋੜੁ ਬਦੀਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਭਮਾਨੁ ॥ ਪਾਹਿ ਏਤੇ ਜਾਹਿ ਵੀਸਰਿ ਨਾਨਕਾ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ॥ ਸਭ ਬੁਧੀ ਜਾਲੀਅਹਿ ਇਕੁ ਰਹੈ ਤਤੁ ਗਿਆਨੁ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬ੍ਰਹਮਣ ਘਾਤੁ-ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੀ ਹੱਤਿਆ । ਕੈਲੀ ਘਾਤ-ਗਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ । ਕੰਵਕਾ ਘਾਤੁ-ਧੀ ਦੀ ਹੱਤਿਆ (ਧੀ ਦਾ ਪੈਸਾ) । ਅਣਚਾਰੀ-ਕੁਕਰਮੀ, ਪਾਪੀ । ਧਾਨੁ-ਅੰਨ ਆਦਿਕ । ਕੋੜੁ ਬਦੀਆ-ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਕੋਹੜ । ਫਿਟਕ ਫਿਟਕਾ-(ਜਗਤ ਵਲੋਂ) ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਫਿਟਕਾਰਾਂ । ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਭਮਾਨੁ-ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਆਕੜ । ਪਾਹਿ-ਪਾ ਲੈਂਦੇ, ਖੱਟਦੇ ਹਨ । ਏਤੇ-ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ (ਐਥ) । ਜਾਲੀਅਹਿ-ਸਾੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਸਭ ਬੁਧੀ-ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਿਆਣਪਾਂ । ਇਕੁ ਰਹੈ-ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਤੁ-(ਜੀਵਨ ਦਾ) ਨਿਚੋੜ । ਗਿਆਨੁ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ । ੪।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੀ ਹੱਤਿਆ, ਗਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ, ਧੀ ਦੀ ਹੱਤਿਆ (ਧੀ ਦਾ ਪੈਸਾ), ਕੁਕਰਮੀ ਦਾ ਪੈਸਾ, (ਜਗਤ ਵਲੋਂ) ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਫਿਟਕਾਰਾਂ, ਬਦੀਆਂ ਦਾ ਕੋਹੜ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਆਕੜ-ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਐਥ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਖੱਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭੁੱਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਿਆਣਪਾਂ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਚੋੜ, ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਅਸਲ ਗਿਆਨ । ੪ ।

ਮਾਥੈ ਜੋ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਸੁ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਜੋ
ਲਿਖਿਆ ਸੇ ਵਰਤਦਾ ਸੇ ਬੁਝੈ ਜਿਸ ਨੇ ਨਦਰਿ ਹੋਇ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਾਥੈ-(ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ਧੁਰਿ-ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ,
ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ । ਸੁ-ਉਹ ਲੇਖ । ਵਰਤਦਾ-ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੇ-
[ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੇ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ 'ਜਿਸ' ਦਾ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ] । ਨਦਰਿ-ਮਿਹਰ
ਦੀ ਨਿਗਾਹ । ਸੋ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਬੁਝੈ-(ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਮਿਟਾਣ ਦੀ ਬਿਧੀ) ਸਮਝ
ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੫ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ
ਜਿਹੜਾ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਾਪਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ
ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ
ਸਿਮਰਨ ਪਿਛਲੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ) ਨਿਗਾਹ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ (ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ) ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ੫ ।

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਕੂੜੈ ਲਾਲਚਿ ਲਗਿ ॥ ਧੰਧਾ ਮਾਇਆ
ਮੋਹਣੀ ਅੰਤਰਿ ਤਿਸਨਾ ਅਗਿ ॥ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵੇਲਿ ਨ ਤੂੰਬੜੀ ਮਾਇਆ ਠਗੇ
ਠਗਿ ॥ ਮਨਮੁਖ ਬੰਨ੍ਹਿ ਚਲਾਈਅਹਿ ਨਾ ਮਿਲਹੀ ਵਗਿ ਸਗਿ ॥ ਆਪਿ
ਭੁਲਾਏ ਭੁਲੀਐ ਆਪੇ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਛੁਟੀਐ ਜੇ
ਚਲੈ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਜਿਨੀ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਨੇ । ਵਿਸਾਰਿਆ-ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਕੂੜੈ
ਲਾਲਚਿ-ਬੂਠੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ, ਨਾਸਵੇਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ । ਲਗਿ-ਲੱਗ ਕੇ,
ਫਸ ਕੇ । ਧੰਧਾ-ਦੌੜ-ਭੱਜ । ਅੰਤਰਿ-(ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਅੰਦਰ । ਅਗਿ-ਅੱਗ । ਤੂੰਬੜੀ-
ਕੱਦੂ ਆਦਿਕ ਫਲ । ਠਗਿ-ਠੱਗ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਮੋਹ-ਰੂਪ ਠੱਗ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਮਾਇਆ
ਠਗਿ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ-ਰੂਪ ਠੱਗ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਠਗੇ-ਠੱਗੇ ਗਏ, ਲੁੱਟੇ ਗਏ, ਆਤਮਕ
ਜੀਵਨ ਲੁਟਾ ਬੈਠੇ । ਮਨਮੁਖ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ । ਬੰਨ੍ਹਿ-ਬੰਨ੍ਹ
ਕੇ । ਚਲਾਈਅਹਿ-ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਿਲਹੀ-ਮਿਲਹਿ, ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।
ਵਗਿ-ਵੱਗ ਵਿਚ, (ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਆਦਿਕ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠ
ਵਿਚ) । ਸਗੁ-ਕੁੱਤਾ । ਸਗ-ਕੁੱਤੇ । ਸਗਿ-ਕੁੱਤੇ (ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ) ਦੇ ਕਾਰਨ, ਲਾਲਚ
ਦੇ ਕਾਰਨ । ਭੁਲੀਐ-ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਈਦਾ ਹੈ । ਆਪੇ-(ਪ੍ਰਭੂ) ਆਪ ਹੀ । ਮੇਲਿ-ਮੇਲ
ਵਿਚ, ਸਤ-ਸੰਗ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ । ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ-

ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ । ਚਲੈ—ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਤੁਰੇ । ੬ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਨੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਅੰਦਰ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ (ਬਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ) । ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਦੇ (ਮੋਹ-ਰੂਪ) ਠੱਗ ਨੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਤਮਕ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਹਨਾਂ ਵੇਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਤੇ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਦੇ) ਵੱਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੇ (ਤਿਵੇਂ) ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਲਾਲਚ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ, (ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ) ਮਨਮੁਖ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । (ਪਰ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੀਵ ਦੇ ਕੀਹ ਵੱਸ ? ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੀਵ ਨੂੰ) ਆਪ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਂਦਾ ਹੈ (ਤਦੋਂ ਹੀ) ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਬੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ (ਜੀਵ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ) ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਹੀ (ਲਾਲਚ ਆਦਿਕ ਤੋਂ) ਖਲਾਸੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੬ ।

ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਣਾ ਭੀ ਸਚਾ ਸਾਲਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਏਕੁ ਦਰੁ ਬੀਭਾ ਪਰਹਰਿ ਆਹਿ ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਾਲਾਹੀ—ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ ਪਰਮਾਤਮਾ । ਸਾਲਾਹਣਾ—ਸਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਭੀ—ਮੁੜ, ਫਿਰ, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਸਚਾ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ । ਸਾਲਾਹਿ—ਸਲਾਹਿਆ ਕਰ । ਦਰੁ—ਦਰਵਾਜ਼ਾ । ਬੀਭਾ—ਦੂਜਾ (ਦਰ) । ਪਰਹਰਿ ਆਹਿ—ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੭।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, (ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ) ਦੂਜਾ (ਦਰ) ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਕਿਹੋ ਹੋਰ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਬਣਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ) । ੭।

ਨਾਨਕ ਜਹ ਜਹ ਮੈ ਫਿਰਉ ਤਹ ਤਹ ਸਾਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਹ ਦੇਖਾ ਤਹ ਏਕੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਹ ਜਹ-ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ । ਫਿਰਉ-ਫਿਰਉ, ਮੈਂ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ । ਤਹ ਤਹ-ਉਥੇ ਉਥੇ । ਸਾਚਾ-ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਸੋਇ-ਉਹ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਹੀ । ਦੇਖਾ-ਦੇਖਾਂ, ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ । ੮।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, ਉੱਥੇ ਉਥੇ ਉਹ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਹੀ (ਮੌਜੂਦ ਹੈ) । ਮੈਂ ਜਿੱਥੇ (ਭੀ) ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਉਥੇ ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ੮ ।

ਦੂਖ ਵਿਸਾਰਣੁ ਸਬਦੁ ਹੈ ਜੇ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ਕੋਇ ॥ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਮਨਿ ਵਸੈ ਕਰਮ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦੂਖ ਵਿਸਾਰਣੁ-ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ । ਮੰਨਿ-ਮਨਿ, ਮਨ ਵਿਚ । ਜੇ ਕੋਇ-ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ । ਤੇ-ਤੋਂ, ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਕਰਮ-ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ । ੯।

ਅਰਥ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਾਰੇ) ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਪਰ ਇਹ ਤਦੋਂ ਹੀ ਨਿਸਚਾ ਬਣਦਾ ਹੈ) ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ (ਗੁਰ-ਸਬਦ ਨੂੰ) ਵਸਾ ਲਏ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ (ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਗੁਰ-ਸਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੯ ।

ਨਾਨਕ ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਖਪਿ ਮੁਏ ਖੂਹਣਿ ਲਖ ਅਸੰਖ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲੇ ਸੁ ਉਬਰੇ ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ ਅਲੰਖ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਹਉ-ਹਉਂ, ਮੈਂ । ਕਰਤੇ-ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ । ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ-‘ਮੈਂ (ਵੱਡਾ) ਮੈਂ (ਵੱਡਾ)’-ਇਹ ਆਖਦੇ ਆਖਦੇ । ਖਪਿ-ਖਪ ਕੇ, ਖੁਆਰ ਹੋ ਕੇ, ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ । ਮੁਏ-ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜਦੇ ਰਹੇ । ਅਸੰਖ-ਅਣਗਿਣਤ । ਖੂਹਣਿ-[ਅਫਕਾਹਿਯੀ-A large army,] ਬੇਅੰਤ । ਸੁ-ਉਹ ਬੰਦੇ । ਉਬਰੇ-ਬਚ ਗਏ । ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ-ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਅਲੰਖ-ਅਲੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ । ੧੦।

ਅਰਥ-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ) ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੀਵ, ਅਣਗਿਣਤ ਜੀਵ, ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ‘ਮੈਂ (ਵੱਡਾ) ਮੈਂ (ਵੱਡਾ)’-ਇਹ ਆਖਦੇ ਆਖਦੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਕਿ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰਦੇ ਰਹੇ । ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਏ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਅਲੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਏ, ਉਹ ਇਸ ‘ਹਉ ਹਉ’ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਰਹੇ । ੧੦।

ਜਿਨ੍ਹਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਇਕ ਮਨਿ ਸੇਵਿਆ ਤਿਨ ਜਨ ਲਾਗਉ ਪਾਇ ॥
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸੈ ਮਾਇਆ ਕੀ ਭੁਖ ਜਾਇ ॥ ਸੇ ਜਨ ਨਿਰ-
ਮਲ ਉਜਲੇ ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਹੋਰਿ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ
ਕੂੜੀਆ ਨਾਮਿ ਰਤੇ ਪਾਤਸਾਹ ॥੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਇਕ ਮਨਿ—ਇਕ ਮਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਸਰਧਾ ਨਾਲ। ਤਿਨ ਜਨ
ਪਾਇ—ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ। ਲਾਗਉ—ਲਾਗਉਂ, ਮੈਂ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ। ਸਬਦੀ—
ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਭੁਖ—ਲਾਲਚ। ਜਾਇ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਨਿਰਮਲ—ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ। ਉਜਲੇ—ਰੋਸਨ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ। ਜਿ—ਜਿਹੜਾ
ਜਿਹੜਾ [ਇਕ ਵਚਨ]। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਵਿਚ।
ਸਮਾਇ—ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ]। ਕੂੜੀਆ—ਨਾਸਵੰਤ। ਨਾਮਿ ਰਤੇ—
ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧੧॥

ਅਰਥ—ਹੋ ਭਾਈ! ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ (ਵਡਭਾਗੀ) ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੇਵਿਆ ਹੈ (ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਿਆ ਹੈ)। ਹੋ ਭਾਈ!
ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ
ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋ ਭਾਈ! ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ
ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ
ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਚਮਕਦੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ) ਹੋਰ (ਸਾਰੀਆਂ) ਪਾਤਿਸਾਹੀਆਂ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ।
ਅਸਲ ਪਾਤਿਸਾਹ ਉਹ ਹਨ, ਜੋ ਪਰਤਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੧॥

ਜਿਉ ਪੁਰਖੈ ਘਰਿ ਭਗਤੀ ਨਾਰਿ ਹੈ ਅਤਿ ਲੋਚੈ ਭਗਤੀ ਭਾਇ ॥
ਬਹੁ ਰਸ ਸਾਲਣੇ ਸਵਾਰਦੀ ਖਟ ਰਸ ਮੀਠੇ ਪਾਇ ॥ ਤਿਉ ਬਾਣੀ ਭਗਤ
ਸਲਾਹਦੇ ਹਰਿ ਨਾਮੈ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਧਨੁ ਆਗੈ ਰਖਿਆ ਸਿਰੁ
ਵੇਚਿਆ ਗੁਰ ਆਗੈ ਜਾਇ ॥ ਭੈ ਭਗਤੀ ਭਗਤ ਬਹੁ ਲੋਚਦੇ ਪ੍ਰਭੁ ਲੋਚਾ
ਪੂਰਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਹੈ ਕਿਤੁ ਖਾਧੈ ਤਿਪਤਾਇ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਤਿਪਤਾਸੈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇ ॥ ਧਨੁ ਧਨੁ
ਕਲਜੁਗਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿ ਚਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪੁਰਖੈ ਘਰਿ—(ਕਿਸੇ) ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ। ਭਗਤੀ ਨਾਰਿ—

ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ।
ਅਤਿ-ਬਹੁਤ । ਲੋਚੈ-(ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ) ਤਾਂਘ ਰੱਖਦੀ ਹੈ । ਭਗਤੀ ਭਾਇ-ਪਿਆਰ-
ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ । ਸਾਲਣੈ-ਸਲੂਣੇ, ਭਾਜੀਆਂ । ਖਟ-ਖੱਟੇ । ਪਾਇ-ਪਾ ਕੇ । ਸਲਾਹਦੇ-
(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਨਾਮੈ-ਨਾਮ ਵਿਚ । ਲਾਇ-ਲਾ ਕੇ,
ਜੋੜ ਕੇ । ਜਾਇ-ਜਾ ਕੇ । ਭੈ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਡਰ ਵਿਚ । ਪੂਰਿ-ਪੂਰੀ ਕਰ ਕੇ ।
ਮਿਲਾਇ-ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਤੁ ਖਾਧੈ-ਕਿਸ ਖਾਧੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ? ਕੀਹ ਖਾਣ
ਨਾਲ ? ਤਿਪਤਾਇ-ਰੱਜਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੈ ਭਾਣੈ-ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ । ਗਾਇ-
ਗਾਂਦਾ ਹੈ । ਤਿਪਤਾਸੈ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਲਿਜੁਗਿ-ਵਿਕਾਰਾਂ-ਭਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ।
ਜਿ-ਜਿਹੜੇ । ੧੨ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਭਾਈ ! ਜਿਵੇਂ (ਕਿਸੇ) ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ (ਉਸ ਦੀ) ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ
ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ ਜੋ ਪਿਆਰ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ (ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ) ਬਹੁਤ
ਤਾਂਘ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਖੱਟੇ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਰਸ ਪਾ ਕੇ ਕਈ ਸਵਾਦਲੀਆਂ ਭਾਜੀਆਂ(ਪਤੀ ਵਾਸਤੇ)
ਬਣਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਚਿੱਤ
ਜੋੜ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ
ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਆਪਣਾ ਤਨ ਆਪਣਾ ਧਨ (ਸਭ ਕੁਝ) ਗੁਰੂ
ਦੇ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੋ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਦਬ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤ ਉਸ ਦੀ
ਭਗਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਾਂਘ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਭੂ (ਉਹਨਾਂ ਦੀ) ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਕਰ ਕੇ (ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੋ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਮੁਥਾਜੀ-ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ
ਵਿਚ ਜੀਵਨ-ਤੋਰ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਉਤੇ
ਪਰਮਾਤਮਾ) ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਇਸ ਵਿਕਾਰਾਂ-ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸੋਭਾ ਖੱਟਦੇ ਹਨ
ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ । ੧੨ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨ ਸੇਵਿਓ ਸਬਦੁ ਨ ਰਖਿਓ ਉਰ ਧਾਰਿ ॥ ਧਿਗੁ
ਤਿਨ੍ਹਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ ਕਿਤੁ ਆਏ ਸੰਸਾਰਿ ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਭਉ ਮਨਿ ਪਵੈ ਤਾਂ

ਹਰਿ ਰਸਿ ਲਗੈ ਪਿਆਰਿ ॥ ਨਾਉ ਮਿਲੈ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਜਨ ਨਾਨਕ
ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਿ ॥੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਨ ਜੋਵਿਓ—ਆਸਰਾ ਨਾਹ ਲਿਆ। ਉਰ—ਹਿਰਦਾ। ਧਾਰਿ—
ਟਿਕਾ ਕੇ। ਧਿਗੁ—ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ। ਕਿਤੁ—ਕਿਸ ਕੰਮ ਲਈ? ਸੰਸਾਰਿ—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ।
ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਹਰਿ ਰਸਿ—ਹਰੀ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ। ਹਰਿ ਪਿਆਰਿ—ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ
ਵਿਚ। ਧੁਰਿ—ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਲਿਖਿਆ—ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਅਨੁਸਾਰ। ਪਾਰਿ
ਉਤਾਰਿ—ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੇ, ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥੧੩॥

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਕਦੇ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ,
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ (ਕਦੇ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ, ਉਹ
ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਏ? ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਸਮਾ ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ (ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜਗਤ ਵਿਚ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈ ਚੀਆਂ ਹਨ)।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ (ਪਰ-
ਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਡਰ-ਅਦਬ ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਰ-
ਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ-ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਪਰ; ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਹਰਿ-ਨਾਮ ਧੁਰ ਦਰ-
ਗਾਹ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਇਹ ਨਾਮ
(ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥੧੩॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਜਗੁ ਭਰਮਿਆ ਘਰੁ ਮੁਸੈ ਖਬਰਿ ਨ ਹੋਇ ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧਿ ਮਨੁ ਹਿਰਿ ਲਇਆ ਮਨਮੁਖ ਅੰਧਾ ਲੋਇ ॥ ਗਿਆਨ
ਖੜਗ ਪੰਚ ਦੂਤ ਸੰਘਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਜਾਗੈ ਸੋਇ ॥ ਨਾਮ ਰਤਨੁ ਪਰ-
ਗਾਸਿਆ ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇ ॥ ਨਾਮ ਹੀਨ ਨਕਟੇ ਫਿਰਹਿ ਬਿਨੁ
ਨਾਵੈ ਬਹਿ ਰੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਜੋ ਧੁਰਿ ਕਰਤੈ ਲਿਖਿਆ ਸੁ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ
ਕੋਇ ॥੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੋਹਿ—ਮੋਹ ਵਿਚ (ਫਸ ਕੇ), ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਭਰਮਿਆ—
ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਘਰੁ—(ਹਿਰਦਾ-) ਘਰ। ਮੁਸੈ—ਲੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਬਰਿ—
ਸੂਝ। ਕ੍ਰੋਧਿ—ਕ੍ਰੋਧ ਨੇ। ਹਿਰਿ ਲਇਆ—ਦੁਰਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ
ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ। ਲੋਇ—ਜਗਤ ਵਿਚ। ਗਿਆਨ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ
ਦੀ ਸੂਝ। ਖੜਗ—ਤਲਵਾਰ। ਪੰਚ ਦੂਤ—(ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜ ਵੈਰੀ। ਸੰਘਾਰੇ—ਮਾਰ

ਲਏ। ਜਾਗੈ-ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਗਾਸਿਆ-ਚਮਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਕਟੇ-ਨਕ-
ਵੱਢੇ। ਬਹਿ ਹੋਇ-ਬੈਠ ਕੇ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਧੁਰਿ-ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਕਰਤੇ-ਕਰਤਾਰ ਨੇ
। ੧੪।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਗਤ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ,
(ਜੀਵ ਦਾ ਹਿਰਦਾ-) ਘਰ (ਆਤਮਕ ਸਰਮਾਇਆ) ਲੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਜੀਵ ਨੂੰ)
ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ
(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਲੋਂ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਾਮ ਨੇ ਰੂਪ ਨੇ (ਉਸ
ਦੇ) ਮਨ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦੀ ਤਲਵਾਰ (ਫੜ ਕੇ
ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਦੀ ਬਰਕਤਿ
ਨਾਲ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਵਲੋਂ) ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ)
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰਤਨ ਚਮਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਦਾ ਤਨ ਪਵਿੱਤਰ
ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਬੇ-ਸਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।
ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਬਹਿ ਕੇ ਹੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)।
ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਇਉਂ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ-ਹੀਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੁਖੀ ਰਹੇ, ਜੋ)
ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਿਟਾ
ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ (ਉਲਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ)। ੧੪।

ਗੁਰਮੁਖਾ ਹਰਿ ਧਨੁ ਖਟਿਆ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਵੀਚਾਰਿ॥ ਨਾਮੁ
ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇਆ ਅਤੁਟ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰੁ॥ ਹਰਿ ਗੁਣ ਬਾਣੀ ਉਚਰਹਿ
ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥ ਨਾਨਕ ਸਭ ਕਾਰਣ ਕਰਤਾ ਕਰੈ ਵੇਖੈ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ
॥ ੧੫॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਤਰਿ ਸਹਜੁ ਹੈ ਮਨੁ ਚੜਿਆ ਦਸਵੈ ਆਕਾਸਿ॥ ਤਿਥੈ
ਊਘ ਨ ਭੁਖ ਹੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਸੁਖ ਵਾਸੁ॥ ਨਾਨਕ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ
ਵਿਆਪਤ ਨਹੀ ਜਿਥੈ ਆਤਮ ਰਾਮ ਪਰਗਾਸੁ॥ ੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਰਮੁਖਾ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ। ਕੈ ਸਬਦਿ
-ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਵੀਚਾਰਿ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ।
ਅਤੁਟ-ਨਾਹ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੇ। ਭੰਡਾਰ-ਖਜ਼ਾਨੇ। ਬਾਣੀ-(ਗੁਰੂ ਦੀ) ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ।

ਉਚਰਹਿ—ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ਨਾਨਕ—ਹੈ ਨਾਨਕ ! ੧੫ ।

ਸਹਜੁ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ । ਦਸਵੈ ਆਕਾਸਿ—ਦਸਵੇਂ ਆਕਾਸ ਵਿਚ, ਉਸ ਦਸਵੇਂ ਉੱਚੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸਰੀਰਕ ਨੌਂ ਗੋਲਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਤਿਥੇ—ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ । ਉੱਘ—ਨੀਂਵ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਸੁਖ—ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ । ਵਿਆਪਤ ਨਹੀ—ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ਆਤਮ ਰਾਮ—ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ । ੧੬ ।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ) ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਧਨ ਖੱਟ ਲਿਆ ਹੈ । ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਕੀਮਤੀ ਨਾਮ-ਧਨ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ-ਧਨ ਦੇ) ਅਮੁੱਕ ਖਜਾਨੇ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੇ ਗੁਣਾਂ) ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਹਸਤੀ) ਦਾ ਉਰਲਾ ਪਾਰਲਾ ਬੰਨਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ) ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ! ਇਹ ਸਾਰੇ ਵੇ ਕਰਤਾਰ (ਆਪ ਹੀ) ਭੁਕਾਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ) ਜਿਰਜਣਹਾਰ (ਆਪ) ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੧੫ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ (ਉਸ) ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਜਿਥੇ ਸਰੀਰ ਨੌਂ ਗੋਲਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ) । ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਨੀਂਵ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ (ਸਤਾਂਦੀ) । (ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਾਹ ਦੁੱਖ ਨਾਹ ਸੁਖ (ਕੋਈ ਭੀ ਆਪਣਾ) ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ । ੧੬ ।

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾ ਚੋਲੜਾ ਸਭ ਗਲਿ ਆਏ ਪਾਇ ॥ ਇਕਿ ਉਪਜਹਿ
ਇਕਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਂਹਿ ਹੁਕਮੇ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥ ਜੀਮਣੁ ਮਰਣੁ ਨ ਦੁਕਈ ਰੰਗੁ
ਲਗਾ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥ ਬੰਧਨਿ ਬੰਧਿ ਭਵਾਈਅਨੁ ਕਰਣਾ ਕਛੁ ਨ ਜਾਇ
॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਚੋਲੜਾ—ਸਰੀਰ-ਚੋਲਾ । ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾ ਚੋਲੜਾ—ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਚੋਲਾ । ਸਭ—ਸਭ ਜੀਵ । ਗਲਿ—ਗਲ ਵਿਚ । ਪਾਇ—ਪਾ ਕੇ । ਇਕਿ—[ਲਫਜ਼ 'ਇਕ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ] ਕਈ । ਉਪਜਹਿ—ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੰਮਦੇ ਹਨ । ਬਿਨਸਿ ਜਾਂਹਿ—ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਆਵੈ ਜਾਇ—(ਹਰੇਕ ਜੀਵ) ਜੰਮਦਾ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਨ ਚੁਕਈ—ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦਾ । ਏਗੁ—ਪਿਆਰ । ਦੂਜੈ ਭਾਇ—(ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ । ਬੰਧਨਿ—(ਮੋਹ ਦੀ) ਰੱਸੀ ਨਾਲ । ਬੰਧਿ—ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ਭਵਾਈਅਨੁ—ਭਵਾਈ ਹੈ (ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ) ਉਸ ਨੇ, ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਨੇ । ੧੭ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ (ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ) ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਸਰੀਰ-ਚੋਲਾ ਪਹਿਨ ਕੇ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਕਈ ਜੰਮਦੇ ਹਨ ਕਈ ਮਰਦੇ ਹਨ, (ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ । (ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਜੀਵ ਦੀ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ (ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਇਸ ਦਾ) ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੋੜ ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ (ਆਪ ਹੀ ਮੋਹ ਦੀ) ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ (ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ) ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । (ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ) ਕੋਈ ਉਪਾਉ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ੧੭ ।

ਜਿਨ ਕਉ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀਅਨੁ ਤਿਨ੍ਹ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਆਇ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲੇ ਉਲਟੀ ਭਈ ਮਰਿ ਜੀਵਿਆ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥ ਨਾਨਕ
ਭਗਤੀ ਰਤਿਆ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਧਾਰੀਅਨੁ—ਧਾਰੀ ਹੈ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ । ਆਇ—ਆ ਕੇ । ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲੇ—ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਾਏ, ਗੁਰੂ ਮਿਲਣ ਨਾਲ । ਉਲਟੀ ਭਈ—(ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਪਰਤ ਗਈ । ਮਰਿ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰ ਕੇ, ਬੇ-ਹੋਂਸ ਹੋ ਕੇ । ਜੀਵਿਆ—ਜੀਉ ਪਿਆ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ । ਸੁਭਾਇ—ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ । ਰਤਿਆ—ਰੰਗੀਜ ਕੇ । ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਵਿਚ । ਸਮਾਇ—ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੮ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਉੱਤੇ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਮਿਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਪਿਆ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਮਿਲਣ ਨਾਲ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਪਰਤ ਪਈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ

(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰ ਕੇ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਜੀਉ ਪਿਆ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੮।

ਮਨਮੁਖ ਚੰਚਲ ਮਤਿ ਹੈ ਅੰਤਰਿ ਬਹੁਤੁ ਚਤੁਰਾਈ ॥ ਕੀਤਾ ਕਰਤਿਆ ਬਿਰਥਾ ਗਇਆ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ ॥ ਪੁੰਨ ਦਾਨੁ ਜੋ ਬੀਜਦੇ ਸਭ ਧਰਮਰਾਇ ਕੈ ਜਾਈ ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਮਕਾਲੁ ਨ ਛੋਡਈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਈ ॥ ਜੋਬਨੁ ਜਾਂਦਾ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਜਰੁ ਪਹੁਚੈ ਮਰਿ ਜਾਈ ॥ ਪੁਤੁ ਕਲਤੁ ਮੋਹੁ ਹੇਤੁ ਹੈ ਅੰਤਿ ਬੇਲੀ ਕੇ ਨ ਸਖਾਈ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵੇ ਸੇ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਈ ॥ ਨਾਨਕ ਸੇ ਵਡੇ ਵਡਭਾਗੀ ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਈ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਨਮੁਖ ਮਤਿ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਕਲ । ਚੰਚਲ—ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਟਕਦੀ । ਕੀਤਾ ਕਰਤਿਆ—(ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਸਾਰਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਉੱਦਮ । ਥਾਇ ਨ ਪਾਇ—(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਕੁ ਤਿਲੁ—ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ । ਜੋ—ਜਿਹੜਾ ਭੀ (ਕਰਮ-ਬੀਜ) । ਧਰਮਰਾਇ ਕੈ—ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਪਾਸ । ਸਭ—ਸਾਰੀ (ਘਾਲ-ਕਮਾਈ), ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ । ਜਮਕਾਲੁ—ਮੌਤ, ਮੌਤ ਦਾ ਗੜ । ਦੂਜੈ ਭਾਇ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ । ਖੁਆਈ—ਖੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ—ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਕਦੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਜੋਬਨੁ—ਜੁਆਨੀ । ਜਰੁ—ਬੁਢੇਪਾ । ਕਲਤੁ—ਇਸਤ੍ਰੀ । ਮੋਹੁ—ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ । ਹੇਤੁ—ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਿਆਰ । ਅੰਤਿ—ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ । ਕੋ—ਕੋਈ ਭੀ । ਬੇਲੀ—ਸਾਈ । ਸਖਾਈ—ਮਿੱਤਰ । ਸੇਵੇ—ਸਰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਆਈ—ਆਇ, ਆ ਕੇ । ਜਿ—ਜਿਹੜਾ । ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਵਿਚ । ਸਮਾਈ—ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੯ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਮਤਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਦੀ) ਚਤੁਰਾਈ (ਦਾ) ਬਹੁਤ (ਮਾਣ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਆਦਿਕ ਦਾ) ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ (ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਸਾਰਾ ਉੱਦਮ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਉੱਦਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਪੁੰਨ ਦਾਨ (ਆਦਿਕ) ਜਿਹੜਾ ਭੀ (ਕਰਮ-ਬੀਜ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਰੀਰ-ਧਰਤੀ ਵਿਚ) ਬੀਜਦੇ ਹਨ, (ਉਹਨਾਂ ਦੀ

ਇਹ) ਸਾਰੀ (ਮਿਹਨਤ) ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ, ਇਸ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਹੀ ਅਧੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਜਨਮ) ਮਰਨ ਦਾ ਗੋੜ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਛੱਡਦਾ ਨਹੀਂ । ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਮਨੁੱਖ) ਸੁਆਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਮਨੁੱਖ ਦੀ) ਜੁਆਨੀ ਲੰਘਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, (ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਪ੍ਰਾਣੀ) ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪੁੰਤਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਪਿਆਰ—(ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਯਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਉਸ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੬ ।

ਮਨਮੁਖ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਨੀ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਦੁਖ ਰੋਇ ॥ ਆਤਮਾ ਰਾਮੁ ਨ ਪੂਜਨੀ ਦੂਜੈ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥ ਹਉਮੈ ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਹੈ ਸਬਦਿ ਨ ਕਾਢਹਿ ਧੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਮੈਲਿਆ ਮੁਏ, ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਖੋਇ ॥ ੨੦ ॥ ਮਨਮੁਖ ਬੋਲੇ ਅੰਧੁਲੇ ਤਿਸੁ ਮਹਿ ਅਗਨੀ ਕਾ ਵਾਸੁ ॥ ਬਾਣੀ ਸੁਰਤਿ ਨ ਬੁਝਨੀ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰਹਿ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥ ਓਨ੍ਹਾ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਿ ਸੁਧਿ ਨਹੀ ਗੁਰ ਬਚਨਿ ਨ ਕਰਹਿ ਵਿਸਾਸੁ ॥ ਗਿਆਨੀਆ ਅੰਦਰਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਹੈ ਨਿਤ ਹਰਿ ਲਿਵ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥ ਹਰਿ ਗਿਆਨੀਆ ਕੀ ਰਖਦਾ ਹਉ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਾਸੁ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੇ ਹਰਿ ਸੇਵਦੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕਾ ਦਾਸੁ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ । ਚੇਤਨੀ—ਚੇਤਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਰੋਇ—ਰੋਂਦਾ ਹੈ । ਆਤਮਾ ਰਾਮੁ—ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ । ਪੂਜਨੀ—ਪੂਜਨਿ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਦੂਜੈ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ । ਸਬਦਿ—ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਧੋਇ—ਧੋ ਕੇ । ਮੁਏ—ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰੇ । ਬੋਇ—ਗੰਵਾ ਕੇ । ੨੦ ।

ਤਿਸੁ ਮਹਿ—(ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ) ਉਸ (ਸੁਰਤਿ) ਵਿਚ । ਬੁਝਨੀ—ਬੁਝਨਿ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਪ੍ਰਗਾਸੁ—ਚਾਨਣ । ਸੁਧਿ—ਸੂਝ । ਬਚਨਿ—ਬਚਨ ਵਿਚ । ਵਿਸਾਸੁ—ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਯਕੀਨ । ਗਿਆਨੀ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਵਿਗਾਸੁ—ਖਿੜਾਉ ।

ਹਉ-ਮੈਂ । ਸਦ-ਸਦਾ । ਤਾਸੁ-ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ । ਤਾ ਕਾ-ਉਹਨਾਂ ਦਾ । ੨੧ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਖੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ (ਸਦਾ ਆਪਣੇ) ਦੁੱਖ ਫਰੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । (ਭਲਾ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ (ਫਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਨੁਖ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਉਮੈ ਦੀ ਮੈਲ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਧੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦੇ । ਹੇ ਨਾਨਕ! ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਕੀਮਤੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜਨਮ ਗੰਢਾ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾ ਦੀ ਮੈਲ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ੨੦ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜਨੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦਾ) ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, (ਉਹਨਾਂ ਦੀ) ਉਸ (ਸੁਰਤਿ) ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਲੋਂ ਉਹ) ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਬੋਲੇ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦੀ ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦੇ ।

ਪਰ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਸਦਾ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਸਦਾ ਹਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਸਦਾ (ਆਤਮਕ) ਖਿੜਾਉ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਦਾ (ਇੱਜ਼ਤ) ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੈ । ੨੧ ।

ਮਾਇਆ ਭੁਇਅੰਗਮੁ ਸਰਪੁ ਹੈ ਜਗੁ ਘੇਰਿਆ ਬਿਖੁ ਮਾਇ ॥
ਬਿਖੁ ਕਾ ਮਾਰਣੁ ਹਰਿਨਾਮੁ ਹੈ ਗੁਰ ਗੁਰੁੜ ਸਬਦੁ ਮੁਖਿ ਪਾਇ ॥ ਜਿਨ
ਕਉ ਪੂਰਬ ਲਿਖਿਆ ਤਿਨ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਆਇ ॥ ਮਿਲਿ ਸਤਿ-
ਗੁਰੁ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇਆ ਬਿਖੁ ਹਉਮੈ ਗਇਆ ਬਿਲਾਇ ॥ ਗੁਰਮੁਖਾ ਕੇ
ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਸੋਭਾ ਪਾਇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਕਰਬਾਣੁ ਤਿਨ
ਜੇ ਚਾਲਹਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭਾਇ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਭੁਇਅੰਗਮੁ—ਸੱਪ । ਸਰਪੁ—ਸੱਪ । ਬਿਖੁ—ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਹਰ । ਮਾਇ—ਮਾਇਆ । ਮਾਰਣੁ—(ਅਸਰ) ਮੁਕਾਣ ਵਾਲਾ । ਗੁਰੁਜ—(ਸੱਪ ਭੰਗੇ ਦਾ ਜ਼ਹਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਗਾਰੁੜੀ ਮੰਤ੍ਰ । ਮੁਖਿ—ਮੂੰਹ ਵਿਚ । ਪਾਇ—ਪਾਈ ਰੱਖ । ਪੁਰਬਿ—ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ; ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ । ਆਇ—ਆ ਕੇ । ਮਿਲਿ—ਮਿਲ ਕੇ । ਬਿਖੁ—ਜ਼ਹਰ । ਗਇਆ ਬਿਲਾਇ—ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਜਲੇ—ਰੋਸ਼ਨ । ਪਾਇ—ਪਾ ਕੇ, ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ । ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ । ੨੨ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਸੱਪ ਹੈ ਵੱਡਾ ਸੱਪ । ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਹਰ ਦਾ ਭਰਿਆ ਇਹ ਮਾਇਆ-ਸੱਪ ਜਗਤ ਨੂੰ ਘੇਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਹੀ ਇਸ) ਜ਼ਹਰ ਦਾ ਅਸਰ ਮੁਕਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਹੀ) ਗਾਰੁੜ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ (ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਜ਼ਹਰ ਸਦਾ ਲਈ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਖੱਟ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਰੋਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ ਹਨ । ੨੨ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਵੈਰੁ ਹੈ ਨਿਤ ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥
ਨਿਰਵੈਰੈ ਨਾਲਿ ਵੈਰੁ ਰਚਾਇਦਾ ਆਪਣੈ ਘਰਿ ਲੂਕੀ ਲਾਇ ॥ ਅੰਤਰਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਹੈ ਅਨਦਿਨੁ ਜਲੈ ਸਦਾ ਦੁਖੁ ਪਾਇ ॥ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਬੋਲਿ ਨਿਤ ਭਉਕਦੇ ਬਿਖੁ ਖਾਧੇ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਕਾਰਣਿ ਭਰਮਦੇ ਫਿਰਿ ਘਰਿ ਘਰਿ ਪਤਿ ਗਵਾਇ ॥ ਬੇਸੁਆ ਕੇਰੇ ਪੂਤ ਜਿਉ ਪਿਤਾ ਨਾਮੁ ਤਿਸੁ ਜਾਇ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਨੀ ਕਰਤੈ ਆਪਿ ਖੁਆਇ ॥ ਹਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀਅਨੁ ਜਨ ਵਿਛੁੜੇ ਆਪਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਤਿਸੁ ਬਲਿਹਾਰਣੈ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਲਾਗੈ ਪਾਇ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਿਰਵੈਰੁ—ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਹਿਰਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਲਿਵ ਲਾਇ—ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਰਚਾਇਦਾ—ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਘਰਿ

—(ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ । ਲੂਕੀ—(ਈਰਖਾ ਦੀ) ਚੁਆਤੀ । ਅੰਤਰਿ—ਅੰਦਰ । ਅਨਦਿਨੁ—ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਬੋਲਿ—ਬੋਲ ਕੇ । ਝੂਝੁ—ਝੂਠ । ਭਉਕਦੇ—ਵਾਹੀ ਤਬਾਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਬਿਖੁ—ਜਹਰ। ਦੂਜੈ ਭਾਇ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ। ਕਾਰਣਿ—ਦੀ ਖਾਤਰ । ਭਰਮਦੇ—ਭਰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਘਰਿ ਘਰਿ—ਹਰੇਕ ਘਰ (ਦੇ ਬੂਹੇ) ਤੇ । ਪਤਿ—ਇਜਤ। ਗਵਾਇ—ਗਵਾ ਕੇ । ਬੇਸੁਆ—ਕੰਜਰੀ । ਕੇਹੇ—ਦੇ । ਜਿਉ—ਵਾਂਗ । ਕਰਤੈ—ਕਰਤਾਰ ਨੇ । ਖੁਆਇ—ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਧਾਰੀਅਨੁ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਧਾਰੀ ਹੈ । ਪਾਇ—ਪੈਰੀਂ । ੨੩ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ (ਇਕ ਐਸਾ ਮਹਾ) ਪੁਰਖ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਭੀ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਲਗਨ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ (ਅਜਿਹੇ) ਨਿਰਵੈਰ (ਗੁਰੂ) ਨਾਲ ਵੈਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ (ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ (ਈਰਖਾ ਦੀ) ਚੁਆਤੀ ਬਾਲੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਫ਼ੌਧ (ਦਾ ਭਾਂਬੜ) ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਹੰਕਾਰ (ਦਾ ਭਾਂਬੜ ਬਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ) ਹੈ (ਜਿਸ ਵਿਚ) ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਸਦਾ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ) ਝੂਠ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਵਾਹੀ ਤਬਾਹੀ ਬੋਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ (ਉਹ ਇਉਂ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ) ਉਹਨਾਂ ਜਹਰ ਖਾਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ-ਜਹਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਘਰ ਘਰ (ਦੇ ਬੂਹੇ) ਤੇ ਇੰਜਤ ਗਵਾ ਕੇ (ਹੌਲੇ ਪੈ ਕੇ) ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । (ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ) ਵੇਸੁਆ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ (ਨੱਕ-ਵੱਢੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ (ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੀ ਕੀਹ ਵੱਸ ?) ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਆਪ (ਹੀ ਉਹਨਾ ਨੂੰ) ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਛੜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਆਪ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਸ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੨੩ ।

ਨਾਮਿ ਲਗੇ ਸੇ ਊਬਰੇ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਂਹਿ ॥ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸੁਖੁ ਨਹੀ ਆਇ ਗਏ ਪਛੁਤਾਹਿ ॥ ੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਵਿਚ । ਜੇ—ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਊਬਰੇ—(ਸੰਸਾਰ-

ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਭੁੱਬਣੇ) ਬਚ ਗਏ । ਜਮਪੁਰਿ-ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ । ਜਾਂਹਿ-ਜਾਂਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਆਇ-ਜੰਮ ਕੇ । ਗਏ-(ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ) ਚਲੇ ਗਏ । ੨੪ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹੇ, ਉਹ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਭੁੱਬਣੇ) ਬਚ ਗਏ । ਨਾਮ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ (ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਛੁਤਾਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਚਿੰਤਾ ਧਾਵਤ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਮਨਿ ਭਇਆ ਅਨੰਦੁ ॥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਬੁਝੀਐ ਸਾਧਨ ਸੁਤੀ ਨਿਚਿੰਦ ॥ ਜਿਨ ਕਉ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਤਿਨੁ ਭੇਟਿਆ ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸਹਜੇ ਮਿਲਿ ਰਹੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਪਰਮਾਨੰਦੁ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਧਾਵਤ-ਭਟਕ ਰਹੇ । ਰਹਿ ਗਏ-(ਭਟਕਣੇ) ਹਟ ਗਏ । ਤਾਂ ਮਨਿ-ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਪ੍ਰਸਾਦੀ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ । ਬੁਝੀਐ-ਸਮਝ ਸਕੀਦਾ ਹੈ । ਸਾਧਨ-ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ । ਸੁਤੀ-ਸੌਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਨਿਚਿੰਦ-ਚਿੰਤਾ-ਰਹਿਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ । ਪੂਰਬਿ-ਧੁਰ ਤੋਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ । ਭੇਟਿਆ-ਮਿਲਿਆ । ਸਹਜੇ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ । ਪਰਮਾਨੰਦੁ-ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ । ੨੫ ।

ਅਰਥ :-ਹੋ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਹੇ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ (ਇਸ ਭਟਕਣਾ ਤੋਂ) ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਪਰ ਇਹ ਭੇਤ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕੀਦਾ ਹੈ । (ਜਿਹੜੀ) ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ) ਚਿੰਤਾ-ਰਹਿਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਦੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ (ਦਾ ਮਿਲਾਪ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੨੫ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵਨਿ ਆਪਣਾ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿ ਲੈਨਿ ਹਰਿਨਾਮੁ ਰਖਹਿ ਉਰਧਾਰਿ ॥ ਐਥੇ ਓਥੇ ਮੰਨੀਅਨਿ

ਹਰਿਨਾਮਿ ਲਗੇ ਵਾਪਾਰਿ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦਿ ਸਿਵਾਪਦੇ ਤਿਤੁ ਸਾਚੈ
ਦਰਬਾਰਿ ॥ ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਖਰਚੁ ਸਚੁ ਅੰਤਰਿ ਪਿਰਮੁ ਪਿਆਰੁ ॥ ਜਮ-
ਕਾਲੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵਈ ਆਪਿ ਬਖਸੇ ਕਰਤਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਰਤੇ ਸੇ
ਧਨਵੰਤ ਹੋਨਿ ਨਿਰਧਨੁ ਹੋਰੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥੨੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੇਵਨਿ—ਸੇਵਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਵੀਚਾਰਿ—ਵਿਚਾਰ ਕੇ,
ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ । ਮੰਨਿ ਲੈਨਿ—ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਰਖਹਿ—ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਉਰ—ਹਿਰਦਾ ।
ਉਰਧਾਰਿ ਰਖਹਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਐਥੈ—ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ । ਓਥੈ—
ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ । ਮੰਨੀਅਨਿ—ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਤਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਹਰਿ
ਨਾਮਿ—ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ । ਵਾਪਾਰਿ—ਵਪਾਰ ਵਿਚ । ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ
ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ । ਸਬਦਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਤਿਤੁ—ਉਸ ਵਿਚ । ਤਿਤੁ ਦਰ-
ਬਾਰਿ—ਉਸ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ । ਤਿਤੁ ਸਾਚੈ ਦਰਬਾਰਿ—ਉਸ ਸਦਾ ਬਿਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ।
ਸਚਾ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਸਚੁ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ । ਪਿਰਮੁ—ਪ੍ਰੇਮ ।
ਆਵਈ—ਆਵੈ, ਆਉਂਦਾ । ਕਰਤਾਰਿ—ਕਰਤਾਰ ਨੇ । ਨਾਮ-ਰਤੇ—[ਸਮਾਸੀ] ਨਾਮ-
ਰੰਗ ਦੇ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ । ਸੇ—ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਧਨਵੰਤ—ਧਨ ਵਾਲੇ । ਨਿਰਧਨੁ
—ਕੰਗਾਲ, ਧਨ-ਹੀਣ । ੨੬।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ
ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਚਾ ਨੂੰ (ਸਿਰ-ਮੱਥੇ) ਮੰਨਦੇ ਹਨ,
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਨਾਮ-ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ
ਸਤਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਦਰਬਾਰ
ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਛਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-
ਨਾਮ ਦਾ ਵਣਜ (ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ), ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਆਤਮਕ ਖੁਸ਼ਰਾਕ ਦੇ
ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ
(ਸਦਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) । ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਆਪ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ
ਹੈ, ਮੌਤ (ਦਾ ਡਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ (ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ
ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ) ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ-ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,

ਉਹ ਧਨਵਾਨ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਕੰਗਾਲ ਹੈ । ੨੬ ।

ਜਨ ਕੀ ਟੇਕ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਰਿ, ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਠਵਰ ਨ ਠਾਉ ॥
ਗੁਰਮਤੀ ਨਾਉ ਮਨਿ ਵਸੈ ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਸਮਾਉ ॥ ਵਡਭਾਗੀ ਨਾਮੁ
ਧਿਆਇਆ ਅਹਿਨਿਸਿ ਲਾਗਾ ਭਾਉ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਮੰਗੈ ਧੂੜ ਤਿਨੁ
ਹਉ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ ਜਾਉ ॥੨੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਟੇਕ—ਆਸਰਾ, ਸਹਾਰਾ । ਠਵਰ—ਬਾਂ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ ।
ਸਹਜੇ—ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ ਹੀ । ਸਮਾਉ—ਲੀਨਤਾ । ਅਹਿ—ਦਿਨ । ਨਿਸਿ—
ਰਾਤ । ਭਾਉ—ਪਿਆਰ । ਨਾਨਕੁ ਮੰਗੈ—ਨਾਨਕ ਮੰਗਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ] । ਹਉ—ਮੈਂ ।
ਸਦ—ਸਦਾ । ਜਾਉ—ਜਾਉਂ, ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ । ੨੭।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ
ਸਹਾਰਾ ਹੈ, ਹਰਿ-ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਸੁੱਝਦਾ ।
ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ
ਵੱਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਉਹਨਾਂ ਦੀ) ਲੀਨਤਾ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ (ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ ਸਿਮ-
ਰਿਆ ਹੈ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨਾਲ) ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ (ਸਦਾ) ਮੰਗਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ—ਹੇ
ਭਾਈ !) ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ । ੨੭।

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਮੇਦਨੀ ਤਿਸਨਾ ਜਲਤੀ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰ ॥ ਇਹੁ
ਮੋਹੁ ਮਾਇਆ ਸਭ ਪਸਰਿਆ ਨਾਲਿ ਚਲੈ ਨ ਅੰਤੀ ਵਾਰ ॥ ਬਿਨੁ ਹਰਿ
ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵਈ ਕਿਸੁ ਆਗੈ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰ ॥ ਵਡਭਾਗੀ ਸਤਿਗੁਰੁ
ਪਾਇਆ ਬੁਝਿਆ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬਿਚਾਰੁ ॥ ਤਿਸਨਾ ਅਗਨਿ ਸਭ ਬੁਝਿ ਗਈ
ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਉਰਿ ਧਾਰਿ ॥੨੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮੇਦਨੀ—ਧਰਤੀ । ਤਿਸਨਾ—ਮਾਇਆ ਦਾ ਲਾਲਚ । ਜਲਦੀ—ਸੜ
ਰਹੀ । ਸਭ—ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ । ਪਸਰਿਆ—ਖਿਲਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅੰਤੀ ਵਾਰ
—ਅਖੀਰਲੇ ਵੇਲੇ । ਆਵਈ—ਆਵੇ, ਆਉਂਦੀ । ਕਰੀ—ਕਰੀਂ, ਮੈਂ ਕਰਾਂ । ਵਡਭਾਗੀ—
ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ । ਬੁਝਿਆ—ਸਮਝ ਲਿਆ । ਸਭ—ਸਾਰੀ । ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।
ਧਾਰਿ—ਰੱਖ ਕੇ । ੨੮।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਵਾਲੀ ਇਹ ਧਰਤੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ

(ਦੀ ਅੱਗ) ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਇਹ ਮੋਹ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਪਰ ਇਹ ਮਾਇਆ) ਅਖੀਰਲੇ ਵੇਲੇ (ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੀ) ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ) ਸਾਂਤੀ (ਭੀ) ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। (ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਕਿਸ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਪੁਕਾਰ ਕਰਾਂ ? (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਛਡਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ)।

ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਲੱਭ ਲਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲਿਆ। ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅੱਗ ਬੁੱਝ ਗਈ। ੨੮।

ਅਸੀਂ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿ ਕੈ ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਹਉ ਪਾਪੀ ਵਡ ਗੁਨਹਗਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਜੀਉ ਲੇਖੈ ਵਾਰ ਨ ਆਵਈ ਤੂੰ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥ ਗੁਰ ਤੁਨੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਲਿਆ ਸਭ ਕਿਲਵਿਖ ਕਟਿ ਵਿਕਾਰ ॥ ਜਿਨਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਜੈਕਾਰੁ ॥ ੨੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਸੀਂ-ਅਸੀਂ ਜੀਵ। ਖਤੇ-[ਖ਼ਤਾ-ਭੁੱਲ, ਗੁਨਾਹ] ਭੁੱਲਾਂ। ਪਾਰਾਵਾਰੁ-(ਭੁੱਲਾਂ ਦਾ) ਉਰਲਾ ਬੰਨਾ ਪਰਲਾ ਬੰਨਾ। ਹਰਿ-ਹੇ ਹਰੀ ! ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ-ਮੁਆਫ ਕਰ, ਖਿਆ ਕਰ। ਹਉ-ਹਉਂ, ਮੈਂ। ਗੁਨਹਗਾਰੁ-ਗੁਨਾਹੀਂ। ਲੇਖੈ-ਲੇਖੇ ਦੇ ਰਾਹੀਂ। ਵਾਰ-(ਬਖਸਸ ਦੀ) ਵਾਰੀ। ਬਖਸਿ-ਬਖਸ ਕੇ। ਤੁਨੈ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨੇ। ਕਿਲਵਿਖ-ਪਾਪ। ਕਟਿ-ਕੱਟ ਕੇ, ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ। ਜੈਕਾਰੁ-ਇੱਜ਼ਤ, ਸੋਭਾ। ੨੯।

ਅਰਥ:- ਹੇ ਹਰੀ ! ਅਸੀਂ ਜੀਵ ਬਹੁਤ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, (ਸਾਡੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦਾ) ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ, (ਸਾਡੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦਾ) ਪਾਰਲਾ ਉਰਲਾ ਬੰਨਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ। ਤੂੰ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਬਖਸ ਲੈ, ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਹਾਂ, ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹਾਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! (ਮੇਰੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ) ਲੇਖੇ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਤਾਂ (ਬਖਸਸ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮੇਰੀ) ਵਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ, ਤੂੰ (ਮੇਰੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ) ਬਖਸ ਕੇ (ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਮਿਲਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈਂ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਵਿਕਾਰ ਕੱਟ ਕੇ ਦਇਆਵਾਨ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰਿ-ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ।

ਹੋ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਬਿੰਬਤ ਮਿਲਦੀ ਆਈ ਹੈ । ੬੬।

ਵਿਛੜਿ ਵਿਛੜਿ ਜੋ ਮਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਭੈ ਭਾਇ ॥ ਜਨਮ ਮਰਣ
ਨਿਹਚਲੁ ਭਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ॥ ਗੁਰ ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਹੀਰੇ
ਰਤਨ ਲਭੰਨਿ ॥ ਨਾਨਕ ਲਾਲੁ ਅਮੋਲਕਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਿ ਲਹੰਨਿ
॥੩੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਵਿਛੜਿ (ਪ੍ਰਭ ਤੋਂ) ਵਿੱਛੜ ਕੇ । ਵਿਛੜਿ ਵਿਛੜਿ—ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਿੱਛੜ ਕੇ । ਭੈ—ਡਰ-ਅਦਬ ਵਿਚ । ਭਾਇ—ਪਿਆਰ ਵਿਚ । ਨਿਹਚਲੁ—ਅਡੋਲ । ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਧਿਆਇ—ਸਿਮਰ ਕੇ । ਲਭੰਨਿ—ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ । ਖੋਜਿ—ਖੋਜ ਕੇ, ਛੁੱਢ ਕੇ । ਲਹੰਨਿ—ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੩੦ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਅਨੇਕਾਂ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ) ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਿੱਛੜ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ (ਆਖਰ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਡਰ-ਅਦਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਟਿਕ ਗਏ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਸਿਮਰ ਕੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੜ ਵਲੋਂ ਅਡੋਲ ਹੋ ਗਏ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ (ਉਸ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਆਤਮਕ ਗੁਣ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀਮਤੀ ਨਾਮ-ਹੀਰਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ (ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ) ਖੋਜ ਕੇ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੩੦।

ਮਨਮੁਖ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ ਧਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਧਿਗੁ ਵਾਸੁ ॥ ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਤਾ ਖਾਣਾ ਪੈਨਣਾ ਸੋ ਮਨਿ ਨ ਵਸਿਓ ਗੁਣਤਾਸੁ ॥ ਇਹੁ ਮਨੁ ਸਬਦਿ ਨ ਭੇਦਿਓ ਕਿਉ ਹੋਵੇ ਘਰ ਵਾਸੁ ॥ ਮਨਮੁਖੀਆ ਦੋਹਾਗਣੀ ਆਵਣ ਜਾਣਿ ਮੁਈਆਸੁ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸੁਹਾਗੁ ਹੈ ਮਸਤਕਿ ਮਣੀ ਲਿਖਿਆਸੁ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਉਰਿ ਧਾਰਿਆ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਕਮਲ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਨਿ ਆਪਣਾ ਹਉ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਾਸੁ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਮ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ । ਧਿਗੁ—ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ । ਵਾਸੁ—(ਜਗਤ ਵਿਚ) ਵਸੋਬਾ । ਜਿਸ ਦਾ—[ਸੰਬੰਧਕ 'ਦਾ' ਦੇ ਕਾਰਨ

‘ਜਿਸੁ’ ਦਾ ਉੱਤ੍ਰ ਗਿਆ ਹੈ]। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਗੁਣ ਤਾਸੁ—ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਰੀ। ਸਬਦਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ। ਭੇਦਿਓ—ਵਿੱਭਿੰਨ, ਪ੍ਰੇਤਾ ਗਿਆ। ਘਰ ਵਾਸੁ—(ਅਸਲ) ਘਰ ਦਾ ਵਾਸਾ। ਮਨ ਮੁਖੀਆ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ਦੋਹਾਗਣੀ—ਛੋਟੜ, ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ। ਆਵਣ ਜਾਣਿ—ਜੀਮਣ ਮਰਨ (ਦੇ ਗੇੜ) ਵਿਚ। ਮੁਈਆਸੁ—ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ। ਸੁਹਾਗੁ—ਸੁਭਾਗ। ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ। ਮਣੀ—ਟਿੱਕਾ। ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਹਿਰਦੈ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਪ੍ਰਗਾਸੁ—ਖਿੜਾਉ। ਸੇਵਨਿ—ਸੇਵਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਉ—ਹਉਂ, ਮੈਂ। ਸਦ—ਸਦਾ। ਤਾਸੁ—ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ। ਉਸਲੇ—ਰੋਸਨ। ਅੰਤਰਿ—ਅੰਦਰ। ੩੧।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਉਣਾ ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਗਤ-ਵਸੋਥਾ ਫਿਟਕਾਰ-ਜੋਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨਹੀਂ ਟਿਕਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਅੰਨ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਉਹ ਵਰਤਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਨ (ਕਦੇ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ? ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬਦ-ਨਸੀਬ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਦਾ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹਰਿ-) ਨਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸੁਹਾਗਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਟਿੱਕਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਕੋਲ-ਫੁੱਲ ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਸਦਕੇ ਹਾਂ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਚਾਨਣ (ਕਰੀ ਰੱਖਦਾ) ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਰੋਸਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ੩੧।

ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਸੋਈ ਜਨੁ ਸਿਝੈ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥ ਭੇਖ ਕਰਹਿ ਬਹੁ ਕਰਮ ਵਿਗੁਤੇ ਭਾਇ ਦੂਜੈ ਪਰਜ ਵਿਗੋਈ ॥ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਉ ਨ ਪਾਈਐ ਜੇ ਸਉ ਲੋਚੈ ਕੋਈ ॥੩੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸਬਦਿ-(ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਮਰੈ-(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰਦਾ ਹੈ, ਬੇ-ਹਿੱਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਝੈ-ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਕਤਿ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ। ਭੇਖ-ਧਾਰਮਿਕ ਪਹਿਰਾਵਾ। ਕਰਮ-(ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ) ਕੰਮ। ਵਿਗੁਤੇ-ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਇ ਦੂਜੈ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਪਰਜ-ਸ੍ਰਿਸਟੀ। ਵਿਗੋਈ-ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨ ਪਾਈਐ-ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਜੇ-ਭਾਵੇਂ। ਸਉ-ਸੌ ਵਾਰੀ। ੩੨।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ) ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸਬਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰੋ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਹਿਰਾਵੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਵਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸੌ ਵਾਰੀ ਤਾਂਘ ਪਿਆ ਕਰੇ। ੩੨।

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਉ ਅਤਿ ਵਡ ਉਚਾ ਉਚੀ ਹੂ ਉਚਾ ਹੋਈ ॥ ਅਪੜਿ ਕੋਇ ਨ ਸਕਈ ਜੇ ਸਉ ਲੋਚੈ ਕੋਈ ॥ ਮੁਖਿ ਸੰਜਮ ਹਛਾ ਨ ਹੋਵਈ ਕਰਿ ਭੇਖ ਭਵੈ ਸਭ ਕੋਈ ॥ ਗੁਰ ਕੀ ਪਉੜੀ ਜਾਇ ਚੜੈ ਕਰਮਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਈ ॥ ਅੰਤਰਿ ਆਇ ਵਸੈ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੈ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਮਨੁ ਮਾਨੀਐ ਸਾਚੇ ਸਾਚੀ ਸੋਇ ॥ ੩੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨਾਉ-ਨਾਮਣਾ, ਵਡਿਆਈ। ਉਚੀ ਹੂ ਉਚਾ-ਉੱਚ ਤੋਂ ਉੱਚਾ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚਾ। ਨ ਸਕਈ-ਨ ਸੱਕੇ। ਸਉ ਲੋਚੈ-ਸੌ ਵਾਰੀ ਤਾਂਘ ਕਰੇ। ਮੁਖਿ-ਮੂੰਹੋਂ, ਜ਼ਬਾਨੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਸੰਜਮੇ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੇ ਜਤਨ। ਨ ਹੋਵਈ-ਨ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ। ਭੇਖ-ਧਾਰਮਿਕ ਪਹਿਰਾਵੇ। ਸਭ ਕੋਈ-ਹਰ ਕੋਈ, ਹਰੇਕ ਸਾਧੂ। ਜਾਇ ਚੜੈ-(ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜਾ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਕਰਮਿ-(ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ। ਅੰਤਰਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਵੀਚਾਰੈ-ਵੀਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਬਦਿ-ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਮਰੈ-ਵਿਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹਟਦਾ ਹੈ। ਮਾਨੀਐ-ਪਤੀਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਚੇ-ਸਾਚਿ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ (ਟਿਕਿਆਂ)। ਸਾਚੀ-ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ। ਸੋਇ-ਸੋਭਾ। ੩੩।

ਅਰਥ.—ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਬੇਅੰਤ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸੌ ਵਾਰੀ ਤਾਪ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਮਣੇ ਤਕ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਹਰੇਕ ਸਾਧੂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਤਾਂ ਪਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਪਰ) ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨਿਰੀਆਂ ਜਬਾਨੀ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। (ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦ ਹੀ ਹੈ) ਗੁਰੂ ਦੀ (ਦੱਸੀ ਹੋਈ) ਪੌੜੀ (ਜਿਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤਕ) ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, (ਪਰ ਇਹ 'ਗੁਰ ਕੀ ਪਉੜੀ' ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ) ਗਿੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੋਭਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ੩੩।

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਦੁਖੁ ਸਾਗਰੁ ਹੈ ਬਿਖੁ ਦੁਤਰੁ ਤਰਿਆ ਨ ਜਾਇ ॥
ਮੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕਰਦੇ ਪਚਿ ਮੁਏ ਹਉਮੈ ਕਰਤ ਵਿਹਾਇ ॥ ਮਨਮੁਖਾ ਉਰਵਾਰੁ
ਨ ਪਾਰੁ ਹੈ ਅਧ ਵਿਚਿ ਰਹੇ ਲਪਟਾਇ ॥ ਜੇ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਸੁ ਕਮਾਵਣਾ
ਕਰਣਾ ਕਛੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਗਿਆਨੁ ਰਤਨੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਸਭ ਦੇਖਿਆ
ਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਭਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਬੋਹਿਥੈ ਵਡਭਾਗੀ ਚੜੈ ਤੇ ਭਉਜਲਿ
ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਇ ॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਾਗਰੁ—ਸਮੁੰਦਰ। ਬਿਖੁ—ਜਹਰ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜਹਰ। ਦੁਤਰੁ—[ਦੁਸ਼ਟਰ] ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਪਚਿ—(ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ) ਸੜ ਕੇ। ਮੁਏ—ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰ ਗਏ। ਵਿਹਾਇ—(ਉਮਰ) ਬੀਤਦੀ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ। ਉਰਵਾਰੁ—(ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ) ਉਰਲਾ ਬੰਨਾ। ਪਾਰੁ—ਪਾਰਲਾ ਕੰਢਾ। ਰਹੇ ਲਪਟਾਇ—(ਮੋਹ ਨਾਲ) ਚੰਬੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਧੁਰਿ—ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਸੁ—ਉਹ (ਲੇਖ)। ਗਿਆਨੁ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਸਭ—ਹਰ ਥਾਂ, ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ। ਸੁਭਾਇ—ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ

ਰਾਹੀਂ । ਸਤਿਗੁਰਿ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ । ਬੋਹਿਥੈ—ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ । ਸਤਿਗੁਰਿ ਬੋਹਿਥੈ—ਗੁਰੂ-ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ । ਤੇ—ਤਿਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ । ਭਉਜਲਿ—ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ (ਭੁੱਬਦਿਆਂ ਨੂੰ) । ੩੪ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ (ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਿੰਦ ਵਾਸਤੇ) ਦੁੱਖ (ਦਾ ਮੂਲ) ਹੈ (ਮਾਨੋ, ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ) ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਹਰ (-ਭਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰ) ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ, ਪਾਰ ਲੰਘਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ‘ਮੇਰਾ (ਧਨ), ਮੇਰਾ (ਧਨ)’ ਆਖਦੇ (ਜੀਵ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ) ਸੜ ਸੜ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ‘ਹਉ’, ‘ਹਉ’ ਕਰਦਿਆਂ (ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਮਰ) ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ (ਮੋਹ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ) ਨਾਹ ਉਰਲਾ ਕੰਢਾ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਨਾਹ ਪਾਰਲਾ ਕੰਢਾ । (ਇਸ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ) ਅੱਧ ਵਿਚ ਹੀ (ਗੋਤੇ ਖਾਂਦੇ ਮੋਹ ਨਾਲ) ਚੰਬੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜੀਵ ਭੀ ਕੀਹ ਕਰਨ ? ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਲੇਖ (ਜੀਵ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ) ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੇਖ ਕਮਾਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਉਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਕੋਈ ਉੱਦਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਬਣੀ ਭੁੰਘੀ ਸਾਂਝ (ਦਾ) ਰਤਨ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ (ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ) ਗੁਰੂ-ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਤੇ, ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ-ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਉਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ) ਉਹਨਾਂ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ (ਭੁੱਬਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ) ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੩੪ ।

ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾਤਾ ਕੇ ਨਹੀ ਜੇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦੇਇ ਆਧਾਰੁ ॥ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਨਾਉ ਮਨਿ ਵਸੈ ਸਦਾ ਰਹੈ ਉਰਿ ਧਾਰਿ॥ ਤਿਸਨਾ ਬੁਝੈ ਤਿਪਤਿ ਹੋਇ ਹਰਿ ਕੈ ਨਾਇ ਪਿਆਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਈਐ ਹਰਿ ਅਪਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ॥ ੩੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਦਾਤਾ—(ਨਾਮ ਦੀ) ਦਾਤਿ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਕੋ—ਕੋਈ [ਪੜਨਾਂਵ] । ਦੇਇ—ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਆਧਾਰੁ—ਆਸਰਾ । ਤੇ—ਤੋਂ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਵਸੈ—ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਧਾਰਿ—ਧਾਰ ਕੇ, ਟਿਕਾ ਕੇ । ਬੁਝੈ—(ਅੱਗ) ਖੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਤਿਪਤਿ—ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਸਾਂਤੀ, ਰਜੇਵਾਂ। ਕੈ ਨਾਇ—ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ। ਕੈ ਪਿਆਰ—ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ੩੫।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ) ਦਾਤਿ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਜਿੰਦ ਲਈ) ਆਸਰਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, (ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਦੀ ਅੱਗ) ਬੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ) ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ (ਸੇਵਕ ਉੱਤੇ) ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੩੫।

ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਜਗਤੁ ਬਰਲਿਆ ਕਹਣਾ ਕਛੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ਹਰਿ ਰਖੇ ਸੇ ਉਬਰੇ ਸਬਦਿ ਰਹੇ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਕਰਤਾ ਸਭ ਕਿਛੁ ਜਾਣਦਾ ਜਿਨਿ ਰਖੀ ਬਣਤ ਬਣਾਇ ॥ ੩੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਰਲਿਆ—ਝੱਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਹਣਾ ਕਛੁ ਨ ਜਾਇ—ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕੋਈ ਪੋਸ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਰਖੇ—ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੇ—ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਉਬਰੇ—ਬਚ ਗਏ। ਸਬਦ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ। ਲਿਵ—ਲਗਨ। ਲਿਵ ਲਾਇ ਰਹੇ—ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਭ ਕਿਛੁ ਹਰੇਕ ਗੱਲ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਕਰਤਾਰ) ਨੇ। ਬਣਤ—ਮਰਯਾਦਾ। ੩੬।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ ਰਹਿ ਕੇ ਜਗਤ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿਛੇ) ਝੱਲਾ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੋਸ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤੀ, ਉਹ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ) ਬਚ ਗਏ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ (ਕਰਤਾਰ) ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਸਾਰੇ ਭੇਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ੩੬।

ਹੋਮ ਜਗ ਸਭਿ ਤੀਰਥਾ ਪੜਿ ਪੰਡਿਤ ਥਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ॥ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਨ ਮਿਟਈ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ॥ ਸਤਿਗੁਰ

ਮਿਲਿਐ ਮਲੁ ਉਤਰੀ ਹਰਿ ਜਪਿਆ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਣੁ ॥ ਜਿਨਾ ਹਰਿ ॥੫੬॥
ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਵਿਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੁ ॥ ੩੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਹੋਮ-ਹਵਨ । ਸਭਿ-ਸਾਰੇ । ਤੀਰਥਾ-ਤੀਰਥ (-ਇਸਨਾਨ) ।
ਪੜ੍ਹਿ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ । ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ-ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਜ਼ਹਰਾ
ਮਿਟਈ-ਮਿਟੈ, ਮਿਟਦਾ । ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ-ਜੰਮਣ ਮਰਨ (ਦਾ ਗੇੜ) । ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ
-ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ । ਸੁਜਾਣੁ-ਸਿਆਣਾ । ਸੇਵਿਆ-ਸੇਵਾ-ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ । ਸਦ-
ਸਦਾ । ੩੭ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਪੰਡਿਤ ਲੋਕ ਹਵਨ ਕਰ ਕੇ, ਜੱਗ ਕਰ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਤੀਰਥ-
ਇਸਨਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਪੁਰਾਣ (ਆਦਿਕ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ) ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਪਰ,
ਫਿਰ ਭੀ) ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ-ਜ਼ਹਰ ਦਾ ਮੋਹ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਅੰਦਰੋਂ) ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ, ਹਉਮੈ ਵਿਚ (ਫਸੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਹਨਾਂ ਦਾ) ਜਨਮ
ਮਰਨ (ਦਾ ਗੇੜ ਬਣਿਆ ਰਹਿਦਾ ਹੈ) ।

ਪਰ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ (ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ)
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ) ਮੈਲ
ਲਹਿ ਗਈ । ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਦਾ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ । ੩੭ ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਬਹੁ ਚਿਤਵਦੇ ਬਹੁ ਆਸਾ ਲੋਭੁ ਵਿਕਾਰ ॥ ਮਨਮੁਖ
ਅਸਥਿਰੁ ਨਾ ਥੀਐ ਮਰਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਖਿਨ ਵਾਰ ॥ ਵਡਭਾਗੁ ਹੋਵੈ
ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਹਉਮੈ ਤਜੈ ਵਿਕਾਰ ॥ ਹਰਿਨਾਮਾ ਜਪਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ
ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰ ॥ ੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ -ਚਿਤਵਦੇ-ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਮਨਮੁਖ-
ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ [ਇਕ ਵਚਨ] । ਅਸਥਿਰੁ-ਅਭੋਲ-ਚਿੱਤਾ
ਨਾ ਥੀਐ-ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ [ਇਕ ਵਚਨ] । ਮਰਿ-ਮਰ ਕੇ । ਮਰਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ-ਮਰ ਕੇ
ਮਰਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਖਿਨ
ਵਾਰ-ਖਿਨ ਖਿਨ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਭਾਗੁ-ਕਿਸਮਤ । ਤਜੈ-ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ ।
ਜਪਿ-ਜਪ ਕੇ । ਵੀਚਾਰੁ-ਸੋਚ ਦਾ ਧੁਰਾ । ੩੮ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ) ਸਦਾ ਮਾਇਆ
ਦਾ ਮੋਹ ਹੀ ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਨੇਕਾ ਆਸਾਂ ਬਣਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਲੋਭ ਚਿਤਵਦੇ

ਹਨ, ਵਿਕਾਰ ਚਿਤਵਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਤਾਹੀਏਂ) ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ (ਕਦੇ) ਅਡੋਲ-ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਜਾਗ ਪਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਕਾਰ ਛੱਡ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ (ਆਪਣੀ) ਸੋਚ ਦਾ ਧੁਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਲੱਗ ਪਏ। ੩੮।

ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਆਰਾਧਿਆ ਗੁਰ ਕੈ ਹੇਤਿ ਪਿਆਰਿ ॥੩੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨ ਹੋਵਈ-ਨ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਨਾਮਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ। ਕੈ ਹੇਤਿ-ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਕੈ ਪਿਆਰਿ-ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ੩੯।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ (ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਨਾਮ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੩੯।

ਲੋਭੀ ਕਾ ਵੇਸਾਹੁ ਨ ਕੀਜੈ ਜੇਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ ॥ ਅੰਤਿਕਾਲਿ ਤਿਥੈ ਧੁਹੈ ਜਿਥੈ ਹਬੁ ਨ ਪਾਇ ॥ ਮਨਮੁਖ ਸੇਤੀ ਸੰਗੁ ਕਰੇ ਮੁਹਿ ਕਾਲਖ ਦਾਗੁ ਲਗਾਇ ॥ ਮੁਹ ਕਾਲੇ ਤਿਨ੍ ਲੋਭੀਆ ਜਾਸਨਿ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇ ॥ ਸਤਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਮੇਲਿ ਪ੍ਰਭ ਹਰਿਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇ ॥ ੪੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਨ ਕੀਜੈ-ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਵੇਸਾਹੁ-ਇਤਬਾਰ। ਜੇਕਾ ਪਾਰਿ-ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ। ਵਸਾਇ-ਵੱਸ (ਚੱਲ ਸਕੇ)। ਅੰਤਿ ਕਾਲਿ-ਅਖੀਰਲੇ ਵੇਲੇ। ਧੁਹੈ-ਧੌਖਾ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਬੁ ਨ ਪਾਇ-(ਕੋਈ ਹੋਰ) ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮਨਮੁਖ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ। ਸੇਤੀ-ਨਾਲ। ਸੰਗੁ-ਸਾਥ, ਮੇਲ। ਮੁਹਿ-ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ। ਜਾਸਨਿ-ਜਾਣਗੇ, ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗਵਾਇ-ਵਿਅਰਥ ਗਵਾ ਕੇ। ਪ੍ਰਭ-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ। ਗਾਇ-ਗਾ ਕੇ। ੪੦।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਕਿਸੇ ਲਾਲਚੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, (ਲਾਲਚੀ ਮਨੁੱਖ) ਆਖਰ ਉਸ ਥਾਂ ਧੌਖਾ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਾਹ ਕਰ ਸਕੇ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ (ਜਿਹੜਾ

ਮਨੁੱਖ) ਸਾਥ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਭੀ (ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹ ਉਤੇ (ਬਦਨਾਮੀ ਦੀ) ਕਾਲਖ ਲਾਂਦਾ ਹੈ (ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ) ਦਾਗ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਲਾਲਚੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ (ਬਦਨਾਮੀ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨਾਲ) ਕਾਲੇ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਗਵਾ ਕੇ (ਜਗਤ ਤੋਂ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! (ਆਪਣੀ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਾਈ ਰੱਖ (ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ਹੀ) ਹਰਿ-ਨਾਮ ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ (ਮਨ ਤੋਂ) ਲਹਿ ਜਾਦੀ ਹੈ। ੪੦।

ਪੁਰਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਕਰਤੈ ਲਿਖਿਆ ਸੁ ਮੇਟਣਾ ਨ ਜਾਇ ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਿ ਕਰੇ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥ ਚੁਗਲ ਨਿੰਦਕ ਭੁਖੇ ਰੁਲਿ ਮੁਏ ਏਨਾ ਹਥੁ ਨ ਕਿਥਾਉ ਪਾਇ ॥ ਬਾਹਰਿ ਪਾਖੰਡ ਸਭ ਕਰਮ ਕਰਹਿ ਮਨਿ ਹਿਰਦੈ ਕਪਟੁ ਕਮਾਇ ॥ ਖੇਤਿ ਸਰੀਰਿ ਜੋ ਬੀਜੀਐ ਸੋ ਅੰਤਿ ਖਲੋਆ ਆਇ ॥ ਨਾਨਕ ਕੀ ਪ੍ਰਭ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪੁਰਿ-ਪੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਕਰਤੈ-ਕਰਤਾਰ ਨੇ। ਸੁ-ਉਹ (ਲੇਖ)। ਜੀਉ-ਜੀਵੇ। ਪਿੰਡੁ-ਸਰੀਰ। ਤਿਸ ਦਾ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਦਾ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਛਜ਼ 'ਤਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ]। ਹਰਿ ਰਾਇ-ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ। ਭੁਖੇ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਕਿਥਾਉ-ਕਿਤੇ ਭੀ। ਨ ਪਾਇ-ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਪਾਖੰਡ ਕਰਮ-ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕੰਮ। ਕਰਹਿ-ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ। ਹਿਰਦੈ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਖੇਤਿ-ਖੇਤ ਵਿਚ। ਸਰੀਰਿ-ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਕਪਟੁ-ਖੋਟ, ਧੋਖਾ। ਕਮਾਇ-ਕਮਾ ਕੇ। ਬੀਜੀਐ-ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਿ-ਆਖਰ। ਖਲੋਆ ਆਇ-ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭ-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਹਰਿ-ਹੇ ਹਰੀ ! ਭਾਵੈ-(ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ) ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ। ਬਖਸਿ-ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ। ੪੧।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜੀਵ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਕਰਤਾਰ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਪੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ (ਜੀਵ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਜੋ ਲੇਖ) ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਲੇਖ (ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ) ਮਿਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ (ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੀ ਇਹ) ਜਿੰਦ ਇਹ ਸਰੀਰ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ (ਸਭ ਦੀ) ਪਾਲਣਾ ਭੀ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦਾਤਾਰ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ) ਚੁਗਲੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਦੁਖੀ

ਰਹਿ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੋਤ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ (ਇਸ ਭੈੜੀ ਦਸਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ) ਕਿਤੇ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। (ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੋਟ ਕਮਾ ਕੇ ਬਾਹਰ (ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਣ ਲਈ) ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ) ਇਸ ਸਰੀਰ-ਖੇਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਭੀ (ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ) ਕਰਮ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਰੂਰ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਹੇ ਹਰੀ ! (ਤੇਰੇ ਦਾਸ) ਨਾਨਕ ਦੀ (ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ) ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕੇ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ (ਜੀਵਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜੋੜ। ੪੧।

ਮਨ ਆਵਣ ਜਾਣ ਨ ਸੁਝਈ ਨਾ ਸੁਝੈ ਦਰਬਾਰੁ ॥ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਪਲੇਟਿਆ ਅੰਤਰਿ ਅਗਿਆਨੁ ਗੁਬਾਰੁ ॥ ਤਬ ਨਰੁ ਸੁਤਾ ਜਾਗਿਆ ਸਿਰਿ ਡੰਡੁ ਲਗਾ ਬਹੁ ਭਾਰੁ ॥ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਕਰਾਂ ਉਪਰਿ ਹਰਿ ਚੇਤਿਆ ਸੇ ਪਾਇਨਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਆਪਿ ਓਹਿ ਉਧਰੇ ਸਭ ਕੁਟੰਬ ਤਰੇ ਪਰਵਾਰੁ ॥ ੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਨ-ਹੇ ਮਨ ! ਆਵਣ ਜਾਣ-ਜਨਮ ਮਰਨ (ਦਾ ਗੇੜ)। ਨ ਸੁਝਈ-ਨਹੀਂ ਸੁੱਝਦਾ, ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਦਰਬਾਰੁ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ। ਮੋਹਿ-ਮੋਹ ਵਿਚ। ਪਲੇਟਿਆ-ਲਿਬੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ। ਅੰਤਰਿ-(ਤੇਰੇ) ਅੰਦਰ। ਅਗਿਆਨੁ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਸਮਝੀ। ਗੁਬਾਰੁ-(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ। ਸਿਰਿ-ਸਿਰ ਉੱਤੇ। ਡੰਡੁ-ਡੰਡਾ। ਭਾਰੁ-ਭਾਰਾ, ਕਰਾਰਾ। ਕਰ-ਹੱਥ। ਕਰਾਂ ਉਪਰਿ-ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ, ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ। ਸੇ-ਉਹ-[ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਪਾਇਨਿ-ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੋਖ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ। ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਪਾਣ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ। ਓਹਿ-[ਲਵਜ਼ 'ਓਹ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਉਧਰੇ-ਬਚ ਗਏ। ੪੨।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਮਨ ! (ਤੈਨੂੰ) ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ ਨਹੀਂ ਸੁੱਝਦਾ (ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਪਏਗਾ), (ਤੈਨੂੰ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਭੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਤੂੰ (ਸਦਾ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਸਮਝੀ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ) ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਪਿਆ ਮਨੁੱਖ ਤਦੋਂ (ਹੀ) ਹੋਸ

ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ (ਇਸ ਦੇ) ਸਿਰ ਉੱਤੇ (ਧਰਮਰਾਜ ਦਾ) ਤਕੜਾ ਕਰਾਰਾ ਡੰਡਾ ਵੱਜਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਆ ਦਬੋਚਦੀ ਹੈ) ।

ਹੇ ਹਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਆਪ (ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਲਣੇ) ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ-ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਭੀ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੪੨ ।

ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਸੇ ਮੁਆ ਜਾਪੈ ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਹਰਿ ਰਸਿ ਧ੍ਰਾਪੈ ॥
ਹਰਿ ਦਰਗਹਿ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਿਵਾਪੈ ॥ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਮੁਆ ਹੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥
ਮਨਮੁਖੁ ਮੁਆ ਅਪੁਨਾ ਜਨਮੁ ਖੋਇ ॥ ਹਰਿਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਹਿ ਅੰਤਿ ਦੁਖੁ
ਰੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ੪੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਬਦਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਮਰੈ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰਦਾ ਹੈ । ਸੇ ਮੁਆ—ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਰਿਆ ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਜਾਪੈ—ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਭਾ ਖੱਟਦਾ ਹੈ । ਪਰਸਾਦੀ—ਪਰਸਾਦਿ, ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ । ਰਸਿ—ਰਸ ਨਾਲ । ਧ੍ਰਾਪੈ—ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿਵਾਪੈ—ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਤਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਮੁਆ—ਆਤਮਕ ਮੌਤੋਂ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ । ਸਭੁ ਕੋਇ—ਹਰੇਕ ਜੀਵ । ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਖੋਇ—ਗਵਾ ਕੇ । ਨ ਚੇਤਹਿ—ਨਹੀਂ ਚੇਤਦੇ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਅੰਤਿ—ਅਖੀਰ ਤਕ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ । ਰੋਇ—ਰੋਇੰ, ਰੋਵਹਿ, ਰੋਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ [ਨੋਟ ! ਲਫਜ਼ 'ਰੋਇ' ਇਕ ਵਚਨ ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 'ਰੋਵਹਿ' ਹੈ । 'ਰੋਹਿ' ਨਹੀਂ] । ੪੩ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਤੇ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਸੋਭਾ ਖੱਟਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹਰਿ-ਨਾਮ-ਰਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਵਲੋਂ) ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ (ਮਨੁੱਖ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਸ਼ੂਰੀ ਵਿਚ (ਭੀ) ਸਤਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਆਤਮਕ ਮੌਤੋਂ ਮਾਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਅਜ਼ਾਈਂ ਗਵਾ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ, ਉਹ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ) ਅਖੀਰ ਤਕ (ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ) ਦੁੱਖ (ਹੀ) ਰੋਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

(ਪਰ, ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਭੀ ਕੀਹ ਵੱਸ ?) ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵ ਵਾਸਤੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੪੩ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ਜਿਨਾ ਅੰਤਰਿ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨੁ ॥ ਸਦਾ
ਸਦਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਰਵਹਿ ਅੰਤਰਿ ਸਹਜ ਧਿਆਨੁ ॥ ਓਇ ਸਦਾ ਅਨੰਦਿ
ਬਿਬੇਕ ਰੋਹਹਿ ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਏਕ ਸਮਾਨਿ ॥ ਤਿਨਾ ਨਦਰੀ ਇਕੋ ਆਇਆ
ਸਭੁ ਆਤਮਰਾਮੁ ਪਛਾਨੁ ॥ ੪੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ । ਬੁਢੇ—
(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਕਮਜ਼ੋਰ । ਸੁਰਤਿ—ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ । ਗਿਆਨੁ—
ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ । ਰਵਹਿ—ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਹਜ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ।
ਸਹਜ ਧਿਆਨੁ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਦੀ ਸਮਾਧੀ । ਓਇ—[ਲਫਜ਼ ‘ਓਹ’ ਤੋਂ ਬਹੁ
ਵਚਨ] । ਅਨੰਦਿ—ਆਨੰਦ ਵਿਚ । ਬਿਬੇਕ—(ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਦੀ) ਪਰਖ । ਰੋਹਹਿ—
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਦੁਖਿ—ਦੁੱਖ ਵਿਚ । ਸੁਖਿ—ਸੁਖ ਵਿਚ । ਏਕ ਸਮਾਨਿ—
ਇਕੋ ਜਿਹੇ, ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਆਤਮਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ, ਅਭੋਲ-ਚਿੱਤ । ਇਕੋ—ਇਕ (ਪਰ-
ਮਾਤਮਾ) ਹੀ । ਸਭੁ—ਹਰ ਥਾਂ । ਆਤਮਰਾਮੁ—ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ । ਪਛਾਨੁ—
ਪਛਾਣ, ਮਿੱਤਰ, ਸਾਥੀ । ੪੪ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਟਿਕੀ ਰਹਿਦੀ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ,
ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ) ਕਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ
ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਦੀ) ਪਰਖ ਦੇ ਆਨੰਦ
ਵਿਚ ਸਦਾ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, (ਹਰੇਕ) ਦੁੱਖ ਵਿਚ (ਹਰੇਕ) ਸੁਖ ਵਿਚ ਉਹ ਸਦਾ
ਅਭੋਲ-ਚਿੱਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਸਿਰਫ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਸਾਥੀ ਹੀ ਵੱਸਦਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ । ੪੪ ।

ਮਨਮੁਖ ਬਾਲਕੁ ਬਿਰਧਿ ਸਮਾਨਿ ਹੈ ਜਿਨਾ ਅੰਤਰਿ ਹਰਿ ਸੁਰਤਿ
ਨਾਹੀ ॥ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਸਭ ਧਰਮਰਾਇ ਕੈ ਜਾਂਹੀ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਛੇ ਨਿਰਮਲੇ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਇ ॥ ਓਨਾ ਮੈਲੁ ਪਤੰਗੁ ਨ

ਲਗਈ ਜਿ ਚਲਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥ ਮਨਮੁਖ ਜੂਠਿ ਨ ਉਤਰੈ ਜੇ ਸਉ
ਧੋਣ ਪਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੇਲਿਅਨੁ ਗੁਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਇ
॥ ੪੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਬਾਲਕੁ—
(ਭਾਵ, ਨਰੋਏ ਸਰੀਰਕ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲਾ) ਜੁਆਨ। ਬਿਰਧਿ ਸਮਾਨਿ—ਬੁੱਢੇ ਮਨੁੱਖ ਵਰਗਾ
ਕਮਜ਼ੋਰ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ) । ਸੁਰਤਿ—ਲਗਨ। ਧਰਮਰਾਇ ਕੈ—
ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ। ਕੈ ਸਬਦਿ—
ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਸੁਭਾਇ—(ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਪਤੰਗੁ ਮੈਲੁ—ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ
(ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ) ਮੈਲ। ਜਿ—ਜਿਹੜੇ। ਚਲਨਿ—ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਇ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ।
ਮਨਮੁਖ ਜੂਠਿ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ) ਜੂਠ।
ਸਉ—ਸੌ ਵਾਰੀ। ਧੋਣ ਪਾਇ—ਧੋਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ। ਮੇਲਿਅਨੁ—ਮਿਲਾ ਲਏ
ਹਨ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ। ਕੈ ਅੰਕਿ—ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ। ਸਮਾਇ—ਲੀਨ ਕਰ ਕੇ
। ੪੫।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਨਰੋਏ ਸਰੀਰਕ
ਅੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ) ਬੁੱਢੇ ਮਨੁੱਖ ਵਰਗਾ ਕਮਜ਼ੋਰ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਗਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ,
ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਧਾਰਮਿਕ) ਕਰਮ (ਭੀ) ਹਉਮੈ ਵਿਚ (ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ) ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ
ਸਾਰੇ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਵੱਸ-ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ
(ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਸੁੱਚੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ
ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਚਾਲ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ) ਰਤਾ
ਭੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ (ਵਿਕਾਰਾਂ
ਦੀ) ਜੂਠ (ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ) ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸੌ ਵਾਰੀ (ਉਸ ਨੂੰ)
ਧੋਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ
ਲੀਨ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ (ਆਪ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਮਿਲਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
। ੪੫।

ਬੁਰਾ ਕਰੇ ਸੁ ਕੇਹਾ ਸਿਝੈ ॥ ਆਪਣੈ ਰੋਹਿ ਆਪੇ ਹੀ ਦਝੈ ॥ ਮਨਮੁਖਿ

ਕਮਲਾ ਰਗੜੈ ਲੁਝੈ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਤਿਸੁ ਸਭ ਕਿਛੁ ਸੁਝੈ ॥ ਨਾਨਕ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਸਿਉ ਲੁਝੈ ॥ ੪੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬੁਰਾ-ਬੁਰਾਈ । ਸੁ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਕੋਹ-ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ? ਸਿਝੈ-
ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਰੋਹਿ-ਰੋਝ ਵਿਚ । ਦੜੈ-ਸੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਮਨਮੁਖਿ-ਆਪਣੇ
ਮਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਮਨੁੱਖ । ਕਮਲਾ-ਬੱਲਾ । ਰਗੜੈ-ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਗੜੇ-ਬੰਬੋਲੇ ਵਿਚ ।
ਲੁਝੈ-(ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ) ਖਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ
ਮਨੁੱਖ । ਸਭ ਕਿਛੁ-(ਜੀਵਨ ਦਾ) ਹਰੇਕ ਭੇਤ । ਸੁਝੈ-ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਉ-ਨਾਲ । ਲੁਝੈ-ਟਾਕਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪੬ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ (ਮਾਇਆ ਆਦਿਕ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
ਨਾਲ) ਕੋਈ ਭੇੜ ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ । (ਖਹਿ ਖਹਿ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗੁੱਸੇ (ਦੀ ਅੱਗ) ਵਿਚ
(ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਬੱਲਾ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, (ਦੁਨੀਆ ਦੇ) ਬਗੜੇ-ਬੰਬੋਲੇ ਵਿਚ
(ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ) ਖਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਪਰ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ
(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇ) ਹਰੇਕ ਭੇਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਏ
ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੪੬ ।

ਜਿਨ੍ਹਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਨਾ ਸੇਵਿਓ ਸਬਦਿ ਨ ਕੀਤੋ ਵੀਚਾਰੁ ॥
ਓਇ ਮਾਣਸ ਜੂਨਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਪਸੁ ਢੋਰ ਗਾਵਾਰ ॥ ਓਨ੍ਹਾ ਅੰਤਰਿ
ਗਿਆਨੁ ਨ ਧਿਆਨੁ ਹੈ ਹਰਿ ਸਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਪਿਆਰੁ ॥ ਮਨਮੁਖ ਮੁਏ
ਵਿਕਾਰ ਮਹਿ ਮਰਿ ਜੀਮਹਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰ ॥ ਜੀਵਦਿਆ ਨੋ ਮਿਲੈ ਸੁ ਜੀਵਦੇ
ਹਰਿ ਜਗਜੀਵਨ ਉਰ ਧਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੋਹਣੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ
ਦਰਬਾਰਿ ॥ ੪੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਬਦਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ । ਨ ਕੀਤੋ ਵੀਚਾਰੁ-ਮਨ ਨਹੀਂ
ਜੋੜਿਆ । ਓਇ-[ਲਵਣ 'ਓਹ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਨ ਆਖੀਅਨਿ-ਨਹੀਂ ਆਖੇ
ਜਾਂਦੇ । ਢੋਰ-ਮਰੇ ਪਸ਼ੂ । ਗਾਵਾਰ-ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ । ਅੰਤਰਿ-ਅੰਦਰ । ਗਿਆਨ-ਆਤ-
ਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ । ਧਿਆਨ-ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ । ਸਉ-ਸਿਉ, ਨਾਲ ।
ਮਨਮੁਖ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ । ਮੁਏ-ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਮਰੇ ਹੋਏ । ਵਾਰੋ

ਵਾਰ-ਮੁੜ ਮੁੜ । ਨੋ-ਨੂੰ । ਜੀਵਦਿਆ ਨੋ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ।
ਮਿਲੈ-ਮਿਲਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ] । ਜੀਵਦੇ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ । ਉਹ ਥਾਰਿ-
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ । ਤਿਤੁ ਦਰਬਾਰਿ-ਉਸ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ । ਤਿਤੁ ਸਭੈ ਦਰਬਾਰਿ-
ਉਸ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ । ੪੭ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਨ ਨਹੀਂ
ਫੜੀ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜੋੜਿਆ, ਉਹ ਬੰਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ
ਜੂਨ ਵਿਚ ਆਏ ਨਹੀਂ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਪਸੂ ਹਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਸੂ
ਹਨ, ਉਹ ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ
ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ
ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ
ਹੀ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪਏ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ
ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਭੀ ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਹਰੀ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ
ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖਿ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਸਦਾ-ਬਿਰ
(ਰੱਬੀ) ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਖੱਟਦੇ ਹਨ । ੪੮ ।

ਹਰਿਮੰਦਰੁ ਹਰਿ ਸਾਜਿਆ ਹਰਿ ਵਸੈ ਜਿਸੁ ਨਾਲਿ ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਹਰਿ
ਪਾਇਆ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਪਰ ਜਾਲਿ ॥ ਹਰਿ ਮੰਦਰਿ ਵਸਤੁ ਅਨੇਕ ਹੈ ਨਵ-
ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ॥ ਧਨੁ ਭਗਵੰਤੀ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ੍ਹਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਧਾ
ਹਰਿ ਭਾਲਿ ॥ ਵਡਭਾਗੀ ਗੜ ਮੰਦਰੁ ਖੋਜਿਆ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਪਾਇਆ
ਨਾਲਿ ॥ ੪੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਾਜਿਆ-ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਜਿਸੁ ਨਾਲਿ-ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ
(ਸਰੀਰ) ਦੇ ਨਾਲ, ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ । ਪਰਜਾਲਿ-ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾੜ ਕੇ । ਮੰਦਰਿ-
ਮੰਦਰ ਵਿਚ । ਨਵਨਿਧਿ ਨਾਮੁ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜੋ, ਮਾਨੋ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨੌ
ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਹੈ । ਸਮਾਲਿ-ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖ । ਧਨੁ-[ਬਖ਼ਤ] । ਭਗਵੰਤੀ-ਭਾਗਾ ਵਾਲੇ । ਗੁਰ-
ਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਲਧਾ-ਲੱਧਾ, ਲੱਭ ਲਿਆ । ਗੜ੍ਹ-ਕਿਲ੍ਹਾ । ਹਿਰਦੈ-ਹਿਰਦੇ
ਵਿਚ । ੪੯ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! (ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਸਰੀਰ-) ਹਰਿ-ਮੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ

(ਆਪ) ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਸਰੀਰ-ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ।
(ਪਰ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉੱਤੇ ਤੁਰ ਕੇ (ਅੰਦਰੋਂ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾੜ ਕੇ
(ਹੀ, ਕਿਸੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਅੰਦਰ-ਵੱਸਦਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਲੱਭਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ, ਮਾਨੋ, ਨੌ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਹੈ (ਇਸ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ)
ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖ (ਜੋ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ) ਇਸ ਸਰੀਰ-ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ
ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਉੱਤਮ ਕੀਮਤੀ ਗੁਣ (ਲੱਭ ਪੈਂਦੇ) ਹਨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਾਬਾਸੇ ਉਹਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ
(ਇਸ ਸਰੀਰ-ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਖੋਜ ਕੇ ਲੱਭ ਲਿਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਡੇ
ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਖੋਜਿਆ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ
ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲੱਭ ਲਿਆ । ੪੮ ।

ਮਨਮੁਖ ਦਹ ਦਿਸਿ ਫਿਰਿ ਰਹੇ ਅਤਿ ਤਿਸਨਾ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰ ॥
ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਨਾ ਚੁਕਈ ਮਰਿ ਜੰਮਹਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸੁਖੁ
ਪਾਇਆ ਅਤਿ ਤਿਸਨਾ ਤਜਿ ਵਿਕਾਰ ॥ ਜਨਮ ਮਰਨ ਕਾ ਦੁਖੁ ਗਇਆ
ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰਿ ॥ ੪੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਨਮੁਖ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ । ਦਹ-ਦਸ।
ਦਿਸਿ-ਪਾਸ। ਦਹ ਦਿਸਿ-ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ [ਚਾਰ ਤਰਫਾਂ, ਚਾਰ ਨੁੱਕਰਾਂ, ਉਪਰ,
ਹੇਠ] । ਨ ਚੁਕਈ-ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦਾ । ਮਰਿ ਜੰਮਹਿ-ਮਰ ਕੇ ਜੰਮਦੇ ਹਨ । ਵਾਰੋ ਵਾਰ-
ਬਾਰ ਬਾਰ, ਮੁੜ ਮੁੜ । ਸੇਵਿ-ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ, ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ । ਸੁਖੁ-ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ।
ਤਜਿ-ਤਿਆਗ ਕੇ । ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ । ੪੯ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਇਆ ਦੀ ਭਾਰੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਲਾਲਚ, ਅਤੇ
ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਮਨੁੱਖ ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਭਟਕਦੇ
ਫਿਰਦੇ ਹਨ । (ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ,
ਉਹ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਆਦਿਕ
ਵਿਕਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ
ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ (ਦੇ ਗੋੜ) ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ
। ੪੯ ।

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਮਨ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥
ਕਿਲਵਿਖ ਪਾਪ ਸਭਿ ਕਟੀਅਹਿ ਹਉਮੈ ਚੁਕੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਮਲੁ
ਵਿਗਸਿਆ ਸਭੁ ਆਤਮ ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਛਾਨੁ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਭ
ਜਨ ਨਾਨਕ ਜਪਿ ਹਰਿਨਾਮੁ ॥ ੫੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਨ-ਹੇ ਮਨ! ਧਿਆਇ-ਸਿਮਰਿਆ ਕਰ। ਪਾਵਹਿ-ਤੂੰ ਹਾਸਲ
ਕਰ ਲਏਂਗਾ। ਮਾਨੁ-ਇੱਜ਼ਤ, ਆਦਰ। ਕਿਲਵਿਖ-ਪਾਪ। ਸਭਿ-ਸਾਰੇ। ਕਟੀਅਹਿ-
ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੁਕੈ-ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਕਮਲੁ-
ਹਿਰਦਾ-ਕੋਲ ਫੁੱਲ। ਵਿਗਸਿਆ-ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਭੁ-ਹਰ ਥਾਂ। ਆਤਮ ਬ੍ਰਹਮ-
ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ। ਪਛਾਨੁ-ਪਛਾਣੂ, ਸਾਥੀ। ਹਰਿ ਹਰਿ-ਹੇ ਹਰੀ! ਪ੍ਰਭ-ਹੇ
ਪ੍ਰਭੂ! ਜਪਿ-ਜਪੀਂ, ਮੈਂ ਜਪਦਾ ਰਹਾਂ। ੫੦।

ਅਰਥ :- ਹੇ(ਮੇਰੇ) ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਕਰ (ਸਿਮਰਨ ਦੀ
ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਂਗਾ। (ਸਿਮਰਨ
ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਐਥ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਮਨ ਵਿਚੋਂ) ਹਉਮੈਂ ਅਹੰਕਾਰ
ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ) ਹਿਰਦਾ-ਕੋਲ ਫੁੱਲ
ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਥਾਂ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਸਾਥੀ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਹਰੀ ! ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ (ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ) ਮਿਹਰ ਕਰ, ਮੈਂ
(ਸਦਾ ਤੇਰਾ) ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਰਹਾਂ। ੫੦।

ਧਨਾਸਰੀ ਧਨਵੰਤੀ ਜਾਣੀਐ ਭਾਈ ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਕਾਰ
ਕਮਾਇ ॥ ਤਨੁ ਮਨੁ ਸਉਪੇ ਜੀਅ ਸਉ ਭਾਈ ਲਏ ਹੁਕਮਿ ਫਿਰਾਉ ॥
ਜਹ ਬੈਸਾਵਹਿ ਬੈਸਹਿ ਭਾਈ ਜਹ ਭੇਜਹਿ ਤਹ ਜਾਉ ॥ ਏਵਡੁ ਧਨੁ ਹੋਰੁ ਕੋ
ਨਹੀ ਭਾਈ ਜੇਵਡੁ ਸਚਾ ਨਾਉ ॥ ਸਦਾ ਸਚੇ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂ ਭਾਈ ਸਦਾ
ਸਚੇ ਕੇ ਸੰਗਿ ਰਹਾਉ ॥ ਪੈਨੁਣੁ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਪਤਿ
ਕੇ ਸਾਦ ਆਪੇ ਖਾਇ ॥ ਤਿਸ੍ਰੁ ਕਾ ਕਿਆ ਸਾਲਾਹੀਐ ਭਾਈ ਦਰਸਨ
ਕਉ ਬਲਿ ਜਾਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਵਿਚਿ ਵਡੀਆ ਵਡਿਆਈਆ ਭਾਈ
ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਤਾਪੁਪਾਇ ॥ ਇਕਿ ਕਮੁ ਮੰਨਿ ਨ ਜਾਣਨੀ ਭਾਈ ਦੂਜੈ
ਭਾਇ ਫਿਰਾਇ ॥ ਸੰਗਤਿ ਢੋਈ ਨਾ ਮਿਲੈ ਭਾਈ ਬੈਸਣਿ ਮਿਲੈ ਨ

ਥਾਉ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਤਿਨ੍ਹਾ ਮਨਾਇਸੀ ਭਾਈ ਜਿਨ੍ਹਾ ਧੁਰੇ ਕਮਾਇਆ
ਨਾਉ ॥ ਤਿਨ੍ਹ ਵਿਟਹੁ ਹਉ ਵਾਰਿਆ ਭਾਈ ਤਿਨ੍ਹ ਕਉ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੈ-
ਜਾਉ ॥ ੫੧ ॥

ਧਨਾਸਰੀ-ਇਕ ਰਾਗਣੀ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਧਨਵੰਤੀ-ਧਨ ਵਾਲੀ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ । ਜਾਣੀਐ-ਸਮਝੀ ਜਾਣੀ
ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਭਾਈ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਾ-ਜਦੋਂ । ਕਮਾਇ-ਕਮਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਉਪੈ-ਸੌਂਪਦੀ
ਹੈ, ਭੇਟਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਹਵਾਲੇ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਜੀਅ ਸਉ-ਜਿੰਦ ਸਮੇਤ । ਹੁਕਮਿ-ਹੁਕਮ
ਵਿਚ । ਲਏ ਫਿਰਾਉ-ਫੇਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤੁਰਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ-ਤੋਰ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ।
ਜਹ-ਜਿੱਥੇ । ਬੈਸਾਵਹਿ-(ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ) ਬਿਠਾਂਦੇ ਹਨ । ਬੈਸਹ-ਅਸੀਂ ਜੀਵ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ ।
ਭੇਜਹਿ-(ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ) ਭੇਜਦੇ ਹਨ । ਤਹ-ਉਥੇ । ਜਾਉ-ਜਾਉਂ, ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ।

ਏਵਡੁ-ਏਡਾ ਵਡਾ, ਇਤਨਾ ਕੀਮਤੀ । ਕੋ-ਕੋਈ । ਜੇਵਡੁ-ਜਿਤਨਾ ਕੀਮਤੀ ।
ਸਚਾ ਨਾਉ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਧਨ । ਗਾਵਾਂ-ਮੈਂ ਗਾਂਦਾ ਹਾਂ । ਭਾਈ-ਹੇ ਭਾਈ !
ਕੈ ਸੰਗਿ-ਦੇ ਨਾਲ । ਸਚੇ ਕੈ ਸੰਗਿ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਲ । ਰਹਾਉ-ਰਹਉ,
ਰਹਉਂ, ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।

ਪੈਨਣੁ-ਪੁਸਾਕ, ਸਿਰੋਪਾ, (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਇੱਜਤ । ਪਤਿ-ਇੱਜ਼ਤ ।
ਪਤਿ ਕੇ ਸਾਦ-(ਮਿਲੀ) ਇੱਜ਼ਤ ਦੇ ਆਨੰਦ । ਆਪੇ-ਆਪ ਹੀ । ਖਾਇ-ਖਾਂਦਾ ਹੈ,
ਮਾਣਦਾ ਹੈ । ਤਿਸ ਕਾ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਕਾ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ 'ਤਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਤਰ ਗਿਆ
ਹੈ] ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦਾ । ਕਿਆ ਸਾਲਾਹੀਐ-ਕੀਹ ਸਿਫਤਿ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ? ਸਿਫਤਿ ਹੋ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ਬਲਿ ਜਾਇ-ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਦਰਸਨ ਕਉ-(ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦੇ) ਦਰਸਨ ਤੋਂ ।

ਵਡਿਆਈਆ-ਗੁਣ । ਭਾਈ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਕਰਮਿ-ਮਿਹਰ ਨਾਲ; ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ
ਬਖਸ਼ਿਸ ਨਾਲ । ਮਿਲੈ-(ਗੁਰੂ) ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ-ਤਦੋਂ । ਪਾਇ-(ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ
ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ) ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਕਿ-[ਲਫਜ਼ 'ਇਕ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵੇਚਨ]
ਕਈ । ਮੰਨਿ ਨ ਜਾਣਨੀ-ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ । ਦੂਜੇ ਭਾਇ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਿਆਰ
ਵਿਚ । ਫਿਰਾਇ-ਭਟਕ ਭਟਕ ਕੇ । ਢੋਈ-ਆਸਰਾ, ਸਹਾਰਾ । ਬੈਸਣਿ-ਬੈਠਣ ਲਈ ।

ਨਾਨਕ-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਧੁਰੇ-ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ । ਕਮਾਇਆ
ਨਾਉ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ । ਵਿਟਹੁ-ਤੋਂ । ਹਉ-ਹਉਂ, ਮੈਂ । ਵਾਰਿਆ-

—ਕੁਰਬਾਨ। ਸਦ—ਸਦਾ। ਜਾਉ—ਜਾਉਂ, ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ੫੧।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਜੀਵ-ਇਸ਼ਤੀ ਗੁਰੂ ਦੀ (ਦੱਸੀ) ਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਤਨ ਆਪਣਾ ਮਨ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਸਮੇਤ (ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ) ਹਵਾਲੇ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ (ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ) ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਜੀਵਨ-ਤੋਰ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸ਼ਤੀ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਧਨ ਵਾਲੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੀਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਆਕੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ) ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਅਸਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (-ਧਨ) ਜਿਤਨਾ ਕੀਮਤੀ ਹੈ, ਇਤਨਾ ਕੀਮਤੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਹੀ ਸਦਾ ਗਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰੱਬੀ) ਗੁਣਾਂ (ਰੱਬੀ) ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਇੰਜ਼ਤ-ਆਦਰ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਆਪਣੀ (ਇਸ ਮਿਲੀ) ਇੰਜ਼ਤ ਦੇ ਆਨੰਦ ਆਪ ਹੀ ਮਾਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਆਨੰਦ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੇ)। ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਫਤਿ (ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ) ਕੀਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸਨ ਤੋਂ (ਸਦਾ) ਸਦਕੇ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਹਨ, (ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਮਿਹਰ ਨਾਲ (ਗੁਰੂ) ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਉਹ (ਇਹ ਗੁਣ) ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਬੰਦੇ (ਜਿਸੇ ਹਨ ਜੋ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਭਟਕ ਭਟਕ ਕੇ (ਗੁਰੂ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਹੇ ਭਾਈ ! (ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸੰਗਤਿ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—ਹੇ ਭਾਈ !) ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ (ਪਿਛਲੀ ਕੀਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ) ਰਜ਼ਾ (ਮਿੱਠੀ ਕਰ ਕੇ) ਮਨਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ੫੧।

ਸੇ ਦਾੜੀਆਂ ਸਚੀਆ ਜਿ ਗੁਰ ਚਰਨੀ ਲਗੀਨਿ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਸੇਵਨਿ
ਗੁਰੁ ਆਪਣਾ ਅਨਦਿਨੁ ਅਨਦਿ ਰਹੀਨਿ ॥ ਨਾਨਕ ਸੇ ਮੁਹ ਸੋਹਣੇ ਸਚੈ ਦਰਿ
ਦਿਸੀਨਿ ॥ ੫੨ ॥

ਨੋਟ :- ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਦਾੜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਲੱਛਣ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਇਤਬਾਰ-ਜੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੇ-ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਸਚੀਆ-ਸੱਚੀਆ, ਸੱਚ-ਮੁਚ ਆਦਰ ਦੀਆਂ ਹੱਕਦਾਰ । ਜਿ-ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ । ਅਨਦਿਨੁ-ਹਰ ਹੋਜ਼, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਸੇਵਨਿ-ਸਰਨ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਨਦਿ-ਆਨੰਦ ਵਿਚ । ਰਹੀਨਿ-ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਚੈ ਦਰਿ-ਸਦਾ-ਥਿਰ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰ ਤੇ । ੫੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹ ਦਾੜੀਆਂ ਸਚ ਮੁਚ ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਹੋ ਨਾਕਕ ! (ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ) ਇਹ ਮੂੰਹ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਖੂਭ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ । ੫੨ ।

ਮੁਖ ਸਚੇ ਸਚੁ ਦਾੜੀਆ ਸਚੁ ਬੋਲਹਿ ਸਚੁ ਕਮਾਹਿ ॥ ਸਚਾ ਸਬਦੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸਤਿਗੁਰ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਂਹਿ ॥ ਸਚੀ ਰਾਸੀ ਸਚੁ ਧਨੁ ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਪਾਂਹਿ ॥ ਸਚੁ ਸੁਣਹਿ ਸਚੁ ਮੰਨਿ ਲੈਨਿ ਸਚੀ ਕਾਰ ਕਮਾਹਿ ॥ ਸਚੀ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣਾ ਸਚੇ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਂਹਿ ॥ ਨਾਨਕ ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੁ ਨ ਪਾਈਐ ਮਨਮੁਖਿ ਭੂਲੇ ਜਾਂਹਿ ॥ ੫੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮੁਖ-ਮੂੰਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਸਚੇ-ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ । ਸਚੁ-ਸਦਾ-ਥਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ । ਸਚੁ ਕਮਾਹਿ-ਸਦਾ-ਥਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਮਾਂਹਿ-ਵਿਚ । ਸਮਾਂਹਿ-ਲੀਨ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਰਾਸੀ-ਪੂੰਜੀ, ਸਰਮਾਇਆ । ਪਦਵੀ-ਆਤਮਕ ਦਰਜਾ । ਪਾਂਹਿ-ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਮੰਨਿ ਲੈਨਿ-ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਬੈਸਣਾ-ਆਦਰ ਦੀ ਥਾਂ । ਮਨਮੁਖਿ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ । ਭੂਲੇ ਜਾਂਹਿ-ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੫੩ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ,

ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਸਬਦ ਹਰ ਵੇਲੇ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਸਚ-ਮੁਚ ਸਤਕਾਰ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਆਦਰ ਦੀਆਂ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਧਨ (ਬਿਕਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ) ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਦਕ-ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ (ਦੀ ਯਾਦ) ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ (ਜ਼ਰੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ) ਗਲਤ ਰਸਤੇ ਤੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੜ।

ਬਾਬੀਹਾ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰੇ ਜਲਨਿਧਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰਿ॥ ਗੁਰ ਮਿਲੇ ਸੀਤਲ ਜਲੁ ਪਾਇਆ ਸਭਿ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਣਹਾਰੁ॥ ਤਿਸ ਚੁਕੈ ਸਹਜੁ ਉਪਜੈ ਚੁਕੈ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ ਨਾਮੁ ਰਖਹੁ ਉਰਿ ਧਾਰਿ॥ ਪੜ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਬੀਹਾ—ਪਪੀਹਾ। ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰੇ—‘ਪ੍ਰਿਉ, ਪ੍ਰਿਉ’ ਪੁਕਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਲ ਨਿਧਿ—(i) ਪਾਣੀ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਬੱਦਲ (ii) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮ-ਜਲ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਪਿਆਰਿ—ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਸੀਤਲ ਜਲੁ—ਆਤਮਕ ਠੰਢ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ। ਸਭਿ—ਸਾਰੇ। ਨਿਵਾਰਣਹਾਰੁ—ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ। ਤਿਸ—ਤ੍ਰਿਹ, ਤ੍ਰਿਸਨਾ। ਚੁਕੈ—ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਹਜੁ—ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ। ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ—(ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਦੌੜ-ਭੱਜ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ। ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਪੜ।

ਅਰਥ:- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਵੇਂ) ਪਪੀਹਾ ਬੱਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਵਰਖਾ ਦੀ ਬੂੰਦ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ‘ਪ੍ਰਿਉ, ਪ੍ਰਿਉ’ ਪੁਕਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੂੰਦ ਉਸ ਨੂੰ

ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤ੍ਰਿਹ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ 'ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ' ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਦਾ ਰਹਿਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਉਹ ਆਤਮਕ ਠੰਢ ਵਰਤਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਨਾਮ-ਜਲ) ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਇਸ ਨਾਮ-ਜਲ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ, ਉਸ ਦੀ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਦੀ) ਘਬਰਾਹਟ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ (ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਆਤਮਕ ਠੰਢ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖੋ। ੫੪।

ਬਾਬੀਹਾ ਤੂੰ ਸਚੁ ਚਉ ਸਚੇ ਸਉ ਲਿਵ ਲਾਇ॥ ਬੋਲਿਆ ਤੇਰਾ ਥਾਇ ਪਵੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਅਲਾਇ॥ ਸਬਦੁ ਚੀਨ੍ਹਿ ਤਿਖ ਉਤਰੈ ਮੀਨਿ ਲੈ ਰਜਾਇ ॥ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਝੋਕਿ ਵਰਸਦਾ ਬੂੰਦ ਪਵੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥ ਜਲ ਹੀ ਤੇ ਸਭ ਉਪਜੈ ਬਿਨੁ ਜਲ ਪਿਆਸ ਨ ਜਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਲੁ ਜਿਨਿ ਪੀਆ ਤਿਸੁ ਭੁਖ ਨ ਲਾਗੈ ਆਇ ॥੫੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਾਬੀਹਾ—ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! (ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-ਬੂੰਦ ਦੇ ਰਸੀਏ !) ਸਚੁ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹਰਿ-ਨਾਮ। ਚਉ—ਉਚਾਰ, ਉਚਾਰਿਆ ਕਰ। ਸਚੇ ਸਉ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨਾਲ। ਲਿਵ ਲਾਇ—ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖ। ਥਾਇ—[ਲਫਜ 'ਥਾਉ' ਤੋਂ ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ ਇਕ ਵਚਨ] ਥਾਂ ਵਿਚ। ਪਵੈ—ਕਬੂਲ ਪਏਗਾ। ਅਲਾਇ—ਅਲਾਪਿਆ ਕਰ। ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੋਇ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਚੀਨ੍ਹਿ—ਪਛਾਣ ਕੇ, ਸਾਂਝ ਪਾ ਕੇ, ਤਿਖ—ਤ੍ਰਿਹ (ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ)। ਰਜਾਇ—ਰਜਾ, ਭਾਣਾ, ਹੁਕਮ। ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾਂ—ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾਂ, ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ, ਹਰ ਥਾਂ। ਝੋਕਿ—ਬੁਕ ਕੇ, ਲਿਫ ਕੇ। ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ। ਸੁਭਾਇ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ। ਤੇ—ਤੋਂ। ਸਭ—ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ। ਤਿਸੁ—ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ। ੫੫।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! (ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-ਬੂੰਦ ਦੇ ਰਸੀਏ !) ਤੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਕਰ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਹਰਿ-ਨਾਮ) ਉਚਾਰਿਆ

ਕਰ, (ਤਦੋਂ ਹੀ) ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਕਬੂਲ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਕੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਭਲਾ ਜਾਣ ਕੇ ਮੰਨਿਆ ਕਰ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਦੀ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! ਇਹ ਨਾਮ-ਜਲ) ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਵਿਚ ਛਹਬਰ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਇਸ ਦੀ) ਬੂੰਦ (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ) ਪੈਂਦੀ ਹੈ (ਜਿਹੜਾ) ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਹੈ (ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ (ਲੀਨ) ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਹੀ, ਹਰਿ-ਨਾਮ) ਜਲ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਤਾਹੀਏਂ ਹਰਿ-ਨਾਮ-) ਜਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਕਿਸੇ ਭੀ ਜੀਵ ਦੀ ਮਾਇਆ ਦੀ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਜਲ ਪੀ ਲਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ (ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਦੀ) ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦੀ। ਪਪ।

ਬਾਬੀਹਾ ਤੂੰ ਸਹਜਿ ਬੋਲਿ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਇ ॥ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੇਰੇ ਨਾਲਿ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਦਿਖਾਇ ॥ ਆਪੁ ਪਛਾਣਹਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਮਿਲੈ ਵੁਠਾ ਛਹਬਰ ਲਾਇ ॥ ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵਰਸਦਾ ਤਿਸਨਾ ਭੁਖ ਸਭ ਜਾਇ ॥ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਨ ਹੋਵਈ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸੁਖ ਸਵਨਿ ਸੋਹਾਗਣੀ ਸਚੈ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥੫੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਾਬੀਹਾ—ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! (ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-ਬੂੰਦ : ਇਹੇ !)। ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ)। ਬੋਲਿ—(ਹਰਿ-ਨਾਮ) ਪਿਆ ਕਰ। ਸਚੈ ਸਬਦਿ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ (ਜੁੜ ਕੇ)। ਸੁਭਾਇ—(ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ)। ਸਭ ਕਿਛੁ—(ਹਰਿ-ਨਾਮ-ਬੂੰਦ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ) ਹਰੇਕ ਆਨੰਦ। ਸਤਿਗੁਰਿ—ਗੁਰੂ ਨੇ। ਆਪੁ—ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪਣਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ। ਪਛਾਣਹਿ—(ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ) ਪੜਤਾਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੁਠਾ—ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਛਹਬਰ ਲਾਇ—ਬੜੀ ਲਾ ਕੇ। ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ—ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ, ਅਭੋਲ। ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਰੌਲਾ। ਨ ਹੋਵਈ—ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੁਖਿ—ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ। ਸਵਨਿ—ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋਹਾਗਣੀ—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ਸਮਾਇ—ਟਿਕ ਕੇ। ਸਚੈ ਨਾਮਿ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ। ਪ੬।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! (ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-ਬੂੰਦ ਦੇ ਰਸੀਏ!) ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ), ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਸਬਦ

ਵਿਚ (ਜੁੜ ਕੇ), (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ), ਤੂੰ (ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ) ਜਪਿਆ ਕਰ। ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! (ਹਰਿ-ਨਾਮ-ਬੁੰਦ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ (ਹਰੇਕ ਆਨੰਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ (ਪਰ ਇਹ ਆਨੰਦ ਉਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ) ਗੁਰੂ ਨੇ (ਇਹ) ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਬੱਦਲ) ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਅਭੋਲ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮ-ਜਲ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਮਾਇਆ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰੋਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਭਾਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਟਿਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੫੬।

ਪੁਰਹੁ ਖਸਮਿ ਭੋਜਿਆ ਸਚੈ ਹੁਕਮਿ ਪਠਾਇ ॥ ਇੰਦ੍ਰ ਵਰਸੈ ਦਇਆ ਕਰਿ ਗੂੜੀ ਛਹਬਰ ਲਾਇ ॥ ਬਾਬੀਹੇ ਤਨਿ ਮਨਿ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ਜਾਂ ਤਤੁ ਬੁੰਦ ਮੁਹਿ ਪਾਇ ॥ ਅਨੁ ਧਨੁ ਬਹੁਤਾ ਉਪਜੈ ਧਰਤੀ ਸੋਭਾ ਪਾਇ ॥ ਅਨ-ਦਿਨੁ ਲੋਕੁ ਭਗਤਿ ਕਰੇ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਸਮਾਇ ॥ ਆਪੇ ਸਚਾ ਬਖਸਿ ਲਏ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰੈ ਰਜਾਇ ॥ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹੁ ਕਾਮਣੀ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸਮਾਇ ॥ ਭੈ ਕਾ ਸਹਜੁ ਸੀਗਾਰੁ ਕਰਿਹੁ ਸਚਿ ਰਹਹੁ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੋ ਮਨਿ ਵਸੈ ਹਰਿ ਦਰਗਾਹਿ ਲਏ ਛਡਾਇ ॥੫੭॥

ਪਦ ਅਰਥ:—ਪੁਰਹੁ—(ਆਪਣੀ) ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਖਸਮਿ—ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ। ਸਚੈ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੇ। ਪਠਾਇ—ਤੋਰ ਕੇ, ਭੇਜ ਕੇ [ਸ੍ਰਸਥਾਪਯ੍]। ਇੰਦ੍ਰ—ਇੰਦਰ ਦੇਵਤਾ, ਬੱਦਲ। ਛਹਬਰ ਲਾਇ—ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ। ਤਨਿ—ਤਨ ਵਿਚ। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਜਾਂ—ਜਦੋਂ। ਤਤੁ—(ਜੀਵਨ-ਤੱਤ) ਹਰਿਨਾਮ। ਮੁਹਿ—ਮੂੰਹ ਵਿਚ। ਅਨੁ—ਅੰਨ। ਉਪਜੈ—ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਇ—ਹਾਸਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਨ-ਦਿਨੁ—[ਕਨੁ-ਫਿਜ਼] ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਵੇਲੇ। ਕੈ ਸਬਦਿ—ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ। ਸਮਾਇ—ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ। ਆਪੇ—ਆਪ ਹੀ। ਸਚਾ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ। ਕਰੈ ਰਜਾਇ—ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਵਰਤਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਮਣੀ—ਹੇ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ! ਭੈ ਕਾ ਸਹਜ—(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਡਰ-ਅਦਬ ਤੋਂ

ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ । ਸੀਗਾਰੁ-ਗਹਿਣਾ । ਸਚਿ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ।
ਲਿਵ ਲਾਇ-ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ । ਨਾਮੋ-ਨਾਮ ਹੀ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਲਏ ਛਡਾਇ-
ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੫੭।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਵਾਲੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ
ਤੋਂ (ਆਪਣੇ) ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ (ਹੀ) ਪੂਰ ਕੇ (ਇੰਦਰ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਦਾ)
ਭੋਜਿਆ ਹੈ । (ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ) ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਬੱਦਲ (-ਗੁਰੂ) ਡੂੰਘੀ ਝੜੀ
ਲਾ ਕੇ ਵਰਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਪਪੀਹਾ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-ਬੂੰਦ ਦਾ
ਰਸੀਆ) ਨਾਮ-ਬੂੰਦ (ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਤਨ ਵਿਚ ਆਨੰਦ
ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਜਿਵੇਂ ਵਰਖਾ ਨਾਲ) ਧਰਤੀ ਹਰੀਆਵਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਉਸ ਵਿਚ)
ਬਹੁਤ ਅੰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਜਗਤ ਹਰ ਵੇਲੇ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ
ਹੀ (ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਈ ਲੁਕਾਈ ਉੱਤੇ) ਬਖਸ਼ਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ
ਹੁਕਮ ਵਰਤਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ! ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲੀਨ
ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਆ ਕਰ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਡਰ-ਅਦਬ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ
ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਸਿੰਗਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰੀ
ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ ਟਿਕੀ ਰਿਹਾ ਕਰ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ-
ਮਾਤਮਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੫੭ ।

ਬਾਬੀਹਾ ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਜੇ ਫਿਰਹਿ ਉਡਿ ਚੜਹਿ ਆਕਾਸਿ ॥
ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਜਲੁ ਪਾਈਐ ਚੁਕੈ ਭੂਖ ਪਿਆਸ ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ
ਤਿਸ ਕਾ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਸਿ ॥ ਵਿਨੁ ਬੋਲਿਆ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਜਾਣਦਾ
ਕਿਸੁ ਆਗੈ ਕੀਚੈ ਅਰਦਾਸਿ ॥ ਨਾਨਕ ਘਟਿ ਘਟਿ ਏਕੈ ਵਰਤਦਾ ਸਬਦਿ
ਕਰੇ ਪਰਗਾਸ ॥ ੫੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਬਾਬੀਹਾ-ਹੇ ਪਪੀਹੇ ! (ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-
ਬੂੰਦ ਦੇ ਰਸੀਏ) ਫਿਰਹਿ-ਤੂੰ ਫਿਰਦਾ ਰਹੇਂ । ਉਡਿ-ਉੱਡ ਕੇ । ਆਕਾਸਿ-ਆਕਾਸ
ਵਿਚ । ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ-ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ, ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆਂ ਹੀ । ਪਾਈਐ-ਮਿਲਦਾ
ਹੈ । ਚੁਕੈ-ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੀਉ-ਜਿੰਦ । ਪਿੰਡੁ-ਸਰੀਰ । ਤਿਸ ਕਾ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਕਾ'

ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫੜ ਤਿਸੁ ਦਾ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਿਸ ਕੇ—[ਸੰਬੰਧਕ ਕੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫੜ 'ਤਿਸੁ' ਦਾ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ]। ਵਿਣੁ ਬੋਲਿਆ—ਵਿਣੁ ਬੋਲਿਆਂ। ਕੀਚੇ—ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਘਟਿ ਘਟਿ—ਹਰੇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਏਕੋ—ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ। ਸਬਦਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਪਰਗਾਸ—(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਦਾਨਣ। ੫੮।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ-ਬੁੰਦ ਦੇ ਰਸੀਏ ! (ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਤੂੰ (ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਆਦਿਕ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਰਟਨ ਕਰਦਾ ਵਿਰੇਂ, ਜੋ ਤੂੰ (ਮਾਨਸਕ ਸਕਤੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ) ਉਡ ਕੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਭੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ, (ਤਾਂ ਭੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਮਾਇਆ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ। ਨਾਮ-ਜਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੀ) ਭੁੱਖ ਤ੍ਰਿਹ ਮਿਟਦੀ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਮ-) ਜਲ ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆਂ (ਹੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਇਹ ਜਿੰਦ ਇਹ ਸਰੀਰ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਦਾਤਿ ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੈ। (ਜੀਵਾਂ ਦੇ) ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ (ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੀ) ਹਰੇਕ ਲੋੜ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਹੋਰ ਕਿਸ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਹਰੇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਚਾਨਣ (ਉਹ ਆਪ ਹੀ) ਕਰਦਾ ਹੈ। ੫੮।

ਨਾਨਕ ਤਿਸੈ ਬਸੰਤੁ ਹੈ ਜਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸਮਾਇ ॥ ਹਰਿ ਵੁਠਾ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਭੁ ਪਰਫੜੈ ਸਭੁ ਜਗੁ ਹਰੀਆਵਲੁ ਹੋਇ ॥ ੫੯ ॥ ਸਬਦੇ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ ਹੈ ਜਿਤੁ ਤਨੁ ਮਨੁ ਹਰਿਆ ਹੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਵੀਸਰੈ ਜਿਨਿ ਸਿਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ੬੦ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤੁ ਹੈ ਜਿਨਾ ਰੁਰ-ਮੁਖਿ ਵਸਿਆ ਮਨਿ ਸੋਇ ॥ ਹਰਿ ਵੁਠੈ ਮਨੁ ਤਨੁ ਪਰਫੜੈ ਸਭੁ ਜਗੁ ਹਰਿਆ ਹੋਇ ॥ ੬੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਤਿਸੈ—ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ ਹੀ। ਬਸੰਤੁ—ਖਿੜਾਉ ਦੀ ਰੁੱਤ। ਜਿ—ਜਿਹੜਾ (ਮਨੁੱਖ)। ਸੇਵ—ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਸਮਾਇ—(ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵੁਠਾ—ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਪਰਫੜੈ—ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੀਆਵਲੁ—ਹਰਾ-ਭਰਾ। ੫੯।

ਸਬਦੇ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਜਿਤੁ—ਜਿਸ (ਬਸੰਤ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਜਿਨਿ—

ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ । ਸਿਰਿਆ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਭੁ ਕੋਇ-ਹਰੇਕ ਜੀਵ । ੬੦ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਸੋਇ-ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ।
ਹਰਿ ਵੁਣੈ-ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ਪਰਵਣੈ-ਖਿੜ ਪੈਦਾ ਹੈ । ੬੧ ।

ਅਰਥ :- (ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਆਉਣ ਤੇ (ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
(ਤਿਵੇਂ) ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ) ਲੀਨ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਖਿੜਾਉ ਦੀ ਰੁੱਤ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ
ਦੇ ਅੰਦਰ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਤਨ ਉਸ ਦਾ ਮਨ (ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ
ਨਾਲ) ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੫੯ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ । ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ
ਉਸ ਦਾ) ਨਾਮ (ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਕਦੇ) ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਸਦਾ ਲਈ (ਅਜਿਹੀ) ਖਿੜਾਉ ਦੀ ਰੁੱਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ
ਦਾ ਮਨ ਆਨੰਦ-ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੬੦ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਹ
(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਖਿੜਾਉ ਦਾ ਸਮਾ ਬਣਿਆ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਹੋ ਭਾਈ ! (ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
(ਤਿਵੇਂ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦਾ) ਮਨ (ਉਸ ਦਾ)
ਤਨ ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੬੧ ।

ਵਡੜੈ ਝਾਲਿ ਝਲੰਭਲੈ ਨਾਵੜਾ ਲਈਐ ਕਿਸੁ ॥ ਨਾਉ ਲਈਐ
ਪਰਮੇਸਰੈ ਭੰਨਣ ਘੜਣ ਸਮਰਥੁ ॥ ੬੨ ॥ ਹਰਹਟ ਭੀ ਤੂੰ ਤੂੰ ਕਰਹਿ
ਬੋਲਹਿ ਭਲੀ ਬਾਣਿ ॥ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹਦੂਰਿ ਹੈ ਕਿਆ ਉਚੀ ਕਰਹਿ
ਪੁਕਾਰ ॥ ਜਿਨਿ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਕੀਆ ਤਿਸੈ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੁ ॥
ਆਪੁ ਛੋਡਹਿ ਤਾਂ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਸਚਾ ਏਹੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਹਉਮੈ ਫਿਕਾ ਬੋਲਣਾ
ਬੁਝਿ ਨ ਸਕਾ ਕਾਰ ॥ ਵਣੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਤੁਝੈ ਧਿਆਇਦਾ ਅਨਦਿਨੁ
ਸਦਾ ਵਿਹਾਣ ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਆ ਕਰਿ ਕਰਿ ਥਕੇ
ਵੀਚਾਰ ॥ ਨਦਰਿ ਕਰਹਿ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾਂ ਆਪੇ ਲੈਹਿ ਸਵਾਰਿ ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨ੍ਹੀ ਧਿਆਇਆ ਆਏ ਸੇ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ੬੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਾਲਿ-ਬਾਲਾਂਘੇ । ਵਡੜੈ ਬਾਲਿ-ਬੜੈ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ, ਬਹੁਤ ਸਵੇਰੇ । ਬਲੁੰਡਲੈ-ਘੁਸਮੁਸੇ । ਨਾਵੜਾ-ਜੋਹਣਾ ਨਾਮ । ਕਿਸੁ ਨਾਵੜਾ-ਕਿਸ ਦਾ ਜੋਹਣਾ ਨਾਮ ? ਪਰਮੇਸਰੈ ਨਾਉ-ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਨਾਮ । ਸਮਰਬੁ-ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ । ੬੨ ।

ਹਰਹਟ-ਹਲਟ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਕਰਹਿ-ਕਰਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਬੋਲਹਿ-ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ਭਲੀ ਬਾਣਿ-ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ । ਹਦੂਰਿ-ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ, ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਰ । ਕਰਹਿ-ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ । ਕਿਆ-ਕਾਹਦੇ ਲਈ । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ । ਜਿਨਿ ਹਰਿ-ਜਿਸ ਹਰੀ ਨੇ । ਰੰਗੁ-ਤਮਾਸਾ । ਵਿਟਹੁ-ਤੋ । ਆਪੁ-ਆਪਾ-ਭਾਵ । ਛੋਡਹਿ-ਜੇ ਤੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇਂ । ਸਹੁ-ਸਹੁ, ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ । ਸਚਾ-ਅਟੱਲ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਫਿਕਾ-ਬੇ-ਸੁਆਦਾ । ਬੁਝਿ ਨ ਸਕਾ-ਬੁਝਿ ਨ ਸੱਕਾਂ । ਕਾਰ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੂੰ ਮਿਲਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ) ਕਰਤੱਬ । ਵਣੁ-ਜੰਗਲ । ਤ੍ਰਿਣੁ-ਤੀਲਾ, ਘਾਹ । ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ-ਸਾਰਾ ਜਗਤ । ਅਨਦਿਨੁ-ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰੇਕ ਦਿਹਾੜਾ । ਵਿਹਾਲ-ਬੀਤਦਾ ਹੈ । ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ । ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੀਚਾਰ-(ਹੋਰ ਹੋਰ) ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ । ਨਦਰਿ-ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ । ਕਰਹਿ-(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਤੂੰ ਕਰੇਂ । ਆਪੇ-ਆਪ ਹੀ । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ । ਜੇ-ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਪਰਵਾਣੁ-ਕਬੂਲ । ੬੩ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ਸੁਵਖਤੋ ਘੁਸਮੁਸੇ (ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ) ਕਿਸ ਦਾ ਜੋਹਣਾ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ (ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੬੨ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਅੰਦਰ-ਵੱਸਦੇ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲੋਕ-ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ) ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈਂ ? (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ) ਹਲਟ ਭੀ (ਚੱਲਦੇ ਖੂਹ ਭੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦੇ ਇਉਂ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਕਿ) 'ਤੂੰ ਤੂੰ' ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦੇ ਹਨ (ਪਰ ਉਹ ਭਗਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ) ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਹਰੀ ਨੇ ਇਹ ਜਗਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਖੋਲ-ਤਮਾਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹੋਇਆ ਕਰ । ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵਿਚਾਰ

ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਆਪਾ ਭਾਵ ਛੱਡ ਦੇਵੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪਏਗਾ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਹਉਮੈ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ('ਤੂੰ ਤੂੰ') ਬੋਲਦਾ (ਭੀ) ਬੇ-ਸੁਆਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) । (ਜੇ ਮੈਂ ਸਦਾ ਹਉਮੈ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ 'ਤੂੰ ਤੂੰ' ਬੋਲਦਾ ਰਹਾਂ, ਤਾਂ) ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕਣ ਵਾਲਾ) ਕਰਤੱਬ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜੰਗਲ, (ਜੰਗਲ ਦਾ) ਘਾਹ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਸਿਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹਰੇਕ ਦਿਹਾੜਾ ਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾ (ਤੇਰੀ ਹੀ ਯਾਦ ਵਿਚ) ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਰ (ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਲੋਕ) ਸੋਚਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਬੱਕਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੇਰਾ ਮਿਲਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਜੇ ਤੂੰ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ (ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ) ਸੋਹਣੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਹੀ ਜੰਮੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ) ਕਬੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੬੩।

ਜੋਗੁ ਨ ਭਗਵੀ ਕਪੜੀ ਜੋਗੁ ਨ ਮੇਲੈ ਵੇਸਿ ॥ ਨਾਨਕ ਘਰਿ ਬੈਠਿਆ ਜੋਗੁ ਪਾਈਐ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਉਪਦੇਸਿ ॥ ੬੪ ॥ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਜੇ ਭਵਹਿ ਬੇਦ ਪੜਹਿ ਜੁਗ ਚਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਸਾਚਾ ਭੇਟੈ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸੈ ਪਾਵਹਿ ਮੇਖ ਦੁਆਰ ॥ ੬੫ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਵਰਤੈ ਖਸਮ ਕਾ ਮਤਿ ਭਵੀ ਫਿਰਹਿ ਚਲਚਿਤ ॥ ਮਨਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸੁਖ ਕਿ ਪੁਛਹਿ ਮਿਤ ॥ ਗੁਰਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਉ ਲਾਇ ਚਿਤੁ ॥ ਜੰਮਣ ਮਰਣ ਕਾ ਮੂਲੁ ਕਟੀਐ ਤਾਂ ਸੁਖੁ ਹੋਵੀ ਮਿਤ ॥ ੬੬ ॥ ਭੁਲਿਆਂ ਆਪਿ ਸਮਝਾਇਸੀ ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੈ ॥ ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਬਾਹਰੀ ਕਰਣ ਪਲਾਹ ਕਰੇ ॥ ੬੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ:-ਜੋਗੁ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ)ਮਿਲਾਪ।ਭਗਵੀ ਕਪੜੀ-ਭਗਵੀਂ ਕਪੜੀ, ਗੋਰੂਏ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨਾਲ । ਵੇਸਿ-ਵੇਸਿ ਨਾਲ, ਪਹਿਰਾਵੇ ਨਾਲ । ਘਰਿ-ਘਰ

ਵਿਚ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ । ਪਾਈਐ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ । ਕੈ ਉਪਦੇਸਿ—ਦੇ ਉਪਦੇਸ ਨਾਲ । ੬੪ ।

ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ—ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ । ਭਵਹਿ—ਭਵਹਿੰ, ਤੂੰ ਭੌਂਦਾਂ ਫਿਰੇਂ । ਪੜਹਿ—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇਂ, ਪੜ੍ਹਹਿੰ । ਸਾਚਾ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ । ਭੇਟੈ—ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ । ਵਸੈ—ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ਪਾਵਹਿ—ਪਾਵਹਿੰ, ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏਂਗਾ । ਮੋਖ ਦੁਆਰ—ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦਾ ਰਸਤਾ । ੬੫ ।

ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਵਰਤੈ—ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਭਵੀ—ਉਲਟੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਲਟੇ ਰਸਤੇ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਫਿਰਹਿ—ਤੂੰ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ । ਚਲਚਿਤ—ਚੰਚਲਚਿਤ ਹੋ ਕੇ । ਮਨਮੁਖ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਸਉ—ਸਿਉਂ ਨਾਲ । ਕਰਿ—ਕਰ ਕੇ, ਬਣਾ ਕੇ । ਕਿ—ਕਿਹੜੇ ? ਮਿਤ—ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ—ਦੋਸਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ । ਲਾਇ ਚਿਤੁ—ਚਿੱਤ ਜੋੜੀ ਰੱਖ । ਮੂਲੁ—ਮੁੱਢ, ਜੜ੍ਹ । ਕਟੀਐ—ਵੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਿਤ—ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ੬੬ ।

ਸਮਝਾਇਸੀ—ਸੂਝ ਬਖਸ਼ੇਗਾ । ਜਾ ਕਉ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਉਤੇ । ਨਦਰਿ—ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ । ਨਦਰੀ ਬਾਹਰੀ—ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਰਹਿ ਕੇ । ਕਰਣ ਪਲਾਹ—[ਕਠਾਨਾ ਸ਼ਲਾਘ] ਕਰਣ—ਕਰੁਣਾ, ਤਰਸ । ਪਲਾਹ—ਪ੍ਰਲਾਪ, ਬੋਲ । ਕਰਣ ਪਲਾਹ—ਤਰਸ-ਭਰੇ ਬੋਲ, ਕੀਰਨੇ । ੬੭ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਤਿਆਗ ਕੇ) ਗੋਰੂਏ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਨੀਲੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨਾਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ਪਰ, ਹਾਂ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ) ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ੬੮ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਛੱਡ ਕੇ) ਜੇ ਤੂੰ (ਧਰਤੀ ਤੇ) ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰੇਂ, ਤੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਵੇਦ (ਆਦਿਕ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ) ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇਂ (ਤਾਂ ਭੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—ਹੇ ਭਾਈ !) ਤੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ (ਤਦੋਂ) ਲੱਭ ਲਏਂਗਾ, ਜਦੋਂ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਏਗਾ, ਜਦੋਂ ਹਰੀ (ਤੇਰੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੇਗਾ । ੬੯ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—ਹੇ ਭਾਈ ! ਤੇਰੇ ਭੀ ਕੀਹ ਵੱਸ ? ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ) ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਉਸ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ) ਤੇਰੀ ਮਤਿ ਉਲਟੀ ਰਾਹ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ ਤੂੰ ਚੰਚਲ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ (ਧਰਤੀ ਉਤੇ) ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਪਰ,

ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! (ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿ) ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ
 ਦੋਸਤੀ ਪਾ ਕੇ ਤੂੰ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਦੀ ਆਸ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈਂ ? ਹੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ
 ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਬਣਾ, ਗੁਰੂ (ਦੇ ਚਰਨਾਂ) ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਜੋੜੀ
 ਰੱਖ । (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ) ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਆਤਮਕ
 ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੬੬।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਲਤ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਭੀ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ
 (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ (ਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ)
 ਸਮਝ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ
 ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ (ਸਦਾ) ਕੀਰਨੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੬੭।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੪

ਵਡਭਾਗੀਆ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ
ਰਾਇ ॥ ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਪਰਗਾਸੀਆ ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ
॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੋਹਾਗਣੀ—ਸੁਹਾਗ ਵਾਲੀਆਂ, ਖਸਮ ਵਾਲੀਆਂ। ਗੁਰਮੁਖਿ—
ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਹਰਿ ਰਾਇ—ਪ੍ਰਭੂ-ਪਾਤਿਸਾਹ। ਅੰਤਰਿ—(ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਅੰਦਰ।
ਪਰਗਾਸੀਆ—ਚਮਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਵਿਚ। ਸਮਾਇ—ਲੀਨ ਰਹਿ ਕੇ
॥੧॥

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-
ਪਾਤਿਸਾਹ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ
ਖਸਮ ਵਾਲੀਆਂ ਅਖਵਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ-ਦੇ
ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤਿ ਚਮਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ॥੧॥

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਹੈ ਜਿਨਿ ਸਚੁ ਜਾਤਾ ਸੋਇ ॥ ਜਿਤੁ
ਮਿਲਿਐ ਤਿਖ ਉਤਰੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ
ਸਤਿ ਪੁਰਖੁ ਹੈ ਜਿਸ ਨੋ ਸਮਤੁ ਸਭ ਕੋਇ ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਹੈ ਜਿਸੁ ਨਿੰਦਾ ਉਸਤਤਿ ਤੁਲਿ ਹੋਇ ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੁਜਾਣੁ ਹੈ
ਜਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਹੈ ਜਿਸੁ
ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੈ ਜਿ ਸਚੁ ਦਿੜਾਏ ਸੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿਸ ਤੇ ਨਾਮੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਵਾਹੁ—ਧੰਨ, ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ। ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ—ਧੰਨ ਧੰਨ। ਜਿਨਿ—
ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ। ਸਚੁ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ। ਜਾਤਾ—ਜਾਂਤਾ ਪਾਈ।
ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਤਿਖ—ਤ੍ਰਿਹ। ਸੀਤਲੁ—ਠੰਢਾ-ਠਾਰ। ਜਿਸ ਨੋ—
[ਸੰਬੰਧਕ 'ਨੋ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਵਜ 'ਜਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਭ ਗਿਆ ਹੈ]। ਸਮਤੁ—ਇਕੋ
ਜਿਹਾ। ਸਭ ਕੋਇ—ਹਰੇਕ ਜੀਵ। ਤੁਲਿ—ਬਰਾਬਰ। ਸੁਜਾਣੁ—ਸਿਆਣਾ। ਜਿਸੁ
ਅੰਤਰਿ—ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਅੰਦਰ। ਜਿਸੁ ਅੰਤੁ ਨ—ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ) ਦਾ

ਅੰਤ ਨਹੀਂ (ਪੈ ਸਕਦਾ)। ਜਿ-ਜਿਹੜਾ। ਦਿੜਾਏ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧੰਨ ਧੰਨ (ਆਖੋ)। ਜਿਸ ਤੋ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਤੇ' ਦੇ ਕਾਰਨ
ਲਫਜ਼ 'ਜਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਹੈ] ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਪਾਸੋਂ। ੨।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ ਸਦਾ
ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਭੁੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ
(ਮਾਇਆ ਦੀ) ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਤਨ ਅਤੇ ਮਨ ਠੰਢਾ-ਠਾਰ
ਸਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਸੱਤ ਪੁਰਖ ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ ਹੈ ਧੰਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ
ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਇਕੋ ਜਿਹਾ (ਦਿੱਸਦਾ) ਹੈ। ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਨਾਲ ਵੇਰ ਨਹੀਂ (ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਕਰੇ) ਗੁਰੂ ਨੂੰ
(ਉਹ) ਨਿੰਦਾ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ, ਗੁਰੂ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਿਚ)
ਸਿਆਣਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਦਾ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਲਾਹੁਣ-ਜੋਗ
ਹੈ, ਗੁਰੂ (ਉਸ) ਨਿਰੰਕਾਰ (ਦਾ ਰੂਪ) ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਉਰਲਾ ਪਾਰਲਾ
ਬੰਨਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ ਗੁਰੂ ਧੰਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰਭੂ (ਦਾ ਨਾਮ) ਪੱਕਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ
(ਸਦਾ) ਧੰਨ ਧੰਨ ਆਖਿਆ ਕਰੋ। ੨।

ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਸਚਾ ਸੋਹਿਲਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ
ਸਲਾਹਣਾ ਹਰਿ ਜਪਿਆ ਮਨਿ ਆਨੰਦੁ ॥ ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਪਾਇਆ
ਪੂਰਨ ਪਰਮਾਨੰਦੁ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਲਾਹਿਆ ਬਹੁੜਿ ਨ ਮਨਿ
ਤਨਿ ਭੰਗੁ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਗੋਬਿੰਦੁ ਨਾਮੁ-ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ। ਸਚਾ-
ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਸੋਹਿਲਾ-ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਗੀਤ। ਅਨਦਿਨੁ-ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ
ਵੇਲੇ। ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ। ਵਡਭਾਗੀ-ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ। ਪਰਮਾਨੰਦੁ-ਪਰਮ-
ਆਨੰਦ, ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ। ਬਹੁੜਿ-ਮੁੜ। ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ।
ਤਨਿ-ਤਨ ਵਿਚ। ਭੰਗੁ-ਭੇਟ, ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਲੋਂ ਭੇਟ। ੩।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ

ਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ (ਹੀ) ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਕੀਤੀ, ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ ਜਪਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਦੇ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਵੇਲੇ) ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਨ ਵਿਚ (ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਦੀ) ਮੁੜ ਕਦੇ ਤੋਟ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ੩ ।

ਮੂੰ ਪਿਰੀਆ ਸਉ ਨੇਹੁ ਕਿਉ ਸਜਣ ਮਿਲਹਿ ਪਿਆਰਿਆ ॥ ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਤਿਨ ਸਜਣ ਸਚਿ ਸਵਾਰਿਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੈਭਾ ਮਿਤੁ ਹੈ ਜੇ ਮਿਲੈ ਤ ਇਹੁ ਮਨੁ ਵਾਰਿਆ ॥ ਦੇਂਦਾ ਮੂੰ ਪਿਰੁ ਦਸਿ ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਸਿਰਜਣ-ਹਾਰਿਆ ॥ ਨਾਨਕ ਹਉ ਪਿਰੁ ਭਾਲੀ ਆਪਣਾ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਲਿ ਦਿਖਾ-ਲਿਆ ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਉ—ਸਉਂ, ਸਿਉ, ਨਾਲ। ਪਿਰੀਆ ਸਉ—ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ। ਮੂੰ ਨੇਹੁ—ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ। ਕਿਉ—ਕਿਵੇਂ। ਮਿਲਹਿ—ਮਿਲ ਪੈਣ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਹਉ—ਹਉਂ, ਮੈਂ। ਤਿਨ ਸਜਣ—ਉਹਨਾ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ। ਸਚਿ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੇ। ਸਵਾਰਿਆ—ਸੋਹਣੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਭਾ—ਮੇਰਾ। ਤ—ਤਾਂ। ਵਾਰਿਆ—ਸਦਕੇ ਕੀਤਾ। ਮੂੰ—ਮੈਨੂੰ। ਦੇਂਦਾ ਦਸਿ—ਦੱਸ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਹਾਰਿਆ—(ਸ੍ਰਿਸਟੀ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-)। ਭਾਲੀ—ਭਾਲੀਂ, ਮੈਂ ਭਾਲਦੀ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰ—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਨਾਲਿ—(ਮੇਰੇ) ਨਾਲ (ਵੱਸਦਾ)। ੪।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਆਪਣੇ) ਪਿਆਰੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਹੈ (ਮੇਰੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਾਂਘ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ) ਕਿਵੇਂ (ਉਹ) ਪਿਆਰੇ ਸੱਜਣ ਮਿਲ ਪੈਣ (ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦੇਣ)। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਲਭਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ (ਹੀ) ਮੇਰਾ (ਅਸਲ) ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਜੇ (ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ) ਮਿਲ ਪਏ, ਤਾਂ (ਮੈਂ ਆਪਣਾ) ਇਹ ਮਨ (ਉਸ ਤੋਂ) ਸਦਕੇ ਕਰ ਦਿਆਂ। (ਗੁਰੂ ਹੀ) ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹਰੀ (ਹੀ ਅਸਲ) ਸੱਜਣ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ! ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਢੂੰਢ ਰਹੀ ਸਾਂ, ਤੂੰ (ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ) ਨਾਲ (ਵੱਸਦਾ) ਵਿਖਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ੪।

ਹਉ ਖੜੀ ਨਿਹਾਲੀ ਪੰਧੁ ਮਤੁ ਮੂੰ ਸਜਣੁ ਆਵਏ ॥ ਕੋ ਆਣਿ

ਮਿਲਾਵੈ ਅਜੁ ਮੈ ਪਿਰੁ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਵਏ ॥ ਹਉ ਜੀਉ ਕਰੀ ਤਿਸ ਵਿਟਹੁ
ਚਉਖੰਨੀਐ ਜੋ ਮੈ ਪਿਰੀ ਦਿਖਾਵਏ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤਾਂ
ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਮੇਲਾਵਏ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਹਉ-ਹਉਂ, ਮੈਂ । ਖੜੀ-ਖਲੋਤੀ, ਤਾਂਘ ਨਾਲ । ਨਿਹਾਲੀ-
ਨਿਹਾਲੀ, ਮੈਂ ਤੱਕ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਵੇਖ ਰਹੀ ਹਾਂ । ਪੰਧੁ-ਰਸਤਾ । ਮਤੁ-ਸ਼ਾਇਦ ।
ਮੂੰ ਸਜਣੁ-ਮੇਰਾ ਸੱਜਣ । ਆਵਏ-ਆਵੇ, ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਕੋ-ਕੋਈ । ਆਣਿ-ਲਿਆ
ਕੇ । ਮੈ-ਮੈਨੂੰ । ਮੇਲਿ-ਮੇਲ ਕੇ । ਮਿਲਾਵਏ-ਮਿਲਾਵੇ, ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ । ਜੀਉ-ਜਿੰਦ ।
ਕਰੀ-ਕਰੀ, ਮੈਂ ਕਰਾਂ । ਤਿਸ ਵਿਟਉ-ਉਸ ਤੋਂ । ਚਉ ਖੰਨੀਐ-ਚਾਰ ਟੋਟੇ [ਚਉ-
ਚਾਰ] । ਮੈ-ਮੈਨੂੰ । ਦਇਆਲੁ-ਦਇਆਵਾਨ । ਮੇਲਾਵਏ-ਮੇਲਾਵੇ, ਮਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ
। ੫ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੈਂ ਤਾਂਘ ਨਾਲ ਰਾਹ ਤੱਕ ਰਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰਾ
ਸੱਜਣ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ (ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ-) ਪਤੀ ਅੱਜ (ਇਸੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ)
ਲਿਆ ਕੇ ਮਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੋਵੇ । ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ
ਉਸ ਤੋਂ (ਆਪਣੀ) ਜਿੰਦ ਚਾਰ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿਆਂ (ਸਦਕੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ) ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਦੋਂ ਹਰੀ-ਪ੍ਰਭੂ (ਆਪ) ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਉਹ ਪੂਰਾ
ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ (ਤੇ, ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) ॥੫॥

ਅੰਤਰਿ ਜੋਰੁ ਹਉਮੈ ਤਨਿ ਮਾਇਆ ਕੂੜੀ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰ
ਕਾ ਫੁਰਮਾਇਆ ਮੰਨਿ ਨ ਸਕੀ ਦੁਤਰੁ ਤਰਿਆ ਨ ਜਾਇ ॥ ਨਦਰਿ ਕਰੇ
ਜਿਸੁ ਆਪਣੀ ਸੇ ਚਲੈ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸਨ ਸਫਲੁ
ਹੈ ਜੇ ਇਛੈ ਸੇ ਫਲੁ ਪਾਇ ॥ ਜਿਨ੍ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੰਨਿਆ ਹਉ ਤਿਨ ਕੇ
ਲਾਗਉ ਪਾਇ ॥ ਨਾਨਕੁ ਤਾ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ ਜਿ ਅਨਦਿਨੁ ਰਹੈ ਲਿਵ ਲਾਇ
॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜੋਰੁ ਹਉਮੈ-ਹਉਮੈ ਦਾ ਜ਼ੋਰ । ਤਨਿ-ਸਰੀਰ ਵਿਚ । ਕੂੜੀ-ਭੂਠ-
ਮੂਠ, ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ । ਆਵੈ-(ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ) ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਜਾਇ-ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਦੁਤਰੁ-[ਦੁਸ਼ਟਰ] ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਔਖਾ ਹੈ । ਨਦਰਿ-ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ । ਸਫਲੁ-ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਜੋ ਫਲੁ-ਜਿਹੜਾ
ਫਲ । ਇਛੈ-ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਦਾ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੰਨਿਆ-ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਸਰਧਾ ਲਿਆਂਦੀ ।
ਹਉ-ਹਉਂ, ਮੈਂ । ਲਾਗਉ-ਲਾਗਉਂ, ਮੈਂ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ । ਤਿਨ ਕੇ ਪਾਇ-ਉਹਨਾਂ

ਪ੍ਰੀਤੀ । ਤਾ ਕਾ—ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ । ਜਿ—ਜਿਹੜਾ (ਮਨੁੱਖ) । ਅਨਦਿਨੁ—ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਲਿਵ ਲਾਇ ਰਹੈ—ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ੬।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਉਮੈ ਦਾ ਜੋਰ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ) ਸਿਰਫ ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਰਧਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ, (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ । (ਪਰ, ਹੇ ਭਾਈ !) ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਹੀ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ (ਜੀਵਨ-ਤੋਰ) ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਫਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ) ਜਿਹੜੀ ਮੰਗ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਮੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਸਰਧਾ ਬਣਾਈ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ । ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ (ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਸੁਰਤਿ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ (ਸਦਾ ਲਈ) ਦਾਸ ਹੈ । ੬।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਰੀ ਪਿਆਰੁ ਬਿਨੁ ਦਰਸਨ ਕਿਉ ਤ੍ਰਿਪਤੀਐ ॥ ਨਾਨਕ ਮਿਲੇ ਸੁਭਾਇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਇਹੁ ਮਨੁ ਰਹਸੀਐ ॥੭॥ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਰੀ ਪਿਆਰੁ ਕਿਉ ਜੀਵਨਿ ਪਿਰ ਬਾਹਰੇ ॥ ਜਾ ਸਹੁ ਦੇਖਨਿ ਆਪਣਾ ਨਾਨਕ ਥੀਵਨਿ ਭੀ ਹਰੇ ॥੮॥

ਪਦ. ਅਰਥ :—ਪਿਰੀ ਪਿਆਰੁ—ਪਿਆਰੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ ਪਿਆਰ । ਕਿਉ ਤ੍ਰਿਪਤੀਐ—ਕਿਵੇਂ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਸੁਭਾਇ—ਪਿਆਰ ਵਿਚ । ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨੁ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ । ਰਹਸੀਐ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੭ ।

ਕਿਉ ਜੀਵਨਿ—ਕਿਵੇਂ ਜੀਉ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦੇ । ਬਾਹਰੇ—ਬਾਹਰੇ । ਜਾ—ਜਦੋਂ । ਦੇਖਨਿ—ਵੇਖਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਥੀਵਨਿ—ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭੀ—ਮੁੜ, ਫਿਰ । ਹਰੇ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ । ੮।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, (ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ) ਦਰਸਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਂਤੀ-ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਪਿਆਰੇ ਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਇਸੇ ਕਰਕੇ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਮਨ ਸਦਾ ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੭ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦੇ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਦੋਂ ਉਹ ਮੁੜ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੮ ।

ਜਿਨ੍ਹਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਦਰਿ ਨੇਹੁ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਚੈ ਲਾਇਆ ॥ ਰਾਤੀ ਅਤੇ ਭੇਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰੇਮ ਸਮਾਇਆ ॥੯॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚੀ ਆਸਕੀ ਜਿਤੁ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਸਚਾ ਪਾਈਐ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਰਹਹਿ ਅਨੰਦਿ ਨਾਨਕ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈਐ॥੧੦॥ ਸਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਤੇ ਪਾਈਐ ॥ ਕਬਹੂਨ ਹੋਵੈ ਭੰਗੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈਐ ॥੧੧॥ ਜਿਨ੍ਹਾ ਅੰਦਰਿ ਸਚਾ ਨੇਹੁ ਕਿਉ ਜੀਵਨਿ ਪਿਰੀ ਵਿਹੁਣਿਆ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੇਲੇ ਆਪਿ ਨਾਨਕ ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨਿਆ ॥ ੧੨ ॥ ਜਿਨ ਕਉ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰੁ ਤਉ ਆਪੇ ਲਾਇਆ ਕਰਮੁ ਕਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਲੇਹੁ ਮਿਲਾਇ ਮੈ ਜਾਚਕ ਦੀਜੈ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ॥੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਰੱਖ ਕੇ । ਪ੍ਰੀਤਮ—ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੈ ਸਚੈ—ਤੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੇ । ਅਤੈ—ਅਤੇ । ਭੇਹੁ—ਦਿਨ । ਪ੍ਰੇਮਿ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ੯ ।

ਸਚੀ ਆਸਕੀ—ਸੱਚੀ ਆਸ਼ਕੀ, ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੇਮ । ਜਿਤੁ—ਜਿਸ (ਆਸਕੀ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਪਾਈਐ—ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਅਨਦਿਨੁ—ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਵੇਲੇ । ਅਨੰਦਿ—ਆਨੰਦ ਵਿਚ । ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ । ਸਮਾਈਐ—ਲੀਨ ਰਹੀਦਾ ਹੈ । ੧੦ ।

ਤੇ—ਤੋਂ, ਪਾਸੋਂ । ਨ ਹੋਵੈ ਭੰਗੁ—ਟੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ । ਗਾਈਐ—ਗਾਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੧੧ ।

ਨੇਹੁ—ਪਿਆਰ । ਕਿਉ—ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦੇ । ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ੧੨ ।

ਤਉ ਆਪੇ—ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ । ਕਰਮੁ—ਮਿਹਰ, ਬਖਸ਼ਿਸ । ਕਰਿ—ਕਰ ਕੇ । ਮੈ ਜਾਚਕ—ਮੈਨੂੰ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ । ਦੀਜੈ—ਦਿਹ । ੧੩ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਆਪਣਾ) ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ

ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੯ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਾਸਤੇ) ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ (ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), ਉਸ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਹ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹੀਦਾ ਹੈ । ੧੦ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ) ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, (ਅਤੇ ਉਹ ਪਿਆਰ) ਕਦੇ ਟੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਇਸ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੧੧ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ) ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦੇ (ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੈ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਛੁੜੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੨ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਹਰੀ ! ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ (ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ । ਹੇ ਹਰੀ ! ਮੈਨੂੰ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ (ਭੀ) ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਬਖਸ਼ । ੧੩ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਸੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੈ ॥ ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਰੈ ਸਾਈ ਭਗਤਿ ਹੋਵੈ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੈ ਸੁ ਕਰੇ ਵੀਰਾਰੁ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਨਕ ਪਾਵੈ ਪਾਰੁ ॥ ੧੪ ॥ ਜਿਨਾ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਮੁਖ ਸਦ ਉਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥ ਤਿਨ ਬਹਦਿਆ ਉਠਦਿਆ ਕਦੇ ਨ ਵਿਸਰੈ ਜਿ ਆਪਿ ਬਖਸੇ ਕਰਤਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਲੇ ਨ ਵਿਛੁੜਹਿ ਜਿ ਮੇਲੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰਿ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਹਸੈ—

ਭਗਤੀ ਦੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਕਦੇ) ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਵੈ—(ਭਗਤੀ ਦੇ ਬਿਰਹੋਂ ਰਸ ਵਿਚ ਕਦੇ) ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿ—ਜਿਹੜੀ (ਭਗਤੀ)। ਸਾਈ—ਉਹੀ। ਸੁ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ। ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ—(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ) ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਾਰੁ—(ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ) ਪਾਰਲਾ ਬੰਨਾ। ਪਾਵੈ—ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੪।

ਨਿਧਾਨੁ—(ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ) ਖਜ਼ਾਨਾ। ਵੀਚਾਰਿ—ਵੀਚਾਰ ਕੇ, ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ। ਸਦ—ਸਦਾ। ਉਜਲੇ—ਰੌਸ਼ਨ। ਤਿਤੁ—ਉਸ ਵਿਚ। ਤਿਤੁ ਦਰਬਾਰਿ—ਉਸ ਦਰਬਾਰਿ ਵਿਚ। ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ—ਉਸ ਸਦਾ ਬਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ। ਜਿ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ। ਕਰਤਾਰਿ—ਕਰਤਾਰ ਨੇ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ। ਸਿਰਜਣ-ਹਾਰਿ—ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ। ਜਿ—ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ। ੧੫।

ਅਰਥ:—ਹੇ ਭਾਈ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ (ਭਗਤੀ ਦੇ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਕਦੇ) ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਕਦੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਬਿਰਹੋਂ-ਰਸ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ! ਅਸਲ ਭਗਤੀ ਉਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ) ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ) ਪਾਰਲਾ ਬੰਨਾ ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੪।

ਹੇ ਭਾਈ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਖਜ਼ਾਨਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਸ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ (ਰੱਬੀ) ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਰੌਸ਼ਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਭਾਈ! ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਆਪ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹਦਿਆਂ ਉਠਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਭੀ ਵੇਲੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ (ਆਪ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜੋੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਿਛੜਦੇ। ੧੫।

ਗੁਰ ਪੀਰਾਂ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਮਹਾਂ ਕਰੜੀ ਸੁਖ ਸਾਰੁ ॥ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਆਪਣੀ ਤਿਸੁ ਲਾਏ ਹੇਤ ਪਿਆਰੁ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵੈ ਲਗਿਆ ਭਉਜਲੁ ਤਰੈ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਮਨ ਚਿੰਦਿਆ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ਅੰਤਰਿ ਬਿਬੇਕ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਈਐ ਸਭੁ ਦੁਖ ਨਿਵਾਰਣ-

ਹਾਰੁ ॥ ੧੬ ॥ ਮਨਮੁਖ ਸੇਵਾ ਜੋ ਕਰੇ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ ਪੁਤੁ
ਕੁਲਤੁ ਕੁਟੰਬੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਵਧਾਇ ॥ ਦਰਗਹਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਕੋਈ
ਅੰਤਿ ਨ ਸਕੀ ਛਡਾਇ ॥ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸਭੁ ਦੁਖੁ ਹੈ ਦੁਖਦਾਈ ਮੋਹ ਮਾਇ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਦਰੀ ਆਇਆ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਵਿਛੁੜਿ ਸਭ ਜਾਇ
॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੀ ਚਾਕਰੀ-ਦੀ (ਦੱਸੀ ਹੋਈ) ਸੇਵਾ। ਕਰੜੀ-ਔਖੀ। ਸਾਰੁ-
ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਨਦਰਿ-ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ। ਹੇਤ-ਹਿਤ, ਪ੍ਰੇਮ। ਸੇਵੈ-ਸੇਵਾ ਵਿਚ। ਭਉ-
ਜਲੁ-ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ। ਸੰਸਾਰੁ-ਜਗਤ। ਤਰੈ-ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨ-ਚਿੰਦਿਆ
-ਮਨ-ਇੱਛਤ। ਪਾਇਸੀ-ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏਗਾ। ਬਿਬੇਕ ਬੀਚਾਰੁ-ਬਿਬੇਕ ਦੀ ਸੂਝ,
ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਖ ਦੀ ਸੂਝ। ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ-ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ। ਨਿਵਾ-
ਰਣਹਾਰੁ-ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲਾ। ੧੬।

ਮਨਮੁਖ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ। ਸੇਵਾ ਜੋ-ਜਿਹੜੀ ਭੀ
ਸੇਵਾ। ਦੂਜੈ ਭਾਇ-(ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਲਾਇ-
ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕਲਤੁ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਵਧਾਇ-ਵਧਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਗਹਿ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ
ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ। ਮੰਗੀਐ-ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਿ-ਅੰਤ ਵੇਲੇ। ਮੋਹ ਮਾਇ-
ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ। ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ। ਨਦਰੀ ਆਇਆ-ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ
ਹੈ। ੧੭।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ (ਦੱਸੀ ਹੋਈ) ਕਾਰ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
(ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਾ ਵਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ) ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਆਤਮਕ
ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ) ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ
(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਪ੍ਰੀਤ-ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ
ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੀ (ਦੱਸੀ) ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆਂ ਜਗਤ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ
ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ ਉਹ) ਮਨ-ਮੰਗੀ
ਮੁਰਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏਗਾ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਖ ਦੀ ਸੂਝ (ਪੈਦਾ ਹੋ
ਜਾਇਗੀ)। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ
ਹਰੇਕ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੧੬।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੜੀ ਭੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ
ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣਾ) ਚਿੱਤ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਦੇ ਪਿਆਰ

ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। (ਇਹ ਮੋਰਾ) ਪੁੱਤਰ (ਹੈ, ਇਹ ਮੋਰੀ) ਇਸਤ੍ਰੀ (ਹੈ, ਇਹ ਮੋਰਾ) ਪਰਵਾਰ ਹੈ। (ਇਹ ਆਖ ਆਖ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਵਧਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ (ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ) ਹਿਸਾਬ (ਤਾ) ਮੰਗਿਆ (ਹੀ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਫਾਹੀ ਤੋਂ) ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਛਡਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਸਾਰਾ (ਉੱਦਮ) ਦੁਖ (ਦਾ ਹੀ ਮੂਲ) ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਭੇਤ) ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੋਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੭।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਸਹ ਕੇਰਾ ਹੁਕਮੇ ਹੀ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ॥ ਹੁਕਮੇ ਸੇਵੇ ਹੁਕਮੁ ਅਰਾਧੇ ਹੁਕਮੇ ਸਮੈ ਸਮਾਏ ॥ ਹੁਕਮੁ ਵਰਤੁ ਨੇਮੁ ਸੁਚ ਸੰਜਮੁ ਮਨ ਚਿੰਦਿਆ ਫਲੁ ਪਾਏ ॥ ਸਦਾ ਸੁਹਾਗਣਿ ਜਿ ਹੁਕਮੈ ਬੁਝੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵੈ ਲਿਵ ਲਾਏ ॥ ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਜਿਨ ਉਪਰਿ ਤਿਨ੍ਹਾ ਹੁਕਮੇ ਲਏ ਮਿਲਾਏ ॥ ੧੮ ॥ ਮਨਮੁਖਿ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝੈ ਬਪੁੜੀ ਨਿਤ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥ ਵਰਤ ਨੇਮ ਸੁਚ ਸੰਜਮੁ ਪੂਜਾ ਪਾਖੰਡ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ਅੰਤਰਹੁ ਕੁਸੁਧੁ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਬੇਧੇ ਜਿਉ ਹਸਤੀ ਛਾਰੁ ਉਡਾਏ ॥ ਜਿਨਿ ਉਪਾਏ ਤਿਸੈ ਨ ਚੇਤਹਿ ਬਿਨੁ ਚੇਤੇ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਪਰਪੰਚੁ ਕੀਆ ਧੁਰਿ ਕਰਤੈ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਕਮਾਏ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ। ਕੇਰਾ—ਦਾ। ਸਹ ਕੇਰਾ—ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ। ਹੁਕਮੇ—ਹੁਕਮ ਵਿਚ (ਤੁਰ ਕੇ)। ਹੁਕਮੇ—ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਹੀ। ਅਰਾਧੇ—ਰੇਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸਮੈ ਸਤਾਏ—ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਚ—ਸਰੀਰਕ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ। ਸੰਜਮੁ—ਇੰ—ਦੁਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹਟਾਣ ਦਾ ਜਤਨ। ਮਨ ਚਿੰਦਿਆ—ਮਨ-ਮੰਗਿਆ। ਸੁਹਾਗਣ—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ। ਜਿ—ਜਿਹੜੀ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ)। ਲਿਵ ਲਾਏ—ਲਿਵ ਲਾਇ, ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ। ੧੮।

ਮਨਮੁਖਿ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਬਪੁੜੀ—ਵਿਚਾਰ। ਕਮਾਇ—ਕਮਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਖੰਡਿ—ਪਾਖੰਡ ਨਾਲ, ਵਿਖਾਵੇ ਨਾਲ। ਭਰਮੁ—ਭਟਕਣਾ। ਅੰਤਰਹੁ—ਅੰਦਰੋਂ। ਕੁਸੁਧੁ—ਖੋਟਾ, ਮੈਲਾ। ਮੋਹਿ—ਮੋਹ ਵਿਚ। ਬੇਧੇ—ਵਿਭੇ ਹੋਏ। ਹਸਤੀ—ਹਾਥੀ। ਛਾਰੁ—ਸੁਆਹ, ਮਿੱਟੀ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ। ਨ ਚੇਤਹਿ—ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਬਿਨੁ ਚੇਤੇ—ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ।

ਪਰਪੰਚੁ-ਜਗਤ-ਰਚਨਾ । ਧੁਰਿ-ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ । ਕਰਤੈ-ਕਰਤਾਰ ਨੇ । ਪੂਰਬਿ-ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ । ੧੬ ।

ਅਰਥ :-ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿ ਕੇ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਹੀ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੇਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਵਰਤ (ਆਦਿਕ ਰੱਖਣ ਦਾ) ਨੇਮ, ਸਰੀਰਕ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਜਤਨ-ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਹੈ । (ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਮਨ-ਮੰਗੀ ਮੁਰਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਦਾ ਭਾਗਾ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੧੮ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀ ਬਦ-ਨਸੀਬ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਰਜਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ, ਸਦਾ ਹਉਮੈ ਦੇ ਆਸਰੇ (ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ) ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਧਾਰਮਿਕ) ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਵਰਤ ਨੇਮ ਸੁੱਚ ਸੰਜਮ ਵੇਵ-ਪੂਜਾ (ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਹਨ ਨਿਰਾ ਵਿਖਾਵਾ, ਤੇ) ਵਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮਨ) ਅੰਦਰੋਂ ਖੌਟਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਵਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਇਉਂ ਹੀ ਹਨ) ਜਿਵੇਂ ਹਾਥੀ (ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ) ਮਿੱਟੀ ਉਭਾ ਕੇ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ । (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਦੇ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਹੀ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ (ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ) ਜਗਤ-ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ (ਹੁਣ ਭੀ) ਕਰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੯ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਤੀਤ ਭਈ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਅਨਦਿਨੁ ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਸਮਾਇ ॥ ਅੰਤਰਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਸਭ ਪੂਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸੁ ਦੇਖੈ ਸਭ

ਆਇ ॥ ਮੰਨੀਐ ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਮ ਬੀਚਾਰੀ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਤਿਸਨਾ ਭੁਖ
ਸਭ ਜਾਇ ॥ ਹਉ ਸਦਾ ਸਦਾ ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪੁਨੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੁ ਸਚਾ
ਦੇਇ ਮਿਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਕਰਮੁ ਪਾਇਆ ਤਿਨ ਸਚਾ ਜੋ ਗੁਰ ਚਰਣੀ
ਲਗੇ ਆਇ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਪਰਤੀਤਿ—
ਸਰਧਾ । ਮਾਨਿਆ—ਪਤੀਜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਨਦਿਨੁ—ਹਰ ਵੇਲੇ । ਕਰਤ—ਕਰ-
ਦਿਆਂ । ਸਮਾਇ—ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਅੰਤਰਿ—(ਜਿਸ ਦੇ) ਅੰਦਰ । ਸਭ—ਸਾਰੀ
ਲੁਕਾਈ । ਪੂਜੇ—ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਭ—ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ । ਮੰਨੀਐ—
ਸਰਧਾ ਬਣਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਪਰਮ ਬੀਚਾਰੀ—ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਦਾ
ਮਾਲਕ । ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ । ਹਉ—ਹਉਂ, ਮੈਂ । ਦੇਇ ਮਿਲਾਇ—
ਮਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਸਚਾ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਕਰਮੁ—ਬਖਸ਼ਿਸ, ਮਿਹਰ ।
ਸਚਾ ਕਰਮੁ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਮਿਹਰ । ਆਇ—ਆ ਕੇ । ੨੦ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਗੁਰੂ
ਵਾਸਤੇ) ਸਰਧਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ) ਮਨ (ਗੁਰੂ ਵਿਚ) ਪਤੀਜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ (ਸੇਵਾ ਵਿਚ) ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ
ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਸਦਾ) ਗੁਰੂ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ਸਭ ਦਾ ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ
ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸਰਧਾ
ਬਣਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਮਿਲਿਆਂ (ਮਾਇਆ ਦੀ) ਸਾਰੀ ਭੁੱਖ ਸਾਰੀ
ਤ੍ਰਿਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ
ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਟਿਕ ਗਏ, ਉਹਨਾ ਨੇ
ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ (ਰੱਬੀ) ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ । ੨੦ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਰੀਆ ਸਉ ਨੇਹੁ ਸੇ ਸਜਣ ਮੈ ਨਾਲਿ ॥ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ
ਹਉ ਫਿਰਾਂ ਭੀ ਹਿਰਦੈ ਰਖਾ ਸਮਾਲਿ ॥ ੨੧ ॥ ਜਿਨਾ ਇਕ ਮਨਿ ਇਕ
ਚਿਤਿ ਧਿਆਇਆ ਸਤਿਗੁਰ ਸਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ ਤਿਨ ਕੀ ਦੁਖ ਭੁਖ
ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਰੋਗੁ ਗਇਆ ਨਿਰਦੋਖ ਭਏ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ

ਗੁਣ ਉਚਰਹਿ ਗੁਣ ਮਹਿ ਸਵੈ ਸਮਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਤੇ ਪਾਇਆ
ਸਹਜਿ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਇ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸਉ-ਸਉਂ, ਸਿਉਂ, ਨਾਲ। ਪਿਰੀਆ ਸਉ-ਪਿਆਰੇ (ਪ੍ਰਭੁ)
ਨਾਲ। ਨੇਹੁ-ਪਿਆਰ। ਸੇ-ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਮੈ ਨਾਲਿ-ਮੇਰੇ ਨਾਲ। ਹਉ
ਫਿਰਾਂ-ਮੈਂ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ। ਭੀ-ਫਿਰ ਭੀ। ਹਿਰਦੈ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਰਖਾ-ਰੱਖਾਂ, ਮੈਂ
ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਸਮਾਲਿ-ਸੰਭਾਲ ਕੇ। ੨੧।

ਇਕ ਮਨਿ-ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਨਾਲ। ਇਕ ਚਿਤਿ-ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਨਾਲ। ਸਉ-
ਸਿਉਂ, ਨਾਲ। ਲਾਇ-ਜੋੜ ਕੇ। ਨਿਰਦੋਖ-ਵਿਕਾਰ-ਰਹਿਤ। ਗਾਵਹਿ-ਗਾਂਦੇ ਹਨ।
ਉਚਰਹਿ-ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਸਵੈ-ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ]। ਸਮਾਇ-ਸਮਾ-
ਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ-ਤੋਂ, ਪਾਸੋਂ। ਸਹਜਿ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ। ੨੨।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾ (ਸਤ ਸੰਗੀਆਂ ਦਾ) ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਲ ਪਿਆਰ
ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਤਸੰਗੀ ਸੋਜਣ ਮੇਰੇ ਨਾਲ (ਸਹਾਈ) ਹਨ। (ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਭੀ)
ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, (ਫਿਰ) ਭੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲ ਕੇ
ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ੨੧।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਕੇ ਇਕਾਗਰ ਮਨ
ਨਾਲ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਨਾਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਅੰਦਰੋਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਵਡਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਪ੍ਰਭੁ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ
ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੁ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦੇ
ਹਨ, ਗੁਣ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ) ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ
ਵਿਚ ਸਦਾ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ
ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ੨੨।

ਮਨਮੁਖਿ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਹੈ ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਕਮਾਵੈ
ਕੂੜੁ ਸੰਘਰੈ ਕੂੜਿ ਕਰੈ ਆਹਾਰੁ ॥ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਧਨੁ ਸੰਚਿ ਮਰਹਿ
ਅੰਤਿ ਹੋਇ ਸਭੁ ਛਾਰੁ ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮੁ ਕਰਹਿ ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ
ਵਿਕਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਮਨਮੁਖਿ ਜਿ ਕਮਾਵੈ ਸੁ ਥਾਇ ਨ ਪਵੈ ਦਰਗਹੁ ਹੋਇ

ਖੁਆਰੁ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਮਨਮੁਖਿ-ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ। ਨਾਮਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ। ਕੂੜੁ-[ਕੂਟ-Fraud, decept] ਧੋਖਾ, ਫਰੋਬ, ਠੱਗੀ। ਸੰਘਰੋ-ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੂੜਿ-ਫਰੋਬ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਆਹਾਰੁ-ਖੁਰਾਕ, ਆਜੀਵਕਾ। ਬਿਖੁ-ਜ਼ਹਰ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ। ਸੰਚਿ-ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ। ਮਰਹਿ-ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਿ-ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ। ਛਾਹੁ-ਸੁਆਹ। ਸਭੁ-ਸਾਰਾ (ਧਨ)। ਸੁਚਿ-ਸਰੀਰਕ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ। ਸੰਜਮੁ-ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਜਤਨ। ਕਰਹਿ-ਕਰਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਜਿ-ਜੋ ਕੁਝ। ਬਾਇ ਨ ਪਵੈ-ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਇ-ਬਾਂ ਵਿਚ, ਬਾਂ ਸਿਰ। ਖੁਆਰੁ-ਔਖਾ, ਦੁਖੀ। ੨੩।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ (ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ) ਹੈ, (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਨਾਮ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਠੱਗੀ-ਫਰੋਬ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਠੱਗੀ-ਫਰੋਬ (ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਠੱਗੀ-ਫਰੋਬ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰੋੜੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਵਾਲਾ ਧਨ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਅੰਤ ਸਮੇਂ (ਉਸ ਦੇ ਭਾ ਦਾ) ਸਾਰਾ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਪਰ ਇਸੇ) ਧਨ ਨੂੰ ਜੋੜ ਜੋੜ ਕੇ (ਜੀਵੇ) ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, (ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਤੀਰਥ-ਜਾਤ੍ਰਾ ਆਦਿਕ ਮਿਥੇ ਹੋਏ) ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਰੀਰਕ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, (ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਰੇਕ) ਸੰਜਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, (ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ) ਅੰਦਰ ਲੋਭ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਵਿਕਾਰ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ (ਸਾਰੀ ਉਮਰ) ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਥੇ ਉਹ ਖੁਆਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੩।

ਸਭਨਾ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚਿ ਸੇ ਭਲਾ ਭਾਈ ਜਿਤੁ ਵਸਿਆ ਮਨਿ ਆਇ ॥
ਰਾਗੁ ਨਾਦੁ ਸਭੁ ਸਚੁ ਹੈ ਕੀਮਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ॥ ਰਾਗੈ ਨਾਦੈ ਬਾਹਰਾ
ਇਨ੍ਹੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਿਆ ਜਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਬੂਝੈ ਤਿਨ੍ਹਾ ਰਾਸਿ ਹੋਇ
ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਸੋਝੀ ਪਾਇ ॥ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਇਆ ਜਿਉ ਤਿਸੈ ਦੀ
ਰਜਾਇ ॥ ੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਭਾਈ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਸੋ-ਉਹ ('ਸਚੁ' ਹੀ, 'ਸਿਮਰਨ' ਹੀ) । ਭਲਾ-ਚੰਗਾ (ਉੱਦਮ) । ਜਿਤੁ-ਜਿਸ (ਉੱਦਮ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਜਿਸ (ਸਿਮਰਨ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਸਚੁ-ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ (ਦਾ ਸਿਮਰਨ) । ਰਾਗੈ ਬਾਹਰਾ-ਰਾਗ (ਦੀ ਕੈਦ) ਤੋਂ ਪਰੇ । ਨਾਦੈ ਬਾਹਰਾ-ਨਾਦ (ਦੀ ਕੈਦ) ਤੋਂ ਪਰੇ । ਇਨ੍ਹੀ-ਇਹਨਾਂ (ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਨਾਦਾਂ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਨਾਦੁ-ਆਵਾਜ਼, ਸਿੱਧੀ ਆਦਿਕ ਦਾ ਵਜਾਣਾ । ਬੂਝੈ-ਸਮਝਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ] । ਤਿਨ੍ਹਾ-ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ । ਰਾਸਿ ਹੋਇ- (ਰਾਗ ਭੀ) ਰਾਸਿ ਹੋਇ, (ਰਾਗ ਭੀ) ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਰਾਗ ਭੀ) ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਤੇ-ਤੋਂ, ਪਾਸੋਂ । ਸੋਝੀ-ਰਜ਼ਾ ਦੀ ਸੂਝ । ਤਿਸ ਤੇ-[ਸੰਬੰਧਕ 'ਤੇ' ਦੇ ਕਾਟਨ ਲਫਜ਼ 'ਤਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ] ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ । ਜਿਉ-ਜਿਵੇਂ । ੨੪ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ (ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ) ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਹੀ (ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ) ਰਾਗ ਹੈ ਨਾਦ ਹੈ, (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ) ਮੁੱਲ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਹ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੀ) ਚੰਗਾ (ਉੱਦਮ) ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ (ਸਿਮਰਨ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਹੀ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦਾ ਮਿਲਾਪ) ਰਾਗ (ਦੀ ਕੈਦ) ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਨਾਦ (ਦੀ ਕੈਦ) ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ (ਰਾਗਾਂ ਨਾਦਾਂ) ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ (ਰਾਗ ਭੀ) ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਉੱਥੇ ਨਿਰੇ ਰਾਗ ਹੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹਨ) ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੈ, (ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ੨੪ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਵਿਚਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਕਹੈ ਕਹਾਇ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਨਾਮੁ ਨਿਰਮਲੇ ਨਿਰਮਲ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਤਤੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ ਹਿਰਦੈ ਕਮਲੁ ਪਰਗਾਸਿਆ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਤਿਨ ਕਉ ਮੇਲਿਓਨੁ ਜਿਨ ਧੁਰਿ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਲਿਖਾਇ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਹਰਿ-ਨਾਮ । ਕਹੈ

—ਜਪਦਾ ਹੈ, ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਇ—ਜਪਾਂਦਾ ਹੈ (ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ)। ਨਿਰਮਲੁ—(ਅੱਖਰ 'ਲ' ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਲਗਾਂ ਹਨ— ਅਤੇ —। ਅਸਲ ਲਫਜ਼ ਹੈ 'ਨਿਰਮਲੁ', ਇਥੇ 'ਨਿਰ-ਮਲੋ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ] ਪਵਿੱਤਰ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ। ਤਤੁ—ਨਿਚੋੜ, ਅਸਲੀਅਤ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਪਰਗਾਸਿਆ—ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੋਤਿ—ਜਿੰਦ। ਮੇਲਿਓਨੁ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ। ਧੁਰਿ—ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ। ਭਾਗੁ—ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ। ੨੫।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ (ਦੇ ਹਿਰਦੇ) ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, (ਗੁਰੂ ਆਪ ਇਹ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸੋਂ) ਜਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਹੀ (ਇਹ) ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਇਹ) ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਜਪ (ਸਕਦਾ ਹੈ)।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਤੱਤ (ਹਰਿ-ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਦੀ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ ਹੀ (ਹਰਿ ਨਾਮ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਕੋਲ-ਝੁੱਲ ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੀ) ਜਿੰਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਉਹਨਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ (ਉਸ ਨੇ) ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ (ਇਹ) ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ। ੨੫।

ਅੰਦਰਿ ਤਿਸਨਾ ਅਗਿ ਹੈ ਮਨਮੁਖ ਭੁਖ ਨ ਜਾਇ ॥ ਮੋਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਸਭੁ ਕੂੜੁ ਹੈ ਕੂੜਿ ਰਹਿਆ ਲਪਟਾਇ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਚਿੰਤਾ ਚਿੰਤਵੈ ਚਿੰਤਾ ਬਧਾ ਜਾਇ ॥ ਜੰਮਣੁ ਮਰਣੁ ਨ ਚੁਕਈ ਹਉਮੈ ਕਰਮੁ ਕਮਾਇ ॥ ਗੁਰ ਸਰਣਾਈ ਉਬਰੈ ਨਾਨਕ ਲਏ ਛਡਾਇ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਨਮੁਖ ਅੰਦਰਿ—ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਅਗਿ—ਅੱਗ। ਜਾਇ—ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ। ਕੂੜੁ—ਨਾਸਵੰਤ ਪਸਾਰਾ। ਕੂੜਿ—ਨਾਸਵੰਤ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ। ਰਹਿਆ ਲਪਟਾਇ—ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਨਦਿਨੁ—[ਅਨੁਦਿਨ] ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਵੇਲੇ। ਚਿੰਤਵੈ—ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਧਾ—ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ। ਜਾਇ—(ਜਗਤ ਤੋਂ) ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨ ਚੁਕਈ—ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦਾ। ਕਮਾਇ—ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਬਰੈ

—ਬਚਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ—ਹੀ ਨਾਨਕ ! ੨੬ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ (ਅੱਗ ਬਲਦੀ) ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਇਆ ਦੀ) ਭੁੱਖ (ਕਦੇ) ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਗਤ ਦਾ ਇਹ) ਮੋਹ ਨਾਸਵੰਤ ਪਸਾਰਾ ਹੈ, (ਇਹ) ਪਰਵਾਰ (ਭੀ) ਨਾਸਵੰਤ ਪਸਾਰਾ ਹੈ, (ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਮਨੁੱਖ ਇਸ) ਨਾਸਵੰਤ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ (ਸਦਾ) ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਵੇਲੇ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ) ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ (ਹੀ ਜਗਤ ਤੋਂ) ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ (ਸਾਰੇ) ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਤਾਹੀਏਂ ਉਸ ਦਾ) ਜਨਮ ਮਰਣ ਦਾ ਗੇੜ (ਕਦੇ) ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਮੋਹ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚੋਂ) ਬਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ (ਇਸ ਮੋਹ-ਜਾਲ ਤੋਂ) ਛਡਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੬ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖੁ ਹਰਿ ਧਿਆਇਦਾ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥
ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵਦੇ ਹਰਿ ਮੇਲੇ ਗੁਰੁ ਮੇਲਾਇ ॥ ਏਹੁ ਭਉਜਲੁ
ਜਗਤੁ ਸੰਸਾਰੁ ਹੈ ਗੁਰੁ ਬੋਹਿਬੁ ਨਾਮਿ ਤਰਾਇ ॥ ਗੁਰਸਿਖੀ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ
ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਇ ॥ ਗੁਰਸਿਖਾ ਕੀ ਹਰਿ ਧੂੜਿ ਦੇਹਿ ਹਮ ਪਾਪੀ
ਭੀ ਗਤਿ ਪਾਂਹਿ ॥ ਧੁਰਿ ਮਸਤਕਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਲਿਖਿਆ ਗੁਰ ਨਾਨਕ
ਮਿਲਿਆ ਆਇ ॥ ਜਮ ਕੰਕਰ ਮਾਰਿ ਬਿਦਾਰਿਅਨੁ ਹਰਿ ਦਰਗਹ
ਲਏ ਛਡਾਇ ॥ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਾਬਾਸਿ ਹੈ ਹਰਿ ਤੁਠਾ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇ
॥ ੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ)। ਸੇਵਦੇ—ਸਰਨ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਭਉਜਲੁ—ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ। ਬੋਹਿਬੁ—ਜਹਾਜ਼। ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਤਰਾਇ—ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿਖੀ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ। ਭਾਣਾ—ਰਜ਼ਾ, ਮਰਜ਼ੀ। ਹਰਿ—ਹੇ ਹਰੀ ! ਗਤਿ—ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ। ਪਾਂਹਿ—ਅਸੀਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਧੁਰਿ—ਦੂਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ। ਗੁਰ ਮਿਲਿਆ—ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਕੰਕਰ—[ਕਿੰਕਰ] ਦਾਸ, ਸੇਵਕ। ਜਮ ਕੰਕਰ—ਜਮ ਦੇ ਦਾਸ ਜਮਦੂਤ [ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਮਾਰਿ—ਮਾਰ ਕੇ। ਬਿਦਾਰਿਅਨੁ—ਉਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਨੇ—ਨੂੰ। ਤੁਠਾ—ਪ੍ਰਸੰਨ। ੨੭ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਮਹਾਪੁਰਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ

ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਂਵ ਤਾਂ) ਇਹ ਜਗਤ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ-ਜਗਜ਼ (ਸਰਨ ਆਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ) ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ (ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ) ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਲਿਆ, ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਹਰੀ ! ਅਸਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਖਸ਼, ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਰੀ ਜੀਵ ਭੀ ਉਂਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਹਰੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਉਂਘੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ (ਸਾਰੇ) ਜਮਦੂਤ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੇ। (ਗੁਰੂ ਉਸ ਨੂੰ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸੁਰਖਰੂ ਕਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੭।

ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਹਰਿਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਇਆ॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਇ ਕਰਿ ਚਾਨਣੁ ਮਗੁ ਦੇਖਾਇਆ ॥ ਹਉਮੈ
ਮਾਰਿ ਏਕ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਅੰਤਰਿ ਨਾਮੁ ਵਸਾਇਆ ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਜਮੁ ਜੋਹਿ
ਨ ਸਕੈ ਸਚੈ ਨਾਇ ਸਮਾਇਆ ॥ ਸਭੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤੈ ਕਰਤਾ ਜੋ
ਭਾਵੈ ਸੋ ਨਾਇ ਲਾਇਆ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਨਾਉ ਲਏ ਤਾਂ ਜੀਵੈ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ
ਖਿਨੁ ਮਰਿ ਜਾਇਆ ॥ ੨੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ-ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ। ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ-(ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ। ਵਿਚਹੁ-(ਜੀਵ) ਅੰਦਰੋਂ। ਭਰਮੁ-ਭਟਕਣਾ। ਚੁਕਾਇਆ-ਮੁੱਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੀਰਤਿ-ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ। ਗਾਇ-(ਆਪ) ਗਾ ਕੇ। ਕਰਿ-ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ। ਮਗੁ-ਰਸਤਾ। ਮਾਰਿ-ਮਾਰ ਕੇ। ਲਿਵ-ਸੁਰਤਿ। ਜੋਹਿ ਨ ਸਕੈ-ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਚੈ ਨਾਇ-ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ। ਸਭੁ-ਹਰ ਥਾਂ। ਆਪੇ-ਆਪ ਹੀ। ਵਰਤੈ-ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜੋ ਭਾਵੈ-ਜਿਹੜਾ

ਜੀਵ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਨਾਇ-ਨਾਮ ਵਿਚ। ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਲਏ-ਨਾਨਕ ਹਰਿ-
ਨਾਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ-ਤਦੋਂ । ਜੀਵੇ-ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਮਰਿ
ਜਾਇਆ-ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਆਈ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੮ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਸ) ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ (ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਦਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦਾ ਨਾਮ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ (ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ) ਨੇ (ਜੀਵ ਦੇ) ਅੰਦਰੋਂ ਭਟਕਣਾ (ਸਦਾ)
ਮੁਕਾਈ ਹੈ, (ਉਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਸਿਮਰ ਕੇ), ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਰਾ ਰਾ ਕੇ (ਸਰਨ ਆਏ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ
ਦਾ) ਚਾਨਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ) ਰਸਤਾ (ਸਦਾ) ਵਿਖਾ-
ਇਆ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ) ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ)
ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਗਨ ਲੱਗ ਗਈ, (ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦਾ ਨਾਮ ਵਸਾ ਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਮਰਾਜ ਭੀ (ਉਸ
ਮਨੁੱਖ ਵਲ) ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, (ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ (ਸਦਾ)
ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਹਰ ਥਾਂ ਕਰਤਾਰ ਆਪ
ਹੀ ਆਪ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ
ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਭੀ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ
ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ
ਤਾਂ ਜੀਵ ਇਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੨੮ ।

ਮਨ ਅੰਤਰਿ ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਭ੍ਰਮ ਭੁਲੇ ਹਉਮੈ ਸਾਕਤ ਦੁਰਜਨਾ ॥
ਨਾਨਕ ਰੋਗੁ ਗਵਾਇ ਮਿਲਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਧੂ ਸਜਣਾ ॥ ੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਭ੍ਰਮ-ਭਟਕਣਾ । ਭੁਲੇ-ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਾਕਤ-
ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ । ਦੁਰਜਨ-ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਮਨੁੱਖ, ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ । ਅੰਤਰਿ
-ਅੰਦਰ । ਗਵਾਇ-ਦੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਮਿਲਿ-ਮਿਲ ਕੇ । ੨੯ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ
ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ (ਸਦਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ), ਇਸ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਭਟਕਣਾ
ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਉਹ (ਜੀਵਨ ਦੇ) ਭਾਲਤ ਰਸਤੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਸਾਕਤ
ਮਨੁੱਖ ਭੀ) ਜੋਸ਼ਣ ਸਾਧੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ (ਹਉਮੈ ਦਾ ਇਹ) ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰ
ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੨੯ ।

ਗੁਰਮਤੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਬੋਲੇ ॥ ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮਿ ਕਸਾਈ ਦਿਨਸੁ ਰਾਤਿ
ਹਰਿ ਰਤੀ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਬੋਲੇ ॥ ਹਰਿ ਜੈਸਾ ਪੁਰਖੁ ਨ ਲਭਈ ਸਭੁ ਦੇਖਿਆ
ਜਗਤੁ ਮੈ ਟੋਲੇ ॥ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦਿੜਾਇਆ ਮਨੁ ਅਨਤ ਨ
ਕਾਹੂ ਭੋਲੇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਗੁਲ ਗੋਲੇ
॥ ੩੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗੁਰਮਤੀ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ । ਬੋਲੇ—ਜਪਦੀ ਰਹਿੰਦੀ
ਹੈ । ਪ੍ਰੇਮਿ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ । ਕਸਾਈ—ਖਿੱਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਹਰਿ ਰੰਗਿ—ਹਰੀ ਦੇ (ਪ੍ਰੇਮ-)
ਰੰਗ ਵਿਚ । ਰਤੀ—ਰੰਗੀ ਹੋਈ । ਬੋਲੇ—(ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ) ਮਾਣਦੀ ਹੈ । ਪੁਰਖੁ—
ਖਸਮ । ਨ ਲਭਈ—ਨ ਲਭੈ, ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ । ਟੋਲੇ—ਟੋਲਿ, ਟੋਲ ਕੇ, ਖੋਜ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰਿ
—ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ । ਦਿੜਾਇਆ—(ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਨਤ—[ਅਕ੍ਯਤ੍ਰ] ਹੋਰ
ਪਾਸੇ । ਅਨਤ ਕਾਹੂ—ਕਿਸੇ ਭੀ ਹੋਰ ਪਾਸੇ । ਗੁਲ ਗੋਲੇ—ਗੋਲਿਆਂ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ,
ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ । ੩੦ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ
(ਸਦਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਖਿੱਚ ਪਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੇ ਨਾਮ) ਵਿਚ ਰੱਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ,
ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ (ਪ੍ਰੇਮ-) ਰੰਗ ਵਿਚ (ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ) ਮਾਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਭਾਲ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਰਗਾ
ਖਸਮ (ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ) ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ)
ਨਾਮ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, (ਉਸ ਦਾ) ਮਨ ਕਿਸੇ ਭੀ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਭੋਲਦਾ । ਹੇ ਭਾਈ !
ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਭੀ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ
ਦਾਸ ਹੈ । ੩੦ ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫

ਰਤੇ ਸੇਈ ਜਿ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜੈਨਿ ਜਿਨੀ ਸਿਵਾਤਾ ਸਾਈ ॥ ਝੜਿ
ਝੜਿ ਪਵੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ ॥ ੧ ॥ ਧਣੀ ਵਿਹੁਣਾ
ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਭਾਹੀ ਸੇਤੀ ਜਾਲੇ ॥ ਧੂੜੀ ਵਿਚਿ ਲੁਡੰਦੜੀ ਸੋਹਾਂ ਨਾਨਕ
ਤੈ ਸਹ ਨਾਲੇ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਰਤੇ-ਰੱਤੇ, (ਪ੍ਰੇਮ-ਰੰਗ ਵਿਚ) ਰੰਗੀ ਹੋਏ । ਸੇਈ-ਉਹ (ਮਨੁੱਖ)
ਹੀ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਜਿ-ਜਿਹੜੇ (ਮਨੁੱਖ) । ਜਿਨੀ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ । ਸਿਵਾਤਾ-ਛੁੱਝੀ ਸਾਂਝ
ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਸਾਈ-ਸਾਈ, ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ । ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵੇ-ਮੁੜ ਮੁੜ ਝੜਦੇ
ਹਨ । ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ-ਕਮਜ਼ੋਰ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲੇ । ਕਾਰਿ-ਕਾਰੀ, ਮੁਆਫਿਕ [ਵੇਖੋ, 'ਗੁਰ ਕੀ
ਮਤਿ ਜੀਇ ਆਈ ਕਾਰਿ'-ਪੰਨਾ ੨੨੦] । ੧ ।

ਧਣੀ-ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ । ਵਿਹੁਣਾ-ਬਿਨਾ । ਪਾਟ-ਰੋਸਮ । ਪਟੰਬਰ-ਪਟ-ਅੰਬਰ,
ਪੱਟ ਦੇ ਕੱਪੜੇ । ਭਾਹਿ-ਅੱਗ । ਸੇਤੀ-ਨਾਲ । ਭਾਹੀ ਸੇਤੀ-ਅੱਗ ਨਾਲ । ਜਾਲੇ-ਸਾੜ
ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਲੁਡੰਦੜੀ-ਲੇਟਦੀ । ਸੋਹਾਂ-ਮੈਂ ਸੋਹਣੀ ਲੱਗਦੀ ਹਾਂ । ਨਾਨਕ-ਹੇ ਨਾਨਕ!
ਸਹ ਨਾਲੇ-ਖਸਮ ਨਾਲ । ਤੈ ਨਾਲੇ-ਤੇਰੇ ਨਾਲ । ਤੈ ਸਹ ਨਾਲੇ-ਹੈ ਖਸਮ ! ਤੇਰੇ
ਨਾਲ । ੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ (ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਵਿਚ) ਰੰਗੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ
(ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਲੋਂ ਕਦੇ ਭੀ) ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ (ਕਦੇ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ
ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਂਦੇ), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਛੁੱਝੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ (ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਵਵਾਈ) ਮੁਆਫਿਕ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੀ (ਠੀਕ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ), ਉਹ
ਕਮਜ਼ੋਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ (ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਉਂ) ਮੁੜ ਮੁੜ ਟੁੱਟਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ
ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੱਚੇ ਫਲ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲੋਂ) । ੧ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) (ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹ) ਰੋਸਮੀ ਕਪੜੇ (ਭੀ) ਅੱਗ
ਨਾਲ ਸਾੜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੀਵਨ) ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ (ਦੀ ਯਾਦ) ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆ
ਹੀ ਰਹੇ । ਹੇ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੇ ਨਾਲ (ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ) ਮੈਂ ਘੱਟੋ-ਮਿੱਟੀ
ਵਿਚ ਲਿਬੜੀ ਹੋਈ ਭੀ (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਸੋਹਣੀ ਲੱਗਦੀ ਹਾਂ । ੨ ।

ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਾਦਿ ਅਰਾਧੀਐ ਨਾਮਿ ਰੰਗਿ ਬੈਰਾਗੁ ॥ ਜੀਤੇ ਪੰਚ

ਬੈਰਾਈਆ ਨਾਨਕ ਸਫਲ ਮਾਰੂ ਇਹੁ ਰਾਗੁ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੈ ਸਬਦਿ-ਦੇ ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਅਰਾਧੀਐ-ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨਾਮਿ-ਨਾਮ ਵਿਚ (ਜੁੜਿਆਂ), ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਰੰਗਿ-ਪ੍ਰੇਮ-ਰੰਗ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਬੈਰਾਗੁ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਉਪਰਾਮਤਾ । ਜੀਤਿ-ਜਿੱਤੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪੰਚ ਬੈਰਾਈਆ-(ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜੇ ਵੈਰੀ । ਸਫਲ-ਕਾਮਯਾਬ, ਕਾਰੀ । ਮਾਰੂ-ਮਾਰ-ਮੁਕਾਣ ਵਾਲੀ (ਦਵਾਈ) । ਰਾਗੁ-ਹੁਲਾਰਾ, ਪਿਆਰ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ (emotion, feeling) । ੩ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-) ਰੰਗ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ (ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਉਪਰਾਮਤਾ (ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ), (ਕਾਮਾਦਿਕ) ਪੰਜੇ ਵੈਰੀ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ-ਹੁਲਾਰਾ (ਵਿਕਾਰ-ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ) ਮਾਰ-ਮੁਕਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰੀ ਦਵਾਈ ਹੈ । ੩ ।

ਜਾਂ ਮੂੰ ਇਕੁ ਤ ਲਖ ਤਉ ਜਿਤੀ ਪਿਨਣੇ ਦਰਿ ਕਿਤੜੇ ॥ ਬਾਮਣੁ ਬਿਰਥਾ ਗਇਓ ਜਨੰਮੁ ਜਿਨਿ ਕੀਤੋ ਸੋ ਵਿਸਰੇ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਾਂ-ਜਦੋਂ । ਮੂੰ-ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ ਵੱਲ । ਤ-ਤਦੋਂ, ਤਾਂ । ਲਖ-ਲੱਖਾਂ ਹੀ (ਮੇਰੇ ਵੱਲ) । ਤਉ-ਤੇਰੀ । ਜਿਤੀ-ਜਿਤਨੀ ਭੀ । ਤਉ ਜਿਤੀ-ਤੇਰੀ ਜਿਤਨੀ ਭੀ (ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਹੈ) । ਦਰਿ-(ਤੇਰੇ) ਦਰ ਤੇ । ਕਿਤੜੇ-ਕਿਤਨੇ ਹੀ, ਅਨੇਕਾਂ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ । ਪਿਨਣੇ-ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ, ਮੰਗਤੇ । ਬਾਮਣੁ ਜਨੰਮੁ-(ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ (ਦੇ ਘਰ ਦਾ) ਜਨਮ (ਭੀ) । ਜਿਨਿ-ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ । ਕੀਤੋ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜੋ-ਉਹ (ਪਰਮਾਤਮਾ) । ੪ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜਦੋਂ ਇਕ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੈਂ, ਤਦੋਂ (ਤੇਰੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ) ਲੱਖਾਂ ਹੀ (ਜੀਵ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) । (ਇਹ) ਤੇਰੀ ਜਿਤਨੀ ਭੀ (ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਹੈ, ਤੇਰੇ) ਦਰ ਤੇ (ਇਹ ਸਾਰੇ) ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮੰਗਤੇ ਹਨ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਭੁੱਲਿਆ ਰਹੇ, ਤਾਂ (ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ (ਦੇ ਘਰ ਦਾ) ਜਨਮ (ਭੀ) ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਗਿਆ । ੪ ।

ਸੋਰਠਿ ਸੋ ਰਸੁ ਪੀਜੀਐ ਕਬਹੂ ਨ ਫੀਕਾ ਹੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਨ ਗਾਈਅਹਿ ਦਰਗਹ ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੋਰਠਿ-ਇਕ ਰਾਗਣੀ ।

ਸੋ ਰਸੁ-ਉਹ (ਨਾਮ-) ਰਸ । ਪੀਜੀਐ-ਪੀਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਕਬਹੂ-ਕਦੇ ਭੀ । ਫੀਕਾ-ਬੇ-ਸੁਆਦਾ । ਗਾਈਅਹਿ-ਗਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਸੋਇ-ਸੋਭਾ । ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ-ਬੇ-ਦਾਗ ਸੋਭਾ । ੫ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਹ (ਹਰਿ-ਨਾਮ-) ਰਸ ਪੀਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਭੀ ਬੇ-ਸੁਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਗੁਣ (ਸਦਾ) ਗਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ (ਇਹ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੀ) ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੇ-ਦਾਗ ਸੋਭਾ (ਮਿਲਦੀ ਹੈ) । ੫ ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਰਖੇ ਆਪਿ ਤਿਨੁ ਕੋਇ ਨ ਮਾਰਈ ॥ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ
ਸਦਾ ਗੁਣ ਸਾਰਈ ॥ ਏਕਾ ਟੇਕ ਅਗੰਮ ਮਨਿ ਤਨਿ ਪ੍ਰਭੁ ਧਾਰਈ ॥ ਲਗਾ
ਰੰਗੁ ਅਪਾਰੁ ਕੇ ਨ ਉਤਾਰਈ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇ ਸਹਜਿ ਸੁਖੁ
ਸਾਰਈ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਰਿਦੈ ਉਰਿ ਹਾਰਈ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪ੍ਰਭਿ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ । ਨ ਮਾਰਈ-ਨ ਮਾਰੇ, ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ । ਨਿਧਾਨੁ-ਖਜ਼ਾਨਾ । ਸਾਰਈ-ਸਾਰੇ, ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਅਗੰਮ-ਅਪਹੁੰਚ । ਟੇਕ ਅਗੰਮ-ਅਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਸਰਾ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਤਨਿ-ਤਨ ਵਿਚ । ਧਾਰਈ-ਧਾਰੇ, ਵਸਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਰੰਗੁ-ਪ੍ਰੇਮ-ਰੰਗ । ਅਪਾਰ-ਕਦੇ ਨਾਹ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ [ਅ-ਪਾਰੁ] । ਕੇ-ਕੋਈ ਜੀਵ । ਨ ਉਤਾਰਈ-ਨ ਉਤਾਰੇ, ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਗਾਇ-ਗਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਹਜਿ-ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ । ਸਾਰਈ-ਸਾਰੇ, ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ, ਮਾਣਦਾ ਹੈ । ਰਿਦੈ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਉਰਿ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਹਾਰਈ-ਧਾਰਈ, ਧਾਰੇ, ਟਿਕਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ੬ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਖਜ਼ਾਨਾ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ (ਸਦਾ) ਆਸਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । (ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਕਦੇ ਨਾਹ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰੇਮ-ਰੰਗ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਤਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਅਭੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ ਆਤਮਕ) ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਸ਼ਬਾਨਾ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਇਉਂ) ਟਿਕਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਹਾਰ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਰੱਖੀਦਾ ਹੈ) ।੬।

ਕਰੇ ਸੁ ਚੰਗਾ ਮਾਨਿ ਦੁਯੀ ਗਣਤ ਲਾਹਿ ॥ ਅਪਣੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿ ਆਪੇ ਲੈਹੁ ਲਾਇ ॥ ਜਨ ਦੇਹੁ ਮਤੀ ਉਪਦੇਸੁ ਵਿਚਹੁ ਭਰਮੁ ਜਾਇ ॥ ਜੇ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖੁ ਸੋਈ ਸਭ ਕਮਾਇ ॥ ਸਭ ਕਛੁ ਤਿਸ ਦੇ ਵਸਿ ਦੂਜੀ ਨਾਹਿ ਜਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸੁਖ ਅਨਦ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਮਨਿ ਰਜਾਇ ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕਰੇ—(ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੁ—ਉਸ (ਕੰਮ) ਨੂੰ। ਮਾਨਿ—ਮੰਨ, ਸਮਝ। ਦੁਯੀ—ਦੂਜੀ, ਹੋਰ ਹੋਰ। ਗਣਤ—ਚਿੰਤਾ। ਲਾਹਿ—ਦੂਰ ਕਰ। ਨਦਰਿ—ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ। ਨਿਹਾਲਿ—ਵੇਖ ਕੇ, ਤੱਕ ਕੇ। ਆਪੇ—ਆਪ ਹੀ। ਲੈਹੁ ਲਾਇ—(ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜੋੜ ਲੈ। ਮਤੀ—ਮਤਿ, ਅਕਲ। ਉਪਦੇਸੁ—ਸਿੱਖਿਆ। ਵਿਚਹੁ—(ਸੇਵਕ ਦੇ) ਅੰਦਰੋਂ। ਭਰਮੁ—ਭਟਕਣਾ। ਜਾਇ—ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਧੁਰਿ—ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ। ਸੋਈ—ਉਹ (ਲਿਖਿਆ ਲੇਖ) ਹੀ। ਸਭ—ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ। ਤਿਸ ਦੇ—[ਸੰਬੰਧਕ 'ਦੇ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ 'ਤਿਸੁ' ਦਾ ਉੱਭਰ ਗਿਆ ਹੈ]। ਤਿਸ ਦੇ ਵਸਿ—ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ। ਜਾਇ—ਥਾਂ। ਭਏ—ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨਿ—ਮੰਨਿ, ਮੰਨ ਕੇ। ਰਜਾਇ—ਰਜ਼ਾ, ਭਾਣਾ, ਹੁਕਮ।੭।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ (ਕੰਮ) ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝ, (ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਹੋਰ ਹੋਰ ਚਿੰਤਾ-ਫਿਕਰ ਦੂਰ-ਕਰ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਤੱਕ ਆਪ ਹੀ (ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜੋੜੀ ਰੱਖ। (ਆਪਣੇ) ਸੇਵਕ ਨੂੰ (ਉਹ) ਅਕਲ ਦੇਹ (ਉਹ) ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਹ (ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਦੇ) ਅੰਦਰੋਂ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਹੋ-ਜਾਏ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਲੇਖ (ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਚੇ) ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ (ਉਸ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹਰੇਕ) ਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ) ਹਰੇਕ ਕਾਰ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੈ; (ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜੀਵਾਂ ਵਾਸਤੇ) ਕੋਈ ਹੋਰ ਥਾਂ (ਆਸਰਾ) ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ (ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ) ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੭।

ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਜਿਨ੍ਹ ਸਿਮਰਿਆ ਸੇਈ ਭਏ ਨਿਹਾਲ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਅਗਾਧਣਾ ਕਾਰਜੁ ਆਵੈ ਰਾਸਿ ॥ ੮ ॥ ਪਾਪੀ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਕਰਦੇ ਹਾਏ ਹਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਉ ਮਥਨਿ ਮਾਧਾਣੀਆ ਤਿਉ ਮਥੇ ਧ੍ਰਮਰਾਇ ॥ ੯ ॥ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਨਿ ਸਾਜਨਾ ਜਨਮ ਪਦਾਰਥੁ ਜੀਤਿ ॥ ਨਾਨਕ ਧਰਮ ਐਸੇ ਚਵਹਿ ਕੀਤੇ ਭਵਨੁ ਪੁਨੀਤ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਜਿਨ੍ਹ—ਜਿਸ (ਜਿਸ) ਨੇ । ਸੇਈ—ਉਹ (ਸਾਰੇ) ਹੀ । ਨਿਹਾਲ—ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ । ਕਾਰਜੁ—(ਹਰੇਕ) ਕੰਮ । ਆਵੈ ਰਾਸਿ—ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੮।

ਕਰਦੇ ਹਾਏ ਹਾਇ—ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਥਨਿ—ਮਥਦੀਆਂ ਹਨ, ਰਿੜਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਧ੍ਰਮਰਾਇ—ਧਰਮਰਾਜ । ੯।

ਧਿਆਇਨਿ—[ਬਹੁ ਵਚਨ] ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਪਦਾਰਥੁ—ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ । ਜੀਤਿ—ਜਿੱਤ ਕੇ । ਚਵਹਿ—ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ਐਸੇ—ਇਉਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ । ਭਵਨੁ—ਜਗਤ, ਸੰਸਾਰ । ਪੁਨੀਤ—ਪਵਿੱਤਰ । ੧੦।

ਅਰਥ .—ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ) ਚੇਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਗਏ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੮।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ) ਧਰਮਰਾਜ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਇਉਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮਧਾਣੀਆਂ (ਦੁੱਧ) ਰਿਕੜਦੀਆਂ ਹਨ । ੯।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਕੀਮਤੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਜਿੱਤ ਕੇ (ਜਾਂਦੇ ਹਨ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ (ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਮਨੋਰਥ (ਹਰਿ-ਨਾਮ) ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਗਤ ਨੂੰ ਭੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ੧੦।

ਖੁਭੜੀ ਕੁਥਾਇ ਮਿਠੀ ਗਲਣਿ ਕੁਮੰਤ੍ਰੀਆ ॥ ਨਾਨਕ ਸੇਈ ਉਬਰੇ ਜਿਨ੍ਹ ਭਾਗੁ ਮਥਾਹਿ ॥ ੧੧ ॥ ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੇ ॥ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋੜਾ ਧਣੀ ਸਉ ਅਠੇ ਪਹਰ ਲਵੰਨਿ ॥ ੧੨ ॥ ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ

ਮਾਇਆ ਝੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ॥ ਨਾਨਕ ਸੇ ਜਾਗੀਨ੍ਹ ਜਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮੁ ਉਚਾਰਣੇ ॥੧੩॥ ਮ੍ਰਿਗ ਤਿਸਨਾ ਪੇਖਿ ਭੁਲਣੇ ਵੁਠੇ ਨਗਰ ਗੰਧੂਬ ॥ ਜਿਨ੍ਹੀ ਸਚੁ ਅਰਾਧਿਆ ਨਾਨਕ ਮਨਿ ਤਨਿ ਫਬ ॥੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖੁਭੜੀ-ਭੈੜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਭੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਕੁਥਾਇ-ਕੋਥੇ ਥਾਂ ਵਿਚ । ਗਲਣਿ-ਜਿਲਣ । ਮੰਤ੍ਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ । ਕੁਮੰਤ੍ਰ-ਭੈੜੀ ਸਿੱਖਿਆ । ਕੁਮੰਤ੍ਰੀਆ-ਭੈੜੀ ਮਤਿ ਲੈਣ ਵਾਲੀ । ਸੋਈ-ਉਹ ਬੰਦੇ ਹੀ । ਉਬਰੇ-ਬਚਦੇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾ ਮਥਾਹਿ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ॥੧੧॥

ਸੁਤਕੇ-ਪ੍ਰੇਮ-ਲਗਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ । ਸਵੰਨਿ-ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਹੁ-ਸ਼ਹੁ, ਖਸਮ । ਸਹ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸਹੁ ਦੇ (ਪ੍ਰੇਮ-ਰੰਗ) ਵਿਚ । ਰਤੇ-ਰੰਗੇ ਹੋਏ । ਵਿਛੋੜਾ-ਵਿਛੋੜਾ । ਧਣੀ-ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ । ਸਉ-ਸਿਉਂ ਨਾਲੋਂ । ਲਵੰਨਿ-ਲੋਂ ਲੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੨ ।

ਅਸੰਖ-ਅਣ ਗਿਣਤ । ਕਾਰਣੇ-ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ । ਸੇ-ਉਹ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਜਿ-ਜਿਹੜੇ ॥੧੩॥

ਮ੍ਰਿਗਤ੍ਰਿਸਨਾ-ਠਗ-ਨੀਰਾ । ਪੇਖਿ-ਵੇਖ ਕੇ । ਫੁਠੇ-ਜਦੋਂ ਆ ਵੱਸੇ, ਜਦੋਂ ਦਿੱਸ ਪਏ । ਨਗਰ ਗੰਧੂਬ-ਗੰਧਰਬ ਨਗਰ, ਹਰਿਚੰਦ ਦੀ ਨਗਰੀ, ਹਵਾਈ ਕਿਲ੍ਹਾ । ਸਹੁ-ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹਰਿ-ਨਾਮ । ਮਨਿ-ਮਨ ਵਿਚ । ਤਨਿ-ਤਨ ਵਿਚ । ਫਬ-ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸੋਹਣਪ । ੧੪॥

ਅਰਥ :- ਹੇ ਭਾਈ ! ਭੈੜੀ ਮਤਿ ਲੈਣ ਵਾਲੀ (ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਜਿਲਣ ਵਿਚ) ਕੋਥੇ ਥਾਂ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਹਾਲੇ ਖੁਭੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਪਰ ਇਹ) ਜਿਲਣ (ਉਸ ਨੂੰ) ਮਿੱਠੀ (ਭੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ) । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਇਸ ਜਿਲਣ ਵਿਚੋਂ) ਬਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਭਾਗ (ਸ਼ਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ) । ੧੧ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੇਮ-ਲਗਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਸਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ) ਅੱਠੇ ਪਹਰ (ਕਾਂ ਵਾਂਗ) ਲੋਂ ਲੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੨ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਨਾਸਵੰਤ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਅਣਗਿਣਤ ਜੀਵ (ਮੋਹ ਦੀ ਨੀਂਦ

ਵਿਚ) ਸੁੱਝਿ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਮੌਹ ਦੀ ਇਸ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ) ਉਹ ਬੰਦੇ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ (ਆਪਣੀ) ਜੀਤ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੩।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਿਵੇਂ) ਠਗਨੀਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਹਰਨ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਾਨ ਗਾਂਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਮਾਇਆ ਦੀ) ਬਣੀ ਗੰਧਰਬ-ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਜੀਵ) ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਨ ਵਿਚ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ) ਸੁੰਦਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ । ੧੪।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਸੰਮੂਖ ਪੁਰਖੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ਜਿਸਹਿ ਉਧਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਸੋ ਸਿਮਰੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰੁ ॥੧੫॥ ਦੂਜੀ ਛੋਡਿ ਕੁਵਾਟੜੀ ਇਕਸ ਸਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ ਦੂਜੇ ਭਾਵੀ ਨਾਨਕਾ ਵਹਣਿ ਲੁੜੈਦੜੀ ਜਾਇ ॥ ੧੬ ॥ ਤਿਹਟੜੇ ਬਾਜਾਰ ਸਉਦਾ ਕਰਨਿ ਵਣਜਾਰਿਆ ॥ ਸਚੁ ਵਖਰੁ ਜਿਨੀ ਲਾਇਆ ਸੇ ਸਚੜੇ ਪਾਸਾਰ ॥ ੧੭ ॥ ਪੰਥਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਜਾਣਈ ਭੂਲੀ ਫਿਰੈ ਗਵਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਬਿਸਰਾਇ ਕੈ ਪਉਦੇ ਨਰਕਿ ਅੰਧਾਰ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਤਿਤ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ) ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ । ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ—ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ । ਸੰਮੂਖ—ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ । ਅਪਾਰੁ—ਬੇਅੰਤ । ਜਿਸਹਿ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ । ਉਧਾਰੇ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ) ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ । ਬੋ—ਉਹ ਮਨੁੱਖ [ਇਕ ਵਚਨ] । ੧੫।

ਛੋਡਿ—ਵੱਡ ਦੇਹ । ਦੂਜੀ ਕੁਵਾਟੜੀ—(ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਕੋਝਾ ਰਸਤਾ । ਸਉ—ਸਿਉਂ, ਨਾਲ । ਭਾਵ—ਪਿਆਰ । ਭਾਵੀ—ਪਿਆਰਾਂ ਵਿਚ । ਦੂਜੇ ਭਾਵੀ—(ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਪਿਆਰਾਂ ਵਿਚ (ਫਸਿਆਂ) । ਵਹਣਿ—ਵਹਣ ਵਿਚ । ਲੁੜੈਦੜੀ—ਗੁੜ੍ਹਦੀ । ਜਾਇ—ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੬ ।

ਤਿਹਟੜੇ—ਤਿਹਟੜੇ, ਤਿੰਨ ਹੱਟਾਂ ਵਾਲੇ । ਤਿਹਟੜੇ ਬਾਜਾਰ—ਤਿੰਨ ਹੱਟਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ । ਕਰਨਿ—ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਉਦਾ—ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ । ਵਣਜਾਰਿਆ—ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਣਜ ਕਰਨ ਆਏ ਜੀਵ । ਸਚੁ—ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ । ਪਾਸਾਰ—ਪਸਾਰੀ । ੧੭।

ਪੰਥਾ—ਰਸਤਾ । ਪੰਥਾ ਪ੍ਰੇਮ—ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਸਤਾ । ਜਾਣਈ—ਜਾਣੈ, ਜਾਣਦੀ [ਇਕ ਵਚਨ]

ਗਵਾਰਿ—ਮੂਰਖ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ । ਭੁਲੀ—ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝੀ ਹੋਈ । ਬਿਸਰਾਇ ਕੈ—ਭੁਲਾ ਕੇ । ਨਰਕਿ—ਨਰਕ ਵਿਚ । ਨਰਕਿ ਅਧਾਰ—ਹਨੇਰੇ ਨਰਕ ਵਿਚ । ੧੮।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਸਭ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ (ਜੀਵ) ਨੂੰ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੧੫।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ (ਆਪਣਾ) ਚਿੱਤ ਜੋੜੀ ਰੱਖ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਾਲਾ ਕੋਝਾ ਰਸਤਾ ਛੱਡ ਦੇਹ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਹੋਰ ਪਿਆਰਾਂ ਵਿਚ (ਫਸਿਆਂ), ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ) ਵਹਣ ਵਿਚ ਰੁਕ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੬।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਗਤ ਵਿਚ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ) ਵਣਜ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋਏ ਜੀਵ (ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਸਲ ਵਪਾਰੀ ਉਹ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਇਥੋਂ) ਸਦਾ-ਬਿਰ ਹਰਿ-ਨਾਮ (ਦਾ) ਸੁਣਿਆ ਲੱਭਿਆ ਹੈ । ੧੭।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਉਹ ਮੂਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਕੇ ਭਟਕਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਯਾਦ) ਭੁਲਾ ਕੇ ਜੀਵ ਘੋਰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੮।

ਮਾਇਆ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰੈ ਮਾਂਗੈ ਦੈਮਾਂ ਦੈਮ ॥ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਈ ਨਾਨਕ ਨਹੀ ਕਰੰਮਿ ॥ ੧੯ ॥ ਤਿਚਰੁ ਮੂਲਿ ਨ ਬੁਝੀਦੈ ਜਿਚਰੁ ਆਪਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ॥ ਸਬਦੁ ਅਖੁਟੁ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕਾ ਖਾਹਿ ਖਰਚਿ ਧਨੁ ਮਾਲੁ ॥ ੨੦ ॥ ਖੰਭ ਵਿਕਾਂਦੜੇ ਜੇ ਲਹਾਂ ਘਿੰਨਾ ਸਾਵੀ ਤੋਲਿ ॥ ਤੰਨਿ ਜੜਾਂਈ ਆਪਣੈ ਲਹਾਂ ਸੁ ਸਜਣੁ ਟੋਲਿ ॥ ੨੧ ॥ ਸਜਣੁ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਿਰਿ ਸਾਹਾਂ ਦੈ ਸਾਹੁ ॥ ਜਿਸੁ ਪਾਸਿ ਬਹਿਠਿਆ ਸੋਹੀਐ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਵੇਸਾਹੁ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਮਨਹੁ—ਮਨ ਤੋਂ । ਵੀਸਰੈ—ਭੁੱਲਦੀ । ਮਾਂਗੈ—ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਦੈਮਾਂ ਦੈਮ—ਪੈਸੇ ਹੀ ਪੈਸੇ, ਧਨ ਹੀ ਧਨ । ਚਿਤਿ—ਚਿੱਤ ਵਿਚ । ਨ ਆਵਈ—ਨ ਆਵੇ, ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਕਰੰਮਿ—ਕਰਮ ਵਿਚ, ਭਾਗ ਵਿਚ, ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ । ੧੯।

ਤਿਚਰੁ—ਉਤਨਾ ਚਿਰ। ਮੂਲਿ ਨ—ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਬੁਝੀਏ—ਬੁਝਦਾ, ਮੁੱਕਦਾ।
ਜਿਚਰੁ—ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ। ਸਬਦੁ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ। ਅਖੁਟੁ—ਕਦੇ ਨਾਹ
ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ (ਧਨ)। ਬਾਬਾ—ਹੇ ਭਾਈ! ਖਾਹਿ—ਆਪ ਵਰਤ। ਖਰਚਿ—ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ
ਵੰਡ। ੨੦।

ਵਿਕੰਦਰੇ—ਵਿਕਦੇ। ਲਹਾਂ—ਮੈਂ ਲੱਭ ਲਵਾਂ। ਘਿੰਨਾ—ਘਿੰਨਾਂ, ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ।
ਸਾਵੀ—ਬਰਾਬਰ, ਸਾਂਵੀ। ਤੋਲਿ—ਤੋਲ ਕੇ। ਸਾਵੀ ਤੋਲਿ—ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ
ਤੋਲ ਕੇ। ਤੰਨਿ—ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ। ਟੋਲਿ—ਖੋਜ ਕੇ। ਸਜਣੁ—ਮਿੱਤਰ। ੨੧।

ਸਦਾ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿ—ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿ, ਸ਼ਾਹਾਂ
ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ। ਸਾਹੁ—ਸਾਹੁ, ਪਾਤਿਸਾਹ। ਸੋਹੀਐ—ਸੋਹਣੇ ਲੱਗੀਦਾ ਹੈ, ਸੋਭਾ ਖੱਟੀਦੀ
ਹੈ। ਵੇਸਾਹੁ—ਆਸਰਾ। ੨੨।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਮਾਇਆ-ਵੇਡੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ ਤੋਂ ਮਾਇਆ ਕਦੇ ਨਹੀਂ
ਭੁੱਲਦੀ, (ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ) ਧਨ ਹੀ ਧਨ ਭਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਜੋ
ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ) ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਪਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ !
(ਉਹ ਮਾਇਆ-ਵੇਡਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਕੀਹ ਕਰੇ ? ਨਾਮ-ਧਨ ਉਸ ਦੀ) ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ
ਹੀ ਨਹੀਂ। ੧੬।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਐਸਾ ਧਨ
ਜੋ ਐਸਾ ਮਾਲ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ। (ਇਸ ਧਨ ਨੂੰ ਆਪ) ਵਰਤਿਆ ਕਰ,
(ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭੀ) ਵੰਡਿਆ ਕਰ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਦਇਆਵਾਨ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਧਨ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਦਾ। ੨੦।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਖੰਭ ਲਵਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੇ
ਬਰਾਬਰ ਤੋਲ ਕੇ ਉਹ ਖੰਭ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਮੈਂ ਉਹ ਖੰਭ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਜੜ ਲਵਾਂ
ਅਤੇ (ਉਭਾਰੀ ਲਾ ਕੇ) ਭਾਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਸੱਜਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵਾਂ
(ਭਾਵ, ਆਪ-ਭਾਵ ਸਦਕੇ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਆਤਮਕ ਉਭਾਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ
ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ)। ੨੧।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਅਸਲ) ਮਿੱਤਰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਹੈ ਜੋ
(ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ) ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਹੈ (ਸਭ ਦੁਨੀਆਵੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ
ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ)। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, (ਉਹ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ)
ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠਿਆਂ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦੀ) ਸੋਭਾ ਖੱਟ ਲਈਦੀ ਹੈ। ੨੨।

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯ ॥

ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਗਾਇਓ ਨਹੀ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਬੁ ਕੀਨੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਹਰਿ ਵਡਜੁ ਮਨਾ ਜਿਹਿ ਬਿਧਿ ਜਲ ਕਉ ਮੀਨੁ ॥ ੧ ॥ ਬਿਖਿਅਨ ਸਿਉ
ਕਾਹੇ ਰਚਿਓ ਨਿਮਖ ਨ ਹੋਹਿ ਉਦਾਸੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਹਰਿ ਮਨਾ
ਪਰੈ ਨ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ॥ ੨ ॥ ਤਰਨਾਪੋ ਇਉ ਹੀ ਗਾਇਓ ਲੀਓ ਜਰਾ
ਤਨੁ ਜੀਤਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਹਰਿ ਮਨਾ ਅਉਧ ਜਾਤ ਹੈ ਬੀਤਿ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ-ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ । ਅਕਾਰਬੁ-ਵਿਅਰਥ । ਕੀਨੁ-
ਬਣਾ ਲਿਆ । ਕਹੁ-ਆਖ । ਮਨਾ-ਹੇ ਮਨ । ਜਿਹਿ ਬਿਧਿ-ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਜਿਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ । ਜਲ ਕਉ-ਪਾਣੀ ਨੂੰ । ਮੀਨੁ-ਮੱਛੀ । ੧ ।

ਬਿਖਿਅਨ ਸਿਉ-ਵਿਸਿਆਂ ਨਾਲ । ਕਾਹੇ-ਕਿਉਂ ? ਨਿਮਖ-[ਨਿਮੇਸ਼] ਅੱਖ
ਬਮਕਣ ਜਿਤਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ । ਨ ਹੋਹਿ-ਨ ਹੋਹਿ, ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਉਦਾਸੁ-ਉਪਰਾਮ ।
ਪਰੈ ਨ-ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਫਾਸ-ਫਾਹੀ । ੨ ।

ਤਰਨਾਪੋ-ਜੁਆਨੀ [ਰਣ-ਜੁਆਨ] । ਇਉ ਹੀ-ਇਉਂ ਹੀ, ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ
ਵਿਚ । ਜਰਾ-ਬੁਢੇਪਾ । ਜੀਤਿ ਲੀਓ-ਜਿੱਤ ਲਿਆ । ਅਉਧ-ਉਮਰ । ਜਾਤ ਹੈ ਬੀਤਿ-
ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ੩ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਭਾਈ ! ਜੇ ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਗਾਏ, ਤਾਂ ਤੂੰ
ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨਿਕੰਮਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ (ਤੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾ) ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ
ਨੂੰ ਮੱਛੀ (ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ) । ੧।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਵਿਸਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ (ਇਤਨਾ) ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਅੱਖ
ਬਮਕਣ ਜਿਤਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਭੀ ਵਿਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹਟਾਂਦਾ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ
-ਹੇ ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ । (ਭਜਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਜਮਾਂ
ਦੀ ਫਾਹੀ (ਗਲ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ੨।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਤੋਰੀ) ਜੁਆਨੀ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ, (ਹੁਣ) ਬੁਢੇਪੇ
ਨੇ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ

ਕਰਿਆ ਕਰ। ਉਮਰ ਲੰਘਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ੩।

ਬਿਰਧਿ ਭਇਓ ਸੂਝੈ ਨਹੀਂ ਕਾਲੁ ਪਹੁੰਚਿਓ ਆਨਿ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਨਰ ਬਾਵਰੇ ਕਿਉ ਨ ਭਜਹਿ ਭਜਵਾਨੁ॥ ੪॥ ਧਨੁ ਦਾਰਾ ਸੰਪਤਿ ਸਗਲ
ਜਿਨਿ ਅਪੁਨੀ ਕਰਿ ਮਾਨਿ॥ ਇਨ ਮਹਿ ਕਛੁ ਸੰਗੀ ਨਹੀਂ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ
ਜਾਨਿ॥ ੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਿਰਧਿ—ਬੁੱਢਾ। ਸੂਝੈ ਨਹੀਂ—ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਕਾਲੁ—ਮੌਤ।
ਆਨਿ—ਆ ਕੇ। ਨਰ ਬਾਵਰੇ—ਹੇ ਝੱਲੇ ਮਨੁੱਖ! ਨ ਭਜਹਿ—ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਪਦਾ। ੪।

ਦਾਰਾ—ਇਸਤ੍ਰੀ। ਸੰਪਤਿ ਸਗਲ—ਸਾਰੀ ਸੰਪੱਤੀ, ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ। ਜਿਨਿ
ਮਾਨਿ—ਮਤਾਂ ਸਮਝ, ਨਾਹ ਮੰਨ। ਅਪੁਨੀ ਕਰਿ—ਆਪਣੀ ਜਾਣ ਕੇ। ਇਨ ਮਹਿ—
ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ। ਸੰਗੀ—ਸਾਥੀ। ਸਾਚੀ ਜਾਨਿ—(ਇਹ ਗੱਲ) ਪੱਕੀ ਜਾਣ ਲੈ
। ੫।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ! ਆਖ—ਹੇ ਝੱਲੇ ਮਨੁੱਖ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ
ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ? (ਵੇਖ, ਤੂੰ ਹੁਣ) ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ (ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਭੀ ਇਹ) ਸਮਝ
ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਕਿ ਮੌਤ (ਸਿਰ ਤੋ) ਆ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ੪।

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਆਖ—ਹੇ ਭਾਈ!) ਧਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ—(ਇਸ ਨੂੰ)
ਆਪਣੀ ਕਰ ਕੇ ਨਾਹ ਮੰਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਸਮਝ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ
ਕੋਈ ਇੱਕ ਭੀ ਤੇਰਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ੫।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਭੈ ਹਰਨ ਹਰਿ ਅਨਾਥ ਕੇ ਨਾਥ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਤਿਹ ਜਾਨੀਐ ਸਦਾ ਬਸਤੁ ਤੁਮ ਸਾਥਿ॥ ੬॥ ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਿਹ ਤੋ ਕਉ
ਦੀਓ ਤਾਂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਨ ਕੀਨ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਰ ਬਾਵਰੇ ਅਬ ਕਿਉ ਭੋਲਤ
ਦੀਨ॥ ੭॥ ਤਨੁ ਧਨੁ ਸੰਪੈ ਸੁਖ ਦੀਓ ਅਰੁ ਜਿਹ ਨੀਕੇ ਧਾਮ॥ ਕਹੁ
ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਸਿਮਰਤੁ ਕਾਹਿ ਨ ਰਾਮੁ॥ ੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪਤਿਤ—ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ। ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ—ਵਿਕਾਰਾਂ
ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲੇ। ਭੈ—[ਲਵਜ 'ਭਉ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ]। ਭੈ ਹਰਨ
—ਸਾਰੇ ਭਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਅਨਾਥ ਕੇ ਨਾਥ—ਨਿਖਸਮਿਆਂ ਦੇ ਖਸਮ। ਤਿਹ—
ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ। ਜਾਨੀਐ—(ਇਉਂ) ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਕਿ)। ਸਾਥਿ—
ਨਾਲ। ੬।

ਜਿਹ—ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ। ਤੋ ਕਉ—ਤੈਨੂੰ। ਤਾਂ ਸਿਉ—ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ)

ਨਾਲ । ਨੇਹੁ-ਪਿਆਰ । ਨਰ ਬਾਵਰੇ-ਹੇ ਝੱਲੇ ਮਨੁੱਖ ! ਦੀਨ-ਆਤੁਰ । ੭ ।

ਸੰਪੈ-ਧਨ । ਅਦੁ-ਅਤੇ । ਜਿਹ-ਜਿਸ ਨੇ । ਨੀਕੇ-ਚੰਗੇ, ਸੋਹਣੇ । ਧਾਮ-ਘਰ ।
ਕਾਹਿ ਨ-ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ੮ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-(ਹੇ ਭਾਈ !) ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਵਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ
ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਡਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਿਖਸਮਿਆਂ ਦੇ ਖਸਮ
ਹਨ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ (ਇਉਂ) ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਦਾ ਤੇਰੇ
ਨਾਲ ਵੱਸਦਾ ਹੈ । ੬ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਝੱਲੇ ਮਨੁੱਖ ! ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦਿੱਤਾ,
ਧਨ ਦਿੱਤਾ, ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਹ ਪਾਇਆ । ਫਿਰ ਹੁਣ ਆਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਘਬ-
ਰਾਇਆ ਕਿਉਂ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ (ਭਾਵ, ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਘਬਰਾਣਾ
ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੀ) । ੭ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਸਰੀਰ ਦਿੱਤਾ,
ਧਨ ਦਿੱਤਾ, ਜਾਇਦਾਦ ਦਿੱਤੀ, ਸੁਖ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਘਰ ਦਿੱਤੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ
ਦਾ ਤੂੰ ਸਿਮਰਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ? ੮ ।

ਸਭ ਸੁਖ ਦਾਤਾ ਰਾਮੁ ਹੈ ਦੂਸਰੁ ਨਾਹਿਨ ਕੋਇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਤਿਹ ਸਿਮਰਤ ਗਤਿ ਹੋਇ ॥ ੯ ॥ ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਗਤਿ
ਪਾਈਐ ਤਿਹ ਭਜੁ ਰੇ ਤੈ ਮੀਤ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਅਉਧ ਘਟਤ
ਹੈ ਨੀਤ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਦਾਤਾ-ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ਨਾਹਿਨ-ਨਹੀਂ । ਤਿਹ-ਉਸ (ਰਾਮ) ਨੂੰ ।
ਸਿਮਰਤ-ਸਿਮਰਦਿਆਂ । ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ । ੯ ।

ਪਾਈਐ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਤੈ-ਤੂੰ । ਰੇ ਮੀਤ-ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਅਉਧ-ਉਮਰ ।
ਨੀਤ-ਨਿੱਤ । ੧੦ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ (ਹੀ) ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਦੇਣ
ਵਾਲਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੋਰ) ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ (ਦਾ ਨਾਮ)
ਸਿਮਰਦਿਆਂ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ (ਭੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੯ ।

ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਤੂੰ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ
ਸਿਮਰਦਿਆਂ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ
ਮਨ ! ਸੁਣ, ਉਮਰ ਸਦਾ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਾਹ

ਵਿਸਾਰ) ॥੧੦॥

ਪਾਂਚ ਤਤ ਕੇ ਤਨੁ ਰਚਿਓ ਜਾਨਹੁ ਚਤੁਰ ਸੁਜਾਨ॥ਜਿਹ ਤੇ ਉਪਜਿਓ
ਨਾਨਕਾ ਲੀਨ ਤਾਹਿ ਮਹਿ ਮਾਨਿ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਪਾਂਚ ਤਤ-ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਆਕਾਸ਼ । ਕੋ-ਦਾ ।
ਚਤੁਰ-ਹੇ ਚਤੁਰ ਮਨੁੱਖ ! ਸੁਜਾਨ-ਹੇ ਸਿਆਣੇ ਮਨੁੱਖ ! ਜਿਹ ਤੇ-ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ।
ਤੇ-ਤੋਂ । ਤਾਹਿ ਮਹਿ-ਉਹਨਾਂ (ਹੀ ਤੱਤਾਂ) ਵਿਚ । ਮਾਨਿ-ਮੰਨ ਲੈ, ਯਕੀਨ ਜਾਣ ।
੧੧ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੇ ਚਤੁਰ ਮਨੁੱਖ ! ਹੇ ਸਿਆਣੇ ਮਨੁੱਖ ! ਤੂੰ
ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਕਿ (ਤੋਹਾ ਇਹ) ਸਰੀਰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ) ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ।
(ਇਹ ਭੀ) ਯਕੀਨ ਜਾਣ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ (ਇਹ ਸਰੀਰ) ਬਣਿਆ ਹੈ (ਮੁੜ)
ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਇਗਾ (ਫਿਰ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬੂਠੇ ਮੌਤ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਿਉਂ ਭੁੱਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?) । ੧੧ ।

ਘਟ ਘਟ ਮਹਿ ਹਰਿ ਜੂ ਬਸੈ ਸੰਤਨ ਕਹਿਓ ਪੁਕਾਰਿ ॥ ਕਹੁ
ਨਾਨਕ ਹਿਤ ਭਜੁ ਮਨਾ ਭਉਨਿਧਿ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਿ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਘਟ-ਸਰੀਰ । ਘਟ ਘਟ ਮਹਿ-ਹਰੇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ । ਜੂ-ਜੀ ।
ਪੁਕਾਰਿ-ਪੁਕਾਰ ਕੇ, ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਕੇ । ਭਉਨਿਧਿ-ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ । ਉਤਰਹਿ-ਉਤਰਹਿੰ,
ਤੂੰ ਲੰਘ ਜਾਹਿਗਾ । ੧੨ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੇ ਉੱਚੀ ਕੂਕ ਕੇ ਦੱਸ
ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰੇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਉਸ (ਪਰਮਾਤਮਾ)
ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ, (ਭਜਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤੂੰ ਪਾਰ
ਲੰਘ ਜਾਹਿਗਾ । ੧੨ ।

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਜਿਹ ਪਰਸੈ ਨਹੀ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਸੇ ਮੂਰਤਿ ਭਗਵਾਨ ॥ ੧੩ ॥ ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਹਿ
ਜਿਹ ਰੰਬਨੁ ਲੋਹੁ ਸਮਾਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੈ
ਜਾਨਿ ॥ ੧੪ ॥ ਹਰਖੁ ਸੋਗੁ ਜਾ ਕੈ ਨਹੀ ਬੈਰੀ ਮੀਤ ਸਮਾਨਿ ॥ ਕਹੁ
ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੈ ਜਾਨਿ ॥ ੧੫ ॥ ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ
ਨਹਿ, ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ

ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਹ-ਜਿਸ (ਦੇ ਮਨ) ਨੂੰ । ਪਰਸੈ-ਛੁੰਹਦਾ । ਅਭਿਮਾਨੁ-
ਅਹੰਕਾਰ । ਸੋ-ਉਹ(ਮਨੁੱਖ) । ਮੂਰਤਿ ਭਗਵਾਨ-ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਸਰੂਪ । ੧੩ ।

ਉਸਤਤਿ-ਵਡਿਆਈ । ਜਿਹ-ਜਿਸ (ਦੇ ਮਨ) ਨੂੰ । ਕੰਚਨ-ਸੋਨਾ । ਲੋਹ-
ਲੋਹਾ । ਸਮਾਨਿ-ਇਕੋ ਇਹਾ । ਮੁਕਤਿ-ਮੋਹ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ । ਤਾਹਿ-ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ
(ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ) । ਤੇ-ਤੂੰ । ਜਾਨਿ-ਸਮਝ ਲੈ । ੧੪ ।

ਹਰਖੁ-ਖੁਸ਼ੀ । ਸੋਗੁ-ਚਿੰਤਾ, ਗਮ । ਜਾ ਕੈ-ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ।
ਸਮਾਨਿ-ਇਕੋ ਜਿਹੇ । ਮੁਕਤਿ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ । ੧੫ ।

ਭੈ-ਡਰਾਵੇ [ਬਹੁ ਵਚਨ ਲਫਜ 'ਭਉ' ਤੋਂ] । ਆਨ-ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ । ਗਿਆਨੀ-
ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ । ਤਾਹਿ-ਉਸ ਨੂੰ । ਬਖਾਨਿ-ਆਖ । ੧੬ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ (ਦੇ ਹਿਰਦੇ) ਨੂੰ
ਸੁਖ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦਾ, ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦਾ (ਭਾਵ, ਜਿਹੜਾ
ਮਨੁੱਖ ਸੁਖ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਭੋਲਦਾ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਲੋਭ ਮੋਹ
ਅਹੰਕਾਰ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਸਾਖਿਆਤ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ
ਰੂਪ ਹੈ । ੧੩ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ (ਦੇ ਮਨ) ਨੂੰ ਉਸਤਤਿ ਨਹੀਂ
(ਭੁਲਾ ਸਕਦੀ) ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ (ਭੁਲਾ ਸਕਦੀ), ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਇਕੋ
ਜਿਹੇ (ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, ਜੋ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ), ਇਹ ਗੱਲ (ਪੱਕ) ਜਾਣ
ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਹ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਚੁਕਾ ਹੈ । ੧੪ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ
ਆਪਣਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ (ਮਿੱਤਰ ਹੀ)
ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਸਮਝ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ
ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਹੈ । ੧੫ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ (ਕੋਈ) ਡਰਾਵੇ
ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ (ਡਰਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਂਦਾ ਨਹੀਂ)
ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲਾ ਸਮਝ । ੧੬ ।

ਜਿਹਿ ਬਿਖਿਆ ਸਗਲੀ ਤਜੀ ਲੀਓ ਭੇਖ ਬੈਰਾਗ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਤਿਹ ਨਰ ਮਾਥੈ ਭਾਗੁ ॥੧੭॥ ਜਿਹਿ ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਤਜੀ ॥

ਸਭ ਤੇ ਭਇਓ ਉਦਾਸੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨੁ ਰੇ ਮਨਾ ਤਿਹ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ
ਨਿਵਾਸੁ ॥ ੧੮ ॥ ਜਿਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਹਉਮੈ ਤਜੀ ਕਰਤਾ ਰਾਮੁ ਪਛਾਨਿ ॥ ਕਹੁ
ਨਾਨਕ ਵਹੁ ਮੁਕਤ ਨਹੁ ਦਿਹ ਮਨ ਸਾਚੀ ਮਾਨ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਜਿਹਿ-ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ । ਬਿਖਿਆ-ਮਾਇਆ । ਸਗਲੀ-
ਸਾਰੀ । ਬਿਖਿਆ ਸਗਲੀ-(ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ, ਨਿੰਦਾ, ਬੀਰਖਾ ਆਦਿਕ)
ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ । ਤਿਹ ਨਰ ਮਾਥੈ-ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ । ੧੭ ।

ਮਮਤਾ-ਅਪਣਤ । ਤੇ-ਤੋਂ । ਉਦਾਸੁ-ਉਪਰਾਮ । ਤਿਹ ਘਟਿ-ਉਸ (ਮਨੁੱਖ)
ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ੧੮ ।

ਜਿਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੇ । ਪਛਾਨਿ-ਪਛਾਣ ਕੇ, ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਪਾ ਕੇ, ਸਾਂਝ
ਪਾ ਕੇ । ਵਹੁ ਨਹੁ-ਉਹ ਮਨੁੱਖ । ਮੁਕਤ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ । ਮਨ-ਹੋ
ਮਨ ! ੧੯ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ,
ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ, ਨਿੰਦਾ, ਬੀਰਖਾ, ਆਦਿਕ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੀ) ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ
ਮਾਇਆ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ, (ਉਸੇ ਨੇ ਹੀ ਸਹੀ) ਵੈਰਾਗ ਦਾ (ਸਹੀ) ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ
(ਸਮਝ) । ਹੇ ਮਨ ! ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ (ਚੰਗਾ) ਭਾਗ(ਜਾਗਿਆ ਸਮਝ) । ੧੭।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡ
ਦਿੱਤਾ, (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਮਾਦਿਕ) ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ
ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
। ੧੮ ।

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨਾਲ ਭੁੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾ ਕੇ (ਆਪਣੇ
ਅੰਦਰੋਂ) ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਸਮਝ
ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਹੀ) ਮੁਕਤ ਹੈ । ੧੯ ।

ਭੈ ਨਾਸਨ ਦੁਰਮਤਿ ਹਰਨ ਕਲਿ ਮਹਿ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮੁ ॥ ਨਿਸਿਦਿਨੁ
ਜੋ ਨਾਨਕ ਭਜੈ ਸਫਲ ਹੋਹਿ ਤਿਹ ਕਾਮ ॥ ੨੦ ॥ ਜਿਹੜਾ ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ
ਭਜਹੁ ਕਰਨ ਸੁਨਹੁ ਹਰਿਨਾਮੁ ॥ ਕਹੁ ਨਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਪਰਹਿ ਨ
ਜਮ ਕੈ ਧਾਮ ॥ ੨੧ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਮਮਤਾ ਤਜੈ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ॥ ਕਹੁ
ਨਾਨਕ ਆਪਨ ਤਰੈ ਅਉਰਨ ਲੇਤ ਉਧਾਰ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਭੈ- [ਲਫਜ਼ 'ਭਉ' ਤੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ] ਸਾਰੇ ਭਰ। ਹਰਨ-ਦੂਰ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਦੁਰਮਤਿ-ਖੋਟੀ ਮਤਿ। ਕਲਿ ਮਹਿ-ਕਲੇਸ਼ਾਂ-ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ। ਕੋ-
ਦਾ। ਨਿਸਿ-ਰਾਤ। ਭਜੈ-ਜਪਦਾ ਹੈ [ਇਕ ਵਚਨ]। ਹੋਹਿ-ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਿਹ
ਕਾਮ-ਉਸ ਦੇ (ਸਾਰੇ) ਕੰਮ। ੨੦।

ਜਿਹਬਾ-ਜੀਭ (ਨਾਲ)। ਕਰਨ-ਕੰਨਾ ਨਾਲ। ਪਰਹਿ ਨ-ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਧਾਮ-
ਘਰ। ਜਮ ਕੈ ਧਾਮ-ਜਮ ਕੇ ਧਾਮਿ, ਜਮ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਜਮ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ। ੨੧।

ਮਮਤਾ-ਅਪਣੇਤ, ਮੋਹ। ਤਜੈ-ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਤਰੈ-ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਉ-
ਰਨ-ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ। ਲੋਤ ਉਧਾਰ-ਲੋਤ ਉਧਾਰਿ, ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੨।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੋ ਭਾਈ !) ਇਸ ਕਲੇਸ਼ਾਂ-ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਹੀ) ਸਾਰੇ ਭਰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਖੋਟੀ ਮਤਿ ਦੂਰ ਕਰਨ
ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਤ ਦਿਨ ਜਪਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੦।

ਹੋ ਭਾਈ ! (ਆਪਣੀ) ਜੀਭ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਿਆ
ਕਰੋ, (ਆਪਣੇ) ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਕਰੋ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-
ਹੋ ਮਨ ! (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਉਹ) ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ੨੧।

ਹੀ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-(ਹੋ ਭਾਈ !) ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਇਆ
ਦੀ) ਮਮਤਾ ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ, ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ (ਭੀ
ਇਸ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ)
ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੨।

ਜਿਉ ਸੁਪਨਾ ਅਰੁ ਪੇਖਨਾ ਐਸੇ ਜਗਿ ਕਉ ਜਾਨਿ ॥ ਇਨ ਮਹਿ
ਕਛੁ ਸਾਚੇ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਭਗਵਾਨ ॥ ੨੩ ॥ ਨਿਸਿਦਿਨੁ ਮਾਇਆ
ਕਾਰਨੇ ਪ੍ਰਾਨੀ ਡੋਲਤ ਨੀਤ ॥ ਕੋਟਨ ਮਹਿ ਨਾਨਕ ਕੋਉ ਨਾਰਾਇਣੁ ਜਿਹ
ਚੀਤਿ ॥ ੨੪ ॥ ਜੈਸੇ ਜਲ ਤੇ ਬੁਦਬੁਦਾ ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਨੀਤ ॥ ਜਗ
ਰਚਨਾ ਤੈਸੇ ਰਚੀ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਮੀਤ ॥ ੨੫ ॥ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਛੁ ਨ ਚੇਤਈ
ਮਦਿ ਮਾਇਆ ਕੈ ਅੰਧੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਪਰਤ ਤਾਹਿ ਜਮ
ਫੰਧ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਰੁ-ਅਤੇ। ਕਉ-ਨੂੰ। ਜਾਨਿ-ਸਮਝ ਲੈ। ਇਨ ਮਹਿ-

ਬਿਹਨਾਂ (ਦਿੱਸਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਿਚ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਕਛੂ-ਕੋਈ ਭੀ ਪਦਾਰਥ । ਸਾਚੇ-
ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਸਦਾ ਸਾਥ ਨਿਬਾਹੁਣ ਵਾਲਾ । ੨੩ ।

ਨਿਸਿ-ਰਾਤ । ਕਾਰਨੇ-ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ । ਭੋਲਤ-ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਨੀਤ-
ਨਿੱਤ, ਸਦਾ । ਕੋਟਨ ਮਹਿ-ਕੁੱਤਾਂ ਵਿਚ । ਕੋਊ-ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ । ਜਿਹ ਚੀਤਿ-ਜਿਸ ਦੇ
ਚਿੱਤ ਵਿਚ । ੨੪ ।

ਤੇ-ਤੋਂ । ਬੁਦਬੁਤ-ਬੁਲਬੁਦਾ । ਰਚੀ-ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਮੀਤ-ਹੇ ਮਿੱਤਰ !
੨੫ ।

ਨ ਚੋਤਈ-ਨ ਚੋਤੇ, ਨਹੀਂ ਚੋਤੇ ਕਰਦਾ, ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ । ਮਦਿ-ਨਸੇ ਵਿਚ ।
ਮਦਿ ਮਾਇਆ ਕੈ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸੇ ਵਿਚ । ਅੰਧੁ-(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਅੰਨ੍ਹਾ ।
ਪਰਤ-ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਫੰਧ-ਫਾਹੇ, ਫਾਹੀਆਂ । ੨੬ ।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਜਿਵੇਂ (ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ) ਸੁਪਨਾ
(ਆਉਂਦਾ ਹੈ) ਅਤੇ (ਉਸ ਸੁਪਨੇ-ਵਿਚ ਕਈ ਪਦਾਰਥ) ਵੇਖੀਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਇਸ
ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਜਗਤ ਵਿਚ ਦਿੱਸ ਰਹੇ)
ਬਿਹਨਾਂ (ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੀ ਪਦਾਰਥ ਸਦਾ ਸਾਥ ਨਿਬਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
। ੨੩ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਮਾਇਆ (ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ) ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਨੁੱਖ
ਸਦਾ ਰਾਤ ਦਿਨ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਕੁੱਕਾ (ਬੰਦਿਆਂ) ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ (ਅਜਿਹਾ
ਹੁੰਦਾ) ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੨੪ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਸੁਣ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬੁਲਬੁਲਾ ਸਦਾ ਪੈਦਾ
ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾਸ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ) ਜਗਤ ਦੀ (ਇਹ) ਖੇਡ
ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ੨੫ ।

ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸੇ ਵਿਚ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ
(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ) ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ
ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਜਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ
। ੨੬ ।

ਜਉ ਸੁਖ ਕਉ ਚਾਹੈ ਸਦਾ ਸਰਨਿ ਰਾਮ ਕੀ ਲੇਹ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਦੁਰਲਭ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹ ॥ ੨੭ ॥ ਮਾਇਆ ਕਾਰਨਿ ਧਾਵਹੀ
ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਅਜਾਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ

ਸਿਰਾਨ ॥ ੨੮ ॥ ਜੇ ਪ੍ਰਾਨੀ ਨਿਸਿ ਦਿਨੁ ਭਜੈ ਰੂਪ ਰਾਮ ਤਿਹ ਜਾਨੁ ॥
ਹਰਿ ਜਨ ਹਰਿ ਅੰਤਰੁ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ ॥ ੨੯ ॥ ਮਨੁ ਮਾਇਆ
ਮਹਿ ਫਧਿ ਰਹਿਓ ਬਿਸਰਿਓ ਗੋਬਿੰਦੁ ਨਾਮੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ
ਭਜਨ ਜੀਵਨ ਕਉਨੇ ਕਾਮ ॥ ੩੦ ॥ ਪ੍ਰਾਨੀ ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਈ ਮਦਿ
ਮਾਇਆ ਕੈ ਅੰਧੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਪਰਤ ਤਾਹਿ ਜਮ ਫੰਧ
॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਜਉ-ਜੇ । ਚਾਹੈ-ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੋੜਦਾ ਹੈ । ਲੇਹ-ਲਈ ਰੱਖੇ;
ਪਿਆ ਰਹੇ । ਦੇਹ-ਸਰੀਰ । ੨੭ ।

ਧਾਵਹੀ-ਧਾਵਹਿ, ਦੌੜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਅਜਾਨ-ਬੇ-ਸਮਝ । ਸਿਰਾਨ-ਗੁਜ਼ਰ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੮ ।

ਨਿਸਿ-ਰਾਤ । ਭਜੈ-ਜਪਦਾ ਹੈ । ਰੂਪ ਰਾਮ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ । ਤਿਹ-ਉਸ
ਨੂੰ । ਜਾਨੁ-ਸਮਝੋ । ਅੰਤਰੁ-ਫਰਕ, ਵਿੱਥ । ਹਰਿ ਜਨ-ਹਰਿ-ਜਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ
ਭਗਤ । ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ-(ਇਹ ਗੱਲ) ਸੱਚੀ ਮੰਨ । ੨੯ ।

ਫਧਿ ਰਹਿਓ-ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਉਨੇ ਕਾਮ-ਕਿਸ ਕੰਮ ? ਕਿਸੇ ਭੀ ਕੰਮ
ਨਹੀਂ । ੩੦ ।

ਨ ਚੇਤਈ-ਨ ਚੇਤੇ, ਨਹੀਂ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ । ਮਦਿ-ਨਸੇ ਵਿਚ । ਅੰਧੁ-(ਆਤਮਕ
ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ । ਪਰਤ-ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਤਾਹਿ-ਉਸ ਨੂੰ ।
ਜਮ ਫੰਭ-ਜਮਾਂ ਦੇ ਫਾਹੇ, ਜਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ । ੩੧ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਮਨ ! ਸੁਣ, ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਬੜੀ ਮੁਸ-
ਕਿਲ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਲ
ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ) । ਜੋ, ਜੇ (ਮਨੁੱਖ) ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ (ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ) ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਤਾਂ (ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆ ਰਹੇ । ੨੭ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-(ਹੇ ਭਾਈ !) ਮੂਰਖ ਬੇ-ਸਮਝ ਬੰਦੇ (ਨਿਰੀ) ਮਾਇਆ
(ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ) ਵਾਸਤੇ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ(ਉਹਨਾਂ
ਦਾ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ) ਜਨਮ ਅਜਾਈਂ ਬੀਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੮ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-(ਹੇ ਭਾਈ !) ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਰਾਤ ਦਿਨ (ਹਰ ਵੇਲੇ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਜਪਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝੋ ।
ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਮੰਨੋ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ

ਨਹੀਂ ਹੈ । ੨੬ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—(ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਮਨ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਮਾਇਆ (ਦੇ ਮੋਹ) ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਨੂੰ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (ਸਦਾ) ਭੁੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਵੱਸੋ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਉਸ ਦਾ) ਜੀਉਣਾ ਕਿਸ ਕੰਮ ? ੩੦ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—(ਹੇ ਭਾਈ !) ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ (ਫਸ ਕੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ (ਜਿਹੜਾ) ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਸ ਨੂੰ (ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ) ਜਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੧ ।

ਸੁਖ ਮਹਿ ਬਹੁ ਸੰਗੀ ਭਏ ਦੁਖ ਮਹਿ ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ ਅੰਤਿ ਸਹਾਈ ਹੋਇ ॥ ੩੨ ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਭਰਮਤ
ਭਿਰਿਓ ਮਿਟਿਓ ਨ ਜਮ ਕੋ ਝਾਸੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ
ਨਿਰਭੈ ਪਾਵਹਿ ਬਾਸੁ ॥ ੩੩ ॥ ਜਤਨ ਬਹੁਤੁ ਮੈ ਕਰਿ ਰਹਿਓ ਮਿਟਿਓ
ਨ ਮਨ ਕੋ ਮਾਨੁ ॥ ਦੁਰਮਤਿ ਸਿਉ ਨਾਨਕ ਫਾਇਓ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਭਗਵਾਨ
॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਸੰਗੀ—ਸਾਥੀ, ਮੇਲੀ-ਗੋਲੀ । ਸੰਗਿ—ਨਾਲ । ਅੰਤਿ—ਅਖੀਰ
ਵੇਲੇ (ਭੀ) । ਸਹਾਈ—ਮਦਦਗਾਰ । ੩੨ ।

ਜਨਮ ਜਨਮ—ਅਨੇਕਾਂ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ । ਕੋ—ਦਾ । ਝਾਸੁ—ਭਰ । ਨਿਰਭੈ—ਨਿਭਰ
ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭਰ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਪਾਵਹਿ—ਤੂੰ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਂਗਾ । ੩੩ ।

ਕੋ—ਦਾ । ਮਾਨੁ—ਅਹੰਕਾਰ । ਦੁਰਮਤਿ—ਖੋਟੀ ਮਤਿ । ਸਿਉ—ਨਾਲ । ਫਾਇਓ—
ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਭਗਵਾਨ—ਹੇ ਭਗਵਾਨ ! ੩੪ ।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—ਹੇ ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ
(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਅੰਤ ਸਮੇਂ (ਭੀ) ਮਦਦਗਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । (ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ) ਸੁਖ
ਵੇਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੇਲੀ-ਗੋਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
। ੩੨ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਭੁੱਲਾ ਕੇ ਜੀਵ) ਅਨੇਕਾਂ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ

ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਜਮਾਂ ਦਾ ਡਰ (ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—ਹੇ ਮਨ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰ, (ਭਜਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਤੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏਂਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ੩।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਭਗਵਾਨ ! ਮੈਂ ਅਨੇਕਾਂ (ਹੋਰ ਹੋਰ) ਜਤਨ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹਾਂ (ਉਹਨਾਂ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ) ਮਨ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, (ਇਹ ਮਨ) ਖੋਟੀ ਮਤਿ ਨਾਲ ਚੰਬੜਿਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਗਵਾਨ ! (ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ) ਰੱਖਿਆ ਕਰ। ੩੫।

ਬਾਲ ਜੁਆਨੀ ਅਰੁ ਬਿਰਧਿ ਫੁਨਿ ਤੀਨਿ ਅਵਸਥਾ ਜਾਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਸਭ ਹੀ ਮਾਨ ॥੩੫॥ ਕਰਣੇ ਹੁਤੋ ਸੁ ਨਾ ਕੀਓ ਪਰਿਓ ਲੋਭ ਕੈ ਫੰਧ ॥ ਨਾਨਕ ਸਮਿਓ ਰਮਿ ਗਇਓ ਅਬ ਕਿਉ ਹੋਵਤ ਅੰਧ ॥ ੩੬ ॥ ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਮੈ ਰਮਿ ਰਹਿਓ ਨਿਕਸਤ ਨਾਹਿਨ ਮੀਤ ॥ ਨਾਨਕ ਮੂਰਤਿ ਚਿਤ੍ਰ ਜਿਉ ਛਾਡਿਤ ਨਾਹਿਨ ਭੀਤਿ ॥ ੩੭ ॥ ਨਰ ਚਾਹਤ ਕਛੁ ਅਉਰ ਅਉਰੈ ਕੀ ਅਉਰੈ ਭਈ ॥ ਚਿਤਵਤ ਰਹਿਓ ਠਗ-ਉਰ ਨਾਨਕ ਫਾਸੀ ਗਲਿ ਪਰੀ ॥੩੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਰੁ—ਅਤੇ। ਬਿਰਧਿ—ਬੁਢੇਪਾ। ਫੁਨਿ—[ਪੁਨ:] ਫਿਰ। ਤੀਨਿ—ਤਿੰਨ। ਜਾਨਿ—ਜਾਣ, ਸਮਝ ਲੈ। ਮਾਨ—ਮੰਨ। ੩੫।

ਕਰਣੇ ਹੁਤੋ—(ਜੋ ਕੁਝ) ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸੁ—ਉਹ। ਕੈ ਫੰਧ—ਦੇ ਫਾਹੇ ਵਿਚ। ਸਮਿਓ—(ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦਾ) ਸਮਾ। ਰਮਿ ਗਇਓ—ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ। ਅੰਧ—ਹੋ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ) ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਮਨੁੱਖ ! ੩੬।

ਮੈ—ਮਹਿ, ਵਿਚ। ਰਮਿ ਰਹਿਓ—ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਹਿਨ—ਨਹੀਂ। ਮੀਤ—ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਮੂਰਤਿ—ਤਸਵੀਰ। ਚਿਤ੍ਰ—ਲੀਕਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ। ਭੀਤਿ—ਕੰਧ ੩੭।

ਅਉਰੈ ਕੀ ਅਉਰੈ—ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ। ਚਿਤਵਤ ਰਹਿਓ—ਤੂੰ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਠਗ-ਉਰ—ਠਗ-ਮੂਰੀ, ਠਗ-ਬੂਟੀ, ਠੱਗੀਆਂ। ਗਲਿ—ਗਲ ਵਿਚ। ਪਰੀ—ਪੈ ਗਈ। ੩੮।

ਅਰਥ—ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—(ਹੇ ਭਾਈ !) ਬਾਲ-ਅਵਸਥਾ, ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ—(ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਇਹ) ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾ ਸਮਝ ਲੈ (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਗਨ)। (ਪਰ ਇਹ) ਚੇਤੇ ਰੱਖ (ਕਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੩੫।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ) ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ! ਜੋ ਕੁਝ
ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਹ ਤੂੰ ਨਾਹ ਕੀਤਾ (ਸਾਰੀ ਉਮਰ) ਤੂੰ ਲੋਭ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿਚ (ਹੀ)
ਫਸਿਆ ਰਿਹਾ । (ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਰਾ) ਸਮਾ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ) ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ । ਹੁਣ
ਕਿਉਂ ਰੋਂਦਾ ਹੈਂ ? (ਹੁਣ ਪਛੁਤਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?) । ੩੬ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-)ਹੋ ਮਿੱਤਰ ! ਜਿਵੇਂ (ਕੰਧ ਉਤੇ ਕਿਸੇ) ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਲੀਕਿਆ
ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਕੰਧ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ (ਕੰਧ ਨਾਲ ਚੰਬੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜਿਹੜਾ
ਮਨ ਮਾਇਆ (ਦੇ ਮੋਹ) ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਇਸ ਮੋਹ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ)
ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ । ੩੭ ।

ਹੋ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-) ਹੋ ਭਾਈ ! (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ) ਮਨੁੱਖ
(ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਥਾਂ) ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਹੀ ਮਾਇਆ) ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ । (ਪਰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ) ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਮਨੁੱਖ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ)
ਠੱਗਣ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹੈ (ਉਤੋਂ ਮੌਤ ਦੀ) ਫਾਹੀ ਗਲ ਵਿਚ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ੩੮ ।

ਜਤਨ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਕੇ ਕੀਏ ਦੁਖ ਕੇ ਕੀਓ ਨ ਕੋਇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਸੋ ਹੋਇ ॥ ੩੯ ॥ ਜਗਤੁ ਭਿਖਾਰੀ ਫਿਰਤੁ ਹੈ ਸਭ
ਕੇ ਦਾਤਾ ਰਾਮੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮਨ ਸਿਮਰੁ ਤਿਹ ਪੂਰਨ ਹੋਵਹਿ ਕਾਮ ॥
੪੦ ॥ ਝੂਠੈ ਮਾਨੁ ਕਹਾ ਕਰੈ ਜਗੁ ਸੁਪਨੇ ਜਿਉ ਜਾਨਿ ॥ ਇਨ ਮਹਿ ਕਛੁ
ਤੇਰੇ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਕਹਿਓ ਬਖਾਨਿ ॥ ੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਖ ਕੇ-ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ । ਕੋ-ਦਾ । ਦੁਖ ਕੋ-
ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ । ਹਰਿ ਭਾਵੈ-ਜੋ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ੩੯ ।

ਭਿਖਾਰੀ-ਮੰਗਤਾ । ਸਭ ਕੋ-ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ । ਮਨ-ਹੋ ਮਨ ! ਤਿਹ-ਉਸ (ਪਰ-
ਤਮਾ) ਨੂੰ । ਹੋਵਹਿ-ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਕਾਮ-ਸਾਰੇ ਕੰਮ । ੪੦ ।

ਝੂਠੈ-ਨਾਸਵੰਤ-(ਸੰਸਾਰ) ਦਾ । ਕਹਾ ਕਰੈ-ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਜਿਉ-ਵਰਗਾ ।
ਜਾਨਿ-ਸਮਝ ਲੈ । ਇਨ ਮਹਿ-ਇਹਨਾਂ (ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਿਚ । ਤੇਰੇ-ਤੋਰਾ
(ਅਸਲ ਸਾਥੀ) । ਬਖਾਨਿ-ਉਚਾਰ ਕੇ, ਸਮਝਾ ਕੇ । ੪੧ ।

ਅਰਥ :- ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੋ ਮਨ ! ਜੋ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
(ਜ਼ਰੂਰ) ਉਹ (ਹੀ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਜੀਵ ਭਾਵੇਂ) ਸੁਖਾਂ(ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜਤਨ
ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ (ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਰਜ਼ਾ
ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਖ ਭੀ ਆ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਸੁਖ ਭੀ ਤਦੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ

ਰਜਾ ਹੋਵੇ) । ੩੬ ।

ਜਗਤ ਮੰਗਤਾ (ਹੋ ਕੇ) ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ (ਇਹ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਕਿ) ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੈ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—ਹੇ ਮਨ ! ਉਸ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰ, ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ । ੪੦ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮਨੁੱਖ) ਨਾਸਵੰਤ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਮਾਨ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਗਤ ਨੂੰ-ਸੁਪਨੇ (ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਾਂਗ (ਹੀ) ਸਮਝ ਰੱਖ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—ਹੇ ਭਾਈ !) ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਠੀਕ ਦੱਸ ਰਿਹਾ-ਰਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ (ਵਿੱਸਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਿਚ ਤੇਰਾ (ਅਸਲ ਸਾਥੀ) ਕੋਈ ਭੀ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੪੧ ।

ਗਰਬੁ ਕਰਤੁ ਹੈ ਦੇਹ ਕੋ ਬਿਨਸੈ ਛਿਨ ਮਹਿ ਮੀਤ ॥ ਜਿਨਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਹਰਿ ਜਸੁ ਕਹਿਓ ਨਾਨਕ ਤਿਹਿ ਜਗੁ ਜੀਤੁ ॥ ੪੨ ॥ ਜਿਹ ਘਟਿ ਸਿਮਰਨੁ ਰਾਮ ਕੋ ਸੇ ਨਰੁ ਮੁਕਤਾ ਜਾਨੁ ॥ ਤਿਹ ਨਰ ਹਰਿ ਅੰਤਰੁ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ ॥ ੪੩ ॥ ਏਕ ਭਗਤਿ ਭਗਵਾਨ ਜਿਹ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕੈ ਨਾਹਿ ਮਨਿ ॥ ਜੈਸੇ ਸੁਕਰ ਸੁਆਨ ਨਾਨਕ ਮਾਨੋ ਤਾਹਿ ਤਨੁ ॥ ੪੪ ॥ ਸੁਆਮੀ ਕੋ ਗ੍ਰਿਹੁ ਜਿਉ ਸਦਾ ਸੁਆਨ ਤਜਤ ਨਹੀ ਨਿਤ ॥ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਧਿ ਹਰਿ ਭਜਹੁ ਇਕ ਮਨਿ ਹੁਇ ਇਕ ਚਿਤਿ ॥ ੪੫ ॥ ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮਹਿ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸ-ਨਾਨੁ ॥ ੪੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :—ਗਰਬੁ—[ਗਰ੍ਹ] ਅਹੰਕਾਰ । ਦੇਹ ਕੋ—(ਜਿਸ) ਸਰੀਰ ਦਾ । ਬਿਨਸੈ—ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੀਤ—ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਜਿਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ । ਜਸੁ—ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ । ਤਿਹਿ—ਉਸ ਨੇ । ਜੀਤੁ—ਜਿੱਤ ਲਿਆ । ੪੨ ।

ਜਿਹ ਘਟਿ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦੇ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਕੋ—ਦਾ । ਮੁਕਤਾ—ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ । ਜਾਨੁ—ਸਮਝੋ । ਅੰਤਰੁ—ਫਰਕ, ਵਿੱਥ । ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ—ਠੀਕ ਮੰਨ । ੪੩ ।

ਕ ਮਨਿ—ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ । ਜਿਹ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕੈ ਮਨਿ—ਜਿਸ ਪ੍ਰਾਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ । ਸੁਕਰ ਤਨੁ—ਸੂਰ ਦਾ ਸਰੀਰ । ਸੁਆਨ ਤਨੁ—ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਸਰੀਰ । ਤਾਹਿ—ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦਾ । ੪੪ ।

ਕੋ—ਦਾ । ਗ੍ਰਿਹੁ—ਘਰ । ਤਜਤ ਨਹੀ—ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ । ਇਹ ਬਿਧਿ—ਇਸ ਤਰੀਕੇ

ਨਾਲ। ਭਜਹੁ-ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ। ਇਕ ਮਨਿ ਹੁਇ-ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ। ਇਕ ਚਿਤਿ ਹੁਇ-ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ। ੪੫।

ਅਰੁ-ਅਤੇ। ਕਰਿ-ਕਰ ਕੇ। ਮਨ ਮਹਿ-ਮਨ ਵਿਚ। ਗੁਮਾਨੁ-ਮਾਣ। ਤਿਹ-ਉਸ ਦੇ (ਇਹ ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਦਾਨ)। ਨਿਹਫਲ-ਵਿਅਰਥ। ਕੁੰਚਰ-ਹਾਥੀ (ਦਾ)। ੪੬।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! (ਜਿਸ) ਸਰੀਰ ਦਾ (ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ) ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਇਹ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਰੀਰ) ਇਕ ਛਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਮੋਹ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ ਭੀ ਝੂਠਾ ਹੀ ਹੈ)। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਨੇ ਜਗਤ (ਦੇ ਮੋਹ) ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ੪੭।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ (ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ (ਮੋਹ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ) ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਮੰਨ ਕਿ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ। ੪੮।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸਮਝ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ (ਕਿਸੇ) ਸੂਰ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੈ (ਜਾਂ ਕਿਸੇ) ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੈ। ੪੯।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ !) ਇਕ-ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਿਆ ਕਰੋ (ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕਦੇ ਛੱਡਿਆ ਹੀ ਨਾਹ ਕਰੋ) ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਤਾ (ਆਪਣੇ) ਮਾਲਕ ਦਾ ਘਰ (ਘਰ ਦਾ ਬੂਹਾ) ਸਦਾ (ਮੱਲੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ) ਕਦੇ ਭੀ ਛੱਡਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੫੦।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਛੱਡ ਕੇ ਮਨੁੱਖ) ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਵਰਤ ਰੱਖ ਕੇ, ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰ ਕੇ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਮੈਂ ਧਰਮੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਪਰ) ਉਸ ਦੇ (ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਇਉਂ) ਵਿਅਰਥ (ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਜਿਵੇਂ ਹਾਥੀ ਦਾ (ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ) ਇਸ਼ਨਾਨ (ਨੋਟ ! ਹਾਥੀ ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਸੁਆਹ ਮਿੱਟੀ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ)। ੫੧।

ਸਿਰੁ ਕੰਪਿਓ ਪਗ ਭਗਮਗੇ ਨੈਨ ਜੋਤਿ ਤੇ ਹੀਨ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਧਿ ਭਈ ਤਉ ਨ ਹਰਿ ਰਸ ਲੀਨ ॥ ੫੨ ॥ ਨਿਜ ਕਰਿ ਦੇਖਿਓ

ਜਗਤੁ ਮੈ, ਕੋ ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ ਬਿਰੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਹੈ ਤਿਹ ਰਾਖਹੁ
ਮਨ ਮਾਹਿ ॥ ੪੮ ॥ ਜਗ ਰਚਨਾ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈ ਜਾਨਿ ਲੇਹੁ ਰੇ ਮੀਤ ॥
ਕਹਿ ਨਾਨਕ ਬਿਰੁ ਨਾ ਰਹੈ ਜਿਉ ਬਾਲੂ ਕੀ ਭੀਤਿ ॥ ੪੯ ॥ ਰਾਮੁ
ਗਇਓ ਰਾਵਨੁ ਗਇਓ ਜਾ ਕਉ ਬਹੁ ਪਰਵਾਰੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬਿਰੁ ਕਛੁ
ਨਹੀ ਸੁਪਨੇ ਜਿਉ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ੫੦ ॥ ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੇ ਅਨਹੋਨੀ
ਹੋਇ ॥ ਇਹੁ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਬਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ੫੧ ॥ ਜੋ
ਉਪਜਿਓ ਸੇ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਪਰੋ ਆਜੁ ਕੈ ਕਾਲਿ ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇ
ਲੇ ਛਾਡਿ ਸਗਲ ਜੰਜਾਲ ॥ ੫੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਕੰਪਿਓ-ਕੰਥ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਗ-ਪੈਰ । ਡਗਮਗੇ-ਬਿੜਕ ਰਹੇ
ਹਨ । ਤੋ-ਤੋਂ । ਨੈਨ-ਅੱਖਾਂ । ਜੋਤਿ-ਰੋਸਨੀ । ਇਹ ਬਿਧਿ-ਇਹ ਹਾਲਤ । ਤਉ-
ਫਿਰ ਭੀ । ਲੀਨ-ਮਗਨ । ਹਰਿ ਰਸ ਲੀਨ-ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਮਗਨ ।
੪੭ ।

ਨਿਜ ਕਰਿ-ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਕੇ । ਕੋ-ਕੋਈ ਜੀਵ । ਕਾਹੂ ਕੋ-ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ ।
ਬਿਰੁ-ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ [ਵਿਧਾ] । ੪੮ ।

ਝੂਠ-ਨਾਸਵੰਤ । ਕਹਿ-ਕਹੈ, ਆਖਦਾ ਹੈ । ਬਾਲੂ-ਰੇਤ । ਭੀਤਿ-ਕੰਧ ।
੪੯ ।

ਗਇਓ-ਚਲਾ ਗਿਆ, ਛੂਹ ਕਰ ਗਿਆ । ਜਾ ਕਉ-ਜਿਸ (ਰਾਵਨ) ਨੂੰ ।
ਬਹੁ-ਪਰਵਾਰੁ-ਬੜੇ ਪਰਵਾਰ ਵਾਲਾ (ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ਸੁਪਨੇ ਜਿਉ-ਸੁਪਨੇ ਵਰਗਾ
। ੫੦ ।

ਤਾ ਕੀ-ਉਸ (ਗੱਲ) ਦੀ । ਕੀਜੀਐ-ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਅਨਹੋਨੀ-ਨਾਹ
ਹੋਣ ਵਾਲੀ, ਅਸੰਭਵ । ਕੋ-ਦਾ । ਮਾਰਗੁ-ਰਸਤਾ । ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਮਾਰਗੁ-ਸੰਸਾਰ ਦਾ
ਰਸਤਾ । ੫੧ ।

ਬਿਨਸਿ ਹੈ-ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ । ਪਰੋ-ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਾ । ਕੈ-ਜਾਂ । ਕਾਲਿ
-ਭਲਕੇ । ਛਾਡਿ-ਛੱਡ ਕੇ । ਜੰਜਾਲ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ । ੫੨ ।

ਅਰਥ :- ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-(ਹੇ ਭਾਈ ! ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ)
ਸਿਰ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਤੁਰਦਿਆਂ) ਪੈਰ ਬਿੜਕਦੇ ਹਨ, ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਮਾਰੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਬੁਢੇਪੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਦੀ) ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਭੀ (ਮਾਇਆ
ਦਾ ਮੋਹ ਬਿਤਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ

ਮਗਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।੪੭।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੋ ਭਾਈ !) ਮੈਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਕੇ (ਹੀ ਹੁਣ ਤਕ) ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ, (ਪਰ ਇਥੇ ਤਾਂ) ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ (ਸਦਾ ਲਈ ਆਪਣਾ) ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ (ਹੀ) ਹੈ । ਹੇ ਭਾਈ ! ਇਸ (ਭਗਤੀ) ਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ ਰੱਖ ।੪੮।

ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ-ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਜਾਣ ਕਿ ਜਗਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ । ਰੇਤ ਦੀ ਕੰਧ ਵਾਂਗ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਕੋਈ ਭੀ ਚੀਜ਼ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।੪੯।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-(ਹੋ ਭਾਈ ! ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮ (-ਚੰਦ੍ਰ) ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ, ਰਾਵਨ ਭੀ ਚੱਲ ਬਸਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਭੇ ਪਰਵਾਰ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਇਥੇ) ਕੋਈ ਭੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ । (ਇਹ) ਜਗਤ ਸੁਪਨੇ ਵਰਗਾ (ਹੀ) ਹੈ । ੫੦ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੋ ਭਾਈ ! ਮੌਤ ਆਵਿਕ ਤਾਂ) ਉਸ (ਘਟਨਾ) ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਦੇ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀ ਨਾਹ ਹੋਵੇ । ਜਗਤ ਦੀ ਤਾਂ ਚਾਲ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ (ਇਥੇ) ਕੋਈ ਜੀਵ ਭੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੫੧ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੋ ਭਾਈ ! ਜਗਤ ਵਿਚ ਤਾਂ) ਜਿਹੜਾ ਭੀ ਜੰਮਿਆ ਹੈ ਉਹ (ਜ਼ਰੂਰ) ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ (ਹਰ ਕੋਈ ਇਥੇ) ਅੱਜ ਜਾਂ ਭਲਕੇ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ) ਸਾਰੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਲਾਹ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਆ ਕਰ ।੫੨।

ਦੋਹਰਾ ॥ ਬਲੁ ਛੁਟਕਿਓ ਬੰਧਨ ਪਰੇ ਕਛੁ ਨ ਹੋਤ ਉਪਾਇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਅਬ ਓਟ ਹਰਿ ਗਜ ਜਿਉ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥ ੫੩ ॥ ਬਲੁ ਹੋਆ ਬੰਧਨ ਛੁਟੇ ਸਭ ਕਿਛੁ ਹੋਤ ਉਪਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੈ ਹਾਥ ਮਹਿ ਤੁਮਹੀ ਹੋਤ ਸਹਾਇ ॥ ੫੪ ॥ ਸੰਗ ਸਖਾ ਸਭਿ ਤਜਿ ਗਏ ਕੋਊ ਨ ਨਿਬਹਿਓ ਸਾਥਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਪਤਿ ਮਹਿ ਟੇਕ ਏਕ ਰਘਨਾਥ ॥ ੫੫ ॥ ਨਾਮੁ ਰਹਿਓ ਸਾਧੂ ਰਹਿਓ ਰਹਿਓ ਗੁਰੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਜਗਤ ਮਹਿ ਕਿਨ ਜਪਿਓ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰੁ ॥ ੫੬ ॥ ਰਾਮਨਾਮੁ ਉਰ ਮਹਿ ਗਹਿਓ ਜਾ ਕੈ ਸਮ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥ ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਸੰਕਟ ਮਿਟੈ ਦਰਸੁ ਤੁਹਾਰੇ ਹੋਇ ॥ ੫੭ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਬਲੁ—(ਆਤਮਕ) ਤਾਕਤ । ਬੰਧਨ—(ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ) ਫਾਹੀਆਂ । ਪਰੇ—ਪੈ ਗਏ, ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਪਾਇ—ਹੀਲਾ । ਅਖ—ਹੁਣ, ਉਸ ਵੇਲੇ । ਓਟ—ਆਸਰਾ । ਹਰਿ—ਹੇ ਹਰੀ ! ਸਹਾਇ—ਸਹਾਈ, ਮਦਦਗਾਰ । ਪੜ।

ਛੁਟੇ—ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਭ ਕਿਛੁ ਉਪਾਇ—ਹਰੇਕ ਉੱਦਮ । ਹੋਤ—ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸਭ ਕਿਛੁ—ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ । ਪੜ।

ਸੰਗ—ਸੰਗੀ । ਸਭਿ—ਸਾਰੇ । ਤਜਿ ਗਏ—ਛੱਡ ਗਏ, ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਾਥਿ—ਨਾਲ । ਇਹ ਬਿਪਤਿ ਮਹਿ—ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿਚ, ਇਸ ਬਿਕਲ-ਪਨ ਵਿਚ । ਰਘਨਾਥ ਟੇਕ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ । ਪੜ।

ਰਹਿਓ—ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਥੀ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਧੂ—ਗੁਰੂ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ—ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ । ਕਿਨ—ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ । ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ—(ਹਰਿ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ) ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ । ਪੜ।

ਉਰ—ਹਿਰਦਾ । ਉਰ ਮਹਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਰਹਿਓ—ਫੜ ਲਿਆ, ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਾ ਲਿਆ । ਜਾ ਕੈ—ਜਮ—ਜਿਸ (ਹਰਿ-ਨਾਮ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ । ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ—ਜਿਸ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਿਆਂ । ਸੰਕਟ—ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ । ਪੜ।

ਅਰਥ:-ਹੇ ਭਾਈ! (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ) ਫਾਹੀਆਂ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਆ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਫਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਤਮਕ) ਤਾਕਤ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਮਾਇਆ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ) ਕੋਈ ਭੀ ਹੀਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—ਹੇ ਹਰੀ ! ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੇਲੇ (ਹੁਣ) ਤੇਰਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ (ਤੋਂਦੂਏ ਤੋਂ ਛੁਡਾਣ ਲਈ) ਹਾਥੀ ਦਾ ਸਹਾਈ ਬਣਿਆ ਤਿਵੇਂ ਸਹਾਈ ਬਣ । (ਭਾਵ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਵਸੀਲਾ ਹੈ) । ਪੜ ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ) ਬਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ) ਬੰਧਨ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਮੋਹ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ) ਹਟੇਕ ਹੀਲਾ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸੋ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਸਭ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ (ਤੇਰੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਮਾਇਆ ਭੀ ਤੇਰੇ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਤੂੰ ਹੀ ਮਦਦਗਾਰ ਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈਂ । ਪੜ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ—(ਜਦੋਂ ਅੰਤ ਵੇਲੇ) ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਸੰਗੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ

ਕੋਈ ਭੀ ਸਾਬ ਨਹੀਂ ਨਿਬਾਹ ਸਕਦਾ, ਉਸ (ਇਕੱਲੇ-ਪਨ ਦੀ) ਮੁਸੀਬਤ ਵੇਲੇ ਭੀ
ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਸੋ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ
ਨਾਮ ਜਿਮਰਿਆ ਕਰੋ) ।੫੫।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ-ਹੇ ਭਾਈ ! ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕਿਸੇ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ
(ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੈ
(ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਹੈ, ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਨਾਮ (ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ) ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ, (ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਗੁਰੂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ
ਹੈ ।੫੬।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤੇਰਾ ਉਹ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਹੈ
ਜਿਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆਂ ਹਰੇਕ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼
ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।੫੭।੧।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਬਾਲ ਵਿਚਿ ਤਿੰਨਿ ਵਸਤੁ ਪਈਓ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਵੀਚਾਰੈ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ
ਨਾਮੁ ਠਾਕਰੁ ਕਾ ਪਇਓ ਜਿਸ ਕਾ ਸਭਸੁ ਅਧਾਰੈ ॥ ਜੇ ਕੋ ਖਾਵੈ ਜੇ ਕੋ
ਭੁੰਚੈ ਤਿਸ ਕਾ ਹੋਇ ਉਧਾਰੈ ॥ ਏਹ ਵਸਤੁ ਤਜੀ ਨਹ ਜਾਈ ਨਿਤ ਨਿਤ
ਰਖੁ ਉਰਿ ਧਾਰੈ ॥ ਤਮ ਸੰਸਾਰ ਚਰਨ ਲਾਗਿ ਤਰੀਐ ਸਭੁ ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮ-
ਪਸਾਰੈ ॥ ੧ ॥

ਨੋਟ । ਸਿਰ ਲੇਖ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਲਈ 'ਸੋਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੀ
ਅਨਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦਾ ਪਾਂਹਲਾ ਸਲੋਕ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ—

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੩ ॥ ਬਾਲੈ ਵਿਚਿ ਤੈ ਵਸਤੁ ਪਈਓ, ਹਰਿ ਭੋਜਨੁ
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੁ ॥ ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤੀਐ, ਪਾਈਐ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ॥
ਇਹੁ ਭੋਜਨ ਅਲਭੁ ਹੈ ਸੰਤਹੁ, ਲਭੈ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਏਹ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਕਿਉ
ਵਿਚਹੁ ਕਢੀਐ, ਸਦਾ ਰਖੀਐ ਉਰਿਧਾਰਿ ॥ ਏਹ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਸਤਿਗੁਰੁ
ਪਾਈ, ਗੁਰਸਿਖਾ ਲਧੀ ਭਾਲਿ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਬੁਝਾਏ ਬੁਝਸੀ, ਹਰਿ
ਪਾਇਆ ਗੁਰਮੁਖਿ ਘਾਲਿ ॥੧॥੮॥

[ਸੋਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ ਮ:੪ ਪੰਨਾ ੬੪੫]

ਇਸ ਸਲੋਕ ਮ: ੩ ਨੂੰ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਮ: ੫' ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵੇਖੋ । ਦੋਹਾਂ ਦਾ
ਮਜ਼ਮੂਨ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ । ਕਈ ਲਫਜ਼ ਸਾਂਝੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਦਾ
ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਸਲੋਕੁ' । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਾਕ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' ।
ਪਰ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਸਲੋਕ' ਦੇ ਵਿਚ ਵਰਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ
ਰਤਾ ਕੁ ਫਰਕ ਹੈ; ਟਿੱਪੀ ਦਾ ਫਰਕ ।

ਸ਼ਿਆਲ, ਮਜ਼ਮੂਨ, ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼-ਸੰਦੇਹ ਇਹ ਕਿਹਾ
ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਫਜ਼ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' ਅਤੇ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ । ਦੋਹਾਂ ਵਾਕਾਂ
ਵਿਚ ਇਹ ਲਫਜ਼ 'ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ' ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ
ਸਾਹਿਬ ਇਸ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਏਹ ਵਸਤੁ ਤਜੀ ਨਹ ਜਾਈ', ਇਸ

ਨੂੰ 'ਨਿਤ ਨਿਤ ਰਖੁ ਉਰਿ ਧਾਰੋ'। ਇਹੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਆਖੀ ਹੈ ਕਿ

‘ਏਹ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਕਿਉ ਵਿਚਹੁ ਕਢੀਐ ?

ਸਦਾ ਰਖੀਐ ਉਰਿਧਾਰਿ’।

ਲਫਜ਼ ‘ਮੁੰਦਾਵਣੀ’ ‘ਮੁੰਦਾਵਣੀ’ ਦਾ ਅਰਥ :

[ਸੁਫ੍ਰ—to please, ਪ੍ਰਸਨ ਕਰਨਾ ਸੋਫਯਤਿ—pleases]। ਮੁੰਦਾਵਣੀ, ਜਾਂ, ਮੁੰਦਾਵਣੀ—ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ।

ਪਦ ਅਰਥ :—ਬਾਲ ਵਿਚਿ—(ਉਸ ਹਿਰਦੇ-) ਬਾਲ ਵਿਚ। ਤਿੰਨਿ ਵਸਤੂ—ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ (ਸਤ੍ਰ, ਸੰਤੋਖੁ, ਅਤੇ ਵੀਚਾਰ)। ਅੰਮ੍ਰਿਤ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਜਿਸ ਕਾ—[ਸੰਬੰਧਕ ‘ਕਾ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ ‘ਜਿਸੁ’ ਦਾ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ] ਜਿਸ (ਨਾਮ) ਦਾ। ਸਭਸੁ—ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ। ਅਧਾਰੋ—ਆਸਰਾ। ਕੋ—ਕੋਈ (ਮਨੁੱਖ)। ਭੁੰਚੈ—ਭੁੰਦਾ ਹੈ, ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਤਿਸ ਕਾ—[ਸੰਬੰਧਕ ‘ਕਾ’ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਜ਼ ‘ਤਿਸੁ ਦਾ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ] ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਦਾ। ਉਧਾਰੋ—ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉ। ਏਹ ਵਸਤੂ—ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਚੀਜ਼, ਇਹ ਮੁੰਦਾਵਣੀ। ਤਜੀ ਨਹ ਜਾਈ—ਤਿਆਗੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਰਖੁ—ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੋ। ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਧਾਰੋ—ਟਿਕਾਓ। ਤਮ—[ਨਮਸ੍ਰ] ਹਨੇਰਾ। ਤਮ ਸੰਸਾਰੁ—(ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ) ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਜਗਤ। ਲਗਿ—ਲਗ ਕੇ। ਸਭੁ—ਹਰ ਥਾਂ। ਬ੍ਰਹਮ ਪਸਾਰੋ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਖਿਲਾਰਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਪੇ ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼। ੧।

ਅਰਥ :—ਹੇ ਭਾਈ ! (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-) ਬਾਲ ਵਿਚ ਉੱਚਾ ਆਚਰਨ, ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ—ਇਹ ਤਿੰਨ ਵਸਤੂਆਂ ਟਿਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਬਾਲ ਵਿਚ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ (ਇਹ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ’ ਐਸਾ ਹੈ) ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਲਈ (ਸ਼ਰੂਰੀ) ਹੈ। (ਇਸ ਆਤਮਕ ਭੋਜਨ ਨੂੰ) ਜੋ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ ! (ਜੇ ਆਤਮਕ ‘ਉਧਾਰ’ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ) ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਨਾਮ-ਵਸਤੂ ਤਿਆਗੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਰੱਖ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਇਸ ਨਾਮ ਵਸਤੂ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਰਨੀ ਲੱਗ ਕੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਪੇ ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੀ (ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ)। ੧।

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਤੇ ਨਾਹੀ ਮੈਨੋਂ ਜੋਗੁ ਕੀਤੇਈ ॥

ਮੈ ਨਿਰਗੁਣਿਆਰੇ ਕੋ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ਆਪੇ ਤਰਸੁ ਪਇਓਈ॥ਤਰਸੁ ਪਇਆ
ਮਿਹਰਾਮਤਿ ਹੋਈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਜਣੁ ਮਿਲਿਆ ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਤਾਂ
ਜੀਵਾਂ ਤਨੁ ਮਨੁ ਬੀਵੈ ਹਰਿਆ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਕੀਤਾ-ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ (ਉਪਕਾਰ)। ਜਾਤੇ ਨਾਹੀ-(ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ
ਉਪਕਾਰ ਦੀ) ਮੈਂ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ। ਮੈਨੋਂ-ਮੈਨੂੰ। ਕੀਤੇਈ-ਤੂੰ (ਮੈਨੂੰ) ਬਣਾਇਆ
ਹੈ। ਜੋਗੁ-ਲਾਇਕ, (ਉਪਕਾਰ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਾਂਭਣ ਲਈ) ਫਥਵਾਂ (ਭਾਂਡਾ)। ਮੈ
ਨਿਰਗੁਣਿਆਰੇ-ਮੈਂ ਗੁਣ-ਹੀਨ ਵਿਚ। ਕੋ ਗੁਣ-ਕੋਈ ਗੁਣ। ਆਪੇ-ਆਪ ਹੀ।
ਮਿਹਰਾਮਤਿ-ਮਿਹਰ, ਦਇਆ। ਮਿਲੈ-ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ-ਤਦੋਂ। ਜੀਵਾਂ-ਮੈਂ ਜੀਉ
ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਵੈ-ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰਿਆ-
(ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ) ਹਰਾ-ਭਰਾ। ੧।

ਅਰਥ :-ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ-ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ ਉਪਕਾਰ ਦੀ ਕਦਰ
ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ, (ਉਪਕਾਰ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਾਂਭਣ ਲਈ) ਤੂੰ (ਆਪ ਹੀ) ਮੈਨੂੰ ਫਥਵਾਂ
ਭਾਂਡਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਣ-ਹੀਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਆਪ ਤੂੰ ਹੀ
ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਰਸ ਪੈਦਾ
ਹੋਇਆ, ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਿਆ (ਤੇਰਾ
ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ)। (ਹੁਣ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ) ਜਦੋਂ
ਮੈਨੂੰ (ਤੇਰਾ) ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਮੇਰਾ ਤਨ ਮੇਰਾ ਮਨ (ਉਸ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਖਿੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ
। ੧।

*****
* ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ*
*****

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਰਾਗ ਮਾਲਾਂ

ਰਾਗ ਏਕ ਸੰਗਿ ਪੰਚ ਬਰੰਗਨ ॥ ਸੰਗਿ ਅਲਾਪਹਿ ਆਠਉ
ਨੰਦਨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੰਗਿ-ਨਾਲ । ਬਰੰਗਨ-[ਕਰਾਂਗਨਾ] ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਰਾਗਣੀਆਂ।
ਅਲਾਪਹਿ-(ਗਾਇਕ ਲੋਕ) ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ, ਗਾਂਦੇ ਹਨ [ਬਹੁ ਵਚਨ] । ਨੰਦਨ-
ਪੁੱਤਰ । ਆਠਉ-ਅੱਠ ਅੱਠ ਹੀ ।

ਪ੍ਰਥਮ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਵੈ ਕਰਹੀ ॥ ਪੰਚ ਰਾਗਨੀ ਸੰਗਿ ਉਚਰਹੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਵੈ-ਉਹ (ਗਾਇਕ ਲੋਕ) । ਕਰਹੀ-ਕਰਹਿ, ਕਰਦੇ ਹਨ ।
ਉਚਰਹੀ-ਉਚਰਹਿ, ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਥਮ ਭੈਰਵੀ ਬਿਲਾਵਲੀ ॥ ਪੁੰਨਿਆ ਕੀ ਗਾਵਹਿ ਬੰਗਲੀ ॥ ਪੁਨਿ
ਅਸਲੇਖੀ ਕੀ ਭਈ ਬਾਰੀ ॥ ਏ ਭੈਰਉ ਕੀ ਪਾਂਚਉ ਨਾਰੀ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਗਾਵਹਿ-ਗਾਂਦੇ ਹਨ । ਪੁਨਿ-ਵਿਰ । [ਨੋਟ ! ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼
'ਪੁਨਹ' (ਪੁਨ:) ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਭੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਲਫਜ਼ 'ਪੁਨਹ' ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ 'ਭੁਨਿ' ਹੈ, 'ਪੁਨਿ' ਕਿਤੇ
ਭੀ ਨਹੀਂ । ਸਾਹਿੱਤਕ ਦਿੱਸਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਭੀ ਗੁਰ-
ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ] ।

ਵਿਰ ਵੇਖੋ ਸਿਰਲੇਖ । ਲਫਜ਼ 'ਰਾਗ ਮਾਲਾਂ' ਦੇ ਨਾਲ 'ਮਹਲਾ ੧', 'ਮਹਲਾ ੨',
'ਮਹਲਾ ੩', 'ਮਹਲਾ ੪', 'ਮਹਲਾ ੫' ਆਦਿਕ ਕੋਈ ਭੀ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੋਂ
ਪਾਠਕ ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਭੀ ਕੋਈ ਸਬਦ ਸਲੋਕ ਆਦਿਕ
ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ
ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਇਥੇ ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ?

ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਰਾਗਣੀਆਂ-ਭੈਰਵੀ, ਬਿਲਾਵਲੀ, ਪੁੰਨਿਆ, ਬੰਗਲੀ,
ਅਸਲੇਖੀ ।

ਪੰਚਮ ਹਰਖ ਦਿਸਾਖ ਸੁਨਾਵਹਿ ॥ ਬੰਗਾਲਮ ਮਧੁ ਮਾਧਵ ਗਾਵਹਿ

॥ ੧ ॥

ਲਲਤ ਬਿਲਾਵਲ ਗਾਵਹੀ, ਅਪੁਨੀ ਅਪੁਨੀ ਭਾਂਤਿ ॥ ਅਸਟ ਪੁਤ੍ਰ
ਭੈਰਵ ਕੇ ਗਾਵਹਿ ਗਾਇਨ-ਪਾਤ੍ਰ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਸੁਨਾਵਹਿ-ਸੁਣਾਂਦੇ ਹਨ । ਗਾਵਹਿ-ਗਾਂਦੇ ਹਨ । ਗਾਵਹੀ-
ਗਾਵਹਿ । ਭਾਂਤਿ-ਵੰਗ, ਕਿਸਮ । ਅਸਟ-ਅੱਠ । ਗਾਇਨ-ਪਾਤ੍ਰ-ਗਵਈਏ ।

ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰ-ਪੰਚਮ, ਹਰਖ, ਦਿਸਾਖ, ਬੰਗਾਲਮ, ਮਧੁ, ਮਾਧਵ,
ਲਲਤ, ਬਿਲਾਵਲ ।

[ਨੋਟ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਬਦਾਂ, ਅਸਟਪਦੀਆਂ, ਛੰਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ
ਨਾਲ ਵੇਖੋ । ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਕੋਈ 'ਬੰਦ' ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਦੇ 'ਅੰਕ'
ਵਿੱਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ 'ਬੰਦ' ਦਾ 'ਭਾਵ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ
ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਵੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । 'ਚੌਪਈ'
ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੇ 'ਅੰਕ ੧' ਵਿੱਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਪਰ ਅਖ਼ੀਰਲੀਆਂ ਦੋ
ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇ । ਲਲਤ ਅਤੇ ਬਿਲਾ-
ਵਲ ਦੋ ਨਾਮ ਅਗਲੀ 'ਚੌਹਰੇ' ਦੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਹਨ । ਉਸ ਚੌਹਰੇ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੇ ਭੀ
'ਅੰਕ ੧' ਹੈ ।]

ਦੁਤੀਆ ਮਾਲਕਉਸਕ ਆਲਾਪਹਿ ॥ ਸੰਗਿ ਰਾਗਨੀ ਪਾਚਉ
ਥਾਪਹਿ ॥ ਗੋਡਕਰੀ ਅਰੁ ਦੇਵਰੀਧਾਰੀ ॥ ਗੰਧਾਰੀ ਸੀਹੁਤੀ ਉਚਾਰੀ ॥
ਧੰਨਾਸਰੀ ਏ ਪਾਚਉ ਗਾਈ ॥ ਮਾਲ ਰਾਗ ਕਉਸਕ ਸੰਗਿ ਲਾਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਆਲਾਪਹਿ-ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ । ਪਾਚਉ-ਪੰਜ ਹੀ । ਥਾਪਹਿ-
ਥਾਪਦੇ ਹਨ । ਏ ਪਾਚਉ-ਇਹ ਪੰਜ ਹੀ । ਮਾਲ ਰਾਗ ਕਉਸਕ-ਰਾਗ ਮਾਲਕ-
ਉਸਕ । ਸੰਗਿ-ਨਾਲ । ਲਾਈ-ਲਾਇ, ਲਾ ਕੇ ।

ਰਾਗ ਮਾਲਕਉਸਕ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਰਾਗਣੀਆਂ-ਗੋਡਕਰੀ, ਦੇਵਰੀਧਾਰੀ, ਗੰਧਾਰੀ,
ਸੀਹੁਤੀ, ਧਨਾਸਰੀ ।

ਮਾਰੂ, ਮਸਤ ਅੰਗ, ਮੇਵਾਰਾ ॥ ਪ੍ਰਬਲ ਚੰਡ, ਕਉਸਕ, ਉਭਾਰਾ ॥
ਖਉਖਟ, ਅਉ ਭਉਗਾਨਦ ਗਾਏ ॥ ਅਸਟ ਮਾਲਕਉਸਕ ਸੰਗਿ ਲਾਏ
॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਅਉ-ਅਤੇ । ਅਸਟ-ਅੱਠ (ਪੁੱਤਰ) । ਸੰਗਿ-ਨਾਲ । ਮਾਲਕ-

ਉਸਕ ਦੇ ਅੰਠ ਪੁੱਤਰ-ਮਾਰੂ, ਮਸਤ ਅੰਗ, ਮੇਵਾਰਾ, ਪ੍ਰਬਲ ਚੰਡ, ਕੁਉਸਕ, ਉਭਾਰਾ,
ਖਉਖਟ, ਭਉਰਾਨਦ ।

ਪੁਨਿ ਆਇਅਉ ਹਿੰਡੋਲ, ਪੰਚ ਨਾਰਿ ਸੰਗਿ ਅਸਟ ਸੁਤ ॥ ਉਠਹਿ
ਤਾਨ ਕਲੋਲ, ਗਾਇਨਿ ਤਾਰ ਮਿਲਾਵਹੀ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਪੁਨਿ-ਵਿਰ । ਨਾਰਿ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਰਾਗਣੀਆਂ । ਸੁਤ-ਪੁੱਤਰ ।
ਉਠਹਿ-ਉੱਠਦੇ ਹਨ । ਗਾਇਨਿ-ਗਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਿਲਾਵਹੀ-ਮਿਲਾਵਹਿ, ਮਿਲਾਂਦੇ
ਹਨ ।

[ਨੋਟ-ਹਰ ਥਾਂ 'ਅੰਕ ੧' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋਈ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਰਹੀ ।]

ਤੇਲੰਗੀ ਦੇਵਕਰੀ ਆਈ ॥ ਬਸੰਤੀ ਸੰਦੂਰ ਸੁਹਾਈ ॥ ਸਹਸ
ਅਹੀਰੀ ਲੈ ਭਾਰਜਾ ॥ ਸੰਗਿ ਲਾਈ ਪਾਂਚਉ ਆਰਜਾ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਸੁਹਾਈ-ਸੋਭਨੀਕ । ਭਾਰਜਾ-ਇਸਤ੍ਰੀ, ਰਾਗਣੀ । ਆਰਜਾ-
ਇਸਤ੍ਰੀ, ਰਾਗਣੀ ।

ਹਿੰਡੋਲ ਦੀਆਂ ਰਾਗਣੀਆਂ-ਤੇਲੰਗੀ, ਦੇਵਕਰੀ, ਬਸੰਤੀ, ਸੰਦੂਰ, ਸਹਸ
ਅਹੀਰੀ ।

ਸੁਰਮਾਨੰਦ, ਭਾਸਕਰ ਆਏ ॥ ਚੰਦ੍ਰ ਬਿੰਬ, ਮੰਗਲਨ ਸੁਹਾਏ ॥
ਸਰਸ ਬਾਨ, ਅਉ ਆਹਿ ਬਿਨੋਦਾ ॥ ਗਾਵਹਿ ਸਰਸ ਬਸੰਤ ਕਮੋਦਾ ॥
ਅਸਟ ਪੁਤ੍ਰ ਮੈ ਕਹੇ ਸਵਾਰੀ ॥ ਪੁਨਿ ਆਈ ਦੀਪਕ ਕੀ ਬਾਰੀ
॥ ੧ ॥

ਹਿੰਡੋਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ-ਸੁਰਮਾਨੰਦ, ਭਾਸਕਰ, ਚੰਦ੍ਰ ਬਿੰਬ, ਮੰਗਲਨ, ਸਰਸ ਬਾਨ,
ਬਿਨੋਦ, ਬਸੰਤ, ਕਮੋਦਾ ।

[ਨੋਟ-ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇ 'ਬੰਦ' ਤੋਂ ਰਾਗ 'ਦੀਪਕ' ਦਾ
ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਵੇਗਾ ।]

ਕਛੇਲੀ ਪਟਮੰਜਰੀ ਟੋਡੀ ਕਹੀ ਅਲਾਪਿ ॥ ਕਾਮੋਦੀ ਅਉ ਗੁਜਰੀ,
ਸੰਗਿ ਦੀਪਕ ਕੇ ਬਾਪਿ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਲਾਪਿ-ਅਲਾਪ ਕੇ । ਅਉ-ਅਤੇ । ਬਾਪਿ-ਬਾਪ ਕੇ ।

ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਰਾਗਣੀਆਂ-ਕਛੇਲੀ, ਪਟਮੰਜਰੀ, ਟੋਡੀ, ਕਾਮੋਦੀ,
ਗੁਜਰੀ ।

[ਨੋਟ-ਇਥੇ ਚੌਪਈ ਅਤੇ ਦੋਹਰੇ ਸਮੇਤ ਤੀਜਾ ਮੁਕੰਮਲ 'ਬੰਦ' ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ

ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਕ ਭੈਰਉ, ਮਾਲਕਉਸ, ਹਿੰਡੋਲ-ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਰਾਗਣੀਆਂ ਭੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ।

ਕਾਲੰਕਾ, ਕੁੰਤਲ, ਅਉ ਰਾਮਾ ॥ ਕਮਲ ਕੁਸਮ, ਦੀਪਕ ਕੇ ਨਾਮਾ ॥
ਗਉਰਾ ਅਉ ਕਾਨਰਾ ਕਲਾਨਾ ॥ ਅਸਟ ਪੁਤ੍ਰ ਦੀਪਕ ਕੇ ਜਾਨਾ ॥ ੧ ॥

ਰਾਗ ਦੀਪਕ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰ :-ਕਾਲੰਕਾ, ਕੁੰਤਲ, ਰਾਮਾ, ਕਮਲ ਕੁਸਮ, ਦੀਪਕ, ਗਉਰਾ, ਕਾਨਰਾ, ਕਾਲਾਨਾ।

[ਨੋਟ ! ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਕੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰ ਚੌਪਈ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਕੇ ਅਗਾਂਹ 'ਅੰਕ ੧' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪੰਜਵਾਂ ਰਾਗ 'ਸਿਰੀ ਰਾਗ' ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਭੀ ਚੌਪਈ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਮਿਲਿ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵੈ ਗਾਵਹਿ ॥ ਪਾਂਚਉ ਸੰਗਿ ਬਰੰਗਨ ਲਾਵਹਿ ॥
ਬੈਰਾਗੀ ਕਰਨਾਟੀ ਧਰੀ ॥ ਗਵਰੀ ਗਾਵਹਿ ਆਸਾਵਰੀ ॥
ਤਿਹ ਪਾਛੈ ਸਿੰਧਵੀ ਅਲਾਪੀ ॥ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਸਿਉ ਪਾਂਚਉ ਬਾਪੀ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਮਿਲਿ-ਮਿਲ ਕੇ। ਵੈ-ਉਹ (ਵਿਦਵਾਨ) ਲੋਕ। ਗਾਵਹਿ-ਗਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਰੰਗਨ-[ਕਰਾਂਗਨਾ] ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਰਾਗਣੀਆਂ। ਲਾਵਹਿ-ਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਸਿਰੀਰਾਗ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਰਾਗਣੀਆਂ :-

ਬੈਰਾਗੀ, ਕਰਨਾਟੀ, ਗਵਰੀ, ਆਸਾਵਰੀ, ਸਿੰਧਵੀ।

ਸਾਲੂ ਸਾਰਗ ਸਾਗਰਾ, ਅਉਰ ਗੋਡ ਗੰਭੀਰ ॥ ਅਸਟ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਕੇ, ਗੁੰਡ ਕੁੰਭ ਹਮੀਰ ॥ ੧ ॥

ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰ-ਸਾਲੂ, ਸਾਰਗ, ਸਾਗਰਾ, ਗੋਡ, ਗੰਭੀਰ, ਗੁੰਡ, ਕੁੰਭ, ਹਮੀਰ ॥

ਖਸਟਮ ਮੇਘ ਰਾਗ ਵੈ ਗਾਵਹਿ ॥ ਪਾਂਚਉ ਸੰਗਿ ਬਰੰਗਨ ਲਾਵਹਿ ॥
ਸੋਰਠਿ ਗੋਡ ਮਲਾਰੀ ਧੁਨੀ ॥ ਪੁਨਿ ਗਾਵਹਿ ਆਸਾ ਗੁਨ ਗੁਨੀ ॥ ਉਚੈ ਸੁਰਿ ਸੁਹਉ ਪੁਨਿ ਕੀਨੀ ॥ ਮੇਘ ਰਾਗ ਸਿਉ ਪਾਂਚਉ ਚੀਨੀ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :-ਖਸਟਮ-ਛੇਵਾਂ। ਵੈ-ਉਹ (ਵਿਦਵਾਨ) ਬੰਦੇ। ਗਾਵਹਿ-ਗਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਰੰਗਨ-[ਕਰਾਂਗਨਾ] ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਰਾਗਣੀਆਂ। ਪੁਨਿ-ਵਿਰ। ਉਚੈ ਸੁਰਿ-

ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ । ਸਿਉ-ਸਮੇਤ, ਨਾਲ । ਚੀਨੀ-ਪਛਾਣ ਲਈ ।

ਮੇਘ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਰਾਗਣੀਆਂ :- ਸੋਰਠਿ, ਗੋਡ, ਮਲਾਰੀ, ਆਸਾ, ਸੂਹਉ ।

[ਨੋਟ ! ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ 'ਗੋਡ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ] ।

ਬੈਰਾਧਰ, ਗਜਧਰ, ਕੇਦਾਰਾ ॥ ਜਬਲੀਧਰ, ਨਟ ਅਉ ਜਲ
ਧਾਰਾ ॥ ਪੁਨਿ ਗਾਵਹਿ ਸੰਕਰ ਅਉ ਸਿਆਮਾ ॥ ਮੇਘ ਰਾਗ ਪੁਤ੍ਰਨ ਕੇ
ਨਾਮਾ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਅਉ-ਅਉਰ, ਅਤੇ ।

ਮੇਘ ਰਾਗ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ-ਬੈਰਾਧਰ, ਗਜਧਰ, ਕੇਦਾਰਾ, ਜਬਲੀਧਰ,
ਨਟ, ਜਲਧਾਰਾ, ਸੰਕਰ, ਸਿਆਮਾ ॥

[ਨੋਟ ! ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਭੀ ਕੋਈ 'ਬੰਦ' ਮੁਕਾਇਆ ਹੈ, ਹਰ ਥਾਂ 'ਅੰਕ ੧' ਹੀ ਵਰ-
ਤਿਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਕਿਤੇ ਭੀ ਇਹ ਵਿਓਂਤ
ਨਹੀਂ ਹੈ । ਹਰ ਥਾਂ 'ਅੰਕ ੧' ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਅੰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਕੋਈ ਸਹਾ-
ਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ] ।

ਖਸਟ ਰਾਗ ਉਨਿ ਗਾਏ, ਸੰਗਿ ਰਾਗਨੀ ਤੀਸ ॥ ਸਭੈ ਪੁਤ੍ਰ ਰਾਗੰਨ
ਕੇ ਅਠਾਰਹ ਦਸ ਬੀਸ ॥ ੧ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :- ਖਸਟ-ਛੇ । ਉਨਿ-ਉਹਨਾਂ ਨੇ । ਅਠਾਰਹ ਦਸ ਬੀਸ- $੧੮ + ੨੦ = ੪੮$

ਨੋਟ ! ਛੇ ਰਾਗ-ਭੈਰਉ, ਮਾਲਕਉਸ, ਹਿੰਡੋਲ, ਦੀਪਕ, ਸਿਰੀਰਾਗ, ਮੇਘ ।

ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਰਾਗਨੀਆਂ ।

ਕੁੱਲ ਰਾਗਣੀਆਂ-੩੦ ।

ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਦੇ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰ ।

ਛੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪੁੱਤਰ-੪੮ ।

ਸਾਰਾ ਜੋੜ- $੬ + ੩੦ + ੪੮ = ੮੪$ ।

[ਨੋਟ ! ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਅਖੀਰਲੇ 'ਅੰਕ ੧ ॥ ੧ ॥' ਦਾ ਕੀ ਹ
ਭਾਵ ਹੈ] ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ੩੧ ਰਾਗ ਹਨ-

ਸਿਰੀਰਾਗ, ਮਾਝ, ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਵਡ-
ਹੰਸ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਜੈਤਸਰੀ, ਟੋਡੀ, ਬੈਰਾੜੀ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਗੋਡ,

ਰਾਮਕਲੀ, ਨਟ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਾਰੂ, ਤੁਖਾਰੀ, ਕੇਦਾਰਾ, ਭੈਰਉ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ,
ਮਲਾਰ, ਕਾਨੜਾ, ਕਲਿਆਨ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਜੈਜਾਵੰਤੀ ॥

ਇਹਨਾਂ ੩੧ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ੬ ਰਾਗ ਦੂਜੇ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ
ਗਾਵਣ ਦੀ ਭੀ ਹਿਦਾਇਤ ਹੈ—

ਲਲਿਤ, ਆਸਾਵਾਰੀ, ਹਿੰਡੋਲ, ਭੋਪਾਲੀ, ਬਿਭਾਸ, ਕਾਫੀ

ਨੋਟ ! 'ਆਸਾਵਾਰੀ', ਰਾਗ 'ਆਸਾ' ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਦਰਜ ਹੈ ।

ਨੋਟ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੩੭ ਰਾਗ
ਆ ਗਏ ।

ਨੋਟ ! ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਕੁਝ ਰਾਗ ਇਸ 'ਰਾਗ ਮਾਲਾ' ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਹੋਰ
ਬਥੇਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ।

—O—

—O—

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤ—

“ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ”

ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਾਂਝ

ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਜੀਵਨ-ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਰਹੇ, ਉਹ ਚੀਜ਼ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਮ-ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਨਾਲ, ਫਿਰ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨਾਲ, ਫਿਰ ਭੈਣਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ ਬਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜੀਵ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਦਿੱਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਕਾਂ-ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ, ਘਰ ਨਾਲ, ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਅਪਣੱਤ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਹਨ, ਅਹੁ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਨ; ਇਹ ਮੇਰੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਹਨ, ਅਹੁ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਨ; ਇਹ ਸਾਡਾ ਘਰ ਹੈ, ਅਹੁ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੈ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਭੀ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਧੀਕ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਪਣੱਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ

ਛੋਟੇ ਬਾਲਾਂ ਵਲ ਹੀ ਤੱਕੋ ! ਸਰੀਰਕ ਅਪਣੱਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬਾਲ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਕੋਈ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਖੋਹ ਕੇ ਆਪ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੌਲ ਧੌਪਾ ਕਰ ਕੇ ਭੀ ਖੁਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਇਹ ਵਾਦੀ ਪੱਕਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ-ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਭੀ ਇਹੀ ਸਲੂਕ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੈੜ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਅਪਣੱਤ; ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਮੋਹ, ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਖਿੱਚ—ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਣਦਿੱਸਦੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਕਿਵੇਂ ਬਣੇ ।

ਜਿਸ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਿੱਸਦਾ ਨਹੀਂ । ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਇਹ ਜਗਤ, ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਇਹ ਘਰ-ਘਾਟ; ਇਹ ਧਨ ਪਦਾਰਥ । ਸੋ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਿਆਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਿੱਸਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੋਰ ਕਰ ਭੀ ਕੀਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਅੱਤ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਖੋਹ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਧਨ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਖੁੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਠੇਡਾ ਤਾਂ ਤਕੜਾ ਵੱਜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਉਸੇ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਵਿਚ ਹੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੋਰ ਕਰੋ ਭੀ ਕੀਹ ? ਦਿੱਸਦਾ ਜੁ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ । ਅਣ-ਦਿੱਸਦਾ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਣਦਿੱਸਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿਥ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ

ਵੇਖੋ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਵਲ ! ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਉੱਗਾ ਹੋਇਆ ਘਾਹ-ਬੂਟ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵਾਸਤੇ । ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਅੰਨ ਧਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਕਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਨੂੰ ਪਾਲਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਮਨੁੱਖ ਨਿੱਤ ਇਹ ਭੀ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਨ ਧਨ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਬੰਦੇ ਹੁਲ ਹੁਲ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸੋ, ਅੰਨ ਧਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਕਾਈਆਂ

ਮੇਰ ਤੇਰ, ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੀ ਸੂਝ-ਬਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਸਕਾਰ ਤਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਧਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅੰਨ ਧਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉਤੇ । ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਜਾਏ—ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ । ਜਿਤਨਾ ਵਧੀਕ ਕਮਾਉ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਕਾਮਯਾਬ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ । ਸੋ, ਕੀਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਕੀਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖੋਹ ਸਕਣਾ—ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਅਕਲਮੰਦੀ ਸਮਝੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਸਮਝੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਪਰਾਏ ਹੱਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ

ਜਦੋਂ ਧਨ ਕਮਾਣਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਜਾਏ; ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਿਤਨਾ ਹੀ ਧਨਾਵ ਉਤਨਾ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ; ਤਦੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਨ ਕਮਾਣ ਦੇ ਕੋਝੇ ਵੰਗ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ, ਮਾਇਆ ਜੋੜਨ ਦਾ ਗਲਤ ਰਸਤਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਡਾਕੇ ਠੱਗੀ ਖੋਹ-ਖੋਹੀ ਆਦਿਕ ਤਰੀਕੇ ਚਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਆਦਿਕ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੀਹ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ? ਗੁਆਂਢੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾੜਾ, ਗੁਆਂਢੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਅਪੜਾਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਨਿੰਦਾ-ਚੁਗਲੀ, ਲਾਲਚ ਦਾ ਹੜ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਨਫਰਤ, ਪਰਾਇਆ ਰੂਪ ਤੱਕ ਕੇ ਉਸ ਵਲ ਭੈੜੀ ਨਿਗਾਹ, 'ਮੈਂ ਵਡਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸਿਆਣਾ ਹਾਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮੇਰਾ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਕਰੇ'—ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਅਵਰੋਧਾ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ। ਗੱਲ ਕੀਹ, ਦੁਫੇਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਘਰ ਵੇਖੋ, ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਵੇਖੋ, ਕੋਈ ਸਹਿਰ ਵੇਖੋ, ਘਰ ਘਰ ਇਹੀ ਅੱਗ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਹਿਰਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਤਪਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ?

ਇਸ ਸੜਨ ਤੋਂ ਕੌਣ ਬਚਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸੜਨ ਤੋਂ ਉਹੀ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਇਸ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹੀ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਸੁਚੱਜਾ ਕਮਾਉ ਹੈ; ਉਹੀ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਸੁਚੱਜਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਹੈ। ਭੁੱਖ ਰਹੇ ਨੇ ਭੁੱਖਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਹ ਬਚਾਣਾ ਹੋਇਆ ? ਤੇ, ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅਟੈਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਗੋਸੇ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ, ਬੈਠਾ ਭੀ ਕੀਹ ਜਾਣੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਕ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ? ਜੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੋਕ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਹੋ ਬੈਠਣ ਤਾਂ ਰੋਟੀਆਂ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਆਂ, ਤੇ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਢਿੱਡ ਦਾ ਝੁਲਕਾ ਸਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸੌ, ਕੌਣ ਹੈ ਉਹ ਬਚਾਣ ਵਾਲਾ ? ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਸੁਚੱਜਾ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਧੀ-ਪੱਧਰੀ ਗੱਲ

ਵਰਦੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਕੁਝ ਪਾਣੀ ਹੜਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਛਲ ਕੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੋਂ

ਲਾਂਭੇ ਕਿਸੇ ਛੱਪੜ ਦੇਣੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪਏ, ਦਰਿਆ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਟੁੱਟ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਦਿਨ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਬੋ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਉਸ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਲਹਿਰਾਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੁਅੱਛ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਿਰੀ ਮਾਇਆ ਕਮਾਣ ਦੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਇਹ ਜੀਵ-ਲਹਿਰਾਂ ਦਰਿਆ-ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਆਤਮਕ ਮਾਨਸਕ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਬੋ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੱਸ ! ਇਹੀ ਹੈ ਭੇਤ ਜੋ 'ਗੁਰੂ' ਆ ਕੇ ਵਿਲਕ ਰਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ-ਅੱਖ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ, ਸਮਝਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕੋ ਹੀ ਮੁੱਢਲਾ ਰੋਗ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਦਵਾਈ

ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਨਿਰਬਾਹ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਕਮਾਂਦਾ ਕਮਾਂਦਾ ਮਨੁੱਖ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿੰਦ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਜਗਤ ਦੀ ਮਾਇਆ ਪਰਤੱਖ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਯਕੀਨ ਕਿਵੇਂ ਆਵੇ ? ਉਸ ਵਲ ਪਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ? ਜੋ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਕੰਧ ਜਿਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿੱਥ, ਇਹ ਕੰਧ ਜਿਹੀ ਹੀ, ਅਸਲ ਮੁਢਲਾ ਰੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਮੁੱਢਲੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਨਸਕ ਰੋਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਇਨਾਜ ? ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ, ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਭੂਘਾ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁਭਾਉ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜਿੰਦ ਦੇ ਸੋਮੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਜਿੰਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਸਿਰਫ ਚੰਦ ਰੋਜ਼ਾ ਸਰੀਰਕ ਨਿਰਬਾਹ ਵਾਸਤੇ ਕਮਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡਾ ਸਦਾ ਦਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ, ਜੋ ਸਦਾ ਦਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਠੱਗੀ-ਫਰੋਬ, ਨਿੰਦਾ-

ਈਰਖਾ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਸਹੇੜ ਕੇ ਇਸ ਚੰਦ-ਰੋੜਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਰਕ ਕਿਉਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਏ ?

ਕਰਮ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਕੋਈ ਪੈਂਡੂ ਛੋਟਾ ਬਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਵੇ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਛਾਬੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਮਿਠਿਆਈ ਆਦਿਕ ਵੇਚਦੇ ਹੋਣ । ਉਸ ਛੋਟੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਖਹਿੜੇ ਪਏ ਉਹ ਮਿਠਿਆਈ ਆਦਿਕ ਲੈ ਵੇਣ ਵਾਸਤੇ । ਕਿਉਂ ? ਉਸ ਨੇ ਨਾਹ ਕਦੇ ਮਿਠਿਆਈ ਵੇਖੀ ਨਾਹ ਖਾਧੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਿਵੇਂ ਉੱਠੇ ? ਪਰ ਜੇ ਮਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਛਾਬੜੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਖਵਾ ਦੇਵੇ, ਫਿਰ ਵੇਖੋ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦਾ ਹਾਲ । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕੋਈ ਛਾਬੜੀ ਵਾਲਾ ਅੰਗੇਰਾ, ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੇ ਖਹਿੜੇ ਪਏਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਦੇ ਅਹੁ ਸੇ ਲੈ ਦੇ । ਇਹ ਫਰਕ ਕਿਉਂ ? ਬਾਲ ਦੀ ਜੀਭ ਨੇ ਮਿਠਿਆਈ ਦਾ ਸੁਆਦ ਚੱਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਹ ਸੁਆਦ ਟਿਕ ਗਿਆ ਹੈ । ਛਾਬੜੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਟਿਕੇ ਉਹ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ ਹੋਰ ਮਿਠਿਆਈ ਖਾਣ ਲਈ ।

ਜਿਹੜਾ ਭੀ ਕਰਮ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਨ ਕੀਹ ਹੈ ? ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸੰਦੇਹੀਤ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ, ਕੀਤੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੁਕਵੇਂ ਚਿੱਤਰ ਗੁਪਤ ਚਿੱਤਰ । ਇਹ ਗੁਪਤ ਚਿੱਤਰ, ਚਿੱਤਰ ਗੁਪਤ, ਇਕ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਉਹ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੋਰ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆ ਬਣੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤਕ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਕ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਹ ਨਿਯਮ ਅਟੱਲ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਟੱਲ ਤੁਰਿਆ ਰਹੇਗਾ । ਪਰ ਹਾ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਸਕ ਬਣਤਰ ਖਾਸ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਭੀ ਸ਼ਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਘੋਲ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਕੜਾ ਧੜਾ ਮਾੜੇ ਧੜੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਾੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਸਦਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਰਤ ਕਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਉਹ ਜਿਹੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਗ ਕੇ ਬਾਹਰਲੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜੇ ਧੜੇ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੱਧ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣ ਵਿਚ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਟਿਕਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਲਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਲੇ ਮੰਸਕਾਰ ਜਾਗ ਕੇ ਤਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੰਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਕੇ ਮਿਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ 'ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ', 'ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾਣਾ', 'ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਣਾ'।

ਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ—

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਤੋਰ ਸਕੇ। ਆਪ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ, ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਦੇ ਮਾਇਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਨੱਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਸੰਸਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮਿੱਠੇ ਲੱਗਣੇ ਹੋਏ। ਮਾਇਆ ਹੋਈ ਹੀ ਮਿੱਠੀ ਗੁੜ ਵਰਗੀ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਿੱਠੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਮਾਰੇ ? ਮਾਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਆਵੇ ?

ਸੋ, ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਚੰਦ-ਰੋਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਗ਼ਲਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਕਮਾਣਾ, ਇਹ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਸਦਾ-ਦਾ-ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਹੈ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਜੋ ਜਗਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰੇ ਜ਼ੋਰੇ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਸੇ ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਲਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਲਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਸੁਚੱਜੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਹੈ।

ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਦਾ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਟਿਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਕ ਬਣਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅੱਟਲ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਦਾ ਲਈ ਅਟੱਲ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਰਿਆ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਿਹਾਂ ਹੀ ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਸੋ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸਦਾ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਰਦੀ

ਰਹੇਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ'। ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਤੇ ਬਾਣੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਸਦਾ-ਬਿਰ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਪੂਰਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਜਾਮੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਣੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਕ-ਰੂਪ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਨੁਪਾਨ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ

ਕਿਸੇ ਸਰੀਰਕ ਰੋਗ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਿਰੀ ਦਵਾਈ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਵਾਈ ਦੁੱਧ, ਪਾਲੀ, ਚਾਹ, ਸਰਬਤ ਆਦਿਕ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਖਾਣੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਖ਼ਾਲੀ ਪੇਟ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਰਾਕ ਦਾ ਭੀ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ।

ਆਤਮਕ ਤੇ ਮਾਨਸਕ ਰੋਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਨਿਯਮ ਹਨ। ਰੋਗ ਹੈ 'ਜਗਤ ਦਾ ਮੋਹ' ਇਸ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ 'ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ'। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਜਗਤ ਦੇ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਭੀ ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਤੇ, ਮਨ ਇਕੋ ਪਾਸੇ ਹੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ—ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜੇ, ਚਾਹੇ ਰੋੜੀ ਕਮਾਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਵਲ ਪਰਤੇ। ਸੋ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਵਰਤ ਲਿਆ ਕਰੇ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਆਲਸ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨ ਜੋੜੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਟਿਕੇ।

'ਇੱਕ ਇੱਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ' ਦਾ ਅਖਾਣ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਦੋੜ-ਭੱਜ ਵਿਚ ਇਹ 'ਗੁਰ' ਬੜਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਭੀ ਇਹ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਖੀਦਾ ਹੈ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ'। ਸੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾਵੇ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਜਿਤਨੇ ਹੀ ਵਧੀਕ ਸਤਸੰਗੀ ਹੋਣ, ਉਤਨਾ ਹੀ

ਵਧੀਕ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਮਿਲੇ ਮਨ ਵਾਲੇ ਜੋ ਦੋ ਜਣੇ ਭੀ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ' ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਇਕ ਸਕੂਲ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ।

ਅਨੁਪਾਨ—ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਅੱਭਿਆਸ

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਹੈ; ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਹੈ—ਇਹ ਤਾਂ ਹੈ ਦਵਾਈ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ। ਉਹ ਰੋਗ ਹੈ 'ਜਗਤ ਦਾ ਮੋਹ' 'ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਕੜ'। ਇਸ ਦਵਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਅਨੁਪਾਨ ਦਾ ਭੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚੇਤਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਦਵਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਸਰ ਹੋਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨ। ਉਹ ਹਨ 'ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ', 'ਖ਼ਲਕਤ ਦੀ ਸੇਵਾ' ਆਦਿਕ।

ਜਿਵੇਂ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਜਿਹੜਾ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਸਬਕ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖੇ ਸਬਕ ਦਾ ਅੱਭਿਆਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਅਨੁਪਾਨ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਵੇਲੇ ਭੁੱਲ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਵਰਤੀ ਦਵਾਈ ਕਾਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ, ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਟਿਕਿਆ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

ਪਰਹੇਜ਼, ਸੰਜਮ

ਇਹ ਇਕ ਖੋਤੇ-ਚੜ੍ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਕੋਈ ਕਾਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਪਰਹੇਜ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਆਤਮਕ ਰੋਗਾਂ ਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਵਾਈ ਵਰਤ ਆਵੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਲਏ, ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਵਿਚ, ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ ਤਾਂ ਆਤਮਕ ਰੋਗ ਉਵੇਂ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹੇ।

ਰੋੜੀ ਕਮਾਣ ਦੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਵਸੀਲੇ ਹੀ ਹਨ—ਵਾਹੀ, ਹੱਟੀ, ਵਪਾਰ, ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ। ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਾਮ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਪਰਾਏ ਰੂਪ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਨਿਯਤ ਨਾਲ ਤੱਕਣਾ, ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ-ਗਾਮੀ ਹੋਣਾ-ਜੀਵਨ ਸਫਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਉਖੜ ਹੈ। ਈਰਖਾ, ਨਿੰਦਾ, ਅਹੰਕਾਰ, ਲਾਲਚ ਆਦਿਕ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਠੇਡੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਵਰਤੀ ਦਵਾਈ ਰੋਗ ਨੂੰ ਕੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗੀ।

ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਚੋੜ

ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਦਾ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅੰਭਿਆਸੀ ਬਣਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੇ, ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਸ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖਲਕਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਪਰਾਏ ਧਨ, ਪਰਾਏ ਤਨ, ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਵਲੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਕਰਣੀ ਨਾਲ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਆਚਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਕਈ ਭੁਲੇਖੇ

ਭੈੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਆਚਰਨ ਬਣਾਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਭੀ ਇਕ ਭੈੜੀ ਵਾਦੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵਿਚਾਰ ਵੇਖੋ। ਕੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪੈ ਚੁਕੀ ਵਾਦੀ ਛੱਡਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੈ? ਇਹ ਇਕ ਐਸਾ ਚਸਕਾ ਹੈ ਕਿ ਘੰਟਿਆਂ-ਬੱਧੀ ਇਸ ਨਿਕੰਮੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਕਈ ਕੰਮ ਉਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਿੰਦਕ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ।

ਸੋ, ਇਸ ਸੌਖੇ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਵਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਧਰਮ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਇਹ ਮਨੋਤ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਧਰਮੀ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਪਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਵਾਦੀ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

(ੳ) ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ

ਉੱਵ ਤਾਂ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਇੱਕ ਦਿਨ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਤੀਰਥ ਉੱਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਕਰ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਨਿਰਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋੜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ, ਕਿ, ਕੀ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ-ਇਸ਼ਨਾਨੀ ਵਲ ਵਿਕਾਰ ਵਾਲੀ ਨਿਗਾਹ ਪੈਣੇ ਹੱਟ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੀਰਖਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਇਹੋ ਜਹੀ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਤਾਂ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੋਂ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਖੱਟਿਆ ਕੀਹ ?

(ਅ) ਤਿਆਗ

ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਮਨੁੱਖ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਗੋਸੇ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ ਹੈ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਪਰ ਇਹ ਭਾਰੀ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਲਕਤ ਵਿਚ ਨਾਹ ਵੇਖਿਆ, ਜੇ ਖ਼ਲਕਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਹ ਕੀਤੀ, ਜੇ ਖ਼ਲਕਤ ਤੋਂ ਹੁੱਸ ਕੇ ਲਾਂਭੇ ਜਾ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਪਿਆਰ-ਸਰੂਪ। ਰੁੱਖੇ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਤਿਆਗੀ ਦਾ ਪਿਆਰ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੱਪੜਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਿਉਂ ਪਏ ? ਸਮਾਧੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਆਦਿਕ ਕਰਮਾਤੀ ਤਾਕਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ 'ਤਿਆਗੀ' ਮਨੁੱਖ ਸਗੋਂ ਵਧੀਕ ਔਖ਼ਰੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਾ ਡਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਰ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਬਣੀ ਹੀ ਰਹੀ, ਤੇ, ਖ਼ਲਕਤ ਨਾਲੋਂ ਭੀ।

(ੲ) ਸੂਰਤ

ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਿਕੀ ਰਹੇ। ਪਰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਹੈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਿਆਰ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸਤੇਦਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ। ਸਰੀਰ ਸਦਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਭ ਸਕਦੇ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀ ਲੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਤਿ ਪਿਆਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ਕਲ ਸਦਾ

ਲਈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਟਿਕੀ ਰਹਿ; ਜੇ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਥੋਂ ਵਿੱਛੁੜ ਜਾਏ ਤਾਂ ਭੀ ਉਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਿਆ ਕਰਾਂ।

ਪਰ ਜਿਸ ਮਹਾਪੁਰਖ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਲਈ। ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੋਰ-ਤੋਰ ਮਿਟੇ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦੂਰ ਹੋਵੇ, ਨਫਰਤ-ਈਰਖਾ ਮੁੱਕੇ; ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤਿ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਦਿੱਸੇ ਤਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗੇ, ਵਧੀਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਭੀ ਭਲਾ ਮੰਗੇ। ਇਹ ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਤਦੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੱਲ੍ਹਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ। ਉੱਚੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦਾ ਆਤਮਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ ਬਣਾਣ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਵਧਦੇ ਫੁਲਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ, ਆਤਮਾ ਨਾਲ, ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਥਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਉਸ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਵਸਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਥਾਂ ਨਾਸ-ਵੰਤ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿੱਤ ਮੂਰਤੀ ਅੱਗੇ ਧੂਪ ਧੁਖਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਆਦਿਕ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਕਦੇ ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਿ ਇਸ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਭੈੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਕੁ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਕਿਤਨੀਆਂ ਕੁ ਘਟੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਰਸਮੀ ਉੱਦਮ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਣੀ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਇਕ ਅਲੌਕਾਰ ਗੱਲ। ਉਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਤਾਂ ਬਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਹਾਂ, ਦੁਨੀਆ ਸਾਰੀ ਦੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਵੱਸਦਾ ਭੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਵੱਖਰਾ ਭੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਭੁੱਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਵੇਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਦੀ ਆਦਤ ਬਣਾ ਕੇ

ਜਿਹੜਾ ਹਿਰਦਾ ਵਿਸਾਲ ਬਣਨਾ ਸੀ, ਉਹ ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਖਲਕਤ ਨਾਲੋਂ ਕੱਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਦੇ ਉੱਚੇ ਗੁਣ ਪੱਲੂਰਨ ਦੇ ਥਾਂ ਮੋਰ-ਤੋਰ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਨਫਰਤ-ਭੀਰਖਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭੈੜ ਹੀ ਵਧਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਪਟੜੀ—

ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਵਿਚ ਕਮਾਈ ਸਦਾ ਹੱਕ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤੇ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਨਿਰਮਾਣ ਰਹਿ ਕੇ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਭੀ ਜਦੋਂ ਸਬੱਬ ਬਣੇ, ਭਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਕੁਸੰਗ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇਣੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਭੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਖਰੂਫਾ ਬੋਲ ਵਰਤ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਣਾ। ਦੂਜੇ ਵਲੋਂ ਹੋਈ ਵਧੀਕੀ ਨੂੰ ਜਰਨਾ ਹੈ, ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭੀ ਭਲਾਈ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਦੀ ਇਤਨੀ ਆਦਤ ਪਕਾਣੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਰਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਸੁੱਤਿਆਂ ਜਾਗਦਿਆਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਿੰਹ ਯਾਦ ਮਨ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਰਹੇ। ਇਸ ਯਾਦ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਪੁਰਾਣੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਭੈੜੇ ਸੰਸਕਾਰ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਮਿਟਦੇ ਮਿਟਦੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ, ਆਚਰਨ ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਜੀਵਾਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਕ-ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਬੱਸ! ਇਹ ਹੈ ਮੁਕਤੀ। ਮੁਕਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਆਜ਼ਾਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਅੱਪੜ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਮੁੱਕ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਹਰ ਥਾਂ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਵਿੱਸ ਪਿਆ। ਉਹ ਕਦੇ ਲੁਕ ਕੇ ਭੀ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਲੁਕੇ ਕਿਸ ਤੋਂ? ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਦਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਸੁਖ ਆਵੇ ਚਾਹੇ ਦੁੱਖ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਆਇਆ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਰਜ਼ਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵਨ-ਸਫਰ ਦੀ ਇਸ ਪਟੜੀ ਉੱਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੋਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਪੂਰਨਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਤੇ, ਗੁਰੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ

ਦੀ

ਠੀਕ ਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਨਾ

ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਰਾਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲੇ' ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੱਜਣ ਇਹਨਾਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਾਇਦ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਵਖਪਤਾ ਕਿਉਂ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਦੀ ਛਪਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੇ ਛਪਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਉਸ 'ਬੀੜ' ਨਾਲ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਸੱਜਣ ਸੁਧਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਏ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਲਿਖਣ-ਢੰਗ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ ਸੁੱਝਿਆ ਕਿ ਉਸ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਹਰ ਥਾਂ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਪੱਥਰੇ ਉੱਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਛੋਟਾ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਤਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਹੀ ਪਾਲ ਵਿਚ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਸਾਰਾ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਸਤਰ ਵਿਚ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਰ ਥਾਂ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪੱਥਰੇ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਲ। ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਜਾਂ ਤੀਜੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਉਹ ਭੀ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਉਪਰਲੀ ਸਤਰ ਦੇ ਹੇਠਵਾਰ। ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਰਿਤੇ ਭੀ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉਹਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਵਾਇਆ।

ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਖੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਨਾ ਕਰਾਇਆ ।

ਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ—

ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਬਾਰੇ ਚਾਰ ਗੱਲਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈਆਂ ।

(੧) ਹਰੇਕ ਥਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ । ਸਾਬਤ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਸਾ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ, ਭੀ ਪੱਤਰੇ ਦਾ ਸੱਜਾ ਪਾਸਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਭੀ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ।

(੨) ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਹ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਲੋਂ ਉਥੇਰਾ ਹੈ ।

(੩) 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲੇ' ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸਦਾ ਹੀ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਪੱਥੇ ਪਾਸੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਲੰਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਲਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਥਾਕੀ ਬਚਿਆ ਹੋਸਾ ਮੂੜ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

(੪) ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ—ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੱਤਰੇ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਥਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕੋਰਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ

ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਉਤੇ ਅੱਪੜੇ ਕਿ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਆਦਰ-ਸਤਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪਰਿਕਰਮਾਂ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਸੋ, ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸਦਾ 'ਪਹਿਲ' ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ । ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਲਿਖਣ-ਢੰਗ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਆਰੰਭਕ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ 'ਪਹਿਲ' ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ।

ਅਗਾਂਹ ਸਦਾ ਲਈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਟਪਲੇ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਗਾਫ਼ੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ 'ਬੀੜ' ਛਾਪਣ ਵੇਲੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਪਹਿਲ' ਛਾਪਿਆ ਜਾਏ । ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸੋ, ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਦੇ ਥਾਂ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਪਹਿਲ' ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ ।

ਮਤ-ਭੇਦ

ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਖ-ਵਖ ਗੁਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਇਕ-ਸਾਰ ਹੈ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਉਸ ਵੇਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਭੀ ਉਹ ਥਾਂ ਮਿਲ ਗਈ ਜੋ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਾਹ ਬਦਲੇ । ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ 'ਪਹਿਲ' ਮਿਲ ਗਈ । ਇਹ 'ਪਹਿਲ' ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਟਪਲਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਣ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਿੱਖ-ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸੁਝਾਉ ਆਇਆ । ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾੜਾ ਲੱਗਾ । ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰ-ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਵਿਰੋਧਤਾ ਇਸ ਹੱਦ ਤੇ ਜਾ ਅੱਪੜੀ ਕਿ ਆਖਰ ਸਿਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਹਾਲਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਮਤ-ਭੇਦ ਵਾਲੀ ਚਰਚਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਇਹ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਭੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹੜੀ 'ਬੀੜ' ਨੂੰ 'ਧੁਰਾ' ਮੰਨਿਆ ਜਾਏ । ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਸਦਾ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ; ਪਰ ਹੋਰ ਕਈ ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਲਿਆ ਕੇ ਕਿਤੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ 'ਰਾਗ' ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ । ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਹਰੇਕ 'ਬੀੜ' ਹੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨੀਕ ਹੈ ।

ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਰਲ ਕੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਜੋ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇ ।

ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੀ ਬ੍ਰਿਮੇਵਾਰੀ

ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ, ਮੈਨੂੰ ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸੂਝ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੋਲੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ 'ਵਿਆਕਰਣ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ । ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕਦੇ ਭੀ ਕਿਤੇ ਭੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ 'ਬੋਲੀ' ਦਾ ਕੋਈ 'ਵਿਆਕਰਣ' ਨਾਹ ਹੋਵੇ । ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 'ਵਿਆਕਰਣ' ਲਿਖਤੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਾਹ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ੧੩ ਸਾਲ ਇਸ ਮਿਹਨਤ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ 'ਵਿਆਕਰਣ' ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ

ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਬਖਸ਼ੀ ।

ਉਸ 'ਵਿਆਕਰਨ' ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੈਂ ਕਈ ਥਾਣੀਆਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਭੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਹ-
ਮਣੇ ਰੱਖਦਾ ਗਿਆ । ਨਵਾਂ ਰਸਤਾ ਸੀ । ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਬੋੜੀ-ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੋਣੀ
ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ । ਪਰ ਅੱਜ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਗਭਰੂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ
ਹੋ ਤੁਰਿਆ । ਆਖ਼ਰ ਗੁਰੂ-ਪਾਤਿਸਾਹ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ
ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਛਾਪ ਕੇ ਥਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ
ਗਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਉਕਾਈਆਂ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂਗਾ । ਪਰ ਪਾਠਕ ਇਹ
ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖਣਗੇ ਕਿ ਜਿਹੜਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ' ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੩੬ ਵਿਚ ਛਾਪ ਕੇ
ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਹ ਟੀਕਾ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਲੀਹਾਂ ਦੇ
ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੀ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।

ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਪਾਂਇਆਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਵਾਲੇ ਜਿਸ ਮਤ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੇ
ਵਿਦਵਾਨ ਹੁਣ ਤਕ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਨਾ-ਚੀਜ਼ ਕੋਈ ਰਾਇ ਦੇਣ
ਦਾ ਹੀਆ ਕਰਾਂ । ਪਰ ਜਿਸ 'ਵਿਆਕਰਨ' ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ-ਪਾਤਿਸਾਹ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ
ਇਹ ਟੀਕਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ 'ਵਿਆਕਰਨ'
ਨੂੰ ਨਾਹ ਵਰਤਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਟੀਕਾਕਾਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਨਿਬਾਹੁਣ ਤੋਂ ਉਕਾਈ
ਖਾ ਜਾਵਾਂਗਾ । ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਭੀ ਕਈ ਉਕਾਈਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ
ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਠੰਡੇ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ-ਪਾਤਿਸਾਹ ਅਤੇ ਪਾਤਿਸਾਹ
ਦਾ ਪੰਥ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਤੋਂ ਪੜਚੋਲ

(੧) ਵੇਖੋ ੧੪੩੦ ਸਫਿਆਂ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪੰਨਾ ੯੦੧, ਸਬਦ ਮਹਲਾ
੯ ਦੇ ।

ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ
ਕਰੋ । ਅਖੀਰਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਪ੍ਰਾਨੀ ਨਾਰਾਇਣ ਸੁਧਿ ਲੇਹ' । ਇਸ
ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹੋ । ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੯' ।

ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਦੂਜੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵੇਖੋ । ਉਹ ਹੈ 'ਸਾਧੋ
ਕਉਨ ਜੁਗਤਿ ਅਬ ਕੀਜੈ' ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹੋ । ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ
'ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੯' ।

ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹੋ ਉਹ ਹੈ 'ਹੇ ਮਨ

ਓਟਿ ਲੇਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮਾ'। ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹੋ। ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਰਾਗੁ ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੬ ।'

(੨) ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪੰਨਾ ੧੦੦੮, ਸਬਦ ਮਹਲਾ ੬ ਦੇ।

ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਭੀ ਤਿੰਨ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਭੀ ਅਖੀਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਵੇਖਣਾ ਸੁਰੂ ਕਰੋ।

ਅਖੀਰਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਮਾਈ ਮੈ ਮਨ ਕੋ ਮਾਨੁ ਨ ਤਿਆਗਓ'। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੇਖੋ। ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੬'।

ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਸਬਦ ਪੜ੍ਹੋ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਅਬ ਮੈ ਕਹਾ ਕਰਉ ਰੀ ਮਾਈ'। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਵੇਖੋ। ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੬ ।'

ਹੁਣ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸਬਦ ਵੇਖੋ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ'। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੬'।

(੩) ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੧੧੮੬, ਸਬਦ ਮਹਲਾ ੬ ਦੇ।

ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੰਜ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਭੀ ਅਖੀਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਵੇਖਣਾ ਸੁਰੂ ਕਰੋ।

ਅਖੀਰਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਕਹਾ ਭੂਲਿਓ ਰੇ ਬੂਠੇ ਲੋਭ ਲਾਗ'। ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੇਖੋ। ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੬'।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਮੇਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ'। ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਭੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੬'।

ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹੋ। ਉਹ ਹੈ 'ਮਾਈ ਮੈ ਕਹੁ ਪਾਇਓ ਹਰਿ ਨਾਮੁ'। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੬'।

ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਬਦ। ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਪਾਪੀ ਹੀਐ ਮੇ ਕਾਮੁ ਬਸਾਇ'। ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੬'।

ਹੁਣ ਆਓ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਵਲ। ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹੋ। ਉਹ ਹੈ 'ਸਾਧੋ ਇਹੁ ਤਨੁ ਮਿਥਿਆ ਜਾਨੋ'। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਰਾਗੁ ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੬ ।

ਨਿਰਨਾ

ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰੇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਸੁਰੂ ਵਿਚ ਹੈ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥'

ਪਾਠਕ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਦਾ, ਤੇ, ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਸ੍ਰੀ 'ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੬'। ਦੂਜਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਦਾ; ਤੇ, ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ ਸ੍ਰੀ 'ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੬'। ਤੀਜਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਦਾ; ਤੇ ਇਥੇ ਭੀ ਇਹੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸ੍ਰੀ 'ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੬'।

ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਹੁਣ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੧) ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪੰਨਾ ੧੧੭੧, 'ਮਹਲਾ ੧ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ਘਰੁ ੨'।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲਾ ਸ਼ਬਦ ਵੇਖੋ।

ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਸਾਚਾ ਸਾਹੁ ਗੁਰੂ ਸੁਖਦਾਤਾ, ਹਰਿ ਮੇਲੇ ਭੁਖ ਗਵਾਏ'।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀ ਹੈ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੧'।

ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਰਾਜਾ ਬਾਲਕੁ ਨਗਰੀ ਕਾਚੀ, ਦੁਸਟਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰੋ'।

ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀ ਹੈ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੧'।

ਹੁਣ ਪੜ੍ਹੋ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਸ਼ਬਦ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਸਾਹੁਰਤੀ ਵਥੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਸਾਝੀ, ਪੇਵਕੜੈ ਧਨ ਵਖੇ।' ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਹਿੰਡੋਲ'।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੁਣ ਵੇਖੋ। ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਬਿਪ ਪੁਜਿ ਮਨਾਵਹੁ, ਸੁਫਿਤੁ ਤੁਲਸੀ ਮਾਲਾ'।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀ ਹੈ? ਰਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਜੀ। ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ '੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।' ਇਹ ਕੀਹ?

(੨) ਹੁਣ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪੰਨਾ ੧੧੭੮ ਵੇਖੋ। 'ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੪ ਘਰੁ ੨'।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸਬਦ ਹਨ । ਇਸ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਵੇਲੋਂ ਵੇਖਣਾ ਸੁਰੂ ਕਰੋ । ਅਖੀਰਲੇ ਸਬਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ ।

‘ਆਵਣੈ ਜਾਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਬਿਖਿਆ, ਦੇਹ ਮਨਮੁਖ ਸੁੰਢੀ ਸੁੰਢੁ’ ।

ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ‘ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੪’ ।

ਹੁਣ ਲਵੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਬਦ । ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ

‘ਮਨੁ ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਭਰਮਿ ਭਰਮਿ ਬਹੁ ਧਾਵੈ, ਤਿਲੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਵਾਸਾ ਪਾਈਐ’ ।

ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੇਖੋ । ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ‘ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੪’ ।

ਚੱਲੋ ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਸਬਦ ਵਲ । ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ

‘ਮੇਰਾ ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਮਨੁਆ ਰਹਿ ਨ ਸਕੈ, ਨਿਤ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਰਸਿ ਗੀਧੇ’ ।
ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਸਿਰਲੇਖ ਵੇਖਣਾ ਜੀ । ਕੀਹ ਹੈ ? ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ‘ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ ਮਹਲਾ ੪’ ।

ਆਓ, ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਵੇਖੋ । ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ ‘ਤੁਮ੍ ਵਡ ਪੁਰਖ ਵਡ ਅਗਮ ਗੁਸਾਈ, ਹਮ ਕੀਰੇ ਕਿਰਮ ਤੁਮਨਛੇ’ । ਪੜ੍ਹੋ ਹੁਣ ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ । ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ‘ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੪ ਹਿੰਡੋਲ’ ।

ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਬਦ । ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ ‘ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਰਤਨ ਕੋਠੜੀ, ਗੜ ਮੰਦਰਿ ਏਕ ਲੁਕਾਨੀ’ ।

ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਭੀ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹੋ ਜੀ। ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ ਜੀ। ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ‘ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ’ । ਹੈ ? ਇਹ ਕੀਹ ? ਫਿਰ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣਾ ਜੀ । ਇਹੀ ਹੈ ਨ ?

ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਇਤਰਾਜ਼

ਪਾਠਕ ਸਾਇਦ ਆਖਣ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਜੋ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਮੈਂ ਗ਼ਲਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਿਰਲੇਖ ਤਾਂ ਹੈ ‘ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ’ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ।

ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਜੀ ! ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ । ਜਿਸ ਤਰ-

ਤੀਬ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਗਲਤ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਹ ਘੜੀਏ। ਸਬਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਲਫਜ਼ਾਂ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਣ-ਲਿਖੇ ਮਿਥ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਏ ਹੋ, ਉਹੀ ਤਰੀਕਾ ਇਥੇ ਤੀ ਵਰਤੋ।

ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉਹ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਰੇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਹਰੇਕ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉਹ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕੋਈ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲਾ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਰੇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।
ਦੋ ਗੁੰਝਲਾਂ

(੧) ਜਿਸ ਜਿਸ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ', ਉਹ ਕਿਸ ਕਿਸ 'ਰਾਗ' ਦਾ ਸਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ? ਜੇ ਕੋਈ ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਤੋਂ ਟੱਪ ਕੇ ਸਬਦ ਦਾ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲਾ' ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੱਲ ਸਿੱਧੀ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਨੋਤ ਹੈ।

(੨) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਈ ਅੰਸੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਸੌ ਸਬਦ ਤੋਂ ਭੀ ਵਧੀਕ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਹਰੇਕ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਪਹਿਲੇ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ'। ਇਹ ਫਰਕ ਕਿਉਂ?

ਨਿਯਮ-ਬੱਧ ਤੇ ਸੁਖਾਲੀ

ਜਿਹੜੇ ਪਾਠਕ ਮੇਰੇ ਲਿਖੇ ਟੀਕੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਲੇਖ 'ਅੰਦਰਲੀ ਬਣਤਰ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਆਦਿਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਜਿਹੀ ਨਿਯਮ-ਬੱਧ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸੁਖਾਲੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਭੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਟਪਲਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਣਤਰ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ

ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੂਜੀ ਗੁੰਝਲ ਵਾਲੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੀ ਪਾਠਕ ਜਬਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਚੋਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਭਲਾ, ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਪਾਠਕ ਯਾਦ ਕਰ ਭੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਨ ਇਹ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਚੇਤਾ-ਸਕਤੀ ਉਤੇ ਇਹ ਵਾਧੂ ਭਾਰ ਕਿਉਂ ?

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਦਰਜ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੈਸੀ ਸਿੱਧੀ-ਪੱਧਰੀ ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਚੋਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਮਰ-ਯਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਰੇਕ ਸਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਟਪਲੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ—

ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਇਹੀ ਗੱਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਲਏ, ਤੇ, ਫਿਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਸਿਰਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੇ। ਇਹ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੀ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਅਨੇਕਾ ਵਾਰੀ ਟਪਲਾ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਂਵ ਇਸ ਟਪਲੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਫ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਅਸ਼ੀਰ ਤੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਫੀ ਥਾਂ ਖਾਲੀ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿੱਥ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਹਿਦਾਇਤ ਦੀ ਲਿਖਤੀ ਅਣਹੋਂਦ

ਪਰ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਲਿਖੇ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ, ਤੇ, ਫਿਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲੇ ਆ ਕੇ 'ਸਿਰਲੇਖ' ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਜੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਸਿਰਫ ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਹੀ ਸਨ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਹਿਦਾਇਤ ਸੀ ਭੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਿਦਾਇਤ ਸਿਰਫ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਹਿਦਾਇਤ ਆਖਰ ਬਦਲ ਭੀ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਤੇ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕ 'ਬੀੜਾਂ' ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਗਈ, 'ਬੀੜਾਂ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਾਤਬਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਭੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਠ

ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਜੇ ਕੋਈ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਹਿਦਾਇਤ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਵਿਸਰਦੀ ਰਾਈ। 'ਬੀੜਾਂ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਵਰਤਣੀ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਸੀ ਭੀ ਕੁਦਰਤੀ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਹਿਦਾਇਤ ਦਾ ਅਜੇ ਪਤਾ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਵਿੱਥ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਾਰਾ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ, ਤੇ, ਜਾਂ ਖੁੱਲਮ-ਖੁਲਾ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ 'ਪਹਿਲ' ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਸਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਉਚੇਰੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਰੱਖੀ, ਜਾਂ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਹੀ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਹਿਦਾਇਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਵਿੱਥ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ 'ਪਹਿਲ' ਬਾਰੇ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹ ਰਾਈਆਂ।

ਮੋਰੀ ਨਾ-ਵਾਕਫੀਅਤ—

ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਹੀਦੀ ਦਿਨ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਵਿਚ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਇਹ ਸਮਝ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਆਕਰਣ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ੧੩ ਸਾਲ ਲਗ ਗਏ। ਛਪ ਕੇ ਇਹ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੯੩੬ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਭੀ ਗਿਆ।

ਪਰ ਸੰਨ ੧੯੫੧ ਤਕ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਕਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਨਾਹ ਪਿਆ ਕਿ ਛਪੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ 'ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ' ਕਿਸੇ ਇਕ ਪੱਕੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਸੂਝ—

ਸੰਨ ੧੯੫੧ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਦੋ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਛਪੇ ਹੋਏ ਇਸਤਿਹਾਰ ਅਤੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਮਿਲਣੇ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਇਸਤਿਹਾਰ ਆਦਿਕ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ।

ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੈੱਸ ਚਲਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਬੀੜਾਂ' ਦੀ ਛਪਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਲਿਆ ਸੀ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ ਕਿ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਛਪੀ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਕਈ ਅਸੱਧੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਮੇਟੀ ਨੇ 'ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ' ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੁਰੂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਦੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਆਦਿਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਕੁਝ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਬਾਰੇ

ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਕੀਹ ਪੈਂਤੜਾ ਹੈ। ਦਫਤਰ ਵਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਟ੍ਰੈਕਟ ਮਿਲਿਆ। ਮੈਂ ਉਹ ਸਾਰਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਆਈਆਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ 'ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ' ਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਰਿੱਬਦੀ ਦਾਲ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਦਾਣਾ—

ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ ਕਿ ਰਿੱਬਦੀ ਦਾਲ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕੋ ਦਾਣਾ ਹੀ ਟੋਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਹਰੇਕ 'ਰਾਗ' ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਇੱਕੋ ਹੀ ਬੱਝਵਾਂ ਨਿਯਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ—

ਸਿਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਟ੍ਰੈਕਟ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ, ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, 'ਬੀੜ' ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ—

ਸੂਚੀ ਪੜ੍ਹ ਪੌਥੀ ਕਾ ਤਤਕਰਾ ਰਾਗਾਂ ਕਾ—

੪੧ ਜੋਤੀਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣੇ ਕਾ ਚਰਤ੍ਰ—

ਸੰਬਤ ੧੬੬੧ ਮਿਤੀ ਭਾਦਉ ਵਦੀ ਏਕਮ ੧—

ਪੋਥੀ ਲਿਖਿ ਪਹੁੰਚੇ—

੪੦ ਨੀਸਾਣੁ ਗੁਰੂ ਜੀਉ ਕੇ ਦਸਖਤਾ ਮਃ ੫

...

...

੭੪੫ ਮਾਰੂ...

੧੯ ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਾਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉਨਿ

ਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ

ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ... ..

... ੮੧੧—ਤੁਖਾਰੀ ... ..

...

...

੮੭੪ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਤਬਾ ਸਿੰਘਲਾਵੀਪ

ਰਾਜੇ ਸਿਵਨਾਭ ਕੀ ਬਿਧਿ

ਇਥੇ 'ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ' ਸਜੇ ਪਾਸੇ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਫਿਆਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ' ਨੂੰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਏਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ '੭੪੫ ਮਾਰੂ' ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਹ ਭਾਰੀ ਭੁਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੋ ਇਥੋਂ ਹੀ 'ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ' ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ 'ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ' ਹਰ ਥਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਹੈ।

ਇਕ ਉਚੇਚਾ ਇਕੱਠ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰੇ—

ਬੜੀ ਸਾਦਾ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਪਰ ਰੱਬ ਜਾਣੇ, ਕਿਉਂ? ਸਿਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਦਮ ਦੀ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਆਖ਼ਰ ੯ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ’ ਬਾਰੇ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ।

ਸੋ ਉਸ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ, ਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਨੇ ੩੦ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ :—

“ਅਸੀਂ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਸਖਤ ਹੇਠਾਂ ਹਨ, ਸਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ੯ ਮਈ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ, ਅਜ ਸਾਰੇ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੱਗੋਂ ਛਪੇ ਉਸ ਵਿਚ ਮੰਗਲਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖੀ ਜਾਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਮੰਗਲ ਉੱਚਾ ਹੈ ਉਹ ਰਾਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਵੇ। ਜਿਥੇ ਉਸੇ ਸਤਰ ਵਿਚ ਬਾਹਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਹੈ ਜਾਂ ਦੂਸਰੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਗ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ।

ਨਾਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮੰਗਲਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿਲਦ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਬੀੜ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ।”

(ਦਸਖਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ)

ਨੋਟ ! ੩੦ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਗਿਆ।

ਤਸੱਲੀ ਨਾਹ ਕਰਾ ਸਕਿਆ—

ਇਹ ‘ਫੈਸਲਾ’ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਹ ਕਰਾ ਸਕਿਆ। ਗੁੰਬਲ ਪਈ ਹੀ ਰਹੀ। ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ‘ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ’ ਦਾ ਹੱਲ ਹੀ ਇਹ ‘ਫੈਸਲਾ’ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿ ਤਤਕਰੇ ਵਾਲਾ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਅੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ, ਤਾਂ ‘ਫੈਸਲੇ’ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ? ‘ਪਹਿਲਾਂ’ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਨਵੀਂ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ—

ਸਿਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ

‘ਫੈਸਲੇ’ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਫਿਰ ਇਕ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ :-

(੧) ਜਸਟਿਸ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੱਜ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਪੰਜਾਬ ।

(੨) ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਿੱਖ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ ਕਾਦੀਆਂ ।

(੩) ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ।

[ਨੋਟ ! ਮੈਂ ਤਦੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਂ] ।

ਇਸ ਸਭ-ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਉਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ—

“ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮਤਾ ਨੰ: ੭੨੮ ਮਿਤੀ ੮-੫-੫੫ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਸਿਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੨੦-੧੦-੫੫ ਨੂੰ ਦਾਸਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਤੌਰ ਸਫਾਰਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰੀਏ । ਜੋ, ਦਾਸਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਚੌਖਾ ਚਿਰ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦਾਸ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਨੂੰ ਰਾਗ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲੋਂ ਹਰ ਥਾਂ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਛਪਣ ।”

(ਸਹੀ) ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਿੱਖ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ
ਕਾਦੀਆਂ—੨੬-੧੦-੫੬

(ਸਹੀ) ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—੨੬-੧੦-੫੬

(ਸਹੀ) ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—੮-੧੧-੫੬

ਹੱਥ-ਲਿਖੀ ‘ਬੀੜ’ ਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਮੇਰਾ ਤਜਰਬਾ

ਅਨਜਲ ਦਾ ਗੇੜ ਮੈਨੂੰ ੧੬ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੬੨ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਸਿਧਵਾਂ ਬੇਟ (ਭਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ । ਉਹ ਪਿੰਡ ਜਗਰਾਉਂ ਤੋਂ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਹੈ । ਸੜਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੈ । ਸੜਕ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੇ ਵਪਾਰੀ ਸੱਜਣ ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਲਹਿਦੇ ਪਾਸੇ ਛਿਮੀਂਦਾਰ । ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਛਿਮੀਂਦਾਰ ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਸਰਵਰੀਏ ਸਨ, ਤੇ, ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਦੇ ਕਈ

ਵਸਨੀਕ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਸਰਧਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੀ ਮੁੱਕ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਘਰ ਵਿਚ 'ਬੀੜ' ਅਜੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਥਾਂ (ਉਸ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ)

ਉਸ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਹਰ ਥਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਰਾ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲੇ' ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਥਾਂ ਖਾਲੀ ਪਈ ਹੈ। ਹਰ ਥਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹੱਥ-ਲਿਖੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼—

ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਕਈ ਸਿੱਖ-ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤਕ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਪਿੰਡ ਸਿਧਵਾਂ ਬੇਟ ਦੇ ਇਕ ਸਿੱਖ-ਘਰ ਵਿਚ ਭੀ ਉਸ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਸਨੀਕ ਸਿੱਖ ਉਸ 'ਬੀੜ' ਤੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਭੀ ਦੋ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕੀਤਾ, ਤੇ, ਹਰ ਵਾਰੀ ਦੋ ਦੋ ਘੰਟੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ। ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੀ।

ਛੋਟਾ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ—

(ੳ) ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ'

ਛੋਟੇ ਅਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬੋਝੇ ਜਿਤਨੇ ਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਹ ਉਚੇਰਾ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲੇ' ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੋ ਦੋ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਇੰਚ ਪੱਤਰਾ ਖਾਲੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਨਗੀ ਵਜੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕੁ ਪੱਤਰੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ :—

(ੴ) ਪੱਤਰਾ ਨੰ: ੭੧

ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਲੀ ਮਹਲਾ ੪

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਚਉਪਦੇ ॥ ਪੰਡਿਤ ਸਾਸਤ ਸਿਮਿਤਿ ਪੜਿਆ ॥... ..

ਇਥੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਲਫਜ਼ 'ਰਾਗੁ' ਤੋਂ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਲਫਜ਼ 'ਚਉਪਦੇ' ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਏਗਾ। ਪਾਠ ਇਉਂ ਬਣੇਗਾ :—ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ ਮਹਲਾ ੪ ੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਪੰਡਿਤੁ ਸਾਸਤ੍ਰ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਪੜਿਆ ॥ [ਨੋਟ ! ਇਹ ਭੀ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਬਿਸ਼ਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਭੀ ਅਵੁਕਵੇਂ ਜਿਹੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ] ।

ਪਰ ਇਹ ਬਿਸ਼ਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ (॥) ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠ ਕਰੀਏ। ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਜੀ। ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਮਹਲਾ ੪' ਦੇ 'ਅਗਾਂਹ ਕੋਈ ਬਿਸ਼ਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ' ਹੈ। ਬਿਸ਼ਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਫਜ਼ 'ਚਉਪਦੇ' ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਰਤੱਖ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਲੇਖ ਲਫਜ਼ 'ਰਾਗੁ' ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ 'ਚਉਪਦੇ' ਤੇ ਜਾ ਮੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਏਗਾ।

ਹੱਛਾ ! ਜਾਧਾਰਨ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਲਫਜ਼ 'ਰਾਗੁ' ਤੋਂ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸਿਰਲੇਖ, ਸਿਰਫ ਸਿਰਲੇਖ, ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਕਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦੂਜੀ ਸਤਰ ਉਤੇ ਜਾ ਅੱਪੜੇ। ਹੁਣ ਕੀ 'ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ' ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਲ ਜਾਣਾ ਹੈ ? ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਲਫਜ਼ 'ਚਉਪਦੇ' ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੈ ? ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਮੁੜ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਲ ਪਰਤਣਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਅਜੀਬ ਤੇ ਬੇ-ਢਬਾ ਤਰੀਕਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ ? ਫਿਰ ਭੀ ਇਹ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਜਾਂ, ਫਿਰ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਛੱਡ ਦੇਵੀਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬੇ-ਲੋੜਵਾਂ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਪਾਠਕ ਫਿਰ ਇਸ ਐਕੜ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣ।

(ੳ) ਅਸੀਂ 'ਸਿਰਲੇਖ' ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੰਡ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਸ਼ਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ (॥) ਰੋਕ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਫਜ਼ 'ਚਉਪਦੇ' ਤਕ ਅੱਪੜਨਾ ਪਏਗਾ।

(ਅ) 'ਸਿਰਲੇਖ' ਮੁਕਾਣ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਦੂਜੀ ਸਤਰ ਤੇ ਅੱਪੜ ਗਏ। ਹੁਣ 'ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ' ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮੁੜ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ੳ) ਜੇ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਨਾਹ ਵਰਤਿਆ, ਤਾਂ 'ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ' ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹਿ ਜਾਇਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ।

ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੧੬੩—

ਉਥੇ ਇਹੀ ਸਿਰਲੇਖ ਆਦਿਕ ਇਉਂ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :—

ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ ਮਹਲਾ ੩ ਚਉਥਾ ਚਉਪਦੇ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਪੰਡਿਤੁ ਸਾਸਤ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਪੜਿਆ ॥...

ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਫਰਕ ਰਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ :-

(ੳ) ਲਫਜ਼ 'ਚਉਪਦੇ' ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਬਿਸ਼ਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ (॥) ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਅ) ਇਸ ਲਫਜ਼ 'ਚਉਪਦੇ' ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ 'ਸ਼ਬਦ' ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਹੈ 'ਪੰਡਿਤੁ ਸਾਸਤ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਪੜਿਆ'। ਪਰ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ 'ਚਉਪਦੇ' ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ '੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥' ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਤਰਤੀਬ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਨੋਟ-ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲੇ' ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਮੁੱਕਣ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਿਸ਼ਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ (॥) ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ 'ਬੀੜ' ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਬਿਸ਼ਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ (॥) ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਅਗਾਂਹ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਨੋਟ-ਅਗਾਂਹ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੈਂ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਸਿਰਫ 'ਪੰਨੇ' ਹੀ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੇਖ ਬਹੁਤ ਵਧਦਾ ਜਾ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਕੇਵੇਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਇਗਾ। ਪਾਠਕ ਆਪ ਵੇਖ ਲੈਣ ਕਿ ਹਰ ਥਾਂ ਉਪਰ-ਲਿਖੇ ਬਿਤਰਾਜ਼ ਬਣਦੇ ਗਏ ਹਨ।

(੨) ਪੱਤਰਾ ੯੮

ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ ਮਹਲਾ ੩

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਅਸਟਪਦੀਆ ॥ ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕ.....

[ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਦਾ ਪੰਨਾ ੨੨੯]

(੩) ਪੱਤਰਾ ੧੦੧

ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ ਮਹਲਾ ੫

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਅਸਟਪਦੀਆ ॥ ਜਬ ਇਹੁ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਤ ਗੁਮਾਨਾ ॥.....

[ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੨੩੫]

(੪) ਪੱਤਰਾ ੧੫੮ (ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ)

ਰਾਗ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫ ਚਉਪਦੇ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਘਰੁ ੨ ॥ ਜਿਨਿ ਲਾਈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੋਈ ਫਿਰਿ ਖਾਇਆ ॥.....

[ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੩੭੦]

ਇਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹੀ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਹਨ । ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਸ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

(ਅ) ਸਾਰਾ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਉਸ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਵਿਚੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਬੋਝੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੱਖਾਂਗਾ—

(੧) ਪੱਤਰਾ ੪੨

ਰਾਗ ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੪ ਚਉਪਦੇ

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰ

ਘਰੁ ੧ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ..... ਵੈਰੁ ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

[ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੮੪]

ਇਥੇ ਸਾਰਾ ਹੀ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਹੈ ਇਹ ਭੀ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ, ਨਿਰੋਲ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੀ ਸਤਰ ਭੀ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ । ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਛੋਟੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਧੀਕ ਔਖਿਆਈ ਆ ਬਣੀ ਹੈ । ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਜੀ । ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ । ਅਗਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੇਠ-ਵਾਰ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਬਾਕੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖ ਕੇ ਬਿਸ਼੍ਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ । ਪਾਠ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣ ਜਾਇਗਾ—

ਰਾਗ ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੪ ਚਉਪਦੇ

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿ

ਘਰੁ ੧ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ.....ਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਜੀ। ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ 'ਨਿ' ਆ ਕੇ ਦੂਜੀ ਸਤਰ 'ਘਰੁ ੧ ॥' ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਲਫਜ਼ 'ਨਿਰਵੈਰੁ' ਦਾ 'ਨਿ' ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਲਫਜ਼ 'ਘਰੁ ੧ ॥' ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਨਵੀਂ ਔਖਿਆਈ ਆ ਬਣੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਵਾਲੀਆਂ ਔਖਿਆਈਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹਨ।

(੨) ਪੱਤਰਾ ੨੫੦ (ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ)

ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੧

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਚਉਪਦੇ ਘਰੁ ੧ ॥

ਰੁ ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

[ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੫੬੫]।

(੩) ਪੱਤਰਾ ੨੬੫

ਰਾਗੁ ਜੈਤਸਰੀ ਮਹਲਾ ੪

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਚਉਪਦੇ ਘਰੁ ੧ ॥

ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮੇਰੈ ਹੀਅਰੈ ਰਤਨੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਬਸਿਆ

[ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੬੬੬]

(੪) ਪੱਤਰਾ ੩੦੫ (ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ)

ਰਾਗੁ ਤਿਲੰਗ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧ ੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਚਉਪਦੇ ॥

ਅਕਾਲਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਯਕੋ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ

[ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੭੨੧]।

(੬) ਹੁਣ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੀਜੀ ਕਿਸਮ ਪੇਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭੀ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਸਾਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਭੀ ਸਿਰਫ ਜੱਸੇ ਪਾਸੇ। ਦੂਜੀ ਸਤਰ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਭੀ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਹੇਠ ਜੱਸੇ ਪਾਸੇ ਹੀ। ਫਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਅੱਧੀ ਸਤਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਹੋਰ ਲਿਖਤ ਨਾਲੋਂ ਉਚੇਰੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

(੧) ਪੱਤਰਾ ੭੨੬

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ

ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧

ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਚਉਪਦੇ ਘਰੁ ੧ ॥ ਜੀਉ ਭਰਤ ਹੈ ਆਪਣਾ ਕੈ ਸਿਉ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰ ॥.....

[ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੬੬੭]।

(੨) ਪੰਨਾ ੩੭੪

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰ ਅ

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧ ਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਚਉਪਦੇ ਘਰੁ ੧ ॥ ਕੋਈ ਪੜਤਾ ਸਹਸਾਕਿਰਤਾ ਕੋਈ ਪੜੈ ਪੁਰਾਨਾ ॥.....

[ਵੇਖੋ ਛਾਪੇ ਦੀ 'ਬੀੜ' ਪੰਨਾ ੮੭੬]

ਕਿਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਅੱਪੜੇ ਹਾਂ ?

(੧) ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਸ ਪਿੰਡ ਸਿਧਵਾਂ-ਬੇਟ ਵਾਲੀ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਪਹਿਲਾ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ ਮਹਲੇ ਵਾਲੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਕੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਪਾਠ ਮੁਕਾ ਕੇ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਰੇਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਤੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਉਹ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨੇ ਖੁੰਝ ਹੀ ਜਾਇਗਾ।

(੨) ਉਸ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਸਹੀ ਪਾਠ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੱਲ ਲੱਭਾ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਰਾਗ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ ਜਿਥੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਭੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ। ਤੇ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਹਰ ਥਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ।

(੩) ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਢੰਗ ਸੀ। ਸਦਾ ਪੱਤਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਅੱਧ ਵਲ ਲਿਖਣਾ। ਪਰ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ।

ਸੋ, ਬਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਪਾਈ ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਪਹਿਲ' ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਖਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

(੪) ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲੋਂ ਕਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਕਦੇ ਪਿਛੋਂ ਛਪਣ ਦਾ ਢੰਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਇਕ-ਸਾਰ ਸੁਚੱਜੀ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ।

[ਨੋਟ] ਇਹ ਮੇਰੀ ਨਿਜੀ ਰਾਇ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ 'ਦਰਪਣ' ਦੇ ਛਾਪਣ ਵੇਲੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਵਾਂਗ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਦੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਵੇ। ਇਕੱਲੇ

ਦੁਕੱਲੇ ਦੀ ਆਪ-ਹੁਦਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਪੰਥ ਵਿਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ] ।

[ਮੈਂ ਉਸ ਪਿੰਡ ਸਿਧਵਾਂਬੇਟ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਰਦਾਰ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੀਟਾਇਰਡ ਪਟਵਾਰੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾ ਕੱਢ ਕੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹੱਥੀ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਉਥੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ] ॥

[ਨੋਟ ! ਉਹ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ 'ਬੀੜ' ਜਿਸ ਦਾ ਮੈਂ ਇਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੱਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਸੱਜਣਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਮੰਗਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਉਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਜਿਥੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਹੱਥ-ਲਿਖੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।]

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼ 'ਭਯ' ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਫਜ਼ 'ਭਉ' ।

ਭੁਲੇਖਾ—

ਸੱਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਉਰਦੂ ਛਾਪ) ਦੀ ਚੌਥੀ ਐਡੀਸਨ ਦੇ ਸਫਾ ੩੮੯ ਉੱਤੇ 'ਨਾਨਕ ਪੰਥ' ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :— 'ਵੇਦ ਆਦਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਔਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਬੇ। ਅਗਰ ਜਾਨਤੇ ਹੋਤੇ, ਤੋ 'ਨਿਰਭਯ' ਲਫਜ਼ ਕੋ 'ਨਿਰਭੋ' ਕਿਉਂ ਲਿਖਤੇ...ਉਨ ਗੰਥਾਰੋਂ ਕੇ ਸਾਹਮਨੇ ਜਿਨਹੋਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਭੀ ਸੁਨੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਥੀ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਤੋਤ੍ਰ' (ਸਹਸਕਿਰਤੀ ਸਲੋਕ) ਬਨਾ ਕਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੇ ਭੀ ਪੰਡਿਤ ਬਨ ਗਏ ਹੋਗੇ...ਉਨ ਕੋ ਆਪਣੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਕੀ ਮਾਹਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਥੀ...ਜਬ ਕੁਝ ਖੁਦ-ਪਸੰਦੀ ਥੀ, ਤੋ ਇੱਜ਼ਤ-ਸ਼ੋਹਰਤ ਕੇ ਲੀਏ ਕੁਝ ਦੰਭ ਭੀ ਕੀਆ ਹੋਗਾ.....।'

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼—

ਖਰੂਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਖਰੂਵੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਬੜਾ ਕੌੜਾ ਤੇ ਅਸੰਭਵ ਉੱਦਮ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਆਪ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ-ਗੋਚਰਾ ਬਣਾਣਾ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਦਾਹਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ, ਜਾਂ, ਉਹ ਅਸਾਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਵੇਦ ਆਦਿਕ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਾਣ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਿਲਕਦੇ ਤੇ ਸਜ਼ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦੱਸ ਕੇ 'ਖੁਨਕ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਇਆ' ਦੇ ਕੇ ਠੰਢ ਵਰਤਾਣ ਆਏ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਤਾਂ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ-ਗੋਚਰੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹਰੇਕ ਗੁਰੂ ਪੈਗੰਬਰ ਅਵਤਾਰ ਇਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਬੋਲੀ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ—

ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਜਲ-ਵਾਯੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਦੇਸ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਫਿਰ, ਹਰੇਕ ਬੋਲੀ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਦਾ ਬਦਲਦੀ ਭੀ ਆਈ ਹੈ। ਅਸਾਡੇ

ਹੈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਭੀ ਵਧੀਕ । ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਦੀ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਵਗਦੀ ਹੈ । ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਲਾਂਭਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆ ਰਲਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਭੀ ਉਧਰੋਂ-ਇਧਰੋਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਆ ਰਲਦੇ ਹਨ । ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਾਸ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਨਵੇਂ ਲਫਜ਼ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਤੇ ਨਦੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬੋਲੀ ਭੀ ਆਪਣੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਣ ਤੇ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਤ ਅਤੇ ਹਵਾ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਅਸਰ—

ਬੋਲੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਤਾ ਆਦਿਕ ਭੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਧਾਅ-ਘਟਾਅ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ।

ਦੇਸ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਤ ਨਾਲ ਭੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕਿ ਜਲ-ਵਾਯੂ ਦਾ ਭੀ ਬੋਲੀ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ 'ਟ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਕਈ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ 'ਤ' ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ । ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਉੱਚਾਰਨ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਨਵੇਂ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਮਨੁੱਖ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹ ਲੈਕੇ 'ਆਵਾਜ਼' (ਨਾਦ) ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਵਧੇ-ਵਧ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਨਾਦ-ਯੰਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦਬਾਅ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆਂ 'ਵਿਅਕਤ-ਨਾਦ' (ਪਰਤਖ ਆਵਾਜ਼) ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਸਾਹ ਫੇਫੜਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਠ-ਨਾਲੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਉਸ ਨਾਲੀ ਦੀਆਂ 'ਸੁਰ-ਤੰਤੀਆਂ' ਵਿਚ ਕਾਂਬਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਂਬਾ ਨਿਕਲਦੇ ਸਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੰਠ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਕੇ ਸਾਹ ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਸਾਹ ਦੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸਿਰਫ ਨੱਕ ਹੀ ਹੈ ।

ਨੱਕ ਦੇ ਰਸਤੇ ਸਾਹ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਲੂ ਦਾ ਮੁਲਾ-ਇਮ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ ਸੰਘ ਦੀ ਘੀੜੀ ਸਿੱਧੀ ਪਲਮਦੀ ਰਹੇ । ਜੇ ਇਹ ਦੋਵੇ ਪਿਛੇ ਹਟਾ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਹ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਜੇ ਤਾਈਂ ਇਹ 'ਵਿਅਕਤ ਨਾਦ' ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ । ਅੱਗੇ ਇਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜੀਭ ਕਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਲਾਇਮ ਤਾਲੂ ਉੱਤੇ, ਫਿਰ ਖਰਵੇ ਤਾਲੂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਪਰਲੇ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ੂਰਿਆਂ

ਉਤੇ । ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ 'ਕ', 'ਚ', 'ਤ' ਆਦਿਕ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਜੀਭ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੀ ਪਰਤੱਖ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜੀਭ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਹਨ :-

(੧) ਉਹ ਅੱਖਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਕੰਠ' (ਸੰਘ) ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :-

ਅ, ਹ, ਕ, ਖ, ਗ, ਘ

(੨) ਮੁਲਾਇਮ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਜੀਭ ਦੇ ਲੱਗਿਆਂ ਉਚਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ :-

ਏ, ਯ, ਸ਼, ਚ, ਛ, ਜ, ਝ

(੩) ਖਰ੍ਹਵੇ ਤਾਲੂ ਤੋਂ :-

ਰ, ਟ, ਠ, ਡ, ਢ, ਖ

(੪) ਦੰਦਾਂ ਤੋਂ :-

ਲ, ਸ, ਤ, ਥ, ਦ, ਧ

(੫) ਹੋਠਾਂ ਤੋਂ :-

ਓ, ਵ, ਪ, ਫ, ਬ, ਭ

ਨੋਟ ! ਕ, ਵ, ਠ, ਨ ਅਤੇ ਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਉਪਰ-ਲਿਖੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਸਾਹ ਕੱਢਿਆਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਟਾਂਦਰਾ —

ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ 'ਕੰਠ-ਨਲੀ' ਦੀਆਂ 'ਸੁਰ-ਤੰਤੀਆਂ' ਮੁਲਾਇਮ ਅਤੇ ਖਰ੍ਹਵੇ ਤਾਲੂ ਦੰਦਾਂ ਅਤੇ ਜੀਭ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਵਾ ਅਤੇ ਛੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਕਾਕੇ ਦੀ ਜੀਭ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਤੰਦੂਆ ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਜੀਭ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਡਾਕਟਰ ਪਾਸੋਂ ਕਟਾਇਆ, ਪਰ ਕੁਝ ਵਧੀਕ ਓਟਿਆ ਗਿਆ । ਤੰਦੂਆ ਜੀਭ ਦੀ ਬੰਮ੍ਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਬੰਮ੍ਰੀ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਹ ਥੱਚਾ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਜੀਭ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆਂ ਜੋ ਅੱਖਰ ਉਚਾਰੀਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕੇ । ਅਸੀਂ ਆਖੀਏ—ਕਾਕਾ ! ਆਖ 'ਭਾਪਾ ਜੀ' । ਉਹ ਆਖੇ—'ਭਾਪਾ ਗਾ' । ਅੱਖਰ 'ਜ' ਦੇ ਬਾ 'ਗ' ਅਤੇ 'ਏ' ਦੇ ਬਾ 'ਅ' ਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਰਤਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਬੰਮ੍ਰੀ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਆਈ, ਤਦੋਂ ਇਹ ਨੁਕਸ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਭੂਗੋਲਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਭੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੇਸਾਂ ਤੋਂ ਆਂਕੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਭੀ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਵਰਣਾਤਮਕ ਰੂਪ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਨਿਯਮ ਤੇ ਉਦਾਹਰਣ—

ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ-ਆਤਮਕ ਰੂਪ ਬਦਲਦਾ ਗਿਆ—ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੧) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਦੂਜੇ ਜਾਂ ਚੌਥੇ ਅੱਖਰ (ਖ, ਘ, ਫ, ਬ, ਧ ਆਦਿਕ) ਅਤੇ ਖ ਦੇ ਬਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਹ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	—	ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ
ਅਧੁਨਾ (ਅਥੁਨਾ)	—	ਹੁਣਿ (ਧ ਦਾ ਹ)
ਸੁਰਭਿ (ਸੂਰਭਿ)	—	ਸੁਰਹੀ (ਭ ਦਾ ਹ)
ਪੁਸ਼ਪ (ਧੁਸ਼ਪ)	—	ਪੁਹਪ (ਖ ਤੋਂ ਹ)
ਨਖ (ਜਕ)	—	ਨਹੁ (ਖ ਤੋਂ ਹ)
ਖਯੋਭ (ਯੋਮ)	—	ਖੋਹ (ਭ ਤੋਂ ਹ)
ਸੁਖਾਵਹ (ਸੁਖਾਕਵਹ)	—	ਸੁਹਾਵਾ (ਖ ਤੋਂ ਹ)
ਸੋਭਾਗਯ (ਸ੍ਰੀਮਾਯ)	—	ਸੁਹਾਗਾ (ਭ ਤੋਂ ਹ)
ਕੁਠਾਰ (ਕੂਠਾਰ)	—	ਕੁਹਾੜਾ (ਠ ਤੋਂ ਹ)
ਬਧਿਰ (ਕਥਿਰ)	—	ਬਹਿਰਾ (= ਬੋਲਾ) (ਧ ਤੋਂ ਹ)
ਵੀਥੀ (ਕੀਥੀ)	—	ਵੀਹੀ (= ਗਲੀ) (ਥ ਤੋਂ ਹ)

(੨) ਜੇ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਦੁੱਤ ਅੱਖਰ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੁੱਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ 'ਸ' ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅ' ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ, 'ਸ' ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	—	ਪੰਜਾਬੀ
ਸਾਨ (ਜ਼ਾਨ)	—	ਅਸਨਾਨ, ਨਾਨ
ਸੰਭ (ਸ੍ਰਜਮ)	—	ਅਸਥੰਭ, ਥੰਭ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਸਾਨ (स्थान)	—	ਅਸਥਾਨ, ਥਾਂ
ਬ		
ਸੋਹ (स्नेह)	—	ਅਸਨੋਹ, ਨੋਹ
ਨ		
ਸੂਰੂਪ (स्वरूप)	—	ਅਸਰੂਪ, ਰੂਪ
ਸਾ (स्ना, ਅਰਬੀ ਲਫਜ਼)	—	ਅਸਨਾਈ, ਨਾਈ
ਨ		
ਸਿਰ (स्थिर)	—	ਅਸਥਿਰ, ਥਿਰ
ਬ		
ਸਲ (स्थल)	—	ਅਸਥਲ, ਥਲ
ਬ		

ਪਰ ਜੇ ਦੁੱਤ ਅੱਖਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ 'ਸ' ਅਤੇ ਦੂਜਾ 'ਤ' ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਅ' ਪਹਿਲਾਂ ਵਧਾਣ ਦੇ ਥਾਂ ਦੁੱਤ ਦੇ ਵੱਟੇ 'ਬ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ 'ਦੁੱਤ' ਸਬਦ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	—	ਪੰਜਾਬੀ
ਸ਼ੋਕ (स्तोक)	—	ਬੋੜਾ
ਤ		
ਵਸ (वस्तु)	—	ਵੱਸ਼ੁ
ਤੁ		
ਹਸ (हस्त)	—	ਹੱਥ
ਤ		
ਹਸਿ (हस्तिन्)	—	ਹਾਥੀ
ਤ		
ਸਨ (स्तन)	—	ਬਣ
ਤ		
ਅਸਿ (अस्ति)	—	ਆਥਿ
ਤ		
ਸੰਭ (स्तम्भ)	—	ਬੰਭ
ਤ		
ਪ੍ਰਸਰ (प्रसर)	—	ਪੱਥਰ
ਤ		
ਸਥਕ (स्तम्भक)	—	ਬੱਥਾ
ਤ		

(੩) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼ ਦੇ 'ਵਿਅੰਜਨ' (ਜੋ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਨਾਹ ਹੋਣ) ਦੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰ' ਅੱਖਰ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਰਿਵਾਜ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨੇ 'ਵਿਅੰਜਨ' ਹਟ ਕੇ 'ਸ੍ਰ' ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ

ਲਫਜ਼ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ
ਦਯੁਤ ਕਰ (ਦ੍ਰਯੂਤਕਰ)	ਜੁਆਅਰੋ	ਜੁਆਰੀ
ਭਾਕਿਨੀ (ਭਾਕਿਨੀ)	(ਭਾਇਨੀ)	ਭੈਣ
ਸੁਕੁਮਾਰ (ਸੁਕੁਮਾਰ)	ਸੋਅੱਲ	ਸੋਹਲ
ਪ੍ਰਾਕਾਰ (ਸ਼ਾਕਾਰ)	(ਪਾਆਰ)	ਵਾੜ
ਮਦਕਲ (ਸਦਕਲ)	ਮਅਗਲ	ਮੈਗਲ
ਕਚੱਗ੍ਰਹ (ਕਚਗ੍ਰਹ)	ਕਅੱਗਹ	ਕੰਘਾ (ਕੱਘਾ)
ਰਜਨਿ ((ਰਜਨਿ)	ਰਅਣਿ	ਰੈਣਿ
ਭਗਿਨੀ (ਭਗਿਨੀ)	ਭਅਣਿ	ਭੈਣ
ਨਦੀ (ਨਦਿ)	ਨਇ	ਨੈਂ
ਯਦਿ (ਧਦਿ)	ਜਾਇ	ਜੇ

(੪) ਜੀਭ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁੱਲਾਇਮ ਤਾਲੂ ਅਤੇ ਖਰੂਵੇ ਤਾਲੂ ਤੋਂ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਅੱਖਰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਵਟੀਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, 'ਤ'-ਵਰਗ ਦੇ ਥਾਂ 'ਟ'-ਵਰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ
ਸੁਖਦ (ਸੁਖਦ)	ਸੁਹਦ	ਸੁਹੱਵਣਾ
ਸਾਨ (ਸਥਾਨ)	ਠਾਣ	ਠਾਂ, ਠਾਂਉ, ਥਾਂ, ਥਾਂਉ
ਵਰਤੁਲ (ਕੰਤੁਲ)		ਬਟੁਆ
	ਪਨ-ਘਟ	ਪਨ-ਕਤ
ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ (ਬ੍ਰਿਸ਼ਟ)		ਝੀਠ
ਦੰਡ (ਫਠਫ)		ਭੰਡਾ

(੫) ਇੱਕੋ ਹੀ ਵਰਗ ਦੇ ਅੱਖਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਵੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ—'ਪ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਵ' ਜਾਂ 'ਉ' ;

'ਮ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਵ' ;

'ਵ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਮ' ;

'ਕ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਗ' ;

‘ਘ’ ਦੇ ਥਾਂ ‘ਕ’;

‘ਪ’ ਦੇ ਥਾਂ ‘ਬ’।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ

ਪੰਜਾਬੀ

ਯਾਦਵ (ਯਾਦਵ)

ਜਾਦਵ (-ਰਾਇਆ)

ਨਾਮ (ਨਾਮ)

ਨਾਂਵ

ਅਪੁਤ੍ਰ (ਅਪੁਤ੍ਰ)

ਅਉਤ੍ਰ (ਅਉਤ੍ਰ)

ਮੰਡਪ (ਸਭਪ)

ਮੰਡਵੇ

ਮੰਡੂਆ

ਕਪਾਲ (ਕਪਾਲ)

ਕਉਲ

ਮਦਕਲ (ਮਦਕਲ)

ਮਿਗਲ

(੬) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ‘ਟ’ (ਜੋ ਸਬਦ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਨਾਹੁੰਦੇ) ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ‘ਤ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ

ਪੰਜਾਬੀ

ਕਟਕ (ਕਟਕ)

ਕੜਾ

ਕਟੁਕ (ਕਟੁਕ)

ਕੌੜਾ

ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ (ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ)

ਤ੍ਰਿਉੜੀ

ਨਿਕਟਿ (ਨਿਕਟਿ)

ਨੌੜੇ

(੭) ਯ,ਵ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ‘ਯ’ ਦੇ ‘ਸੂਰਾਂ’ (‘ਬ’ ਅਤੇ ‘ਅ’) ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ‘ਵ’ ਦੇ ‘ਸੂਰਾਂ’ (‘ਓ’ ਅਤੇ ‘ਅ’) ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ। ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਅੱਖਰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਵਰਤਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ, ਉਥੇ ਇਸ ‘ਵ’ ਅਤੇ ‘ਯ’ ਦੇ ਅੰਗ ਭੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉੱਤਰ ਅੱਖਰ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ‘ਵ’ ਅਤੇ ‘ਯ’ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ‘ਸੂਰਾਂ’ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

(ਵ)

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ

ਪੰਜਾਬੀ

ਅਵਗੁਣ (ਅਵਗੁਣ)

ਅਉਗੁਣ

ਅਵਘਟ (ਅਵਘਟ)

ਅਉਹਟ

ਸਰਵਸੂ (ਸਰਵਸੂ)

ਸਰਬਸੂ

ਵਿਖ (ਵਿਖ)

ਉੱਖ

ਲਵਣ (ਲਥਣ)	ਲੂਣ
ਵ੍ਰਿਗੁਣ (ਵ੍ਰਿਗੁਣ)	ਦੂਣਾ

(ਯ)

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ
ਦਯਾਲੁ (ਦਯਾਲੂ)	ਦਇਆਲ (ਦੈਆਲ)
ਭਯਾਨ (ਭਯਾਨ)	ਭਇਆਨ (ਭੈਆਨ)
ਭੁਯੰਗਮ (ਭੁਯੰਗ)	ਭੁਇਅੰਗਮ
ਹਯ (ਹ੍ਯ)	ਹੈ

(੮) 'ਰ' ਅਤੇ 'ਲ' ਆਪੋ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :-

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ
ਦਯਾਲ (ਦਯਾਲੂ)	ਦੈਆਰ
ਹਰਿਦ੍ਰਾ (ਹ੍ਰਿਦ੍ਰਾ)	ਹਲਦੀ
ਵਲਮੀਕ (ਵਲਮੀਕ)	ਵਰਮੀ

(੯) ਦੁੱਤ ਅੱਖਰ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਹੋਏ 'ਰ' ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ
ਸਮਰਥ (ਸਮਰਥ)	ਸਮੱਥ
ਕੀਰਤਿ (ਕੀਰ੍ਤਿ)	ਕਿੱਤਿ
ਪੂਰਬ (ਪ੍ਰਬ੍)	ਪੁੱਥ
ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮ (ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮ)	ਪਰਾਕਉ
ਗਰਥ (ਗਰ੍ਥ)	ਗੱਥ
ਆਰਯ (ਆਰ੍ਯ)	ਅਈਆ
ਮਰਯਾ (ਮਰ੍ਯਾ)	ਮਈਆ
ਭਾਰਯਾ (ਭਾਰ੍ਯਾ)	ਭੰਭੁ (ਭੱਜਾ)
ਵਰਗ (ਵਰ੍ਗ)	ਵੱਗ

ਇਥੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੋਮੇ, ਜਲ-ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪੈਣ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਈ।

‘ਭਯ’ ਅਤੇ ‘ਭਉ’—

(੧੦) ਉੱਪਰ-ਦਿੱਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਦੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਹੇਠ-ਲਿਖਿਆ ਹੋਰ ਨਿਯਮ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ‘ਯ’ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ‘ਉ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ
ਨਿਰਣਯ (ਨਿਰਯੋਧ)	ਨਿਰਣਉ
ਪਰਿਚਯ (ਪਰਿਚਯ)	ਪਰਚਉ
ਪ੍ਰਿਯ (ਪ੍ਰਿਯ)	ਪ੍ਰਿਉ
ਵਾਯੁ (ਵਾਯੁ)	ਵਾਉ
ਵਿਨਯ (ਵਿਨਯ)	ਬਿਨਉ
ਨਿਸਚਯ (ਨਿਸਚਯ)	ਨਿਸਚਉ
ਨਯਾਯ (ਨਯਾਯ)	ਨਿਆਉ
ਉਦਯ (ਉਦਯ)	ਉਦਉ
ਹ੍ਰਿਦਯ (ਹ੍ਰਿਦਯ)	ਹਿਆਉ
ਅਖਯਯ (ਅਖਯਯ)	ਅਖਉ
ਪ੍ਰਲਯ (ਪ੍ਰਲਯ)	ਪਰਲਉ
ਉਪਾਯ (ਉਪਾਯ)	ਉਪਾਉ
‘ਤ੍ਰਯ’-ਦਸ (ਤ੍ਰਯਦਸ਼ੀ)	‘ਤ੍ਰਉ’-ਦਸੀ
ਖਯਯ (ਖਯਯ)	ਖਉ
ਭਯ (ਭਯ)	ਭਉ

ਸੱਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ‘ਭਯ’ ਦੇ ਥਾਂ ‘ਭਉ’ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਉੱਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਇਹ ਚੌਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਿਰਮੂਲ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਭਉ’ ਤੋਂ ‘ਭੈ’ ਅਤੇ ‘ਭਇ’—

ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਉਕਾਂਗਾਂਤ’ (ਉ-ਅੰਤ ਵਾਲੇ) ਗਿਣੇ

ਗਏ ਹਨ । ਪੁਲਿੰਗ 'ਉਕਾਰਾਂਤ' ਨਾਵਾਂ ਦੀ 'ਕਾਰਕ-ਰੂਪ ਸਾਧਨਾ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ
ਵੇਖਿਆਂ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਬਦ 'ਭਉ' ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਰੂਪ
'ਭੈ' ਅਤੇ 'ਭਇ' ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਇਕ ਵਚਨ—

'ਭਉ' ਭਾਗਾ ਨਿਰਭਉ ਮਨਿ ਬਸੈ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਰਸਨਾ ਨਿਤ
ਜਪੈ ॥ ੩ ॥ ੩੪ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫

ਬਹੁ ਵਚਨ

'ਭੈ' ਬਿਨਸੈ ਨਿਰਭਉ ਹਰਿ ਧਿਆਇਆ ॥ ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਣ
ਗਾਇਆ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ੫੬ ॥

[ਗਉੜੀ ਮ: ੫

ਕਰਣ ਕਾਰਕ ਇਕ ਵਚਨ—

ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ 'ਭਇ' ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਜਾਇ॥ 'ਭੈ' ਗਾਏ ਸਚ ਰੰਗਿ ਸਮਾਇ
॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ੧ ॥

[ਗਉੜੀ ਮ: ੩

ਨੋਟ ! ਇਥੇ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਭੈ' ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ।
ਭਇ-ਭਉ ਦੀ ਰਾਹੀਂ । ਭੈ-ਭਉ ਵਿਚ ।

ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ—

ਗਿਰਿ ਤਰ ਜਲ ਗੁਆਲਾ 'ਭੈ' ਰਾਖਿਓ ਰਾਜਾ ਰਾਮਿ ਮਾਇਆ ਫੇਰੀ
॥੩॥੩॥੬॥

[ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ

'ਸੰਬੰਧਕ' ਦੇ ਨਾਲ—

'ਭੈ' ਮਹਿ ਰਚਿਓ ਸਭ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਤਿਸੁ ਭਉ ਨਾਹੀ ਜਿਸੁ ਨਾਮ
ਅਧਾਰਾ ॥ ੧ ॥ ੬੩ ॥ ੧੩੨ ॥

[ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ

ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ 'ਭੈ' ਪਾਰਿ ਉਤਰੀਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥੧੨੦॥

[ਗਉੜੀ ਮ: ੫

‘ਭੈ’ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਵੈ ਵੇਗਾਰ ॥

[ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧

ਲਫਜ਼ ‘ਭਉ’ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੀ—

ਲਫਜ਼ ‘ਭਉ’ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ‘ਭਯ’ (ਭਯ)-ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ‘ਭਉ’ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ :-

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਮਨਿ ਆਗਲੜਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਰਾ ਮਰਣ-ਭਉ ਵਿਸਰਿ ਗਇਆ ॥ ਕੁਟੰਬੁ ਦੇਖਿ ਬਿਗਸਹਿ ਕਮਲਾ ਜਿਉ, ਪਰ ਘਰਿ ਜੋਹਹਿ ਕਪਟ ਨਰਾ ॥ ੧ ॥ ੨ ॥

[ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ

ਭਭਾ ਭੇਦਹਿ ਭੇਦ ਮਿਲਾਵਾ ॥ ਅਬ ‘ਭਉ’ ਭਾਨਿ ਭਰੋਸਉ ਆਵਾ ॥ ੩੦ ॥

[ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਬਾਵਨ ਆਖਰੀ

ਗੁੜੁ ਕਰਿ ਗਿਆਨੁ, ਧਿਆਨੁ ਕਰਿ ਮਹੂਆ, ‘ਭਉ’ ਭਾਣੀ ਮਨ ਧਾਰਾ ॥ ਸੁਖਮਨ ਨਾਰੀ ਸਹਜਿ ਸਮਾਨੀ ਪੀਵੈ ਪੀਵਨਹਾਰਾ ॥ ੧ ॥ ੨ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਕਬੀਰ ਜੀ

ਅੰਤਲੇ ਹਰੇਕ ‘ਵਿਅੰਜਨ’ ਦੀ ‘ਉ’ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਿਰੋਯ-ਅੰਤ ਲਫਜ਼ ਹੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਉ-ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਬਣੇ, ਸਗੋਂ ਅੰਤਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅੰਜਨ ਦੀ ‘ਉ’ ਸ੍ਵਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ।

ਵਨਗੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :-

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ
ਪਰਾਕ੍ਰਮ (ਪਰਾਕ੍ਰਮ)	ਪਰਾਕਉ
ਨਾਮ (ਨਾਮ)	ਨਾਉ
ਭਾਵ (ਭਾਵ)	ਭਾਉ
ਸੰਪਤਿ (ਸੰਪਤਿ)	ਸੰਪਉ
ਸਤ (ਸ਼ਤ)	ਸਉ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਅਮ੍ਰਿਤ)	ਅਮਿਉ
ਸੁਆਰਥ (ਸੁਆਰਥ)	ਸੁਆਉ

ਪਾਦ (ਪਾਫ)	—	ਪਾਂਉ
ਪ੍ਰਿਤ (ਥ੍ਰੂਟ)	—	ਪ੍ਰਿਉ
ਸੁਆਦ (ਸ਼ਵਾਦ)	—	ਸੁਆਉ
ਪ੍ਰਸਾਦ (ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ)	—	ਪਸਾਉ
ਕਾਗ (ਕਾਗ)	—	ਕਾਂਉ
ਤਾਪ (ਤਾਪ)	—	ਤਾਉ
ਸਥਾਨ (ਸਥਾਨ)	—	ਥਾਂਉ
ਅਨੁਰਾਗ (ਅਨੁਰਾਗ)	—	ਅਨੁਰਾਉ
ਘ੍ਰਾਣ (ਘ੍ਰਾਣ)	—	ਘ੍ਰਾਉ
ਅਲਾਪ (ਅਲਾਪ)	—	ਅਲਾਉ

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ—

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਏ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਇਹ ਸ਼ੁੱਭ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਨ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ 'ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ' ਪੁਸਤਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ ਪਾ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਹੁਤ ਰਸੀਲੀ ਹੈ । ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਛੰਦ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :—

ਸੁਰੁਪੰ ਬਾਰੀਰੰ, ਨਕੀਨੰ ਕਲਤੰ,
 ਬਨੰ-ਸੇਠੁ ਤੁਲਯੰ, ਕਚਚਾਏ ਚਿਤ੍ਰੰ ।
 ਹਰੇਰੰਦ੍ਰਿ ਯੁਗਮੇ, ਸਨਫਚੇਦਲਗੰ,
 ਤਤ : ਕਿ, ਤਤ : ਕਿੰ; ਤਤ : ਕਿੰ, ਤਕ : ਕਿਸੁ ।
 ਸੁਰੁਪੰ ਸ਼ਰੀਰੰ, ਨਵੀਨੰ ਕਲਤੰ,
 ਧਨੰ ਮੇਰੁ ਤੁਲਯੰ ਵਚਸ਼-ਕਾਰੁ ਚਿਤ੍ਰੰ ।
 ਹਰੇ ਰੰਪ੍ਰਿ ਯੁਗਮੇ, ਮਨਸ਼-ਚੇਦ ਲਗਨੰ,
 ਤਤਹ ਕਿੰ, ਤਤਹ ਕਿੰ, ਤਤਹ ਕਿੰ, ਤਤਹ ਕਿੰ ॥

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੁਜਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਭਯ' ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—'ਭਯ' ਅਤੇ 'ਭਇਅ' । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼ 'ਮਯ' ਦਾ ਰੂਪ 'ਮਇਅ' ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਕੇਵਲ ਰਾਮ ਨਾਮ ਮਨੋਰਮੰ ॥ ਬਦਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਤ ਮਇਅੰ ॥

ਨ ਦਨੋਤਿ ਜਸਮਰਣੇਨ ਜਨਮ ਜਰਾਧਿ ਮਰਣ ਭਇਅੰ । ੧। ਰਹਾਉ।

[ਗੁਜਰੀ ਜੈਦੇਵ ਜੀ]

ਕਵੀ ਦਮੋਦਰ—

ਇਹ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤਾਂ ਭਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹਨ । ਆਉ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੇਖੀਏ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਮੁਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਦੇ ਸੋਮੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਹਮਾਯੂ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ । ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ।

ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਦਮੋਦਰ ਸੀ । ਇਹ ਦਮੋਦਰ ਜਾਤਿ ਦਾ ਗੁਲਾਟੀ ਅਰੋੜਾ, ਝੰਗ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਖੇਲ ਵਰਤੇ, ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ । ਆਪਣੇ ਕਿੱਸੇ ‘ਹੀਰ’ ਵਿਚ ਦਮੋਦਰ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—

ਨਾਉ ਦਮੋਦਰ ਜਾਤਿ ਗੁਲਾਟੀ, ਆਇਆ ਸਿਕਿ ਸਿਆਲੀ ।

ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਸਲਤਿ ਕੀਤੀ, ਬਹਿ ਕੇ ਇਥਾਈਂ ਜਾਲੀਂ । ੧।.....

ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੋ ਅਕਬਰ ਸੰਦੀ, ਹੀਲ ਨ ਹੁਜਤਿ ਕਾਈ । ੩।.....

ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਕਿੱਸਾ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਲੀ ਨ ਕੋਈ ।

ਸ਼ੁਕੁਕ ਸਉਕਿ ਉਠੀ ਹੈ ਮੈ ਭੀ, ਤਾਂ ਦਿਲਿ ਉੱਮਕ ਹੋਈ ।

ਆਸਾਂ ਮੂੰਹੋਂ ਅਲਾਇਆ ਉਹੋ, ਜੋ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰ ਪਇਓਈ ।

ਆਖ ਦਮੋਦਰ ਅੱਗੇ ਕਿੱਸਾ, ਜੋਈ ਸੁਣੇ ਸਭ ਕੋਈ । ੭ ।

ਦਮੋਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਭੇਰ ਤੇ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼ ‘ਭਯ’ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ‘ਭਉ’ ਆਮ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਦਮੋਦਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਰਾਂਝਾ ਜੀ-ਭਿਆਣਾ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਝੰਗ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਹੀਰ ਦੇ ਪਿਉ ਚੂਚਕ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ—

ਆਇਆ ਤੱਕਿ ਤੁਸਾਦੀ ਸਾਮੈ, ਨਾ ਡਿਰਿ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਈਂ ।

ਗਲੀਆਂ ਕੱਖ ਅਸਾਡੇ ਵੈਰੀ, ਚੰਗਾ ਜਾਵਣ ਨਾਂਹੀ ।

ਕੇਤੀ ਤੈਂਡੇ ਪਿਛੇ ਖਾਂਦੀ, ਕਮੀ ਕਿਸੈ ਨੂੰ ਨਾਹੀ ।

ਆਖ ਦਮੋਦਰ, ਮੂਲਿ ਨ ‘ਭਉ’ ਕਰਿ, ਦੇਹ ਖੁੰਭੀ ਮਹੀਂ ਚਰਾਈਂ । ੨੪੩।

ਇਥੇ ਲਫਜ਼ 'ਭਉ' ਕਰਮ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ।

ਜੀ ਦੇ 'ਭੈ' ਉਠਿਆ ਧੀਦੋ, ਵੈਂਦਾ ਹੈ ਚੁਪ-ਕੀਤੀ ।

ਜੇਹੇ ਆਏ ਤੋਹੇ ਚੱਲੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਅਸਾਂ ਜੋ ਕੀਤੀ ।.....

ਦੇਹਿ ਦੁਆਇ ਮਿਤੁ ਮਿਲਨਿ ਅਸਾਨੂੰ, ਅਸੀਂ ਚੱਲੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ।੧੭੧।

ਭੈ-ਭਉ ਵੈ ਕਾਰਨ ।

ਇਥੇ ਲਫਜ਼ 'ਭੈ' ਕਰਣ ਕਾਰਕ, ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ।

ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ—

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਰਤੱਖ ਨਤੀਜਾ ਇਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਫਜ਼ 'ਭਯ' ਦੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ 'ਭਅ', 'ਭੇ' 'ਭਉ' ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਇਹੀ ਰੂਪ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਨਾਹ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਜਾਹਰ ਕਰਨ ਲਈ ।

ਸਹਸਕਿਰਤੀ ਸਲੋਕ—

ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ "ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਲੋਕ" । ਇਥੇ ਭੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਇਤਰਾਜ਼ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਹਣ "ਸਹਸਕਿਰਤੀ ਸਲੋਕ" । ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਿਆਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਦਲਣ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿਯਮ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ—

ਜੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅੱਖਰ 'ਸੰ' ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਇਸ 'ਸੰ' ਦਾ ਅਗਲਾ ਅੱਖਰ ਭੀ 'ਸ' ਜਾਂ 'ਸ' ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅੱਖਰ 'ਸੰ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਸਹ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਹ 'ਸਹ' ਦੇ ਥਾਂ 'ਸੈ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਜਿਵੇਂ—

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ	ਪੰਜਾਬੀ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ
ਸੰਸ਼ਯ (ਸੰਘਯ)	ਸਹਸਾ, ਸੰਹਸਾ
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ (ਸੰਸਕ੍ਰੁਤ)	ਸਹਸਾ ਕਿਰਤਾ
ਸੰਸਾਰ (ਸੰਸਾਰ)	ਸੈਸਾਰ

ਜਿਵੇਂ ਲਫਜ਼ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ' ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਰੂਪ 'ਸਹਸਾ ਕਿਰਤਾ' ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਜੋ 'ਸਹਸਕਿਰਤੀ ਸਲੋਕ' ਦੇ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੋਣ ਹੈ 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ' ਦੇ ਸਲੋਕ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਹਨ ।

[ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹੋ ਮੇਰੇ ਪੁਸਤਕ 'ਸਿੱਖ ਸਿਦਕੁ ਨਾ ਹਾਰੇ', 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ', 'ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਟਾਕਰਾ', 'ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ', 'ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ', 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' । ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ—ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ] ।

ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ

ਅਤੇ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ

ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ

ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਾਲ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਦੱਸੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੇਣੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ।

ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੇਠ-ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਰਾਮਕਲੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀ । ਕਿਸ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ?—ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਗਾਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ ।

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ—

ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਇਉਂ ਹੈ: 'ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀਉ ਕੀ ॥ ਪਹਰਿਆ ਕੈ ਘੁਰਿ ਗਾਵਣਾ ॥'

ਸਿਰ-ਲੇਖ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ—ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਸ 'ਘਰ' ਵਿਚ ਗਾਵਣਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਘਰ' ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਹੈ 'ਪਹਰੇ' । ਇਹ ਬਾਣੀ 'ਪਹਰੇ' ਭੀ ਇਸੇ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਘਰੁ '੧' ਹੈ । ਸੋ, ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਘਰ' ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਗਾਵਣਾ ਹੈ ।

ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਲਫਜ਼ 'ਘਰ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ—

ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਵਜੋਂ 'ਰਾਗ' ਅਤੇ 'ਮਹਲਾ' ਲਿਖ ਕੇ ਲਫਜ਼ 'ਘਰ' ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ,

ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧,
ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੪,
ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੩ ਘਰੁ ੧,
ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੪ ਘਰੁ ੧,
ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੧,

'ਅਸਟਪਦੀਆਂ' ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਛੰਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਘਰੁ ੧'; 'ਘਰੁ ੨', 'ਘਰੁ ੪' ਆਦਿਕ ਲਫਜ਼ ਲਿਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਲਫਜ਼ 'ਘਰੁ' ਵਰਤਣ ਸੰਬੰਧੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਹੀ ਨਿਯਮ ਵਰਤਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਘਰੁ ੧,
ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਅਸਟਪਦੀ ਘਰੁ ੨,
ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀਉ ਘਰੁ ੧,
ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀਉ ਘਰੁ ੨ ।

ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਭੇਤ ਦੀ ਗੱਲ—

ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਵੇਖੋ। ਇੱਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਪਹਰਿਆ ਕੈ ਘਰਿ ਗਾਵਣਾ'। ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਾਣੀ 'ਪਹਰੇ' ਦੇ ਸਿਰ-ਲੇਖ ਨੂੰ, ਇੱਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਘਰੁ ੧'। ਸੋ, ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭੀ 'ਘਰੁ ੧' ਹੀ ਹੈ ਪਰ, ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਅੱਖਰ 'ਘਰੁ ੧' ਲਿਖਣ ਦੇ ਬਾਂ ਦਸ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਤੁਕ 'ਪਹਰਿਆ ਕੈ ਘਰਿ ਗਾਵਣਾ' ਕਿਉਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੀ ਇਸ ਇਸ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 'ਪਹਰਿਆ' ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਰਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ, ਫਿਰ ਇਹ ਭੇਤ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਇਗਾ।

ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ—

(੧) ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਪੜ੍ਹੋ:—

(ੳ) ਰੇ ਨਰ ਗਰਭ ਕੁੰਡਲ ਜਬ ਆਛਤ,

ਉਰਧ ਧਿਆਨ ਲਿਵ ਲਾਗਾ ॥

ਮਿਰਤਕ ਪਿੰਡ ਪਦ ਮਦ ਨਾ ਅਹਿਨਿਸਿ,

ਏਕੁ ਅਗਿਆਨ ਸੁ ਨਾਗਾ ॥

ਤੇ ਇਨ ਸੰਮਲੁ ਕਸਟ ਮਹਾ ਦੁਖ,

ਅਬ ਚਿਤੁ ਅਧਿਕ ਪਸਾਰਿਆ ॥

ਗਰਭ ਛੋਡਿ ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਆਇਆ,

ਤਉ ਨਰਹਰਿ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥ ੧ ॥ ਬੇਣੀ ਜੀ

(ਅ) ਪਹਿਲੇ ਪਹਰੇ ਰੈਨਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ,

ਹੁਕਮਿ ਪਇਆ ਗਰਭਾਸਿ ॥

ਉਰਧ ਤਪੁ ਅੰਤਰਿ ਕਰੇ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ,

ਖਸਮ ਸੇਤੀ ਅਰਦਾਸਿ ॥

ਖਸਮ ਜੋਤੀ ਅਰਦਾਸਿ ਵਖਾਣੈ,
ਉਰਧ ਧਿਆਨ ਲਿਵ ਲਾਗਾ ॥
ਨਾਮਰਜਾਦੁ ਆਇਆ ਕਲਿ ਭੀਤਰਿ,
ਬਾਹੁੜਿ ਜਾਸੀ ਨਾਗਾ ॥ ਮ: ੧॥

ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ।

ਮਛਮੂਨ ਦੀ ਸਾਂਝ—

(੨) ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮਛਮੂਨ ਨੂੰ ਗੁਹ-ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੋ ਜੋ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਉਂ ਹੈ :—

(ੳ) ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਜੀਵ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਇੱਥੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰੁੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਜੇਹੜਾ ਖਿਆਲ ਬੋਲੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ‘ਬੰਦ’ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਪਹਰੇ’ ਦੇ ਦੋ ‘ਬੰਦਾਂ’ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ‘ਪਹਰੇ’ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ‘ਦੂਜੇ ਬੰਦ’ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ

ਦੂਜੇ ਪਹਰੇ ਰੋਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ
ਵਿਸਰਿ ਗਇਆ ਧਿਆਨੁ ॥
ਹਥੇ ਹਥਿ ਨਚਾਈਐ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ
ਜਿਉ ਜਸੁਧਾ ਘਰਿ ਕਾਨ੍ਹ ॥

... ..
ਜਿਨਿ ਰਚਿ ਰਚਿਆ ਤਿਸਹਿ ਨ ਜਾਣੈ
ਮਨ ਭੀਤਰਿ ਧਰਿ ਗਿਆਨੁ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੂਜੇ ਪਹਰੇ,
ਵਿਸਰਿ ਗਇਆ ਧਿਆਨੁ ॥ ੨ ॥

(ਅ) ਬੋਲੀ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਤੀਜੇ ‘ਬੰਦ’ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਕਿ—

‘ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਮੋਹਿ ਬਿਆਪੈ’,
‘ਪੰਚ ਪ੍ਰਗਟ ਸੰਤਾਪੈ’,
‘ਉਛਲਿਆ ਕਾਮੁ’

‘ਸਰੁ ਅਪਸਰੁ ਨ ਪਛਾਣਿਆ’,
 ‘ਸੁਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇਖਿ ਇਹੁ ਮਨੁ ਗਰਬਿਆ’
 ‘ਭਗ ਮੁਖਿ ਜਨਮੁ ਵਿਗੋਇਆ’ ।
 ‘ਰਸੁ ਮਿਸੁ ਮੋਧੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਿਖੁ ਚਾਖੀ’,
 ‘ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਛੋਡਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਮਤਿ’,

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ‘ਪਹਰਿਆ’ ਦੇ ਤੀਜੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ :-

‘ਧਨੁ ਜੋਬਨ ਸਿਉ ਚਿਤੁ’,
 ‘ਬਿਕਲੁ ਭਇਆ ਸੰਗਿ ਮਾਇਆ’,
 ‘ਅਹਿਲਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ’,
 ‘ਭਰਿ ਜੋਬਨਿ ਮੈ ਮਤਿ’,
 ‘ਅਹਿਨਿਸਿ ਕਾਮਿ ਵਿਆਪਿਆ’,
 ‘ਹੋਰਿ ਜਾਣੈ ਰਸ ਕਸ ਮੀਠੋ’,
 ‘ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ ਨਾਹੀ ।’

(ਬ) ਬੋਲੀ ਜੀ ਬੰਦ ਨੰ: ੪ ਤੇ ੫ ਵਿਚ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਣ ਵੇਲੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਵਿਸੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਵਾ ਕੇ ਜੀਵ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛੁਤਾਂਦਾ ਹੈ :-

‘ਪ੍ਰਿਭਰ ਕੇਸ ਕੁਸਮ ਤੇ ਧਉਲੇ’,
 ‘ਕਾਇਆ ਕਮਲੁ ਕੁਮਲਾਣਾ’,
 ‘ਪਾਛੈ ਪਛੁਤਾਣਾ’,
 ‘ਥਾਕਾ ਤੇਜੁ’
 ‘ਉਡਿਆ ਮਨੁ ਪੰਖੀ’
 ‘ਲੋਚਨ ਕਛੂ ਨ ਸੂਬੈ’

ਇਹੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ:

‘ਸਚਿ ਹੀਸ ਉਲਥੈ ਆਇ’,
 ‘ਜੋਬਨੁ ਘਟੈ ਜਰੂਆ ਜਿਣੈ’,
 ‘ਜਮਿ ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਆ’,
 ‘ਅੰਤਿ ਕਾਲਿ ਪਛੁਤਾਸੀ ।’
 ਅਖੀ ਅੰਧੁ

ਸਾਂਝੇ ਲਫਜ਼—

(੩) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਲਫਜ਼ ਸਾਂਝੇ ਹਨ :

ਬੇਣੀ ਜੀ—ਗਰਭ ਕੁੰਡਲ, ਅਹਿਨਿਸਿ, ਚੇਤਿ, ਬਿਸਰਿਆ, ਉਛਲਿਆ ਕਾਮੁ, ਰਸੁ ਮਿਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ, ਸੰਜਮ, ਬਿਆਪੈ, ਪਛੁਤਾਵਹਿਗਾ, ਪਛੁਤਾਣਾ, ਬੁਧਿ ਨਾਠੀ, ਮਾਨੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ—ਗਰਭਾਸਿ, ਅਹਿਨਿਸਿ, ਚੇਤਿ, ਵਿਸਰਿ ਗਇਆ, ਕਾਮਿ ਵਿਆਪਿਆ, ਰਸ ਕਸ ਮੀਠ, ਸੰਜਮ, ਵਿਆਪੈ, ਪਛੁਤਾਸੀ, ਪਛੁਤਾਇ, ਬੁਧਿ ਵਿਸਰਜੀ, ਮਾਣੁ।

ਹੁ-ਬ-ਹੁ ਉਹੀ ਤੁਕ—

(੪) ਨਿਰੋ ਲਜਫ ਹੀ ਸਾਂਝੇ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਇਕ ਥਾਂ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਹੀ ਹੁ-ਬ-ਹੁ ਉਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :

ਬੇਣੀ ਜੀ—‘ਉਰਧ ਧਿਆਨ ਲਿਵ ਲਾਗਾ।’

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ—‘ਉਰਧ ਧਿਆਨਿ ਲਿਵ ਲਾਗਾ।’

ਇਹਨਾ ਉਪਰ-ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਪਹਰੇ’ ਦੀਆਂ ਦੋ ਅਸਟਪਦੀਆਂ ਉਚਾਰੀਆਂ ਸਨ, ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।

ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਖ਼ਾਸ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੋ ਹੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ—

ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਨੌਂ ‘ਬੰਦ’ ਹਨ। ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਟਪਦੀ ਭੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੧੪੩੦ ਸਫੇ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਦੇ ਸਫਾ ੬੭੪ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਫਾ ੬੦੩ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਭੀ ਇਕ ਅਸਟਪਦੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਇਹਨਾ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਦੀ ਸਾਂਝ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਔਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨੇ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਾਂਝੇ ਲਫਜ਼—

ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਲਫਜ਼ ਭੀ ਸਾਂਝੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ‘ਰਹਾਉ’—

ਬੇਣੀ ਜੀ : 'ਗੁਰ ਗਮਿ' ਚੀਨੈ ਬਿਰਲਾ ਕੋਇ ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ : 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਹਰਿ ਹਰਿ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ ॥

ਬੇਣੀ :—(ਬੰਦ ਨੰ: ੨)

ਤਾ 'ਬਾਜੇ' ਸਬਦ 'ਅਨਾਹਦ' ਬਾਣੀ ॥

ਸਾਖੀ 'ਜਾਗੀ', 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਜਾਣੀ ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਬੰਦ ਨੰ: ੨)

ਧੁਨਿ 'ਜਾਗੀ'

'ਵਾਜੈ ਅਨਾਹਦ' ..... 'ਗੁਰਬਚਨੀ'

ਬੇਣੀ ਜੀ—

ਸਮਾਧਿ ਸੁੰਨ, ਦੁਰਮਤਿ, ਰਤਨ, ਜਾਗਤ ਰਹੈ, ਪਾਂਚਉ ਇੰਦ੍ਰੀ ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ—

ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ, ਦੁਰਮਤਿ, ਨਾਮ ਰਤਨ, ਜਾਗ ਰਹੇ, ਪੰਚ ਤਸਕਰ ॥

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪੜ੍ਹੋਗੇ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਵਧੀਕ ਸਾਂਝ ਦਿੱਸੇਗੀ। ਇਥੇ ਭੀ ਇਹੀ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਡੂੰਘੀ ਹੈ; ਤੇ ਇਕੱਲੀ ਇਹੀ ਸਾਂਝ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ 'ਉਦਾਸੀ' ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਮੌਕਾ ਤੇ ਲੰਕਾ ਤਕ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਆਪ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭੀ ਗਏ ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਥੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਬਾਣੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲਦੇ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲਵੇਂ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਢੁਕਵੇਂ ਦੋ 'ਪਹਰੇ' ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸੇ ਹੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਿਖੇ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇਹ ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਮਿਲ ਸਕਣ ਤੇ ਭੀ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੋਵੇ ਸ਼ਬਦ ਛੱਡ ਆਉਂਦੇ। ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ

ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਆਲਾਂ ਤੇ ਲਫੜਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ; ਹਾਂ, ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਤਨੀ ਨਹੀਂ ਜਿਤਨੀ ਸਿਰੀ ਰਾਂਗ ਵਾਲੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰੇਕ ਭਗਤ ਦੇ ਹਰੇਕ ਸਬਦ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਭੀ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਸਬਦ ਉਚਾਰਦੇ।

ਤੀਜਾ ਸਬਦ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ (ਸੁਆਦਲੀ ਸਾਂਝ)

ਹੁਣ ਲਓ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਸਬਦ ਜੋ ਰਾਂਗ-ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਫਾ ੧੩੫੧ ਉਤੇ। ਜੋ ਇਸੇ ਹੀ ਰਾਂਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਬਦ ਨੰ: ੧੪ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਜੋ ਪੰਨਾ ੧੩੩੧ ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਅਸੀਂ ਸੁਆਦਲੀ ਸਾਂਝ ਦਿੱਸ ਆਵੇਗੀ।

(੧) ਦੋਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਪੰਜ 'ਬੰਦ' ਹਨ।

(੨) ਹਰੇਕ 'ਬੰਦ' ਵਿਚ ਚਾਰ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਹਨ।

(੩) ਦੋਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ,

ਬੇਣੀ—

ਤਨਿ ਚੰਦਨੁ ਮਸਤਕਿ ਪਾਤੀ ॥ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਕਰ ਤਲ ਕਾਤੀ ॥

ਠਗ ਦਿਸਟਿ ਬਗਾ ਲਿਵ ਲਾਗਾ ॥ ਦੇਖਿ ਬੈਸਨੋ ਪ੍ਰਾਨ ਮੁਖ ਭਾਗਾ ॥

॥ ੧ ॥ ਕਲਿ ਭਗਵਤ ਬੰਦ ਚਿਰਾਮੀ ॥ ਕੂਰ ਦਿਸਟਿ ਰਤਾ ਨਿਸ ਬਾਦੀ ॥

॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ—

ਗੀਤ ਨਾਦ ਹਰਖ ਚਤੁਰਾਈ ॥ ਰਹਸ ਟੰਗ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਕਾਈ ॥

ਪੈਨ੍ਹ ਖਾਣਾ ਚੀਤਿ ਨ ਪਾਈ ॥ ਸਾਚੁ ਸਹਜੁ ਸੁਖੁ ਨਾਮਿ ਸਮਾਈ ॥੧॥

ਕਿਆ ਜਾਨਾ ਕਿਆ ਕਰੈ ਕਰਾਵੈ ॥ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਤਨਿ ਕਿਛੁ ਨ ਸੁਖਾਵੈ ॥

੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

(੪) ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਵਿਚ ਉਸ ਪਖੰਡੀ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ—

‘ਜਿਨ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿਆ ॥’

ਏ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਫੋਕੇ ਹਨ—

‘ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ ॥’

ਅਖੀਰ ਤੇ ਬੇਣੀ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਹੀ ਸਿਮਰਨ ਉਹੀ

ਮਨੁੱਖ ਬਰ ਸਕਦਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋਵੇ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ,

‘ਕਹੁ ਬੇਣੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਿਆਵੈ ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਟ ਨਾ ਪਾਵੈ॥’

ਅਸੀਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਮਾਇਆ-ਵੇੜੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜੋ ਕਾਲੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ-ਰੰਗੇ ਸੁਭਾਗ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਮੂਰਤਿ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਥੇ ਭੀ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਖਾਏ ਹੋਏ ‘ਮਨਮੁਖ’ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ

‘ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਮਹਾ ਰਸੁ ਮੀਠਾ॥ਐਸਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਅੰਤਰਿ ਭੀਠਾ॥

ਜਿਨਿ ਚਾਖਿਆ ਪੂਰਾ ਪਵੁ ਹੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਧ੍ਰੁਪਓ ਤਨਿ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥’

(੫) ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਡੂੰਘੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :

ਬੇਣੀ ਜੀ—

ਪਖੰਡੀ ਦੇ

(ੳ) ‘ਤਨਿ ਚੰਦਨੁ’

(ਅ) ‘ਮੁਖਿ ਖੀਰ’

(ਬ) ‘ਦੁਇ ਧੌਤੀ ਕਰਮ’

(ਸ) ‘ਪਗ ਨਾਥਸਿ ਚਿਤੁ ਅਕਰਮ’

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ—

‘ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਤਨਿ ਕਿਛੁ ਨ ਸੁਖਾਵੈ’

‘ਪੈਨੁ ਖਾਣਾ ਚੀਤਿ ਨ ਪਾਈ’

‘ਕੀਰਤਿ ਕਰਮ ਕਾਰ ਨਿਜ ਸੰਦਾ’

‘ਗੀਤ ਨਾਦ ਹਰਖ ਚਤੁਰਾਈ ।

..... ਚੀਤਿ ਨ ਪਾਈ ।’

ਅਸਲੀਅਤ

ਇੱਥੇ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਪੋਸ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅਸਲੀਅਤ ਲੱਭਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ-ਸੱਜਣ-ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਹੀ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ

ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਭਗਤ ਬੋਲੀ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਢੁੱਕਵੇਂ ਸ਼ਿਅਲ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਦੱਸੇ, ਤੇ ਉਸੇ ਉਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਭਗਤ ਬੋਲੀ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦ ਸਨ। ਸੋ, ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਬੋਲੀ ਭਗਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੈ, ਨਿਸੰਗ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਹ ਹੀ ਭਗਤ ਬੋਲੀ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰੋ ਅਤੇ ਨਾਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬ-ਨਿਵਾਸੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪਾਸੋਂ ਲਈ। ਇਹ ਸਬਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸੇ 'ਸ਼ਬਾਨੇ' ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਚਰੁਆਂ ਗੁਟ-ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਰਤੀਬ-ਵਾਰ ਅਗਲੇ ਗੁਰ-ਵਿਅਕਤੀ ਤਕ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਵੇਲੇ ਅੱਪੜਦੀ ਰਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਦਾ

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

(ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਇ ਭੁਇ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਤੋਂ ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੦੪ ਤਕ)

(੧) ਜਨਮ—ਤਲਵੰਡੀ (ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩, ਵੈਸਾਖ ੨੦, ਸੰਮਤ ੧੫੨੬) ੧੫ ਅਪਰੈਲ ੧੪੬੯। ਉਮਰ ੭ ਸਾਲ, ਪਾਂਧੇ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਨ। ਉਮਰ ੯ ਸਾਲ, ਜਨੇਊ। ਉਮਰ ੧੧ ਸਾਲ, ਕੁੜਮਾਈ ਵਟਾਲੇ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਮੂਲੇ ਚੋਣੇ ਵਲੋਂ (ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧, ਸੰਮਤ ੧੫੪੨); ਉਸੇ ਸਾਲ ਬਾਦੀ।

(੨) ਉਮਰ ੨੦ ਸਾਲ; ਉਦਾਸ ਤੇ ਚੁੱਪ, ਵੈਦ ਸਾਖੀ (ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸਾਧੂ ਲੋਕ ਆ ਕੇ ਟਿਕਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ ਦੇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਉਤੇ ਭ੍ਰਿਯੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਪਏ ਚੁੱਪ ਤੇ ਉਦਾਸ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਪੇ, ਤੇ ਵੈਦ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ)।

ਉਮਰ ੨੮ ਸਾਲ, ਜਨਮ ਬਾਬਾ ਸਿਰੀ ਚੰਦ। ਉਮਰ ੩੧ ਸਾਲ, ਜਨਮ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਚੰਦ।

(੩) ਉਮਰ ੩੪ ਸਾਲ, ਸਾਖੀ ਖਰਾ ਸੌਦਾ।

ਉਮਰ ੩੫ ਸਾਲ ੬ ਮਹੀਨੇ (ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੦੪), ਭਾਈ ਜੈਰਾਮ ਜੀ (ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਪਤੀ) ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਘੱਲੀ ਕਿ ਏਥੇ ਅਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਓ। ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਭਾਈ ਜੈਰਾਮ ਜੀ ਪਾਸ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ

ਨਵੰਬਰ ੧੫੦੪ ਤੋਂ ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੦੭ ਤਕ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਰਹੇ।

੧. ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮੋਦੀ, ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਏਥੇ ਸਦਾ ਲਿਆ। ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਭਾਗਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ।

ਜੀ ਭੀ ਮਿਲਣ ਆਏ । ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਭੀ ਪਾਸ ਆ ਰਿਹਾ ।

੨. ਮੈਲਸੀ ਦਾ ਭਾਈ ਭਰੀ ਰੱਬ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ, ਇਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਭਾਈ ਮਨਸੁਖ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜਿ ਹੀ ਰਿਹਾ । ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਭੀ ਵਪਾਰ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ।

੩. ਉਮਰ ੩੮ ਸਾਲ ੬ ਮਹੀਨੇ (ਸਤੰਬਰ ੧੫੦੭) ਸਾਖੀ ਵੇਈਂ ਨਦੀ । ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਨਵਾਬ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ ।

੪. ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਮੂਲਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ । ਮਾਂਝੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ । ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ।

ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ, ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੦੭ ਤੋਂ ੧੫੧੫ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ ਵੇਖੇ ।

੧. ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ । ਤਲਵੰਡੀ, ਐਮਨਾਬਾਦ, ਮਲਕ ਭਾਗੋ, ਸਾਈਂ ਬੁੱਢਣ ਸਾਹ (ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਿਥੇ ਵਸਿਆ) ।

੨. ਹਰਿਦੁਆਰਾ, ਪੱਛਮ ਵਲ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ, ਵੈਸੰਭ ਸਾਧੂ ਦਾ ਚੌਂਕਾਂ ਨਾਨਕ ਮਤਾ, ਕੰਨ ਪਾਟੇ ਜੋਗੀ, ਏਥੋਂ ੩੦ ਕੋਹ ਤੇ ਰੇਠਿਆਂ ਦਾ ਜੰਗਲ, ਮਿੱਠਾ ਰੀਣਾ, ਅਜੋਧਿਆ, ਪਿਚਾਰਾ, ਬਨਾਰਸਿ, ਪੰਡਿਤ ਚਤੁਰਦਾਸ 'ਸਾਲਗ ਰਾਮ ਬਿਪ...' । ਗਇਆ 'ਦੀਵਾ ਮੋਰਾ ਏਕੁ ਨਾਮੁ' !

੩. ਪੁਟਨਾ, ਸਾਲਸੁ ਰਾਇ ਜੋਹਰੀ ਤੇ, ਅਧਰਕਾ, ੪ ਮਹੀਨੇ, ਗੋਰਖਪੁਰ ।

੪. ਆਸਾਮ (ਧਨਪੁਰ) ਨੂਰਸਾਹ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਜਾਦੂ ਟੂਣੇ । ਕਲਕਤੇ ਤੋਂ ਜਗਨ-ਨਾਥ ਪੁਰੀ, 'ਗਗਨ ਮੈਂ ਬਾਲ...' ।

੫. ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਰਾਮੇਸ਼ਵਰ ਤੀਰਥ, ਰਾਜਾ ਸਿਵ ਨਾਭ । ਪੱਛਮੀ ਕੰਢਾ ਸੋਮਨਾਥ, ਦੁਆਰਕਾ ।

੬. ਨੌਰਬੰਦਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ, 'ਮੰਦਰ ਓਅੰਕਾਰ', ਸਿਵ ਦਾ ਮੰਦਰ, ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਣੀ 'ਓਅੰਕਾਰ' । ਠੱਗਾਂ ਤੇ ਮਾਣਸਖਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ, ਕੋਡਾ ।

੭. ਰਿਆਸਤ ਬੀਕਾਨੇਰ, ਅਨਭੀ ਸਰੋਵਰਾਂ "ਸਿਰੁ ਖੋਹਾਂਇ...", ਪੁਸਕਰ ਤੀਰਥ ਮਥੁਰਾ, 'ਕਿਤੀ ਦੇਸਿ ਨ ਆਇਆ'। ਬਿੰਦਰਾਬਨ 'ਵਾਇਨਿ ਚੇਲੇ...' ।

੮. ਦਿੱਲੀ, ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ ਹਾਥੀ-ਮੁਰਿਆ, ਪਾਨੀਪਤ । ਕੁਰਬੇਤੂ, ਪੰਡਿਤ ਨਾਨੂ, 'ਮਾਸ' ਦੀ ਚਰਚਾ ।

੯. ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਤਲਵੰਡੀ ਮਾਤਾਂ ਪਿਤਾਂ ਨੂੰ ।

੧੦. ਪੱਖੋ ਕੇ ਰੰਧਾਵੇ (ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ) ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਏ ਸਨ, ਕਰੋੜੀ ਮਲ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਇਆ (੧੩ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੫੭੨, ਸੰਨ ੧੫੧੬ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ)। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਭੀ ਏਥੇ। ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਏਥੇ ਰਹੇ।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ, ੧ ਸਾਲ, ਉਤਰ ਖੰਡ, ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੋਂ (ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਤੋਂ ੧੫੧੮)

੧. ਪਸਰੂਰ, ਐਮਨਾਬਾਦ, ਸਿਆਲ ਕੋਟ, ਹਮਫ਼ਾ ਗੋਂਸ ਦੀ ਸਾਖੀ।
੨. ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਤੇ ਕਮਾਲ, ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ, ਜੋਗੀਆਂ ਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ।

੩. ਸਿਆਲ ਕੋਟ, ਮੂਲਾ ਖੱਤ੍ਰੀ। ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਾਪਸ।
ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ

ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ, ੩ ਕੁ ਸਾਲ, ਪੱਛਮ ਦੇਸ, ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਤੋਂ ੧੫੨੧, ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੋਂ।

੧. ਪਾਕਪਟਨ, ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ। ਤੁਲੰਡਾ, ਸੱਜਣ ਲੱਗ, 'ਉਜਲੁ ਕੈਹਾ...'। ਰਿਆਸਤ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਰੋਹੜੀ ਸੱਖਰ, ਸਾਧ ਬੇਲਾ।

੨. ਮੱਕਾ, ਜੀਊਣ ਨੇ ਪੈਰੋਂ ਘਸੀਟਿਆ, ਰੁਕਨ ਦੀਨ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਖਜ਼ਾਂਵ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਮਦੀਨਾ।

੩. ਬਗਦਾਦ ਕਥਰਿਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਕੀਰਤਨ, ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ, 'ਪਾਤਾਲਾ ਪਤਾਲ...' ਬਲਖ ਬੁਖਾਰਾ; ਕਾਬਲ (ਪਸ਼ੋਰ) ਗੌਰਖ ਹਟੜੀ।

੪. ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ, ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਭੇਰਾ, ਸ਼ਹਿ ਸੋਹਾਗਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਡਿੰਗਾ, ਇਕ ਜੋਗੀ ਦਾ ਚਲੀਹਾ।

੫. ਐਮਨਾਬਾਦ, (ਸੰਨ ੧੫੨੧) ਬਾਬਰ ਦਾ ਹਮਲਾ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਪਸ ਆਏ (ਉਦਾਸੀਆਂ ਖਤਮ)।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ੧੫੨੧ ਤੋਂ ਸਤੰਬਰ ੧੫੩੬ ਤਕ

੧. ਰਮਦਾਸ ਦਾ ਬਾਲਕ ਬੂੜਾ (ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ)।

੨. ਬਾਬਾ ਲਹਣਾ ਜੀ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੨ ਵਿਚ।

੩. ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ, ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ, 'ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ' (ਮਾਰਚ ੧੫੩੯)।

ਮੁਲਤਾਨ, ੧੫੩੯।

੪. ਗੁਰਿਆਈ ਬਾਬਾ ਲਹਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੫, ੧੫੯੬ (ਸਤੰਬਰ ੧੫੩੯), ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦, ੧੫੯੬ (ਸਤੰਬਰ ੧੫੩੯)। ਕੁੱਲ ਉਮਰ ੭੦ ਸਾਲ, ੫ ਮਹੀਨੇ ੭ ਦਿਨ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(੧) ਜਨਮ—ਮੱਤੀ ਦੀ ਸਰਾਂ (ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਅਪਰੈਲ ਸੰਨ ੧੫੦੪ ।

ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ (ਸੰਨ ੧੫੨੪) ੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਪਿਤਾ ਸਮੇਤ ਖੜੂਰ ਆ ਗਏ, ਇਥੇ ਭੂਆ ਭੀ ਸੀ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਭੀ ਸਨ । ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਭਰਤ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਲਾਣਾਸੰਨ ੧੫੨੬ ਵਿਚ । ਪਿਤਾ ਦੇ ਥਾਂ 'ਸੰਗ' ਦੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਬਣੇ ।

(੨) ਸੰਨ ੧੫੩੨ ਵਿਚ (ਉਮਰ ੨੮ ਸਾਲ) ਖੜੂਰ ਦੇ ਵਾਸੀ ਭਾਈ ਜੋਧੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਤਾਂਘ । ਦੇਵੀ ਦੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨ । ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਪਏ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ੬ ਸਾਲ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਮੋਹਨਤ; ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ । ਗਰੀਬਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਾਏ—(੧) ਪੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ (੨) ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦੀ ਕੰਧ ਸਿਆਲੇ (੩) ਕਟੋਰਾ ਗੰਦੇ ਚਲ੍ਹੇ ਵਿਚ, (੪) ਮੌਈ ਚੂਹੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲੇ, (੫) ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸਿਆਲੇ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣੇ ਰਾਂਵੀ ਦਰੀਆ ਤੇ, (੬) ਮੀਂਹ ਤਿੰਨ ਦਿਨ, ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨੇ, ਕਿੱਕਰ ਹਲ੍ਹਨਣੇ, (੭) ਧਾਣਕ ਰੂਪ, ਮੁਰਦਾਰ ਖਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣਾ ।

(੩) ਸਿਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੬ (ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੫੬੬) ਗੁਰੂ ਬਣੇ । ਖਾਲਕ ਨੂੰ ਖਲਕਤਿ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ।

ਸੰਨ ੧੫੫੨ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਖੜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ । ਕੁਲ ਉਮਰ ੪੮ ਸਾਲ ।

(੪) । "ਸਾਖੀਆਂ ।

(ੳ) ਗਰੀਬੀ, ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਖਾਲਕ ਨੂੰ ਖਲਕਤਿ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਬਾਰੇ :—

(੧) ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ, ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਮੰਗ ।

(੨) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਮਾਯੂੰ ਦਾ ਆਉਣਾ, ਗਰੀਬਾਂ ਉਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚੁਕਣੋਂ

ਵਰਜਿਆ ।

(੩) ਲਾਂਗਰੀ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮਾਹਲਾ ।

(ਅ) ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਾਜੀ ਰਹਿਣ ਬਾਰੇ :-

(੧) ਭਾਈ ਜੀਵਾ ।

(੨) ਤਪਾ ਸਿਵਨਾਥ ।

ਨੋਟ—ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੰਨ ੧੩੫੬ ਤੋਂ ੧੫੫੨ ਤਕ ਖ਼ੁਰ
ਸਾਹਿਬ ਰਿਹੈਸ ਰੱਖੀ ।

“ਫੇਰਿ ਵਸਾਇਆ ਫੇਟੁਆਣਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਖਾਡੂਰੁ ।”

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ

(੧) ਜਨਮ—ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੫੭੬ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ੧੫੬੬)। ਸੰਨ ੧੫੮੧ ਤਕ ਬਾਸਰਕੇ ਰਹੇ। ਸੰਨ ੧੫੨੨ ਤੋਂ ੧੫੮੧ ਤਕ ੧੬ ਸਾਲ ਹਰ ਸਾਲ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ੬੨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ।

ਸੰਨ ੧੫੮੧ ਵਿਚ ਹਰਿਦੁਆਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵੈਸਨਵ ਸਾਧੂ ਮਿਲਿਆ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਤਕ ਨਾਲ ਆਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੱਭਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁਪੁਤ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਤੋਂ (ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ) ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਏ ਸੰਨ ੧੫੮੧ ਵਿਚ।

(੨) ਸੰਨ ੧੫੮੧ ਤੋਂ ੧੫੮੨ ਤਕ (ਜ਼ਮਾਨਾ ਸ਼ੇਰ ਸਾਹ ਦਾ) ਖੜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹੇ ੧੧ ਸਾਲ :—

(ੳ) ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਬਿਆਸਾ ਤੋਂ ਜਲ ਲਿਆਉਣਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ।

(ਅ) ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਇਆ ਸੰਨ ੧੫੮੬ ਵਿਚ। ਪਰਵਾਰ, ਹੋਰ ਬਿਰਾਦਰੀ, ਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਗੁਰ-ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਲਿਆ ਵਸਾਇਆ।

(ੲ) ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ (ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੫੮੨) ਵਰਖਾ ਪਾਲੇ ਵਿਚ ਬਿਆਸਾ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਾਗਰ ਲਿਆਉਂਦਿਆਂ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਖੱਡੀ ਤੇ ਠੇਡਾ, ਜੁਲਾਹੀ ਦਾ ਤਾਹਨਾ।

(ੳ) ਗੁਰੂ ਬਣੇ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੫੮੨ ਵਿਚ, ਤਦੋਂ ਉਮਰ ੭੩ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ। ਸੰਨ ੧੫੮੨ ਤੋਂ ੧੫੮੪ ਤੱਕ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਹੇ ੨੨ ਸਾਲ ੬ ਮਹੀਨੇ।

(ੳ) ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸਾਈ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਨ ੧੫੮੩ ਵਿਚ।

(ਅ) ਸੰਨ ੧੫੮੪, ਭਤੀਜੇ ਸਾਵਣ ਮਲ ਨੂੰ ਹਰੀਪੁਰ ਕਾਂਗੜੇ ਭੇਜਿਆ, ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਓਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸਣੇ ਰਾਣੀਆਂ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਇੱਕ ਰਾਣੀ ਦੇ ਪਰਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼।

(ੲ) ੧੫੮੭, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਦਾਤੂ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਗੋਂ ਖਿਆ

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ

(੧) ਜਨਮ—ਲਾਹੌਰ ਦੂਨੇ ਮੰਡੀ, ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੪। ਛੋਟੀ ਹੀ ਉਮਰੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ, ੭ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ (ਸੰਨ ੧੫੪੧) ਪਿਤਾ ਭੀ - ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ। ਨਾਨਕੇ ਬਾਸਰਕੇ; ਨਾਨੀ ਇਥੇ ਲੈ ਆਈ, ੫ ਸਾਲ ਬਾਸਰਕੇ ਰਹੇ।

(੨) ਸੰਨ ੧੫੪੬ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਏ (ਤਦੋਂ ਉਮਰ ੧੨ ਸਾਲ)। ੧੫੫੨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਰਹੇ।

(੩) ਸੰਨ ੧੫੫੩, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸਾਦੀ। (ਨੋਟ—ਤਦੋਂ ਉਮਰ ੧੬ ਸਾਲ; ੭ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਇਹ ਬਾਸਰਕੇ ਆਏ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਨਕਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲੈ ਗਏ ਸਨ; ਸੋ, ਇਸ ਭੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ੧੨ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਪਰਸਪਰ ਦੁਨੀਆਵੀ ਰਿਸਤਾ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ)।

ਸੰਨ ੧੫੫੮, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਗਏ; ਰਾਹ ਦੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਹਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ ਛੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖੇ 'ਨਾਵਣ ਪੁਰਬੁ ਅਭੀਚੁ।

ਸੰਨ ੧੫੫੯, ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ।

ਸੰਨ ੧੫੬੦, ਅਕਬਰ ਨੇ ਝਬਾਲ ਦੇ ਪਰਗਨੇ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਲਾਈ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਘੱਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ-ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਨ ੧੫੭੦ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਸਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਭਾਈ ਰਾਮੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ; ਬਾਉਲੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੜ੍ਹੇ ਬਣਾਉਣੇ।

(੪) ਸਿਤੰਬਰ ੧੫੭੪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਣੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਰਹੇ।

ਨੋਟ—ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਪੇਦਾ ਹੋਏ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਦਾ

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਜਨਮ-ਥਿਤਿ—ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੭, ਸੰਮਤਿ ੧੬੨੦, ੧੬ ਵੈਸਾਖ (੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰ: ੧੫੬੩), ਤਦੋਂ ਅਕਬਰ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ।

ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ—ਗੋਇੰਦਵਾਲ। ਇਥੇ ੧੧ ਸਾਲ ਰਹੇ, ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫ ਸੰਮਤਿ ੧੬੩੧ ਤਕ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

(੨) ੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ‘ਚੱਕ ਗੁਰੂ’ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਗਏ।

ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ ਸਾਵਣ ੧੬੩੮ (ਜੁਲਾਈ ੧੫੮੧) ਵਿਚ, ਤਦੋਂ ਉਮਰ ੧੮ ਸਾਲ। ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤਿ ੧੬੩੮ (੧ ਸਿਤੰਬਰ ੧੫੮੧)।

ਰਸਮ ਦਸਤਾਰਬੰਦੀ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੪, ੧੬੩੮। ਭੱਟ ਜੀਨਾਂ ਦੀ ਬਾਲੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਏਥੇ ਆਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਲੀ ਉਚਾਰੀ।

(੩) ਅੱਸੂ ਸੰਮਤਿ ੧੬੩੮ (ਸਿਤੰਬਰ ੧੫੮੧) ਵਿਚ ਵਾਪਸ ‘ਚੱਕ ਗੁਰੂ’ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ); ਇਥੇ ਰਹੇ ੧੬੩੮ ਤੋਂ ੧੬੪੬ ਤੱਕ, ੮ ਸਾਲ, ਇਥੇ,

(ੳ) ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ (ਵੁਡੇ ਭਾਈ) ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ;

(ਅ) ਸੱਤੋ ਬਲਵੰਤ ਦੀ ਸਾਖੀ।

(ੲ) ‘ਹਰਿ ਮੰਦਰ’ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੬੪੫ (ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੮੮) ਤਦੋਂ ਉਮਰ ਸਾਢੇ ਪੰਝੀ ਸਾਲ।

(ਸ) ਸ਼ਾਦੀ ਸੰਮਤ ੧੬੪੬ ਵਿਚ, ਪਿੰਡ ‘ਮਊ’ ਪਰਗਨਾ ਫਿਲੌਰ।

(੬) ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ—ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੬੪੭ (ਸੰਨ ੧੫੯੦) ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਪਾਸੇ—ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਸਾਇਆ, ਖਡੂਰ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਸਰਹਾਲੀ, ਖਾਨਪੁਰ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ—

ਬਿਆਸਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ—ਸੰਨ ੧੫੯੩ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਸਾਇਆ,

ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰਵਰੀਏ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ।

ਲਾਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ—ਵਡਾਲੀ, (ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ੨੧ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਹਾੜ ਵਦੀ ੧, ੧੬ ਜੂਨ ੧੫੬੫) । ਸਖਤ ਔੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਅਨੇਕਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੁਹ ਲਵਾਏ । ਛੇ-ਹਰਟਾ ।

ਲਾਹੌਰ ੮ ਮਹੀਨੇ । ਕਾਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੀਮਾਰੀਆਂ, ਸ਼ਹਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਅਤੁੱਟ ਸੇਵਾ । ਅਕਬਰ ਭੀ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਾਲ ਦੇ ਕਾਰਨ । ਅਗਾਂਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਦਰ, ਜੰਬਰ, ਚੂਨੀਆਂ, ਬਹੜਵਾਲ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ ੧੫੬੮ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ । ਅਕਬਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਇਥੇ ਮਿਲਿਆ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਇਆ ।

ਪਹਾੜ ਪਾਸੇ—ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਥੋੜਾ ਸਮਾਂ ਠਹਿਰ ਕੇ ਸਹਸਰਾ, ਡੇਹਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਕਲਾਨੌਰ, ਬਾਰਨ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਸੰਨ ੧੬੦੧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—ਸੰਨ ੧੬੦੧ ਤੋਂ ੧੬੦੬ ਤਕ ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੀਤਲਾ ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ । ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ (ਸਿਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੦੪) ਨੂੰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪਰਕਾਸ਼, ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ।

ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮੌਤ ੨੭ ਮੱਘਰ ੧੬੬੨ (ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੦੫) ।

(੫) ਅਕਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੦੫ । ਜਹਾਂਗੀਰ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ । ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੦੬ । ਖੁਸਰੋ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ । ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਰਸਤੇ ਲਾਹੌਰ । ਅਗਾਂਹ ਚਿਨਾਬ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੋਧਰੇ ਪਾਸ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ । ੧ ਮਈ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣ ਕੇ ਲਾਹੌਰ । ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਕਤਲ ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਬਾੜੀ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀਆਂ ਸਿਕੰਤਾਂ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਵਲੋਂ ਰਾਜ-ਦੌਰ ਦਾ ਦੂਸਣ । ਸਾਹੀ ਹੁਕਮ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਯਾਸਾ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ।

ਉਬਲਦੀ ਦੇਗ, ਤੱਤੀ ਰੇਤ, ਤੱਤੀ ਲੋਹ, ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਛਾਲੇ ਛਾਲੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦਰੀਆ ਰਾਵੀ ਦੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ । ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩, ਹਾੜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ

(੩੦ ਮਈ ਸੰਨ ੧੬੦੬) ਨੂੰ ਸਹੀਦ ਹੋਏ ।

(ੳ) ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਪਣੀ 'ਤੁਲਕ' ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :—

“ਦਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਕਿ ਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਦਰੀਆਏ ਬਿਆਹ ਵਾਕਿਅ ਅਸਤ, ਹਿੰਦੂਏ ਬੂਦ ਅਰਜੁਨ ਨਾਮ ਦਰ ਲਿਬਾਸੇ ਪੀਰੀ ਵ ਸੈਖੀ । ਚੁਨਾਚਿ ਬਿਸੀਆਰੇ ਅਜ਼ ਸਾਦਹ ਲੋਹਾਨੇ ਹਨੂਦ ਬਲਕਿ ਨਾਦਾਨੋ ਸਫੀਹਾਨੇ ਇਸਲਾਮ ਮੁਕੈਦੇ ਅਤਵਾਰੇ ਔਲਾਏ ਖੁਦ ਸਾਖਤਹ, ਕੋਸੇ ਪੀਰੀ ਵ ਵਲਾਇਤ ਰਾ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ਹ ਗਰਦਾਨੀਦਹ ਬੂਦ । ਵ ਉ ਰਾ ਗੁਰੂ ਮੋ-ਗੁਫਤੰਦ । ਵ ਅਜ਼ ਅਤਰਾਫੋ ਜਵਾਨਬ ਗੋਲਾਨੋ ਗੋਲ ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਬ-ਉ ਰਜੂ ਆਵੁਰਦਹ ਇਅਤਕਾਦੇ ਤਮਾਮ ਬ-ਉ ਇਜ਼ਹਾਰ ਮੋ-ਕਰਦੰਦ । ਅਜ਼ ਸਿਹ ਚਹਾਰ ਪੁਸ਼ਤ ਉ ਈਂ ਦੁਕਾਨ ਰਾ ਗਰਮ ਮੋ-ਦਾਸਤੰਦ । ਮੁੱਦਤਹਾ ਬ-ਖ਼ਾਤਰ ਮੋ-ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ ਕਿ ਈਂ ਦੁਕਾਨੋ ਬਾਤਿਲ ਰਾ ਬਰ-ਤਰਫ ਬਾਇਦ ਸਾਖਤ ਯਾ ਉ ਰਾ ਦਰ ਜਰਗਾਏ ਅਹਲੇ ਇਸਲਾਮ ਬਾਇਦ ਆਵੁਰਦ.....

ਅਮਰ ਕਰਦਮ, ਕਿ ਉ ਰਾ ਹਾਜ਼ਿਰ ਸਾਖਤੰਦ, ਵ ਮਸਾਕਨੋ ਮਨਾਜ਼ਲੋ ਫਰਸ਼ਦਾਨੇ ਉ ਰਾ ਬ-ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖ਼ਾਂ ਇਨਾਇਤ ਨਮੂਦਮ, ਵ ਅਸਬਾਬੋ ਅਮਵਾਲੇ ਉ ਰਾ ਬ-ਕੈਦੇ ਜ਼ਬਤ ਆਵੁਰਦਹ, ਫਰਮੂਦਮ ਕਿ ਉ ਰਾ ਬ-ਸਯਾਸਤ ਵ ਬ-ਯਾਸਾ ਰਸਾਨੰਦ ॥

ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਕਿ ਬਿਆਸਾ ਦਰੀਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਹੈ ਪੀਰਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਵੇਸ ਵਿਚ ਅਰਜੁਨ ਨਾਮ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਗੋਂ ਮੂਰਖ ਤੇ ਬੇ-ਸਮਝ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਰਹਿਤ-ਬਹਿਤ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲੀ ਤੇ ਪੀਰ ਹੋਣ ਦਾ ਢੋਲ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਵਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਖਦੇ ਸਨ । ਸਭਨਾਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਫਰੇਬੀ ਤੇ ਠੱਗੀ-ਪਸੰਦ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਦੁਕਾਨ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਫੇਰ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਝੂਠੀ ਦੁਕਾਨ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ (ਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫਿਰਕੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ.....

ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ-ਘਾਟ ਤੇ ਬੱਚੇ ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ; ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਯਾਸਾ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੰਡ ਦੇਣ ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ

(੧੬੨੧-੧੬੭੫)

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ—ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ ।

ਪਿਤਾ—ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ।

ਜਨਮ-ਤਾਰੀਖ—ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੫, ੫ ਵੈਸਾਖ, ਸੰਮਤ ੧੬੭੮ । ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ
ਸੰਨ ੧੬੨੧, ਅਪਰੈਲ ੧ ।

ਬਾਲ ਉਮਰ—ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਸੰਨ ੧੬੩੦ ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹੇ,
ਫਿਰ ਇਥੋਂ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ) ਚਲੇ ਗਏ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ
ਨਾਲ ਇਹ ਭੀ ।

ਸੰਨ ੧੬੩੪ ਵਿਚ ਪੈਂਧੇ ਖ਼ਾਂ ਬੇ-ਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ।
ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜੰਗ ਹੋਇਆ । ਤਦੋਂ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਓਥੇ ਹੀ ਸਨ ।
ਇਸ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ, (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ
ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ
ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਬਕਾਲੇ ਆ ਗਏ ।

ਗੁਰਿਆਈ—ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ੩ ਵੈਸਾਖ
(ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ੧੪) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ (੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੪) । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ
ਹਿਦਾਇਤ ਕਿ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ।

ਬਾਈ ਦਾਹਵੇਦਾਰ ਬਕਾਲੇ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ਮੱਖਣ ਸਾਹ ਲੁਬਾਣਾ ਟਾਂਡਾ ਜ਼ਿਲਾ
ਜੇਹਲਮ ਦਾ ਵਸਨੀਕ, ਵਪਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ
ਆਇਆ । (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਈ ਦਾਹਵੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਅਟੱਕ ਹੀ
ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਮੱਖਣ ਸਾਹ ਨੇ ਲੱਭ ਹੀ ਲਏ । ਸਾਵਣ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ, ਸੰਨ
੧੬੬੪ ।

ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਟ—

ਬਾਬਾ ਧੀਰਮਲ ਦੇ ਮਸੰਦ ਸੀਂਹੇ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਨਿਸਾਨਾ ਖੁੜ
ਗਿਆ । ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੀਂਹੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਸਮਾਨ ਲੱਭਾ

ਲੁੱਟ ਲਿਆ, ਤੇ, ਬਾਬਾ ਧੀਰਮਲ ਸਮੇਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ—

ਮੱਖਣ ਸਾਹ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਖੜਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ-ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਬਾਬਾ ਧੀਰਮਲ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਲੁੱਟਿਆ ਮਾਲ ਖੋਹ ਲਿਆਏ, 'ਆਦਿ ਬੀੜ' ਭੀ ਲੈ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਤੋ 'ਬੀੜ' ਭੀ ਵਾਪਸ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤੀ, ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੬੬੪।

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸਨ—

ਸੰਨ ੧੬੬੫ ਸੁਰੂ ਵਿਚ, ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਬਾਹ ਭੀ ਨਾਲ ਹੀ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਖੇਲਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ੀ ਬੰਦ ਨਾਹ ਹੋ ਜਾਏ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਵਾਪਸ। ਜਿਥੇ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਓਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੜਾ ਸਾਹਿਬ।

ਪਿੰਡ ਵੱਲੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਪਿੰਡ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਮਾਘ ਦੀ ਪੂਰਮਾਸੀ ਨੂੰ ਮੇਲਾ। ਵੱਲੋਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਬਕਾਲੇ। ਬਕਾਲੇ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਸਾਣਾ—

੧੬੬੪ ਤੋਂ ੧੬੬੪ ਤਕ ਤ੍ਰੀਹ ਸਾਲ ਕੀਰਤਪੁਰ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਿਆਸਤ ਕਹਲੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀਪਚੰਦ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਨਗਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਸਾਇਆ। ੨੬ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ (ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੫) ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪੂਰਬ ਦੇਸ ਵੱਲ ਦੌਰਾ—

ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ-ਵਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ; ਪੂਰਬੀ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਉੜੀਸੇ ਵਲ ਖ਼ਾਸ ਸਖ਼ਤੀਆਂ।

ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਦੇਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਰਬ ਦੇਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ।

ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ—

ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਾਲ ਅਤੇ ਔੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਜੋਰ

ਲਾਇਆ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਅਤੇ ਬਾਂਗਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਵਲ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਦਸਵੰਥ ਦੀ ਭੇਟਾ ਨੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਢਾਰਸ ਦਿੱਤੀ।

ਮੂਲੋਵਾਲ—

ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਘਨੌਲੀ, ਰੋਪੜ, ਦਾਦੂਆਜਰਾ, ਨੌਲੱਖਾ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿੰਡ ਮੂਲੋਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਥੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ।

ਸਾਬੋਕੀ ਤਲਵੰਡੀ—

ਮੂਲੋਵਾਲ ਤੋਂ ਫਰਵਾਹੀ, ਹੰਵਾਇਆ, ਭੰਦੇਹਰ, ਖੀਵਾ, ਭਿੱਖੀ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਭਿੱਖੀ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪਿੰਡ ਦਲੋਉ, ਅਲੀਸ਼ਿਰ, ਖਿਆਲਾ, ਮੋੜ ਮਾਈਸਰ ਖਾਨਾ ਆਦਿਕ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਬੋਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਅੱਪੜੇ। ਇਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ। ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਈ ਦਿਨ ਟਿਕੇ।

ਬਾਂਗਰਦੇਸ (ਕਰਨਾਲ ਰੋਹਤਕ ਹਿਸਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ)

ਧਮਧਾਣ—

ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਧਮਧਾਣ। ਭਾਈ ਰਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਬ ਦੇਸ ਵਲ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਭੇਜਿਆ।

ਕੁਰਖੇੜ—

ਕੋਂਬਲ, ਬਨੀਸਰ, ਕੁਰਖੇੜ ਪਹੁੰਚੇ। ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਣ ਦਾ ਸਮਾ।

ਕੜਾ ਮਾਣਕਪੁਰ—

ਬਨੀਸਰ ਤੋਂ ਬਨੀ ਬਦਰ, ਕੜਾ ਮਾਣਕਪੁਰ। ਜੋਗੀਰਾਜ ਮਲੂਕ ਦਾਸ। ਸਰਧਾ-ਵਾਨ ਬਣਿਆ। ਪੰਜ ਦਿਨ ਇਥੇ।

ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼—

ਮਥੁਰਾ, ਆਗਰਾ (ਮਾਈ ਬਾਨ ਦੇ ਕੋਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਇਸ ਯਾਦ ਵਿਚ)। ਅਟਾਵਾ, ਕਾਨਪੁਰ, (ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਡੋਰਾ)। ਅਲਾਹਾਬਾਦ (ਪ੍ਰਯਾਗ), ਡੋਰਾ ਕੀਤਾ ਅਈਆਪੁਰ ਦੇ ਮਹੱਲੇ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਇਕ ਪੱਕੀ ਸੰਗਤਿ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ) ਹੈ।

ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੋਂ ਮਿਰਜ਼ਾਪੁਰ ਹੀ, ਕਾਂਸੀ (ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਟਿਕਾਣਾ) ।

ਬਿਹਾਰ ਪ੍ਰਾਂਤ (ਸਸਰਾਮ, ਗਯਾ, ਪਟਨਾ, ਮੁੰਗੇਰ)—

ਕਾਂਸੀ ਤੋਂ ਸਸਰਾਮ (ਸਿਰਸਾਹ ਇਥੇ ਜੰਮਿਆ ਸੀ) । ਸਸਰਾਮ ਤੋਂ ਗਯਾ । ਇਥੋਂ ਪਟਨੇ । ਭਾਈ ਜੈਤੋ ਹਲਵਾਈ ਦੇ ਘਰ ਭੋਰਾ । ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਆਸਾਮ ਵਲ ਚੱਲ ਪਏ । ਪਟਨੇ ਤੋਂ ਮੁੰਗੇਰ, ਭਾਗਲਪੁਰ, ਰਾਜ ਮਹਲ ।

ਬੰਗਾਲ—

ਰਾਜਮਹਲ ਤੋਂ ਮਾਲਦਾ, ਮੁਰਸਿਦਾਬਾਦ; ਢਾਕਾ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਢਾਕੇ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਬਾਪਿਆ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਜੇ ਢਾਕੇ ਹੀ ਸਨ ਜਦੋਂ ਪਟਨੇ ਤੋਂ (ਗੁਰੂ) ਗੁੰਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ੨੬ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੬ ।

ਆਸਾਮ—

ਉੱਤਰੀ ਆਸਾਮ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਅਹੋਮ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲਈ ਤੇ ਚੰਗੇ ਕਰਾਰੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਲੇ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੭ ਵਿਚ ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਸਾਮ ਵਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ।

ਤਦੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆਸਾਮ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸੁਲਹ ਕਰਾਈ, ਸੰਨ ੧੬੭੦ ।

ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਵਾਪਸੀ—

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸਤੇ ਨਵਾਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਾਫਰਾਂ ਦੇ ਸਭ ਪਾਠਸਾਲਾ ਤੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ।

ਇਸ ਨਵੀਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਸਰ ਸੁਣ ਵੇਖ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਪਰਤੇ ।

ਪਟਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾ ਟਿਕੇ । ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ । ਬਕਸਰ, ਬਨਾਰਸ, ਅਜੁੱਧਿਆ ਆਦਿਕ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਈ ਇੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਾਪਸ । ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਭੀ ਪਟਨੇ ਤੋਂ ਮੰਗਾ ਲਿਆ ।

ਕਸਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ—

ਕਸਮੀਰ ਕਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸੇਰ ਅਫਗਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਕਸਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਕਸਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਦੇ ਦਿਲਾਕੇ—

ਪਠਾਣ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕਿਆ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਣ ਲਈ ਆਪ ੨੬ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੬੭੪ ਨੂੰ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਡੇਢ ਸਾਲ ਉਥੇ ਟਿਕਿਆ। ੨੬ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੭੬ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੇਸ-ਰਟਨ—

ਕਸਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਸਹਿਮੀ ਹੋਈ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਨਿਭਰਤਾ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੁਰ ਪਏ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ, ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ, ਸਮਾਣਾ, ਕੈਂਥਲ, ਲੱਖਣ ਮਾਜਰਾ, ਰੋਹਤਕ।

ਖਾਸ ਸੇਵਕ ਤਾਂ ਪੰਜ ਹੀ ਰੱਖੇ ਸਨ—ਭਾਈ ਮਤੀਦਾਸ, ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਭਾਈ ਉਦਾ, ਭਾਈ ਜੈਤਾ—ਪਰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਹੁੰਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਦਰਸਨ ਲਈ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਤੁਰਕ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਰਪੋਟਾਂ—

ਤੁਰਕ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵੇਖ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਰਪੋਟਾਂ ਭੇਜਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੁਟੇਰੇ ਧਾੜਵੀ ਲੈ ਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਭਰਾ ਭਰਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ ਲੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ—

ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਤੁਰਕ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਕਸਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਭੀ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਭੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਲਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਲ ਗਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ, ਹਿਦਾਇਤ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ (੭੭੫) ਜੀਵਨ—ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ

ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਗਰੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਸਿੱਖ।

ਸਹਰ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗਰਿਫਤਾਰ ਪੰਜ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ। ਦਿੱਲੀ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਸੰਨ ੧੬੭੫। ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ।

ਭਿਆਨਕ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ—

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹੁਕਮ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਤੋਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਡਰਾਵੇ ਦੇਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਮਤੀਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚਿਰਾਇਆ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਭਾਈ ਦਿਆਲੇ ਨੂੰ ਉਬਲਦੀ ਦੇਗ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਹੀਦ ਕੀਤਾ।

੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੭੫ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ ੧੧ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨, ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫। ਹੁਣ ਓਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਦਿੱਲੀ।

ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ—

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਓਥੇ ਭੀੜ, ਚੁਫੇਰੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਹਫ਼ਤਾ-ਤਫ਼ਤੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਨੂੰ ਮੌਕਾ, ਸੀਸ ਓਥੇ ਚੁਕ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ।

ਰਕਾਬ ਗੰਜ, ਲੱਖੀ ਵਣਜਾਰਾ—

ਤਕੜੇ ਪਹਰੇ, ਭਾਈ ਉਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ। ਸਿੱਖ ਵਣਜਾਰੇ ਲੱਖੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਉਹ ਸੱਤ ਸੌ ਬਲਦ ਚੂਨੇ ਕਲੀ ਦੇ ਲੱਦ ਕੇ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੋਹਾ ਨੇ ਸਲਾਹ ਮੇਲੀ। ਚੂਨਾ ਕਲੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੈ ਤੁਰਿਆ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਪਰੇ ਹਟ ਗਏ। ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਉਸ ਘੱਟੇ ਦੇ ਤੂਫਾਨ ਵਿਚ ਭਾਈ ਉਦੇ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧੜ ਇਕ ਬਲਦ ਉਤੇ ਲੱਦ ਲਿਆ। ਸਹਰੋਂ ੩ ਮੀਲ ਤੇ ਲੱਖੀ ਦਾ ਪਿੰਡ ਰਕਾਬ ਗੰਜ। ਓਥੇ ਅੱਪੜਦੇ ਹੀ ਧੜ ਲੱਖੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਘੱਟੇ ਦਾ ਤੂਫਾਨ ਹਟਣ ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਧੜ ਭੀ ਡਾਇਬ। ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਪਹੁੰਚੇ। ਲੱਖੀ ਦਾ ਘਰ ਸੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ 'ਲੁੱਟੇ ਗਏ ਮਾਰੇ ਗਏ' ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੱਖੀ ਉਤੇ ਸੱਕ ਨਾ ਪਿਆ।

ਹੁਣ ਓਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ।

ਸੀਸ ਆਨੰਦਪੁਰ

ਭਾਈ ਜੋਤਾ ਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਭਾਈ ਊਦਾ ਭੀ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਆਨੰਦਪੁਰ, ਓਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸਗੰਜ।

—0—

ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ
ਸਾਰਾ ਟੀਕਾ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ'

—ਸਮਾਪਤ—

